

ΑΡΧΕΙΟΝ

ΤΟΥ

ΘΡΑΚΙΚΟΥ ΛΟΓΓΡΑΦΙΚΟΥ

ΚΑΙ

ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΥΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΘΡΑΚΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΠΟΛΥΔ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄
ΤΟΜΟΣ 26^{ος}

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ 1939

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΖΑΨΠΑ 1948

(ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΕΝΙΣΧΥΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ)

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ COMMISSION INTERNATIONALE DES ARTS POPULAIRES ET TRADITIONS

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΔΗΜ. Ν. ΦΡΑΓΚΙΛΑΔΑΚΗ
1961

Δ. Κ. ΒΟΓΑΖΛΗ

Τ Ο Η Λ Ι Ν - Ν Τ Ε Ν

Ἡ

Η ΒΟΥΛΓΑΡΟΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ 1903
ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ

Σ Η Μ Ε Ι Ω Μ Α

Ἡ Διεύθυνσις τῶν δημοσιευμάτων τῆς ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ προλογίζουσα τὴν παροῦσαν μελέτην τοῦ κ. Δ. Βογαζλή (ἱστορικὴν ἐθνολογικὴν καὶ λαογραφικὴν) δέχεται ὅτι αὕτη φέρει ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν προηγουμένων συγγραμμάτων του, ἥτοι ὅτι εἶνε ἐντελῶς ἀντικειμενικὴ, ἐμπεριστατωμένη, μὲ ἐπιχειρήματα ἀδιάσειστα καὶ γραμμένη εἰς μίαν ρεοῦσαν δημοτικὴν γλῶσσαν, ἐξαιρεῖται ἐν τούτοις ἡ παροῦσα μελέτη διότι ἔχει κάτι ἰδιαιτέρον, ἥτοι ὅτι ἐξετάζει τὴν βουλγαρομακεδονικὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ἡλιν-Ντέν τοῦ 1903, θέμα, τὸ ὁποῖον εἶναι ὄχι μόνον εἰς τὸ ἑλληνικόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ εὐρωπαϊκὸν ἀναγνωστικὸν κοινὸν σχεδὸν ἄγνωστον. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ βουλγαρικὸν καὶ τὸ γιουγκοσλαβικὸν κοινὸν εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἔχει ἐκτεθεῖ μέχρι σήμερον τοῦλάχιστον μόνον ἀπὸ τὸ πρῖσμα σωβινιστικῆς καὶ παραπλανητικῆς προπαγάνδας. Ἐξάλλου δέον νὰ τονισθῇ ὅτι μ' ὄλον ὅτι ἡ ἐπανάστασις τοῦ «Ἡλιν-Ντέν», αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν, ὑπῆρξεν ἀναξία λόγου, ἀφοῦ εἰς μὲν τὴν Μακεδονίαν διήρκεσε μόνον δέκα ἡμέρας, εἰς δὲ τὴν Θράκην οὔτε ἓνα εικοσιτετράωρον, ἐν τούτοις εἶχεν αὕτη τεράστια ἀποτελέσματα διὰ τὴν τύχην τῶν Βαλκανικῶν χωρῶν, ἰδίως δὲ τῆς Βουλγαρίας, Σερβίας καὶ Ἑλλάδος. Διότι ἡ δρᾶσις τῶν βουλγαρομακεδόνων κομιτατζήδων ἠνάγκασε τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν σερβικὴν κυβέρνησιν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ὁμοειδῶν των εἰς τὴν Μακεδονίαν, νὰ ἐξοπλίσουν καὶ νὰ ἀποστείλουν εἰς τὸ νευραλγικὸν τοῦτο σημεῖον τῆς Βαλκανικῆς, εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἑλληνικὰ καὶ σερβικὰ ἀνταρτικὰ σώματα. Φυσικῶς ἐπόμενον ἦτο ὅτι τοῦτο ἔχειροτέρευσε τὴν ἐκεῖ κατάστασιν καὶ ἠνάγκασε τὰς Μεγάλας Εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις μὲ τὰς συμφωνίας τοῦ Ρεβᾶλ καὶ τοῦ Μῦρστεγ' νὰ ἐπέμβουν ἐνεργῶς εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ περιπλόκου μακεδονικοῦ ζητήματος. Ἐκ τῶν μέτρων τούτων τὸ σπουδαιότερον ἦτο ὁ διορισμὸς Χριστιανοῦ Διοικητοῦ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἐξήγειρε τοὺς Νεοτούρκους, οἵτινες, ἐπαναστατήσαντες, κατήργησαν τὴν ἀπολυταρχίαν τοῦ Χαμίτ καὶ ἀνεκήρυξαν τὸ «Χουριέτ», ἥτοι τὸ «Νεοτούρκικὸν Σύνταγμα».

Ἀλλὰ μὲ τὰς ἀρχάς, τὰς καθιερωθεῖσας εἰς αὐτό, τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ

Φερδινάνδου, τὰ περὶ ἡγεμονίας τῆς Βουλγαρίας εἰς τὰ Βαλκάνια, ἐθάπτοντο ὀριστικῶς. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀκριβῶς, ἡ Βουλγαρικὴ Κυβέρνησις συνελήθη μετὰ τῆς Σερβίας καὶ ἔπειτα μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τέλη τοῦ ἔτους 1912 αἱ χριστιανικαὶ αὐτὰ βαλκανικαὶ Δυνάμεις, συμπτῶντος καὶ τοῦ Μαυροβουνίου, ἐκήρυξαν τὸν πρῶτον βαλκανικὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τελευταίας καὶ τὴν ὑπογραφὴν τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου ἐπικολούθησεν ὁ δεύτερος βαλκανικὸς πόλεμος μετὰ τὴν ἡμέραν τῆς Βουλγαρίας καὶ τὴν ὑπογραφὴν τῆς Συνθήκης τοῦ Βουκουρεστίου, μετὰ τὴν ὁποίαν οὐσιαστικῶς ἐλύθη τὸ περίφημον «Μακεδονικὸν Πρόβλημα».

Πάντα λοιπὸν ταῦτα ἐξετάζονται ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ καὶ ἐντελῶς ἀντικειμενικῶς εἰς τὴν μελέτην τοῦ κ. Δ. Βογαζλή, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ πρότυπος αὕτη μελέτη ἀποτελεῖ σπουδαιότατην εἰσφορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως, διασαφίσεως καὶ τῆς ἐπιλύσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν (Βαλκανικὴν) Χερσόνησον. Σημειοῦται ὅτι ἡ ἐν λόγῳ μελέτη πλὴν τῆς εἰσαγωγῆς καὶ τοῦ ἐπιλόγου ἀποτελεῖται κυρίως ἀπὸ δύο μέρη: τὴν ἐπανάστασιν τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» εἰς τὴν Μακεδονίαν, τὰ ἄμεσα καὶ ἔμμεσα ἀποτελέσματα τῆς ἀποτυχίας τῆς καὶ τὸ δεύτερον μέρος ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» εἰς τὴν Θράκην. Ἀπὸ τὰς παραπομπὰς τοῦ συγγραφέως εἰς τὰς ὑποσημειώσεις τοῦ κειμένου καταφαίνεται, ὅτι τὸ ἔργον εἶναι «bien documenté» καὶ ὅτι οὗτος ἐχρησιμοποίησε ἐκτὸς τῶν ἑλληνικῶν, πηγῶν καὶ βουλγαρικῶν, σερβικῶν, νοτιοσλαβικῶν καὶ τουρκικῶν ἀκόμη πηγὰς μετὰ ἀκραν εὐσυνειδησίαν καὶ ἀντικειμενικότητα. Δεδομένου δέ, ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἶναι κάτοχος τῶν προαναφερθειῶν γλωσσῶν, καὶ ἐπέζησαν τὰ πλείστα τῶν ἐν λόγῳ γεγονότων, ἐπίσης δὲ γνώστης καὶ δεινὸς ἀναλυτὴς τῆς ψυχροσυνθέσεως τῶν βαλκανικῶν λαῶν—καθιστοῦν τὸ πόνημά του ἀναντικατάστατον εὔρημα διὰ κάθε σοβαρὸν μελετητὴν τῆς ἱστορίας, ἐθνολογίας καὶ λαογραφίας τῶν λαῶν τῆς βαλκανικῆς Χερσονήσου, ἰδίως κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν πρώτην εἰκοσαετίαν τοῦ παρόντος Κ' αἰῶνος.

Ἡ παρούσα μελέτη τοῦ κ. Δ. Κ. Βογαζλή συσχετίζεται ἀμέσως μεταξὺ ἄλλων μετὰ τὰς μελέτας τοῦ ἰδίου—ἐπίσης λαογραφικῶν, ἱστορικῶν καὶ ἐθνολογικῶν—μετὰ τοὺς τίτλους: «Βούλγαροι καὶ Ἕλληνες», Ἀρχεῖον Θρ. Θησ. Τομ. ΙΖ' Ἀθήναι 1952. «Φυλετικὴ καὶ Ἐθνολογικὴ μειονότητα ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Βουλγαρίαν», Ἀθήναι 1954. Ἐκδόσις Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, ἀριθ. 35. Καὶ «Τὸ Σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι», Ἀθήναι 1955. Ἐκδόσις «Ἑταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν, ἀριθ. 43.

Ἡ Διεύθυνσις

Ἰανουάριος 1961

ΜΕΡΟΣ Α'

ΤΟ ΑΝΘΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΙΝΗΜΑ ΚΑΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΗΛΙΝ - ΝΤΕΝ

§ 1. "Όσοι από τους δικούς μας και τους ξένους συγγραφείς κατέγιναν με τη Βουλγαρομακεδονική επανάστασι του «'Ηλιν Ντέν» του 1903 όχι για λόγους προπαγανδιστικούς με την πρόθεσι από σκοπού να διαστρέψουν αναμφισβήτητα πραγματικά γεγονότα, άλλα να τ' αγνοοῦν και άλλα να τὰ μεγαλοποιοῦν—παραδέχονται τὴν ἀλληλεπίδρασι τοῦ ἀνθελληνικοῦ διωγμοῦ τῶν Βουλγάρων στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία με ἀποτέλεσμα τὸ ξερρίζωμα τοῦλάχιστον 120.000 Ἑλλήνων ἀπὸ τὶς χῶρες αὐτές, ὅπου ὁ Ἑλληνισμὸς ἔζησε καὶ ἔδρασε τρεῖς δλόκληρες χιλιετιρίδες—με τὰ γεγονότα, τὰ συνταρακτικὰ γεγονότα τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ XX αἰ., ἀποκορύφωμα τῶν ὁποίων ὑπῆρξεν ἡ ἐπανάστασις τοῦ «'Ηλιν-Ντέν» καὶ οἱ βάλκανικοὶ πόλεμοι.

"Αλλὰ «τίς ἤρξατο χειρῶν ἀδίκων ;»

§ 2. Οἱ Βούλγαροι, γὰρ νὰ δικαιολογήσουν τὸ ἀνθελληνικὸ κίνημα καὶ τὰ ἐγκλήματά τους κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διατείνονταν (καὶ μερικοὶ τώρα ἀκόμα διατείνονται) ὅτι φταῖμε ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, τόσο τὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα, τὰ ὁποῖα ἔδρασαν στὴ Μακεδονία, ὅσο καὶ οἱ ἐντόπιοι Ἕλληνες τῆς Βουλγαρίας, οἱ ὁποῖοι παντοιοτρόπως τὰ ἐβοήθησαν στοὺς ἀγῶνες τους κατὰ τοῦ Σλαβισμοῦ¹.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτο ἐπιχείρημά τους πέφτει καὶ θρυμματίζεται παταγωδῶς, ἀφοῦ ἡ ἐπανάστασις τοῦ «'Ηλιν-Ντέν» ἔλαβε χώραν στὰ 1903, τὰ δὲ πρῶτα ἑλληνικὰ σώματα μπῆκαν στὴ Μακεδονία τὸν Αὐγουστο τοῦ 1904, δηλαδὴ ἀκριβῶς ἕναν χρόνον ὑστερότερα ἀπὸ τὴν ἐκπνοὴ τῆς Βουλγαρομακεδονικῆς ἐπαναστάσεως.

"Όσον ἀφορᾷ πάλιν τὴ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Βουλγαρίας στὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα, αὐτὸ πράγματι συνέβη, ὅμως ὄχι ΠΡΟ ἀλλὰ

---

1. Περβ. Ἐπίσκοπον Εἰρηνοπούλεως Φώτιον (Μανιάτη): Ἐπίσημα ἔγγραφα καὶ ἱστορικαὶ σημειώσεις περὶ τῆς βουλγαρικῆς πολιτικῆς καὶ τῶν βουλγαρικῶν κακουργημάτων πρὸς ἐξόντωνσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας (1878-1914). Ἀθῆναι, 1919 ἰδίως σελ. 161 καὶ ἐπ. Ἐκδόσις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων γνώσεων.

ΜΕΤΑ τὸ ἀνθελληνικὸ κίνημα, ὅταν οἱ Βούλγαροι καὶ ἰδίως οἱ Βουλγαρομακεδόνες, χωρὶς κανένα λόγο τοὺς κατέστρεψαν².

2. Φέρω ἕνα χτυπητὸ παράδειγμα πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν λεγομένων μου καὶ τοῦτο χάριν συντομίας, διότι θὰ μπορούσα νὰ φέρω ἕκατό, ἄλλα γιὰ ν' ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑλλήνων τῆς Βουλγαρίας κατὰ τῶν Κομιτατζήδων στὸ μακεδονικὸν ἀγῶνα καὶ ἡ σύμπραξι τους μὲ τὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα ἔγινε μετὰ καὶ ὄχι πρὸ τοῦ ἀνθελληνικοῦ κινήματος καὶ ὅτι τὸ ἀνθελληνικὸ κίνημα ἀκριβῶς τοὺς ἐσπρωξε στὴν σύμπραξι τούτη.

Στὸ μέσον ἀκριβῶς τοῦ ἀμαξιτοῦ δρόμου ποὺ φέρνει ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολι στὸ Στενίμαχο (18 χιλιόμετρα) ὑπῆρχε μιὰ ἐκτεταμένη ἔκτασι ἐντελῶς χέρσα, τὴν ὁποία χαρακτηριστικῶς ὀνόμαζαν «Κ α ψ ἰ δ α». Ἐν τούτοις ἕνας ἔξυπνος καὶ ἐργατικὸς Ἕλλην Στενιμαχίτης ἀγόρασε μὲ τίς οἰκονομίας ποὺ εἶχε καμμιά πενήνταρὰ στρέμματα ἀπ' αὐτήν. Βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς τρεῖς γιουοὺς του καὶ τὴ γυναῖκα του, δουλεύοντας σκυλίσια, μέσα σὲ 5-6 χρόνια τὴ μετέβαλε σὲ μιὰ πραγματικὴ ὄασι. Ἀμπέλια, καρποφόρα δέντρα, λαχανόκηπος καὶ μερικὰ στρέμματα γιὰ σιτάρι καὶ νομὴ τῶν οἰκοσπίτων ζώων του. Σωστός «Kulturträger» καθὼς ὀνομάζουν τέτοιους ἀνθρώπους οἱ Γερμανοί, δηλαδὴ «φ ο ρ ε ὑ ς π ο λ ι τ ι σ μ ο ὺ». Ἐνα δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ του, τὸ πιὸ-μεγάλο, τὸ μετάρτεψε σὲ καφενεῖο, ὅπου οἱ περσαστικοὶ σταματοῦσαν νὰ πάρουν ἕναν καφέ ἢ ἕνα οἶζο, νὰ ποτίσουν τὰ ζῶα τους, καθόσον τότε οὔτε λεωφορεῖα ὑπῆρχαν, οὔτε σιδηροδρομικὴ γραμμὴ νὰ συνδέη τίς δυὸ πόλεις. Πῆρε τὸ ὄνομα «Μεσιά». Μετὰ δυὸ-τρεῖς χρόνια ἕνας ἄλλος Στενιμαχίτης—συνθησιόμεινα πράγματα στὸ ρωμείο—ἔκανε τὸ ἴδιο στὸ ἀπέναντι μέρος τοῦ δρόμου καὶ ἄνοιξε ἐπίσης καφενεῖο, καλλιεργώντας τὴν ἀνάλογη ἔκτασι. Ἄλλὰ ὁ περισσότερος κόσμος προτιμοῦσε τὸ καφενεῖο τοῦ κύρ-Γιῶργη. Εὐγενικός, περιποιητικός, καλοκάγαθος ἤξερε πῶς νὰ ἐλκύη τὴν πελατεία.

Ἔτσι πῆγαιναν τὰ πράγματα, ὅταν στίς 16 Ἰουλίου τοῦ 1906 ἄρχισε τὸ ἀνθελληνικὸ κίνημα. Φυσικῶς ἄρχισε ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολι, ποὺ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Βούλγαροι τὴν ὀνόμαζαν «Π ρ ο π ὕ ρ γ ι ο τ ο ὺ Ἑ λ λ η ν ι σ μ ο ὺ σ τ ῆ Β ο υ λ γ α ρ ἰ α». Δίγες μέρες ὑστερότερα κάμποσοι χωρικοὶ ἀπὸ τὰ γύρω χωριά ὀδηγούμενοι ἀπὸ δυὸ-τρεῖς ὀπλισμένους κομιτατζήδες καὶ στρατιῶτες ἔκαναν «Μ ἰ τ ι γ κ καὶ σ τ ῆ Μ ε σ ἰ ἄ», δηλαδὴ καὶ στὰ δυὸ ἑλληνικὰ ἀγροτικὰ-κτηματάκια. Μίτιγκ στ' ἀγγλικὰ θὰ πῆ «συλλαλητήριο». Ἄλλὰ στὸ βουλγαρικὸ πῆρε ἐντελῶς ἄλλη μιὰ ἰδιάζουσα σημασία. Θὰ πῆ νὰ γίνῃ κάποιο συλλαλητήριο ἔτσι γιὰ τὰ μάτια ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλὰ καὶ χωρὶς συλλαλητήριο ἐσήμαινε ὅτι μπορεῖς νὰ ρημάξεις, νὰ κλέψεις, νὰ κακοποιήσης—ὄχι ὅμως καὶ νὰ σιοτώσης—ἕναν ἄλλον, φθάνει ὅμως αὐτὸς ὁ ἄλλος νὰ εἶναι Ρωμηός, χωρὶς νὰ φοβηθῆς καὶ χωρὶς νὰ δόσης λόγο σὲ κανένα. Ἔτσι ἔκαναν οἱ «Ροντολιούπτες», δηλαδὴ οἱ φιλογενεῖς Βούλγαροι καὶ στὴ Μεσιά. Μέσα σὲ μιὰ-δυὸ ὥρες τίποτε δὲν ἔμεινεν ἐκεῖ πέρα ὄρθιο. Πορτοπαράθυρα, πιατικά, τραπέζια, καρέκλες ὅλα θρύψαλα. Βαρέλια καὶ νταμιζάνες σπασμένες καὶ τὸ κρασί, τὸ ρακί, τὸ κονιάκ νὰ τρέχη κατὰ γῆς. Κι' αὐτὸ μπρὸς στὰ μάτια τῶν δύσμοιρων νοικοκυραίων. Ἐπειτα ἔκρα γαλήνη. Τὸ πατριωτικὸ ἔργο τῶν Βουλγάρων εἶχε συντελεσθῆ.

Τὴν ἴδιαν ἐποχὴν-βρισκότανε σ' ἕνα ἀπόμειρο-σπίτι στὴ Στενίμαχο ὁ πάτερ-Νικόδημος ὁ Στενιμαχίτης, ἕνας ρέκτης Ἕλλην καλόγηρος μὲ τὸν ἀχώριστο φίλο του τὸν Γιατρόπουλο. Γιὰ τὸν Νικόδημο μιλοῦμε ἄλλοῦ. (Πρβ. διατριβὴν Δ. Κ. Βογαζλή: «Τρεῖς ἀντιπροσωπευτικοὶ τύποι ἑλλήνων καλογήρων τῆς Βορειοθράκης.

3. Ἀλλὰ ποιά ἦσαν τὰ βαθύτερα αἰτία πού προκαλέσαν τὸν ἀνθελληνικὸ διωγμὸ ; Σ' αὐτὸ προτιμότερο νὰ δώσουμε τὸν λόγο στοὺς τέσσαρες συγγραφεῖς τοῦ ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Σκοπίων, οἱ ὁποῖοι σὰν Σλαβομακεδόνες δὲν εἶναι δυνατὸ παρὰ καλλίτερα νὰ ξέρουν τὰ πράγματα ³.

Μεταφράζω λοιπὸν ἐπὶ λέξει ἀπὸ τὸ ἔργο τῶν τεσσάρων συγγραφέων τοῦ ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Σκοπίων Ζωγράφσκι, Ἀμπατζήφ, Μήτεφ καὶ Κιριμιτζήφ τὰ ὅσα σχετικὰ ἀναγράφονται. Τὸ σύγγραμμα φέρει τὸν τίτλο : «Ἡ Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου εἰς τὴν ἐθνικὴν μας ἱστορίαν», τὸ δὲ σχετικὸ κεφάλαιον πού μεταφράζω ἐπιγράφεται : «Τὸ ἀνθελληνικὸν κίνημα ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἡ δράσις τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ἐν Μακεδονίᾳ ⁴.»

» Εἶνε γνωστὸ ὅτι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἑθνικοῦ» ὄλαι αἱ μεγαλύτεραι πόλεις τῆς Νοτίου Βουλγαρίας ⁵ ὡς ἡ Φιλιππούπολι, τὸ Στενίμαχο, ὁ Πύργος ⁶, Ἀγκιάλος, Μεσημβρία, Σοξούπολι, Βάρνα καὶ ἄλλες τὶς κατοικοῦσαν Ἕλληνες. Ἡ ἐπίδρασις τῶν κυριαρχούσων ἐν τῇ οἰκονομικῇ καὶ τῇ πνευματικῇ ζωῇ τῆς χώρας.

« Στὸ ἐμπόριον ἀναφέρει ὁ Χρήστου Στογιάνωφ στὸ σύγγραμμά του σελ. 254—τὶς μεγαλύτερες ἐπιχειρήσεις εἶχαν οἱ ἐκεῖ Ἕλληνες. Ὑπὸ ἐποψίαν ἐκκλησιαστικὴν οἱ Ἕλληνες ἦσαν ὀργανωμένοι σὲ πέντε Μητροπόλεις μὲ τὶς σχετικὰς ἐπαρχίας τούς καὶ τοὺς τιτλούχους Μητροπολίτας τῶν, ἦτοι τῆς Φιλιππουπόλεως, τῆς Βάρνας, τῆς Σοξουπόλεως τῆς Μεσημβρίας καὶ τῆς Ἀγ-

³ Ἀρχεῖον. Θρ. Ἀθῆναι τ. ΙΔ', σελ. 154). Εἶδαμε, καθὼς ἀναφέρομε ἐκεῖ, ὅτι ὁ Νικόδημος ἦτο ὁ τελευταῖος Ἕλληνας ἡγούμενος στὸ μοναστήριον τῶν Βοδενῶν ἐπὶ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, πὺς μὲ δεκαπέντε παλληκάρια τὸ ὑπερασπίσθηκε ὅσο μοροῦσε ἐναντίον τῶν Μετινγκατζήδων. Τὸ παρέδωσε μόνον, ὅταν ὁ ἐπαρχὸς τοῦ Στενίμαχου συνοδευόμενος ἀπὸ ὕλην ἱππικὴν τοῦ ἐδήλωσε ὅτι εἶχε διαταγὴ ἀπὸ τῆς Σόφιας νὰ τοῦ τὸ παραδώσῃ ἀμέσως. Ἀφῆκε ὁ τελευταῖος Ἕλληνας ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου μὲ βαρεῖα καρδιά καὶ τὰ δάκρυα ἐπὶ μάτια. Ἀλλὰ στὸ Στενίμαχο δὲν ἔμεινε μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα. Τὸ ἀπόμεινον σπῆτι τοῦ τὸ μετέτρεψε σὲ ἐξομολογητήριον, πέστε το, ἢ σὲ ἐπαναστατικὸν φυλάκειον. Ἐκεῖ ὁ Πάτερ-Νικόδημος πάντα στὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ὄρκιζε τοὺς νέους Στενιμαχιῆτας, Φιλιππουπολίτας, Βοδενιώτας, Κουκλιενιώτας καὶ ἄλλους νὰ πάνε ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς βουλγάρους κομιτατζήδων πού τοὺς κατέστρεψαν. Ἀπὸ ἐκεῖ οἱ νέοι αὐτοὶ πῆγαιναν στὸ προξενεῖο τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τὴν Φιλιππούπολιν, τὸ ὁποῖον, ἀφοῦ τοὺς ἐφοδιαζε μὲ τὸ διαβατήριον καὶ τὸ ἀπαιτούμενον ποσόν, μὲσφ Πύργου τῆς Βουλγαρίας, πῆγαιναν ἐπὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου ὁ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Κορομηλάς τοὺς μοίραζε ἐπὶ τὰ διάφορα ἀνταρτικὰ σώματα ἢ σὲ ἄλλες ἐμπιστευτικὰς ὑπηρεσίας.

Ἀπὸ τὸν δρόμον ἀκολούθησαν καὶ οἱ τρεῖς γιοὶ τοῦ Κύ-Γιῶργου.

3. Πρβ. Egeueisca Makedonia, Σκόπια 1951. Κεφάλαιον XVII σελ. 231. Οἱ συγγραφεῖς εἶναι : Danteho Zografski, Gueorgui Abadjief, Anastas Mitel καὶ Mihalo Kirmidjief.

4. Δηλαδή τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας.

5. Βουλγαρικὰ Bourgas.

χιάλου. Οἱ Ἕλληνες εἶχον 125 ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια. Τὰ καλλίτερα δργαζωμένα γυμνάσια, οἰκοτροφεία καὶ σχολεῖα. Κατὰ τὴν ἐπίσημη στατιστικὴ τοῦ 1903 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν λόγῳ Ἐκπαιδευτηρίων ἔφθανεν εἰς 19 γυμνάσια, δημοτικὰ εἰς 53. Παραλλήλως δὲν ἦταν ὀλίγος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑλληνικῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων, φιλολογικῶν συλλόγων σωματείων ἀλληλοβοηθείας, εἶχαν δὲ καὶ τὶς τοπικὲς τῶν ἑφημερίδες⁶. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν καὶ τοὺς θιάσους τῶν. Ὑπῆρχαν πόλεις καθὼς ἢ Φιλιπούπολι καὶ τὸ Στενίμαχο, ὅπου δὲν ἄκουες παρὰ ἑλληνικά.

» Ἡ βουλγαρικὴ Κυβέρνησι καὶ ἡ μπουρζοαζία δὲν μποροῦσαν νὰ ὑποφέρουν αὐτὴ τὴν κατάστασι. Ἡ ἀφομοίωσι τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἀπαιτοῦσε μακρὸ χρονικὸ διάστημα καθόσον οἱ Ἕλληνες εἶχαν ὑπέρτερο πολιτισμὸ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἡ ἑλληνικὴ ἀστικὴ τάξι κυριαρχοῦσε στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς χώρας. Οἱ μεγαλοϊδεάτες Βούλγαροι σωβινιστὲς, ποὺ διακήρυσσαν ὅτι ἡ Μακεδονία εἶναι γῆ βουλγαρικὴ, δὲν ἦταν δυνατὸ ν' ἀνέχονται ὅτι ὑπάρχουν κέντρα ἑλληνικά σ' αὐτὴν τὴν ἴδια νότια Βουλγαρία. Ἡ ἴδια ἡ Κυβέρνησι ἐξ ἄλλου νὰ πάρῃ βίαια μέτρα γιὰ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Ἕλληνας δὲν ταίριαζε σ' ἓνα κράτος ποὺ παινεύοτανε ὅτι εἶνε «Κράτος Δικαίου καὶ Δημοκρατικό».

» Ὁ μόνος τρόπος λοιπὸν γιὰ νὰ ἐπιτύχουν τὸν σκοπὸ τους οἱ Βούλγαροι σωβινιστὲς καὶ ἡ βουλγαρικὴ μπουρζοαζία καὶ γιὰ νὰ λύσουν αὐτὸ τὸ πολύπλοκο γι' αὐτοὺς πρόβλημα, ἦταν ὁ ἐπόμενος. Μόλις τὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα μποῦν στὴ Μακεδονία καὶ ἀρχίσουν τὴ δρᾶσι τους ἐναντίον τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ, νὰ παρακινήσουν καὶ ὑποδουλίσουν μὲ τὸν τύπο καὶ τὰ «μίτιγκ», τὸν βουλγαρικὸ λαὸ ν' ἀναλάβῃ τὴν υπεράσπισιν τῶν «ἀδελφῶν Μακεδόνων» κατὰ προδιαγεγραμμένον τρόπο καὶ ἀπαξ διὰ ἑκκαθαρίσουν τοὺς λογαριασμοὺς τῶν μὲ τὸ ἐντόπιον ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Ἔτσι κ' ἔγινε.

» Ἔτσι ὁ μακεδονικὸς λαὸς βρέθηκε μεταξὺ «δύο πυρῶν». «Οἱ Γραικομάνοι—γράφει ὁ βόυβοδας Ἀλέξης Στογιάνωφ (Ἀναμνήσεις σελ. 32) **καῖνε τὰ δικὰ μας χωριά κ' ἐμεῖς τὰ δικὰ τους**. Ὁ δὲ συνάδελφός του Γιάν-Πασσᾶς γράφει ὅτι ἐπυρπόλησε τὰ χωριά τῶν Γραικομάνων Παράλυβο, Γκλίλεν, Κούτεβο, Μέγγλεν καὶ Ρίμπαρτσι», τὰ ὁποῖα καὶ ἐντελῶς κατέστρεψε. Ἄλλὰ γι' αὐτοὺς τοὺς ἐμπρησμοὺς καὶ τὶς καταστροφές, κανεὶς δὲν βρέθηκε στὴ Βουλγαρία νὰ διαμαρτυρηθῇ. Οἱ διαμαρτυρίες τους κατευθυνόντανε ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἀνταρτῶν γιὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπός τῶν—τὸ ξερρίζωμα τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἀπὸ τὴν Βουλγαρία . . . »⁷.

6. Πρόκειται γιὰ τὶς δύο ἑφημερίδες ποὺ ὡς τὰ 1906 ἐκδίδοταν στὴ Φιλιπούπολι ἢ τὴ «Φιλιπούπολι» τοῦ Δημ. Κουμαριανοῦ καὶ τὶς «Εἰδήσεις τοῦ Αἴμου» τοῦ Σκαρλάτου Κωνσταντινίδη, ἀνεψιοῦ τοῦ ἐθνικοῦ εὐεργέτη Γρ. Μαρσαλή, ἐπίσης Φιλιππουπολίτη. «Ἡ Φιλιπποπολι» ἀρκετὰ χρόνια ἔβγαине καὶ γαλλικά.

7. Πιστεύω ὁ ἀναγνώστης μου θὰ θέλει νὰ μάθῃ τί ἀπέγιναν τὰ πρόσωπα,

Σ' αὐτὴ τὴν ὠμὴ ὁμολογία τοῦ Σλαβομακεδόνοϋ συγγραφέωϋ τί θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ προσδέσῃ ;

Α'

*Μιὰ ματιὰ στὸ πρόσφατο παρελθὸν τῶν λαῶν τῆϋ Εὐρωπαϊκῆϋ Τουρ-
κίας ἰδίωϋ τῆϋ Μακεδονίας καὶ τῆϋ Θράκηϋ.—Τὸ «Χάτι-Χουμα-
γιούμ» καὶ ἡ Συνθήκη τῶν Παρισίων.—Ἡ ἐμφάνισι στὸ προσκή-
νιο τῶν βουλγάρων Κομιτατζήδων.—Ἡ νοοτροπία καὶ ἡ ψυχροσύ-
νθεσι τῶν Βουλγάρων καὶ Σλαβομακεδόνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας.—
Ἡ ψυχροσύνθεσι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.*

§ 1. Ἡ σουλτανικὴ πολιτικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ τυραννία πάνω στοὺς χρι-
στιανικοὺς λαοὺς τῆϋ βαλκανικῆϋ Χερσονήσου μετὰ τὴν ἔκδοσι τοῦ αὐτοκρατο-
ρικοῦ Διατάγματοϋ, γνωστοῦ μὲ τὸ ὄνομα «Χάτι-Χουμαγιούμ» (1830) ἰδίωϋ
δὲ μετὰ τὸν Κριμαϊκὸ Πόλεμο (1854-1856) εἶχαν αἰσθητῶϋ ξεθυμάνει σ' ὄλη
τὴν Αὐτοκρατορία, ἰδίωϋ ὅμοϋ στὴ Μέση Βαλκανικὴ δηλ. τὴ Θράκη καὶ τὴ
Μακεδονία τὸ μῖσοϋ καὶ τὴν περιφρόνησιν, ποὺ ὡϋ τότε οἱ Μουσουλμάνοι ἔτρε-

γιά τὰ ὁποῖα μιλοῦ πιὸ ἐπάνω στὸ δεῦτερο ὑποσημείωμα αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου.
Ἄξιζει τὸν κόπο διότι ἡ βιογραφία τοὺς ἀντανακλᾷ καὶ ἀποτελεῖ συμπυκνωμένη
ἐκφρασι τῆϋ τύχηϋ καὶ τῶν περιπετειῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆϋ Βορειοθράκηϋ μετὰ
τὸ ξεριζομά του ἀπὸ τὸ πατρικὸ του ἔδαφοϋ. Ὁ Παπανικόδημοϋ, ὁ Στενιμαχίτηϋ
—ὑπάρχει καὶ ἄλλοϋ Παπανικόδημοϋ, ἀλλὰ Φιλιππουπολίτηϋ ποὺ μ' αὐτὸν ἀσχολεῖται
ὁ Μυρτίλοϋ Ἀποστολίδηϋ. Ὁ Φιλιππουπολίτηϋ Παπανικόδημοϋ ὑπῆρξε ἕναϋ ἔθνι-
κὸϋ εὐεργέτηϋ τῆϋ ἑλληνικῆϋ κοινότητοϋ, Φιλιππουπόλεωϋ. Αὐτόϋ ἐκ βάρθρον ξανά-
κτισε τὸ Μοναστήρι τῶν ἁγίων Ἀναργύρων καὶ ἴδρυσε στὴ Φιλιππούπολι τὸ πρῶ-
το συγχρονισμένο νηπιαγωγεῖο ποὺ καὶ τὸ προικοδότησε. Πρβ. Δ. Κ. Βογαζλή :
Ἑλληνικά μοναστήρια καὶ Θέρετρα στὴ Ροδόπη». Ἀρχ. Θρ. Θηϋ. Ἀθήνα. Τόμ. ΙΔ'.
1947. 48 σελ. 139). Λοιπὸν ὁ Νικόδημοϋ ὁ Στενιμαχίτηϋ, ὅταν στὰ 1914 ἔφυγε ἀπὸ
τὴ Βουλγαρία τότε ἀκριβῶϋ οἱ Βούλγαροι ἔδωξαν ὅλοϋ τοὺς Ἑλληγεϋ παπάδεϋ
καὶ δασκάλουϋ καὶ μὲ πρόστιμο καὶ φυλάκισι ὑποχρέωσαν ὅλοϋ τοὺς Ἑλληγεϋ νὰ
στέλνουν τὰ παιδιὰ τοὺς στὰ βουλγαρικὰ σχολεῖα—ἦλθε στὴν Ἀθήνα. Ἐδῶ ἡ
Ἀρχιεπισκοπὴ ἐνήργησε νὰ τοῦ δοθῇ ἕνα μοναστήρι μὲ τὸ ὄνομα «Δουργιώτη»
κοντὰ στὰ Γιάννενα. Ἦταν μισοερεσιτωμένο ἀπὸ τὸν πόλεμο καὶ τίϋ ληστροικῆϋ
ἐπιδρομέϋ, ἀλλὰ ὁ Παπανικόδημοϋ, ἂν καὶ γέροϋ καὶ ὄχι πλούσιοϋ, μέσα σὲ πέντε-ἕξη
χρόνια κατόρθωσε νὰ τὸ νοικοκυρέψῃ. Δὲν πέθανε ὁ Παπᾶ-Νικόδημοϋ ἀπὸ φυσικὸ
θάνατο. Τὸν σκότωσαν οἱ Ρετζᾶοι, ξακουσμένοι λήσταρχοι, διότι ὅταν γιά πρῶ-
τη φορὰ τοὺς συνέλαβε ἡ Δικαιοσύνη, αὐτόϋ μόνοϋ ἀπὸ μιὰ δεκαπενταριά μάρτυ-
ρεϋ δὲν τρομοκρατήθηκε καὶ κατέθεσε, ὅ,τι ἤξερε εἰϋ βάροϋ τῶν φοβερῶν αὐτῶν
ληστοςυμμοριτῶν.

Ὅσο γιά τὸν Μπάριμα Γεώργη—ξέχασα τὸ ἐπίθετό του ἀλλὰ θὰ τὸν ὀνο-
μάσω, καθὼϋ καὶ τὸ ἀξιζει «Κουλοῦρ-Τρέγκερ»—, ὅταν ἠσούχασαν τὰ πράγματα στὴ
Βαλκανικὴ γῆρο στὰ 1917-18, ἦλθε κι' αὐτόϋ μὲ τὴ γυναίκα του στὴ Μακεδονία.
Τὸν ἐποίμισαν στὸ Κιλκίϋ.

φαν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς ἐπικρατείας των καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Σλάβους.

Μιά σχετικὴ γαλήνη ἄρχισε ν' ἀπλώνεται πάνω στὴ Βαλκανικὴ. Ὁ κόσμος τῶν πόλεων ἄρχισε νὰ αἰσθάνεται σίγουρο καὶ ἀσφαλῆ τὸν ἑαυτό του καὶ ἥσυχος νὰ ἐπιδίδεται στὴ δουλίτσα του. Αὐτὸ ὅμως μονάχα ὁ πληθυσμὸς τῶν πόλεων καὶ ὄχι τῆς ὑπαίθρου. Ἐν τούτοις στὶς πόλεις τῆς Βαλκανικῆς ὅπου, ὅπως παντοῦ ἀποτελοῦσαν τὴν προθήκη τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως μιᾶς χώρας, μιὰ σχετικὴ γαλήνη ἄρχισε νὰ ἐπικρατῇ. Ἡ γαλήνη τούτη αἰγούρα φά προχωροῦσε crescendo παραπέρα, ἂν στὶς τελευταῖες δύο δεκαετηρίδες τοῦ περασμένου καὶ τὴν πρώτη τοῦ σημερινοῦ αἰῶνα, κοντὰ στὶς βιαιοπραγίες τῶν τουρκαλβανικῶν σιφῶν, τὸ «χαράτσι» τῶν κατὰ τόπους τυραννίσκων, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἐξακολουθοῦσε νὰ ὑποφέρει ἡ ὑπαίθρος χώρα, δὲν ἐρχότανε νὰ προστεθῇ, ἰδίως στὴν ταλαίπωρη Μακεδονία τρομακτικὴ ἢ βόμβα, τὸ μαχαῖρι καὶ ὁ δαυλὸς τοῦ Κομιτατζῆ. Καὶ τοῦτο ὄχι μόνον κατὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐλληνιζόντων Σλάβων καὶ Κουτσοβλάχων τῆς Μακεδονίας, (τῶν Γραικομάνων). Αὐτὸ κατ' ἀναπόφευκτη ἀντίδρασι ἐπέφερε τὴν εἰσορῆ τῶν ἐλληνικῶν καὶ τῶν σερβικῶν σωμάτων στὴν ἐν λόγῳ χώρα, μὲ τ' ἀντίποινα καὶ τὶς ἀντεκδικήσεις τους.

§ 2. Πολὺ κακοφημίσθηκε ἡ βασιλεία τοῦ προτελευταίου Σουλτάνου τῆς Τουρκίας Ἀβδουλ Χαμίτ, τὸν ὁποῖον ὁ Γλάστων ὄχι καὶ ἀδίκως ὀνόμασε «Κόκκινο Σουλτάνο» μετὰ τὶς σφαγὰς τῶν Βουλγάρων χωρικῶν στὸ «Μπατάκ» τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας¹. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ποῦμε καὶ τοῦ τυφλοῦ τὸ δίκιο μετὰ τὰς σφαγὰς τῶν Ἀρμενίων στὴν Πόλι, ἔκτροπα, ποὺ καὶ σήμερα δυστυχῶς ἀκόμα ὄχι σπάνια τὰ βλέπομε μπρὸς στὰ μάτια μας, ἐκεῖνο ποὺ περισσότερο ἐσφιγγε τὸν γιὰκὰ τῶν φιλελευθέρων κατοίκων τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου ἦτανε κατὰ τὴν περίοδο εἰρήνης: Πρῶτον ἡ λογοκρισία. Αὐτὴ ἦταν ἀυστηρὴ συχνὰ μέχρι τοῦ γελοίου καὶ δευτέρον ἡ ἐπίσης ἀυστηρὴ ἀπαγόρευσι «τοῦ συνέρχεσθαι καὶ ἐλευθέρως συζητεῖν».—Ἀλλὰ μετὰ τὴν Συνθήκη τῆς εἰρήνης τῶν Παρισίων (1856), μὲ τὴν ὁποία τερατίσθηκε ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος καὶ μὲ τὴν ὁποία μεταξὺ ἄλλων δινόταν τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὴ Ρωσία καὶ στὶς ἄλλες Μεγάλες Δυνάμεις, οἱ λαοὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου—ἐννοῶ τῶν πόλεων—δὲν εἶχαν νὰ ζηλέψουν παρὰ λίγα πράγματα ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῶν πρὸ συγχρονισμένων κρατῶν τῆς Εὐρώπης, ἂν κατὰ τύχην δὲν παρουσιαζότανε στὸ προσκήνιο τῆς Μέσης Βαλκανικῆς οἱ Βούλγαροι κομιτατζήδες.

§ 3. Ἐδῶ ὅμως ἐπιβάλλεται νὰ κάνουμε μιὰ διασάφησι καὶ μιὰ διαστολή γιὰ ν' ἀποφύγουμε κάθε παρεξήγησι.

1. Τὸ «Μπατάκ» εἶναι ἓνα ὄρεινὸ χωριὸ τῆς ἐπαρχίας Περιστερίου (Pechterra) τὸ ὁποῖον ὑποκινήσει τῶν κομιτατζήδων ἐπαναστάτησι στὰ 1878. Στὴν ἐπανάστασι τοῦ 1877 οἱ κομιτατζήδες τὸ ἐγκατέλειψαν στὴν κρισιμώτατη στιγμή καὶ οἱ ἐπιδραμόντες γύρω Πομάκοι κατέσφαξαν ὅλους τοὺς κατοίκους του.

Μιλοῦμε συγκεκριμένως γιὰ τοὺς λαοὺς τῆς μέσης Βαλκανικῆς καὶ γιὰ ὀρισμένη—καθὼς προαναφέραμε—χρονικὴ περίοδο, ἥτοι τὶς δυὸ τελευταῖες δεκαετηρίδες τοῦ περασμένου καὶ τὴν πρώτη τοῦ τωρινοῦ αἰῶνα. Ἐξ ἄλλου κάνουμε διάκρισι μεταξὺ τῆς ἀστικῆς τάξεως—τῆς «μπορζουαζίας» καθὼς ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζεται—καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ, εἰδικότερα τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης.

Ἄλλὰ καὶ τὴν ἀστικὴν τάξιν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἐπιβάλλεται νὰ τὴν χωρίσουμε σὲ τρεῖς κατηγορίες. Οἱ μεγαλέμποροι, οἱ τραπεζίτες, οἱ Βεγγλι-ταῆδες (ἐξαγορασταὶ τῆς δεκάτης) καὶ ἄλλοι παραπλήσιοι, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἄβδουλ-Χαμίτ περνοῦσαν «ζωὴν χαρισάμενην». Οἱ «συναφλῆδες» ἢ «ἐσναφλῆδες» δηλ. οἱ βιοτέχνες ἔβλεπαν τὴ δουλιὰ τους καὶ τὰ ἐπαγγελματικά τους συμφέροντα, τίποτε περισσότερο. Οἱ ἐργάτες δὲν ἦσαν ὀργανωμένοι ἐκείνη τὴν ἐποχὴν, ἐπομένως ἀποτελοῦσαν μιὰν «ποσότητα ἀμελητέαν»².

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀγροτικὴν τάξιν, ποὺ ἀποτελοῦσε τὰ 85-90 % τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μέσης Βαλκανικῆς, τὰ δεινὰ ποὺ τὴν ἐμάστιζαν ἦσαν μέγала, μέγιστα. Μόνον τὰ κυριώτερα θὰ τὰ ἀπαριθμήσουμε ἐδῶ. Σ' ἄλλες δυὸ ἀνέκδοτες μελέτες μας, ἐπίσης ἱστορικῆς, ἐθνολογικῆς καὶ λαογραφικῆς, ἡ πρώτη μὲ τὸν τίτλον «Μακεδονία» καὶ ἡ δευτέρα μὲ τὸν τίτλον «Ἀνατολικὴ Ρωμυλία», ἐξετάζουμε μὲ κάθε λεπτομέρεια τὸ θέμα. Ἐδῶ θ' ἀναφέρουμε ὅτι τὰ κυριώτερα δεινὰ ποὺ ἐμάστιζαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸν ἀγροτικὸν πληθυσμὸν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας ἦσαν α) Τὸ φεουδαλικὸν σύστημα ἥτοι, τὰ τσιφλικία καὶ τὰ δικαιώματα τῶν τσιφλικούχων³. β) Ἡ τοκογλυφία μὲ τὴν ἀπεχθέστερὴν τῆς μορφῆς τῆς «Ζελνίτσας»⁴. γ) Τὸ ἄγος τῶν Κομιτατζήδων. δ) Τὰ τουρκαλβανικὰ στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὅποια μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι καταδιώκουν κομιτατζήδες καὶ κακοποιοὺς ἐδεινιάστευαν χειρότερα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἀγροτικοὺς πληθυσμούς⁵.

2. Κωνσταντίν : «Μακεδονία-Θράκη» Θεσσαλονίκη, 1942. Σελ. 61-66. Δ. Κάκκαβου. Ἀντιστρατήγου. Σ. Α. «Ἡ Μακεδονία κατὰ τὰ τελευταῖα τεσσαράκοντα ἔτη. Θεσφνίκη 1946. Ἔκδοσις «Ἐταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν». καὶ Karl Krüger «Die Türkei = ἡ Τουρκία» Berlin Safiani Verlag (ἀνευ χρονολογίας ἐκδόσεως) σελ. 56 71.

3. Κατὰ μιὰ στατιστικὴν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας τοῦ 1918 στὴ Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου ὑπῆρχαν 818 τσιφλικία ἄνω τῶν 3000 στρεμμάτων.

4. Πρβ. ἐδάφ. 3 πῶς κάτω.

5. Μιὰν παραστατικὴν καὶ ἐμπεριστατωμένην περιγραφὴν τῆς τότε ἐκρόθμου καταστάσεως στὴ Μακεδονία μας δίδει ἡ ἀναφορὰ τοῦ Σέρβου Προξένου στὸ Μοναστήρι πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν στὸ Βελιγράδι, τοῦ Μιχάλ Pichte μὲ ἡμερομηνία 23 Ἰανουαρίου 1903 δηλ. μερικὸς μῆνας προτοῦ ἐκραγῆ ἢ ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλίω-Ντέν». Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐκθέσεώς του ὁ Pichte λέγει : «Δὲν ἔχω νὰ σοῦς ἀναφέρω, Κύριε Ὑπουργέ, τίποτε τὸ νεώτερον, ἀπὸ ὅσα ἀνέφερον εἰς τὰς προηγουμένας μου εἰδήσεις. Ἄλλὰ καὶ ἐλεεινὴ εἶναι ἡ κατάστασις τοῦ χριστιανικοῦ πλη-

§ 3. Πῶς ἐξηγγεῖται ἡ ἀθλία αὐτὴ κατάστασις τῶν κατοίκων τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν προαναφερθεῖσαν χριστιανικὴν περίοδον μὲ τὸν γενικώτερον χαρακτηρισμόν, ποῦ ἀνέφερα στὸ τέλος τῆς δευτέρας παραγράφου αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου, ἴτοι «ὅτι οἱ λαοὶ τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου—ὐπὸ μερικὲς προϋποθέσεις—δὲν θὰ εἶχαν σχεδὸν τίποτε νὰ ζηλέψουν ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῶν πρὸ συγχρονισμένων κρατῶν τῆς Εὐρώπης . . .».

Μιὰ παραβολή, μιὰ εἰκόνα ποῦ ἀντικατοπτρίζει τὴν τότε κατάστασις στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη, θὰ λύση, πιστεύω, αὐτὸ τὸ πρόβλημα.

Χειμῶνας, ψῦχος τσουχτερό, χιόνια. Δυὸ τολμηροὶ κυνηγοί,—ὅς τοὺς ὀνομάσουμε τὸν πρῶτο Γκότσι Ντέλτσεφ καὶ τὸν δευτέρο πρίγκηπα Σαμπαχεντίν⁶ συναντῶνται τυχαίως μέσα στὸ δάσος. Πλησιάζουν τὰ μεσάνυχτα. ἄλλ' αὐτοὶ νομίζουν ὅτι γρήγορα θὰ ξημερώσῃ. Μὰ εἶναι ξυλιασμένοι ἀπὸ τὸ κρύο καὶ τὴν παγωνιά. Ὅποταν κάπου μακριὰ βλέπουν ἓνα ἀμυδρὸ φῶς. Πλησιάζουν. Βγαίνει τὸ φῶς ἀπὸ τὸ παράθυρο ἑνὸς χαμιόσπιτου, μιᾶς «ἰσ-

θυσμοῦ ἐνταῦθα» φόνοι, ἐμπρησμοί, βιαιοπραγίαι, παντὸς εἴδους πρόστιμα κτλ., συμβαίνουν καθημερινῶς, ἀνευ ἐλαχίστης ἐλπίδος διὰ μιάν καλλιτέραν αὔριον, καλλιτερεύσεως τῆς ἐπικρατούσης ἐδῶ ἐκρύθμου καταστάσεως . . .». Καὶ συνεχίζων ὁ Σέρβος πρόξενος εἰς τὰς ἑπτὰ σελίδας τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ἀναγράφει σωρεῖαν ἀδικημάτων ἐκ μέρους τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου εἰς βῆρος τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας. Lulen Iapo «Otbrani tchetiva za historiatna Macedoniskia Narodi, Scopia 228 ἴτοι «Ἐκλεκτὰ Ἀναγνώσματα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ Μακεδονικοῦ Ἔθνους». Σκόπια σελ. 228. Ἐν τούτοις ὡς σημειωθῆ, ὅτι εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναφορᾶς τοῦ Pichte ἀναγράφεται, ὅτι αὕτη ἐλήφθη ἀπὸ τὸν διπλωματικὸν φάκελλον τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Βελιγραδίου ὑπ' ἀριθ. σελ. 465-476, ἐπομένως πρόκειται ἀναμφισβητήτως περὶ ἐπισήμου ἐγγράφου.

Ἐπίσης ἀξιοσημείωτα εἶναι ὅσα ἀναφέρει ὁ Pichte γιὰ τὴν πολιτικὴν τοῦ βουλγαρομακεδονικοῦ κομιτάτου. Γράφει σχετικῶς (Libe op. cit. σελ. 222). «Μέχρι πρὸ ἐνὸς ἔτους περίπου ἡ δρεῖσις τοῦ κομιτάτου εἶχε καθαρῶς βουλγαρικὴν χροιάν. Εἰργάζετο ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν βουλγαρικὴν Μεγάλην Ἰδέαν. Ἐσχάτως ὅμως τὰ πράγματα ἤλλαξαν. Συλλέγει τὸ κομιτάτον ἐράνους ἀπὸ ὅλον τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν ἀνεξαρτήτως ἐθνότητος. Διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν, δηλ. τὴν ἀπελευθέρωσιν ὅλων ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Αὕτη ἡ μεταστροφή ἔχει, βεβαίως, μεγάλην σημασίαν δι' ἡμᾶς τοὺς Σέρβους, ἔχω ἐν τούτοις τὴν τιμὴν, κύριε Ὑπουργέ, νὰ στρέψω τὴν προσοχὴν Ὑμῶν εἰς τὸ ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη ἔχει ὑπαγορευθῆ ἀπὸ τὴν Σόφίαν».

6. Γιὰ τὸν Γκότσι Ντέλτσεφ, τὸν βίο καὶ τὴν πολιτεία του, μιλοῦμε στὸν ἐπίλογο. Ὁ Σαμπαχεντίν ἦταν ἀρχηγὸς τοῦ φιλελευθέρου κόμματος κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ «Τουρκικοῦ Συντάγματος». Ἄνθρωπος σώφρων καὶ μετριοπαθῆς, μὲ τὸν τύπο καὶ μὲ φυλλάδια συμβούλευε Μοαμεθανοὺς καὶ Χριστιανοὺς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης νὰ ξεχάσουν τὸ παρελθόν, νὰ ἐνωθοῦν καὶ ἔτσι ἀδελφωμένοι ν' ἐνωμένοι νὰ διαφυλάξουν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσοπολιτείαν, ποῦ τοὺς ὑπέσχετο τὸ Σύνταγμα. Διότι ἀλλέως—ἔλεγε—τοὺς καταδοκοῦν ὅλους φανεροὶ ἐχθροὶ καὶ ὑπουλοὶ φίλοι, νὰ τοὺς καταπιοῦν! Μὰ ποῖός νὰ τοὺς ἀκούσῃ; Ἐλεῖπε τὸ ὄξυγονον.

μπας». Χτυποῦν τὴ πόρτα. Τοὺς ἀνοίγουν. Μέσα ἓνα σωρὸ χωριάτες : "Αντρες, γυναῖκες, παιδιά. Ἡ σόμπα καίει στὸ κάπως εὐρύχωρο δωμάτιο. Μὰ μιὰ βόχα, μιὰ βαρὺ ἀτμόσφαιρα τοὺς πνίγει, μόλις κλείεται πίσω στοὺς δυὸ κυνηγούς ἢ πόρτα. Λεῖπει τὸ ὄξυγόνο. Πῶς εἶναι δυνατὸ μέσα σὲ τέτοιο μολυσμένον ἀέρα νὰ ζοῦν ἀνθρώπινα ὄντα! Τὰ δυὸ παράθυρα τῆς «Ἰσμπας» ὄχι μόνο κλειστά, ἀλλὰ καὶ οἱ χαραμάδες τους βουλωμένες μὲ χυρτιὰ καὶ κουρέλια.

—Ν' ἀνοίξουμε τὴν πόρτα, τοὺς προτείνουν οἱ δυὸ κυνηγοί. Πνίγεστε, δὲν τὸ καταλαβαίνετε ;

—Τί λέτε ; τοὺς ἀπαντοῦν μ' ἓνα στόμα ὅλοι. Θὰ κρυώσουμε, θὰ παγώσουμε. Δὲν ἀνοίγουμε.

Αὕτῃ ὑπῆρξε ἡ εἰκόνα τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Μακεδονίας τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Βαρειὰ ἢ σκλαβιά τοῦ σλαβομακεδονικοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλὰ ἢ ἐλευθερία καὶ τὸ βαθύτερο νόημά της δὲν ἔχει συνειδητοποιηθῆ στὸν κόσμον ἐκεῖ κάτω. Ἡ ἔλλειψη τοῦ ὄξυγόνου αὐτοῦ τῆς κοινωνικῆς, κάθε κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ οικονομικῆς ἀκόμη ζωῆς, δὲν τοὺς ἔκανε ἐντύπωση. Συνήθισαν νὰ ζοῦν μέσα στὸ σκοτάδι τῆς δουλείας. Σαλπίσματα ἐλευθερίας ἦσαν γι' αὐτοὺς «φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ».

§ 4. Ἀπὸ τὸν λήθαργο τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας, τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως πρῶτοι ξύπνησαν ἀπὸ τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς οἱ Ἕλληνες καὶ τελευταῖοι οἱ Βουλγάροι. Οἱ Ἕλληνες, ἀν κατὰ τὴν πρώτη τους ἐξέγερσι, τὴν ἐπανάστασι τοῦ Ὁρλώφ στὸ 1770—ἐπαθάν τὰ πάνδεινα, διότι οἱ Ρῶσοι, ὅταν ἐτακτοποίησαν τοὺς λογαριασμοὺς τῶν μὲ τὸν Σουλτάνο—Συνθήκη τοῦ Καϊναρτζικ—τοὺς ἄφησαν στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, ἐν τούτοις δὲν τὰ ἔβαλαν κάτω. Ὁ ζεῖδωρος ἀέρας τῆς μεγάλης γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, αὐτοὺς πρῶτους ἀπὸ ὅλους τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς τοὺς ξύπνησε ἀπὸ τὸν λήθαργο τῆς δουλείας. Σὲ μιὰ ἄλλη μελέτη μου «Οἱ Φυλετικὲς καὶ Ἐθνικὲς μειονότητες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Βουλγαρία» (Ἀθῆναι 1954 ἔκδοσις Ἑταιρείας Ὁρακικῶν μελετῶν ἀριθ. 35) ἀφιέρωσα ἓνα ὀλόκληρο κεφάλαιο στοὺς Ἕλληνας, Σέρβους καὶ Βουλγάρους (σελ. 18) καὶ καταλήγω στὸ συμπέρασμα, ὅτι μόνον ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασι μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς πραγματικὰ ἐθνικὴ. Ὅσο γιὰ τοὺς Βουλγάρους ὄχι ἀδίκως ὁ σύγχρονος ἱστορικὸς Λουὶ Ἀντρέ τοὺς ἀποκαλεῖ «τοὺς πιστοτέρους ραγιαδες τοῦ Σουλτάνου ἀπὸ ὅλους τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς». Περβ. Louis André, «Les Etudes chrétiennes des Balkans depuis 1815, Paris, Alcan. De tous les peuples balkaniques, les Bulgares furent le seul qui accepta servilement tout cela : massacres, exactions, humiliation, héliénisation du pays, et, comme on l' a dit justement, ils furent le raya type, le raya modèle».

§ 5. Ἐπιμένω στὴν εἰκόνα ποὺ δίνω παραπάνω. Ὅλοι σχεδὸν οἱ Σλάβοι

συγγραφείς, Ρώσοι, Σέρβοι, Βούλγαροι, Σλαβομακεδόνες τῶν Σκοπίων, παρυσιάζουν μὲ χρώματα μαῦρα καὶ σκοτεινὰ τὴν πολιτική, κοινωνική καὶ οἰκονομική κατάστασι τῶν χριστιανῶν τῆς Μέσης Βαλκανικῆς κατὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνην. Ἴσως γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴ γνώμη τους, ὅτι ἡ ἐπανάστασι τοῦ «Ήλιου-Ντὲν» ἐπεβάλλετο ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Δὲν ἀμφισβητῶ τὴ γνώμη τους καθ' ὅλοκληρίαν. Ἀλλὰ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν ἀγαθῶν τῆς ἔχουν ἀντικειμενικὴν ἀξία μόνον, ὅταν συνειδητοποιηθοῦν ἀπὸ τὴ μεγάλη λαϊκὴ μᾶζα, πρῶτον πού δὲν ὑφίστατο τότε στοὺς σλαβικοὺς πληθυσμοὺς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Σ' αὐτὸ ἔχω καὶ ἄμεση ἀντίληψι τῆς τότε καταστάσεως. Ἦμιον παιδί 6-7 χρονῶν, ὅταν οἱ Ρῶσοι ἤλθαν στὴ Φιλίππουπολι. Ἐνα παιδί. Νάι, ἀλλὰ στὰ παιδιὰ ἀκριβῶς αὐτῆς τῆς ἡλικίας χαράζονται στὴ μνήμη καὶ στὴν ἀθῶα ψυχὴ τους μὲ ἀνεξίτηλα γράμματα γεγονότα καὶ καταστάσεις πού συνήθως διαφεύγουν τοὺς μεγάλους. Στοὺς Βουλγάρους μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως των κατὰ τοῦ τουρκοικοῦ ζυγοῦ δηλ. μέχρι τοῦ 1877 καὶ στοὺς Σλαβομακεδόνες μέχρι τοῦ 1900 δὲν εἶχε συνειδητοποιηθῆ τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας. Ἦσαν καὶ παρέμειναν κυριολεκτικῶς ραγιαδες.

§ 6. Γιὰ νὰ μὴ φανῆ ἔν τούτοις, ὅτι ὁ χαρακτηρισμὸς μου, κατὰ τὸν ὁποῖο ἔν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι ἐγκαίρως καὶ πρῶτοι ἀπὸ τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς συνειδητοποίησαν τὸ νόημα τῆς ἐλευθερίας καὶ γι' αὐτὸ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ὑπῆρξεν ἐθνικὴ καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, ἐνῶ οἱ Βούλγαροι τῆς Μέσης Βαλκανικῆς ὡς τὴν παραμονὴ τοῦ ρωσοτουρκοικοῦ πολέμου (1877) καὶ οἱ Σλάβοι τῆς Μακεδονίας ὡς τὰ 1900 κοιμοῦνταν τὸν ὕπνο τῆς δουλείας καὶ τοῦ ραγια, θ' ἀναφέρω δυὸ γεγονότα, γεγονότα ἀναμφισβήτητα, πού ἀνάγλυφα ἀποδεικνύουν τὸν ἀνωτέρω ἰσχυρισμὸν μου.

1ον Ὁ Ρήγας Φεραῖος, ὁ βάρδος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως ὄχι μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν ἄλλων χριστιανικῶν λαῶν ἀπὸ τὸν σουλτανικὸ ζυγὸν, πεθαίνοντας, εἶπε στοὺς δημίους του : «Πεθαίνω ἡσυχος καὶ εὐχαριστημένος. Ἐσπειρα τὸ σπόρον πού θὰ ἀνθίσῃ καὶ θὰ καρπίσῃ γιὰ νὰ φέρῃ ἐλευθερίαν στὸ λαὸν μου».

2ον Ὁ Χρῆστος Μπότσεφ, ὁ βούλγαρος βάρδος καὶ ψάλτης τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ λαοῦ του, ξεψυχώντας σὲ μίαν μάχην κατὰ τῶν Τούρκων τὸν Μάϊο τοῦ 1877, ἐκεῖ σὲ μιὰ ἔρημη βουνοκορφῇ τοῦ Αἴμου εἶπε πρὸς τὸν φίλον καὶ συναγωνιστὴν του Ζαχαρία Στογιάνωφ : «Ὅ,τι ὠνειρεύθηκα καὶ δούλεψα σ' ὅλην μου τὴ ζωὴν ἦσαν ἀρκετὲς μόνον δυὸ μέρες νὰ τὰ διαφεύσουν καὶ ν' ἀποδείξουν τὴν μεγάλην μου πλάνην. Ἡ ἱστορία ποτὲ δὲν θὰ μᾶς τὸ συγχωρήσῃ. Καλλίτερα θὰ ἦταν νὰ ἔπεφτα στὸν Δούναβι καὶ νὰ πνιγόμουννα παρὰ νὰ δῶ μὲ τὰ μάτια μου τὸ αἴσχος πὸς ὁ βουλγαρικὸς λαὸς ἔχει ἀποκτηνοθῆ». Ἦρωας θεωρεῖ τοὺς Ἕλληνας ὁ Ρήγας Φεραῖος, κτήρη ὀνομάζει τοὺς Βουλγάρους ὁ ἐθνικὸς των ποιητὴς Χρῆστος Μπότσεφ.

§ 7. Οἱ βιογράφοι τοῦ γενναίου αὐτοῦ τέκνου τῆς Βουλγαρίας, ὁ Ζα-

χαρίας Στογιάνωφ καὶ ὁ καθηγητὴς Δ. Στρασιμίρωφ, γὰρ νὰ χαρακτηρίσουν τὴν ἠθικὴν κατάντια καὶ τὴν δουλοπρέπεια τῶν Βουλγάρων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀναγράφουν τὸ ἐπόμενο ἐπεισόδιον : Στὸ ἀνταρτικὸ σῶμα τοῦ Χρήστου Μπόττεφ βρέθηκε ἐδελοντὴς ἓνα ἀμούστακο παιδί, μαθητὴς τοῦ γυμνασίου τοῦ Βελιγραδίου. Οἱ Τοῦρκοι ἴπαιεῖς τὸ συνέλαβαν αἰχμάλωτο καὶ τὸ πήγαιναν στὴ Βράτσα νὰ τὸ παραδώσουν στὶς στρατιωτικὰς ἀρχάς. Περνώντας ἐν τούτοις ἀπὸ ἓνα βουλγάρικο χωριό, τὴν Ποβάλικα, ἓνας γέρος τοὺς σταμάτησε : — «Δὲν εἶστε, τοὺς εἶπε, πιστοὶ ὄπαδοὶ τοῦ Σουλτάνου μας. Γιατὶ δὲν σκοτώνετε αὐτὸ τὸ παληόπαιδο, φανερὸ ἐχθρὸ του ; » Οἱ Τοῦρκοι τοὺς τὸ παρέδωσαν. Καὶ τότε ὁ γέρος Βούλγαρος πήρε μιὰ «κοσιτούρα» δηλ. ἓνα ἀκονιστὸ μαχαίρι, εἶδος δικοῦ μας κολοκοτρώνη, γονάτισε τὸν ἄμοιρο νέο καὶ ἄρχισε νὰ τοῦ κόβῃ τὸ κεφάλι, ἐνῶ οἱ γύρω χωρικοὶ κοβόντανε ἀπὸ τὰ γέλοια ⁴.

B'

Η ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΕΠΙΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΗΛΙΝ-ΝΤΕΝ

Πόθεν ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως «Ἑλιν-Ντέν». Γιατὶ ἡ ἑορτὴ τοῦ Προφήτη Ἑλίου ἢ Ἑλιοῦ ἐξελέγη ὡς ἡμέρα τῆς ἐκρηξέως τῆς.— Ἡ Ὁργάνωσις τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἑλιν-Ντέν».— Ἡ Ἐσωτερικὴ Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὁργάνωσις (I.M.R.O.) ἢ E.M. καὶ τὰ συνθήματά τῆς.— Ἡ Ἐξωτερικὴ ἢ τῶν Βαρχοβιστῶν (V.M.R.O.) καὶ τὰ συνθήματά τῆς.— Τὸ ἀλληλοφάγωμα τῶν δύο Ὁργανώσεων.— Ἡ πολιτικὴ τῆς Βουλγαρίας.

§ 1. Στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη ὁ προφήτης Ἑλίας—ἢ καθὼς ὁ λαὸς τὸν ὀνομάζει προφήτη Ἑλιοῦ—θεωρεῖται ὡς προστάτης ἅγιος τῆς γεωργίας, τῶν βροχῶν καὶ γενικώτερα τῆς εὐφορίας τῆς γῆς καὶ γι' αὐτὸ γιορτάζεται μὲ κάθε ἐπισημότητα. Πράγματι, ἀναλόγως τῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν, οἱ πρῶτες γεωργικαὶ ἐργασίαι ἀρχίζουν τὸ τρίμηνον Ἰουλίου-Ὀκτωβρίου, καὶ παλαιότερα ὁ ἀγροτικὸς μας κόσμος ἐθεωροῦσε τὴν ἐποχὴ αὐτὴν

4. Πρβ. Zaharia Stoyanoff. Spomen Sofia : Χρῆστος Μπόττεφ. Ἀναμνήσεις. Σόφια. Dim. Strachimiroff, «Christo Boteff kato ruéto rouplitziist» Sofia 1878 σελ. 46. «Ὁ Χρῆστος Μπόττεφ ὡς ποιητὴς καὶ δημοσιογράφος. Μυστίλου Ἀποστολίδη «Τὰ ὕστατὰ τῆς Φιλιππουπόλεως ἔτη ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Ἀρχεῖον Ἑθνικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ἑθναροῦ», Ἀθῆναι ἔτος 13ον 1946-47 σελ. 6.— Δ. Κ. Βογαζλή, «Ἡ Μάγισσα τοῦ Ψυχασάββατου», Ποιήματα. Θεσσαλονίκη 1937 σελ. 81 ὅπου ἡ βιογραφία τοῦ Μπόττεφ καὶ οὐ μετὰφρασι ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα καὶ χαρακτηριστικώτερα ποιήματα τοῦ Βουλγάρου ἐθνικοῦ ποιητῆ μὲ τὸν τίτλον «Ἡ προσευχή μου».

σάν αρχή τῆς χρονιάς, λαμβάνοντας σάν ὁρόσημα ὄχι ὀρισμένη μέρα, ἀλλὰ ὀρισμένη ἐποχή¹.

Ἡ μέρα τῆς 20 Ἰουλίου (παλ. ἡμερολογίου) εἶναι ἀφιερωμένη στή μνήμη τοῦ προφήτη Ἡλία καὶ οἱ Βουλγαρομακεδόνες ἐπαναστάτες ἐπίτηδες διάλεξαν τὴ μέρα τούτη τὴν «Ἡλιν-Ντέν» ἦτοι τὴ «Μέρα τοῦ Ἡλιοῦ» γιὰ νὰ θέσουν τὴν ἐπανάστασι ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ Ἁγίου.

§ 2. Καὶ τώρα ἄς ἐξετάσουμε πότε ἄρχισε ἡ ὀργάνωσι τῆς ἐν λόγῳ ἐπαναστάσεως.

Τὸ Νοέμβρη τοῦ 1893 ἑπτὰ διανοούμενοι Βουλγαρομακεδόνες, ὅλοι ἑξαρχικοὶ² συνῆλθαν στὴ Θεσσαλονίκη γιὰ νὰ συζητήσουν καὶ βροῦν τρόπο ν' ἀπελευθερώσουν τὴν ἰδιαίτερή τους πατρίδα, τὴ Μακεδονία καὶ ἐνδεχομένως τὴν ἐπαρχία Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ τὸ σουλτανικὸ ζυγὸ, καθὼς καὶ τί εἶδους καθεστῶτος ἔπρεπε νὰ δοθῆ στὰ δυὸ αὐτὰ τμήματα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Γιὰ τὸ τελευταῖο ζήτημα ἡ ἀνταλλαγὴ γνωμῶν δὲν ὑπῆρξε μακρά, οὔτε κουραστική. Πρὸ αὐτῆς τῆς συνεδριάσεως ὁ ἐπίσης Βουλγαρομακεδὼν Γκότσε Ντέλτσεφ μὲ ἀδρὰ ἐπιχειρήματα εἶχεν ἀποδείξει, ὅτι τὸ συμφερότερον γιὰ τὶς δυὸ χῶρες (Μακεδονία-Θράκη) καθεστῶς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν μπορούσε νὰναι ἄλλο ἀπὸ τὸ αὐτονομιακόν. Ἐμείναν ὅμως ἀρκετὰ ἄλλα ἀκανθώδη προβλήματα, πού ἔπρεπε νὰ συζητηθοῦν, ἂν ὄχι νὰ λυθοῦν, πάντως νὰ τοὺς δοθῆ κάποια κατευθυντήρια γραμμὴ, καὶ μεταξὺ αὐτῆς : ἂν ἔπρεπε ἡ Ὀργάνωσι νὰ ζητήσῃ τὸν προσεταιρισμὸν κάποιου γειτονικοῦ χριστιανικοῦ Κράτους, ἰδίως τῆς Βουλγαρίας, ἢ ὅποια δικαίως ἢ ἀδίκως περνοῦσε τότε ὡς τὸ δυνατότερον στρατιωτικὸ καὶ καλλίτερον συγκροτημένον βαλκανικὸν κράτος. Ἐν τούτοις τὸ μόνον συμπέρασμα πού κατέληξαν ἦταν : ἡ ὀργάνωσι αὐτὴ νὰ πάρῃ τ' ὄνομα «Ἐσωτερικὴ Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὀργάνωσι, ἢ Ε.Μ.Ε.Ο., γαλλικὴ I.M.R.O. (ἦτοι Organisation Révolutionnaire Interne de la Macedoine) καὶ ν' ἀρχίσῃ εὐθὺς ἀμέσως ἢ διαφώτισι τοῦ σλαβομακεδονικοῦ λαοῦ τῆς Μακεδονίας γιὰ μιὰ ἐξέγερσίν του κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ.

1. Πρβ. Γεωργίου Μέγα καθηγητῆ τῆς Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν «Ἑλληνικαὶ ἑορταὶ καὶ ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας. Ἀθήναι 1956 σελ. 20 καὶ ἐπ.

2. Γιὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» τῆς Θράκης σὺν ἑλληνικὰ ἔχομε μόνον ἓνα σημεῖωμα τοῦ Νικ. Μοσχοπούλου στὸ Ἄρχειον Θράκης γιὰ ἓνα ἐντελῶς ἐποισιῶδες ἐπεισόδιον γιὰ δὲ τὴν ἴδια ἐπανάστασι στὴ Θράκη, τίποτε ὡς τώρα δὲν ἔχει δημοσιευθῆ, καὶ ὅμως ἡ ἐν λόγῳ ἐπανάστασι εἶχε ὄχι λίγο τὴν ἐξέλιξι τοῦ Θρακομακεδονικοῦ προβλήματος. Οἱ ἑπτὰ αὐτοὶ ἰδρυτὲς τῆς I.M.R.O. ἦσαν : Ὁ Πέτρος Πόπ-Ἄρσωφ, ὁ Νταμιάν Γκροδεφ, ὁ δόκτωρ (ιατρός) Χρήστος Τατάρτσεφ, ὁ Ἰβάν Χατζῆ Νικόλωφ, ὁ Ἀντώνης Ντημήτρωφ καὶ ὁ Χρήστος Μαντάντσεφ. Ὁ ἐμπνευστὴς τῆς Ἐσωτερικῆς Μακεδονικῆς Ἐπαν. Ὀργανώσεως Γκότσι Ντέλτσεφ ἔλειπε ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη καὶ γι' αὐτὸ δὲν ἔλαβε μέρος σ' αὐτὴ τὴ συνέλευσι. Πρβ. Gortche Petroff «Cpomeni» Sofia 1890 σελ. 49.

Μόνο μετὰ δύο ἢ τρία χρόνια περίπου ἦτοι στὰ 1895 μιὰ μεγαλύτερη συγκέντρωσι Βουλγαρομακεδόνων καὶ Ἑξαρχικῶν, ποὺ εἶχε συνέλθει ἐπίσης στὴ Θεσσαλονίκη, ἀπεφάσισε ὀριστικῶς ὅπως ἡ Ὀργάνωσις I.M.R ὀργανωθῆ ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε σύμπραξι καὶ συνεταιρισμὸ μὲ οἰονόητοτε βαλκανικὸ ἢ ἐξωβαλκανικὸ κράτος καὶ ἀνέθεσε στὸν Γκότσε Ντέλτσεφ καὶ τὸν Γκεώργκι Πετρόφ πάνω σ' αὐτὲς τὶς γενικὲς γραμμὰς νὰ καταρτίσουν τὸ καταστατικὸ τῆς Ὀργανώσεως καθὼς κ' ἔγινε μὲ σύνθημα : « Ἡ Μακεδονία στοὺς Μακεδόνες »³.

§ 3. Τρία χρόνια ὑστερώτερα, ἦτοι στὰ 1896⁴ κατ' ἐμπνευσιν τοῦ ἡγεμόνος καὶ μετὰ τὸ 1908 ἐπὶ βασιλείῳ τῆς Βουλγαρίας Φερδινάνδου τοῦ Σαξ-Κοβούργου συστήθηκε στὴ Σόφια ἡ Ἑξωτερικὴ Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὀργάνωσις μὲ ἔδρα τὴ Σόφια καὶ σύνθημά της : « Ἡ Μακεδονία, ὁλόκληρη ἢ Μακεδονία στὴ Βουλγαρία ». Οἱ ταγοὶ αὐτῆς τῆς δευτέρας Ὀργα-

3. Λεπτομέρειες γιὰ τὸν κανονισμὸ τῆς E.M.E.O πρβ. στὸν ἐπίλογον ὅπου ἀναγράφεται ὁ βίος καὶ ἡ δράσι τοῦ Γκότσε Ντέλτσεφ.

4. Ὁ Ντίνο Κιόσεφ στὸ σύγγραμμά του « Ἀγῶνες τοῦ Μακεδονικοῦ Ἐθνους διὰ τὴν ἀπελευθέρωσίν του » σελ. 33. (Dino Kiosseff, Borbite na Makedonska Narod za osfobodenie. Sofia 1950) διατείνεται ὅτι ἡ Ἑξωτερικὴ Ὀργάνωσις τῶν Βαρκοβιστῶν εἶχε συσταθῆ ὑπὸ τοῦ Φερδινάνδου στὰ 1894 καὶ ὄχι καθὼς ἐμεῖς ἀναγράφουμε στὰ 1890. Ἄλλ' ὁ Κιόσεφ (βουλγαρομακεδὼν κομμουνιστῆς) διαστρέφει πολλὰ ἱστορικὰ ἀναμφισβήτητα γεγονότα, ἄλλα ἐκ προθέσεως, ἄλλα ἐξ ἀγνοίας κ' ἔχει πολλοὺς ἀναχρονισμοὺς. Διατείνεται λ.χ. ὅτι ὄχι ἡ Κυβερνησις Σταμπούλωφ ἀλλ' ἡ Κυβερνησις Στοϊλόφ στὰ 1894 ἐξήγησε ἐπειγόντως καὶ ἀπειλητικῶς ἀπὸ τὸν Σουλτάνον τὴν παροχὴ πέντε βερατιῶν διορισμοῦ ἰσαριθμῶν Μητροπολιτῶν στὴ Μακεδονία, αἰτήματα τὸ ὅποσον κατ' ἀρχὰς ἀπέρριψε ἡ τουρκικὴ Κυβερνησις, ἀλλ' ἔπειτα ὑπὸ τὴν ἀπειλήν ἐξεγέρσεως ἐπαναστάσεως στὴ Μακεδονία ἀπὸ τοὺς Βαρκοβιστὰς ἀναγκάστηκε νὰ τὸ δεχθῆ. Μόλα ταῦτα ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια εἶναι ἐντελῶς ἄλλη, ἦτοι :

Στὰ 1890 ὁ μεγαλοπράγμων Ἕλληνας Πρωθυπουργὸς Χαρίλαος Τρικούπης, ἀφοῦ ἀναδιοργάνωσε τὰ οικονομικὰ τοῦ Κράτους, στρατὸ καὶ σιόλον, σκέφθηκε ὅτι ἦταν καιρὸς ν' ἀναλάβῃ τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν ἐπίλυσι τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος ἔστω καὶ μὲ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ μὲ τὴ σύμπραξι ὅλων τῶν ἄλλων χριστιανικῶν κρατῶν. Πρὸς αὐτὸν τὸν σκοπὸ πῆγε κατὰ πρῶτον στὸ Βελιγράδι, ὅπου τὸ σχέδιον βρῆκε πλήρη κατανόησι ἀπὸ τὴν Αὐλήν, τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς κύκλους, ἔμεινε ὅμως νὰ καθορισθῶν οἱ λεπτομέρειες. Ἀπὸ κεῖ τράβηξε γιὰ τὴ Σόφια. Τότε ὁ Φερδινάνδος δὲν ἔπαιξε κανένα ρόλον ἀκόμη. Τὴν ἐσωτερικὴν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τὴν διεύθυνε ὁ δικτάτωρ Σταμπούλωφ. Αὐτὸς στήν ἀρχὴ καμώθηκε ὅτι συμμαρτυρεῖται τὴ γνώμη τοῦ Τρικούπη. Ὄταν ὅμως πληροφορήθηκε ὅλες τὶς λεπτομέρειες, ἀντετάχθη ἀπεριφράστως στὸ σχέδιον Τρικούπη καὶ ἐδήλωσεν ὅτι, ἂν τολμήσουν Ἕλλὰς καὶ Σερβία νὰ κηρύξουν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς θὰ πολεμήσῃ παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Τουρκίας. Σὰν νὰ μὴ ἔφθανε αὐτὴ ἡ διαγωγή τοῦ Σταμπούλωφ, ποὺ ἐβράδυνε κατὰ εἰκοσιδύο ἔτη τὴ λύσι τοῦ μακεδονικοῦ ζητήματος, ἐπρόδωσε τὸ σχέδιον Τρικούπη στὸν Σουλτάνον Ἀβδοῦλ-Χαμίτ γιὰ νὰ πάρῃ τρία βερατὰ διορισμοῦ βουλγαρῶν Μητροπολιτῶν στὴ Μακεδονία. Ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα.

νώσεως ἐφιλοδόξησαν αὐτοὶ μόνοι ν' ἀναλάβουν τὸν πρωτεύοντα ρόλο τῆς ἐπαναστάσεως, στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη τὰ δὲ μέλη τῆς Ἑσωτερικῆς ἢ ν' ἀπορροφηθοῦν ἢ νὰ ἐκμηδενισθοῦν. Γι' αὐτὸν τὸν λόγον ἡ Ἑξωτερικὴ Ὅργανωσι πῆρε τ' ὄνομα «Βαρχόβνα» τ.ἔ. Ἀνώτατη καὶ γαλλικὰ V.M.R.O. ἦτοι Varhovna Makedonska Revoliutsiona Organizatsia⁵, καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς ὀνομάσθησαν «βαρχοβιστές» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ὀπαδοὺς τῆς Ἑσωτερικῆς Ὅργανώσεως πὺ πῆραν τ' ὄνομα τῶν «αὐτονομοιστῶν».

§ 4.—Ἦν αὐτοὺς τοὺς ὄρους ἦταν φυσικῶς ἐπόμενο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς οἱ δύο ὀργανώσεις νᾶλλθουν σὲ διάστασι καὶ σύγκρουσι, διότι ἰδεολογικῶς μόνον ὁ θάνατος τῆς μιᾶς μποροῦσε νὰ δώσῃ ζωὴ καὶ σθένος στὴν ἄλλη. Ἡ αὐτὴ θέσις ὅμως τῶν δύο ὀργανώσεων δὲν ἦταν μόνο ἰδεολογική. Ἦταν καὶ τὸ αἰώνιο : «γιατὶ σὺ κι' ὄχι ἐγώ», πὺ διακρίνει ὄλους τοὺς μεσογειακοὺς λαοὺς, οἱ δὲ Θρακομακεδόνες ἀνῆκουν ἀκριβῶς σ' αὐτὴν τὴν κατηγορίαν. Ὁ ἀνταγωνισμὸς καὶ ἡ ἐχθροπάθεια μεταξὺ τῶν δύο παρατάξεων ἐνισχύθη, ὅταν ἡ Ἑξαρχία καὶ τὸ διοικητικὸ προσωπικὸ τῆς στὴ Μακεδονία ἀνεπιφύλακτα ἐτάχθη στὸ πλευρὸ τῆς Ἑξωτερικῆς Ὅργανώσεως. (Πρβ. ἰδίως Christo Antonofski, Egueisca Makedonia. «Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου». Σκόπια (ἔτος δὲν ἀναγράφεται). Κεφάλ. Ε' σελ. 99-106. Zografski, Abajieff, Mitreff et Kermitzieff op. cit. 121-136).

Ἔτσι ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτὸς δὲν ἄργησε νὰ μεταβληθῇ σὲ ἀλληλοφάγωμα, σὲ συστηματικὴ ἀλληλοεξόντωσι. Τοιοῦτοτρόπως κομιτατζήδικα σώματα πὺ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὴ Βουλγαρία, συχνὰ μπαίνοντας στὴ Μακεδονία καὶ προτοῦ συναντήσουν τὰ τουρκικὰ ἀποσπάσματα, συναντοῦσαν κομιτατζήδικα σώματα τῆς Ἑσωτερικῆς Ὅργανώσεως. Αὐτὰ τὰ τελευταῖα ἢ τὰ διέλυαν ἢ τὰ ἀπέκρουαν, ἀφοῦ σκότωναν ἀρκετοὺς ἀντιπάλους⁶. Κι' ἕνας ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους λόγους τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἡλιν-Ντὲν» ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς ὁ τελευταῖος, ἂν καί, καθὼς θὰ δοῦμε ὑστερώτερα γιὰ τὴν ἐκρηξί τῆς, ἔμειναν σύμφωνες καὶ οἱ δύο Ὅργανώσεις, ἀλλὰ κάθε μιὰ τοὺς μὲ τὴν ὑστεροβουλία καὶ κρυψίνοια νὰ ἐπωφεληθῇ αὐτὴ μόνη ἀπὸ τοὺς καρπούς τῆς, ἂν ἐπιτύχαινε.

§ 5. Μερικοὶ δικοὶ μας καὶ ὄχι λίγοι ἔξνοι συγγραφεῖς, πὺ εἰδικῶς κατέγιναν μὲ τὴν ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλιν-Ντὲν» διατείνονται, ὅτι ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο βουλγαρομακεδονικῶν Ὅργανώσεων ἦταν φαινομενικὸς καὶ ὅτι ὑπῆρξε στὴν οὐσία μιὰ καὶ μόνη ὀργάνωσις μὲ δύο προσωπεῖα. Ἐκδο-

5. Ὁ πλήρης τίτλος καὶ τῶν δύο ὀργανώσεων εἶναι «Μακεντόνο-Ὀντριακα» ἦτοι «Μακεδονο-Ἀδριανουπολιτικὴ Ὅργανωσις», δεδομένου ὅτι καὶ στὴ Θράκη—περιοχὴ Ἀδριανουπόλεως—καὶ οἱ δύο βουλγαρομακεδονικὲς ὀργανώσεις εἶχαν ἐπεκτείνει τὴ δράσι τους. Ἀλλὰ γι' αὐτὸ μιλοῦμε στὸ δεύτερο μέρος τῆς μελέτης μας.

6. Zografski, Abadjieff, Mitreff, Kermitzieff op. cit. σελ. 215. D. Vlahoff op. tit. σελ. 133.

χή πού διαφεύδεται ἀπὸ τὰ γεγονότα⁷. Αὐτὸ εἶναι σωστὸ μόνο γιὰ τὴν πολιτικὴ τῶν βουλγαρικῶν Κυβερνήσεων ἀπὸ τὸ 1913 καὶ ὡς σήμερα ὄχι ὅμως γιὰ τὶς σχέσεις τῶν δύο ὁργανώσεων πού ὑπῆρξαν σχεδὸν πάντοτε ἐχθρικές, ἀδιάλλακτα ἐχθρικές. Τρανή ἀπόδειξι τῶν λεγομένων μου εἶναι, ὅτι λιγότερα ἀπὸ τὰ δάκτυλα τῶν δύο χερῶν ἀρχικομιτατζήδες καὶ πρωτοπαλλήλαρά τους ἔπесαν στὸ πεδίο τῆς μάχης ἐναντίον τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἔπесαν νεκροὶ ἀπὸ τὸ βόλι ἢ τὸ μαχαίρι δολοφόνων τῆς ἀντίθετης παρατάξεως τῆς Ἐσωτερικῆς Ὀργανώσεως. Ἔτσι λ.χ. οἱ ὄπλαρχηγοὶ Γιάννης Σαντάνσκι, Τόντωρ Πανίτσας, Νταμιὰν Γκροῦεφ, Γκότσε Πετρώφ, Ντίμο Χατζη-Ντίμωφ (γιὰ τὴν περιορισθῶ στοὺς ἀρχικομιτατζήδες) δολοφονήθηκαν ἀπὸ τοὺς βαρχοβιστὲς καὶ πολὺ περισσότεροὶ βαρχοβιστὲς ἀπὸ τοὺς αὐτονομιστὲς μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ Πρωτόγκερωφ καὶ ὁ Μπορίς Σαράφωφ⁸.

7. Πρβ. D. Vlahoff op. cit σελ. 155. Μόδης : Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ Μακεδόνες ἀγωνισταί. Θεσσαλονίκη 1950 σελ. 134.

8. Οἱ Βουλγαρικὲς κυβερνήσεις, ὅλες ἀνεξαιρέτως ἀναλόγως τῆς περιστάσεως καὶ τῆς πολιτικῆς καταστάσεως στὴν Εὐρώπη, ἄλλαζαν προσοπτειὸ καὶ τακτικὴ. Ὅταν στὸν πολιτικὸν ὀρίζοντα πῆγαινε νὰ μεσουρανήσῃ ἡ Γερμανία καὶ οἱ σύμμαχοι στοὺς ὁποίους τάσσονταν πιστοὶ οὐραγοὶ, τὸ σύνθημα τῆς Ἐσωτερικῆς Ἐνώσεως δηλ. τῆς αὐτονομίσεως τῆς Μακεδονίας ἔπασχε δλικὴν ἔκλειψι καὶ ἡ βουλγαρικὴ κυβέρνησι—ὁποιαδήποτε κυβέρνησι— ζητοῦσε τὴν προσάρτησι τῆς Μακεδονίας, ὀλόκληρης τῆς Μακεδονίας στὴ Βουλγαρία καθὼς καὶ τὸ τμήμα Τσάρμπροτ—Νίτσας—ἀπὸ τὴ Σερβία, τῆς Δοβρουτζᾶς ἀπὸ τὴ Ρουμανία, τῆς Δυτικῆς Θράκης μέχρι τῆς γραμμῆς Μηδείας-ΑἼνου, ἀν τυχὸν ἡ Τουρκία θὰ βρισκότανε στὸ ἀντίπαλο στρατόπεδο. Ἐν τούτοις ἡ σκηνοθεσία καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν βουλγαρικῶν κυβερνήσεων ἔκαναν μεταβολή, ὅταν αἱ Δυνάμεις τοῦ Ἄξονος ἔπαιρναν τὸν κατήφορο. Τότε οἱ Βούλγαροι ἠγήτορες, ἀν δὲν πρόδιδαν τοὺς πρώην συμμάχους των, τοὺς ἄφιναν στὰ κρύα τοῦ λουτροῦ καὶ τὸ αἶτημά των ἦταν νὰ δοθῇ πλήρης αὐτονομία στὴ Μακεδονία καὶ τὴ Δυτικὴ Θράκη, ἀφοῦ συγκολληθοῦν τὰ τρία τμήματά της, ἀκόμη καὶ τὸ τέταρτο, ἐφ' ὅσον ὁ Ἐμβέρ Χότζας ἐδήλωσε στὸ Πετρίτσι, ὅτι δὲν ἔχει ἀντίρρηση νὰ τὸ κάνει γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ. (Διάβασε «κομμουνιστικὸ καλὸ», σύμφωνα μὲ τὴν ἐπιταγὴ τῆς Μόσχας). Σήμερα ἡ πολιτικὴ τῶν Βουλγάρων κομμουνιστῶν καὶ ἀντικομμουνιστῶν αὐτὸ τὸ τροπᾶρι ψάλλει. «Αὐτόνομη καὶ ἀνεξάρτητη Μακεδονία», λέγουν καὶ γράφουν—ὁπότε αὐτὴ θὰ γίνῃ «Ἐλβετία τῶν Βαλκανίων». Πρβλ. Ἰδίως γιὰ τὸν Ἰβάν Μιχαήλωφ καὶ τὸ σύγγραμμά του «Ἡ Μακεδονία, Ἐλβετία τῶν Βαλκανίων» παρακάτω στὸ Δ' κεφάλαιο.

Γ'

Ο ΔΙΩΓΜΟΣ ΤΩΝ ΓΡΑΙΚΟΜΑΝΩΝ

Τὸ παράγγελμα τοῦ Μπορίς Σαράφωφ καὶ οἱ ἐξηγήσεις του.—Σύμφωνες οἱ δύο Ὄργανώσεις.—Διωγμὸς τῶν Γραικομάνων καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.—Υστεροβουλία κάθε μιᾶς ἀπὸ τις δυὸ Ὄργανώσεις γιὰ τὴ σύμπραξι τῆς σιὴν Ἐπανάστασι.—Ἡ κατάστασι τῆς Μακεδονίας κατὰ τις παραμονὲς τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἡλιν-Ντέν».—Τὰ ἐγνηήματα τῶν κομιτατζήδων καὶ τ' ἀποτελέσματα των.

§ 1.—Εἶδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο ποιά ἦσαν τὰ συνθήματα καὶ ποιὲς οἱ σχέσεις—πάντως σχέσεις σκύλου καὶ γάτας—τῶν δύο σλαβομακεδονικῶν ἐπαναστατικῶν Ὄργανώσεων, τῆς Ἐσωτερικῆς καὶ τῆς Ἐξωτερικῆς καὶ γιὰ ποῖο λόγο ἡ ἐπανάστασι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἦταν καταδικασμένη σ' ἀποτυχία μὲ τοὺς ἐκ διαμέτρου ἀντικρὺς ἀντιτιθέμενους σκοποὺς των.

Στηριχθῆκαμε κυρίως στὸ σύγγραμμα τοῦ βουλγαρομακεδόνο Κιόσεφ¹, ἀλλὰ τὰ ἴδια ἀναγράφουν καὶ οἱ τέσσαρες συγγραφεῖς τοῦ Ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Σκοπίων². Ἐπίσης τὰ ἴδια ἀναφέρει καὶ ὁ Δημήτρης Βλάχωφ, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Σκοπίων καὶ ἀντιπρόεδρος τῆς ἐκεῖ Βουλῆς, τώρα μακαριτῆς. Εἶναι σχετικῶς ὁ ποῖο ἀντικειμενικός. Ὅλοι των αἰτιῶνται τοὺς βαρκοβιστές, ἐνῶ σιὴν πραγματικότητα φταῖνε καὶ οἱ δυὸ ὀργανώσεις καὶ μάλιστα ὅταν ἡ ἐσωτερικὴ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον εἶχεν ἀπορροφηθῆ ἀπὸ τὴν Ἐξωτερικὴν.

§ 2. Ἀλληλοτρῶγονταν βέβαια οἱ δυὸ Ὄργανώσεις. Ἀλλὰ μιὰ φορὰ μονάχα οἱ δυὸ Ὄργανώσεις ἔμειναν σύμφωνες. Ἦταν τὴν ἄνοιξι τοῦ 1903. Τὸν Μάρτη τοῦ 1903 ἕνας ἀπὸ τοὺς συναρχηγούς τῆς Ἐξωτερικῆς Ἐπαναστατικῆς Ὄργανώσεως, ὁ Μπορίς Σαράφωφ ἔφθασε σιὴ Μακεδονία. Ἐδῶ, στὸ ἐξαρχικό χωριὸ Κεμελιντι τῆς Καστοριάς προσκάλεσε σὲ σύσκεψι ὅλους τοὺς ἀρχηγούς τῶν δύο Ὄργανώσεων. Τοὺς ἐδήλωσε ἐπισήμως, ὅτι ἡ ἰδέα τῆς Ἀυτονομίσεως τῆς Μακεδονίας εἶχε πλέον ὀριμάσει σι' ἀνακτοβουλία τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ γινότανε δημοψήφισμα μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς. Ὅτι, γιὰ νὰ φανῆ ποιά ἀπὸ τις τρεῖς χριστιανικὲς ἐθνότητες : Βούλγαροι, Ἕλληνες ἢ Σέρβοι θὰ ἔχη τὰ «πρωτεῖα»

1. Dr Dimo Kioceff «Borba na Makedonska Narod za offobojenje» «Ἀγὼν τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ πρὸς ἀπελευθέρωσιν του», Sofia 1950. Στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου ἀναγράφεται, ὅτι στὸν Κιόσεφ ἀνετέθη ἀπὸ τὸ Κεντρικὸ Μακεδονικὸ Κομιτάτο τῆς Σόφιας ὅπως συγγράψῃ τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον γιὰ διαφώτισι τῆς κοινῆς βουλγαρικῆς καὶ τῆς μακεδονικῆς γνώμης, ἰδίως τῆς σπουδαζούσης νεολαίας.

2. Prof. Dautchi Zografski, G. Abadjieff, An. Mitreff, M. Kermitjief «Eguciska Makedonia Sofia 1951 (ἰδίως III Μέρος). D. Vlahoff Makedonia (Μακεδονία) Scopia 1950 (ἰδίως σελ. 106 καὶ ἐπόμεν.).

ἢ ὅπως ἐδήλωσε «τὴν ἡγεμονία», τοῦ νεοσύστατου κράτους, θὰ ἔπρεπε πρὸ αὐτοῦ νὰ ληφθοῦν τὰ κατάλληλα μέτρα, ὥστε νὰ μὴ διακινδυνεύσῃ ἡ Μακεδονία νὰ ξεφυγῇ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Βουλγαρισμοῦ, καὶ νὰ τὴν πάρουν οἱ Ἕλληνες. Καὶ τὸ μόνο μέσο ἦταν οἱ Γραικομάνοι³ νὰ πειθαναγκασθοῦν μὲ κάθε μέσο, ἀκόμα «διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου» νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Πατριαρχεῖο καὶ νὰ δηλώσουν ἐπισημως στὶς τουρκικὲς ἀρχὲς ὅτι προσχωροῦν στὴν Ἐξαρχία. «Διότι, πρόσθεσε ὁ Σαράφωφ, μόνον οἱ Ἐξαρχικοὶ θεωροῦνται ἀπὸ τὶς Δυνάμεις ὡς πραγματικοὶ Βούλγαροι». Ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς συνέδρους μόνο δύο ὄπλαρχηγοὶ αὐτονομιστὲς ἀντετάχθησαν στὴ πρότασι τοῦ διωγμοῦ τῶν Γραικομάνων καὶ φυσικὰ καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν τῶν Ἑλληνομακεδόνων. Ἄλλὰ στὸ τέλος ὑποχώρησαν κ' αὐτοὶ κ' ἔτσι παμνηφει ἔγινε δεκτὴ ἡ πρότασι τοῦ Σαράφωφ κ' ἄρχισε ἄσπονδος ὁ διωγμὸς τῶν Γραικομάνων καὶ τῶν Ἑλλήνων, ποὺ τοὺς ὑπεστήριζαν⁴.

§ 3. Δὲν εἶναι ἀνεξήγητο τώρα πῶς εἶχεν ἐπιτευχθῆ αὐτὴ ἡ συμφωνία τῶν δύο σλαβομακεδονικῶν Ὀργανώσεων. Ἄλλως τε ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδείχθηκε ἡ ὑστεροβουλία κάθε μιᾶς ἀπ' αὐτές.

Οἱ βαρχοβιστὲς σκέπτονταν : Ἄς αὐτονομηθοῦν ἡ Μακεδονία καὶ ἐνδεχομένως ἡ Θράκη καὶ μιὰ μέρα, ὅ,τι ἔγινε μὲ τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλία θὰ γίνῃ κ' ἐδῶ. Σὰν ὄριμο φρούτο θὰ πέσῃ στὰ χέρια μας.

Ἀντιθέτως οἱ αὐτονομιστὲς τῆς Ἐσωτερικῆς Ὀργανώσεως σκέπτονταν ὡς ἑξῆς : Νὰ μὴ νομίζουν οἱ βαρχοβιστὲς ὅτι ὅ,τι ἔγινε στὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλία θὰ μπορῇ νὰ γίνῃ καὶ στὴ Μακεδονία. Δημοψήφισμα θὰ γίνῃ ὅπως-δήποτε, ἀφοῦ τὸ θέλουν οἱ Μεγάλαις Δυνάμεις καὶ τὸ Δημοψήφισμα ἐνενήντα τοῖς ἑκατὸ θὰ τὸ κερδίσουμε ἡμεῖς οἱ Αὐτονομιστὲς. Διότι ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δικούς μας ἀνθρώπους θάχομε μαζί μας Τούρκους, Ἕλληνες καὶ Σέρβους. Κι' αὐτὸ εἶναι πολὺ φυσικό. Οἱ δυὸ πρῶτες ιδιότητες ἔχουν πικρὴ, πικρότατη πείρα πῶς τοὺς φέρονται οἱ Βούλγαροι στὴ χώρα τους καὶ τί θὰ γίνῃ ἂν ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη προσκολληθοῦν στὴ Βουλγαρία. Καὶ ὅταν μιὰ φορὰ αὐτονομηθῇ ἡ Μακεδονία καὶ ἐνδεχομένως ἡ Θράκη, τότε ἀναμφισβητήτως ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Αὐτονομιστὲς ποὺ θάμαστε ἄγρυπνοι φρουροὶ τῆς εἶνε ἡ Ἑλλάς, ἡ Σερβία καὶ ἡ Τουρκία ἀκόμα, ἀμέσως γειτονικὰ κράτη, τὰ

3. Γιὰ τοὺς Γραικομάνους ἢ τοὺς Πατριαρχικοὺς Βουλγάρους ἢ τοὺς σλαβοφώνους Ἕλληνες, καθὼς τοὺς ὀνομάζουμε ἡμεῖς Περβ. Δ. Κ. Βογαζλή «Τὸ Σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι στὴ Θράκη καὶ Μακεδονία» Ἀθήναι. 1955 ἔκδοσις Ἑταιρ. Θερακικῶν Μελετῶν ἀριθ. 44.—Ἐπίσης D. Vlachoff op cit. σελ. 152. Γ. Μόδη «Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ Μακεδόνες ἀγωνισταὶ Θεσσαλονίκη 1950 σελ. 76 καὶ ἐπόμενα, ὅπου ἀναγράφονται εὐρεθεῖσαι ἐπιστολαὶ φρονεουθέντων κομιτατζήδων γιὰ τὴν ἐξόντωσι τῶν Γραικομάνων.

4. Ζωγράφου, Ἀμπατζίεφ, Μίτρεφ καὶ Κερμετζίεφ «Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου» σελ. 228.

ὅποια μεταξὺ βουλγαρικῆς Μακεδονίας καὶ αὐτόνομης Μακεδονίας, θὰ προτιμήσουν ἀναμφιβόλως τὸ δεύτερο. Ἄλλὰ καὶ οἱ Μεγάλες Δυνάμεις δὲν θὰ ἤθελαν, οὔτε θὰ ἦταν συμφέρον τους νὰ ἐπιτρέψουν τὴ δημιουργία μιᾶς μεγάλης καὶ δυνατῆς Βουλγαρίας, ποὺ ἐκ τῶν πραγμάτων ὑστερότερα θὰ ἤγεμόνευε καὶ τὰ ἄλλα βαλκανικὰ κράτη. Καὶ πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε ὅτι οἱ προβλέψεις τῶν αὐτονομιστῶν δὲν ἦσαν ἐντελῶς ἀβάσιμες.

§ 4. Καὶ τότε ἄρχισε ἕνας ἀπηνῆς διωγμὸς κατ' ἀρχὰς ὄχι τὸσον τῶν Ἑλλήνων ὅσον τῶν Πατριαρχικῶν Βουλγάρων καὶ Βλάχων⁴. Ἐπρεπε οἱ τελευταῖοι ἄνευ ἀναβολῆς νὰ δηλώσουν καὶ μάλιστα ἐγγράφως πρὸς τις τουρκικὲς ἀρχές, ὅτι προσχωροῦν στὴν Ἑξαρχία. Ἀλλέως τοὺς περιέμενε ἡ πυρόπλησι τῶν σπιτιῶν τους καὶ τὸ μαχαῖρι. Καὶ γιὰ παραδειγματισμὸ μάλιστα θάνατος μαρτυρικὸς αὐτῶν ποὺ ἤθελαν ν' ἀντισταθοῦν. Ἐνῶ, ἂν δέχονταν Βούλγαρο δάσκαλο καὶ παπᾶ στὸ χωριό τους—ὁ διωγμὸς ἄρχισε ἀπὸ τὰ χωριά—θὰ πλήρωνε καὶ τοὺς δυὸ ἢ Ἑξαρχία, βιβλία θὰ ἔπαιρναν τὰ παιδιὰ τους δωρεὰν καὶ τὰ φτωχόπαιδιὰ τους ροῦχα καὶ παπούτσια.

Ἔτσι ἡ τρομοκρατία ἀπλώσε τὰ μαῦρα φτερά της σ' ὁλόκληρη τὴν ἕπαιθρο, στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη (ιδίως στὴν ὄρεινὴ περιοχή τῆς Στρανίτσας).

α) Τὰ ἐγκλήματα τῶν κομιτατζήδων: ἀπειλές, τρομοκρατία καὶ πυρόπολῆσεις σπιτιῶν ὁλοκλήρων χωριῶν, φόνων, κατόπιν βασάνων κτλ., ἦσαν κἀτὶ τὸ ἀποτρόπαιο καὶ φρικιαστικὸ⁵.

4. Ἄθαν. Χρυσόχοῦ. «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας Θεσσαλίας, καὶ Ἡπείρου» Ἑταιρίας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη. Θεσσαλονίκη. 1942.—Γ. Μόδη. Μακεδονικὸς Ἄγὼν καὶ Μακεδόνες ἀγωνισταί, Θεσσαλονίκη 1950 σελ. 36.—Ἐπίσης σελ. 65.. «Ἐπρεπε νὰ ἐξοντωθῇ ὁ ἄσπλος Ἑλληνισμὸς. Δὲν ἔπαιρναν κἀν τὸν κόπο νὰ χρησιμοποιοῦν τώρα τὴ ρετινιά καὶ τὴν «ἐρόφαισι ἐν ἀμαρτίαις» ὅτι ἦσαν θύματα προδοσίας, τουρκόφιλοι κλπ. Ἐφθάνεν ἡ ἰδιότης τοῦ Γραικομάνου. Ἦταν θανάσιμο ἀμάρτημα. Ἄγριοι ξεχύθησαν οἱ κομιτατζήδες. Φόβος καὶ τρόμος ἀπλώθηκε στὰ χωριά . . .».

5. Χ. Κορυζῆ: «Μακεδονία, γῆ Ἑλληνική». Ἀθῆναι 1950. σ. 51 κερ. 5 ὑποσημ. 2, ὅπου ἀναγράφονται ἀποτρόπαια ἐγκλήματα Βουλγάρων κομιτατζήδων.

Ὁ Μ. Παγιαρές, ἀντικαταστάτης τοῦ Γενικοῦ Προξενείου τῆς Γαλλίας στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὴ πρώτη δεκαετία τοῦ αἰῶνος μας στὸ σύγγραμμά του «Ἡ ἀναστάσιση στὴ Μακεδονία» (Michel Pallarès «L' Imboglio macédonien». Paris 1907. Παρ. ἰδίως σελ. 71 καὶ 537 μὲ τὸν τίτλο: «Post-Scriptum»). Ἀφοῦ ἐξετάσῃ μὲ κάθε ἀντικειμενικότητα τὴν πολιτικὴ, κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάστασι τῆς Τουρκίας καὶ εἰδικότερα τῆς Μακεδονίας τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη, τὴν ἀστοργὴν καὶ ἄδικη πολιτικὴ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴ μεροληπτικὴ πολιτικὴ τους ἀπέναντι τῆς Βουλγαρίας—τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἡ Βουλγαρία, λόγῳ τῆς πολιτικῆς τοῦ Σταμπουλόφ ἦταν τὸ χαϊδεμένο παιδί τῶν Δυτικῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐνῶ ἡ Ἑλλὰς ποὺ ἐκκρεμοῦσε τὸ Κρητικὸ ζήτημα ἐθεωρεῖτο «ὁ ταραξίας τῶν Βαλκανίων—ἀφιερῶνει τὸ δεύτερο κεφάλαιον τοῦ ἔργου του μὲ

§ 5. Σὲ ποῖον ν' ἀποταθοῦν οἱ δύσμοιροι Γραικομάνοι ; Στὸ Μητροπολίτη τους, στὸν Ἑλληνα Μητροπολίτη⁶ ; Ἄλλ' οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς εἶχαν τρομοκρατηθῆ μέχρι τοῦ 1904, ὅποτε ἀνέπνευσαν μὲ τὴν εἴσοδο τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων στὴ νότια καὶ μέση Μακεδονία καὶ τῶν σερβικῶν στὴ βορεινὴ, τὴ σημερινὴ βορεινὴ περιοχὴ τῶν Σκοπίων⁷.

τὸν τίτλο «Σφαγὲς καὶ ἐκτελέσεις» στὰ ἐγκλήματα τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων. Ἐδῶ μεταξὺ ἄλλων ἐξιστορεῖ μὲ κάθε λεπτομέρεια τὸν φόνο τῆς οἰκογενείας τοῦ Τράϊκο Στέρο, ἐνὸς Γραικομάνου ἀπὸ τὸ χωριὸ Γκαρντόλυβο κοντὰ στὴ Θεσσαλονίκη. Τὸ ἐπισκέφθηκε τὴν ἐπομένῃ τῆς δολοφονίας. Βοήκει τὰ τρία πτώματα τοῦ Τράϊκο καὶ τῶν υἱῶν του ἀκρωτηριασμένα φοβερὰ καὶ τὴ γριὰ μητέρα καὶ σύζυγο τοῦ Τράϊκο ἐτοιμοθάνατες ἀπὸ τὶς μαχαιριεὶς ποὺ τοὺς ἔδωσαν οἱ κομιτατζήδες. Ἀπὸ τὴν ἀνάκρισι ποὺ διενήργησαν ἐπὶ τόπου οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς πιστοποιήθηκε ὅτι οἱ κομιτατζήδες, ἀφοῦ ζήτησαν λίτρα 50 λίρες ἀπὸ τὸν Τράϊκο, ποὺ δὲν τὶς εἶχε, ἄρχισαν αὐτὸν καὶ τοὺς δυὸ γιουὺς του ζωντανοὺς νὰ τοὺς ἀκρωτηριάξουν. Πρῶτα ἔκοψαν τὴ μύτη καὶ τ' αὐτιά τους, ἔπειτα τὰ δάκτυλα τῶν χεριῶν καὶ τῶν ποδιῶν τους ὅσο ποὺ τοὺς ἀπετελείωσαν. Ἐνας γέρος ἐπίσης Γραικομάνος ποὺ τὸν ἐξέτασε ὁ Τούρκος ἀστυνόμος εἶπε τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικὰ : «Βέβαια ὁ σκοπὸς τῶν κομιτατζήδων εἶναι ἡ ληστεία. Ἄλλ' ὄχι λιγώτερο σκοπὸς τους εἶναι νὰ μᾶς κάνουν Ἐξαρχικούς. Ἐμεῖς ὅμως Ἕλληνες γεννηθήκαμε καὶ ὅτι νὰ μᾶς κάνουν, Ἕλληνες θὰ πεθάνουμε». Καὶ ὁ Παγιαρὲς στὸ ὑπερόγραφο τοῦ βιβλίου του, τὸ «Post-Scriptum» συνοψίζοντας τὴν κατάστασι στὴ Μακεδονία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, γράφει ἐπὶ λέξει (σελ. 537). «Εἰς τὰ τρία βιλαέτια Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου καὶ Σκοπίων μιὰ πραγματικὴ κόλασις. . . Ἔργον συστηματικῶν καταστροφῆς καὶ θανάτου. Τὸ αἷμα τρέχει χωρὶς ἐλπίδα νὰ σταματήσῃ. Τὰ πτώματα ἀκρωτηριασμένα στοιβάζονται. Παντοῦ ἐμφωλεύει ἡ φρίκη καὶ ὁ πόνος».

Πρβλ. Γ. Χ. Μόδη : «Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ Μακεδόνες ἀγωνισταί». Θεσσαλονίκη 1950. Ἐκδοσις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Σελ. 65—71, ὅπου ἀναγράφονται ἐκθέσεις ξένων Προξένων στὴ Μακεδονία καὶ ξένων ἀξιωματικῶν γιὰ τὰ ἄγρια ἐγκλήματα τῶν κομιτατζήδων.

6. Ὅχι βεβαίως ὄλοι. Τέτοιος ἦταν ὁ Μητροπολίτης Καστοριάς, γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα «Καραβαγγέλης». Αὐτὸς ἐγκαίρως ἀκόμα μὲ τὴν πρώτη ἀπόπειρα τῶν κομιτατζήδων στὴν ἐπαρχία του, σχημάτισε μικτὰ σώματα ἐθελοντῶν ἀπὸ Τούρκους καὶ Ἕλληνας—Γραικομάνοι καὶ Βούλγαροι στὴν ἐπαρχία Κοζάνης δὲν ὑπῆρχαν)—τὰ ὁποῖα ἐπιτυχῶς ἀπέκρουσαν τοὺς κομιτατζήδες ἀκόμα πρὸ τοῦ 1904. Ἐπειδὴ ὁ κίνδυνος Ἑλλήνων καὶ Τούρκων κατοίκων τῆς ἐπαρχίας ἦτο κοινός, ὁ Καραβαγγέλης δὲν δυσκολεύθηκε καὶ πολὺ νὰ σχηματίσῃ, ἐξοπλίσῃ καὶ συντηρῇ τὰ ἐν λόγῳ σώματα. Ἄλλὰ καὶ ἄλλοι Ἕλληνες Μητροπολίτες καθὼς ὁ Σιδηροκάστρου, Σερρών καὶ Σερρώντισας ἔκαναν τὸ ἴδιο, μὲ τὴ διαφορὰ ὅτι τὰ ἐθελοντικὰ αὐτὰ σώματα τὰ ἀποτελοῦσαν Ἕλληνες καὶ Γραικομάνοι. Βλ. Ἀρχ. Θρακ. Θησ. τόμ. 25 Γερμ. Καραβαγγέλης, σ. 263-266.

Πρβλ. Δ. Κ. Βογιατζῆ. «Τὸ Σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι» Ἀθήναι. 1955 ἔκδοσις Ἑταιρείας Θεακικῶν Μελετῶν. Ἰδίως σελ. 12 παρ. 21.—Γ. Μόδη. Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ Μακεδόνες ἀγωνισταί. Θεσσαλονίκη 1950 ἰδίως 172-182.

7. Οἱ τέσσαρες συγγραφεῖς τοῦ ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Σκοπίων (πρβ. σημείωσιν 1 ἀνωτέρω) ἀναφέρουν μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ὅταν εἶχαν συστηθῆ ἡ Ἐσω-

Ν^ο ἀποταθῶν στίς τουρκικῆς Ἀρχές ; Ἄλλ' εἶχαν πικρὴ πείρα τὸ τί θὰ γινότανε. Θὰ τοὺς ἔστειλαν, βέβαια, κάποιο μεγάλο ἢ μικρὸ στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα, ἀλλ' αὐτὸ ἔπρεπε κατὰ πρῶτον λόγον τὸ χωριὸ νὰ τὸ διατρέφῃ κατὰ τὴν παραμονή του ἐκεῖ. Ἐπειτα δὲν θὰ ἔμεινε διαρκῶς στὸ ἴδιο μέρος. Οἱ κομιτατζήδες καταδοκοῦσαν τότε ν^ο ἀποχωρήσῃ τὸ ἀπόσπασμα, γιὰ νὰ ξαναρχίσουν τίς βιαιοπραγίαις τους.

Ἄς σημειωθῇ ἐν τούτοις, ὅτι αὐτὰ συνέβαιναν μόνον στὴν ὑπαιθρο. Διότι στίς πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ὑπῆρχε μονίμως ἐγκατεστημένος στρατός, ἐνῶ ἔξ ἄλλου οἱ τοπικῆς ἑλληνικῆς ὀργανώσεις, πού, ἂν καὶ ἔφεραν ὀνόματα «φιλεκπαιδευτικὸς σύλλογος» «φιλανθρωπικὰ σωματεῖα» καὶ τὰ παρόμοια, οὐσιαστικῶς εἶχαν μεταβληθῇ σὲ ἔνοπλα σωματεῖα ἄμυνας κατὰ τῶν κομιτατζήδων⁸. Γι' αὐτὸ οἱ τελευταῖοι καμμία ἀπολύτως ἐπιτυχία δὲν κατόρθωσαν⁹ νὰ ἔχουν στίς πόλεις τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης.

τερικὴ Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὀργάνωσις καὶ ἐγνώσθη ὁ ἐνδεικνυόμενος σκοπὸς ἀπ' αὐτήν, ἢ τότε σερβικὴ κυβέρνησι τοῦ Βελιγραδίου ὄχι μόνον δὲν ἀντέδρασε ἀλλ' ἀπεναντίας μὲ ἐμπιστευτικὴν ἐγκύκλιον πρὸς τὰ Προξενεῖα τῆς Μακεδονίας συνέστησεν, ὅπως, χωρὶς νὰ ὑποκινήσουν τίς ὑποψίες τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ὑποβοηθήσουν τὴν Ὀργάνωσι. Ἡ πολιτικὴ τῆς Σερβίας ἔλλαξε, ὅταν ἄρχισε ὁ διωγμὸς τῶν Πατριαρχικῶν Μακεδόνων.

Γιὰ τὴ μεταβολὴ τῆς πολιτικῆς τῆς σερβικῆς κυβερνήσεως καὶ τὴν ἀποστολὴν σερβικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων στὴ Βορεινὴ Μακεδονία ὁ Βλάχωφ (ορ. cit. σελ. 158), ἀναφέρει, ὅτι αὐτὸ ἐγινε μετὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» ἦτοι κατὰ τὸ 1904 καὶ ἀναφέρει τὰ ἐγκλήματα (φόνους καὶ πυρπολήσεις χωρικῶν) πού ἔκαναν αὐτὰ στίς περιοχὰς Κουμάνοβο, Κούζμαν καὶ σ' ἄλλα περὶπου δέκα χωριά. Ἀναγράφει δὲ καὶ τὴν ἐπόμενη ἀξιοσημείωτη λεπτομέρεια, ὅτι μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπανάστασεως τοῦ «Ἡλιν-Ντέν», ὁ Σαράφωφ συνέπραξε μὲ σερβικὰ ἀνταρτικὰ σώματα ἀλλὰ καὶ τουρκικὰ ἀποσπάσματα γιὰ τὴν ἐξόντωσι τὴν φορὰν αὐτὴν τῶν ἀυτονομιστῶν ἦτοι τῶν μελῶν τῆς Ἐσωτερικῆς Ἐπαναστατικῆς Ὀργανώσεως (ορ. cit. σελ. 15). Προηγουμένως ὁ συγγραφεὺς ἀναγράφει μὲ κάθε λεπτομέρεια τὴν «πολεμικὴν προπαγάνδαν» ἦτοι τὰ ἐγκλήματα τῶν ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων (ορ. cit. σελίδες 155-158) ἀποσιωπᾷ ὅμως τὸ γεγονός, ὅτι ταῦτα, ὄντως ἀποτρόπαια ἐγίναν γιὰ ἀντίποινα, «βεντέτα» τῶν ἐγκλημάτων πού ἔκαναν οἱ κομιτατζήδες (πρὸ πάντων τῆς Ἐξωτερικῆς Ὀργανώσεως, οἱ βαρχοβιστές) εἰς βάρος τῶν Πατριαρχικῶν Σλαβομακεδόνων καὶ Βλάχων καὶ ὄχι ὀλιγώτερον τῶν Ἑλληνομακεδόνων.

Πάντως ὁ Βλάχωφ ἔχει τοῦλάχιστον τὴν εἰσυνειδησίαν ῥητῶς νὰ ἐξάρῃ, ὅτι ἢ δοῦσι τῶν ἑλληνικῶν καὶ σερβικῶν σωμάτων ἄρχισε μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπανάστασεως, ἐνῶ ἄλλοι σλάβοι συγγραφεῖς ἐπίτηδες ἀποσιωποῦν αὐτὸ τὸ γεγονός.

8. Τρανὴ ἀπόδειξι τῶν λεγομένων μου εἶναι ὅτι στὴν ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» οὔτε οἱ κάτοικοι τοῦ Κιλίκις—πόλις ἐντελῶς βουλγαρικὴ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην—ἔλαβαν οἰονδήποτε μέρος.

9. Πρβ. Κωνστ. Σνώκ, «Μακεδονία — Θράκη» Θεσσαλονίκη, 1942. Ἰδίως σελ. 64-70 ὅπου ἀναγράφεται ἀπόσπασμα ἡμερολογίου διανοουμένου καὶ εὐαισθητοῦ

§ 6. Καὶ ἐρωτᾶται : Τί ἐπέτυχαν τελειωτικῶς οἱ δυὸ βουλγαρομακεδονικὲς ἐπαναστατικὲς ὀργανώσεις μὲ τὴν ἐγκληματικὴν τους δράσιν ; Ἐπέτυχαν ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀπ' αὐτὸ πού ἐπεδίωκαν. Σκούνησαν μὲ τὰ δυὸ τους χέρια τοὺς Γραικομάνους στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοὺς ἔκαναν φανατικοὺς Ἕλληνες, ἂν καὶ οἱ περισσότεροὶ ἀπ' αὐτοὺς, ἰδίως οἱ γυναῖκες, δὲν ἤξεραν οὔτε «γρὺ» ἑλληνικά¹⁰.

Ἕλληνας κατοικοῦ Εἰάνθης, ὁ ὁποῖος ἀναγκάσθηκε νὰ ἐγκληματίσῃ καὶ νὰ σκοτώσῃ ἕναν Βούλγαρο γνωστὸ του καὶ ἦσυχον ἄνθρωπο, μόνο γιατί ἔτσι τὸν ἔφεραν οἱ περιστάσεις.

10. Φέρνω γιὰ παράδειγμα χτυπητὸ μεταξὺ ἄλλων περιπτώσεων πού μιλῶ στὸ σύγγραμμά μου «Τὸ Σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι» τὴν περίπτωσι τοῦ μπάριμπα-Σίμου ἀπὸ τὴ Φλώρινα. Καὶ χάριν πληρότητος μεταφέρω ἐδῶ, ὅσα σχετικῶς ἀναγράφω ἐκεῖ πέρα. «Ὁ μπάριμπα-Σίμος, ἰδιοκτῆτης τοῦ ξενοδοχείου «Τὸ Διεθνές» στὴ Φλώρινα πού καὶ τώρα ζῆ, ἰδοὺ τί μοῦ ἀφηγήθηκε. «Ζούσαμε τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνη στὸ Ἀρμενοχώρι. Ἐπειδὴ τὸ χωριὸ μας βρίσκεται κοντὰ στὴ Φλώρινα, δὲν ὑποφέραμε καὶ τόσο ἀπὸ τὰ τουρκικὰ ἀποσπάσματα. Ὁλόκληρο τὸ χωριὸ καμμιὰ ἑκατὸν πενήνταριά σπῆματα ἦμασταν Πατριαρχικοί. Στὴν Ἐκκλησίᾳ μας εἶχαμε Ἕλληνα παππᾶ. Τὸ ἴδιο καὶ στὸ σχολεῖο μας. Δάσκαλο καὶ παππᾶ τοὺς πληρώνουμε ἑμεῖς οἱ ἴδιοι. Οἱ Ἐξαρχικοὶ (δηλ. οἱ κομιτατζήδες) μᾶς εἰδοποίησαν κατ' ἐπαλήθην νὰ γίνουμε δικοὶ τους. Θὰ μᾶς ἔστειλαν παππᾶ καὶ δάσκαλο πού θὰ τοὺς πληρώνει ἡ Ἐξαρχία. Ἀλλὰ θὰ συντηροῦσαν καὶ τὰ φτωχόπαιδα τοῦ χωριοῦ μας. Ἄν τυχὸν δυσκολευόμασταν κάποτε νὰ πληρώσουμε τοὺς φόρους μας, καὶ σ' αὐτὸ θὰ μᾶς βοηθοῦσαν. Δὲν δεχθήκαμε. Ἐμείναμε Πατριαρχικοί. Ἐνα πρωὶ ὅμως οἱ κομιτατζήδες περικύκλωσαν τὸ χωριὸ μας. Αὐτὴ τὴ φορὰ δὲν ἦλθαν νὰ διαπραγματευθοῦν. Μᾶς ἀπέειψαν, ὅτι θὰ μᾶς ἔκαιγαν καὶ θὰ μᾶς ἔσφαζαν, ἂν ἀμέσως δὲν ὑπογράφαμε δήλωσι, ὅτι γινόμαστε Ἐξαρχικοί. Ὁ θεῖος μου, πού ἦταν ἐπίτροπος στὴν Ἐκκλησίᾳ, τοὺς δέχτηκε ἐκ μέρους ὄλου τοῦ χωριοῦ, «Πατριαρχικοί, τοὺς εἶπε, γεννηθήκαμε καὶ Πατριαρχικοὶ θὰ πεθάνουμε». Τὸν ἄρπαξαν, τὸν ἔσυραν στὴν πλατεῖα τοῦ χωριοῦ καὶ τὸν ἔσφαξαν σάν πρόβατο. Ὑπογράψαμε τὴ δήλωσι. Μόλις ὅμως πέρασε ὁ κίνδυνος, ἀποτραβήξαμε τὴ δήλωσι καὶ μείναμε πάλι Πατριαρχικοί». Καὶ ὁ συνομιλητῆς μου ἐξακολούθησε : «Ὅταν ὁ μακαρίτης πατέρας μας πλησίαζε νὰ πεθάνῃ, προσκάλεσε γύρω στὸ κρεβάτι του ὄλους τοὺς γιουούς, θυγατέρες, γαμπρούς, νύφες καὶ τὰ ἐγγόνια του καὶ τοὺς εἶπε : «Σᾶς ἀφίνω τὴν κατάρα μου σὲ σᾶς, στὰ παιδιὰ καὶ στὰ παιδιὰ τῶν παιδιῶν σας, ἂν γίνετε Ἐξαρχικοί. Προκοπὴ νὰ μὴ δῆτε». Ἐτσι ὄλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας ἐξελληνίσθησαν τελείως.—Περβ. ἐπίσης. Γ. Μόδη. Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ Μακεδόνες ἀγωνισταί. Ἐκδ. Ἐτ. Μακεδονικῶν Σπουδῶν 1950 σ. 172-182.

Δ'
 Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙ ΤΟΥ «ΗΛΙΝ-ΝΤΕΝ»
 ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Ἡ σημασία πὸν ἀποδίδουν στὴν ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» οἱ βορεινοὶ σλάβοι γείτονές μας.—Οἱ τερατολογίες τοῦ βουλγαρομακεδόνοσ Ἰβάν Μιχαήλωφ.—Ἡ ἐπίδρασί του στὴν κοινὴ ἀμερικανικὴ γνώμη.—Ἡ ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλιν-Ντέν», χωρὶς φτιασίδια καὶ καρκεύματα.—Ἡ κατάληψι τοῦ Κρούσοβου ἀπὸ τοὺς Βουλγαρομακεδόνας.—Ἡ Δημοκρατία τοῦ Κρούσοβου.—Ἐξαμελὴς διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ τὸ ἐπαναστατικὸ στρατοδικεῖο.—Ποιοὶ ἦσαν οἱ προδότες πὸν κατεδικάσθησαν σὲ θάνατο.—Ὁ Μουχτάρ-Πασσᾶς.—Συμφωνία Μουχτάρ-Πασσᾶ καὶ Κομιτατζήδων.—Ἀποχώρησι τῶν τελευταίων. Τὸ ἐλληνικὸτατο Κρούσοβο καταστρέφεται.

§ 1. Καθὼς ἐμεῖς γιορτάζουμε, δοξολογοῦμε καὶ τιμοῦμε τὴν 25 Μαρτίου, σὰν ἀνάμνησι τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ μας ἀγῶνος, ἔτσι καὶ οἱ βορεινοὶ σλάβοι γείτονές μας, ἰδίως τῶν Σκοπίων καὶ τοῦ Πιρίν γιορτάζουν καὶ γεραίρουν σὰν τὴν πιὸ μεγάλη ἐθνικὴ τους γιορτὴ τὴν 20 Ἰουλίου 1903, τὴ μέρα τοῦ «Ἡλιν-Ντέν». Οὐδεὶς φθόνος. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἐπιτρέπει, ἂν ὄχι ὄλους, πάντως ὅμως τοὺς περισσότερον σλάβους συγγραφεῖς, πὸν κατέγιναν μὲ τὴν ἐν λόγῳ ἐπανάστασι, νὰ ἀγνοοῦν φοβερὰ ἱστορικὰ γεγονότα, νὰ πλαστογραφοῦν ἄλλα, νὰ παραμορφῶνουν πραγματικὰ συμβάντα καὶ τὴ φυσιογνωμία τῆς ἐπανάστασεως νὰ τὴν παρουσιάζουν σὰν κάτι ἔκτακτο καὶ μοναδικὸ στὴν ἱστορία τῶν Βαλκανίων. Καὶ ἐξηγοῦμαι : Ἄν καὶ ζοῦμε στὴν ἐποχὴ τῆς προπαγάνδας, τῆς ἄθλιας προπαγάνδας, ἐν τούτοις ἕνας ἱστορικός, πὸν σέβεται τὸν ἑαυτὸ του, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτρέψῃ ποτὲ τέτοιο πρᾶγμα, διότι στὸ τέλος καταντᾶ ὄχι μόνο ἀναξιόπιστος, ἀλλὰ καὶ γελοῖος. Τέτοιος λ.χ. εἶναι ὁ Ἰβάν Μιχαήλωφ¹. Στὸ σύγγραμμά του «Ἡ Μακεδονία, Ἑλβετία τῶν Βαλκανίων»² διατείνεται, ὅτι ἡ ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» ὑπῆρ-

1. Ἐνῶ εἶναι πασίγνωστο, ὅτι κατόπιν τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς καὶ τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν καὶ μόνο μέσον τῆς Μικτῆς Ἐπιτροπῆς μετανάστευσαν στὴ Βουλγαρία καὶ τὴν Τουρκία 617.000 Βούλγαροι καὶ Τούρκοι, ἀντικατασταθέντες μὲ 650.527 γησίους Ἑλληνας. Ἄν λοιπὸν σ' αὐτοὺς τοὺς ἀριθμοὺς προστεθοῦν : Ἑβραῖοι, πὸν μετὰ τὸν διωγμὸ τῶν Ναζι ἀπὸ 80.000 ἔμειναν μόνον 5000 ἀντικατασταθέντες ἀπὸ Ἑλληνας, καὶ ἀπὸ 100.000 Ἀρμενίους ἔμειναν μόνον 10.000, ἀντικατασταθέντες καὶ αὐτοὶ ἐπίσης ἀπὸ Ἑλληνας, προκύπτει ὅτι ὅλοι οἱ Γραικομάνοι τῆς Μακεδονίας ἐξελληνίσθησαν τελείως. Εἶναι φυσικῶς ἐπόμενο καὶ ἐπιβεβλημένο μάλιστα νὰ παραδεχθῆ κάθε ἀμερόληπτος παρατηρητής, ὅτι σήμερα ἡ Μακεδονία εἶναι ἐντελῶς γῆ ἐλληνικὴ.

2. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος στ' ἀγγλικά εἶναι : Ivan Mihaïloff, «Macedonia, Switzerland of the Balkans», Pittsburgh, P.A. U.S.A. 1950.

ξε ἢ πῶς μεγάλη ἐπανάστασι τῶν Βαλκανίων, πὺ μόναχα μὲ τὴ μεγάλη Γαλλικὴ ἐπανάστασι εἶναι δυνατὸ νὰ παραβληθῆ, ὅτι καὶ σήμερα ἀκόμα στὴ Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου ὑπῆρχον ἐπὶ τουρκοκρατίας μόνον 200.000 Ἑλληγες ἐναντι ἑνὸς ἑκατομμυρίου διακοσίων χιλιάδων Σλαβομακεδόνων³, καὶ ἐπομένως ἐπιβάλλεται, ἀφοῦ τρία τμήματα τῆς Μακεδονίας ἐνωθοῦν καὶ ἀποτελέσουν ἓνα ἐνιαῖο καὶ ἀνεξάρτητο κράτος, νὰ σλαβοποιηθῆ ἡ Μακεδονία. Τότε θὰ γίνῃ ἡ Ἑλβετία τῶν Βαλκανίων, καὶ θὰ σωθῆ ἡ Εὐρώπη. Διότι ἄλλως—προσθέτει—ἀργὰ ἢ γρηγόρα θὰ γίνῃ αἰτία ἀναφλέξεως τοῦ τρίτου Παγκοσμίου Πολέμου (! !).

§ 2.—Καὶ τώρα καιρὸς νὰ ἔλθουμε στὴν ἐξιστόρησι τῶν κυριωτέρων περιστατικῶν καὶ ὄρων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ἔχει διεξαχθῆ ἡ περίφημη αὐτὴ βουλγαρομακεδονικὴ ἐπανάστασι τοῦ «Ἑλλην-Ντέν», χωρὶς πάθος καὶ προκατάληψι, ἀλλὰ ἐπίσης χωρὶς καλλυντικά, χωρὶς φτιασιδία καὶ τουρνοῦρια. Ἀναφέρω προκαταβολικῶς, ὅτι χωρὶς νὰ στηρίζωμαι μόνον σὲ ἐλληνικὰς πηγὰς τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πατριαρχείου κ.τ.λ., στηρίζωμαι πρὸ παντὸς σὲ πηγὰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀξιόπιστες σλαβικὰς.

Τί λοιπὸν ὑπῆρχεν οὐσιαστικῶς καὶ πῶς διεξήχθησαν οἱ κυριότερες μάχες τοῦ «Ἑλλην-Ντέν» στὴ Μακεδονία καὶ τί ἦταν ἡ περίφημη ἐκείνη «Δημοκρατία τοῦ Κρούσοβο» γιὰ τὴν ὁποία ὁ Ντίνου Κιόσεφ γράφει : «Τὸ ἐνδοξότερον ἐπεισόδιον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἑλλην-Ντέν» καὶ τῆς ἐποποιίας τῆς εἶναι τὸ ἀφορῶντα τὴ «Δημοκρατία τοῦ Κρούσοβο». Λοιπὸν ἰδοὺ πῶς ἔλαβον χώραν χρονολογικῶς τὰ πράγματα.

Ἡ ἐπανάστασι τοῦ «Ἑλλην-Ντέν» διήρκεσε μόνον τρεῖς μῆνες στὴ Μακεδονία⁴ καὶ εἴκοσι τέσσαρες ὥρες στὴ Θράκη, καὶ καθὼς θὰ δοῦμε σ' ἓνα

3. Ἰδοὺ τί γράφει ὁ Barcles, στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου τοῦ Ἰβάν Μιχαήλωφ. Μεταφράζω τὰ κυριώτερα χωρία αὐτοῦ τοῦ προλόγου, ὅχι τόσο γιὰ νὰ δῆ ὁ ἀναγνώστης μου πόσο θερμῶς συνιστᾷ ὁ Ἀμερικανὸς καθηγητὴς τὸ βιβλίον τοῦ βουλγαρομακεδόνος πρωταγωνιστῆ στὸ ἀμερικανικὸ ἀναγνωστικὸ κοινόν, ὅσο στὴν ὁμολογία του, ὅτι τὰ βαλκανικὰ ζητήματα εἶναι ἐντελῶς «terra incognita» γιὰ τοὺς Ἀμερικανούς, ὡς καὶ τί ἐπίδρασι μπορεῖ νάχη στὴν ἀμερικανικὴ κοινὴ γνώμη ἢ πράγματι ἐπιτήδεια βουλγαρομακεδονικὴ προπαγάνδα. Εἶπε λοιπὸν μεταξὺ ἄλλων ὁ Μπάρκλες : «Δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ εἰρηνεύσῃ ὁ κόσμος, ἂν δὲν λυθῆ τὸ Μακεδονικὸ πρόβλημα, ἂν δὲν διευθετηθῆ μὲ τὴ σύμπραξι τῶν Ἀμερικανῶν δικαίως καὶ εἰλικρινῶς. Διὰ τὸν μέσον Ἀμερικανόν, ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται μὲ τὰ ἀτομικὰ του ζητήματα, τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὴ δουλειάν του, ἡ Μακεδονία (ἂν τὴν ἔχει ἀκουστὰ) φαίνεται σὰν νὰ εἶναι πολὺ μακρὰ καὶ ἄσχετη μὲ αὐτόν. Ἐν ὅμως διαβάσῃ αὐτὸ τὸ βιβλίον, θ' ἀντιληφθῆ πῶς μιὰ κουστικὴ ἀδικία πῶς γίνεται ἐκεῖ, εἶναι σὲ θέσιν ν' ἀνατρέψῃ τὴν ἡσυχὴν ἀμερικανικὴν ζωὴν του καὶ νὰ θέσῃ αὐτόν ἢ τὸ γιὸν του σ' ἄμεσον κίνδυνον». Τότε θὰ ἐννοήσῃ τὸ παλιὸ ἀμερικανικὸ γνωμικόν : «Ἡ μόνη καλὴ διευθέτησι εἶναι ἡ ὀρθὴ καὶ δικαία διευθέτησι».

4. Στὸ Κρούσοβο οἱ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις διήρκεσαν μόνον 10-12 μέρες. Dimitri Vlahoff. «Makedonia : Μακεδονία, Skopie 1950 σελ. 140.

ἄλλο κεφάλαιο ἐτελείωσε ἀδόξως ἀφοῦ ἐπέφερε ἐδῶ κι' ἐκεῖ βαρεῖα τραύματα στή βουλγαρομακεδονικὴ ὑπόθεσι ⁵ καὶ ⁶ ἔξ ἄλλου ὕμως ἀφύπνισε ἀπὸ τὸν λήθαργο τὴν τότε Ἑλληνικὴ Κυβέρνησι τοῦ Θεοτόκη καὶ τὴν πειθανάγκασ νὰ λάβῃ τ' ἀπαιτούμενα μέτρα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν χεημαζομένων ὁμοεθνῶν μας στή Μακεδονία.

§ 3. Λεπτομερέστερα νὰ πῶς ἐξελείχθησαν οἱ σχετικὲς πολιτικὲς ἐξελίξεις καὶ οἱ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις γιὰ τὴ δημιουργία τῆς «Δημοκρατίας τοῦ Κρούσοβο». Τὸ Κρούσοβο ἦταν μιὰ κομόπολι εἴκοσι χιλιόμετρα πρὸς βορρᾶν τοῦ Μοναστηρίου, μὲ 18 χιλ. κατοίκους, ὅλους Ἑλληνες, φανατικούς ἑλληνίζοντας Βλάχους, καὶ ἐλαχίστους Βουλγάρους καὶ ἦταν ἔδρα τοῦ Μητροπολίτη Πρεσπῶν καὶ Ἀρχίδος μὲ ἑλληνικὸ σχολαρχεῖο, παρθεναγωγεῖο, δημοτικὸ σχολεῖο, τρία δημοτικὰ σχολεῖα μὲ 1707 μαθητὲς καὶ μαθήτριες. Τὸ Κρούσοβο μὲ ἔθελοντικὰ σώματα ἔλαβε μέρος σὲ ὅλες τὶς ἑλληνικὲς ἐπαναστάσεις ἀπὸ τὸ 1820 καὶ ἐδῶ. Μ' ἄλλα λόγια ὑπῆρξε ἑλληνικὸ κέντρο πρώτης τάξεως ⁷. Σήμερα τὸ κατέχει ἡ Γιουγκοσλαβία. Λοιπὸν τὸ ἑλληνικότετο Κρούσοβο διάλεξαν οἱ βούλγαροι κομιτατζήδες σὰν ἀφετηρία τῆς ἐξορμῆς

5. Ἔχω ὑπ' ὄψει μου ἐκτὸς τοῦ ποιήματος τῶν τεσσάρων συγγραφέων τοῦ ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Σκοπίων Ζωγκράφσκι, Ἀμπατζήφ, Μήτρεφ καὶ Κερμιτζήφ μὲ τὸν τίτλο «Egveiska Makedonia—Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου, καὶ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ντημήτη Βλάχωφ μὲ τὸν τίτλο «Makedonia»—Μακεδονία, τὸ σύγγραμμα τοῦ βουλγαρομακεδόνος Δόκτορος Ντιμο Κιόσεφ μὲ τὸν τίτλο : «Borbite na makedonsckia Narod za ocbodojdenie» ἤτοι «ἀγῶνες τοῦ μακεδονικοῦ ἔθνους πρὸς ἀπελευθέρωσίν του». Sofia 1950.—Καὶ ἄς σημειωθῇ ὅτι ὁ Κιόσεφ δὲν εἶναι τυχαῖος συγγραφεὺς. Σ' αὐτὸν τὸ «Κεντρικὸν μακεδονικὸν Κομιτάτον» ἀνέθεσε τὴν ἐκπόνηση τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος «πρὸς διαφώτισιν τῆς κοινῆς γνώμης καὶ διαπαιδαγώγησιν τῆς νεολαίας» Περβ. Πρόλογο τοῦ βιβλίου σελ. 1-3. Ἐπίσης στηρίζομαι στὸ σύγγραμμα Labhi-Lara «Otbrani Retsitiva za Historiata na Makedonskija Narod. Skopje 1953 ἤτοι Ἐκλεκτὰ Ἀναγνώσματα γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ μακεδονικοῦ ἔθνους. Σκόπια 1953.

6. Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειώσω, ὅτι ἀπὸ ὅλους αὐτοὺς τοὺς συγγραφεῖς καὶ σὲ ἀντίθεσι ἀπὸ τὸν παχυλόγο Ἰβάν Μιχαήλωφ, ὁ Δημήτρης Βλάχωφ εἶναι πολὺ περιορισμένος καὶ σιωπηλὸς προκειμένου ἰδίως γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις καὶ τὴν περιφημὴ «Δημοκρατία τοῦ Κρούσοβο». Στὸ ὀγκωδέστατο σύγγραμμα περὶ Μακεδονίας (465 σελίδες μεγάλου σχήματος), ἐνῶ ἀφιερώνει γιὰ τὶς συνέπειες πού εἶχε γιὰ τὴ Μακεδονία ὁλόκληρο κεφάλαιο (σελίδες 139-151), γιὰ τὶς πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τοῦ Κρούσοβο τίποτε ἀπολύτως δὲν ἀναφέρει. Ἐπίσης ἄκρα σιωπὴ γιὰ τὴν εἴσοδο τῶν Κομιτατζήδων καὶ τὴ δράσιν τους σ' αὐτὸ τὸ Κέντρο τῆς Ἐπαναστάσεως, γιὰ τὸν Μουχιάτ-Πασσά, τὴ συνεννόησί του μὲ τοὺς κομιτατζήδες κτλ. ἀπολύτως τίποτε.

7. Περβ. Παντελὴ Τσόλα «Τὸ δοξασμένο Μοναστήρι». Θεσ/νίκη 1932 σελ. 87. Ἐπιτροπῆς Ἀλυτρώτων Ἑλλήνων : «Ἡ ἀλύτρωτος Βόρειος Μακεδονία». Θεσ/νίκη. 1945 σελ. 22. καὶ Δ. Κακιάβου ἀντιστρατήγου. Ἡ Μακεδονία κατὰ τὰ τελευταῖα τεσσαράκοντα ἔτη. Θεσσαλονίκη. 1946 σελ. 6.

σεώς των⁸ στήν Ἐπανάστασι τοῦ «Ἑλιν-Ντέν». Σύμφωνα με ἑλληνικὲς καὶ σερβικὲς πηγὲς ὁ βουλγαρομακεδῶν ἀρχικομιτατζῆς Ἰβάνωφ, ποῦ πρῶτος μπῆκε στὸ Κρούσοβο με τὸ σῶμα του, διέταξε νὰ σφάξουν πενήντα γυναικό-παιδα Τούρκων καὶ ἀρκετοὺς Ἑλλήνες καὶ Γραικομάνους. Ἴδου πῶς ἐν συντομίᾳ ὁ Κίόσεφ περιγράφει τὴν ἐποποιΐα τοῦ Κρούσοβο: «Στὴ μάχη τοῦ Κρούσοβο, ποῦ εἶχεν ἀρχίσει τὰ ξημερώματα τῆς 22 Ἰουλίου τοῦ 1903 ἔλαβον μέρος 80 κομιτατζῆδες. Οἱ κομιτατζῆδες με λάβαρα καὶ φωνὲς «ἐλευθερία ἢ θάνατος» περικύκλωσαν τοὺς στρατώνες. Ἐκεῖ βρέθηκαν 60 Τούρκοι στρατιῶτες, μόνοι ὑπερασπιστὲς τῆς πόλεως. Ἀπ' αὐτοὺς 17 κατόρθωσαν νὰ διαφύγουν. Οἱ ἄλλοι σκοτώθηκαν. Τὶς ἐπόμενες δύο ἡμέρες οἱ ἐπαναστάτες ἀπέκρουσαν τὸν τουρκικὸ στρατὸ καὶ τοὺς ἀπάκτους ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες 7 σκοτώθηκαν, 5 πληγώθηκαν, ἀπὸ τοὺς πολῖτες ἓνας σκοτώθηκε καὶ ἓνας πληγώθηκε⁹».

§ 4. Ἔτσι ἐγκαθιδρύθηκε στὸ Κρούσοβο ἡ περίφημη «Δημοκρατία τοῦ Κρούσοβο». Πόσο διήρκεσε; δέκα μέρες¹⁰. Μὰ μὰ φορὰ ποῦ τὴ βάφτισαν δημοκρατία ἔπρεπε καὶ με ἔργα ν' ἀποδείξουν ὅτι εἶναι δημοκρατία. Λοιπὸν τὴν τρίτη μέρα καὶ ὄλας διάλεξαν μιὰν ἐξαμελῆ διοικητικὴ ἐπιτροπὴ, ποῦ θὰ ἐκτελοῦσε ταυτοχρόνως χρῆμα δημοτικῶ συμβουλίου τῆς πόλεως καὶ ὑπουργικῶ συμβουλίου ὡς τὴ μέρα ποῦ ἡ δημοκρατία θ' ἀπλωνότανε σ' ὀλόκληρη τὴ Μακεδονία. Ἐξ ἄλλου οἱ κομιτατζῆδες γιὰ νὰ δείξουν τὰ δημοκρατικὰ τους φρονήματα καὶ τὴν ἰσότητά ἀπέναντι ὅλων τῶν ἐθνοτήτων τῆς Μακεδονίας, ὄρισαν σ' αὐτὴν τὴν Ἐπιτροπὴ δύο Βουλγάρους πολῖτες, δύο Βλάχους καὶ δύο Γραικομάνους. Πρέπει ἐν τούτοις νὰ σημειωθῆ, ὅτι οἱ περισσότεροι σλαβομακεδόνες συγγραφεῖς καὶ τότε ἀλλὰ καὶ τώρα δὲν ἀναγνωρίζουν, πῶς στὴ Μακεδονία ὑπάρχει Ἑλληνικὸ στοιχεῖο. Ἦσαν οἱ Γραικομάνοι «ἀρνησιπαίριδες Βούλγαροι».

Ταυτοχρόνως ἰδρύθηκε στὸ Κρούσοβο, φυσικὰ ἀπὸ κομιτατζῆδες, τὸ στρατοδικεῖο γιὰ νὰ δικάσῃ τοὺς «προδότες». Ἀλλὰ μέσα σὲ τρεῖς ἢ ἔστω σὲ δέκα μέρες δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ὑπάρξουν προδότες τῆς «Δημοκρατίας τοῦ Κρούσοβο». Οἱ κομιτατζῆδες ὅμως εἶχαν παλιὸς λογαριασμοὺς με τοὺς Κρούσοβίτες καὶ τοὺς Μουριχοβίτες. Αὐτοί, πρὶν ἀκόμα μποῦν τὰ Ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα στὴ Μακεδονία (Αὐγουστο τοῦ 1904), εἶχαν σχηματίσει ἀπὸ ἐγχωρίους ἀμυντικὰ τοπωντικὰ σώματα, γιὰ ν' ἀποκρούσουν τοὺς κομιτα-

8. Τὸ ἔκαναν με ὑστεροβουλία γιὰ νὰ καταστραφῆ, καθὼς καὶ τὸ ἐπέτυχαν.

9. Dr. Dino Kiosseff, op. cit. σελ. 150 καὶ συνέχεια. καὶ Γ. Μόδη: Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ Μακεδόνες Ἀρχηγοί. Θεσσαλονίκη 1950 σελ. 5.

10. Ὁ Βλάχωφ διατείνεται ὅτι διήρκεσε δώδεκα ἡμέρες. Ἀς παραδεχτοῦμε λοιπὸν ὅτι διήρκεσε δώδεκα ἡμέρες. Κατ' ἐξαιρέσειν ὁ Βλάχωφ παραδέχεται ὅτι οἱ συμμετέχοντες στήν ἐπιτροπὴν αὐτὴ ἦσαν: δύο Βούλγαροι, δύο Ἑλλήνες καὶ δύο Βλάχοι.

τζήδες, πράγμα που κατά μέγα μέρος τὸ ἐπέτυχαν¹¹. Αὐτοὶ ἦσαν «οἱ προδό-
τες», «οἱ Πρεντάτελοι», καθὼς τοὺς ὀνόμαζαν.

§ 5. Ἀκριβῶς τὴ δέκατη μέρα τῆς «Δημοκρατίας τοῦ Κρούσοβο», κα-
τέφθασεν ἐκεῖ ὁ Μουχτάρ-Πασσᾶς μὲ δέκα χιλιάδες στρατὸ καὶ 18 κανόνια.
Οἱ κομιτατζήδες διακήρυτταν παντοῦ, ἀλλὰ καὶ στίς σημαῖες των μὲ χρυσᾶ
γράμματα ἀνέγραφαν τὸ σύνθημα: «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος», πού ἦταν τὸ ἴδιο
σύνθημα, τὸ ὁποῖον εἶχαν ἀναγράψει στὰ λάβαρα τους καὶ οἱ ἀγωνιστὲς τοῦ
21 στοῦ Μεσολόγγι. Καὶ πῶς μὲν οἱ Μεσολογγῖτες καὶ οἱ Νιαουσάιοι ἐτίμη-
σαν τὸν ὄρκο τους εἶναι πασίγνωστο. Ἄλλὰ πῶς τὸ ἐτίμησαν οἱ ἐλευθερω-
τὲς τοῦ Κρούσοβου καὶ οἱ ἰδρυτὲς τῆς πρώτης βουλγαρομακεδονικῆς Δημο-
κρατίας; Ἄς τὸ δοῦμε ἐντελῶς ἀντικειμενικά.

Ἄνθρωποι πρακτικοὶ οἱ βουλγαρομακεδόνες κομιτατζήδες σκέφθηκαν,
ὅτι ἐφόσον ὑπῆρχε καὶ ἄλλος τρόπος νὰ ἐξακολουθήσουν τὸν «ἀπελευθερω-
τικὸν τοῦς ἀγῶνα», θὰ ἦταν περιττὸ νὰ χύσουν τὸ πολύτιμο αἷμα τους ἐδῶ
πέρα! Καὶ ὁ ἄλλος τρόπος ἀπλούστατα ἦταν ὁ ἐπόμενος: Ὁ Μουχτάρ πασ-
σᾶς προσκάλεσε τοὺς κομιτατζήδες τοῦ Κρούσοβο μέσα σὲ εἰκοσιτέσσαρες
ὥρες νὰ παραδοθοῦν. Αὐτοὶ καθὼς ἐγνώριζαν τὴ νοοτροπία καὶ τὴν ἀδυ-
ναμία τῶν Τούρκων Πασσᾶδων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀπλοποίησαν τὰ πράγ-
ματα. Μὲ τὸ πιστόλι στὸ χέρι μάζεψαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες κατοίκους τοῦ
Κρούσοβο χίλιες χρυσὲς λίρες. Τίς παρέδωσαν στὸν καλοκάγαθο Πασσᾶ μὲ
τοὺς ὄρους νὰ φύγουν ἀνενόηλοι ἀπὸ τὴν πόλι καὶ ὁ στρατὸς του νὰ μὴ
θίξη τὴ βουλγαρικὴ συνοικία τοῦ Κρούσοβο. Ὅσο γιὰ τίς σημαῖες τους μὲ
τὴν ἐπιγραφή «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος», ἴσως θὰ μπορούσαν νὰ τοῦ τις πα-
ραδώσουν, ἀλλ' ὁ Μουχτάρ Πασσᾶς, μεγάλθυμος καθὼς φαίνεται νὰ ἦταν,
τοὺς ἐπέτρεψε νὰ τίς πάρουν μαζί τους.

§ 6. Αὐτὸ ἦταν τὸ τέλος «τῆς ἐποποιίας τῆς μάχης τοῦ «Ἡλιν-Ντὲν»

11. Πρβ. Ἐπιτροπῆς Ἀλυτρώτων Βορείου Ἑλλάδος. Τεύχος 12ον. Θεσσαλο-
νίκη 1946. σελ. 6. «Οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς Βορείου Ἑλλάδος καὶ αὐτοὶ ἀκόμη
οἱ μὴ ὀμιλοῦντες εὐχερῶς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ ἔχοντες ἑλληνικὴν συνείδησι ἐσχη-
μάτισαν αὐθορμήτως πρὸς ἀμυναὴν ἀνταρτικὰ σώματα ἐκ γηγενῶν νέων μὲ ἐντο-
πίους ὀπλαρχηγούς. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δὲν ἐγνώριζον ἐκ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἄλ-
λη λέξι ἀπὸ τὴν «καλημέρα». Γνωστοὶ εἶναι στὸ Κρούσοβο καὶ Μουράχοβον οἱ Ἕλ-
ληνες ὀπλαρχηγοὶ Μπραγιάννης καὶ Τσίτος Μοριχοβίτης, οἱ ὁποῖοι οὔτε λέξιν ἑλλη-
νικὴν ἐγνώριζαν. Ἡ σύγκρουσι μὲ τοὺς κομιτατζήδες ὑπῆρξε σκληρὴ καὶ μακρο-
χρόνιος». Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω σλαβομακεδόνες ὀπλαρχηγοὶ πού πολέμησαν ἐναν-
τίον τῶν κομιτατζήδων, φανατικοὶ ὑπερασπιστὲς τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ
ἦσαν: Ὁ καπετὰν Ἀποστόλης καὶ ὁ καπετὰν Ὀφης ἀπὸ τὴν Στρούμνιτσαν, ὁ
Βάκης ἀπὸ τὰ Γιαννιτσά, Μαλαΐτσος ἀπὸ τὸ Ἀμύνταιον, Γκόνος ἀπὸ τὴν περι-
φέρεια Γευγελῆς, Πάρτζος ἀπὸ τὸ Μοναστήρι, Λάζος ἀπὸ τὴ Γουμενίτσα, Τσι-
τσίμης ἀπὸ τὴ Στρούμνιτσα καὶ ἑκατοντάδες ἄλλοι σλαβομακεδόνες ὀπλαρχηγοί.
Βλ. Γ'. Σώματος Στρατοῦ: Τὸ Μακεδονικὸν πρόβλημα. Θεσσαλονίκη 1949 σελ. 11.

στη Μακεδονία» καὶ «τὸ λαμπρότερο ἐπεισόδιο αὐτῆς τῆς ἐποποιίας» καθὼς τὸ ὑπογραμμίζει ὁ Κιόσεφ ¹². Ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα ;

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκθεσι ποὺ ἀπέστειλε ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδος Μοναστηρίου στὴν Κυβέρνησι τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὁ Μητροπολίτης Μοναστηρίου πρὸς τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Πόλης, οἱ ἀπώλειες τοῦ Κρούσοβο ἀπὸ τὴ μάχη τοῦ «Ἑλιν-Ντέν» καὶ τὶς βιοπραγίαι τοῦ στρατοῦ τοῦ Μουχτάρ-Πασσᾶ (σχετικῶς μόνο γιὰ τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ τῆς πόλεως) ἦσαν οἱ ἐπόμενες: α) τριακόσια σπίτια κατεστράφησαν ἐντελῶς. β) ἑξακόσια ἐλεηλατήθηκαν. γ) διακόσια καταστήματα ἐπυρπολήθηκαν, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχαν λεηλατηθῆ. δ) μιὰ ἐκκλησία εἶχε τὴν ἴδια τύχη καὶ ε) τριακόσια ἄτομα ἄνδρες καὶ γυναικόπαιδα κατεσφάγησαν.

§ 7. Ἐν τούτοις τὸ σχέδιο τῶν κομιτατζήδων, τὸ καταχθόνιο σχέδιο τοῦ ξεκληρίσματος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μακεδονίας, ἂν δὲν ἐπέτυχε στὴ Θράκη κατὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ «Ἑλιν-ντέν», ἐδῶ στὴ Μακεδονία ἐπέτυχε πληρέστατα. Καὶ τὸ σχέδιο αὐτὸ ἦταν τὸ ἐπόμενο :

Ἀπὸ τὰ τόσα ἐξαρχικὰ χωριά καὶ κωμοπόλεις τῆς βορεινῆς Μακεδονίας νὰ ἐκλεγῆ σὰν κέντρο ἐξορμήσεως τὸ ἑλληνικότατο Κρούσοβο. Ἐκεῖ οἱ Τούρκοι εἶχαν ἐλαχίστη στρατιωτικὴ φρουρά. Ἔτσι ἡ πόλις ὀπωσδήποτε θὰ ἔπεφτε στὰ χέρια τῶν ἀπελευθερωτῶν τῆς. Καὶ τότε ἀνυπερθέτως θὰ συνέβαινε ἓνα ἐκ τῶν δύο : Ἀφ' ἑνὸς μὲν θὰ ἐξέθεταν τοὺς Ἕλληνας στὸν τουρκικὸν ὄχλο, ἀλλὰ καὶ στὴν τουρκικὴ κυβέρνησι, ὅτι δηλαδὴ οἱ Ἕλληνες συνέπρατταν μὲ τοὺς κομιτατζήδες μὲ φυσικὸ ἐπόμενο νὰ καταδιωχθοῦν, ἢ πάλιν ἂν ἡ ἐπανάστασι ἐπιτύχαινε, νὰ ἐφαρμόσουν τὴν ἴδια μέθοδο ποὺ ἐφήρμοσαν ὕστερότερα στὴν Ἀγαθούπολι, Βασιλικό, τὸ Ὄρτά-Κιοῖ καὶ ἄλλοῦ, ὅταν αὐτὲς οἱ περιοχὲς κατὰ τὸν Α' Παγκόσμιον εἰρηνικῶς περιήλθον στὰ χέρια τῶν Βουλγάρων, δηλαδὴ μὲ βαρεῖα φορολογία, μὲ τὴν κατάληψιν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ ἐκκλησιῶν, μὲ τὴν ἀπαγόρευσι τῆς χρησιμοποίησεως τῆς σπιτικῆς τῶν, τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κτλ., νὰ τοὺς ἀναγκάσουν νὰ ἐκβουλαγρισθοῦν ἢ νὰ ἐκπατριθοῦν.

12. Γιὰ τὶς λεπτομέρειαι τῆς ἐπαναστάσεως στὸ Κρούσοβο οἱ τέσσαρες συγγραφεῖς τοῦ ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Σκοπίων ὁ Δημήτρης Βλάχωφ, ὁ Ἀντόνοβσκι, ὁ Ἰβάν Μιχαήλωφ καὶ ἄλλοι, γιὰ τοῦ Μουχτάρ-Πασσᾶ τὶς λίρες, τὴ συμφορὰν ταμιουδιά, ἂν καὶ τὴν χαρακτηρισίζουσιν «σὰν τὴ μεγαλύτερη ἐπανάστασι τῶν Βαλκανίων, ποὺ μόνο μὲ τὴ Μεγάλῃ Γαλλικῇ Ἐπανάστασι θὰ μπορούσε νὰ παραβληθῆ», (Ἰβάν Μιχαήλωφ) καὶ σὰν ἔπος. (Κιόσεφ). Ὁ Γ. Μόδης (op. cit.) καὶ οἱ Βορειομακεδόνες Ἕλληνες στὸ φυλλάδιο ὑπ' ἀριθμ. 12 τῆς Ἐπιτροπῆς Ἀλυτρώτων μὲ τὸν τίτλο «ἡ ἀλύτρωτος βορ. Μακεδονία, Θεσσαλονίκη 1946 πολὺ ἀδρᾶ κομμένα μᾶς τὰ λένε. Καλὰ ποὺ βρέθηκε ὁ δόκτωρ Κιόσεφ, ποὺ μᾶς διαφώτισε μὲ κάθε λεπτομέρεια τὰ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς Δημοκρατίας τοῦ Κρούσοβο. Μετάφρασιν τῶν γραφομένων του ἔχει πρὸ ἐπάνω ὁ ἀναγνώστης μας. Μόνο ἡ κριτικὴ εἶναι δική μας.

Πάντως μετά τὸν τερματισμὸ τῆς ἐπιχειρήσεως στὸ Κρούσοβο, ἡ πόλις αὐτὴ ἀπὸ 18.000 κατοίκους ποὺ εἶχε, ἔμεινε μόνον μὲ 6.000 καὶ αὐτοὺς μισοκατεστραμμένους.

Ε'

ΓΙΑΤΙ ΑΠΕΤΥΧΕ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙ ΤΟΥ "ΗΛΙΝ ΝΤΕΝ",

Τὰ κυριώτερα αἷτια τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως. Α) Αἷτια οὐσιώδη ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ ὀργανικῆς φύσεως καὶ Β) Αἷτια δευτερεύοντα ἢ τυχαῖα. Ἡθικὲς καὶ ὕλικὲς ζημίαι ποὺ ὑπέστη ὁ μακεδονικὸς σλαβισμὸς καὶ ἡ Βουλγαρία.

§ 1. Τὰ αἷτια τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» μπορούμε νὰ τὰ ταξινομήσουμε, σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες. Α) Αἷτια οὐσιώδη, ἀπὸ τὰ ὁποῖα πολλὰ ἦσαν ὀργανικῆς φύσεως καὶ Β) αἷτια ἐπιδεινώδη ἢ τυχαῖα. Ἀναφέρουμε τὰ κυριώτερα ἐφόσον μάλιστα τὰ ἴδια παρουσιάζονται τόσο στὴ Μακεδονία, ὅσο καὶ στὴ Θράκη.

α) Ἄγνοια τοῦ ψυχολογικοῦ παραγόντος ἀπέναντι τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἰδίως τῶν Γραικομάνων. Τὰ ἄγρια μέτρα ποὺ πῆραν ἐναντίον τῶν καὶ οἱ δύο ἐπαναστατικὲς ὀργανώσεις, ἰδίως ἡ ἐξωτερικὴ τῶν Βαρχοβιστῶν, ἔφεραν ἀκριβῶς τ' ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Ἀντὶ νὰ προσελκύσουν ἢ νὰ τρομοκρατήσουν τοὺς ὁμογλώσσους τῶν Γραικομάνων, τοὺς ὤθησαν μὲ τὰ δύο χέρια στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Φωτεινὸ παράδειγμα ἡ περίπτωσι τοῦ Μπάριμπα-Σίμου ἀπὸ τὴ Φλώρινα¹.

β) Ἡ ἔλλειψι ἑνὸς ἀρχηγοῦ γιὰ τὶς πολεμικὲς ἀλλὰ καὶ τὶς προπαρασκευαστικὲς κατευθύνσεις τοῦ ἀγῶνος καὶ τὶς ἐπιχειρήσεις ὑστερότερα, δηλαδὴ ἔλλειψι ἑνὸς ἀρχηγοῦ ποὺ νάχη ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀπαιτούμενες στρατιωτικὲς γνώσεις καὶ πείρα, ἀκόμα τὸ ἀπαιτούμενο γόητρο κ' ἐπιβολὴ ὄχι μόνον στὴ μάζα, ἀλλὰ καὶ στὰ στελέχη ἑνὸς ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ καθὼς λ.χ. ὑπῆρξε ὁ Καραγεώργεβιτς στὴ σερβικὴ ἐπανάστασι τοῦ 1805 ἢ ὁ Κολοκοτρώνης στὴν Ἑλληνικὴ τοῦ 1821.

γ) Κατὰ τὴ συγκρότησι ἀκόμη τῆς I.M.R.O., ἐνῶ αὐτὴ ὡς σύνθημά της εἶχε: «ἡ Μακεδονία στοὺς Μακεδόνες», δὲν εἶχε οὔτε καὶ τὴ στοιχειώδη πρόνοιαν νὰ περιλάβῃ στοὺς κόλπους της τοὺς Ἑλληνες καὶ τοὺς Γραικομάνους, οἱ ὁποῖοι ἐκτὸς τῆς ἀνώτερης πνευματικῆς ὑπεροχῆς εἶχαν καὶ τὴν ἀπόλυτη ἀριθμητικὴ πλειοψηφία. Ὅσο γιὰ τὴν ἐξωτερικὴν, αὐτὴ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἦταν ἀντιλαϊκὴ σ' ὅλες τὶς ἐντόπιες ἐθνότητες τῆς Μακεδο-

1. Πρβ. Δ.Κ. Βογαζλή. «Τὸ Σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας». Ἀθήναι, 1955. Ἐκδοσις Ἑταιρείας Θερακικῶν Μελετῶν. Ἀριθμ. 44 σελὶς 17. Ἐπίσης προηγούμενο κεφάλαιο ὑποσημείωσι.

νίας, συμπεριλαμβανομένων καὶ αὐτῶν τῶν ἐντόπιων Σλαβομακεδόνων ¹.

δ) Δὲν ὑπῆρξε μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἴδιων στελεχῶν ἡ ἀπαιτούμενη ἐμπιστοσύνη καὶ ἐγκαρδιότης. Καχυποψία καὶ ψυχρότητα ἀπαρχῆς μέχρι τέλους ὑπῆρξεν ἡ ψυχοσύνθεσι καὶ τῆς μίας καὶ τῆς ἄλλης ὁργανώσεως.

ε) Ἡ ψευδολογία προπαγάνδα τῶν ἡγετῶν καὶ τῶν δύο Ὀργανώσεων. Διέδιδαν ποικιλοτρόπως, ὅτι μόλις ἐκτραγῆ ἡ ἐπανάστασι, ἡ Βουλγαρία καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ Σερβία, θὰ κηρύξουν τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας, ἀλλὰ καὶ ἡ Ρωσία δὲν θὰ ἔμεινε μὲ τὰ χέρια σταυρωμένα. Πράγματα ποὺ οὔτε συνέβησαν οὔτε μποροῦσαν νὰ συμβοῦν τὴν ἐποχὴν ἐκείνη. Αὐτὸ ὅμως ἀπεθάρρυνε ὅλους τοὺς ὀπαδοὺς των, μόλις πέρασαν μερικὲς μέρες κι' ἀποδείχθηκε ἡ ψευτιά καὶ ἡ φενάκη ².

στ) Στὴν ἐπανάστασι δὲν ἔλαβαν μέρος οὔτε καταβλήθηκε προσπάθεια νὰ προσεταιρισθοῦν πόλεις τῆς Μακεδονίας, ἔστω καὶ αὐτὸ τὸ Κιλκίς, τὸ προπύργιο τοῦ Βουλγαρισμοῦ στὴ Μακεδονία. εἶναι δὲ γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἱστορία ὅλων τῶν ἐπαναστάσεων, ὅτι μὲ τὴν κατάληψη τῆς πόλεως καὶ ἰδίως τῆς κρωτεύουσας τῆς χώρας μία ἐπανάστασι μπορεῖ νὰ ἐπιτύχη ³.

§ 2. Ἀπὸ τὰ δευτερευόντα ἢ τὰ τυχαῖα αἷτια τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἑλιν-Ντέν» δυὸ ὑπῆρξαν τὰ κυριώτερα.

α) Ἄγνωστο πῶς μιὰ ἐγκύκλιος τῆς V.M.R.O. ἀπὸ τὴ Σόφια πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν διαφόρων ἐπαναστατικῶν πυρήνων τῆς Μακεδονίας ἔπεσε στὰ χέρια τῶν τουρκικῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν. Σ' αὐτὴ τὴν ἐγκύκλιο, ὅσο σκεπασμένα κι' ἂν λέγονταν τὰ πράγματα, ἐντούτοις μποροῦσε νὰ διαγραφῆ σὲ γενικὲς γραμμὲς ὁ τόπος (περιοχὴ Μοναστηρίου) καὶ ὁ χρόνος τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Φυσικὰ οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς πῆραν ἐγκαίρως τὰ κατάλληλα μέτρα καὶ μόνον ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ γρήγορη κινητοποίησι τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἀποστολὴ του σιτὸν τόπο τῶν ἐπιχειρήσεων.

β) Ἡ πρόωγη βαρυνειμωνιὰ τοῦ 1903 ἀνέτρεψε τὶς προβλέψεις τῆς ἡγεσίας τῆς ἐπαναστάσεως ἡ ὁποία ἔτσι δὲν μπόρεσε νὰ μετατρέψῃ ἐν ἀνάγκη τὶς ἐπιχειρήσεις σὲ κλεφτοπόλεμο. Πράγματι τέλη Σεπτεμβρίου ὅλα τὰ κομιτατζήδικα σώματα ποὺ δὲν ἀποδεκατίσθηκαν ἀπὸ τὸν τουρκικὸ στρατό, ἀναγκάσθηκαν ν' ἀποσυρθοῦν στὸ βουλγαρικὸ ἔδαφος ⁴.

1. Αὐτὸ παραδέχεται καὶ ὁ Βλάχωφ ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ κυριώτερα αἷτια τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἑλιν-Ντέν». Πρβ. Dimitri Vlahof «Makedonia», Σκόπια 1950 κεφ. 145 καὶ ἐπόμενες. Ἰδίως σελ. 147.

2. Dimitri Vlahof. «Makedonia=Μακεδονία» σελ. 131.

3. Zografski, Abadžieff, Mitref, Kermidzief, «Egveyska Makedonia», σελ. 227-228 (Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου).

4. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς τῆς Ἐσωτερικῆς Ὀργανώσεως ἦσαν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς γνώμης, ἐπειδὴ ἡ μάζα τοῦ σλαβομακεδονικοῦ λαοῦ οὔτε ψυχικῶς οὔτε ὕλικῶς ἦτο προετομασμένη διὰ μίαν ὀμαδικὴν ἐξέγερσιν, νὰ μὴ γίνῃ ὀμαδικὴ ἐπανάστασι, ἀλλὰ κλεφτοπόλεμος. D. Vlahof, op. cit. σελ. 137.

§ 3. Οἱ ἠθικὲς ζημίαι, πού ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἑλιν-Ντέν» δοκίμασεν ὁ βουλγαρισμὸς καὶ ἰδίως τῆς Μακεδονίας, εἶναι πασιφάνερες καὶ γι' αὐτὸ τίς παραλείπομε. Ἐν τούτοις πολὺ σοβαρὲς ὑπῆρξαν, γιὰ τὴ βουλγαρικὴ ὑπόθεσι κα' οἱ ὕλικές ζημίαι. Παραλείπομε τοὺς ἀριθμοὺς πού δίνει ὁ τερατολόγος Ἰβάν Μιχαήλωφ⁵. Ἄλλὰ ὁ Δημήτριος Βλάχωφ, τοῦ «Μακεντόνια : Μακεδονία» (Σκόπια 1950) ὀρίζει τίς ὕλικές ζημίαι ἀπὸ τὴν ἐπανάστασι τοῦ «Ἑλιν-Ντέν» ὡς ἑξῆς : 6000 χωριά κατεστράφησαν ἢ ἐγκατελείφθησαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους των. Ἐξ αὐτῶν 90 χωριά προπολήθησαν ἐξολοκλήρου, 60 ἄλλα ἔμειναν χωρὶς στέγη, 1800 γυναῖκόπαιδα καὶ γέροι σφάγησαν, ἐνῶ οἱ ἄλλες ὕλικές ζημίαι ἦσαν ἀνυπολόγιστες.

Ἄλλος συγγραφεὺς, Βουλγαρομακεδὼν αὐτός, ὁ Ντίμο Χατζή Ντίμωφ στὸ σύγγραμμά του : «Ἡ ἐπανάστασι τοῦ «Ἑλιν-Ντέν» (Σόφια 1924) ἀναγράφει τοὺς ἐπόμενους ἀριθμοὺς : 12.440 σπίτια κατεστραμμένα. Φονευμένοι 4091. Ἄστεγοι 70.000. Πρόσφυγες στὴ Βουλγαρία 30.000.

Φαίνεται ὅτι ὁ τελευταῖος αὐτὸς συγγραφεὺς πλησιάζει περισσότερο στὴν ἀλήθεια.

ΣΤ'

ΨΥΧΟΣΥΝΘΕΣΙ, ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ ΚΑΙ ΦΡΟΝΗΜΑΤΑ
ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΛΑΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Μιά σύγχυσι πού πρέπει νὰ λείψῃ.—Μονομαχία μεταξὺ Ἑλληνισμοῦ καὶ ρωσικοῦ Πανσλαβισμοῦ.—Γιὰ τοὺς Βουλγάρους μέχρι τοῦ 1850 ἡ λέξις «Ἑλληνισμὸς» ἐσήμαινε πολιτισμὸς, εὐγένεια καὶ πρόοδος.—Βορειοβούλγαροι, Νοτιοβούλγαροι καὶ Βουλγαρομακεδόνες.—Τὰ φρονήματα τῶν τελευταίων ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

§ 1. Οἱ περισσότεροι ξένοι συγγραφεῖς πού γνώρισαν καὶ κατέγιναν μὲ τὸ βαδύτερο «εἶναι» τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ καὶ ἡ δλότητα σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων—μὴ ἐξαιρουμένου φυσικὰ καὶ ἐμοῦ—ὅταν μιλοῦν γιὰ τοὺς Βουλγάρους καὶ τὰ φρονήματά τους ἀπέναντι μας, τοὺς παίρνουν σὰν ἓνα ἀδιάσπαστο σύνολο. Οἱ δικοὶ μας σοῦ λένε : «Ἄσπρο σκυλί, μαῦρο σκυ-

5. Χάριν περιεργείας ἀναγράφω τίς ζημίαι πού ὁ Ἰβάν Μιχαήλωφ ἀναφέρει στὸ σύγγραμμά του «Ἡ Μακεδονία, Ἑλβετία τῶν Βαλκανίων» Κεφ. II ἀναφέρει ὅτι «ἐρημώθησαν 12.000 καὶ ἄνω σπίτια, 3122 γυναῖκες ἐβιάσθησαν», 4694 ἄνδρες ἐντελῶς ἀθῶσι ἐκτελέσθησαν, 76.000 ἔμειναν ἄστεγοι. Καὶ ἐξακολουθεῖ : οἱ ἐπαναστάτες ἦσαν 25.000 καὶ ὁ τακτικὸς στρατὸς πού πολέμησε ἐναντίον των ἐπίσης 25.00. Μετανάστευσαν στὴ Βουλγαρία 35.000. Σκοτώθησαν στὰ πεδία τῆς μάχης 6.000 βουλγαρομακεδόνες καὶ χιλιάδες ἀθῶσι ἐρρίφθησαν στὶς φυλακές...

λί, πάντα σκυλι εἶναι», πράγμα ποῦ καὶ σ' αὐτὴ τὴν κυριολεξία του δὲν εἶναι σωστό. Τὸν βουλγαρικὸ λαό, μὲ τὸν ὅποιον πέρασα τὰ πρῶτα σαράντα χρόνια τῆς ζωῆς μου, τὸν γνώρισα κατὰ βάθος, σ' ὅλες του τὶς ἐκδηλώσεις, τὶς τάξεις καὶ τὰ πολιτικά του φρονήματα. Ἐπαναλαμβάνω λοιπὸν καὶ τονίζω ὅτι αὐτὴ ἡ ἀντίληψι δὲν εἶναι σωστή. Πρῶσοι, Αὐστριακοὶ καὶ Βαυαροὶ εἶναι ὅλοι βέβαια, Γερμανοί, ἀλλὰ πόση διαφορὰ μεταξὺ τῶν πρώτων καὶ τῶν δύο τελευταίων! Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς Βορειοβουλγάρους, ἦτοι τοὺς κατοίκους τῆς Μυσίας, τοὺς Νοτιοβουλγάρους ἦτοι τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ τοὺς Βουλγαρομακεδόνες¹.

α) Οἱ Βορειοβούλγαροι. Μιλώντας γιὰ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς χώρας, ποῦ ἐκτείνεται μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου, ἰδίως ἔχω ὑπ' ὄψει μου τὸν ἐκεῖ ἀγροτικὸ πληθυσμό, ποῦ ἀποτελεῖ τὰ 75-80 % τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ. Λοιπὸν οἱ Βορειοβούλγαροι καὶ ἰδίως οἱ χωρικοὶ παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες καὶ τὴν ἐντατικὴ προπαγάνδα τῶν Βουλγαρομακεδόνων δασκάλων, ἀξιωματούχων καὶ κληρικῶν, ὄχι μόνον κανένα φυλετικὸ μῖσος δὲν τρέφουν ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ—μιλῶ ἐννοεῖται, πρὸ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ κομμουνισμοῦ—ἀλλ' ἀπεναντίας τὰ αἰσθήματά τους ἀπέναντί μας εἶναι ἓνα μῖγμα θαυμασμοῦ καὶ μεγάλης ἐκτιμήσεως.

Τὸ μῖσος τῶν Βορειοβουλγάρων στρέφεται κατὰ τῶν Ρουμάνων. Ἐμᾶς τοὺς Ἑλληνας γενικῶς μᾶς θεωροῦν σὰν μιὰ ἀνώτερη φυλὴ. Καθὼς σ' ὅλους τοὺς Βουλγάρους πρὸ τῆς ρωσικῆς πανσλαβιστικῆς προπαγάνδας ἡ λέξις «Γραικός» ἐσημαίνει «ἄνθρωπο πολιτισμένο καὶ εὐγενικό», τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ γιὰ τὸν Βορειοβούλγαρο. Ἡ λέξις «Γραικ—Γραικός» δὲν ἔχει γι' αὐτοὺς τὴ σημασία ποῦ ἔχει στὴ γαλλικὴ γλῶσσα ἡ λέξις «Grec»². Σημαίνει ἀπλούστατα «ὑφασματέμπορο» καὶ γι' αὐτὸ τὸ ἐπίθετο «Γκρέκωφ» εἶναι συνηθέστατο στοὺς Βορειοβουλγάρους. Συχνὰ ἐπίσης στὰ δημοτικὰ τους τραγούδια ἀπαντοῦμε τὴ λέξι «γκρέτσκο ταβέτς»=ἐλληνικὸ λουλούδι. Ρώτησα κάποιον λυράρη στὴν Πλέβνα «ποῖο λουλούδι ὀνομάζει ἔτσι» καὶ μοῦ ἀπήντησε: «Δὲν σημαίνει ὀρισμένο λουλούδι, ἀλλὰ λουλούδι ποῦ πρέπει νὰ τὸ βλέπης ἀπὸ μακρὰ καὶ νὰ τὸ θαυμάζης. Μὴν τὸ ἐγγίσης γιατί θὰ μαραθῆ». Αὐτὴ ἡ μεταφορὰ δὲν εἶναι πράγματι χαρακτηριστικὴ;

β) Προκειμένου γιὰ τοὺς Νοτιοβουλγάρους πρέπει νὰ κάνουμε διαστολὴ μεταξὺ ἐκείνων, ποῦ ἐκπαιδεύθηκαν καὶ ἀνατράφηκαν μέσα σὲ ἑλληνικὸ πε-

1. Τὰ ὅσα ἀναγράφω ἐδῶ εἶναι συνοπτικὲς παρατηρήσεις, παρμένες ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη μελέτη μου, ἐπίσης ἱστορικὴ, ἐθνολογικὴ καὶ λαογραφικὴ, μὲ τὸν τίτλο «Ἡ Μακεδονία» ἦτοι τὸ ΧΙ κεφάλαιο μὲ τὸν τίτλο «Βορειοβούλγαροι, Νοτιοβούλγαροι καὶ Βουλγαρομακεδόνες».

2. Στὴ γαλλικὴ γλῶσσα ἡ λέξις «Grec»—μεταφορικῶς ἐννοεῖται—σημαίνει κλέφτη καὶ ἀπατεῶνα, ἰδίως στὸ χαρτοπαίγνιο.

§ 3. Οι ήθικες ζημιές, πού ἀπὸ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἑλιν-Ντέν» δοκίμασεν ὁ βουλγαρισμὸς καὶ ἰδίως τῆς Μακεδονίας, εἶναι πασιφάνερες καὶ γι' αὐτὸ τὶς παραλείπομε. Ἐν τούτοις πολὺ σοβαρὰς ὑπῆρξαν, γιὰ τὴ βουλγαρικὴ ὑπόθεσι κα' οἱ ὕλικές ζημιές. Παραλείπομε τοὺς ἀριθμοὺς πού δίνει ὁ τερατολόγος Ἰβάν Μιχαήλωφ⁵. Ἄλλὰ ὁ Δημήτριος Βλάχωφ, τοῦ «Μακεντόνια : Μακεδονία» (Σκόπια 1950) ὀρίζει τὶς ὕλικές ζημιές ἀπὸ τὴν ἐπανάστασι τοῦ «Ἑλιν-Ντέν» ὡς ἑξῆς : 6000 χωριά κατεστράφηκαν ἢ ἐγκατελείφθησαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους των. Ἐξ αὐτῶν 90 χωριά πυρπολήθησαν ἐξολοκλήρου, 60 ἄλλα ἔμειναν χωρὶς στέγη, 1800 γυναῖκόπαιδα καὶ γέροντες σφάγησαν, ἐνῶ οἱ ἄλλες ὕλικές ζημιές ἦσαν ἀνυπολόγιστες.

Ἄλλος συγγραφεὺς, Βουλγαρομακεδὼν αὐτός, ὁ Ντίμο Χατζή Ντίμωφ στὸ σύγγραμμά του : «Ἡ ἐπανάστασι τοῦ «Ἑλιν-Ντέν» (Σόφια 1924) ἀναγράφει τοὺς ἐπόμενους ἀριθμοὺς : 12.440 σπίτια κατεστραμμένα. Φονευμένοι 4091. Ἄστεγοι 70.000. Πρόσφυγες στὴ Βουλγαρία 30.000.

Φαίνεται ὅτι ὁ τελευταῖος αὐτὸς συγγραφεὺς πλησιάζει περισσότερο στὴν ἀλήθεια.

ΣΤ'

ΨΥΧΟΣΥΝΘΕΣΙ, ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ ΚΑΙ ΦΡΟΝΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΥ ΛΑΟΥ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

Μία σύγχυσι πού πρέπει νὰ λείψῃ.—Μονομαχία μεταξὺ Ἑλληνισμοῦ καὶ ρωσικοῦ Πανσλαβισμοῦ.—Γιὰ τοὺς Βουλγάρους μέχρι τοῦ 1850 ἡ λέξις «Ἑλληνισμὸς» ἐσήμαινε πολιτισμὸς, εὐγένεια καὶ πρόοδος.—Βορειοβούλγαροι, Νοτιοβούλγαροι καὶ Βουλγαρομακεδόνες.—Τὰ φρονήματα τῶν τελευταίων ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

§ 1. Οἱ περισσότεροι ξένοι συγγραφεῖς πού γνώρισαν καὶ κατέγιναν μὲ τὸ βαδύτερο «εἶναι» τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ καὶ ἡ ὁλότητα σχεδὸν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων—μὴ ἔξαιρουμένου φυσικὰ καὶ ἐμοῦ—ὅταν μιλοῦν γιὰ τοὺς Βουλγάρους καὶ τὰ φρονήματά τους ἀπέναντί μας, τοὺς παίρνουν σὰν ἓνα ἀδιάσπαστο σύνολο. Οἱ δικοὶ μας σοῦ λένε : «Ἄσπρο σκυλί, μαῦρο σκυ-

5. Χάριν περιοριείας ἀναγράφωμ τὶς ζημιές πού ὁ Ἰβάν Μιχαήλωφ ἀναφέρει στὸ σύγγραμμά του «Ἡ Μακεδονία, Ἑλβετία τῶν Βαλκανίων» Κεφ. II ἀναφέρει ὅτι «ἐρημώθησαν 12.000 καὶ ἄνω σπίτια, 3122 γυναῖκες ἐβιάσθησαν», 4694 ἄνδρες ἐντελῶς ἀθῶοι ἐκτελέσθησαν, 76.000 ἔμειναν ἄστεγοι. Καὶ ἐξακολουθεῖ : οἱ ἐπαναστάτες ἦσαν 25.000 καὶ ὁ τακτικὸς στρατὸς πού πολέμησε ἐναντίον των ἐπίσης 25.00. Μετανάστευσαν στὴ Βουλγαρία 35.000. Σκοτώθησαν στὰ πεδία τῆς μάχης 6.000 βουλγαρομακεδόνες καὶ χιλιάδες ἀθῶοὶ ἐρρίφθησαν στὶς φυλακές...

λί, πάντα σκυλι εἶναι», πράγμα πού και σ' αὐτὴ τὴν κυριολεξία του δὲν εἶναι σωστό. Τὸν βουλγαρικὸ λαό, μὲ τὸν ὅποιον πέρασα τὰ πρῶτα σαράντα χρόνια τῆς ζωῆς μου, τὸν γνώρισα κατὰ βάθος, σ' ὅλες του τὶς ἐκδηλώσεις, τὶς τάξεις καὶ τὰ πολιτικά του φρονήματα. Ἐπαναλαμβάνω λοιπὸν καὶ τονίζω ὅτι αὐτὴ ἡ ἀντίληψι δὲν εἶναι σωστή. Πρῶσοι, Αὐστριακοὶ καὶ Βαυαροὶ εἶναι ὅλοι βέβαια, Γερμανοί, ἀλλὰ πόση διαφορὰ μεταξὺ τῶν πρώτων καὶ τῶν δύο τελευταίων! Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς Βορειοβουλγάρους, ἦτοι τοὺς κατοίκους τῆς Μυσίας, τοὺς Νοτιοβουλγάρους ἦτοι τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ τοὺς Βουλγαρομακεδόνες¹.

α) Οἱ Βορειοβούλγαροι. Μιλώντας γιὰ ὅλους τοὺς κατοίκους τῆς χώρας, πού ἐκτείνεται μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου, ἰδίως ἔχω ὑπ' ὄψει μου τὸν ἐκεῖ ἀγροτικὸ πληθυσμό, πού ἀποτελεῖ τὰ 75-80 % τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ. Λοιπὸν οἱ Βορειοβούλγαροι καὶ ἰδίως οἱ χωρικοὶ παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες καὶ τὴν ἐντατικὴ προπαγάνδα τῶν Βουλγαρομακεδόνων δασκάλων, ἀξιωματούχων καὶ κληρικῶν, ὄχι μόνο κανένα φυλετικὸ μῖσος δὲν τρέφουν ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ—μιῶ ἐννοεῖται, πρὸ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ κομμουνισμοῦ—ἀλλ' ἀπεναντίας τὰ αἰσθήματά τους ἀπέναντί μας εἶναι ἓνα μῖγμα θαυμασμοῦ καὶ μεγάλης ἐκτιμῆσεως.

Τὸ μῖσος τῶν Βορειοβουλγάρων στρέφεται κατὰ τῶν Ρουμάνων. Ἐμᾶς τοὺς Ἑλληνογενεῖς μᾶς θεωροῦν σὰν μιὰ ἀνώτερη φυλή. Καθὼς σ' ὅλους τοὺς Βουλγάρους πρὸ τῆς ρωσικῆς πανσλαβιστικῆς προπαγάνδας ἡ λέξις «Γραικός» ἐσήμαινε «ἄνθρωπο πολιτισμένο καὶ εὐγενικό», τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ γιὰ τὸν Βορειοβούλγαρο. Ἡ λέξις «Γραικ—Γραικός» δὲν ἔχει γι' αὐτοὺς τὴ σημασία πού ἔχει στὴ γαλλικὴ γλῶσσα ἡ λέξις «Grec»². Σημαίνει ἀπλούστατα «ὑφασματέμπορο» καὶ γι' αὐτὸ τὸ ἐπίθετο «Γκρέκωφ» εἶναι συνηθέστατο στοὺς Βορειοβουλγάρους. Συχνὰ ἐπίσης στὰ δημοτικὰ τους τραγούδια ἀπαντοῦμε τὴ λέξι «γκρέτσκο ταβέτς»—ἑλληνικὸ λουλούδι. Ρώτησα κάποιον λυράρη στὴν Πλέβνα «ποιὸ λουλούδι ὀνομάζει ἔτσι» καὶ μοῦ ἀπήντησε: «Δὲν σημαίνει ὀρισμένο λουλούδι, ἀλλὰ λουλούδι πού πρέπει νὰ τὸ βλέπης ἀπὸ μακρὰ καὶ νὰ τὸ θαυμάζης. Μὴν τὸ ἐγγίσης γιατί θὰ μαραθῇ». Αὐτὴ ἡ μεταφορὰ δὲν εἶναι πράγματι χαρακτηριστικὴ;

β) Προκειμένου γιὰ τοὺς Νοτιοβουλγάρους πρέπει νὰ κάνουμε διαστολὴ μεταξὺ ἐκείνων, πού ἐκπαιδεύθηκαν καὶ ἀνατράφηκαν μέσα σὲ ἑλληνικὸ πε-

1. Τὰ ὅσα ἀναγράφω ἐδῶ εἶναι συνοπτικὲς παρατηρήσεις, παρμένες ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη μελέτη μου, ἐπίσης ἱστορικὴ, ἐθνολογικὴ καὶ λαογραφικὴ, μὲ τὸν τίτλο «Ἡ Μακεδονία» ἦτοι τὸ ΧΙ κεφάλαιο μὲ τὸν τίτλο «Βορειοβούλγαροι, Νοτιοβούλγαροι καὶ Βουλγαρομακεδόνες».

2. Στὴ γαλλικὴ γλῶσσα ἡ λέξις «Grec»—μεταφορικῶς ἐννοεῖται—σημαίνει, κλέφτη καὶ ἀπατεῶνα, ἰδίως στὸ χαρτοπαίγνιο.

ριβάλλον, δηλαδή μέχρι τοῦ 1845-50 καὶ ἐκείνους ποὺ σπούδασαν στὴ Ρωσία, τοὺς ἐμποτισμένους μὲ πανσλαβιστικὸ μῖσος ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τῶν πρώτων τὰ φρονήματα ἀπέναντί μας ταυτίζονταν μὲ αὐτὰ τῶν Βορειοβουλγάρων, τῶν δευτέρων μᾶλλον μὲ αὐτὰ τῶν Βουλγαρομακεδόνων, ὄχι ὅμως καὶ τόσο ἐντονα³. Πάντως πρέπει νὰ ἐξάρω—γεγονὸς ποὺ ὑπέπεσε στὴν ἄμεση ἀντίληψι, ὅτι οὔτε ἓνας Φιλιππουπολίτης Βούλγαρος ἔλαβε μέρος στὸ ἀνθελληνικὸ κίνημα τῆς 16 Ἰουλίου 1906, ἀπὸ ὅπου ὡς γνωστὸν ἄρχισε ὁ ἀνθελληνικὸς διωγμὸς*. Μάλιστα οἱ ἀρχαιότεροι αὐστηρῶς κατέκριναν τὸ ἐν λόγῳ κίνημα. Μόνην, μοναδικὴ ἐξαίρεσι ἀπετέλεσε ὁ ἔκφυλος, καμπούρης καὶ ἀνισόρροπος γυιὸς τοῦ Χατζῆ Γκιόκα.

γ) Οἱ Βουλγαρομακεδόνες. Τὸ μῖσος τῶν Βουλγαρομακεδόνων τῶν ἐν-

3) Εἶναι ἀνεξήγητη αὐτὴ ἡ νοοτροπία τῶν Νοτιοβουλγάρων, ἰδίως τῶν ἀσπῶν διανοουμένων πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Στὴν ἀρχὴ τοῦ προηγουμένου αἰῶνος οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτούς, ἀπὸ τὰ χωριά τοὺς κατέβηκαν καὶ ἐγκατεστάθηκαν στὰ ἑλληνικὰ ἀστικά κέντρα, στὴ Φιλιππούπολι, Ἀδριανούπολι, Κωνσταντινούπολι καὶ ἄλλοι. (Πρβ. Μυρτίλου Ἀποστολίδου. «Οἱ ἐπὶ Τουρκίας ἐν Φιλιππουπόλει Βούλγαροι, Ἀρχεῖον Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ. Τόμ. 10 σελ. 9 1943-44. Γεωργίου Τσουκαλά «Ἱστοριογεωγραφικὴ Περιγραφή τῆς Ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως. Βιέννη, 1851. σελ. 14 σημ. ΑΘ. Βλ. Τὰ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀνατολῇ τεκταινόμενα Θεοδ. Ἀσκληπιάδου 1872 (Σ.Α.)—Γεωργίου Μέγα: Καθηγητοῦ, τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν. «Ἡ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία». Ἐκδοσις Συλλόγου πρὸς διάδοσιν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθῆναι 1945 σελ. 7.—Πολυδ. Παπαχριστοδούλου «Ἡ Θράκη Ἑλληνικὴ» Ἀρχεῖον, Τόμ. 16ος σελ. 16. (Ἀνατύπωσις εἰς ἰδιαίτερο τεύχος). Τοῦ ἰδίου: Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Θράκης. Ἀθῆναι 1948. Ἐκδοσις Ἐταιρίας Θρακικῶν Μελετῶν. Ἀριθ. 5. Dr. D.K. Wogashi: Μέλους τῆς Ἰ ὑποεπιτροπῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς Μεταναστεύσεως. I. Hellenisme de la Bulgarie du Sud. Ἐκθεσις πρὸς τὴν Ἀ' Ὑποεπιτροπὴν κατατεθειμένη εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σόφιας. Τοὺς Νεοβουλγάρους λοιπὸν οἱ ἐκεῖ Ἕλληνες τοὺς δέχθηκαν σὰν ὁμοδόξους ἀδελφούς. Τοὺς πάντρεψαν ὁ ἓνας μὲ τὴν ἀδελφή του ἢ τὴ γυναικαδέλφη του, ὁ ἄλλος μὲ τὴν ἐξαδέλφη του ἔτσι, ποὺ στὸ σπῆτι τοὺς ἢ γλώσσα, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμά τοὺς ἦσαν ἑλληνικά. (Πρβ. Yakim Groueff «Môite Spomeni «Αἱ Ἀναμνήσεις μου. Προνδιφ). Πολλοὶ ἀπ' αὐτούς κατὰ τὸν Ἐθνικοσοσιαλιστικὸν ἀγῶνα τοῦ 1860 ἐτάχθησαν κατὰ τοῦ Πατριαρχείου καὶ μάλιστα στὸ πλευρὸ τῶν ἀδιαλλάκτων τοῦ Ἰλαρίωνος Μακαριοπόλεως ἢ Μακαριουπόλεως καὶ τοῦ Στεφάνου Βογορίδη. Ἀλλὰ μιὰ ποὺ μὲ τὸ φερμάνι τοῦ Μαρκιου τοῦ 1870 ἢ Ἐξαρχία ἀναγνωρίσθηκε σὰν Ἐκκλησία αὐτοκέφαλη καὶ ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖο, καὶ ἀπ' ἑτέρου τὸ βουλγαρικὸ ἔθνος ἀναγνωρίσθηκε σὰν ἔθνος χωριστό, οἱ ἐν λόγῳ Βούλγαροι ἐθεώρησαν ὅτι οἱ διαφορές τοὺς μὲ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸν Ἑλληνισμὸ ἔχουν τερματισθῆ ὀριστικῶς καὶ ἐπομένως ἄσκοπο καὶ ἀνόητο θὰ ἦτο νὰ τρέφουν μῖσος καὶ κακία ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων συγγενῶν τῶν καὶ φίλων, μὲ τοὺς ὁποίους τόσοι δεσμοὶ τοὺς συνδέαν. Ἔτσι τὰ πράγματα ἐξομαλύνθηκαν ξανά. Sofia 1929.

* Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 25ος Καταστροφὴ Ἀγχιάλου. Φιλαλήθους Εὐθύφρονος, ὅπου περιγράφεται καὶ ἡ καταστροφὴ Φιλίλεως σ. 24-28.

τὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Βουλγαρίας καὶ πρὸς ἄλλα πρὸ παντὸς μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως τὸ «Ἑλιν-Ντὲν» παρουσίαζε κάτι τὸ ἔκτακτο, τὸ παθολογικόν. Τὴν ἀποτυχία τῆς ἐπαναστάσεως τὴν ἀπέδιδαν στοὺς Ἑλληνας. Δὲ μπορούσαν τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα νὰ τὴν υποφέρουν. Στὰ ἑλληνικὰ κέντρα λ.χ. στὴ Φιλιππούπολι, Στενίμαχο, Βάρνα, Πύργο καὶ λοιπὰ μπορούσες νὰ μιᾶς στὸ δρόμο ὁποιαδήποτε βαλκανικὴ ἢ ἔξωβαλκανικὴ γλῶσσα. Κανεὶς δὲν θὰ τὸ πρόσεχε. Ἐάν ὅμως μιλοῦσες ἑλληνικά, ὁ πρῶτος Βουλγαρομακεδὼν θὰ σὲ πλησίαζε, θὰ σὲ στραβοκίτταζε καὶ θὰ σοῦ ἔλεγε ἐπιτακτικά: «Παῦσε νὰ μιᾶς αὐτὴν τὴν τσιγγάνικη γλῶσσα. (Τσιγγάνσκι ἔξικ). Ἐπαγορεύεται».

Ἔσπε γιὰ τοὺς Βουλγαρομακεδόνας ἡ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Εὐαγγελίου ἦταν μιὰ περιφρονημένη, μιὰ τσιγγάνικη γλῶσσα. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ παραξενευόμαστε ὅτι Βουλγαρομακεδόνας ὀργάνωσαν καὶ διέπραξαν αὐτοὶ κυρίως, τὸ ἀνθελληνικὸ κίνημα.

Ζ'

Η ΦΙΛΙΠΠΟΥΠΟΛΙ

«ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΤΕΡΟ ΠΡΟΠΥΡΓΙΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΣΛΑΒΙΣΜΟΥ*»

Ἐπιβεβλημένες μερικὲς αὐτοβιογραφικὲς σημειώσεις.—Ἡ σύγχρονη Φιλιππούπολι, τὸ βορειότερο προπύργιο τοῦ Ἑλληνισμοῦ.—Ἡ παλιὰ Φιλιππούπολι! Πῶς τὴν περιγράφει ὁ Λουκιανός.—Συνάντησί μου μ' ἕναν καὶ συζήτησι μ' ἕναν φρόνιμο Βούλγαρο. Τὰ βουλγαρικὰ κόμματα καὶ ἡ πολιτικὴ τους ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου.

§ 1. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἑλιν-Ντὲν» στὴ Μακεδονία—πρῶτο μέρος τῆς μελέτης μας,—ὁ πρῶτος ἀντίκτυπος στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία καὶ τὴ βορεινὴ Βουλγαρία (τὴ Μυσία) παρουσιάσθηκε μετὰ τὴν αἰφνίδια παῦσι ὄλων τῶν Ἑλλήνων τόσον τῶν δημοσίων ὅσον καὶ τῶν δημοτικῶν ὑπαλλήλων κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1903. Τὸ ἔγγραμά τους ἦταν, ὅτι ἦσαν Ἑλληνας καὶ ἐννοοῦσαν νὰ παραμείνουν Ἑλληνας¹.

* Ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτὸς τῆς Φιλιππουπόλεως δὲν ἀνήκει σὲ μένα. Ἀνήκει στὸ Γιάγκωφ, διευθυντὴ καὶ ἀρχισυντάκτη τῆς «Βετσέρνας Πόστας»=Ἐσπερινοῦ Ταχυδρόμου, προσωπικοῦ ὄργανου τοῦ Νικόλα Γεννάδιεφ, ὀργανωτῆ τοῦ ἀνθελληνικοῦ κινήματος τοῦ 1906, ὅταν παρακαλοῦσε τὸν βουλγαρικὸ λαὸ νὰ συντρέψῃ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Βουλγαρίας, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολι καθὼς καὶ ἔγινε.

1. Περβ. Association Patriotique des Thrace. «Persécutions des Grecs en Bulgarie». Athènes, 1906 p. 16.

Μεταξύ τῶν παυθέντων δημοσίων ὑπαλλήλων² ἦτο καὶ ὁ συγγραφεὺς τῆς παρουσίας μελέτης, ἀντιπρόεδρος τοῦ Πρωτοδικείου Βράτσας τῆς βορεινῆς Βουλγαρίας. Μετὰ δεκαετῆ εὐδόκιμη ὑπηρεσία ἐπαύθη καὶ αὐτός. Δὲν εἶχα καμμιά κλίσι πρὸς τὸ δικηγορικὸ ἐπάγγελμα, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε ἄλλος τρόπος. Ἐνοιξα λοιπὸν δικηγορικὸ γραφεῖο στὴ γενετείρά μου, τὴ Φιλιππούπολι, ὅχι βέβαια μὲ πολλὰς ἐλπίδες ἐπιτυχίας. Ἀποδείχθηκε ὁμως πολὺ γρήγορα τὸ ἀντίθετο ἐκ τῶν ὑστέρων, διότι ἡ παῦσι μου ὑπῆρξεν εὐεργετικὴ ὑπὸ κάθε ἔποφι. Δικηγόρησα ἀπὸ τὸ 1903 ὡς τὰ 1914 ὁπότε μετανάστευσα στὴν Ἑλλάδα.

§ 2. Ἦταν ἀνοιξι τοῦ 1904. Μιὰ πραγματικὴ ἀνοιξι διαρκείας. Μόνον ὅποιος ἔζησε στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία ἢ τὸ σωσιότερο τὴν Ἀνατολικὴ Ρούμελη³ καὶ στὴν πρωτεύουσά της τὴν πανεύμορφη καὶ ἱστορικὴ Φιλιππούπολι, θὰ μπορούσε νὰ τὴν χαρῆ καὶ νὰ τὴν περιγράψῃ. Πράγματι ἂν κανεὶς ἀνέβαινε σ' ἕναν ἀπὸ τοὺς τρεῖς κατοικούμενους λόφους τῆς Φιλιππουπόλεως, κα' ἔρχοινε γύρω του ἕνα βλέμμα δὲν θὰ νόμιζε πὼς βρίσκεται ὄχι μονάχα ἔμπρὸς σὲ μιὰν ὠμορφη καὶ συγχρονισμένη πολιτεία, ἀλλὰ μπρὸς σ' ἕνα ἀπέραντο καὶ λουλουδισμένο πάγκο. Αὐτὸ τὸ πάγκο θ' ἄβλεπε νὰ διασχίζεται ἀπὸ ἕναν πλατύσιτθο ποταμὸ, ποὺ ράθυμα κυλάει τὰ νερά του. Εἶναι ὁ Ἐβρος, ἡ σημερινὴ «Μαρίτσα». Χύνεται ὁ Ἐβρος στὸ Αἰγαῖον Πέλαγος, ἴσως γιὰ νὰ δείξῃ μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ἡ Βορειοθράκη καθὼς καὶ ὁλόκληρη ἡ Θράκη γεωπολιτικῶς εἶναι χώρα μεσογειακὴ.⁴ Ἀνάμεσα λοιπὸν σ' αὐτὸ τὸ

2. Τὴν πρωτοβουλία, ἀλλὰ καὶ τὴν ὁργάνωσι τοῦ ἀντιελληνικοῦ διωγμοῦ στὴ Βουλγαρία στὰ 1906 τὴν εἶχαν ἀναλάβει ὁ Βουλγαρομακεδὼν Νικόλα Γεννάδιεφ, ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης τῆς σταμπουλοφικῆς κυβερνήσεως, τοῦ αὐλικοῦ Ράτσο Πετρόφ, ἀναπληρώνοντις τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὸν ἀπουσιάζοντα ὑπουργὸ τῶν Ἐσωτερικῶν Πετικῶφ. Στὴν παῦσι τῶν Ἑλλήνων ὑπαλλήλων ὁ μόνος ποὺ ἀντιστάθηκε ἦταν ὁ στρατηγὸς Σάββαφ, ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν τότε καὶ ὑστερότερα ἦτοι κατὰ τὸν Β' Βαλκανικὸ πόλεμο, ἀρχιστράτηγος τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ, υἱὸς Ἑλληνίζοντος ὀρθοδόξου ἱερέως τοῦ Χασκόβου. Τὸ ἔκανε, διότι ἡ Βουλγαρία ἀπὸ τοῦ 1905 ἄρχισε πικροδῶδες ν' αὐξάνει τὴν ποιοτικὴ καὶ ἀριθμητικὴ δύναμι τοῦ στρατοῦ της καὶ τῆς χρειάζοτανε ἱκανὰ στελέχη. Οἱ δὲ Ἕλληνες, εἴτε στρατιωτικοὶ εἴτε πολιτικοὶ ὑπάλληλοι, ἢ ἰδιωτικοὶ σὲ ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις διακρίνονταν γιὰ τὴν ἐξυπνάδα, τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν ἀφοσίωσι τους στὴν ἐκτέλεσι τοῦ καθήκοντός των.

3. Κακῶς ἐπεκράτησε νὰ ὀνομάζεται ἡ Ἀνατολικὴ Ρούμελη σὲ Ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Ἐκτὸς τῆς τουρκικῆς ἀλλὰ καὶ σ' ὅλες τις ἄλλες εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ἰσχύει ἡ πρώτη ὀνομασία ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴ Δυτικὴ Ρούμελη ἣτοι τὴ Στερεὰ Ἑλλάδα. Ἔτσι οἱ Γάλλοι τὴν ὀνομάζουν «Roumélie Orientale», οἱ Ἴταλοι «Roumeli Orientale», οἱ Γερμανοὶ «Ost Rumélien» καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς.

* Σ.Δ. Οἱ Βούλγαροι ἀνέπτυξαν τὴ θεωρία ὅτι ὅποιος ἔχει τις πηγὰς πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ τις ἐκβολὰς τῶν ποταμῶν κατ' ἀντίθεσι πρὸς ὅ,τι συμβαίνει στὴν Εὐρώπη καὶ ἄλλου.

καταπράσινο πάγκο, θὰ παρατηροῦσε ὅτι ἐνῶ μὲ τις σπαθωτὲς κορυφές τους οἱ μινωρέδες λογχίζουν τὸν καταγάλανον οὐρανό, πλάι στὰ μουσουλμανικὰ τεμένη ξεχωρίζουν ἐκκλησίαι μὲ τὰ ψηλὰ καμπαναριά στολισμένα μὲ τὸν χρυσὸ σταυρὸ τους ⁴. Καὶ ὁ παρατηρητὴς (ἂν ἡ φύσι τὸν ἐπροοίκιζε μὲ λίγη φαντασία γιὰ νὰ νοιώσῃ τὴ φωνὴ τῶν πραγμάτων) σίγουρα θ' ἄκουε τὸ ὠραῖο κείμενο «ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία». Κάτω ἀνάμεσα στὴν ἀπέραντη πεδιάδα, ποὺ ἀπλώνεται ἀγκαλιασμένη πρὸς Β. ἀπὸ τὸν χιονόσκεπο Αἴμο καὶ πρὸς Ν. ἀπὸ τὴ χαριτωμένη Ροδόπη, θὰ ἔβλεπε τὰ σπίτια, τοὺς δημοσίους κήπους, καὶ τοὺς πλατεῖς δρόμους, σπίτια μονώροφα ἢ τὸ πολὺ διώροφα. Αὐτὴ ἦταν ἡ Φιλιππούπολι, ἀρχὲς τοῦ αἰῶνος μας ⁵.

§ 3. Τέτοια μιὰν ἀνοιξιάνικη μέρα, ὑποθέτω, θὰ ἦταν, ὅταν ὁ πατέ-

4. Οἱ τρεῖς αὐτοὶ λόφοι ἦσαν : ὁ Ἰζαμπὰξ Τεπέσ—λόφος σχοινοβατῶν, ὁ «Σαχὰτ-Τεπέσ—λόφος Ὁρολογίου καὶ «Μπουναρτζι—λόφος Κρήνης». Γι' αὐτὸ καὶ οἱ Ρωμαιοὶ τὴ Φιλιππούπολι τὴν ὀνόμαζαν «Trimonitium» ἦτοι «Τρίλοφον». Ἐκτὸς ὅμως αὐτῶν ὑπάρχουν δύο ἀκόμη λόφοι».

5. Τώρα πληροφροῦμαι, ὅτι ἡ Φιλιππούπολι ἔγινε πολὺ πιὸ ὄμορφη. Καὶ ὅταν μιὰ μέρα ἀποκατασταθοῦν οἱ καλὲς σχέσεις γειτονίας μεταξύ Ἑλλάδος καὶ Βουλγαρίας—πράγμα ποὺ ἀνυπερθέτως θὰ γίνῃ—ἂν ὄχι ἐμεῖς, πάντως τὰ παιδιὰ μας ἢ τὰ παιδιὰ τῶν παιδιῶν μας, θὰ πᾶνε νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴ γενέτειρα τῶν προγόνων των. Ὡς τότε θὰ λείψῃ τὸ μῖσος, τὸ ἄσχημο παρελθὸν καὶ οἱ παρεξηγήσεις. Εἶμαι δὲ βέβαιος, ὑπερβέβαιος μάλιστα, ὅτι ἡ νέα γενεὰ μ' ἀνυπρόκριτη χαρὰ, σὰν τὰ πρῶτα χελιδόνια τῆς ἀνοιξῆς θὰ τοὺς ἀπαντήσῃ. Διότι ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες κοντὰ στὰ τόσα ἐλαττώματα ποὺ ἔχομε, εἴμεθα γενικὰ ἕνας λαὸς εὐθυμος, γαλαντόμος, μὲ πνεῦμα εὐστροφῶ, γλεντζέδες. Ἄνθρωποι πολιτισμένοι, ξέρομε τί θὰ πῇ «Ἡ χαρὰ τῆς ζωῆς». Εἰδικῶς οἱ Ἕλληνες Βορειοθράκες, καθὼς ἄλλωστε τὸ ἐπιστοποιεῖ καὶ ὁ βαρῶνος Kalay, αὐστριακὸς ἀντιπρόσωπος στὴν Ἐπιτροπὴ ποὺ εἶχε συντάξει τὸν Ὁργανικὸ Νόμο τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, τ.ἔ. τὸ Σύνταγμα τῆς. Τότε, προκειμένου νὰ ὀρισθοῦν οἱ ἐπίσημες γλώσσες τοῦ νέου αὐτόνομου κράτους εἶχε ἐξάρει γιὰ τὸ σθένος τοῦ ἑλληνισμοῦ τὰ ἐπόμενα ἀξιωματικὰ : «Ἐπιμένω, εἶπε, νὰ δοθῇ στὴν ἑλλην. γλῶσσα ἡ ἴδια θέση ποὺ ἔχομε δώσει στὴν τουρκικὴ καὶ τὴ βουλγαρικὴ». Ὅχι μόνον γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἀνέφερε ὁ Ἄγγλος συναδέλφος μου, ὅτι δηλ. ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία κυριάρχησε πολλὰ, πάμπολλα χρόνια ἐδῶ, ἀλλὰ ἐπίσης διότι οἱ Ἕλληνες ἐδῶ κατέχουν πολὺ περισσότερο καὶ μεγαλύτερο πολιτισμὸ ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Βουλγάρους. Ποῦ πρέπει ν' ἀποδοθῇ αὐτὴ ἡ ὑπεροχὴ τους δὲν ἐξετάζω τὰ αἷτια. Γεγονὸς ὅμως ἀναμφισβήτητο εἶναι, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα εἶναι κατὰ πολὺ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ τῶν δύο ἐθνοτήτων μαζί. Γεγονὸς ἐπίσης εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶναι φορεῖς πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ κατ'ἀλληλοὶ νὰ τὸν μεταδώσουν καὶ σ' ἄλλες ἐθνοτήτες. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο δὲν εἶνε δυνατό νὰ τοὺς ἀγνοήσουμε. Ἄν ἀποφασίσουμε ν' ἀποκλείσουμε τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα θὰ διαπραξοῦμε διπλὴ ἀδικία, πρῶτον ἀπέναντί τους καὶ δεύτερον ἀπέναντι ὀλοκλήρου τῆς χώρας». (Περβ. Ivan Madjaroff «Instotchna Rommelia» Ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Sofia σελ. 90.—Δ.Κ. Βογαζλή. «Ἡθῆ καὶ ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων Βορειοθρακῶν». Ἐκδόσεις Ἐταιρείας Ἐθνακτικῶν Μελετῶν. Ἀθήναι. 1956. ἀριθμ. 54. (βλ. Ὁργανικὸς νόμος ἑλληνιστί).

ρας τοῦ χρονογραφήματος τῆς εἰρωνείας καὶ τοῦ χιοῦμορ, ὁ πολὺς Λουκιανὸς μᾶς λέγει, πὼς οἱ δυὸ Ὀλύμπιοι θεοί, ὁ Ἑρμῆς καὶ ἡ Ἄφροδίτη, ἄφησαν τὰ οὐράνια δώματά τους στὸν Ὀλυμπο καὶ ἀποφάσισαν πετώντας πάνω ἀπὸ βουνὰ καὶ θάλασσες νὰ τραβήξουν πρὸς τὸν μυστηριώδη Βορρᾶ, ἀλλὰ ποῦ πήγαιναν ; Δὲν μᾶς τὸ λέγει ὁ πολύπειρος Ἑλληὴν συγγραφεὺς. Φαίνεται ἐν τούτοις νὰ τραβοῦσαν πρὸς τὴν περιφέρη «Κοιλίδα τῶν Ρόδων». Αὐτὴν ποῦ εἶναι μοναδικὴ σ' ὅλον τὸν κόσμον. Βρίσκεται κάτω ἀπὸ τις μεσημβρινὲς ὑπώρειες τοῦ Αἴμου. Αὐτοῦ, αὐτόφυτες τριανταφυλλιὲς μὲ ροδοπέταλα τοῦ χρώματος τῆς ντροπῆς ἀπλώνουν τὴν ἀνοιξὶ τὸ ἄρωμά τους σ' ὀλόκληρην τὴν περιοχὴ. Ἐν τούτοις περῶντας οἱ δυὸ Ὀλύμπιοι θεοὶ πάνω ἀπὸ τὴ βασιλίδα τῆς Βορειοθράκης, τὴν αἰώνια Φιλιπούπολι, σταμάτησάν μαγεμένοι ἀπὸ τὴ θεά της. Καὶ τότε ἡ θεὰ τῆς ὠμορφιάς ἡ Ἄφροδίτη ρώτησε μὲ περιέργεια τὸν σύντροφό της.—«Μὰ ποιά εἶναι λοιπὸν αὐτὴ ἡ ὠραία τρίλοφη πολιτεία ποῦ τώρα μόλις μᾶς χτύπησε στὰ μάτια ;» —«Ναί, μὰ τὸν Δία, τῆς ἀπάντησεν ὁ Ἑρμῆς, εἶναι μιὰ ἀπὸ τις μεγαλύτερες καὶ τις πιὸ ὠμορφες πολιτεῖες. Δὲν χορταίνεις νὰ τὴ θαυμάζεις. Ἡ καλλονὴ της λάμπει ἀπὸ μακρὰ. Ἕνας μεγάλος, κατακάθαρος ποταμὸς τὴ διαβρέχει. Εἶναι ὁ Ἐβρος καὶ ἡ πολιτεία εἶναι ἡ ἑξακουσμένη Φιλιπούπολι⁶».

§ 4. Μιὰν ἀπ' αὐτὲς τις ἡλιόλουστες ἀνοιξιὰτικες μέρες τοῦ 1904 ἄφησα κάπως νωρίτερα τὸ γραφεῖο μου γιὰ τὸ σπίτι. Ἐφθάσα στὴν κεντρικὴ πλατεῖα τῆς «Τζουμαγιάς» ἀπὸ ἕναν πλαϊνὸ δρόμο τῆς λεωφόρου τῆς Δημοαρχίας, συνάντησα τὸν Νικόλα Τσαλίκωφ, παλαιὸ καὶ καλὸ γνώριμό μου. Σφίξαμε τὸ χέρι. Ὁ Τσαλίκωφ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦταν δημοτικὸς σύμβουλος. Στις ἐπόμενες ἐκλογὰς τὸν ἐξέλεξαν οἱ Φιλιππουπολίτες μὲ μεγάλη πλειοψηφία δῆμαρχο τῆς πόλεως. Τοῦ ἄξιζε αὐτὴ ἡ τιμὴ.

Ὁ Νικόλας Τσαλίκωφ ἀνῆκε στις δεκά-δέκα βουλγαρικὰς οἰκογένειες ποῦ ἀρχὰς τοῦ περασμένου αἰῶνος ἦλθαν κι' ἐποίκησαν τὴ Φιλιπούπολι ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ Αἴμου⁷. Οἱ δικοὶ μας τοὺς δέχθησαν σὰν ὁμοδόξους ἀδελφούς των, κυριολεκτικῶς μὲ «ἀνοιχτὰς ἀγκάλας». Πῆραν ὅλοι τους Ἑλληνίδες καὶ ἡ σπιτικὴ τους γλῶσσα ἦταν ἡ ἑλληνικὴ. Τὰ παιδιὰ τους ὡς τὰ 1850 τὰ ἔστειλαν στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος Στοῖλωφ, ὁ Ἰβάν Εὐστάτιεφ Γκέσωφ, ὁ Γαβριήλ Κρέστοβιτς, οἱ

6. Στὸ πρωτότυπο τὰ πρόσωπα εἶναι ὁ Ἑρμῆς καὶ ὁ Ἡρακλῆς, τὸ δὲ ἀκριβὲς κείμενο εἶναι τὸ ἑξῆς : ΗΡΑΚΛΗΣ.—Καὶ ἡ πόλις γὰρ ἤδη φαίνεται τις ἐστὶ ; ΕΡΜΗΣ.—Νὴ Δί' ὦ Ἡράκλεις, μεγίστη καὶ καλλίστη ἀπασῶν. Πόρρωθεν οὖν ἀπολάμπει τὸ κάλλος, καὶ τις ποταμὸς μέγιστος παραμείβεται, πάνω ἐν χρῶ ψαδῶν αὐτῆς. ΗΡΑΚΛΗΣ.—Ἐβρος μὲν οὗτος, ἡ δὲ πόλις ἔργον Φιλίππου ἐκείνου.

7. Περβ. Μυρτίλον Ἀποστολίδη. «Οἱ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐν Φιλιππουπόλει Βούλγαροι». Ἀρχεῖον Ὀθωμανικοῦ λαογρ. καὶ γλωσ. Θησαυροῦ. Ἀθῆναι 1943-44 σελ. 5-50. Yakim Groneff, Mōite Spomeni=οἱ ἀναμνήσεις μου, Πλοῦνδιν. 1900.

ἀδελφοὶ Ἰσαλίκωφ, ὁ Βούλκοβιτς γιὰ νὰ περιορισθῶ στοὺς κυριώτερους, ποὺ ἔπαιξαν σπουδαῖο ρόλο στὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς πατρίδας των.

§ 5. Μὲ τὸν Νικόλα Ἰσαλίκωφ γνωρίζομασταν ἀπὸ παιδιὰ. Ἐνηφορίζαμε λοιπὸν, ὁπότεν ἀπὸ τὴ λεωφόρο τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ ἔτρεχαν οἱ ἐφημεριδοπῶλες, διαλαλώντας τὰ πρωινὰ φύλλα τῆς Σόφιας. Ὁ Ἰσαλίκωφ, παλαιὸ στέλεχος τοῦ Στοίλοφικοῦ κόμματος (τῶν Ἐθνικοφρόνων) πῆρε τὴ «Μίρ» (Εἰρήνη) ὄργανο τοῦ κόμματός του. Ἐγὼ πῆρα τὴ «Ζνάμς» (Σημαία) ὄργανο τοῦ Δημοκρατικοῦ Κόμματος, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Πέτκο Καραβέλωφ.

—Ὡστε δημοκρατικός, μοῦ εἶπε ὁ Ἰσαλίκωφ μὲ ἀπορία καὶ κάποιαν δόσι εἰρωνείας. Ζήτω ἡ Δημοκρατία!

—Ναί, ἀπάντησα. Ἐνήκω ψυχῇ τε καὶ σώματι στὴ Δημοκρατία.

—Κι ἔγὼ ποὺ νόμιζα, πὼς ὅλοι οἱ δικοὶ σας μᾶς ἀνήκουν;

—Τί νὰ γίνῃ; Κάθε κανόνας ἔχει καὶ τὴν ἐξαίρεσί του.

—Καὶ νὰ ξέρετε τί βυσσοδομεῖ ὁ Καραβέλωφ ἐναντίον σας.

—Ἀμφιβάλλω . . .

—Νὰ μὴ ἀμφιβάλλετε καθόλου.

Καὶ ὁ συνομιλητῆς μου ἐξέθεσε μὲ κάθε λεπτομέρεια τὴν πολιτικὴ τοῦ δῆθεν δημοκρατικοῦ κόμματος τῆς Βουλγαρίας ἀπέναντι τοῦ ἐντοπίου Ἑλληνισμοῦ ἓνα πρόγραμμα στραγγαλιστικὸ, ποὺ δὲν ἄφηνε καμμιά λαβὴ οὔτε

8. Ἴδου οἱ πληροφορίες ποὺ σχετικῶς μοῦ ἔδωσε ὁ Ἰσαλίκωφ: Ἐνας καλὸς φίλος του Φιλιππουπολίτης, καρβελωφιστῆς εἶχε πάει πρὸ ὀλίγου στὴ Σόφια γιὰ ὑποθέσεις του. Φυσικὰ πῆγε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν ἀρχηγό του σιὸ σπῆτι του τὸ βράδυ. Ἐκεῖ βρῆκε συγκεντρωμένα τὰ κυριώτερα στελέχη τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος. Τὸ θέμα ποὺ συζητοῦσαν ἦταν ἐνδιαφέρον. Ἡ συζήτησι περιστρεφόταν στὴν πολιτικὴ ποὺ ἔπρεπε ν' ἀκολουθήσῃ τὸ κόμμα μπρὸς στὰ νέα γεγονότα τῆς Μακεδονίας καὶ λεπτομερέστερα: τί πρέπει νὰ γίνῃ μὲ τις τριάντα καὶ τόσες χιλιάδες βουλγαρομακεδόνων προσφύγων, ποὺ εἶχαν καταφύγει στὴ Βουλγαρία καὶ εἶχαν πλημμυρίσῃ τὴ Σόφια, τὸ Κιουστενίλ καὶ ἄλλες πόλεις τῆς δυτικῆς Βουλγαρίας. Ὅλοι σχεδὸν γυμνοί, ἄστεγοι καὶ πεινασμένοι. Τί μέτρα ἐπείγοντα ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν γιὰ τὴν καθυσύχασι τῆς κοινῆς γνώμης ποὺ μένεα ἔπνεε ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων, ποὺ εἶχαν φθάσει—ἔλεγαν—ὡς τὴν Πρέσπα νικηφόρα καὶ πυρπολοῦσαν συστηματικὰ τὰ ἐξαρχικὰ χωριά κτλ. κτλ.

Μερικοὶ πρότειναν νὰ διώξουν ὅλους τοὺς Ἑλληνας, ὑπηκόους καὶ μὴ καὶ τὰ κτήματά τους νὰ τὰ δώσουν στοὺς πρόσφυγες. Ἄλλοι πρότειναν τὸ μέτρο αὐτὸ νὰ ληφθῇ μόνον ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων. Τρίτοι ἐπέμεναν νὰ κηρυχθῇ γενικὸ μποῦκοταῆς ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων καὶ νὰ διακοποῦν οἱ διπλωματικὲς σχέσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα κτλ.

Ὁ Καραβέλωφ ἀφοῦ ἄκουσε ὅλους μὲ προσοχὴ εἶπε δῆθεν:

—Ἡ γνώμη μου εἶναι ἐντελῶς ἀντίθετη. Καὶ πρόσθεσε ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίως τῶν ἐντοπίων θὰ πρέπει νὰ ἐφαρμόσουμε μὲ σύστημα τὴν πολιτικὴ καὶ νὰ υἱοθετήσουμε τὰ μέτρα ποὺ πῆρε ἡ ρουμανικὴ κυβέρνησι ἀπὸ καιρὸ

για να μπορέσουν οι Έλληνες ν' αποταθούν στις Μεγάλες Δυνάμεις, πού είχαν έγγραψη τὰ δικαιώματα τῶν μειονοτήτων, σύμφωνα ἄλλωστε μὲ τὴ Συνθήκη τοῦ Βερολίνου καὶ τὸν Ὅργανικὸ Νόμο τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ τὸ Συνταγματικὸ χάρτη τῆς Ἡγεμονίας τῆς Βουλγαρίας.

—Ἐχετε πληρέστατο δίκαιο, εἶπα καὶ πρόσθεσα :

—Πείθομαι στὰ λόγια σας, Κύριε Τσαλίκωφ, τοῦ εἶπα. Ἄλλωστε δὲν εἶσθε ἄνθρωπος πού ὄλ' αὐτὰ νὰ τὰ βγάλετε ἀπὸ τὴ φαντασία σας. Ἀλλὰ τ' ἄλλα κόμματα τουλάχιστον τὰ κυριότερα ; Γιὰ τοὺς Σταμπολοφιστὰς—πρόσθεσα—εἶναι περιττὸν νὰ μοῦ τὸ πῆτε. Ὁ Σταμπούλωφ εἶναι δεδηλωμένος τουρκόφιλος καὶ δὲν θέλει νὰ χωρίσῃ τὴν τύχη τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ αὐτὴν τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων καὶ ἰδίως τῆς Ἀγγλίας. Τὴ Ρωσία τὴ μισεῖ σὰν τὸ θάνατό του. Εἶναι αὐτὸς πού ἔβγαλε τὸ σύνθημα, ὅτι οἱ ρωσόφιλοι εἶναι «μαυρὲς ψυχές». Ὅσο γιὰ μᾶς τοὺς ἐδῶ Ἕλληνες τὸ σύνθημά του εἶναι γνωστὸ «ἢ νὰ ἐκβουλγαρισθοῦμε ἢ ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα»—ἀλλὰ τὸ δικό σας τὸ κόμμα, οἱ Στοίλοφικοί, πῶς βλέπετε σεῖς τις ἐδῶ μειονότητες καὶ ἰδίως ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνες. Μὲ δυὸ λόγια μᾶς θέλετε ἢ δὲ μᾶς θέλετε ;

—Νὰ σᾶς πῶ εἰλικρινῶς, μοῦ εἶπε. Ἐμεῖς οἱ παλαιότεροι πού ἀνήκουμε στὴ γενιὰ πρὸ τοῦ 1850 κ' ἔχουμε ποῖος μητέρα, ποῖος γιαγιά, ποῖος ἐξαδέλφια Ἕλληνίδες κ' Ἕλληνες—(ξέρετε ὅτι τοῦ Στοίλωφ ἡ μητέρα εἶνε Ἕλληνίδα) ὄχι μόνον σᾶς θέλουμε ἀλλὰ καὶ μᾶς εἶσθε ἀγαπητοί. Οἱ ἄλλοι Βούλγαροι δὲν σᾶς θέλουν. Τὸ γιὰτι δὲν τὸ ξέρω⁹. Πάντως ἡ πολιτικὴ τοῦ

ἐναντίον των καὶ πού ἀπέδωσαν λαμπρὰ ἀποτελέσματα γιὰ τὴ χώρα τους, χωρὶς νὰν νὰ ἐκτεθοῦν στὴν ξένη κοινὴ γνώμη, τὴν εὐρωπαϊκὴν.

—Καὶ κατόπι εἶναι αὐτὰ τὰ μέτρα εὐώτησαν πολλοὶ μὲ περιέργεια.

Καὶ μετὰ ὁ Καραβέλωφ ἐξήγησε :

—Νάνοῖξουμε διάπλατα τις πόρτες τοῦ σχολείου μας στὰ γραικόπαιδα, μὴ ἐξαιρουμένων καὶ αὐτῶν τῶν στρατιωτικῶν σχολῶν. Ὅταν ἓνα ἑλληνόπαιδο τελειώσῃ μιὰ τέτοια σχολὴ καὶ τοῦ ἀνοιχθῇ μιὰ πλατειὰ καρριέρα θὰ ἐκβουλγαρισθῇ ὅπωςδὴποτε. Νὰ εὐνοήσουμε ἔπειτα συνοικέσια ὑπαλλήλων, ἰδίως ἀξιωματικῶν μὲ ἑλληνίδες καὶ μάλιστα πού ἔχουν πολυμελεῖς οἰκογένειες. Ὅταν ἓνας δικός μας μπῆ σὲ μιὰ τέτοια οἰκογένεια, θὰ τὴν ἐκβουλγαρίσῃ ἐντελῶς. Κοντὰ σ' αὐτὰ νὰ εὐνοήσουμε ἐμπόρους καὶ βιομηχάνους νὰ ὀργανώσουν τις δουλειές τους ἐδῶ πέρα. Αὐτοὶ εἶναι δαιμόνιοι σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο.

—Μά, κάποιος τὸν διέκοψε: Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο σὰν τοὺς εὐνοήσουμε, θὰ μᾶς ἔλθουν καὶ ἄλλοι τόσοὶ ἀπὸ τὴν Τουρκία καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα . . .

—Μὴ μὲ διακόπτετε, εἶπε ὁ Καραβέλωφ. Ὅταν γίνουν αὐτὰ πού εἶπα, τότε μὲ διάφορα μέσα, ἰδίως μὲ βαρετὰ φορολογία, πρόστιμα καὶ φυλακίσεις γιὰ τὸ τίποτε, θὰ πειθαναγκάσουμε τοὺς Γραικοὺς, νὰ μεταβιβάσουν τις ὀργανωμένες πιά ἐπιχειρήσεις τους σὲ δικούς μας ἢ νὰ ἐκποιήσουν τὴν κτηματικὴ τους περιοσίαν καὶ νὰ μᾶς ἀδειάσουν τὴ γωνιά.

9. Ἡ κυρία αἰτία αὐτῆς τῆς μεταστροφῆς ἦταν ἡ ἐντονη καὶ συστηματικὴ Πανσλαβιστικὴ προπαγάνδα τῶν Ρώσων.

κόμματός μας ἀπέναντί σας καὶ τῶν Τούρκων συνοψίζεται στὸ γαλλικὸ γνωμικὸ «Laissez faire, Laissez passer». Ἀφίνουμε τὴν ἐξέλιξι τῶν πραγμάτων στὴ φυσικὴ τους τροχιά.

Η'

ΕΝΑΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΤΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΟΥ ΚΟΜΙΤΑΤΖΗ

Ἄσ Μιχαὴλ Γκερτζίκωφ, γενικὸς Ἐπιθεωρητὴς τῶν βουλγαροθρακικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων. Πῶς τὸν ἐγνώρισα. Ὁ συστηματικὸς διωγμὸς τῶν Γραικομάνων. Πῶς τὸν αἰτιολογεῖ.

§ 1. Συζητώντας μὲ τὸν Τσαλίκωφ, φθάσαμε εἰς τὸ καφενεῖο τοῦ Καραμάνου. Στὴν μπροστινὴ ταράτσα τοῦ μόλις βρήκαμε ἕνα τραπέζι ἄδειο νὰ καθήσουμε. Ὅλα τᾶλλα ἦσαν πιασμένα. Ἄς σημειωθῇ ὅτι τὸ καφενεῖο Καραμάνου τὴν ἐποχὴν ἐκείνη (1890-1906) εἶχε γίνεи ἐντενκτήριο ὄλων τῶν παλαιῶν Φιλιππουπολιτῶν. Ἐκεῖ συναντοῦσες Βουλγάρους, Ἕλληνας, Ἐβραίους Ἀρμενίους, Εὐρωπαίους, Λεβαντίνους ἐκτὸς ἀπὸ Τούρκους. Αὐτοὶ εἶχαν τὸ καφενεῖο τους πλαῖι στὸ τζαμί τῆς πλατείας Τζουμαγιάς.

Δὲν εἶχα καμμιάν ἀμφιβολία, ὅτι τὰ ὅσα μᾶς εἶπε ὁ συνομιλητὴς μου γιὰ τὸ δῆθεν βουλγαρικὸ δημοκρατικὸ κόμμα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸν Σταμπουλοφικὸ καὶ τὸ Στοῖλοφικὸ κόμματα ἦταν πέρα ὡς πέρα ἀληθινά. Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἦταν τὸ Ροδοσλαβικὸ ἄξιο νὰ μνημονευθῇ. Ἦταν ἀνέκαθεν γνωστὸ γιὰ τὴ γερμανοφιλία του. Ἡ πολιτικὴ του ἀπέναντι τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ γενικὰ ἔναντι τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων δὲν διέφερε ἀπ' αὐτὴν τῶν Στοῖλοφικῶν. Ἄλλωστε εἶχε Ἑλληνίδα γυναῖκα τῆς οἰκογενείας Προβάδαλη ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Βάρνα.

§ 2. Καθὼς ἀνέφερα κιὸ ἐπάνω συζητώντας μὲ τὸ Νικόλαο Τσαλίκωφ εἶχαμε φθάσει εἰς τὸ καφενεῖο τοῦ Καραμάνου, ὅταν μᾶς πλησίασε ἕνας πολὺ καλοντυμένος κύριος. Θὰ ἦταν 30-35 χρονῶ. Μελαχρῶνός, μᾶλλον κοντὸς μὲ μαῦρο κατάμαυρο μουστάκι καὶ γένι περιποιημένο, μαλλιά πρὸς τὰ σγουρά, πρόσωπο λίγο ὠχρὸ καὶ κουρασμένο, ἀλλὰ μάτια ζωηρά καὶ ἐκφραστικά. Ἦταν ἄσφογα ντυμένος : καπέλλο, κολάρο, πονκάμισο, γραβάτα, κοστοῦμι, παπούτσια ὅλα τῆς ὥρας. Μᾶς χαιρέτησε μὲ πολλὴν εὐγένεια καὶ ρώτησε ἂν μποροῦσε νὰ καθῆσθαι εἰς τὸ τραπέζι μας. Τοῦ κάναμε θέσει καὶ κάδιση. Ὁ Τσαλίκωφ ἔκανε τὶς σχετικὰς συστάσεις.

— Ὁ κύριος Γκερτζίκωφ, μοῦ εἶπε.

Τὸν Γκερτζίκωφ τὸν εἶχα ἀκουστά, ἀλλὰ τότε τὸν ἔβλεπα γιὰ πρώτη φορά. Ἦτανε γιὸς τοῦ Διευθυντῆ τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας τῆς Βουλγαρίας εἰς τὴν Φιλιππούπολι. Ἦξερα πὼς ἦταν ἀρχηγὸς τῆς Θρακικῆς Ἐπαναστατικῆς

Ὄργανώσεως. Κανένα-δύο χρόνια προητέρα μιὰ τρομακτικὴ ἔκρηξι ἀνεστάτωσε ὅλην τὴν πόλι. Ἐπειτα μάθαμε, ὅτι, ὅταν ξεφόρτωναν στὴν πόρτα τοῦ πατρικοῦ του σπιτιοῦ πυρομαχικά, προορισμένα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γιὰ τὴ Θράκη, ἔπεσε μιὰ βόμβα κι' ὀλόκληρο τὸ κάρρο πετάχτηκε στὸν ἄερα. Οἱ ἐφημερίδες, ἐννοεῖται, τίποτε δὲν ἀνέγραψαν. Ὅταν μετὰ δύο-τρεῖς μέρες πέρασα ἀπὸ τὸ δρόμο τοῦ Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου ποὺ βρισκότανε στὸ σπίτι τοῦ Γκερτζίκωφ, τζάμια καὶ πορτοπαράθυρα θρυμματισμένα βρισκόταν κάτω στὸ πεζοδρόμιο καὶ ἓνας τοῖχος ἦταν σχεδὸν ἐτοιμόρροπος.

Ἄλλ' αὐτὸ ἦταν ὄλο-ὄλο ποὺ ἤξερα γι' αὐτόν.

Ὁ Τσαλίκωφ μὲ σύστησε ἔπειτα καὶ πρόσθεσε : — Συμπολίτης μας κι' ἓνας ἀπὸ τοὺς καλοὺς μας δικηγόρους. Κι' ἓνας καλὸς μας κοινωνιολόγος, πρόσθεσε ὁ Γκερτζίκωφ. Ἐπειτα ἀποτεινόμενος σὲ μένα : « Παρακολουθῶ — εἶπε μὲ μεγάλον ἐνδιαφέρον τίς μελέτες σας καὶ μάλιστα τὴν τελευταία : « Τὰ ἐγκλήματα κατὰ τὰς ἐκλογὰς στὴ Βουλγαρία ». Ἐπιτρέψατέ μου, ὅμως νὰ σᾶς πῶ, ὅτι δὲν μὲ βρίσκετε παντοῦ σύμφωνο μὲ τὴ γνώμη σας.

Πράγματι λίγο προητέρα εἶχα δημοσιεύσει σ' ἓνα ἀπὸ τὰ δύο νομικὰ περιοδικὰ τῆς Βουλγαρίας στὴ Σόφια, στὸ « Γιουριντίτσесκι Πρέγλετ » (Νομικὴ Ἐπιθεώρησι) μιὰν ἀρκετὰ ἐμπεριστατωμένη πρωτότυπη νομικὴ καὶ κοινωνιολογικὴ μελέτη, μὲ τὸν ἄνω τίτλο. Ὁ διευθυντὴς τῆς Στεφ. Μκόμπεφ, καθηγητὴς τῆς Νομικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας, τὴν τοποθετοῦσε πρώτη σὲ κάθε φυλλάδιο τοῦ περιοδικοῦ του.

Φυσικὰ ἡ συζήτησί μας ἄρχισε καὶ ἐξακολουθοῦσε πάντα στὸ θέμα αὐτό, ὁπότεν ὁ κ. Τσαλίκωφ κύτταξε τὸ ὄρολόγι του καὶ σηκώθηκε.

— Πῶ, πῶ, εἶπε, ἄργησα κι' ἔχω rendez-vous στὸ σπίτι. Ἐμένα μὲ συγχωρεῖτε . . . , κι' ἔφυγε βιαστικός.

§ 3. Μείναμε οἱ δύο μας μὲ τὸν κ. Γκερτζίκωφ, κι' ἐπειδὴ τὸ θέμα ποὺ συζητούσαμε εἶχε σχεδὸν ἐξαντληθῆ, στράφηκα στὸ συνομιλητὴ μου μὲ τὸ ἐρώτημα : Πῶς πάει τὸ « Ντελὸ » (Ἔργον) στὴ Θράκη ; Ἐννοοῦσα τ' ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴ δράση τῆς Κομιτατζήδικης ὀργανώσεως στὴ Θράκη, τῆς ὁποίας ἀρχηγὸς ἀναγνωρισμένος ἦταν ὁ Μ. Γκερτζίκωφ, ὅπως στὶς ἄλλες δύο ὀργανώσεις τῆς Μακεδονίας, στὴν ἐσωτερικὴ καὶ τὴν ἐξωτερικὴ ἦτανε ὁ Γκότσε Ντέλτσεφ, ὁ Σαντάνσκι, ὁ Μπιορὶς Σαράφωφ, ὁ Πρωτογκέρωφ καὶ ἄλλοι¹.

1. Πρέπει νὰ διευκρινίσω στὸν ἀναγνώστη μου ὅτι ὁ συνομιλητὴς μου Γκερτζίκωφ οὔτε στιγμὴ ἀμφέβαλλε ὅτι ἔχει νὰ κάνει μὲ Βούλγαρο διανοούμενο. Τὴ βουλγαρικὴ γλῶσσα φυσικὰ τὴν κατεῖχα στὴν ἐντέλεια. Ἄν καὶ δὲν πρόσθεσα ποτὲ στὸ ἐπίθετό μου τὴν κατάληξι «εφ» ἢ «ώφ» (ἀντίστοιχο μὲ τὸ δικό μας, «ίδης» ἢ «άδης» καὶ τὸ τουρκικὸ «ογλου»). Τὸ ἐπίθετό μου ἐντούτοις δὲν παρουσίαζε τίποτε τὸ ξενόφωνο γιὰ ἓναν Βούλγαρο. Πολλοὶ βέροι Βούλγαροι εἶχαν ἐπίθετα ποὺ λήγουν εἰς «λή». Ἐννοεῖται, ὅτι τὴ γνώμη ποὺ εἶχε σχηματίσει γιὰ τὴν ἐθνότητά μου ὁ Γκερτζίκωφ δὲν θέλησα νὰ τοῦ τὴν βγάλω.

—«Λύσιο» ἄσχημα, μοῦ ἀπήντησε σκεπτικῶς.

—Περίεργο μοῦ φαίνεται, τοῦ ἔκανα. Στὴ Μακεδονία τὸ ἔννοῶ. Ἐκεῖ οἱ ὄργανώσεις μας ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὰ Ἑλληνικά καὶ Σερβικά ἀνταρτικὰ σώματα καὶ ἔπειτα μὲ τὰ τουρκικά καὶ ἀλβανικά ἀποσπάσματα, ἐνῶ στὴ Θράκη, νομίζω, ὅλα αὐτὰ τὰ ἐμπόδια δὲν ὑπάρχουν. Ἐδῶ μὲ τις τουρκικὲς Ἀρχές, πότε μὲ κάτι δωροδοκίες, πότε μὲ κάτι φοβερισματα, τὰ καταφέρνουμε, ἔτσι νομίζω . . .

—Ναί, ἀλλὰ καὶ στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη ἀκόμη περισσότερο, ἔχουμε νὰ κάνουμε μ' ἕναν ἀδυσώπητο ἔχθρό : τοὺς Γραικομάνους².

—Τὸν βλέπεις, ἐξακολούθησεν ὁ Γκερτζίκωφ, καὶ ἀπὸ μισὴ ὥρα μακρὰ φανερώνεται ὁ Βούλγαρος μὲ τὰ ὅλα του. Ἡ γλῶσσα του, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά του, ἡ νοοτροπία του, ἡ φορεσιά του, οἱ σπιτικές συνήθειες, ὅλα σοῦ φωνάζουν τὴ βουλγαρικὴ καταγωγή του. Καὶ ὅμως μένει κολλημένος σὰν τὸ στρεῖδι στὴ Πατριαρχικὴ καὶ ἑνωμένος στὴν Ἑλληνικὴ ἰδέα. Γι' αὐτὴν εἶναι ἔτοιμος νὰ θυσιάσῃ. Ἀνοίγουμε στὰ χωριά τους βουλγαρικὰ σχολεῖα πού τὰ συντηροῦμε. Τοὺς στέλνουμε Βουλγάρους παπᾶδες καὶ δασκάλους, πού τοὺς πληρώνουμε ἡμεῖς. Συντηροῦμε φτωχὲς οἰκογένειες. Τίποτε ! Πληρώνουν μόνοι τους παπᾶδες καὶ δασκάλους, πού τοὺς στέλνει τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Πόλης. Τοὺς παραχωροῦν δωρεὰν δωμάτια στὰ σπίτια των, συχνὰ τοὺς διατρέφουν . . . Καὶ βλέπεις ἕνα μοναδικό, ἕνα ἀκατανόητο φαινόμενο γιὰ κάθε λογικευμένο ἄνθρωπο, ἔστω καὶ ἂν δὲν εἶναι Βούλγαρος. Στὶς μεγάλες Χριστιανικὲς γιορτές, Χριστούγεννα, Πάσχα, Ἁγίου Γεωργίου, Ἁγίου Δημητρίου, στοὺς γάμους καὶ τὰ βαφτίσια τους, ὅταν στρώνονται στὸ τραπέζι μὲ συγγενεῖς καὶ φίλους, καὶ ἡ τσόττουρα μὲ τὸ κρασί περνᾷ ἀπὸ χέρι σὲ χέρι, —δὲν εὐχονται γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσί τους ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, γιὰ τὴν ἑνωσί τους μὲ τὴν μεγάλη Πατρίδα, ἀλλὰ τοὺς ἀκοῦς νὰ διαδηλώνουν τὰ αἰσθήματά τους μὲ τὰ λόγια : Ντὰ Ζοβέε Ὁρτονοξία=Ζήτω ἢ Ὁρθοδοξία. Δηλαδὴ «ζήτω τὸ Πατριαρχεῖο, ζήτω ὁ Ἑλληνισμός».

—Καὶ εἶναι πολλοί ; τὸν διέκοψα.

—Σχεδὸν τὰ δύο τρίτα τῶν σλαυοφάνων στὴ Μακεδονία, καὶ ὄχι λίγοι στὴ Θράκη³.

—Καὶ λοιπόν ;

2. Δ. Κ. Βογαζλή «Τὸ Σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι». Ἀθήνα 1956. Ἐκδοσις Ἑταιρείας Θεολογικῶν Μελετῶν ἀρ. 44 ἰδίως σελ. 10-15 ὅπου ἡ ψυχροσύνη καὶ ἡ νοοτροπία τῶν Γραικομάνων.

3. Κατὰ τὸν Δημ. Βλάχωφ, ἀντιπρόεδρος τῆς ἐθνοσυνελεύσεως τῶν Σκοπίων καὶ Καθηγητοῦ τοῦ ἐκεῖ Πανεπιστημίου οἱ Γραικομάνοι τῶν τριῶν βιλατιῶν Μοναστηρίου καὶ Σκοπίων πρὸ τοῦ 1912 ἀνέρχονταν σὲ 200.000 ἀτόμων Περβ. Vlahoff: «Makedonia» Σκόπια 1950 σελ. 20. Φαίνεται ὅμως νὰ ἦσαν περισσότεροι.

—Λοιπόν, μιὰ μὲ τὸ καλό, δύο μὲ τὸ καλό, ἔπειτα . . . κ' ἔκανε ἕνα σχῆμα μὲ τὸ δεξιὸν τοῦ χέρι ποὺ σήμαινε «τοὺς παστρέβουμε»⁴.

Θ'

Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙ ΤΟΥ «ΗΛΙΝ - ΝΤΕΝ» ΣΤΗ ΘΡΑΚΗ

Ἀνακεφαλαίωσι προηγουμένων κεφαλαίων.—Ἡ σημασία τῆς Ἐπαναστάσεως στὴ Θράκη γιὰ τὸ Βουλγαρισμὸ καὶ γιὰ τὰ Εὐρωπαϊκὰ Ἀνακτοβούλια.—Οἱ ἀποφάσεις τῆς Μῦρστεγ καὶ τοῦ Ρεβάλ γιὰ τὶς μεταρρυθμίσεις τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας καὶ ἰδίως τῆς Μακεδονίας.—Ποῦ κυρίως στηρίζονται οἱ πληροφορίες μου γιὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» στὴ Θράκη.—«Νόμιμοι» καὶ «Παράνομοι» κομιτατζήδες.—Ἡ ὑπόθεσι τοῦ Ἑλληνοῦ ἱατροῦ Κερεμιτζόγλου.—Ἡ μάχη τοῦ «Γιέντζι-Κιοῦ» καὶ τ' ἀποτελέσματά τῆς.—Ἡ σημερινὴ κατάστασι τῆς βορεινῆς Μακεδονίας.—Συνεννοήσεις Τίτο-Τσερβένκωφ γιὰ τὴν ἀνταλλαγὴ ἐδαφῶν καὶ τὴν ἔνωσι τῆς λαϊκῆς Δημοκρατίας τῶν Σκοπίων μὲ αὐτὴν τοῦ «Πιρίν».—Μᾶς συμφέρει ἢ ὄχι αὐτὴ ἡ ἔνωσι ;

§ 1. Μιὰ ποὺ στὸ προηγουμένον κεφάλαιο σκιαγραφήσαμε μὲ ἀδρές, ἀλλὰ χτυπητὲς πινελιὰς τὸν Μιχαὴλ Γκερτζίκωφ, ἕναν ἐξέχοντα παράγοντα τῆς ὅλης ἐπαναστατικῆς κινήσεως τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» στὴ Θράκη, ἕναν ἀναμφισβητήτως ἰδεολόγον ἄνθρωπο κ' ἕναν ἀπὸ τὰ κυριώτερα στελέχη τοῦ κινήματος, τὸν ὁποῖο τόσον ἡ Ἐσωτερικὴ ὅσον καὶ ἡ Ἐξωτερικὴ Ὅργανωσι—παρ' ὄλο τὸ ἀλληλοφάγωμά των—συμφώνησαν νὰ τὸν τοποθετήσουν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κινήματος στὴ Νοτιοθράκη—εἶναι καιρὸς, νομίζω νὰ ἐκθέσουμε κάπως λεπτομερέστερα τὴν ἐξέλιξι τῆς ἐπανάστασεως τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» στὴ Θράκη.

§ 2. Στὴ Θράκη (ἔννοῶ τὸ νομὸ Ἀδριανουπόλεως) ἡ ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» ἔν σχέσει μὲ τὴν ἀντίστοιχη τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ δύο δὲν εἶχαν ποτὲ τὴν ἀπῆλθισι ποὺ εἶχε ἡ τελευταία στὰ εὐρωπαϊκὰ Ἀνακτοβούλια⁴,

4. Γιὰ τὴν ἀγριότητα, μὲ τὴν ὁποία οἱ Κομιτατζήδες ἰδίως τῆς Ἐξωτερικῆς Ὅργανώσεως ἀποτελεῖσαν τοὺς Γραικομάνους, ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ δηλώσουν ὅτι γίνονται Ἐξαρτικοὶ πρὸς Ραλλιάρès, Imbroglío en Macedoine. Παγιαρὲς «Μακεδονία». Ὁ Παγιαρὲς ἦτο ἀξιωματικὸς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸ διάστημα 1900-1903 καὶ μὲ αὐτοφία πιστοποιεῖ τὰ ἐγκλήματα τῶν κομιτατζήδων. Στὴ Θεσσαλονίκη ἀντικαθιστοῦσε τὸν Γενικὸ Πρόξενον τῆς Γαλλίας.

1. Πράγματι τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἰδίου χρόνου (1903) οἱ Αὐτοκράτορες τῆς Αὐστρουγγαρίας Φραγκίσκος Ἰωσήφ καὶ τῆς Ρωσίας Νικόλαος δ' Β' συναντήθηκαν στὴ λουτρόπολι Μῦρστεγ κοντὰ στὴ Βιέννη. Ἐκεῖ μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν Ὑπουργῶν τῶν Ἐξωτερικῶν ἀπεφάσισαν τὴν εἰσαγωγὴ μερικῶν μεταρρυθμίσεων στὴ Μακεδονία. Μεταξὺ αὐτῶν ἡ πλέον σοβαρὰ ὑπῆρξε ἡ ριζικὴ ἀναδιοργάνωσις.

οὔτε τὴν ἀντίδραση ποὺ βρῆκε καὶ τὰ μέτρα ἀσφαλείας ποὺ πῆραν ἡ Σερβία καὶ ἡ Ἑλλάς συνεπεῖα αὐτῆς². ΤΟΠΙΚΩΣ ὅμως δηλ. γιὰ τὴ Νοτιοθράκη, ἡ ἐπανάστασις τοῦ «Ἑλιν-Ντέν» ὑπῆρξε ὀλεθρῖα γιὰ τὸν βουλγαρισμό.

§ 3. Ἐδῶ, σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο ἐντοφίτοις πρέπει νὰ δηλώσω, ὅτι ὅσα θ' ἀναφέρω δὲν στηρίζονται στὴν ἄμεση γνώσι καὶ ἀντίληψί μου. Τὰ ἔχω σταχυολογίσει ἀπὸ τὸ βουλγαρικὸ τύπο καὶ ἰδίως ἀπὸ τρία συγγράμματα τῆς «Θρακικῆς Βιβλιοθήκης» τῶν συγγραφέων Ἰβάν Τάσσεφ, τοῦ Στογιάν Μπεζάνωφ καὶ τοῦ Μιχαήλ Ρασμποῦνικωφ. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ συγγραφεῖς ἔλαβαν ἐνεργὸ μέρος στὴν ἐπανάστασι τῆς Θράκης, ἰδίως ὁ Τάσσεφ, ποὺ ὑπῆρξεν ὁ κυριώτερος ὄπλαρχηγὸς τοῦ ἐκεῖ ἐπαναστατικοῦ κινήματος.

Μὲ τὴ δρᾶσι τῶν βουλγάρων κομιτατζήδων κατὰ τὴν χρονικὴ περίοδο 1903-1908 ὁ βουλγαρικὸς πληθυσμὸς τοῦ νομοῦ Ἀδριανουπόλεως κυριολεκτικῶς ἐξανεμίσθηκε. Ἔτσι κατὰ τὸν Α'. Βαλκανικὸ πόλεμο, ὅταν ὁ βουλγαρικὸς στρατὸς ἐφθασε ὡς τὴν Τσατάλτζα καὶ τὴ Ραιδεστό, στάθηκε ἀδύνατο νὰ βρῆ ἓνα βουλγαρικὸ χωριὸ ἢ ἔστω ἓναν βουλγαρικὸ συνοικισμό³.

§ 3. Ἡ δρᾶσι τῆς Θρακικῆς Ὄργανώσεως ἄρχισε στὰ 1896 γιὰ νὰ τελειώσῃ στὰ 1903. Οἱ ἐπαναστάτες χωρίζονταν σὲ δύο κατηγορίες τοὺς «λεγκάλνοι» (=ἀπὸ τὸ λεγκάλ) νομιμόφρονες, καὶ στοὺς νελεγκάλνοι=τοὺς παρανόμους. Οἱ πρῶτοι συνήθως δάσκαλοι καὶ παππάδες ἐνεργοῦσαν γιὰ τὴν Βουλγαρικὴ ὑπόθεσι, φαινομενικῶς τοῦλάχιστον, μὲ νόμιμα μέσα: μὲ τὴν

νοσι τῆς μακεδονικῆς χωροφυλακῆς ὑπὸ Τούρκων μὲ Γενικὸν Διοικητὴν, ἀλλὰ μὲ τὴ σύμπραξι ἀξιωματικῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ χωροφυλακῆ, ποὺ θὰ σχηματιζότανε ἀπὸ τὸν ἐγχώριον πληθυσμόν, ἀναλόγως τῆς ἀριθμητικῆς δυνάμεως ἐκάστου ἔθνους. Ἔτσι Γενικὸς Διοικητὴς τῶν τριῶν σαντζακίων Θεσβόνικης, Μοναστηρίου καὶ Σκοπίων ὀρίσθηκε ὁ Χουσεῖν Χιλμὴ Πασσᾶς. Παρ' αὐτὸν δὲ Ρῶσοι, Αὐστριακοί, Ἄγγλοι καὶ Ἰταλοὶ ἀξιωματικοί, κι' ἀπλοὶ χωροφύλακες μουσουλμάνοι (Τούρκοι, Ἀλβανοὶ καὶ ἄλλοι) 2498, ἐκ δὲ τῶν Χριστιανῶν: Ἕλληνες 269, Βούλγαροι 182, Βλάχοι 64 καὶ Σέρβοι μόνο 31. Καὶ αὐτὸ μὴ ἐπιπλέον ἀπόδειξι τῆς ἀριθμητικῆς (γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ ὑπεροχὴ, οὔτε λόγος ἦταν δυνατὸν νὰ γίνῃ) ὑπεροχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου στὴ Μακεδονία.

Τὴν ἀπόφασι τῶν δύο Αὐτοκρατόρων στὸ Μόρστεγ τὴν δέχτηκαν τόσον ὁ σουλτάνος Ἀβδούλ Χαμίτ, ὅσον καὶ οἱ ἄλλες Μεγάλαι Δυνάμεις. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὲς οἱ μεταρρυθμίσεις ἐκρῖθησαν ἀνεπαρκεῖς στὰς 10 Ἰουλίου 1908 τὰ Ἀνακτοβούλια Ρωσίας, Αὐστρουγγαρίας καὶ Ἀγγλίας ἀπεφάσισαν νὰ τίς διευρύνουν. Αὐτὸ ἐγινε μὲ τὴ σύμβασι τοῦ Ρεβάλ, ὅπου μεταξὺ ἄλλων ὀρίσθηκε, ὅπως ὁ Γενικὸς Διοικητὴς Μακεδονίας εἶναι Χριστιανός. Μᾶλλον λόγια μ' ἓνα ἀκόμα βῆμα νὰ αὐτονομισθῇ ἡ Μακεδονία. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τὴν σύμβασι τὴν ὑπέσκαψαν ὁ Φερδινάνδος καὶ οἱ Βαρχοβιταί.

2. Πρβ. εὐθύς ἐπόμενο κεφάλαιο.

3. Πρβ. Α.Κ. Βογαζλή «Βούλγαροι καὶ Ἕλληνες». Συγκριτικὴ ἱστορικὴ καὶ λαογραφικὴ μελέτη. Ἀρχεῖον Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ Θεσσαροῦ. Ἀθήναι Τόμ. ΙΖ. (1952) ἰδίως σελ. 146.

πειθώ, τὴν προπαγάνδα καὶ μὲ τὰ ὕλικά μῆσα ποὺ ἄφθονα τοὺς παρείχε ἡ Ἐξαρχία. Οἱ παράνομοι, ἦταν οἱ ἔνοπλοι κομιτατζήδες, καὶ κυρίως στρατο-
λογοῦνταν καὶ ὀπλίζονταν στὴ Βουλγαρία μὲ ἐπικεφαλῆς μὲ βουλγάρους ἀπο-
στράτους ἀξιωματικούς. Μ' αὐτοὺς περνοῦσαν τὰ σύνορα, ἔχοντας ὡς λιμέρια
καὶ ταχυδρομικούς, βοηθητικούς καὶ γενικῶς πρόσωπα ὑποδεικνυόμενα ἀπὸ
τοὺς «λεγκάλνοι».

Ἐδρα καὶ τῶν δύο τμημάτων στὴ Θράκη ἦταν ἡ περιοχὴ τοῦ «Μπου-
νὰρ Χισὰρ» γειτονικὴ τῆς ἐπαρχίας Βιζύης τοῦ Βαλαετίου Ἀδριανουπόλεως.
Κατὰ δεύτερον λόγον ἤρχοντο ἡ Ἐπαρχία «Σαράντα-Ἐκκλησιῶν». Στὴν πε-
ριοχὴ τοῦ «Μπουνὰρ-Χισὰρ» ὑπῆρχον κάπου 8-10 χωριὰ καθαρῶς βουλγά-
ρικα καὶ ἡ ὄρεινὴ τοποθεσία τῆς περιοχῆς εὐνοοῦσε τὴν κίνησι ἀλλὰ καὶ τὴ
διαμονὴ τῶν κομιτατζήδων.

Τὰ πρῶτα χρόνια ἡ δράσις τῆς βουλγαρικῆς ἐπαναστατικῆς οργανώσεως
περιοριζόταν κυρίως νὰ ἀποσπᾷ ἀπὸ τὸ Πατριαρχεῖον τὰ ἐν λόγῳ χωριὰ
καὶ νὰ τὰ παραδώσῃ στὴν Ἐξαρχία. Καὶ πράγματι ὡς στὰ 1900 ἡ κατάστα-
σις πηγαίνει κατ' εὐχὴν γιὰ τὴ βουλγαρικὴ ὑπόθεσι. Ἀλλὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ
1900 ξέσπασε ἡ «ὑπόθεσις Κερμιτζόγλου» ποὺ ἔγινε αἰτία νὰ ξεσκεπασθοῦν
ὅλα τὰ σχέδια τῶν κομιτατζήδων καὶ νὰ συλληφθοῦν μαζί μὲ τοὺς ἐνόχους
καὶ ὅσοι δὲν πρόφτασαν νὰ φύγουν στὴ Βουλγαρία. Τῶν τελευταίων αὐτῶν,
ὅλο τὸ φταξιμὸ τους ἦτανε, ὅτι μὲ τὸ καλὸ ἢ διὰ τῆς βίας μπῆκαν στὴν Ὀρ-
γάνωσι. Ὅλοι αὐτοὶ ξυλοκοπήθηκαν ἀγρίως, μερικοὶ ἐστάλησαν ἐξορία στὴν
Ἀνατολὴ καὶ ὅσοι ἐπέστρεψαν τὸ κατόρθωσαν μόνον μὲ γενναῖα ρουσφέτια
στὶς τουρκικὰς ἀρχὰς ἢ σὲ χωριστὰ ἄτομα.

Ὁ Κερμιτζόγλου ἦταν ἕλληνας γιατρός στὶς «Σαράντα Ἐκκλησιᾶς» καὶ
Πρόεδρος τοῦ ἐκεῖ Ἰατρικοῦ Συλλόγου. Ἄνθρωπος εὐγενῆς καὶ ἀνεξίκακος,
ἐπίσης καλὸς χριστιανὸς καὶ φιλόανθρωπος. Τὸν ἐκτιμοῦσαν καὶ τὸν ἀγαποῦ-
σαν ὅλοι ἀνεξαιρέτως. Καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς βουλγάρους ἀκόμη σὲ κρίσιμες
στιγμὲς, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἰδίου Τάσσεφ, καθὼς εἶπαμε, Βουλγάρου
ὀπλαρχηγοῦ, τοὺς φάνηκε ὠφέλιμος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ὁμοεθνή τους
τὸν Δασκάλωφ, ποὺ ἦταν καὶ μωδίσκος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην⁴.

Παρ' ὅλα αὐτὰ μιὰ πενταμελὴς ληστοσυμμορία ὑπὸ τὸν Γιώργκη Τέ-
νεφ ποὺ οργανώθηκε καὶ ἐξοπλίσθηκε στὴ Φιλιππούπολι, τὸν ἔπιασε αἰχμάλ-
λωτο καὶ ζήτησε λύτρα 4000 λίρες ποὺ τὶς κατέβασε σὲ 800⁵.

4. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ πρώτου συγγράμματος εἶναι «Ivan Tacheff» Spro-
meni «Ἀπομνημονεύματα» Sofia. 1919. Τοῦ δὲ δευτέρου «Revolutsionoto
dnigenie Bounar-Hissar»=ἡ ἐπαναστατικὴ κίνησι στὸ Μπουνὰρ-Χισὰρ. Sofia.
1929. Καὶ τοῦ τρίτου Spromeni. «Ἀπομνημονεύματα».

5. Ὁ Κερμιτζόγλου ἀπέθανε στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ζεῖ ἀκόμη ἡ σύζυγός
του καὶ οἱ γιοὶ του ὡς ἐπιστήμονες.

6. Γιὰ νὰ εἶμεθα δίκαιοι ἡ ληστοσυμμορία (ἔτσι τὴν ὀνομάζουν καὶ οἱ βούλ-

Τὰ λύτρα πληρώθηκαν, βέβαια, ἀλλ' οὐτὴ ἡ ληστεία ποὺ ἀναστάτωσε κυβέρνησι καὶ λαό, ἔγινεν αἰτία νὰ διαλυθοῦν ὅλες οἱ βουλγαρικὲς τοπικὲς ὀργανώσεις τῆς Θράκης. Ἐντούτοις μετὰ ἓν ἔτος ξανασυγκροτήθηκαν μὲ νέους πυρῆνες, κυρίως παπιάδες καὶ δασκάλους, ποὺ ἡ Ἐξαρχία τοὺς διόρισε στὰ Βουλγαρικὰ χωριά τοῦ Μπουναρ-Χισάρ καὶ τῶν Σαράντα-Ἐκκλησιῶν.

Τὰ πράγματα φαινομενικῶς πῆραν ξανά τὴν κανονικὴ τους τροχιά. Τὰ βουλγαρικὰ ἀνταρτικὰ σώματα πλαισιώνονταν ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους τῶν δύο Ὄργανώσεων, ἐξοπλίζονταν μὲ ὅπλα καὶ χειροβομβίδες, (ἄγνωστες ὡς τότε στὸν Τουρκικὸ στρατὸ) ποὺ οἱ τοπικὲς ὀργανώσεις τὰ προμηθεύονταν ἀπὸ τὴ Βουλγαρία καὶ περιέμεναν τὸ σύνθημα ἀπὸ τὴ Σόφια καὶ τὴ Φιλιππούπολι, γιὰ νὰ ξεσπάσῃ ἡ Ἐπανάστασι.

Τὸ σύνθημα δόθηκε στὸ δεύτερο δεκαπενθήμερο τοῦ μηνὸς Ἰουλίου 1903. Γιὰ τὴν ἐπανάστασι στὴ Μακεδονία (τοῦ ἼΗλιν-Ντὲν=τοῦ Προφήτη Ἰηλία) μιλήσαμε πλέον στὰ προηγούμενα κεφάλαια.

Στὴ Θράκη ὅλα τὰ κομιτατζήδικα σώματα χωρὶσθήκαν σὲ τρεῖς ὁμάδες, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ ἰσχυρότερη ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Βοϊβόδα Οἰκονόμου (ἐφέδρου ἀξιωματικοῦ τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ) καὶ ξεκίνησε νὰ καταλάβῃ τὸ ἑλληνικὸ χωριὸ τῆς περιοχῆς, τὸ «Ἰντζέ-κιοί». Τὸ σχέδιο ποὺ ἐφαρμόσθηκε τόσο στὴ Μακεδονία ὅσο καὶ στὴ Θράκη καὶ τὸ ὁποῖον καθὼς φαίνεται, εἶχεν ἐκπονηθῆ ἀπὸ συμφώνου κι' ἀπὸ τίς δύο ὀργανώσεις (τὴν ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ) ἦταν σατανικότατο. Θὰ προσβάλλονταν ἐδῶ κι' ἐκεῖ μόνο Ἑλληνικὰ κέντρα. Ἄν ἐπετύγχανε ἡ ἐπανάστασις τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς ὄχι μόνον δὲν θὰ τοὺς πείραζαν ἀλλὰ στὴν ἀρχὴ καὶ θὰ τοὺς κολάκευαν. Ἐντούτοις ὅταν θὰ ἐρχότανε μετὰ κάμποσο καιρὸ ἡ κατάλληλη στιγμή, θὰ ἐφήρμοζαν τὴν ἴδια πολιτικὴ, ποὺ οἱ βουλγαρικὲς κυβερνήσεις μεταχειριζόμενες ὡς ὄργανό τους τοὺς κομιτατζήδες, εἶχαν ἐφαρμόσει στὴ Μυσία, στὴν Ἄνατ. Ρωμυλία καὶ ὑστερότερα στὴν Ἀγαθούπολι καὶ τὸ Ὄρτάκιοι. Δηλαδή θὰ τοὺς πειθανάγκαζαν ἢ νὰ ἐκβουλγαρισθοῦν ἢ ν' ἀφήσουν ὅλη τους τὴν περιουσία καὶ νὰ φύγουν. Ἄν πάλι ἀπετύγχανε ἡ ἐπανάστασι θὰ τοὺς ἐνοχοποιούσαν. Οἱ ἐπιχειρήσεις θὰ γίνονταν στὰ ἑλληνικὰ Κέντρα μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καταστραφῇ ὅ,τι παρέμεινε ἀπὸ τίς πολεμικὲς αὐτὲς ἐπιχειρή-

---

γαι) συγγραφεῖς ὀργανώθηκε ὄχι μόνον χωρὶς τὴν συγκατάθεσι ἀλλὰ μὲ τὴν πλήρη ἄγνοια τοῦ Γκερτζίκωφ καὶ τῆς Θρακικῆς Ὄργανώσεως. Τὴν ὀργάνωσε καὶ τὴν ἐξόπλισε ὁ Π. Γενάδιεφ, μικρότερος ἀδελφὸς τοῦ Ν. Γενάδιεφ ὀργανωτῆ τοῦ ἀνθελληνικοῦ κινήματος τοῦ 1900-1906. Σκοπὸς τῆς ἤτο μιὰ σχεδιασμένη ληστεία στὴ Ρεδαιστό. Δὲν ἐπέτυχεν ἐκεῖ καὶ στὴν ἐπιστροφή τους οἱ συμμοριτεῖς συνέλαβαν τὸν Κερεμιτζόγλου. Ὁ Ρασκολνίκωφ σχολάρχης στὸ Μπουναρ-Χισάρ μιλώντας γιὰ τὸν Γενάδιεφ τὸν ὀνομάζει ἰδεολόγο. Ἄλλὰ τί ἰδεολογία ἦταν αὐτή, ποὺ ὅταν ὁ Γένεφ μὲ τίς λίρες ἐπέστρεψε στὸν Πύργο τῆς Βουλγαρίας, πῆγε νὰ τὸν βρῆ γιὰ νὰ παραλάβῃ τὸ μεριδίῳ του ἀπὸ τὰ λύτρα; Ὁραία ἰδεολογία πράγματι!

σεις και να αποτελειωθῆ ἀπὸ τὸν Τουρκικὸ στρατὸ και τοὺς μπασιμπουζούκους.

Στὴ Μακεδονία ἡ τελευταία πρόβλεψι, κατὰ μέγα μέρος μὲ τὴν καταστροφή τοῦ Κρουσόβου ἐπέτυχε ⁷, ὅχι ὅμως και στὴ Θράκη, στὸ «Ἰντζέ-κιοί». Ἄλλα και οἱ ἄλλες κομιτατζήδικες ομάδες διαλύθηκαν, μόλις ἀντίκρουσαν καλῶς ὀργανωμένο Τουρκικὸ στρατὸ, μάλιστα μερικὲς χωρὶς καὶ νὰ ρίξουν τουφεκιά.

Και τὸ ἀποτέλεσμα ; Τόσον στὴ Μακεδονία ὅσο και στὴ Θράκη ἡ ἐπανάστασι τοῦ 1903 ἀπέτυχε οἰκτρῶς. Κοπάδια προσφύγων, γυμνοὶ και ξυπόλυτοι, πλημμύρισαν τὶς πολιτεῖες τῆς Βουλγαρίας. Καὶ ἀντὶ νὰ ξερριζωθῆ ὁ Ἑλληνισμὸς, ξερριζώθηκε κατὰ τὸ μεγαλύτερό του μέρος ὁ Βουλγαρισμὸς καὶ ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς μεγάλες περιοχὲς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας ⁸.

7. 2ο Περβ. Τελευταία παράγραφο τῆς εἰσαγωγῆς.

8. Γιὰ τὴ δρᾶσι τοῦ Μιχ. Γκερτζίκωφ, πού καθὼς εἶπαμε, στὰ 1902 οἱ δύο Ὄργανώσεις τὸν διόρισαν Γεν. Ἐπιθεωρητῆ, ὡς και γιὰ τὴ δρᾶσι τῶν Θρακικῶν Βουλγ. σωμάτων παράβαλε (βουλγαριστὶ) Ἰβάν Παντελέφ : «Πρηνὸς καὶ ἱστορίατα νὰ βαστάναιτο βᾶφ Ὀυγρικὸ» (1896-1903) ἢτοι «Εἰσφορὰ στὴν ἱστορία τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως στὴν περιοχὴ τῆς Ἀδριανουπόλεως (1896-1903).

Ἰδίως στ' ἀπομνημονεύματα τοῦ Ὑπαρχοῦ Ντιμίτρι Τάσσεφ (σελ. 24 και ἐπόμενα) ὁ Τάσσεφ πού ἐξῆς χαρακτηρίζει τὸν Μ. Γκερτζίκωφ. «Ὁ Γ. μου ἔκαμε μεγάλην ἐντύπωσι. Νέος, ὄμορφος, δραστήριος, εἶχε τὸ χάρισμα τοῦ λόγου. Καὶ ὅταν μιλοῦσε, ἐνθουσίαζε τοὺς ἀκροατὰς του. Μποροῦσε νὰ ἐνθουσιάσῃ και νεκροὺς ἀκόμα. Εἶχε ὅμως ἓνα μειονέκτημα (πού φάνηκε τοῦλάχιστον στὴ δική μας περιοχὴ). Ἔδωσε μεγάλην ἐλευθερία δρᾶσεως σὲ μερικὰ πρόσωπα χωρὶς χαρακτήρα. Αὐτὸ πιστοποιήθηκε και στὸ Κογκρέσο τῆς Βάρνας».

Γιὰ τὴ μάχη τοῦ «Ἰντζέ-Κιοί», τὴ σπουδαιότερη πού ἔγινε στὴ Θράκη κατὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλιν-Ντέν», οἱ τρεῖς προαναφερθέντες Βούλγαροι συγγραφεῖς ἀναφέρουν τὰ ἐπόμενα χαρακτηριστικά : Τὴν 19ῃ πρὸς τὴν 20ῃ Ἰουλίου τοῦ 1903 οἱ Κομιτατζήδες περικύκλωσαν τὸν στρατὸν τοῦ «Ἰντζέ-κιοί» και ἀρχισαν νὰ πυροβολοῦν. Μερικοὶ ὅμως ἀπὸ τοὺς ἐπιτιμειμένους ἦσαν τόσον ἀπειροὶ ἢ φοβισμένοι, ὥστε κάθε φορὰ πού πυροβολοῦσαν ἔκλειαν τὰ μάτια τους ! Ἡ κύκλωσι τοῦ τουρκικοῦ στρατῶνος ἔγινε μὲ τέτοια προχειρότητα και ἀταξία, ὥστε νὰ ὑπάρχῃ κίνδυνος Βούλγαρος νὰ σκοτώσῃ Βούλγαρο, καθὼς συνέβη μ' ἓναν ἐπανάστατή. Τότε ὁ Βούλγαρος ἀξιωματικὸς, πού διηύθυνε τὶς ἐπιχειρήσεις διέταξε νὰ λυθῆ ἡ πολιορκία και νὰ τραβήξουν ὄλοι πρὸς τὰ βουλγαρικὰ σύνορα. Ὅταν ἀρχισε ἡ ὑποχώρησι, ἓνα σωρὸ γυναικόπαιδα και γέροι ἀκολούθησαν τοὺς κομιτατζήδες. Οἱ Τούρκοι τοὺς ἄφησαν ἐλεύθερα νὰ περάσουν τὰ σύνορα γιὰ νὰ τοὺς κλείσουν εὐθὺς ἀμέσως ἐρημητικά. Ὅσοι δὲν κατόρθωσαν ἐκεῖνη τὴ νύχτα νὰ περάσουν στὸ βουλγαρικὸ ἔδαφος ἔπαυαν νίλα. Ἄλλους οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἔστειλαν στὸ στρατοδικεῖο τῆς Ἀδριανουπόλεως και ὄσους δὲν τοὺς καταδίκασαν σὲ θάνατο, τοὺς ἔστειλαν στὶς φοβερὲς φυλακὲς τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλους ἔσυλοκόπησαν τόσο ἄγρια, ὥστε οἱ περισσότεροι πέθαναν. Γλύτωσαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ Μπουναρ-Χισάρ μόνον ἐκεῖνοι πού μὲ ἄδρᾶ φιλοδοξήματα ἐξαγόρασαν τὴν ἀπελευθέρωσίν τους. Γιὰ τοὺς Ἑλληνας τοῦ «Ἰντζέ-Κιοί» ὁ Ρασκολνίκωφ λέγει ὅτι ἐντελῶς ἀλλεῶς ἀντελήφθησαν τὴν ἦττα τῶν κομιτατζήδων. «Χριστιανοὶ ἡμεῖς, ἔλεγαν, Χριστιανοὶ και οἱ Βούλγαροι δὲν θέλουν νὰ μᾶς κάψουν, και γι' αὐτὸ ὑποχώρησαν. Πράγματι «Sancta Simplicitas» !

§ 4. Μολονότι ἡ ἐπανάστασι τοῦ «Ἑλλην-Ντὲν» ἀπέτυχε τόσο στὴ Μακεδονία ὅσο καὶ στὴ Θράκη, ἐντούτοις—ἂν κρίνουμε τὰ πράγματα ἀντικειμενικὰ—εἶχεν εὐεργετικά, πολὺ εὐεργετικά ἀποτελέσματα γιὰ τὴ Θρακο-Μακεδονικὴ ὑπόθεσι. Μὲ τις συνθήκας τῆς Μϋστεργ καὶ τοῦ Ρεβάλ (παράβαλε πρὸ ἐπάνω ὑποσημείωσι δύο) ὁ δρόμος γιὰ τὴν αὐτονομίην τῆς Μακεδονίας καὶ ἐνδεχομένως τῆς Θράκης, ἀνοιγότανε διάπλατος στοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς.

Σ' αὐτὸν τὸ δρόμο δὲν ἔφεραν ἀπολύτως κανένα ἐμπόδιο οὔτε ἡ Ἑλλάς, οὔτε ἡ Σερβία, οὔτε καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι Ἀὐτονομιστὲς τῆς I.M.R.O. Τὸν ὑπονόμεισαν καὶ ὑστερότερα τὸν τίναξαν στὸν ἀέρα, ὥστε νὰ γίνῃ ἀδιάβατος ἡ κλίμα τοῦ Φερδινάνδου, οἱ Βαρχοβιστὲς καὶ οἱ μεγαλοϊδεάτες Βούλγαροι, πρὸς ἡθέλαν ὀλόκληρη τὴ Μακεδονία καὶ ὀλόκληρη τὴ Θράκη νὰ τις πάρουν καὶ νὰ τις κρατήσουν ἀποκλειστικὰ γιὰ δικό τους λογαριασμό.

Ἀπέτυχαν ἐντελῶς στοὺς λογαριασμοὺς των. Ἀλλὰ μ' αὐτὸ ἐτάφη μιὰ γιὰ πάντα τὸ ὄνειρο τῆς αὐτονομίσεως τῆς Μακεδονίας.

§ 5. Σήμερα γίνεται πολὺς λόγος γιὰ μιὰ συνεννόησι Βουλγαρίας καὶ Γιουγκοσλαβίας καὶ ἀνταλλαγῆς ἐδαφῶν καὶ πληθυσμῶν μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν.

Σύμφωνα μ' αὐτὲς τις πληροφορίες ἡ Γιουγκοσλαβία πρόκειται νὰ ἐκχωρήσῃ στὴ Βουλγαρία τὰ ἐδάφη ἀπὸ Δραγκομὰν μέχρι Πιρότ, συμπεριλαμβανομένου εἰς ἀντάλλαγμα τῆς Μακεδονίας τοῦ Περὶν τὴν ὁποίαν ἡ Βουλγαρία ἐκχωρεῖ στὴ Γιουγκοσλαβία ἢ μᾶλλον στὸ δημοσπονδιακὸ τῆς κράτος τῶν Σκοπίων. Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες εὐχόμεσθε αὐτὴ ἡ ἀνταλλαγή νὰ γίνῃ τὸ γρηγορώτερο. Διότι ἂν μὴ τι ἄλλο τὸ φυσικὸ καὶ ἄμεσο χίντελλαντ τοῦ λιμένος τῆς Θεσ)νίκης αὐξάνει κατὰ 6794 χιλιόμετρα, γίνεται 33.570 δηλαδή ἰσοφαρίζει περίπου τὴν ἑλληνικὴ Μακεδονία*. Ἐπειδὴ δέ, καθὼς εἶναι γνωστὸ, ἡ Σερβία ἔχει ἐλεύθερη ζώνη στὴ Θεσ)νίκη, τὸ πλησιέστερο λιμάνι τῆς Μακεδονίας τῶν Σκοπίων ἦταν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη, ἐνῶ ἐξ ἄλλου εἶναι γνωστὸ ὅτι τὸ ἐμπόριο, προπαντὸς, βλέπει τὸ συμφέρον του. Ἐπομένως τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι, ὅτι ἀργὰ ἢ γρήγορα οἰκονομικῶς καὶ συγκοινωνιακῶς τὰ σλαβομακεδονικὰ ἐδάφη νὰ προστεθοῦν στὴ δική μας τὴ Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ γενικώτερη καὶ ἀντικειμενικώτερη ἄποψι, θὰ λέγαμε μάλιστα ἀπὸ παμβαλκανικὴ ἄποψι, ἂν ἐξετασθῇ τὸ ζήτημα, θὰ πρέπει νὰ εὐχηθοῦμε νὰ πραγματοποιηθοῦν αὐτὲς οἱ διαπραγματεύσεις, οἱ δυὸ σλαβομακεδονίες (ἡ Βουλγαρικὴ καὶ ἡ Σερβικὴ) ν' ἀποτελέσουν ἓνα ἐνιαῖο κράτος καὶ νὰ εὐημερήσῃ, τοῦτο, γιὰ νᾶχουν καὶ οἱ Σλαβομακεδόνες τὴν ἐστία τους, τὸν τόπο τους, τὴν πατρίδα τους ὁπότε, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, θὰ καθησυχάσῃ αὐτὴ ἡ τόσο ἀνήσυχη φυλὴ.

5. Ἡ Ἑλληνικὴ Μακεδονία, ἢ ἡ Μακεδονία τοῦ Αἰγαίουκα τὰ σλαβικὴ ὀνομασία, ἔχει ἔκτασι 34.602 τετρ. χιλίωμ.

Και ἴσως, ποῖος ξέρει ; Ἴσως μετὰ τὰ τόσα παθήματα ποῦ πέρασαν ὄλοι ἀνεξαιρέτως οἱ λαοὶ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἰδίως μετὰ τοὺς δύο παγκοσμίους πολέμους, ἢ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗ ΕΝΩΣΙΣ, τὴν ὁποῖαν ὄλοι αὐτοὶ οἱ λαοὶ ἐπόθησαν, ἀλλὰ κάθε φορὰ οἱ ἰμπεριαλιστικῆς κυβερνήσεις τῆς Βουλγαρίας τὴν καταπολέμησαν καὶ τὴν ἐτορπίλισαν,—ἴσως λέγω, ἴσως τώρα λάβη ὄσῳ καὶ σάρκα καὶ τέλος πραγματοποιηθῆ ἢ ὁμοσπονδιακῆ ἔνωσις τῶν βαλκανικῶν λαῶν, γιὰ νὰ μπορέσῃ ὁ κόσμος αὐτὸς νὰ ἡσυχάσῃ καὶ ἀμέριμνος νὰ κοιμηθῆ καὶ τὴν ἄλλη μέρα νὰ δῆ τὴ δουλειά του.

I'

Ο ΑΝΤΙΚΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ
ΣΤΗ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ, ΤΗ ΣΕΡΒΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ὁ ἀντίκτυπος τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» στὴ Βουλγαρία κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1903-1913.—Στὴ Σερβία.—Στὴν Ἑλλάδα.—Τὸ Ἑλληνικὸ Μακεδονικὸ Κομιτάτο τῶν Ἀθηνῶν.—Ἡ εἴσοδος ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων στὴ Μακεδονία.—Ὁ θάνατος τοῦ Παύλου Μελά.—Ἡ ἐπίδρασις τοῦ θανάτου του στὴν ἀναζωπύρῃσι τοῦ μακεδονικοῦ ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος.

§ 1. ΣΤΗ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ. Γιὰ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» στὴ Βουλγαρία μιλήσαμε στὰ προηγούμενα κεφάλαια. Τὰ χαρακτηρίσαμε σὰν ὀλέθρια γι' αὐτήν. Πιστεύω καὶ ὁ ἀναγνώστης μας νὰ μὴν ἔχη ἄλλη γνώμη. Ὀλέθρια γιὰ τὸν μακεδονικὸ σλαβισμό καὶ ὄχι λιγώτερο γιὰ τὸ βουλγαρικὸ κράτος.

Κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο πρὸ τῆς νεοτουρκικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1908 ὁ γενικὸς διοικητὴς τῆς Μακεδονίας Χιλμῆ-Πασσᾶς ἀπεδείχθη κατὰ τὴ γνώμη μας ὄχι μόνον καλὸς στρατιωτικὸς, ἀλλὰ καὶ κάλλιστος—ἀπὸ τουρκικῆς ἀπόψεως, ἐννοεῖται—πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης¹. Ἐφάρμοσε μὲ ἀληθινὴ μαεστρία τὸ λατινικὸ ἄξιωμα διοικήσεως «διαίρει καὶ βασίλευε»². Ἐκλείσει τὰ μάτια στὴ δράσι τῶν ἀνταρτικῶν ἑλληνικῶν σωμάτων ἐναντίον τῶν κομιτατζήδων. Ὅμως ὅταν αὐτὰ ἐφθασαν νικηφόρα ὡς τὴν Πρέσπα καὶ ἐπομένως τὰ ἐθεώρησε ἐπικίνδυνα, ἄλλαξε γνώμη καὶ τὰ κατεδίωξε. Ἐπειτα κατόρθωσε νὰ πείσῃ ὄλους τοὺς ὄπλαρχηγούς, ἀνεξαρτήτως ἐθνότητος, ὅτι αὐτὸ ποῦ ζητοῦν οἱ Νεότουρκοι (ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων ἐτέθη μόνον, ὅταν ἐπέσθη, ὅτι ἡ ἀπολυταρχία τοῦ Χαμίτ θὰ κατέρρεε ἀνυπερθέτως) εἶναι ἀκριβῶς

1. Ὁ Βλάχωφ διατείνεται ὅτι ὁ Χιλμῆ-Πασσᾶς ἦταν πατρόθεν ἐξισλαμισθεὶς Ἑλλὴν ἀπὸ τὴ Μυτιλήνη.

2. divide et rege.

τὸ ἴδιο πὸν ζητοῦν καὶ αὐτοὶ οἱ Νεότουρκοι, δηλ. συνταγματικὲς ἐλευθερίες καὶ ὅτι ἐπομένως ὁ ἀγὼν τῶν εἶναι ἄστοχος. Τοιοῦτοτρόπως ἀνταρτικὰ Ἑλληνικά, Σερβικά καὶ τῆς Ἐσωτερικῆς Ὄργανώσεως σώματα συνέπρᾶξαν μὲ τὸν ἐπαναστατημένο στρατὸ στὴν πορεία του πρὸς τὴν Πόλι καὶ τὴν ἐκθρόνισι τοῦ Ἀβδουλ-Χαμίτ. Μετὰ τὴν νίκη τῶν Νεοτούρκων τὰ ἐν λόγῳ σώματα διελύθησαν. Ὁ Χιλμῆ Πασσᾶς ἐκράτησε τὸ λόγο του. Τὸ νεοτουρκικὸ Σύνταγμα, τὸ λεγόμενο «Χουριέτ», ἦταν πράγματι ἓνα συγχρονισμένο φιλελεύθερο σύνταγμα. Ἄλλο τὸ ζήτημα, ἂν οἱ Νεότουρκοι ὑστερώτερα τὸ ἐστραγγάλισαν, ἴσως καὶ ὄχι ἐντελῶς ἄδικα, ἀφοῦ πολλὲς χριστιανικὲς μειονότητες πὸν ἔζησαν στὴν Τουρκία ἐπιχείρησαν νὰ τὸ ὑπονομεύσουν³. Πρῶτοι καὶ καλλίτεροι ὅμως οἱ Βαρχοβιστές. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι, κατόπιν ὀδηγιῶν τῆς Σόφρας, δὲν ἔλαβαν μέρος στὴ νεοτουρκικὴ ἐπανάστασι. Ὅταν τὸ «Χουριέτ» ἐπεβλήθη ὀριστικῶς καὶ τὰ ἀνταρτικὰ σώματα Ἑλλήνων, Σέρβων καὶ Αὐτονομιστῶν διελύθησαν, τὰ σώματα τῶν Βαρχοβιστῶν φαινομενικῶς μόνον ἔκαναν τὸ ἴδιο. Διελύθησαν καὶ τὰ περισσότερα ἀπεσύρθησαν στὴ Βουλγαρία, ἀλλὰ γιὰ νὰ μεταφέρουν τὸν ὄπλισμό τους στὸ Μοναστήρι τῆς Ρίλας καὶ στὴ Δούπιτσα τὰ ὀρητηρία τους. Ἐπειτα τὴν ἐπόμενη ἀνοιξι οἱ περισσότεροι κομιτατζήδες ἐπέστρεψαν στὴ Μακεδονία γιὰ νὰ ἐξακολουθήσουν τὴ «δουλειά τους» συνοδευόμενοι αὐτῇ τῇ φορᾷ ἀπὸ «Ἰντρούκτορες» δηλαδὴ ἀπὸ διαφωτιστές. Ἰδρῦθησαν λοιπὸν τὰ «κονσταντινουπόλεως κλούμπο»=(τὶς συνταγματικὲς λέσχες) κάτω ἀπὸ τὴ μύτη τῶν Ἀρχῶν. Σκοπὸς τῶν ὅμως δὲν ἦταν νὰ διδάξουν στὸ λαὸ τὰ «συνταγματικὰ τῶν δικαιώματα καὶ καθήκοντα»—καθὼς διέδιδαν, ἀλλὰ ν' ἀρχίσουν τὴν παλιὰ τους τακτικὴ, ἥτοι ὑπονόμεισι τοῦ καθεστώτος καὶ ὑποσκέλισι τῆς Ἐσωτερικῆς Ὄργανώσεως. Ἡ δρᾶσι τους αὐτὴ πὸν εἶχε ὄχι λίγη ἐπιτυχία—στὴν ἀρχὴ διαγωγὸς τῶν Γραικομάνων, τῶν Ἑλλήνων καὶ Σέρβων—εἶχε κάπως ἀνασταλῆ. Κατόπιν αὐτῆς τῆς ὑπόουλου δράσεως τῶν Βαρχοβιστῶν, πρῶτοι ἀνάσυγκροτήθησαν καὶ ἄρχισαν τὴν ἐκνομη δρᾶσι τους οἱ Αὐτονομιστές. Ἐπειτα οἱ Σέρβοι, Ἑλληνες καὶ Αὐτονομιστὲς ἔκαναν τὸ ἴδιο. Ἔστειλαν στὴ Μακεδονία τὰ ἀνταρτικὰ σώματά τους καὶ ἄρχισε ἐκ νέου ἡ ἀναρχία. Ἀρχισαν δῆθεν τὸν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα, ἕως ὅτου μὲ τοὺς βαλκανικοὺς πολέμους καὶ τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου, ἡ Μακεδονία διαμελίσθηκε. Τὰ σπασμένα τὰ πλήρωσαν οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλαβομακεδόνες.

³ Ἀλλὰ μὰ καὶ ἡ παρούσα μελέτη μας εἶναι μεταξὺ ἄλλων καὶ συγκρι-

3. Γιὰ νὰ μιλήσουμε τὸ σωστό, σωστό, κ' ἐμεῖς οἱ Ἑλληνες δὲν φερθήκαμε καθὼς πρέπει ἀπέναντι τοῦ νέου καθεστώτος. Ἀκόμη κατὰ τοὺς πρώτους μῆνες τῆς ἐγκαθιδρύσεώς του, ἄρχισε στὸν Ἑλληνικὸ τύπο τῆς Πόλης ἡ συζήτησι πὸν ν' ἀνεγερθῆ τὸ μνημεῖο τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, πρᾶγμα πὸν βεβαίως δὲν ἦτανε καὶ πολὺ σωστό. Ἦταν μία πρόκλησι, τὸ κατέκρινε καὶ ὁ τότε Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ'. Ἀλλὰ τέλος πάντων αὐτὴ ἡ συζήτησι γινότανε φανερὰ καὶ χωρὶς ὀπισθοβουλία, ἐνῶ οἱ Βούλγαροι Βαρχοβιστὲς . . .

τική, εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ ρίψουμε μιὰ ματιά στὸν ἀντίκτυπο ποὺ εἶχε ἡ βουλγαρομακεδονικὴ ἐπανάστασι τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» στὶς δυὸ γειτονικὲς χώρες : τὴ Σερβία καὶ στὴν Ἑλλάδα.

§ 2. ΣΤΗ ΣΕΡΒΙΑ. Ἡ ἐμφάνισι τῆς Ἐσωτερικῆς Μακεδονικῆς Ἐπαναστατικῆς Ὄργανώσεως κατὰ τὸ χρονικὸ διάστημα 1893-1896 ὄχι μόνον δὲ βρῆκε καμμίαν ἀντίδρασι στὴν κοινὴ γνώμη καὶ στὸ ἐπίσημο κράτος τῆς Σερβίας, ἀλλ' ἀντιθέτως τὴν ἀντίκρουσαν μὲ ἀνακούφισι.

Μάλιστα οἱ τέσσαρες συγγραφεῖς τοῦ Ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Σκοπίων : Ζωγράφσκι, Ἀμπατζήεφ, Μήτρεφ καὶ Κιριμιτζήεφ στὸ σύγγραμμά τους «Ἐγκέισκα Μακεντόνια»—Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου, Σκόπια 1951—βεβαιοῦν, ὅτι τότε τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν τοῦ Βελιγραδίου μὲ μιὰν ἐμπιστευτικὴν ἐγκύκλιον πρὸς ὅλους τοὺς Προξένους τῆς Μακεδονίας τοὺς διέτασσε, ὅπως παντοιοτρόπως, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἐκτεθοῦν στὰ μάτια τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν, ὑποβοηθοῦν τὸ ἔργον τῆς I.M.R.O.

Καὶ αὐτὴ ἡ στάσι τῆς κυβερνήσεως τοῦ Βελιγραδίου εἶναι ἀνεξήγητη. Οἱ Σέρβοι τοὺς Γραικομάνους τοῦ Σαντζακίου τῶν Σκοπίων, καλῶς ἢ κακῶς ἄλλο τὸ ζήτημα, τοὺς θεωροῦσαν ὡς ὁμοεθνεῖς των⁴. Ἦταν λοιπὸν φυσικὸ νὰ ἐνδιαφέρωνται γιὰ τὴν τύχη τους καὶ νὰ προτιμοῦν γιὰ τὴ διαβίωσί τους τὸ αὐτονομικὸ καθεστῶς ἀπὸ τὸ τυραννικὸ τῶν Σουλτάνων καὶ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἔκαναν γιὰ λογαριασμὸν τους οἱ Σέρβοι τοὺς ἴδιους ὑπολογισμοὺς ποὺ ἔκαναν οἱ Βαρχοβιστὲς γιὰ λογαριασμὸν τῆς Βουλγαρίας. «Δηλαδή νὰ σκεπτότανε : Ἄς αὐτονομηθῇ ἡ Μακεδονία καὶ ἔπειτα, ἐνκαιρίας τυχούσης, τὴν καταπίνουμε καθὼς οἱ Βούλγαροι κατέπιαν τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμυλία. Ποιὸς ξέρει ;»

§ 3. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ τοῦ ἐπισημοῦ Σερβικοῦ κράτους ἀπέναντι τῆς E.M.E.O. ἄλλαξε ἐντελῶς τὴν ἀνοιξι τοῦ 1903, ὅταν τόσον ἡ Ἐξωτερικὴ ὅσο καὶ ἡ Ἐσωτερικὴ Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὄργανωσις ἐκήρυξαν ἀμίλεικτον πόλεμον κατὰ τῶν Γραικομάνων ἐν γένει. Τότε ἡ Σερβία ἀναγκάσθηκε νὰ ἐξοπλίση καὶ ν' ἀποστείλῃ ἕξ-ἑπτὰ ἀνταρτικὰ σώματα στὴ Βορεινὴ Μακεδονία⁵. Πράγματι τὰ σώματα αὐτὰ ἔδρασαν μὲ ὄχι μικρὴ ἐπιτυχία στὴ βορεινὴ Μακεδονία, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἀπλωσαν τὴ δρᾶσι τους κάτω καὶ νοτιῶς τῆς γραμμῆς Σκοπίων, γιὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, διότι ὡς ἐκεῖ ἐκτεινόταν οἱ ἐθνολογικὲς βλέψεις τῆς Σερβίας τὴν ἐποχὴν ἐκείνη. Πράγματι ὁ Σέρβος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βελιγραδίου Τβίτζιτς (Cvijits) σ' ἓνα σύγγραμμά του πλαισιωμένον μὲ τὸν ἐθνολογικὸν χάρτη τῆς Μακεδονίας, ὄριζε τὰ νοτιώτερα ὄρια τῶν ἐθνολογικῶν ἀξιώσεων τῆς Σερβίας τὴ γραμμὴ ΣΤΡΟΥΓ-

4. Πρβ. Δ.Κ. Βογαζλή : «Τὸ Σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας» Ἀθήναι. 1955. Ἐκδοσις «Ἐταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν» σελ. 7.

5. Dimitri Vlahoff Makedonia—Μακεδονία, Σκόπια 1950 σελ. 123 καὶ ἐπ. Γ. Μόδη : Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ Μακεδόνες ἀρχηγοί, Θεσσαλονίκη 1950 σελ. 73.

ΓΑΣ-ΠΕΡΑΕΠΕ-ΚΟΤΣΑΝΩΝ. Μία ματιὰ στὸν χάρτη τῶν Βαλκανίων καὶ γνωρίζει ὁ ἀναγνώστης μας πόσο νοτιότερα φθάνουν τὰ σύνορα τῆς Γιουγκοσλαβίας—Ἑλλάδος μετὰ τὴ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ὡς σήμερα⁶.

Πῶς ἔγινε καὶ γιατί ἔγινε ἡ φανερὴ αὐτὴ ἀδικία εἰς βάρος τῆς Ἑλλάδος, εἶναι, βέβαια ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον ζήτημα, ἀλλ' ἐκφεύγει τὰ ὅρια τῆς παρουσίας μας μελέτης. Πάντως ὁ ἀναγνώστης μας, ἂν θέλῃ νὰ πληροφωρηθῇ πῶς ἔγινε εἰς βάρος μας ἡ κατάφωρη αὐτὴ ἀδικία ἐκ μέρους τῶν γειτόνων μας Σέρβων, τὸν παραπέμπομε στὸ σύγγραμμα τοῦ Βασιλείου Δούσμανη: «Οἱ Βαλκανικοὶ Πόλεμοι» ἢ σ' αὐτὸ τοῦ Γυαλιστρά «Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ οἱ Βόρειοι Γείτονές του»⁷.

§ 4. ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ. Ἡ προπαρασκευὴ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Βουλγαρομακεδόνες τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἑλληνικόν» καὶ τὰ καθέκαστα τῆς ἐκρήξεως καὶ τῆς ἀποτυχίας της ἦσαν γνωστές, γνωσιότατες στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνησι, τὴν Κυβέρνησι Θεοτόκη⁸. Ἡ ἑλληνικὴ κοινὴ γνώμη καὶ ὁ ἑλληνικὸς τύπος ἦσαν ἀνάστατοι. Δὲν ἦταν δυνατὸ ν' ἀφῆσουν ἐκθετο τὸν ἑλληνικὸ μακεδονικὸ πληθυσμὸ καὶ στὸ ἔλεος τῶν Βουλγάρων. Ἐξ ἄλλου ὅμως ν' ἀναλάβῃ ἡ Ἑλλάς μόνη ἓναν ἀγῶνα στὴ Μακεδονία, ποὺ μποροῦσε νὰ ὀδηγήσῃ σ' ἓναν φανερὸ πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας (καὶ μάλιστα μετὰ τὸ θλιβερὸ ἐνενηντα ἐπτά), θὰ ἦτανε τρέλλα σωστή⁹. Καὶ τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐποχὴν ἐκείνη ἦταν ἔλεεινὰ καὶ ἀξιοδάκρυτα.

Καὶ οἱ πολιτικοὶ μας κύκλοι σκεπτότανε:

—Ἐὰν ἡ Βουλγαρία, ποὺ ὁμολογουμένως εἶχε τὸν μεγαλείτερο καὶ καλλίτερο ἐξοπλισμένον στρατὸ τῶν χριστιανικῶν βαλκανικῶν χωρῶν, μὲ τ' ἀν-

6. Παβ. Cvijits: Remarques sur l' ethnographie de la Macédoine. Paris 1907.

7. Βασ. Δούσμανη. Οἱ «βαλκανικοὶ Πόλεμοι» Ἀθήναι 1915. Ἑλ. Γυαλιστρά «Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ οἱ βόρειοι γείτονές του». Ἀθήναι 1944. Ὑπάρχει καὶ γαλλικὴ ἔκδοσις.

8. Τὰ ὅσα ἀναγράφονται παρακάτω εἶναι αὐτοῦσια παρμένα ἀπὸ μιὰν ἀνεκδοτὴ ὡς τῶρα, ἱστορικὴ, καὶ ἐθνολογικὴ συγκριτικὴ μου μελέτη ἀφιερωμένη στὴ Μακεδονία καὶ τιτλοφορημένη «ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ», εἰδικώτερα στὸ Μέρος Α, Κεφάλαιο VIII. Δαμ. Γρουφι: Ἐφημερίς Den—Ἡμέρα ἀριθμ. 395 «Κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Σερβία δὲν ἦσαν διατεθειμένοι ν' ἀποστείλουν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀνταρτικὰ σώματα. Ἐπίσης Ζωγράφου, Ἀμπατζῆφ, Μῆτρεφ, Κερμιτζῆφ (op. cit. σελ. 229).

9. Ζωγράφου, Ἀμπατζῆφ, Μῆτρεφ καὶ Κερμιτζῆφ «Μακεντόνια»—Μακεδονία (σελ. 228): Οἱ Ἕλληνες καὶ Σέρβοι διπλωμάται δὲν ἦσαν τόσον ἀνόητοι ὥστε νὰ ταυτίσουν τὰς ἐνεργείας των καὶ νὰ ἐνοχοποιηθοῦν ὡς συμπράττοντες μὲ τὸ τουρκικὸν καθεστὸς καὶ ἐναντίον τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ καὶ οὕτω προκαλέσουν τὴν ἔχθραν τοῦ τελευταίου, ἐκτιθέμενοι εἰς τὴν κοινήν γνώμην ὡς σὺμμοχοι τῶν Τούρκων. Ὡς ἐκ τούτου—οἱ Σέρβοι μάλιστα εἶχαν ὀδηγίαν ἀπὸ τὸ Βελιγράδι—νὰ τηρήσουν κατὰ τὴν ἐπανάστασι εὐμενὴ οὐδετερότητα πρὸς τὸ κίνημα.

θηρότητα οικονομικά της μέσα, δὲν ἀποφάσιζε νὰ ριψοκινδυνεύσει σ' ἕναν πόλεμο κατὰ τῆς Τουρκίας, πῶς θὰ τὸ ἔκαμνε ἡ Ἑλλάς; Κι' ἔπειτα ποιά στάσι θὰ κρατοῦσαν σὲ περίπτωσι ρήξεως τῶν σχέσεων μὲ τὴν Τουρκία οἱ σλαβόφωνοι Πατριαρχικοὶ δηλ. οἱ Γραικομάνοι καὶ οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας;—Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους ὁ «Μακεδονικὸς Σύλλογος τῶν Ἀθηνῶν» καὶ ὁ σύλλογος «Ἑλληνισμὸς» ἀποφάσισαν νὰ στείλουν στὴ Μακεδονία, ἀρχῆς τοῦ 1904, τὸν Παῦλο Μελά νὰ ἐξετάσῃ ἐπὶ τόπου τὰ σχετικὰ ζητήματα.

§ 5. Πράγματι ὁ Μελάς μετεμφισμένος σὲ ζωέμπορο περιόδευσε ὁλόκληρη σχεδὸν τὴ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία κι' ἔφθασε ὡς τὴ λίμνη τῆς Πρέσπας. Πῆρε πληροφορίες ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Γενικὸ Προξενεῖο τῆς Ἑλλάδος στὴ Θεσσαλονίκη ποῦ τὸ διηύθυνε τότε ὁ Κορομηλάς. Ἐπίσης κι' ἀπὸ τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ Προξενεῖα τῆς Μακεδονίας, τοὺς Ἑλληνες Μητροπολίτες, ἀπὸ διάφορα δικὰ μας σωματεῖα καὶ ὀργανώσεις, ποῦ μὲ ποικιλώνυμες ἀνωνυμίες «Φιλολογικοὶ Σύλλογοι» «Ἐκπαιδευτικοὶ» ἢ «Φιλανθρωπικὰ σωματεῖα». Ἀναγνωστήρια, κατ' οὐσίαν δὲν ἦσαν τίποτε ἄλλο ἀπὸ ἐθνικὲς ὀργανώσεις ἀμύνης κατὰ τῶν Βουλγάρων κομιτατζήδων¹⁰.

§ 6. Οἱ ἐντυπώσεις τοῦ Παύλου Μελά ἀπὸ τὴν περιοδεία του ὑπῆρξαν ἄριστες. Ἐπέστρεψε στὴν Ἀθήνα τὴν παραμονὴ τῆς 25 Μαρτίου 1904. Κι' αὐτὸ ἕνας καλὸς οἰωνός¹¹. Τὴ σχετικὴ ἔκθεσί του ὑπέβαλε καὶ προφορικῶς ἀνέπτυξε ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Προεδρεῖο τοῦ «Μακεδονικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν» (ποῦ κατόπιν πῆρε τὸνομα «Ἀνώτατο Μακεδονικὸ Κομιτάτο» ἐπίσης στὸν Πρόεδρο τῆς Ἑλλήν. Κυβερνήσεως καὶ στὴν Αὐλή, ὅπου, ὁ τότε διάδοχος τοῦ ἑλλήν. θρόνου ὁ Κωνσταντῖνος, ἔδειξε μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ Ἰθακο-Μακεδονικὸ ζήτημα καὶ τὴν ἐπίλυσί του χωρὶς ἀναβολή. Ὁ κύβος ἐρρίφθη!

§ 7. Ὁ διάδοχος Κωνσταντῖνος ἀνέλαβε τὴν ἀνώτατη στρατιωτικὴ διεξαγωγή τοῦ ἀγῶνος. Λίγους μῆνες ὑστερώτερα ἤτοι μέσα Αὐγούστου τοῦ 1904 τὰ πέντε πρῶτα ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα μ' ἐπικεφαλῆς Ἑλληνες ἀξιωματικούς, κάλλιστα ὀργανωμένα πέρασαν τὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα. Ὀπλαρχηγοὶ τῶν ἦσαν: ὁ Καλούδης, ὁ Πάγκαλος, ὁ Παπίνης, ὁ Μποῦρος καὶ ὁ Χανιώτης. Σὲ λίγο πέρασε τὰ σύνορα καὶ ὁ Παῦλος Μελάς μὲ τὸ σῶμα του. Τὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα ἦσαν ὀλιγάριθμα¹² ἀλλὰ καλὰ ἐφοδιασμένα μ' ἐλαφρὸ πολεμικὸ ὑλικὸ καὶ ἀφθονο χρῆμα. Ἄλλοι ὀπλαρχηγοί, συνήθως ἀξιωματικοὶ τ' ἀκολούθησαν μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ὁ Στενιμαχίτης Γιάγκος Ἀβράσογλου (Ἀμβρακιώτης)¹³.

10. Γ. Γιαννακάκη Δημοδιδασκάλου. Περιπέτειες τοῦ Ἰθακοῦ ἑλληνισμοῦ. 1904-1922. Ἀθήναι. Ἐκδοσις «Ἐταιρίας Ἰθακικῶν Μελετῶν» ἰδίως σελ. 9-10.

11. Μόδη. Μακεδονικὸς ἀγὼν καὶ Μακεδόνες ἀγωνισταί. Θεσσαλονίκη 1950 σελ. 75 καὶ ἐπόμε.

12. Ἐπειτα ἔφθασαν σὲ 1000 ἄνδρες. Ἀνάλογο ἀριθμὸ εἶχαν καὶ οἱ Βούλγαροι.

13. Γιὰ τίς περιπέτειες τοῦ Γιάγκου Ἀβράσογλου πρβ. Γ. Μόδη «Μακεδονι-

Οἱ ὁδηγίαι ἢ μᾶλλον οἱ διαταγῆς ποῦ δινότανε στοὺς ὄπλαρχηγούς αὐτοὺς ἀπὸ τὸν διάδοχο Κωνσταντῖνο κατόπιν συνεννοήσεως μὲ τὸ Ἀνώτατο Μακεδονικὸ Κομιτάτο τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν ἀπλές, ἀλλ' αὐστηρές τότε. Θὰ ὑπερασπιζότανε ὅλους τοὺς κατοίκους ἰδίως τῆς ὑπαίθρου, Ἕλληνες, ἐλληνίζοντες Κουτσοβλάχους καὶ Σλαβοφώνους (Γραικομάνους) καθὼς καὶ τὸν τουρκικὸ πληθυσμὸ ἀπὸ τοὺς κομιτατζήδες. Δὲν θὰ ἔθιγαν οὔτε τοὺς ἑξαρχικούς Βουλγάρους, ἐκτὸς ἂν τοὺς προκαλοῦσαν. Δὲν θὰ ἔπαιρναν οὔτε ἓνα αὐγὸ, χωρὶς νὰ τὸ πληρώσουν.

§ 8. Τὸ Ἀνώτατο Μακεδονικὸ Κομιτάτο τῶν Ἀθηνῶν τὸ ἀποτελοῦσαν οἱ ἐπόμενοι : Πρόεδρος ὁ Καλοποθάκης καὶ μέλη, ὁ Μπαλτατζής, ὁ Ράλλης, ὁ Πολίτης, ὁ Σαρόγλου καὶ ὁ Δραγούμης. Συμπληρωματικὲς ὁδηγίαι καὶ χρήματα οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων θὰ ἔπαιρναν ἀπὸ τὸν Κορομηλά, Γενικὸν Πρόξενο τῆς Ἑλλάδος στὴ Θεσσαλονίκη καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Πρόξενους τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, διότι καὶ στὴν τελευταία αὐτὴ χώρα, ἂν καὶ τὰ ἐλληνικὰ ἀνταρτικά σώματα δὲν παρουσιάστηκε ἀνάγκη νὰ δράσουν, ἐντούτοις τὰ ἐντόπια ποικιλώνυμα σωματεῖα ἦσαν καλὰ ὀργανωμένα πρὸς ἄμυναν.

Ἐὶς ἄλλοις ταγματάρχης Βόιβαν, ποῦ βρισκότανε τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στὴ Θεσσαλονίκη ὡς στρατιωτικὸς ἀκόλουθος τοῦ ἐκεῖ Ἀγγλικοῦ Προξενείου, κ' ἐπομένως ἦταν σὲ θέσιν νὰ γνωρίζῃ τὴν κίνησιν τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων στὴ Μακεδονία, ὑπολογίζει, ὅτι κατὰ τὴν ἀνοιξὶ τοῦ 1905 ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν τῶν ἦταν 800-1000¹⁴.

§ 9. Ἐξᾶλλου ἡ ἐλληνικὴ διπλωματία ἔπαιξε ἄριστα τὸ ρόλο της. Ἐδήλωσε—ὄχι βέβαια ἐπισημῶς—ὅτι τὰ ἀνταρτικά ἐλληνικὰ σώματα θὰ εἶχαν ὡς μοναδικὸ καὶ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ τὴν ἐκδίωξιν τῶν κομιτατζήδων ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ μακεδονικοῦ πληθυσμοῦ, χωρὶς διακρίσει ἐθνότητος ἢ θρησκείματος. Ὁ ἀγὼν θὰ περιοριζότανε μόνον ἐναντίον τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τῶν κομιτατζήδων. Ἔτσι οἱ τουρκικὲς Ἀρχεῖς ἔκλειναν τὰ μάτια, ὅταν ἐπρόκειτο γιὰ τοὺς Ἕλληνας ἀντάρτες. Καὶ δικαίως ἀπὸ τουρκικῆς ἀπόψεως. Διότι τὰ ἐλληνικὰ σώματα ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ βουλγαρικά, ἰδίως τῶν Βαρχοβιστῶν, μὲ τὰ λόγια, ἀλλὰ προπάντων μὲ τὰ ἔργα καὶ τὶς πράξεις τῶν ἀπέδειξαν, ὅτι σκοπὸς τῶν δὲν ἦταν οὔτε ἡ προσάρτησις τῆς Μακεδονίας καὶ ἐνδεχομένως τῆς Θράκης στὴν Ἑλλάδα, οὔτε κἂν ἡ αὐτονομίαι των. Ἡ δρᾶσι τῶν καθὼς καὶ τῶν ἐντοπίων ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ποῦ συνέκραταν μ' αὐτὰ, ἦταν μόνον ἐναντίον τῶν κομιτατζήδων.

κὸς ἀγὼν καὶ μακεδόνες ἀρχηγοί», Θεσσαλονίκη 1950. Ἐκδόσις Ἑταιρείας Μακεδονικῶν σπουδῶν σελ. 95 καὶ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. 24ος. Μ. Ἀποστολίδη, Μνημόσυνα, Γιὰ τὴ δρᾶσι τῶν ἄλλων ἐλλήνων ὄπλαρχηγῶν ἐπίσης ἐκεῖ σελ. 89 καὶ ἐπόμενα.

14. Zografski, Miteff, Abadjieff, Kerimitjieff op. cit. σελ. 237.

Αὐτοὶ μὲ διάφορα προσήματα καταβασάνιζαν φιλησύχους γενικὰ Τούρκους καὶ Χριστιανούς.

Ἔτσι τὰ ἑλληνικὰ ἀνταρτικὰ σώματα ἀκόμα στοὺς πρώτους μῆνες τῆς δράσεώς των ἀπέκτησαν τὴν ἐμπιστοσύνη, τοῦ φιλησύχου μακεδονικοῦ λαοῦ, ἀνεξαρτήτως ἐθνότητος καὶ θρησκευματος. Αὐτὸς ἐπέισθηκε ἀπὸ τὴ διαγωγή τους, ἀλλὰ προπαντὸς ἀπὸ τὴ δράσι τους, ὅτι ἦλθαν ὄχι ὡς δυνάστες καὶ κατακτητές, ἀλλ' ὡς ἐλευθερωτὲς τοῦ χειμαζομένου λαοῦ. Αὐτὸ σήμερα τὸ ἀνομολογοῦν καὶ Σλάβοι συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι ἐκ τοῦ πλησίον ἐγνώρισαν καὶ κατέγιναν μὲ τὸ ζήτημα ποῦ διαπραγματευόμεθα ἔδῳ¹⁵.

§ 10. Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ κλείσουμε αὐτὸ τὸ κεφάλαιο καὶ γενικώτερα τὴν παρούσα μελέτη μας, χωρὶς ν' ἀφιερῶσουμε ἀκόμα μερικὲς γραμμὲς στὸν ὄραϊον ἐκεῖνο ἄνδρα, τὸν πρωτομάρτυρα τοῦ Θρακομακεδονικοῦ ἀγῶνος, τὸν Παῦλο Μελά.

Ὁ Παῦλος Μελάς γεννήθηκε στὴ Μασσαλία στὰ 1870, ὅπου ὁ πατέρας του ἐμπορεύτηκε κείνη τὴν ἐποχὴ. Στὰ 1892 μπῆκε στὴ στρατιωτικὴ Σχολὴ τῶν Ἐδελφίδων, ποῦ τὴν τελείωσε μὲ τὸ βαθμὸ «ἄριστα». Τότε ὑπανδρεύθηκε τὴν Ναταλία, κόρη τοῦ Στεφάνου Δραγούμη καὶ ἀδελφὴ τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ Φιλίππου Δραγούμη. Τὰ θλιβερὰ γεγονότα τοῦ 1897 τὸν ἐλύπησαν κατάκαρδα ἀλλὰ δὲν τὸν ἀπεθάρρυναν. Γιὰ τὸ μεγαλειῶδες ἔργου του στὸ Μακεδονικὸν ἀγῶνα μιλήσαμε πλέον. Ὑπολείπεται νὰ ποῦμε μερικὰ λόγια γιὰ τὸν ἡρωϊκὸ θάνατό του.

Γενικῶς πιστεύεται, ὅτι ὁ θρυλικὸς μακεδονικὸς ἦρωας σκοτώθηκε ἀπὸ σφαῖρα Τούρκου στρατιώτη. Αὐτὸ εἶναι βέβαιο. Ἀλλὰ τὴν σκανδάλῃ τοῦ φονικοῦ ὄπλου τὴν ἔπιασε τὸ ἄνανδρο χέρι τοῦ Βουλγάρου κομιτατζῆ¹⁶.

15. Μεταξὺ αὐτῶν θ' ἀναφέρουμε τοὺς τέσσαρες συγγραφεῖς τοῦ Ἱστορικοῦ Ἰνστιτούτου τῶν Σκοπίων ποῦ προαναφέραμε στὸ σύγγραμμά τους «Ἡ Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου» (1951. Σκόπια σελ. 223). Στὸ κεφάλαιο μὲ τὸν τίτλο «Σὲ τί χρεωστεῖται ἡ ἐπιτυχία τῶν Ἑλλήνων ἀνταρτῶν», μεταξὺ ἄλλων διαβάζομε τὰ ἐπόμενα. (Μεταφράζομε ἐπὶ λέξει) : Ἡ κίνησι τῶν ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ἀπλώθηκε σ' ὀλόκληρη τὴ Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου. Ἡ δύναμί τους χρεωστεῖται. Πρῶτον : ὅτι τὰ σώματα τοῦτα ἦσαν καλὰ ὀργανωμένα καὶ ἐφοδιασμένα καὶ ἐκτελοῦσαν καλὰ μελετημένους διαταγὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους. Δεύτερο : Ἡ ἐπιτυχία τους χρεωστεῖται στὴν ἐξάρθρωσι τῆς I.M.R.O. καὶ Τρίτον : Στὴν εὐστοχίᾳ πολιτικῆς τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Καὶ παρακάτω : Στὰ μάτια τοῦ ἑλληνομακεδονικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῶν Γραικομάνων ἡ Ὄργάνωσις ἔλαυσε πλέον νὰ θεωρῆται «μακεδονικὴ καὶ ἀπελευθερωτικὴ» καὶ ἔγινε ἐκβιαστικὴ τῶν ἐθνικῶν καὶ θρησκευτικῶν αἰσθημάτων τοῦ κόσμου πρὸς ὄφελος τῆς ἀντιμακεδονικῆς πολιτικῆς. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες ἀντάρτες φάνηκαν ὑπερασπιστὲς τοῦ τρομοκρατημένου Μακεδονικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοὺς ἀνοίχθηκε πλατεὺς ὁ δρόμος γιὰ νὰ προχωρήσουν ὡς τὴν καρδιά τῆς Μακεδονίας.

16. Ἰδοὺ πὼς ἔγινε τὸ δυστύχημα, σύμφωνα μὲ πηγὰς καθ' ὅλα ἐξακριβωμένες. Ὡς περιοχὴ δράσεως τοῦ σώματος τοῦ Παύλου Μελά εἶχεν ὀρισθῆ ἡ Σιάτιστα, μιὰ ἐντελῶς ἑλληνικὴ περιοχὴ τὴν ὅποίαν ἐντούτοις ἐποφθαλμιούσαν καὶ οἱ

§ 11. Ἄλλὰ καὶ σ' αὐτὴν τὴ περίπτωσι οἱ Βούλγαροι κομιτατζήδες ἔπρασσαν ἔξω στοὺς ὑπολογισμοὺς των. Νόμισαν, ὅτι μὲ τὸ νὰ ἔξαφανίσουν μὲ δόλο καὶ ἀπάτη, ἕναν πρωτεργάτη τοῦ μακεδονικοῦ ἀγώνος, θὰ ἔσβηνε καὶ ὁ ἀγὼν τοῦ Ἑλληνισμοῦ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης. Ἀλλὰ συνέβη ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο.

Ὅταν ἔφθασε στὴν Ἀθήνα ἡ ἀναγγελία τοῦ ἡρωικοῦ θανάτου τοῦ Παύλου Μελά ἡ πόλις ἀναστατώθηκε. Τὴν ἄλλη μέρα, ὅταν ἀποφασίσθηκε νὰ γίνῃ ἱερατικὸ μνημόσυνο στὸ μητροπολιτικὸ ἱερόν τῶν Ἀθηνῶν, οἱ καμπάνες ὄλων τῶν ἐκκλησιῶν χτυποῦσαν πένθιμα ἀπὸ τὰ ξημερώματα. Σπίτια καὶ καταστήματα στολιόσθησαν μὲ μαῦρες ἢ μεσίσιες σημαῖες καὶ οἱ ἔφημερίδες τυπώθηκαν μὲ μαῦρο περιθώριο. Τὸ πένθος ὑπῆρξε πάνδημο. Σὲ ἄρθρα τους ὅλες οἱ ἔφημερίδες ἐτόνιζαν ὅτι ὁ Παῦλος Μελάς ὑπῆρξεν ὁ πρωτεργάτης τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγώνος τῆς Μακεδονίας καὶ ὅτι θὰ ἦταν ἔγκλημα ὁ ἀγὼν νὰ μὴ συνεχισθῇ μέχρι τῆς νίκης. Ὅπως καὶ ἔγινε!

Ὁ θάνατος τοῦ Μελά ὑπῆρξε ἐγερτήριο καὶ σειρήνα συναγεροῦ στὸ Πανελλήνιο. Ἐθελοντὲς ἀπὸ τὴν ἐλεύθερον καὶ τὴν ὑπόδουλην Ἑλλάδα, ἀποστρατοὶ Ἑλληνες ἀξιωματικοί, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐνεργείᾳ ἔπαιρναν ἀόριστη ἄδεια γιὰ νὰ τρέξουν στὰ πεδία τῶν μαχῶν τῆς Μακεδονίας.

Ἀλλὰ καὶ ὑστερώτερα στὰ 1913 κατὰ τὸ δευτέρου βαλκανικὸ πόλεμο, ὅταν τὰ εὐζωνάκια καὶ οἱ φαντάροι μας μὲ τὴν ἔφ' ὄπλου λόγῃ,—ἡ πολεμικὴ λαχὴ «ἀέρα» ἦταν ἄγνωστη ἀκόμα.—Ἄν στὰ σώματα ὑπερεῖχαν Μακεδόνες καὶ Στερεοελλαδίτες (ἀριθμητικῶς ἐννοεῖται) ἡ πολεμικὴ λαχὴ μετὰ τὸ «Ζήτω» ἦταν: «Παῦ-λος Με-λάς» καὶ ἂν ὑπερεῖχαν οἱ Θρακιῶτες: «Ἄγ-χι-α-λος» «Ἄγ-χι-α-λος».

Βούλγαροι. Οἱ ἐκεῖ τουρκικὲς ἀρχὲς ζητοῦσαν νὰ ἐκμηδενίσουν τὸ σῶμα τοῦ ἀρχικομιτατζή Νικόλα Μορένσι. Ὁ τελευταῖος λοιπὸν μ' ἕνα ἔμπιστο πρόσωπό του εἰδοποίησε στὶς ἐν λόγῳ ἀρχὲς, ὅτι αὐτὸς (δηλ. ὁ Μορένσι ἢ ὁ Βλάχωφ) βρισκεται ἐκεῖ ὅπου βρισκόταν ὁ Μελάς δηλ. σ' ἕναν μῦλο κοντὰ στὴ Σιάτσιτα. Ἔτσι τὸ τουρκικὸ ἀπόσπασμα, προσβάλλοντας τὸ μῦλο ἐπίστευε ὅτι εἶχε νὰ κἀνῃ μὲ Βουλγάρους καὶ ὄχι μὲ Ἑλληνες. Ὁ Παῦλος Μελάς θέλησε νὰ διασπάσῃ τὸν κλοιό, ἀλλὰ μόλις βγήκε ἀπὸ τὸ [μῦλο μιά σφαῖρα τὸν ἄφησε ἄπνουν. Τὸ δυστύχημα συνέβη τὸ πρωὶ τῆς 13 Ὀκτωβρίου 1904. Τὸ κεφάλι τοῦ ἥρωα πρόσφθασαν νὰ τὸ ἀποκόψουν οἱ σύντροφοί του καὶ τὸ ἔθαψαν στὸ Πισοδέρι, κοντὰ στὴ Φλώρινα, στὸ παρεκκλήσι τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Τὸ σῶμα του παραδόθηκε ἀπὸ τίς τουρκικὲς ἀρχὲς στὸ Μητροπολίτη Καστοριάς καὶ ἐτάφη κατόπιν μεγαλόπρεπης καὶ πάνδημης κηδείας στὴν ἀρχαία βυζαντινὴ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ταξιαρχῶν, ὅπου τ' ἅγια κόκκαλά του βρισκονται καὶ σήμερα. Βλ. καὶ Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 25 σ. 263-266. Ὁ Γερμανὸς Καραβαγγέλης.

Γ'

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

§ 1. "Όταν κανείς μελετᾷ τὸ Θρακο-Μακεδονικὸ ζήτημα, ἔτσι σὰν μιὰν ἐνδιαφέρουσα κινηματογραφικὴ ταινία, ποὺ τὴν εἶδε ἀλλὰ ἔχει πιά τελειώσει—περνοῦν μπρὸς ἀπὸ τὰ μάτια τῆς φαντασίας του τὰ κυριώτερα γεγονότα, πρόσωπα καὶ πράγματα, ποὺ θ'ἀλλεγες καρφώνονται στὸ μνημονικὸ του.

"Ἡ ταινία ἀρχίζει στὰ 1893 μὲ τὴν ἴδρουσι στῆ Θεσσαλονίκη τῆς Ἐσωτερικῆς Μακεδονικῆς Ἐπαναστατικῆς Ὄργανώσεως, τῆς Ε.Μ.Ε.Ο. ἢ γαλλικὰ τῆς I.M.R.O. Ἐμπνευστῆς τῆς ὁ Γκότσε Ντέλτσεφ. Σύνθημά της : «Ἡ Μακεδονία στοὺς Μακεδόνες». Ἐπειτα καὶ μετὰ τρία περίπου χρόνια ἰδρύνεται στῆ Σόφια ἡ Ἐξωτερικὴ Μακεδονικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὄργάνωσις ἢ τῶν Βαρχοβιστῶν, Ἡ I.M.R.O. Σύνθημά της «Ἡ Μακεδονία ὀλόκληρη καὶ ἡ Θράκη στῆ Βουλγαρία». Ἐμπνευστῆς τῆς, ὑποβολεὺς τῆς ἀποφάσεώς της καὶ κρυφὸς τροφодότης τῆς ὁ Φερδινάνδος τοῦ Σάξ-Κοβούργου, ἡγεμῶν κι' ἔπειτα βασιλεὺς τῆς Βουλγαρίας.—Ἐπειτα ἀλληλοφάγωμα τῶν δύο Ὄργανώσεων. Ἀκολουθεῖ ἡ ὑποκίνησι τοῦ Μπόρις Σαράφωφ μὲ τις ἄλιβερες συνέπειές της: τὸν ἐξοντωτικὸ διωγμὸ τῶν Γραικομάνων (Πατριαρχικῶν Σλαβογλώσσων) καὶ τῶν ὑποστηρικτῶν τῶν Ἑλληνομακεδόνων.—Ἀντίδρασις κι' ἔνοπλος ἀντίστασις τῶν τελευταίων.—Ἐκρηξίς καὶ πλήρης ἀποτυχία τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ «Ἡλιν-Ντέν» τόσο στῆ Θράκη ὅσο καὶ στῆ Μακεδονία.

Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος καὶ μετὰ τὸ 1904—ἀφύπνισις τῆς Κοινῆς γνώμης στὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Βασίλειο.—Δράσις καὶ ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ Παύλου Μελά.—Ἐπιβολὴ τῶν ἐλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων στοὺς κομιτατζήδες.—Σάρωμα τῶν κομιτατζήδων ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴ Θράκη.—Ἀνάλογα δράσις τῶν σερβικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων. Τὸ ἀνθελληνικὸ κίνημα στὴν Βουλγαρία καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Ρωμηλία. Ὑποκινητῆς καὶ ὀργανωτῆς τοῦ ὁ Νικόλα Γεννάδιεφ, σταμπουλοφικὸς ὑπουργός. Ἐπειτα μιὰ μικρὴ ἀνάπαυλα πρὸ καὶ μετὰ τὴν ψήφισι τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος «Χουριέτ».—Ἀνανέωσις τῆς δράσεως τῶν κομιτατζήδων.—Οἱ δύο βαλκανικοὶ Πόλεμοι. Ἡ αὐλαία τῆς πρώτης πράξεως, ἀλλ' ἄς ἐλπίσουμε καὶ τῆς τελευταίας τοῦ Θρακο-Μακεδονικοῦ δράματος, πέφτει.—Τὸ πρόβλημα γιὰ κάθε λογικὸ παρατηρητὴ εἶναι ὀριστικῶς καὶ τελικῶς λυμένο μὲ τὴ Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοὺς δύο Παγκοσμίους Πολέμους, καλῶς ἢ κακῶς, ἄλλο τὸ ζήτημα. Ἀλλὰ ἔχει πλέον λυθῆ.

Ἐντούτοις Βούλγαροι καὶ Βουλγαρομακεδόνες ἐδῶ καὶ πέραν τοῦ σιδηροῦ παραπετάσματος φωνασκοῦν. Ζητοῦν τὴν αὐτονόμησι τῶν τμημάτων τῆς Μακεδονίας. Γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνες ἕνα πρᾶγμα ὑπολείπεται ὄχι πλέον τὸ ρωμέικο : «Δὲν πᾶν νὰ φωνάζουν . . .» ἀλλὰ τὸ σωτήριο : «ΦΥΛΑΚΕΣ, ΓΡΗΓΟΡΕΙΤΕ».

§ 2. Ἄν ἐξαιρέσουμε τὸ ἀνθελληνικὸ Κίνημα στὴ Βουλγαρία καὶ τὰ βαθύτερα αἷτια ποὺ τὸ προκαλέσαν, γιὰ τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς, ποὺ τὸ ἐπέζησε ἐπιφυλάσσεται μιὰ μέρα ν' ἀφιερῶσιν μιὰ ἰδιαίτερη μονογραφία του στὴ σειρά τῶν τόσο συμπαθητικῶν ἐκλαϊκευμένων ἐκδόσεων «τῆς Ἑτ. Θερακικῶν Μελετῶν»—γιὰ ὅλα τ' ἄλλα χτυπητὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰ στάδια τῆς ἐξελίξεως τοῦ περιφήμου αὐτοῦ «Θρακο-Μακεδονικοῦ Ζητήματος», θὰ βρῆ ὁ ἀναγνώστης μου κάποια ἀπάντησι, ἀπάντησι θετική, βάσιμη καὶ ἐμπεριστατωμένη στὴ παρούσα μου μελέτη.

§ 3. Ἀράγε σ' ὅλα ἀνεξαίρετως; Ὁχι βέβαια. Γιὰ τὸν ΓΚΟΤΣΕ ΝΤΕΛΤΣΕΦ, τὸν ἐμπνευστὴ τῆς Ε.Μ.Ε.Ο. εἶπαμε μόνον δυὸ-τρεις λέξεις. Ἀξίζει τὸν κόπο καὶ ἡ δικαιοσύνη τὸ ἐπιβάλλει ν' ἀφιερῶσουμε ἓνα ξεχωριστὸ κεφάλαιο γιὰ τὸ βίο καὶ τὴν πολιτεία αὐτοῦ τοῦ μεγάλου τέκνου τῆς πολυπάθης Μακεδονίας¹ ἔστω καὶ ἂν δὲν ἀνήκει στὸ Ἔθνος μας. Πράγματι ἀπ' ὅλους τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος ξεχώρισε κανεὶς δύο φωτεινὲς μορφές: τοῦ Παύλου Μελά καὶ τοῦ Γκότσεφ.

§ 2. Ἀξίωμα τοῦ συγγραφέως τόσο σ' αὐτὴν ὅσο καὶ στὶς ἄλλες του μελέτες, μελέτες ἱστορικές, ἐθνολογικές, λαογραφικές καὶ κοινωνικοπολιτικές ποὺ ἔχουν ὡς τώρα δημοσιευθῆ, ἀξίωμα ἀπαράβατο ὑπῆρξε καὶ εἶναι τὸ «suum cuique». Καὶ ἀναλυτικότερα: ν' ἀναγράφει τὰ σχετικὰ μὲ τὸ θέμα παραγματικὰ γεγονότα, πιστοποιημένα ἀπὸ σίγουρες πηγές ἢ ποὺ ἔχουν ὑποπέσει στὴν ἄμεση ἀντίληψί του χωρὶς προκατάληψιν, φόβον ἢ πάθος καὶ οὐδέποτε γιὰ προπαγανδιστικούς λόγους, αὐτὴν τὴ λέπρα ποὺ κατέλαβε τὰ τελευταῖα χρόνια τοὺς περισσοτέρους βαλκανικοὺς ἀλλὰ καὶ ὄχι ὀλίγους εὐρωπαϊοὺς συγγραφεῖς. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος συγγραφεὺς ἐπέζησε τὴν πῶς θυελλώδη ἀλλὰ καὶ πῶς δημιουργικὴ περίοδον τῶν περιπετειῶν τῆς Μέσης Βαλκανικῆς

1. Ἄν καὶ δὲν ὑπάρχει Σλάβος συγγραφεὺς, ὁ ὁποῖος, ὅταν μιλῆ γιὰ τὸ μακεδονικὸ ζήτημα ἢ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ «Ἑλιν-Ντέν», νὰ μὴν ἀφιερῶσιν τοὐλάχιστον δυὸ σελίδες στὸ ἔργον καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ Γκότσε Ντέλτσεφ, ἐν τούτοις σημερινῶν τὴν παρακάτω σκιαγράφῃ τοῦ στα συγγράμματα τῶν καθηγητῶν Ἰσαίρωφ καὶ Βλάχωφ. Αὐτοὶ εἰδικῶς κατέγιναν μὲ τὴ βιογράφησιν τοῦ μακεδόνοιο ἥρωα. Ἀλλὰ δὲν περιορίσθηκα σ' ἀνωτέρω. Στὶς συχνὰς ἐπισκέψεις καὶ διατριβὰς μου, — λόγῳ ὑπηρεσιακῶν λόγων—στὴν Ἑδεσσα καὶ τὴ Φλώρινα, συνάντησα δικούς μας γέροντας, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους μερικοὶ γνώρισαν προσωπικῶς τὸν Ντέλτσεφ. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς μοῦ τὸν ἐξαγακτήρισε ἐπιγραμματικῶς ἔτσι: «ἓνα ὄμορφον, ἔξυπνον καὶ τίμιον παλληκάριν, ποὺ ὅταν μᾶς μιλοῦσε κερμόμασταν ἀπ' τὰ χεῖλια του». Τοὺς μιλοῦσε στὴ γλῶσσα τους, σλαβομακεδονικά, ποὺ σήμερ' ἀκόμη δὲν ὑπάρχει Ἑδεσσαῖος ἢ Φλωρινιώτης νὰ μὴ τὴν κατέχη καὶ νὰ τὴ μιλῆ σὰν τὴν ἑλληνικήν, τὴ μητρικήν του γλῶσσαν. Εἶν' αὐτὸ τὸ κυριώτερον αὐτοῦ τῶν Σλάβων προπαγανδιστῶν γιὰ ν' ἀποδείξουν, ὅτι δῆθεν ἡ Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου εἶναι καὶ σήμερον σλαβική. Κατὰ πόσον όμως ἡ γλῶσσα εἶναι κριτήριον τῆς Ἑθνότητος, εἶναι ἓνα ἄλλο θέμα. Τὸ διαπραγματεύομαι καὶ τὸ ἐξονυχίζω σ' ἄλλη μιὰ μελέτη μου μὲ τὸν τίτλον «Τὸ Σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι». Ἀθήναι 1955. Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Θερακικῶν Μελετῶν ἀριθμ. 44.

ήτοι την χρονική περίοδο 1880-1950. Ἐπομένως τὰ ὅσα γράφει ἀποτελοῦν μὴν ἱστορική ἀλήθεια αὐτῶν τῶν γεγονότων.

Λοιπὸν πάνω σ' αὐτὰ τὰ πιστοποιημένα πραγματικά γεγονότα ὁ ἱστορικός ἀλλὰ καὶ κάθε εὐσυνείδητος ἀφηγητής, ἔχει κανόνα καὶ καθήκον ἀπαράβατο νὰ στηρίξη τὴ γνώμη του καὶ νὰ βγάξη τὰ σχετικὰ συμπεράσματα βασιζόμενος μονάχα στὰ πιστοποιημένα πραγματικά γεγονότα. Αὐτὸ κάναμε καὶ κάνομε πάντοτε κι' ἡμεῖς ².

*
* *

§ 3. Καὶ ἐρχόμεθα τώρα ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴ βιογραφία, τὴ δράσι καὶ τὸν ἥρωϊκὸ θάνατο τοῦ μνημονευθέντος Γκότσε Ντέλτσεφ, πού γιὰ κάθε ἀμερόληπτο ἱστορικό μπορεῖ νὰ παραβληθῆ μόνο μὲ τοὺς γενναιοψυχούς ἐπαναστάτες μὲ τὸν Δαντὸν τῆς Μεγάλης Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, τὸν Ρήγγα Φεραῖο, τὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη, ἢ τὸν Κανάρη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, τὸν Χρῆστο Μπότσεφ τῆς Βουλγαρικῆς τοῦ 1876 καὶ τὸν Παῦλο Μελά τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος.

Γεννήθηκε στὰ 1872 στὸ Κιλκίς ἀπὸ γονεὺς αὐστηρούς, θεοσεβεῖς καὶ φιλοπρόοδους ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ εὐπόρους. Ἀφοῦ στὴ γενέτειρά του πόλι ἐτελείωσε τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, οἱ γονεῖς του τὸν ἔστειλαν στὸ βουλγαρικὸ Γυμνάσιο τῆς Θεσσαλονίκης. Φιλομαθῆς καὶ φιλόπονος καθὼς ἦταν ὁ Γκότσε Ντέλτσεφ τελειοποιήθηκε στὴν ἐκμάθησι τῆς ἑλληνικῆς—ὡς γλώσσης τῆς ἀνωτέρας μακεδονικῆς τάξεως καὶ τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων—καὶ τῆς γαλλικῆς—ὡς γλώσσης τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῆς διεθνoῦς κοινωνίας τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐπίσης πρακτικῶς ἔμαθε τὴν τουρκικὴν σὰν γλῶσσα τοῦ κυρίαρχου κράτους καὶ τὴν ἰσπανο-ἑβραϊκὴν, σὰν γλῶσσα τοῦ ἐμπορίου. Ὅταν τελείωσε τὸ Γυμνάσιο τῆς Θεσσαλονίκης πῆγε στὴ Σόφια καὶ μὲ τὰ προσόντα πού εἶχε μῆκε ἀμέσως στὴ Σχολὴ τῶν Ἐδελπίδων. Οἱ βιογράφοι του λένε, ὅτι καταγινότανε περισσότερο μὲ κοινωνιολογικὰς μελέτες, παρὰ μὲ τὰ καθ'αυτὸ μαθήματά του. Ὡς ἐκ τούτου κάποτε ἀπεβλήθη προσωρινῶς ἀπὸ τὴ στρατιωτικὴ Σχολή. Παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν τὸν εἴλκυαν τόσο οἱ θεωρίαι τοῦ Μάρξ, τοῦ Ἐγκελς κι' ὕστερότερα τοῦ Λένιν, ὅσον αὐτὲς τῶν ἰδεολόγων σοσιαλιστῶν τοῦ Σαῖν-Σιμών καὶ τοῦ Φουριέ. Τελείωσε ὀπισοδῆποτε τὴ Σχολή. Ἄν παρέμενε

2) Ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα τούτα οἱ μελέτες μου (ἱστορικοῦ, ἐθνολογικοῦ καὶ λαογραφικοῦ ἐνδιαφέροντος) πού ἀφοροῦν τὴ Βορειοθράκη εἶναι οἱ ἑπόμενες. 1) Ἑλληνικὲς Θεραπευτικὲς Κοινότητες στὴν Τουρκία, Βουλγαρία καὶ Ἀνατ. Ρωμυλία. «Ἀρχεῖον Θερακικοῦ καὶ Λαογρ. Θεσανροῦ» Τόμ. 10ος Ἀθῆναι 1944. 2) Ἑλληνικὰ Μοναστήρια καὶ Θέρετρα τῆς βορεινῆς Ροδόπης» Ἀρχεῖον. Τόμ. 14ος 1948. 3) «Βούλγαροι καὶ Ἕλληνες». Ἀρχεῖον Τόμ. 16ος 1952. 4) Φυλετικὲς καὶ Ἐθνικὲς μειονότητες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ Βουλγαρία. Ἀθῆναι 1954. Ἐκδοσι Ἐταιρείας Θερακικῶν Μελετῶν. 5) Τὸ Σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Ἀθῆναι. 1955. Ἐκδοσις Ἐτ. Θερακικῶν Μελετῶν.

στό στρατιωτικὸ στάδιο ἢ τύχη του θὰ ἦταν λαμπρὴ καὶ ἀλματώδης. Διότι στὸ μεταξὺ οἱ ῥῶσοι ἀξιωματικοὶ λόγῳ τῆς ἀντιρωσικῆς πολιτικῆς τοῦ Σταμπουλόφ εἶχαν ἀνακληθῆ, ὁ δὲ Σερβο-βουλγαρικὸς πόλεμος ἄνοιξε πολλὰ τὰ κενὰ στὰ στελέχη τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ. Συμφοιτηταὶ του καὶ ὄχι βέβαια μὲ τὰ δικά του προσόντα, ἔγιναν ἀλματωδῶς λοχαγοί, ταγματάρχαι. ἀντισυνταγματάρχαι καὶ ὄχι λίγοι ἀντιστράτηγοι καὶ στρατηγοὶ ἀκόμη. Ἐντούτοις ὁ Ντέλτσεφ προτίμησε νὰ ἐπιστρέψῃ στὴ Μακεδονία γιὰ νὰ δεχθῆ τὸ τίμιο, ἀλλὰ τόσο φτωχὸ καὶ ἐπικίνδυνο ἐπάγγελμα τοῦ δημοδιδασκάλου στὰ χωριά. Λέμε ἐπικίνδυνο, διότι οἱ τουρκικὲς ἔρχες σὲ κάθε βούλγαρο δημοδιδάσκαλο διέβλεπαν ἕναν ἐπικίνδυνο κομιτατζῆ.

§ 4. Καθὼς εἴπαμε, ὅταν τὴν πρώτη φορὰ συνήλθαν στὴ Θεσσαλονίκη στὰ 1893 οἱ ἑπτὰ ἰδρυτὲς του, ὁ Γκότσε Ντέλτσεφ ἔλειπε σὲ κάποιον μακρυνὸ χωριό. Ὅταν ὅμως στὰ 1905 ἢ στὰ 1906 συνήλθε μιὰ μεγαλύτερη ἀντιπροσωπευτικὴ Ἐπιτροπὴ, σὶν Γκότσε Ντέλτσεφ καὶ τὸν Γκεώργκη Πετρόφ, οἱ σύεδροι παμψηφεί ἀνέθεσαν τὴν ἐκπόνησι τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ὄργανώσεως.

§ 4. Τὸ πρῶτο ἄρθρο τοῦ ἐν λόγῳ καταστατικοῦ τῆς I.M.R.O., καθὼς εἴπαμε ἄλλοῦ, διελάμβανε ἐπὶ λέξει :

Ἄρθρον 1ον. Ἡ Ἐσωτερικὴ Μακεδονο-Ἀδριανοπολιτικὴ Ἐπαναστατικὴ Ὄργάνωσις ἔχει σκοπὸ νὰ συνενώσῃ σὲ μιὰν ἐνιαίαν ὀργάνωσι ὅλους τοὺς ἀδικουμένους ἀπὸ τὸ σημερινὸ τυραννικὸ καθεστῶς κατοίκους τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ νομοῦ Ἀδριανουπόλεως, χωρὶς διάκρισι ἐθνότητος καὶ θρησκευήματος γιὰ τὴν ἀπόκτησι πολιτικῶν δικαιωμάτων μὲ τὴν ἀνακήρυσιν τῆς Μακεδονίας σὲ αὐτόνομο Κράτος³.

Αὐτὸ τὸ ἄρθρο ὁ Γκότσε Ντέλτσεφ τὸ ἔκανε κανόνα τῆς ζωῆς του καὶ τῆς δράσεώς του, εἴτε σὰν δάσκαλος, εἴτε σὰν ἀπόστολος τῆς αὐτονομιστικῆς του ἰδεολογίας εἴτε σὰν ἐπαναστάτης. Ὡς ἀρχηγὸς ἑνὸς ἰσχυροῦ σώματος κομιτατζήδων, συναρμολόγησε αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ βουλγαρομακεδόνας ἐθελοντὰς καὶ ὄχι ἀπὸ βιαίως στρατολογημένους ἢ μισθοφόρους⁴. Γι' αὐτὸν τὸν λόγον οἱ ὀπαδοὶ του τὸν ἐλάτρευαν. Οἱ συμβουλές του

3. Ὁλόκληρο τὸ κείμενο τοῦ καταστατικοῦ χάρτου τῆς Ἐσωτερικῆς Μακεδονικῆς Ἐπαναστατικῆς Ὄργανώσεως βρῖσκει ὁ ἀναγνώστης στὸ σύγγραμμα τοῦ γιουγκοσλάβου συγγραφῆως Λιοῦμπεν Λάπσ μὲ τὸν τίτλο : «Liouben Lape-Otbrani Tehétiua za Istoriata na Makedonckia Narod» ἤτοι «Ἐκλεκτὰ ἀναγνώσματα διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ Μακεδονικοῦ Λαοῦ» Σκόπια 1953. Ἐκδοσις «Prosvét-no Délo» σελ. 251. Ἐπίσης Zografski, Abadjieff, Mitreff, Kermidjieff Egeiska Makedonia : Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου σελ. 185.

4. Ὁ μόνος Ἕλλην ὀπλαρχηγός, ὁ ὁποῖος προσεκολλήθη καὶ συνειργάσθη μὲ τὴν Ἐσωτερικὴν Ὄργάνωσι ἦταν ὁ Γιάννης Ἑλληνας ἢ Ἰβάν Γκαρισέτο. Καταγόταν ἀπὸ τὴν Στρούμνιτσα, σπουδαιότατο κέντρο ἑλληνικὸ καὶ Γραικομάνων πού σήμερα ἀποτελεῖ τμημὰ τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας τῶν Σκοπίων (Περβ. Δ.Κ. Βογα-

ἢ ὀδηγίες του πρὸς αὐτοὺς ἦσαν διαταγὲς ἀπαράβατες. Ἔτσι μόνος στὴν ἀρχὴ κι' ἔπειτα μὲ τὸ σῶμα του διέτρεξε τὶς ἐπαρχίες Καστοριάς, Πρέσπας Ἐδέσσης, Μοναστηρίου καὶ Φλώρινας. Ὅπου καὶ ἂν ἐπίγαινε ὁ Γκότσε Ντέλτσεφ πρώτη του δουλειὰ ἦταν νὰ συμβιβάσῃ καὶ νὰ συμφιλιώσῃ Πατριαρχικούς καὶ Ἐξαρχικούς, Ἕλληνας καὶ Βουλγάρους κι' ἔπειτὰ νὰ τοὺς οργανώσῃ, τοὺς τελευταίους, σὲ κοινὸν ἀγῶνα ἐναντίον τοῦ τυραννικοῦ σουλτανικοῦ καθεστώτος. Ἀλλὰ μόνον αὐτοῦ καὶ ὄχι κατὰ τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ, τὸν ὁποῖον ἔπαιρνε πάντοτε ὑπὸ τὴν ἰδιαίτερη προστασία του. Ἡ ἐπιβολή του ἦταν τόση, ὥστε δίκες ποὺ ἐχρόνιζαν ἐνώπιον τῶν τουρκικῶν δικαστηρίων ν' ἀνακαλοῦνται καὶ οἱ δικασταὶ ν' ἀναθέτουν στὸν Γκότσε Ντέλτσεφ διαιτητικῶς νὰ ἐπιλύσῃ καὶ μάλιστα νὰ λύσῃ τὴ διαφορὰ τῶν διαδίκων ὀριστικῶς καὶ ἀνεκκλήτως. Τὸ δὲ πιὸ ἀξιοπερίεργο ἦταν, ὅτι κατόρθωσε ἀκόμη τούρκους νεαροὺς νὰ παρασύρῃ στὴν δργάνωσι τῆς I.M.R.O. ἀλλὰ μόνον μὲ τὴ προπαγάνδα του, οὐδέποτε ὅμως διὰ βίας ἢ ἀπειλῶν. Ἐπίσης δὲν ἔκανε τότε αὐτὸ ποὺ ἦταν τὸ συνηθέστερο πρᾶγμα μεταξὺ τῶν ἄλλων βουλγάρων ἀρχικομιτατζήδων, δηλαδὴ ν' ἀπάγουν πλουσίους τούρκους, Ἕλληνας ἢ ἄλλης ἐθνότητος καὶ νὰ τοὺς ἀπελευθερώνουν, ἀφοῦ θὰ ἔπαιρναν τὰ ὀριζόμενα λύτρα, δῆθεν γιὰ πατριωτικὸς σκοποῦς. Γενικῶς ὁ Γκότσε Ντέλτσεφ ποτὲ δὲν ἔβαψε τὰ χέρια του σὲ αἷμα ἡσυχου πολίτου, ἀδιάφορο ἂν αὐτὸς ἦταν Χριστιανός, Ἑβραῖος ἢ Τοῦρκος, ἀδιάφορο ἂν ἦταν Ἐξαρχικὸς ἢ Πατριαρχικὸς. Ζήτημα εἶναι, ἂν ἄλλος ἀγωνιστὴς τοῦ μακεδονικοῦ ἀγῶνος οἰασθῆποτε παρατάξῃς ὑπῆρξε τόσο δημοφιλὴς καὶ ἡ δρᾶσις του ἦταν τόσον καρποφόρα. Ἀλλὰ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν λόγον ἔγινε μισητὸς στοὺς Βαρχοβιστὰς τῆς Σόφιας. Οἱ τελευταῖοι μάλιστα ἔφθασαν μέχρι τοιοῦτου σημείου ἀνανδρίας καὶ πορώσεως, ὥστε νὰ ἐξοπλίσουν καὶ ν' ἀποστείλουν στὴ Μακεδονία ἓνα κο-

ζλή «Τὸ Σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι». Ἀθήναι. 1955. Ἐκδόσις Ἐτ. Θρακικῶν Μελετῶν ἀριθ. 43. σελ. 10-13. Λοιπὸν ὁ Ἰβάν Γκαρτσέτο ἔχει ἐκδόσει στὴ μητρικὴ του γλῶσσα (τὴ σλαβομακεδονικὴ) τὰ «Ἀπομνημονεύματά του (Spomeni)». Σ' αὐτὰ μεταξὺ ἄλλων γράφει γιὰ τὸν Γκότσε Ντέλτσεφ τὰ ἐπόμενα ἀξιοσημείωτα: «Στὴ περιοχὴ τῆς Στρούμνιτσας συναντήθηκα γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τὸν Ντέλτσεφ. Αὐτὸς μοῦ ἐξήγησε ποιὰ εἶναι ἡ ἀποστολή μας. Ὡς τότε σκοτάδι βασιλευε στὸ μυαλό μου. Πάντως ἐνόμιζα, ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶναι εὐκόλο πρᾶγμα, κυρίως νὰ προμηθευθῶμε ὄπλα. Ὁ Ντέλτσεφ μοῦ ἐξήγησε, ὅτι δὲν πρέπει νὰ περιμένουμε ἐξωτερικὴ βοήθεια οὔτε κἀν ἀπὸ τὴ Βουλγαρία ἀλλὰ ἔμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ προετοιμασθῶμε γιὰ τὴν ἐπανάστασι καὶ πρώτα ἀπ' ὅλα ψυχικῶς, καὶ μόνον ὅταν ὁ τελευταῖος χωρικός ἐνοστερνισθῇ τὸ νόημα τῆς ἐπαναστάσεως τότε νὰ τὴν κηρύξουμε. Ἔως τότε κανένας Μακεδὼν νὰ μὴν ἀναμιγνύεται στὶς ὑποθέσεις μας. Ὁ Ντέλτσεφ ἐπροπαγάνδιζε, οἱ χωρικοὶ νὰ μὴ πηγαίνουν στὰ τουρκικὰ δικαστήρια, νὰ κατανοήσουν τί θὰ πῆ ἐλευθερία, ἀντιπαραβάλλοντας τὴν κατάστασί τους μὲ τὴν κατάστασι τῶν χωρικῶν στ' ἄλλα ἐλεύθερα κράτη, καὶ νὰ οργανωθῇ συστηματικῶς ἡ διαφώτισις τῶν μαζῶν. (Πρβ. Vlahoff op. cit. σελ. 165).

μιτατζήδικο σῶμα με εἰδικὴ ἐντολὴ νὰ τὸν δολοφονήσουν. Ἐσώθηκε ὡς ἐκ θαύματος⁵.

Καὶ γιὰ νὰ τελειώσουμε τὸ σκιαγράφημα τοῦ ἥρωος αὐτοῦ, ποὺ ὀραματιζότανε πάντοτε τὴν ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΝ ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΝ, εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ προσθέσω καὶ τὰ ἐπόμενα : Ἐπίστευε ὅτι μονάχα ἔτσι θὰ γεννηθῆ μιὰ κατάστασι πραγμάτων, ὅπου οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ θὰ ζοῦσαν ἀδελφωμένοι. Τὸ ἴνδαλμά του ὑπῆρξε ἡ βαλκανικὴ Ὀμοσπονδία»⁶.

§ 5. Ὁ Γκότσε Ντέλτσεφ τίμια καὶ παλλικαρία τελείωσε τὴ ζωὴ καὶ τὴ δρᾶσι του καθὼς τίμια καὶ ἥρωϊκῆ ὑπῆρξεν ὀλόκληρη ἡ ζωὴ του. Σκοτώθηκε μετὰ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι σὲ μιὰ μάχη ἐναντίον τουρκικοῦ ἀποσπάσματος στὸ χωριὸ Μπάνιτσα τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας στίς 23 Ἀπριλίου (4 Μαΐου) τοῦ 1903⁷. Ἐντούτοις ὁ σπόρος τῆς Ἐλευθερίας, ποὺ μετὰ τόσους κόπους, μόχθους καὶ αὐτοθυσία ἔσπειρε, δὲ μπόρεσε νὰ φυτρώσῃ καὶ νὰ καρποφορήσῃ. Τὸν ποδοπάτησαν ἄλλοι ὀπλαρχηγοὶ καὶ ἐπάνω του ἔστρωσαν μιὰ ταφόπετρα βαρεῖα γιὰ νὰ μὴ βλαστήσῃ πιά. Ἦταν ἡ πλάκα τῆς ΑΥΤΟΝΟΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ.

§ 6. Οἱ λίγες αὐτὲς γραμμὲς ἄς θεωρηθοῦν ὡς ἱερὸ μνημόσυνο στὴ μνήμη τοῦ γενναίου αὐτοῦ τέκνου τῆς πολυπαθῆς Μακεδονίας. Ἔχει τόσο μεγαλειότερη σημασία ἐφ' ὅσον τοῦ τὸ προσφέρει ἕνας ὄχι ὁμοεθνῆς του. Ὅμως ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἀνήκει στὴ φυλὴ ἐκείνη, ποὺ ξέρεῖ νὰ τιμᾷ τὴν ἀνδρεία καὶ τὴν ἀρετὴ, στὴν πύθ πλατεῖα ἐννοία τῶν λέξεως, ὅπου καὶ ἂν τὴ συναντήσῃ. Ἀκόμα καὶ μεταξὺ τῶν μεγαλειτέρων ἐχθρῶν τοῦ ἔθνους του.

Γιὰ νὰμαι δίκαιος καὶ ἀντικειμενικὸς θὰ πρέπει νὰ ἐξάρω, ὅτι ὁ Ντέλτσεφ δὲν ἦταν μόνος Βούλγαρος ἢ Σλαβομακεδῶν στὴν ἰδεολογικὴ ἀντίληψι τοῦ ἀγῶνος. Μεταξὺ τῶν ἀγῶν ἀγωνιστῶν πρέπει ν' ἀναφέρω τὸν Μιχ. Γκερτζίκωφ (γιὰ τὸν ὁποῖον μίλησα), τὸν Γκότσε Πετρώφ, τὸν Πέρυ Τόσσεφ, τὸν Πέτρο Πόπ-Ἀρσωφ, τὸ Νικόλα Κάρεφ καὶ μερικοὺς ἄλλους. Μεταξὺ αὐτῶν θὰ τοποθετοῦσα καὶ τὸν Γιάνκο Σαντάσκη, τοῦ ὁποῖου ἡ περιοχὴ δράσεως ἦταν ὁ νομὸς Σερρῶν, καὶ ποὺ οἱ Βούλγαροι καὶ Γιουγκοσλάβοι συγγραφεῖς, ποὺ κατέγιναν μετὰ τὸ θέμα, τὸν θεωροῦν ὡς τὸν πιστότερο ὀπαδὸ καὶ συνεργάτη τοῦ Ντέλτσεφ. Θὰ τὸ ἔκανα ἂν δὲν ὑπέκυπτε στὴν ἀμεση ἀντίληψί μου, ἕνα γεγονός ποὺ ἀνέτρεψε τὴν ἰδέα ποὺ εἶχα γι' αὐτούς. Καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ εἶναι τὸ ἐπόμενο. Εἶχαμε ἀποφασίσει—ἡ πρώτη ὑποεπιτροπὴ Ἑλληνο-βουλγαρικῆς μεταναστεύσεως στὴ Σόφια, τῆς ὁποίας Ἑλλὴν ἀντιπρόσωπος ἦμουν ἐγὼ—νὰ κάνουμε αὐτοψία καὶ νὰ ἐξετάσουμε ἐπὶ τόπου τοὺς μάρτυρες τῶν φακέλων Μελενοΐκου καὶ Ροζινοῦ, τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ

5. Dimitri Vlahoff op. cit. σελ. 129.

6. Πρβλ. Δ. Βλάχωφ op. cit. σελ. 166.

7. Dimitri Vlahoff op. cit. σελ. 107.

μοναστηρίου τῆς ἴδιας περιφέρειας. Πρόεδρος αὐτῆς τῆς ὑποεπιτροπῆς ἦταν ὁ Α. Ναμὲς (Namiésche). Ἐβραιοβέλγος, ἀλλὰ μὲ βουλγαρικὴ συνείδησι. Βέβαια δὲν ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀποδεκτός, ὡς μέλος οὐδετέρου ἔθνους, ἀλλ' «ἀντιστάσεως μὴ οὔσης» ἔγινε. Ἄς εἶναι. Λοιπὸν καλοκαίρι τοῦ 1929 μὲσω Νευροκοπίου πήγαμε στὸ Μελένοικο.⁸ Γι' αὐτὸ μιῶ ἀμέσως παρακάτω. Ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐξέτασι τῶν μαρτύρων (δικῶν μας καὶ Βουλγάρων) πιστοποιήθηκαν τὰ ἐπόμενα: Ὁ Ροζινὸς ἦτο ἓνα παλαιὸ ἑλληνικὸ μοναστήρι, ἐξαρτῶμενο ἀπὸ τὴν Μονὴ τῶν Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἀπὸ τὸν Ροζινὸ πνευματικῶς ἐξαρτῶνταν τρία χωριά Πατριαρχικῶν Βουλγάρων, οἱ κάτοικοι τῶν ὁποίων παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες τῆς Ἐξαρχίας παρέμειναν πιστοὶ στὸ Πατριαρχεῖο. Διαρκοῦντος λοιπὸν τοῦ μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ὁ Γιάννης Σαντάσκης ἐπέδραμε στὸ μοναστήρι καὶ ἔσφαξε τὸ ἑλληνικὸ προσωπικὸ του, ἦτοι τὸν γέρο ἠγούμενό του, τὴν γριὰ οἰκονόμο καὶ δύο ἄλλους. Ἐπειτα παρέδωσε τὸ μοναστήρι καὶ τὰ τρία χωριά στὴν Ἐξαρχία. Εἶναι ἐκτὸς ἀμφιβολίας, ὅτι ἂν ἦταν ὁ Γκότσε Ντέλτσεφ ἀντὶ τοῦ Σαντάνσκι αὐτὸ τὸ ἐντελῶς ἄσκοπο ἔγκλημα δὲν θὰ γινότανε. Ὁ Ντέλτσεφ, ὁ ὁποῖος παντοῦ ἐφρόντιζε νὰ διδάσκει τὴν ὁμόνοια καὶ τὴν σύμπραξι Ἐξαρχικῶν καὶ Πατριαρχικῶν γιὰ τὸν κοινὸ ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα καὶ συχνὰ τὸ ἐπιτυγχάνει—καθὼς λ.χ. στὰ Βοδενά, τὴν σημερινὴ Ἠδεσσα—οὐδέποτε θὰ διέπραττε ἓνα παρόμοιο, ἐντελῶς ἄσκοπο ἔγκλημα.

8. Τὸ Μελένοικο (ἀπὸ τὸ Μέλας Οἶκος, διότι ἐκεῖ ἐξόριζαν οἱ Βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες τοὺς ἀνεπιθύμητους αὐλικούς των) ἦταν μιὰ ἀποικία Φιλιππουπολιτῶν, ποὺ ὡς τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου (1913) παρέμεινε ἐντελῶς ἑλληνικὴ. Μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου παρεδόθηκε στοὺς Βουλγάρους. Οἱ κάτοικοι τοῦ Μελενοίκου, ὅλοι Ἕλληνες ἀνεξαρτήτως, ἅμα πληροφορήθησαν τὸ γεγονός πῆραν ὅ,τι ἦταν νὰ πάρουν μαζί τους καὶ μετανάστευσαν στὴν Ἑλλάδα. Ἐγκατεστάθησαν κυρίως στὸ Σιδηρόκαστρο. Μπήκαν οἱ Κομιτατζήδες. Κυριολεκτικῶς δὲν ἀφῆκαν «λίθον ἐπὶ λίθου». Ἀφοῦ λεηλάτησαν, ὅ,τι κινητὰ ἀναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν οἱ Ἕλληνες κάτοικοί του, ἔπειτα ξύλωσαν πόρτες, παράθυρα, ξύλα, οἰδηρα, κεραμίδια κτλ. καὶ τὰ μετέφεραν στὴν παλαιόχωρα κομόπολι «Σβέτι-Βράτς»=Ἁγιοὶ Ἀνάργυροι». Κατόπιν αὐτοῦ μὲ βόμβες ἀνατίναξαν ὅ,τι ἄλλο παρέμεινε, ἔτσι ποὺ ὅταν πήγαμε ἐκεῖ, δύσκολο ἦταν νὰ ξεχωρίσουμε ποῦ τέλειωνε τὸ ἓνα σπῆτι καὶ ποῦ ἄρχιζε τὸ ἄλλο. Παρέμεινε ὄρθιος μόνον ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τοῦ Μελενοίκου καὶ τοῦτο χάρις στὴν ἐπέμβασι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τῆς Σόφιας. Τὸν ἐπισκέφθηκα. Ἐνα μεγάλωπρεπο μεσαιωνικὸ κτίσμα.

—Γιατὶ αὐτὴ ἢ καταστροφὴ; ρώτησα τὸν συνάδελφό μου Ποπότλιεφ:

—Εἶναι ἀντίποινα, μοῦ εἶπε, ποῦ σεῖς καταστρέψατε τὸ Κιλκίς

—Γνωρίζω κάλλιστα τὸ Κιλκίς, τοῦ εἶπα. Ξέρετε, βέβαια, ὅτι ἐκεῖ ἔγινε ἡ φονικώτερη μάχη τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ μὲ τὸν βουλγαρικὸ, κατὰ τὸν Β' βαλκανικὸ πόλεμο. Φυσικῶς ἐπόμενο εἶναι νὰ ἔχη βομβαρδισθῇ ἡ πόλις. Καὶ πάλιν ὁμως τὸ τμήμα τῆς πόλεως ἐκτὸς τῆς γραμμῆς τῶν ἐπιχειρήσεων ἔμεινε ἄθικτο. Ἐκεῖ βρῖσκεται ἄθικτο ἐπίσης καὶ τὸ σπῆτι τοῦ πρωθυπουργοῦ σας Ντάνεφ—, ἐνῶ οἱ Μελενοικιώτες τί ἀντίστασι σὰς ἔφεραν; Ἀλλὰ ἐκεῖνος δὲν ἀπάντησε . . .

ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΙΚΡΑΓΙΑΝΝΑΝΙΤΟΥ
ΥΜΝΟΓΡΑΦΟΥ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΕΥΘΥΜΙΟΥ
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΑΔΥΤΟΥ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ *

Μαΐου ε'.

Μνήμη τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν ΕΥΘΥΜΙΟΥ
Ἐπισκόπου Μαδύτου τοῦ Θαυματουργοῦ.

Σημ. Ἐν τῇ παρουσίᾳ ἑορτῇ λαμβάνομεν ὡς ὁδηγὸν τὴν τυπικὴν διάταξιν τῆς ἑορ-
τῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῇ η' τοῦ αὐτοῦ Μηνός.

ΕΝ Τῷ ΜΙΚΡῷ ΕΣΠΕΡΙΝῳ

Ἰστώμεν στίχους δ' καὶ ψάλλομεν τὰ ἔξης Πρόσόμοια.

Ἦχος β'. Ὅτε ἐκ τοῦ ξύλου.

Ὅτε ἐν τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ, Πάτερ ἱερῶς ἐπαιδεύθης, ἀπὸ νεότητος, τότε
πλήρης γέγονας φωτὸς τῆς χάριτος, ἀπαθεία κοσμούμενος, καὶ πάσαις
ιδέαις, ἐναρέτων πράξεων, καλλωπιζόμενος· ὄθεν δωρεῶν οὐρανίων, τὰς πολυ-
τελεῖς χορηγίας, πρὸς Χριστοῦ Εὐδύμῃ ἐπλούτησας.

Ὅτε εὐδοκία θεϊκῆ, θεῖος Ἱεράρχης ἐδείχθης, Πάτερ Εὐδύμῃ, τότε ποι-
μὴν ἔνθεος, Μαδύτου γέγονας, καὶ σοφία τῶν ἔργων σου, καὶ ἦθεσι
θείοις, καὶ πολλῇ χρηστότητι, ταύτην ἐποίμανας· πλοῦτος γὰρ ἀγάπης ἐφά-
νης, θαύμασι μεγίστοις ἐμπρέπων, καὶ εὐεργετῶν θερμῶς τοὺς πάσχοντας.

Ὅτε τὴν δοθεῖσάν σοι ἰσχύν, Πάτερ ἐν οἰκτίρμονι γνώμῃ, ἐφήπλους ἄπασι,
τότε πᾶσιν ἔβλυξες χάριν καὶ ἔλεος, δαιμονῶντας ἰώμενος, πεινῶντας
ἐκτρέφων, καὶ ἐν ἰλαρότητι, πᾶσαν παιδεύων ψυχὴν· ζῶν γὰρ θαυμαστῶς
ἐδοξάσθης, καὶ θανὼν πλειόνων χαρίτων, ἱερὲ Εὐδύμῃ μετέσχηκας.

---

* Ἡ Ἀκολουθία αὕτη ἐκδίδεται, ἐγκρίσει τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλη-
σίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπιμελεία τοῦ Πρωτοπρεσβυτέρου Ἰωάννου Σπ. Ράμφου, ἐφη-
μερίου τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἱ. Ναοῦ Ἁγίου Γεωργίου (Κυψέλης) καὶ Διευθυντοῦ τοῦ
Θεολογικοῦ Οἰκοτροφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας.

Οτε τῶν Ἁγίων ταῖς σκηναῖς, ἐν ἀγαλλιάσει μετέστης, Πάτερ Εὐθύμιε, τότε σου τὸ τίμιον καὶ θεῖον λείψανον, τῇ σῇ ποιμνῇ κατέλιπες, ὡς ἔνθεον πλοῦτον, μύρα βλῦζον εἶσοσμα καὶ ἰαμάτων πηγὰς· ᾧ περ οἱ προστρέχοντες πίστει, ῥῶσιν καὶ χαρὰν καὶ ὑγείαν, καὶ παθῶν τὴν ἴασιν ἐλάμβανον.

Δόξα. Ἦχος α΄.

Απὸ παιδὸς ἀνατεθεὶς τῷ Θεῷ, ὡς ὁ θεῖος Σαμουήλ, θεοπροπη ἐπεδείξω πολιτείαν, προσφόρως Πάτερ· καὶ τῶν θεῶν ἐνταλμάτων ἐργάτης γενόμενος, τῶν θεῶν ἐλλάμψεων, θησαυρὸς ἐδείχθης· καὶ τὴν θεῖαν ἀμφιασάμενος διπλοῖδα, ἀρχιερεὺς ὄσιος καὶ ἄκακος, κατὰ Παῦλον ὄφθης· μεθ' οὗ συγχορευῶν ἐν οὐρανοῖς, ὑπὲρ ἡμῶν Χριστὸν ἰκέτευε, Ἱεράρχα Εὐθύμιε.

Καὶ νῦν. Τῆς Ἑορτῆς.

Ἄποστιχα.

Ἦχος β΄. Οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ.

Οἶκος θεοειδῆς, ἀμέμπτῳ πολιτεία, ἐδείχθης Ἱεράρχα, ὡς ἡ ἐπαγγελία, Πατρὸς Υἱοῦ καὶ Πνεύματος.

Στίχ. Οἱ ἱερεῖς σου Κύριε ἐνδύσονται. . . .

Αγγελος ἐν σαρκί, ἐδείχθης Ἱεράρχα, καὶ εὐποιῆς ρεῖθρον, καὶ πρόεδρος Μαδύτου, Εὐθύμιε περιδοξος.

Στίχ. Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τοῦ Ὁσίου αὐτοῦ.

Μνήμην σου τὴν σεπτὴν, Μαδύτιοι τελοῦντες, Εὐθύμιε τρισμάκαρ, ἐν σοὶ λαμπρῶς καυχῶνται, προστάτην σε πλουτήσαντες.

Δόξα. Τριαδικόν.

Τρίφωτε Παντουργέ, Ὑπέρθεε Θεότης, ἐλέησον τὸν κόσμον, λιταῖς τοῦ Εὐθυμίου, τοῦ θεοῦ σου θεράποντος.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον.

Φέρουσα ἐν χερσὶ, τὸν πάντων Βασιλέα, Ὑπεραγία Κόρη, χειρῶν με τοῦ δολίου, ἐξάρπασον καὶ σῶσόν με.

Νῦν ἀπολύεις, τὸ Τρισάγιον, τὸ Ἀπολυτίκιον ἐκ τοῦ Μεγάλου Ἐσπερινοῦ καὶ Ἀπόλυσις.

ΕΝ Τῷ ΜΕΓΑΛῶ ΕΣΠΕΡΙΝῶ

Μετὰ τὸν Προοιμακόν, τό, Μακάριος ἀνήρ. Εἰς δὲ τό, Κύριε ἐκέκραξα, ἱστῶμεν στίχους σ' καὶ ψάλλομεν τὰ ἐξῆς Προσόμοια τοῦ Ἁγίου.

Ἦχος β'. Ποίοις εὐφημιῶν.

Ποίοις εὐφημιῶν στέμμασιν, ἀναδήσωμεν τὸν Ἱεράρχην; τὸν τῆ πολιτεία ἰσάγγελον, καὶ ταῖς ἀρεταῖς ἀξιάγαστον, τὸν λελαμπρυσμένον θεία δόξη· Μαδύτου, τὸν ποιμενάρχην καὶ διδάσκαλον, καὶ Θράκης, συμπάσης, κλέος τὸ πανθαύμαστον, τῆς Ἐκκλησίας τὸν λύχνον, τὸν φωτὶ τῶν ἔργων, δαδουχοῦντα πᾶσαν ψυχὴν, πρὸς βίον ὑπέρτερον, τὸν πανένδοξον Εὐθύμιον.

Ποίοις πνευματικαῖς ἔξασιν, ἀνυμνήσωμεν τὸν Ἱεράρχην; τὸν σημειοφόρον Εὐθύμιον, τὸν ἀπὸ παιδὸς ὄλον ἔνθεον, ὡς ὁ Σαμουὴλ ὁ θεοφόρος· τὸ σκεῦος, τοῦ Παρακλήτου τὸ πολύτιμον· τὸν πλοῦτον, τῆς εὐποιίας τὸν ἀδάπανον· τὸν ποικίλοις τρόποις, καὶ θαυμάτων ταῖς δωρεαῖς, τοῖς πάσχουσι νέμοντα, τῆς ἀγάπης τὴν δαψίλειαν.

Ποίοις ἁσματικοῖς μέλεσιν, ἐπαινέσωμεν τὸν Ἱεράρχην; τὸν ἡγιασμένον Εὐθύμιον, καὶ ἡμᾶς αἰεὶ ἀγιάζοντα, τῷ σεπτῷ καὶ θείῳ αὐτοῦ μύρῳ, τῷ πάλαι, ἐκ τῆς σοροῦ αὐτοῦ πηγάζοντι, δυνάμει, καὶ ἐπομβρία τῆ τοῦ Πνεύματος, δι' οὗ πολλοὶ ἀσθενοῦντες, εὖρον θεραπείαν, καὶ παρακλήσιν ἀληθῆ, καρδίαι θλιβόμεναι, θεία χάριτι ἐδέξαντο.

Προσόμοια ἕτερα. Ἦχος δ'. Ὡς γενναῖον ἐν Μάρτυσι.

Αρεταῖς φαιδρυνόμενος, Ἱεράρχης θεόληπτος, ἱερὲ Εὐθύμιε ἐξηρημάτισας, ἀκεραιότητι Ὅσιε, καὶ τρόπων χρηστότητι, καὶ πενήτων οἰκτιρμοῖς, καὶ λοιποῖς προτερήμασι, τὴν τοῦ βίου σου, ὑπεμφαίνων λαμπρότητα καὶ χάριν, καὶ τὸν πλοῦτον τῆς ἀγάπης, τῆς πρὸς Θεὸν καὶ τὸν ἔγγιστα.

Τῆς Μαδύτου τὸν πρόεδρον, Ἐκκλησίας τὸ καύχημα, Ἑλλησπόντου μέγιστον ἐγκαλλώπισμα, Θράκης ἀπάσης τὸ κλείσμα, ἡθῶν καθαρότητος, ἱερὸν ὑφηγητήν, καὶ χαρίτων τοῦ Πνεύματος, τὸ θαυαύρισμα, τὸν ἐν θαύμασι μέγαν πεφηνότα, εὐφημήσωμεν ἀξίως, τὸν Ἱεράρχην Εὐθύμιον.

Ὡς ποιμένα πανάριστον, καὶ προστάτην θερμότατον, πάντες οἱ Μαδύτιοι εὐφημοῦμέν σε, θαυματοφόρε Εὐθύμιε, τελοῦντες τὴν μνήμην σου, τὴν ἁγίαν καὶ σεπτὴν, καὶ πιστῶς ἐκβοῶμέν σοι· Δίδου πάντοτε, τὴν σὴν χάριν ἡμῖν καὶ εὐλογίαν, ὥσπερ πάλαι τοῦ σοῦ μύρου, τὴν θαυμαστὴν Πάτερ ἐκβλυσιν.

Δόξα. Ἦχος πλ. β'.

Ἱεραρχῶν τὸν κοινωνόν, καὶ τῶν Ὁσίων δόξαν, τῶν ἀρετῶν τὸ σκεῦος, καὶ τοῦ Χριστοῦ θεράποντα γνήσιον, συνδραμόντες ᾧ φιλέοργοι, μελωδι-

κοῖς ἐφουμνίοις, ὑμνήσωμεν λέγοντες· χαίροις ὁ τῆς Μαδύτου ποιμὴν, καὶ θεῖος ἀρωγός, καὶ ἱερὸν καλλώπισμα· χαίροις λαμπτῆρ χρυσαυγέοτατε, ὁ ἐκ Θρακίας Χερσονήσου, ἐκλάμπων τοῖς πέρασι· χαίροις τῶν χαρισμάτων τῶν θεῶν μυροθήκη, καὶ τῶν εὐσεβούντων ἀντίληψις καὶ σκέπη. Καὶ νῦν τρισμάκαρ Εὐθύμιε, ἀπαύστως δυσώπει Χριστὸν τὸν Θεόν, ὑπὲρ ἡμῶν τῶν τιμῶντων φαιδρῶς, τὴν πανένδοξον καὶ σεβάσιμον μνήμην σου.

Καὶ νῦν. Τῆς Ἑορτῆς.

Εἴσδος, Φῶς ἰλαρόν, τὸ Προκείμενον τῆς ἡμέρας, καὶ τὰ Ἀναγνώσματα τοῦ Ἁγ. Νικολάου.

Εἰς τὴν Λιτὴν, Ἰδιόμελα. Ἦχος α΄.

Ηγάλλετο πάλαι, ἡ πόλις Μαδύτου, ὡς θησαυρὸν κατέχουσα, τὸ μυρίπνοον σῶμά σου, Ἱεράρχα Εὐθύμιε· πᾶν γὰρ δώρημα τέλειον, ἔξ αὐτοῦ ἐκαρποῦτο, καὶ μύρου θείου ταῖς ἐκβλύσεισι, μυστικῶς ἡγιαζέτο· νῦν δὲ πάντες οἱ Μαδύτιοι, ὁ σὸς λαὸς ὁ περιούσιος, τῇ σῇ καυχώμενοι δόξῃ, τὴν ἁγίαν μνήμην σου, χρεωστικῶς ἑορτάζουσι. Ποίμανον οὖν Ἁγιε, ἀοράτῳ ἐπισκοπῇ σου, τοὺς λογικούς σου ἄρνας, Εὐαγγελικοῖς λειμῶσι, καὶ πρέσβευε πρὸς Κύριον, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Ἦχος β΄.

Απὸ παιδὸς Θεῷ ἀνακείμενος, ὡς Σαμουὴλ ὁ ἱερός, ταῖς ἀρεταῖς συνηυξήθης Εὐθύμιε, καὶ ἐπληρώθης θεῶν ἐλλάμψεων, ὡς ἡγιασμένον σκεῦος τοῦ Πνεύματος· καὶ τὴν ἱερὰν διπλοῖδα κληρωσάμενος, ὁσίως καὶ ἀμέμπτως τῷ Θεῷ ἱεράτευσας, ὡς Ἱεράρχης θεόληπτος, καὶ ποιμὴν ἀληθινός· πράξει γὰρ διαπρέπων, χάριτι θαυμάτων, τὴν πολιτείαν ἐλάμπρυνας, καὶ ἐλέους ρεῖθρον ὄφθης ἀφθονον, φιλοικτίρμονι γνώμῃ· διὸ ἐπαξίως σε, Χριστὸς ἔθαυμάστωσε.

Ἦχος γ΄.

Αγγελικῶ βίῳ κοσμούμενος, Ἀποστολικῶν χαρίτων μετέσχηκας, Ἱεράρχα Εὐθύμιε· ἐν ἀσκήσει γὰρ συντόνω, ἀναπτέρωσας τὴν ψυχὴν, τῆς σαρκὸς τὸ φρόνημα, τῷ πνεύματι ὑπέταξας· καὶ πρὸς ποιμαντικούς ἀποδυσάμενος ἀγῶνας, περιβλεπτος ὄφθης ταῖς πράξεσι, καὶ περιβόητος τοῖς θαύμασιν· ἐν ἀγάπῃ γὰρ πολλῇ, εὐηργέτης τοὺς πάσχοντας, καὶ ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς, τοὺς ἀτακτοῦντας ἐπαίδευες, ὡς μιμητῆς Χριστοῦ ἐνθεώτατος. Ἄλλ' ὦ Πάτερ συμπαθέστατε, ἀπαύστως ἰκέτευε, ἐλεηθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Ἦχος δ΄.

Τὴν καθαρὰν δοξάζων ζωὴν σου, ὁ τῆς δόξης Κύριος, θαυμάτων χάριν σοι δέδωκε, καὶ κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων, ἔξουσίαν σοι παρέσχετο· ὅθεν

πλείστους δεινῶν νοσημάτων ἀπήλλαξας, καὶ δαιμονῶντας ἐθεράπευσας, τεθλιμμένους παραμυθούμενος, καὶ κινδυνεύοντας διασώζων, ταῖς σαῖς θεομαῖς δεήσεις, καὶ δεξαίαις ἀντιλήψεσι· καὶ μετὰ τέλος ἅγιον, μύρα βλύζειν εὐσομα, ἐκ τοῦ τάφου σου ἠξίωσαι· ὁ γὰρ Χριστὸς ὄν ἐδόξασας, θαυμαστῶς σε ἐδόξασε, δεδοξασμένε Πάτερ Εὐθύμιε· οὐ τῆς δόξης καὶ ἡμᾶς ἀξίωσον, ταῖς πρὸς αὐτὸν κρεσβείαις σου.

Δόξα. Ὁ αὐτός.

Τῆς ἱεραρχίας σου τὴν στολήν, τῶν ἀρετῶν ταῖς ιδέαις, ἔτι μᾶλλον ἐδόξασας, Ἱεράρχα Πάτερ Εὐθύμιε· θεοπρεπῆ γὰρ ἔχων βιοτήν, τύπος καὶ παράδειγμα, ἐν λόγῳ ἐν ἔργῳ ἐν ἀναστροφῇ, τῇ λαχούσῃ σοι ποιμνῇ ἐδείχθης, ταύτην εἰσάγων καὶ ἐξάγων ἐπὶ γλῶσση ζωῆς ἀληθινῆς· καὶ ὡς ἅγιος ἐργάτης, τοῦ ἀμπελῶνος Κυρίου, ἀντάξια ἀπέλαβες, τῶν καμάτων τὰ γέρα. Ἄλλ' ὦ Πατέρων ἀγλαΐσμα, καὶ Μαδυτίων δόξα, ἀπαύστως ἰκέτευε, ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Τῆς Ἑορτῆς.

Εἰς τὸν Στίχον, Στιχηρὰ Προσόμοια.

Ἦχος πλ. α'. Χαίροις ἀσκητικῶν ἀληθῶς.

Χαίροις ὁ τῆς Μαδύτου φωστήρ, καὶ τῆς Θρακίας Χερσονήσου ἀγλαΐσμα, τὸ κλέος τοῦ Ἑλλησπόντου, Ἱεραρχῶν καλλονή, ταπεινοφροσύνης τὸ θησαυρίσμα· ἀγνείας κειμήλιον, καθαρότητος σκῆνωμα, τῆς εὐπειίας, θησαυρὸς ὁ ἀκένωτος, τῆς χρησιότητος, θεῖον ῥεῖθρον ἡδύτατον· πλοῦτος ἐνθέων πράξεων, φρονήσεως ἄγαλμα, τῆς εὐσπλαγγνίας ἡ βρούσις, πρὸς ἀγάπης πολύφωτος, Χριστὸν ἐκδυσώπει, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Στίχ. Οἱ ἱερεῖς σου Κύριε ἐνδύσονται δικαιοσύνην . . .

Χαίροις μυσταγωγὸς τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὑποφῆτα τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος· ὁ πᾶσαν εὐεργεσίαν, ἐν οἴκῳ Πάτερ πολλῷ, ἅπασι παρέχων τοῖς προστρέχουσι, νοσοῦντας ἰώμενος, αἰχμαλώτους ῥυόμενος, τυφλοῖς φῶς νέμων, πυρεσσόντων τὴν φλόγωσιν, πανῶν τάχιστα, καὶ δαιμόνων τὴν κάκωσιν, λύων ταῖς σαῖς ἐντεύξεις, παμμακάρ Εὐθύμιε, θαυματουργε Ἱεράρχα, Θεοῦ θεράπον θεομότατε. Αὐτὸν ἐκδυσώπει, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Στίχ. Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τοῦ Ὁσίου . . .

Πάλαι ἡ κληρουχία ἡ σὴ, ὡς κιβωτὸν ἁγιασμοῦ θείας χάριτος, κατέχουσα τὸ σὸν σῆνος, ἡγαλλιᾶτο παιδρῶς, ἁγιαζομένη ἐν τοῖς μύροις σου· τανῦν δὲ Εὐθύμιε, Μαδυτίων οἱ σύλλογοι, καταπλουτοῦντες, τὴν θεομὴν προστα-

σίαν σου, ἐφορτάζουσι, χαρμοσύτως τὴν μνήμην σου. Φύλαττε οὖν μακάριε, καὶ σκέπε ἐκάστοτε, τοὺς ἀφορῶντας ἐκ πόθου, τῇ πατρικῇ ἀντιλήψει σου, Χριστὸν ἱκετεύων, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Δόξα. Ἦχος πλ. δ'.

Τὸν Ἱεράρχην Κυρίου, καὶ ἀληθῆ ἡμῶν ποιμένα, Εὐθύμιον τὸν μέγαν, μελωδικῶς τιμήσωμεν· καὶ Ἀποστολικὴν ἀναλαβόντες φωνήν, ἐν ἀγαλλιάσει βοήσωμεν· Τοιοῦτος ἡμῖν ἔπρεπεν ἀρχιερεὺς, ὅσιος, ἀκακος, ἀμίαντος, καὶ τοῦ Ἀρχιποίμενος Χριστοῦ, μιμητῆς πανάριστος· ᾧ καὶ νῦν παριστάμενος, τὰς ὑπὲρ ἡμῶν ἰλαστηρίους δεήσεις, αἰεὶ ἀναφέρει, ὡς ἂν εὐρωμεν ἔλεος, ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως.

Καὶ νῦν. Τῆς Ἑορτῆς.

Νῦν ἀπολύεις, τὸ Τρισάγιον, καὶ τὸ Ἀπολυτίκιον.

Ἦχος α'. Τῆς ἐρήμου πολίτης.

Τῆς Μαδύτου τὸ κλέος καὶ ποιμένα πανάριστον, τὸν θαυματουργὸν Ἱεράρχην, σὲ τιμῶμεν Εὐθύμιε· ὁσίως γὰρ ἐβίωσας ἐν γῆ, καὶ θελαῖς ἐδοξάσθης δωρεαῖς, καὶ κινδύνων ἐκλυτροῦσαι παντοδαπῶν, τοὺς πίστει ἐκβοῶντάς σοι· δόξα τῷ σὲ δοξάσαντι Χριστῷ, δόξα τῷ σὲ θαυμασιώσαντι, δόξα τῷ ἐνεργοῦντι διὰ σοῦ, πᾶσιν ἰάματα.

Ἔτερον. Δόξα. Ἦχος δ'. Ταχὺ προκατάλαβε.

Μαδύτου σε πρόεδρον, καὶ Ἱεράρχην κλεινόν, ἡ χάρις ἀνέδειξεν, ὡς τοῦ Χριστοῦ μιμητῆν, Εὐθύμιε Ὅσιε· ὅθεν ἱερατεύσας, θεοφρόνως Κυρίῳ, ᾧφθης τῆς εὐσεβείας, πρακτικὸς ὑποφότης· καὶ νῦν Πάτερ ἱκέτευε, ὑπὲρ τῶν τιμώντων σε.

Καὶ νῦν. Τῆς Ἑορτῆς.

Ἀπόλυσις.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΡΘΡΟΝ

Μετὰ τὴν α΄ Στιχολογίαν, Κάθισμα.

Ἦχος α΄. Τὸν τάφον σου Σωτήρ.

Ως ἄστρον θαυγάς, ἡ ἀγία σου μνήμη, ἀνέτειλεν ἡμῖν, Ἱεράρχα Κυρίου, πιστοὺς καταυγάζουσα, ταῖς ἀκτίσι τοῦ βίου σου· ἐν ἧ ἅπαντες, χαρμονικῶς συνελθόντες, εὐφημοῦμέν σε, ἐν εὐφροσύνῃ καρδίας, παμμάκαρ Εὐθύμιε.

Δόξα. Ὅμοιον.

Αγάπην ἀληθῆ, σωφροσύνην τελείαν, καὶ σπλάγγνα οἰκτιρῶν, καὶ συμπάθειαν ἄκραν, Εὐθύμιε ἐξήσκησας, οὐρανίῳ φρονήματι· ὅθεν μέτοχος, τῶν οὐρανίων χαρίτων, ἀναδέδειξαι, καὶ ἔδοξάσθης ἀξίως, τῇ θεῖα χρηστότητι.

Καὶ νῦν. Τῆς Ἑορτῆς.

Μετὰ τὴν β΄ Στιχολογίαν, Κάθισμα.

Ἦχος πλ. α΄. Τὸν συνάναρχον Λόγον.

Απαθεία τὸν βίον σου κατελάμπρυνας, ἀνατεθεὶς τῷ Κυρίῳ ἀπὸ παιδὸς εὐσεβῶς, καὶ ἱερευσας αὐτῷ καθάπερ ἄγγελος· ὅθεν ἐδέξω παρ' αὐτοῦ, τῶν θαυμάτων τὴν ἰσχύν, Εὐθύμιε Ἱεράρχα, παρέχων ἐνὶ ἐκάστῳ, σωτηριώδεις Πάτερ χάριτας.

Δόξα. Ὅμοιον,

Ασθενοῦντας τῷ λόγῳ Πάτερ ἰάτρευσας, καὶ δαιμονῶντας ἰάσω ἐν συμπάθειά πολλῇ, δοξασθεὶς παρὰ Θεοῦ θεαίαις δυνάμεσι· καὶ μετὰ τέλος τὸ σεπτόν, μύρα βλύζειν θαυμαστῶς, ἤξιωσαι ἐκ τοῦ τάφου, Εὐθύμιε Ἱεράρχα, ὡς εὐωδία θείου Πνεύματος.

Καὶ νῦν τῆς Ἑορτῆς.

Μετὰ τὸν Πολυέλεον, Κάθισμα.

Ἦχος πλ. δ΄. Τὴν Σοφίαν καὶ Λόγον.

Τῇ ἀσκήσει λαμπρύνεις σου τὴν ψυχὴν, ἀνεδείχθης δοχεῖον τῶν ἀρετῶν, καὶ θείων ἐλλάμψεων, οὐρανόθεν πεπλήρωσαι, καὶ τῆς Μαδύτου ὄφθης, ποιμὴν ἀξιάγαστος, ἐν ἔργοις θαυράστοις, κοσμούμενος Ὅσιε· ὅθεν καὶ θαυμάτων, ἀναβλύζων τὴν χάριν, ἰάσαι τοὺς πάσχοντας, καὶ διώκεις τοὺς δαίμονας, Ἱεράρχα Εὐθύμιε. Πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ, τῶν πταισμάτων ἄφρασι δωρήσασθαι, τοῖς ἐορτάζουσι πόθῳ, τὴν ἀγίαν μνήμην σου.

Καὶ τὸ τῆς Ἑορτῆς.

Τὸ α' ἀντίφωνον τοῦ δ' ἤχου καὶ τὸ Προκαίμενον.

Οἱ ἱερεῖς σου Κύριε ἐνδύσονται δικαιοσύνην . . .

Στίχ. Τίμος ἐναντίον Κυρίου . . .

Εὐαγγέλιον Ἱεραρχικόν.

Ὁ Ν'. Δόξα. Ταῖς τοῦ Ἱεράρχου. . .

Καὶ νῦν. Ταῖς τῆς Θεοτόκου. . .

Ἰδιόμελον. Ἦχος πλ. β'.

Στίχ. Ἐλέησόν με ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου . . .

Σήμερον ὁ θεοφόρος Εὐθύμιος, ὁ τῆς Μαδύτου ἔξοχος ποιμὴν, καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἀστήρ φαινός, τῇ ἐτησίῳ αὐτοῦ μνήμῃ, ἀοράτως ἡμῖν παραγίνεται, καὶ ταῖς θεαῖς εὐλογίαις ἀμείβεται, τοὺς ὑμνοῦντας αὐτόν· διὸ καὶ ἡμεῖς ἀδελφοί, τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν κομιζόμενοι, εὐλαβῶς βοήσωμεν Ἱεράρχα Κυρίου, μὴ διαλίπῃς πρεσβεῦειν ὑπὲρ ἡμῶν, πρὸς τὸν μόνον Φιλάνθρωπον.

Εἶτα οἱ Κανόνες, τῆς Ἑορτῆς, ἢ τοῦ Πάσχα, καὶ τοῦ Ἁγίου οἱ δύο.

Κανὼν πρῶτος τοῦ Ἁγίου, οὗ ἢ Ἀκροστιχίς

«Εὐθύμιος Εὐθύμιον ἤδη λιγαίνω. Γερασίμου».

ᾠδὴ α'. Ἦχος δ'. Ἀνοίξω τὸ στόμα μου.

Ελάμψεως κρείττονος, τῆς Τρισηλίου Θεότητος, τὴν αἴγλην δεχόμενος, Πάτερ Εὐθύμιε, καταλάμπρυνον, τὸν νοῦν μου Ἱεράρχα, ὡς ἂν σοι ἐπάξιον, ἔσω μελώδημα.

Υπῆρξας θεόληπτος, ἀπὸ παιδὸς Πάτερ Ὅσιε, καλῶς ἀναγόμενος, ὑπὸ μητρὸς εὐσεβοῦς, καὶ ἀνέτεινας, νοός σου τὰς κινήσεις, καὶ πᾶσαν τὴν ἔφραση, πρὸς βίον ἔνθεον.

Θεῶ ἐκ νεότητος, ἀνατεθεὶς Πάτερ Ὅσιε, ψυχῆς καθαρότητι, ὡς Σαμουὴλ ὁ κλεινός, πλήρης γέγονας, σοφίας οὐρανόθεν, καὶ πάσης φρονήσεως, θεῖε Εὐθύμιε.

Θεοτοκίον.

Υψίστου ἀνάκτορον, καὶ καθαρὸν οἰκητήριον, Παρθένε Πανάμωμε, καὶ θεοχώρητε, ἀποκάθαρον, ἐλέους σου τοῖς θείηθροις, ψυχῆς μου τοὺς μώλωπας, ἵνα δοξάζω σε.

Κανὼν δεύτερος, οὗ ἢ Ἐκροστιχίς·

«Μάδντος ἐν σοὶ Εὐθύμει χορεύει. Γερασίου».

Ἦχος πλ. δ'. Ἀρματηλάτην Φαραώ.

Μεμνημένος ἀκριβῶς Εὐθύμει, δι' ἐναρέτου ζωῆς, τὰς ἐκφαντορίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μυσταγωγὸς θεόληπτος, καὶ λαμπρὸς Ἱεράρχης, ὡς ἀληθῶς ἐχηματίσας, λάμπων θεωρίας καὶ πράξεσι.

Ἀνακαθάρας ἀρετῶν ἀσκήσεις, σῶμα ὁμοῦ καὶ ψυχὴν, καθαρὸν δοχεῖον, Ἱεράρχα πέφηνας, τῶν δωρεῶν τῆς χάριτος, ἀκακία ἐμπρέπων, καὶ εὐποιΐαις κοσμούμενος, καὶ ἐν πλούτῳ πίστεως χρηστότητος.

Δοξάζων Πάτερ ὁ τῆς δόξης Κύριος, τὴν πολιτείαν τὴν σὴν, κρήνην θείων μύρων, τὸ σὸν σῆνος ἔδειξε, τὴν εὐωδίαν ἄπασι, τοῦ ἀμέμπτου σου βίου, ὑπεμφαινόντων Εὐθύμει, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς καθαρότητα.

Θεοτοκίον.

Υπερφρῶς ἐν τῇ γαστρὶ συνέλαβες, τὸν Ποιητὴν τοῦ παντός, πλούτῳ εὐσπλαγγίας, κόσμῳ ἐνδημήσαντα, σαρκὸς ἐν ὁμοιώματι, Θεοτόκε Παρθένε· διὸ σαρκὸς μου τὴν κάκωσιν, καὶ ψυχῆς τοὺς μώλωπας ἴσασαι.

Καταβασίας τοῦ Πάσχα ἢ τῆς τυχεύσεως Ἑορτῆς.

Ῥδὴ γ'. Τοὺς σοὺς ὑμολόγους.

Μονάσας Εὐθύμει δσίως, τὸ φρόνημα Πάτερ τῆς σαρκὸς, ἀσκητικῶς ἐνέκρωσας, τὴν δὲ ψυχὴν ἐξώωσας, ζωῆς θείας τῷ πνεύματι, ὡς ταύτης μύστης θεόσοφος.

Ονοῦς σου τῆς θείας ἐπιπνοίας, ἐπλήσθη Εὐθύμει σοφέ· δι' ἄκρας ἡσυχίας γάρ, Κυρίῳ προσωμίλησας, καὶ τῶν αὐτοῦ ἠξίωσαι, θεαρχικῶν ἐπιλάμψεων.

Σοφία κοσμούμενος τῇ θείᾳ, σοφὸς Ἱεράρχης καὶ ποιμὴν, Μάδύτου ἀναδέδειξαι, καὶ ὁδηγὸς σωτήριος, ὡς τύπος θείων πράξεων, βουλή τῇ θείᾳ Εὐθύμει.

Θεοτοκίον.

Ελαία κατάκαρπος ἐδείχθης, ἐν οἴκῳ Θεοῦ Λαβιτικῶς, Παρθένε Παναμώμητε, Χριστὸν τὸν ἐλεήμονα, δι' ἔλεος βλαστήσασα, κόσμου τὰ πταίσματα αἴροντα.

Δεύτερος. Ὁ στερεώσας κατ' ἀρχάς.

Τὴν αἴθρα Πάτερ τὴν λεπτήν, τῆς μυστικῆς θεωρίας, τοῦ Θεοῦ ὡσπερ Ἡλίας ὁ μέγας, ἠξιώθης κατιδεῖν, Εὐθύμει μακάριε, δι' ἄκρας ἡσυχίας, καὶ ὑψηλῆς ἀναβάσεως.

Οῦ τοῦ Χριστοῦ μυσταγωγός, καὶ εὐκλεῆς Ἱεράρχης, τῆς ἀγάπης ὁ πολύφωτος λύχνος, ἀνυμνεῖσθω ἱερῶς, Εὐθύμιος ὁ ἔνδοξος, ποιμὴν ὁ τῆς Μαδύτου, καὶ Ἑλλησπόντου τὸ καύχημα.

Συνέσει Πάτερ ἀληθεῖ, καθοδηγῶν τὴν σὴν ποίμνην, ἐνεργείας παραδόξων θαυμάτων, ἐπετέλεις θαυμαστῶς, Εὐθύμιε μακάριε, ἐνεργετῶν πλουσίας, τοὺς προσιόντας σοι Ἅγιε.

Θεοτοκίον.

Εκλελεγμένη τῷ Θεῷ, πρὸ τῶν αἰώνων ἐδείχθης, καὶ πασῶν ἐκ γενεῶν Θεοτόκε, τῷ τεχνῆντι ὑπὲρ νοῦν, ἐκ τῶν ἀγνῶν αἱμάτων σου, τῶν χρόνων ἐπ' ἑσχάτων, δι' εὐσπλαγχίαν ἀμέτρητον.

Κάθισμα. Ἦχος πλ. δ'. Τὴν Σοφίαν καὶ Λόγον.

Τὰς θυσίας παμμάκαρ τὰς μυστικὰς, τῷ Κυρίῳ προσφέρων θεοπρεπῶς, ποιμὴν ἐνθεώτατος, ἀληθῶς καὶ θεόληπτος, ἀρχιερεὺς ἐδείχθης, καὶ πλείστους διέσωσας, πολυειδῶν κινδύνων, καὶ νόσων καὶ θλίψεων· ὅθεν μετὰ τέλος, μύρα θεῖα βλυστάνων, μυρίζεις τὰ πρόσωπα, καὶ καρδίας τῇ χάριτι, τῶν σῶν τέκνων Εὐθύμιε, πρεσβεύων ἐκτενῶς τῷ Χριστῷ, τῶν πταισμάτων ἄφεσιν δωρήσασθαι, τοῖς ἐορτάζουσι πόθῳ, τὴν ἁγίαν μνήμην σου.

Καὶ τὸ τῆς Ἑορτῆς.

ᾠδὴ δ'. Τὴν ἀνεξιχνίαστον.

Υμνησε τὸν Κύριον ὡς ἀληθῶς, Πάτερ ὁ ἀνὴρ ὁ Βυζάντιος, ὅτε ἐρρῦσθη, ἀσθενείας χαλεπῆς, χρίσει τοῦ θείου μύρου σου, τοῦ ἀπὸ τοῦ τάφου σου Ὅσιε.

Θαύμασιν ἐκόσμησε τὴν σὴν ζωὴν, τῆς δικαιοσύνης ὁ πρῦτανις, ὁ δοξασθεὶς σου, τῇ ἀμέμπτῳ βιοτῇ, Ἀρχιερεῦ Εὐθύμιε, κλέος Μαδυτίων καὶ καύχημα.

Υδωρ τὸ ἀλλόμενον πρὸς τὴν ζωὴν, τῇ καθαροτάτῃ καρδίᾳ σου, Πάτερ πλουτήσας, ἀναβλύζεις θαμνιῶς, μύρων πηγὴν ἡδύπνευστον, τὰ δυσώδη πάθη διώκουσαν.

Θεοτοκίον.

Μῆτερ Ἀειπάρθενε τοῦ Λυτρωτοῦ, τὴν καταφθαρεῖσαν καρδίαν μου, παθῶν ἐφόδοις, καὶ κακῶν τῇ ἐμμονῇ, ὡς συμπαθῆς ἐκκάθαρον, τῇ συμπαθεστάτῃ πρεσβείᾳ σου.

Δεύτερος. Σὺ μου ἰσχύς.

Νόμφ Θεοῦ, τὸ σὸν ὑπέταξας θέλημα, ὀλοτρόπως, ἐκ παιδὸς Εὐθύμιε, ἀσκητικαῖς πρώην ἀγωγαῖς, τὴν ψυχὴν λαμπρύνας, φιλοσοφία τῇ κρείττονι, καὶ θεῖος Ἱεράρχης, δεδειγμένος παμμάκαρ, μιμητὴς τοῦ Χριστοῦ ἐχρημάτισας.

Σὺ εὐμενής, καὶ εὐπροσήγορος Ὅσιε, καὶ οἰκτίρμων, ἄγαν καὶ φιλόπτωχος, ἐπεικῆς τε καὶ συμπαθής, καὶ μέτριος ὄφθης, ὡς μαθητὴς Χριστοῦ γνήσιος, οἰκτείρων δεομένους, καὶ συγγνώμην παρέχων, ἁμαρτάνουσι Πάτερ Εὐθύμιε.

Ο ἴη ἐν σοί, τοῦ Παρακλήτου ἡ ἔλλαμψις, θεοφόρε, μυστικῶς ἐσκήνωσεν, ὡς καθαρῶ Πάτερ τὴν ψυχὴν ὅθεν τῶν μελλόντων, σαφῶς προλέγεις τὴν ἔκβασιν, ὡς θεῖος ὑποφήτης, τῷ Σωτῆρι κραυγάζων τῇ δυνάμει σου δόξα φιλάνθρωπε.

Ιεραρχῶν, θεοειδέστατον ἄγαλμα, Ἐκκλησίας, λύχνος παμφαέστατος, τῶν ἀρετῶν ἔμψυχος εἰκὼν, καὶ Μαδύτου θεῖος, ὑφηγητὴς καὶ διδάσκαλος, Εὐθύμιε ὠράθης, ἀνακραῶζων Κυρίῳ τῇ δυνάμει σου δόξα φιλάνθρωπε.

Θεοτοκίον.

Επὶ τῆς γῆς, ἐκ σοῦ ὠράθη ὁ ἄναρχος, ὑπὸ χρόνον, γεγονῶς Πανάμωμε, ἐκ τῆς γαστρὸς σου σάρκα λαβὼν, καὶ πρὸς μετουσίαν, θεαρχικῶν ἀπολαύσεων, ἐκάλεσε τὸν κόσμον, διὰ σπλάγγνα ἑλέους ὃν ἰκέτευε Κόρη σωθῆναι με.

Ῥδὴ εἴ. Ἐξέστη τὰ σύμπαντα.

Ιέρευσας Ὅσιε, Θεῶ καθάπερ ἄγγελος, καὶ καλῶς ποιμάνας τὴν σὴν ποιμνὴν, τὸ σοὶ δοθέντι τάλαντον ἠΐξησας ὅθεν τοῦ Κυρίου τῆς χαρᾶς, ἀληθῶς ἠξίωσαι, ἐν μεδέξει θεούμενος.

Ο ἔχων παράλυτον, τὴν χεῖρα Πάτερ Ὅσιε, εὗρε παραδόξως θεραπείαν, ἀφῆ τοῦ Θεοῦ καὶ σεπτοῦ σκήνους σου ὅθεν καὶ ἐν στόματι λαμπρῶ, ὑμνησε τὴν χάριν σου, τὴν πλουσίαν Εὐθύμιε.

Ναὸς Θεοῦ Πνεύματος, γεγενημένος Ἅγιε, καὶ ἐν τῷ ναῷ ἔνδον τῷ θεῷ, τῷ Παντεπόπῃ ἱερουργῶν ἱερῶς, γύναια ἐκ δαίμονος δεινοῦ, συμπαθῶς ἀπήλλαξας, τῇ ἐντεύξει σου Ὅσιε.

Θεοτοκίον.

Η σύλληψις ἄσπορος, ἡ γέννησις σου ἄφθορος, ὄφθη ἀληθῶς δεδοξαμένη ὃ γὰρ τῶν ὄλων Θεὸς καὶ Κύριος, ὃ τεχνεὶς ἐκ σοῦ ὑπερφυῶς, ξένα καὶ παραδόξα, ἐν σοὶ Κόρη εἰργάσατο.

Δεύτερος. Ἴνα τί με ἀπώσω ;

Υψηλῆ πολιτεία, Πάτερ λαμπρυνόμενος ἀπλοῦς καὶ μέτριος, ἐν πολλῇ φρονήσει, ἀληθῶς ἀνεδείχθης Εὐθύμει, τῶν πτωχῶν προστάτης, καὶ τῶν πασχόντων ἀντιλήπτωρ, ὡς ποιμὴν θεοφόρος γενόμενος.

Θύων Πάτερ τὸν μόσχον, τὸν ὑπὲρ τοῦ κόσμου τυθέντα θελήματι, τούτῳ ὡς θυσίαν, καθαρὰν τὸν σὸν βίον προσήγαγες· ἔνθεν τῶν θαυμάτων, τὴν δωρεὰν ἀντεκομίσω, εἰς πολλῶν περιποίησιν Ὅσιε.

Υπὸ σοῦ παιδευθέντες, καὶ συνετισθέντες Πάτερ τῷ τρόπῳ σου, οἱ ναοῦ τὰ σκεύη, προσελθόντες συλῆσαι Εὐθύμει, ταῖς σαῖς ὑποθήκαις, ἐν μεταγνώσει τῶν προτέρων, τὸν Σωτῆρα ἀπῆλθον δοξάζοντες.

Θεοτοκίον.

Μητροπάρθενε Κόρη, χαῖρε ἡ γεννήσασα Θεὸν τὸν ἀναρχον· χαῖρε ἡ τῆς Εὔας, τὰς ὀδύνας τῷ τόκῳ σου λύσασα· ἡ τῶν πεπτωκότων, χαῖρε ἀνόρθωσις Παρθέने· χαῖρε φῶς τῆς ψυχῆς μου καὶ ἴασις.

Ῥδὴ σί. Τὴν θείαν ταύτην.

Δυνάμει θεία ἀπήλλαξας, πνευμάτων ἀκαθάρτων τῆς μάστιγος, Πάτερ Εὐθύμει, τὰς προσελθούσας γυναϊκάς σοι, ὡς τοῦ Χριστοῦ θεράπων, καὶ φίλος γνήσιος.

Η μωροθήκη τοῦ Πνεύματος, ὁ νοῦς ὁ πλήρης θείας χρηστότητος, Θρόνης τὸ καύχημα, ποιμὴν Μαδύτου ὁ ἄριστος, Εὐθύμιος ὁ μέγας, ἀνευφημείσθω μοι.

Λεπρὸς τὴν ἴασιν εὔρατο, ἐν πίστει προσελθὼν τῇ σῇ χάριτι, Πάτερ Εὐθύμει, καὶ ἡ γυνὴ ἡ τυφλώττουσα, ἀνέβλεψε ταχέως, χρίσει τοῦ μύρου σου.

Θεοτοκίον.

Ιάτρευσόν μου τὰ τραύματα, ψυχῆς τῆς ἀσθενούσης Θεόνυμφε, καὶ τὰς τοῦ σώματος, νόσους ἐξάλειψον Δέσποινα, ἡ τὸν Σωτῆρα πάντων, κόσμῳ κηύσασα.

Δεύτερος. Ἰλάσθητί μοι Σωτήρ.

Ιάσεις ἐπιτελῶν, τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Πνεύματος, λεπρούς καθαίρεις σοφέ, ὀφθαλμοῖς τυφλώττοντας, καὶ διώκεις πνεύματα, τὰ τῆς πονηρίας, ἱερώτατε Εὐθύμει.

Εκκέχεται δαφιλῶς, ἡ χάρις τοῦ θείου Πνεύματος, ἐν τῇ σεπτῇ σου σοφῇ· διὸ καὶ ἀνέβλυσε, μύρα εὐωδέστατα, πᾶσαν δυσωδίαν, τῶν παθῶν Πάτερ διώκοντα.

Χορεύει πνευματικῶς, ἡ εὐαγῆς κληρουχία σου, Εὐθύμιε ἱερέ, καὶ πανηγυρίζουσα, τὴν ἁγίαν μνήμην σου, ὕμνοις μακαρίζει, τὰ σεπτὰ σου προτερόματα.

Θεοτοκίον.

Ο ἑθρόνος ὁ τοῦ Θεοῦ, ὁ ὑψηλὸς καὶ περιβλεπτός, ἡ πάγχρυσος κιβωτός, τῆς δόξης τοῦ Κτίσαντος, Παρθένε Πανάμωμε, παθῶν ἀδοξίας, τὴν ψυχὴν μου ἀπολύτρωσαι.

Κοντάκιον. Ἦχος πλ. δ'. Τῇ ὑπερμάχῳ.

Ὡς Ἱεράρχην τοῦ Σωτῆρος ἐνθεώτατον
Καὶ τῆς Μαδύτου Ποιμενάρχην καὶ διδάσκαλον
Ἀνυμνοῦμέν σε οἱ παῖδές σου θεοφόρε.
Ἄλλ' ὡς χάριτος τῆς θείας ἐνδιαίτημα
Μὴ ἐλλείπης πάσης βλάβης ἐκλυτρούμενος
Τοὺς βοῶντάς σοι, χαίροις Πάτερ Εὐθύμιε.

Ὁ Οἶκος.

Αγγελος ἐν τῷ κόσμῳ, μετὰ σώματος ὄφθης, Εὐθύμιε Χριστοῦ Ἱεράρχα, καὶ τῇ ἀγγελικῇ σου ζωῇ, τὸν τῶν ὄλων ἐθεράπευσας Κύριον, ᾧ πρόσβευε δεόμεθα, ὑπὲρ ἡμῶν τῶν σοὶ βοῶντων·

Χαῖρε Μαδύτου ποιμὴν ὁ θεῖος
Χαῖρε τῆς Θράκης φωτὸς ὁ στῦλος
Χαῖρε Ἑλλησπόντου τὸ ἐνθεον κλείσμα
Χαῖρε Μαδυτίων τὸ μέγιστον ἔρεισμα
Χαῖρε ὕψος ταπεινώσεως καὶ ἀγάπης θησαυρὸς
Χαῖρε βάθος ἰλαρότητος ὡς Χριστοῦ μυσταγωγὸς
Χαῖρε ὅτι ἐκ τάφου μύρα θεία πηγάζεις
Χαῖρε ὅτι θαυμάτων ἐνεργεῖς τὰς δυνάμεις
Χαῖρε πολλῶν νοσοῦντων ἡ ἴασις
Χαῖρε λεπτῶν ταχεῖα ἐκλύτρωσις
Χαῖρε δι' οὗ εὐθυμία δωρεῖται
Χαῖρε δι' οὗ ἀθυμία σοβεῖται

Χαίροις Πάτερ Εὐθύμιε.

Συναξάριον.

Τῇ ε' τοῦ αὐτοῦ μηνός, Μνήμη τοῦ ἐν Ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Εὐθυμίου Ἐπισκόπου Μαδύτου, τοῦ θαυματουργοῦ.

Στίχ. Χριστὸν δοξάσας Εὐθύμει τῷ βίῳ

Θαύμασι πολλοῖς ἀξίως ἔδοξάσθης.

Εὐθυμίου Θεοῦδῆτος ἡτορ Θεῷ πέμπτη ἔστη.

Ταῖς αὐτοῦ πρεσβείαις Χριστέ ὁ Θεός, καὶ πάντων τῶν Ἁγίων, ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς, ἀμήν.

ᾠδὴ ζ'. Οὐκ ἐλάτρευσαν.

Γνώμην ἔνθεον, καὶ τρόπον ἐλεήμονα, ἔχων Εὐθύμει, ὡς τοῦ Χριστοῦ μαθητής, πραῦς καὶ ἀκέραιος, καὶ συμπαθέστατος, τοῖς προσπαίουσι, διὰ παντὸς διέκεισο, ὡς ἂν ἅπαντες σωθῶσι.

Απολέλυται, δεσμῶν καὶ ἠλευθέρωται, δεινῆς καθεύξεως, ἐπιστάσια τῇ σῆ, ὁ πίστει δεόμενος, τῆς βοηθείας σου, καὶ τὸ θαῦμά σου, ἐκήρυττεν Εὐθύμει, ὁ ἕσθεις αἰχμαλωσίας.

Ιλαρότητι, καὶ πατρικῇ χρησιμότητι, Πάτερ Εὐθύμει, τοὺς τοῦ ἁγίου ναοῦ, τὰ σκευὴ συλήσαντας, δεξιωσάμενος, εὐμενέστατα, ἐκ τῶν δεσμῶν ἀπέλυσας, νουθετήσας θεοφρόνως.

Νόσοι ἤλανται, τῇ σοι δωδεΐση χάριτι, Πάτερ Εὐθύμει, τῶν Μαδυτίων χαρά· ἐντεῦθεν πυρέσσοντες, ἐθεραπεύθησαν, καὶ οἱ πάσχοντες, ἐκ χαλεπῆς φρενίτιδος, ὑγιάσθησαν εὐχαῖς σου.

Θεοτοκίον.

Ως περιδοξος, καθέδρα τοῦ Παντάνακτος, καὶ χρυσαυγίζουσα, ἀνατολὴ τοῦ φωτός, τοῦ πάντας φωτίσαντος, δι' ἀγαθότητα, φωταγωγῆσον, Παρθένε τὴν καρδίαν μου, σκοτισθεῖσαν ἡαθυμία.

Δεύτερος. Θεοῦ συγκατάβασιν.

Ρυσθεὶς τῇ σῆ χάριτι, αἰχμαλωσίας πικρᾶς Εὐθύμει, ὁ ἐν πίστει τελεία, τὸ σὸν φωνήσας ἅγιον ὄνομα, ἐν εὐφροσύνῃ ἐβόα σοι Ἁγίε· Σὲ μεγαλύνω θεομῶς; Ἀρχιερεῦ τοῦ Χριστοῦ.

Εν θαύμασι μέγιστος, καὶ ἐν ἐλέει καὶ οἰκτιρμοῖς δαφιλής, ὡς ποιμὴν θεοφόρος, σαφῶς ἐδείχθης Πάτερ Εὐθύμει, καθοδηγῶν τῷ Κυρίῳ τοὺς ψάλλοντας· Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ τῶν Πατέρων ἡμῶν.

Υψώθης πρὸς Κύριον, τῆς ταπεινώσεως χρυσοῖς πτέρυξι, καὶ λαμπρῶς ἔδοξάσθης, τῇ ἐπιλάμψει τοῦ θείου Πνεύματος, καὶ φῶς ἐν κόσμῳ καὶ ἄλλας σωτήριον, καθάπερ ἔφη Χριστός, ὠφθης Εὐθύμει.

Εἰθαύμασαν Ἁγιε, οἱ ἐπελθόντες νύκτωρ Εὐθύμιε, τὸν σὸν σῖτον συλῆσαι, τῆς σῆς ἀγάπης τὸ θεῖον πλήρωμα, καὶ μετασχόντες τῆς σῆς ἀγαθότητος, τὸν πλοῦτον σῶν ἀρετῶν, πᾶσιν ἐκήρυξαν.

Θεοτοκίον.

Ιλάσθητι σῶσόν με, μόνη Οἰκτίρμων καὶ εὐδιάλλακτε, μητρικαῖς ἰκεσίαις, τῆς σέ ἀφθόρως τεκούσης Δέσποτα, καὶ τῆς ψυχῆς μου τὸν ῥύπον ἐκκάθαρον, καὶ μετανοίας πρὸς φῶς, ὁδήγησόν με Σωτήρ.

Ῥδὴ η΄. Παῖδας εὐαγεῖς.

Γνοὺς τὴν σὴν μετάθεσιν θεόφρον, καὶ θεῖαν πρὸς τὸν Χριστὸν Πάτερ ἀνάλυσιν, ὄλος ἔνθους γέγονας, χαρμονῆς Εὐθύμιε, πλησθεὶς τῆς ὑπερ ἔννοιαν καὶ μεταβέβηκας, πρὸς δόξαν οὐρανῶν τὴν ἀγήρω, καὶ τῶν σῶν καμάτων, τὰ ἔπαθλα ἐδέξω.

Εἴδραμες σκηναὶ πρὸς οὐρανίους, τελέσας τὸν ἱερὸν Πάτερ ἀγωνά σου, καὶ τὸ θεῖον σῶμά σου, τῇ σῇ ποιμνῇ ἔλιπες, ὡς θησαυρὸν ἀκένωτον τῆς θείας χάριτος, καὶ κρήνην ἀναβλύζουσαν μύρα, θεῖα ἐπομβρία, τοῦ Παρακλήτου μάκαρ.

Ρεῖθροις τῶν σεπτῶν σου Πάτερ μύρων, δαιμόνων ἢ πονηρὰ φάλαγξ βεβύθισται, καὶ δυσώδης βόρβορος, νόσων ἀποπλύνεται, ὁσμῆς δὲ θείας χάριτος, πληροῦνται Ἁγιε, τῶν σέ ὑμνολογούντων καρδία, καὶ ὑπερυψούντων, Χριστὸν τὸν στεφοδότην.

Θεοτοκίον.

Ασπορος ἢ σύλληψίς σου ὄφθη, καὶ ἀφθορος ἢ ἀπόρρητός σου κήσις· τὸν τῶν ὄλων Κτίστην γάρ, ἄχραντε συνέλαβες, καὶ τοῦτον ὡσπερ νήπιον ἐκνοφόρησας, ὦ δόξης ἧς ἠξίωσαι Κόρη! ὕθεν ἀνυμνοῦμεν, τὴν σὴν μεγαλωσύνην.

Δεύτερος. Ἑπταπλασίως κάμινον.

Γεγανωμένω στόματι, ἐλιπνοῖα τῇ ἄνωθεν, τὴν σὴν ἐκδημίαν πρὸς Χριστὸν προείρηκας, καὶ χαίρων ἀνέδραμες, πρὸς φῶς τὸ ὑπερκόσμιον, ἐν ἀγαλλιάσει, Ἱεράρχα κραυγάζων· Οἱ παῖδες εὐλογεῖτε, ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε, Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Εν σοὶ λαμπρῶς εὐφραίνεται, ἡ Θρακία Χερσόνησος, ἐξαιρέτως Πάτερ Μάδυτος ἢ ποιμνῇ σου, σοφὸν ποιμενάρχην σε, καὶ πρόεδρον πλουτήσασα, καὶ τὴν σὴν ἁγίαν, ἑορτάζουσα μνήμην, βοᾷ ἐν εὐφροσύνῃ· Μαδυτίων οἱ παῖδες, ὑμνεῖτε ἐπαξίως, ἡμῶν τὸν πολιοῦχον.

Ρεῖθρον ἐλέους πέφηνας, θησαυρὸς ἀγαθότητος, βρούσις πολυγευμῶν συμπαθείας Ὅσιε, ἀγάπης κειμήλιον, θαυματουργὸς ἐξαίσιος, πᾶσι σωτηρίαν, τὴν κατ' ἄμφω παρέχων, τοῖς πίστει προσιοῦσι, τῇ θεριμῇ σου πρεσβεία, Εὐθύμιε τρισμάκαρ, Ἀρχιερέων δόξα.

Θεοτοκίον.

Αγιασμὸν καὶ λύτρωσιν, καὶ ζωῆς ἐπανόρθωσιν, καὶ προτέρων ὅντων, τῆς ψυχῆς μου κάθαρσιν, καὶ θείαν οἰκείωσιν, καὶ τῷ νοί μου ἔλλαμψιν, βράβευσόν μοι Κόρη, ὡς πηγὴ συμπαθείας· πρὸς σὲ γὰρ καταφεύγω, καὶ σὲ ἐπικαλοῦμαι, ὡς ἂν ἀπὸ κοπρίας, ἔρυσθῶ πολλῶν πταισμάτων.

Ῥδὴ δ'. Ἄπας γηγενής.

Σύσκηνος τελῶν, Ἀγγέλοις Εὐθύμιε καὶ ὁμοδίαιτος, καὶ τῶν ἐπιλάμψεων, τοῦ Τρισηλίου φωτὸς πληρούμενος, καὶ ἱερῶς θεούμενος θεία ἐγγύτητι, μὴ ἔλλειπης, πάντοτε δεόμενος, ὑπὲρ πάντων ἡμῶν πρὸς τὸν Κύριον.

Ιᾶμα ψυχῶν, καὶ σωμάτων δέδεικται Πάτερ Εὐθύμιε, τὸ ἀπὸ τοῦ τάφου σου, ἀναβλυστάνον μύρον ἡδύπνοον· εὐφραίνει γὰρ ἐκάστοτε τὰς διανοίας ἡμῶν, καὶ καθαίρει, πάθη τὰ δυσίατα, εὐωδία τῆς χάριτος Ὅσιε.

Μάδυτος ἡ σή, μερὶς ἡ ἀπόλεκτος σήμερον τέρπεται, τῇ ἁγία μνήμῃ σου, καὶ ἐορτάζει πανηγυρίζουσα, τοῦ βίου σου γεραίρουσα τὰ προτερήματα, καὶ βοᾷ σοι· χαίροις ἀξιόγαστε, Ἱεράρχα Εὐθύμιε Ὅσιε.

Οῦμα εὐμενές, καὶ οὗς μοι εὐήκοον τείνων Εὐθύμιε, οἷα συμπαθέστατος, καὶ τὸν παρόντα πρόσδεξαι ἕμνον μου, ὡς δῶρον εὐτελέστατον, ἀντιπαρέχων μοι, τῶν πταισμάτων ἄφεισιν πρεσβείαις σου, καὶ παθῶν χαλεπῶν ἀπολύτρωσιν.

Θεοτοκίον.

Υψιστον Θεόν, τεκοῦσα ἐν σώματι ὑπὲρ κατάληψιν, Θεοτόκε Ἄχραντε, περιπεζίων λόγων καὶ πράξεων, πρὸς ὑψηλὰ νοήματα καὶ θεωρήματα, ὑψωσόν μου, Κόρη τὴν διάνοιαν, καὶ παθῶν ἀμαυρώσεως ἤσασαί με.

Δεύτερος. Ἐξέστη ἐπὶ τούτῳ.

Σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς, κατὰ Παῦλον τὸν μέγαν Εὐθύμιε, ἐπὶ τῆς γῆς, πεπολιτευμένος ἀσκητικῶς, ἀρχιερεὺς θεόληπτος, ὠφθης καὶ ἐν θαύμασιν εὐκλεής· καὶ νῦν κληρονομήσας, τὴν γῆν τὴν τῶν πράξεων, ἡμῶν αἰεὶ Πάτερ μνημόνευε.

Ιάσεις ἀναβλύζων παντοδαπὰς, καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων τὰ τραύματα, ἀποσοβῶν, πνεύματα διώκεις τὰ πονηρὰ, ὡς πλήρης θείας χάριτος, Πάτερ

Ἱεράρχα θαυματουργέ, καὶ νέμεις τοῖς αἰτοῦσι, σωτηριώδεις δόσεις, ταῖς ἰκεσίαις σου Εὐθύμιε.

Μαρτύρων καὶ ἁγίων Ἱεραρχῶν, Προφητῶν καὶ Ὁσίων συνόμιλος, ἐν οὐρανοῖς, πέλων Ἱεράρχα θαυματουργέ, ὁρᾷς αἰεὶ Εὐθύμιε, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὸν Χριστόν, καὶ δέχηι τὰς πλουσίας, ἐκεῖθεν φωταυγείας, ὡς Ἱεράρχης ἐνθεώτατος.

Ο θεὸς τῆς Μαδύτου Ἀρχιερεὺς, καὶ λαμπρὸς ἑωσφόρος καὶ ἄδυτος, καὶ ὁδηγός, καὶ μεσίτης μέγας πρὸς τὸν Χριστόν, θαυματουργέ Εὐθύμιε, πάσης ἀθυμίας καὶ συμφορᾶς, ἀπήμαντόν με τήρει, καὶ ῥύθμισον τὸν νοῦν μου, πρὸς θεῖον φρόβον καὶ σωτήριον.

Θεοτοκίον.

Υφέρωπον μοι δολίως νυχθημερόν, ὁ ἀρχέκακος ὄφις καὶ δόλιος, ἐν τοῖς ὧσί, Κόρη τῆς ψυχῆς μου λαλεῖ δεινῶς, χαμαιπετῆ νοήματα, καὶ βλασφήμους λόγους καὶ πονηρούς· ἀλλ' ὦ βοήθειά μου, Παρθένε Θεοτόκε, τούτου ματαίωσον τὸ φρόνημα.

Ἐξαποστειλάριον. Τοῖς Μαθηταῖς συνέλθωμεν.

Ποιμαντικῶς διέπρεψας, ἐν τῷ κόσμῳ παμμάκαρ, ὡς Ἱεράρχης ὅσιος, καὶ πιστὸς οἰκονόμος, τῶν θεϊκῶν χαρισμάτων, ὧν θεόθεν ἐπλήσθης, θαυματουργέ Εὐθύμιε, οἰκτιρῶν ἐκμαγεῖον τῶν θεϊκῶν, καὶ παρέχεις ἅπασι τὰς αἰτήσεις, τοῖς προσιοῦσιν Ἁγιε, τῇ θερμῇ σου πρεσβείᾳ.

Ἐτερον. Τῶν Μαθητῶν ὁρώντων σε.

Αγγελικὴν ζωὴν ἐν γῇ διανύσας, διαπρεπῆς ἐδείχθης Πάτερ τοῖς τρόποις, θαυματουργῶν Εὐθύμιε ἐκάστοτε, καὶ χορηγῶν τοῖς χηρῶσιν, ἐν οἴκῳ μάκαρ πλουσίῳ, τὰς πατρικὰς δωρεὰς σου.

Καὶ τὸ τῆς Ἑορτῆς.

Εἰς τοὺς Αἴνους.

Ἰστῶμεν στίχους δ' καὶ ψάλλομεν τὰ ἐξῆς Προσόμοια τοῦ Ἁγίου.

Ἦχος α'. Τῶν οὐρανίων ταγμάτων.

Τὸν Ἱεράρχην Κυρίου θεῖον Εὐθύμιον, οἱ Μαδυτίων παῖδες, ὡς ἡμῶν ποιμέναρχην, καὶ θεῖον ὑποφήτην καὶ βοηθόν, εὐφημήσωμεν λέγοντες· Μὴ διαλίπης πρεσβεύων ὑπὲρ ἡμῶν, τῷ Χριστῷ Πάτερ δεόμεθα.

Τῇ Ἰσαγγέλῳ ἀσκήσει καλλωπιζόμενος, τῆς ἀρχιερωσύνης, τῇ λυχνίᾳ ἐτέθης, ὡς λύχνος φωτοφόρος πᾶσιν ἀπλῶν, τοῦ σοῦ βίου τὴν ἔλλαμψιν, καὶ τῶν θαυμάτων πλουσίας μαρμαρυγᾶς, ἱερώτατε Εὐθύμιε.

Τῶν ἀρετῶν ταῖς ἀκτίσι καταλαμπόμενος, τῶν Μαδυτίων ὄφθης, ὀδηγὸς θεοφόρος, καὶ κλέος Ἑλλησπόντου περιφανές, Ἱεράρχα Εὐθύμιε, θαυματουργῶν τοῖς προστρέχουσιν εὐλαβῶς, τῇ ἁγίᾳ ἀντιλήψει σου.

Ως νοητὴ μυροθήκη τοῦ θείου Πνεύματος, σεπτῶς ἀρωματίζει, τῶν πιστῶν τὰς καρδίας, καὶ μύρον εὐωδίας πνευματικῆς, ἀναβλύζει Εὐθύμιε, ἢ τῶν σεπτῶν σου λειψάνων Πάτερ σορός, εὐσεβῶν εἰς περιποίησιν.

Δόξα Ἦχος πλ. α'.

Σαλπίσωμεν ἐν σάλπιγγι ἁσμάτων, χορεύσωμεν τῷ πνεύματι, καὶ κροτήσωμεν εὐφραινόμενοι, τῇ παγγεράστῳ μνήμῃ, τοῦ Ἱεράρχου Χριστοῦ. Βασιεῖς καὶ ἄρχοντες συντρεχέτωσαν, καὶ τὸν τοῦ οὐρανοῦ Βασιλέως μύστην, καὶ θεράποντα θερμόν, διὰ βίου λαμπρότητος, ἀληθῶς ἀναδειχθέντα, εὐφημείτωσαν. Ποιμένες καὶ διδάσκαλοι, τὸν τῆς πνευματικῆς κανόνα ποιμανσίας, συνδραμόντες μακαρίσωμεν. Οἱ ἐν θλίψει τὸν βοηθόν, οἱ ἐν ἀπορίᾳ τὸν πλοῦτον, οἱ ἐν κινδύνοις τὸν ἑύστην, οἱ πάσχοντες τὸν ἀρωγόν, οἱ τεθλιμμένοι τὴν παρηγορίαν, οἱ ἀσθενοῦντες τὸν ἰατῆρα, οἱ ἐν ἀνάγκαις τὸν παραστάτην, οἱ πάντες τὸν ἐν Χριστῷ πάντας παιδεύοντα, ἔνθεον Ἱεράρχην, ἐγκωμιάζοντες, οὕτως εἴπωμεν· Πανάγιε Εὐθύμιε, πρέσβευε διὰ παντός, ὑπὲρ ἡμῶν τῇ Τριάδι, καὶ σῶζε τὴν ποίμνην σου, ταῖς ἰκεσίαις σου.

Καὶ νῦν. Τῆς Ἑορτῆς, ἢ τὸ τοῦ Πάσχα.

Ἀναστάσεως ἡμέρα, καὶ λαμπρυνθῶμεν τῇ πανηγύρει . . .

Δοξολογία μεγάλη καὶ Ἀπόλυσις.

Εἰς τὴν Λειτουργίαν

Τὰ Τυπικά, οἱ Μακαρισμοί, καὶ ἐκ τῶν Κανόνων τοῦ Ἁγίου ἢ γ' καὶ στ' Ὁδῆ. Ἀπόστολον καὶ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, 12ῃ Δεκεμβρίου.

Κοινωνικόν. Εἰς μνημόσυνον αἰῶνον . . .

Μεγαλυνάριον.

Χαίροις τῆς Μαδύτου θεῖος ποιμὴν· χαίροις Ἑλλησπόντου, ἐγκαλλώπισμα ἱερὸν· χαίροις πάσης Θράκης, ὁ φωτοφόρος στῦλος, θαυμάτων ταῖς ἀκτίσι, Πάτερ Εὐθύμιε.

Δίστιχον.

Εὐθύμιε στάξον μοι ἐκ τοῦ σοῦ μύρον
Γερασίμω μέλποντι τὰς ἀρετάς σου.

Ο ΑΓΙΟΣ ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΜΑΔΥΤΟΥ
Ο ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΣ

(Φορητή εικών της Ἱ. Μονῆς Σινᾶ, 18^{ος} αἰ., παραχωρηθεῖσα πρὸς δημοσίευσιν ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου Πάπα καὶ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Κυρίου Χριστοφόρου, Μαδυτίου. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς σπανίας ταύτης εικόνας ἐφιλοτεχνήθη τοιχογραφία ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Ἱ. Ναῷ Ἁγίου Γεωργίου (Κυψέλης) ὑπὸ τοῦ ἀγιογράφου κ. Φωτίου Κόνιτογλου εἰς μνήμην τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου, Μαδυτίου, ἐγκαινιάσαντος τὸν ἐν λόγῳ Ἱ. Ναόν).

ΚΛΕΟΒΟΥΛΟΥ Δ. ΤΣΟΥΡΚΑ

Ο ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΙ ΛΑΟΙ

Εἰς μνήμην τοῦ σοφοῦ Θρακοῦ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΟΥΣ ΡΟΥΣΣΟΥ
τέως Καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου

Α' ΤΟ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΤΟΥ ΛΟΣ ΑΤΖΕΛΕΣ

Πρωτοβουλία τοῦ Κέντρου Σλαβικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Καλιφορνίας καὶ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ Πανεπιστημίου αὐτοῦ συνήλθε τὴν 13ην Ἰουνίου εἰς Λὸς Ἀτζελες τῆς Ἀμερικῆς ἕνα Βαλκανιολογικὸν Συνέδριον. Συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα τοῦ συνεδρίου κεντρικὴ ἰδέα τῶν ἀνακοινώσεων καὶ τῶν συζητήσεων ἦτο : «Ἡ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ ἐξέλιξις εἰς τὰ Βαλκάνια». Οἱ ὀμιληταὶ ἦσαν μόνον Ἀμερικανοὶ ἐπιστήμονες, αἱ δὲ βασικαὶ ὀμιλῆαι γύρω ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ διεξήγοντο συζητήσεις καὶ θὰ ἐγένετο ἡ «σύνθεσις» τῶν συμπερασμάτων περιλαμβάνουν τὰ ἐξῆς ἐνδιαφέροντά θέματα :

α) Ἡ τουρκικὴ κληρονομία τῶν Βαλκανίων β) Ἡ ὀθωμανικὴ ἄποψις ἐπὶ τῶν Βαλκανίων, γ) Ἡ ἐπίδρασις τῆς Δύσεως, δ) Ἡ ρωσικὴ ἐπίδρασις, ε) Βαλκανικὴ πολιτικὴ καὶ πολιτικοί, στ) Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις καὶ αἱ ἀξίαι αὐτῶν, ζ) Ὁ ρόλος τῆς θρησκείας, η) Ἡ λογοτεχνία καὶ αἱ τέχναι, θ) Ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ὁ ρόλος αὐτῆς, ι) Ἡ οἰκονομικὴ στασιμότης καὶ ἀνάπτυξις, ια) Ἡ βουλγαρικὴ οἰκονομικὴ ἐξέλιξις (1879 - 1914) καὶ ιβ) Σύνθεσις τῶν συμπερασμάτων *.

* Ὁ τίτλος τῆς κεντρικῆς ἰδέας τοῦ συνεδρίου ἐτροποποιήθη κατὰ τὴν ἐναρξίν τῶν ἐργασιῶν ὡς ἀκολούθως «Ἡ μεταμόρφωσις τῶν Βαλκανίων κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν», οἱ δὲ ὀριστικοὶ τίτλοι τῶν ἀνακοινώσεων εἶναι οἱ ἐξῆς : 1. Ἡ τουρκικὴ κληρονομία τῶν Βαλκανίων. 2. Ἡ ὀθωμανικὴ ἄποψις τῶν Βαλκανίων. 3. Ἡ ἐπίδρασις τῆς Δύσεως ἐπὶ τῶν Βαλκανίων. 4. Βαλκανικοὶ πολιτικοὶ καὶ πολιτικολόγοι. 5. Ὁ δυναμισμὸς τῶν κοινωνικῶν τάξεων εἰς τὰ Βαλκάνια. 6. Ὁ ρόλος τῆς θρησκείας εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν Βαλκανίων. 7. Ὁ ἔθνικισμὸς καὶ ἡ ποίησις εἰς τὴν βαλκανικὴν σλαβικὴν λογοτεχνίαν κατὰ τὴν νεωτέραν ἐποχὴν. 8. Ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἔθνικὴ συνείδησις. 9. Γενικὴ ἀνασκόπησις τῶν ἱστορικῶν μελετῶν εἰς τὰ Βαλκάνια κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. 10. Μεταβολαὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν διάρθρωσιν τῶν Βαλκανίων κατὰ τὴν περίοδον 1860—1960. 11. Μερικαὶ πλευραὶ τῆς ἐκβιομηχανίσεως ἐν Βουλγαρίᾳ, 1878—1939. 12. Τὰ Βαλκάνια : Γεωπολιτικὸν κάτοπτρον. 13. Τὰ Βαλκάνια : Κληρονομία καὶ συνοχή.

Ἀπὸ τὰς ἀνωτέρω ἀνακρινώσεις, οἱ τίτλοι τῶν ὁποίων ἐδόθησαν καὶ εἰς τὸ ἐπίσημον πρόγραμμα κατὰ προσέγγισιν, φαίνεται ὅτι σκοπὸς τοῦ συνεδρίου τούτου εἶναι ἡ ἐξέτασις ὄλων τῶν πλευρῶν τῆς ζωῆς τῶν βαλκανικῶν λαῶν ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν καὶ ἡ πρόβολή τῶν κυρίων παραγόντων, οἱ ὅποιοι συνετέλεσαν βαθύτερον εἰς τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας καὶ τὴν σημερινὴν διαμόρφωσιν τῶν λαῶν αὐτῶν. Ἐπίσης δὲ γίνη ἡ σύνθεσις τῶν συμπερασμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα δὲ καταλήξῃ τὸ συνέδριον. Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ δὲ εἶναι φυσικὰ τὸ ἀπόσταγμα τῆς ἐρευνῆς καὶ δὲ ἀποτελέσουν τρόπον τινὰ ἀξιώματα ἐπιστημονικὰ διὰ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας τῶν Βαλκανίων. Αὐτὴν τουλάχιστον τὴν ἐντύπωσιν ἀποκομίζομεν ἡμεῖς ἀπὸ τοῦ προγράμματος.

Ὡς γνωστόν, οἱ Ἀμερικανοὶ ἐπιστήμονες, ἢ πολλοὶ ἀπὸ αὐτούς, εἰς τὸν ὄρον «Βαλκάνια» δὲν περιλαμβάνουν τὴν Ἑλλάδα, διότι ἴσως θεωροῦν αὐτὴν ὡς ἀνήκουσαν εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον. Δὲν εἶναι σαφὲς κατὰ συνέπειαν ἂν εἰς τὴν ἔρευναν αὐτὴν τὸ συνέδριον τοῦ Λόζ Ἀντζελες δὲ περιλάβῃ καὶ τὴν χώραν μας. Θὰ ἦτο βεβαίως ὀρθὸν καὶ τὴν περιλάβῃ, ἐφ' ὅσον ἀπετέλει αὐτὴ τμῆμα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μέχρι τοῦ 1830 καὶ εἶχε κοινὴν τύχην μετὰ τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Πλὴν ὅμως τῆς ἀπορίας αὐτῆς ὁ ἀναγκῶστης τοῦ ἀνωτέρω προγράμματος δὲ δοκιμάσῃ μίαν μεγάλην ἐκπληξιν, διότι μετοξὺ τῶν θεμάτων οὐδαμοῦ δὲ ἀνεύρη ἔστω καὶ μίαν κἂν λέξιν ὑπομιμνήσκουσαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἑλληνικοῦ παραγόντος εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς Βαλκανικῆς κατὰ τοὺς πέντε αἰῶνας τῆς Τουρκοκρατίας, κατὰ τοὺς ὁποίους αὐτὸς ἐπαίξεν ὄχι ἀπλῶς σπουδαῖον ἀλλὰ αὐτόχρημα ἠγετικὸν καὶ πρωτοποριακὸν ρόλον ἐπὶ ὄλων ἀπολύτως τῶν πεδίων δράσεως. Εἶναι τόσον ὀγκώδης ἡ συμβολὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν—ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐξέλιξιν καὶ διαμόρφωσιν τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἀσιατικῶν καὶ ἀφρικανικῶν ἀκόμη λαῶν τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μηδὲ τῶν Τούρκων ἐξαιρουμένων. Ὡστε δὲν εἶναι καμμία ὑπερβολὴ ἢ γνώμη ὅτι μελέτη τῆς ἱστορίας τῶν βαλκανικῶν λαῶν ἀνευ τῆς μελέτης τῆς συμβολῆς τοῦ ἑλληνικοῦ παραγόντος εἶναι ἀδύνατος καὶ ὅτι τυχὸν ἄγνοια ἢ παράσιώπησις ταύτης δὲ ἦγεν ἀσφαλῶς εἰς συμπεράσματα πᾶπλανημένα, ἀντιεπιστημονικὰ καὶ κίβδηλα. Ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶναι ὀφθαλμοφανής· ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐντὸς τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐνῶ ὁ κηρύαρχος λεγόμενος λαὸς δηλαδὴ οἱ Τούρκοι εἶχον εἰς χεῖρας τῶν τὴν διοίκησιν, οἱ δὲ λοιποὶ χριστιανικοὶ λαοὶ ἦσαν κατὰ τὸ μέγιστον αὐτῶν μέρος κολλήγοι ἢ δουλοπάροικοι, οἱ Ἕλληνες εἶχον εἰς χεῖρας αὐτῶν τὴν θρησκείαν, τὴν ἐκπαίδευσιν, τὸ ἐμπόριον, τὰ ἐπαγγέλματα καὶ κάθε ἄλλην δραστηριότητα, ἢ ὁποῖα δὲ ἦτο φορεὺς πολιτισμοῦ. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν καὶ παρέμειναν κατὰ κύριον λόγον ἄστοι καὶ αὐτοὶ ἀπετέλουν τὴν ἀστικὴν τάξιν τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀνευ

τῆς ὁποίας δὲν ἦτο δυνατόν κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην νὰ γίνῃ λόγος περὶ ἐξελίξεως. Ὁ ἑλληνικὸς αὐτὸς παράγων καὶ μόνος αὐτὸς ὑπῆρξεν ἐπὶ πέντε αἰῶνας τὸ μοναδικὸν φῶς διὰ τοὺς βαλκανικοὺς λαοὺς, τὸ ὁποῖον ἐφώτισε τὸν δρόμον των εἰς τὰ σκότη τῆς δουλείας. Δυοῖν λοιπὸν θάτερον! Ἡ οἱ ποικίλης ἐθνικῆς καταγωγῆς Ἀμερικανοὶ ὀργανωταὶ τοῦ συνεδρίου ἠγνόουν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἑλληνικοῦ παράγοντος καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιδράσεως εἰς τὴν ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν καὶ ἂν τὴν ἠγνόουν τόσον τὸ χειρότερον διὰ τὴν ἐπιστήμην των καὶ τὸ συνέδριον, ἢ τὴν παρεσιώπησαν. Διότι οὐδεὶς καλῆς πίστεως ἄνθρωπος καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ἐπιστήμων, εἶναι δυνατόν νὰ παραδεχθῆ πῶς, προκειμένου περὶ Βαλκανικῆς, νὰ γίνεται λόγος περὶ δυτικῆς, περὶ ρωσικῆς καὶ περὶ ἄλλων ἐπιδράσεων, νὰ ὑπάρχῃ θέσις δι' ἀνακοίνωσιν καὶ συζήτησιν διὰ τὰ ὀικονομικὰ τῆς Βουλγαρίας, ποὺ εἶναι καθαρῶς ὀικογενειακῆ ὑπόθεσις τῶν Βουλγάρων καὶ ὄχι τῆς Βαλκανικῆς καὶ κατὰ βάθος θέμα ἐκτὸς θέματος τοῦ συνεδρίου καὶ νὰ μὴ εὐρεθῆ θέσις εἰς τὸ πρόγραμμα αὐτὸ διὰ μίαν τουλάχιστον ὀμιλίαν διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν; Καὶ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξαχθοῦν συμπεράσματα γενικὰ περὶ τῆς ποικίλης ἐξελίξεως τῶν Βαλκανίων, συμπεράσματα σοβαρὰ, χωρὶς τὴν ἔρευναν ἐπὶ τῆς συμβολῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν Βαλκανικὴν;

Αὐτοὶ εἶναι οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἐκρίναμεν ὑποχρέωσίν μας ἐπιστημονικὴν νὰ ὑπομνήσωμεν εἰς τὰς γενικὰς αὐτῶν γραμμάς ἐκεῖνα ποὺ παρέλειψαν οἱ ὀργανωταὶ τοῦ βαλκανιολογικοῦ αὐτοῦ συνεδρίου. Νὰ ἐκθέσωμεν δηλαδὴ ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ποῖος ὑπῆρξεν ὁ ρόλος τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν τῶν βαλκανικῶν λαῶν κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν.

Β' Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

Ὁ ἑλληνικὸς παράγων εἰς τὰ Βαλκάνια, περὶ τοῦ ὁποῖου ὀμιλήσαμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον, εἶναι διττός: α) Ἡ βυζαντινὴ κληρονομία τῶν βαλκανικῶν λαῶν καὶ β) Ἡ νεοελληνικὴ ἐπίδρασις. Ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς εἶναι ἀπαραίτητος, διότι οἱ μὲν ξένοι, ἀναγνωρίζοντες κατὰ κανόνα τὴν βυζαντινὴν ἐπίδρασιν, ἀγνοοῦν παντελῶς τὴν νεοελληνικὴν τοιαύτην ἢ τὴν συγχέουσι μὲ τὴν βυζαντινὴν ἐπίδρασιν εἰς ὀρισμένα πεδία, ὀπως λ.χ. εἰς τὸ θρησκευτικόν. Ἀφ' ἑτέρου ἡμεῖς οἱ ἴδιοι δὲν γνωρίζομεν καλὰ-καλὰ πόσον μεγάλη καὶ σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ νεοελληνικὴ ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν γειτόνων μας καὶ εἰ μᾶς ὀφείλουσι οὗτοι.

Ἡ βυζαντινὴ κληρονομία ὄχι μόνον τῶν βαλκανικῶν λαῶν, ἀλλ' ὄλων τῶν λαῶν τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας εἰς τὰς τρεῖς ἡπείρους, ἐπὶ τῶν ὁποῖων ἐξετείνοντο τὰ σύνορά της, ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, τεραστία καὶ γενικὴ εἰς τὴν διοίκησιν, τὴν νομοθεσίαν, τὴν θρησκείαν, τὴν κοινωνίαν, τὴν πνευματικὴν ζωὴν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν τέχνην. Αὐτὴ δὲν ἦτο, ὡς συνήθως πι-

στεύεται, φύσεως στατικής, οὔτε ἀνάσχειν τῆς προόδου των. Τουναντίον ὑπῆρξε μέχρι ἐσχάτων ζωντανή καὶ ἐν ἐνεργείᾳ ἐφ' ὅσον ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς ὀργανικὰς καὶ τὰς ψυχικὰς ἀνάγκας τῶν λαῶν αὐτῶν, ἰδίως τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς. Εἶναι τόσον βασική, ὥστε νὰ ἀποτελῇ αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν τῆς ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς αὐτῶν ὑποστάσεως. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ τῆς βυζαντινῆς ἐπιδράσεως κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν ἰδίως περίοδον πρῶτος συνέλαβε καὶ διετύπωσεν ὁ μεγαλοφυῆς Ρουμᾶνος ἱστορικός, ὁ ἀείμνητος Νικόλαος Γιόργκα, συγγραφεὺς τῆς Ἱστορίας τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, μία ἀπὸ τὰς εὐρυτέρας διανοίας τῆς παρελθούσης γενεᾶς. Ὁ ἀλησμόνητος ἐκεῖνος καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Βουκουρεστίου διετύπωσε λίαν προσφυῶς τὸ φαινόμενον τοῦτο εἰς τὸν τίτλον τοῦ κλασικοῦ καταστάντος ἔργου του «Byzance après Byzance». Ἡ ἔννοια τοῦ ἐπιγραμματικοῦ τούτου χαρακτηρισμοῦ τοῦ Γιόργκα περικλείει ὀλόκληρον τὴν φιλοσοφίαν τῆς Βυζαντινῆς ἐπιδράσεως κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἐπὶ ὅλων τῶν βαλκανικῶν λαῶν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε ἡ ἔντινος ἐπιβίωσις καὶ ἐνεργεια εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις αὐτῆς, νὰ ἠποτελοῦν αὐτὴν ταύτην τὴν ὀντότητά των, ὅπως ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ ἐπίδρασις ἀπὸ τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ μέχρι σήμερον ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν παραδέχονται ὡς δόγμα πλέον πάντες οἱ ξένοι ἱστορικοί, μὴδὲ τῶν κομμουνιστῶν ἐξαιρουμένων, οἱ ὅποιοι ἐξετάζουν πολλάκις τὴν ἱστορίαν χωρὶς τοὺς παλαιοὺς ἐθνικοὺς φανατισμοὺς. Ἀρκούμεθα νὰ ἀναφέρωμεν ἐδῶ τὸ ὄνομα τοῦ κορυφαίου τῶν βυζαντινολόγων Γερμανοῦ κ. Franz Dölger, ὁ ὅποιος εἰς προσφάτως δημοσιευθεῖσαν ἐμβριθεστάτην, ὅπως πάντοτε, μελέτην του καταλήγει εἰς τὸ ἐξῆς ἀδιάσειστον συμπέρασμα, τὸ ὅποιον καλὸν θὰ ἦτο νὰ εἶχον ὑπ' ὄψιν των οἱ ὀργανωταὶ τοῦ Βαλκανιολογικοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἀδῶς Ἀντιζελες.

«Ὅπωςδήποτε, πρέπει σοβαρῶς νὰ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι, διὰ τὸ σύνολον τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὸς παράγων καὶ ὅτι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος θέλει νὰ κατανοήσῃ τὰ Βαλκάνια, δὲν δύναται νὰ τὰ κατανοήσῃ χωρὶς τὸ Βυζάντιον» (Franz Dölger, *Der Byzantinische Anteil an der Kultur des Balkans,—Völker und Kultur Südosteuropas.*—Τὸ μερίδιον τοῦ Βυζαντίου εἰς τὸν πολιτισμὸν τῶν Βαλκανίων εἰς τὸ : «Λαοὶ καὶ πολιτισμοὶ τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης», Μόναχον 1959, σελ. 138-152).

Κατὰ τὴν ἡμετέραν ταπεινὴν γνώμην δύναται μάλιστα βασίμως νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ του ἐπὶ τῶν ὀρθοδόξων λαῶν ὀλοκλήρου τῆς Ἀνατολῆς, ὑπῆρξε πολὺ ἐντονωτέρα καὶ βαθυτέρα κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν καὶ ἰδίως τοὺς πρώτους αἰῶνας αὐτῆς παρὰ πρὸ τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν καὶ μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, τὸ Βυζάντιον γίνετα δι' ὅλους τοὺς λαοὺς αὐτοὺς

ένα ζωντανόν σύμβολον πίστεως και πηγὴ πνευματικῆς ζωῆς, ἡ πολιτικὴ οὐτως εἰπεῖν Ἱερουσαλήμ. Καὶ ὄντως, ἐνῶ μέχρι τῆς Ἀλώσεως, δηλαδὴ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ τοῦ Αἴμου εὗρισκοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς στρατιωτικὰς και πολιτικὰς διαμάχας μετὰ τοῦ Βυζαντίου, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Αὐτοκρατορίας εὐρέθησαν μοιραίως εἰς τὴν σφαῖραν τῆς πνευματικῆς του ἐπιρροῆς, ἡ ὁποία δὲν ἔσβησε μαζὶ μὲ τὸν πολιτικὸν θάνατον τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἦτο φυσικὸν οἱ λαοὶ αὐτοὶ πρὸς τῆς Ἀλώσεως νὰ ἀντιτάσσουν ἐνσυνείδητον ἢ μὴ ἀντίδρασιν κατὰ τῆς βυζαντινῆς ἐπιδράσεως. Μετὰ τὴν Ἀλωσιν ὅμως, ὄχι μόνον ἐξέλιπεν αὐτομάτως πᾶσα τοιαύτη ἀντίδρασις και ἀντιζηλία, ἀλλ' ἐξ ἀνάγκης οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἀνεξήτησαν ἓνα ἠθικὸν ἔρεισμα εἰς τὴν ἀκίνδυνον πλέον βυζαντινὴν κληρονομίαν διὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἰδίας αὐτῶν ζωῆς και τὴν ἐπιβίωσιν των ἀπὸ τὸν ὀδοστρωτήρα τοῦ ἐκμονουσουλμανισμοῦ. Πρὸς ἄλλας κατευθύνσεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναζητηθῶσι τὸ ἔρεισμα τοῦτο, διότι τὰ σύνορα τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπετέλουν τὸ «Σιδηροῦν Παραπέτασμα» τῆς ἐποχῆς. Ἀλλὰ και ἀνεξαρτήτως τούτου, οἱ λαοὶ οὗτοι, ὡς ὀρθόδοξοι, ἔτρεφον βαθεῖαν δυσπιστίαν πρὸς τὴν Δύσιν. Εἶναι ἀναντίρρητον λοιπὸν ὅτι, ἀνεξαρτήτως φυλετικῶν και γλωσσικῶν διαφορῶν, οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (Ἑλληνας, Ρουμάνοι, Σέρβοι, Βούλγαροι και Ἀλβανοὶ) κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀντεμετώπισαν τὸν ἐξ Ἀσίας ἐπιδρομέα και κατακτητὴν, κατὰ πρῶτον λόγον ὡς λαοὶ χριστιανικοὶ και ὡς τοιοῦτοι συνέζησαν και συνυπῆρξαν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Τουρκοκρατίας. Περὶ ἔθνικῶν διαφορῶν μετὰ αὐτῶν δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος μέχρι τῶν μέσων τουλάχιστον τοῦ 19 αἰῶνος. Ἡ ἐνότης αὕτη τῶν χριστιανικῶν λαῶν τοῦ Αἴμου ὑπερβηθήθη ὑπὸ αὐτῆς ταύτης τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὄχι μόνον κατὰ τρόπον ἀρνητικόν, διὰ τῆς σκληρᾶς και δεσποτικῆς τουρκικῆς διοικήσεως εἰς βάρος τῶν «ραγιαδῶν», ἀλλὰ και κατὰ τρόπον θετικόν, διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς πνευματικῆς ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς παραδοξολογία ἢ γνώμη, τὴν ὁποίαν τολμῶμεν νὰ διατυπώσωμεν ἐδῶ ὅτι «ὁ ἐκβυζαντινισμὸς τῶν βαλκανικῶν λαῶν συνεχίσθη ἀνενόχλητα και μὲ πολὺ μεγαλυτέραν ἔντασιν ἰδίως μετὰ τὴν Ἀλωσιν». Διότι οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας παραδίδονται ὄχι μόνον χωρὶς ἀντίδρασιν, ἀλλὰ και μὲ εὐχαρίστησιν εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐπιρροήν, τῆς ὁποίας τὴν πηγὴν ἀναζητοῦν τώρα και τὴν εὗρισκουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὴν ἐπιρροήν αὐτὴν τὴν οἰκιοποιοῦνται και τὴν ἀφομοιώνουν, ὡς ἀντίδοτον, τὸ μόνον ἀντίδοτον, κατὰ τῆς ἰσλαμικῆς ἀπειλῆς. Διατυπῶνων τὴν γνώμην ταύτην, ἔχω κυρίως ὑπ' ὄψιν τὴν στροφὴν τῶν ἡγεμόνων τῆς Βλαχίας και Μολδαβίας τῆς προφαναριωτικῆς ἐποχῆς, πρὸς τὸ Φανάριον, εὐθύς ὡς αἱ ᾠραι αὐταὶ ὑπετάγησαν περὶ τὸ 1470 εἰς τὸν Σουλτάνον. Τὸ αὐτὸ συνέβη μὲ τοὺς Βουλγάρους μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους και τοῦ Πατριαρχείου τοῦ Τυρνόβου, ἓνα αἰῶνα προηγουμένως, ὡς και τῶν Σέρ-

βων κατὰ τὴν ἰδίαν περίπτου ἐποχὴν. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἀποτελοῦντες, καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, συνέχισαν τοῦ σλαβικοῦ ὠκεανοῦ, ἀπὸ τοῦ Η' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἐδέχθησαν τὴν βυζαντινὴν ἐπιρροὴν μέσω τῶν Σλάβων τοῦ Βορρᾶ, δηλαδὴ τοῦ Κιέβου, χάρις εἰς τὴν σλαβονικὴν γλῶσσαν, δηλαδὴ τὴν παλαιοσλαβικὴν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Μετὰ τὴν ὑποταγὴν ὅμως αὐτῶν εἰς τὴν ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἀπεσπάσθησαν ἀπὸ τὸν σλαβικὸν μονόλιθον, ἀπεμονώθησαν ἀπὸ τὸν σλαβικὸν κόσμον καὶ ἔχασαν τὴν μετ' αὐτοῦ ἐπαφὴν. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου συνέδεδθησαν ἀπ' εὐθείας τώρα καὶ στενώτερον μὲ τὸν ἑλληνικὸν μεταβυζαντινὸν κόσμον καὶ πολιτισμὸν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὡς κέντρα θρησκευτικῆς καὶ πνευματικῆς ἔλξεως τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος, ὁποῦθεν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος εἶχεν ἐκπεμφθῆ ὁ ἡσυχασμὸς. Κατὰ δευτέρου λόγον ἤρχοντο τὰ λοιπὰ ὁρθόδοξα Πατριαρχεῖα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα ἦσαν ὅλα ἑλληνικὰ κέντρα.

ὑπὸ τὰς ἐπιδράσεις ταύτας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν ἀδιάκοποι καὶ ἀδιατάρακτοι λόγῳ τῆς μουσουλμανικῆς κυριαρχίας, οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ εὗρισκουν τὴν ἀπόλυτον χριστιανικὴν αὐτῶν ἐνότητα, μὲ ἡγήτιδα τὴν ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, δηλαδὴ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον.

Ἐχων λοιπὸν κανεὶς ὑπ' ὄψιν τὰ ἀνωτέρω, εὐλόγως θὰ διερωτηθῆ πῶς εἶναι δυνατόν νὰ παραληφθῆ ἀπὸ μίαν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν ἕνας τόσον σπουδαῖος παράγων, πρὸ πάντων ὅταν ἡ ἔρευνα αὕτη δὲν πρόκειται νὰ διεξαχθῆ ἀπὸ ἕνα μόνον ἐπιστήμονα, ἀλλὰ ἀπὸ ἕνα ἐπιστημονικὸν συνέδριον.

Γ' Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΝ ΧΕΙΡΑΦΕΤΗΣΙΝ

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν βυζαντινὴν ἐπίδρασιν, ἡ συμβολὴ τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ εἰς τὴν χειραφέτησιν καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν τῶν βαλκανικῶν λαῶν εἶναι τόσον πολὺπλευρος καὶ τόσον σημαντικὴ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ΙΘ' καὶ τῶν ἀρχῶν ἀκόμη τοῦ Κ' αἰῶνος, ὥστε νὰ ἀνευρίσκειται χωρὶς κόπον εἰς ὅλας τὰς πτυχὰς τῆς ζωῆς αὐτῶν. Ὅπως ἀνεφέραμεν, οἱ Ἕλληνες, καίτοι ὑποδουλωθέντες καὶ αὐτοί, ἤσκησαν ἡγετικὸν καὶ πρωτοποριακὸν κατὰ κυριολεξίαν ρόλον εἰς τὴν ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐρευνηθῆ καὶ μελετηθῆ ὁ θρησκευτικὸς, ὁ πνευματικὸς, ὁ οικονομικὸς, ὁ κοινωνικὸς καὶ ὁ πολιτικὸς βίος τῶν λαῶν αὐτῶν, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Τούρκων, χωρὶς τὴν ἀναδρομὴν εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ ἑλληνικοῦ παράγοντος. Ἄγνοια ἢ μεροληπτικὴ ἐκτίμησις τοῦ παράγοντος αὐτοῦ εἰς τὴν ζωὴν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἐν τῷ συνόλῳ ἢ ἐν μέρει, θὰ ἦγεν εἰς πεπλανημένα συμπεράσματα. Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἐπιβάλλεται ὡς ἀξίωμα τῆς Ἱστορίας. Ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ ὁποῖον ὁ Dölger διετύπωσε μὲ τόσον κύρος διὰ τὴν βυζαντινὴν ἐπίδρα-

σιν, ισχύει ἀπολύτως καὶ εἰς μεῖζονα μοῖραν προκειμένου περὶ τοῦ νεοελληνικοῦ παράγοντος. Ἄν ἡ ἐπιβίωσις τοῦ Βυζαντίου συνεχίζεται ἄνευ διακοπῆς εἰς τὸν θρησκευτικὸν βίον τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς, μηδὲ τῆς Ρωσίας ἐξαιρουμένης, ἂν συνεχίζεται εἰς τοὺς θεσμοὺς καὶ τὸ δίκαιον τὸ διέπον τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν οἰκογένειαν καθὼς καὶ εἰς τὴν τέχνην, ὁ νεοελληνικὸς παράγων, δύναμις νέα καὶ ζωντανή, ἐπιδρᾷ, καὶ ρυθμίζει μὲ ἀπόλυτον πρωτοβουλίαν τὴν οἰκονομικὴν, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν ὀλοκλήρου τῆς Αὐτοκρατορίας. Εἶναι τὸ ἐν κυκλοφορίᾳ αἷμα τῆς ζωῆς τῶν βαλκανικῶν λαῶν καὶ ὁ ἰθύνων αὐτῶν νοῦς, ἄνευ τοῦ ὁποῦ οἱ λαοὶ αὐτοὶ θὰ ἦσαν μᾶζαι ἀδρανεῖς, ὅπως ἡ γῆ, εἰς τὴν ὁποίαν κατώκουν, τὴν ἱστορίαν τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν αἱ γεωλογικαὶ ἢ αἱ φυσικαὶ μεταβολαί. Δὲν ὑπάρχει Ἱστορία χωρὶς τὸν Ἑλληνισμόν, διότι Ἱστορία εἶναι ὁ σκεπτόμενος καὶ δρῶν νοῦς. Οἱ λόγοι, οἱ ὅποιοι δίδουν τὴν ἐξήγησιν τῆς ἀληθείας ταύτης, εἶναι οἱ ἀκόλουθοι :

1) Ὡς γνωστόν, καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, δλόκληρος ὁ θρησκευτικὸς βίος τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς διέπεται διοικητικῶς καὶ πνευματικῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ λέγοντες θρησκευτικὸν βίον, πρέπει νὰ ἐννοοῦμεν τὸ ἅπαντον τῆς πνευματικῆς ζωῆς τῶν λαῶν αὐτῶν. Καὶ διοικητικῶς μὲν ὁ θρησκευτικὸς αὐτὸς βίος διέπεται ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμόν, διότι ὅλα τὰ ὀρθόδοξα Πατριαρχεῖα ἦσαν ἑλληνικά, ὅπως Ἑλληνες ἦσαν οἱ ἀνώτεροι καὶ πολλὰκις καὶ οἱ κατώτεροι κληρικοὶ τῶν ὀρθοδόξων ἐπαρχιῶν τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Πνευματικῶς ἀφ' ἑτέρου διέπονται οἱ ὀρθόδοξοι λαοὶ τῆς Ἀνατολῆς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, διότι, πλὴν σποραδικῶν ἐξαιρέσεων, Ἑλληνες ἦσαν οἱ θεολόγοι, οἱ ὅποιοι κατηύθυναν τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Οὕτω λ.χ. οἱ Ἑλληνες θεολόγοι ἀντιμετώπισαν καθ' ὅλον τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα τὴν θύελλαν τῆς προσηλυτιστικῆς προπαγάνδας τοῦ καθολικισμοῦ καὶ τοῦ προτεσταντισμοῦ εἰς τὰς ὀρθοδόξους χώρας, ἀπὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τῆς Πολωνίας, τῆς Μολδαβίας, τῆς Οὐγγαρίας καὶ τῆς Ν. Ρωσίας καὶ συνεκράτησαν τοὺς λαοὺς αὐτοὺς εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν. Ὁ ἀγὼν αὐτὸς ὑπῆρξεν ὁ ἰσχυρὸς ἀντίκτιπος τῆς Μεταρρυθμίσεως εἰς τὴν Δύσιν, ἡ δὲ Ὀρθοδοξία ὁ στόχος μιᾶς σφοδρότατης ἐπιθέσεως καθολικῶν καὶ προτεσταντῶν, εἰς τὴν Ἀνατολήν. Καὶ ἦτο ἀποκλειστικῶς ἀγὼν τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, πὸν συνήρχετο κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα καὶ ἀνεγεννᾶτο ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ πεδίου. Ἡ κίνησις καὶ ἡ πείσμων ἐκείνη διαμάχη εἶχε χαρακτῆρα διεθνή, τὸ δὲ ἀποτέλεσμα αὐτῆς ὑπῆρξε νὰ συγκρατηθῇ ἡ ὀρθοδοξία εἰς τὰ γεωγραφικὰ αὐτῆς σύνορα πλὴν ἐλαφρῶν ὑποχωρήσεων, ὡς λ.χ. ὁ ἐκτοπισμὸς τῆς ἐκ τῆς Ν. Πολωνίας καὶ ὁ διὰ τῆς βίας προσηλυτισμὸς μεγάλου μέρους τῶν Ρουμάνων τῆς Τρανσυλβανίας εἰς τὸν καθολικισμόν. Γράφοντες τὰ ἀνωτέρω, ἔχομεν κατὰ νοῦν τοὺς ἀγῶνας τῶν μεγάλων Ἱεραρχῶν, οἱοὶ ὑπῆρξαν οἱ Κύριλλος Λούκαρις,

Μελέτιος Συρίγος, Δοσίθεος ὁ Ἱεροσολύμων καὶ πλείστοι ἄλλοι. Χάρις εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς οἱ βαλκανικοὶ λαοὶ διετήρησαν τὸν ὀρθόδοξον χαρακτήρα, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ βασικὸν συστατικὸν τῆς περισυλλογῆς καὶ περισώσεως τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ὀντότητος.

2) Ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος ἡ οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας περιέρχεται εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι καθίστανται τροφοδοτοὶ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ στόλου, ἐνοικιασταὶ τῶν μονοπωλίων τοῦ κράτους, εἰσαγωγεῖς ξένων προϊόντων καὶ ἐξαγωγεῖς τῶν προϊόντων τῆς Αὐτοκρατορίας πρὸς ὅλας τὰς ὁμόρους χώρας, καθ' ὃ μέτρον ἐπέτρεπον τοῦτο αἱ πολιτικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ συνθήκαι τῆς ἐποχῆς. Ἡ σημασία τοῦ νεοελληνικοῦ αὐτοῦ παράγοντος διευρύνεται κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ καταστῇ οὗτος διεθνῆς παράγων. Εἰς τοῦτο μεγάλως συνετέλεσεν ἡ ἑλληνικὴ Διασπορά, ὅχι μόνον πρὸς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ξένας χώρας, γειτονικάς τε καὶ μὴ. Ἡ διασπορὰ αὕτη, ἀρχίσασα μετὰ τὴν Ἄλωσιν ὑπὸ τύπον φυγῆς, ἔλαβε διαστάσεις πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Καὶ ἠκολούθησεν μὲν αὕτη κατ' ἀρχὰς τὸν παλαιὸν γνώριμον δρόμον πρὸς Ἰταλίαν, ἀλλὰ κυρίως ἐστράφη πρὸς Βορρᾶν, πρὸς τὴν Βλαχίαν καὶ τὴν Μολδαυίαν, χώρας ὀρθοδόξους καὶ φιλοξένους, πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Μεγ. Βρετανίαν. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι ἡ πρὸς Βορρᾶν διασπορὰ τῶν Ἑλλήνων δὲν ὀφείλεται εἰς τοὺς ἰδίους λόγους τῆς φυγῆς αὐτῶν πρὸς τὴν Ἰταλίαν εὐθὺς μετὰ τὴν Ἄλωσιν. Ἐκεῖ ἐζήτησαν καταφύγιον οἱ εὐγενεῖς καὶ λόγοι τοῦ Βυζαντίου, ἀργότερον δὲ ἠκολούθησαν οἱ κάτοικοι τῶν ἑλληνικῶν νήσων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ὑπήκοοι τῆς Βενετίας ἢ τῶν ἄλλων ἰταλικῶν πόλεων. Εἰς τὰς χώρας τοῦ Βορρᾶ μεταναστεύουν εἰς σημαντικὸν πλεόν ἀριθμὸν οἱ Ἕλληνες τῆς ἐνδοχώρας, ὁ λαός, πρὸς δημιουργίαν καλυτέρας τύχης. Ἡ πρώτη περίοδος τῆς διασπορᾶς ἦτο κυρίως ἔξοδος, ἡ δευτέρα ἦτο καθαρὰ μετανάστευσις, ξενητιά μόνον τῶν ἀνδρῶν. Ὑπάρχει μία βασικὴ διαφορὰ εἰς τὰ δύο αὐτὰ ρεύματα, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπροσέξαμεν μέχρι τοῦδε. Ἐχω τὴν γνώμην ὅτι ἡ πρὸς Βορρᾶν κυρίως διασπορὰ διηκολύνθη καὶ ἠξήθη ἀπὸ τὰς συχνὰς ἐκστρατείας τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων πρὸς τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην, πρὸς τὴν Οὐκρανίαν καὶ τὴν σημερινὴν Ν. Ρωσίαν. Αὕτη ἀκολουθεῖ τοὺς δρόμους τῶν στρατευμάτων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἀκολουθοῦν ἀσφαλῶς καὶ Ἕλληνες ἔμποροι καὶ μεταπράται. Ἐπαναλαμβάνεται δηλαδὴ ἐκεῖνο ποῦ ἔγινε εἰς ὅλας τὰς ἐποχὰς καὶ μὲ ὅλους τοὺς κατακτητάς, ὁ ἔμπορος νὰ ἀκολουθῇ τὰ στρατεύματα.

Φυσικά, ὅχι μόνον διὰ τῆς ὁδοῦ αὐτῆς ἠξήθησαν καὶ ἤχθησαν αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι τῆς Κεντρικῆς καὶ Ν.Α. Εὐρώπης Ἡ εἰρηνικὴ μετανάστευσις πρὸς τὰς ἀνωτέρω χώρας ὑπῆρξε συνεχῆς καὶ διαρκῆς. Αἱ παροικίαι

αὐταὶ ἠνώθησαν μὲ τὰς παροικίας Ἰταλίας, αἱ ὁποῖαι ἰδρύθησαν διὰ τῶν θαλασσίων ὁδῶν. Ἔτσι ἐσχηματίσθη ἓνα συνεχὲς καὶ ἀρραγὲς ἑλληνικὸν οἰκονομικὸν κύκλωμα, μία ἰσχυροτάτη ἄλυσις ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ Ἀβώφ τῆς Πολωνίας καὶ τῆς Λειψίας τῆς Γερμανίας πρὸς Βορρᾶν καὶ μέχρι Βενετίας—Τεργέστης—Λιβόρνου πρὸς Δυσμάς, αἱ ὁποῖαι κρατοῦν εἰς χεῖρας τῶν τῶ ἐμπόριον μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, τὰς ἀπὸ ξηρᾶς μεταφορᾶς, τὰς τραπεζιτικὰς συναλλαγὰς καὶ διέπουν καὶ ρυθμίζουσι τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς Αὐτοκρατορίας. Μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή, μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας τῷ 1774, ὁπότε αἴρεται τὸ «Σιδηροῦν Παραπέτασμα» εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον καὶ ἀπελευθεροῦνται κάπως ὁ «δεσμώτης», ὅπως καὶ σήμερον—φεῦ!—Δούναβις, διὰ τὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν τόσον ἐκφραστικὴν λέξιν τοῦ Γάλλου ἱστορικοῦ Μισελέ, οἱ Ἕλληνες θὰ κρατήσουσι τὴν ἀσυναγώνιστον αὐτῶν οἰκονομικὴν καὶ ναυτικὴν κυριαρχίαν σταθερῶς μέχρι τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου.

Αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι τῆς Εὐρώπης ὑπῆρξαν ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας οἱ πράκτορες, ὅχι μόνον τοῦ ἐμπορίου μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἀλλὰ καὶ οἱ μοναδικοὶ φορεῖς καὶ προπαγανδιστὰι νέων ἰδεῶν, νέων ἀναγκῶν, οἱ διδάσκαλοι εἰς τὸ ἐμπόριον, εἰς τὰς τέχνας καὶ τὰ γράμματα τῶν Ρουμάνων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων, τῶν Ἀλβανῶν καὶ τῶν Τούρκων καὶ πέραν τῶν συνόρων τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου, τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν Ρώσων, ὅπως ἀργότερον θὰ γίνουσι τῶν Αἰγυπτίων. Τὰ παιδιὰ τῶν λαῶν αὐτῶν ἐργάζονται εἰς τὰ καταστήματα τῶν Ἑλλήνων, μαθητεύουσι κοντὰ εἰς τοὺς Ἕλληνας μαστόρους, φοιτοῦσι εἰς τὰς ἐκκλησίας τῶν παροικιῶν. Ἐν μιᾷ λέξει, δέχονται τὸν πολιτισμὸν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας.

Ἡ Μολδοβλαχία, ἡ Οὐγγαρία, ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία καὶ ἡ Ρωσία ὑπῆρξαν, ὡς γνωστόν, κέντρα μεγάλης ἑλληνικῆς ἐμπορικῆς καὶ ἀργότερον ναυτικῆς δραστηριότητος. Οἱ εἰς τὰς χώρας αὐτὰς διαρκῶς καὶ ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας μεταναστεύοντες Ἕλληνες, γινόμενοι ἐπιχειρηματῆται σὺν τῷ χρόνῳ εἶναι οἱ πρώτοι σκαπανεῖς καὶ πρωτοπόροι ποὺ ἀξιοποίησαν τὸν φυσικὸν πλοῦτον αὐτῶν καὶ ἐσυγχρόνισαν κατὰ καιροὺς τὴν πρωτόγονον αὐτῶν οἰκονομίαν. Εἰς ἐπίμετρον δὲ ἀπετέλεσαν τὸν σοβαρώτερον παράγοντα τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν λαῶν, πλησίον τῶν ὁποίων συνεβίωσαν καὶ προήγαγον τὴν πρωτόγονον αὐτῶν κοινωνίαν, σχηματίσαντες τὸν πυρῆνα καὶ τὸ «προξήμι», κατὰ τὴν ἑκφρασιν μιᾶς διαπρεποῦς Ἑλληνορρομανίδος συγγραφέως τῆς Πριγκιπίσσης Μάρθας Μιαμιέσκου, μιᾶς νέας κοινωνικῆς τάξεως, τῆς ἀστικῆς τάξεως.

3) Τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀποτελεῖ μίαν νέαν ἀφετηρίαν τῆς διαμορφώσεως τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν λαῶν αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ἦσαν λαοὶ ἀγροτικοὶ καὶ πρωτόγονοι οἰκονομικῶς καὶ κοινωνικῶς.

Ἐἰς τὴν κοινωνικὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν ἱστορίαν τῶν χριστιανικῶν ἰδίως

λαῶν τῆς χειρσονήσου τοῦ Αἴμου, ἢ παρουσία τοῦ ἑλληνικοῦ παράγοντος καὶ ἡ ἐπιμιξία τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν γηγενῶν ἀπετέλεσε μίαν ἐπανάστασιν ἐξ ἴσου μεγάλην, ριζικὴν καὶ εὐεργετικὴν, οἷα ὑπῆρξεν ἡ ἐπαφὴ καὶ ὁ συγχρωτισμὸς αὐτῶν—πνευματικὸς καὶ οἰκονομικὸς κυρίως—μετὰ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα. Ἀλλὰ καὶ ὁ συγχρωτισμὸς τῆς τελευταίας περιόδου συνετελέσθη πάλιν διὰ τῶν Ἑλλήνων. Δι' αὐτῶν δημιουργοῦνται καὶ ἀναπτύσσονται εἰς τὰς ἀνωτέρω χώρας, ἐπαρχίας ἀκόμη τῆς ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας, νέαι ἀνάγκαι κοινωνικαὶ καὶ οἰκονομικαί, εἰσέρχονται καὶ κυκλοφοροῦν καὶ διδάσκονται νέαι ἰδέαι. Οἱ Ἕλληνες εἶναι οἱ κύριοι φορεῖς ὄχι μόνον νέων ἐμπορευμάτων, ἀλλὰ καὶ νέων ἰδεῶν καὶ ἀναγκῶν πολὺ πρὶν ἐμφανισθοῦν οἱ Ἑβραῖοι, οἱ ὁποῖοι, λόγῳ τῆς αὐστηρᾶς χριστιανικῆς κοινωνίας τῶν αἰώνων ἐκείνων, εὗρισκοντο ἐκτὸς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς. Ἐμποροὶ ἢ τεχνῖται οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἄστοι τὴν ψυχροσύνησιν καὶ τὴν καταγωγὴν καὶ αὐτὸ, κατὰ τὴν γνώμην μας, ἀπετέλεσε τὴν μεγάλην φυλετικὴν καὶ δημογραφικὴν ἀδυναμίαν μας, ἀδυναμίαν θανάσιμον δι' αὐτὸ τὸ μέλλον τοῦ ἔθνους μας. Τὸ ὀδυσσεϊακὸν αὐτὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων συνετέλεσε πολὺ περισσότερον εἰς τὴν ἀραίωσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐνδοχώρας μας περισσότερον παρὰ τὸ διατυμπανιζόμενον ἄγονον τῆς γῆς μας. Ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶναι χειροπιαστὴ καὶ σήμερον ἀκόμη. Τουναντίον οἱ λαοὶ ποὺ παρέμειναν προσκεκολλημένοι εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς αὐτὴν ἀνεξήτησαν τοὺς πόρους τῆς ζωῆς των, ὅπως οἱ Ρουμᾶνοι λ.χ. οἱ Βούλγαροι, οἱ Σέρβοι, οἱ Τοῦρκοι ἠδὲξήθησαν δημογραφικῶς.

Ἡ ἐπιμιξία τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς αὐτόχθονας Ρουμάνους, Σέρβους, Βουλγάρους, τοὺς Οὐγγυροὺς καὶ τοὺς Ρώσους ἀκόμη καὶ τὰ μικτὰ συνοικέσια ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχον ἑλληνικαὶ παροικίαι, ὡς καὶ ἡ συνεχὴς ἀφομοίωσις τῶν τέκνων τῶν Ἑλλήνων, ἀπετέλεσε κατὰ τρόπον ἀναμφισβήτητον τὸν πυρῆνα καὶ τὸν κύριον παράγοντα τῆς οἰκονομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς αὐτῶν ἀνελιξέως καὶ προόδου. Οὕτως ἤρχισε νὰ ἐμφανίζεται μία νέα κοινωνικὴ τάξις, ἡ ἀστικὴ τάξις εἰς τὰ μεγαλύτερα κέντρα τῶν χωρῶν αὐτῶν. Ἡ ἀστικὴ τάξις ὅλων τῶν χριστιανικῶν πόλεων τῆς βαλκανικῆς ἔλκει κατὰ μέγα ποσοστὸν τὴν καταγωγὴν αὐτῆς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Οὕτως αὕτη αὕτη ἡ ἱστορία τῶν πόλεων τῆς ΝΑ. Εὐρώπης εἶναι στενῶς συνδεδεμένη μὲ τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν. Καὶ δὲν εἶναι μακρὰν ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν οἱ γηγενεῖς τῶν χωρῶν αὐτῶν ἐθεώρουν τιμὴν νὰ συνάπτουν μικτὰ συνοικέσια μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως οἱ Σκύθαι τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξεινοῦ Πόντου, ὅπου ἕνας λαμπρὸς ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶχεν ἀναπτρυχθῆ ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι κοινὸν καθ' ὅλην τὴν Βαλκανικὴν καὶ τὴν Νότιον Ρωσίαν.

Αἱ ἑλληνικαὶ παροικίαι τῆς μεταβυζαντινῆς καὶ νεωτέρας ἐποχῆς, ἀποτελοῦσαι κεφάλαιον δόξης τῆς καθόλου ἔθνικῆς μας ἱστορίας, ἤσκησαν τε-

ρασίαν εϋεργετικήν οικονομικήν, κοινωνικήν, θρησκευτικήν και πνευματικήν επίδρασιν ἐπὶ ὅλων τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ πέραν ἀκόμη αὐτῆς, εἰς τοιοῦτον βαθμὸν, ὥστε νὰ μὴ εἶναι νοητὴ καὶ δυνατὴ ἡ ἱστορία αὐτῶν ἄνευ τῆς μελέτης τοῦ ἑλληνικοῦ αὐτοῦ παραγόντος.

Δ'. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΑΙ ΣΥΝΕΠΕΙΔΙΑ ΤΗΣ ΕΙΣ ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Συνέπεια τῆς οικονομικῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς μεταβολῆς τῆς συντελεσθείσης εἰς τὰ Βαλκάνια κατὰ τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνα, ὑπῆρξεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς παιδείας. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ὁ μέγας ἱστορικὸς Μόμμσεν διατυπώνει εἰς τὴν μνημειώδη ρωμαϊκὴν του Ἱστορίαν, ὅτι δηλαδὴ «ὄπου ἔφθανεν ὁ Ρωμαῖος λεγεωνάριος ἐκεῖ ἠκολουθεῖτο ἀπὸ τὸν Ἕλληνα διδάσκαλον, ὁ ὅποιος εἰς τὴν ἰδικὴν του τέχνην δὲν ἦτο μικρότερος κατακτητῆς», ὡς καὶ ἐκεῖνο ποὺ παρατηρεῖ ὁ Ε. Κούρτιους εἰς τὸ κλασσικὸν του ἔργον «Ἀρχαιότης καὶ παρόν», ὅτι δηλαδὴ «οἱ πραγματικοὶ νικηταὶ εἰς τὸν κόσμον δὲν ἦσαν οἱ Ρωμαῖοι, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τῶν ὁποίων ἡ πνευματικὴ δύναμις ὑπῆρξε δύναμις ἐξ ἴσου μεγάλη μέχρις οὗτο ἐξηπλώθη εἰς τὸν κόσμον ὁ χριστιανισμός», ἐπανελήφθη μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν Τούρκων, ὄχι μόνον εἰς τὴν Δύσιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν. Τώρα ὅμως τὸν στρατιώτην ἀκολουθεῖ πρῶτα ὁ ἔμπορος καὶ τοῦτον ὁ Ἕλλην διδάσκαλος. Ἀμφότεροὶ ὑπῆρξαν διὰ τοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς διδάσκαλοι ἴσης σημασίας. Καθ' ἑλλην τὴν ὀθωμανικὴν Ἀυτοκρατορίαν δὲν ὑπῆρξαν ἄλλοι διδάσκαλοι πλὴν τῶν Ἑλλήνων, καθὼς δὲν ὑπῆρξαν σχολεῖα ἄλλα πλὴν τῶν ἑλληνικῶν μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Αὐταὶ αἱ λέξεις «σχολεῖον» καὶ «διδάσκαλος» εἶναι κοιναὶ εἰς ὅλας τὰς βαλκανικὰς γλώσσας. Καὶ ἐνῶ λειτουργοῦν καθ' ἑλλην τὴν Ἀυτοκρατορίαν ἀπειράριθμα κατώτερα σχολεῖα καὶ πέντε λαμπρὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτήρια, μόλις τῷ 1819 ἰδρύθη εἰς τὸ Βουκουρέστιον τὸ πρῶτον ρουμανικὸν σχολεῖον ἀπὸ μαθητὰς τῆς ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας, τῷ 1838 τὸ πρῶτον σερβικὸν Γυμνάσιον εἰς τὸ Βελιγράδιον, ἐνῶ τὸ πρῶτον βουλγαρικὸν ἰδρύεται μόλις τῷ 1856¹ καὶ ταῦτα ἀπὸ μαθητὰς τῶν ἑλληνικῶν πάλιν σχολείων. Περὶ ὄργανωμένης δὲ ἐκπαιδεύσεως εἰς τὰς βαλκανικὰς γλώσσας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ σοβαρὸς λόγος πρὸ τοῦ 1860. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τοῦ 1500, δηλαδὴ κατὰ τό... μακρὸν διάστημα τριῶν καὶ ἡμίσεος αἰῶνων, ἡ ἐκπαίδευσις ὑπῆρξεν ἀποκλειστικῶς ἑλληνικὴ καὶ παρέμεινε προνόμιον τῶν Ἑλλήνων ἢ τῶν ἑλληνικῆς καταγωγῆς Βαλκανικῶν. Καὶ περὶ μὲν τῶν κατωτέρων σχο-

1) Σ. Δ. Βλ. «Βουλγαροσλαβικὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς», Γ. Τσουκαλά ἐν Κ)πόλει 1859 σ. 11 : Τὰ Βουλγαρικά σχολεῖα. «Υπάρχουσι δὲ καὶ τρία Βουλγαρικά Σχολεῖα, (ἐν Φιλιππουπόλει) τὰ ὁποῖα πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν ἐσυστήθησαν».

λείων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἀπειράριθμα καθ' ὅλην τὴν Βαλκανικὴν καὶ τῶν χιλιάδων Ἑλλήνων διδασκάλων, ποὺ ὑπῆρξαν ἀπόστολοι τῆς παιδείας μεταξὺ τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς χερσονήσου μας, δὲν εἶναι δυνατὸν οὔτε κἂν ἀπλῆ ἀπαρίθμησις νὰ γίνῃ εἰς ἓνα κεφάλαιον. Ἀρκοῦμαι νὰ ἀναφέρω ἕδῶ τὸ καταπληκτικὸν γεγονός ὅτι μόνον εἰς τὸ Βουκουρέστιον ἐλειτούργουν ἀπὸ τοῦ 1848—50 δέκα τέσσαρα (14) ἑλληνικὰ σχολεῖα. Ἀπειράριθμα ἄλλα ἐλειτούργουν εἰς τὴν Βλαχίαν, Μολδαυίαν, κυρίως Βουλγαρίαν. Περί Ἀνατολικῆς δὲ Ρωμυλίας δὲν πρέπει νὰ γίνεται λόγος καθ' ὅτι ἡ ὠραία αὕτη χώρα ὑπῆρξεν ἄγνωσ ἑλληνικὴ μέχρι τῆς διαρπαγῆς αὐτῆς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καὶ τῆς ἐξοντώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῷ 1906. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὡς ὑπομνησθῆ ὅτι ὁσάκις ὁ Φερδινάνδος τῆς Βουλγαρίας ἐπεσκέπτετο βουλγαρικὰς πόλεις, ἐφιλοξενεῖτο εἰς ἑλληνικὰ ἀρχοντικὰ σπίτια . . . διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκεῖ βουλγαρικὰ τοιαῦτα !¹

Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὰ ἀνώτερα σχολεῖα, οἷα ὑπῆρξεν ἡ γεραρὰ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῆ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀδιάκοπον ἐκπολιτιστικὴν συνέχειαν τοῦ βυζαντινοῦ Πανδιδακτηρίου, αἱ ἑλληνικαὶ Ἀκαδημίαι τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Ἰασίου, ὡς ἡ Σχολὴ τῶν Ἰωαννίνων κλπ., καθὼς καὶ τὰ σχολεῖα τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν τῆς Ἰταλίας καὶ Αὐστρουγγαρίας, ὅπου ἐδίδασκον σοφοὶ καθηγηταὶ σπουδάζοντες συνήθως εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης, ἐκεῖ ἐφοίτησαν κατὰ χιλιάδας Ρουμᾶνοι, Βούλγαροι, Σέρβοι, Ἀλβανοί, Ἑβραῖοι καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1912 ἀκόμη ὁ γράφων εἶχεν εἰς τὴν Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῆν συμμαθητὰς Τούρκους καὶ Ἀραβίας ἐκ Συρίας, ὥστε νὰ εἶναι αἱ μοναδικαὶ ἐστίαὶ φωτὸς καθ' ὅλην τὴν Αὐτοκρατορίαν. Τὰ ἑλληνικὰ ταῦτα σχολεῖα ἦσαν παμβαλκανικά, ἀπὸ αὐτὰ δὲ ἐξῆλθον ὅλοι οἱ πρωτοστατήσαντες εἰς τὴν ἔθνηκὴν ἀναγέννησιν ὅλων τῶν βαλκανικῶν λαῶν, συνέπεια τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ πολιτικὴ αὐτῶν ἀνεξαρτησία. Καὶ τῶν μὲν Ρουμάνων καὶ Ἑλληνορουμάνων τῆς κατηγορίας αὐτῆς οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς.

Θὰ ἀναφέρω ἀπλῶς χάριν παραδείγματος τὸν πατέρα τῆς ρουμανικῆς ἀφυπνίσεως τὸν Ἰωάννην Ἡλιάδην Ραδουλέσκου, διδάσκαλον, ποιητὴν, συγγραφέα καὶ πρῶτον δημοσιογράφον, τοῦ ὁποίου ὁ ἀνδριάς ἴσταται πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου Βουκουρεστίου, μαθητὴν τοῦ Λάμπρου Φωτιάδη, τοῦ Δούκα καὶ ἄλλων Ἑλλήνων. Πολλοὶ εἶναι ἐπίσης καὶ οἱ Σέρβοι οἱ σπουδάσαντες εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα τῶν ἐν Σερβίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ ἑλληνικῶν παροικιῶν. Ὁ διαπρεπέστερος ἐκ τῶν μαθητῶν, αὐτῶν εἶναι ὁ Ἡλίας Γκαράσανιν, ἡ μεγαλυτέρα πολιτικὴ ἰδιοφυΐα τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὁ πρωτοπόρος τῆς ἑλληνοσερβικῆς συμμαχίας τοῦ 1866. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τοὺς Βουλγάρους τροφί-

1) Σ.Δ. Ὁ Λαμαρτίνος μᾶς δίδει περιγραφὴν τῆς πολιτισμένης φιλοξενίας του ἀπὸ τὴν Ἑλλην. οἰκογένειαν Γ.Μαυρίδη (1883) εἰς τὸ Voyage en Orient, καλῶν τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον πολιτισμένον καὶ ἐκπολιτιστικόν.

μους τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, καὶ αὐτοὶ εἶναι ἀμέτρητοι μέχρι τοῦ βουλγαρικοῦ Σχίσματος. Καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὸν Παῖσιον τὸν Χιλανδαρινὸν (1722-1798) συγγραφεὰ τῆς «Σλαβοβουλγαρικῆς Ἱστορίας», τὸν Στόικον Βλαδισλάβωφ, καὶ τὸν Σωφρόνιον ἐκ Βράτσης (1739-1813), τέκνα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, κάπως ἀγνώμονα, διὰ νὰ ἀκαριθμῶσωμεν ὀλόκληρον σειρὰν τῶν πρωτοπόρων τῆς βουλγαρικῆς πνευματικῆς καὶ ἔθνικῆς ἀφυπνίσεως, οἱοὶ ὑπῆρξαν ὁ Βασίλης Ἀπρίλωφ (1789-1847), ἡ διαθήκη τοῦ ὁποίου εἶναι γραμμῆν ἑλληνιστὶ καὶ ρωσιστὶ, ὁ Πέτρος Χατζῆ Μπερὸν, «ὁ Θραῖξ» (1787 - 1871), ὅπως ἠρέσκετο νὰ αὐτοκαλῆται ὁ συγγραφεὺς αὐτὸς τῆς βουλγαρικῆς «Πανεπιστήμης», μαθητῆς τῆς ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βουκουρεστίου. Ἄλλος μαθητῆς τῆς αὐτῆς Ἀκαδημίας εἶναι ὁ Νεόφυτος Ρίλσκη (1793 - 1883), προστατευόμενος τοῦ ἐκ Κρήτης Ἰλαρίωνος Ἐπισκόπου Τυρνόβου, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἔστειλε νὰ σπουδάσῃ εἰς τὸ Βουκουρέστιον. Εἶναι κατὰ τὸν Γίρετσεκ «ὁ πατριάρχης τῶν Βουλγάρων βιβλιογράφων καὶ παιδαγωγῶν». Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ ἰδρυτῆς τοῦ πρώτου βουλγαρικοῦ γυμνασίου εἰς τὸ Γκάμπροβο περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, τῆς πρώτης «Βουλγαρικῆς Γραμματικῆς» καὶ τοῦ ἐκδοθέντος τῷ 1875 βουλγαροελληνικοῦ λεξικοῦ. Τέλος, αὐτὸς ὁ πολὺς Γκεώργκη Σάββα Ρακόβσκυ (1821-1867), ὁ ἐμπνευστῆς τῆς πρώτης ἐπαναστατικῆς βουλγαρικῆς οργανώσεως εἰς τὴν Βραΐλαν τῆς Ρουμανίας τῷ 1842, ἦτο μαθητῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς.

Διὰ τὴν Ἀλβανίαν τέλος εἶναι περιττὸν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι μέχρι καὶ μετὰ τὸ 1913, ὅποτε ἡ μαρτυρικὴ Βόρειος Ἠπειρος ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, δὲν ὑπῆρχαν ἄλλα ἀνώτερα ἢ κατώτερα σχολεῖα πλὴν τῶν ἑλληνικῶν. Εἰς τὰ Ἰωάννινα, τὴν Κορυτσάν καὶ τὸ Ἀργυροκάστρον ἐξεπαιδεύθησαν ὅλοι οἱ διοικήσαντες τὴν Ἀλβανίαν μέχρι σήμερον ἀρνησιπάτριδες ἐπιτήδευοι καὶ καιροσκόποι τύπου Φάν Νόλη, τοῦ ἑτέρου «Θρακός». Καὶ διὰ τὸ φαιδρὸν τοῦ πράγματος, πρέπει νὰ ἀναφέρω ὅτι ὁ πρῶτος καὶ μοναδικὸς Τουρκαλβανὸς φιλόσοφος Ναῖμ Φράσερι (1846-1900) ἦτο μαθητῆς τῆς Ζωσμαιας Σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων. Τὴν πληροφορίαν αὐτὴν μᾶς δίδει τὸ Δελτίον τοῦ ἰδρυθέντος τῷ 1957 Πανεπιστημίου τῶν Τιράνων (τεύχος 2ον, σελ. 3, 1959). Καὶ μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν ὡς μνημονευθῆ ὅτι εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἐσπούδασαν μέχρις ἐσχάτων ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ Ἀλβανοί, οἱ πρωτοστατήσαντες εἰς τὴν ἴδρυσιν τοῦ ἀλβανικοῦ κράτους.

Ε' Ο ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ

Ἡ ἀναμφισβήτητος ὑπεροχὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς ὅλα τὰ πεδία δράσεως κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς Τουρκοκρατίας, ἢ συνεχῆς αὐτοῦ ἐμπορικῆ καὶ πνευματικῆ ἐπαφῆ μετὰ τῆς Δύσεως μέσῳ τῶν Ἑλλήνων σοφῶν, οἱ ὅποιοι εἰς ὄλον ἐν μεγαλύτερον ἀριθμὸν ἐσπουδάζον εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἔδωκεν εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ἡγετικὸν ρόλον καὶ κατέστησαν αὐτὸν ἰδύοντα παράγοντα τῆς ἀπεράντου ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Καὶ ἐνῶ ἡ βυζαντινὴ πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ἀριστοκρατία διαφυγοῦσα εἰς τὴν Δύσιν ὑπῆρξε βασικὸς καὶ πολύτιμος συντελεστὴς τῆς Ἀναγεννήσεως, ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς εὗρε τὰς ἀκαταλύτους ἐκείνας δυνάμεις εἰς τὴν θρησκείαν, τὴν παράδοσιν καὶ τὴν παιδείαν καθὼς καὶ τὸ ἐμπόριον διὰ τὰ προκαλέσει ἕνα παράλληλον κοινωνικὸν φαινόμενον εἰς τὴν Νοτιοανατολικὴν Εὐρώπην, τὸ ὅποιον, ἐὰν δὲν ἔχη τὴν παγκόσμιον ἔκτασιν καὶ σημασίαν τῆς Δυτικῆς Ἀναγεννήσεως, ἔχει ὅμως ἐξ ἴσου μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν τύχην καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου κυρίως καὶ κατὰ δευτέρον λόγον ὀλοκλήρου τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ δὲν τὸ ἐπροσέξαμεν, ἡμεῖς τουλάχιστον, ὅσον πρέπει. Συγκεκριμένως ἐκεῖνο ποῦ ἐγένεν εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τὸ 1453, ἐπανελήφθη εἰς τὴν Ἀνατολὴν μετὰ τὸ 1600. Ὁ Ἑλληνισμὸς, ἀφοῦ συνῆλθεν ἀπὸ τὸ θανάσιμον πλῆγμα τῆς ὑποδουλώσεώς του, ὄχι μόνον ἤρχισεν αὐτὸς ὁ ἴδιος νὰ ἀναγεννᾶται, ἀλλ' εὗρε τὰς ἰδίας ἀκαταλύτους δυνάμεις διὰ τὰ ἐλκίσει πρὸς ἑαυτὸν τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς ὡς ἰσχυρὸς ἐκπολιτιστικὸς μαγνήτης, διὰ τὰ φωτίσει ὡς πυρσὸς τοῦ Προμηθέως τὸν δρόμον των εἰς τὰ σκότη τῆς δουλείας, νὰ τοὺς χειραγωγήσει εἰς τὸ προσκίγιον τῆς Ἱστορίας τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου. Βγάλετε τὸν ἑλληνικὸν αὐτὸν παράγοντα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῶν βαλκανικῶν λαῶν καὶ δὲν θὰ εὔρητε παρὰ μάζας ἀμόρφους καὶ ἀδρανεῖς, ὅπως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς βιβλικῆς προδημιουργίας τοῦ κόσμου, ἢ ὅποια ἀνέμενε τὴν δημιουργικὴν χεῖρα τοῦ Δημιουργοῦ διὰ τὰ βροντοφωνήσῃ τὸ «Γενηθήτω τὸ φῶς»!

Ἐκεῖνοι οἱ ταπεινοὶ ἱεράρχαι καὶ θεολόγοι, ἐκεῖνοι οἱ ταπεινοὶ καὶ σεμνοὶ ἔμποροι, ἐκεῖνοι οἱ ἄσχημοι καὶ φλογεροὶ Ἑλληνες διδάσκαλοι ποῦ ἐνκλοφύρουν εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Βαλκανικῆς, ὑπῆρξαν οἱ φορεῖς τοῦ φωτὸς δι' ὅλους τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Διὰ τὸν μελετητὴν τῆς Ἱστορίας τοῦτο δὲν εἶναι ἀπλοῦν σχῆμα λόγου, ἀλλ' αὐτὴ ἡ πραγματικὴ ἐρμηνεία τῶν γεγονότων καὶ ἡ ἀλήθεια, τὴν ὅποιαν ὄχι πρὸ πολλοῦ ἤρχισαν νὰ ἀνομολογοῦν μὲ κάποιαν εἰλικρίνειαν οἱ γείνονές μας.

Μὲ βάσιν τὰς ἀνωτέρω προϋποθέσεις θὰ εὗρωμεν τὴν ὀρθὴν ἐρμηνείαν πλείστων ἱστορικῶν καὶ κοινωνικῶν φαινομένων, ὅπως εἶναι λ.χ. ἡ τόσον βα-

θεῖα ἐπίδρασις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐπὶ ὅλων τῶν βαλκανικῶν γλωσσῶν τῆς ρουμανικῆς κατὰ πρῶτον λόγον, τῆς βουλγαρικῆς, τῆς ἀλβανικῆς καὶ τῆς σερβικῆς κατὰ δεύτερον. Ποίαν ἄλλην σημασίαν ἤμπορεῖ νὰ ἔχη ἡ παρουσία εἰς τὰς γλώσσας αὐτὰς τῶν ἀπειραρίθμων ἑλληνικῶν καὶ δὴ τῶν νεοελληνικῶν λέξεων, ἐκφράσεων, γραμματικῶν τύπων, παροιμιῶν κλπ. παρὰ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀκριβέστερον τοῦ νεοελληνικοῦ, ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς μέχρι τῶν κατωτάτων αὐτῶν στρωμάτων; Καὶ τοῦτο γίνεται ὄχι τόσο κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον, ἀλλὰ κυρίως κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν.

Οὕτω ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, εἶχε χρησιμεύσει καὶ εὐθὺς μετὰ τὴν Ἑλλάδα ὡς διπλωματικὴ γλῶσσα τῶν Σουλτάνων, ἐπεβλήθη ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος ὡς ὄργανον συνεννοήσεως τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, διὰ τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ ἐμπορίου, διὰ τῆς κοινωνικῆς ἐπιμιξίας καὶ τέλος τῶν σχολείων. Αὕτη καθίσταται πλέον γλῶσσα παμβαλκανικὴ, τὴν ὁποίαν ὅλοι θέλουν νὰ μάθουν, γλῶσσα τῶν ἀνωτέρων τάξεων ὅλων τῶν ἐθνότητων, αἱ ὁποῖαι ἀρχίζουν νὰ ἐξελληνίζονται. Ἔχουν τὴν φιλοδοξίαν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινωνίαν, νὰ κάμουν μικτοὺς γάμους μὲ τοὺς Ἕλληνας, νὰ στείλουν τὰ παιδιὰ των εἰς ἑλληνικὰ σχολεῖα ἢ νὰ προσλάβουν κατ' οἶκον Ἕλληνας διδασκάλους, νὰ ἐμφανίζονται ὡς Ἕλληνες. Ἡ δίψα τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ γλώσσης εἰς τὴν Ἀνατολήν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπὸ λαοὺς πρωτογόνους εἰς ἐποχὴν ὑποδουλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τοῦ μόνου ἔχοντος τότε ἐθνικὴν συνείδησιν δὲν εἶναι φαινόμενον μικροτέρας σημασίας ἀπὸ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Δύσεως. Εἶναι ἡ ἐκουσία προσέλευσις των εἰς τὸ φῶς τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ λαῶν, οἱ ὁποῖοι μέχρι τοῦ πολιτικοῦ θανάτου τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἀνῆκον εἰς ἕνα ἄλλον κόσμον, τὸν σλαβικόν, διὰ τοῦ ὁποῦ ἐμμέσως μόνον ἤρχοντο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Διὰ τρίτην φορὰν ὁ πολιτισμὸς τοῦ ὑποδουλωθέντος Ἑλληνισμοῦ συμπληρῶνει τὸν ἐκπολιτιστικόν του κύκλον, ὅπως καὶ μετὰ τὴν ρωμαϊκὴν κατοχὴν. Λέγω διὰ τρίτην φορὰν, διότι ἡ δευτέρα ἦτο ἡ Ἀναγέννησις. Καὶ ἡ λέξις «ἐξελληνισμὸς» πρέπει νὰ ληφθῆ ἔδῳ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς προσελκύσεως τῶν λαῶν αὐτῶν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἑλληνοευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἐνῶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀνῆκον οὗτοι εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ σλαβωνικοῦ, τοῦ πρωτοσλαβικοῦ δηλαδή, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο εὐρωπαϊκός, ὅπως δὲν εἶναι οὔτε σήμερον. Τὸ νόημα τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτοῦ τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τοῦ Αἴμου—καὶ ἔδῳ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι οἱ Τούρκοι μόλις μετὰ τὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Κεμάλ ἀρχίζουν νὰ εἰσέρχονται εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ, δηλαδή τοῦ ἑλληνικοῦ κατ' οὐσίαν πολιτισμοῦ—εἶναι ὅτι οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἀρχίζουν νὰ ἀποσπῶνται ἀπὸ τὴν σλαβικὴν ἀγέλην τῆς στέππας καὶ νὰ ἀντιλαμβάνονται τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἀτόμου. Ἀρχίζουν δηλαδή νὰ ἐξέρχων-

ταὶ ἀπὸ τὴν μακρὰν περίοδον τοῦ ἰδικοῦ των ἀσιατικοῦ Μεσαίωνος εἰς τὴν ὁποίαν εὗρισκοντο ἀπὸ τῆς διαμορφώσεώς των ὡς λαῶν μετὰ τὴν σλαβικὴν πλημμύραν εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸν Η΄ αἰῶνα.

Ἡ ΙΖ΄ καὶ ΙΗ΄ καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ ἀρχαὶ τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος ὑπῆρξε περίοδος πραγματικῆς διαφωτίσεως διὰ τοὺς λαοὺς αὐτούς, ἕνας πραγματικὸς θρίαμβος τοῦ ἑλληνικοῦ ἰδεώδους τῆς σκέψεως καὶ τῆς ζωῆς των, ἡ ἀξιοποίησις τοῦ ἀτόμου, ποὺ ἤρχισεν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ἑλληνικοῦ παράγοντος πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανástασιν. Καὶ τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ, οὐχὶ δὲ μόνον τοῦ βυζαντινοῦ τοιοῦτου. Ἡ σημασία τοῦ γεγονότος τούτου καθίσταται ἀκόμη καταφανεστέρα σήμερον, ὅποτε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἀτυχεῖς λαοὶ ὑπέκνησαν καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν βίαν τῶν ὅλων καὶ τῆς ἐγκαταλείψεώς των ὑπὸ τῶν ἀρχιτεκτόνων τῆς ἀτυχοῦς Συμφωνίας τῆς Γυάλας εἰς τὴν ρωσικὴν κυριαρχίαν καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐπιρροῆς δι' ἄλλην μίαν φοράν τοῦ μηχανοποιημένου πλέον καὶ καλῶς ὀργανωμένου σοβιετικοῦ μονολιθικοῦ καθεστώτος, ὑπὸ τὸν ὄγκον τοῦ ὁποίου κινδυνεύει νὰ ἐκμηδενισθῇ ἡ ἔθνικὴ αὐτῶν ὄντοτης, ἂν συνεχισθῇ ἡ ἀπομόνωσις των ὅπσθεν τοῦ βαρέος Σιδηροῦ Παραπετάσματος.

Διὰ τρίτην λοιπὸν φοράν θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπαναληφθοῦν διὰ τὴν ἐκπολιτιστικὴν δύναμιν τοῦ νέου πλέον Ἑλληνισμοῦ, τὸν ὁποῖον οἱ Ἀμερικανοὶ σοφοὶ ἐννοοῦν νὰ ἀγνοοῦν, οἱ περιφημοὶ στίχοι τοῦ Λατίνου ποιητοῦ: «Ἡ Ἑλλάς ὑποδουλωθεῖσα, τὸν ἄγχιον κατέκτησε νικητὴν...»

ΣΤ΄ Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΥΨΩΣΙΣ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ

Τὸ φαινόμενον τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν χριστιανικῶν λαῶν τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου δὲν ἦτο μόνον μία ἰδεολογικὴ στροφὴ τῶν λαῶν αὐτῶν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἰδεῶδες τῆς ζωῆς καὶ τῆς σκέψεως. Ἐπροχώρησεν βραδύτερον πρὸς τὸν πραγματικὸν ἐξελληνισμὸν αὐτῶν διὰ τῆς διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ παιδείας μεταξὺ τῶν ἰθύνουσῶν αὐτῶν τάξεων, ὅπως ἀκριβῶς καὶ κατὰ τὴν ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν. Καὶ κατὰ πρῶτον παρατηρεῖται τοῦτο εἰς τὴν ἰθύνουσαν τάξιν τῶν Βλάχων καὶ Μολδαυῶν, δηλαδὴ τῶν σημερινῶν Ρουμάνων, οἱ ὁποῖοι, χάρις εἰς τὴν ψυχικὴν καὶ φυλετικὴν αὐτῶν συγγένειαν μετὰ τοὺς Ἑλληνας ἐδέχθησαν τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν, ὅπως ἡ ἀπεξηραμμένη γῆ τὴν εὐεργετικὴν βροχὴν, τὴν ὁποίαν περιμένει διὰ νὰ καρποφορήσῃ. Καὶ πράγματι, ἐκαρποφόρησεν αὕτη.

Ἀργότερον, κατὰ τὸν ΙΗ΄ καὶ ΙΘ΄ αἰῶνα, ἐδέχθησαν τὴν αὐτὴν ἐπίδρασιν καὶ οἱ Βούλγαροι, εἰς τὰς πόλεις κυρίως. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἦτο μία φυσικὴ συνέπεια τῆς πνευματικῆς καὶ οἰκονομικῆς ὑπεροχῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, παρετάθη μέχρι τῶν μέσων τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος καὶ ἐγένετο αὐτομάτως, δηλαδὴ χωρὶς καμμίαν πρόθεσιν ἢ προπαγάνδαν, ὅπως θὰ ἐλέγαμεν σήμερον

ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, πρὸς ἀλλοίωσιν τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν συνειδήσεως, τὴν ὅποιαν ἄλλωστε δὲν εἶχον ἀποκτήσει οὗτοι. Ἄδίκως λοιπὸν καὶ παραλόγως ἐδέχθημεν τὰς ἐπιθέσεις Βαλκανικῶν καὶ Εὐρωπαϊῶν ἱστορικῶν καὶ λογίων ὅτι ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος καὶ οἱ Ἕλληνες ἐν γένει ἐπεβουλευθήσαν τὴν ἐθνικὴν ὑπόστασιν τῶν λαῶν τούτων διὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν σχολείων των. Ἄν ἐχαράσσετο τοιοῦτον πρόγραμμα κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς ἡγεσίας τοῦ Γένους, πρὸ πολλοῦ θὰ εἶχεν ἀσφαλῶς ἀλλοιωθῆ ὁ ἐθνολογικὸς χάρτης ὠρισμένων τουλάχιστον ἐπαρχιῶν τῆς τέως ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Δυστυχῶς ὅμως διὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος οὐδεμία ἐγένετο ἐσκεμμένη καὶ προσχεδιασμένη προσπάθεια πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν, οὔτε ἀπὸ αὐτοῦς τοὺς πρωτεργάτας τῆς Ἐθνικῆς μας Παλιγγενεσίας. Ἄψευδεις τούτου ἀποδείξεις εἶναι τὰ θύρια τοῦ Ρήγα, αἱ προκηρύξεις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη καὶ πολλὰ ἄλλα ἔγγραφα. Δικαίως λοιπὸν ὁ ἐθνικὸς μας ἱστορικὸς Κων. Παπαροηγόπουλος¹ μέμφεται τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὅτι δὲν ἔκαμε τοῦτο, ἂν καὶ εἶχεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ δύο ἀκαταμάχητα ὄπλα : τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ σχολεῖον. Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον προέτασε πάντα ὡς κύριον μέλημά του τὴν πανορθόδοξον αὐτοῦ οἰκουμενικότητα, οὐδέποτε δὲ ὑπῆρξε κέντρον ἐθνικιστικῆς ἢ σωβινιστικῆς προπαγάνδας, ἀλλὰ πάντοτε θρησκευτικόν, σεβόμενον τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν συνείδησιν τῶν ὑπὸ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν ἐθνοτήτων. Καὶ ἐτήρησε τὸν κανόνα τοῦτον καὶ εἰς αὐτὰς ἀκόμη τὰς κρίσιμους διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν περιόδους, ὅπως λ.χ. κατὰ τὸν μακεδονικὸν ἀγῶνα, ὁπότε περιέβαλε καὶ τὰς οἰκογενείας ἀκόμη τῶν παδῶν τῆς βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας. Δὲν ἐπεβουλευθήμεν λοιπὸν οὐδένα. Τουναντίον, οὐδέποτε ἀντεδράσαμεν κατὰ τῆς ἀφομοιώσεως ἡμῶν τῶν ἰδίων. Λόγω τῆς νοοτροπίας αὐτῆς ἔχουν ἀφομοιωθῆ πολλαὶ χιλιάδες Ἑλλήνων εἰς τὴν Ρουμανίαν, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Σερβίαν καὶ τὴν Ρωσίαν. Οἱ Ἕλληνες ἐταύτισαν πάντοτε τὴν τύχην των μετὰ τὴν τύχην τῶν λαῶν, οἱ ὅποιοι τοὺς ἐδέχθησαν καὶ ἐφιλοξένησαν κατὰ διαφόρους ἐποχάς, δώσαντες μετὰ ἀνοιχτὰ χέρια ὅλην των τὴν ἰκανότητα, τὴν πρωτοβουλίαν καὶ δραστηριότητα, γενόμενοι πρωτεργάται τῆς ἐθνικῆς ἀφυσάνσεως καὶ τῆς κρατικῆς ὀργανώσεως, τῶν βαλκανικῶν ἰδίως λαῶν. Χωρὶς ἐξαιρέσιν ἀξιόλογον, εἰς ὅλας τὰς βαλκανικὰς χώρας οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ἔμποροι, οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι, οἱ πρῶτοι λόγιοι, οἱ πρῶτοι ἐπιστήμονες, οἱ πρῶτοι τεχνῖται καὶ καλλιτέχναι, οἱ πρῶτοι τέλος πατριῶται.

Ἡ ἔλλειψις αὕτη φανατισμοῦ καὶ μισαλλαδοξίας ἐκ μέρους μας ἀποτε-

1. Σ.Δ. Τοῦτο (τὸ Πατριαρχεῖον) λέγει ὁ Θεριανὸς πρῶτος, διδάσκαλος τοῦ Κοραῖ Ἄδ. διὰ τὴν ἀμέλειάν του τῆς ἐξελληνίσεως τῶν Σλάβων. (Βλ. Θεοδ. Ἀσκληπιάδης εἰς τὸ ἔργον του: «Τὰ διὰ τῶν Βουλγάρων ἐν Ἀνατολῇ τεκτενόμενα».

λεῖ τὴν τρανωτέραν ἀπόδειξιν τῆς ἠθικῆς καὶ ψυχικῆς ἀνωτερότητος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὸ κύριον συστατικὸν τῆς ψυχοσυνθέσεως παντὸς πραγματικῶς πολιτισμένου λαοῦ. Τί δὲ ἐδέχθημεν εἰς ἀντάλλαγμα ὅλης αὐτῆς τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν ; Μόνον ἀγνωμοσύνην !

*
* *

Ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν ἱθνησοῶν τάξεων τῶν βαλκανικῶν λαῶν κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν εἶναι μία ἀπὸ τὰς ἀπιοτέρας ἀποδείξεις τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ρόλου τοῦ Ἑλλητισμοῦ. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἀφομοίωσις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς χώρας ταύτας ἀργότερον ὑπῆρξε βασικὸς παράγων τῆς ἐξελίξεως τῶν λαῶν αὐτῶν.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο ἀρχίζει νὰ σημειοῦται εἰς τὴν Ρουμανίαν κυρίως, ἀπὸ τῶν μέσων ἰδίως τοῦ ΙΕ' αἰῶνος, ὅποτε οἱ γηγενεῖς ἡγεμόνες τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, ἐρχόμενοι εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνάπτουν ἀθρόα μικτὰ συνοικέσια, συγγενεύουν στενωῶς μὲ ἑλληνικὰς οἰκογενείας, ἀφιερώνουν ἀπεράντους γαίας καὶ χωρία εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τοὺς Ἁγίους Τόπους, καλοῦν Ἑλληνας ἱεράρχας καὶ διδασκάλους εἰς τὰς χώρας καὶ τὰς αὐλὰς των. Τόσον ἰσχυρὸν ὑπῆρξε τὸ ρεῦμα τοῦτο εἰς τὰς δύο ἐκείνας Ἡγεμονίας, ὥστε νὰ εὐρεθῶμεν ἐνώπιον ἑνὸς ἱστορικοῦ παραδόξου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Πρόκειται συγκεκριμένως περὶ μιᾶς μακρᾶς καὶ αἱματηρᾶς ρήξεως μεταξὺ τῆς γηγενοῦς μολδαυικῆς ἀριστοκρατίας καὶ Ἑλλήνων ἐπηλύδων τῆς δευτέρας γενεᾶς. Ἡ ρήξις αὕτη διαρκέσασα ἐπὶ ἡμῖν περίπου αἰῶνα εἶχεν ὡς ἀρχηγούς τῆς μὲν φιλελληνικῆς μερίδος τὴν παλαιὰν εὐγενῆ μολδαυικὴν οἰκογένειαν τῶν Μπαλιάνων, τῆς δὲ ἀνθελληνικῆς τοὺς Ἑλληνας Καντακουζηνούς !

Μία ἄλλη καταπληκτικὴ ἐκδήλωσις τῆς στροφῆς καὶ τοῦ θαυμασμοῦ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν τῶν ἡγεμόνων καὶ τῆς ἱθνηούσης τάξεως τῶν Βογιάρων εἶναι ἡ ἀπόστολή τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὡς καὶ ἡ πρόσληψις Ἑλλήνων οἰκοδιδασκάλων ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἀκόμη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Τὰ λαμπρότερα δείγματα καὶ πρότυπα τῶν Ρουμάνων τούτων μαθητῶν εἶναι ὁ σοφὸς Μολδαυὸς Δημήτριος Καντεμίρ, συγγραφεὺς, ἱστορικὸς καὶ φιλόσοφος, ἀργότερον δὲ ἡγεμὼν, μαθητῆς τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς, ὁ Κωνσταντῖνος Καντακουζηνὸς ὁ Στόλνικος, ἐμπνευστῆς τῆς ἰδρύσεως τῆς ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βουκουρεστίου, ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Τσερτσέλ, ὅστις ἀπὸ ἀγάπην πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐξελλήνισε τὸ ὄνομά του, μετονομασθεὶς «Σκουλαρηκᾶς», ὡς καὶ ἡ ἐκ Βεσσαραβίας καταγομένη ἡγεμονικὴ οἰκογένεια τῶν Καλμασηδῶν, ἡ ὁποία θὰ ἐξελληνισθῆ ἀργότερον καὶ θὰ γίνῃ γνωστὴ ὡς φαναριωτικὴ οἰκογένεια τῶν Καλλιμάχηδων. Εἰς τὰς οἰκογενείας αὐτὰς θὰ ἔπρεπε νὰ προστεθῆ ἡ διαπρεπὴς ὅσον καὶ τραγικὴ οἰκογένεια τῶν Μπραγ-

κοβάνων, πλήρως ἐξελληνισθεῖσα τὴν ψυχὴν. Δὲν ὑπενθυμίζουσι ὅλα αὐταὶ αἱ περιπτώσεις τὸν φλογερὸν ἐνθουσιασμὸν διὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν, τὴν Πλατωνικὴν Ἀκαδημίαν τῆς Φλωρεντίας, τὸν Ἑρασμον καὶ τὸν ἐξελληνισθέντα Μελάγγχονα τῆς Γερμανικῆς Μεταρρυθμίσεως ; Καὶ αἱ μὲν ἐκδηλώσεις ἐκεῖναι εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Γερμανίαν ἦσαν συνέπεια τῆς ἐπαφῆς τῶν χωρῶν αὐτῶν μετὰ τὸν ἀρχαῖον καὶ τὸν βυζαντινὸν Ἑλληνισμόν, ἐνῶ αἱ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν ὀφείλονται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν νέον Ἑλληνισμόν καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἣ ὁποία ὑπῆρξεν ἔξ Ἰσου γόνιμος.

Ἐνας καταπληκτικὸς πνευματικὸς ὄργασμὸς καταλαμβάνει ἀπὸ τῶν ἀρχῶν ἤδη τοῦ ΙΖ' αἰῶνος τὰς δύο ρουμανικὰς Ἡγεμονίας. Ἡγεμόνες καὶ βογιάροι γίνονται γενναιόδωροι Μαικήται τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων προστάται τῶν λογίων, ἰδρύται σχολεῖων, τυπογραφείων καὶ ἄλλων ἰδρυμάτων, ἐνισχύουσι τὴν ἐκδοσὴν βιβλίων καὶ τὴν μετάφρασιν ξένων ἔργων κλπ. Μία πραγματικὴ εὐγενὴς δόξα παιδείας καταλαμβάνει τοὺς πάντας, οἱ ὅποιοι τρέχουσι νὰ τὴν κορέσουσι εἰς τὰς ἑλληνικὰς πηγὰς. Ἡ κίνησις αὕτη εἶναι ἄσχετος πρὸς τὴν ἰταλικὴν Ἀναγέννησιν ἢ τὴν γερμανικὴν Μεταρρυθμίωσιν. Ἐχει ἐστίαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ ὀρθοδόξου κόσμου. Μετὰ τὸ 1640 δύο νέαι ἐστὶν φῶτων θὰ δημιουργηθοῦσι εἰς τὰς πέρας τοῦ Δουνάβεως Ἡγεμονίας, ἀπὸ ἡγεμόνας διαπρεπεῖς καὶ φιλομούσους, ὅπως ὁ Βασίλειος Λούπου, ὁ μεγαλοπρεπὴς καὶ γενναιόδωρος προστάτης τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ὁ ὁποῖος ἵδρυσε τῷ 1640 περίπου τὴν Ἑλληνικὴν Ἀκαδημίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς μακροῦνης Μολδαβίας, τὸ ἱστορικὸν Ἰάσιον, ἐκλείσει τὴν ρωσικὴν Ἀκαδημίαν, ἐξεδίωξε τοὺς ἐκ Κιέβου διδασκάλους καὶ ἐξέβαλε τῶν σχολείων καὶ τῆς ἐκκλησίας τὴν σλαβωνικὴν γλῶσσαν, ἀντικαταστήσας αὐτὴν μετὰ τὴν ἑλληνικὴν καὶ τὴν ρουμανικὴν.

Τὰ μέτρα ταῦτα ἀπετέλουν μίαν τεραστίαν ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ πνευματικοῦ ζυγοῦ τοῦ σλαβισμού, ἐπὶ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ, αἱ συνέπεια δὲ αὐτῶν μόλις τώρα καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τῶν σημερινῶν πολιτικῶν συνθηκῶν φαίνονται ἐν ὅλῃ αὐτῶν τῇ σημασίᾳ. Τριάντα περίπου ἔτη βραδύτερον, ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Σερμπάν ὁ Καντακουζηνός, ὑπέικων εἰς τὰς εἰσηγήσεις τοῦ σοφοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου τοῦ Στόλνικου, ἰδρύει εἰς τὰς δύο αὐτὰς πρωτεύουσας καὶ εἰς διάφορα μοναστήρια ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα καὶ ἄλλα μικρότερα σχολεῖα, ἐκδίδονται βιβλία καὶ καταρτίζονται βιβλιοθήκαι. Τὰ σχολεῖα ταῦτα καθὼς καὶ τὰ τυπογραφεῖα τοῦ Ἰασίου, τοῦ Βουκουρεστίου, τοῦ Σναγκῶβ κλπ. θὰ ἀκτινοβολήσουσι συντόμως καὶ εὐεργετικώτατα εἰς τὰ Βαλκάνια καὶ θὰ γίνουσι φυτώρια γενεῶν Ἑλλήνων, Ρουμάνων, Βουλγάρων, Σέρβων καὶ Ἀλβανῶν, μέχρις ὅτου θὰ κλεισθοῦσι μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου, τὸ ὁποῖον ἐξαρχατήριζε ταῦτα ὡς «φωλεὰς ἐχιδνῶν». Τὰ σχολεῖα αὐτὰ προητοίμασαν ἀσφαλῶς τὴν ἀτιμώ-

σφαιραν καὶ τὰς προϋποθέσεις τῆς πνευματικῆς ἀννυσώσεως καὶ διαφωτίσεως τῶν ὀρθοδόξων λαῶν τῆς Βαλκανικῆς Χερσονήσου καὶ ἤνοιξαν τὸν δρόμον τῆς ἀπελευθερώσεως, τὸ σύνθημα τῆς ὁποίας ἔδωσε πάλιν ὁ νέος αὐτὸς ἑλληνισμὸς μὲ τοὺς σκληροὺς ἀγῶνας καὶ τὸ ἀφθονον αἶμα τοῦ ἔθνους μας.

Κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπῆρξεν ὁ ποδηγέτης τῶν γειτόνων του, εἰς τοὺς ὁποίους πλὴν ἄλλων ἐδίδαξε δύο μεγάλας ἰδέας, χωρὶς τὰς ὁποίας δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ ἡ ὑπαρξὶς ἑνὸς ἔθνους. Αἱ ἰδέαι εἶναι : α) ἡ ἰδέα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ β) ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας.

Δὲν εἶναι ἰδική μας γνώμη αὕτη. Εἶναι τὸ συμπέρασμα τῆς ἱστορίας, τὸ ὁποῖον πρῶτος διεπίστωσε καὶ εἶχε τὴν ἐντιμότητα νὰ τὸ διακηρύξῃ ἓνας Ρουμᾶνος ἱστορικός, ὁ Ἄλ. Ξενόπολ, ὁ ὁποῖος, πλὴν τοῦ ὀνόματος, δὲν ἔχει τίποτε κοινὸν μὲ τοὺς Ἑλληνας. Τουναντίον, ὁσάκις ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν, κάθε ἄλλο παρὰ συμπάθειαν ἔχει (Ἱστορία τῶν Ρουμάνων, Τόμ. 10 σελ. 250).

ΚΩΜΟΠΟΛΙΣ ΣΤΡΑΝΤΖΑ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ *

Στὴν πατρίδα μου Στράντζαν
μ' ἀγάπην τ' ἀφιερώνω.

Γεωγραφία-Ἱστορία

Εἰς τὰς ὑπαρξείας τῶν βουνῶν τῆς Στράντζας πού εἶναι προέκτασις τῶν βουνῶν τοῦ Αἴμου, ἀνθοῦσε ἄλλοτε καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 1914 ἡ κωμόπολις Στράντζα. Βορείως τῆς κωμοπόλεως ἐπάνω στὸ βουνὸ καὶ εἰς θέσιν «Καλὲ» ἐπὶ Βυζαντινῆς ἐποχῆς εὐρίσκετο ἡ κωμόπολις Σερέντζιον ὅπου ὑπῆρχον μέχρι τοῦ ἔτους 1914 βυζαντινὰ τεῖχη, ἐρείπια σπιτιῶν καὶ ἐκκλησίαις. Ἐξώθεν τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρχε καὶ ὁ τάφος τοῦ πρίγκηπος Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, εἰς τὸν ὅποιον πρίγκηπα ὁ τότε βασιλεὺς τῶν Παλαιολόγων ἐχορήγησε τὰ εἰσοδήματα τῆς κωμοπόλεως Σερεντζίου, τοῦ χωρίου Ἁγιασματάκι καὶ ἄλλων μερικῶν χωριῶν, ὡς καὶ τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τῆς λίμνης τῶν Δέρκων πρὸς συντήρησίν του. Ὀλίγον δὲ ἀπέιχε μία πηγὴ ἀπὸ τὸν πέτρινον τάφον, ἡ ὁποία ὠνομάζετο Ἁγίασμα τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ὅπου κατ' ἔτος ἐγένετο πανηγυρίς. Ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω θέσιν ἡ κωμόπολις μετετοπίσθη εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ καὶ πιθανῶς μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κων)πόλεως.

Ἡ Στράντζα (Σερέντζιον) εὐρίσκεται ΒΔ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπέχει περὶ τὰ 15 χιλιόμετρα. Ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Κων)πολιν ἐγένετο μέσῳ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Σινεκλή, ὁ ὁποῖος ἀπέχει περὶ τὰ 20 χιλιόμετρα ἀπὸ τὴν Στράντζαν.

Περιγραφή τῆς κωμοπόλεως

Τὴν Στράντζαν περιέβαλε ὁ ὁμώνυμος ποταμὸς καὶ πυκνότατα δάση δρυὸς καὶ ἄξυαῖς. Ὁ ποταμὸς χύνεται εἰς τὴν λίμνην τῶν Δέρκων. Εἰς τὸν δασικὸν τῆς πλοῦτον ὄφειλε τὴν εὐημερίαν τῆς ἡ Στράντζα.

Ἐμπορικὸς σταθμὸς τῆς Στράντζας ἦτο ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς Σινεκλή. Ἀπὸ τὸν σταθμὸν αὐτὸν ἐφορτώνοντο χιλιάδες βαγονίων ξυλανθράκων διὰ τὴν Κων)λιν, ἡ ὁποία Κων)λις ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Στράντζας ἐπρομηθεύετο κάρβουνα, κύριον μέσον θερμάνσεως κατὰ τὴν πρὸ τοῦ ἔτους 1914 ἐποχῆν, ὡς καὶ διὰ παρασκευὴν φαγητῶν.

Πλὴν τῶν ξυλανθράκων καὶ τράβερσες καὶ ἄλλη οἰκοδομήσιμος ξυλεία παρήγετο εἰς τὰ δάση τῆς. Εὐδοκιμοῦσαν δὲ εἰς τὰ δάση καὶ παντὸς εἶδους

* Ἐκ τοῦ Ἀρχείου συγχρόνων γεγονότων Ἑταιρ. Θρακ. Μελετῶν.

δπωροφόρα δένδρα (φουντουκιές, ἀχλαδιές, μηλιές, ἀκρانيές, μουσμουλιές, φλαμουριές), εὐωδίαζαν δὲ τὰ δάση ἀπὸ τῆς ἀνθισμένης φλαμουριῆς. Δασικὸς πλοῦτος ἀφάνταστος! Ἀνατολικά τῆς Στραντζας ὑπῆρχαν νερόμυλοι καὶ νεροτριβὴ διὰ τὴν κατεργασίαν τῶν μαλλίνων ἐγχωρίων ὑφασμάτων. Ὑπῆρχεν ὕδραγωγεῖον μὲ ἀφθονο καὶ κρῦο νερό, κῆποι μὲ παραγωγὴν ἐκλεκτῶν φρούτων καὶ λαχανικῶν, ὡς καὶ μορεῶνες διὰ τὴν μεταξουργίαν.

Ἡ κωμόπολις ἀριθμοῦσε περὶ τὰ χίλια σπίτια καὶ ἄνω, μὲ 1400 οἰκογένειες, μὲ πληθυσμὸν 7.000 κατοίκων ἀσχολουμένων κυρίως μὲ τὰς δασικὰς ἐκμεταλλεύσεις, παραγωγὴν ξυλανθράκων, ὑλοτομίαν, κτηνοτροφίαν καὶ γεωργίαν. Μέσα εἰς τὰ δάση ὑπῆρχαν περὶ τὰς 350 μικροῖδιοκτησίας (μεκιάνια) ὅπου καλλιεργοῦσαν τὴν γῆν καὶ ἀνέπτυσαν κτηνοτροφίαν μεγάλων ζώων πρὸς ἀναπαραγωγὴν, ἀλλὰ μετὰ τὸν Ρωσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1878 ἡ Τουρκικὴ κυβέρνησις ἐπέταξε τὰς 200 μικροῖδιοκτησίας καὶ ἐγκατέστησε εἰς αὐτὰς Τούρκους πρόσφυγας ἐκ Βουλγαρίας καὶ ἀπέμειναν μόνον 150 ἰδιοκτησίαι εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Στραντζας.

Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ χειμῶνος, ὃ ὁποῖος ἦτο δοιμύτατος, ὡς καὶ κατὰ τὰς μεγάλας Χριστιανικὰς ἑορτάς, οἱ εἰς τὰς δασικὰς ἐκμεταλλεύσεις ἀσχολούμενοι κάτοικοι, συνεκεντρῶνοντο εἰς τὴν κωμόπολιν. Πτωχοὶ δὲν ὑπῆρχον, ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἰργάζοντο, οἱ μὲν ἄνδρες εἰς τὰ βιοποριστικὰ ἐπαγγέλματα, αἱ δὲ γυναῖκες εἰς τὴν χειροτεχνίαν (χαλιά, κουβέρτες, μάλλινα ὑφάσματα, ταντέλλες, κλπ.) συμβάλλουσαν εἰς τὴν οἰκιακὴν οἰκονομίαν. Ὅλα τὰ σπίτια, πλούσια ἐπιπλωμένα, ἢ καθαριότητος ἀπαραμίλλη. Λόγω τῆς καθημερινῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὴν Πόλιν τὸ ἐπίπεδο τοῦ πολιτισμοῦ, ὑψηλόν. Αἱ ἐνδυμασίαι ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ἰδίως μὲ τὰ κοσμήματα, χρυσᾶ ὥρολόγια, φλουριά, ψηλὰ καπέλλα μὲ βέλα, κλπ. συνηγωνίζοντο εἰς κομψότητα καὶ χάριν τὰς γυναῖκας τῆς Κων)λεως.

Ἀνεπτύχθη πηγαῖος πολιτισμὸς, καθὼς τὸ ἐμπόριον. Ὑπῆρχε ἀριστοκρατία. Ὑπάρχουν σημαίνουσαι οἰκογένειαι, ὡς αἱ οἰκογένειαι Κων. Καμπούρογλου, Σταύρου Καλτσά, Ἀθανασίου Παστηρματζόγλου, ἱατροῦ, Σεργίου Χατζηποστολόου ἱατροῦ, Τίμου Τσαλαμπούνη κλπ.

Ὁ δήμαρχος Σηλυβρίας Γιαννακάκης Βασιλειάδης, ὃ δήμαρχος Μετρῶν (Τσατάτζας) Γεώργιος Καμπούρογλου, ἔμποροι ξυλανθράκων, ὃ δὲ δεῦτερος καὶ προμηθευτὴς συγχρόνως στρωτήρων (τραβερσῶν) τῆς Γαλλικῆς ἐταιρείας σιδηροδρόμων καὶ τοιφλικιοῦχος, κατήγοντο ἐκ Στραντζας.

Ἡ ἀξιοπρέπεια, ἢ τιμότης εἰς τὰς μεταξὺ τῶν κατοίκων σχέσεις καὶ τὰς συναλλαγάς, ἢ ἀμιλλα διὰ τὴν προαγωγὴν τῶν κοινοφελῶν ἰδρυμάτων καὶ ἡ γενναία εἰσφορὰ ὑπὲρ αὐτῶν ἦτο ὑποδειγματικὴ. Διὰ τὴν ἀνέγερσιν νέων σχολείων εἰς μίαν συνεδρίασιν προσεφέρθησαν ὑπὸ τινῶν πλουσίων ἀνὰ 100 λίρας Ἀγγλίας, συναθροισθέντος ἀμέσως τοῦ ποσοῦ τῶν 1000 λιρῶν Ἀγγλίας.

Ἐκπαίδευσις

Ἐπῆρχον τρεῖς σχολαί. Ἐξατάξιος ἀστική σχολή ἀρρένων μὲ 4 διδασκάλους, ἔξατάξιος σχολή θηλέων μὲ 2 διδασκαλίσας καὶ νηπιαγωγεῖον μὲ 2 διδασκαλίσας.

Αἱ δαπάναι διὰ τὴν πληρωμὴν τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ ἐβάρυναν τὸ ταμεῖον τῆς ἐκκλησίας, οἱ πόροι τοῦ ὁποίου προήρχοντο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὴν πώλησιν τοῦ κηρίου καὶ ἀπὸ τὰς δωρεὰς τῶν κατοίκων πρὸς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκτὸς τῶν ὡς ἄνω πόρων ἐνισχύετο τὸ ταμεῖον τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀπὸ τοὺς τόκους ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἀειμνήστου Ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου Ἀγαθοβούλου ἐξ 100 λιρῶν Ἀγγλίας κατ' ἔτος. Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Ἀγαθόβουλος κατήγετο ἐκ Στράντζας, ἦτο τελειόφοιτος τῆς Θεολογικῆς σχολῆς Χάλκης καὶ διετέλεσε ἐπὶ πολλὰ ἔτη διευθυντὴς τῆς Ἱερατικῆς σχολῆς Σμύρνης, ὅπου καὶ ἀπεβίωσε. Διὰ τῆς διαθήκης του ἐδώρησεν εἰς τὴν Ἱερατικὴν σχολὴν Σμύρνης τὴν βιβλιοθήκην του, καὶ χρηματικὰ ποσά, εἰς δὲ τὴν γενέτειράν του Στράντζαν τὰ Ἱερατικά του ἄμφια καὶ περὶ τὰς 2.000 λίρας εἰς ἔθνικὰς καὶ αἰγυπτιακὰς ὁμολογίας, κατατεθειμένας εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων τοὺς τόκους ἀνερχομένους εἰς 100 λίρας κατ' ἔτος ἐλάμβανε ἡ σχολικὴ Ἐφορεῖα πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ σχολικοῦ Ταμεῖου.

Ὁ ἐν λόγῳ δωρητὴς ἐξημέτισε καὶ τοποτηρητὴς τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Ὑπάρχει ἀκόμη ἕνα ποσὸν εἰς ὁμολογίας τοῦ δωρητοῦ, εἰς τὴν Τράπεζαν οἱ τόκοι τῶν ὁποίων ἐνισχύουν τὸ σχολικὸν Ταμεῖον τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου Γιαννιτσῶν, ὅπου ἔχουν ἐγκατασταθῆ 500 οἰκογένεια ἐκ Στράντζας. Μὲ δωρεὰς τῶν κατοίκων Στράντζας ἐκτίσθη δημοτικὸν σχολεῖον, τὸ ταμεῖον τοῦ ὁποίου ἐνισχύεται μὲ τὸ ποσὸν τῶν 15.000 δραχμῶν κατ' ἔτος ἀπὸ τοὺς τόκους τοῦ Ἀγαθοβουλείου κληροδοτήματος. Πρὸς τιμὴν τοῦ δωρητοῦ καὶ ἐκλεκτοῦ τέκνου τῆς Στράντζας μία ὁδὸς τῶν Γιαννιτσῶν ὠνομάσθη Ἀγαθοβούλου.

Κοινωνικὴ ζωὴ.

Οἱ κάτοικοι γενικῶς ἦσαν εὐποροὶ, ἐπαῖται δὲν ὑπῆρχαν. Λόγῳ τῆς εὐπορίας τῶν ἀνεπτύχθη κοινωνικὴ ζωὴ. Συχναὶ ἦσαν αἱ συγκεντρώσεις στὰ σπίτια, κατὰ τὰς ἑορτάς, τὰ συμπόσια, οἱ χοροὶ μέχρι πρωίας. Περίφημα τὰ πανηγύρια στὸ Ἀγιασματάκι, ἐξοχικὴ τοποθεσία πού ἀπέτειε μιὰ ὥρα ἀπὸ τὴν κωμόπολιν, ὅπου τὴν 1ην Αὐγούστου καὶ τὴν 15 ἔγινετο λαμπρὸν πανηγύρι, μὲ ὄργανα, λατέρνες, γραμμόφωνα καὶ διεσκέδαζε ἡσυχὰ ὀλόκληρη ἡ κωμόπολις, κάτω ἀπὸ πανύψηλα καὶ αἰωνόβια δένδρα, μέσα στὸ δάσος. Αἱ πολύχρωμοι ἐνδυμασίαι τῶν γυναικῶν, οἱ ἐγχώριοι τάπητες ἀπλωμένοι ἐπάνω στὴ γλῶσση καὶ ἡ λοιπὴ διακόσμησης πού κάθε οἰκογένεια ἔφερε, παρουσίαζε πολιτισμένον καὶ χαρούμενον περιβάλλον.

Μέσα εις τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ κίνησιν μπορεῖ νὰ τοποθετηθῆ καὶ ἡ σχολικὴ ἐορτὴ τῶν τριῶν Ἱεραρχῶν, ποὺ ἐγένετο μὲ μεγάλη ἐπισημότητα εἰς τὴν μεγάλην αἵθουσαν τελετῶν. Ἐνῶ τὸ χιόνι ἔστρωσε τοὺς δρόμους σχηματίζον μικροὺς λόφους, καὶ στὰ παράθυρα τῆς μεγάλης αἵθουσης τῶν τελετῶν ποικίλα σχήματα, ἡ ἐορταστικὴ πομπὴ μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν δεσπότην, ἐβάδιζε ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν πρὸς τὴν αἵθουσαν τελετῶν, στολισμένην καταλλήλως καὶ μὲ τὰ χειροτεχνήματα τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν καὶ τὰ ἐργόχειρα. Πατριωτικὰ ἄσματα καὶ διάλογοι κρατοῦσαν ὑψηλὰ τὸ ἔθρικόν φρόνημα τῶν ὑποδούλων κατοίκων.

Τὰ ἦθη ἐξαιρετικῶς αὐστηρά. Μόλις τὸ κορίτσι ἔφθανε τὸ 14ον ἔτος, δὲν ἔβγαυε πλέον ἀσυνόδευτον ἢ το «κρυμμένο» καὶ παρακολουθοῦσε τὴν κίνησιν τοῦ δρόμου πίσω ἀπὸ τὴν κουρτίνα. Νέοι ἐστέλλοντο εἰς τὴν Κων)πολιν εἰς τὴν Ροβέρτειον, εἰς τὴν Μεγάλην τοῦ Γένους Σχολήν, εἰς τὰς Ἀθήνας δι' εὐρυτέρας σπουδὰς. Δύο ἰατροὶ καὶ δύο φαρμακεῖα ὑπῆρχαν διὰ τὴν ἰατροφαρμακευτικὴν περίθαλψιν. Οἱ κάτοικοι, γεροὶ στὸ σῶμα, εὐγενεῖς εἰς τὴν ψυχὴν, φιλότιμοι, ἐργατικοί, ἀπλοῖ εἰς τὴν σκέψιν, ἄδολοι, φιλόξενοι, εὐλαβεῖς.

Αἱ γυναῖκες, ὑπόδειγμα ἐργατικότητος, σεμνότητος, ἀπλότητος καὶ ἀρετῆς. Περιφῆμα τὰ χαλιὰ καὶ τὰ ὑφαντὰ τῆς Στραντζας. Τὰ σπίτια ἔλαμπαν ἀπὸ καθαριότητα καὶ οἰκοκυρωσύνην μέχρι σχολαστικότητος.

Ἔτσι ἀνεπτύχθη πηγαῖος πολιτισμός, ὥστε νὰ παρουσιάζεται ἡ κωμόπολις ὑπόδειγμα εἰς ὅλας τὰς γειτονικὰς κωμοπόλεις.

Ἐπῆρχαν πολλὰ καταστήματα, παντοπωλεῖα, καφενεῖα, ἀρτοποιεῖα, ἐπαγγελματικὰ καταστήματα, ξενοδοχεῖα, μηχανοκίνητος ἀλευρόμυλος, ἐκτὸς τῶν νερομύλων κλπ. Ἡ Στραντζα ἦτο ἀμιγῶς ἑλληνικὴ κωμόπολις, ὑπῆρχεν ἔλαχιστη τουρκικὴ μειονότης, περὶ τὰ 10-15 σπίτια μέσα στὰ 1000 ἑλληνικά.

Ἡ συγκοινωνία καθημερινὴ μὲ τὴν Κων)πολιν μέσῳ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ Σινεκλή. Μὲ τὸν σιδ. σταθμὸν ἡ κωμόπολις ἐπικοινωνοῦσε μὲ ἀμάξας.

Ἐκκλησία

Εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως ἦτο μεγαλοπρεπὴς ἐκκλησία, τιμωμένη ἐπ' ὄνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τύπου Βασιλικῆς, διὰ τὴν ὁποῖαν οἱ κάτοικοι τῆς Στραντζας ἦσαν υπερήφανοι διότι τόσον μεγάλη ἐκκλησία οὔτε εἰς τὴν Πόλιν ὑπῆρχε. Ἦτο διηρημένη εἰς εὐρύχωρον νάρθηκα (δεξιὰ τῆς κυρίας εἰσόδου ἦτο τὸ κηροπωλεῖον ἐπίσης εὐρυχωρότατον) καὶ εἰς τὸν κυρίως ναὸν μετὰ τοῦ ἱεροῦ. Ἐπτὰ μεγαλοπρεπεῖς πολυέλαιοι πλὴν τῶν πολυελαίων τοῦ γυναικωνίτου ἐφώτιζαν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἀφαντάστου μεγαλοπρεπειᾶς ναοῦ.

Ἐπάνω εἰς ὑψηλοὺς στύλους ἐστηρίζετο ὁ γυναικωνίτης καὶ κατελάμβανε τὰς τρεῖς πλευρὰς τοῦ ναοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ ὑπῆρχαν καὶ ἰδιαίτερα στασίδια ἑπάνω εἰς ὑψηλὰς βαθμίδας.

Πάμφωτος ὁ ναός, κατὰ τὰς ἀγρυπνίας ἰδίως, παρουσίαζε ἑξαίσιον θέαμα. Τρεῖς ἱερεῖς ἐλειτούργουν. Παλαιότερα πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἡ ἐκκλησία Στράντζας, ἀποτελοῦσε ἰδίαν μητρόπολιν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Τυρολόης καὶ Σερεντζίου, τὸ παλαιὸν δὲ οἶκημα τῆς Μητροπόλεως ἐσώζετο μέχρι τοῦ ἔτους 1914. Κατόπιν εἶχε καταργηθῆ καὶ ὑπήχθη εἰς τὴν μητρόπολιν Ραιδεστοῦ καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1900 ἐπανιδρύθη ἡ ἰδία μητρόπολις ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν πάλιν Τυρολόης καὶ Σερεντζίου.

Ἡθῆ καὶ Ἔθιμα

Τὰ ἦθη ὡς εἴπομεν ἦσαν αὐστηρά. Ὑπῆρχε ὅμως φυσικὴ εὐγένεια καὶ ἀλληλοσεβασμὸς μεταξὺ τῶν δύο φύλων.

1.—Τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, 24 Ἰουνίου ἀναβαν φωτιὰς μετὰ καλὰ καλάθια καὶ φρόκαλα ποὺ κάνουν φλόγες, καὶ πηδοῦσαν μέσα στὶς φλόγες νέοι καὶ νέες καὶ ἔλεγαν «ξέβα κακόχρονη καὶ ἔμβα καλόχρονη». Κατόπιν διὰ τὰ κάμουν τὸν κλειδῶνα, μέσα σ' ἓνα μπακιράκι, ἀγόρια καὶ κορίτσια ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἔβαζαν ἀπὸ ἓνα κόσμημα ὁ καθένας μέσα, τὸ ἀφῆναν τὴν νύκτα στὴν ἀστροφεγγιά. Τὸ πρωτὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου ἔπαιρναν τὸ μπακιράκι τὰ κορίτσια τῆς γειτονιάς καὶ πῆγαιναν τραγουδώντας καὶ ἔβαζαν νερὸ ἀπὸ τὰ πέριξ ἀγιάσματα τῆς Στράντζας καὶ τραγουδώντας πάλιν ἐγύριζαν στὴ γειτονιά των. Τότε ἐφώναζαν ἓνα ἀγόρι πρωτότοκο καὶ ἔβγαζε ἓνα-ἓνα κόσμημα ἀπὸ τὸ μπακιράκι συνάμα δὲ τὰ γύρω κορίτσια ἔλεγαν καὶ ἀπὸ ἓνα σιγάκι καὶ ξεσποῦσαν στὰ γέλια. Τὰ δίστιχα ἔλεγοντο *μπερίτια, κοτύματα, ριζικάρια*.

2.—Τὴν 1ην Ἰανουαρίου μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν παιδιὰ εἰς τὴν ἔξοδον τῆς ἐκκλησίας κρατοῦσαν βέργες ἀπὸ μπουμπουκιασμένες ἀκρανιὲς ἀπὸ τὰ βουνὰ τῆς Στράντζας κομμένες καὶ ἐνῶ κτυποῦσαν ἐλαφρὰ τὶς πλάτες, τὴν ὥρα ποὺ ἔβγαине ὁ κόσμος ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, συγχρόνως ἔλεγαν «Νιὸ ποδάρ, νιὸ σταυρὶ σιδερένιο κόκκαλο» καὶ ἔπαιρναν ὅ,τι τοὺς ἔδιναν.

3.—Ὅταν ἐπρόκειτο διὰ κηδεῖαν ὁ κράχτης (νεωκόρος) ἔβγαине καὶ γυροῦσε ὅλες τὶς γειτονιὲς καὶ ἐνῶ κτυποῦσε μετὰ τὸ μπαστοῦνι τοῦ ἐπάνω σὲ πέτρα ἐφώναζε δυνατὰ (ὁ τάδε, ἔλεγε τὸ ὄνομα καὶ ἐπίθετο) «ἐπλήρωσε τὸ κοινὸν χρέος ἵνα ὀρίσετε εἰς τὴν κηδεῖαν του».

4.—Τὰς ἐπισημοὺς ἑορτάς, ὅπως τὴν δευτέραν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τῆς Ζωοδόχου πηγῆς, τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου ἐγίνοντο παλέστρες. Γυμνοὶ οἱ παλαιστὰι ἀλείφονταν μετὰ λάδι (μόνον μετὰ βρακάκι) καὶ ἔβαζαν στοιχήματα ἀρνιά, ὁ δὲ νικητὴς ἔβγαζε δίσκιό μαζὺ μετὰ τοὺς ἄλλους παλαιστὰς πρὶν ἀπὸ τὴν πᾶλη, τὰ δὲ λεπτὰ ἔπαιρνε ὁ νικητὴς.

5.—Ἡ ἐκκλησία ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν ἔβλεπε κανεὶς εἰς τὸν αὐλόγυρον τῆς ἐκκλησίας δεμένα εἰς τὰ δένδρα τῆς ἐκκλησίας μεγάλα ζῶα (τάματα) τὰ ὅποια ἐπωλοῦντο πρὸς ὄφελος τῆς ἐκκλησίας.

6.—Δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς κατοίκους ν' ἀγοράζουσαν κερὰ ἀπὸ τῆν Κων)πολι παρὰ μόνον ἀπὸ τὸ κηροπωλεῖον τῆς ἐκκλησίας, διότι ἡ πώλησις τῶν κερῶν ἀποτελοῦσε σημαντικὸν ἔσοδον διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἐξόδων τῆς ἐκκλησίας, τὰς πληρωμὰς τοῦ προσωπικοῦ τῶν σχολείων καὶ λοιπῶν ἐξόδων τῶν σχολείων καὶ τῆς ἐκκλησίας.

7.—Ἡ δημογεροντία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ ἐρρῦθμιζαν τὰ ζητήματα τῆς Κοινότητος, σχολικὰ ἐκκλησιαστικὰ ἢ ζητήματα μικροδιαφορῶν μεταξὺ τῶν κατοίκων.

8.—Δήμαρχος διωρίζετο Ἕλληνας καὶ ἐφρόντιζε διὰ τὰ ζητήματα ὑδρεύσεως, καθαριότητος, φωτισμοῦ κλπ.

Αὕτῃ μὲ λίγα λόγια ἦτο ἡ κοινωνικὴ ζωὴ τῆς ἀξέχαστης πατρίδος μας μέχρι τῆς μοιραίας ἀνοίξεως τοῦ ἔτους 1914.

Ὁ διωγμὸς

Τὴν ἡρεμον καὶ γαληνίαν κοινωνικὴν ζωὴν τῶν ὑπὸ τὸν Τούρκον δυνάστην χριστιανῶν κατοίκων τῆς Στραντζας, ἄρχισε νὰ ταράττῃ ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1914 ὁ ὄργανωμένος διωγμὸς τῶν γειτονικῶν τῆς κομποπόλεως χωρίων. Ἡ πίεσις ἄρχισε μὲ τὸν ἐμπρησμὸν τῶν γεωργικῶν ἐκμεταλλεύσεων (μεκιάνια) ποὺ ἦσαν σκορπισμένα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ μέσα στὰ δάση, ποὺ ἦσαν ἰδιοκτησίαις τῶν κατοίκων πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ τρομοκρατήσουν τοὺς κατοίκους καὶ νὰ τοὺς ἐξαναγκάσουν νὰ συγκεντρωθοῦν μέσα εἰς τὴν κομόπολιν.

Τὸν Ἀπρίλιον τοῦ ἔτους 1914 ἀμέσως μετὰ τὸ Πάσχα ἐδόθη ἡ ἐντολὴ τοῦ διωγμοῦ, ὅπότε Τούρκοι ἀστυνομικοὶ μὲ περιστροφὰ στὰ χέρια, ἐβίαζαν τοὺς κατοίκους νὰ φύγουν ἀμέσως καὶ νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ πάντα. Ὅ,τι μὲ κόπους, ἰδρωτὰ καὶ αἷμα γενεῶν ἐδημιουργήθη, ἔπρεπε σὲ μιὰ στιγμή νὰ ἐγκαταλειφθοῦν καὶ περιορισθῆναι καὶ ἱερὰ καὶ τάφοι γονέων καὶ προγόνων. Πρὸ τῆς βίας ἀνίσχυροι οἱ κάτοικοι ἐγκαταλείπουν τὰ πάντα καὶ ἐσχηματίσθη μιὰ ἀπέραντη θλιβερὰ συνοδεία τρομοκρατημένων ἀνθρώπων, ἡ ὁποία διετάχθη νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ λιμάνι τῆς ἐπὶ τῆς Προποντιδὸς Ἡρακλείας ποὺ ἀπέιχε ἀπὸ τὴν Στραντζα περὶ τὰ 55 χιλιόμετρα.

Μερικοὶ γέροι ἀδιάφοροι πλέον διὰ τὴν ζωὴν ἔμειναν διὰ νὰ πεθάνουν καὶ ταφοῦν εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων των.

Μὲ τὴν ἀναχώρησιν τῶν κατοίκων ἄρχισε καὶ ἡ διαπραγῆ τῶν σπιτιῶν, καὶ καταστημάτων, καθὼς καὶ ἡ καθ' ὁδὸν ἔρευνα καὶ ληστεία τῶν διωκομένων παρὰ τῶν συνοδευόντων αὐτοὺς Τούρκων ἀστυνομικῶν. Ὅταν ἡ νύκτα βρῆκε τὴν θλιβερὴν συνοδεία στὸ δρόμο, ὁ τρόμος καὶ ὁ φόβος ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων ἐφθάσε εἰς τὸ κατακόρυφον, ἰδίως τῶν γυναικῶν, διότι καὶ οἱ ἄνδρες ἦσαν ἀνίκανοι νὰ τὰς ὑπερασπίσουν ἀπὸ τοὺς ὀπλισμένους μέχρις ὁδόντων Τούρκους.

Πέρασαν τὴν νύκτα ἄπνοι, καὶ τὴν ἐπομένην, ὅταν ἐφθασαν εἰς τὴν Ἡ-

ράκλειαν, ήλθε ειδοποιηθείς και ο μητροπολίτης Τυρολόης και Σερεντζίου, και συγχρόνως ο Τούρκος Υπουργός των εσωτερικών της Τουρκίας Ταλάτ μπέης, ο οποίος έλεγε ότι έγινε λάθος (γιαγνίς όλντοϋ) και συνεβούλευε να γυρίσουν πίσω οι κάτοικοι.

Ός ήτο επόμενον, κανείς δέν ήθελε νά πιστεύση τὰ παραπλανητικά λόγια του Τούρκου Υπουργού, διότι όλοι ήξευραν ότι τὰ πάντα είχαν ληλατηθή, και εάν επέστρεφαν θά τους περίμενε ο δλεθρος. Αύθημερόν έγινε ή επιβίβασις εις αναμένοντα φορτηγά Έλληνικά πλοία, και άπεβιβάσθημεν άλλοι εις την Καβάλαν, και άλλοι εις την Θεσσαλονίκην και διεμοιράσθημεν εις διαφόρους άποθήκας, τροφοδοτούμενοι επί τι διάστημα από τὸ Κράτος.

Πολλοί παρέμειναν εις την Καβάλλαν, άλλοι στα Γιαντισά, Νιάουσαν όπου ίδρυσαν την νέαν Στράντζαν πλησίον τής Νιαούσης.

Μολονότι νοσταλγοί τής πατρικῆς γῆς άφωσιώθησαν εις την δημιουργίαν του μέλλοντός των εις την νέαν πατρίδα, διακριθέντες εις τὰς επιστήμας, τὰ επαγγέλματα, τὰς τέχνας και την γεωργίαν, τιμώντες τὸ όνομα τής πατρίδος των.

Καλαμάτα, Οκτώβριος 1960

Ι. Π. ΜΑΜΑΛΑΚΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΗ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΘΡΑΚΙΩΤΗ ΑΓΩΝΙΣΤΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΝΤΙΒΟΥΛΓΑΡΙΚΟΝ ΑΓΩΝΑ

Ἐνῶ ἀποδίδεται πολὺ σωστά μεγάλη σημασία στὴν περισυλλογὴ γλωσσικοῦ ὕλικου καὶ κάθε εἶδους λαογραφικῶν στοιχείων, δὲν καταβάλλεται ὅμως ἀνάλογη φροντίδα γιὰ τὴ συγκέντρωση καὶ δημοσίευση ἀτομικῶν ἀναμνήσεων ἀπὸ πρόσωπα, ποὺ πολὺ ἢ λίγο ἔχουν λάβει ἐνεργὸ μέρος στὴ νεώτερη ἱστορία τοῦ ἔθνους μας. Καὶ αὐτὸ ἐνῶ οἱ ἀτομικὲς ἀναμνήσεις τὶς περισσότερες φορὲς γιὰ διαφόρους λόγους παραμένουν ἀποκλειστικὸ κτῆμα ἐνὸς προσώπου,—αὐτοῦ ποὺ ἔζησεν τὰ διάφορα γεγονότα—καὶ ἐπομένως μονάχα ἀπὸ αὐτὸν μποροῦμε νὰ τὶς ἀντλήσουμε, τὰ δὲ γλωσσικὰ καὶ ἄλλα λαογραφικὰ τὰ παίρνουν διάφορες γενεὲς ἀπὸ τὶς προηγούμενες καὶ τὰ κληρονομοῦν στὶς ἐπόμενες καί, ἂν καὶ μὲ τὸν καιρὸ πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ χάνονται, ἐν τούτοις μποροῦμε νὰ τὰ συγκεντρώσουμε ἀπὸ περισσότερους ἀντιπρόσωπους τῶν παλαιότερων συνήθως, ἀλλὰ καὶ τῶν νεωτέρων γενεῶν.

Αὐτὸ εἶναι μιὰ παράλειψη ἐκ μέρους ἐκείνων ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἱστορία, ἐνῶ οἱ γλωσσολόγοι καὶ οἱ λαογράφοι ἔχουν ἀντιληφθῆ σωστά, πόση σημασία ἔχει ἡ ζωντανὴ παράδοση.

Εὐτυχῶς, ποὺ βρίσκονται ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ ἀρχετοὶ ἄλλοι, ποὺ φροντίζουν νὰ διατηρήσουν γιὰ τὶς ἐπόμενες γενεὲς καὶ γιὰ τοὺς μελετητὲς τῆς ἱστορίας μας ἢ δικές τους ἀναμνήσεις ἢ ἀναμνήσεις ἄλλων, ὅπως ἔκαμεν ἡ μοναδικὴ κ. Δέλτα, ποὺ ἐκδίδονται σήμερα ἀπὸ τὸ ΙΜΧΑ. Ἔτσι ἔχουμε τὸ εὐτύχημα νὰ μποροῦμε νὰ διαβάσουμε τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Δικώννου Μακρῆ καὶ τόσων ἄλλων, ποὺ χάρις στὴ δραστηριότητα καὶ τὴ φροντίδα τοῦ Β. Λαούρδα καὶ Στίλπ. Κυριακίδη ἔγιναν κτῆμα ὅλων μας.

Εἶναι ἀκόμα πολὺ σπουδαῖο, τὸ ὅτι ἔχει γενικὰ διαπιστωθῆ ὅτι, ἂν καὶ συνήθως μιλοῦμε γιὰ *Μακεδονικὸν ἀγῶνα*, γιὰ νὰ δηλώσουμε τὸν ἀγῶνα ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους μας ἐναντίον τῶν Βουλγάρων, ποὺ μὲ κάθε μέσον εἶχαν ζητήσῃ νὰ ἐξαλείψουν καθετὶ τὸ ἐλληνικὸ ἀπὸ τὶς βόρειες ἐλληνικὲς ἐπαρχίες, ὁ ἀγῶνας αὐτὸς δὲν περιορίστηκε στὴ Μακεδονία, ἀλλ' εἶχεν ἐπεκταθῆ καὶ στὴ Θράκη καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Καὶ μὲ χαρὰ μου διάβασα στὸν 230 τόμο τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θεσαυροῦ» μιὰ μελέτη τοῦ Κ. Κουκκίδη μὲ τίτλο : «Ὁ Ἀντιβουλγαρικὸς Θρακικὸς ἀγῶν» (1903-1910). Γιατὶ μ' αὐτὴν γίνεται, ἀπαρχὴ ἔρευνας

και για τους αγώνες της Ἑλληνικώτατης Θράκης μας κατά των Βουλγάρων κομιτατζήδων που ζήτησαν να ξεριζώσουν και ἄπ' ἐκεῖ καθεὶ τὸ ἑλληνικό, εὐτυχῶς ὁμως μάταια χάρις στὴν ἀντίδραση τῶν Θρακῶν πατριωτῶν.

Ἐλπίζουμε πὼς τὴν μελέτη αὐτὴ θὰ τὴν ἀκολουθήσουν και ἄλλες ὥστε νὰ μπορέσωμε νὰ ἔχουμε—ἄς τὸ ἐλπίσουμε—ἔχι μετὰ πολλὰ χρόνια, μιὰ συστηματικὴ ἱστορία τοῦ ὄλου ἀγώνα, τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐναντίον τοῦ βουλγαρικοῦ κομιτατζηδισμοῦ.

Και αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτὸ μου εὐτυχῆ, διότι ἕνας ἀπὸ τοὺς πρωταγωνιστές, ὅπως παραδέχεται και ὁ Κ. Κουκκίδης, στὸν ἀγώνα αὐτὸν τῶν Ἑλλήνων τῆς Θράκης, προθυμοποιήθηκε νὰ προσφέρει γιὰ τὴν δημοσιότητα διάφορες ἀναμνήσεις και μερικὰ στοιχεῖα του, που θὰ βοηθήσουν ἐπίσης νὰ διαφωτισθῇ ἡ σελίδα αὐτὴ τῆς ἱστορίας μας.

Ὁ ἀγωνιστὴς αὐτὸς εἶναι ὁ Θεόδωρος Ἀμπατζόπουλος¹. Ὁ Κ. Κουκκίδης τὸν ὀνομάζει Ἀμπατζῆν και στὸ δῖπλωμα ἀκόμη τῆς ἀπονομῆς τοῦ ἀναμνηστικοῦ μεταλλίου τοῦ Μακεδονικοῦ ἀγῶνος, ἐνῶ και σ' αὐτὸ μνημονεύεται μετὰ τὸ σωστὸ ὄνομά του: Ἀμπατζόπουλος². Ἀμπατζῆς δηλαδὴ ράπτῃς ἦταν ὁ πατέρας του Γιάννης, και ἄπ' αὐτὸν ὀνομάσθηκαν τὰ παιδιὰ του Ἀμπατζόπουλοι. Και ἀπὸ τὰ διάφορα στοιχεῖα, που μερικὰ θὰ δώσουμε πὼς κάτω, δὲν μένει ἀμφιβολία πὼς τὸ σωστὸ ὄνομα τοῦ ἀγωνιστῆς μας, εἶναι Θεόδωρος Ἰωάννου Ἀμπατζόπουλος.

Ὁ Ἀμπατζόπουλος λοιπὸν γεννήθηκε τὸ 1884 στὴ Βιζύη ἀπὸ τὸν Ἀμπατζῆ Γιάννη και τὴν Καλλιτσα, κόρη ἐνὸς ἐπίσης καλοῦ Ἑλληνα, τοῦ Μαργαρίτη, κοντὰ στὸ σπίτι τοῦ ἀθάνατου Γ. Βιζυνοῦ. Στὸ δημοτικὸ σχολεῖο, ὅπως και στὸ σπίτι οἱ γονεῖς, οἱ διδάσκαλοι του Ἰω. Πέτρογλου, Παππᾶ Τριαντάφυλλος και Μαργαρίτης Παπασάββας ἀπὸ τὸ χωριὸ Σοφίδες ὁ τελευταῖος, ἐκαλλιέργησαν μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ μικροῦ Θεοδώρου τὴ συνείδηση τὴν ἑλληνικὴ και τὴν ἀπόφαση γιὰ ν' ἀγωνισθῇ σ' ὅλην του τὴν ζωὴ μετὰ ὅλες τὶς δυνάμεις του γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πατρίδα και ἰδεολογία.

Και ἀφοῦ βγήκεν ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ὅσο μεγάλωνε και δυνάμωνε τὸ κορμὶ του, τόσο και ἡ καρδιά του χτυποῦσε περισσότερο γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐθνικ-

1. Σ.Α. Ἡ σωζόμενη φωτογραφία του με εὐξωνικά τῆς Ἀνακτορικῆς Φρουρᾶς ἔχει ὑποστῆ στὸ πρόσωπο φθορά, ἐν τούτοις τὴν δημοσιεύομεν εἰς τὴν σελ. 123.

2. Σ.Α. Ὁ ἀγωνιστὴς ἦταν γνωστὸς στὴ θρακικὴ περιοχὴ ὡς Ἀμπατζῆς. Ὅταν οἱ Θρακῆς και γενικῶς οἱ Ἀλέτρωτοι κατατάσσονται στὸν στρατὸ ὡς ἐθελοντῆς ἢ γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῆς στρατιωτικῆς θητείας των, ὑποχρεώνονται συχνὰ ἀπὸ τοὺς στρατιωτικὸς νὰ προσθέτουν στὰ ὀνόματά των τὶς συνήθεις καταλήξεις τῶν κυρίων ὀνομάτων -ίδης, -άδης και -πουλος. Ἔτσι ὁ Καπίστρας ἔγινε Καπιστρίδης και ὁ Κακόζης Κοκοζίδης. Τὸ ἴδιο συνέβη και μετὰ τὸν Ἀμπατζῆ, ὁ ὁποῖος ἔγινε Ἀμπατζόπουλος. Ἡ ἀλλαγὴ αὐτὴ δὲν κατέστησε τὸ ὄνομά του κατὰ τίποτε διάφορον, εἰμὴ μακρότερον κατὰ δύο συλλαβὰς.

κὴ ἀποκατάσταση. Καὶ ὅταν ἔγινε εἴκοσι χρονῶν, ἀφήνει τὴν ἰδιαιτέρη πατριδα του καὶ τὴν οἰκογένειά του καὶ ἔρχεται στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα καὶ κατατάσσεται τὸ 1905 ὡς ἐθελοντὴς στὸ δεύτερο τάγμα Εὐζώνων. Καὶ χάρις στὴν λεβέντικη κορμοστασιά του, ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμη διατηρεῖται, ἀποσπᾶται στὴν ἀνακτορικὴ φρουρὰ περὶ τοὺς δυὸ μῆνες.

Στὸ στρατὸ ἔμεινε καὶ τὸ 1906 καὶ κατὰ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1907 γύρισε στὴ Βιζύη, ὅπου καὶ ἔγινεν ἀπὸ τὰ πιὸ ἐνεργὰ μέλη τῆς μυστικῆς ὀργανώσεως, τῆς προεδρευόμενης ἀπὸ τὸν Μητροπολίτη Βιζύης Ἄνθιμο καὶ διευθυνόμενης ἀπὸ τὸν τότε ὑπὸ ἀρχο Κλεῖτο. Σπουδαιότερα μέλη τῆς ἦσαν ὁ διευθυντὴς τοῦ Σχολείου Μαργαρίτης Παπασάββας καὶ Κύρκος, γιατρὸς ἐκ Σαμακοβίου. Ἀπὸ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1908 ἔγινεν ὄπλαρχηγὸς στὴν περιοχὴ τῆς Βιζύης. Ὁ Π. Κλεῖτος ἀργότερα διαβεβαίωσεν τὰ ἀκόλουθα :

« Πιστοποιητικόν. Ὁ ὑποφαινόμενος διευθυντὴς τῆς ὀργανώσεως ἐν τῇ περιφερείᾳ Σαράντα Ἐκκλησιῶν, πιστοποιῶ ὅτι ὁ Θεόδωρος Ἀμπατζόπουλος διετέλεσεν ὄπλαρχηγὸς τῆς ἐπαρχίας Βιζύης ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου 1908 μέχρι σήμερον, ἔδειξε δὲ ἀρίστην διαγωγὴν καὶ πειθαρχίαν, ὀργανώσας συμφώνως τοῖς ὑποδεικνυομένοις τὴν περιφέρειάν του.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 29 Ἰανουαρίου 1912

Παναγιώτης Κλεῖτος ὑπὸ ἀρχο

Ἐπικυροῦται τὸ γνήσιον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ὑπὸ ἀρχο Π. Κλεῖτου.

Ἐν Ἀθήναις αὐθημερόν. **Δ. Φλωριάς** Ταγματάρχης».

Γιὰ τὴ δράση τοῦ κ. Θ. Ἀμπατζοπούλου, σ' ὅσα γράφει ὁ Κ. Κουκίδης ἔχει νὰ παρατηρήσῃ τὰ ἀκόλουθα :

Τὸ 1908 μετὰ τὴν ἐπανάσταση τῶν Νεοτούρκων, τὴν διακήρυξιν τοῦ Συντάγματος καὶ τὴν παραχώρησιν ἀμνηστίας (1 Αὐγούστου 1908) οἱ Βούλγαροι δὲν ἔσταμάτησαν τίς ἐνέργειάς τους κατὰ τῶν Ἑλλήνων στὴν Θράκη καὶ εἰδικότερα στὴν περιοχὴ τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν. Κέντρο εἶχαν τὸ χωριὸ Πινακά, ἀπὸ ὅπου καταγόταν καὶ ὁ φοβερὸς Σισμάνωφ, δυὸ ὄρες ἀνατολικὰ ἀπὸ τὴν Βιζύη, μέσα στὸ βουνό. Τὸ χωριὸ αὐτὸ εἶχαν οἱ Βούλγαροι ὡς ὀρηκτήριον ἀπὸ τὸ 1905 γιὰ τίς λεηλασίες καὶ τὴν τρομοκρατίαν τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῶν γύρω χωριῶν. Καὶ μετὰ τὸ Σύνταγμα, τέλη Σεπτεμβρίου ἢ ἀρχὴς Ὀκτωβρίου τοῦ 1908, οἱ Βούλγαροι ἐδολοφόνησαν δύο Ἑλληνας ἀπὸ τίς Σοφίδες, ἓνα χωριὸ δυὸ ὄρες περίπου δυτικὰ ἀπὸ τὴν Βιζύη. Ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο Ἑλληνας, ποὺ σκότωσαν οἱ Βούλγαροι, ἦταν ὁ ἀδελφὸς τοῦ δασκάλου Μαργαρίτη. Στὰ μέρη αὐτά, ὅπου ὁ Σισμάνωφ ἦταν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Βουλγάρων, εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὴν Βουλγαρίαν καὶ ὁ ἀξιωματικὸς Ντικῶφ. Οἱ ἐνέργειαι αὐτῆς τῶν Βουλγάρων, οἱ ἀπειλῆς καὶ οἱ φόνοι, ἀνάγκασαν τοὺς Ἑλληνας νὰ λάβουν καὶ αὐτοὶ τὰ μέτρα τους. Πολὺ πρωτότερα

ἀπὸ τὴν κήρυξή τοῦ νεοτουρκικοῦ Συντάγματος, ὅπως στὴν Μακεδονία, ἔτσι καὶ στὴν Θράκη, εἶχεν ὀργανωθῆ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς καὶ ἀρκετὰ παλικάρια εἶχαν ἐξοπλισθῆ μὲ γκράδες καὶ μαρτίνια, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἀποκρούσουν κάθε προσβολὴ ἐκ μέρους τῶν Βουλγάρων.

Μετὰ τοὺς φόνους τῶν δύο Ἑλλήνων στὶς Σοφίδες, ὁ Κλεῖτος καὶ ὁ Γονατᾶς ἐκάλεσαν στὸ Προξενεῖο ἀρκετοὺς ἀπὸ τοὺς ντόπιους Ἕλληνες, ποὺ διακρίνονταν γιὰ τὸ θάρρος καὶ τὴν παλικαριά τους, καὶ ξανάρχισαν τὴν μυστικὴ ὀργάνωση τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Καὶ τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1909 οἱ ὀργανωμένοι Ἕλληνες τῆς περιοχῆς τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν ἀποφασίζουν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τοῦ χωριοῦ Πινακά, κέντρου τῆς Βουλγαρικῆς τρομοκρατίας, καὶ εἰ δυνατόν, νὰ ἐξολοθρεύσουν καὶ τὸν ἀρχηγὸ τους Σισμάνωφ, ταγματάρχην τοῦ βουλγαρικοῦ στρατοῦ.

Τότε λοιπὸν συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὰ γύρω χωριά 18—20 παλικάρια γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό. Μεταξὺ αὐτῶν ἦταν καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Θεοδώρου Ἀμπατζοπούλου Δημοσθένης, κάποιος Μπακιρτζῆς ἀπὸ τὶς Σοφίδες, ὁ Δημήτριος Σταυράκογλου ἀπὸ τὴν Βιζύη, ὁ Ἀριστείδης Κωνσταντίνου Χατζηδημήτρην ἀπὸ τὸ Κρουμένο, κ.ἄ., ἐνῶ ὁ Θεόδωρος Ἀμπατζόπουλος διηύθυνε τὴν ὁμάδα αὐτὴ τόσο ἄλλοτε ὅσο καὶ στὴν ἐπιχείρηση κατὰ τοῦ χωριοῦ Πινακά.

Στὴν συμπλοκὴ ποὺ ἀκολούθησεν, ὅταν ἡ ὁμάδα αὐτὴ ἐχτύπησε τοὺς Βουλγάρους μέσα στὸ ὡς ἄνω χωριό, ποὺ τὴν περιγράφει ὁ Κ. Κουκκίδης, σκοτώθηκαν ἀρκετοὶ Βούλγαροι καὶ ἐτραυματίσθηκεν ἓνας Ἕλληνας, ἀλλ' ὁ Σισμάνωφ τοῦ ὁποῖου κυρίως τὴν ἐξόντωση ἐπεδίωκαν, δὲν ἦταν μέσα στὸ χωριὸ κ' ἔτσι διέφυγε τότε τὸν ὄλεθρο. Αὐτὸς μάλιστα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Πινακά, ἐπανέλαβε μὲ μεγαλύτερη δραστηριότητα τὴν τρομοκρατικὴ του δράση κατὰ τῶν Ἑλλήνων.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες μετὰ τὴν ἐπίθεση Πινακά, ἀφοῦ δὲν πέτυχαν τότε τὸν κύριον σκοπὸ τους, δηλ. τὴν ἐξαφάνιση τοῦ Σισμάνωφ, δὲν ἐσταμάτησαν τὴν προσπάθειά τους στὴν περιοχὴ αὐτὴ. Τὸ σῶμα τοῦ Θ. Ἀμπατζοπούλου εἶχε θέσει σὲ κίνηση ὅλη τὴ μυστικὴ ὀργάνωση γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ τῆς αὐτοῦ.

Κατὰ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου 1909, ἐνῶ ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος μὲ τοὺς ἄνδρες του βρισκόταν στὸ χωριὸ Ἀϊ-Γιάννη καὶ μιὰ νύχτα, ὅπου ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὸ φαγοπότι εἶχαν πέσει σὲ βαθὺ ὕπνο, ἔρχεται βιαστικὰ κάποιος γιὰ νὰ τοὺς φέρῃ τὴν εἶδηση, πὼς ὁ Σισμάνωφ μὲ τρεῖς κομιτατζῆδες περνοῦσεν ἀπὸ ἐκεῖ κοντά.

Ὅταν ἔφθασε τρεχάτος ὁ ἄνθρωπος αὐτός, μόλις εἶχε ξυπνήσει ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος ἀπὸ ἓνα φοβερὸ ὄνειρο, ποὺ μόλις εἶχε δεῖ. Καὶ ἀμέσως, σὰν ἄκουσε πὼς ὁ Σισμάνωφ ἦταν τόσο κοντά, χωρὶς νὰ περιμένῃ νὰ ἐτοιμασθοῦν οἱ ἄνδρες του ποὺ ἀργὰ-ἀργὰ συνέρχονταν ἀπὸ τὸν βαθὺ ὕπνο τους, ἔτρεξε πρὸς τὸ μέρος ἀπὸ ὅπου, καθὼς τὸν εἶχαν διηγηθῆ, θὰ περνοῦσεν ὁ

Σισμάνωφ, κρατώντας στὸ χέρι ἓνα κοντὸ γκρά, πού τοῦ εἶχε δωρίσει ὁ ἐπίσκοπος Βιζύης Ἄνθιμος.

Τρέχοντας, κατορθώνει νὰ πλησιάσῃ τοὺς Βουλγάρους σὲ ἀπόσταση σχεδὸν εἴκοσι βημάτων. Τότε ἀρχίζει νὰ τοὺς πυροβολῇ. Καθὼς ὅμως ἦταν λαχανιασμένος ἀπὸ τὸ τρέξιμο, ἐνῶ ἦταν δεινὸς σκοπευτῆς, δὲν μπόρεσε νὰ τοὺς πετύχῃ, ἂν καὶ ἦταν τόσο κοντά. Ἐκεῖνοι τότε τρομαγμένοι ἀπὸ τὴν ξαφνικὴ ἐπίθεση, ἀρχισαν νὰ τρέχουν, ὅπου μποροῦσεν ὁ καθένας. Ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος προχώρησε πίσω ἀπὸ τὸν Σισμάνωφ, πυροβολώντας τον διαρκῶς, ἀλλὰ καὶ μὲ μεγάλη περίσκεψη. Ξαφνικὰ τὸν ἔχασεν ἀπὸ μπρὸς του. Ἐκεῖνῃ τῇ στιγμῇ, ἐνῶ ζητοῦσε νὰ ἀνακαλύψῃ πού ἔφευγεν ὁ Σισμάνωφ, ἔφτασαν καὶ οἱ ἄνδρες του. Αὐτοὶ ἐκάμιζαν τότε τὸν ἀρχηγό τους, λέγοντας ὅτι μὲ τὴν σπουδὴ του ἔχασαν τὴν μοναδικὴ εὐκαιρία τοῦ ὀλέθρου τοῦ ἀρχικομιτατζῆ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ τοὺς πυροβολισμοὺς ξεσηκώθηκαν καὶ οἱ Τοῦρκοι χωροφύλακες. Ἐτρεξαν πρὸς τὸ μέρος τῶν πυροβολισμῶν, πού οἱ Ἕλληνες τὸ εἶχαν ἐγκαταλείψει. Τότε βρῆκαν οἱ Τοῦρκοι χωροφύλακες, πεσμένο μέσα σ'ἓνα βαθούλωμα (χαντάκι) γῆς τὸν Σισμάνωφ νεκρὸ, ἐκεῖ κοντά πού τὸν εἶχε δεῖ γιὰ τελευταία φορὰ ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος. Μιὰ σφαῖρα ἀπὸ τὸ δεξι γλουτὸ ἕως τὸ ἀριστερὸ βυζὶ τοῦ ἔκαμε μεγάλα τραύματα, καθόσον τὰ βλήματα ἦταν μολυβένια.

Ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος καὶ οἱ ἄνδρες του, μὴν ξέροντας ὅτι σκοτώθηκε ὁ Σισμάνωφ, εἶχαν ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ εἶχαν ἔρδει τὸ ἀπόγευμα ἔξω ἀπὸ τὶς Σοφίδες. Ἐκεῖ ἔμειναν κρυμμένοι καὶ τὴν νύχτα. Κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἦρθεν ἡ εἰδήση τοῦ φόνου τοῦ Σισμάνωφ. Ἐπειτα ἦλθαν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὶς Σοφίδες, πληροφορημένοι ὅτι εἶχαν φύγει οἱ Τοῦρκοι χωροφύλακες.

Ὅλο τὸ σῶμα τότε μαζί μὲ τοὺς ἀγγελιοφόρους ἐμπῆκαν στὶς Σοφίδες καὶ μὲ συμμετοχὴ καὶ τῇ συμπαραστάσει τῶν Σοφιδιωτῶν ὁργανώθηκε ὀλονυχτὶς μεγάλη διασκέδαση πού συνεχίστηκε καὶ τὴν ἡμέρα μὲ τὰ ποικίλα τρόφιμα, πού στάλθηκαν ἀπὸ τὶς Σαράντα Ἐκκλησίες ὡς δῶρα πρὸς τοὺς ἐκτελεστὰς τοῦ ἀρχικομιτατζῆ.

Σχετικὴ μὲ τὴν δράση τοῦ Θ. Ἀμπατζόπουλου εἶναι καὶ ἡ ἀκόλουθη βεβαίωση τοῦ Στ. Γονατᾶ :

«Ὁ ὑπογεγραμμένος Στυλιανὸς Γονατᾶς βεβαιῶ ὅτι ὁ Θεόδωρος Ἀμπατζόπουλος ἐκ Βιζύης τῆς Θεράκης διετέλεσεν ὄπλαρχηγὸς μικρᾶς ὁμάδος δρασάσης κατὰ τὰ ἔτη 1907—1909 εἰς τὸ διαμέρισμα Σαράντα Ἐκκλησιῶν τῆς Θεράκης, ἧτις συνετέλεσεν εἰς τὸν φρονηματισμὸν τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ διαμερίσματος ἐκεῖνου καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς δράσεως τῶν Βουλγάρων. Ὁ ἴδιος ἐφόνευσε τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐκεῖσε Βουλγάρων κομιτατζήδων Σισμάνωφ καὶ ἐπεδείξατο καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς δράσεώς του διαγωγὴν ἀξίαν παντὸς ἐπαίνου.

Τὸ παρὸν παρέχεται τῇ ἀιτήσει του.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 2 Ὀκτωβρίου 1909

(Ἰδιογραφία) Στυλιανὸς Γονατᾶς, ὡς παραμείνας εἰς τὸ Προξενεῖον Ἀδριανουπόλεως καὶ κατόπιν διευθύνας τὸ Θρακικὸν τμήμα τῆς Πανελληνίου Ὀργανώσεως».

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ὡς ἄνω βεβαίωση, ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1909 κατέβηκε εἰς τὴν Ἀθήναι, ὅπου καὶ ἔμεινεν ὅλον τὸν χειμῶνα ἐκεῖ. Τὴν ὁμάδα του διέφυγε εἰς τὸ διάστημα αὐτὸ ὁ ἀδελφὸς του Δημοσθένης. Ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος ἔμεινεν ἀκόμη εἰς τὴν Ἀθήναι καὶ δὴ τὸν Φλεβάρη τοῦ 1910 συνέβη τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Κων)τίνου Μητάκου, ποῦ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Κ. Κουκκίδη. Ἐπάνω σ' αὐτὸ ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος κάνει τις ἀκόλουθες διευκρινίσεις :

Γιὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἀγωνιστῶν καὶ γενικὰ γιὰ τις ἀνάγκες τοῦ ἀγῶνα συχνὰ μὲ διάφορες ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς εὐκατάστατους Ἕλληνας τῆς περιοχῆς, ἢ ὀργάνωσιν τοὺς ἐζητοῦσεν οἰκονομικὴ ἐνίσχυσιν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κων)τίνος Μητάκος, ἂν καὶ ἀρκετὰ εὐκατάστατος, ὄχι μονάχα εἶχεν ἀρνηθῆναι νὰ καταβάλλῃ τὸ ποσὸ ποῦ τοῦ εἶχε ζητηθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἄλλους παρακινούσεν νὰ κάνουν τὸ ἴδιον, καὶ γενικὰ ἀντιδροῦσε εἰς τὰς ἐνέργειαι τῶν ἀγωνιστῶν, τὸ Κέντρον ἔδωκε διαταγὴν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Ἀμπατζόπουλου νὰ ἀρῇ εἰς τὰ βουνὰ τὸν Κ. Μητάκον. Καὶ ὁ Δημοσθένης Ἀμπατζόπουλος, ποῦ διέφυγε τότε τὴν ὁμάδα, ἐξετέλεσε τὴν ὡς ἄνω διαταγὴν. Μ' αὐτὸ ἔτσι δημιουργήθηκε μεγάλος φόβος καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ Μητάκου ἐπέτυχαν τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Πατριάρχου καὶ ὁ Μητάκος ἀφῆθη ἐλεύθερος.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1910 ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος γύρισε εἰς τὴν Θράκην καὶ τὸ φθινόπωρον ξαναγύρισε εἰς τὴν Ἀθήναι γιὰ νὰ ἐνεργήσῃ νέα στρατολογία γιὰ ἐνίσχυσιν τῆς ὁμάδας του. Καὶ τοῦτο διότι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀγωνιστὰς κατέβαιναν τὸν χειμῶνα εἰς τὴν Ἀθήναι καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι ἐγύριζαν πάλιν εἰς τὴν ὁμάδα καὶ ἄλλοι ἔμειναν ἐκεῖ. Τέλη τοῦ 1909 ὁ Ἀριστείδης Κων)τίνου Χατζηδημήτριος, ποῦ ἦταν εἰς τὴν ἐπιχείρησιν κατὰ τοῦ χωρίου Πινακά, ἐπῆγε εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐφοδιασμένος μὲ σημεῖωμα τοῦ Κλείτου. Τοποθετήθηκε εἰς τὸν Ρυζόμυλον τοῦ Βελεστίνου καὶ ἔμεινεν ἐκεῖ ὡς τὸν πρῶτον Βαλκανικὸν πόλεμον. Τότε ἐπιστρατεύθηκε καὶ εἰς τὸν Βουλγαρικὸν πόλεμον σκοτώθηκε.

Τὸν χειμῶνα 1910—1911 ὁ Βιζυῶτης Δημήτριος Σταυράκογλου, τακτικὸς τῆς ὁμάδας, ὁ ὁποῖος ἔλαβε μέρος καὶ εἰς τὴν μάχην κατὰ τοῦ Πινακά, κατέβηκε εἰς τὴν Ἀθήναι μαζί μὲ ἄλλον νέον, Βιζυῶτην καὶ αὐτόν, τὸν Ἀποστόλην Σφίγκον. Στὰ παραλήγματα τῶν Ἀθηναίων, ὅπου ἔμειναν οἱ περισσότεροι ἀγωνιστὰς τοῦ ἔξωτερικοῦ, ὁ Δημήτριος Σταυράκογλου, μεθυμένος, σκότωσε τὸν συμπατριώτην του Δῆμον καὶ ἔπειτα συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Ἀποστόλην Σφίγκον γύρισαν εἰς τὴν Θράκην, ἐνῶ ὁ Θεόδωρος Ἀμπατζόπουλος ἔμεινεν ἀκόμη εἰς τὴν Ἀθήναι. Ἐπῆραν ὅ,τι εἶχαν εἰς τὴν ὁμάδα, καὶ ἀρχισαν νὰ ἐνεργοῦν τυραννικὴν δράσιν. Ἐτσι ἐπῆραν εἰς τὰ βουνὰ ἕνα Βιζυῶτη Ἑβραῖον, γιὰ ἐνὸς ὑφασματο-

πόλη και εισέπραξαν για την απελευθέρωση του εκατό λίρες. Στο μοίρασμα όμως μάλωσαν και ὁ Ἀποστόλης Σφίγκος σκότωσε τὸν Δημήτρη Σταυράκογλου στὸ Σοργάς, Οἱ συγγενεῖς τοῦ Σταυράκογλου ἔπειτα σκότωσαν τὸν Ἀποστόλη Σφίγκο.

Ὁ Θεόδ. Ἀμπατζόπουλος τὴν ἀνοιξη τοῦ 1911 ξαναγύρισε στὴν Θράκη, ἔχοντας μαζί του και τὸν Ἀβράμη Ξυνὸ ἀπὸ τὴν Καβάλα και τὸν Ἀντώνη Τόντζο ἀπὸ τὶς Σέρρες, και παρέλαβε τὴν ομάδα πὸ τὴν διεύθυνε ἕως τότε ὁ ἀδελφός του Δημοσθένης. Σ' αὐτὴν ἦταν και μερικοὶ ἄλλοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριά. Τὸ καλοκαίρι αὐτὸ τοῦ 1911 ἔγινεν ἡ ἐκτέλεση τοῦ δασκάλου Νικολῆ Ἀστερίδη και ὁ φόνος τοῦ Μπιμπίκη. Ὁ Νικολῆς Ἀστερίδης ἦταν δάσκαλος Σοφιδιώτης. Καὶ αὐτὸς ὅπως και ὁ πατέρας του και ὁ θεῖος του Ἰωσήφ ἦταν μυημένοι και μάλιστα ὁ τελευταῖος ἦταν πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ χωριοῦ. Καὶ οἱ δυὸ τελευταῖοι ἐπρόσφεραν ἀρκετὲς ὑπηρεσίες στὸν ἀγῶνα, παίρνοντας μέρος και στὴν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ χωριοῦ Πινακᾶ.

Ὁ Νικολῆς τὸν Φλεβάρη τοῦ 1911 ἦρθε στὴν Ἀθήνα και ὕστερα ἀπὸ βεβαίωση τοῦ Θεοδ. Ἀμπατζόπουλου, πὸς εἶχε συμμετάσχει στὸν ἀγῶνα τῆς Θράκης, ἐπῆρεν ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ 16 εικοσάφραγκα για εἰσιτήριο και ἔξοδα του για νὰ φύγη στὴν Ἀμερικὴ. Ἀντὶ ὅμως νὰ φύγη στὴν Ἀμερικὴ, ἦρθε στὴ Θεσσαλονίκη. Ἐκεῖ καθὼς ἐμαρτύρησεν ἀργότερα ἕνας Τούρκος χωροφύλακας, ὄργανο τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου, ἐπῆρε χρήματα ἀπὸ τὸν ἐκεῖ διευθυντὴ τῆς Ἀστυνομίας κι' ἐπρόδωσε τὴν ἡμέρα τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Θ. Ἀμπατζοπούλου στὴ Βιζύη, ὁπότε αὐτὸς κινδύνευσε νὰ φονευθῆ ἀπὸ τοὺς ἐνεδρεύοντας Τούρκους. Τοῦτο ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος τὸ ἀπέδειξεν στοὺς ἀμφιβάλλοντας για τὴν ἐνοχὴ τοῦ Νικολῆ συντρόφους Ἀβράμη Ξυνὸ και Ἀντώνη Τόντζο κι' αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὸν ἐξετέλεσαν τὸν Ἰούνιο τοῦ 1911.

Ἐἴκοσι μέρες ἀργότερα ὁ Ἀβράμης Ξυνὸς σκότωσε τὸν Μπιμπίκη, πὸν διατηροῦσε στὸ Σκεπαστὸ καφενεῖο ὅπου και διέμενε. Ὁργανο τῶν Τούρκων, ὁ Μπιμπίκης ἔδωκε κατάλογο πατριωτῶν ἀπὸ τὰ γύρω χωριά και αὐτοὶ περὶ τοὺς ἐξήντα φυλακίσθηκαν. Καὶ ἐπειδὴ φανερὰ διεκλήρυσεν τὴν ἀντίδρασή του, τὸ Κέντρο ἔδωκε ἐντολὴ στὴν ομάδα τοῦ Θ. Ἀμπατζοπούλου νὰ τὸν ἐξολοθρεύσουν, ἂν και ἡ Τουρκικὴ ἀρχὴ τὸν ἐφύλαγε μὲ δύο ἀρβανίτες, τοποθετημένους στὸ καφενεῖο του.

Ὅταν ὁ Ἀβράμης Ξυνὸς ὡς Ἑβραῖος ὑφισματέμπορος ἦρθε μετὰ καιρὸ στὸ μαγαζὶ πὸν ἦταν ἀπέναντι τοῦ καφενεῖο τοῦ Μπιμπίκη, ὁ τελευταῖος πῆγε νὰ τὸν καλωσορίσῃ. Ὅταν ὅμως ἐγύριζε πάλι πρὸς τὸ καφενεῖο του, ὁ Ξυνὸς τὸν ἐσυροβόλησεν και τὸν ἐσκότωσε. Μὲ τὸν τρόπο και τὴν κατάπληξη πὸν προεκάλεσε ὁ ξαφνικὸς σκοτωμὸς τοῦ Μπιμπίκη, ὁ Ξυνὸς μπόρεσε νὰ διαφύγῃ. Δὲν ἔπαυεν ὅμως νὰ λήη στὸν κόσμον, πὸς τὰ ἴδια θὰ πάθαινε και κάθε ἄλλος προδότης. Ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος πέρασε τὸν χειμῶνα 1911—1912 στὴν Ἀθήνα και πρὶν ἀπὸ τὸ Πάσχα τοῦ 1912 ξαναγύρισε στὴν

Θράκη. Στὸ ἀναμεταξὺ κι' ἄλλος Ἕλληνας τῶν μερῶν ἐκείνων καὶ μάλιστα κάτοχος ἀξιώματος, ὁ μουχτάρης Θεοδωράκης ἀπὸ τὸ Κρυόνερο ἔγινε ὄργανο τῶν Τούρκων, δωροδοκούμενος εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν. Ὁ Θεοδωράκης αὐτὸς μόνις ἔμαθε τὸν γυρισμὸ τοῦ Θ. Ἀμπατζοπούλου, ἔστειλε καὶ τὸν ἐκάλεσε γιὰ νὰ πάη μὲ ὄλο τὸ σῶμα του στὸ Κρυόνερο, ὥστε, καθὼς θὰ ἐρχόταν τὸ σῶμα τοῦ Ἀμπατζόπουλου τελείως ἀνύποπτο, αὐτοὶ θὰ πετύχαιναν νὰ τὸ χτυπήσουν καὶ νὰ τὸ ἐκμηδενίσουν. Ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος ὁμως, ἂν καὶ δὲν εἶχε καθόλου ἰδέα ἀπὸ τὰ διατρέχοντα, ἴσως ἀπὸ κάποια διαίσθηση, δὲν ἐπῆγε στὸ Κρυόνερο καὶ ἔτσι ὄλοι γλύτωσαν. Μονάχα τὸ 1914 ἔμαθεν ἀπὸ χωριανούς τοῦ Θεοδωράκη, ποὺ τὸν ἐθεωροῦσαν ὡς τότε ἀκόμη καλὸ πατριώτη, ὅτι τότε κινήτοποιήθηκαν δύο χιλιάδες περίπου Τούρκοι στρατιῶτες κι' ἔστησαν ἐνέδρα.

Ἀπὸ τὸ 1911 ἡ δράση τῶν κομιτατζήδων ἔσταμάτησε, ἀλλὰ τὰ ἑλληνικὰ σώματα ἐσυνέχιζαν τὴν δράση τους σύμφωνα μὲ τις ὑποδείξεις τοῦ Κέντρου, τόσον κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Τούρκων, ὅσο καὶ ἐναντίον τῶν συνεργατῶν τους.

Τὸ 1912 ὁ Βαλῆς τῶν Σαράντα Ἐκκλησιῶν, γιὰ ν' ἀναγκάσῃ τοὺς ἀδελφοὺς Θεόδωρο καὶ Δημοσθένη Ἀμπατζόπουλους νὰ διαλύσουν τὸ σῶμα τους, ἔδωκε διαταγὴ καὶ φυλακίσθηκαν οἱ νεώτεροι ἀδελφοὶ τους, Πολυχρόνης καὶ Κωνσταντῖνος, οἱ ὁποῖοι εἶχαν στρατευθῆ. Ἐπειτα ἀπήτησε τὴν διάλυση τοῦ ἀνταρτικῆ σώματος, ἀπειλώντας τὰ χειρότερα. Ἄλλ' ὁ Δημοσθένης ὕστερα ἀπὸ συνεννόηση μὲ τὸν ἀδελφὸ του Θεόδωρο ἔγραψε στὸν Βαλῆ ν' ἀπελευθερώσῃ τ' ἀδέλφια του καὶ νὰ μὴν τὰ κακοποιήσῃ, διότι ἀλλιώτικα θὰ σκότωναν τόσους Τούρκους ὅσους κι' οἱ τριῆες τῶν κεφαλιῶν τῶν ἀδελφῶν τους. Τὸ γράμμα ἐδόθηκε σ' ἓνα Τούρκο τοῦ ὁποῖου ὁ γιὸς γιὸς κρατήθηκε γιὰ ἀσφάλεια. Ὁ Βαλῆς μόνις διάβασε τὸ γράμμα, ἔεσπασε κατακκόμινος ἀπὸ τὴν ὀργή, σὲ ἄγριες βρισιὲς κατὰ τῶν Ἀμπατζοπούλων καθὼς καὶ κατὰ τοῦ Τούρκου, τοῦ κομιστῆ τοῦ γράμματος. Ὁ Βαλῆς παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ Τούρκου τὸν ἔδιωξε, λέγοντας πὼς τὸ κράτος τοῦ Σουλτάνου δὲν ἔφτασε σὲ σημεῖο νὰ διαπραγματεύεται μὲ ληστῆς. Ἐνα μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Σκοποῦ παρακολούθησε τὴν σκηνὴ αὐτὴ ἐξ ὀλοκλήρου καὶ τὴν μετέδωκε στοὺς ἀδελφοὺς Ἀμπατζόπουλους. Κι' ὅταν τὴν ἐπομένη ὁ Τούρκος τοὺς ἀφηγήθηκε τὰ συμβάντα, ἀπέλυσαν τὸ παιδί του, διότι ἦσαν βεβαιωμένοι ὅτι ἔλεγε τὴν ἀλήθεια. Ἀμέσως ὕστερα ἄρχισαν τὶς ἐνεργειὲς τους κατὰ τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν. Ἔτσι κατὰ πρῶτα ἔκαμαν ἐπίθεση κατὰ τοῦ Ταχυδρομείου κοντὰ στὰ Βουλγαρικὰ σύνορα, ἀνάμεσα στὸ μικρὸ Τύρναβο καὶ τὸ Βασιλικό. Τὸ ἐλατήριο τῆς ἐπιθέσεως ἦταν ἡ ἀντεκδίκηση γιὰ τὴν φυλάκιση τῶν δυὸ νεωτέρων Ἀμπατζοπούλων κι' ὄχι ὁ ληστρικός πόθος, ὅπως σημειώνει ὁ Κ. Κουκιάδης. Οἱ Ἀμπατζόπουλοι, κινούμενοι ἀπὸ προσωπικούς λόγους ἄρχισαν ἐδῶ φανερὸ πόλεμο ἐναντίον τῶν Τουρκικῶν ἀρ-

χῶν χωρὶς ὅμως τὴν συγκατάθεση τοῦ Κέντρου. Κατὰ τὴν ἐπίθεση σκοτώθηκαν τέσσερες Τούρκοι συνοδοὶ καὶ ἕνας Ἕλληνας κατὰ λάθος. Τὸ χρηματόδεμα τῶν 600 λιρῶν τοῦ ταχυδρομείου περιήλθε στὴν κατοχὴ τῆς ἀρχηγίας τοῦ σώματος. Μετὰ τὴν ἐπίθεσι ἰσχυρὰ ἀποσπάσματα τουρκικῆς χωροφυλακῆς συγκρούσθηκαν μὲ τὸ σῶμα δυὸ φορές. Κατὰ τὶς συμπλοκὰς αὐτὲς οἱ Τούρκοι σύμφωνα μ' ἀνεξακριβώτες πληροφορίες δοκίμασαν πολὺ σοβαρὰς ἀπώλειες, ἐνῶ τὸ ἑλληνικὸ σῶμα ποὺ εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ κάνη ἐλιγμούς μέσα στὰ ἑκὲι διάση, δὲν εἶχε καμμία.

Ἄλλο σπουδαῖο γεγονός μετὰ τὴν ἐπίθεση τοῦ ταχυδρομείου στάθηκε ἡ ἀποφυλάκιση τῶν στρατευμένων δύο ἀδελφῶν Ἀμπατζοπούλων σὲ συνδιασμό μὲ τὴν ἀπελευθέρωση ἐνὸς Τούρκου προκρίτου τῆς Σιράντζας, ὀνόματι Μουσταῖμ μπέη. Τὸ ἑλληνικὸ σῶμα τὸν αἰχμαλώτισε, ἐνῶ ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὴν Πόλη στὴ Σιράντζα. Ἀμέσως ἔπειτα ἔγιναν διαπραγματεύσεις καὶ κατόπι ἀπὸ συμφωνία ἀφέθηκαν ἐλεύθεροι τόσο οἱ δύο ἀδελφοί, ὅσο καὶ ὁ Μουσταῖμ μπέης. Κατόπιν διαλύθηκε καὶ τὸ σῶμα τοῦ Ἀμπατζόπουλου.

Μετὰ τὰ συμβάντα τούτα ὁ Θεόδωρος, ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Πολυχρόνης Ἀμπατζόπουλοι ἦλθαν στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ὁ Κωνσταντῖνος ἔμεινε στὴ Βιζύη, κοντὰ στοὺς γονεῖς του. Οἱ τρεῖς ἀδελφοὶ ἔμειναν στὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Κρήτη κατὰ τὸ δίμηνο διάστημα ποὺ ἐμεσολάβησεν ἕως τὸν πρῶτο Βαλκανικὸ πόλεμο.

Ὁ Θεόδωρος, μόλις κηρύχθηκε ἡ ἐπιστράτευση, κατατάχθηκε καὶ πάλι ἐθελοντῆς στὸ δεύτερο τάγμα Εὐζώνων τῆς Μεραρχίας τοῦ Παρασκευοπούλου, τὸ διευθυνόμενον ἀπὸ τὸν λοχαγὸ Γιάννη Λιχαδιώτη. Μετὰ τὴν μάχη τοῦ Σαρανταπόρου, ὅπου ἔδρασε καὶ τὸ εὐζωνικὸ τούτο τάγμα, ἡ ὥς ἄνω ἑλληνικὴ στρατιὰ, ἐλισσόμενη ἀνω ἀπὸ τὴν μεριά τοῦ Ὀλύμπου, κατόρθωσε νὰ φτάσῃ ἀπὸ τὶς πρῶτες στὸν κάμπο τῆς Θεσσαλονίκης.

Κατὰ τὸν Βουλγαρικὸ πόλεμο ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος μαζί μὲ τὸ τάγμα του ἔλαβε μέρος στὶς μάχες τοῦ Μπέλες, τῆς Κρέσνας καὶ τῆς Τζουμαγιᾶς καὶ μὲ μέρη ἀπὸ τὴν ἀναχωρῆ (14 Ἰουλίου 1913) ἐτραυματίσθηκεν ἀπὸ βλήμα δβίδος στὸ μηρὸ καὶ τὸ κόκκαλο. Ὅταν ἀποκαταστάθηκε κάποια ἡσυχία, ὁ Θεόδωρος καὶ ὁ Δημοσθένης γύρισαν πάλι στὴ Βιζύη. Δὲν ἔμειναν ὅμως ἐκεῖ γιὰ πολὺ. Πράγματι, τὸ 1914 ὁ Θεόδωρος ἦρθεν ὡς πρόσφυγας στὴν Μακεδονία, συνοδευόμενος καὶ ἀπὸ ἀμκετοὺς Θραῖκες καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ Κιλκίς. Ἐκεῖ τὸ 1915 παντρεύτηκε τὴν συμπατριώτισσά του Μανιώ Πανταζίδου.

Κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1916, ὅποτε κατόπι ἀπὸ τὸν ἐθνικὸ διχασμὸ ἐπρόκειτο νὰ δημιουργηθῇ ἐπαναστατικὸς στρατός, ὁ Θεόδωρος βρίσκεται στὴ Θεσσαλονικὴ κοντὰ στὴ νοσηλευόμενῃ ἐκεῖ γυναῖκα του. Ἐπειδὴ ὅμως στὸ Κιλκίς δὲν σημειώθηκε μεγάλη προθυμία προσελεύσεως στρατευσίμων, ὁ Θ. Ἀμπατζόπουλος κατόπιν ἐντολῆς τῆς Ἐπαναστάσεως πῆγε στὸ Κιλκίς ὡς

αντιπρόσωπός της και έπέτυχεν ώστε όλοι οί στρατεύσιμοι νά καταταγοϋν. Ο Θ. Αμπατζόπουλος τότε διορίσθηκε από την Έπαναστατική Κυβέρνηση δήμαρχος του Κιλκίς και εκράτησε την θέση αυτή δυο χρόνια περίπου. Βοηθούμενος από τους Άγγλους, πού του έχορήγησαν τὰ μέσα, επέτυχε νά εξοπλίση ένα σώμα από 50 άνδρες στον Πύργο της Άν. Ρωμυλίας. Με τὸ σώμα αυτό μπήκε στην Θράκη και επί σαράντα μέρες διέτρεχε την περιοχή Σαμακόβου, Σκοπού, Βιζύης και Μηδείας, ενώ οί Τούρκοι έφευγαν προς τὰ πεδινά και από εκεί στην Πόλη.

Όταν άνοιξαν τὰ Δαρδανέλια και ὁ άγγλικός στόλος μπήκε στην Προποντιίδα, ὁ Θ. Αμπατζόπουλος γύρισε με τους άνδρες του στην Ελλάδα και ξαναγύρισε στο Κιλκίς. Κατά τὸ 1920 προκειμένου νά επιχειρηθῆ ἡ κατάληψη τῆς Θράκης, ἡ στρατιὰ τοῦ Παρασκευοπούλου, προσεκάλεσε τὸν Θ. Αμπατζόπουλο στην Σμύρνη και έπειτα τὸν έστειλε στην Πόλη, για νά προχωρήσει από εκεί προς τὰ Βουλγαρικά σύνορα μ' ένα σώμα 200 ανδρῶν περίπου. Τοῦ έδωκε τότε τὸ ακόλουθο φύλλο πορείας :

Στρατιὰ Θράκης

Φύλλον πορείας.

Διὰ τὸν κύριον Θεόδωρον Αμπατζόπουλον άπερχόμενον εἰς Κων)πολιν δι' εκπέλεσιν έμπιστευτικῆς ύπηρεσίας.

Παρακαλοϋνται ὅθεν αἱ κατὰ τόπους Στρατιωτικαὶ και Πολιτικαὶ ἀρχαὶ νά παρέχωσι αὐτῷ πᾶσαν συνδρομὴν και ύποστήριξιν. Τ.Τ. 901 Τμ. 15 Ἰουνίου 1920 Κ. Δ. Τὸ 11ον Ἐπιτελικὸν Γραφεῖον Τ.Σ. Ὑπ. Δουλικάκος Ταγμ.».

Όταν έφτασεν ὁμοως στην Πόλη τὸ τάγμα πού θὰ ὀδηγοϋσεν, εἶχε φύγει και ἔτσι γύρισε στην Πάνορμο. Κατόπι ακολουθούμενος από εἴκοσι περίπου άτάκτους, διαπεραιώθηκε στην Θράκη και κατέλαβε τὸ Σαμάκοβο και την περιφέρεια Βιζύης, Μηδείας, Ανακτορίου, Σαράι, Γέννας και Μκουνάρ - Χισσάρ. Καὶ ὅταν μετὰ δέκα μέρες ἦρθεν ὁ τακτικός στρατός, τοῦ παρέδωκεν τὰ μέρη αὐτὰ με 800 περίπου ὅπλα, κατασχεμένα. Ἐτσι κατέληξε νά εγκατασταθῆ και πάλι στο πατρικὸ σπίτι και τὸ κτῆμα του τῆς Βιζύης, ὅπου ἔμεινε δυο χρόνια περίπου καταγινόμενος με διάφορες ἔργασίες και ιδιαίτερα με την άγελαδοτροφία.

Μετὰ την Μικρασιατική καταστροφή και την εκκένωση τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, ξαναγύρισε και εγκαταστάθηκε ὀριστικά στο Κιλκίς. Καὶ σήμερα ζῆ στην Σίνδο Θεσσαλονίκης.

Οί άναμνήσεις αὐτῆς τοῦ Θεοδώρου Αμπατζοπούλου παρουσιάζονται ἀρκετὰ διαφωτιστικῆς μερικῶν πλευρῶν τῆς πολιτικῆς και τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως πού γνώρισεν ἡ Θράκη ὡς την ἔποχή πού οί Ἕλληνες ἀναγκάσθηκαν νά την εγκαταλείψουν. Συνάμα άπεικονίζουν την πολυκύμαντη πα-

τριωτική δράση ἑνὸς Θρακιώτη αγωνιστή. Ἐλπίζομε ὅτι κι' ἄλλοι Θρακιῶτες, ποὺ κατέχουν ἀξιόλογα στοιχεῖα δράσεως κατὰ τὴν δύσκολη ἐκείνη ἐποχή, θὰ θελήσουν νὰ τὰ καταγράψουν κι' ἔτσι νὰ βοηθήσουν στὴν ἱστορικὴ δικαίωση τῆς πολυπαθῆς Ἑλληνικῆς Θράκης ἀνάμεσα στ' ἄλλα τμήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου.

Θεόδ. Ἀμπατζόπουλος

ἐξ Ἀνατ. Θράκης, αγωνιστῆς καὶ ἀφηγητῆς τῶν γεγονότων

ΑΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΑΓΧΙΑΛΟΥ

Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς ἀρχαίας Ἀγχιάλου οὔτε πολυάριθμοι εἶναι οὔτε πολὺ σπουδαῖαι ἀλλὰ τοπικῆς σημασίας διευκρινίζουσαι καὶ ἀφορῶσαι τὰ τοῦ βίου τῶν ἀποίκων τῆς ἀρχαίας Ἀγχιάλου, κυρίως ἐπὶ Ρωμαιοκρατίας. Ὅσαι αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς ἀρχαίας Ἀγχιάλου ὡς καὶ τῶν Θερωμῶν Ὑδάτων (Aquae Calidae) εὑρίσκονται εἰς τὸ συγγραφέν ὑπὸ τοῦ Βουλγάρου ἐπιστήμονος Γεωργίου Μιχαήλωφ βιβλίου: «αἱ ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, αἱ εὑρεθεῖσαι εἰς τὴν Βουλγαρίαν μέχρι τοῦ 1936 καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τῆς βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας τῶν γραμμάτων εἰς Σόφριαν τὸ 1936 εἰς δύο τόμους» (Α' καὶ Β').

Ἐξ αὐτῶν μᾶς ἦσαν γνωσταὶ ἑπτὰ ἐπιγραφαί, δημοσιευθεῖσαι τὸ 1892 ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου Théophile Homolle εἰς τὸ Mélanges d'Archéologie et d'Épigraphie, Alb. Dumont-Th. Homolle 1892 éd. Paris pages 464-469. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται ἐδημοσιεύθησαν μετὰ σχολίων καὶ εἶναι αἱ ἑξῆς :

1. Αὐτοκράτορα Καίσαρα Μ. Αὐρήλιον Ἀντωνῖνον, Εὐσεβῆ, Σεβαστόν, Ἀραβικόν, Παρθικόν, Μέγιστον ἢ ἱερωτάτη βουλῇ καὶ ὁ λαμπρότατος δῆμος Οὐλλιανῶν Ἀγχιαλέων
Φλαοῦτου Κλαυδιανοῦ

Πρόκειται περὶ τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος Καρακάλλα 193-217 μ.Χ.

2. Διὶ Ὀλυμπίῳ.

3. Διὶ Ὑψίστῳ Δεσγῆπολις πρὸς τε τῶν τέκνων καὶ ἑαυτοῦ εὐχαριστήριον.

4. Πλατεῖα. Αὐρήλιος Παῦλος βουλευταὶ γένους.

5. Σίμη, Ζήνωνος θυγάτηρ.

6. Χαίρων Ἀγαθῆ τύχη.

7. Ἐκοιμήθη ἡ δούλη τοῦ Θεοῦ Ματθαίισα Κατακουζηνῆ Παλαιολογίνα ἔτους S D v=6950, 1 Σεπτεμβρίου (1400).

Αἱ λοιπαὶ ἐπιγραφαὶ εὑρέθησαν μετὰ τὸ 1892 μέχρι τοῦ 1936 ὑπὸ διαφόρων καὶ ἀναφέρονται εἰς τὸν Α' τόμον τοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Μιχαήλωφ «Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν Βουλγαρίᾳ εὑρεθεῖσαι» μετὰξὺ τῶν σελίδων 179-185, εἶναι δὲ αἱ ἑξῆς :

1) Ἐπιγραφή 370 Α' τ. σελίς 182

Ἄγαθῇ τύχῃ
 τῆς πόλεως Οὐλπίας Ἀγχιάλου
 φυλαί Ἐγελαῖς καὶ Ἡρωῖς καὶ Βα-
 κχίς καὶ Τονζηῖς ἀνέθηκαν τὰ
 προκείμενα τῶν θεῶν ἀγάλ-
 ματα κατὰ χρησμούς τοῦ
 Κυρίου Ἀπόλλωνος Κολοφω-
 νίου διὰ ἐπιμελητοῦ Τίτου
 Φλαούτου Ἀνεϊκῆτου διαδε-
 ξαμένου τὴν ἐπιμέλειαν
 τῶν ἔργων παρὰ τοῦ πα-
 τρὸς Μάρκου Φλαουῦτου
 Ἀνεϊκῆτου κατὰ τὸ τῆς
 λαμπροτάτης βουλῆς
 δόγμα.

2) Ἐπιγραφή 373 τόμ. Α' σελίς 183.

Δῶρον Ἄγαθῇ τύχῃ
 ... φ Αὐρήλιος Πολυχρόνιος
 μετὰ τῆς συμβίου Αὐρηλίας
 . . . . . τῆς Γλαύκου φυλῆς
 (ἀνέθηκεν) τὸν ἑωμὸν ἐκ τῶν
 . . . . .
 ἰδίων ἱερωσύνης
 ἔνεκεν ἱεραρχῶν.

3) Ἐπιγραφή 374 τόμ. Α' σελ. 189.

Ἄγαθῇ τύχῃ
 Αὐλουζένης Αὐλουζένεος
 Ἀπόλλωνι ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σωτη-
 ρίας καὶ τῶν ἰδίων ἀμπέλων ἐπὶ Ἄ-
 κραν εὐχαριστήριον ἀνέθηκεν

4. Ἐπιγραφή 377 τόμ. Α' σελίς 185.

Ἄννι [ον]

Σχόλια εἰς τὰς ἐπιγραφάς

Ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς 370 μανθάνομεν ὅτι ἡ ἀρχαία Ἀγχιάλος εἶχε τέσ-
 σαρὰς φυλάς, ἦτοι τὴν Ἐγεληίδα, Ἡρωίδα, Βακχίδα καὶ Τονζηίδα ἐκ τῶν

δοπίων φαίνεται ὅτι ἑλληνικὰ εἶναι τὰ ὀνόματα τῆς φυλῆς Ἑρωίδος πρὸς τιμὴν τοῦ ἑγχωρίου θεοῦ Ἑρωος-ἐφρίππου Ἀπόλλωνος, τῆς Βακχίδος πρὸς τιμὴν τοῦ Βάκχου-Διονύσου, θεοῦ τῆς ἀμπέλου, τὰ δὲ Ἑγελῆς καὶ Τονζῆς ἴσως νὰ εἶναι θρακικὰ διότι τὴν ἀρχαίαν Ἀγγιάλον κατόικουν καὶ Θραῖκες, ἣ δὲν ἀνεγνώσθησαν ὀρθῶς. Αἱ φυλαὶ ἀνέθηκαν ἀγάλματα ἄγνωστον εἰς ποίους θεοὺς, διότι δὲν ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφή, καὶ ἐπεμελήθη τῆς κατασκευῆς του ὁ Τίτος Φλαούιος Ἀνεϊκῆτος, ὅπως καὶ ὁ πατὴρ του Μάρκος Φλαούιος Ἀνεϊκῆτος μετ' ἀποφασίᾶς τῆς λαμπροτάτης βουλῆς καὶ κατὰ τὸν χρησμόν τοῦ Κολοφωνίου Ἀπόλλωνος. Ἐπὶ ρωμαιοκρατίας οἱ Ἕλληνες ρωμαῖοι πολῖται ἔφερον δύο ὀνόματα, τὸ ρωμαϊκὸν πρῶτα καὶ ἔπειτα τὸ ἑλληνικόν. Ἡ ἐπιγραφή δὲν ἀναφέρει περὶ δήμου. Εἶχε σχέσεις μὲ τὴν Ἰωνίαν.

Ἡ ἐπιγραφή 373 μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Αὐρηλίος Πολυχρόνιος μετὰ τῆς συζύγου του Αὐρηλίας ἀνέθηκεν βωμόν, ἄγνωστον εἰς ποῖον θεόν, δι' ἰδίῳν ἐξόδων ὡς ἱερεὺς τοῦ θεοῦ.

Ἡ ἐπιγραφή 374 ἀναφέρει ὅτι κάποιος Αἰλουζένης, Αἰλουζένιος, ἴσως θραῖξ, ἑξελληνισθεὶς, ἀνέθηκεν ἄγαλμα ἢ ἄλλο τι μνημεῖον εἰς τὸν θεὸν Ἀπόλλωνα ἱατρόν, ὁ ὁποῖος ἦτο προστάτης τῆς πόλεως (πολιοῦχος) Ἀπολλωνίας καὶ Μιλήτου καὶ ἴσως τῆς ἀρχαίας Ἀγγιάλου. Διότι ἐσώθη ἀπὸ κίνδυνον ὡς καὶ αἱ ἀμπελοὶ αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι εὐρίσκοντο εἰς τὴν τοποθεσίαν Ἀκραν (τοποθεσίαν Ἀκρωτήρι Ἀγγιάλου). Ποῖον κίνδυνον διέτρεξεν αὐτὸς καὶ αἱ ἀμπελοὶ του, νομίζω ὅτι θὰ ἦτο ἡ πτώσις μεγάλης χαλάζης. Φαίνεται ὅτι εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀγγιάλον ἤκμαζεν ἡ ἀμπελοφυΐα, ἀφοῦ ὑπῆρχε καὶ φυλὴ Βακχίς ἐν δὲ τῶν νομισμάτων τῆς ἀρχαίας Ἀγγιάλου εἰς τὴν μίαν πλευρὰν φέρει βότρυν σαφυλῆς, τὸ δὲ ἔμπροσθεν τοῦ οἴνου ἦτο ἐπικερδὲς καὶ ὠφέλιμον εἰς τὰς σχέσεις τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων μὲ τοὺς θραῖκας τῆς ἐνδοχώρας. (Τὸ δ' εἰσὶ πάντες θραῖκες πολῦστοι. Théopomphe fr. 149 R.A. 1925 v. σελ 271).

Πρὸς τὰς ἀνωτέρω ἐπιγραφὰς τῆς ἀρχαίας Ἀγγιάλου δεόν νὰ προσθέσωμεν μίαν ἐπιγραφὴν εὐρεθεῖσαν εἰς τὸ Abritus ἢ Ἄβριτος (φρούριον παρὰ Προκοπίῳ) καὶ δημοσιευομένην εἰς τὸν Β' τόμον τοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Μιχαήλωφ «Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν Βουλγαρίᾳ εὐρεθεῖσαι» σελ. 154.

Ἐπιγραφή 743.

Βασιλεύοντος θρακῶν Ρομητάλκου
 βασιλέως Κόττυος υἱοῦ καὶ βασιλέως
 Ρομητάλκου θυγατριδοῦ Ρησκουπόρε-
 ως δὲ θρακῶν δυνάστου υἱοῦ
 Ἀπολλώνιος Ἐπταικεύθου γενόμενος
 στρατηγὸς Ἀγγιάλου καὶ . . . . .
 κῆς καὶ Ρουσικῆς τὸν βωμόν ἀνέθηκεν

σελῆς 154. Ἄλλη ἐκδοχή.

Ἄπολλωνι Πακτυνηῶ ἀνέθηκεν
Ἄπολλώνιος Ἐπταικεύθου γενόμενος
στρατηγὸς τῶν περὶ Ἀγχιάλου τόπων
ἐπὶ Ροιμητάλκου θρακῶν δυνάστου
βασιλέως Κότυος υἱοῦ καὶ βασιλέως
Ροιμητάλκου θυγατρὶδος Ρησκουπο-
ρεως δὲ θρακῶν δυνάστου υἱοῦ

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην εἶναι ὅτι ἀναφέρει περὶ τῆς ἀρχαίας Ἀγχιάλου, ὅτι ὁ Ἄπολλώνιος Ἐπταικεύθου ἔγινε στρατηγὸς τῶν περὶ Ἀγχιάλου τόπων καὶ ἀνέθηκε βωμὸν εἰς τὸν Ἄπολλωνα, ὁ ὁποῖος ἦτο πολιοῦχος τῆς Ἀγχιάλου καὶ Ἀπολλωνίας καὶ ἐτιμᾶτο εἰς τοὺς θρακᾶς ὡς ὁ θεὸς ἤρωος Ἰππεύς¹. Ἀναφέρει δὲ καὶ τὰ δνόματα διαφόρων θρακῶν βασιλέων, οἱ ὁποῖοι κατεῖχον τότε τὰ μέρη τῆς Ἀγχιάλου.

Οἱ ἵππικοὶ ἀγῶνες τῆς ἀρχαίας Ἀγχιάλου

ΝΥΜΦΙΑ—Συμπλήρωμα

Εἰς τὸν 23 τόμον τοῦ Θρακικοῦ Ἀρχείου σελ. 61—63 ἐγράψαμεν περὶ τῶν ἵππικῶν ἀγῶνων τῆς ἀρχαίας Ἀγχιάλου, οἱ ὁποῖοι ἐτελοῦντο ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ρωμαϊοκρατίας. Οἱ ἀγῶνες αὗτοι ἐγίνοντο πρὸς τιμὴν τῶν Ἐγχωρίων Νυμφῶν, αἱ ὁποῖαι ἐτιμῶντο πολὺ καὶ ὑπὸ τῶν πέριξ θρακῶν, διὰ τοῦτο ἐκαλοῦντο ΝΥΜΦΙΑ ἀπλῶς καὶ κατόπιν πρὸς τιμὴν τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορος Λουκίου Σεπτημίου Σεβήρου ΝΥΜΦΙΑ ΣΕΒΗΡΙΑ (μετὰ τὸ 197 μ.Χ.). Ὡς ἀναμνηστικὰ μετάλλια τῶν ΝΥΜΦΙΩΝ διεσώθησαν τοιαῦτα φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν ΝΥΜΦΙΑ ἢ ΝΥΜΦΙΑ ΣΕΒΗΡΙΑ, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν 5 πινάκων τῶν νομισμάτων τῆς ἀρχαίας Ἀγχιάλου δημοσιευθέντων ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν τοῦ Βερολίνου τὸ 1932 καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦ L. Strack. Αἱ νύμφαι ἐλέγοντο ἐπίσης Ἀγχιάλεια Κύριαι καὶ Θεαί, εἰς δὲ τὰ ἀνάγλυφα τῶν παρίστανται ὡς τρεῖς Χάριτες καὶ ἐταυτίζοντο ἐπομένως μὲ τὰς τρεῖς Χάριτας. Καὶ ἔτσι ἐγένετο ἓν μῖγμα ἑλληνοθρακικῆς λατρείας καὶ θρησκείας (R.A 1930 σελ. 283—284 Ντεόνα N. Le groupe des trois Grâces). Τὰ ἀνωτέρω ἐπίσης ἐπικυροῦνται ἀπὸ τὰς ἐπιγραφὰς τὰς εὐρεθείσας εἰς τὰς Θερμὰς Πηγὰς (Aquaе Calidae), τουρκιστὶ Λίτζια, πλησίον τῆς πόλεως Ἀετός καὶ ἀναφερομένης εἰς τὸν Α΄ τόμον, σελῆς 190 τοῦ βιβλίου Γ. Μιχαήλωφ «Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ ἐν Βουλγαρίᾳ εὐρεθεῖσαι», αἱ ὁποῖαι εἶναι αἱ ἐξῆς :

1. Βλ. Περὶ Θρακῆς ἱππέως ἢ τοῦ Κυρίου Ἡρώος σ. 1-2 τόμ. ΣΤ΄ Ἀρχ. Θρακ. Θεσ., Μ. Ἀποστολίδη.

1) Ἀνάγλυφον μὲ τρεῖς Νύμφας Χάριτας.

Ἐπιγραφή 380

Κυρίες νύμφες
Ζωπᾶς Ἰουλλίου
Εὐχαριστήριον ἀνέθηκεν.

2) Ἀνάγλυφον μὲ τρεῖς Νύμφας Χάριτας.

Ἐπιγραφή 381

Μάρκος Ἰούλιος Μίκαλος.
Νύμφαις Ἀνχιάλειαις

3) Ἐπιγραφή 382

..... Τίτου εὐχαρι
στήριον ὑπὲρ ἱερατεύοντος θ
..... Σάλου

4) Ἐπιγραφή 383

Ἀγαθῇ τύχῃ
Αὐρήλιος Κλαύ[διος]
ὑπὲρ ἑαυτοῦ
θεῶ Ἡρωῖ τὸν θωμὸν ἀνέστησεν

Ἐπίσης ἀναφέρω καὶ δύο ἐπιγραφὰς δημοσιευθείσας εἰς τὴν Revue Archéologique. A. G. Seure.

Ἔτος 1925.

1) Ἐπιγραφή σελίς 441.

Θεαῖς νύμφαις Βουδεπηναῖς
βουλευτοῦ Ἀγχιαλέων
εὐχαριστήριον ὑπὲρ τε αὐτοῦ

2) Ἐπιγραφή σελίς 442.

Αὐλούπορις Αὐλουζένιος καὶ
αὐτοῦ γυνὴ Ἑγυπτος Αὐλουτέρως
ἀνέθηκαν Ἡρωῖ ὑπὲρ υἱοῦ Αὐλουζένιος
Αὐλουπόριος·

Ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς 381 (νύμφαις Ἀνχιάλειαις) αἱ Θερμαὶ Πηγαὶ (Aquae Calidae) αἱ ἀπέχουσαι 19 χιλμ. ἀπὸ τὴν πόλιν Ἀετός, ἀνήκον πολιτικῶς καὶ πολιτικο-διοικητικῶς εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἀγχιάλον, ὁπόθεν μετέβαινον οἱ διάφοροι Ἕλληνες ἄποικοι εἰς τὰ λουτρὰ πρὸς θεραπείαν ἢ νοσηλείαν, ἐκ τούτου δὲ ἐννοεῖται ὅτι πολλὰ νομίσματα τῆς ἀρχαίας Ἀγχιάλου ἔφερον τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀσκληπιοῦ.

ΕΝΑ ΕΘΙΜΟ ΤΟΛΜΗΡΟ ΚΑΙ ΜΙΑ ΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΝΗΘΕΙΑ
Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ

1.—Μοναδικό πιστεύω ότι ήταν τὸ ἔθιμο ποῦ θ' ἀναφέρω παρακάτω. Ἐνῶς πρὶν ἀπὸ τὸ ἔθιμο αὐτὸ πρέπει νὰ περιγράψω τὸ χωριὸ ὅπου γνωρίζω ὅτι ὑπῆρχε τὸ ἔθιμο. Καὶ μετὰ τὸ ἔθιμο νὰ ἀναφέρω μερικὰ καὶ γιὰ μιὰ γραφικὴ συνήθεια ποῦ εἶχαν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, διότι κ' αὐτὴ ἡ συνήθεια θυμίζει ἔθιμο ποῦ ἦταν μάλιστα πολὺ χαρακτηριστικόν.

Τὸ χωριόν, μιὰ κομώπολη καλλίτερα ἢ κεφαλοχώρι, λεγόταν Ἅγιος Εὐθύμιος ἀπὸ ἓνα ὀνομαστὸ Μοναστήρι ποῦ εἶχε, (καὶ παλαιότερα λεγόταν Ναῖπ-Κιόι), βρισκόταν μιὰ ὥρα μακρὰ ἀπὸ τὴ Ραιδεστὸ καὶ ἀνῆκε στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐπαρχία Ἡρακλείας καὶ Ραιδεστοῦ. Στὴν παλιὰ ἐποχὴ ἦταν ἔδρα τοῦρκου Ἐπαρχοῦ (Μουντούρη). Ἐνῶς ὁ καθαρὰ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς του, γύρω στὶς τρισήμισυ τέσσαρες χιλιάδες ψυχές, δὲν εὐνοοῦσε ἀτμόσφαιρα κατάλληλη γιὰ τὴν ἔδρα αὐτὴ καὶ γι' αὐτὸ μεταφέρθηκε ἄλλοῦ ὁ τοῦρκος Ἐπαρχος. Τὰ σπίτια αὐτοῦ τοῦ χωριοῦ, περίπου 700, ἦσαν κτισμένα ἀνάμεσα σὲ δυὸ ὑψώματα, κλιμακωτὰ στὶς ἀντικρουστὲς πλευρὲς τους. Λίγο πρὸς πάνω ἀπὸ τὸ χωριόν, πρὸς τὸν Νοτιῶ, ἀρχίζαν οἱ ὑψώσεις τοῦ μοναδικοῦ βουνοῦ τῆς κεντρικῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, τοῦ Ἱεροῦ Ὄρους. Ἐνας χεῖμαρρος, ποῦ κατέβαινε ἀπὸ τὸ βουνὸ αὐτό, διέσχισε τὸ χωριὸ στὰ δύο καὶ τοῦ ἔδινε μιὰ ὀμορφιὰ μαζὺ μὲ τὴν πρασινάδα ποῦ χάριζε. Περίφημα ἦσαν τὰ πελώρια πλατάνια τοῦ χωριοῦ πλάι στὶς ὄχθες τοῦ χεῖμαρρου καὶ μάλιστα ἐκεῖνα ποῦ ἦσαν στὸ «μεσοχώρι», ὅπως ἔλεγαν τὴ μακρόστενη πλατεία τοῦ χωριοῦ, ὅπου ἦταν καὶ ἡ ἐκκλησία ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος, τὰ δημοτικὰ σχολεῖα ἀργέων καὶ θηλέων, τὸ Κοινοτικὸ κατάστημα, τὸ «Κοινὸ» ὅπως τὸ ἔλεγαν καὶ τὰ ψυχαγωγικὰ κέντρα, ἰδίως καφενεῖα, γύρω στὴν πλατεία. Ἐνῶς καὶ πολλὰ ἄλλα δένδρα, καρποφόρα αὐτὰ, ὅπως καρυδιές, ἄμυγδαλιές, δαμασκηγιές, μουριές κλπ. στόλιζαν τὸ χωριὸ ποῦ ἀπ' τὰ βορειοδυτικὰ του μὲ τὰ τελευταῖα σπίτια ἀκολουθώντας τὴν κοίτη τοῦ χεῖμαρρου ξανοιγόταν πρὸς ἓνα μεγάλο κάμπος. Ὁ κάμπος αὐτὸς ἦταν ἀπέραντος καὶ εἶχε καὶ ἓνα ἄλλο ποτάμι, τρεχούμενο αὐτό, ποῦ ἔφθανε ἐπίσης ἀπὸ τὸ Ἱερὸν Ὄρος, ἔπαιρνε καὶ τὰ νερὰ τοῦ χεῖμαρρου καὶ ἔβγαινε ἀνατολικῶς πρὸς τὴν θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ. Αὐτὴ ἡ θάλασσα ἀπέιχε μόλις μισὴ ὥρα ἀπὸ τὸ χωριόν. ἄλλὰ δὲν φαινόταν καθόλου ἀπ' αὐτό. Στὸν κάμπος ὑπῆρχαν διάσπαρτοι καὶ πολλοὶ

«τύμβοι» μεγάλοι και ὄχι μακρὰ ἀπὸ τὸ χωριό. Κανείς ὅμως δὲν ξέρει τι μποροῦσαν νὰ ἔκρυσαν οἱ τύμβοι αὐτοί¹.

Τὰ τριγύρω στὸ χωριὸ πρὸς τὸ βουνὸ ὑψώματα ἦσαν γεμάτα ἀπὸ ἀμπέλια και καρποφόρα δένδρα, ἰδίως κερασιές, βυσσινιές, βερυκοκκιές, μηλιές και ἄλλα. Ὁ κάμπος ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἦταν κατάσπαρτος, και γεμάτος, ἀνάλογα μὲ τὴ ἐποχὴ, ἀπὸ δημητριακά, μπιστανικά, ψυχανθῆ, ἀραιβόσιτο, κρεμμύδια, πατάτες, λαχανικά κλπ. ἔτσι πού οἱ κάτοικοι δουλεύοντας σχεδὸν ὅλο τὸ χρόνο, ἐκτὸς ἀπὸ βαρυχειμωνιές, δὲν εἶχαν νὰ στερηθοῦν ἀπὸ τίποτε. Ἡ ἐσοδεία ἀπὸ τ' ἀμπέλια, τὰ δένδρα και τὰ χωράφια ἦταν σημαντικὴ. Γι' αὐτὸ ταχτικά γινότανε κάθε χρόνο και ἐξαγωγή ἀπὸ φρούτα, κρασί ἐκλεκτό, τσίπουρο, δημητριακά, μπιστανικά και ἄλλα ὄχι μόνον στὴ Ραιδεστό, ἀλλὰ και σὲ ἄλλες γειτονικὲς περιφέρειες. Οἱ κάτοικοι δούλευαν πολὺ ἀλλὰ και ἀπελάμβανον ἱκανοποιητικά. Ἦσαν ὅλοι περίπου εὐκατάστατοι και δὲν εἶχαν ἀνάγκη νὰ ἐπιδοθοῦν και εἰς βιοτεχνίας ἢ ἄλλας ἐργασίας, ἐκτὸς ἀπὸ μερικά ὑφαντὰ πού ἔκαμναν για ἀτομικὴ τους χρῆσι, κάτι μικροτέχνες, και ἓνα μηχανοκίνητο ἀλευρόμυλο πού εἶχαν για τὶς ἀνάγκες τοῦ χωριοῦ. Κτηνοτροφία τὸ χωριὸ εἶχε μικρὴ. Πολλὲς κασίκες, ἀρκετὰ πρόβατα και περισσότερες ἀγελάδες και φορτηγὰ ζῶα.

2.—Αὐτὸ ἦταν τὸ χωριὸ πού εἶχε τὸ ἔθιμο. Χωριὸ μὲ σχετικὴ βιοτικὴ ἄνεσι, μὲ εἰρηνικοὺς κατοίκους και μὲ ἥσυχο περιβάλλον. Και ὅμως διατηροῦσε τὸ ἔθιμο για τὸ ὁποῖο μποροῦσε αὐτὸ τὸ χωριὸ νὰ γίνῃ ἄνω κάτω, ἂν τὸ πρόσεχαν οἱ «Ἀγάδες» και ἤθελαν νὰ κάμουν ζήτημα. Τὸ ἔθιμο αὐτό, τολμηρὸ και ἴσως μοναδικὸ εἰς χρονικὴ διάρκεια ἀλλὰ και τοπικὴ σημασία, ἀπὸ ὅ,τι γνωρίζω, στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, ἦταν τὸ «κόψιμο» νομίματος συγκεκριμένα μιᾶς «πεντάρας» μόνον, δηλαδὴ ἑνὸς κέρματος ἀξίας πέντε παρὰδων τουρκικῶν. Ἐκατὸ παράδες ὡς γνωστὸν ἔκαμναν ἓνα Τουρκικὸ γρόσι «τσεντέξιμο», ὅπως τὸ ἔλεγαν. Ἐκατὸ δὲ τσεντέξιμα ἔκαμναν μιὰ τουρκικὴ λίρα χρυσῆ, τότε φυσικά. Τὸ κέρμα λοιπὸν αὐτὸ τῆς πεντάρας τὸ «ἐκοπτε» ἢ Ἐφοροπιτροπὴ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ κάθε φορὰ πού τὸ χωριὸ εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ «ψιλὰ», δηλαδὴ κέρματα και τὰ χρησιμοποιοῦσε πρὶν ἀπ' ὅλα στὴν ἐκκλησία για ρέστα. Ἀλλὰ ἡ πεντάρα αὐτὴ, πού στὰ παλιὰ χρόνια εἶχε κάποια ἀξία, στὴν πραγματικότητά δὲν ἦταν μόνον για τὴν Ἐκκλησία. Κυκλοφοροῦσε ἐλεύθερα και στὸ χωριό, στὰ καφενεῖα, στὰ παντοπωλεῖα και σὲ κάθε εἶδος συναλλαγῆ. Και τὴν χρησιμοποιοῦσαν ὄχι μόνον οἱ κάτοικοι ἀλλὰ και οἱ ξένοι, ὅσοι πήγαιναν στὸ χωριὸ για ὁποιοδήποτε λόγο και κυρίως για νὰ πωλήσουν ὅ,τιδήποτε ἐμπόρευμά τους, και χρειαζόντουσαν ρέστα, νὰ πάρουν ἢ νὰ δώσουν. Ἦταν βέβαια τοπικὸ σὰν νὰ ποῦμε νόμισμα, νόμισμα τοῦ

Σ.Δ. Ι. Βλ. Χώματα και τάφοι, Μ. Κ. Ἀποστολίδη, Ἐπιτύμβιον Χρ. Τσοῦντα, παράρτημα ΣΤ' τ. Ἀρχ. Ἐθνακ. Θεσσαροῦ 1941 σ. 319-344.

χωριοῦ ποὺ εἶχε «πέρασι» μόνον στὸ χωριό καὶ ποὺ κατέληγε στὴν Ἐκκλησία του. Ἀλλὰ καὶ τὰ γύρω χωριά δὲν τὸ ἀπέκλειαν, ὅσες φορὲς ἔπεφτε στὰ χέρια τους, καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὶς μικρὲς συναλλαγές τους μὲ τὸ χωριό¹.

Δὲν ξέρω ἂν τὸ ἔθιμο αὐτὸ τὸ εἶχαν καὶ ἄλλα χωριά, κοντινὰ ἢ μακρινά. Ἀλλ' ἂν τὸ εἶχαν, αὐτὸ δίνει μεγαλύτερη ἀξία σ' ἓνα τέτοιο ἔθιμο, τὸ ὁποῖον δὲν παύει νὰ εἶναι μοναδικὸ γιὰ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, στὴ Θράκη ἢ ὁπουδήποτε ἄλλοῦ. Γιατὶ καθιερώθηκε χωρὶς κανένα ἐπίσημο προνόμιο καὶ ἦταν ἔθιμο τολμηρὸ καὶ ἑξαιρετικὸ γιὰ τοὺς ραγιάδες ποὺ τὸ εἶχαν. Τὶ μπορούσε νὰ γίνῃ μὲ τὸ ἔθιμο αὐτὸ στὰ χρόνια τῆς Τουρκιάς τὸ φαντάζεται ὁ καθένας. Δὲν ἦταν βέβαια οὔτε παραχάραξι οὔτε κιβδηλεία τοῦ ἐπισήμου νομίσματος τῆς Τουρκιάς. Ἦταν σὰν ἓνα συμβατικὸ ὑποκατάστατο μὲ ἰδιότυπη κατασκευὴ καὶ ἔγχωριόυ ἄς ποῦμε καταναλώσεως. Ἀλλὰ καὶ μόνον αὐτὸ ἔφθανε γιὰ νὰ κινήθοῦν οἱ νόμοι τοῦ «Ντοβλέτ», διότι κατὰ ἓνα τρόπο γινόνταν καταπάτησις στὰ σχετικὰ δικαιώματά του. Καὶ ὅμως τίποτε δὲν εἶχε γίνει. Ἡ «κοπή» τῆς πεντάρας στὸ χωριό ποὺ εἴπαμε γινόνταν τακτικὰ ἀπὸ χρόνια ἀμνημόνευτα καὶ ἔπαινε μόνον κατὰ τὸ 1914, ὅταν ὁ μεγάλος διαγωγὸς τῶν Ἑλληνοχριστιανῶν ἔφθασε καὶ στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ ἔτσι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἔφυγαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου καὶ διεσκορπίσθησαν ἀπὸ τότε.

1. Βλέπε στὴ σελίδα 19 «Τὸ Ἀλμπασάν Ἀνατολικῆς Θράκης» τοῦ καθ. Παναστασίου ἔκδοσις Ἑταιρείας Ὑρακικῶν Μελετῶν ἀρ. 76 εἰς ὑποσημείωσιν ἀναφέρονται τὰ ἐξῆς σχετικὰ μὲ τὸ κόψιμο νομισμάτων στὰ χωριά τῆς Θράκης.

«Στὸ χωριό μας, ὅπως καὶ στὰ γύρω χωριά, ἔκοβε ἡ ἐκκλησία φιλά γιὰ νὰ διευκολύνεται κατὰ τὰ πανηγύρια. Πλᾶκες ψευδαργύρου (τσιγγου) τὶς ἔκοβαν σὲ στενὲς λουρίδες. Μὲ μετάλλινη σφραγίδα ἀπετύπωναν τὰ στοιχεῖα Α.Κ.— Ἅγιος Κωνσταντῖνος: Ἐκοβαν μὲ ψαλλίδια τὰ ἀποτύπωμα. Κάθε ἀποτύπωμα εἶχε ἀξία μιᾶς πεντάρας (ὀκτώ πεντάρες ἕκαναν ἓνα γρόσι). Στὰ ἄλλα χωριά κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἔκοβαν χάρτινα φιλά (μιλιέτα).» Ἐπάνω σὲ χονδρὸ χαρτὶ (μουκαβὰ) ἀπετύπωναν τὴ σφραγίδα τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ. Ἡ σφραγίδα εἶχε σχῆμα ὠσειδές. Εἰς τὴν περιφέρειαν ἦσαν γραμμένα π.χ. «Ναὸς Ἁγίων Πάντων Νεοχωριοῦ». Καὶ εἰς τὸ μέσον «Παράδες δέκα». Τὰ φιλά αὐτὰ κυκλοφοροῦσαν ἐλεύθερα στὸ χωριό. Ὅταν ἐμάζευαν πολλὰ οἱ παντοπῶλαι καὶ ἤθελαν νὰ τ' ἀνταλλάξουν ἐπὶ γαίαν στὴν ἐκκλησίαν καὶ τὰ ἄλλαξαν μὲ τουρκικὰ νομίσματα. Ἀκόμα καὶ στὶς Μέτρες κυκλοφοροῦσαν μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν ἐπαγγελματιῶν».

Ἡ Χαρ. Μισσηλίδης γράφει γιὰ τὰ γύρω στὴν Πόλη χωριά τὰ ἐξῆς (Ἀρχ. Συγχρόνων Γεγονότων δημοσ. ἀρ. 97 Ἑταιρ. Ὑρακ. Μελετῶν σ. 14-16):

«Τὰ χωριά αὐτὰ ἔξω τῆς πόλεως εἶχαν καὶ ἐκδοτικὸν προνόμιον. Πρὸς διευκόλυνσιν τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐκκλησίας ἐξέδιδαν χαρτονόμισμα! Ἐπὶ ἑνὸς χαρτονίου τετραγωνικοῦ ἐτίθετο ἡ σφραγὶς τῆς ἐκκλησίας καὶ αὐτὸ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ πάρῃ κάθε ἐνοριτὴς ἓνα κερὶ τῆς μιᾶς δεκάρας. Τῆς σφραγίδας αὐτῆς τὸ ἓν τέταρτον ἦταν κατατεθειμένον εἰς τὴν μητροπόλιν. Ὅταν λοιπὸν ἐπρόκειτο περὶ καμίας ἐπισήμου πράξεως, τότε ἐτίθετο καὶ τὸ τέταρτον τῆς μητροπόλεως, ὅπως, ἐνθουμοῦμαι. Τὰ νομίσματα αὐτὰ ἐγίνοντο δεκτὰ καὶ εἰς τὰ καταστήματα τοῦ χωριοῦ.

3.—Πότε, μὲ ἀκρίβεια, καὶ μὲ ποία ἀφορμὴ στὸ χωριό, ἄρχισε τὸ ἔθιμο αὐτὸ δὲν εἶναι γνωστό. Καὶ οὔτε κανένας ἀπὸ τοὺς γεροντοτέρους θυμότανε κατὰ τρόπο θετικό. Ἐλεγαν πολλοὶ ὅτι ἤκουσαν ἀπὸ τοὺς παπποῦδες τοὺς ὅτι ὑπῆρχε πολλὰ χρόνια καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ Ῥωσσικὴ κατοχὴ στὸν τόπο, στὸ 1878. Τὸ πιθανώτερο εἶναι ὅτι οἱ Ῥῶσοι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ὑπῆρχαν πολλοὶ τότε στὸ χωριό, τὸ ἐνεθάρρυναν ἢ καλλύτερα δὲν τὸ ἠμπόδιαν γιὰ νὰ εὐκολύνωνται οἱ μικρὲς συναλλαγές καὶ ἔτσι τὸ ἑστερέωσαν. Ἐὰν ἕως τότε ἢ ὑστερώτερα ἔγινε γνωστὸ εἰς τὶς Τουρκικὲς Ἀρχές, δὲν εἶναι βέβαιο. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ ἤξεραν, διότι πεντάρες ἐπληρώνοντο μερικὲς φορὲς στὴν ἀνάγκη καὶ στοὺς εἰσπράκτορες ὄχι μόνο τῆς δεκάτης ποῦ ἦσαν μὲν ὡμηοί, δούλευαν ὅμως γιὰ λογαριασμὸ τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ στοὺς εἰσπράκτορες τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, τοῦ «μπεντελιοῦ», ὅσες φορὲς ὑπῆρχαν κλάσματα τοῦ χρέους ἢ χρεοιάζοτανε γιὰ «ποῦλι» δηλ. χαρτόσημο. Ἀλλὰ εἴτε διότι τὸ θεωροῦσαν ὡς ἔθιμο ὀλότελα τοπικό, ἀνάξιο λόγου, εἴτε διότι δὲν τὸ ἔδιδαν σημασία, μιὰ καὶ ἦταν περιορισμένο στὴ χρῆσι καὶ διηκολόυνε τὸ χωριό, τὸ ἠγνόησαν καὶ δὲν ἔκαμαν καμμιά ποτὲ ἐνέργεια ἢ δίωξι. Ἡ μητρόπολις τὸ γνώριζε φυσικά, ἀλλὰ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους οὔτε καὶ αὐτὴ ἔκαμε ζήτημα. Πρόχειρη ἄλλως τε ἦταν ἡ δικαιολογία ὅτι οἱ παντάρες αὐτὲς ἀναγκαιοῦσαν γιὰ τὰ ῥέστα στὸν δίσκο τῆς Ἐκκλησίας καὶ πίσω ἀπ' αὐτὴ τὴ δικαιολογία ἐσκεπάζοντο ὅλα τὰ ἄλλα. Καὶ ἀκόμη ἡ ἐξαργύρωσι τῆς πεντάρας, πολλῶν μαζῆ δηλαδὴ, ἦταν πάντοτε πρόχειρη στὴν Ἐκκλησίᾳ σὲ νόμιμο νόμισμα καὶ ἔτσι κανεὶς δὲν ἀνησυχοῦσε, οὔτε ντόπιος οὔτε ξένος, ὥστε νὰ φθάσῃ νὰ κάμῃ ζήτημα, ἐὰν εἶχε τέτοιες πεντάρες στὰ χέρια του.

4.—Τώρα, ποῖος ἦταν ὁ τρόπος τοῦ κοψίματος τῆς πεντάρας αὐτῆς, αὐτὸ ἀποτελοῦσε ὀλόκληρη διαδικασία. Ὅταν γιὰ διαφόρους λόγους ὀλιγόστευαν οἱ πεντάρες στὸ χωριό εἴτε γιὰτι φθείρονταν εἴτε γιὰτι χανόντουσαν κλπ., καὶ δυσκολευόνταν κατὰ συνέπεια οἱ συναλλαγές καὶ ζημίωνε φυσικά καὶ ὁ δίσκος τῆς Ἐκκλησίας, οἱ κάτοικοι συζητῶντας ἐδῶ κ' ἐκεῖ στὸ χωριό ζητοῦσαν νέο κόψιμο πεντάρας. Συνεδρίαζε τότε ἡ Ἐφοροεπιτροπὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ συζητοῦσε γιὰ τὴν ἀνάγκη ἢ ὄχι τοῦ νέου κοψίματος. Καὶ ὅταν διαπίστωνε τὴν ἀνάγκη ἀπεφάσιζε τὸ νέο κόψιμο, σὲ συγκεκριμένη πάντοτε ποσότητα, συνήθως ἀξίας πέντε ἕως ἑπτὰ χρυσῶν λιρῶν Τουρκίας καὶ γιὰ λογαριασμὸ πάντοτε τῆς Ἐκκλησίας φυσικά. Μετὰ τὴν ἀπόφασιν ἀνέθετε στὸν ταμῖα νὰ ἀγοράσῃ τὸ ὕλικόν. Ἦταν δὲ τὸ ὕλικόν αὐτὸ μολύβδινοι βῶλοι δηλ. τὰ κοινὰ κυνηγετικὰ σκάγια, μεγέθους φουντουκιοῦ. Αὐτὰ ἦταν συνειδησμένα στὸ χωριό, γιὰτι στὶς βαρυχειμωνιὰς κατέβαιναν ἀπὸ τὸ κοντινὸ Ἱερὸν Ὅρος ἀγριογούρουνα καὶ οἱ κάτοικοι τὰ κυνηγοῦσαν μὲ τέτοια σκάγια. Ὁ ταμῖας ὕστερα ἀπὸ τοὺς ἀνάλογους ὑπολογισμοὺς ποῦ γινόντουσαν κατὰ τὰς συζητήσεις τῆς Ἐφοροεπιτροπῆς γιὰ τὸ σχετικὸ ἔλεγχον, ἀγόραζε τέτοια σκάγια εἰς ἀνάλογη ποσότητα, μερικὲς δηλαδὴ ὀκάδες καὶ κατόπιν μὲ τὴν πα-

ρουσία καὶ ἐνὸς ἄλλου Ἐπιτρόπου καὶ μὲ ἓνα ἀπὸ τοὺς παπᾶδες τοῦ χωριοῦ ἔβαζε μπρὸς τὸν μηχανισμό τοῦ... νομισματοκοπείου, τοῦ «νταρμπχανά», ὅπως τοῦ ἔλεγαν οἱ ἄλλοι ἀστεϊζόμενοι, καὶ ἔτσι ἄρχιζε ἡ «κοπή» τῆς πεντάρας. Ὁ μηχανισμὸς αὐτὸς λειτουργοῦσε μὲ εὐκόλο τρόπο. Τοποθετοῦσαν κάθε σκάγι ἐπάνω σὲ ἓνα κομμάτι σίδερο ἢ σὲ σκληρὴ λεία πέτρα καὶ τὸ κτυποῦσαν ἔπειτα ἀπὸ πάνω μὲ ἓνα συνειθισμένο σφυρὶ ἕως ὅτου νὰ πλατυασθῇ καὶ νὰ λάβῃ σχῆμα στρογγυλὸ καὶ συνειθισμένο μέγεθος πεντάρας. Ὑστερα σὲ κάθε τέτοιο κομμάτι πλατυασμένο κτυποῦσαν σφραγίδα μὲ ἓνα εἰδικὸ ἀπλὸ «σύνεργο», ἐργαλεῖο δηλαδὴ καμωμένο ἀπὸ σίδερο, ποὺ κρατοῦσε κλειδωμένο πάντοτε ἡ Ἐφοροεπιτροπὴ, καὶ τὸ ἔδινε κάθε φορὰ γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ μόνο. Στὴν μιὰ ἄκρη τοῦ ἐργαλείου αὐτοῦ ἦταν κατασκευασμένη ἡ «μήτρα» τῆς σφραγίδας, ποὺ εἶχε στὸ ἄπάνω μέρος της κυκλικὰ βαθουλὰ, κοῖλα στοιχεῖα ποὺ ἔλεγαν «5 παρ.», παραδες δηλ., γιατί δὲν χωροῦσε ὀλόκληρη ἢ λέξι καὶ στὴ μέση κάτω - κάτω ἀπὸ τὸ κυκλικὸ «5 παρ.» εἶχε ἓνα ἀπλὸ σταυρό. Ἡ μήτρα τοῦ ἐργαλείου αὐτοῦ μὲ ἓνα δυνατὸ κτύπημά του, μὲ σφυρὶ πάλι, πάνω σὲ κάθε κομμάτι σκαγιοῦ, ὅπως ἦταν πλατυασμένο, ἀπετύπωνε τὴ σφραγίδα ἀνάγλυψη πάνω σ' αὐτό, στὴ μιὰ μόνο πλευρά, γιατί ἡ ἄλλη παρέμενε λεία. Καὶ ἔτσι μὲ κάθε κτύπημα τοῦ ἐργαλείου μὲ τὴ μήτρα γεννιότανε καὶ μιὰ καινούργια πεντάρα, ὀλόφρεσκη καὶ ἔτοιμη γιὰ τὸ ταμεῖο τῆς Ἐκκλησίας. Ὅλες αὐτὲς οἱ νέες πεντάρες μέσα σὲ δίσκο ἢ πανεράκι, πῆγαιναν κατ' εὐθείαν στὴν Ἐφοροεπιτροπὴ. Γινόταν ἐκεῖ προσεκτικὰ ὁ ἔλεγχος καὶ τὸ μέτρομα καὶ ὕστερα ἡ ἀξία των γραφότανε ἐκείνη τὴ στιγμή ἀμέσως καὶ στὸ ἐνεργητικὸ τοῦ βιβλίου τῆς Ἐκκλησίας. Ἔτσι οἱ πεντάρες ἔμπαιναν στὸ ταμεῖο της. Ἀπ' ἐκείνη τὴ στιγμή καὶ ὕστερα οἱ πεντάρες αὐτὲς ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ ταμεῖο τῆς Ἐκκλησίας τὸ δρόμο τους στὴ κυκλοφορία καὶ τὶς διέδεται. ὄχι μόνο γιὰ ρέστα εἰς τοὺς δίσκους τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ γιὰ διάφορες ἀλλαγὲς (χαλάσματα) μὲ μεγαλύτερα κρατικὰ νομίσματα σὲ δλους ὅσοι ζητοῦσαν αὐτὴ τὴν ἀλλαγὴ γιὰ εὐκολία στὶς συναλλαγὲς τους. Τέτοιοι ἦταν οἱ παντοπῶλες, οἱ γυρολόγοι κ.λ.π. Ἡ Ἐκκλησία ὅμως, πρέπει νὰ τὸ σημειώσωμε αὐτό, τὶς ἀλλαγὲς αὐτὲς τὶς ἔκανε πάντοτε σὲ μικρὲς ποσότητες, ἀξίας δύο-τριῶν ἕως πέντε τὸ πολὺ γροσιῶν γιὰ τὸν καθένα ποὺ ζητοῦσε. Καὶ ἦταν πάντοτε ἔτοιμη νὰ δεχθῇ καὶ νὰ ἀνταλλάξῃ τὶς ἐπιστρεφόμενες πεντάρες εἰς ὅποιανδήποτε ποσότητα καὶ ἂν τὶς ἐπέστρεφαν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

5.—Ἡ καλὴ πίστι καὶ ἡ ἐντιμότητα ποὺ πρυτάνευε τὰ παλιὰ καλὰ ἐκεῖνα χρόνια στὸν κόσμον, καὶ μάλιστα στοὺς Θρακιῶτες, δὲν ἐπέτρεπε νὰ γίνῃ ὀποιαδήποτε καταδολίευσι στὸ κόσμημα τῆς πεντάρας ἢ στὴν ποσότητα ποὺ ἀπεφάσιζαν νὰ κοπῇ. Νομίζω μάλιστα ὅτι ἓνας λόγος σημαντικὸς ποὺ συνεχίζονταν τὸ ἔθιμο αὐτὸ καὶ δὲν ἔπαυσε ἐπὶ τόσες δεκαετηρίδες ἢ ἴσως καὶ αἰῶνα ἢ καὶ περισσότερο, ἦταν ἀσφαλῶς καὶ αὐτός. Διότι ἀλλοιότικα δη-

λαδὴ εἰν συνέβαινε καμμιὰ καταδολίευσι, θὰ γινότανε ὀπωσδήποτε γνωστή, ἀργὰ ἢ γρηγόρα, κρυφὰ ἢ φανερά, ἀπ' εὐθείας ἢ ἔμμεσα καὶ τότε θὰ ἄρχιζαν μετὰ τὸ σχετικὸ σούσουρο μαλώματα καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸ οἱ καταγγελίες δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ. Αὐτὸ θὰ ἔδινε ὀπωσδήποτε ἀφορμὴ νὰ προσεχθῆ τὸ πρᾶγμα καὶ νὰ ἀρχίσουν φυσικὰ καὶ καταδιώξεις εἴτε ἀπὸ τὴς Ἀρχῆς εἴτε ἀπὸ τὴ Μητρόπολη. Καὶ τότε οἱ συνέπειες θὰ ἦσαν τραγικὲς καὶ πολὺ ὀδυνηρές. Ἀλλὰ γιὰ νὰ διατηρηθῆ τὸ ἔθιμο μὲ συνέχεια πολυχρόνια αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν γίνονταν καμμιὰ κατεργαριὰ στὸ κόψιμο τῆς πεντάρας καὶ οὔτε στὴν διάθεσί της. Τὸ ἔθιμο τὸ θεωροῦσαν σεβαστὸ καὶ τὸ κρατοῦσαν τίμια.

Ἀλλὰ γιὰ νὰ συνεχίζεται τὸ ἔθιμο αὐτὸ ἐπὶ τόσο μεγάλο χρόνον ἐχρειάζετο φυσικὰ καὶ μιὰ κάποια τόλμη, ἓνα θάρρος, μιὰ παλληκαριὰ ὡς ποῦμε. Κάτι τέτοια ἐφόδια ὅτι εἶχαν περισσὰ ἐκεῖνοι ποὺ πρῶτοι συνέλαβαν τὴν ἰδέα γιὰ νὰ ἀρχίσουν μιὰ τέτοια πρᾶξι, οἱ πρῶτοι ἴσως ποὺ ἔκαμαν τὸ χωριό, οἱ πρῶτοι δηλαδὴ ἔποικοι τοῦ ὡς ποῦμε, ἢ καὶ οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοί τους καὶ μάλιστα σὲ χρόνια παλιά, ποὺ ἦταν καὶ δυσκολώτερα ἀπὸ τὰ κατόπιν, δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχη νομίζω καμμιὰ ἀμφιβολία. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο πρέπει νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τοὺς συνεχιστάς, γιὰ κείνους δηλ. ποὺ βρῆκαν σκαρωμένο τὸ ἔθιμο καὶ τὸ συνέχισαν μὲ τὸ ἴδιο θάρρος καὶ τὴν ἴδια τόλμη καὶ ψυχραιμία. Αὐτοὶ οἱ συνεχιστὲς θὰ ἦταν ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν πατεράδων των. Ἀλλὰ ποιοὶ ἦσαν αὐτοὶ οἱ τολμηροὶ πατεράδες των, οἱ πρῶτοι ἔποικοι τοῦ χωριοῦ δηλαδὴ ἢ τὰ παιδιά καὶ ἐγγόνια των, ποὺ ἀψηφοῦσαν κάθε κίνδυνον σὲ χρόνια μαῦρα γιὰ νὰ κάμουν αὐτὸ ποὺ ἔκαμαν; Αὐτὸ δὲν μπόρεσα νὰ τὸ ἐξακριβώσω θετικὰ παρ' ὅλες τὴς προσπάθειες ποὺ ἔκαμα προσφεύγοντας ἀκόμη καὶ εἰς ἀφηγήσεις τῶν πολὺ ἡλικιωμένων, στὴν παράδοσι ὡς νὰ ποῦμε τοῦ χωριοῦ. Μ' αὐτὴ τὴν ἀφορμὴ ἄκουσα τρεῖς γνώμες, τὴς ὁποῖες καὶ θὰ ἀναφέρω μιὰ ποὺ γίνεται λόγος ὄχι μόνον γιὰ τὸ παραπάνω ἔθιμο ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ χωριὸ ποὺ τὸ εἶχε. Οἱ γνώμες αὐτὲς μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἀπλὲς φῆμες. Ἀλλὰ δίδουν καὶ κάποιον νόημα. Καὶ γι' αὐτὸ θὰ τὴς ἀναφέρω.

6.—Ἡ μιὰ γνώμη εἶναι ὅτι τὸ χωριὸ τὸ ἔκτισαν, σὲ πολὺ παλιὰ χρόνια, ἄνθρωποι ποὺ ἦλθαν ἀπὸ τὴν Κρήτη. Εἶναι γνωστὸ ὅτι οἱ ἀγῶνες τῆς Κρήτης γιὰ τὴ λευθεριά της ἄρχισαν πολὺ νωρὶς ἢ καλλίτερα δὲν ἔπαυσαν κἄν ἀφ' ὅτου σκλαβώθηκε. Σὲ κάποια τέτοια ἀνωμαλία οἱ ἀφεντάδες της οἱ Τοῦρκοι, θὰ θέλησαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τοὺς παιδὸς ζωηροὺς, τοὺς ἀπειθάρχητους ὡς νὰ λέμε, ποὺ τοὺς ἦταν ὑποπτοὶ καὶ μόνον, γιὰτὶ ἄλλοιῶς ἤξεραν τί νὰ τοὺς κάμουν. Αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς ζωηροὺς, ποὺ θὰ ἦταν καὶ ἄνθρωποι νοικοκυραῖοι μὲ ἐπιρροὴ ἐπάνω στοὺς ἄλλους, τοὺς ἐξετόπισαν καὶ τοὺς ἔστειλαν γιὰ μεγαλύτερη ἀσφάλεια στὴν Πόλι, ἐκεῖ ὅπου δὲν μποροῦσαν νὰ κάμουν τίποτε καὶ θὰ ἦσαν ἀκίνδυνοι. Μὲ τὰ χρόνια ὅμως οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, μιὰ ποὺ δὲν μποροῦσαν νὰ γυρίσουν στὴν Πατρίδα τους, κῆτταζε ὁ καθένας τους νὰ ἀποκατασταθῆ κατὰ ἓνα τρόπο. Καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς τρά-

βηξαν ἔξω ἀπὸ τὴν Πόλι πρὸς τὶς πεδιάδες τῆς Θράκης, ὅπου εὐκόλα μποροῦσε νὰ πάη κανεὶς ἀπὸ στεριά, ἀκόμη καὶ πεζῇ καὶ χωρὶς πολὺ θόρυβο. Λένε λοιπὸν πὼς μιὰ ομάδα ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ἔφθασε στὴ Ραιδεστό, πὺν λεγόταν ἀρχαιότερα Βισάνθη καὶ πὺν ἦταν σὲ ὅλα τὰ χρόνια κέντρο τῆς Θράκης, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπῆγε στὸ μέρος ὅπου ἔκτισε καὶ τὸ χωριὸ γιὰ νὰ ζήσῃ μόνιμα, καλλιεργῶντας τὴν πλούσια ἐκεῖ γῆ μὲ ὅποιον τρόπο κατόρθωνε νὰ τὸ κάμῃ.

Ἡ πρώτη αὐτῆ γνώμη ἔχει μὲ τὸ μέρος τῆς μερικῆς ἐνδείξεις ὅπως λέμε. Στὸ χωριὸ αὐτὸ ἕως τὰ τελευταῖα ἀκόμη χρόνια ἢ ἀμφίεση, πὺν χρησιμοποιοῦσαν οἱ κάτοικοι, ἔμοιαζε πολὺ μὲ τὴν ἀμφίεση τῶν Κρητῶν. Οἱ περισσότεροί καὶ μάλιστα οἱ ποῦδ ἡλικιωμένοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους φοροῦσαν τὴν γνωστὴ Κρητικὴ βράκα μὲ τὸ ἀπαραίτητο στὴ μέση ζωνάρι ἀπὸ χρῶμα κόκκινο ἢ καφέ. Φοροῦσαν ἐπίσης τὸ «ντουλαμᾶ» κουμπωμένο σταυρωτὰ πολλῆς φορῆς καὶ μὲ κρόσια. Στὸ κεφάλι πάλι συνείδιζαν πολὺ νὰ δένουν ἓνα μανδῆλι, πὺν τὸ τύλιγαν σὲ σχῆμα ἰδιόρρυθμου καπέλλου, ὅπως ἀκριβῶς οἱ Κρητικοί. Καὶ εἶχαν ὡς γιορτινὸ ἐξάρτημα στὸ ζωνάρι καὶ ἓνα φανταχτερὸ ἀλλὰ μικρὸ μαχαιράκι πὺν σὲ κακῆς ὥρες χρησιμοποιοῦσαν καὶ στὸν κανγαῖ. Εἶχαν δὲ στὸ λεξιλόγιό τους καὶ τὴ λέξη : «σύντεγκε». Ὅλα αὐτὰ, κάτι λένε γιὰ τὴ γνώμη πὺν ἀναφέραμε.

7.—Ἡ ἄλλη γνώμη εἶναι ὅτι τὸ χωρὸ τὸ ἔκτισαν σὲ παλιὰ ἐπίσης χρόνια, ἀνθρώποι πὺν ἦλθαν ἀπὸ τὴν Ἡπειρο. Ἡ Ἡπειρος στὰ παλιὰ χρόνια εἶναι γνωστὸ ὅτι ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς πειδ ἀπομακρυσμένες ἐπαρχίαι τοῦ Τούρκικου Ντοβλεσιού. Τὴν διοικοῦσαν Πασάδες διάφοροι, πολιτικοὶ ἢ στρατιωτικοί, πὺν κάθε φορὰ ἔστελνε ἢ Αὐλῆ τοῦ Σουλτάνου, καὶ πὺν τῆς ἦταν ἔμπιστοι φυσικά. Αὐτοὶ κοντὰ στὰ ἄλλα εἶχαν ὑποχρέωσι νὰ στέλνουν κάθε τόσο στὴν Πόλι, γιὰ τὸ Σουλτάνο, ἓνα μεγάλο ποσὸ ἀπὸ τοὺς φόρους πὺν μάζευαν στὴν Ἡπειρο. Καὶ τὸ ποσὸ αὐτὸ τὸ ἔστελναν ἀπὸ στεριά φυσικά, μὲ εἰδικούς ἀπεσταλμένους των. πὺν γιὰ ἀσφάλεια τοὺς ἔδιναν καὶ μιὰ γερὴ συνοδεία ἀπὸ πολλοὺς Ἡπειρώτας Ἑλληνας, γεροδεμένους ἀλλὰ καὶ φερέγγυους γιὰ κάθε ἐνδεχόμενο. Αὐτοὶ οἱ συνοδοί, ὅταν ἔφθαναν στὴν Πόλι καὶ τελείωνε ἢ ἀποστολὴ τους, δὲν θὰ ἦσαν φαίνεται ὑποχρεωμένοι νὰ ξαναγυρίσουν στὴ πατρίδα τους, ἀν δὲν ἤθελαν, ἢ καὶ ἀν ἦσαν θὰ ξέφευγαν μιὰ πὺν ἓνα τέτοιο παραστράτημα δὲν θὰ εἶχε συνέπειες γιὰ τοὺς δικούς των στὴν Ἡπειρο, τόσο βαρεῖς ὅσο ἀν δὲν τελείωνε ὁμαλὰ ἢ ἀποστολὴ τους. Γι' αὐτὸ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς φαίνεται νὰ ἔμεναν στὴ Πόλι ἢ νὰ σκόρπιζαν καὶ αὐτοὶ στὴν ἐνδοχώρα τῆς Πόλης ἀπὸ τὴ μεριά τῆς Θράκης πὺν δὲν ἦταν καθόλου δύσκολο. Ἔτσι, ἀσφαλῶς καμμιά ομάδα τους, θὰ πῆρε δρόμο καὶ γιὰ τὴ Ραιδεστό καί, ὅταν εἶδε τὰ πλούσια χωράφια τῆς, λησμόνησε τοὺς ἄγονους τόπους τῆς πατρίδος τῆς καὶ ἔμεινε στὴ Θράκη, ἢ τύχη τῆς δὲ τὸ ἔφερε ὥστε νὰ καταλήξῃ στὸν τόπο ὅπου κτίσθηκε ἢ βρισκόταν τὸ χωριὸ.

Καὶ αὐτὴ ἡ δευτέρη γνώμη ἔχει κάποια στηρίγματα. Στὸ γλωσσικὸ ἰδιώμα τοῦ χωριοῦ συνειθίζονταν ἡ χρησιμοποίησι θηλυκῶν ἄρθρων στὰ κύρια ἄρσενικά ὀνόματα¹ π.χ. ἡ Γιώργος, ἡ Γιάννης, ποὺ εἶναι νομίζω Ἑπειρωτικὴ συνήθεια. Πολλοὶ ἐπίσης ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ οἱ γεροντώτεροι φυσικά, φοροῦσαν, τὸν χειμῶνα πρὸ πάντων, κάτι ἐπανωφόρια χονδρὰ ποὺ ἔφθαναν σχεδὸν ὡς τὸν ἀστράγαλο, σὰν ἓνα εἶδος ἡπειρωτικὸ καφτάνι, καὶ πολλὰς φορὰς εἶχαν καὶ γούνα μὲ φόδρα ἀπὸ μέσα ὅλο μαλλι πρόβειο, καὶ τὰ λέγανε «μακραμπάδες». Φοροῦσαν δὲ καὶ ἓνα χονδρὸ κάλυμμα στὸ κεφάλι, σὰν ἓνα εἶδος σκούφιας μαλακῆς ἀπὸ τσόχα ἢ ἄλλο μαῦρο χονδρὸ ὕφασμα, ἀλλὰ ποὺ τὸ γύρω στὸ κεφάλι μέρος του ἦταν ὄρθιο ἕως δύο τρία δάκτυλα καὶ καλορραμένο καὶ τὸ λέγαν «καλπάκι». Αὐτὰ τὰ δύο σημάδια συγγενεύουν μὲ τὴν Ἑπειρωτικὴ ἀμφιεσι, ἀλλὰ δὲν ἀποκλείεται νὰ ἦσαν καὶ δημιουργήματα ἀναγκαῖα γιὰ τὸ χειμωνιάτικο κρύο τῆς Θράκης, ὅσονδήποτε καὶ ἂν δὲν τὸ εἶχαν ἄλλα χωριά ἐκεῖ στὴν περιφέρεια, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὰ ὄρεινά μόνον ἢ καὶ βορεινὰ μέρη τῆς Θράκης.

8.—Τώρα κοντὰ σ' αὐτὲς τίς δυὸ γνώμες. ὑπῆρχε καὶ μιὰ τρίτη, πειδ ἐπίμονη αὐτὴ καὶ πειδ πλατειὰ ἀκουσμένη. Σύμφωνα μὲ αὐτὴ ποὺ θὰ εἶναι καὶ ἡ πιθανώτερη, τὸ χωριὸ ἦταν κτισμένο ἀπὸ ντόπιους Θρακιῶτες ποὺ κατοικοῦσαν ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Βυζαντινὴ ἐποχὴ καὶ ποιοὺς ξέρεῖ ἀπὸ πότε, γιὰ τὸ «θέμα», ἡ Ἐπαρχία δηλαδὴ τῆς Θράκης, ἦταν ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας καὶ πλούσιο, μὲ κέντρο πάντοτε τὴν Βισάνθη, ποὺ μὲ τὰ χρόνια ὕστερα ὀνομάσθηκε τελικὰ Ραιδεστός. Μιὰ ἔνδειξι γιὰ τὴ γνώμη αὐτὴ εἶναι ὅτι σ' ἓνα μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Γιάννη ποὺ εἶχε τὸ χωριό, σωζόταν ὡς τὰ τελευταῖα καὶ κάτι βυζαντινὰ μαρμάρινα ἀνάγλυφα μὲ διάφορες παραστάσεις ποὺ ἦσαν στερεωμένα, μαζὺ μὲ ἄλλα ὅμοια ἀρχαῖα, στὸ δάπεδο ἢ στοὺς τοίχους τῆς Ἐκκλησίας του καὶ ποὺ τὰ ἄρπαξαν οἱ Βούλγαροι ὅταν ἔκαναν κατοχὴ γιὰ λίγο στοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους. Ἀλλὰ καὶ οἱ τύμβοι, ποὺ ἀνέφερα παραπάνω, μνημεῖα ἴσως πολὺ παλαιᾶς ἐποχῆς, κάτι μποροῦν νὰ σημαίνουν, ἂν ἔκρυβαν μάλιστα τάφους ἔξαφνα Μακεδονικοὺς ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο ἱστορικὸ ντοκουμέντο. Μιὰ ἄλλη ἔνδειξι εἶναι ὅτι τὸ ὄνομα ποὺ εἶχε παλαιότερα τὸ χωριὸ ὡς χωριὸ τοῦ Ναῖπ (Ναῖπ - Κιοῖ), φαίνεται νὰ εἶχε τὴν ἀρχὴν του ἀπὸ τὰ χρόνια ποὺ κατακτῆθηκε ἡ Θράκη ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Τὰ πρῶτα χρόνια. Ναῖπ στὴν Τούρκικη γλῶσσα σημαίνει ἀπεσταλμένος πληρεξούσιος, ἐξουσιοδοτημένος ἀπὸ τὸ Κράτος γιὰ νὰ διοικήσῃ περίπου φεουδαρχικά, μὲ ἐξασφάλισι ἓνα φόρο μόνον γιὰ τὸ Ντοβλέτι. Ἡ ὀνομασία ὅμως αὐτὴ ἦταν παλιὰ καὶ θὰ ὑπῆρχε στὰ πρῶτα μόνον χρόνια ποὺ ἐγκαταστάθηκαν οἱ Τούρκοι στὴ Θράκη. Γιατὶ ἡ ὀνομασία αὐτὴ δὲν χρησιμοποιό-

1. Εἶναι συνηθέστατο στὸ βόρειο ἰδιώμα τῆς Θράκης λ.χ. στὴ Στενίμαχο λένε : ἡ πατέρα μ', ἡ παπποῦς σημ'.

ταν στὰ κατοπινὰ χρόνια καὶ κανένα ἄλλο χωριὸ δὲν γνωρίζω νὰ εἶχε τέτοια ὀνομασία, ὅπως θὰ ἦταν φυσικό, ἂν ἦταν ὀνομασία τῆς ρουτίνας καὶ συνειθισμένη. Ἡ λέξη, μὲ τὴ σημασία της γιὰ τὸν τίτλο, δὲν παρουσιάζεται πούθεν ἀπὸ ὅ,τι ξέρω στὰ νεώτερα χρόνια γιὰ τὸν οἰονδήποτε Τούρκο Διοικητὴ σ' ὁποιοδήποτε μέρος τῆς Αὐτοκρατορίας τοῦ Σουλτάνου. Μιὰ ἄλλη ἔνδειξι εἶναι ἡ ποικιλία στὶς φορεσιές, γιὰτὶ κοντὰ σ' ὅσα ἀνεφέρθησαν παραπάνω, κυριαρχοῦσε καὶ ἡ καθαρὰ θρακιώτικη φορεσιά, ὅπως τὰ πουκάμισα μὲ τὰ φαρδιὰ μανίκια, τὰ ζουπούνια μὲ «ξόμπλια», οἱ πατατοῦκες μὲ τὰ κρεμαστὰ πολλὲς φορὲς μανίκια, τὰ ποτούρια, τὰ τουζλούκια στὰ πόδια καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλα, κοινὰ καὶ γνώριμα σ' ὅλη τὴ Θράκη. Γι' αὐτὸ τὸ πιθανότερο εἶναι ὅτι τὸ χωριὸ ὑπῆρχε ἀπὸ τὰ παλιὰ χρόνια, ποὺς ξέρεи μὲ ποῖο ὄνομα καὶ ὕστερα ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὀνομάσθηκε Ναῖπ-κιοῖ, μόνο δὲ μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Θράκης, στὰ 1920, ὀνομάσθηκε Ἅγιος Εὐθύμιος. Σ' αὐτὸ λοιπὸν τὸ ἔθιμο χωριὸ θὰ κατέφυγαν πιθανὸν καὶ πολλοὶ Κρητικοὶ καὶ Ἡπειρώτες μὲ τὶς ἀφορμὲς πὸν σημειώσαμε παραπάνω, γιὰτὶ κοντὰ στὴ πλούσια περιοχὴ του εἶχε γι' αὐτοὺς καὶ κατάλληλη τοποθεσία. Ἦταν κτισμένο κοντὰ σὲ βουνὸ καὶ εἶχε πολὺ κοντὰ του καὶ τὴ θάλασσα, δύο πράγματα πὸν μπορούσαν νὰ τοὺς εἶναι χρήσιμα στὴν ἀνάγκη, ἂν τυχὸν καὶ συνέβαινε κανένα ἀπρόοπτο γιὰ τὴν περίπτωσί τους, δηλαδὴ καμιά δίωξι, ὁπότε ἢ θὰ ἔφευγαν πρὸς τὸ βουνὸ ἢ θὰ ἔφευγαν ἀπὸ τὴν θάλασσα μὲ κανένα πρὸχειρο πλεούμενο.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχουν τὰ πράγματα φαίνεται ὅτι τὸ ἔθιμο πὸν περιγράψαμε παραπάνω πιθανὸν νὰ εἶχε τὴν ἀρχὴν του σ' αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς λίγο πολὺ ἀπειθάρχητους καὶ ἀπὸ παράδοσι διατηρήθηκε καὶ κατοπιν καὶ συνεχίστηκε ἕως τὰ χρόνια μας. Πάντως εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τὸ μοναδικὸ αὐτὸ ἔθιμο γιὰ νὰρχιση καὶ νὰ στερεώση μὲ τὰ χρόνια, ἤθελε κάποια τόλμη ἀπὸ ἐκείνην πὸν εἶχαν οἱ Κρητικοί, ἤθελε καὶ ἓνα εἶδος ἐξυπνάδας ἀπὸ κείνην πὸν εἶχαν οἱ Ἡπειρώται, μὰ κοντὰ σ' αὐτὰ ἤθελε καὶ μιὰ σχετικὴ ψυχραιμία, ἀπ' αὐτὴ τὴν παροιμιώδη πὸν εἶχαν πάντα οἱ Θρακιῶτες. Γι' αὐτὸ διατηρήθηκε τόσα χρόνια, χωρὶς νὰ γίνῃ κανένας θόρυβος στὴ χρῆσι του, ὡς τὴν ὥρα πὸν ἔπαυσε μὲ τὸν πρῶτο διαγωγμὸ τοῦ χωριοῦ, στὰ 1914, ὅπως εἶπαμε.

9.—Θὰ ἤθελα νὰ τελειώσω ἐδῶ μιὰ πὸν ἐξαντλήθηκε τὸ θέμα γιὰ τὸ παραπάνω μοναδικὸ ἔθιμο. Ἀλλὰ νομίζω πὸς πρέπει, ἀφοῦ ἐγίνε λόγος γιὰ ἔθιμο καὶ γιὰ τὸ χωριὸ πὸν τὸ εἶχε, νὰ σημειώσω περιεκτικὰ λίγα πράγματα καὶ γιὰ κάποια ἄλλη συνήθεια τοῦ χωριοῦ, πὸν μπορεῖ καὶ αὐτὴ νὰ τὴν πάρωμε σὰν ἔθιμο πὸν χάθηκε πειὰ καὶ πὸν μόνο γιὰ τὴ λαογραφία θὰ χρειάζεται τώρα. Πρέπει ἄλλως τε ἐδῶ νὰ φαιδρύνωμε λίγο τὰ γραφόμενα καὶ μὲ κάτι ἄλλο πὸν ἀφορᾷ τὸ ἴδιο τὸ χωριὸ καὶ μάλιστα τὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῶν κατοίκων του, πὸν φαίνεται νὰ ἦσαν καὶ προνοητικοὶ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ καλοὶ γλεντζέδες.

Εἶχαν λοιπὸν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ καὶ μιὰ ἄλλη συνήθεια, ἕνα ἄλλο ἔθιμο νὰ ποῦμε, κοινωνικὸ αὐτὸ καὶ πολὺ γραφικόν. Ἦταν ἡ συνήθεια νὰ συγκεντρῶνῳνται μιὰ φορὰ τὸ χρόνο, ὅλες οἱ οἰκογένειες, ποὺ εἶχαν καινούργιους μνηστευμένους δηλαδὴ τῆς χρονιάς ἐκείνης καὶ νὰ διασκεδάζουσαν ὁμαδικὰ μαζῇ μὲ τοὺς μνηστευμένους των. Αὐτὸ γινόταν τὴν τρίτῃ ἡμέρα τοῦ Πάσχα εἰς τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου, ποὺ ἀπεῖχε περίπου μιὰ ὥρα ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ ὁ Ἅγιός του ἦταν καὶ ὁ πολιοῦχος, νὰ ποῦμε, τοῦ χωριοῦ. Τὸ μοναστήρι αὐτὸ ποὺ εἶχε καὶ ἀρκετὰ κελλιά, μὲ δυὸ τρεῖς καλόγηρους καὶ εὐρύχωρη περιφέρεια, βρισκόταν ἀρκετὰ ψηλά, στὶς πλαγιὰς μιᾶς μεγάλης χαράδρας τοῦ Ἱεροῦ Ὄρους, ποὺ ἦταν γεμάτη ἀπὸ βλάστησι καὶ πρασινάδα καὶ εἶχε πυκνοὺς φουντωτοὺς θάμνους καὶ πολλὰ καὶ μεγάλα ἄγρια δένδρα. Ὑπῆρχαν καὶ καρδιὰς πολλὰς ἐκεῖ, ὅπως καὶ θεόρατα πολλὰ πλατάνια, ποὺ αὐτὰ ἦσαν σιτὸ βάθος τῆς χαράδρας, κοντὰ στὴν κοίτη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν περνοῦσε καὶ ὁ χεῖμαρρος, ποὺ ὅπως εἶπαμε παραπάνω, ἐρχόταν ἀπὸ τὸ βουνὸ καὶ στὴ κατόπι διαδρομὴ του διέσχιζε καὶ τὸ χωριόν. Κοντὰ στὸ μοναστήρι ὁ χεῖμαρρος αὐτὸς εἶχε καὶ λίγο τρεχοῦμενο νερό. Ἡ φύσις τῆς τοποθεσίας ἦταν περισσότερο ὀρεινὴ, γιὰτὶ καὶ τὰ λίγα ἀμπέλια ποὺ βρισκόταν ἀραιὰ ἐκεῖ πάνω δὲν ἐφθάναν νὰ ἡμερέψουσαν τὸν τόπο. Σ' αὐτὸ τὸν τόπο γινόταν ἡ διασκέδασι, τὸ πανηγύρι ὅπως ἔλεγαν τοῦ χωριοῦ, ποὺ κάθε χρόνο ἀφῆνε ἐποχὴ. Γιουρτὲς γινόταν καὶ στὰ ἄλλα μοναστήρια ποὺ εἶχε τὸ χωριόν. Στὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Τριάδος, ποὺ ἦταν καὶ τὸ πλησιέστερο πρὸς τὸ χωριόν, ἀνάμεσα σὲ ἀμπέλια καὶ καρποφόρα δέντρα καὶ εἶχε μιὰ ἀπέραντη θεὰ πρὸς τὸν κάμπο. Καὶ στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Γιάννη ποὺ ἀναφέραμε καὶ παραπάνω καὶ ποὺ βρισκόταν καὶ αὐτὸ στὶς ὑψώρειες τοῦ Ἱεροῦ Ὄρους μὲ ἀγίασμα καὶ πολλὰ κελλιά καὶ δυὸ τρεῖς καλόγηρες, ποὺ μόναζαν ἐκεῖ.

10.—Ὅ,τι γινόταν ὁμοῦ στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου τὴν ἡμέρα ποὺ εἶπαμε ἦταν ξεχωριστό. Ἦταν εἰδικὸ πανηγύρι γιὰ τοὺς μνηστευμένους, γιὰ νὰ στερεώσῃ ὁ δεσμὸς των, ὅπως ἔλεγαν. Ἀπὸ τὸ πρῶν γέμιζε ὅλος ὁ χῶρος τοῦ μοναστηριοῦ ἀπὸ οἰκογένειες ποὺ συνώδευαν τοὺς μνηστευμένους των. Ἄν ἔλειπε κανένα ζευγάρι μνηστευμένων τοῦ χωριοῦ γινόταν σούσουρο. Γιὰτὶ καὶ πῶς δὲν ἦλθαν. Καὶ τὰ σχόλια γιὰ τὴν ἀπουσία τους ἔπερναν καὶ ἔδιναν, ὅχι φυσικὰ πολὺ κολακευτικὰ γι' αὐτοὺς ποὺ ἀπουσίαζαν. Τόσο ποὺ πολλὰς φορὰς ἔδιδαν ἀφορμὴ, σπάνια βέβαια, γιὰ νὰ διαλυθῇ ὁ ἀρραβῶνας των. Ὅσοι ὅμως ἦσαν παρόντες, ντροπαλοὶ ὅλοι καὶ γεμάτοι ἀπὸ εὐγένεια καὶ ἀνάλογη συμπεριφορὰ, προχωροῦσαν, ἀφοῦ τελείωνε ἡ λειτουργία στὸ Μοναστήρι, σ' ἕνα ἀνοιχτὸ χῶρο, ἕνα ξέφωτο, ποὺ τὸ σκίαζαν τὰ γύρω μεγάλα δένδρα. Ἐκεῖ μετὰ τις πρῶτες τυπικὰς κουβέντες ὁ λόγος περιστρεφόταν γύρω στὶς χάρες καὶ τὰ προικιά τῆς κάθε μνηστευμένης, τῆς νύφης. Γιὰ τὴν κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὰς ὅλοι εἶχαν νὰ ποῦν καὶ ἕναν καλὸ λόγο. Μερικοὶ μάλιστα, ποὺ τοὺς διέκρινε κάποια μεγαλύτερη πείρα γιὰ τὰ ἀνθρώπινα καὶ

τοὺς ὠνόμαζαν «λογάδες», ἐγκωμιάζαν τοὺς μνηστευμένους κατὰ ἓνα τέτοιο χαριτωμένο τρόπο, ποὺ ὅλοι ἔμεναν εὐχαριστημένοι. Μαζῆ μ' αὐτοὺς τοὺς ἔδιναν καὶ συμβουλὲς διάφορες, ποὺ τοὺς ἐνεθάρρουναν γιὰ τὴ μελλοντικὴ ζωὴ τους. Κατόπιν ἄρχιζαν τὰ ἀλληλοπειράγματα, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ ἀνέχωνται ὅλοι καὶ νὰ μὴν τὰ παρεξηγοῦν. Ἦσαν ἓνα εἶδος σκώμματος αὐτά, ποὺ ἐγίνετο γιὰ κάμποση ὥρα. Ὑστερα ἐρχόταν ἡ σειρά τῆς σάτυρας μὲ χαρακτηριστικὰ ἀνέκδοτα καὶ πρόχειρες μικρὲς χειρονομίες. Ἀπὸ τὸ κόσκινο αὐτό, ποὺ ἦταν λίγο πολὺ καὶ ἓνα εἶδος κουτσομπολιό, περνοῦσαν ὅλοι σχεδόν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ καὶ πρὸ παντὸς οἱ γνωστοὶ τύποι ἀπ' αὐτοὺς, καὶ μάλιστα μερικὲς κυράδες, δὲν γλύτωναν ὅμως οὔτε μερικοὶ ἀχώνευτοὶ τσορπατζήδες. Κατόπιν ἄρχιζαν τραγουδιστὰ οἱ ἀπαγγελίες μὲ στίχους ποὺ ἦσαν περίπου εἰδυλιακοὶ καὶ μαζῆ μ' αὐτοὺς τραγουδοῦσαν καὶ τραγούδια διάφορα, τοπικὰ ἢ καὶ θρακιώτικα γνωστὰ ποὺ τὰ τραγουδοῦσαν, κάποτε σόλο, πρῶτα οἱ καλλίφωνοι μόνο καὶ ὕστερα ὁμαδικὰ ὅλοι οἱ ἄλλοι. Καὶ ὅταν μ' αὐτὰ καὶ μὲ κάμποσες ἐνδιάμεσες πάσες ἀπὸ κεράσματα οὔζου ἢ τσίπουρου καὶ μεζέδες ποὺ προετοίμαζαν τὴν ὄρεξι, περνοῦσε ἡ ὥρα καὶ πλησίαζε ἡ στιγμή τοῦ φαγητοῦ, τότε ἐστρώνοντο τὰ τραπέζια. Αὐτὰ τὰ τραπέζια ἔπρεπε νὰ φαντάζον ἀπὸ πολλὰ φαγητὰ καὶ ἀπὸ κάθε λογιῶν λιχουδιές, μὲ ἄμιλλα ποιὸ θὰ ἦταν τὸ καλλίτερο. Τὰ κρῦα φαγητὰ τὰ ἔφερναν μαζῆ τους ἀπὸ τὸ πρῶτό. Τὰ ἄλλα, τὰ ζεστά, ἔφθαναν σιγὰ σιγὰ ἀπὸ τὸ φούρνο, ὄχι τόσοσ τοῦ μοναστηριοῦ ὅσον τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ δικούς τοῦ κάθε ἓνα ἀνθρώπους, ποὺ ἔφθαναν τρεχάτοι στὴν ὥρα τους. Ἔτσι ἄρχιζε τὸ φαγοπότι μέσα σὲ γέλια καὶ χάχανα. Καὶ ὅλοι εἶχαν τὴν ἐντύπωσι πὼς ζοῦσαν μιὰ ξεχωριστὴ ἡμέρα. Ξεχωριστὴ γιὰ τὶς οἰκογένειες καὶ μοναδικὴ γιὰ τοὺς μνηστευμένους ποὺ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ἄρχιζαν, σὰν νὰ ποῦμε, πρῶτη φορὰ τὴν κοινωνικὴν ζωὴν καὶ γνώριζαν τὴν συντροφιά τῶν ἄλλων, καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπον ἔπερναν καὶ ἓνα εἶδος θάρρους μεταξύ των, ἀπαραίτητον γιὰ τὴν ἐξοικειώσι των μὲ τὴν ὁποῖα θὰ βάδιζαν γιὰ τὸ γάμο τους, ὅταν θὰ ἤρχετο «ἡ ὥρα ἢ καλή».

11.—Οἱ εὐχὲς «κάλὰ στεφανώματα» καὶ «νὰ ζήσουν» διασταυρωνόταν ἀπὸ ὅλα τὰ τραπέζια καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ στόματα. Τὸ ντόπιο κρασί, ἓνα ἄσπρο γλυκὸ σπιτίσιο καὶ ἓνα ἄλλο μαῦρο μπρούσικο καὶ ξακουστὸ στὴν περιφέρεια, ὑποβοηθοῦσε στὴν εὐθυμία καὶ στὸ τέλος τοῦ φαγητοῦ δὲν ὑπῆρχε κανένας ποὺ νὰ μὴν βρισκόταν σὲ κέφι, περὶ ἀνοιχτὰ οἱ πατεράδες καὶ πολλὲς μανάδες, κάπως συμμαζωμένα οἱ νέοι ἀπὸ τοὺς μνηστευμένους καὶ κρυφοχαμογελαστὰ οἱ νέες μνηστές, ποὺ δὲν πρόφθαναν νὰ εὐχαριστοῦν γιὰ τὶς εὐχὲς ποὺ ἔπαιρναν μὲ κάθε ἀφορμὴ καὶ νὰ κάνουν ὑποκλίσεις δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ. Τὸ κέφι αὐτὸ τὸ συντηροῦσε καὶ τὸ δυνάμωνε ὁλοένα τὸ κρασί καὶ μάλιστα ὅταν ἄρχιζαν καὶ τὰ δίστιχα καὶ τετράστιχα, ἄλλα τραγουδιστὰ καὶ ἄλλα τοισιμένα, ποὺ τὰ λέγαν «κουτσαμακάκια» καὶ ἦσαν βακχικὰ καὶ διάφορα ἄλλα, εὐθυμία ἄλλὰ καὶ μοιρολατρικὰ, ποὺ κατὰ περιέργο τρόπο τὰ ἔλεγαν ἐπάνω

στό κέφι καὶ σὲ τέτοιες χαρούμενες ὥρες, ἴσως γιὰ νὰ αισθάνωνται καλλίτερα τὴν τωρινὴν χαρὰ καὶ τὴν ἀπόλαυσι, πρὶν ἔλθῃ τὸ οἰοδῆποτε ἀπρόοπτο αἰφνιδιαστικὰ καὶ βάλῃ τελεία καὶ παῦλα εἰς ὅλα. Αὐτὰ διαρκοῦσαν ἕως τὴν ὥρα πὸν ἔφθαναν οἱ μουσικοὶ ἀπὸ τὸ χωριό, μὲ τὰ «λαλήματά» τους, δηλ. τὰ μουσικὰ ὄργανά τους, ἓνα ἢ δύο βιολιά, λαοῦτο, κλαρίνο, καὶ ἓνα ἄλλο πνευστό, σὰν σαξόφωνο, πὸν τὸ λέγαν «μπουραζάνι» καὶ ἓνα ντέφι. Οἱ μουσικοὶ αὐτοί, ἀφοῦ τοὺς «ἐφίλευαν» μὲ τὰ «βρισκούμενα» κατὰ τὴν ὥρα πὸν ἔφθαναν καὶ τοὺς κερνοῦσαν τὸ μπρούσικο, πήγαιναν στὸ μέσο τοῦ χώρου τῆς διασκεδάσεως γιὰ νὰ «παίξουν». Κι' ἔτσι ἄρχιζε ὁ χορὸς. Ὁ χορὸς ἦταν συρτὸς κατὰ προτίμησι, ὅπου κάθε ἓνας ἀπὸ τοὺς μνηστευμένους ἔδειχνε τὴν ἀξιάδα του καὶ οἱ «νύφες» ἔπρεπε νὰ δείξουν ὅλη τὴν χάριν τους γιὰ νὰ «ἀρέσουν» σ' ὅλους καὶ νὰ καμαρώσουν οἱ δικοὶ τους. Ὁ χορὸς αὐτός, συρτὸς καὶ ἓνας γιὰ ὅλους, μὲ ἐναλλαγὴς φυσικὰ στὰ πρόσωπα, βαστοῦσε ἕως τὴν ὥρα πὸν θάφευγαν ὅλοι, μόλις «ἔγερνε» ὁ ἥλιος. Μέσα μέσα γινόταν καὶ κανένα ἰντερμέτζιο ἀπὸ ἓνα ἄλλο χορὸ, «τὸ συγκαθιστό», πὸν χόρευαν δύο μόνο χορευτὲς ἀντικρουστὰ καὶ πὸν ἐποίκιλλε τὰ πράγματα, ἀλλὰ αὐτὸ ἦτο γιὰ λίγους μόνο, τοὺς πειδὲς τεχνίτες.

12.—Καὶ ἔτσι τέλειωνε τὸ πανηγῦρι πὸν ὅλοι μαζῆ γύριζαν εὐχαριστιγμένοι στὰ σπίτια τους.

Μερικὰ δείγματα ἀπὸ τὰ παραπάνω δίστιχα συνεκράτησα, ἀπὸ ὅσα ἤκουσα ἀπὸ ἠλικιωμένους κατοίκους τοῦ χωριοῦ. Ἐνα ἀπὸ τὰ βακχικὰ πὸν ἐπανελάμβαναν κάθε τόσο, ὕστερα ἀπὸ ἄλλα ὅμοια καὶ σὰν ἐπωδὸ τους ἦταν αὐτό.

Κρασητὴ κέρασε, ποτηράκι πέρασε

καὶ κανεὶς νὰ μὴ μεσάση, ὡς τὸν πάτο νὰ τὸ φθάση.

Καὶ ἓνα ἄλλο ἀνάμικτο καὶ λίγο..... φιλοσοφικὸ :

Τὰ μάτια σου καὶ τὸ κρασί

ἔχουνε γλύκα μπόλικη,

χαρὰ σ' αὐτὸν πὸν τὰ γλεντᾶ

μέσ' τὴ ζωὴ τὴ ζόρικη.

Καὶ ἓνα ἄλλο.... παραινετικὸ :

Τὸ κάστανο θέλει κρασί

καὶ τὸ καρῦδι μέλι

καὶ τὸ κορίτσι φίλημα,

πρωὶ καὶ μεσημέρι.

Καὶ ἀκόμη ἓνα..... ὑπαρξιστικὸ αὐτό :

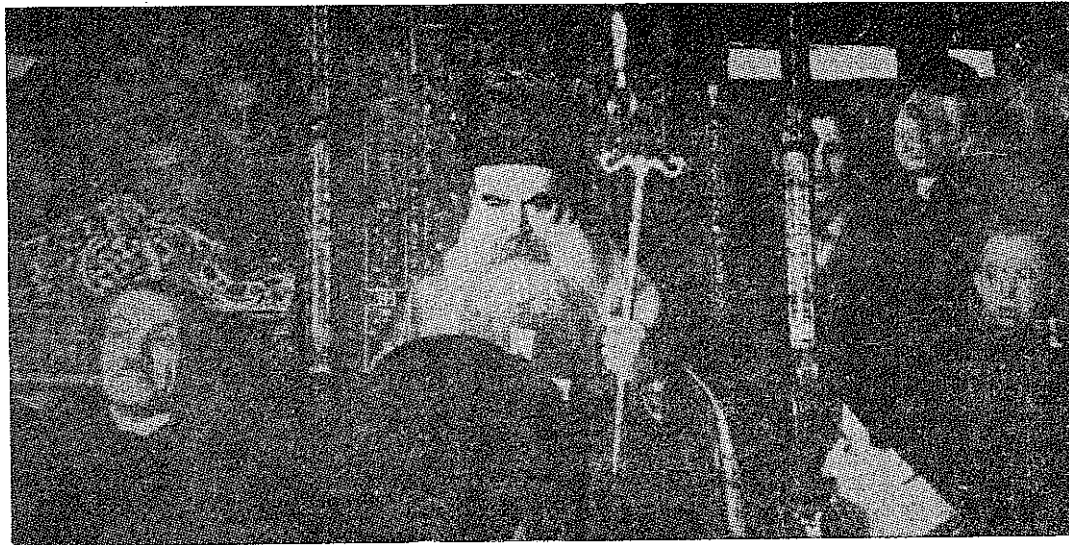
Ἄσε τὰ ντέρτια σου

καὶ κύττα τὴν χαρὰ σου,

δὲν χωρᾶν ὅλα μαζῆ

καὶ γλέντα τὸν παρᾶ σου.

Ἀπὸ τὴν πινακοθήκη τῶν σημαντικῶν γεγονότων τοῦ Ἑλληνισμοῦ :
Ἡ ἐνθρόνισις τοῦ Ἀθηναγόρα Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως.

ΠΕΡΙ
ΤΩΝ ΑΝΑΞΤΕΝΑΡΙΩΝ
ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΤΙΝΩΝ ΠΑΡΑΔΟΞΩΝ ΕΘΙΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΕΩΝ.

Τ' α β

Α. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΟΥ.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.
ΤΥΠΟΙ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΑΣΤΕΡΟΣ.

.....
1873.

ΑΝΑΣΤ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΑΝΑΣΤΕΝΑΡΙΩΝ
ΚΑΙ ΑΛΛΩΝ ΤΙΝΩΝ ΠΑΡΑΔΟΞΩΝ ΕΘΙΜΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΛΗΨΕΩΝ

Παναγιώτατε Δέσποτα,
καὶ σεβασμία καὶ φιλόμουσος Ὁμήγουρις,

Α'. Προοίμιον

§ 1. Τῷ ἀπὸ τίνος χρόνου ἐπικρατήσαντι ἔθει της σχολῆς ἐπόμενος καὶ τοῖς ὀρισμοῖς τῆς διευθύνσεως πειθόμενος, περὶ Ἐκκλησιολογίας ἀπαθῶν, συντόνου χρῆζει ἐπιμελείας καὶ ἐνεργείας, ἵνα μὴ τὰ τέκνα αὐτῆς ἐν βαθεῖ σκότῳ καὶ πλάνῃ διαπορεύωνται· τοῦτο δέ, ἵνα καὶ ἐκ τῶν παραδόξων ἐθίμων τῶν ἐν γωνίᾳ τινὶ τῆς Θράκης μέχρι τοῦδε διατηρουμένων οἱ τῶν τῆς ἑσπερίας Εὐρώπης σοφῶν νοθεῖαν ἡμῶν καταγόνοντες καὶ τὴν ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καταγωγὴν κίβδηλον κηρύξαντες, κατάδηλοι γέγονται ὅτι ἀγνοίαν τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου ἔφθησαν ὀφλισκάνοντες· διότι οἱ νῦν ἑκασταχῆ Ἕλληνας, καίτοι διὰ τοῦ λουτροῦ τῆς παλιγγενεσίας τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον ἑκπαλαὶ ἀπεξεδύθησαν, ὅμως μέντοι ὁ δῆμος, ὁ τῶν γυναικῶν μάλιστα, πολλὰ μὲν τῆδε κάκεισε τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας ἀρχαῖα ἔθιμα διεφύλαξεν· ἔστι δ' ὅπου καὶ τὰς ἀρχαίας τελετὰς ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον μετέβαλε καὶ τὰς τῆς Ἑλληνικῆς πολυθεΐας πομπὰς καὶ τὰς θυσίας καὶ τοὺς χοροὺς εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν εἰσήγαγε· καὶ ἡ πρὸς τὰ πανάρχαια ἔθι ἀφοσίωσις, τῆς ἐπιμόνου σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας τῶν ἀείποτε λειτουργῶν τῆς Ἐκκλησίας κατίσχυσεν, ὥς, τοῦ λόγου προϊόντος, κατάδηλον γενήσεται· τούτων τοίνυν ἕνεκα περὶ Ἐκκλησιολογίας ὁ λόγος ἔσεται.

Σημείωμα : Εἰς τὸ ὄλικόν τοῦ 26 τόμου περιελάβομεν καὶ τὰ ἀναστενάρια τοῦ 1878 τοῦ Ἄν. Χουρμουζιάδη κατ' ἀπόφασιν τοῦ Ἀρχείου Θράκης καὶ περιώση κάθε κείμενο, ποὺ ἐξέλιπε καὶ ἐξηφανίσθη ὀλοσχερῶς παρὰ τὴν ἐθνικὴν σημαντικότητά του μέσα στὴν πάροδο τῶν χρόνων. Ἐκτυπούμενον εἰς τὸν 26 τόμον τὸ ἔργον τοῦ Ἄν. Χουρμουζιάδη, μετὰ 90 χρόνια ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεώς του, θέλει ἱκανοποιήσῃ πιστεύω ἐπανεμφανιζόμενον τοὺς ἐρευνητὰς καὶ τοὺς ἐθελούσιους καὶ τὸ κοινόν, ἀπὸ τῆς ἐπανεκδόσεως τῆς ἐργασίας αὐτῆς, πρώτης πηγῆς τῶν Θρακικῶν ἀναστεναρίων. (ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ)

Β'. Περιγραφή τῆς χώρας.

§ 2. Παρὰ τὴν Θρακικὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, αἱ Ἑλληνίδες πόλεις Μήδεια, Ἀγαθούπολις, Βασιλικός, Σωζούπολις, Ἀγγιάλος, Πύργος καὶ Μεσημβρία περιίστανται, χορὸν τινα ἔρδυσμον πρὸς τὸν φλοῖσβον τῶν κυμάτων τοῦ Πόντου συγκροτοῦσαι. Μεσογειότερον δὲ τῆς Ἀγαθουπόλεως, βαθεῖα καὶ μακρὰ καὶ γλοερὰ κοιλάς ἀναπέπταται, ἔνθεν καὶ ἔνθεν ὑψ' ὑψηλῶν ὄρεων περιπεφραγμένη. Ποταμοὶ δὲ δύο ἀπὸ τῶν ἐκατέρωθεν ὑπορειῶν καταῤῥέοντες, τὴν κοιλάδα ποτίζουσι, καὶ μεσοποταμίαν τερπνὴν ἀποτελοῦντες, εἰς τὸν Εὐξείνου Πόντον ἐκβάλλουσι, ὃ μὲν εἰς τὸ παράλιον χωρίον Ρέσβι, ἔξ οὗ καὶ ἐπικέκληται, ὃ δ' εἰς τὸ Γαλαζάκι, νοτιώτερον, πλησίον τῆς Ἀγαθουπόλεως. Χωρία δὲ παραποτάμια καὶ ἐν ταῖς ὑψορείαις διασπαρμένα εἰσὶ, μικρὸν ἀλλήλων ἀπέχοντα, ὧν οἱ κάτοικοι, οἱ μὲν ἐκ τῆς γεωργίας, οἱ δὲ ἐκ τῆς κτηνοτροφίας, οἱ δὲ πλεῖστοι ἐκ τῆς ξυλείας τὸν βίον πορίζονται· ὀλίγοι δὲ τινες ἀνθρακεῖς εἰσι. Διὰ δὲ τὸ πανταχόθεν ἀπόκλειστον τῆς χώρας, ἢ μετὰ τῶν πέριξ ἐπιμιξία δύσκολος καὶ ἐκ τούτου Τυφλὴ Ἐπαρχία ἐπικέκληται (Κιδρ Καζᾶ).

§ 3. Ἡ δὲ φύσις ἐνταῦθα τὸ μὲν ἔαρ προσημιδιᾷ ἰλαρὰ καὶ χαρίεσσα· ὄρη κατάσκια, δένδρα οὐρανομήκη, πηγαὶ κρυστάλλινοι, χλόη ἀνθηρὰ, λήϊα κυματίζοντα, ποταμοὶ ἠρέμα τὰ διαυγῆ αὐτῶν ρεῖθρα κυλίοντες καὶ ποικιλανθῆς πέπλος τὴν κοιλάδα κατακοσμῶν ἄπασαν· ἔνθα, πῆ μὲν ποιμνίων οἱ ἄρνες χαριέστατα πρὸς τὸν αὐλὸν τῶν ποιμένων καὶ τὴν μελωδίαν τῶν κωδῶνων τῶν ἑαυτῶν μητέρων περιπηδῶσι· πῆ δὲ οἱ μόσχοι τῆς ἀγέλης περὶ τὴν ἠρεμον στοργὴν καὶ ἀφέλειαν τῶν ἀγελάδων τοὺς χαριεστάτους δρόμους περιτρέχουσι παίζοντες· πῆ δὲ πῶλοι βαθυχαῖται καὶ ἀγέρωχοι εὐάρεστον τῆ ἀκοῇ χρεμετίζουσι καὶ ὥσπερ σταδιοδρόμοι τινὲς ἐπιχαρίτως τὴν πεδιάδα διατρέχουσι. Τὸν δὲ χειμῶνα τὸ μεγαλεῖον τῆς φύσεως λίαν μεγαλοπρεπὲς ἀναπτύσσεται· ὄρη χιονοσκεπῆ καὶ ὑψικάρῃνα, ὥσπερ πολιοὶ τινες καὶ σοβαροὶ γέροντες, περικάθηνται· ἄνεμοι ἀγρίως μυκώμενοι, χειμῶν βαρὺς καὶ παγετώδης, σινδῶν κατάλευκος τὸ πᾶν ἐπικαλύπτουσα καὶ ποταμοὶ θολοί, ὄρητικοὶ καὶ μετὰ πατάγου κατερχόμενοι· τοῖς δ' εἰς τὴν παραλίαν καταβαίνουσι θάλασσα ἀγρία καὶ ἠχέεσσα, μανιωδῶς κατὰ τῶν βράχων τὰ ὥσπερ τινὰ ὄρη ἀνυψούμενα κύματα συντριβούσα. Τὸ δ' ἐκκληκτικὸν τοῦτο τῆς φύσεως θέαμα τὴν φαντασίαν τῶν κατοίκων καταπλήττει, καὶ ἐν τῇ ἐκπλήξει καὶ ἐκστάσει τῆς ψυχῆς αὐτῶν, οἰστροπλήγες γινόμενοι, τὰ τε οὐχ ὄρατὰ ὄρωσι καὶ τὰ οὐκ ἀκουστὰ ἀκούουσι καὶ τὸ νευρικὸν αὐτῶν σύστημα συνταράσσεται καὶ Ἀναστενάγια γίνονται.

§ 4. Τὸ δὲ διὰ τε τὸ πενιχρὸν τοῦ πόρου καὶ τὸ ἀπόκεντρον τοῦ τόπου ἐπικρατοῦν βαθὺ σκότος τῆς παχυλωτάτης ἀμαθείας θαυμασίως εἰς τὴν μέγρι τοῦδε διατήρησιν πολλῶν ἐθίμων τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας συνετέλεσε, καὶ

δὴ καὶ τῆς τελετῆς τῶν ὁργίων τοῦ Διονύσου, ἐκχριστιανισθεῖσης μὲν καὶ ἀλλοίαν τινὰ μορφήν λαβούσης, φύσιν δὲ τὴν αὐτὴν διαφυλαξάσης, ὡς ἐκ τῶν ἐπομένων κατάδηλον γενήσεται.

§. 5. Ἐπὶ τῶν ἐκβολῶν τῶν ποταμῶν Ρέσβι καὶ Βελίκα, πλησίον τῆς Ἀγαθουπόλεως, τὰ χωρία Ρέσβι καὶ Γαλαζάκι κεῖνται, ὀλίγον ἄπ' ἀλλήλων ἀπέχοντα· καὶ τὸ μὲν περὶ τὰς ἐξήκοντα, τὸ δὲ περὶ τὰς εἴκοσιν οἰκίας περιέχοντα. Τούτων δὲ δυτικώτερον, ἐπὶ τριῶν λόφων, ἀποτελούντων τρίγωνον, ἐπικάθηται τὸ Προδίβον ἢ Προδίλαβον, οἰκίας περιέχον περὶ τὰς ἑκατὸν καὶ εἴκοσι καὶ δύο ὥρας ἀπέχον τῆς Ἀγαθουπόλεως, μίαν δὲ καὶ ἡμίσειαν ὥραν περίπου δυτικώτερον τούτου, τὸ Κωστί, χωρίον παραποτάμιον καὶ ἐξ ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα οἰκιῶν συνιστάμενον· πρὸς μεσημβρίαν δὲ τούτου δύο ὥρας μακρὰν, τὸ Πυργόπλον (Μικρὸς Πύργος). Ἐν ἅπασι δὲ τοῖς χωρίοις τούτοις τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν λαλοῦσι, κατ' ἰδιάζουσαν προφορὰν, ἐν παρατεταμένη φωνῇ, καὶ πλείστας ἀρχαιοτάτας λέξεις διασώζουσαν· οἶον, ἐγέρθηκα, χεῖμαρρος, κῆπος, ρυάκι, παστός, πεδιάδα κτλ. Βορειότερον δὲ τοῦ Κωστί μίαν ὥραν, κεῖται τὸ Βούλγαρι, χωρίον Βουλγαρικόν, ἐξ ἑκατὸν καὶ εἴκοσιν οἰκιῶν συνιστάμενον· τούτου δὲ μίαν ὥραν δυτικώτερον, κεῖται τὸ Μούρτσοβον, οἰκίας περιέχον ὀγδοήκοντα· καὶ τούτου μίαν ὥραν μεσημβρινώτερον, ἐπὶ λόφου κεῖται τὸ Γραμματίκοβον, Βουλγαρικὸν ὡσαύτως χωρίον, ἐξ οἰκιῶν ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα συνιστάμενον. Ἐν δὲ τοῖς τριῶν τούτοις χωρίοις ἡ Βουλγαρικὴ γλῶσσα λαλεῖται καὶ ἐκ τῶν γειτόνων μόνον αἱ Ἑλληνικαὶ προλήψεις μετεδόθησαν, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ γλῶσσα, διότι οὐδενὶ οὐδέποτε ἡ ἐξελληνιστὴς τούτων ἐπῆλθεν, ἅτε τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου μεταδιδούσης καὶ πόρρω τοῦ κοσμικοῦ σκοποῦς ἐπιδιώκοντος φυλετισμοῦ ἀπεχούσης.

§. 6. Τούτων τοίνυν τῶν χωρίων, τὸ μὲν Κωστί, Βούλγαρι, Μούρτσοβον, Ρέσβι καὶ Πυργόπλον, τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον ἐορτάζουσι καὶ ἐν τῇ μνήμῃ τούτου τελοῦσι τὰ ὄργια· τὸ δὲ Προδίλαβον, Γαλαζάκι καὶ Μούρτσοβον τὸν ἅγιον Παντελεήμονα, τὸ δὲ Βούλγαρι καὶ τὸν προφήτην Ἡλίαν. Πλὴν δὲ τῶν ἐπισήμως καὶ λαμπρῶς ἐορταζομένων ἐορτῶν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος καὶ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, ἐορτάζουσιν ἐν θυσίαις καὶ τὸ γενέσιον τῆς Θεοτόκου, τῇ ὀγδῷ Σεπτεμβρίου, καὶ τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, κατὰ τὴν ὀγδὴν καὶ δεκάτην Ἰανουαρίου, καὶ τοῦ Προδρόμου τὸ γενέσιον, κατὰ τὴν εἰκοστὴν τετάρτην Ἰουνίου, ἀλλ' ἄνευ πομπῆς καὶ παρατάξεως.

§. 7 Καὶ ταῦτα μὲν τὰ χωρία ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Σωζοαγαθουπόλεως, πλὴν τοῦ Πυργόπλου, εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Βιζύης ὑπαγομένου. Ἐορτάζεται δ' ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος καὶ ἐν ἄλλοις τισὶν Ἑλληνικοῖς χωρίοις τῆς ἐπαρχίας τῆς Βιζύης, οἶον ἐν Σοργὰς (α), ἀγίῳ Ἰωάννῃ Ματ-

(α) Ὁργὰς ἴσως, καὶ Σοργὰς ἐκ τοῦ εἰς τὰς Ὁργὰς προῆλθεν ἴσως.

σουρᾶ, Πλέτσα, ἀγίῳ Στεφάνῳ, Πινακᾶ καὶ ἀγίῳ Γεωργίῳ· καὶ ἐν Ἀφκαριοῦ δὲ καὶ ἄλλοθι τοῦ τῆς ἐπαρχίας Ἀδριανουπόλεως. Πολλὰ δὲ τῶν τούτοις γετνιαζόντων χωρίων, οἷον τὸ Κάλαβον, Ζάβουρνον, ἡ Λίβιτσα, ὁ Βασιλικὸς καὶ ἡ Ἀγαθούπολις, οὐ μόνον τῶν ὁργίων ἀπέχουσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν τελούντων αὐτὰ ὡς μωρῶν καὶ αἰρετικῶν καταφρονοῦσιν.

Γ'. Προεόρτια τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου.

§. 8. Ἡ δὲ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ ἄλλοθι μὲν λαμπρῶς ἑορτάζεται, μάλιστα δ' ἐν Κωστί, τῷ φερωνίμῳ τοῦ ἁγίου χωρίῳ· αἱ αὐταὶ δὲ τελεταὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦπτον καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις χωρίοις συνηθίζονται· τῆς δὲ ἑορτῆς ἄρχονται οὕτω. Τῇ δευτέρῃ Μαΐου, περὶ τὸ δειλινόν, αἱ γυναῖκες καὶ αἱ παρθέναι, καθαρὰ ἐνδεδυμέναι, λαβοῦσαι τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, ἐξέρχονται μετὰ θυμιαμάτων καὶ λαμπάδων εἰς τὸ τοῦ χωρίου ἁγίασμα, περιπεφραγμένον καὶ ὑψηλοῖς δένδροις κατάσκιον, ἐνθα καὶ περίπτερον ὠκοδόμηται. Ἀπὸ δὲ τῶν χόρτων καὶ τῆς ἄμμου αὐτὸ καθαρῖσαι καὶ τὴν φράκτιν ἐπιδιορθῶσαι, τὰς λαμπάδας ἀνάπτουσι, θυμῶσι, νίπνεται καὶ χρήματά τινα ἐν τῇ ἱερᾷ πηγῇ ρίπτουσιν· ἔπειτα δὲ χορὸν συγκροτήσαι καὶ τοῖς συνήθεσιν ἄσμασι χορεύσαι, ἐν πομπῇ οἴκαδε ἐπιστρέφουσιν· ἀπὸ δὲ ταύτης τῆς ἡμέρας μέχρι τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου, ὁ χορὸς καθ' ἑκάστην ἐξακολουθεῖ πρὸς ἑσπέραν.

Δ'. Ἡ ἐν τῇ φάραγγι Βλαχόβῳ πανήγυρις.

§. 9 Τῇ δὲ πρὸ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου Κυριακῇ, κοινῇ τελεῖται ἑορτὴ ὑφ' ἀπάντων τῶν περιοικούντων ἐν τινὶ φάραγγι καλουμένη Βλάχοβον, κατὰ τὴν περιοχὴν τὴν Τριπόρι ἐπιλεγομένην. Ἐκεῖ δ' ἐκ τῆς αὐτῆς πέτρας ἱεραὶ πηγαὶ τὰ διανγῆ καὶ χρυσταλλώδη αὐτῶν νάματα ἀναβλύζουσιν, ἑκάστη εἰς ἕκαστον τῶν χωρίων ἀνίχουσαι. Πλησίον δὲ νάπη μικρά, χλοερὰ καὶ σύνδενδρος. Ἐκεῖσε τοίνυν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει ἀπέρχονται, προπορευομένων ἀνδρῶν θυμιατήρια κρατούντων καὶ μετ' εὐλαβείας θυμιώντων τὰ Ἀναστενάγια, τὰς χορευούσας εἰκόνας φέροντα καὶ ἐν σεμνότητι ἀκολουθοῦντα, τῆς μουσικῆς παιανίζούσης· κατόπιν δὲ αἱ εὐλαβεῖς οἰκογένειαι, φέρουσαι ἑκάστη ἀρνίον πρὸς θυσίαν, καὶ πρὸς εὐωχίαν τὰ δῶρα τοῦ Βάκχου καὶ τῆς Δήμητρος. Οὕτω δὲ ἡ πομπὴ τὸν ποταμὸν Βελίκαν διὰ μονοξύλων παραλλήλων γεφυρῶν διαβάσα, εἰς τὸν ἱερὸν τόπον ἀφικνεῖται· τὰ δὲ τέως κεκλεισμένα ἁγίασματα ἀνοίξαντες, καθαρῖζουσι καὶ οἱ μὲν ἱερεῖς ἕκαστος ἐν τῇ ἱερᾷ πηγῇ τοῦ ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ δικαιοδοσίαν χωρίου, τὸν ἁγιασμόν ψάλλουσιν. Ἀναστενάγης δὲ μετ' εὐλαβείας παριστάμενος ἀντιλεῖ, τὸ πρὸς τὸ νύψασθαι καὶ τὴν πόσιν ἁγίασμα τοῖς προσερχομένοις, οἵτινες λαμπάδας καὶ θυμιάματα καὶ χρήματα προσφέρουσιν.

§. 10. Ἐν δὲ τῇ νάπη περίπτερον, ἢ μάλλον, παράπηγμα ἑκάστου χωρίου ὀκοδόμηται, ἐν οἷς τὰς εἰκόνας ἕκαστοι ἐναποθέτουσι καὶ Ἄναστενάρια πλησίον τούτων ἴστανται· οἱ δ' εὐλαβεῖς προσερχόμενοι προσκυνοῦσι, λαμπάδας ἀνάπτοντες καὶ θυμιάματα προσφέροντες· πολλοὶ δὲ καὶ ἔξομολογοῦνται τοῖς παρεστῶσιν Ἄναστεναρίοις τὰ ἑαυτῶν παραπτώματα, ἄφεσιν παρ' αὐτῶν ἔξαιτούμενοι· οἱ δὲ μυστικῶς καὶ πρὸς τὸ οὖς αὐτοῖς νουθετοῦσι τὰ δέοντα, τὸν ἔξιλασμόν δ' ὑποσχέσεως θυσιῶν καὶ χρηματικῶν δωρεῶν δωρούμενοι· καπνὸς δ' εὐώδης τῶν θυμιαμάτων, ὡς νέφος, εἰς οὐρανὸν ἀναβαίνει· τὸ δὲ πλήθος ἐπὶ τῆς γλῶσσης καὶ ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν δένδρων καθήμενοι διὰ τοῦ οἰνοπνεύματος τὴν πρὸς εὐωχίαν ὄρεξιν προμηθεύονται· νεανίαι δὲ ἀνθηροὶ περὶ τοὺς ὄβελους τὰ ἀρνία, ὑπὸ τῶν ἱερέων εὐλογηθέντα, ἐπὶ τῆς ἀνθρακίᾳς περιστρέφουσιν· ἢ δὲ κνίσσα τὰς ρίνας τῶν πανηγυρίζόντων καταδέλγει καὶ αὐτοὺς τοὺς Ὀλυμπίους θεοὺς ἐκείσαι καταβιβάζει. Ἐπειδὴν δ' ἐψηθῶσιν αἱ θυσίαι, ὁ ἱερεὺς, ὡς ποτ' οἱ βασιλεῖς τῆς Σπάρτης, τὴν πλάτην ἀντὶ τῆς κεφαλῆς καὶ τὸ δέσμα εἰς ἀντιμωθίαν τῆς εὐλογίας λαμβάνει. Καὶ οἱ μὲν αὐτόχθονες ἱερεῖς αὐτόθι συνενθυμοῦσιν, οἱ δὲ ξένοι ἀποπέμπονται, ἵνα μὴ, τὰ ὄργια κατοπεύοντες, τοῖς ἀρχιερεῦσιν ταῦτα καταγγέλλωσιν. Ἐπειτα δὲ τὸ συμπόσιον παρατίθεται, αἱ πλόσσαι κελαῖδοῦσι καὶ ὁ Βάκχος τὰς κεφαλὰς ἐκθερμάνας, τὸν θίασον παροτρύνει εἰς χορὸν, οὐπερ ἄρχονται οὕτως.

§. 11 Ἐν ἑκάστῳ παραπήγματι, ἔνθα αἱ εἰκόνας ἴστανται, τὰ Ἄναστενάρια, ἄνδρες ἢ γυναῖκες, τὰς χεῖρας ὀριζοντίως τεταμένας ἔχοντες ἢ καὶ λευκὰ ρινόμακτρα κρατοῦντες καὶ ἔχ' ἔχ, ἴχ' ἴχ, οὐχ' οὐχ, ἐπιφωνοῦντες, τὸν ἀντικρυστὸν χορὸν δύο ἢ τρεῖς κατὰ πρῶτον χορεύουσι, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ κινούμενοι. Ἐν δὲ τῷ μεταξύ καὶ ἄλλοι προσέρχονται καὶ κατὰ μικρὸν οἰστροπλήγης γινόμενοι, γοργότερον κινοῦνται· καὶ ἐκμανέντες τὰς εἰκόνας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἀρπάζουσι καὶ ἀμφοτέροις ταῖς χερσὶ ταύτας κρατοῦντες, ἄνω, κάτω, δεξιὰ, ἀριστερὰ ταύτας κινοῦσιν. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ χρόνῳ καὶ οἱ πανηγυρίζοντες πρὸς τὸν ἦχον τῆς μουσικῆς συρτὸν χορὸν συγκροτοῦσιν, οὗτινος ἐν τῷ μέσῳ ἀτάκτως καὶ μανικῶς τὰ Ἄναστενάρια ἀλλόμενα, τὰς εἰκόνας μεθ' ὀρμῆς, οἷς ἂν τῶν χορευόντων προτιμῶσιν, εἰς προσκύνησιν προσφέρουσι· τοῦ δὲ ἐνθουσιασμοῦ ἐν ἀλλοκότοις κινήσει καὶ ἄλμασιν ἐπαυξομένου καὶ πως ἐκτὸς ἑαυτῶν τὰ Ἄναστενάρια γινόμενα, ὀρμῶσιν δρομαίως καὶ ὥσπερ πτηνὰ τὰ ὄρη καὶ τὰ δάση καὶ τοὺς κρημνοὺς διερχόμενοι, εἰς τὸ ἴδιον χωρίον ἕκαστος ἐπανέρχονται· οἱ δὲ πανηγυρίζοντες τὰς ἑαυτῶν οἰκογενεῖας παραλαβόντες, οἴκαδε ἐπιστρέφουσι καὶ παννύχιοι χορεύουσι.

§. 12. Κατὰ δὲ ταύτην τὴν πανήγυριν, ἔστιν ὅτε, εἷς ἢ δύο ἢ καὶ τρεῖς τῶν παρόντων θεόληπτοι γίνονται, ἢ κατὰ τὴν ἐγγῶριον φράσιν, «τοὺς πιάνει ὁ ἅγιος» ἢ καὶ «ἐγκαλεῖ ἢ εἰκόνα τὸν καθαρὸν ἄνθρωπον»· καὶ τρέμοντες καὶ ἀφρίζοντες καὶ τὸ βλέμμα αὐτῶν ἀγριεύοντες καὶ ὑπὸ σπασμῶν κατα-

λαμβανόμενοι, λειποθυμοῦσιν (α)· οἱ δὲ παρόντες λαμπάδας κρατοῦντες, τοὺς θυμιῶσι· μετ' ὀλίγον δὲ ἀναπηδήσαντες μεθ' ὀρητῆς, τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου ἀρπάζουσι καὶ μανικῶς πηδῶντες καὶ χορεύοντες, εἰς τὰ ὄρη ἔξαλλοι τρέχουσι, μέχρις ἂν ὅτου διὰ τοῦ χοροῦ ἢ οἰστρομανία καταπαύσῃ.

**Ε' Ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ τὰ κατ' αὐτὴν
ἔργα τῶν Ἀναστεναγίων.**

§. 13. Κατὰ δὲ τὴν ἑβδομάδα τῆς μνήμης τοῦ ἁγίου, οἱ κάτοικοι τοῦ Κωστί ξύλα ἐκ τοῦ δάσους φέρουσι· κατὰ τὴν παραμονὴν δὲ μάλιστα, ἅπαντες οἱ εἰς ἐργασίαν ἀποδημοῦντες, εἰς τὸ χωρίον συντρέχουσι, οἱ μὲν ἐπὶ τῶν ὤμων, οἱ δὲ ὑπὸ τῶν ὑποζυγίων, οἱ δὲ ἔφ' ἀμαξῶν ξύλα φέροντες καὶ σωρὸν μέγαν ἀποτελοῦντες.

§. 14. Ὁ δὲ Ἀρχιαναστενάργης ἐκ τῶν ἱερῶν χρημάτων ταῦρον τριετῆ τέλειον (ἀνευνοῦχιστον) πρὸς θυσίαν ἀγοράζει· τὴν δὲ παραμονὴν τῆς ἑορτῆς ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ Ἀρχιαναστενάρου πομπὴ ἔξαρτύεται· καὶ ἡ μὲν μουσικὴ προηγείται παιανίζουσα· ἄνδρες δέ, θυμιατήρια κρατοῦντες, ἀφθόως θυμιῶσι τὰ Ἀναστενάρια, κρατοῦντες τὰς ἐπηργυρωμένας καὶ κεχρυσωμένας εἰκόνας, τοὺς κωδωνοφόρους ἐρυθροὺς ἐπενδύτας φορούσας, καὶ ἐνθουσιωδῶς χορεύοντα καὶ ἀλαλάζοντα· ὁ δὲ λαὸς πανδημεῖ ἀκολουθεῖ, ἀγαλλόμενος. Οὕτω δὲ τοῦ χωρίου ἐξεληθόντες, καὶ τὸν ἱερὸν ταῦρον παραλαβόντες, εἰς τὸν ναὸν ἄγουσι καὶ ὀπισθεν τοῦ ἱεροῦ βήματος τοῦτον προσδένουσιν ἐν κρῖκοις προσηλωμένοις ἐξεπίτηδες. Ἐκεῖ δὲ καὶ πάντες τοὺς ὑπ' αὐτῶν τεταγμένους ταύρους προσφέρουσι· τὰ δὲ ἀρνία καὶ πρόβατα, ζῶντα ὑπὸ τοῦ ἱερέως εὐλογηθέντα διὰ τῆς τῶν κρεῶν ἢ τῶν ποιμνίων εὐχῆς οἴκοι θυσιάζουσι.

§. 15. Τὴν δ' ἐσπέραν πλῆθος πολὺ πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ Ἀρχιαναστενάρου, ἐνθα καὶ ἱερώτατον τέμενος τοῦ ἁγίου, συνέρχεται. Ἐπειδὴν δ' ἐκεῖ πίθους ὄλους οἰνοπνεύματος ροφήσωσιν, ἐξάρχονται τῆς πομπῆς, παιανίζουσης τῆς ἱερᾶς μουσικῆς, ἥτις ἐκ τοῦ ἱεροῦ μεγάλου τυμπάνου τῶν παππούδων καὶ τοῦ αὐλοῦ καὶ τῆς λύρας καὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ ἀσκαύλου (κάϊτας) σύγκειται. Ἐπειδὴν δὲ εἰς τὸν ναὸν φθάσωσιν τὰ Ἀναστενάρια εἰσελθόντα, ἐν τῷ μέσῳ μετ' εὐλαβείας ἴστανται· ὁ δὲ Ἀρχιαναστενάργης ἀνὰ τρεῖς γονυκλισίας πρὸ τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν χορευουσῶν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ποιησάμενος, παραλαμβάνει ἐκάστην τῶν τοῦ ἁγίου, καὶ ἄφ' οὗ φέρῃ αὐτὴν εἰς ἐκάστην τὸν τοῦ χοροῦ, ἵνα δῆθεν ἀσπασθῇ ταύτας ἐγχειρίζει αὐτὴν τῶν Ἀναστεναγίων τινὶ καὶ τὴν τελευταίαν αὐτὸς κρατεῖ· οὕτω δὲ τοῦ ναοῦ ἐξεληθόντες, εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου κατευθύνονται,

(α) Λιγουρεῦσαι, κατὰ τὴν ἐγχώριον φράσιν, ἐκ τοῦ λιγούρα—λειποθυμία ἐκ τοῦ Λατινικοῦ *ligurio*, ὅθεν τὸ λιγουρίζω τῆς καθομιλουμένης.

ἔνθα ὁ μέγας τῶν ξύλων σωρὸς καὶ ἡ πυρὰ μεγάλη ἐκκέκασται καὶ ἡ ἀνδρακία ἐξενηνεγμένη κεῖται· παρὰ δὲ τὴν πυρὰν, πρῶτος ὁ Ἄρχιναστενάρης, κρατῶν κωδωνοφόρον χορεύουσαν εἰκόνα, τοῦ χοροῦ ἄρχεται, τῆς μουσικῆς παιανίζουσης. Ἐνθὺς δὲ καὶ τὰ λοιπὰ Ἄναστενάρια κωδωνοφόρους εἰκόνας κρατοῦντα, προσέρχονται· καὶ οὗτοι μὲν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἡσυχῶς κατὰ πρῶτον καὶ ἐν ρυθμῷ τινι κινούμενοι, καὶ ἔχ ἔχ, οὐχ οὐχ, ἄ ἄ, ἴχ ἴχ ἐπιφωνοῦντες, χορεύουσιν. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ χρόνῳ καὶ ὁ κύκλιος χορὸς τῶν πανηγυριζόντων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν συγκροτεῖται· οἱ δὲ Ἄναστενάριαι, τοτὲ μὲν ἐν τῷ μέσῳ, τοτὲ δὲ ἐν τῇ τάξει τοῦ χοροῦ, μόνου χορεύουσι, γοργότερον καὶ μανικώτερον πηδῶντες καὶ τὰς κωδωνοφόρους εἰκόνας ἄνω, κάτω, δεξιὰ, ἀριστερὰ κινοῦντες, τούτῳ ἢ ἐκείνῳ τῶν προὔχοντων ἢ καὶ τῇ συζύγῳ αὐτῶν εἰς προσκύνῃσιν προσφέρουσιν, ὅπερ τιμῆς ἐξαιρέτου σημεῖον λογίζεται. Ἐν δὲ τῷ ἐνθουσιασμῷ αὐτῶν καὶ τῇ οἰστρομανίᾳ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἀνδρακίᾳ γυμνόποδες ἐπὶ τινα λεπτὰ χορεύουν ἢ καὶ ἀκροποδητεῖ εἰς ταύτην ταχέως εἰσέρχονται καὶ ἐξέρχονται, συνεχῶς τοῦτο ἐπαναλαμβάνοντες, ὡς τῆς ἱερότητος αὐτῶν δῆθεν σημεῖον τρανώτατον. Ἐν δὲ τῇ ταχυποδίᾳ καὶ τῇ οἰστρομανίᾳ, ἔτι δὲ καὶ τῇ παχυδερμίᾳ τῶν ποδῶν αὐτῶν, δὲν καίονται ἢ καὶ ἀδι-αφοροῦσι καιόμενοι.

§ 16. Ἄφ' οὗ δ' ἐπὶ τινος ὥρας οὕτως ἐν τῇ πυρᾷ χορεύσασαι, προπορευομένου τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ μεγάλου τεμένου. λαμπαδηφοροῦντος καὶ θυμιάματος, καὶ τοῦ θιάσου δ' ἅπαντος ὡσαύτως ἐν λαμπαδηφορίᾳ καὶ θυμιάμασιν ἐπομένου, τῆς δὲ μουσικῆς παιανίζουσης, ἐν ταῖς εἰκόσι χορεύοντα τὰ Ἄναστενάρια, εἰς τὰς οἰκίας περιέρχονται τῶν οἰκοδεσποτῶν ἐν χαρᾷ καὶ ἀναπεπταμέναις ταῖς θύραις τούτους ὑποδεχομένων καὶ τῶν εὐπορωτέρων καὶ τράπεζαν αὐτοῖς παρατιθεμένων· οἱ δ' εἰσελθόντες χορεύουσι μέχρις ἂν παρατεθῇ ἢ τράπεζα· καὶ φαγόντες καὶ πίνοντες κοί φιλοδοξηθέντες καὶ τὰ ἀγαθὰ ἐπευξάμενοι, εἰς ἄλλην οἰκίαν ἀπέρχονται, τῶν δὲ ἀκολουθούντων οἱ βουλόμενοι συνεισέρχονται καὶ τῆς τραπέζης συμμετέχουσιν· οἱ πάντες δ' οἰνοποτοῦσιν ἢ οἰνοπνεύματι μεθύσκονται. Εἰς δὲ τὰς νυκτερινὰς ταύτας ἐπισκέψεις καὶ ἡ ἀκολασία ἐμφιλοχωρεῖ, αὐστηρότατα ἄλλως ἢ μᾶλλον διὰ φόβου τῆς προσβολῆς τῆς τιμῆς τιμωρουμένης.

§ 17. Ἐπειδὴν δ' οὕτως ἅπαν τὸ χωρίον περιέλθωσι καὶ τὰ νενομισμένα δῶρα συλλέξωσιν, εἰς τὴν πυρὰν ἐπιστρέφουσι, καὶ ἄφ' οὗ ἐπὶ τινος ὥρας, ὡς καὶ πρότερον, χορεύουσιν, ὑπὸ τοῦ οἴνου τῆς οἰστρομανίας κορυφωθείσης, ὀρμῶσι ὀρμαίως καὶ ὡσπερ πτηνὰ τινα τὰ δάση καὶ τὰ ὄρη διέρχονται· τὸ δὲ πλῆθος ἀκολουθεῖ, τῆς μουσικῆς προηγουμένης καὶ τῶν λαμπαδηφορούντων καὶ τῶν ὀπλοφορούντων προπορευομένων, οὕτω, δ' εἰς τὸ γειτονικὸν χωρίον ἀφικομένων, ἐξέρχονται οἱ κάτοικοι εἰς προὔπαντησιν αὐτῶν μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων καὶ θυμιαμάτων καὶ ἐν ταῖς ἑαυτῶν εἰκόσι χορεύοντες καὶ ἀλαλάζοντες· ἄσπασάμενοι δ' ἀλλήλους καὶ φύρην μίγδην καὶ

ἐν οἰστρηλασίᾳ περιπτυσσόμενοι, εἰς τὰς ἑαυτῶν οἰκίας τούτους ὑποδέχονται φιλικώτατα, φιλοξενοῦντες αὐτοὺς καὶ φιλοδωροῦντες καὶ φιλεῦντες. Οἱ δ' Ἄναστενάροι, χορεύσαντες καὶ τὰ κράιστα ἐπευξάμενοι, οἴκαδε ἐπιστρέφουσι, προπεμφθέντες· καὶ κατὰ τὰς νυκτερινὰς δὲ ταύτας πομπὰς πολλάκις τῇ Ἄφροδίτῃ θύουσιν· εἰς δὲ τὴν πυρὰν τοῦ χωρίου αὐτῶν ἐπανελθόντες, μέχρι τῆς πρωΐας χορεύουσι.

§ 18. Τὰς δὲ νυκτερινὰς ταύτας ἐκδρομὰς καὶ τὰς ἐπισκέψεις τὰ χωρία πρὸς ἀλλήλα ποιοῦνται, λέγοντες ὅτι ὁ ἅγιος πηγαίνει πρὸς τὸν ἐν Πυργόπλῳ ἢ Βούργαρι ἀδελφόν του ἁγίου. Πολλάκις δὲ καὶ νεανίαι τὸν δρόμον τῶν Ἄναστεναρίων ὑποκόπτουσι, ἵνα μὴ δῆθεν ὁ ἅγιος ἐκ τοῦ χωρίου αὐτῶν ὑπεκφύγῃ, ἀλλ' ἐκεῖνα ἀκατάσχετα τὰς χεῖρας τῶν κωλυόντων διαφεύγουσι.

§ 19. Τὴν δ' ἐπαύριον, μετὰ τὴν ἀπόλυσιν τῆς ἐκκλησίας, ὁ ἱερεὺς εἰς τὸ ἅγιασμα ἀπέρχεται καὶ ψάλλει τὸν ἁγιασμόν, παρισταμένου τοῦ Ἀρχιαναστεναροῦ, ὅστις, μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἁγιασμοῦ, τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου λαβὼν, εἰς τὸν ναὸν ἐπιστρέφει, τοῦ δ' ἱερέως πάντα ὁμοῦ τὰ πρὸς θυσίαν ζῶα εὐλογήσαντος καὶ τὴν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας καθωρισμένην εὐχὴν τῶν ποιμνίων ἢ τὴν τῶν κρεῶν ἀναγνόντος, ὁ Ἀρχιαναστεναρῆς, σταυρώσας διὰ τῆς εἰκόνης τοῦ ἁγίου τὸν ἱερὸν ταῦρον, θυσιάζει αὐτὸν μετὰ προσοχῆς, ὥστε τὸ αἷμα νὰ ρεύσῃ εἰς τοῦ ναοῦ τὰ θεμέλια· πέλεκυς δ' ἱερὸς καὶ μὲ ἱερὸν ἐπίκοπον καὶ μάχαιρα ἱερὰ εἰς τὴν θυσίαν ὑπηρετοῦσι· καὶ τὰ μὲν κρέα τοῦ ταύρου ὅμᾳ εἰς τὰς οἰκίας διανεμόνται· τὸ δὲ δέρμα εἰς πλατέα λωρῖα κατατέμνεται καὶ ἀνὰ ἓν πέδιλον (τσαρούχι) πρὸς ἑκάστην οἰκογένειαν στέλλεται. Ὅσοις δ' ἂν μὴ ἐπαρκέσῃ ἐφέτος, τούτοις ἕξ τοῦπιδὸν προσφέρουσι. Ἐν δὲ τῷ μεταξὺ καὶ τὰ λοιπὰ θύματα οἴκοι θύονται καὶ τὰ κρέα αὐτῶν ψήνονται καὶ ἕκαστος τοῖς οἰκείοις καὶ φίλοις αὐτῶν ἢ καὶ τοῖς πτωχοῖς διανεμοῦσι. Καὶ τὰ μὲν ἀναστενάρια τὴν ἡμέραν ἐφησυχάζουσι, τὸ δὲ πλῆθος ἐν χοροῖς καὶ θαλαῖς, οἱ μὲν ἐν τῷ χωρίῳ οἱ δ' ἐν τῷ ἁγιάσματι διασκεδάζουσι.

§ 20. Τὴν δ' ἐπιούσαν νύκτα ὁ ἱερὸς χορὸς παρὰ τὴν πυρὰν ἐπὶ τῆς ἀνθρακίᾳς ἐπαναλαμβάνεται καὶ αἱ νυκτεριναὶ ἐκδρομαὶ καὶ ἐπισκέψεις· ταῦτα δὲ διαρκοῦσιν, ἄνευ διακοπῆς, ὅλον ὀκταήμερον. Ἐὰν δέ, ξένος τις παρατυχῶν, τὰ ἔργα τούτων τολμήσῃ νὰ περιγέλασῃ, ὡς ποτ' ὁ Πενθεὺς ὑπὸ τῶν Βακχῶν καὶ Μαινάδων, οὕτω καὶ αὐτὸς φονεύεται· καὶ τῆς πυρᾶς δὲ τὸ πῦρ ἱερὸν, καὶ τοῖς καπνίζουσι νὰ ἀνάψωσι τὰς καπνοσύριγγας δὲν ἐπιτρέπεται. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ κατὰ τὰς ἱερὰς ταύτας παννυχίδας, πολλοὶ τῶν πανηγυριζόντων, θεόληπτοι καὶ οἰστροπλήγες γινόμενοι, Ἄναστενάρια ἀναδείκνυνται. Τῆς δ' ἑορτῆς διαρκούσης, πρὸ τῆς οἰκίας ἑκάστου Ἄναστεναρίου φανὸς κρέματα, εἰς σημεῖον τῆς τοῦ οἰκοδεσπότη ἱερότητος.

§ 21. Κατὰ δὲ τὸ τέλος τῆς πανηγύρεως, ἐν μουσικῇ καὶ χορῷ καὶ πομπῇ τὸ χωρίον περιελθόντες, τὰς τέσσαρας ὁδοὺς αὐτοῦ σταυρόνουσι,

ἀνυψοῦντες τὰς εἰκόνας, ἵνα μὴ κακόν τι εἰσέλθῃ καὶ ἔπειτα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀρχιαναστενάρου ἐπιστρέψαντες, καὶ ἐκεῖ συμποσιάσαντες καὶ ἐν μουσικῇ καὶ χορῶ καὶ θαλαῖς εὐφρανθέντες, ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει τὰς εἰκόνας εἰς τὸν ναὸν κομίσαντες, καταδέτουσι καὶ οὕτως ἐπισφραγίζουσι τὴν πανήγυριν.

ΣΤ'. Ἡ οἰστρομανία καὶ οἱ ἱεροτελεστίαι τῶν Ἀναστεναρίων.

§ 22. Τὰς δὲ θυσίας καὶ τὰς πομπὰς καὶ τοὺς χορούς, δι' ὧν τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἐορτάζουσιν ἐν συντόμῳ ἐκθέμενοι, ἀναγκαῖον ἐνομίσαμεν ἵνα καὶ περὶ Ἀναστεναρίων καὶ τοῦ βίου αὐτῶν προσθῶμεν μικρά τινα. Καὶ Ἀναστενάρια μὲν ἢ Ἀναστενάροι (ὁ Ἀναστενάρης, ἢ Ἀναστενάρια, τὸ Ἀναστενάρι ἢ Νεστενάρι) ἐκ τῶν ἐπιφωνημάτων ἔχ' ἔχ, οὐχ οὐχ, ἴχ ἴχ, ἅπερ ἐπιφωνοῦσι χορεύοντα, ἴσως ἐπικέκληνται θεόληπτοι δὲ ἢ μᾶλλον οἰστροπληγες γίνονται ἄλλος ἄλλοτ' ἐν ἄλλῳ χωρίῳ εἰς ἢ δύο ἢ καὶ τρεῖς ἐνίοτε ὁ μὲν κατὰ τὰ ἐν Βλαχόβῳ τελούμενα προεόρτια, ὁ δὲ κατὰ τὴν μνήμην τοῦ ἁγίου ἐν τῷ ναῶ ἢ κατὰ τὸν παρὰ τὴν πυρὰν χορόν, ὁ δὲ καὶ κατὰ τὰ μεθέορτα. Πολλοὶ δὲ καὶ ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ἀσθενήσαντες καὶ ἀναδῶσαντες καὶ τῷ ἁγίῳ ὑπὸ τῶν γονέων ἀφιερωθέντες, νεανῖαι γενόμενοι, χορεύουσιν· οἱ δὲ θεόληπτοι ἄνδρες, ἢ γυναῖκες, ἢ καὶ παρθένοι, ὅτε κατὰ πρῶτον κατὰ τὴν ἐγχώριον φράσιν, «τοὺς πᾶνει ὁ ἅγιος»*, ὠχρότατοι γινόμενοι τρέμουσιν, ἀφρίζουσι καὶ ὑπὸ σπασμῶν καταλαμβάνομενοι καὶ τὸ βλέμμα ἀγριεύοντες καὶ λειποθυμοῦντες, ἐκτάδην καταπίπτουσι ἀναίσθητοι, ὥσπερ οἱ σεληνιαζόμενοι· οἱ δὲ παρόντες, ὡς ἁγίους καὶ καθαρὸς τούτους θεωροῦντες, λαμπάδας κρατοῦντες, ἐν τοῖς θυμιατηρίοις, τοὺς θυμιῶσιν. Ἐν δὲ τῇ οἰστροπληγίᾳ καὶ τῇ ἐκστάσει τῶν φρενῶν, ἀναπηδῶντες καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου ἀρπάζοντες, νυχθήμερον χορεύουσι, τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς παραφροσύνης διὰ τοῦ χοροῦ πορίζομενοι.

§ 23. Καὶ κατὰ τινὰς μὲν, ἢ οἰστροπληγία αὕτη μέθη ἐστὶ καὶ προποίησις ἀνθρωπαρίων πονηρῶν, κέρδους χάριν καὶ ἀκολασίας ἐνεκεν· ἄλλ' ὅτι μὲν τὸ πρᾶγμα οὐκ ἔστι μέθη, καταδείκνυται ἐκ τοῦ ὅτι ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων πολλάκις ἀπειληθέντες ἢ καὶ μαστιγωθέντες, τῆς ἐκστάσεως ἐπαύσαντο, καὶ ἐρωτώμενοι δὲ ὀρθῶς ἀπαντῶσι, τῶν πράγματι μεθύοντων οὐδὲν τοιοῦτον ποιούντων· ὅτι δ' οὐδὲ προσποίησις ἐστίν, ἐκ τῶνδε, ἅπερ αὐτόπται μάρτυρες ἀξιόπιστοι διεβεβαίωσαν, καταδείκνυται. Ἐν Γραμματικῷβῳ προύχοντός τινος ὁ υἱός, τῶν τελετῶν τούτων ὡς μωρῶν προλήψεων καὶ ἀφορμῶν ἀκολασίας κατηγορῶν πρότερον, οἰστροπληγῆ καὶ αὐτὸς ἐγένετο· καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐπὶ τῷ πάθει αἰσχυνόμενος, τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ ναῶ μετὰ δακρύων ἐδέ-

* Ἐν Στοργᾶς λέγουσιν ὅτι «τῇ πρὸ τῆς ἐορτῆς Κυριακῆ ἐγκαλεῖ ἡ εἰκὼν τὸν καθαρὸν ἄνθρωπον καὶ τὸν κάμνει νὰ χάσῃ τὰ συλλογικά του».

ετο καὶ θυσίας ὑπισχνεῖτο, ὅπως τύχη ἀπαλλαγῆς· ἀλλὰ τὸ πάθος οὐ δυναθεις νὰ ἀποφύγῃ, τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου ἀπὸ τοῦ ναοῦ ἤρπασε καὶ νυχθημέρον χορεύσας τὸν τῶν Ἀναστεναρίων ἔξαλλον χορόν, μόλις εἰς ἑαυτὸν συνῆλθε καὶ μῆνα ὅλον οἰκουρῶν διετέλει, ἐπὶ τῷ πάθει αἰσχυνόμενος. Καὶ γυνὴ δέ τις ἐν χωρίῳ τινὶ τοῦ Βιζύης, καὶ ἄλλη δ' ἐν Προδίβῳ, ἐν τῇ οἰστροπληγίᾳ αὐτῶν, εἰς τὸν ποταμὸν πεσοῦσαι, ἐπνίγησαν. Πολλάκις δὲ καὶ ὁ μνηστήρ μετὰ τῆς μνηστῆς χορεύσαντες, ἀλλήλους οὐ διεγνώσαν. Ἐκ τούτων τοίνυν τῶν τεκμηρίων καὶ ἐκ τοῦ ἐπὶ τῆς ἀνθρακιάς χοροῦ, ἴσως ἂν τις εἰκάσειεν ὅτι τὸ πρᾶγμα νευρική τις ἐστὶ πάθσις ἐκ τῆς δι' ἀμάθειαν μεγάλης πίστεως εἰς τὰ ἀνύπαρκτα καὶ τῆς ἐκ προλήψεως προκαταλήψεως· διὰ τοῦτο καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἐν παραφορᾷ καὶ λελυμένη καὶ ἀτμημεῖ τῇ κόμῃ καὶ γυμνόποδες χορεύσαντες, ὕστερον κεκμηκότες ὡς ἐνεοὶ κἀθῆνται, οὐδενὸς τῶν πεπραγμένων ἐνθυμούμενοι, ἵνα δ' ἡ ἱερότης τοῦ νεωστὶ γενομένου οἰστροπληγὸς καὶ παρὰ τῷ λαῷ σεβαστὴ γένηται καὶ κατακυρωθῆ, ὀφείλει πάντως ὁ νεοφώτιστος, οὕτως εἰπεῖν, ἵνα καταταχθῆ ἐν τοῖς Ἀναστεναρίοις ὑπὸ τοῦ Ἀρχιαναστενάρου, καὶ παραδεκτὸς καὶ ἀρεστὸς ἢ τῇ ἀδελφότητι.

§. 24. Ἀποτελοῦσι δὲ τὰ Ἀναστενάρια τάγμα τι ἰδιαιτερον ἢ ἀδελφότητα, ἀρχηγόν, ἢ μᾶλλον, πρόεδρον ἔχουσα τὸν Ἀρχιαναστενάρον, ὅστις ἐκ τῶν τοῦ Κωστί Ἀναστεναρίων ἐκλέγεται ἐκ διαδοχῆς τοῦ ἐκάστοτε πρεσβυτέρου ἢ ἱκανωτέρου· αὐστηρότερον δὲ καὶ ἁγιώτερον βίον ἐπιδεικνυόμενοι, σεβαστοὶ τοῖς πᾶσι γίνονται· διὸ καὶ προσερχομένοι αὐτοῖς οἱ καθήμενοι προεξανίστανται καὶ τῆς ὁδοῦ παραχωροῦσι· πάντῃ δ' ἀγράμματοί εἰσι τὰ Ἀναστενάρια, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν μόνον κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Κων(ν)τίνου καὶ τῶν Φώτων, ὅτε ὁ μέγας ἁγιασμός ψάλλεται, ὑπάγουσιν, ἄλλοτε δ' οὐδέποτε· ὡσαύτως δὲ καὶ πάντες οἱ τὰς προλήψεις ταύτας ἀποδεχόμενοι σπανίως τὸν ναὸν ἐπισκέπτονται· ὁ δὲ ἱερεὺς τοῦ χωρίου, ἐὰν θέλῃ λειτουργεῖ καὶ κατ' αὐτὰς ἀκόμη τὰς κυριακάς, διότι μόνος ψάλλει καὶ μόνος ἀκούει τὴν ἀκολουθίαν. Τὰ δὲ Χριστούγεννα, λίαν πρῶτ' ἐγειρόμενοι, τὸν ἱερὸν πλακοῦντα ἐσθίουσι καὶ οὐδὲ κἂν πατοῦσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' εἰς εὐωχίας καὶ τὴν οἰνοποσίαν τρέπονται, οὐδεὶς δ' ἐξομολογεῖται καὶ σπανίως μεταλαμβάνουσι τὰ Ἀναστενάρια· ἀλλ' ἰδιαιτέρα τεμένη ἐν ταῖς ἑαυτῶν οἰκίαις ἔχουσι, μέγαρον (κονάκια) τῶν παπποῦδων ταῦτα ἀποκαλοῦντες. Ἔστι δὲ ταῦτα πενιχρά τινα δωμάτια, ἐν οἷς αἱ εἰκόνες τοῦ ἁγίου αἱ χορεύουσαι ἀνήρτηνται καὶ λυχνίαὶ πρὸ αὐτῶν ἴστανται καὶ λύχνοι ἄσβεστοι κρέμανται. Πάππον δ' ἢ παπποῦν τὸν ἅγιον Κωνσταντῖνον ἀποκαλοῦσι καὶ τὰς εἰκόνας τούτου, παπποῦδες καὶ τὰ τεμένη αὐτῶν, τῶν παπποῦδων μέγαρον· τὸ δ' ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἀρχιαναστενάρου ἐν Κωστί, μέγαρον μέγα τῶν παπποῦδων ἐπικέκληται, τοῦτο δ' ἐστὶ καὶ τῶν πάντων ἱερώτατον· διότι καὶ ὁ ἐν Κωστί Ἀρχιαναστενάρος ἀπάντων σεβασμιώτατος καὶ ταῖς ἐπιταγαῖς τούτου τὰ τῶν ἄλλων

χωρίων Ἀναστενάρια πείθονται. Ἐκεῖ δὲ καὶ ὁ ἱερός θησαυρός τῶν Ἀναστεναρίων, ἐξ ἀφιερωμάτων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν καὶ ἀρχαίων νομισμάτων καὶ ἄλλων κοσμημάτων συνιστάμενος, μετ' εὐλαβείας κεκρυμμένος φυλάσσεται· καὶ ἀμύθητόν τινα πλοῦτον, πρὸς τὴν πενίαν τῶν κατοίκων, ὅτι περιέχει, ἄδεται. Ἐκ τούτου δ' ὁ Ἀρχιαναστενάρης καὶ τὰ Ἀναστενάρια μόνα εἰς ἰδίας δαπάνας ἐξοδεύουσι, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Ἀρχιαναστεναρίου, εἰς τὸν διάδοχον τούτου ὑπὸ τῆς ἀδελφότητος ἐκλεγόμενον παραδίδεται. Εἰς δὲ τὰ μέγαρα ταῦτα τῶν παππούδων ἄνδρες καὶ γυναῖκες μετ' εὐλαβείας φοιτῶσιν ἐν ταῖς ἑορταῖς, θυμίαμα καὶ λαμπάδας καὶ ἔλαιον κομίζοντες καὶ τὰς εἰκόνας τῶν παππούδων ἀσπαζόμενοι· καὶ ἄλλοτε δ' ὁπότεν ἀσθενήσῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ κτήνος ἢ ἄνθρωπος ἢ ἀπολέσῃ τι ἢ κακὸν ὄνειρον ἴδωσιν, εἰς τὰ τεμένη ταῦτα καταφεύγουσι, τὰ δὲ Ἀναστενάρια, εἰς τὰ τῶν ἀσθενῶν ἢ τῶν γονέων αὐτῶν ἢ τῶν κυρίων τῶν κτηνῶν ἀμαρτήματα τὴν αἰτίαν τοῦ κακοῦ ἀποδίδοντα, διὰ ταγμάτων θυσιῶν, ἐλαίου, κηροῦ, χρημάτων καὶ ἐπαργυρώσεως ἢ ἐπιχρυσώσεως εἰκόνων ὑπισχνοῦνται τὴν ἴασιν· καὶ τῶν ὄνειρων δ' ἐπιτηδεῖως ποιοῦνται τὴν ἐξήγησιν.

§. 25 Προσέτι καὶ ἱερατικὰ ἴδια ἔργα τὰ Ἀναστενάρια ἔχουσι.

Α'. Τὸ θύειν τὸν ἱερὸν ταῦρον κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου.

Β'. Τὸ ἐπὶ τῆς ἀνθρακιᾶς χορεῦειν καθ' ἅπαν τὸ κατὰ τὴν ἑορτὴν ὀκταήμερον, καὶ τὰς νυκτερινὰς εἰς τὰς οἰκίας ἐπισκέψεις καὶ τὰς εἰς τὰ πέριξ χωρία ἐκδρομὰς.

Γ'. Τὸ ἀντλεῖν τοῖς εὐσεβέσι τὸ πρὸς τὸ νύψασθαι καὶ τὴν πόσιν ἁγίασμα.

Δ'. Τὸ ἐξομολογεῖν τοὺς προσερχομένους καὶ δι' ὑποσχέσεως θυσιῶν εἰς τὸν ἅγιον, τῶν ἀμαρτιῶν δωρεῖσθαι τὴν ἄφεσιν.

Ε'. Τὸ χρησιμοδοτεῖν τοῖς χρωμένοις περὶ τῶν μελλόντων· διότι, κατὰ τὸν Εὐριπίδην, «ὅταν ὁ Θεὸς εἰς τὸ σῶμα ἔλθῃ πολὺς, λέγειν τὸ μέλλον τοὺς μεμνητάς ποιεῖ»· καὶ οὗτοι τοίνυν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δῆθεν ἐμπεφορημένοι, ᾧδὲ πῶς τὸ μέλλον προλέγουσιν. Ἐρωτᾷ δ' Ἀρχιαναστενάρης τὴν εἰκόνα τοῦ παπποῦ. Ἐπειτα, κλίνων τὸ οὖς πρὸς αὐτὴν προσποιεῖται ὅτι δῆθεν ἀκούει, καὶ ἀπαντᾷ αὐτός, ὡς ὑπὸ τοῦ ἁγίου ἐμφορούμενος, τοιαῦτα λέγων: «ὁ παπποῦς ἀπαιτεῖ θυσίαν ταύρου ἢ κριοῦ ἢ ἀρνός ἢ ἔλαιον, ἢ καὶ χρήματα, ὅπως ἢ ἐκβασίς τοῦ μέλλοντος αἰσία γένηται». Οἱ δὲ περὶ ἀμφιβόλων πραγμάτων χρησιμοί. οἷος ὁ περὶ τῆς τῶν νοσοῦντων ἀναρρώσεως, λοξοὶ καὶ διαφορούμενοι ἐκφέρονται, ὥσπερ οἱ τῆς Πυθίας· τὸ δὲ λάθος ἀείποτε εἰς τὴν ἑλλιπῆ τοῦ τάγματος ἐκπλήρωσιν ἀποδίδεται. Πολλάκις δὲ καὶ Ἀναστενάρης τις ἐν τῷ δαισθοδόμῳ τοῦ τεμένους κεκρυμμένος ἀπαντᾷ ὡς παπποῦς δῆθεν. Καὶ μακρόθεν δ' οἱ συγγενεῖς τοῦ πάσχοντος, φέροντες φόρεμά τι αὐτοῦ, ἐρωτῶσι τὰ Ἀναστενάρια περὶ τῆς ἀναρρώσεως· ἐκεῖνα δὲ ἀποκρίνονται οὕτως ἢ ἄλλως ἐπὶ τοῦ φορέματος μαντεύοντες, καὶ οἱ χρησιμοί ὡς ἐπαληθεύοντες λέγονται ὑπὸ τοῦ ὄχλου καὶ πιστεύονται. Καὶ παρὰ τὴν πυρᾶν

δὲ βεβιαχενυμένοι καὶ ἔνθεοι χορεύοντες πολλάκις χρησιμοδοτοῦσι· καὶ δὴ καὶ ποτὲ τις ἔκλεψε μελίτσια· ὁ δὲ ἀπολέσας αὐτὰ εἰς τὸν παπποῦν, ἐὰν εὐρίσκοντο, ἔταξεν. Ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον τὰ ζῶα τοῦ κλέπτου ἐψόφησαν, τῇ κλοπῇ ἀποδιδούς τὴν ζημίαν ὁ κλέπτης, προσελθὼν τῷ Ἀναστενάρῳ, ἔξωμολογήθη, τὴν πρὸς τὸν παπποῦν μεσιτείαν ἐπικαλούμενος, ὅπως ἐξιλεώσῃ τοῦτον διὰ τάγματος, ὁ δὲ Ἀναστενάρης παρήγγειλεν αὐτῷ ἵνα, κρατῶν λαμπάδα, τὸν θυμῷ κατὰ τὴν ἑορτὴν ἐν τῇ πυρᾷ χορεύοντα. Καὶ λοιπὸν κατὰ τὴν ἑορτὴν ὁ Ἀναστενάρης χορεύων, ἔλεγεν ὅτι ὁ παπποῦς εἶπεν αὐτῷ τίς τὰ μελίτσια ἔκλεψε, καὶ διέταξεν αὐτὸν ἵνα τὸν κλέπτην φανερώσῃ· ὁ δὲ ταῦτα ἀκούων, ἵνα μὴ φωραθῇ, ἐθυμία αὐτὸν ἔτι προθυμότερον· ἀλλ' ὁ Ἀναστενάρης, ὑπὸ τοῦ κυρίου τῶν μελισσῶν παρακαλούμενος, τραγῳδῶν ἐν τῷ χορῷ καὶ «δὲν βαστῶ, δὲν βαστῶ δὲν βαστῶ, θὲ νὰ τὸ πῶ» λέγων, τὸν κλέπτην ἐφανέρωσεν· ὁ δὲ ρόπαλον ἀρπάσας, τὸν Ἀναστενάρῳ ἐφιλοφρονήσατο, λέγων· «ὁ παπποῦς σὲ τὸ εἶπεν ἢ ἐγώ; ἂν δὲν σὲ τῶλεγα ἐγώ, ποῦ θαλὰ τὸ ξεύρεις σύ;». Οὕτω δ' ἡ ἀνέκαθεν περὶ τοὺς χρησμοὺς ἐπικρατήσασα γοητεία καὶ τέχνη καὶ τοῖς Ἀναστεναρίοις γνωστὴ καὶ ἡ ἀγυρτία συμπαρομαρτεῖ καὶ πρὸς τὴν ἀπάτην τῆς παχυλῆς ἀμαθείας καὶ προλήψεως χρήσιμος.

Γ'. Προσκαλοῦνται τὰ Ἀναστενάρια εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πάσχοντος καὶ μετὰ πολλῆς εὐλαβείας ἐν λαμπάσι καὶ θυμιάμασιν αὐτοὺς οἱ οἰκεῖοι τοῦ ἀσθενοῦς ὑποδέχονται· οἱ δὲ ἐν ταῖς εἰκόσι τῶν παπποῦδων ἐλθόντες, σταυροῦσιν τὸν ἀσθενῆ καὶ τὸν ἱερὸν χορὸν, τῆς μουσικῆς παιανιζούσης, περὶ αὐτὸν χορεύσαντες, ἐρωτῶσι τὸν παπποῦν, κλίνοντες τὸ σῆς πρὸς τὴν εἰκόνα, ἂν ὁ ἀσθενὴς μέλλῃ νὰ ζήσῃ· καὶ ὡς παρὰ τοῦ ἁγίου δῆθεν λοξῶς ἀποκρίνονται, διὰ τάγματος θυσίαν καὶ ἀνάρρωσιν ὑπισχνούμενοι καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἀσθενείας τῇ παρὰ τοῦ πάσχοντος ἢ καὶ τῶν προγόνων αὐτῶν ἀμελείᾳ θυσίας τεταγμένης ἀποδίδοντες. Φιλοδωρηθέντες δὲ καὶ τελείαν ἀνάρρωσιν ἐπευξάμενοι, ἀπέρχονται, καὶ εἰ μὲν ἀναλάβῃ ὁ ἀσθενὴς, αὐτὸς θύει τὸ τεταγμένον θῦμα καὶ συμπόσιον παραθέμενος, ἔστι δὲ τὰ Ἀναστενάρια καὶ ἐν χοροῖς καὶ θαλίαις εὐφραίνονται· εἰ δὲ καὶ ἀποθάνῃ, οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ ἐν τῷ ναῷ τὴν θυσίαν προσφέρουσιν. Ἐὰν δὲ ὁ ἀσθενὴς εἶναι παῖς ἢ μειράκιον, ὑπὸ τῶν γονέων τάζεται ἵνα χορεύῃ ἀναρρώσας, ὡς Ἀναστενάριον.

Ζ'. Ὅποταν δ' ἐπιζωοτία συμβῇ ἢ ἄλλη τις ἐπιδημία ἢ ἀναφανῆ βρुकόλαξ, ὃν Σμερδάκι ἀποκαλοῦσιν ἢ Γούστρελον, (α) ἐξέρχονται εἰς λιτανεῖαν τὰ Ἀναστενάρια ἐν μουσικῇ καὶ χορῷ καὶ πομπῇ, τὰς εἰκόνας τῶν παπποῦδων κρατοῦντα, καὶ δρομαῖοι τρέχουσι, τὸν βρुकόλακα δῆθεν διώκοντες

(α) Σμερδάκι ἴσως ἐκ τοῦ σμερδαλέως καὶ Γούστρελος ἴσως Βούστρολος, ἐκ τοῦ βοῦς καὶ οἰστρος καὶ ἐλαάνω· ὡς οἰστροηλατῶν καὶ ταράττων καὶ πνίγων πολλάκις τὰς βοῦς· καὶ τὸ ρῆμα γουστρελιάζω—βρुकολακιάζω—ἐξαγρυπνῶ. Ἐγουστρέλιασεν ἀπόψε—δὲν ἐκοιμήθη, ἀλλ' ἠγρύπνει ὡς βρुकόλαξ.

ἀνὰ τὰ ὄρη ἢ εἰς τὰς οἰκίας καὶ κατ' αὐτοῦ πυροβολοῦντες, διότι προσποι-
οῦνται ὅτι δῆθεν βλέπουσιν αὐτὸν ὡς ἄσκὸν μέλανα πλήρη αἵματος. Ἐπειτα
τὰς τέσσαρας ἄκρας τοῦ χωρίου διὰ τῶν εἰκόνων σταυροῦσι, τὸ κακὸν ἐκδι-
ώκοντες καὶ φραγμὸν αὐτῷ τιθέμενοι. Ἐν ἑκάστη δὲ πλευρᾷ τοῦ χωρίου
κηπάριον ἱερὸν τῶν παπποῦδων περιπέφρακται, ἱεροῖς δένδροις κατεσπια-
σμένον, καὶ ἐν αὐτῷ περίπτερον, ἐνθα κατὰ τὴν λιτανεῖαν τὰς εἰκόνας εἰς
προσκύνησιν καταθέτουσι, καὶ κατὰ τὴν μνήμην δὲ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου
καὶ τὰς ἄλλας ἐπισήμους ἑορτὰς ἐκεῖ τὰ Ἄναστενάρια χορεύουσι ἐν ταῖς
εἰκόσι περὶ τὸ περίπτερον. Ἐπὶ δὲ τῶν σανίδων τούτου σταυροὶ δι' ἐρυθρὰς
βαφῆς εἰσὶν ἐξωγραφισμένοι καὶ λυχνία ἴστανται, ὅπου τὸ προσερχόμενον
πλήθος λαμπάδας ἀνάπτει καὶ θυμῖα καὶ προσκυνεῖ.

Η'. Ὅπταν ὁ θεμέλιος λίθος νεοδημένου τινὸς οἰκίας κατατίθεται, ὁ
μὲν ἀρχιτέκτων θύει μέλαν πρόβατον ἐν τῷ μέσῳ τοῦ οἰκοπέδου, ἐντὸς λάκ-
κου χύνων τὸ αἷμα· τῶν δὲ Ἄναστεναρίων προσκληθέντες, ὁ Ἀρχιαναστε-
νάριος, ἀνὰ μίαν λαμπάδα ἐν ταῖς τέσσαροι γωνίαις τῆς οἰκίας ἀνάπτει καὶ
λαβὼν θυματήριον, θυμῖα πάντας τοὺς παρόντας· ἔπειτα θάπτει τὴν κε-
φαλὴν τοῦ θύματος ἐν τῷ λάκκῳ, ἐνθα καὶ τὸ αἷμα ἔρρευσε· καὶ λαβόντες
τὰς εἰκόνας τῶν παπποῦδων, χορεύουσι τῆς μουσικῆς παιανίζουσης, μέχρις
ἂν ὅτου παρατεθῇ τὸ συμπόσιον· φαγόντες δὲ καὶ πιόντες καὶ τὰ κρᾶτιστα
ἐπευξάμενοι, ἀπέρχονται.

§. 26. Οἱ δὲ τῶν χωρίων τούτων κάτοικοι, οἱ μὲν ἀπαξ μόνον τοῦ
ἐνιαυτοῦ κατὰ τὰ Φῶτα εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπάγουσι καὶ οὐδέποτε μεταλαμ-
βάνουσι, οἱ δ' εἰς αὐτὴν τοῦ βίου τὴν τελευταίην φθάσαντες· οἱ δὲ σπανίως
κατὰ τὰς ἐπισήμους ἑορτὰς μόνον εἰς τὸν ναὸν ἔρχονται· πολλοὶ δὲ τούτων
εἰς τὸ δάσος ἐξελθόντες καὶ ἐπὶ μεγάλῳ δένδρῳ σταυρὸν χαράξαντες, ἐνώ-
πιον αὐτοῦ τὰς ἑαυτῶν ἁμαρτίας ἐξαγορεύονται· τῶν δὲ συνεχῶς εἰς τὸν
ναὸν φοιτωσῶν γυναικῶν ἔρωτα πρὸς τὸν ἱερέα καταγιγνώσκουσι· καὶ τὸν
ἅγιον δὲ Κωνσταντῖνον, ἐν τῇ ἀμαθείᾳ καὶ πλάνῃ αὐτῶν, οἱ πάντες σύζυγον
καὶ οὐχὶ υἱὸν τῆς ἁγίας Ἐλένης νομίζουσι καὶ φιλόγυνον αὐτὸν καὶ ἀκόλα-
στον θεωροῦσι· διὸ καὶ τὰ ὄργια τῆς Ἀφροδίτης κατὰ τὴν ἑορτὴν ἐν ἀδείᾳ
ἑαυτοῖς ἐπιτρέπουσι. Καὶ περὶ μὲν τὰ θεῖα πάντῃ ψυχροὶ καὶ ἀδιάφοροι
ὄντες, ταῖς ἑαυτῶν προλήψεσι μέγιστον σέβας ἀπονέμουσι, καὶ τὴν εὐφορίαν
τῆς γῆς καὶ τὴν εὐκρασίαν τῶν καιρῶν καὶ τὴν τῶν ποιμνίων αὔξησιν εἰς
τὴν πιστὴν τῶν ἐθίμων τούτων τήρησιν ἀποδίδοντες· διότι, ὡς νομίζουσι,
ἀναγκασθέντες ἔστιν ὅτε ὑπὸ τοῦ ὑπερμέτρου ζήλου ἀρχιερέων τινῶν μᾶστιξι
καὶ καθείρξεσι καὶ παντοίαις καταδρομαῖς ἢ καὶ τῇ ἐπεμβάσει τῆς ἐπιτοπίου
ἀρχῆς, ἵνα τῶν ὀργίων παύσωνται, μεγάλην δυστυχίαν ἐπὶ τὴν ἑαυτῶν χώραν
εἶδον ἐπελθοῦσαν. Ὅθεν καὶ εὐκαιρίας δραξάμενοι, πάλιν αὐθις τὰς ἑορτὰς
αὐτῶν ἐν λαμπρότητι πανηγυρίζουσι.

§. 27. Τοὺς δὲ ἱερεῖς, τοὺς μὲν σιωπῶντας καὶ παραβλέποντας καὶ μὴ

ἔξελέγχοντας, προθύμως καὶ πλουσιοπαρόχως φιλοδωροῦσιν, ὡς οἱ πολλὰ ἔτη ἐκεῖ ἐφημερεύσαντες παπᾶ Εὐγενῆς καὶ παπᾶ Σταμάτης, οἱ ᾽Αβδημιῶται, διεβεβαίωσάν μοι· τοὺς δὲ νουθετοῦντας καὶ ἀποτρέποντας καὶ τὸν ναὸν κλείοντας καὶ τὰς εἰκόνας μὴ παραδιδόντας ἐμίσουν, κατέτρεχον, ἐσυκοφάντουσαν καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐφιλοδώρουν· διὸ καὶ ἐγχωρίους ἱερεῖς πρὸς ἡσυχίαν αὐτῶν οἱ ἀρχιερεῖς ἐχειροτόνησαν.

Ζ'. Αἱ χορεύουσαι εἰκόνες

§. 28. Αἱ δὲ τῶν παπούδων χορεύουσαι εἰκόνες λαβὰς ἔχουσιν ἱκανῶς μακρὰς κάτωθεν ἐκ τῆς αὐτῆς σανίδος, πρὸς τὴν κατὰ τὸν χορὸν τῶν ᾽Αναστεναρίων εὐκόλον διαχείρισιν, ἐπηργυρωμένα· δ' εἰσι κεχρυσωμένα καὶ παντοίοις κοσμήμασιν, οἷον χρυσοῖς καὶ ἀργυροῖς ἐνωτίοις καὶ δακτυλίοις καὶ ψελλίοις καὶ ἀλύσει καὶ ἀρχαίοις νομίμασι κεκοσμημένα· σκέπη δ' ἐρυθρὰ μέχρι τοῦ τραχήλου διήκουσα ὡσπερ τις ἐπενδύτης, τὴν εἰκόνα καλύπτει ἕξ οὐ στερεοὶ καὶ εὐμεγέθεις ἀργυροὶ κώδωνες εἰς πλῆθος ἐξήρτηνται· τῶν δὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις Χριστιανοῖς εἰκόνων τοῦ ἁγίου Κωνταντίνου διαφέρουσι καθ' ὅτι ἡ ἁγία Ἐλένη ζωγραφεῖται διεζωσμένη τὴν ἐσθῆτα καὶ τὸν ἕτερον πόδα ὡς χορεύουσα διῆθεν προτείνουσα· εἰκόνας δὲ τοιαύτας καὶ ἐν τοῖς ναοῖς ἔχουσιν ἄλλ' ἰδίᾳ ἐν τοῖς τῶν παπούδων τεμένεσιν, ἃς καὶ ἱερωτάτας νομίζωσι. Καὶ αἱ τοῦ ἁγίου δὲ Παντελεήμονος εἰκόνες λαβὰς ἔχουσιν καὶ ἐρυθρῶ χιτῶνι καὶ κώδωσιν ἀργυροῖς καὶ παντοίοις κοσμήμασι κεκόσμηται παρ' οἷς ἡ ἐορτὴ τούτου ἐν χοροῖς καὶ πομπαῖς καὶ θυσίαις πανηγυρίζεται παρὰ δὲ τῶν πρεσβυτέρων ἁγίων, οἷον τοῦ ἁγίου Δημητρίου (α) τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τῶν λοιπῶν, ἐν ταῖς εἰκόσιν αὐτῶν πρὸ χρόνων ἐχόρευον.

§ 29. Πολλάκις δὲ δεινούς διωγμούς παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς ἀρχιερέων αἱ τοιαῦται εἰκόνες, ὡσπερ εἶδωλὰ τινα λατρευόμεναι, ὑπέστησαν, καὶ ὁ πέλεκυς βαρὺς κατ' αὐτῶν ἐπέπεσε καὶ εἰς τὸ πῦρ παρεδύθησαν, κατὰ τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ τε πανιερωτάτου πάλαι μὲν ποτὲ Σωζουαγαθουπόλεως ἥδη δὲ πρώην Λαρίσσης κυρίου Δωροθέου καὶ τοῦ πρώην Σωζουαγαθουπόλεως κυρίου Προκοπίου καὶ τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει γενομένου πρώην Βιζύης, κυρίου Ματθαίου, ὅστις μάστιξι πολλάκις, ὡς αὐτὸς ἰδίῳ στόματι ἡμῖν ὁμολόγησε, τὰ ᾽Αναστενάρια ἐφιλοφρονήσατο· ἀλλ' ὁ διωγμὸς, ὡς αἰεῖποτε, ἀντὶ τοῦ καταπαῦσαι τὴν πρόληψιν, ἔτι μᾶλλον αὐτὴν ἐπέτεινε καὶ βαθυῖθίζον καὶ ἰσχυροτέραν κατέστησεν ἢ δ' αὐτοῦ πανιερότης ὁ ἅγιος πρώην Σωζουαγαθουπόλεως, κύριος Προκόπιος, πρῶτον μὲν σφοδρότερον καταδιώξας τὰ ᾽Αναστενάρια, μετετέθη ἐκ τῆς ἐπαρχίας αὐτοῦ διαταγῇ τῆς ὑψηλῆς Πύλης,

(α) Ἐν Δαρδανελλίοις πρὸ τριῶν καὶ εἴκοσιν ἐτῶν διδάσκοντες εἶδομεν ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ ἁγ. Δημητρίου ταῦρον μέλανα θυόμενον καὶ τὸν ἱερέα εὐλογοῦντα τὸ θῆμα· διεβεβαίου δ' ὁ ἱερεὺς ὅτι ἡ θυσία μέλανος ταύρου τακτικῶς κατ' ἔτος ἐγίνετο.

ὡς ἰδίῳ στόματι ἢ αὐτοῦ πανιερότης διηγήσατο καὶ ἐνεργεῖα τοῦ Τσεμίλογλου Ὅσοις Ναζιρί, ἐπιστάτου τῶν κατὰ τὸ Μικρὸν Σαμακόβιον μεταλλείων τοῦ σιδήρου, ἐν οἷς πλεῖστοι ἐκ τῶν χωρίων τούτων εἰργάζοντο· αὐτῆς δ' ἐπανελθὼν εἰς Σωζούπολιν, μετριώτερον πρὸς αὐτοὺς ἐπολιτεύσατο· τῆς δὲ μεθόδου ταύτης, τῆς διὰ τοῦ πελέκεως καὶ τοῦ πυρὸς καὶ μάστιγος ἀνεπιτυχοῦς μέχρι τοῦδε ἀποδειχθείσης, ὑπολείπεται, νομίζομεν, ἢ διὰ τῆς συστάσεως σχολείων καὶ τῆς πατρικῆς διδασκαλίας καὶ νοθεσίας συνετῶν ἀρχιερέων· ἐναπόκειται δὲ τῇ φιλοστοργίᾳ τῆς μητρὸς Ἐκκλησίας, ἵνα περὶ τοῦ φωτισμοῦ καὶ τῆς ψυχικῆς σωτηρίας καὶ τῶν ταλαιπώρων τούτων τέκνων αὐτῆς φροντίσῃ, τῶν ἐν βαθεῖ σκότῳ ἤδη διαπορευομένων.

Η'. Ὁμοιότης τῶν τελετῶν τῶν Ἀναστεναρίων πρὸς τὰ τοῦ Διονύσου ὄργια καὶ τὰς τῶν ἄλλων θεῶν πομπάς.

§. 30. Ἀρχαῖαι δ' αἱ τελεταὶ αὗται καὶ αἱ πομπαὶ καταφαίνονται, διότι πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ ὄργια τῶν Βακχῶν καὶ τῶν Μαινάδων ἔχουσι· διότι, ὡς τὸ πάλαι, οἱ τελοῦντες αὐτὰ οἰστροπλήγες καὶ μανιώδεις γινόμενοι, οὔτε τῶν λεγομένων οὔτε τῶν πρατιομένων εἶχον αἴσθησιν, οὔτω καὶ νῦν τὰ Ἀναστενάρια, ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες, ἐν τῇ οἰστρομανίᾳ αὐτῶν, ἔξαλλοι καὶ γυμνόποδες καὶ λελυμένη τῇ κόμῃ χορεύσαντες καὶ πομπεύσαντες, μετὰ ταῦτα οὐδενὸς τῶν λεχθέντων καὶπραχθέντων μέμνηται, καὶ ἐν τῷ χορῷ ἀλλήλους οὐ διεγνωσαν ἀντὶ δὲ τοῦ τῶν Βακχῶν ἐπιφωνήματος εὐοῖ! σαβοῖ! τοὺς στεναγμοὺς ἔχ' ἔχ, οὔχ' οὔχ', ἐπιφωνοῦσι· καὶ ὡσπερ αἱ Μαινάδες ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ κρατοῦσαι θύρσον, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ ἀγαλμάτιον τοῦ Διονύσου, ὠργίαζον, ἢ ἐν ταῖς ἱεραῖς πομπαῖς τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν ἐπ' ὤμων οἱ ἱερεῖς φέροντες, ἐπεφώνουν ὑπὸ τοῦ ἄχθους δῆθεν τῆς θεότητος βαρυνόμενοι, οὔτω τὰ Ἀναστενάρια τὰς εἰκόνας φέρουσι στενάζοντα. Αἱ δ' εἰς τὸν Κιθαιρῶνα παννυχίδες καὶ ἢ κατ' αὐτὰς ἀκολασία, ἦν κατ' ἀρχὰς ὑπώπτενον μὲν, κατὰ τὸν Εὐριπίδην, παρ' ᾧ ὁ Πενθεὺς φησι· «Πρόφασιν μὲν ὡς δὴ Μαινάδας θυσκόους, τὴν δ' Ἀφροδίτην πρόσθ' ἄγειν τοῦ Βακχίου· γυναῖξί γὰρ ὅπου βότρουος ἐν δαιτὶ γίγνεται γένος, οὐχ' ὑγιᾶς οὐδὲν ἔτι λέγω τῶν ὄργιων»· ἀλλ' οὐδόλως ὑπῆρχεν, ὕστερον δ' ἐπεκράτησε, καὶ ὑπὸ τῶν Ἀναστεναρίων τελοῦνται. Ὅπως δὲ τὸ πάλαι ἐν Λακεδαιμόνι κατὰ τὰς πομπὰς ἔλεγον ὅτι ἡ Δημήτηρ εἰς ἐπίσκεψιν τῆς ἐν Ταινάρῳ Κόρης ἀπήρχετο, οὔτω καὶ ἤδη τὰ Ἀναστενάρια λέγουσιν ὅτι ὁ ἅγιος τοῦ Σοργὰς εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ ἐν Ἀφκαριοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἁγίου ὑπάγει· ἱερὸς δὲ τὸ πάλαι ὁ χορὸς περὶ τὸν βωμὸν καὶ ὀρχήσῃ ἐνθουσιώδει καὶ μολπῇ θορυβῶδει ἐτέλουν τὰ ὄργια· ἱερὸς καὶ ἤδη ὁ παρὰ τὴν πυρὰν χορὸς καὶ ἡ μουσικὴ ἀχώριστος· ὅπως δ' ἡ πυρὰ τὸν βωμὸν ἀντικατέστησεν, ἢ ἀνίχνευσις τούτου τοῖς δεινοῖς περὶ τὴν μυθολογίαν καὶ τὸν βίον τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐναπό-

κείται· τὰ δ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κυκλίου χοροῦ μανικῶς πηδῶντα Ἐναστενά-
ρια, τοὺς τοῦ ἀρχαίου Κρητικοῦ χοροῦ κυβιστήρας ἴσως ἀντικατέστησαν·
«δοιῶ δὲ κυβιστῆρε κατ' αὐτούς, μολπῆς ἐξάρχοντες, ἐδίνεον κατὰ μέσους»
(Ἡσιόδ.) καὶ ὅπως κατὰ τὴν Βοιωτικὴν ἑορτήν, τὰ Ἐαγριῶνια, ὑπετίθετο
ὅτι ὁ Διόνυσος ἐκ τῆς χώρας ἐξέφυγεν, οἱ δὲ ὀργιάζοντες ἀνεζήτουν αὐτὸν τρέ-
χοντες ἀνὰ τὰ ὄρη, οὕτω καὶ ἡδὴ φεύγοντος τοῦ τὴν εἰκόνα κρατοῦντος Ἐνα-
στεναρίου εἰς τὰ ὄρη κατὰ τὰς νυκτερινὰς ἐν λαμπαδηφορίαις ἐκδρομάς,
ἄνδρες ὄπλοφόροι τὸν δρόμον περικόπτουσι, τὴν εἰς τὸ ἄλλο δῆθεν χωρίον
φυγὴν κωλύοντες. Καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Ἐναστεναρίων δὲ θυσία τοῦ ταύρου σχέ-
σιν τινὰ ἴσως ἔχει πρὸς τὴν μορφήν τοῦ Βάκχου, διότι ταυροφνῆς καὶ ὁ
Διόνυσος, καὶ αἱ Βάκχαι κατὰ τὸν Εὐριπίδην, «φάνηθι ταῦρος» ἐπεφώνουν
τὸν Διόνυσον. Ὡμὰ δὲ τὰ κρέα τοῦ θύματος διανέμονται, ἴσως διότι καὶ
ἄμνηστος ἐπεκαλεῖτο ὁ Διόνυσος. Ἔτι δ' ὅπως τὸ πάλαι ὁ ἀσεβὴς Πενθεύς,
ἀκολασίαν ὑποπιεύσας ἐν τοῖς ὀργίοις, ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ μητρὸς κατεσπαρά-
φη, οὕτω καὶ ἡδὴ, ὅστις ἂν τῶν ξένων παρὼν τῶν ὑπὸ τῶν Ἐναστεναρίων
τελουμένων καταγελάσῃ, οὗτος ἐξ ἅπαντος φρονεῦται. Καὶ ἡ κατὰ τὰς πα-
νηγύρεις δὲ ταύτας ἐπικρατοῦσα μέθη οὐ μικρὸν τὰ τοῦ Διονύσου ἀποδεί-
κνυσιν ὄργια. Ἐν δὲ ταῖς Βάκχαις τοῦ Εὐριπίδου μεγίστη ἡ ὁμοιότης τῶν
Ἐναστεναρίων πρὸς τὰς Μαινάδας καταφαίνεται.

§. 31. Καὶ τῶν πατέρων δὲ τῆς Ἐκκλησίας πολλοί, τὰς τοιαύτας προ-
λήψεις κατακρίνοντες, πολλὴν τὴν καταφορὰν ἐπιδείκνυνται κατὰ τῆς τούτων
διατηρήσεως. Ἐν τῷ Ταμίῳ, λόγου χάριν, τῆς Ὀρθοδοξίας, ἐν κεφαλαίῳ
NE'. ἐπιγραφὴν φέροντι «περὶ τῶν βασταζόντων τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ πα-
ραφρονούντων», ἡ εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἐρμηνεία Κυριλλίου Ἀλεξαν-
δρείας παρατίθεται, λέγουσα· «Ἐν καταγελάστοις πανηγύρεσιν ἐξεκόμενον
τῶν σηκῶν τὰ ἀγάλματα. Ἐπαναθέμενοι δὲ ταῦτα τῶν ἱερέων τινές, περιήε-
σαν ἐν πλατείαις, κατασειόμενοι τε καὶ οἶον μεθύσκοντες, ὡς ἀχθοφοροῦντες
ἄγαν, καὶ ἔνθα ἂν ἐπιβαρῆσειεν, ὃ καὶ δοκιμάζειν ἠθέλον, ἐκεῖ πως καὶ συ-
νωθούμενοι καὶ μὴ φέρειν τὸ ἄχθος ὑποκρινόμενοι· ὁ δὲ ἀσύνητός τε καὶ
ἀγελαῖος δῆμος, γυναιὰ τε φρενῶν ἔρημα κατεκρότει ταῖς εὐφημίαις, τὴν
ἄψυχον ὕλην εἰδοποιηθεῖσαν ὀρώντες εἰς ἄνδρα τυχόν ἢ γυναῖκα, ᾗοντό τε
κατὰ ἀλήθειαν καὶ ἀφόρητον ἐνέειν βάρος τὸν διακομιζόμενον τοῖς ἀναθε-
μένοις εἰς ὄμους αὐτόν»· ὁ δὲ συγγραφεὺς τῆς βίβλου ταῦτα ἐπισυνάπτει·
«λοιπόν, τέκνον μου, δὲν εἶναι τοιοῦτότροπα καὶ παρόμοια σχεδὸν τὰ ἔργα
τῶν τοιούτων λεγομένων Χριστιανῶν, ὅπου οὔτε ἀπὸ εὐλαβείας τινὸς εἰς τὰ
τοιαῦτα ξεπέφτον ἀνόσια καὶ ἄτοπα πράγματα ; ἵλεως ὁ Θεός ! Ἐπειδὴ καὶ
ὁ νόμος τοὺς ἀρπάζοντας τὰς εἰκόνας καὶ ἀτάκτως βαδίζοντας, τοὺς κληρι-
κοὺς καθαίρει καὶ τοὺς λαϊκοὺς ἀφορίζει βαρέως»· ἐν κεφαλαίῳ δὲ NH',
κατακρίνων τὰς παρὰ τοῖς χριστιανοῖς εἰθισμένας θυσίας, ταῦτα προστίθησιν·
«ἡμεῖς δὲ οἱ ἀπλανεῖς Ὀρθόδοξοι ἔπρεπε καὶ τὸ αἷμα μας νὰ χύσωμεν, ἀγω-

νιζόμενοι αὐτὰ νὰ ξεκόψωμεν, διὰ νὰ μὴ τέλος πάντων ἐ λ λ η ν ἰ ζ ω μ ε ν' ἀλλὰ πολλοὶ τῶν ἀρχιερέων, πνευματικῶν πατέρων, ἱερομονάχων καὶ διδασκάλων, ὀφθαλμοφανῶς ταῦτα ὀρῶντες, καίτοι κατηγοροῦντες, παραβλέπουσι, καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ χεῖρον τρέχουσιν· Ἰλεως ὁ Θεός!» καὶ ἐν τῷ ΝΓ', κεφαλαίῳ, τῷ ἐπιγραφομένῳ «ὅτι οὐ διὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων ἐνεργεῖ ὁ Σατανᾶς, ἀλλ' ἀφ' ἐναντῶν πρὸς καταφρόνησιν τῶν εἰκόνων» τοιαῦτά τινα νὰ ἀποφαίνεται· «καὶ δὲν συγχωρεῖται εἰς τοὺς λαϊκοὺς οὔτε ἐπ' ὤμων νὰ τὰς σηκῶνουν οὔτε νὰ τρέχουν καὶ νὰ περιέρχονται μὲ αὐτάς» καὶ κατωτέρω. «ὄθεν, μὲ τὸ νὰ καταφρονῶνται αἱ εἰκόνες ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς ἄλλους, παραδιδόμεναι εἰς χεῖρας ἁμαρτωλῶν καὶ μεθύσων ἀνθρώπων, ὁ Θεὸς παραχωρεῖ καὶ ὁ Σατανᾶς ἐνεργεῖ τὰ ὅσα πολλοὶ εἶδον καὶ μεθ' ὄρκου βεβαιοῦσι νὰ γίνωνται ἐν δυσβάτοις ὄρεσι καὶ φάραξι τοὺς βαστάζοντας τὰς εἰκόνας μετατοπίζων, ἔκφρονας καὶ ἐπτοημένους ἀποτελῶν, καὶ πολλάκις ὡς πετομένους περιφέρων ἐν ἰδρωτί πολλῷ, διὰ τὸ ἄχθος τῆς θαυματουργοῦσης δῆθεν εἰκόνης· ἄπαγε τῆς βλασφημίας! δὲν εἶναι αὐτὴ θεία ἐνέργεια, ἀλλὰ σατανική, διὰ νὰ περιπαίζωνται αἱ εἰκόνες καὶ νὰ καταφρονῶνται οὐ μόνον παρὰ τῶν τοιοῦτων ἀφρόνων Χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ παρ' ἔθνικῶν, οὔτινες πολλὰ καθ' ἡμῶν διὰ τὰ τοιαῦτα λέγουσι καὶ οἱ πράττοντες οὐκ αἰσθάνονται· Ἰλεως ὁ Θεός!» Οὐ μικρὰ τοίνυν καὶ ταῦτα τεκμήρια ὅτι ἀρχαῖα καὶ Ἑλληνικὰ τὰ ἔθιμα.

§. 32. Ὡσπερ δι' ἴσως τὸ πάλαι ὁ Διόνυσος ἐξ Ἀσίας ἔλθων, οὐ μόνον τὴν ἄμπελον, ἀλλὰ καὶ τὴν εὐφορίαν ἐκόμισε καὶ τὴν εὐδαιμονίαν, οὕτω καὶ ὁ ἅγιος Κωνσταντῖνος ἐκ Ρώμης εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔλθων, καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἀσπασάμενος, εἰρήνης καὶ χαρᾶς καὶ εὐδαιμονίας τῇ εἰς Χριστὸν πιστευσήσῃ μυητοτικῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ παραίτιος ἐγένετο· διὸ καὶ μετὰ θάνατον, καθ' ἃ διηγεῖται Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου, πανταχοῦ ὕμνοι ὑπὲρ αὐτοῦ ἤθοντο καὶ ἐορταὶ καὶ πανηγύρεις ἐτελοῦντο καὶ τὰς εἰκόνας αὐτοῦ μετὰ πομπῆς καὶ παρατάξεως ἔφερον, μονονοχὶ θείας τιμᾶς αὐτῷ ἀποδίδοντες καὶ εὐεργέτην καὶ σωτῆρα ἀποκαλοῦντες· ἀναλογιζόμενος δέ τις τοὺς ἐπὶ Διοκλητιανοῦ καὶ Νέρωνος καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρωπομόρφων θηρίων σκληροτάτους κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοὺς ὀπόσην χαρὰν καὶ εὐφροσύνην ἢ τῶν πραγμάτων μεταβολὴ καὶ ἡ ἀπαλλαγὴ τῶν δεινῶν προὔξενε, νὰ φαντασθῇ δύναται· τούτων τοίνυν ἕνεκα ἴσως τὰ ὑπὲρ τοῦ εὐεργέτου θεοῦ τῆς μυθολογίας τελούμενα ὄργια, πρὸς τιμὴν τῶν πανσέπτων καὶ ἰσαποστόλων βασιλέων, Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, καθιέρωσαν, μεταβάλλοντες ταῦτα ἐπὶ τὸ χριστιανικώτερον.

§. 33. Περὶ δὲ τῶν Ἀναστεναρίων ὅσα παρ' ἀρχιερέων καὶ ἱερέων καὶ ἄλλων, ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν τοῖς χωρίοις ἐκείνων διατριψάντων, καὶ παρ' ἕγχωρίων μαθεῖν ἠδυνήθημεν, ἐκθέμενοι, καὶ περὶ τινῶν ἄλλων περιέργων ἐθίμων διαλαβεῖν οὐ πάρεργον φήθημεν.

Θ' Χούχουτος ἢ Κούκηρος¹

§. 34. Τῇ δευτέρᾳ τῆς Τυρινῆς ἐν Κωστί καὶ τισι τῶν πέριξ χωρίων λαμπρὰ τελεῖται πανήγυρις, ἐν ἧ ποιοῦσι Χούχουτον ἢ Κούκηρον. Οὗτος δ' ἔστιν ἀνὴρ ἐνδεδυμένος αἰγῶν ἢ προβάτων δέρματα, φέρων προσωπίδα καὶ περὶ τὸν τραχήλον κώδωνας καὶ σάρωθρον (σφούγγιαν ἢ πάναν) τοῦ κλιβά-νου (φούρνου) ἐν ταῖς χερσὶ κρατῶν, καὶ τῆς μουσικῆς παιανιζούσης, χορευῶν, εἰς τὰς οἰκίας περιφέρεται· ὁ δὲ οἰκοδεσπότης αἰτῶ αὐτὸν περιχέει ἀφθονίαν τῶν δημητριακῶν καρπῶν ἐπευχόμενος.

§. 35. Μετὰ δὲ ταῦτα, τῆς μουσικῆς παιανιζούσης, βασιλέα ἀναγορεύσαντες καὶ λαμπρῶς ἐνδύσαντες καὶ καπνοσύριγγα αὐτῷ ἐγχειρίσαντες, εἰς τὰς οἰκίας περιάγουσι· παῖς δ' ἀκολουθῶν καὶ πλόσκαν κρατῶν καὶ ποτήριον, οἰνοχοεῖ τῷ οἰκοδεσπότη καὶ δῶρον παρ' αὐτοῦ λαμβάνει· νέοι δ' εἰς παρθέ-νους μετημφιεσμένοι ἔπονται πολυχρονοῦντες καὶ φιλοδωροῦμενοι· ἔπειτα δὲ δίτροχον ἄμαξαν (μονοτροχοῦλαν) κομίσαντες ἀρχιμαξοποιὸν καθιστᾶσιν, ὅστις ἐπισκευάζει τὴν ἄμαξαν, ἐφ' ἧς τὸν βασιλέα ἀναβιβάζουσι, καὶ δύο νέοι μέχρι τοῦ ναοῦ ταύτην σύρουσιν. Ὑστερον δ' εἰς δύο μερίδας διαιρεθέντες, χωρὶς οἱ ἔγγαμοι καὶ χωρὶς οἱ ἄγαμοι, ἑκάτεροι ἐν φιλοτιμίᾳ πρὸς ἑαυτοὺς τὸν βασιλέα ἔλκουσιν, ἵνα ἐπὶ τούτους ῥίψη τὸν σπόρον τοῦ σίτου ὃν ἀνὰ χεῖρας κρατεῖ· τότε δὲ τὸν βασιλέα ἑκατέρων πρὸς ἑαυτοὺς ἔλκοντων, ἕρις καὶ διαμάχη καὶ κραυγαὶ καὶ ἀλαλαγμὸς γίνεται, τῆς μουσικῆς θούριον παιανιζούσης οὐδετέρων δ' ἐπὶ τέλος νικῶντων, εἰς τὸν ναὸν κυλίουσι τὴν ἄμα-ξαν, καὶ πρὸ τούτου ὁ βασιλεὺς διασκορπίζει τὸν σπόρον, ἀφθονίαν ἐνὸς ἐκά-στου τῶν τῆς Δήμητρος δώρων ἐπευχόμενος, τῶν παρισταμένων «γένοιτο (ἀμὴν)» ἑκάστοτε ἐπιφωνούντων· ὁ δὲ Κούκηρος τότε διασκορπίζει τὸν κα-ναβόσπορον ἔπειτα δὲ τράπεζαν αὐτῷ παρατιθέσσι, καὶ ἅμα μικρὸν τοῦ ἄρτου ἄψηται ἀρπάσαντες αὐτόν, εἰς τὸν ποταμὸν ῥίπτουσι, ἔνθα τὰ δευμάτινα ἐν-δύματα ἀποθέμενος καὶ ἐξελθὼν ὀλόγυμος, τὰ ἑαυτοῦ ἐνδύεται ἱμάτια· καὶ κύκλιον χορὸν συγκροτήσαντες καὶ τρεῖς περὶ τὸν ναὸν χορεύσαντες, τῆς πα-νηγύρεως ἀπὸ πρωΐας μέχρι βαθείας νυκτὸς διαρκούσης καταπαύονται.

§ 36. Τίς δ' ἐν τοῖς χαρίεσι τούτοις παιγνίοις οὐ καθορᾷ Ἑλληνικὸν τι συνάμα καὶ συμβολικόν; διότι ἐν μὲν τῷ Κουκήρῳ ὁ φίλος καὶ ὀπαδὸς τοῦ Διονύσου Πάν ὁ δασὺς καὶ αἰγόπους καταφαίνεται· ἐν δὲ τῷ βασιλεῖ ὁ τῆς φθινούσης καὶ ἀναγεννωμένης φύσεως Θεός, ὁ Διόνυσος ἴσως παρίστα-ται ἢ πιθανώτερον, ὁ μὲν Κούκηρος ὑποσημαίνει τὴν φύσιν, τὸ ἄχθος τοῦ χειμῶνος κατὰ τὴν ἑαρινὴν ἰσημερίαν ἀποσειομένην, ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν Τρι-πτόλεμον ἀπὸ τοῦ πτερωτοῦ ἄρματος τὰ δῶρα τῆς Δήμητρος εἰς τὴν γῆν ἀποσπεύροντα.

1. Ἡ ὀρθογραφία τοῦ Κούκηρος διὰ τοῦ η, διότι προφέρεται καὶ Κούκερος.

I. Τελευτὴ ἐν ἀνυδρίᾳ.

§. 37. Ἐν ἀνυδρίᾳ δ' οἱ νέοι καὶ αἱ παρθένοι ἐξέρχονται ὁμοῦ ἐν μουσικῇ καὶ πομπῇ, κρατοῦντες ἕκαστος ἄγγελιον καὶ ἔνθα ἂν ὕδωρ εὔρωσιν, εἴτε ἐν κρήνῃ εἴτε ἐν πηγῇ εἴτε ἐν φρέατι, τὰ ἄγγεῖα πληροῦσι, καὶ ἔλθόντες εἰς τὸν ναόν, τὴν στέγην αὐτοῦ καταβρέχουσι, μέχρις ἂν ὄτου τὸν ὕδωρ ἀπὸ τῆς στέγης κατασταλάξῃ· ἔπειτα δὲ παίζοντες καὶ γελῶντες ὑπέρολαμπρον καὶ ἀλλήλους διώκοντες, καταβρέχονται οἱ νέοι ὑπὸ τῶν παρθένων καὶ αἱ παρθένοι ὑπὸ τῶν νέων, ὑποβρύχιοι γινόμενοι. Ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ χαριέσσει πομπῇ τῆς μουσικῆς προηγουμένης, ἅπαν τὸ χωρίον περιέρχονται, ἀφ' ἑκάστης οἰκίας δῶρον λαμβάνοντες χρήματα ἢ ἄλευρον, ὅπερ οἱ ἄνδρες πωλοῦντες, ἀπὸ τῶν χρημάτων συμποσιάζουσι· μόναι δ' αἱ παρθένοι καὶ οἱ νέοι τελοῦσι ταύτην τὴν πανήγυριν.

IA' Ἀφροσπερίδες.

§. 38. Κατὰ τὰς φθινοπωρινὰς ἢ χειμερινὰς εὐδίδους νύκτας, ἐν ταῖς τριόδοις πυρὰ ἀνάπτεται, ἔνθα αἱ παρθένοι καὶ οἱ νέοι δειπνήσαντες συνέρχονται, καὶ ἄδοντες καὶ χαριεντιζόμενοι καὶ παίζοντες μέχρι τῆς πρωῆς διανυκτερεύουσι· καὶ τῶν μὲν παρθένων αἱ μὲν λῖνον αἱ δὲ κανάβιον νήθουσι, αἱ δὲ μέταξαν κλώθουσι, αἱ δὲ ἔρια, καὶ περὶ τὰ ἄλλα ταλάσια ἔργα τρέπονται· οἱ δὲ νέοι ἀργοῦντες, τῆς μὲν τὸν σφόνδυλον, τῆς δὲ τὸ ἀδράκτιον, τῆς δὲ τὸ καλάμιον κρυφίως ὑποκλέπτουσι· καίτοι δὲ αἱ ἀστειότητες καὶ οἱ χαριεντισμοὶ καὶ τὰ παίγνια ἐπιτρέπονται, οὐδέποτε ὅμως εἰς ἀναίδειαν καὶ ἀκολασίαν ἐξοκέλλουσι διότι οἱ τὴν αἰδῶ προσβάλλοντες, εἴτε Χριστιανοὶ εἴτε Τοῦρκοι, ἐξ ἅπαντος φονεύονται καὶ διὰ τοῦτο ταῖς γυναῖξιν εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ εἰς τὰ δάση μόναις συνεχῶς ἐξερχόμεναι, πολλὴ ἡ ἀδεια καὶ ἀσφάλεια.

IB' Γάμος

§ 39. Κατὰ δὲ τὴν τελετὴν τοῦ γάμου ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γαμβροῦ παστὸν (παστάδα) ὥσπερ τινὰ θρόνον κατασκευάζουσι καὶ ἄνωθεν μὲν τὸν θόλον τάπησιν ἐπικαλύπτει, ἐφ' οὗ κολοκύνθη γλυκεῖα ἐν εἴδει διαδήματος ἐπικάθηται· τὰς δὲ τέσσαρας τοῦ θρόνου χρησομήλοισι καὶ ῥοῖδίοις καὶ σύκοις καὶ μήλοισι καὶ ἀραβοσίτου στάχυσιν καὶ κισσῶ καὶ ἄνθεσι κατακοσμοῦσι κάτω δὲ μαλακὸν στρώμα ὑποστρώννυται· ὁ δὲ γαμβρὸς καὶ ἡ νύμφη εἰς κύκλον ἄρτου (κουλίκι) τὰς χεῖρας περάσαντες, οὕτω συνδεμένοι εἰς τὸν ναὸν ἀπέρχονται· μετὰ δὲ τὴν στεφάνωσιν, ἐξ ἄλλης θύρας ἐξερχόμενοι, ἐπιστρέφουσι. παιδίον δέ, σημαίαν κρατοῦν, δι' ἔρουθροῦ ῥινομάκτρον, ἐξ αὐτῶν ἐξηρημένον, ὀδηγεῖ αὐτοὺς εἰς τὴν οἰκίαν· ὁ δὲ παράνυμφος μετ' εὐλαβείας ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ γαμβροῦ βαδίζει, διότι ἡ τούτου παράβασις ὡς οἰωνὸς θεωρεῖται ἀπαίσιος· τοῦτο δὲ μέχρι τῆς ἑσπέρας ἀκριβῶς τηρεῖται. Εἰς δὲ τὴν οἰκίαν ἐπανελθόντες οἱ νεόνυμφοι, ἐν τῷ παστῶ μέχρι τέλους τοῦ συμποσίου ὄρθιοι

ἴστανται τὴν δὲ ἐπαύριον τοῦ γάμου οἱ γονεῖς αὐτῆς ἐν πλόσκαις περιφέρονται, κερνῶντες οἰνόπνευμα, μεμιγμένον μετὰ μέλιτος, καὶ προσκαλοῦντες εἰς συμκόσιον, ὅπερ καὶ μόνον τοῖς κεκλημένοις παρατίθεται· διότι εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ ἀπερχόμενοι, οἴκοθεν τράπεζαν φαγητῶν βροίδουσαν, ὡσπερ καὶ ἐν Μαδύτῳ φέρονται· τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν ἢ νύμφη, σταμνίον φέρουσα, μετὰ τῆς ἀνδραδέλφης αὐτῆς εἰς τὴν βρύσιν ἀπέρχεται· καὶ ἐκεῖνη μὲν γεμίζει τὸ σταμνίον, ἢ δὲ ἀνδραδέλφη χύνει τὸ ὕδωρ· τοῦτο δὲ τρεῖς γίνεται καὶ ἔπειτα εἰς τὰ παιδιά καρῦδια διανέμουσιν ἐκεῖθεν δ' ἢ νύμφη ἐπισκέπτεται τὴν ἑαυτῆς μητέρα, ἣτις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἀφίνει τὴν οἰκίαν ἀκαθάριστον. Καθαρίζουσα δ' ἐκεῖνη καὶ σαρώσασα, μακρὰν τῆς οἰκίας ῥίπτει τὰ κορήματα (σκουπίδια) καὶ πρὸς τὴν πενθερὰν ἐπανελθούσα, τὴν νυμφικὴν στολὴν ἀπεκδύεται.

ΙΓ'. Κουρὰ τῶν παιδῶν.

§. 40. Ὅπῳταν δὲ τὸ παιδίον συμπληρώσῃ τὸ τρίτον ἔτος, φέρουσιν αὐτὸ πρὸς τὸν ἀνάδοχον, ὃ δὲ διὰ ψαλλίδος κείρει σταυροειδῶς, ὅπως καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι τὴν κόμην τοῦ παιδίου· καὶ ἐνδύσας αὐτὸ τὴν καινὴν ἐνδυμασίαν, ἣν ἰδίᾳ δαπάνῃ παρασκευάζει, καὶ φιλοδωρήσας, παρσίδει τῇ μητρὶ ἢ δὲ παραλαβοῦσα τὸ τέκνον αὐτῆς, περιχαρῆς ἐπιστρέφει οἴκαδες, τὰς κεκαρμένας τρίχας μετ' εὐλαβείας διὰ κηροῦ συγκολλῶσα καὶ ὡς ἱερὰς διαφυλάττουσα.

ΙΔ'. Ἐνταφιασμός.

§. 41. Οἱ δ' ἀσθενεῖς τὰ λοιόθια πνέοντες, οὔτε ἱερέα προσκαλοῦσιν, οὔτε ἔξομολογοῦνται, οὔτε μεταλαμβάνουσιν. Οἱ δὲν Ἄναστενάροι ζῶντες μὲν ὠχροὶ καὶ κάτισχνοὶ εἶσι, νεκροὶ δὲ παχύνονται, ὡς αὐτόπται διεβεβαίωσαν, καὶ μήπως διοιδαίγουσιν (φουσκόνουσιν) αὐτοὺς ὑποπτεύονται· τοῦ δὲ νεκροῦ τὴν κεφαλὴν ξυρίζουσι καὶ τὸν πώγωνα καὶ τὰς φλέβας ἀνοίγουσιν, ἵν' ἐκεῖθεν ξεθυμαίνῃ καὶ δικτύῳ αὐτὸν περιτυλίσσουσιν ἵνα μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὸν ὁ διάβολος καὶ τὸν κάμη σμερδάκι ἢ γούστρελον (βρυκόλακα)· πολλὴν δὲ τὴν δύναμιν πρὸς τοῦτο νομίζουσιν ὅτι ἔχουσιν οἱ πολλοὶ σταυροὶ τοῦ δικτύου, καὶ κευχρίον δ' ἀφθονον ἐπιχέουσιν, ἵνα δῆθῃεν, ἀριθμῶν τοὺς κόκκους τούτου ὁ νεκρός, μηδέποτε εὐκαιρήσῃ ἵνα *σμερδάκι* ἢ *γούστρελος* γένηται. Ἄντι δ' ἐνταφίων, τὴν ἑαυτοῦ ἐνδυμασίαν ὅλην ὁ νεκρὸς φέρει, καὶ μικρὸν σινδόνας τεμάχιον· φερὸν δὲ πλακοῦντα ἐν τῷ κόλπῳ αὐτοῦ τιθέασιν καὶ σταμνίον πλήρες ὕδατος ἐν τῷ νεκροταφείῳ καὶ πλόσκαν πλήρη οἴνου, ἵνα δῆθῃεν ἔσθῃη καὶ πίνη, τὴν εἰμαρμένην πορείαν πορευόμενος, καὶ ταμβακοθήκην δὲ καὶ καπνοσύριγγα, ἕαν ἐκάπνιζε, καὶ πλήρες καπνοῦ βαλάντιον. Πρὸς δὲ τοῦτοις κύκλον ἐκ στυπίου περὶ τὸν νεκρὸν ποιήσαντες, μικρὸν πρὸ τῆς ἐκφορᾶς αὐτὸ ἀνάπτουσι καὶ καίουσιν· ἅμα δ' ἐκ τῆς οἰκίας τὸν νεκρὸν

ἔξενέγκωσιν, εὐθύς πρὸ τῆς θύρας σταμνίον μετὰ κρότου συντριβούσιν, ἵνα φοβηθῆ ἤθην ὁ νεκρὸς καὶ μηδέποτ' ὀπίσω ἐπιστρέψῃ· ἐν δὲ τῷ τάφῳ ὄβολὸν ῥίπτουσι· καινὸν δὲ τάφον ἕκαστῳ νεκρῷ ἐν Κωστί ἐξορύσσουσι καὶ οὐδέποτ' ἐν τῷ αὐτῷ θάπτουσι· διὸ καὶ μόνον δύο ἢ τρεῖς τάφοι αἰείποτε φαίνονται, τῶν ἀρχαίων ὑπὸ χόρτων καὶ θάμνων ἀραιῶν καθισταμένων· τὴν δ' ἐσπέραν μετὰ τὴν κηδεῖαν ἐν τῇ αὐτῇ τῆς οἰκίας τοῦ νεκροῦ πυρὰν ἐκ τῶν πελεκουδίων τοῦ νεκροφορείου ἀνάπτουσι καὶ ἄρτον καὶ οἶνον ἐκεῖ παρατιθέασιν, ἵνα δῆθεν τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, ἀποχαιρετῶν τὴν οἰκίαν, ὁ νεκρὸς φάγῃ· ἐὰν δὲ κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἀκουσθῆ γούστρελος, ἐν Κωστί μὲν ὅπτην ἐν τῷ τάφῳ ποιήσαντες, βραστὸν οἶνον ἢ ὄξος καταχέουσι, καταξματούντες οὕτω τὸν γούστρελον, ἐν δὲ τοῖς βουλγαρικοῖς χωρίοις ἐξορύσσοντες τοὺς νεκροὺς κατακαίουσιν.

ΙΕ' Σμερδάκια ἢ γούστρελοι (βρυκόλακες). (α)

§. 42. Ἄλλὰ καὶ ἐν Κωστί ποτε γουστρέλων πολλῶν ἀναφανέντων καὶ τοὺς βοῦς καὶ τοὺς βουβάλους καταπνιγόντων, ἐξήλθον πανδημεῖ εἰς καταδίωξιν, τὰς οἰκίας ἐγκαταλιπόντες ἐρήμους, ἕκαστος δὲ ἀνὰ τρία κέντρα ἀκάνθης ἐν τῷ στόματι ἔφερον, ἵνα μὴ δῆθεν εἰς αὐτοὺς εἰσέλθῃ γούστρελος καὶ ἡ μὲν μουσικὴ προηγείτο, ἄνδρες δὲ λαμπαδηφόροι ἐν θυμιατηρίοις τὰ

α) Καὶ ἡμεῖς δ' αὐτοί, καῖδες ὄντες εἶδομεν ἐν Μέτραις βρυκολακῶν ἐν τοῖς τάφοις βρυκόλακα διώκοντα· διότι ἐν τῇ Τουρκικῇ συνοικίᾳ διὰ νυκτὸς ἐν τισιν οἰκίαις κρότοι καὶ θόρυβοι ἠκούοντο καὶ τὸ μέλι καὶ τὸ βούτυρον πολλῶν ἀπώλετο καὶ γυναῖκες καὶ γέροντες ἠνωχλοῦντο. Ἐπὶ δὲ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ φῶτα διαλείποντα ἐφαίνοντο ὡσθ' ὑπὸ πανικοῦ φόβου τῶν πάντων καταληφθέντων κοινῇ δαπάνῃ ἢ τῶν Ὀθωμανῶν κοινότης βρυκολακῶν Βούλγαρον ἐπὶ μισθῷ μετεπέμψαντο· ὁ δὲ κρατῶν ἐν μὲν τῇ δεξιᾷ τῆς Θεοτόκου εἰκόνησιμα, ἐν δὲ τῇ ἀριστερᾷ κολοκύνθην, ἤλθεν εἰς τοὺς τάφους τῶν Ὀθωμανῶν, ὑπὸ πολλοῦ πλήθους ὀλοφορούμενος καὶ τῆδε κάκεισε κατεδίωκε δῆθεν τοὺς βρυκόλακας, ἀτάκτως κινῶν τὸ εἰκόνησιμα καὶ διατάττων ἵνα κατὰ τῶν κυπαρίσσαν πυροβολήσωσιν ἢ εἰς τὸν ἄερα, ὅπως τοὺς βρυκόλακας, ὑπ' αὐτοῦ μόνον ὀρωμένους καταφοβήσαντες καταβιάσωσιν· οὕτω δ' ἠνάγκασεν αὐτοὺς ἵνα εἰς τοὺς τάφους εἰσέλθωσι· διὰ πασσάλου δ' ὀπήν ποιησάμενος, ἐπέβη τοὺς βρυκόλακας, καὶ ἐν γαστριμυθίᾳ ἐπιτηδείως κρώζων, ἐποίει τοὺς παρόντας ἀκούειν τῶν βρυκολακῶν τριζόντων, καὶ τὴν κολοκύνθην ἐν τῇ ὀπῇ προσαρμόσας, τὸν μὲν εἰς αὐτὴν ἔβαλεν ὁ δ' ἕτερος διεξέφυγε· τότε δ' οἱ πολλοὶ πυροβολισμοὶ καὶ ὁ δρόμος ὁ πολὺς καὶ ὁ ἀλαλαγμὸς καὶ αἱ κραυγαὶ, καὶ λοιπὸν τὸν βρυκόλακα πανταχοῦ καταδιώκοντες ἐν ταῖς κυπαρίσσοις καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς περισκελίαις πολλῶν, εἰς τοὺς τάφους τῶν Χριστιανῶν ἀφίκοντο, καὶ γραῖαν πρὸ μικροῦ ταφείσαν ἐξορύξαντες, δι' ἀκανθῶν κατέκαυσαν· τοῦ δ' Ἀρχιερέως εἰς τὰ Πατριαρχεῖα τὴν περὶ τοὺς νεκροὺς ἀσέβειαν καταγγείλαντος, ἐπαύθη ὁ ἐπὶ πολὺ τυραννήσας τὴν ἐπαρχίαν Ὅσμαν ἄγας, καὶ μετ' ὀλίγον ὑπὸ πείσματος ἀπέθανε· τῆς δὲ μορίας τούτων οἱ τῆς κωμῆδος ταύτης αἰτίας νέοι Ὀθωμανοὶ κατεγέλων, ἐπὶ τινα χρόνον διὰ νυκτὸς, τῆς

Ἀναστενάγια ἐθυμίων, ἐν ταῖς κωδωνοφόροις εἰκόσι χορεύοντα. Ἐν δὲ τῇ τοιαύτῃ πομπῇ τὸν ποταμὸν Βελέκαν διελθόντες καὶ τρεῖς ὥρας μακρὰν προχωρήσαντες, εὗρον τὴν ἀγέλην, καὶ περικυκλώσαντες αὐτὴν τὰ Ἀναστενάγια, προσποιούμενοι ὅτι δῆθεν ἔβλεπον τοὺς βρυκόλακας, ἐδίωκον αὐτούς, ἐν μεγίστῃ ὀρμῇ τῆδε κακεῖσε τρέχοντες· ἔπειτα εἰπόντες ὅτι τάχα ἀπὸ τῆς ἀγέλης αὐτοὺς ἀπεχώρισαν, ὤρμησαν κατόπιν καὶ εἰς τὸ χωρίον προτροπάδην αὐτοὺς κατεδίωκον· καὶ ἐκεῖσε φθάσαντες, ἐκ τῶν οἰκιῶν, ὡς εἰς αὐτὰς δῆθεν καταφυγόντας, ἐξελθεῖν ἠνάγκαζον καὶ εἰς τοὺς τάφους ἐξεώσαντο· καὶ τούτων ἐπὶ ἀνορούξαντες, τοὺς νεκροὺς ἀλύτους εὗρον καὶ τὰ σπλάγχνα, ὡς εἰσέτι διαφημίζεται, ἀσπαίροντα διὸ καὶ ξύλα ἐπισωρεύσαντες πολλά, τὰ πτώματα χωρὶς ἕκαστον κατέκαυσαν καὶ ὁ θάνατος τῶν ζώων ἐκόπασεν, ὅπερ ἴσως λίαν εὐεξήγητον, διότι ἢ μὲν ἐπιδημία τοὺς βοῦς καὶ τοὺς βουβάλους ἐπνιγεν, αἱ δ' ἐπὶ μεγάλα ἐν τοῖς τάφοις πυρὰ εἰς κάθαρσιν τοῦ λοιμοῦ συνετέλεσαν.

157. Ἐπίλογος.

§. 43. Καὶ ἡ μὲν τῶν προλήψεων τούτων κατάργησις τῇ φιλοσοφῳ μητρὶ ἐκκλησίᾳ ἐναπόκειται, ἥτις καὶ περὶ τῶν οὕτω πλανωμένων τέκνων αὐτῆς μεγίστην πρόνοιαν πάντως ποιήσεται, ὅπως διὰ τῆς συστάσεως σχολείων καὶ διὰ τῆς ἐπιμόνου διδασκαλίας καὶ τῆς πατρικῆς ἠπιότητος τῶν ἀείποτε Ἀρχιερέων, παύσονται τοῦ λοιποῦ ἐν σκοτει διαπορευόμενοι· διότι ὁ διωγμὸς καὶ ἡ μάλιστα καὶ τὸ πῦρ καὶ ὁ πέλεκυς καὶ ἡ ἄλλη σκληρότης ἔτι μᾶλλον τὸ κακὸν ἐνίσχυσε καὶ ἐστερέωσεν· εἶθε δ' ὅσον τάχος καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἄλλοθεν ποθεν διὰ τῆς διαδόσεως τῆς ὑγιούς διδασκαλίας τοῦ Ἐυαγγελίου καὶ τῆς ἀληθοῦς παιδείας παύσονται ἤδη οἱ Χριστιανοὶ Ἕλληνες πολλὰ πολυλαχοῦ ἐν παραβύστῳ καὶ ἐν γωνίᾳ τῆς μυθολογίας ἔθιμα διαφυλάττοντες!

Ἐθωμανικῆς συνοικίας, διὰ τῆς πονηρίας αὐτῶν, κύριοι γινόμενοι καὶ τὰς οἰκίας ἄγοντες καὶ φέροντες, διότι, ἐν καιρῷ ζόφου καὶ τρικυμίας φανούς ὑπὸ τοὺς ἐπενδύτας αὐτῶν κρατοῦντες, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ προσκειμένου ὄρους ἀνέβαινον, καὶ τοτὲ δὲ τοὺς φανούς προὐβαλλον, τοτὲ δὲ ὑπέκρυπτον καὶ πανικὸν φόβον ἐμποιοῦσαντες, ἐν πάσῃ ἀδείᾳ εἰς τὰς οἰκίας εἰσῆρχοντο καὶ τὰ πάντα ἔπραττον.

Καὶ εἰς Αἰγιαλοὺς δ' ἐν καιρῷ πανώλους καταφυγόντες τοὺς πάντας περιφόβους ὑπὸ τοῦ βρυκόλακος εὗρομεν καὶ γραῖαν εἶδομεν κοιμημένην, βογκῶσαν καὶ μουγκρίζουσαν (ὑπὸ ἐφιάλτου πάντως) καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας ὑπὸ τῶν παρόντων ἀφυπνισθεῖσαν κἀθιδρῶν, καὶ τὸν βρυκόλακα καταρωμένην, ὡς ὑπ' αὐτοῦ τάχα παθοῦσαν.

Καὶ Κώσταν δὲ τινα, πρὸ τριῶν ἐτῶν ἀποθανόντα ἐν τῷ Βουλγαρικῷ χωρίῳ Πετρομανδί (Τὰς Ἀγίλι), οἱ πατριῶται αὐτοῦ ἐξορούξαντες, ἐν πετρελαίῳ κατέκαυσαν καὶ τὰ ἄκρα αὐτοῦ οἱ κύνες κατέφαγον· διότι δῆθεν ὁ Κώστας βρυκόλαξ ἐγένετο καὶ τὰς βοῦς ἐτάραττε καὶ τὰς γυναῖκας κοιμημένας παρηνώχλει, ὁ δὲ Μετρῶν ἐφυλάκισεν αὐτούς, ὡς ἀσεβήσαντας.

Ὅτι δὲ τέκνα γνήσια τῶν ἀθανάτων ἐκείνων προγόνων ἔφυμεν, καὶ ἔξ ἄλλων μὲν πλείστων τεκμηρίων οἱ ἐπισταμένως καὶ ἐκ τοῦ πλησίον τόν τε κατ' οἶκον βίον ἡμῶν καὶ τὰ ἐν ταῖς δημοσίαις τελεταῖς ἔθιμα ἐξακριβώσαντες τρανῶς ἀπέδειξαν, οὐχ ἦττον δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων κατάδηλον γίνεται ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν πλάττωσι πολλοὶ τῶν τῆς Δύσεως λογίων, καινὴν τινα σοφίαν σπουδάζοντες ἐπιδείξασθαι. Τοῖς δ' ἴχνησι τῶν ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων ἐπόμενοι καὶ τὴν ἀρετὴν ἐκείνων ζηλοῦντες, τῶν τε ὀνειδισμῶν ἀπαλλαγησόμεθα καὶ ἀθανάτων πατέρων ἄξια τέκνα ἐσόμεθα. Τελείους δ' ἡμᾶς αὐτοὺς ἀναδείξομεν, εἴπερ πρὸς τῇ σοφίᾳ ἐκείνων καὶ τὴν τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου θείαν διδασκαλίαν ὡς ἔρμα καὶ λίθον θεμέλιον ἐν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ἐναποθησαυρίζομεν· διότι πᾶσα ἀνθρωπίνη σοφία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν φρούδη ἀποδέδεικται ἄνευ τοῦ θείου φωτὸς τῆς Χριστιανικῆς πίστεως.

Δῶμεν δὲ δόξαν τῷ Θεῷ, ὅτι ὁ μεγαλειότατος καὶ τρισέβαστος ἡμῶν ἄναξ Σουλτὰν Ἀβδουὺλ Ἀζίζ Χάν, οὗ τὰ ἔτη εἶησαν πλεῖστα καὶ εὐδαίμονα! πᾶσαν ἐλευθερίαν χορηγεῖ εἰς τὴν τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ ἐπὶ τὰ κρείττω πρόδοον καὶ πνευματικὴν ἀνάπτυξιν· ὑπὸ δὲ τὴν ἀμφιλαφῆ σκὰν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς θείας προνοίας τεταγμένοι καὶ τῆς ὑψηλῆς προστασίας αὐτοῦ ἀπολαύοντες, εἰς εὐγνωμοσύνης τεκμήριον, ἀναφωνήσωμεν, Ζήτω ὁ γαληνότετος ἡμῶν ἄναξ Σουλτὰν Ἀβδουὺλ Ἀζίζ Χάν. Ζήτω! Ζήτω! Ζήτω δὲ καὶ ὁ σεβαστὸς κηδεμῶν καὶ προστάτης τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐσίας τῶν γραμμάτων, ὁ γεραρὸς Ἀνθίμος ὁ τῆς Ὁρθοδοξίας γενναῖος πρόμαχος! Ζήτω! Ζήτω!!!

Σημ. Ἡ πραγματεία αὕτη ἀπηγγέλθη ἐνώπιον τῆς Α.Π. τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριάρχου, τῆς χορείας τῶν Σεβασμίων Ἀρχιερέων καὶ τοῦ λοιποῦ ἀκροατηρίου, κατὰ τὰς ἐνάρξεις τῶν μαθημάτων τῆς μεγάλης τοῦ Γένους σχολῆς (Σεπτεμβρίου 17, 1872).

Τ Ε Λ Ο Σ

Σημείωμα Διευθύνσεως.

Ὅταν κατέβλησε τὸν Ἑλληνισμόν ἡ ἐξενεχθεῖσα θεωρία τοῦ Φαμερά-γερ καὶ ἐγένετο ἡ ἑλληνικὴ προσπάθεια ν' ἀποκρουσθῇ ἐπιστημονικῶς, ὁ Ἄναστ. Χουρμουζιάδης εἰς τὴν Κων)πολιν ἐδημοσίευσεν τὴν ὁμιλίαν του διὰ τ' ἀναστενάγια εἰς τὰ 1873 ὡς κατακλειδα τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἔθνους διὰ τὴν πανελ-λήνιον ἀπόκρουσιν τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Γερμανοῦ συγγραφέως. Ἡ ἐργασία τοῦ Χουρμουζιάδου περὶ τῶν ἀναστεναρίων ἐπήγαγεν ἀπὸ τὸ ἐπιχειρημά του, ὅτι ἕνας λαός, ὡς ὁ Ἑλληνικός, διατηρῶν εἰσέτι ἤδη καὶ ἔθιμα καὶ ἑορτὰς παναρχαίας, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔπαυσε ἔχων σχέσιν καὶ πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλλήν. κόσμον καὶ δὲν ἔπαυσε διατηρῶν τὰ συγγενικὰ στοιχεῖα, ποὺ καταδεικνύουν τὴν καταγωγὴν του. Περιγράφων ὁ συγγραφεὺς ἤθελε νὰ δώσῃ

ἀπτὰ στοιχεῖα, ὅτι ὁ σημερινὸς ἑλληνικὸς κόσμος εἶναι κατ' εὐθεῖαν ἀπόγονος τῶν ἀρχαίων καὶ ὅτι ἡ θεωρία τοῦ πανσλαβοπλήκτου Φελμεράγιερ δὲν στέκεται ὀρθή, ὅταν καὶ σήμερον ἀκόμη ἐμφανίζεται ζωντανὸν τὸ ἔθιμον τῶν ἀναστεναρίων, τελούμενον εἰς Ἐνατ. Μακεδονίαν, μεταφυτευθὲν εἰς αὐτὴν ἐξ Ἐνατολικῆς Θράκης στὰ 1914, εἰς Ἀγίαν Ἑλένην καὶ Λαγκαδᾶν.

Τὸ ἔργον εἶναι μᾶλλον ἀντιαναστεναρῖον, περιέχον πολλὰς ἴσως ἀναληθείας, πολλὰς ἀνεξακριβώτους πληροφορίας καὶ βεβαιώσεις διὰ τὴν τέλει του προερχομένης ἀπὸ τοὺς ἀντιαναστεναρῆδες ἀλλὰ καὶ ἀπὸ μητροπόλιτας διώκτας τοῦ ἐθίμου ὡς ἀντιχριστιανικοῦ. Σήμερον μὲ τὴν ἐπισταμένην ἔρευνην τοῦ ἐθίμου καὶ τὴν ἐπταετῆ παρακολούθησιν, ἀπεκαλύψαμεν τὴν ἀλήθειαν ἀπτήν. Τοῦτο βεβαιοῦται ἐκ τῶν δημοσιευμάτων μας διὰ τῆς συνεργασίας ἐπιστημόνων καὶ ἐκ τῶν διαλέξεών μας καὶ τῆς ἐπιδείξεως ἑκατοντάδων λαμπρῶν εἰκόνων καὶ τῆς προβολῆς δύο ταινιῶν ποὺ ἐπραγματοποιήθησαν ἀπὸ τὴν κ. Ἄνναν Gauld Ἀντωνιάδου καὶ τὸν κ. Παν. Σεγδίτσαν μὲ δαπάνας καὶ πολλοὺς κόπους αὐτῶν.

Ἐθεωρήσαμεν δὲ χρέος μας νὰ ἀναδημοσιεύσωμεν καὶ τὸ ἔργον τοῦ μακ. Ἀναστασίου Χουρμουζιάδου μετὰ τόσα ἔτη ὡς κατακλείδα τῶν προσπαθειῶν μας. Ἐν παραβολῇ θὰ ἐξακριβωθῇ ἡ πλήρης ἀληθινὴ μορφή τοῦ ἐθίμου. Καὶ τοῦτο θὰ εἶναι μέγα κέρδος, διὰ νὰ γνωρίζωμεν τί πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ἀπὸ τὸν Χουρμουζιάδην, τὴν πρώτην πηγὴν, καὶ ἐὰν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἰδικὴν μας ἐργασίαν ἀποκαλυπτικὴν ἐντὸς τῶν σκοπῶν τοῦ Ἀρχείου τοῦ Θρ. Θεσαυροῦ καὶ τῆς Ἐτ. Θρακ. Μελετῶν.

Τὸ ἔργον «οἱ λαϊκὲς λατρεῖες στὴ Θράκη» τοῦ κ. Κ. Ρωμαίου¹ ἔθεσε τὰ πράγματα εἰς τὴν θέσιν των καὶ μᾶς ἔδωσε τὰ νήματα τῆς κατανόησεως πολλῶν σημείων τοῦ ἐθίμου. Οἱ ἰδικὲς μας προσπάθειες ἀπετόπωσαν τὸ ἔθιμον περιγραφικῶς διὰ φωτογραφιῶν καὶ εἰκονογραφικῶς διὰ ταινιῶν, ἀλλὰ ἔδωσαν καὶ τὴν ἀφορμὴν εἰς διακεκριμένους ἐπιστήμονας ψυχολόγους καὶ ψυχιάτρους, ὡς ὁ κ. Κωνσταντινίδης, ὁ κ. Βλαστός, ὁ κ. Κρανιδιώτης καὶ νευρολόγους, νὰ ἐπιχειρήσουν τὴν ἐρμηνείαν τῆς πυροβασίας καὶ ἀκαίας, μελετήσαντες τὰ πράγματα ἐπὶ τόπου κατὰ πρόσκλησίν μας. Ἴσως θὰ ἔπρεπε νὰ δημοσιευθῇ καὶ ἡ μελέτη τοῦ κ. Ἀ. Τανάγρα, ποὺ ὑπεβλήθη εἰς τὴν Ἀκαδημίαν περὶ τοῦ ἐθίμου. Τοῦτο ἐπιφυλασσόμεθα νὰ τὸ πράξωμεν προσεχῶς.

1. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θεσ. Τόμ. ΙΑ. «Λαϊκὲς λατρεῖες στὴ Θράκη» 1945.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ*

- Λαϊκὲς λατρεῖες στὴ Θράκη, Κ. Ρωμαίου, Ἀκαδημαϊκοῦ, Ἀρχ. Θρ. Θησ.
τόμος 11ος Ἀθήναι 1945 ἀπὸ σ 1—130.
- Τάναστενάρια, Πολ. Παπαχριστοδοῦλου, 1950 Ἀθήναι.
- Τάναστενάρια ἀπὸ νέα στοιχεῖα Λαγκαδᾶ 1952, Πολυδ. Παπαχριστοδοῦλου,
1953 Ἀθήναις.
- The Anastenaria, Ἄννας Gault Antoniadēs, 1954 Ἀθήναι.
- Τὰ Ἀναστενάρια τοῦ 1954, ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ ΙΘ' τ τοῦ ἀρχ. Θρ. Θησ.
1955 Ἀθήναι.
- Τὰ Ἀναστενάρια τοῦ 1955, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ 20οῦ τόμ. Ἀρχ. Θρ. Θησ.
1955 Ἀθήναι
- Τάναστενάρια τοῦ 1956, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ 21ου τόμου Ἀρχ. Θρ. Θησ.
1956 Ἀθήναι.
- Τάναστενάρια, Πολ. Παπαχριστοδοῦλου, ἀνάτυπον 24ου τόμ. Ἀρχ. Θρ. Θησ.
Ἀθήναι 1959

---

* Ταῦτα πλὴν τῆς παλαιᾶς βιβλιογραφίας περιλαμβανομένης εἰς τὶς Λαϊκὲς
Λατρεῖες στὴ Θράκη τοῦ Κ. Ρωμαίου καὶ Τάναστενάρια Π. Παπαχριστοδοῦλου 1950.

ΘΕΟΔ. Γ. ΓΕΩΡΓΑΝΤΑ

ΟΡΤΑΚΙΟ Τ' ΔΥΤΙΚΗΣ ΘΡΑΚΗΣ *

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΝ ΣΤΡΑΤΙΩΤΟΥ

Μάρτιος 1911. «Χάρης» εἰς τὸ Σύνταγμα «Χουριέτ» τὸ ὁποῖον εἰς τὸ τουρκικὸν Κράτος ἴσχυσεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1906 μ' ἐκάλεσαν κι' ἐμένα εἰς ἡλικίαν 25 ἐτῶν νὰ ὑπηρετήσω εἰς τὸν Τουρ. στρατόν. Κατετάγην εἰς τοὺς στρατῶνας τῆς Ἀδριανουπόλεως ὅπου ἐκπαιδεύτηκα ἐπὶ 1½ μῆνα. Τὸ ἔτος 1912 κατὰ μῆνα Σεπτέβριον μὲ τὴν κήρυξιν τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου κατετάγην εἰς τὸ Ὄρτάκιο καὶ ἐστάλην ἀμέσως εἰς Σύνταγμα Πεζικοῦ εἰς τὸ Διδυμότειχον. Εἶμασταν παρέα 6—7 πατριῶται ποὺ μᾶς ἔντυσαν καὶ μᾶς ἔστειλαν ἐκεῖ, ὅπου μᾶς συγχώνευαν μέσα στοὺς διαφοροὺς λόχους ἀνὰ ἓνα. Ὅλους τοὺς ἄλλους συμπατριώτας μου δὲν τοὺς ἔδωσαν στολὴ ἀλλὰ, ἀφοῦ τοὺς συγκέντρωσαν ὅλους, τοὺς ἔστειλαν στὴν Ἀνδριανούπολη καὶ σχημάτισαν τάγματα ἐργασίας εἰς ὀχυρωματικὰ κ. ἄ. ἔργα. Ὅπλα δὲν μᾶς ἔδωσαν ποτέ, μόνον ἐξάρτησιν μᾶς ἔδωσαν. Μετὰ μία ἐβδομάδα ἢ μονάδα μας μετεκινήθη εἰς Μακρὰν Γέφυραν «Ὀύζοὺν κίουρνού». Μετὰ μία ὁμοῦς ἐβδομάδα μετεκινήθημεν πρὸς τὴν «γέφυρα Παύλου» (τουρ. Παυλοῦ—κιουῖ), ἐκεῖθεν μετὰ 6—7 ἡμέρας εἰς «Μιαμπὰ ἔσκι» προοριζόμενοι διὰ τὸ μέτωπον τῶν 40 Ἐκκλησιῶν. Πλὴν ἔσπασε τὸ μέτωπον καὶ ὀπισθοχωρήσαμε εἰς τὸ Λουλέμποργας. Ἐκεῖ ἔγιναν μεγάλες μάχες Τούρκων μὲ Βουλγάρους. Κατὰ τὰς μάχας αὐτὰς περιφερόμεθα ὅπλα πάντα μεταξὺ τῶν μαχομένων Τούρκων.

Ὀκτώβριος 1912. Μετὰ 24ωρον μάχην οἱ τοῦρκοι ὀπισθοχωροῦν σχεδὸν ἀτάκτως πρὸς Τσατάλτζα. Εἰς τὸ χωρίον Ἀλεπλί συναντήσαμε 6 Ἕλληνας τοῦ τουρ. στρατοῦ ἀόπλους : Τοὺς ἐρώτησεν τοῦρκος ἀξιωματικὸς—Τί εἴσθε σεῖς; Αὐτοὶ ἀπὸ φόβου δὲν μπόρεσαν νὰ δικαιολογηθοῦν. Εἶπαν ὅτι ἔχασαν τὴν μονάδα τους καὶ ἔφαχναν νὰ τὴν βροῦν. Ἐνῶ στεκόντουσαν στὴν ἄκρη τοῦ δημοσίου δρόμου, ὁ ἀξιωματικὸς μὴ ἔχων τὸν καιρὸν διὰ περισσοτέρας ἀνακρίσεις καὶ διαδικασίας τοὺς ἐχαράκτήρισε ὡς λιποτάκτας καὶ διέταξε τὸν τουφεκισμόν των. Μετὰ τοὺς τουφεκισμοὺς τοῦ «ἐκτελεστικοῦ ὀπισσπάσματος», ἓνας τοῦρκος στρατιώτης ἐπῆγε ἀπὸ πάνω καὶ τοὺς ἐλόγχιζε ἄλλους ἀπὸ τὸ

* Ἐκ τοῦ «Ἀρχ. Συγχρόνων Γεγονότων» τῆς Ἑταιρ. Θρακ. Μελετῶν, σχηματιζομένου ἐκ γραπτῶν ἀφηγήσεων τοῦ διασκορπισμένου ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα Ἑλληνισμοῦ τῆς Θράκης.

στηθος και άλλους από την πλάτη και τους αποτελείωσε έτσι. Αὐτὰ τὰ εἶδα μὲ τὰ μάτια μου, πλὴν δὲν μποροῦσα νὰ μιλήσω φοβούμενος λόγῳ τῆς καταγωγῆς μου.

Στὴν Τσατάλτζα ἀνασυνταχθήκαμε κοὶ βαδίσαμε πρὸς τὸ Χατίμ—κιοῖ. Ἐν τῷ μεταξὺ στὴν περιοχὴ Τσατάλτζας γίνονταν μάχες Τούρκων—Βουλγάρων. Ἐκεῖ οἱ τούρκοι ἄφισαν τοὺς βουλγάρους και ἐπροχώρησαν μέχρι τὴν ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου, ὅπου τὴν νύκτα πολεμικὰ τοῦ τουρκ. στόλου ἐβομβάρδισαν τοὺς βουλγάρους, οἱ ὅποιοι μὲ πολὺ μεγάλες ἀπώλειες ἤναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσουν. Μετὰ οἱ Βούλγαροι μὲ τοὺς Τούρκους ἔκαμαν ἀνακοχὴ και παρέμειναν τὰ στρατεύματά των εἰς τὰς θέσεις των ἐκείνας.

Ἰούνιος 1913. Λόγῳ τῆς κηρύξεως τοῦ Ἑλληνοβουλγαρικοῦ πολέμου οἱ βούλγαροι ἐξασθένησαν τὰς φρουράς των ἐκεῖ διὰ νὰ ἐνισχύσουν τὸ νέον μέτωπό των εἰς τὴν Μακεδονίαν. Τότε οἱ Τούρκοι ἄρχισαν νὰ παραβαίνουν τοὺς ὅρους τῆς ἀνακοχῆς και μετὰ σειρὰν ἐχθροπραξιῶν ἐπανακατέλαβαν τὴν Ἀν. Θράκην μέχρι Ἀδριανουπόλεως, Σαρ. Ἐκκλησιῶν, Διδυμοτείχου και Ὁρτάκιοῖ και μέχρι τῆς παλαιᾶς Βουλγαρίας.

Ἰανουάριος 1913. Ἐγὼ ἐν τῷ μεταξὺ ὑπηρετοῦσα εἰς τὰ μεταγωγικὰ τοῦ τουρκ. στρατοῦ και κάμναμε μεταφορὰς τροφίμων και ἐφοδίων ἀπὸ τὴν Κων(σ)τιν. Τὴν παραμονὴ τοῦ Ν.Ε. 1913 περιφερόμενος εἰς τοὺς δρόμους τῆς Πόλης ἄκουγα τὰ κάλαντα ἀπὸ λατέρνες ἑλλήνων. Γιὰ μιὰ στιγμή στάθηκα μπροστὰ σ' ἕνα ἑλληνικὸ κρεοπωλεῖο. Μὲ μίλησαν τουρκικὰ κι' ἐγὼ τοὺς ἀνταποκρίθηκα ἑλληνικὰ. Τότε ὅλο τὸ προσωπικὸ τοῦ ἑλληνικοῦ καταστήματος (4—5) μ' ἔδωσαν ἀπὸ λίγα χρήματα και μὲ συνέστησαν νὰ «πάω νὰ πῶ κανένα τσαί» σὲ κάποιον ἀπόκεντρο ἑλληνικὸν καφενεῖο ἐκεῖ κοντά. Ὅταν πῆγα ἐκεῖ μὲ δέχτηκαν μὲ στοργὴν και ἀφοῦ μὲ πρόσφεραν διάφορα θερμομαντικά μὲ ἕναν ὀδηγὸν, ὁ ὁποῖος προπορευόταν περὶ τὰ 10 βήματα, μὲ ὠδήγησαν και πῆγα στὴν ἐκκλησιὰ τῆς Παναγίας Δέξας στὸ Σταυροδρόμι. Αὐτὴ ἡ Ἐκκλησιὰ λειτουργοῦσε κάθε ἡμέρα Δευτέρα, τὴν ὥρα ἐκείνη ὁ ἱερεὺς ἔλεγε τὸ εὐαγγέλιον. Στάθηκα δίπλα σ' ἕνα μεγαλόσωμον κύριον. Αὐτὸς μὲ ρώτησε τυπικὰ πράγματα. Ἐγὼ τοῦ εἶπα τὴν καταγωγὴν μου και τοῦ ἐξήτησα ἄσυλον νὰ φύγω ἀπὸ τὸν τουρκικὸν στρατόν, διότι εἶχα μάθει προηγουμένως ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες λιποτακτοῦσαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀφοῦ μὲ γνώρισε ὅτι κατάγεται ἀπὸ τις 40 Ἐκκλησιᾶς μὲ καθυστάσεως και διαρκούσης ἀκόμη τῆς λειτουργίας μὲ ὠδήγησε σὲ κάτι γραφεῖα ἑλλήνων στοὺς ὁποίους εἶπε μπαίνοντας : «σὰς ἔφερα κι' ἄλλον» Ἐνας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ γραφείου εἶπε : «Βρὲ ἀδερφεὶ χιλιάδες φευγατίσαμε ὡς τώρα κι' ἀκόμη βρίσκονται κι' ἄλλοι...» Τότε διέταξεν ἕναν κλητῆρα, ὁ ὁποῖος μὲ ὠδήγησε σὲ μιὰ διπλανὴ «ἀποθήκη» τῆς ἐκκλησίας. Μὲ ἕνα πελώριον σιδερ. κλειδί ἀνοίξε μιὰ μεγάλη σιδερένια πόρτα και μπήκαμε μέσα. Ἐρημιὰ και ποτικία πολλὰ. —«Μὴ φοβᾶσαι μοῦ λέει και περίμενε θὰ γυρίσω γρήγορα. Σὲ μιῇ ὥρᾳ ἤρθε

φέροντας σ' ἓνα σακκὶ πολιτικὰ ρούχα. Ὅπως μοῦ ἐξήγησεν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, τὰ ρούχα αὐτὰ ἦσαν ἀπὸ ἔρανον ὑπὲρ τῶν ἐλλήνων σεισμοπλήκτων Γανοχωρητῶν ἀπὸ ὁμογενεῖς τῆς Πόλης καὶ περιχώρων. Περίσεψαν ὁμως ἀρκετὰ γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό. Ντύθηκα λοιπὸν μὲ φρόσκο καὶ ρεδιγκότα σὰν «ἀριστοκράτης»

Εἶπα νὰ ἐξαφανίσουν τὰ στρατιωτικὰ μου ρούχα μὴ ἀνακαλυφθῶ. Ὁ ἄνθρωπός μου μὲ ἐξήγησε:—Μὴ φοβᾶσαι, δὲλα ἐδῶ γίνονται μὲ πολὺ ἀσφαλῆ καὶ ἔξυπνο τρόπο. Ἔχουμε καὶ ἄλλες τέτοιες στολές, ὡς καὶ δῦλα λιποτακτῶν. Τὰ τοποθετοῦμε σὲ φέρετρο καὶ ὑπὸ τύπον κηδείας τὰ μεταφέρουμε στὰ νεκροταφεῖα ὅπου τὰ θάβουμε.

Ἐπὶ τρία ἡμερονύκτια ἐφιλοξενούμην περιορισμένος στὰ διαμερίσματα τῆς ἐκκλησίας μὲ συντροφιά δυὸ νεωκόρων. Αὐτοὶ μοῦ εἶπαν ὅτι σ' ὄλες τὶς ἐλληνικὲς ἐκκλησίες τῆς Πόλης συνέβαινε τὸ ἴδιο. Τὴν τρίτη ἡμέρα ἦρθε κάποιος κύριος. Μοῦ εἶπε ὅτι θ' ἀναχωρήσω γιὰ τὴν Ἀθήνα καὶ σύμφωνα μὲ τὸ ἐφαρμοζόμενον πρόγραμμα τῆς δράσης ἐκείνης Ἑλληνικῆς Πατριωτικῆς Ὄργανώσεως. Ἀφοῦ μὲ ἔδωσε δυὸ μετζίτια μοῦ εἶπε ὅτι θὰ ἐπιβιβαζόμενον σὲ ρωσικὸ πλοῖο μὲ εἰσιτήριο τὸ ὁποῖο θὰ ἔκοβα μὲ τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἀπ' τὸ ρωσικὸ προξενεῖον. Ἀκολούθησα ἓναν κουτσὸ Ἕλληνα ἀπὸ ἀποστάσεως 20 βημάτων καὶ προσποιούμενος τὸν ἀμέριμνον μπῆκα στὸν αὐλόγυρο τῆς ρωσικῆς πρεσβείας. Ἐκεῖ συναντήθηκα μὲ 10 περίπου ὁμοίους μου. Σὲ λίγο βλέπω νὰ φθάνουν μικροσυντροφίες καὶ πάλι ὁμοίων, δηλαδὴ τὸ πρόγραμμα τῆς Ὄργανώσεως εἰς ἐφαρμογὴν. Μαζευτήκαμε περὶ τοὺς 150. Ἐγίνε κατάστασις ἐπιβιβάσεως δῆθεν ῥώσων ὑπηκόων καὶ κατὰ φάλαγγα εἰς τριάδες βαδίσαμε πρὸς τὸ λιμάνι στὸ ρωσικὸ πλοῖο, συνοδευόμενοι ἀπὸ «Ῥώσους» φύλακες τῆς πρεσβείας.

Μόλις ὁμως μπήκαμε στὸ τελωνεῖον, οἱ Τούρκοι ἀστυνομικοὶ ποὺ ἀντελήφθησαν τὴν ὄλην ἑλληνορωσικὴν σκηνοθεσίαν, ἔκλεισαν τὶς δύο ἀντικρουστές μεγάλες πόρτες τοῦ τελωνείου, ἔτσι σὰν νὰ ἤθελαν νὰ ἐξακουρβώσουν καλύτερα τὴν προέλευσίν μας καὶ νὰ μᾶς συλλάβουν. Ἀμέσως οἱ ῥῶσοι συνοδοὶ προσπάθησαν νὰ ματαιώσουν τὴν τουρκικὴ ἐνέργεια. Ἦρθαν μάλιστα καὶ στὰ χέρια. Τὰ πράγματα ἦταν δύσκολα καὶ σοβαρὰ γιὰ μᾶς τοὺς λιποτάκτες ἀκόμη δὲ καὶ διὰ τὰς ρωσοτουρκικὰς σχέσεις ἐπικίνδυνα. Τότε ἔγινε ἡ ἀνθρωπόσκαλα. Δηλ. ἓνας πατώντας πάνω στοὺς ὄμους τοῦ ἄλλου καὶ ὁ τελευταῖος ἀπὸ τὸν φεγγίτη τοῦ τελωνίου πήδησε στὸ δρόμο, καὶ τροχάδην δίνει εἶδησιν στὴ ρωσικὴ πρεσβεῖα. Δὲν ξέρω τί ἔκαμαν οἱ ἀρμόδιοι μεταξὺ τους. Ἐκείνη τὴ μέρα δὲν ἀνεβήκαμε στὸ πλοῖο. Μᾶς ἐγύρισαν στὴν Πόλη καὶ ἀφοῦ μᾶς διεμοίρασαν σὲ ρωσικὰ καὶ γαλλικὰ μοναστήρια διενυκτερεύσαμε καὶ τὴν ἐπομένη πέρασε ἡ ἴδια κουστωδία, μᾶς παρέλαβε ἀπὸ αὐτὰ καὶ μᾶς ἐπιβίβασε στὸ ρωσικὸ πλοῖο τὸ ὁποῖον θὰ πήγαινε δῆθεν γιὰ τὴ Ρωσία, ἀλλὰ μόλις ἀνοίχθηκε ἀπὸ τὸ λιμάνι ἔστρεψε πρὸς νότον γιὰ τὰ Δαρδανέλια.

Ἐμάθαμε ἀργότερα ὅτι ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνωτέρω ἐπεισοδίου στὸ τελωνεῖον ἓνα ρωσικὸ πολεμικὸ πλοῖο ἔρριψε 4 ὀβίδες στὰ τουρκικὰ ἀνάκτορα τοῦ «Ντουλμὰ—μπαχτσέ».

Ἰανουάριος 5-6 1913. Βγαίνοντας ἀπὸ τὰ στενὰ ἀντικρούσαμε τὸν ἑλληνικὸ στόλο ὃ ὁποῖος φύλαγε μὴ ξεμυτίση κανένα ἔχθρικό πολεμικόν. Ἐκδηλώσεις χαρᾶς καὶ πατριωτισμοῦ ἦσαν ἀπερίγραπτες μεταξύ μας. Τὰ ἑλληνικὰ πολεμικά μὲ τὸν «Ἀβέρωφ» ἐπικεφαλῆς μᾶς ἐχαιρέτησαν μὲ κανονιοβολισμοὺς, φαίνεται ὅτι κάτι ἔξερε ὁ στόλος γιὰ τὸ περίεργον ἐκεῖνο πλοῖο ποὺ ἐξέκίνησε... γιὰ τὴ Ρωσία καὶ βρέθηκε ἐκεῖ.

Ἀποβιβαστήκαμε τὸ πρῶτον στὴ Σάμο ὅπου μὲ προθυμία οἱ Ἕλληνες μᾶς περιποιήθηκαν ἐπὶ τριήμερον. Ἀκολούθως μὲ ἄλλο πλοῖο μᾶς πῆγαν στὴ Σύρο καὶ ἀπὸ κεῖ στὸν Πειραιᾶ—Ἀθήνα. Πολλοὶ κατετάχθησαν καὶ πῆγαν στὸ μέτωπο τῆς Ἡπείρου. Ἐγὼ μὲ ἄλλους Ὀρτακινούς ἔφυγα γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη. Ἐκεῖ μᾶς εἶπαν ὅτι λόγῳ τῆς Βουλγαρικῆς κατοχῆς τῆς πατρίδος μας ἔπρεπε νὰ ζητήσουμε διευκόλυνσιν ἀπὸ τὸ Βουλγαρικὸ προξενεῖο, ἢ Φρουραρχεῖον. Αὐτοὶ μᾶς ἔδωσαν μιὰ ἀπόδειξη «ράσπικα» μὲ τὴν ὁποίαν θὰ μπορούσαμε νὰ ταξιδεύσωμε μὲ πλοῖο πρὸς Ἀλεξανδρούπολη. Ὁ Ἕλληνας πλοίαρχος ἔσχισε τὰ χαρτιά ἐκεῖνα καὶ μᾶς ζήτησε ἑλληνικῶν ἀρχῶν. Οἱ ἑλληνικὲς ἀρχὲς ὅμως μᾶς εἶπαν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ πᾶμε νὰ πολεμήσωμε στὸ μέτωπο ὡς προτιμότερον ἀπὸ τοῦ νὰ διακινδυνεύσωμε νὰ πᾶμε στὴν Πατρίδα μας. Τότε πληρώνοντας φθάσαμε στὴν Ἀλεξανδρούπολη μὲ πλοῖο. Ἀπὸ κεῖ μετὰ δλόκληρη Ὀδύσσεια φθάσαμε στὸ Ὀρτάκιοι κατὰ μῆνα Φεβρουάριον 1913.

Εἰς τὸ Ὀρτάκιοι τότε ὑπῆρχε Βουλγαρικὸς στρατὸς καὶ διοίκησις. Εἰρηνικὴ ὅμως καὶ «φιλική» λόγῳ τῆς τότε Ἑλληνοβουλγαρικῆς συμμαχίας.

Ἰούλιος 1913. Κηρύσσεται ὁ Ἑλληνοβουλγαρικὸς πόλεμος. Τὰ πράγματα ἀλλάζουν ἀπότομα. Οἱ βούλγαροι ὀπισθοχωροῦν καὶ οἱ τοῦρκοι ἐπανακαταλαμβάνουσι τὴν Ἀνατολ. Θράκη κλπ. ὅπως ἔγραψα παραπάνω. Οἱ Τούρκοι δὲν προσέβησαν εἰς καμμίαν ἀντεκδίκησιν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον τοῦ Ὀρτάκιοι, διότι κατὰ τὴν προσηγηθεῖσαν βουλγαρικὴν κατοχὴν οἱ Ἕλληνες ἐπροστάτευσαν τοὺς Τούρκους. Ἐν τῷ μεταξὺ στὴν γύρω ὑπαιθρο ἐπικρατοῦσε ἀναρχία καὶ χάος. Ἐκμεταλλεζόμενοι αὐτὸ διάφοροι συμμορίτες (γιατὰ) ἐλήστευαν τοὺς χωρικοὺς. Τότε οἱ τοῦρκοι ἔδωσαν ὄπλα σὲ πολῖτες Ἕλληνες (κι' ἐγὼ μασὶν) καὶ πῆγαμε νὰ καταδιώξωμε τοὺς κακοποιοὺς αὐτοὺς. Ἐν τῷ μεταξὺ διεπιστώθη ὅτι βάσει ὑπογραφείσης συνθήκης τὸ Ὀρτάκιοι θὰ παρεχωρεῖτο εἰς τοὺς Βουλγάρους.

Φοβούμενοι οἱ Ἕλληνες αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους ἐγκατέλειψαν πλέον τὴν Πατρίδα καὶ μὲ ὅσα πράγματα μπορούσαν νὰ μεταφέρουν, μετεφέρθησαν στὴν Ἀδριανούπολη.

Ἐγὼ γυρίζοντας στὸ σπίτι μου μετὰ τὴν ἀνωτέρω καταδιωκτικὴ ὑπη-

ρεσία, βρήκα μόνον τὸν πατέρα μου. Ἡ ὑπόλοιπη οἰκογένειά μου μαζί με τοὺς ἄλλους Ὁρτακιανούς ἔφυγε στὴν Ἀδριανούπολη. Γενικῶς ἐπικρατοῦσε ἡ γνώμη μεταξύ τῶν ἐλλήνων ὅτι ἡ προσφυγιά ἐκείνη ἦταν προσωρινή ἐφ' ὅσον ἐγένετο καὶ κατὰ ὑπόδειξιν ἢ διαταγὴν τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν ἐλπίζοντας ὅτι οἱ βούλγαροι θὰ ἐδέχοντο τὴν ἐπιστροφή τῶν ἐλλήνων εἰς τὰς ἐστίας των. Ἐπειτα φοβούμενοι τὴν ἀρπακτικὴν μαζίαν τῶν βουλγάρων ἀπεμάκρυναν ὅ,τι πολυτιμότερον εἶχαν καὶ προπαντὸς τὴν νεολαίαν των. Ὁ πατέρας μου ἐδήλωσε ὅτι θὰ ἔμενε ἐκεῖ μετὰ τὸ ὄπλο μου νὰ κάμῃ ἀντίσταση καὶ προστασία τῆς περιουσίας μας. Ἐγὼ μὲ μερικοὺς ἀκόμη λίγους πατριώτες φίλους μου ἐξήσαμε καὶ τὶς τελευταῖες ἐκεῖνες ὥρες στὸ Ὁρτάκιο μὲ συντετριμμένη τὴν ψυχὴ καὶ δάκρυα στὰ μάτια ποὺ ἀφήναμε τὴ γῆ ποὺ πρωτοεῖδαμε καὶ ποὺ μᾶς γέννησε. Πιεζοὶ τραβήξαμε πρὸς τὰ τουρκικὰ φυλάκια τῆς Ἀδριανουπόλεως ὅπου βρήκαμε τὰς οἰκογενεῖας μας. Περιμέναμε ἐκεῖ τὴν τύχη μας νομίζοντας ἀκόμη ὅτι θὰ μπορούσαμε νὰ ξαναπᾶμε στὸ ὄραϊο μας βουλγαροπατημένο Ὁρτάκιο.

Τὰ βουλγαρικὰ ὅμως σχέδια μᾶς ἀπεγοήτευσαν. Καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχία τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν διαπραγματεύσεων διὰ τὴν τύχην τῶν προσφύγων τῆς Θράκης, διαταχθήκαμε νὰ φύγωμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐμείναμε στὴν Ἀδριανούπολη 6 μῆνες· τῇ φρονίδι τοῦ Γαλλικοῦ Προξενίου Ἀδριανουπόλεως μᾶς προώθησαν μέχρι τοῦ Ραιδεστοῦ. Οἱ Ραιδεστιανοὶ μᾶς καλοδέχτηκαν καὶ μᾶς περιποιήθησαν 2—3 μέρες, ὅποτε ἦρθε ἑλληνικὸ πλοῖο καὶ μᾶς μετέφερε στὴ Θεσσαλονίκη Μάϊον 1914.

Ἄν πρέπει νὰ παραλείψω ὅτι καὶ στὸ Ὁρτάκιο κατὰ τὸ 1909 ὑπῆρχε Ἑλληνικὴ Ἐθνικὴ Ὁργάνωσις κρυφῆ μετὰ σκοπὸν νὰ ἐνισχύσῃ τὸ φρόνημα τὸ ἐλληνικὸν καὶ νὰ προδιαθέσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς περιοχῆς ἐκείνης. Στὴν ὀργάνωσιν αὐτὴ ἐμυήθη καὶ ἐγὼ κατόπιν προτάσεως ἄλλων μεμνημένων. Μετ' ὤρμισαν στὴν ἑλληνικὴ σημαία τὴν ὁποία εἶδα γιὰ πρώτη μου φορὰ βάζοντας τὸ χέρι μου πάνω σὲ περιστροφὸν μπροστὰ στὴν εἰκόνα τῆς προστατίδος μας Παναγίας.

Ἀρχηγὸς τῆς Ὁργανώσεως αὐτῆς ἦταν ὁ ἀείμνηστος δικηγόρος Παναγιώτης Σδρολάς στὸ σπίτι τοῦ ὁποίου ἦτο καὶ τὸ ἀρχηγεῖον. Ἐπίσης ἐξέχοντες πρωτεργάτες ἦσαν οἱ: Θεόδωρος Φέσσας γραμματεὺς τῆς μητροπόλεως καὶ ἱεροψάλτης καὶ ἓνας Γιώργος φαρμακοποιὸς τὸ ἐπάγγελμα.

Διὰ χεῖρὸς τοῦ υἱοῦ μου Γεωργίου Γεωργαντᾶ

Υ.Γ. Τὸ ἐπώνυμό μου στὴν πατρίδα ἦτο Γεμενετζής, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἐπάγγελμά μου ἦτο νὰ κατασκευάζουμε γεμενιά δηλ. ραφτὰ παπούτσια. Αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα ἐξακολούθησα ν' ἀσκῶ μέχρι σήμερα.

Ἐλευθερούπολις—Καβάλλα (1958)

ΑΘ. ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ

Καθηγητοῦ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΕΠΙΒΑΤΕΣ

Όταν ταξιδεύουμε ἀπὸ τὴ Ραιδεστὸ πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολι, μετὰ τὴ Σηλύβρια, ἀντικρύζομε τὶς Ἐπιβάτες. Ξαπλώνεται φαρδεῖα πλατεῖα στὴ παραλία τῆς Προποντίδος. Μὲ τὸ βορρειοἀνατολὴν ἢ θάλασσα γλυκοφιλεῖ τὰ κράσπεδά της, ἀλλὰ καὶ ὅταν δυναμώσῃ ὁ βορειῶς, μὲ τοὺς ἀφρούς της, περιλούει τὰ πόδια της. Μὲ τὴ νοτιά, τὰ ἀφρισμένα κύματα ξεσποῦν τὸ θυμό τους, στοὺς τοίχους τῶν σπιτιῶν της. Τρέχουν τότε οἱ ναῦτες μὲ τὰ καράβια τους στὴν Ἡράκλεια, γιὰ νὰ γλυτώσων ἀπὸ τὴν μανία τῶν κυμάτων. Γιατὶ ὠνομάσθηκε Ἐπιβάται; Ἐδῶ δὲν συμφωνοῦν οἱ ἱστορικοὶ μας. Ἄλλοι τὴν ὀνομάζουσι Ἐπιβάται, γιὰτὶ ἐκεῖ ἐπιβιβάζοντο οἱ ἐπιβάται τῶν πέριξ μερῶν, γιὰ τὰ διάφορα ταξείδια των. Ἄλλοι τὴν θέλουσι Ἰπποβάται, διότι ἐκεῖ ἦσαν τὰ ἵπποφορβεῖα τῶν Βυζαντινῶν. Μέχρι τοῦ Α΄ παγκοσμίου πολέμου, ἐσώζοντο τὰ ἔρειπια Βυζαντινοῦ πύργου τοῦ Ἀποκαύκου, στρατηγοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Γ΄ τοῦ Παλαιολόγου. Ἡ τότε Τουρκικὴ κυβέρνησις τὸν κατεδάφισε γιὰ νὰ ἐξαλείψῃ ἴσως ἓνα ἱστορικὸ Ἑλληνικὸ μνημεῖο. Οἱ κάτοικοι τῆς ἦσαν ἀνέκαθεν γεωργοί, ναυτικοί, ψαράδες. Ἐκαμναν καὶ τὸ περίφημο γιαούρτι τῆς Σηλυβρίας, ποῦ εἶχε τόση πέραση στὴν Κωνσταντινούπολι. Μικρὴ ἦτο στὴν ἑκτάσει καὶ στὸ πληθυσμὸ, 1500 κάτοικοι βρέθησαν κατὰ τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1920. Μεγάλῃ στὴ δόξα καὶ στὴν ἱστορίαν. Στὶς Ἐπιβάτες γεννήθηκε ἡ ὀσία Παρασκευή, κατὰ τὸν ΙΑ΄ ὄν αἰῶνα. Τὸ λείψανό της εὐρίσκειται σήμερον στὸ Ἰάσιον τῆς Ρουμανίας¹. Τὸ ἐπιβλητικώτερον κτίριον στὶς Ἐπιβάτες ἦτο ἡ ἐκκλησίαν τῆς ὀσίας Παρασκευῆς. Τὴν ἀνήγειρε κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ εὐσέβεια τῶν κατοίκων. Κατὰ τὸν ΙΘ΄ αἰῶνα νέον ἄστρον φωτίζει τὸν οὐρανὸν τῶν Ἐπιβατῶν. Ὁ Σαραντῆς Ἀρχιγένης, γέννημα καὶ θρόμμα τῶν Ἐπιβατῶν. Αὐτὸς καὶ ἡ σύζυγός του Ἐλένη ἴδρυσαν στοὺς Ἐπιβάτες τὰ Ἀρχιγένεια καὶ Ἐλένια ἐκπαιδευτήρια, γιὰ νὰ μορφῶνῶνται διδάσκαλοι καὶ διδασκάλισσαι². Οἱ χωριανοὶ μου τὸ ὄνομα Πιλιβάτες τὸ ἀνέφεραν μὲ μεγάλο σεβασμὸ. Γιὰ τὰ μέρη μας ἡ Σηλύβρια ἦτο πόλις τοῦ ἔμπο-

1) Περὶ τῆς ὀσίας Παρασκευῆς ἐν ἑκτάσει βλέπε Ἀρχεῖο Λαογραφικοῦ Ἑρακικοῦ θησαυροῦ Τόμος 22ος σελ. 297

2) Περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Ἀρχιγένης ἐν ἑκτάσει βλέπε εἰς τὰ Ἑρακικά Τόμος Α΄. Τεύχος Γ΄ καὶ Δ΄ Σελ. 483

ρίου, οἱ Μέτρος ἢ πόλις τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, καὶ οἱ Ἐπιβάτες ἢ πόλις τῶν γραμμάτων.

Θὰ ἦμουν 9 ἕως 10 ἐτῶν. Ὁ δρίζων τοῦ χωριοῦ μου ἄρχισε νὰ μὲ φαίνεται στενός. Ἦκουα πολλὰς φορὰς ἀπὸ τὰ συνομιλικά μου παιδιὰ νὰ δμιλοῦν γιὰ «Πλιβάτες καὶ Σηλυβρία πὺν ἔχνε μεγάλη μαγαζιά, ἀψλὰ σπίτια καὶ μιὰ θάλασσα οὐλο ἀρμυρὸ νερό» καὶ ὁ νοῦς μου πετοῦσε στὶς Ἐπιβάτες, στὴ θάλασσα. Πότε θὰ πάγω στὶς Ἐπιβάτες νὰ ἰδῶ θάλασσα. Προπάντων κεντήθηκε ἡ περιέργειά μου, καὶ ἀναψε ὁ πόθος μου, ὅταν ἓνα γειτονάκι μου, πὺν εἶχε πάγει ἄχυρο στὸς Ἐπιβάτες, μὲ ἔλεγε τὸ βράδν. «Αἱ, Θανασάκι, νὰ δῆς θάλασσα νὰ ἰδῆς νερό. Μιὰ θάλασσα ταὶ Πλιβάτες ἄμα μεγάλη ἮΑ! Πέρασε κι' ἓνα παμπόρ μὲ δυὸ τρεχούλια πὺν κύλαγαν μέσ' τὸ νερό. Ἐβγαζε κι' ἓνα ντουμάνι γιόμσε ὁ οὐρανός» Ἐγὼ ἄλλο δὲν ἤθελα. Τὸ βράδν πῆγα στὸ σπίτι καὶ ἄρχισα νὰ παρακαλῶ τὴ μητέρα μου. Λέγε ψευτοκλαίγε τὴν κατάφερα. Τὴν ἐρχομένη Κυριακὴ θὰ πῆγαινε ὁ ἀδερφός μου ἄχυρο στὶς Ἐπιβάτες καὶ θὰ μὲ ἔπερνε μαζύ του. Τὸ Σάββατο τὸ βράδν μὲ ἔλουσε καὶ μ' ἄλλαξε μὲ τὰ ἀσπρόρρουχα πὺν τ' ἄρραβε ἡ ἴδια μὲ τὶς γιαλένιες κόπτεις, καὶ τὰ σιδέρωσε μὲ τὰ στοργικά χέρια τῆς στὰ γόνατά τῆς. Τὴν Κυριακὴ πρῶτ' πρῶτ' μὲ φόρεσε τὰ γιορτινά μου καὶ τράβηξα στὸ ἀλῶνι τοῦ ἀδερφοῦ μου. Τὸ ἀμάξι ἦταν φορτωμένο ἄχυρο. Ζέψαμε καὶ πῆραμε τὸ δρόμο τῆς Σηλυβρίας. Μπροστά μας πῆγαιναν ἄλλα ἀμάξια, πίσω μας ἀκολουθοῦσαν ἄλλα. Μὲ τραγούδια καὶ ἀμανέδες βαδίσαμε. Σὲ μιὰ στιγμὴ ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ἀρχίσαμε νὰ τραγουδοῦμε.

«Ἀπορῶ Μακεδονία πῶς βαστᾶς ὑπομονή
καὶ δὲν βλέπεις τὰ παιδιὰ σου μέρα νύχτα στὴ σφαγή;
—Τι νὰ κάμω ἢ καῦμένη εἶμαι ἀλυσσοδετῆ
καὶ δὲν εἶμαι ἐλευθέρη γιὰ νὰ σύρω τὸ σπαθί».

Ἦταν βλέπετε τότε ὁ Μακεδονικὸς ἀγὼν στὶς ἀκμές του. Οἱ τοῖχοι τῶν καφενείων τοῦ χωριοῦ μου ἦταν σκεπασμένοι μὲ τὶς εἰκόνες τῶν Μακεδονομάχων. Ὅταν προχωρήσαμε κάμποσο, στρίψαμε ἀριστερά. Μετὰ μιὰ ὥρα κατεβαίναμε στὶς Δελλιῶνες¹ Περνώντας μέσα ἀπὸ τὸ χωριό, ἡ σκόνη

1) Δελληνιώτης ἦταν ὁ προτελευταῖος Μητροπολίτης Σηλυβρίας Διονύσιος. Ἀπὸ τὶς Δελλιῶνες κατήγετο καὶ ὁ ἀοίδιμος Γερμανὸς Στρινόπουλος. Καθηγητὴς καὶ κατόπιν Σχολάρχης τῆς θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, ὑπερέτησε κατὰ τὰ δύσκολα ἐκεῖνα χρόνια τοῦ Ἀ' παγκοσμίου πολέμου μὲ τὸν τίτλον τοῦ Μητροπολίτου Σελευκείας. Τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως τὸν ἔστειλε κατόπιν ὡς ἑξαρχον Δυτικῆς Εὐρώπης μὲ ἔδραν τὸ Λονδίνον καὶ μὲ τὸν τίτλον τοῦ Μητροπολίτου Θυατείρων. Ἐλαβεν ἐνεργὸν μέρος, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἰς ὅλα τὰ συνέδρια διὰ τὴν ἀλληλογνωριμίαν καὶ προσέγγισιν τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἦ σύνεσις μὲ τὴν ὁποίαν ἐχειρίσθη τὰ λεπτά αὐτὰ ζητήματα, ἡ ἀφοσίωσις καὶ ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, καὶ ἡ ἀγαθότης τῆς ψυχῆς του, θὰ μείνουν λαμπρὸν παράδειγμα, γιὰ τοὺς μεταγενεστέρους κλη-

ποῦ σήκωναν τ' ἀμάξια μας, ὁ θόρυβος καὶ τὸ γαύγισμα τῶν σκυλιῶν, ἡ ζέστη ποῦ μᾶς ἐψήνη, μ' ἔκαμαν νὰ σχηματίσω ὄχι καλὴν ἰδέαν γιὰ τὶς Δελλιῶνες, Ὅταν ὅμως φθάσαμε στὴν ἀκρὴ τοῦ χωριοῦ, ἓνα μεγάλο καὶ ἐπιβλητικὸ κτίριο μὲ χτύχησε στὸ μάτι. Ἦταν τὸ σχολεῖο. Πρὶν νὰ ξεχάσω αὐτὴν τὴν ὥραία ἐντύπωσι ἀπὸ τὸ σχολεῖο, ἔρχεται ὁ ἀδελφός μου κοντά μου καὶ μὲ λέγει σιγά. — «Ἐέρεις πῶς τοὶ λέν τοὶ Δελλιανίτ;» — «Πῶς; ἐρωτῶ» Τοὶ λέν πηγαδάδες. Γιατὶ ἅμα θέλουνε νὰ σκοτώσουνε κανέναν τὸν ρίχνε στὸ πηγάδ». Ἐγὼ τὴ στιγμὴ ἐκείνη πάγωσα. Φαντάσθηκα τὴ φρίκη ποῦ δοκιμάζει ὁ ἀνθρώπος, ὅταν τὸν ρίχνουν στὸ πηγάδι, μὲ τὸ κεφάλι κάτω καὶ τὰ πόδια πάνω. Ζάρωσα ἀπὸ τὸν τρόμο μου. Τώρα βαδίζομε πρὸς τοὺς Ἐπιβάτες. Δεξιὰ μας καὶ ἀριστερά μας ἔχομε τὰ καλοδοουλεμένα Δελλιωνίτικα ἀμπέλια, ποῦ ἔστειλαν τὰ ξακουστὰ σταφύλια στὴν Πόλη, τὰ γιαπωντζάκια. Κάπου κάπου φουσοῦσε ἓνα ἐλαφρὸ ἀεράκι. Ἀπὸ κανένα παραθυράκι, ποῦ ἀνοίγε στα κλωνάρια τῶν δένδρων, ἔβλεπα στὸ βάθος νὰ λαμπυρίζουν τὰ νερὰ τῆς θάλασσας. Ὅσο κατεβαίναμε πρὸς τὴ θάλασσα, τόσο μπροστὰ στὰ μάτια μου ἀπλωνε ὁ γαλάζιος ὁρίζων τῆς Προποντιδος. Νὰ καὶ οἱ Ἐπιβάτες ἐπὶ τέλους !! Σπίτια ἀραδιασμένα στὴν ἀκροθαλασσιά. Καράβια ἀγκυροβολημένα. Ἄλλα καράβια ἀρμένιζαν στὸ πέλαγος. Πέρα ἀπὸ τὰ σπίτια, μιὰ μεγάλη ἔκταση, μιὰ ἀπεραντοσύνη γαλάζιου νεροῦ, χοροπηδοῦσε καὶ ἀστραποβολοῦσε. «Αὕτη ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος» Χθὲς τὸ βράδυ δὲν τὸ εἶχα ἀκούσει στὸν ἑσπερινό; Γιὰ μιὰ στιγμὴ τᾶχασα μπροστὰ στὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτὸ θέαμα. Ἐμεινα μὲ τὸ στόμα ἀνοιχτό. Τὰ μάτια μου θαμβωμένα μὲ τὸ μεγαλεῖο τῆς φύσεως, ποῦ πρώτη φορὰ ἔβλεπα στὴ ζωὴ μου, γύριζα πότε δεξιὰ πότε ἀριστερά. Περιπατώντας ἀσυναίσθητα, ἔφθασα στὴν παραλία. Ἐκεῖ στὴ σειρά οἱ ἀχυρῶνες τοῦ Θεοχάρου. Ἀδειάζουν τὰ ἀμάξια. Πέρνουν τὸ λογαριασμό τους οἱ χωριανοί. Ψωνίζουν λάδι, σαποῦνι, πετρέλαιο, ρίζι, ζάχαρη. Ξεκουράζοντας τὰ ζῶα. Τὸ ἀπόγευμα ξεκινᾶμε γιὰ τὸ χωριό. Περνοῦμε τώρα ἀπὸ τὸν κεντρικὸ δρόμο. Πόσο ὡμορφες μὲ φάνηκαν τότε οἱ Ἐπιβάτες! Ἐνας δρόμος φαρδύς διασχίζει κατὰ μῆκος τὸ χωριό. Ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη τοῦ δρόμου ὑψώνονται σπίτια καλοκαμωμένα, περιποιημένα, ἀνθοστολισμένα. Εἶναι ὁ ἀριστοκρατικὸς μαχαλᾶς. Ἀριστερὰ τοῦ δρόμου ἓνα συγκρότημα ἀπλῶν καὶ σοβαρῶν κτιρίων. Εἶναι τὰ Ἀρχιγένεια ἐκπαιδευτήρια. Πρὸς τὸ δυτικὸν μέρος κάθονται οἱ γεωργοί. Εἶναι τὰ τζαμαλατζίδικα. Ἴσως νὰ ὠνομάσθησαν ἔτσι γιατί ἐκεῖ θὰ γινόταν ἡ τζαμάλα¹ ὅταν ἤθελαν οἱ

ρικοὺς. Ἀπὸ τὶς Δελλιῶνες κατήγετο καὶ ὁ τελευταῖος πρωτοσύγγελος Σηλυβρίας Διονύσιος Κουχισόγλου. Προικισμένος μὲ σύνεσιν καὶ θάρρος ἦτο ὁ μοχλὸς τῆς Ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς κινήσεως τῆς ἐπαρχίας. Ἐὰν ἡ Ἐκκλησία ἀνεγνώριζε τὴν ἀξίαν του, θὰ προσέφερε πολλὰς ὑπηρεσίας στὴν Ἐκκλησία ὡς μητροπολίτης. Ἡ Θράκη εἶναι ὑπερήφανη διὰ τὰ τέκνα της.

1) Περὶ τζαμάλας βλέπε Θρακικὰ τόμος Θ' ὑπὸ Καλλ. Χουρμουζιάδου.

γεωργοὶ βροχή¹. Τὴν ὥρα ποὺ περνούσαμε πίσω ἀπὸ τὰ Ἀρχιγένεια ἦταν δεξιά μας ἓνας κήπος μὲ ἀραιὰ δένδρα καὶ στὸ βάθος ἓνα καφενεῖο. Ἦταν ὁ Ἀηλιᾶς. Μέσα στὸν κήπο κάθονταν τρεῖς κύριοι κάπως ἡλικιωμένοι. Ἡ περιβολή των καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐν γένει ἐμφάνισις των (κολλάρο, γιालιά, μπαστοῦνι, ψαθάκι) γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν τὸ διακριτικὸ γνῶρισμα τοῦ σοφοῦ, τοῦ γραμματισμένου, τοῦ σπουδαίου τέλος πάντων ἀνθρώπου. Ἔπρεπε νὰ εἶναι ἢ γιατροὶ ἢ καθηγηταί. Ἐμαθα πὼς ἦταν καθηγηταὶ τῶν Ἀρχιγενείων. Τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ γεννήθηκε στὴ ψυχῇ μου ἓνας πόθος ἓνα ὄνειρον. Ἄραγε δὲ θὰ μπορέσω νὰ γίνω κι' ἐγὼ μιὰ μέρα καθηγητῆς τῶν Ἀρχιγενείων; Ἀπὸ τότε πέρασαν χρόνια ἀρκετά. Τὸ ὄνειρο ὁμως διετηρεῖτο ζωηρὰ στὴ ψυχῇ μου. Ἐπὶ τέλους τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1917 κατέβαινα στὶς Ἐπιβάτες ὡς καθηγητῆς τῶν Ἀρχιγενείων. Νά, ποὺ πραγματοποιεῖται τὸ ὄνειρό μου. Τὰ Ἀρχιγένεια τότε, ἐξ αἰτίας τοῦ πολέμου, δὲν εἶχαν πληρῆς τὸ διδακτικὸ προσωπικόν. Διευθύντρια ἦτο ἡ Ζωὴ Μελανδινού, ἀρίστη παιδαγωγὸς καὶ λογοτέχνης, ξακουστὴ στὴν Κωνσταντινούπολι γιὰ τὴ πνευματικὴ της δράσι. Στὸν ἐνθουσιασμό καὶ τὴ δραστηριότητα χρεωστοῦσαν τὰ Ἀρχιγένεια τότε τὴ λειτουργία τους. Διδασκάλισσες ἐντόπιες ἦσαν ἡ Ζωὴ Μαύρου, ἡ Εὐθαλία Χριστοδουλίδου, ἡ Ταρσὴ Βαλασιάδου, ἡ Μαριάνθη Ἀριστείδου. Ἐπῆρχεν ἓνας μόνον φιλόλογος ὁ Στεργίου ἀπὸ τὴ Στενίμαχο. Ἐγὼ ἀναγκασζόμενον νὰ διδάσκω ἐκτὸς τῶν μαθημάτων τῆς εἰδικότητός μου, Ἀρχαῖα, Ψυχολογίαν, θεωρητικὴν Ἀριθμητικὴν, Γεωμετρίαν. Ὑποχρεωτικῶς ἐδίδασκα καὶ Τουρκικά. Δύο φορές τὴν ἐβδομάδα συγκέντρωνα τίς μαθήτριες τοῦ γυμνασίου σὲ μιὰ αἴθουσα, καὶ ἐκεῖ ἐμάθαιναν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν τῆς Τουρκικῆς γλώσσης. Τὸ μάθημα παρακολουθοῦσαν καὶ διδασκάλισσαι. Ἡ προπαρασκευὴ γιὰ τόση ποικιλία μαθημάτων, ξένων πρὸς τὴν εἰδικότητά μου μὲ ἀπιασχολοῦσε τόσο, ποὺ δὲν μ' ἔμενε καιρὸς ἔστω καὶ γιὰ ἓνα σύντομο περίπατο. Ἀλλὰ καὶ νὰ ἔβγαινα τί ἀντίκριζα; Πεῖνα, τρόμο, ἀγωνία, ἀθλιότητα. Εὐρισκόμεθα τότε στὸ τελευταῖον ἔτος τοῦ Α' Εὐρωπαϊκοῦ πο-

1) Οἱ γεωργοὶ στὴν περιφέρειά μας ζοῦσαν οἱ περισσότεροὶ πολὺ φτωχικά. Μὲ τὸ πατροπαράδοτο ἀλέτρι, χάραζαν τὴν ἐπιφάνεια τοῦ χωραφιοῦ, καὶ περίμεναν νὰ τοὺς χορτάσῃ. Τρακτέρ, λιπάσματα, ἀγροτικὰ δάνεια, ἦταν ἄγνωστα. Ἀπὸ τὸ Μάρτη ἀκόμα τελείωνε τὸ σιτάρι. Κατέφενγαν τότε στοὺς γύρω τοσμπατζήδες, γιὰ νὰ δανειστοῦν σιτάρι, χρήματα. Τὰ δάνεια ἐξοφλοῦσαν στὸ ἄλῶνι μὲ πολὺ βαρὺ ἐπιτόκιο. Κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ἰδρύθη ὑποκατάστημα Γεωργικῆς Τραπεζῆς στὶς Μέτρες. Πρῶτος διευθυντῆς ἦτο ὁ Γιάνκο Βέης Ἀλεξιάδης ἀδελφὸς τοῦ ἀοιδίμου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Γενναδίου. Ἐκεῖ οἱ γεωργοὶ κατέθεταν τοὺς τίτλους τῶν χωραφιῶν τους, καὶ ἔπρεναν ὡς δάνειον ἓνα 25% τῆς ἀξίας τῶν χωραφιῶν μὲ τόκον 7%. Οἱ χωριανοὶ μου ἔμεναν εὐχαριστημένοι ὅταν ἐπήγαιναν τὰ προϊόντα των στὸν ἐμπορικὸ καὶ βιομηχανικὸ οἶκο τοῦ Α. Σταμούλη εἰς Σηλύβριαν. Ἐκεῖ εὗρισκαν ἀκριβείαν στὸ ζύγισμα, στὴ ποιοτικὴ κατάταξι τῶν προϊόντων των, στὴν πληρωμὴ.

λέμου. Στους δρόμους τὴν ἡμέρα δὲν ἔβλεπες νέους. Ἄλλοι ἦταν κρυμμένοι, ἄλλοι φευγαῖοι στὴν Πόλι, καὶ πολὺ λίγοι στρατιῶται. Ἄν ἔβλεπες κανένα νέο νὰ γυρίζῃ στοὺς χωριὰ ἄφοβα, αὐτὸς ἦταν ἐφοδιασμένος μὲ πιστοποιητικὸν ἀναρρωτικῆς ἀδείας. Ἦτο τῆς μόδας τότε νὰ πέρνουν τέτοια πιστοποιητικὰ ὅσοι διέθεταν χάρτινες τουρκικὲς λίρες (παγκανότες). Ὑπῆρχαν ὀργανωμένα συνεργεῖα στὴν Πόλι ποὺ τὰ ἐξέδιδαν. Μεσάζοντες ἦσαν καὶ μερικοὶ ἡμέτεροι. Αὐτοὶ μεσολαβοῦσαν, ἀνιδιοτελῶς βέβαια, γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ὁμοθῶν. Οἱ Ἐπιβάτες ἦταν τότε τὸ καταφύγιον τῶν λιποτακτῶν καὶ ἀνυποτάκτων, ὄχι μόνον τῶν ἐντοπίων, ἀλλὰ καὶ τῶν γύρω χωριῶν. Ἴσως γιὰ τὸ οἱ Ἐπιβατιανοί, ἀπὸ μεγαλοφυχία, δὲν ἤθελαν νὰ προδώσουν. Στὰ ἄλλα χωριὰ παρουσιάσθηκαν κρούσματα προδοσίας στοὺς Τούρκους. Κάθε σπίτι σχεδὸν εἶχε καὶ μιὰ κρυψώνα. Πότε ἀνάμεσα στὸν τοῖχο τῶν δωματίων, πότε στὴν ὄροφή, πότε στὰ μαγαζιά, καὶ πότε σὲ τέτοιο ἀνύποπτο μέρος, ποὺ ἦταν ἀδύνατον νὰ τὸ συλλάβῃ ἡ φαντασία τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ Ἐπιβάτες εἶχαν μεταβληθῆ, τὴ χρονιά ἐκείνη σὲ ἓνα ἀπέραντο ταβάν ταμποροῦ. Τάγμα τοῦ ταβανιοῦ. Ἔτσι ὠνομάσθηκαν ὅσοι λιποτακτοῦσαν ἀπὸ τὸ Τουρκικὸ στρατὸ τότε. Τὰ βράδνα ἀπὸ νορῖς, ἔκλειαν πόρτες, παράθυρα διὰ τὸν φόβον τῶν... Ἰουδαίων. Ἄλλως τε δὲν ὑπῆρχε πετρέλαιο γιὰ φωτισμό. Τὴν παγερὴ σιωπὴ τῆς νύχτας, συχνὰ διέκοπταν βήματα δυνατὰ καὶ γρήγορα, γαυγίσματα σκυλιῶν, χτυπήματα στὶς πόρτες ποὺ τὰ συνόδευε ἡ ἀγρία φωνὴ τοῦ ζανταρμὰ «Ἄτς καπουγιού» ἀνοῖξε τὴν πόρτα. Ἀμέσως καταλαβαίναμε τί συμβαίνει. Οἱ τοῦρκοι «πατοῦσαν» σπίτια γιὰ νὰ πιάσουν λιποτάκτας (κατσάκηδες) Ξηνητηοί, περιμέναμε μὲ ἀγωνία πότε νὰ ξημερώσῃ. Πρῶτὴ πρῶτὴ κυκλοφοροῦσαν τὰ νέα. «Πάτσαν τὸ σπίτι τοῦ Μουμτζῆ καὶ πιάσαν τὸ γυιότ». Ἦταν κίτρινο σὰν κερί τὸ καῦμένο». Στους Ἐπιβάτες τότε ἦτον κάποιος ἀπὸ τὴν Πόλι ποὺ τὸν ἔλεγαν Πῆχyu. Πουλοῦσε ψιλικά ¹ Ἴσιος, μονοκόματος, ξερακιανός, πανύψηλος, σωστὸς πῆχyu. Στὴν ἐποχὴ ἐκείνη τοῦ τρόμου, ἀπὸ τὰ πατήματα τῶν Τούρκων, ἔγινε ὁ ἄγγελος τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν εἰδήσεων. Ὅσες φορὲς ἐρχόταν Τούρκοι γιὰ νὰ πατήσουν σπίτια, τὸ ἔπερνε ἀμέσως μυρωδιά. Ἐβλεπες λοιπὸν τὸ Πῆχyu τότε, νὰ δρασκελλῆ μὲ τὶς ποδαροῦκλες του τοὺς δρόμους, φωνάζοντας : «Μαῦροι μαῦροι μακαράδες». Αὐτὸ ἦταν τὸ σύνθημα. «Κρυφθῆτε, πατοῦν οἱ Τούρκοι σπίτια». Ἀμέσως ἄκουες τὶς πόρ-

1. Πρὸ τῶν Βαλκανικῶν πολέμων στὰ χωριὰ μας ὑπῆρχαν Ἐβραῖοι μικροῦμποροι ἐγκατεστημένοι ἓνας ἢ δύο σὲ κάθε χωριό. Ὅλη τὴν ἐβδομάδα ἐγύριζαν στὰ χωριὰ πουλῶντας πράματα. Τὸ Σάββατο ἐπήγαιναν στὴ Σηλύβρια. Ἐγινε τότε (τῷ 1911-12) κάποια ἐθνικιστικὴ προσπάθεια νὰ ἐκτοπισθοῦν οἱ Ἐβραῖοι ἀπὸ τὰ Ἑλληνικὰ χωριὰ καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν μὲ Ἑλληνας μικροπολητὰς. Εἶναι ἀγνωστος εἰς ἐμὲ ὁ ἐμπνευστὴς τῆς προσπάθειας αὐτῆς. Γνωρίζω μόνον ὅτι ἐκτελεστὴς ἦταν ἡ Μητρόπολις Σηλυβρίας. Παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ χαζάμη, καὶ τὰς συστάσεις τοῦ καϊμακάμη, οἱ Ἐβραῖοι ἀπομαρζύνθηκαν ἀπὸ τὰ χωριὰ μας καὶ ἀντικατεστάθησαν μὲ δικούς μας.

τες καὶ τὰ παράθυρα νὰ κλείουν. Οἱ δρόμοι ἐρήμωναν. Οἱ κρυμμένοι καρδιοχτυποῦσαν. Καὶ μόλις περνοῦσε ὁ κίνδυνος, ἔβλεπε τὸν Πῆχyu, νευρικὰ καὶ γρήγορα νὰ διασχίζη τοὺς δρόμους καὶ νὰ φωνάζη : « Ἄσπροι, ἄσπροι μακαράδες ». Ἄνοιγαν πόρτες, παράθυρα. Ξανάρχιζε ἡ κίνησις. Ἄνέπνεε τὸ χωριό. Δὲ θὰ ξεχάσω ποτὲ τὴν ἡμέρα τῶν 40 μαρτύρων στὶς 9 Μαρτίου π.κ. τοῦ 1918. Τὴν ἡμέρα ἐκείνη, ἐπειδὴ ἦτο ἡ ἑορτὴ τοῦ ἰδρωτοῦ τῶν Ἀρχιγενεῶν, ἀνοίξαμε τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἀρχιγενεῶν¹. Ἐγίνε λειτουργία, καὶ εἰς τὸ τέλος μνημόσυνον εἰς μνήμην τοῦ Σαράντη Ἀρχιγένους. Στους χοροὺς ἔψαλαν διδασκάλισσες βοηθούμενες ἀπὸ καλλίφωνες μαθήτριες. Ἡ λειτουργία ἦτο πολὺ κατανοητικὴ. Ὁμίλησα σχετικὰ μὲ τὸ ἔργον τοῦ Ἀρχιγένους. Τὴν ὥρα τῆς λειτουργίας, ἕνας ὄμιλος Γερμανῶν στρατιωτῶν περνοῦσε ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν. Μόλις ἄκουσε τοὺς ψαλμούς, στάθηκε ὅση ὥρα ἐξακολουθοῦσε ἡ ψαλμωδία, καὶ ἄκουε μὲ προσοχή. Δὲν ἦτο ὅμως μόνον αὐτὴ ἡ ψυχαγωγία μας. Ἡ ἀκούραστη διευθύντριά μας, ἀπὸ τὸ τίποτε ὠργάνωσε μιὰ ἑορτὴ, κατὰ τὰς ἡμέρας τῶν ἀπόκρεω. Ἐνα ἀπόγευμα ἔγινε συγκέντρωσις τοῦ προσωπικοῦ καὶ τῶν μαθητριῶν στὴ μεγάλη αἴθουσα. Ἐνας ὄμιλος μαθητριῶν μὲ ἀρχαία κόμμωσι ἐχόρευε τραγουδῶντας :

« Σὲ καινούργια βάρκα μπῆκα καὶ στὶς Ἐπιβάτες βγήκα.

Βλέπω ναῦτες παλληκάρια ποὺ ψαρεύανε τὰ ψάρια.

— Ἐχετε ψαράδες ψάρια γιὰ νὰ φᾶν τὰ παλληκάρια ;

— Ἐχομε χρυσὴ σαρδέλλα σὲν τὴν ὠμορφη κοπέλα ».

Τὸ χορὸ ἠκολούθησαν ἀπαγγελίαι ποιημάτων. Καὶ ἔτσι πρὸς πείσμα τῆς καταστάσεως ἀποκρέψαμε. Μετὰ ἕνα χρόνον ἔγινε ἀνακομὴ. Ξαναζωντάνεψε τότε τὸ χωριό. Ἐπανῆλθε ἡ εἰρηνικὴ ζωὴ. Οἱ κάτοικοι ἐπανεῦραν τὴ ζωὴ ποὺ ζοῦσαν προπολεμικὰ κάθε ἕνας στὸ μαχαλά του. Δύο διαφορετικοὶ κόσμοι ζοῦσαν ἀνέκαθεν στοὺς δύο μαχαλάδες τοῦ χωριοῦ. Στὸν ἕνα, τὸν ἀριστοκρατικόν, ὑπῆρχαν δρόμοι εὐρύχωροι, καθαροί, σπίτια μεγάλα, καλοκαμωμένα, ἄνδρες κατὰ τὸ πλεῖστον καλοντυμένοι, σοβαροί, κυρίως σεμνά ντυμένες, ἡσυχία καὶ σοβαρότης παντοῦ. Ἀκόμα καὶ ἡ γλῶσσα των ἦτο ἐπιτηδευμένη καὶ μάλιστα στὸ γυναικόκοσμον ποὺ κάθησε ἔστω καὶ γιὰ λίγο στὰ θρανία τῶν Ἀρχιγενεῶν. Πέρασες στὸν ἄλλο μαχαλά, τελείως διαφορετικὸς ἄνεμος φυσοῦσε. Ἐδῶ ἐπικρατοῦσε τὸ λαϊκὸ τοπικιστικὸ χρώμα. Θόρυβος στοὺς δρόμους. Ζωηρότης στὰ καφενεῖα. Ἡ λατέρνα διαλαλοῦσε τὰ μεράκια τῶν ναυτῶν καὶ τῶν γεωργῶν. Τὰ παιδιά ξυπόλυτα ἔτρεχαν στοὺς δρόμους. Οἱ γυναῖκες συζητοῦσαν ζωηρὰ ἀναμεταξύ των μὲ τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα ποὺ ἄκουε καὶ στὶς Δελλιῶνες (Ντὸν εἶδες ; ντὸν ἄκουε ; τούλιος ἦνταν ; τούλια κάλλια ; ἔφαγε κια, κινάρα ; ἔβγαλε πλιά, πλάδες ;)

1. Μέσα στὸ περίβολο τῶν Ἀρχιγενεῶν, ὁ Ἀρχιγένης τῷ 1963 ἔκτισε ἕνα κομψότατο ναῦδριον πρὸς τιμὴν τῶν 40 μαρτύρων γιὰ τὴν ἐκκλησιάζονται οἱ μαθήτριες τῶν Ἀρχιγενεῶν.

Ἀπὸ τοῦ 1920, ποῦ ἔγινε ἡ κατάληψις τῶν μερῶν ἐκείνων ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸ στρατό, συμπληρώθηκαν τὰ κενὰ τοῦ προσωπικοῦ τῶν Ἀρχιγενεῶν καὶ ἄρχισαν πάλαι νὰ λειτουργοῦν κανονικά. Δὲ χάρηκαν ὅμως τὴν ἐλευθερία τους παρὰ μόνον δύο χρόνια. Τοὺς παρέσυρε τοὺς Ἐπιβατιανοὺς ὁ σίφων τῆς προσφυγιάς καὶ τοὺς πέταξε στὸν κόλπο τῆς Θεσσαλονίκης ὅπου ἔκτισαν τὶς νέες Ἐπιβάτες. Στὰ Ἀρχιγένεια σήμερα δὲν ἀκούεται πλέον ἡ Ἑλληνικὴ φωνή. Τὸ πυκνὸ σκοτάδι τῆς δουλείας σκέπασε τὴ φωτεινὴ αὐτὴ ἐστία, ποῦ τόσα χρόνια ἀνέδιδε τὸ πνευματικὸ της φῶς, καὶ φώτιζε τοὺς ὁμοεθνεῖς τῆς Τουρκίας. Τὰ Ἀρχιγένεια ἀπὸ τότε ποῦ ἰδρῦθησαν (1857) σχεδὸν λειτούργησαν ὁμαλά. Ἀπὸ αὐτὰ ἀπεφοίτησαν ἑκατοντάδες διδασκάλισσες οἱ ὁποῖες δὲν τὸ θεωροῦσαν ταπεινωτικὸ, ὅπως οἱ Ζαπαῖδες, νὰ ἐργασθοῦν μακριὰ ἀπὸ τὴν Πόλι. Θὰ τὶς βρῆτε παντοῦ στὴ Μ. Ἀσία, στὸν Πόντο, στὴ Θράκη, στὴν Ἡπειρο, ὅπου ἦταν διεσπαρμένος ὁ Ἑλληνισμός. Θὰ γίνουν οἱ ἱεραπόστολοι τῆς ἐθνικῆς ιδέας. Θὰ φέρουν καὶ θὰ μεταγγίσουν στὶς ψυχὰς τῶν Ἑλληνοπαίδων τὴν πνοὴν τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς. Πολλές, πολλές, στὴν Μ. Ἀσία προπάντων, ἔγιναν σύζυγοι πλουσιῶν ὁμογενῶν. Οἱ ὁμογενεῖς τῶν μερῶν ἐκείνων, ξενόγλωσσοι, ἀλλὰ μὲ ἔντονον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, τὸ θεωροῦσαν τιμὴν νὰ πάρουν ὡς σύζυγον ἑλληνίδα διδασκάλισσαν, γιὰ νὰ μορφώσουν τὰ παιδιὰ τῶν ἑλληνοπρεπερῶς. Καὶ ἔτσι μέσα στὰ βάθη τῆς Ἀνατολῆς, ὅπου ὠμιλεῖτο ἡ τοπικιστικὴ χονδροειδῆς Τουρκικὴ, ἠκούετο κάπου κάπου καὶ ἡ Ἑλληνικὴ. Τὸ ἐθνικὸν ἔργον τῶν Ἀρχιγενεῶν δὲν ἔχει ἐκτιμηθῆ κατὰ τὴν ἀξίαν του ἀπὸ τὸ ἔθνος, οὔτε ἔχει ἔξαρθῆ ἀπὸ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ τὴν νεωτέρα ἱστορία μας. Σκορπισμένοι σήμερα οἱ Ἐπιβατιανοί, ἀλλὰ καὶ μεῖς οἱ ξένοι ποῦ ζήσαμε ἐκεῖ, ἀναπολοῦμε τὸ παρελθόν της, διηγούμεθα τὴν ὠμορφιά καὶ τὴ δόξα, ποῦ εἶχε μιὰ φορὰ, καὶ διηγώντας τα κλαῖμε γιὰ τὴ συμφορά της. Ἀλλὰ ἄς μὴν ἀπελπίζομεθα. Ἡ γενεὰ μας εἶδε πολλὰ γεγονότα, ποῦ μόνον στοὺς θρούλλους καὶ στὴ ζωηρὴ φαντασία τῶν νέων μπορούσαν νὰ γεννηθοῦν. Μὲ τὴν πείρα ποῦ ἀποκτήσαμε, ἄς μεταδώσωμε τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν αἰσιοδοξία σ' ἐκείνους, ποῦ θὰ ἔλθουν ὕστερα ἀπὸ μᾶς. Ὅπως πολλὰς φορὰς μᾶς διδάσκει ἡ ἱστορία μας, δὲν ἀποκλείεται κάποτε νὰ γίνῃ τὸ ἱστορικὸ θαῦμα τῆς νεκραναστάσεως, ἐκεῖ ὅπου ἀναπαύονται σήμερα τὰ κόκκαλα τῶν πατέρων μας. Καὶ τότε θὰ ξαναπηδῆσῃ πάλιν ἀπὸ τὴν τέφρα τὸ φῶς τῶν Ἀρχιγενεῶν, σὰν τὸ μυθολογικὸ Φοῖνικα. Ἀπὸ τὰ βάθη τῆς ἱστορίας θὰ ἀκουσθῆ τότε ἡ γνωστὴ φωνὴ τοῦ Ἀρχιγένους νὰ ἀπευθύνεται σὶς Θρακιώτισσες: «Δεῦτε λάβετε φῶς». Αὐτὸ εἶναι τὸ πιστεύω μου. Καὶ τὴν πίστιν μου αὐτὴν τὴν ἀντλῶ, ἀπὸ τὴν μοῖραν τῆς φυλῆς μας, ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους μας.

Σημείωσις. Κάθε χρόνο, στὶς 14 Ὀκτωβρίου, ἑορτὴν τῆς ὁσίας Παρασκευῆς ἡ Ἐπιβατινὴ οἰκογένεια Παπαδοπούλου κάμνει λειτουργίαν εἰς τὸν ἑνοριακὸν της ναὸν στὸ συνοικισμό Βύρωνος. Μαζεύονται τὴν ἡμέραν ἐκείνη Ἐπιβατιανοί, ὅσοι εἶναι σκορπισμένοι στὰς Ἀθήνας καὶ στοὺς συνοικισμούς.

ΚΑΤΙΝΑΣ ΒΕΪΚΟΥ - ΣΕΡΑΜΕΤΗ

ΕΠΙΒΑΤΕΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ, ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ, ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 12ῃ Φεβρουαρίου 1952.

Αριθ. Πρωτ. 50

Πρὸς

Τὴν Κυρίαν Κατίναν Σεραμέτη

Ἐάνθην

Ἐρτίμος Κυρία,

Εὐχαρίστως γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι ἡ ὑφ' ὑμῶν υποβληθεῖσα εἰς τὸν ἐφετεινὸν γλωσσικὸν διαγωνισμὸν τῆς Ἑταιρείας συλλογὴ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπιβάτες» ἐκρίθη ἐπαινετικώτατα ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας κριτικῆς ἐπιτροπείας, ὡς θὰ ἴδῃτε εἰς τὴν συναποστελλομένην ὑμῖν ἔκθεσιν, καὶ ἔτυχε τοῦ πρώτου προκηρυχθέντος βραβείου ἐκ δρχ. 500.000

Συγχαίροντες ὑμῖν καὶ πάλιν ἐπὶ τούτῳ, εὐχόμεθα ὅπως εὐρεθῶμεν καὶ πάλιν εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ ἀναγγείλωμεν ὑμῖν τὴν βράβειον εἰς τοιοῦτους πατριωτικοὺς ἀγῶνας καὶ παρακαλοῦμεν ὅπως ἔλθῃτε εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ γραμματέως τῆς Ἑταιρείας, ἐὰν θελήσετε νὰ δώσετε συνέχειαν εἰς τὴν ὑπὸ τῆς κριτικῆς ἐπιτροπείας ληφθεῖσαν ἰδέαν τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀξιολόγου χειρογράφου συλλογῆς σας.

Μετὰ πάσης τιμῆς

Ὁ Πρόεδρος

Φ. Δραγούμης

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς

Ἰωάν. Καλλέρης

Ἐκδόση τῆς κριτικῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν ἐργασία μου,

ἀπὸ τὸν κ. Γ. Κουρμούλη καὶ κ. Ἰωάν. Καλλέρη.

(Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ τόμου ΝΕ' τοῦ περιοδικοῦ «ΑΘΗΝΑ», ἔτος 1951).

Ἐκ τοῦ μετὰ τὴν ἐθνικὴν καταστροφὴν τοῦ 1922 ἐκριζωθέντος Ἑλληνισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ μελέτη τῆς γλώσσης ἐπέχει ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην, προέρχεται συλλογὴ ἐκ σελίδων 80 δακτυλογραφημένων (μεγάλου σχήματος)¹ ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἐπιβάτες» καὶ τὸν χαρακτηριστικὸν ὑπότιτλον «Εἰκόνες ποῦ δὲν σβύνουν». Περιλαμβάνει λαογραφικὴν καὶ γλωσσικὴν ὕλικὸν ἐκ τοῦ χωρίου «Ἐπιβάτες» ἐπὶ τῆς Θρακικῆς παραλίας τῆς Προποντίδος, τοῦ ἐποίου οἱ εἰς τὸ ἐλεύθερον ἔδαφος τῆς πατρίδος καταφυγόντες κάτοικοι συνψιόσθησαν εἰς ὁμώνυμον χωρίον πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης, ἀποστέλλεται δὲ ὑπὸ τῆς κ. Κατίνας Ν. Σεραμέτη.

Ἡ συλλογὴς γυνὴ λογία, ἀλλὰ καὶ τῶν Μουσῶν θεραπαινίς, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἐμμέτρου προλόγου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκφράζει τὴν νοσταλγίαν αὐτῆς διὰ τὴν ἀπωλεσθεῖσαν γενέτειραν, πραγματεύεται μετὰ ζηλευτῆς τάξεως, ἐπιμελείας καὶ σαφηνείας τὸ λαογραφικὸν καὶ γλωσσολογικὸν ὕλικόν, τὸ ὁποῖον συνέλεξεν. Ἡ συλλογὴ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον ἐκτίθενται τὰ ἐν τῷ χωρίῳ τῆς Θράκης ἐπικρατοῦντα ἥθη καὶ ἔθιμα, δοξασίαι καὶ δεισιδαιμονίαι, παραδόσεις, παίγνια, εὐχαί, ἀραί, κλπ. κλπ., παρατίθενται ἐπ' εὐκαιρίαις πολλὰ τοπικὰ ἄσματα, ἔμμετρα εὐκαλισματα καὶ ἐπιγράμματα, προστίθενται δὲ ἐν τέλει 80 παροιμίαι καὶ 5 παραμύθια. Εἰς τὸ δεῦτερον δίδεται πλούσιον γλωσσάριον, ἀλφαβητικῶς ταξινομημένον, εἰς τὸ ὁποῖον προστίθενται καὶ τοπωνύμια τῆς περιοχῆς τοῦ ἐγκαταλειφθέντος χωρίου μετὰ λεπτομεροῦς τοπογραφικοῦ σχεδιαγράμματος. Τῆς ὅλης ἐργασίας προτάσσεται σύντομος ἱστορικὴ ἐπισκόπησις τῆς ζωῆς τῆς κοινότητος τῶν Ἐπιβατῶν μέχρι τῆς καταστροφῆς, ἐπιτάσσεται δὲ λεπτομερῆς πίναξ τῶν περιεχομένων. Τρεῖς ἐπιτυχεῖς εἰκόνες διασαφοῦν κατὰ παραστατικὸν τρόπον τὸ ἔθιμον «τοῦ Ὁλριοῦ» ἢ «τῆς κεράτσας», τῆς κατὰ τὴν Μ. Πέμπτην δηλ. γενομένης κατ' ἔθιμον τελετῆς τῆς καύσεως τοῦ ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα, τὸ «τῆς Τζαμάλας», τῆς κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου δηλ. γενομένης ἀνὰ τὸ χωρίον περιφορᾶς ὁμοιώματος δαμάλεως, ἀναλόγου πρὸς τὸ ἀλλαχοῦ ἐθιζόμενον κατὰ τὰς Ἀπόκρεω ὁμοίωμα τῆς «γκαμήλας» καὶ τὸν τρόπον τῆς ξάνσεως τῶν ἐρίων μετὰ «τὰ λανάρια». Τὸ περιεχόμενον τοῦ πρώτου μέρους, ἐκτὸς τοῦ μεγάλου ἐνδιαφέροντος

1) Οἱ σελίδες ἔχουν ὑπερδιπλασιασθεῖ.

ἔπερ ἐνέχει διὰ τὴν μελέτην τῆς ζωῆς τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ λαογραφικῆς ἀπόψεως, παρέχει ἐπίσης πλούσιον ὕλικόν διὰ τὴν μελέτην τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τοῦ χωρίου. Διότι ἡ συλλογεὺς φροντίζει νὰ ἀποδίδῃ πιστῶς καὶ σαφῶς τὴν μορφήν καὶ τὴν σημασίαν τῶν λαογραφικῶν ὄρων, ὡς καὶ τὴν γλωσσικὴν διατύπωσιν τῶν ἀσμάτων, τῶν παροιμιῶν καὶ τῶν παραμυθίων εἰς τὸ τοπικὸν ἰδίωμα. Τοῦτο ἐπιτρέπει νὰ σχηματίσωμεν ἐποπτικὴν καὶ ἀκριβῆ γνώμην περὶ τοῦ ιδιώματος, τὸ ὅποσον ἀνήκει εἰς τὰ ἡμιβόρεια ἰδιώματα τῆς Θράκης, διότι ἐμφαίνει ἀποβολὴν μὲν τῶν ἀτόνων ι καὶ ου, ὡς παρατηρεῖται καὶ ἡ συλλογεὺς εἰς σύντομον φωνητικὸν σημεῖωμα προτασσόμενον τοῦ γλωσσάρου (ἀφεντοῦλ' ς, ἀχελιωνὰρ' κο καρὺδ', τελών', ἀγορόπ' λο, κοριτσὸ' πλο, μαζών' με κλπ.), ἀποφεύγει ὅμως τὴν κώφωσιν τῶν ἀτόνων ε καὶ ο (ἄντερο, διακονεύω, μερεμέτ' μωροπίστευτ' κλπ.)¹.

Χαρακτηριστικὰ τοῦ ιδιώματος εἶναι ἡ χρῆσις τῶν μέσων b, d, g ἀντὶ τῶν ἐρρίνων μπ, ντ, γκ καὶ ὁ τονισμὸς τῆς τετάρτης ἀπὸ τῆς λήγουσης συλλαβῆς εἰς τὸν πληθυντικὸν τῶν ρημάτων, ἄνευ τῆς ἀναπτύξεως δευτερεύοντος τόνου, ὡς συμβαίνει ἀλλαγῶν τῶν βορείων ιδιωμάτων (ἐφαγαμε, σήκωσατε, δούλεψανε, γέν'μαστανε κλπ.).

Τὸ περιεχόμενον τοῦ δευτέρου μέρους εἶναι ἐπίσης πολύτιμον, διότι ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν, πλήρες γλωσσάριον τοῦ ἀπωλεσθέντος ἑλληνικοῦ χωρίου, συστηματικῶς καὶ ἐπιμελῶς συντεταγμένον. Ἡ φωνητικὴ καὶ μορφολογικὴ ἀπόδοσις τῶν ἀναγραφομένων λέξεων γίνεται πράγματι μετὰ προσοχῆς, ἂν ἐξαιρέσῃ τις, τὴν παράλειψιν σημειολογικῆς ἐνδείξεως ὡς πρὸς τὴν ὀρθὴν προφορὰν τῶν ὄρανικῶν κ, γ, χ, λ, καὶ ν πρὸ ἀποβαλλομένου φωνήεντος.²

Ἡ σημασία τῶν λέξεων ἀποδίδεται ὡσαύτως μετὰ τῆς δεούσης συντομίας καὶ σαφηνείας, πιστοῦται δὲ συνήθως ἀλλ' ὄχι πάντοτε δυστυχῶς³, διὰ καταλλήλων παραδειγμάτων. Αἱ ἑτυμολογικαὶ παρεκβάσεις ἀποφεύγονται, ὀρθῶς δέ, ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ τοπωνύμια, ἐνθα διδόνται πολλάκις ἐπιτυχεῖς, γενικῶς δὲ χρήσιμοι ἑτυμολογικαὶ διασαφήσεις.

Τὸ γλωσσάριον προσφέρει ὕλικὸν χρήσιμον, ἐν πολλοῖς δ' ἀθησαύριστον (ἀπόδειξις αἱ ἀπὸ α ἀρχόμεναι ἀθησαύρηστοι λέξεις: ἀδικοσυρίχτρα=φιλοκατήγορος γυνή, ἀλευροῦρίζω=ἐρευνῶ, τακτοποιῶ, κλέπτω, τύπος καὶ σημασία ἀθησαύρηστοι, ἀλίπατο=ἀλίπεδον, ἐπανωπίναχο=τὸ πρῶτον προσφερό-

1) Β λ. καὶ Ν. Ἀνδριώτη. Τὰ ὄρια τῶν βορείων καὶ ἡμιβορείων ιδιωμάτων τῆς Ἄν. Θράκης, ἐν Ἀρχ. θρακ. Θησ. 10 (1943—1944), 144.

2) Βλ. τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν παρὰ Ν. Ἀνδριώτη, ἐνθ' ἂν. 157.

3) Στὴ νέα ἐργασία ἔχει ληφθεῖ ὑπ' ὄψην ἡ ὑπόδειξις. Βλ. εἰσαγωγή στὸ γλωσσάριον, «γραμματικὲς παρατηρήσεις συμπληρωματικῆς» ἀριθμ. 7, σελ. 86.

4) Στὸ νέο γλωσσάριον, πού ἔχει συμπληρωθεῖ μὲ πολλές λέξεις, ἔχει ληφθεῖ ὑπ' ὄψην ἡ ὑπόδειξις καὶ δοθήκατε κατάλληλα παραδείγματα.

μενον κατά τὸ γεῦμα πινάκιον τροφῆς, ἀποτεκνούδ'—τὸ τελευταῖον τέκνον τῆς οἰκογενείας), γενικῶς δὲ ἡ συλλογὴ πολλαχῶς θὰ συμβάλῃ εἰς τε τὴν λαογραφικὴν καὶ τὴν γλωσσικὴν ἔρευναν δέον νὰ ἐραθευθῇ. Εὐχῆς μάλιστα ἔργον θὰ ἦτο, ἐφ' ὅσον οὐδεμίᾳ ἄλλῃ τοιαύτῃ ὁλοκληρωτικῇ μελέτῃ ὑπάρχει περὶ τῶν ἐθίμων καὶ τῆς γλώσσης τῶν Ἐπιδατῶν¹, νὰ δημοσιευθῇ, ἵνα ἀποτελέσῃ ἀπόδειξιν—μίαν μεταξὺ τόσων ἄλλων—τοῦ ἀχραιφνοῦς Ἑλληνικοῦ χαρακτήρος, τὸν ὁποῖον διετήρησεν ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀνατ. Θράκης κατὰ τὴν μακράϊωνα δουλείαν».

1) Ἐχουν γίνει συμπληρώματα καὶ διορθώσεις μικρῆς στή γέα ἐργασία. Κ.Β.Σ.

ΑΝΤΙ ΓΙΑ ΠΡΟΛΟΓΟ

ΕΙΚΟΝΕΣ ΠΟΥ ΔΕ ΣΒΥΝΟΥΝ

Γιατί ένα σπίτι μακρυνό,
ἐκεῖνο, πού πρωτόειδα,
—μέ ρόδα, ροδοδάφνες—
στό νοῦ μου πάντα τριγυρνᾷ;
Τ' ἀγαπημένα λούλουδα
κι' ὀλόφουντες οἱ δάφνες
θυμοῦμαι, πὼς παντοτεινὰ
στ' ἀξέχαστο κηπᾶρι,
στολίζονταν περίτεχνα,
πολύχρωμα,
καὶ σμίγαν ζηλευτά,
στῆς ἀνοιξης τὴν τόση χάρη!

*
* *

Γιατί ὁ κάμπος, ὁ πλατύς,
τ' ἀμπέλια, τὰ χρυσόσταρα,
—τὰ τόσα του στολίδια—
στό νοῦ μου πάντα τριγυρνοῦν;
Τὴ σμαραγδένια θάλασσα,
—τὰ πρῶτα μου παιχνίδια—
στὰ βότσαλα, στὴν ἀμμουδιά—
τ' ἀπέραντο ἀκρογιαλὶ,
πού φλοίσβιζε ἀφρογάλαξο,
γλυκότηχο,
σᾶ φίλημα ἀπαλό,
τὸ αἰώνιο κῦμα του ἀγάλι,
ἄς ἦτανε νὰ πῆγαινα καμμιά φορὰ,
νὰ τᾶβλεπα ξανά!

*
* *

Σὰ θύμωνε ὄμως ὁ νοτιᾶς
καὶ ἄφριξε τὴ θάλασσα,
τὰ δόλια τὰ καράβια,
στὸ νοῦ μου πάντα τριγυροῦν !
Μιὰ φρουμισμένη μάγισσα,
θὰ πίστευες ἀγνάντια,
τὰ σπρώχνει ἔτσι βιαστικὰ
κι' ὁ κόσμος νύχτες—μέρες
στὰ σπίτια, τὰ κατάκλειστα,
κατάγιαλα,
μεγάλα καὶ μικρὰ
κι' αὐτὸς γροικοῦσε τίς φοβέρες !

*

* *

Μ' ἀπ' τ' ἀκρωτήρι τ' Ἀϊ-Λιαῖ,
ποὺ κρύβει τὴν Ἐφτάλοφη
—τ' ἀπόμακρο,—γελάει
ὁ ἥλιος πάλι, μὲ τρανοῦ
θριαμβευτὴ χρυσόραφη
πορφύρα καὶ γυρνάει
κι' ὁ νοῦς μου—σὰν τὰ ὄρθρινὰ
τ' ἀχνόπεπλα ἔχουν σβύσει,—
σ' ἐκεῖνα τὰ ὀλοπρόθυμα
τραγούδια
τοῦ ναύτη, τοῦ ζευγαῖ,
ποὺ δὲ μπορεῖ νὰ λησμονήσῃ !
"Ἄς ἦτανε νὰ πηγαινα, καμμιὰ φορὰ,
νὰ τ' ἀκουγα ξανά !

Κατίνα Βείκου—Σεραμέτη

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἡ ὠραία κωμόπολη, μὲ τὸν ἀνοιχτὸν δριζόντα, μὲ τὸν καθαρὸν οὐρανό, τὸ δροσερό της ἀέρα καὶ τὰ πηγαῖα νερά της, στὴ θρακικὴ παραλία τῆς Προποντίδας, οἱ Ἐπιβάτες, εἶχαν στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου πολλές περιπέτειες. Ἀπὸ τὴν Πόλη ἦταν 25 μίλια μακριά, ἐπίκειο τοῦ ἐσωτερικοῦ πρὸς τὸ Βυζάντιο, εἶχαν πύργο στὸ μέσο περίπου τοῦ χωριοῦ, σὲ βραχάδη περῆ, τοῦ Ἀλεξίου Ἀποκαίου, στρατηγοῦ τοῦ αὐτοκράτορα Ἀνδρονικοῦ τοῦ Γ' τοῦ Παλαιολόγου (1340), ποὺ ἐρειπωμένος καταρρίφτηκε.

Κατὰ τὸ 1912 πάλι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, μὲ τὰ ἐργατικὰ τάγματα, τὸν ἰσοπέδωσε ὁλότελα. Οἱ κάτοικοι—2500 περίπου, φιλήσυχοι, πρᾶοι, ἐργατικοὶ ἦταν πάντα ἀμιγῆς Ἕλληνες καὶ Χριστιανοὶ Ὀρθόδοξοι, μὲ ὑψηλὸ φρόνημα πατριωτισμοῦ, ποὺ πολλοὶ φεύγανε στὴν ἀγωνιζόμενη «Μητέρα—Ἑλλάδα», ὡς ἐθελοντές, νὰ προσφέρουν τὶς ὑπηρεσίας τους. Ἀσχολούνταν στὴ γεωργία, ἀμπελοφυτεία, κτηνοτροφία, ἦταν ναῦτες, ψαράδες, μεγάλοι καραβοκύρηδες, ἔμποροι πολλοὶ βουτυράδες, μάλιστα καὶ πολλοὶ ἐγκατεστημένοι στὴν Πόλη καὶ στὴν συντεχνία βουτυράδων—πάντα πρόεδρος ἔβγαине ἐπιβατινὸς—καὶ ἐπιστήμονες—κυρίως γιατροί, ποὺ σπουδάζανε στὴν Ἀθήνα ἢ στὴν Εὐρώπη. Τὸ 1453 οἱ Ἐπιβάτες συμμερίστηκαν τὴν τύχη τῆς κοινῆς Πατρίδας. Ἡ φρουρὰ τοῦ πύργου συνεπλάκη στὰ λειβάδια τοῦ χωριοῦ, μὲ τὶς ἐμπροσθοφυλακὰς τοῦ Καρατζά-Μπέη—ζητήσανε τάχα ζωὰ, γιὰ νὰ μεταφέρουν ἓνα μεγάλο κανόνι καὶ ἀρνήθηκαν οἱ Ἐπιβατιανοὶ—καὶ ἀκολούθησε σφαγὴ τῶν κατοίκων¹.

Οἱ Ρῶσοι τὸ 1878 πέρασαν κατὰ τὸν ρωσοτουρκικὸ πόλεμο, καθὼς καὶ οἱ Βούλγαροι τὸ 1912.

Ἀφοῦ ἀνέπνευσαν οἱ Ἐπιβάτες, γιὰ λίγο τὸν ἀέρα τῆς λεφτεριάς καὶ χαρήκανε τὸ θεϊκὸ αὐτὸ δῶρο, ἦταν μοιραῖο, οἱ κάτοικοι, νὰ πάρουν τὸν δρόμο τῆς προσφυγιάς τὸν πικρὸ, τὸ 1922.

Σήμερα τὸ χωριό, μὲ τὸ ὄνομα «Νέοι Ἐπιβάται», ποὺ μόλις τὸ ἓνα του τέταρτο συγκεντρώθηκε—γιατὶ οἱ ὑπόλοιποι κάτοικοι σκορπίσανε σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος—ἔχει κτιστεῖ στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου, σὲ κάποιον τσιφλίκι, μὲ τὸ ὄνομα «Μπαχτζέ-Τσιφλίκι» καὶ ἐξελισσεται χάρη στὴ μεγάλη του ἐποικιογνωμία μὲ τὴ Θεσσαλονίκη.

Οἱ Ἐπιβάτες ὑπαγότανε στὴν ὑποδιοίκησι καὶ στὴ Μητροπολίτη τῆς Σηλύβριας. Ὑπάρχουν πολλὰς ἐκδοχὰς, γιὰ τὴν ὀνομασίαν τους. Ἀπὸ τὴν

1. Βλ. Ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξ. περιόδ. «Ἡλίου», τόμος, 11, σελ. 894, «Ἡ σφαγὴ τῶν Ἐπιβατῶν».

ξηρά επικίνδυνο να πάνε οί ταξιδιώτες κατ' εὐθείαν στήν Πόλη κι' ἐρχότανε στους Ἐπιβάτες να πάρουν πλοῖο. Ὑπῆρχαν βυζαντινά ἱπποστάσια καὶ τὸ χωριὸ λεγότανε τάχα Ἴκποβάται. Ἄλλοι παραδέχονται, πὼς ἀρχαίοι Ἑλληγνες ἄποικοι κτίσανε τὸν πρωταρχικὸ συνοικισμό στήν θέση αὐτή, πού ἦταν γεμάτη ἀπὸ «βάτους». Κτίσανε «ἐπὶ βάτων»¹.

Μὰ τὴν πιδ σωστή ἐκδοχὴ παραδέχονται—ὅπως ὁ φιλόλογος Χάρνακ, πὼς οἱ πρῶτοι κάτοικοι ἀποτελεστήκανε ἀπὸ πεζοναῦτες, πού ὠνομαζότανε «Ἐπιβάται», ἐπειδὴ ἐπιβαίνανε σὲ πλοῖα.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Οἱ Ἐπιβάτες ἦταν πνευματικὰ προοδευμένοι. Τὸ 1796 λειτουργοῦσε ἑλληνικὴ σχολή. Ὁ Σαράντης Ἀρχιγένης, γιατρὸς ἐπιβατιανὸς—ὄρφανὸς κι' αὐτοδημιούργημα, μὲ ἀνώτερη ψυχικότητα—ἰδρύει τὰ ἀρχιγενεῖα ἐκπαιδευτήρια τὸ 1857 καὶ μορφώνει μητέρες καὶ δασκάλες, πού σκόρπισαν τὰ φῶτα στὴ Θράκη «—ὁ Φάρος τῆς Θράκης» ἀποκαλοῦσαν τοὺς Ἐπιβάτες— Πόντο, Μ. Ἀσία, Ἀμερικὴ καὶ σωθήκανε τόσες οἰκογένειες στήν προσφυγιὰ τους καὶ τὴν ἀπόγνωσή τους. Μόχθησε, γιὰ κάθε καλὸ καὶ ὠραῖο κι' ἄφησε *ἰερὴ κληρονομιά* τὴν ἀγάπη στὴ μόρφωση.

Ὑπῆρχε νηπιαγωγεῖο, παρθεναγωγεῖο, οἰκοτροφεῖο, ὄρφανοτροφεῖο, διδασκαλεῖο—δλόκληρο συγκρότημα—μὲ πλοῦτο καὶ προικοδότηση. (Βλ. Διαθήκη τοῦ Σ. Ἀρχιγένη).

Τὸ 1863 ἴδρυσε ἐκκλησία βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, γιὰ νὰ ἐκκλησιάζονται οἱ μαθήτριες μόνο καὶ οἱ μαθηταὶ (ὁ κόσμος πῆγαινε μόνο στήν μνήμη τὴν 9 Μαρτίου, καθὼς καὶ τὴν Μ. Ἑβδομάδα· καὶ στὶς 21 Μαΐου, ὅταν γιόρταζε ἡ κ. Ἑλένη Σ. Ἀρχιγένη), πού ἔψαλαν κι' οἱ ἴδιοι. μαθαίνοντας βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ (εὐρωπαϊκὴ δίδασκε κάποιος ἠπειρώτης Θεόδωρος Κουντουράς, πού εἶχε σπουδάσει στήν Ἑλβετία). Οἱ μαθήτριες ἔψαλλαν ἀριστερὰ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ «Ἐλελείου» δεξιὰ. Σήμερα κτίζεται μὲ πρωτοβουλία κυριῶν στοὺς Νέους Ἐπιβάτες—τοῦ συλλόγου «Ἀρχιγένης»—δημοτικὸ σχολεῖο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Εὐεργέτη, ὅπου θὰ χρησιμοποιοιηθῇ χρηματικὸ ὑπόλοιπο—θὰ χορηγηθῇ ἀπὸ τὸ κράτος—τῶν Ἀρχιγενεῶν. Μὰ κι' ὅλοι συνεισφέρουν μὲ προθυμία χρήματα ἢ προσωπικὴ ἐργασία, γιὰ νὰ ὑψωθῇ τὸ δεῖγμα τῆς εὐγνωμοσύνης στήν ἀνώτερη ψυχὴ, πού μόχθησε κι' ἔχει μεταλαμπαδέψει καὶ στὶς κατοπινὲς γεννεῖς ἀκόμα κάτι ἀπὸ τὴ φλόγα της.

1. Βλ. τὸ βιβλίον τῆς Ζωῆς Κ. Σακκίδου, «Σαράντης Ἀρχιγένης, ὁ ἔθνικὸς εὐεργέτης καὶ Ὁσία Παρασκευή, πολιοῦχος Ἐπιβατῶν. Ἐπίσης βλ. ἄρθρο τοῦ Μητροπολίτη Κυδωνιῶν Κ. Κύρου Ἀγαθαγγέλου, στήν ἐφημερίδα «Μακεδονία» Θεσσαλονίκης, τῆς 22 Ἰουλίου 1950, μὲ τὸν τίτλο «Ἐπιβάται».

Ἡ γυναῖκα του, ἡ Κυρία, ὅπως τὴν ἀποκαλοῦσαν ὄλοι, Ἑλένη Φα-
νερλῆ, στέκεται πλάι του ἀκούραστη συνεργάτιδα καὶ ἰδρύει, τὸ 1868, τὸ
«Ἑλένειον» ἐκπαιδευτήριον.

Αὐτὸ ἦταν γυμνάσιον διδασκαλεῖο καὶ ὀρφανοτροφεῖο ἀρρένων. Λει-
τούργησε λίγα χρόνια, ὡς τὸ 1894. Τὰ ἀρχιγένεια λειτουργοῦσαν—δημοτικὸ
καὶ διδασκαλεῖο θηλέων— ὡς τὸ 1922, πρᾶγμα, ποῦ καθιστοῦσε δυνατὴ τὴν
γυναικεῖα μόρφωση σὲ μεγαλύτερη κλίμακα, γιατί τὸ σχολεῖο ἀρρένων, ποῦ
διαταροῦσε ἡ κοινότητά ἦταν μόνο πλήρες δημοτικὸ τελευταία. Λίγο παλαι-
ότερα, ὅμως εἶχε τέσσερες τάξεις «δημοτικῆς», καὶ τέσσερες «ἐλληνικῆς»,
ὅπως τὸ ὠνομάζανε. Οἱ δάσκαλοι ἦταν ὄλοι ἀπόφοιτοι τῆς Μ. τοῦ Γένους
Σχολῆς καὶ οἱ μαθητὲς καταρτιζότανε θαυμάσια καὶ λειτουργοῦσε πρὶν τὸ
1821. Εἶχε εἰσοδήματα ἡ σχολὴ ἀπὸ ἐνοίκια τῶν βοσκοτόπων τῆς καὶ ἀπὸ
τόκους ἀπὸ δωρεές τῆς, ποῦ εἶχαν καταθέσει οἱ διάφοροι εὐεργετές στὴν
Ἐθνικὴ τράπεζα. Εἶχεν ἐπίσης εἰσοδήματα ἀπὸ δωρεές χωραφῶν καὶ κατα-
στημάτων στὴν Κων(πολη). Ἀξίζει ν' ἀναφερθοῦν τὰ ὀνόματα τῶν εὐεργετῶν
Ἀγγελ. Καμινάρη, Βασ. Ἐλευθεροπούλου, Ἀσπασίας Παναγιώτου, Θεμι-
στοκλ. Γρηγορίου.

Διαθήκη Ἀρχιγένη.

Ἀριθμ. Συμβ. 98

Ἀριθμ. Πρωτ. 6345.

Σήμερον τῇ 2α Νοεμβρίου τοῦ 1873 ἔτους, ὁ ὑποφαινόμενος γραμ-
ματεὺς τοῦ Μικτοῦ Συμβουλίου, κατεχώρισα ἐν τοῖς Συμβολαιογραφικοῖς τοῦ
Συμβουλίου κώδιξι, τὸ ὑπ' ἀριθμ. 6340 ἔγγραφον ἔχον οὕτω:

Ἐν ὀνόματι τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἀμήν.

Σαράντης Ἀρχιγένης γεννηθεὶς ἐν Ἐπιβάταις τῆς Θράκης κατὰ τὸ
1809 σωτήριον ἔτος Φεβρουαρίου 6, λατρεδιδάκτωρ τῆς λατρικῆς σχολῆς τῶν
Παρισίων, καθηγητῆς ἐν τῇ ἐν Κων)πόλει Ἱατρικῇ Σχολῇ, οὐ γινώσκων
τὴν ἡμέραν οὐδὲ τὴν ὥραν τοῦ θανάτου μου, ἤδη ὑγιῶς ἔχων τῷ σώματι,
σῶος καὶ ἐνεργητικῶς τὰς φρένας καὶ τὴν μνήμην μου, σήμερον ἡμέραν Πέμ-
πτην τῆς ἑβδομάδος, ἰδίᾳ βουλῇ καὶ ἰδίᾳ χειρὶ, ἔγραψα καὶ ὑπέγραψα τὴν
παρούσαν μου διαθήκην. Ζητῶ συγγνώμην παρὰ πάντων, οὓς ὅπωςδήποτε
ἐλύπησα. Συγχωρῶ πάντας τοὺς λυπήσαντάς με.

Αον) Ἀποκαθίστημι γενικὸν κληρονόμον τῆς χρηματικῆς καὶ κτηματι-
κῆς περιουσίας μου, πάντα τὰ ἐν Ἐπιβάταις Ἀρχιγένεια καθιδρύματα. Πρὸς
τὴν καλὴν αὐτῶν διοίκησιν συνετάχθη κανονισμός. Διατάσσω νὰ θεωρῆται
ὁ ρηθεὶς κανονισμὸς παράρτημα τῆς παρουσίας μου διαθήκης, τὰ δὲ ἐν αὐτῷ
περιεχόμενα νὰ ἐκτελοῦνται ἀκριβέστατα.

Βον) Πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ἀίδιον συντήρησιν τῶν φιλανθρωπικῶν τού-
των καθιδρυμάτων ἐξεδόθη ἀπὸ τῆς Κυβερνήσεως βακουφιές, συνοδευόμενος

Εον) Ἐν ταῖς ἐτησίαις ἐξετάσει μετὰ τὴν ἀπονομὴν τῶν ἀποφοιτηρίων καὶ βραβείων, ὃ κατὰ καιρὸν ἀντιπρόσωπός μου, ὅστις ὑπάρχει καὶ διαχειριστὴς συγχρόνως τῶν χρημάτων καὶ ἐκτελεστὴς τῆς παρουσίας διαθήκης μου, νὰ δίδῃ δι' ἀποδείξεως, τῇ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῆ γρόσια χίλια, βραβεῖον τοῦ ἔνδεους μὲν, ἀριστεύσαντος δὲ μαθητοῦ ἐν τῇ ἀποφοιτηρίῳ ἐξετάσει. Τῇ Σχολῇ τῆς Σηλυβρίας συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ Παρθεναγωγείου γρόσια πεντακόσια. Τῇ ἐν Ἐπιβάταις ἀλληλοδιδασκικῇ Σχολῇ, τῇ ἐν Σταυροδρομίῳ Σχολείῳ τῶν Εἰσοδείων, τῇ κατὰ τὴν συνοικίαν Μπαλατᾶ Σχολῇ τῶν Ταξιαρχῶν, κοινῶς Ἀϊστράτη, τῇ Σχολῇ Τεκφοῦ Σεραγίου, τῇ Ἀρχιγενεῖῳ Σχολῇ Οἰκονομίου ἀνὰ πεντακόσια γρόσια κατ' ἔτος. Ἄπαντα ταῦτα νὰ δίδονται βραβεῖον τοῖς ἐιδεεσί μὲν ἀλλ' ἀριστεύσαι μαθηταῖς ἢ μαθητρίαις, ὅσοι καὶ ὅσαι διεκρίθησαν οὐ μόνον ἐν τοῖς γράμμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἠθικῇ καὶ εὐσεβείᾳ. Τῇ δὲ κόμῃ Τελωνῶν (κοινῶς Δελλιώνες), ὅταν συστηθῇ παρθεναγωγεῖον κατ' ἔτος γρόσια τριακόσια πενήκοντα ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ.

Διατάσσω νὰ φυλάττηται αὕτη ἡ τάξις διὰ παντὸς ἀμετάτρεπτος.

ζον) Ἐν τῇ κατ' ἔτος ἐτησίᾳ θεωρήσει, τῶν ἐτησίων λ)σμῶν τῶν Ἀρχιγενεῖων καθιδρυμάτων, ὅταν ἤθελε διπλασιασθῇ τὸ ὀλικὸν χρηματικὸν κεφάλαιον, διατάσσω νὰ διπλασιασθῇ καὶ ἡ ποσότης κατ' ἔτος δοθησομένη πᾶσι τοῖς ἄνω ρηθεῖσιν ἐκπαιδευτικοῖς καὶ φιλανθρωπικοῖς καταστήμασι.

ζον) Πᾶσι τοῖς πρώτοις ἑξαδέλφοις καὶ ἑξαδέλφαις μου νὰ δοθῶσιν ἀπαξ διὰ παντὸς γρόσια διακόσια, τῇ δὲ Μαριωρίτσα Χ' Χρήστου κατ' ἔτος ἀνὰ γρόσια τριακόσια, τοῖς δὲ ἀδελφοῖς Γρηγορίῳ καὶ Σωτηρίῳ Καρυοφύλλῃ κατ' ἔτος ἀνὰ γρόσια τριακόσια, τῇ βαπτιστικῇ μου Μαγδαλινῇ Αἰθιοπίδι κατ' ἔτος γρόσια ἑκατὸν πενήκοντα, τῇ Δόμνᾳ Σηλυβριανῇ ἀπαξ διὰ παντὸς γρόσια δύο χιλιάδες.

Θον) Ἀμέσως μετὰ τὴν ἀποβίωσίν μου, νὰ ἀπαιτήσουν παρὰ τοῦ γυναικαδέλφου μου Πέτρου Φανερλῆ τὰ ὅσα μοὶ χρεωστεῖ χρήματα, δηλονότι τέσσαρας χιλιάδας φλωριῶν Καισαροβασιλικῶν, τοὺς δὲ τόκους αὐτῶν παραλείπω. Τὰ χρήματα αὐτὰ νὰ συναφθῶσιν μὲ τὸ ὀλικὸν κεφάλαιον τῶν Ἀρχιγενεῖων Καθιδρυμάτων.

Ιον) Ἡ ἐν Σταυροδρομίῳ οἰκία μου ἐγένετο Μούλκιον κατὰ τὸν νέον νόμον τοῦ Ἐβραφείου, κατὰ τὸν ὁποῖον μετὰ τὴν ἀποβίωσίν μου ἡ φιλότιμη μου σύζυγος ἀναγνωρίζεται νόμιμος κληρονόμος. Τὴν παρακαλῶ ἀμέσως νὰ ἐκποιήσῃ τὴν ρηθεῖσαν οἰκίαν, τὸ δὲ ἐκ τῆς πωλήσεως προκύψον χρηματικὸν ποσὸν νὰ συνάψῃ μὲ τὸ ὀλικὸν κεφάλαιον τῶν Ἀρχιγενεῖων Καθιδρυμάτων.

ΙΑον) Ἀποκαθίστημι ἀπόλυτον πληρεξούσιον ἐκτελεστὴν τῆς παρουσίας μου Διαθήκης τὴν φιλότιμη μου σύζυγον, ἥτις γνωρίζουσα, ὅσα καὶ διὰ ζωῆς φωνῆς πολλάκις συνδιαλέχθημεν, δύναται νὰ ἔχῃ καὶ τὴν καλὴν θέλησιν νὰ βάλῃ εἰς πρᾶξιν τὰ διατεθέντα ἀναπληροῦσα καὶ ὅσα δὲν ἐσημείωσα ἐν-

ταῦτα. Οὐδεὶς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐπέμβῃ, οὔτε νὰ ἐπιφέρῃ παρατηρήσεις εἰς τὰς πράξεις τῆς. Ἰδούτρια καὶ συγχρόνως πολλὰ πονήσασα καὶ καταβαλοῦσα πολλοὺς ἀγῶνας καὶ ὑποστάσασα πολλοὺς κινδύνους ὑπὲρ τῆς ἀναδείξεως καὶ παγιώσεως τῶν Ἰδρυμάτων, ὑπάρχει διὰ βίου ἀνωτάτη ἀρχὴ αὐτῶν.

ΙΒον) Ἀπαγορεύω ἀπαρατρέπτως τὴν τε σύζυγόν μου καὶ τὸν θετὸν υἱόν μου Φώτιον ὡς καὶ πάντας τοὺς μετ' αὐτοὺς διαδόχους μου, νὰ μὴ δανείσωσι οὐδέποτε οὐδενί, ἐπὶ οὐδεμίᾳ προφάσει, οὔτε χρήματα ἔστω καὶ ὄβολόν, οὔτε πράγμα τι τῶν καθιδρυμάτων.

ΙΓον) Παρακαλῶ τὴν φιλότιμὴν μου σύζυγον νὰ λάβῃ πᾶσαν πρόνοιαν, ὥστε ἡ κηδεία μου νὰ γίνῃ ἀπλουσιότης ἄνευ οὐδεμιᾶς πολυτελείας, νὰ δοθῶσι δὲ τῷ ἀρχιερεῖ Σηλυβρίας γρόσια χίλια, μετὰ τὴν κηδείαν, νὰ μετακομισθῇ ὁ νεκρὸς μου εἰς Ἐπιβάτας, νὰ ἐνταφιασθῇ ἐν τῷ κηραρίῳ τῷ ἀπέναντι τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Ἀρχιγενείου Παρθεναγωγείου. Τῇ τεσσαρακοστῇ ἡμέρᾳ τῆς ἀποβιώσεώς μου θὰ διανεμηθῶσιν εἰς ἐνδεεῖς οἰκογενεῖας ὑφάσματα βαμβακερὰ ἀξίας τριῶν χιλιάδων γροσίων. Κατὰ πᾶν ἔτος νὰ διανεμῶνται τῇ 9ῃ Μαρτίου ἐνδύματα εἰς δημογενεῖς ἐνδεεῖς γέροντας, γραῖας, μαθητὰς καὶ μαθητρίδας ἐνδεεῖς μὲν, ἀλλ' ἐπιμελῶς καὶ τακτικῶς φοιτῶντας εἰς τὰ Σχολεῖα, ταῦτα δὲ τὰ ἐνδύματα νὰ εἶναι τριῶν χιλιάδων γροσίων.

ΙΔον) Ἡ ἐκτέλεσις πάντων τῶν ἀνωτέρω διαταγῶν καὶ θελήσεώς μου ὡς καὶ ἡ διαχείρησις τῶν χρημάτων ἀνατίθενται εἰς τὸν θετὸν υἱόν μου Φώτιον Ἀρχιγένην, ὃν καὶ ἀναγνωρίζω νόμιμον διάδοχόν μου. Ἐντέλλομαι δὲ ὥστε καὶ οὗτος νὰ δώσῃ τὰς αὐτὰς ἐντολάς εἰς διαδόχους αὐτοῦ καὶ οὗτος νὰ διατηρῆται ἡ τάξις αὕτη αἰδίως πρὸς συντήρησιν τῶν Ἀρχιγενείων Καθιδρυμάτων.

ΙΕον) Ἡ παρούσα μου Διαθήκη νὰ ἀντιγραφῇ ἐν τῷ Κώδικι τῶν Καθιδρυμάτων, τὸ δὲ πρωτότυπον νὰ διατηρεῖται ἀσφαλῶς μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπισήμων ἐγγράφων, ὅσα ἐγένοντο καὶ γενήσονται ὑπὲρ τῶν ρηθέντων Καθιδρυμάτων. Ἀντίγραφον αὐτῆς νὰ κατατεθῇ ἐν τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἀθήναις, ὅπου κατατεθήσονται καὶ τὰ χρεώγραφα ἢ τὸ ἐκ τῆς πωλήσεως αὐτῶν χρηματικῶν ποσόν.

ΙΣον) Αὕτη εἶναι ἡ τελευταία θέλησίς μου καὶ ἀπόφασίς μου, ἣν ἰδίᾳ βουλῇ, χειρὶ ἔγραψα καὶ ὑπέγραψα.

Πέραν Κωνσταντινουπόλεως,

Σ. Ἀρχιγένης.

Μαρτυρῶ τὸ γνήσιον τῆς ὑπογραφῆς τοῦ ἱατροῦ κ. Σαράντη Ἀρχιγένους,

Ἀναστάσιος Γ. Χ' Κώστα.

Ἰωάννης Κ. Συνάδης (μάρτυς ὁμοίως)

Δημήτριος Σταματιάδης.

Ξενοφῶν Τριανταφυλλίδης.

Ἀλέξανδρος Ζωηρός.

Τὸ πρωτότυπον τῆς Διαθήκης σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Διδασκαλείου Ἀλεξανδρουπόλεως, σὲ φάκελλο μὲ τὴν ἐπιγραφή :

«Τῷ Παναγιωτάτῳ, σοφοτάτῳ καὶ θειοτάτῳ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχει κυριῷ Διονυσίῳ Ε΄, τῷ Πανσεβάστῳ μοι Πατρὶ καὶ Δεσπότῃ.

Εἰς Κων)πολιν».

Σημ. Ἡ κοινότης τῶν Ἐπιβατῶν ἐνήγαγε τοὺς κληρονόμους τοῦ Σ. Ἀρχιγένῃ, γιατί δὲν διαχειρίστηκαν σύμφωνα μὲ τὴν διαθήκη του τὴν περιουσία τῶν Ἀρχιγενείων καὶ ἀπὸ τότε περιῆλθαν σὲ ἐπιτροπὴ τῶν Πατριαρχείων.

Κάθε τι σχετικὸ μὲ τὰ Ἀρχιγένεια καὶ τὴν δίκη βρῖσκεται δημοσιευμένο στὴν «Ἐκκλ. Ἀλήθεια» τῆς Κων)πόλεως, ἔτος Η΄ (1887).

* *

Γλῶσσα

Τὰ σχολεῖα στὸ χωριὸ εἶχαν τόση ἐπίδραση, ποὺ ἂν μπορῆ νὰ λεχθῆ, ἢ καθαρεύουσα σὲ πολλοὺς γίνηκε λὲς συνείδηση καὶ δὲν ἦταν κάτι στερνὰ μαθημένο, μὰ γλῶσσα σὲ χρῆση. Ἄν πάρης στὰ χέρια σου παλιὰ λευκώματα θαύρης αὐτοσχέδιες γλαφυρὲς ἀκροστοιχίδες, ὅπως :

«Οὐράνιον μοι ἄρωμα, ποδῶ τὴν εὐωδίαν τῆς γλυκυτάτης σου μορφῆς.

ἘΥγίαινε, φιλάτη μου, ψυχὴ ἀγαπημένη, φιλίας σέμνωμα ἀγνῆς». ἦ

«Μικρὲ, λευκὲ μου ἄγγελε, μαγευτικὸν πτηνόν μου,

ἂν σὺ εἶσαι, ποὺ μ' ἀφήρησες τὸ πνεῦμα τὸ μικρόν μου.

Ἡ συνταγὴ τῆς γυναικείας ψυχικῆς καλλονῆς, κατέχει τὴν πρώτην θέσιν.

«Λάβε αἰδοῦς παρθενικῆς, φιλάτη, κόκκους δύο,

πρόσθετες καὶ τέσσαρας σιγῆς καὶ τρίψον ἐν ἰγδίῳ.

Φιλοπονίας πρόσθεσον κατόπιν λίτρα μίαν,

σεμνοπρεπείας δὲ δραχμὴν καὶ ἀρετῆς οὐγλίαν.

Τὸ κρᾶμα τοῦτο δ' ἐκχυσον κατόπιν ἐν φιάλῃ,

χρῶ δ' ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, γενήσητε παγκάλη».

Ἡ συμβουλὴ—ὅταν ἤμουνα μικρὴ—, ἢ ἀκόλουθη, διαρκῶς βουίξει στ' αὐτιά μου.

«Καὶ βάδισμα ποδῶν, καὶ γέλως ὀδόντων».

Οἱ κάρτες «τῆ φιλάτη μοι καὶ χαριτοβρύτῳ» κ.λ.π., κ.λ.π. εἶναι κάτι τὸ συνηθισμένο. Στὶς συναναστροφὰς μιλοῦσαν καθαρεύουσα. Καὶ μιά, ποὺ ὁ λόγος, γιὰ τὴ γλῶσσα, ἢ τουρκικὴ στὶς γυναῖκες ἦταν ἀγνωστὴ. Οἱ ἄνδρες, ὅμως τὴν γνωρίζανε καλά, γιατί τὴν διδασκόταν στὸ σχολεῖο τους.

Σὰ θέλησα νὰ γράψω τούτῃ τὴν ἐργασιοῦλα μου, αὐθόρμητα ἢ σεβαστῆ μου μητέρα μου εἶπε :— «Ἐμεῖς μιλούσαμε τὴν καθαρεύουσα».

— «Ὅχι, τῆς εἶπα. Θὰ γράψω τὴν πραγματικὴ γλῶσσα τοῦ χωριοῦ μας, ἐκεῖνη δηλ. ποὺ μιλοῦσαν οἱ πάπποι καὶ οἱ γιαγιάδες μας».

Ὁ διαχωρισμὸς ἦταν καταφανής. Μορφωμένοι πολὺ καὶ ἀμόρφωτοι πολὺ. Τὶ ἄλλο μπορούμε νὰ ποῦμε, ὅταν ἔχουμε μίαν ἀπάντηση κάποιας συγχωριανῆς μας, ποὺ πῆγε στὴν Πόλη καὶ ὅταν τὴ ρωτήσανε ἀπὸ ποῦ εἶναι, ἀπάντησε: «Πιβαιτιανὴ ὑπήκοη». Τέτοια ἀνέκδοτα εἶναι πολλά. Κι' ἄλλη κάποτε φθάνοντας στὴν Πόλη ἄκουσε ὅλα τὰ βαπόρια νὰ σφυρίζουν. Σ' ἐρώτησί της, τῆς εἶπαν, πὼς εἶναι ὁμίχλη, γι' αὐτὸ σφυρίζουν.

—Μπᾶ!... Μ' ποιὸς εἶν' αὐτὸς ὁ ὁμίχλης!... Τόσο μεγάλος πιὰ ἄνθρωπος εἶναι!!!; ;»

Ὅταν ὁ Ἄρχιγένης ἴδρυσε τὰ σχολεῖα, ἔβαλε τρεῖς κυρίες «κοσμῆτριες», νὰ παρακολουθοῦν τὴν ἐργασία. Σὲ λίγον καιρὸ ξαναἦλθε,—ποῦ τοῦ γινότανε πάντα μεγάλη ὑποδοχὴ—κι' εὐχαρίστησε τις κυρίες, ποὺ συντελοῦσαν στὴν εὐδόωση τοῦ ἔργου. Μιὰ τοῦ ἀπάντησε: «—Ἡ καλοσύνη σ'!»

Σᾶν φεύγανε, λέγει μιὰ κοσμῆτρια, σ' ἐκείνη, ποὺ εἶχε μιλήσει τοῦ Ἄρχιγένη: —«Τὶ λόγος ἦτανε αὐτός, ποὺ εἶπες;»

—«Καλὸς λόγος εἶναι! ἀπάντησε μὲ τὴ σειρά της ἡ ἄλλη. Τ' ἄκ' σα στὸ Σηλβριανὸ τὸ παναῦρ! Τῶλεγε μιὰ πολίτ' σσα!»

*
* *

Ἡ Ὀσία Παρασκευή.

Ἡ πολιτοῦχος Ὀσία Παρασκευὴ γεννήθηκε τὸ 1150 μ.χ. στοὺς Ἐπιβάτες ἀπὸ ἐξαίρετη οἰκογένεια. Ἀπὸ μικρὴ ἡ Ὀσία Παρασκευὴ ἔδειξε τὴν ξεχωριστὴ της ψυχὴ, ποὺ οἱ γονεῖς της συστηματικὰ καλλιέργησαν, παράλληλα μὲ τὴ μόρφωση. Ἀφιέρωσε τὴ ζωὴ της, σύμφωνα μὲ τὰ διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, στὴν ἀνακούφιση τῶν συνανθρώπων της. Πέθανε στὴν Καλλικράτεια—κοντὰ στοὺς Ἐπιβάτες,—σὲ ἡλικία 27 χρονῶν—ὅπου βρίσκεται καὶ ὁ τάφος της. Μετὰ τὸ θάνατό της ἀναγνωρίζουν τὴν ὑπερφυσικὴ της ὄντοτητα καὶ τὴν ἀποκαλοῦν «Ὀσία». Οἱ ἐπιβατιανοί, τιμώντας τὴ μνήμη της, τῆς κτίσανε μεγαλοπρεπῆ ναὸ, τὸ 1884, γιὰ τὸ σπίτι της, ποὺ εἶχε μετατραπεῖ σὲ προσκύνημα καὶ μετὰ στὸν ἴδιο τόπο γίνηκε ἐκκλησία, ἀποτεφρώθηκε σὲ μεγάλη φωτιὰ—τὸ 1808—τῶν Ἐπιβατῶν.

Πολλὰ θαύματα ἀποδίδονται στὴν Ὀσία Παρασκευή. Οἱ συγχωριανοὶ της καὶ στὴ νέα πατρίδα τους τὴν ἀνήγειραν ναὸ, ποὺ ἀποπερατώθηκε μετὰ τὴν γερμανικὴ κατοχὴ. Τὸ λείψανό της βρίσκεται στὸ Ἱάσιο τῆς Μολδαβίας ἀπὸ τὸ 1640.

Ἡ μνήμη τῆς Ὀσίας γιορτάζεται στὶς 14 Ὀκτωβρίου. Εἶναι ἡμερομηνία ἀλησμόνητη, γιὰ αὐτὴν τὴν ἡμέρα φύγαμε ἀπὸ τὸ χωριό. Τὴν παραμονὴ τὸ βαπόρι ἦταν ἔτοιμο νὰ ξεκινήσῃ. Μιὰ φουρτούνα ὅμως στέκεται ἐμπόδιο. Ἀποδίδεται σὲ θαῦμα. Τὸ πρωὶ τῆς γιορτῆς πηγαίνουν οἱ κάτοικοι

καὶ προσκυνοῦν μὲ σπαραγμὸ ψυχῆς. Μόνο κατὰ τὸ μεσημέρι ξεκινάει τὸ πλοῖο. Ἡ θάλασσα γίνεται, σὺν λάδι κι' ἐξασφαλίζει καλὸ ταξίδι.

Ἐπάρχει εἰδικὴ λειτουργία, γραμμὴν τὸ 1817 ἀπὸ τὸν πανοσιότατο Ἀρχιμανδριτῆ τῆς ἱερῆς μονῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν στὸ Ἱάσιο—ὅπου ὑπάρχει τὸ ἱερό της σκηνώμα—, κυρίου Σεραφεῖμ τοῦ Καροκαληνοῦ.

Ἄοσία Παρασκευὴ Ἐπιβατῶν

Ἀπολυτίμιο τῆς Ἄοσίας Παρασκευῆς. Ἦχος α'.

«Τῆς χαμαιζήλου τροφῆς σαφῶς ὑπεριδοῦσα πρὸς θεῖα ἤρθης σκηνώματα· καὶ τῶν ἰάσεων τοῖς πιστοῖς πηγὴν κατέλειπες, τὸ ἱερόν σου σκῆνος, μήτηρ πανεύφημε. Ἐπιβατῶν τὸ καύχημα τὸ σεπτὸν καὶ βεβαία προστάτις Παρασκευή, μὴ παύσῃ θερμῶς Χριστῷ τῷ Θεῷ ὑπὲρ ἡμῶν αἰεὶ πρεσβεύουσα».

Σημείωση. Σχετικὰ μὲ τὴν Ἄοσία Παρασκευὴ ἔχει γράψει ὁ Κυπριανὸς Στυλιανίδης, πρωτοσύγγελλος, μιὰ συλλογὴ «ὁ βίος καὶ τὰ θαύματα τῆς Ἄοσίας μητρὸς ἡμῶν Παρασκευῆς, τῆς ἐπιβατιανῆς». Ὁ Κ. Στυλιανίδης ἦταν καθηγητῆς στὰ Ἀρχιγένεια Ἐκπαιδευτήρια. Ἐπίσης βλ. λέξις «σύλλογος» στὸ γλωσσάριο, ὅπου ἀναφέρεται τὸ βιβλίον τῆς Ζωῆς Σακκίδου, ἐπιβατινῆς διδασκάλισσας τῶν Ἀρχιγενεῶν.

Χρυσόβουλλα

Ἐπὶ τὸν δὲ «Χρυσόβουλλα», ποὺ λένε, πῶς ὁ Ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Καλλίμαχος τῆς Μολδαβίας ὑπόσχεται νὰ πληρώνη στὴν ἐκκλησία τῆς οὐσίας, στοὺς Ἐπιβατιανούς—ὑστερα ἀπὸ παρακλήσῃ τους—, 500 λέβα τὸ χρόνο (ἔτος 1815) καὶ παρακαλεῖ τοὺς διαδόχους του ν' ἀκολουθήσουν τὸ ἴδιο. Ἐπίσης ὑπόσχεται νὰ δίνη 225 λέβα στὸ σχολεῖο τῆς κοινότητος (ἔτος 1818).

Τὰ «Χρυσόβουλλα» ἔχουν μεταφραστεῖ στὸ Ἅγιο Ὅρος, στὸ Βλάχικο μοναστήρι, μὲ φροντίδα τοῦ Καπετὰν—Γιάννη, Μαυρουδῆ (ἀπὸ τὸ Κάστρο τῆς Λήμνου, ποὺ εἶχε πάρει ἐπιβατιανὴ σύζυγο), τοῦ μεγάλου καραβοκύρη καὶ ἡ μετάφρασή τους σώθηκε στὸν κώδικα τοῦ κοινοτικοῦ σχολείου. Τὰ ἴδια τὰ «Χρυσόβουλλα» βρισκότανε στὰ χέρια τῆς οἰκογενείας Θεοχάρη Βαλῆ, ἀλλὰ ἄγνωστο ἂν σωθήκανε ἀπὸ τὴν τελευταία βουλγαρικὴ κατοχὴ, ποὺ ἡ οἰκογένεια κακουχῆθηκε μὲ διωγμὸ ἀπὸ τὴν Καβάλα, ποὺ μένει.

Ἀκολουθεῖ μετάφραση «Χρυσοβούλου», ποὺ μιλάει, γιὰ τὴν ἐκκλησία :

«Ἐλέφ Θεοῦ ἔγραφον ἐγὼ ὁ Ἀλέξανδρος Καλλίμαχος, Ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας.

»Ἐφ' ὅσον ἡ Θεότης διὰ τῆς αὐτῆς Ἀγαθότητος τῆς ὑπερβαλοῦσης τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, φέρει ἀκαταπαύστως Πρόνοιαν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πάντων κτισμάτων διαχέουσα τὰς ἐπουρανίας αὐτῆς εὐφορίας καὶ ἀγαθοεργίας πρὸς διατήρησιν καὶ περιφρούρησιν ἐνὸς ἐκάστου κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προσδιορισθεῖσαν κατάστασιν, ὅμως πᾶς ἀνθρώπος ὡς τὸ ἐκλεκτώτερον ἀπὸ τὰ ἐπίλοιπα ποιήματα καὶ κτίσματα καὶ τὰ ὁποῖα τρόπον τινὰ συντελοῦν μόνον διὰ τὰς αὐτοῦ ἀνάγκας καὶ διάθεσίν του, πρέπει νὰ δοξάσῃ τὸ ὄνομα τοῦ Δημιουργοῦ αὐτοῦ διὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀπαιτουμένην ἐφοσίωσιν καὶ εὐγνωμοσύνην καὶ διὰ τὴν ὁποῖαν ἠξίωσεν Χάριν. Ἡ Ἅγία ἐκκλησία, ἡ διαμένουσα ἀναμφιβόλως πρῶτιστον ἐκ τῶν εὐεργετημάτων τῆς Ἐπουρανίου Προνοίας, ἐπειδὴ ἐν αὐτῇ εἶναι προωρισμένον νὰ δοξάζωμεν τὸ ὄνομα τοῦ Δημιουργοῦ ἡμῶν καὶ νὰ ἀπολαύσωμεν ὅσα εἶναι ὠφέλιμα εἰς ἡμᾶς, δηλαδὴ τὴν εὐαρέστησιν πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὴν αἰωνίαν μακαριότητα ἀτελευτήτως. Ὅσον δέον νὰ εἶναι ἡ ἡμετέρα εὐλάβεια πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ὀφειλόμενος ζῆλος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰς ἱεράς αὐτοῦ Μονάς, ἀναλόγως πρέπει νὰ ἀναγκασθῶμεν περὶ τῆς διατηρήσεως καὶ εὐπρεπειας αὐτῶν.

»Ἡ ἐμὴ Γαληνότης ἀνατραφεῖσα εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ ζῆλον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ ἅνω ρηθέντα κατὰ τὴν κοινοποίησιν ὅπου μοι παρέστησαν οἱ πατέρες οἵτινες κατέκουν παρὰ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Μητρὸς ἡμῶν Παρασκευῆς ἀπὸ τὰς Ἐπιβάτας, ὅπου ἦν ἡ πατρίς καὶ ἡ Κοίμησις τῆς ρηθείσης Ἁγίας, ὅτι ἡ Ἐκκλησία αὕτη διατελεῖ ἀνευ οὐδεμιᾶς βοηθείας καὶ παντελῶς ἐλλειπῆς εἰς τὰ χρειώδη ἔξοδα, ἠτήσατο νὰ τῆς παρέξωμεν κάποιαν βοήθειαν περὶ ἐλεημοσύνης, διὰ τῆς ὁποίας νὰ δύναται νὰ εὐκολύνῃ τὰς ἐλ-

λείψεις καὶ τὰ ἔξοδα. Δὲν ἀπέριψα τὴν γενομένην αὐτῶν αἴτησιν, πάντως εὐλογον κρίνω νὰ ψηφισθῆ καίποια συντήρησις περὶ ἐλέους ἀπὸ τὰ κτήματα ἐκεῖνα, ὅπου ἀναπαύονται καὶ τὰ Ἅγια λείψανα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς.

»Ἰδοὺ διὰ τοῦ Ἡγεμονικοῦ Χρυσοβούλλου ἀποφασίζομεν νὰ λαμβάνουσιν τὸν καθ' ἕκαστον χρόνον ἀνὰ διακόσια λέβα ἐλεημοσύνην ἀπὸ τοὺς παρευρισκομένους ἀνθρώπους, τὰ ὁποῖα χρήματα εἴτε διὰ πιστώσεων, εἴτε ἄλλου εὐλόγου τρόπου ἀναποφεύκτως νὰ ἀποστέλλωνται τῇ ρηθείσῃ Ἐκκλησίᾳ.

»Ἰδιαιτέρως διορίζει ἡ Γαληνότης μου νὰ λαμβάνουν καὶ ἀπὸ τὴν ἰδίαν Μονὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὅπου ἀναπαύονται τὰ λείψανα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς ἀνὰ τριακόσια λέβα τὸν χρόνον, τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τὰ μοναστηριακὰ εἰσοδήματα. Δίκαιον καὶ πάντων εὐλογον νὰ ἔχη ἡ Ἐκκλησία αὕτη ὁμοίαν βοήθειαν ἀπὸ τὸ μέρος, ὅπου εὐρίσκονται τὰ λείψανα τῆς Ἁγίας καὶ ὅπου συνάζεται οὐκ ὀλίγη βοήθεια ἀπὸ συνεισφορὰς καὶ ἐλεημοσύνας τῶν Χριστιανῶν ἐπ' ὄνοματι τῆς Ἁγίας.

»Διὰ τοῦ εἰσοδήματος τούτου τριακόσια λέβα εἰσπράττεσθαι ὡς ἐν θεσπισθὲν χρέος ἀπὸ μέρους τοῦ Μοναστηρίου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Ἐπιβατῶν ἐν παντὶ καιρῷ ἀποστέλλωνται, ἐγχειριζομένου τούτου τὸν καθ' ἕκαστον εἰς τοὺς ἐπιτρόπους, οἵτινες θέλουν διορίζεσθαι ἀπὸ μέρους τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἐπιβατῶν, νὰ ἐξαποστέλλωνται ἐπομένως πρὸς βοήθειαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Πατέρων τῶν εὐρισκομένων αὐτοῦ. Παρακαλεῖ ἡ Γαληνότης μου καὶ τοὺς μεταγενεστέρους μου Ἡγεμόνας, ἡμετέρους ἀδελφούς, οἱ ὁποῖοι Θεῖα Πρόνοια θέλουσι διορισθῆ κυβερνηταὶ τοῦ Κράτους τούτου, ὅχι μόνον νὰ μὴ μεταποιήσωσι τὰς διαληφθέντας περὶ ἐλεημοσύνης, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ ἐπικυρώσουσι καὶ προσθέτουσι ὑπὲρ αὐτῶν αἰωνίας σωτηρίας.

»Ἐγράφη τὸ παρὸν Χρυσόβουλλον τῆς Ἡγεμονικῆς ἔδρας ἐν τῇ πόλει Ἰασσίῳ, τῆς δευτέρας διοικήσεώς μου, τὴν Μολδαυίαν.

«Ἐἰς τὸ τρίτον ἔτος 1815 Ἰουνίου 16».

*
* *

Μετάφραση τοῦ ἄλλου «Χρυσοβούλου». «Ἐλέω Θεοῦ ἔγραφον ἐγὼ ὁ Ἀλέξανδρος Καλλιμάχος, Ἡγεμὼν τῆς Μαλδαυίας.

»Δῆλον γίνεται διὰ τοῦ παρόντος ἡγεμονικοῦ Χρυσοβούλλου, ὅτι ὁ παπᾶ—Θεόδωρος ἀπὸ Ἐπιβάτας, δι' ἀναφορὰς αὐτοῦ, μᾶς ἐπληροφόρησε περὶ τοῦ σχολείου, τὸ ὁποῖον ἰδρύθη αὐτοῦ διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς Κοινωνίας, ὅτι δὲν ἔχει τὴν χρειώδη ἐξοικονόμησιν ἀπὸ εἰσόδημα, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἀπαντᾷ τὰ ἀναπόφευκτα ἔξοδα, μισθὸν εἰς τοὺς διδασκάλους καὶ ἄλλα χρειώδη εἰς τὸ σχολεῖον καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν δύναται νὰ ἔχη μήτε πρόοδον εἰς τὴν παιδείαν, τοῦτο εὐδοκοῦν. Καὶ ποιήσαντες συγκινητικὴν αἴτησιν περὶ ἐλέους, νὰ εὐσπλαχνισθῆ ἡ ἐμὴ Γαληνότης. Ἐπειδὴ καὶ τὰ ἐπίλοιπα σχολεῖα τῶν μερῶν ἐκεῖνων συμμερίζονται τῆς βοήθειας καὶ ἐλεημοσύνης ἀπὸ ταύτην τὴν

ἡγεμονίαν, νὰ γίνῃ συνεισφορὰ ἐπ' αὐτό, μὲ κάποιαν ἐλεημοσύνην, ὥστε νὰ ἐξοικονομηθῇ εἰς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ἐλλείψεις, αἵτινες θὰ ἐπακολουθήσουν.

» Ἡ Γαληνότης μου ἐπὶ τῇ δηλώσει καὶ αἰτήσει αὐτῶν, ἦν μοι ἐπαρέστησαν, δίκαιον κρίνω νὰ ἔχῃ καὶ τὸ σχολεῖον βοήθειάν τινα ἀπ' αὐτὸν τὸν τόπον.

» Ἴδου διὰ τούτου τοῦ Ἑγεμονικοῦ Χρυσοβούλλου, ἀποφασίζω καὶ διορίζω καὶ νομοθετῶ περὶ ἐλεημοσύνης, νὰ λαμβάνουν καθ' ἕκαστον χρόνον ἀνὰ ἑβδομήκοντα καὶ πέντε λέβα ἀπὸ τελωνειακὰ τέλη, ἅτινα εὐρίσκονται καὶ ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσιν ἑκατὸν πενήκοντα λέβα τὸ ἔτος καὶ ἀπὸ ἑβδομήκοντα πέντε ἀπὸ τοὺς εὐρισκομένους ἀνθρώπους, ἀπολυομένων τῶν χρημάτων τούτων τὸν καθέκαστον χρόνον τελείως καὶ ἄνευ ἀνατροπῆς, ὥστε εἰς μεταποίησιν, ὥστε εἰς πούλησιν, ὥστε πίστωσιν συμφώνως τῇ αὐτῶν εἰσπράξει.

» Καὶ διὰ τὴν εἰσπραξιν τὸ σχολεῖον θέλει διορίζει πάντοτε ἴδιον ἐπίτροπον ἐνταῦθα, διὰ νὰ παραλαμβάνῃ καὶ ἀποστέλῃ, ὅπως τὰ μεταχειρισθῶσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ σχολείου.

» Ἐξαιτοῦμαι ἡ Γαληνότης μου καὶ τοὺς ὁποίους ἤθελον κυβερνήσει μεταγενεστέρους Ὑπερενδόξους Ἑγεμόνας ἡμετέρους, οἵτινες Θεῖα Πρόνοια θέλουν διορισθῇ εἰς τὸ κυβερνᾶν ταύτην τὴν Ἑγεμονίαν, ὄχι μόνον νὰ μὴ μετατρέψωσιν ταύτην τὴν περὶ ἐλέους βοήθειαν, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ ἐπικυρώσωσι καὶ νὰ προσθέτωσι διὰ τὴν αὐτῶν αἰώνιαν σωτηρίαν.

» Ἐγράφη εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐν τῇ Ἑγεμονίᾳ μου, ἐν τῇ πόλει Ἰασίῳ εἰς τὸ δευτέρον τῆς Ἑγεμονίας μου, ἐν Μολδαυίᾳ, εἰς τὸ ἑβδομον ἔτος 1818 Ἰουνίου 18.

Σημ. Ἐντίγραφα τῆς διαθήκης τοῦ Σ. Ἀρχιγένη καὶ τῶν Χρυσοβούλλων, μοῦ ἐστάλησαν ἀπὸ τὸ θεῖο μου Μιχαὴλ Β. Βέικον τελειόφοιτον τῆς Ἐμπορικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης καὶ Γαλλικῆς Σχολῆς Κων/πόλεως, πού παρ' ὅλα τὰ ὀγδόντα του χρόνια δὲν παύει νὰ ἐνδιαφέρεται, γιὰ ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν παλιὰ καὶ νέα πατρίδα.

ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

Οἱ μουτσοῦνες¹. **Ὁ τελάλς**². Οἱ μουτσοῦνες, ντυμένες στὰ παράξενα κοστούμια τους, γυροῦσαν τραγουδώντας ξέφρενα κάθε ἀποκριά. Τὴν Καθαρὴ Δευτέρα πάλι μουτζουρωνόταν ὅλοι μὲ λουλάκι καὶ προσπαθοῦσαν νὰ μουτζουρώσουν ὅποιον βλέπανε στὸ δρόμο. Ἄν περνοῦσαν μόνο ἀπὸ τὸ

1) «Μουτσούνα (ή)» = τὸ καρναβάλι, ἡ προσωπίδα, βλ. καὶ γλωσσάριο τὴν ἴδια λέξη,

2) «Τελάλς (δ)» = ὁ διαλαλητής, ὁ κήρυξ. Γιὰ τὴν ὀρθὴ ἀνάγνωση τῶν ἰδιωματικῶν λέξεων, παραπέμπουμε τὸν ἀναγνώστη στὶς «Γραμματικὲς παρατηρήσεις συμπληρωματικὲς» καὶ κυρίως στὴν 7η παρατήρηση.

καφενεῖο, πού σύχναζαν «οἱ τσορμπατζήδες» (οἱ προύχοντες), σταματοῦσαν τὰ τραγούδια, σταματοῦσαν «τὰ παιχνίδια» (μουσικά ὄργανα) καὶ περνοῦσαν μὲ σεβασμὸ καὶ εὐπρέπεια.

Αὐτὸ γινόταν κάθε φορά, πού κάποια πάρεα ἦταν ἀναγκασμένη νὰ περῶσι τὸ καφενεῖο, « πού πηγαίνανε οἱ τσορμπατζήδες». Ἐκεῖνοι, τραβοῦσαν τοὺς «ναρκελέδες» τοὺς καὶ ἀποφασίζανε, γιὰ ὅλα τὰ ζητήματα τοῦ χωριοῦ. Ἐβγαίνε τότε «ὁ τελάλης ς» (διαλαλητής) καὶ «διαλαλοῦσε» σ' ὅλο τὸ χωριό, τὸ κάθε τι. Ὑπάρχει καὶ ἓνα ἀνέκδοτο σχετικό. Ὁ τελάλης ς, ἄνθρωπος ἀπλωῖκὸς συνήθως, διαλαλοῦσε κάποια φορά: «Εἶπανε οἱ τσορμπατζήδες, τὰ γουρούνια, τὰ γαδούρια, τὰ βόδια....., οὐλ' νὰ τὰ μαζώξ' τε, νὰ μὴ μπαίν' νε στὶς μπαχτσέδες καὶ τσὲ χάλνουνε.....» Κι' οἱ «τσορμπατζήδες» πεθάνανε στὰ γέλοια, μὲ τὰ ἐπίθετα, πού τοὺς προσκόλλησε τόσο καλοκάγαθα ὁ τελάλης.

*
* *

Τραγούδι τοῦ καρναβαλλιοῦ,

«Σύρω—σύρω, σαμανλάρι,
μπὲν γιαπάρι, μπὲν γιαπάρι,
καὶ στοῦ Μπέγιογλου¹ τὴ χάρη,
χάϊ—ντι—ντί, χάϊ—ντι—ντί.....»

*
* *

Τὸ αὐγὸ. Μαζευότανε κάθε ἀποκρηὰ στὰ σπίτια καὶ γλεντοῦσαν. Κουβαλοῦσαν καὶ τὶς κούνιες τοὺς μὲ τὰ μωρά.

Τὴν τελευταία ἀποκρηὰ κρεμοῦσαν ἓνα αὐγὸ—βρασμένο καὶ καθαρισμένο ἀπὸ τὸ ταβάνι, μὲ μιὰ κλωστή. Δίνανε ἓνα «σάλτο» στὸ αὐγὸ καὶ γύρω ὅλοι μὲ ἀνοιχτὸ τὸ στόμα προσπαθοῦσαν νὰ τὸ πιάσουν. Ὅλοι τρώγανε ἀπὸ λίγο—ἀπ' τὸ ἴδιο αὐγὸ—καὶ λέγανε, πὼς κλείνουν μὲ τὸ αὐγὸ τὴν ἀποκρηὰ καὶ μὲ τὸ αὐγὸ τὸ κόκκινο θὰ ξαναοίξουν τὸ στόμα, στὴν Ἀνάσταση².

*
* *

Τὸ τρίμερο. Τὴν καθαρὴ Δευτέρα καὶ τὴν Τρίτη δὲν τρώγανε τίποτε, οὔτε πίνανε νερό. Τὴν Τετάρτη τὸ πρωτὶ πηγαινάνε στὴν ἐκκλησία καὶ πέρνανε «ἀντίδερο».

*
* *

Τὸ σταρ τ' Ἀϊ—Θόδωρ. Στὴν γιορτὴ τῶν Ἀγίων Θεοδώρων, κάνουν κόλυβα «στάρια» ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὅταν λειτουργηθοῦν, βάζουν τὰ κορίτσια στὸ προσκέφαλό τους, γιὰ νὰ δοῦνε ποιὸν θὰ πάρουν. Λένε τὸ ἀκόλουθο τραγουδάκι:

1) Μπέγιογλου (τὸ) = ἡ Μεγάλῃ ὁδὸς τοῦ Πέραν τῆς Κων(σταντι)πόλεως, τὸ «Μπέη—γιολοῦ», «τὸ σταυροδρομί».

2) Σ.Δ. Στὶς Σαραντα Ἐκκλησίες ἦταν χαλβὰς μὲ σισάμι.

«Αἰ—Θόδωρε μ', καλέ
καί καλέ μου στρατηγέ,
ποῦ τὴν ἔρημο γυρνᾷς
καί τίς μοῖρες ἀπαντᾷς,
ἂν δγῆς καί τὴ δική μου,
χαιρέτα τὴν.

Ἄν κάθεται νὰ σηκωθῆ
κι' ἂν εἶν' ὄρθῆ νὰ δράμῃ
κι' ἂν εἶναι καί ξυπόλυτη,
παπούτσια νὰ μὴ βάλῃ!
Νᾶρθῆ ἀπόψε,
νὰ σπείρουμε μαζὶ τὸ σιτάρι!

Σημ. Τὸ τραγουδάκι, τὸ γράψαμε, ὅπως μᾶς τὸ εἶπε ἡ Μαγδαληνὴ Καργιώτη.

* * *

Ἡ παραμονὴ τῆς πρωτομαρτιᾶς. Τὴν παραμονὴ τῆς πρωτομαρτιᾶς κατὰ τὸ ἡλιοβασίλεμμα, κάθε νοικοκύρης σπάει ἔξω ἀπὸ τὴ πόρτα τοῦ μιᾶ παλιὰ στάμνα ἢ γλάστρα, λέγοντας :

«Ὅξω ψύλλοι, ποντικοὶ
ἔξυπνοὶ καὶ πονηροί.
Μέσα ἥλιος καὶ χαρὰ
καὶ καλὴ νοικοκερά».

Ἡ στάμνα ἀπαραιτήτως ἔχει λίγα σκουπίδια καὶ στάχτη. Ἡ συνήθεια αὐτὴ εἶναι ἔνδειξις τῆς χαρᾶς γιὰ τὸν ἐρχομὸ τῆς ἀνοιξῆς καὶ τὸ τέλειωμα τοῦ χειμῶνα. Τὴν πρωτομαρτιὰ ὅλα τὰ παιδιὰ πρέπει νὰ φορέσουν «Μάρτη», γιὰ νὰ μὴν τὰ κάψῃ ὁ ἥλιος. Ὁ Μάρτης εἶναι στριμμένη κλωστή ἄσπρη καὶ κόκκινη, γιὰ νὰ εἶναι τὰ παιδάκια ἀσπροκόκκινα καὶ νὰ μὴν τὰ μαυρίσῃ ὁ ἥλιος τοῦ Μάρτη.

Συνηθιζόταν οἱ ἀρραβωνιασμένες, νὰ δένουν τὸν «Μάρτη» στὰ παιδάκια.

Στις 25 Μαρτίου τὸν «Μάρτη» τὸν κρεμοῦσαν σὲ μιὰ τριανταφυλλιά, γιὰ «νὰ τόνε πάρ' τὸ χελιδονάκ' καὶ νὰ χτίσ' τὴ φωλίτσα τ'».

* * *

Ἡ πρωταπριλιά. Τὴν πρώτη τοῦ Ἀπριλῆ εἶχαν καλὸ νὰ γελάσουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον λέγοντας ἕνα ψέμα.

* * *

Τὸ κοσί.¹ (Ἄγόνισμα δρόμου, ποῦ γίνεται τοῦ Ἀγ. Γεωργίου).

Κάθε χρόνο πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀγίου γίνεται τὸ «κοσί».

Γυροῦν 8—10 παλλικάρια στὶς ἀρραβωνιασμένες τοῦ χωριοῦ ἢ στὶς νιόπαντρες καὶ μαξιούνη καινούρια μαντήλια, τὰ ὅποια δένουν πάνω σ' ἕνα κλωνάρι δέντρου, ποῦ ἔχουν μαζὶ τους. Στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ δένουν ἕνα σχοινὶ καὶ κρεμοῦν τὰ μαντήλια καθὼς ἐπίσης μιὰ πλεξίδα σκόρδα, μπουκάλια οὔζο καὶ μιὰ νεκροκεφαλὴ ἀλόγου, τὴν περίφημη κ ο κ α λ α. Τὸ πρῶτ' τῆς γιορτῆς τοῦ Ἀγίου, πρὶν τελειώσῃ ἡ ἐκκλησία, ξεκινοῦν, γιὰ τὸ δρόμο

1) Ἀπὸ τὸ Τούρκικο κοσάρμ, κοσίορουμ = τρέχω.

(4—5) χιλιόμ. κι' ὅποιος ἔρθῃ πρῶτος, θὰ διαλέξῃ τὸ καλύτερο μαντήλι. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στοὺς ὑπόλοιπους.

Μόνον ὁ τελευταῖος θὰ πάρῃ ὅποιο μαντήλι ἀπόμεινε. Τοῦ περνοῦν τὰ σκόρδα στὸ λαιμό, γιὰ νὰ μὴν τὸν πιάνη τὸ μάτι τάχα καὶ τοῦ δίνουν καὶ τὴν κ ο κ α λ α. Κατόπι ὅλοι οἱ ἀγωνιστὲς γυρνοῦν τὸ δίσκο στὸ χωριό, ἀφοῦ δέσουν τὰ μαντήλια στὸ λαιμό τους. Ἐνα μέρος τοῦ ποσοῦ, ποὺ θὰ μαζευτῆ χαρίζουν στὴν ἐκκλησία καὶ μὲ τ' ἄλλα γλεντοῦν, τραγουδώντας καὶ τὸ τραγούδι τοῦ Ἁγίου.

Τραγούδι «τ' Ἀϊ—Γιώργη».

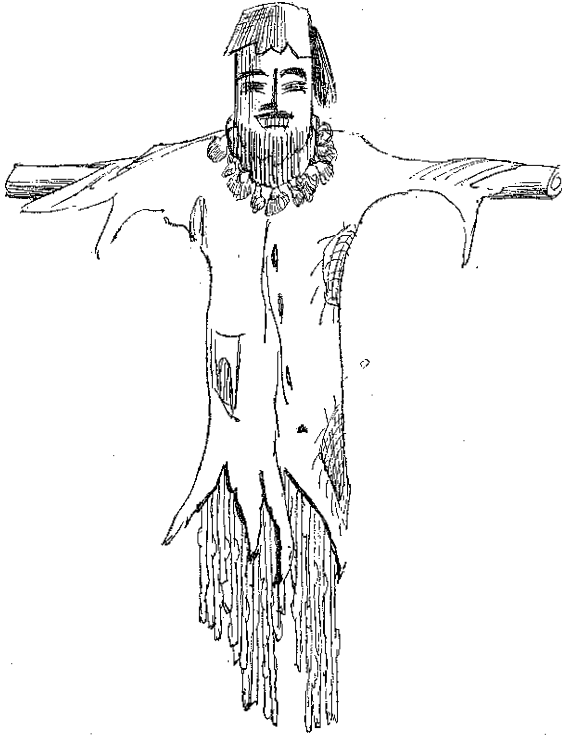
- «—Ἀϊ—Γιώργη ἀφέντη μου, ἀφέντη καβαλλάρη,
ἀρματωμένε μὲ σπαθὶ καὶ μ' ἄργυρὸ κοντάρι.
Στὸν τόπο μας βγαίνει θεριό, σ' ἓνα βαθὺ πηγάδι
καὶ κάθε μέρα τάζανε μιὰ κόρη, γιὰ νὰ φάγη.
- 5 Μιὰ μέρα δὲν τοῦ δώσανε τοῦ λιονταριοῦ, νὰ φάγη,
σταμνὶ νερὸ δὲν ἄφησε στὴ χώρα, γιὰ νὰ πάγη.
Ἄς ρίξουμε τὰ μπιλλετιά (κλήρο), νὰ δοῦμε ποὺ θὰ πέση,
μιὰ κόρη, γιὰ νὰ δώσουμε τοῦ λιονταριοῦ πεσκέσι (δῶρο).
Τὰ μπιλλετιά μας πέσανε στοῦ βασιληᾶ τὴν κόρη,
- 10 ὅπου τὴν εἶχε ὁ βασιληᾶς μιὰ καὶ μοναχοκόρη.
Σὰν τ' ἄκουσε ὁ βασιληᾶς πολὺ τοῦ κακοφάνη,
γιὰ τὸ καλὸ τῆς χώρας του διαταγὴ ἐβγάζει:
—«Πάρτε τὴν κόρη μου, στολίστε την, βάλτε την τὰ χρυσὰ της
καὶ δώστε τήνα στὸ θεριό νὰ φάγη, νὰ δειπνήσῃ.»
- 15 Τὴν κόρη τήνε δώσανε εἰς τὸ θεριό νὰ φάγη,
καὶ τ' Ἀϊ—Γιωργιοῦ μιὰ κονταριά, τοῦ δίνει στὸ κεφάλι.»

*
* *

Ἄς ὁ Ὄβριος ἢ ἡ κεράτσα. Τὴν Μ. Μέμπτη συνηθίζουν νὰ κάμνουν τὸν ἔβραιο—τὴν κ ε ρ ά τ σ α—καὶ νὰ γυρνοῦν στὰ σπίτια τὰ παιδιὰ τραγουδώντας.

Μιὰ δέσμη ἀμπελόβεργες ξερὲς—ἢ κλιματοίδα—ἀποτελοῦν τὸ σῶμα τοῦ ἔβραίου. Τοῦ περνοῦν καὶ ἓνα ξύλο γιὰ χέρια ἀπ' ὅπου καὶ τὸν κρατοῦν. Τὸν ντύνουν ἐξευτελιστικά—μὲ κουρελιασμένα ροῦχα—ἓνα σακάκι, παντελόνι πολλὰς φορὲς, γιὰ πρόσωπο ζωγραφίζουν μιὰ κεραμίδα, τοῦ βάζουν φέσι ἢ καπέλο παλῆ καὶ στὸ λαιμὸ κουδούνια ἢ ἀρμαθιὲς ἀπὸ θαλασσινὰ ὄστρακα.

Ἔτσι σχηματίζουν τὸ ὁμοίωμα τοῦ Ἰούδα καὶ γυρνοῦν στὰ σπίτια, κάθε παρρέα, ὅπου χορεύουν «τὴ γκεράτσα» τους μαζεύοντας κόκκινα αὐγά ἢ χρήματα.

Ὁ Ὅβριος ἢ ἡ Κεράτσα

Ἡ κεράτσα ¹

«Κεράτσα, κεράτσα, κεράτσα κληματσίδα (δέσημ ἀμπελόβεργες),
δό' μας μιὰ κληματσίδα,
νὰ κάψουμε τὸν ὄβριό, ποὺ πουλεῖ τὰ μῆλα,
ἐπάνω στὴ γκαμήλα.

Ὅβριος τάρνιδι τῶκλεψε, μέσ' τὸ βρακί του τῶβαλε,
γιὰ τοῦ γέρου τὰ μισά, ποὺ πλέκαν (ἢ καρφώσαν) τὰ καρφιά.
Καραβίδα ἔσυρε, ἔσυρε κι' ἀπόσυρε.

Πᾶν' ὄλα σι' ἀνάθεμα, πᾶνε καὶ σι' ἀνάσκελα.

(Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τὸν γυρνοῦν ἀνάποδα, καθὼς τὸν χορεύουν).

Ἄσκολσον μπασαρινά (μπράβο στοὺς ἐπιτηδείους).

Φτοῦ, φτοῦ βγήκε τοῦ Λεβῆ τὸ μάτ'

1) Τὸ τραγοῦδι βρῖσκεται μετὶ τις νότες του στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους.

Ἔχουμε τὴν ἔννοια τοῦ,
 χέξ' με ἀπάν' στὰ γένεια του.
 Νά του, νά του, χέξ'.... τὴ νουνά του.
 Νό του, νό του, χέ... τὸ νουνό του.
 Τούλα του, τούλα του, χέ.... τὴ σακούλα του.
 Γάρο του, γάρο του, χέ... τὸ τσιγάρο του.
 Μπουκι του. μπουκι του, χέ.... τὸ τσιμπούκι του.
 Λά του, λά του, χέ... τὸ λουλά του.
 Ὅβριος πουλεῖ μαχαίρια,
 νὰ κοποῦν τὰ δυό του χέρια.
 Ὅβριος πουλεῖ μετάξ',
 σὰν ντὸ διάβολο, νὰ πετάξ'.

Πάλι τὸν γυρνοῦν τρεῖς φορὲς ἀνάποδα καὶ λένε: «Καὶ τοῦ χρόν'!»

Τὴν Μ. Παρασκευή, ὅταν περνᾷ ὁ Ἐπιτάφιος ἀνάβουν μεγάλη φωτιά μπρὸς στὴν ἐκκλησία ἢ σὲ ὑψώματα, καίνε τοὺς ἐβραίους τραγουδώντας τὴν «κεράτσα» πάλι μαζί μεγάλοι καὶ μικροὶ κι' ἀκούς ὅλους τοὺς τόνους τῆς φωνῆς ν' ἀκατεύονται σὲ μιὰ παράτερη ἁρμονία. Ἔτσι ἀποδοκιμάζουν ὅλοι μαζί μπρὸς τὸ νεκρὸ Χριστό, τὸν Ἰούδα.

Τὸ ἔθιμο αὐτὸ συνεχίζεται.

*
* *

Ἡ κλήδονα.¹ Τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (24 Ἰουνίου), ἓνα κορίτσι ποὺ νὰ ἔχη ἄλλες δυὸ ἀδελφές καὶ νὰ εἶναι τοῦ ἰδίου πατέρα, πηγαίνει σὲ τρεῖς βρύσες καὶ παίρνει νερό, χωρὶς νὰ μιλήσῃ—«ἀμίλητο νερό» μέσα σ' ἓνα δοχεῖο, ποὺ ἂν εἶναι δυνατὸ, νὰ κλειδῶνῃ. Μέσα στὸ δοχεῖο ὅσα κορίτσια θέλουν, ρίχνουν ἓνα ἀντικείμενο—δαχτυλίδι, κουμπί, καρφίτσα κ.ἄ.—, τὸ σκεπάζουν καλὰ καὶ τὸ ἐκθέτουν στ' ἄστρα ὅλη τὴν νύχτα. Τὴν ἄλλη μέρα τ' ἀπόγευμα μαζεύονται ὅλα τὰ κορίτσια κι' ἀνοίγουν τὸν κλείδωνα λέγοντας:

«Ἀνοίγομε τὸν κλείδωνα, μὲ τ' Αἰ—Γιαννιοῦ τὴ χάρη,
 νὰ νειρευτοῦν οἱ κοπελλιές, ποιὰ, ποιόνανε θὰ πάρη!»

Ἐκείνη, ποὺ πῆρε τὸ «ἀμίλητο νερό», σκεπάζει τὸ κεφάλι της μὲ μιὰ πετσέτα, κρατᾷ ἓνα καθρεφτάκι καὶ φέρνει τὸ χέρι της μέσα στὸ δοχεῖο τραβώντας ἓνα—ἓνα τ' ἀντικείμενα, ἀφοῦ προηγουμένως εἰποῦν ἓνα τραγουδάκι.

*
* *

Οἱ φλογιάρες. Ἀπὸ βραδὺς πάλι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου κάνουν μεγά-

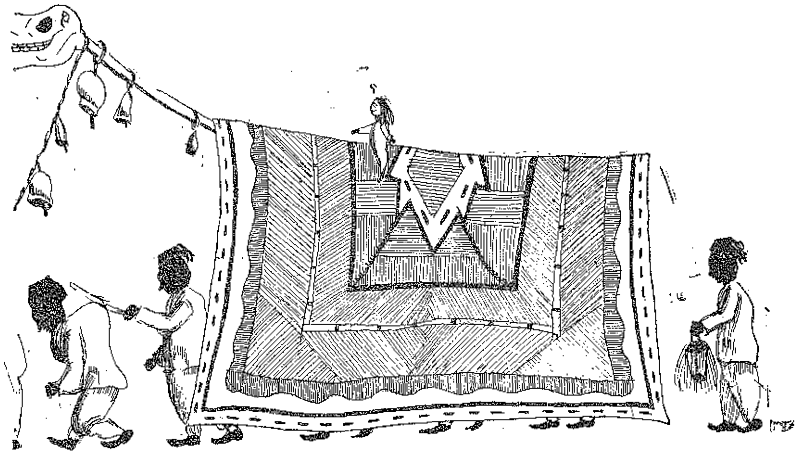
1. Βλ. Πολλὰ περὶ «κλήδωνος» Πολ. Παπαχριστοδοῦλου στὸ «Βῆμα» καὶ στὸ Ἄρχειο Θεράκης καὶ ξεχωρὰ τὸν Ἁγιόγιαννο τῶν Βρυσικῶν Διδυμοτείχου τοῦ Παντ. Καβακοπούλου, μὲ ἑπτὰ τραγούδια τῆς παπαδιάς Ἀηδονίδη ἱερέως ἀπὸ τὰ Βρυσικά.

λες φωτιές και πηδοῦν γιά τὸ καλό, γιά νὰ πέσουν μέσα στή φωτιά οἱ ἀσθένειες και οἱ ψύλλοι.

*
* *

Ἡ τζαμάλα. Τὴν παραμονὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου κατὰ τὸ σούρουπο, στή συνοικία τῶν γεωργῶν τοῦ χωριοῦ, «στὰ τζαμάλατζδ'κα», ὅπως τὰ λέγανε, γιὰτι φιαῖχανε τὴ τ ζ α μ á λ α , κάμινανε ἓνα ὑπερφυσικὸ σὲ μέγεθος ζῶο. Ἐνας ξύλινος σκελετὸς σὰν σῶμα ζῶου—ἀπλοποιημένο, χωρὶς λεπτομέρειες—κρατιότανε ἀπὸ τρεῖς ἄνδρες στοὺς ὄμους. Σκελετὸς και ἄνθρωποι

Τζαμάλα Θερακική

σκεπαζότανε μ' ἓνα ὑφαντὸ χαλί—μιὰ βρασιά—γιὰ νὰ μὴ φαίνωνται. Ὁ πρῶτος νέος κρατοῦσε ἓνα ξύλο ὑψωμένο—στή θέσῃ τοῦ λαιμοῦ,—ποῦ τὸ κινούσε ἀνάλογα και στήν ἄκρη του στερέωναν μιὰ νεκροκεφαλὴ ἀλόγου τὴν κ ο κ á λ α . Τὸ κεφάλι ἔφτανε ὡς τὸ δεύτερο πάτωμα τῶν σπιτιῶν. Ἐνας ὀδηγός. ἡ κ α ν τ ί ν α (καν-τίνα), ὅπως λεγότανε, ἔσερνε τὴ «τζαμάλα» μ' ἓνα σχοινί. Στὴ ράχη της—τύλιγαν ἓνα ροῦχο και σχηματίζαν ἓνα παιδάκι—τὴς βάζανε τὸ «παιδί της». Τὴς κρεμοῦσαν κουδούνια μικρὰ και μεγάλα και καθὼς περπατοῦσε, καθὼς ἔτρεχε—συνήθως ἔτρεχε,—δημιουργοῦσε ἓνα τέτοιο θόρυβο, ποῦ ὡς τώρα οἱ γεροντότεροι θυμοῦνται τὸ φόβο και τὸν τρόμο τους ὄντας παιδιά, σὰν τὴν ἀκούσαν νὰ πλησιάζη. Κυτοῦσαν ποῦ νὰ κρυφτοῦν! Στὴ φαντασία τους ἔπλαθαν κάτι τὸ φοβερό! Ὁ ὀδηγός τὴν τραβοῦσε στὰ σπῖτια. Πήγαινε πάντα—τρέχοντας—τρεῖς φορὲς μπρὸς και τρεῖς φορὲς πίσω. Κάποιος κρατοῦσε ἓνα φανάρι μεγάλο, στολισμένο μὲ χρωματιστὰ χαρτιά. Ὑπῆρχαν πολλοὶ ἀκόλουθοι μουντζουρωμένοι, σὰν ἀράπηδες. Ἐνας μάλιστα φοροῦσε μαξιλάρι στὴ ράχη του κι' ἀπὸ πάνω μιὰ πετσόγούνα (γούνα, μὲ τὸ δέγμα της ἀπὸ τὴν ὄψη, ἀπ' ἔξω) και φαινόταν σωστὸς καμ-

μπούρης. Κάποτε, κάποια στιγμή λιποθυμοῦσε ἡ τζαμάλα κι' ἔπεφτε κάτω. Ἔνας, μ' ἓνα καμτσίκι (μαστίγιο), ἔδεσσε τὸν καμπούρη στὴ ράχη του, ὅτι ἦταν ἐκεῖνος ἡ αἰτία τάχα τῆς λιποθυμίας κι' ἀμέσως ἡ τζαμάλα σηκονόταν. Τῆς λέγανε συχνά: «τόσ'!..., τόσ'!..., τόσ'!...», γιὰ νὰ πηγαίνει μπροστὰ καὶ νὰ τὴν ἐξευμενίζου. Νωρὶς τὸ ἀπόγευμα γινότανε «τζαμάλα» μικρότερη ἀπὸ νεαροῦς,—πάλι τὴν παραμονή. Ἦταν τὸ παιδί τῆς «τζαμάλας».

Ὅλοι μαζί τραγουδοῦσαν τὴν «τζαμάλα».

*
* *

Ἡ τζαμάλα.

«Βερίριμ σαμανί, γεμὲς (τῆς δίνω ἄχυρο, δὲν τρώγει),
μπὲν τσεκέριμ, ὃ γκελμὲς (τὴν τραβῶ, δὲν ἔρχεται),
Τζαμάλα, τζαμάλα χούντσι (ἐμπρός).

Ντι—ντίλι, μάννιλι, ντι—ντιλί,

τοῦ τζαμάλας τὸ παιδί,

ἔβγαλε κακὸ στοὺ φτι (ἢ ἔκαμε κακὸ στοὺ φτι)

καὶ γυρεύ' νὰ παντρευτῆ!

Μπὲν τσεκέριμ γετελέ (ἐγὼ τραβῶ στοὺ κρεββάτι).

μποῦ γκιντίορ χεντεγιέ (αὐτὴ πηγαίνει στοὺ χαντάκι).

Τζαμάλα, τζαμάλα χούντσι κ.λ.π., κ.λ.π.

Τὸ ἔθιμο αὐτὸ ἔχει καταργηθεῖ τὸ 1928, γιὰτι οἶζανε μιὰ γλάστρα σὲ κάποιον σπῆτι καὶ παρ' ὀλίγο νὰ προκληθῆ μεγάλη φασαρία. Ἀπὸ τότε ἡ ἀστυνομία τὸ ἀπαγόρευσε. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπικοινωνία μὲ ἄλλον κόσμον, στοὺς νέους Ἐπιβάτες, ἔφρανε μιὰν ἀλλαγὴ τῆς νοοτροπίας. Οἱ περισσότεροὶ γεωργοὶ ἀλλάξανε ἐργασίες, τρόπο ζωῆς γενικὰ καὶ ἔτσι στοὺς νεώτεροὺς ἀτρόφησε καὶ ἔσβυσε. Στοὺς παλινοὺς ὁμως γεωργοὺς ἡ τζαμάλα ἦταν σύμβολο. Διηγοῦνται σὲ διαμάχες μεταξὺ γεωργῶν καὶ ναυτικῶν—οἱ ναυτικοὶ ἀποκαλοῦσαν ἀποτιμητικὰ τοὺς γεωργοὺς «τζαμάλατζηδες», ἡ τζαμάλα μποροῦσε νὰ πῆ τὴν τελευταία λέξη. Συνέβηκε κάποτε, σ' ἓνα τέτοιο «τοσάκιμα», νὰ βάλουν οἱ γεωργοὶ τοὺς ναυτικούς καὶ νὰ φιλήσουν τὴν κ ο κ α λ α, τὸ κεφάλι τῆς περίφημης τζαμάλας, ποὺ ὅπως θέλουν νὰ ποῦν οἱ παλιοί, συμβόλιζε τὸ «Δούρειο ἵππο».

*
* *

Βαρβάρα. Τῆς Ἀγίας Βαρβάρας—ποὺ πιστεύουν ὅτι θεραπεύει τὴν εὐλογία, τὴν «εὐλοημέν'» ὅπως τὴ λένε—, κάνουν κόλυβα, τὴν λεγομένη β α ρ β á ρ α. Βράζουσι σιτάρι ἀπὸ βραδύς. Ἀφοῦ μαλακώσῃ, οἶζουσι σταφίδες μέσα, μέλι ἢ ζάχαρη ἢ πετιμέζι καὶ προσθέτουσι ἀλεῦρι καβουρντισμένο, γιὰ νὰ χυλώσῃ. Σερβίρουσι σὲ κοῦπες—σιτάρι καὶ χυλὸ μαζί—, ὅπου τὶς σκεπάζουσι μὲ κοπανισμένα ἀμύγδαλα ἢ καρύδια—ὅ,τι ἔχει κανεῖς—καὶ κανέλλα καὶ στέλνουσι στοὺς συγγενεῖς καὶ γείτονας ἀπὸ ἓνα πιάτο.— β α ρ β á ρ α.

Συνηθίζουν τῆς Ἁγίας Βαρβάρας νὰ λούξουν οἱ γυναῖκες τὰ μαλλιά τους, γιατί πιστεύουν, ὅτι θὰ βαρβαρωθοῦν τὰ μαλλιά, δηλ. θὰ μακραίνουν καὶ θὰ πυκνώσουν. Λένε τῆς Ἁγίας Βαρβάρας :

« Ἁϊ—Βαρβάρα βαρβαρών',
 Ἁϊ—Σάββας σαβανών',
 Ἁϊ—Νικόλας παραχών'
 κι' Ἁϊ—Σπυρίδωνας σφυρίζ' τὸ χιόν' ».

*
 * *

Κάλαντα δωδεκάμερα.

(Χριστουγεννιάτικο)

« Χριστούγεννα, πρωτούγεννα,
 Χριστὸς παπᾶς γεννιέται.
 Γεννιέται κι' ἀναθρέφεται
 στὸ μέλι καὶ στὸ γάλα.
 Τὸ μέλ' τὸ τρωῶν οἱ ἄρχοντες,
 τὸ γάλα οἱ ἀφεντάδες.
 Καὶ τὰ κεριὰ σταλάμματα
 στῆς ἐκκλησιᾶς τῆ μπόρτα. »

*
 * *

Κάλαντα πρὶν ἑκατὸ χρόνια

« Χριστὸς γεννιέται, χαρὰ στὸν κόσμο.
 Χαρὰ στὸν κόσμο, στοὺς ἅγιους ὄλους.
 Μέσα στὶς πάχνες, μέσα στὰ χιόνια,
 κάθεται μάννα καὶ τὸν κουνεῖ.
 Σᾶν ἥλιος λάμπει, σᾶν νηὸ φεγγάρι,
 σᾶν νηὸ φεγγάρι, σᾶν παλληκᾶρι. »

*
 * *

Τὸ φύλαγμα τοῦ βασιλικοῦ. Ἐπὶ βραδὺς τὰ Χριστούγεννα, μαζεύονταν συγγενεῖς καὶ γειτόνοι καὶ φύλαγαν τὸν βασιλικό. Ἐνα κλωνάρι—ξερό—βασιλικοῦ, τὸ βάζανε σ' ἕνα ποτήρι μὲ νερό, στὴ μέση τοῦ τραπεζιοῦ. Ἀνάβανε πολλὰ κεριὰ, ἔβαζαν εἰκόνες καὶ ὀλογύρω προσευχόταν καὶ διάβαζαν ἱερὰ βιβλία, ἔκαμναν καὶ πολλὰς ματάνοιες.

Τὴν ὥρα, ποὺ γεννιόταν ὁ Χριστὸς τὸ νερὸ τοῦ βασιλικοῦ ἀφρίζε καὶ ὁ βασιλικὸς γιὰ λίγα λεπτὰ πρασίνιζε καὶ ἔβγαζε λουλούδια. Ἀνοίγανε ἀμέσως ἕνα παράθυρο καὶ βλέπανε, « ν' ἀνοίγουν τὰ οὐράνια καὶ νὰ πέφτη ἕνα φῶς στὴ γῆς ». Ἀμέσως ὁ βασιλικὸς ξηραινότανε.

*
 * *

Ὁ *καλλικάντζαρος*. Ἄν γεννιόταν κάποιο παιδί, λίγη ὥρα ἔστω νο-
ρίτερα ἀπὸ τὸν Χριστό, ἦταν «καλλιτσαγγαράκ¹». Στὴν μέση του τοῦ δένανε
ἓνα κομάτι «πλεμάτ²» καὶ στὴν κούνια του τὸ δένανε πάλι μὲ «πλεμάτ²», γιὰ
«νὰ μὴ τὸ πάρουν οἱ καλλιτσαγγαροί». Σ³ ὅλη του τὴ ζωὴ εἶχε τὸν τίτλο αὐτό.
Μάλιστα τὰ δωδεκάμερα «ἀγρίεuan τὰ μάτια τ³, σὺν τοῦ καλλιτσαγγαροί».

*
*
***Κάλαντα τοῦ ἁγίου Βασιλείου.**

(ἡ γνωστὴ πανελληνία φωνή)

«Ἅγιος—Βασίλης ἔρχεται, ἀπὸ τὴν Καισαρεία,
βαστάει κόλλα καὶ χαρτί, χαρτί καὶ καλαμάρι.
Τὸ καλαμάρι ἔγραφε καὶ τὸ χαρτί μιλοῦσε :
—Βασίλη μ³ πόθεν ἔρχεσαι καὶ πόθεν κατεβαίνεις ;
—Ἀπὸ τὴ μάννα μ³ ἔρχομαι καὶ στὸ σχολεῖο παγαίνω.
—Ἄν εἶσαι καὶ γραμματικός, πέ μας τὴν ἄλφα—βῆτα.
Καὶ στὸ ραβδί ἀκούμπησε, νὰ πῆ τὴν ἄλφα—βῆτα
καὶ τὸ ραβδί ἦταν ξερό, γλωρὰ βλαστάρια βγάξει.
Κι³ ἀπάνω στὰ βλαστάρια του, πέρδικες κελαδοῦσαν.
Δὲν ἦταν μόνο πέρδικες, ἦταν καὶ περιστέρια.»
—«Δῶς³ μας καὶ τὴ δεκάρα μας, νὰ πᾶμε σ³ ἄλλη πόρτα.
Καὶ τοῦ χρόν³!»

*
*
*

Ἡ *σκοῦπα*. Τὴν πρωτοχρονιά, ὅταν γυρνοῦσε ὁ οἰκοδεσπότης ἀπ³ τὴν
ἐκκλησία στὸ σπίτι του, βάζανε στὴν πόρτα τὴ σκοῦπα, νὰ πατήσῃ ἐπάνω
καὶ νὰ περάσῃ, γιὰ νὰ βγοῦν πολλὰ κλωσσόπουλα.

—«Ἄντε! φρέτο νᾶχ³ με πολλὰ πουλάκια!, τοῦ λέγανε.

*
*
***Κάλαντα τῶν Φῶτων.** (ἡ γνωστὴ φωνή)

«Σήμερα τὰ Φῶτα καὶ φωτισμοὶ
καὶ χαρὲς μεγάλες καὶ ἁγιασμοί.
Σήμερα τὰ Φῶτα φωτίζονται
κι³ ὅλα τὰ νερά καθαρίζονται.
Κάτω στὸν Ἰορδάνη τὸν ποταμό,
κάθετ³ ἢ κυρά μας, ἡ Παναγιά.
Σπάργανο βαστάει, κερὰ κρατεῖ
καὶ τὸν Ἄϊ—Γιάννη παρακαλεῖ.
—Ἄϊ—Γιάννη ἀφέντη καὶ Προδρόμε,
θέλω νὰ βαπτίσω θεοῦ παιδί,
νὰ τὸ βγάλω Δρόσο καὶ Λίβανο,
ν³ ἁγιαστοῦν οἱ βρύσες καὶ τὰ νερά,
ν³ ἁγιαστῆ κι³ ἀφέντης μὲ τὴν κερὰ⁴»

*
*
*

Τὸ *ρίξιμο τοῦ Σταυροῦ στὴν θάλασσα*. Μετὰ τὴν θεία λειτουργία,
ὅπως γίνεται τὰ Θεοφάνεια παντοῦ, ρίχνουν τὸν Σταυρὸ στὴν θάλασσα ἀπὸ

1. Σ.Δ. Θαυμάσιο τὸ μέτρο κι³ ὁ ρυθμός.

μιὰ βάρκα,—ὅπου ἐπιβαίνουν οἱ ἱερεῖς καὶ οἱ ψάλτες, σὲ βάθος 200—300 μέτρα. Οἱ κολυμβηταὶ ὀρνοῦν, ποῖος θὰ τὸν πάρῃ. Γυρνοῦν τότε στὰ σπίτια, γιὰ τὸ προσκύνημα τοῦ Σταυροῦ καὶ συλλέγουν χρήματα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δίνουν στὴν ἐκκλησία ἓνα μέρος καὶ μὲ τὰ ὑπόλοιπα γλεντοῦν.

*
* *

Ἐνάλογα μὲ τὸ σπιτικό, λέγανε συμπληρωματικὰ κάλαντα δηλ. μετὰ τὸ καθιερωμένο Χριστουγεννιάτικο, τοῦ Ἁΐ—Βασίλη καὶ τῶν Φάτων. Ἐν ὑπῆρχαν ναυτικοὶ λέγανε :

Στιὸς ναυτικούς¹.

—«Ἐσένα πρέπ² ἀφέντη μου, καράβι ν² ἀρματώσης
καὶ τὰ σκοινιά τοῦ καραβιοῦ, νὰ τὰ μαλαματώσης.
Στὴν πρύμ² νὰ βάλῃς τὸ φλουρί, στὴν πλώρη τὸ λογάρι
κι² ἐπάνω στὴν κουβέρτα σου, ὅλο μαργαριτάρι.
Νὰ κοσκινίῃς τὰ φλουριά, νὰ δερμονίῃς² τ² ἄσπρα
κι² ἀπὸν στὰ κοσκινίδια σου, κέρνα τὰ καλλημέρια.
Κέρνα τ² ἀφέντη μ², κέρνα τα, νὰ σὲ πολυχρονοῦνε
καὶ πάλι μετακέρνα τα, νὰ σὲ δοξολογοῦνε
καὶ πάλι μετακέρνα τα, νὰ λένε : Καὶ τοῦ χρόνου.»

Στὴ θυγατέρα.

1

—«Κερά μ² τὴν θυγατέρα σου, κερά μ² τὴν ἀκριβή σου,
γραμματικὸς τὴ γύρεψε καὶ ψάλτης θὰ τὴν πάρῃ.
—Ἐκεῖνος ὁ γραμματικὸς, πολλὰ προικιὰ γυρεῦει,
Γυρεῦει τ² ἄστρα πρόβατα καὶ τὸ φεγγάρι κοῦπα.
Γυρεῦ² καὶ τὸν Αὐγερινό, διαμάντι—δαχτυλίδι.»

2

—«Ἐχεις μιὰν κόρην ἔμορφη ποὺ δὲν ἔχ² ἱστορία,
οὔτε στὴν Πόλη βρίσκεται, οὔτε στὴ Βενετία.
Μέσα στὰ χιόνια λούστηκε καὶ πῆρε τὴν ἄσπραδα,
πῆρε κι² ἀπὸ τὸν Αὐγερινό, ὅλη τὴν κοκκινάδα.»

3

—«Κερά μ² τὴ θυγατέρα σου, νύφη νὰ τὴ στολίσῃς,
μὲ τὰ χρυσὰ τὰ τούμπανα, μὲ τὶς χρυσὲς λαμπάδες.
Μπροστὰ νὰ πῆῃ ὁ Χριστός, κατόπι οἱ παπᾶδες
καὶ μέσ² τὴ μέσ² ὁ ἄγγελος, μὲ τὸ Σταυρὸ στὸ χέρι.»

1) Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα κάλαντα ἔχουν τὴν ἴδια φωνή.

2) Βλέπε γλωσσάριο, λέξ. «δερμονίζω».

Στὸν ἀνύπανδρο ἀφέντη τοῦ σπιτιοῦ.

— «Ἐσένα πρέπ¹, ἀφέντη μου, ὄρα καὶ καλαμάρι¹
καὶ γοῦνα—σαμουρόγουννα καὶ λαχουρί ζουνάρι²
καὶ μιὰ κοπέλλα ἀντάμα σου, γιὰτὶ εἶσαι παλληκάρι».

Στὸν ἀνύπανδρο τοῦ σπιτιοῦ

— «Ἐφέτο εἶσ³ ἐλευθέρος (η), τοῦ χρόνου παντρεμμένος (η),
τὸν ἄλλο χρόνο μὲ παιδί, καὶ καλοκαρδισμένος (η)».

Στὸ γιό.

— «Κερά μου, τὸν υἱγιόκα σου, τὸ μοσκοκανακάρη,
νὰ δώσ³ θεὸς κῆ Παναγιά, παπᾶ νὰ τότε κάμης.
Νὰ μπαῖν³, νὰ βγαῖν³, νὰ λειτουργάει, νὰ μπαῖνη νὰ μυρίζη.
Νὰ τὸν ρωτοῦν οἱ ἄρχοντοι :— «Παπᾶ μ³, γιὰτὶ μυρίζεις ;
— «Ὅταν μὲ γένναγ³ ἦ μάννα μου, κι³ ὅταν μὲ κοιλοπόνα,
μόσκο τρωγε ἀπ³ τὸ πρωῖ, μόσκο τὸ μεσημέρι
καὶ τ³ ἅγιο βασίλεμμα, ἀφράτο παξιμάδι».

Στὸ σπίτι.

«Σ³ αὐτὸ τὸ σπίτι, ποῦρταμε, πέτρα νὰ μὴ ραῖση.
κι³ ὁ νοικοκύρης τοῦ σπιτιοῦ, χίλια χρόνια νὰ ζήση!

Ἄν δὲν δίναγε.

Ἄν τύχαινε νὰ μὴν δώσουν οἱ νοικοκυραῖοι τίποτε στὰ παιδιά καὶ τὰ
διώξουν, λέγανε φεύγοντας ἐκεῖνα καὶ τρέχοντας :

«Ἐσένα πρέπει ἀφέντη μου, τσαπὶ καὶ δεκανίκι.
Νὰ καλληκεύης τὸ τσαπὶ, νὰ χέξ... τὸ μανίκι.
Νὰ φύτρωνε καὶ μιὰ συκιά, στοῦ κώλ... σου τὴν τρύπα,
νὰ σ³ κόνεσαι ἀπ³ τὸ πρωῖ, νὰ τρῶς ἀπὸ κανένα.
Ἐσένα πρέπει ἀφέντη μου, τσαπὶ καὶ δεκανίκι,
νὰ σὲ τραβοῦνε τὰ σκυλιά, καὶ δεκαπέντε λύκοι».

Βγάζανε τὸ «καλλιτσάγαρο».

Μόλις τελείωναν τὰ Δωδεκάμερα, ἔπρεπε νὰ λουστοῦν ὅλοι, γιὰ νὰ
βγάλουν τὸν «καλλιτσάγαρο».

1. ὄρα=ρολόγι.

2. λαχουρί, βλ. γλωσσάριο.

Δ Ι Α Φ Ο Ρ Α

Τὸ κρύψιμο τῶν κοριτσιῶν.

Οἱ γιαγιάδες μας, ὅταν ἦταν μικρὰ κορίτσια, κρυβόταν μέσα στὰ σπίτια τους. Δὲν ἔπρεπε νὰ βγοῦν, οὔτε νὰ φανοῦν στὰ παράθυρα. Μόνο πήγαιναν στὴν ἐκκλησία χαράματα, νὰ κοινωνήσουν. Μάλιστα, πέρνανε δανεικὰ παπούτσια—τὰ κουντούρια—ἢ—τὰ κατήρια—, γιὰ νὰ βγοῦν. Τὸ κρύψιμο γινόταν, ὅπως συνηθίζουν οἱ Τοῦρκοι.

Στοὺς ἐπισκέπτες δὲν παρουσιάζονταν διόλου. Τὰ συνοικέσια γινόταν μεταξὺ τῶν γονέων. Ἐπὶ μέρος τοῦ γαμπροῦ, δίνανε τὸ «λογοσοῦμαδο» στὴ νύφη, μόλις τελειώνει ἡ προξενιά. Τὸ λογοσοῦμαδο ἦταν φλουρὶ Κωνσταντινάτο, δακτυλίδι ἢ κάποιο οικογενειακὸ κόσμημα.

Στὸν ἀρραβώνα, ἀπὸ μέρος τῆς νύφης θὰ πήγαινε τὸ «μποχισαλίκι» μὲ τὰ δῶρα, στὸν γαμπρὸ καὶ στὸ σόι, πουκάμισα, μαντήλια, κάλτσες, σακκοῦλες τοῦ καπνοῦ καὶ ἄλλα. Ἡ ἀρραβωνιασμένη, γιὰ τὸ γάμο ἔπρεπε νὰ ὑφάνη πρῶτα—πρῶτα τὰ πουκάμισα τοῦ γαμπροῦ (6—12), νὰ πλέξη κάλτσες, νὰ τὸν κεντήσῃ παντοῦφλες στὸ μάγγανο (τέλαρο), καὶ ὅλα τὰ προικιά της ἦταν κεντημένα σὲ ἄσπρα λεπτὰ ὑφάσματα.

Ἡ χαρὰ (ὁ γάμος).

Ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχαν προσκλητήρια νὰ στείλουν, τὴν παραμονὴ τοῦ γάμου πήγαιναν ὁ γαμπρὸς μαζί μὲ τὸν κουμπάρο, «τὸν σύντεκνο», καὶ προσκαλοῦσαν στὰ σπίτια τῶν συγγενῶν καὶ φίλων. Δίνανε μοσκοκάρφια (γαρύφαλλα) λέγοντας, «ὀρίστε αἶριο στὴ χαρά». Αὕτὴ ἦταν τιμητικὴ πρόσκληση. Οἱ οἰκοδεσπότες ἀπαντοῦσαν, «ὦρες καλὲς κι' εὐλοημένες».

Στοὺς ἀρραβῶνες εὐχόταν. «καλὰ τέλεια» (τέλη), ἐπίσης καὶ «τέλη ἀγαθὰ».

Τραγουδάκια τοῦ γάμου, (Συρτοί).

Ἐπὶ τ' ἀμίμητα δίστιχα τῆς Θράκης

- «Σήκω γαμπρὸ τὸ χέρι σου καὶ κάμε τὸ σταυρό σου καὶ παρακάλε τὸ Θεό, νὰ ζῆ τὸ στέφανό σου!»
- «Σύντεκνε, ποὺ στεφάνωνες τὰ δυὸ τὰ κυπαρίσσια, νὰ σ' ἀξιῶσῃ ὁ θεός, νὰρθῆς καὶ στὰ βαπτίτσια!»
- «Νύφη, τί ἔμορφα χορεύεις, τί ἔμορφα πηδάς, λουλούδια θὰ φυτρώσουν, στὸν τόπο, ποὺ πατᾶς!»
- «Ἐσύ, ποὺ σέρνεις τὸ χορό, σέρνεις καὶ τὴν ἀρμάδα, σέρνεις καὶ τὸ πουλάκι σου, μὲ τόση νοστιμάδα!»
- «Ὅσα χωριά κι' ἂν ἔτρεξα, δὲν εἶδα τέτοια νύφη, στὰ κάλλη καὶ στὴν ὁμορφιὰ καὶ στὸ ζαριφλίκι!»
- «Ἀσπρη σταφίδα ροζακιά καὶ κόκκινο κεράσι, τ' ἀντρογόυνο, ποὺ γίνεται, νὰ ζήσῃ νὰ γεράσῃ!»

Τὸ «Καρὰ—καλντιρῆμ».

Ἦταν χορὸς ἔθνικος—σάν τσάμικος—, πὸν τὸν χόρευαν μὲ καμάρι,
ὅσες τὸν ἤξευραν. Ὅπως θυμοῦνται, λίγες τὸν χόρευαν, γιὰτὶ ἦταν δύσκολος.
Εἶχε πολλὰ βήματα.

ΧΟΡΟΙ

1) Ἐγὼ εἶμ' ἐνοῦ ψαρᾶ παιδι (συρτός).

Ἐγὼ εἶμ' ἐνοῦ ψαρᾶ παιδι
—μαυρομαλλοῦσα καὶ ξανθή—,
καὶ πῆγα νὰ ψαρέψω,
μαῦρα μάτια, νὰ γυρέψω.

Ἡ τρίτη ἢ μικρότερη
—ἀπ' ὄλες ὁμορφότερη—,
ἦταν ἀπὸ τὴν Πόλη,
πὸν τὴν ἀγαποῦσαν ὄλοι.

Ρίχνω τὸ πλεματάκι¹ μου
—καῦμό, πῶχ' ἢ ἀγάπη μου—,
καὶ πιάνω ἓνα ψαράκι,
τῶδωκ' ὁ Θεὸς λαβράκι.

Καὶ τὴν ἀγάπησα κ' ἐγὼ
—νὰ τήνε πάρω δὲ μπορῶ²
τὸ σπίτι της δὲν ξέρω,
γιὰ νὰ πάγω, νὰ τὴν εὔρω.

Καὶ σκίνω³ τὴν κοιλίτσα του
—καῦμό, πῶχει ἢ καρδίτσα του—,
καὶ βρίζω τρεῖς κοπέλλες
καὶ οἱ τρεῖς μάρμαρο—τρέλλες.

Παίρνω τὸ δρόμο, τὸ δρομί
—μαυροματοῦσα καὶ ξανθή—,
τὸ δρόμο, μονοπάτι,
βάσανα, πῶχ' ἢ ἀγάπη.

Ἡ μιὰ ἦταν ἀπ' τὸ Γαλατᾶ
—βαστάγ' ὁ νοῦς της δυνατά—,
κ' ἢ ἄλλη ἀπ' τὸ Νιχώρι,
τοῦ Χατζῆ—παπᾶ ἢ κόρη.

Τὸ μονοπάτι μ' ἔβγαλε
—στὴν κόρη, πὸν μὲ τρέλλανε—,
σιτῆς Ἀγαπῶς τὴν πόρτα,
σᾶ νὰ ἤξεργα καὶ πρῶτα.

Καὶ τὶς γειτόνισσες ρωτῶ:
—Ποῦν ἢ ἀγάπη, π' ἀγαπῶ;
—Ἐδῶ γ' ναι καὶ κοιμᾶται
καὶ κανένα δὲ θυμᾶται».

2) Στοῦ καπετάνιου τὴν ἀελλή (συρτός).

Στοῦ καπετάνιου τὴν ἀελλή,
πολλοὶ ναι μαζεμμένοι,
σάν τι χαρὰ θὰ γένη;

Παντρεύει τὰ κορίτσια του,
τὶς δυὸ του θυγατέρες
δυὸ ἄσπρες περιστέρες.

Ἡ μιὰ παίρνει τὸ Σταυραητό,
κ' ἢ ἄλλη τὸν Τιάλη
σάν τι χαρὰ μεγάλη.

1) δίχτυ. 2) σχίζω.

3) Πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι (χορὸς).

Πῶς τὸ τρί, πῶς τὸ τρί,
 πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι,
 τοῦ διαβό, τοῦ διαβό,
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλογέροι!

Ἔτσ' τὸ τρί, ἔτσ' τὸ τρί.
 ἔτσ' τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι,
 τοῦ διαβό, τοῦ διαβό,
 τοῦ διαβόλ' οἱ καλογέροι!

Μὲ τὴ μύ, μὲ τὴ μύ,
 μὲ τὴ μύτη τρίβοντας,
 τρίβοντας ξετρίβοντας.

Πῶς τὸ τρί, πῶς τὸ τρί,
 . . . . .

Ἔτσ' τὸ τρί, ἔτσ' τὸ τρί,
 . . . . .

Μὲ τὸ χέ, μὲ τὸ χέ,
 μὲ τὸ χέρι τρίβοντας,
 τρίβοντας, ξετρίβοντας.

Πῶς τὸ τρί, πῶς τὸ τρί,
 . . . . .

Ἔτσ' τὸ τρί, ἔτσ' τὸ τρί,
 . . . . .

Μὲ τὸ γό, μὲ τὸ γό,
 μὲ τὸ γόνα τρίβοντας,
 τρίβοντας, ξετρίβοντας.

Πῶς τὸ τρί, πῶς τὸ τρί,
 . . . . .

Ἔτσ' τρί, ἔτσ' τὸ τρί,
 . . . . .

Μὲ τὸ πό, μὲ τὸ πό,
 μὲ τὸ πόδι τρίβοντας,
 τρίβοντας, ξετρίβοντας.

Πῶς τὸ τρί, πῶς τὸ τρί,
 . . . . .

Ἔτσ' τὸ τρί, ἔτσ' τὸ τρί,
 . . . . .

Μὲ τὸν κῶ, μὲ τὸν κῶ,
 μὲ τὸν κῶλ.... τρίβοντας,
 τρίβοντας, ξετρίβοντας.

Ἡ παραπάνω χορὸς ἔχει ἀπλᾶ καὶ ἀργὰ βήματα, ποὺ συνοδεύονται μὲ ἀνάλογες κινήσεις (μὲ τὴ μύτη, μὲ τὸ πόδι, μὲ τὸ χέρι καὶ στὸ τέλος μὲ τὸν κῶλ...., κάθονται κάτω κινούμενοι διαρκῶς) τοῦ τριψίματος τοῦ πιπεριοῦ.

4) Δάφνες—δάφνες, δαφνοποῦλες.

—Σὰν τῆς Ἀριστῆς τὴ δάφνη,
 ἄλλη δάφνη δὲν ὑπάρχει.
 —Ποιὸς μπορεῖ νὰ τὴν τρυγήσῃ
 καὶ νὰ τὴ γκορφολογήσῃ;

—Γὼ μπορῶ καὶ τὴν τρυγᾶω
 καὶ τήνε γορφολογᾶω!

—Ἄξιό σου καὶ τιμὴ σου
 κι' ἄρπαξε τὴ μπλαϊνὴ σου!

5) Τ' Αἰ—Θοδώρου τὸ βουνό.

«Τ' Αἰ—Θοδώρου τὸ βουνό, κανεὶς δὲν τ' ἀνεβαίνει.
 Κόρη ξανθὴ τ' ἀνέβηκε, πλέχοντας τὸ γαϊτάνι
 κι' ὁ βασιλιᾶς σεργιάνιζε, μὲ τρεῖς του θυγατέρες.
 Ἡ μιὰ λαλοῦσε τὸ βιολί κι' ἡ ἄλλη τὸ λαγοῦτο
 κι' ἡ τρίτη ἡ μικρότερη, ἀπ' ὅλες ὁμορφότερη,
 γυρεύ' νὰ πάγ' στ' ἄλώνι, γυρεύ' νὰ πάγ' στ' ἄλώνι.
 —Ἐγὼ τὸν ἥλιο ἀγαπῶ, τὸν ἥλιο θεὸ νὰ πάρω
 κι' ἂν δὲν μοῦ τὸνε δώσετε, καλογρηὰ θὰ πάγω.

6) Σέ, μωρ' σέ...

(χορεύεται σὰν τὸ Σουλιώτικο, ἀλλὰ γρήγορα)

Σέ, μωρ', σέ

σὲ καινούρια βάρκα *μπήκα* 2

σὲ καινούρια βάρκα *μπήκα*

καὶ στίς Ἐπιβάτες *βγήκα*. 2

Βγάλετε,

βγάλετε ψαράδες ψάρια 2

βγάλετε ψαράδες ψάρια,

ἄστακοὺς καὶ καλαμάρια. 2

7) Τὸ ντήλι, τὸ ντήλι (συρτός) ¹.

Τὸ ντήλι, τὸ ντήλι,
 τὸ ντήλι, τὸ *καντήλι*,
 ποὺ ἔφεγγε καὶ *κένταγε*
 ἡ κόρη τὸ *μαντήλι*,
 τ' ἀρρ' βωνιαστικοῦ της
 καὶ τοῦ πεθεροῦ της.

Ἦρτε ὁ *ποντικός*, πῆρε τὸ *φυτίλι*,
 ἔπ' ἔμέσ' ἀπ' τὸ *καντήλι*,
 ποὺ ἔφεγγε καὶ *κένταγε*
 ἡ κόρη τὸ *μαντήλι*.

Ἦρτε ἡ γάτα, ἔφαγε τὸ *ποντικό*,
 ποὺ πῆρε τὸ *φυτίλι*,
 ἔπ' ἔμέσ' ἀπ' τὸ *καντήλι*,
 ποὺ ἔφεγγε καὶ *κένταγε*
 ἡ κόρη τὸ *μαντήλι*.

Ἦρτε ὁ σκύλος, ἔφαγε τὴ γάτα,
 ποὺ ἔφαγε τὸ *μποντικό*,
 ποὺ πῆρε τὸ *φυτίλι*
 ἔπ' ἔμέσ' ἀπ' τὸ *καντήλι*,
 ποὺ ἔφεγγε καὶ *κένταγε*
 ἡ κόρη τὸ *μαντήλι*,
 τ' ἀρρ' βωνιαστικοῦ της
 καὶ τοῦ πεθεροῦ της.

Ἦρτε τὸ ξύλο, σκότωσε τὸ σκύλο,
 ποὺ ἔφαγε τὴ γάτα, ποὺ ἔφαγε τὸ
μποντικό,

ποὺ πῆρε τὸ *φυτίλι*
 ἔπ' ἔμέσ' ἀπ' τὸ *καντήλι*,
 ποὺ ἔφεγγε καὶ *κένταγε*
 ἡ κόρη τὸ *μαντήλι*.

1. Γνωστὸ τραγοῦδι καὶ στὰ γύρω τοῦ Σαμμακοβίου καὶ Βιζύης, ποὺ τραγουδιώταν συνοδεία τῆς λύρας.

Ἦρτε ὁ φουῦρνος, ἔκαψε τὸ ξύλο,
 ποὺ σκότωσε τὸ σκύλο,
 ποὺ ἔφαγε τὴ γάτα,
 ποὺ ἔφαγε τὸ **μποντικὸ**,
 ποὺ πῆρε τὸ φυτίλι
 ἴπὸ μέσ' ἀπ' τὸ **καντήλι**,
 ποὺ ἔφεγγε καὶ **κένταγε**
 ἢ κόρη τὸ **μαντήλι**.

Ἦρτε τὸ ποτάμι, ἔσβυσε τὸ φουῦρνο
 ποὺ ἔκαψε τὸ ξύλο,
 ποὺ σκότωσε τὸ σκύλο,
 ποὺ ἔφαγε τὴ γάτα,
 ποὺ ἔφαγε τὸ **μποντικὸ**,
 ποὺ πῆρε τὸ φυτίλι,
 ἴπὸ μέσ' ἀπ' τὸ **καντήλι**,
 ποὺ ἔφεγγε καὶ **κένταγε**
 ἢ κόρη τὸ **μαντήλι**

Ἦρτε τὸ βῶδι, ἔπιε τὸ ποτάμι,
 ποὺ ἔσβυσε τὸ φουῦρνο,
 ποὺ ἔκαψε τὸ ξύλο,
 ποὺ σκότωσε τὸ σκύλο,
 ποὺ ἔφαγε τὴ γάτα,
 ποὺ ἔφαγε τὸ **μποντικὸ**,
 ποὺ πῆρε τὸ φυτίλι,
 ἴπὸ μέσ' ἀπ' τὸ **καντήλι**,
 ποὺ ἔφεγγε καὶ **κένταγε**
 ἢ κόρη τὸ **μαντήλι**,
 τ' ἄρρ' βωνιαστικοῦ της
 καὶ τοῦ πεθεροῦ της.

Διάφορα τραγουδάκια ἢ δίστιχα μπεγγίτια.

«Ἀλλέστα παλληκάρια
 νὰ σκαπουλήσουμε,
 τοῦ καπ' τανιοῦ τὴ **γκόρη**,
 νὰ τὴ φιλήσουμε.

«Ἀπ' τὰ δυὸ γλυνκά σου μάτια,
 τρέχ' ἀθάνατο νερὸ
 καὶ σοῦ ζήτησα λιγάκι
 καὶ δὲ μ' ἔδωκες νὰ πιῶ.

Ἦρτε ὁ χασάπης ἔσφαξε τὸ βῶδι,
 ποὺ ἔπιε τὸ ποτάμι,
 ποὺ ἔσβυσε τὸ φουῦρνο,
 ποὺ ἔκαψε τὸ ξύλο,
 ποὺ σκότωσε τὸ σκύλο,
 ποὺ ἔφαγε τὴ γάτα,
 ποὺ ἔφαγε τὸ **μποντικὸ**,
 ποὺ πῆρε τὸ φυτίλι
 ἴπὸ μέσ' ἀπ' τὸ **καντήλι**,
 ποὺ ἔφεγγε καὶ **κένταγε**
 ἢ κόρη τὸ **μαντήλι**,
 τ' ἄρρ' βωνιαστικοῦ της
 καὶ τοῦ πεθεροῦ της.

Ἦρτε ἡ ἀρρώστια, πῆρε τὸ χασάπη
 ποὺ ἔσφαξε τὸ βῶδι,
 ποὺ ἔπιε τὸ ποτάμι,
 ποὺ ἔσβυσε τὸ φουῦρνο,
 ποὺ ἔκαψε τὸ ξύλο,
 ποὺ σκότωσε τὸ σκύλο,
 ποὺ ἔφαγε τὴ γάτα,
 ποὺ ἔφαγε τὸ **μποντικὸ**,
 ποὺ πῆρε τὸ φυτίλι
 ἴπὸ μέσ' ἀπ' τὸ **καντήλι**,
 ποὺ ἔφεγγε καὶ **κένταγε**
 ἢ κόρη τὸ **μαντήλι**,
 τὸ **νεῆλι**, τὸ **νεῆλι**,
 τὸ **νεῆλι**, τὸ **καντήλι**,
 ποὺ ἔφεγγε καὶ **κένταγε**
 ἢ κόρη τὸ **μαντήλι**».

«Ἐνα τριχαντιράκι
 βοριάς τὸ πόδισε
 καὶ μιὰ Πιβατιανοῦλα,
 τὸ κληρονόμησε.

«Ἡ θάλασσα τρώγει τὴ γῆ
 κι' ἡ γῆ τοὺς πεδαμένους
 κι' οἱ ἔμορφες τῆς γειτονιάς,
 τοὺς νέους τοὺς καημένους.

«—Κασιδιάρη κελεπέ,
πόσα γρόσια τὸν καφέ;
—Ἐνα γρόσι κι' ἕνα δυάρι!
—Ἀφερουν τὸ *γκασιδιάρη*.

«Μωρὴ τσουκάλια λυγερή,
μὲ τ' ἄπλυτα χουλιάρια,
τὶ κιάθεσαι καὶ περγελᾶς,
ἑμᾶς τὰ παλληκάρια;

» Ὁ *γκεμιτζῆς* μὲ φίλησε,
μάνναμ' δὲ νείναι κριμα;
Κι' ἐγὼ τότε βλαστήμησα,
νὰ πάγ' καὶ νᾶρτη πρίμα!

«Ὅλο τὸ *γκόσμο* γύρισα,
πῆγα καὶ τοὶ Πιβάτες,
τρογύρω—γύρω τὰ σκολειά
καὶ μέσα μαυρομμάτες.

«Χόρευε *Μαρμαρινά*,
πήδα *Κουμπαγιώτικα*,
σεῖσε καὶ τὴ μέση σου,
σὰ *Καλολιμνιώτισσα*.

Σημ. Τὸ τελευταῖο τραγοῦδάκι τὸ λένε χορεύοντας τὰ παιδάκια·
«*Μαρμαρινά* = ἀπὸ τὸ χωριὸ *Μαρμαρᾶ*, τοῦ νησιοῦ τῆς Προποντίδας.
«*Κουμπαγιώτικα* = ἀπὸ τὸ χωριὸ *Κούμπαγο* τῆς Ραιδεστοῦ.
«*Καλολιμνιώτισσα* = ἀπὸ τὴν *Καλόλιμνο*.

9) Τραγοῦδι πολὺ παλιό.

Ἡ γρηὰ ἢ Ζαμπετούλα,
μὲ τὴν ἄσπρη τὴ *μπλεξούδα*,
ἑκατὸ χρονῶ γρηὰ,
μᾶς γυρεύει παντρειά.

Τῶμαθάνε τὰ κορίτσια
καὶ συμβούλιο κάμανε.
Τῆς γρηᾶς τῆς Ζαμπετούλας,
τὴ *μπλεξούδα* βγάλανε.

10) *Καίκι*—*Καϊνάκι* (συρτός).

«—*Καίκι*—*καϊκάκι*, ποῦ πᾶς γυαλὸ—γυαλό;
Ἄν εἶσαι γιὰ τὴν Πόλη, στάσου νᾶρτω κι' ἐγώ!
—Ἄδεν εἶμαι γιὰ τὴν *Μπόλη*, οὔτε γιὰ τὸ νησί.
Κορίτσια θὰ φορτώσω, σὰ θέλ' ἔλα κι' ἐσὺ!

Δ Ο Ε Α Σ Ι Ε Σ

Πίστευαν πρὶν πολλὰ χρόνια, ὅπως διηγότανε οἱ προπάπποι, πὼς ὅλα τὰ κακὰ ἦταν σκορπισμένα στὸν κόσμον, πὼς βγαίνανε οἱ πεθαμένοι τὴ νύχτα, περπατοῦσαν καὶ ἐργαζότανε στὶς δουλειές τους, ποὺ εἶχαν πρὶν πεθάνουν. Ἄλλὰ καθὼς βγήκε ὁ Μεγάλος Ἅγισμός — τῶν Φώτων—, ὅλα τὰ κακὰ ἔλειψαν καὶ οἱ πεθαμένοι δὲ βγαίνουν πιά στὸν «ἀπάνω κόσμο».

Γενικὰ οἱ Ἐπιβατιανοὶ δὲν ἦταν πολὺ δεισιδαίμονες. Μ' ὅλο τοῦτο ὅμως εἶχαν οἱ παλῆοι ὀρισμένες ἀπαράβατες συνήθειες :

1) Τὴ λεχοῦσα, δὲν τὴν ἀφήνανε μόνη τῆς μέσα στὸ δωμάτιο. Τῆς ἀφήναν συντροφιά μιὰ σκούπα.

2) Μετὰ τὴ δύση τοῦ ἡλίου, ὅποιος ἐρχόταν ἀπ' ἔξω κι' ὑπῆρχε λεχώ, ἔπρεπε νὰ περάσῃ ἀπ' τὸ θυμιατὸ καὶ ν' ἀφήσῃ ἓνα ροῦχο του ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι.

3) Στὶς τρεῖς μέρες, ἀφοῦ γεννηθῆ παιδί, τὸ λούζουν, τὸ στολίζουν καὶ τὸ βάζουν χρυσαφικὰ πολλὰ, γιὰ νὰ τὸ δοῦν οἱ μοῖρες πλούσιο καὶ νὰ τὸ καλογράφουν.

4) Ὄταν πρωτοκόψουν τὰ νύχια τοῦ μωροῦ, τὰ βάζουν στὴ σακκούλα τοῦ μπαμπᾶ του, γιὰ νὰ γεμίζει πάντα χρήματα.

5) Τὰ ροῦχα τοῦ παιδιοῦ δὲν τ' ἀφήνουν νύχτα ἔξω. Κι' ἂν ἔμεναν, ἔπρεπε νὰ τὰ δῆ ὁ ἥλιος καλά, τὴν ἄλλη μέρα.

6) Τὸ παιδί ἂν πέση καὶ χτυπήσῃ, ρίχνουν ζάχαρη στὸν τόπο, ποὺ χτύπησε, γιὰ νὰ εἶναι τὸ πέσιμο γλυκό.

7) Ὄταν πρωτοπερπατήσῃ τὸ παιδί, ρίχνουν νερὸ κατόπι του.

8) Ὄποιος δῆ τὸ πρῶτο δοντάκι τοῦ παιδιοῦ, τὸ κάνει δῶρο.

9) Τὸ παιδί, ποὺ κοινωνεῖ τοῦ λένε ὅτι «πῆρε χρυσοῦ δοντάκι».

10) Ὄταν βγάλει τὸ πρῶτο δοντάκι τὸ παιδί, τὸ «περεχοῦνε μὲ σταροκούκκια», δηλ. τὸ περιχύνουν σιτάρι βρασμένο πάνω ἀπὸ τὸ κεφαλάκι του καὶ, ὅπως σκάζει τὸ σιτάρι—ὅταν βράσει, ἔτσι νὰ βγοῦν εὔκολα τὰ δοντάκια του.

11) Κάθε δοντάκι, ποὺ ἀλλάζει καὶ κυρίως τὸ πρῶτο, τὸ πετοῦνε ἐπάνω στὰ κεραμίδια καὶ λένε, γιὰ νὰ βγῆ γερό, σὰν τῆς γουρούνας.

«Γουρούνα τὸ δοντάκι μου
καὶ δόσ' με σιδερένιο,
νὰ ξεμακίζω τὰ κουκκιά,
νὰ τρώγω παξιμάδι».

12) Τὸ παιδί, ποὺ γίνεται ἐνὸς χρόνου, τοῦ βάζουν μπρός του διάφορα ἀντικείμενα, π.χ. ψαλίδι, μαχαίρι, τετράδιο κι' ὅ,τι θὰ πάρῃ στὸ χεράκι του θὰ ἔχῃ παραπλήσια κλίση. Ἄν πάρῃ τετράδιο ἢ βιβλίο θ' ἀγαπᾶ τὰ γράμματα, ἂν πάρῃ ψαλίδι θὰ μάθῃ ραπτική κλπ.

13) Στὶς ὀνομαστικὲς γιορτὲς καὶ στὰ γενέθλια, οἱ μεγάλοι τραβοῦν τ' ἀφτάκια τῶν παιδιῶν εὐχῶντας τα.

14) Ὅσοι δὲν ἀποκοῦν παιδιὰ καὶ υἱοθετοῦν, πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία καὶ ἡ μητέρα ἐμπρὸς εἰς τὸ εἰκόνημα τῆς Παναγίας, μὲ τὴ βοήθεια ἄλλης γυναίκας, περνᾷ τὸ παιδί ἀπὸ τὴν πουκαμίσα τρεῖς φορές, ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω. Λένε τότε : «Τὸ πέρασε ἀπ' τὴ ντραχιλιά τ'ς καὶ μόνε, ποῦ δὲ ντὸ γένν' σε».

15) Ὅταν ἐρχόταν κάποιος ἀπ' ἔξω τὴ νύχτα καὶ δὲν τηροῦνταν οἱ συνήθειες καὶ «τύχαινε κακιὰ ὥρα», ἢ λεχοῦσα καὶ τὸ παιδί «τσαλαπατιούτανε». Ἄρρωστοῦσαν, μὰ οἱ γιατροὶ δὲν μποροῦσαν νὰ τοὺς κάμουν καλά' ἔπρεπε νὰ τοὺς «γητέψουνε». Τὰ γητέματα τὰ ξέρουν λίγες. «Δὲν εἶναι τοῦ καθενὸς δουλειά!»

16) Ὅταν δοῦν ἓνα ὁμορφο παιδί, γιὰ νὰ μὴ τὸ «ματιάξουν», λένε «σκόρδα καὶ κουτσὰ βελόνια, μὲς τοῦ Ὀβριοῦ τὰ μάτια». Ὅταν ὁμως ματιαχτῆ, καίνε «μοσκοκάρφι» (γαρύφαλλα) στὴ φλόγα ἑνὸς κериοῦ ἢ σπύρου. Στὸ κάθε μοσκοκάρφι περνοῦν μιὰ καρφίτσα καὶ τὸ καίνε. Ἄν σπάσουν μὲ θόρυβο, τὸ παιδί «εἶναι ματιασμένο» Τὰ ρίχνουν σ' ἓνα φλυτζανάκι μὲ νερό, σταυρώνουν τὸ νερὸ καὶ μετὰ βρέχουν τὸ παιδί. Ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἀναμμένη καντήλα πέρνουν μὲ τὸ δάχτυλο λάδι, ἀφοῦ ποῦνε τὸ «Πιστεύω εἰς ἓνα Θεὸν» κλπ., καὶ τὴν σταυρώσουν, σιάζουν σ' ἓνα πιάτο μὲ νερὸ τρεῖς σταγόνες. Ἄν σταθοῦν οἱ σταγόνες δὲν εἶναι τὸ παιδί ματιαγμένο κι' ἂν σκορπίσουν ἔχει ματιαχτεῖ. Ἄπ' τὸ νερὸ αὐτὸ σταυρώνουν στὸ μέτωπο τὸ παιδί. Τὸ ἴδιο ἐφαρμόζεται, γιὰ τὸ ξεματίαγμα τῶν μεγάλων καὶ τῶν ζώων ἀκόμη. Πιὸ πρόχειρος τρόπος ξεματίαγματος εἶναι, νὰ γλύφουν τὸ παιδί στὸ μέτωπο τρεῖς φορές καὶ τρεῖς φορές πάλι νὰ πτύουν, λέγοντας :

«Ἀνέτριχα ἦρτε, ἀνέτριχα νὰ πάγ'!»

Μπορεῖ νὰ ξεματιαχτῆ ἓνας ἄνθρωπος, ἂν τὸν καπνίσουν μ' ἓνα κομματάκι ἀπὸ τὸ φουστάνι τῆς γυναίκας, ποῦ ἔμεινε τὸ μάτι της.

17) Ὅταν ἀκοῦν κανένα κακό, π.χ. ἀρρώστια, λένε :

Στὰ ὄρη, στὰ βουνὰ
καὶ στ' ἄκαρπα τὰ δέντρα.

18) Ὅταν εἶναι κανεὶς ξαπλωμένος, δὲν πρέπει νὰ περάσουν ἀπὸ πάνω του, γιὰτὶ εἶναι κακό. Ἄν εἶναι παιδί δὲν θὰ μεγαλώσει, γι' αὐτὸ τὸ ξαναπερνοῦν ἀντίθετα.

19) Ἄν διηγούνταν, γιὰ κάποια ἀρρώστια κι' ἔπρεπε νὰ δείξουν μὲ τὸ χέρι σὲ ποῖο σημεῖο τοῦ σώματος εἶναι, κάποιος ἔλεγε, «καλὸ δείξιμο».

20) Τ' ἀγόρια νὰ μὴ μασοῦν μαστίχα, γιὰτὶ δὲν θὰ βγάλουν μουστάκια.

21) Τὴ νύχτα δὲν πρέπει νὰ μασᾷ κανεὶς μαστίχα, γιὰτὶ «μασάγ' πεθαμένα κόκκαλα».

22) Τὸ σαποῦνι τὸ δίνουν στὴ ράχη τοῦ χεριοῦ γιὰ νὰ μὴ μαλώσουν.

23) Ὅταν ρίξη χαλάζι, νὰ φᾶς τρία κουκκιά, γιὰ νὰ μὴ φοβᾶσαι τίποτε.

24) Σὲ ὦρα θύελλας χαλαζιοῦ, ἀνάβουν λαμπάδα πασχαλιάτικη, γιὰ νὰ καταπαύσῃ τὸ κακὸ.

25) Ὅταν βροντᾶ, σέρνει «ὁ Προφήτ' Ἡλίας τ' ἀμάξι τ'».

26) Τὸν μουσαφίρι, δὲν τὸν ἀφήνουν νὰ διπλώσῃ τὴν πετσέτα του, γιὰ νὰ ξανάρθῃ.

27) Ἡ φωνὴ τῆς κουκουβάγιας σημαίνει, πὼς ὁ καιρὸς θ' ἀλλάξῃ.

28) Ὅταν ἔχει τρικυμία, ρίχνουν τὸ περιεχόμενον τῆς κανδήλας—λάδι καὶ νερὸ—στὴ θάλασσα. Ἐπίσης ρίχνουν «χάρες», ποῦ εἶναι λουλούδια τοῦ Ἐπιταφείου, βᾶγια (δάφνη τῶν βαίτων), ζουμπούλια, ἁγιασμός καὶ βασιλικός.

29) Ἡ πυροστιά, δὲν πρέπει νὰ μένη χωρὶς κατσαρόλλα, «γιατὶ μαγερεῦ'νε οἱ διαβόλ'».

30) Ὅταν σὲ τρώγει ἡ μύτη σου, πρόκειται νὰ φᾶς ξύλο.

31) Ὅταν σὲ τρώγει ἡ ἀριστερὴ χούφτα σου, πέρνεις χρήματα κι' ὅταν ἡ δεξιὰ, θὰ δώσῃς.

32) Ὅταν βλέπεις τὴ νύχτα στὸν καθρέφτη, νὰ μουτζώνῃς.

33) Ἄν περνοῦσε γάτα τὸν πεθαμένο, τὸν βρουκολάκιζε.

34) Τὸν πεθαμένο τὸν μετροῦν μὲ μιὰ κλωστή «τὸ μπόι του» καὶ τὴν κρατοῦν, γιὰ νὰ μένη στὸ σπῆτι ἡ τύχη του καὶ ὅταν εἶναι ἡλικιωμένος, νὰ μένη ἡ εὐχὴ του.

35) Ἄμα φοβηθεῖ καγεὶς ἀπὸ κάτι, φτύνει τὸν κόρφο του τρεῖς φορές.

36) Οἱ «ἀγοῦλ»—οἱ τύλοι τῶν χειρῶν—γιατρεῦνται, ἂν κλέψῃς ἀπὸ ἓνα σπῆτι ἄλατι.

37) Στὴν ὦρα τῆς στέψης, ὅταν ἀνάβουν τὶς λαμπάδες, κρατοῦν τὰ φυτίλια καὶ τὰ δίνουν στὴ νύφη, γιὰ νὰ μὴ τὰ πάρουν καὶ κάνουν μάγια τὸ γαμπρὸ «καὶ τότε δέσ'νε».

38) Ὅταν κρατήσῃς «τρίμερο», τὴν τετάρτη τὸ πρῶτ' εἶναι πολὺ καλὸ νὰ στείλῃς σὲ μιὰ γρηᾶ μιὰ λειτουργιὰ καὶ ἓνα σταμνάκι μὲ νερό, μὲ πῶμα ἀπὸ φρέσικα χόρτα.

39) Ὅταν στείλεις λάδι σὲ ἅγιο, καλὸ εἶναι νὰ τὸ βάλῃς «σ' ἓνα ροῖ», (εἶδος στάμνας, μὲ ἓνα χερσοῦλι καὶ μὲ ἰδιαιτέρο στόμιο) μὲ πῶμα ἀπὸ «χορταράκια φρέσ'κα». Ὅλοι καὶ κυρίως οἱ ναυτικοί, πηγαίνανε διάφορα ἀναθήματα στὴν Ὅσια Παρασκευή. Κάποτε μιὰ γυναῖκα εἶδε στὸν ὕπνο τῆς τὴν «Ὅσια», (ὅπως συνηθίζανε νὰ τὴ λένε οἱ πατριῶτες), ποῦ τὴν εἶπε: «Ὅσια, Ὅσια φωνάζεις, ἀμμὰ ἓνα ρ ο ἰ λάδ' δὲ μ' ἔφερες στὸ σπῆτι μ'». Κι' ἀπ' αὐτὸ πιστεύουν, πὼς τὸ λάδι στὸ ροῖ εἶναι πῶ εὐπρόσδεκτο.

40) Ὅταν ἓνας ἐπισκέπτης εἶναι ἐνοχλητικός, τοῦ βάζανε ἄλας στὶς «κουντουρες» του (ἀπλᾶ χωρικὰ παπούτσια), γιὰ νὰ φύγῃ γρήγορα. (Συνηθίζανε νὰ βγάζουν τὰ παπούτσια τους στὴν ἐξώπορτα μὲ τὴν μύτη πρὸς τὴν ἔξοδο καὶ νὰ μπαίνουν στὸ σπῆτι μὲ τὶς κάλτσες).

Τὰ τελώνια. Σὲ καιρὸ τρικυμίας καὶ βροχῆς βλέπανε στὰ κατάρτια τους—στὶς ἄκρες—οἱ ναυτικοί, τὰ τ ε λ ῶ ν ι α. Ἄμα τὰ βλέπανε «σταυροκοπιούντανε».

Ὁ ἠλεκτρισμὸς τῆς ἀτμοσφαιρας, ποὺ δημιουργεῖ αὐτὰ τὰ φῶτα, ποὺ «τουρίζουν» (συρίζουν), πίστευαν πὼς εἶναι ψυχὲς παιδιῶν, ποὺ ἔχουν πεθάνει σὲ ἀποβολὴ ἢ ἀβάπτιστα. Ἀνεβαίνανε στὰ κατάρτια τους καὶ τὰ καθάριζαν καλά, γιατί φοβόταν νὰ μὴ τραβήξουν κεραυνό.

* *

Οἱ δρύμες¹. Οἱ ἕξ πρώτες μέρες τοῦ Αὐγούστου εἶναι οἱ δ ρ ῦ μ ε ς. Τότε δὲν πρέπει νὰ λουσιῇ κανεὶς, γιατί θὰ κἀνη λεκέδες στὸ πρόσωπό του καὶ στὸ σῶμα του, οὔτε νὰ πλύνῃ ροῦχα, ἐκτὸς ἂν ρίξῃ ἓνα καρφὶ στὸ νερό.

Ἄν ρίξῃς ἐπίσης ἓνα καρφὶ στὴ θάλασσα. μπορεῖς νὰ κἀνης καὶ μπάνιο. Στὸ διάστημα αὐτὸ—τῶν ἕξ ἡμερῶν—ἂν βρέξῃ, χαλνοῦν οἱ δρύμες.

* *

Τὰ Γιούρα. Οἱ παλαιοὶ πίστευαν, πὼς ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος μάζεψε ὅλους τοὺς δαίμονες, ἀπ' ὅλη τὴ γῆ καὶ τοὺς πῆγε στὸ νησί Γιούρα (σκοράδες νῆσοι). Κι' ὅταν περνοῦσαν οἱ ναυτικοὶ μας ἀπ' ἐκεῖ, ἄκουγαν ἓνα πανδαιμόνιο καὶ φώναζαν ἀπὸ τὰ πλοῖα τους ὅλοι μαζί:

«Ζεῖ ὁ Ἅγ' Ἀντών'ς!

Ζεῖ! . . . Ζεῖ! . . .»

Ἄμεσως ὁ θόρυβος ἔπανε.

* *

«**Σαράντα Μάρτυρ**», στὶς 9 τοῦ Μάρτη.

Τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, στὶς 9 τοῦ Μάρτη, λέγανε οἱ Ἐπιβατιανοί:

«**Σαράντα** φῶς, **σαράντα** πιῆς,
σαράντα νὰ δώκ'ς, γιὰ τὴ **μψυχὴ** σ',
σαράντα δέντρα, νὰ φυτέψῃς,
 κι' ἔτσ' θαύρης ἐλεημοσύν'!»

* *

Ἡ πρώτη ἐπίσκεψη τοῦ παιδιοῦ. Ὄταν τὸ παιδάκι τὸ πηγαίνουνε πρώτη φορὰ σὲ συγγενικὸ ἢ φιλικὸ σπίτι, τὸ δίνουν ἐκεῖ στὸ στόμα του «ζαχαρίτσα», ρίχνουν καὶ στὰ μαλλάκια του, λέγοντας:

—«Ἄντε νὰ λέγ' ὅλο γλυκὰ λογάκια καὶ νὰ γέν' πάππους (ἢ γιαγιά), μὲ ἄσπρα μαλλάκια!»

* *

Πρόγνωση τῆς τύχης. Τὰ κορίτσια, γιὰ νὰ δοῦνε ποιὸν θὰ πάρουν συνηθίζανε νὰ βάζουν τὴν πρώτη βούκα τῆς βασιλόπηττας στὸ μαξιλάρι τους ἀπὸ κάτω ἢ «σ'τὰρ'τ' Αἰ Θόδωρ», ποὺ περιγράφεται στὴ σελ. 199.

1. δρύμνες συνηθέστερα.

Ξόρκια

Οί παλαιοὶ ὅταν πέφτανε νὰ κοιμηθοῦν, συνήθιζαν νὰ λένε ξόρκια, σταυρώνοντας τὸ μαξιλάρι τους :

« Ἀπὸ θύρι - θυριδιοῦ
κι' ἀπὸ πέτρα θεμελιοῦ,
ἦρτεν ἄγγελος Κυρίου
καὶ μὲ ρώτησεν ἐμένα.
— Ἄ ! κερὰ Μαγδαληνή,
πῶς κοιμᾶσαι μοναχή ;
— Ὅχ' ! ἀφέντη μου, Χριστέ,
δὲ γκοιμοῦμαι μοναχή !
Ἔχω Πέτρο, ἔχω Παῦλο,
ἔχω Δώδεκα Ἀποστόλους

τὰ βγαγγέλια μ' ἀνοιχτά,
ἀνοιχτά—παρανοιχτά !
Τοῦ Χριστοῦ τὸ δεκανίκι
στὸ προσκέφαλό μου τῶχω.
ἽΟποιος ἔρτει κατὰ μένα,
κατακέφαλα τὸν παίρνω.
ἽΟξω ἀπ' τὸ σπῖτι μ'
κι' ἀπὸ τοῦ παιδιοῦ μ' τὴ γκούνια.
ἽΑμήν, ἀμήν, ἀμήν.

*
* *

« Πέφτω κάμνω τὸ Σταυρό μου
ἄρμα ἔχω στὸ πλευρό μου,
δοῦλος τοῦ Θεοῦ λογιούμαι
καὶ κανένα δὲ φοβοῦμαι. »

« Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ,
ὅλα τὰ κακὰ σκορπᾷ. »

*
* *

« Ἐλα Χριστέ καὶ Παναῖα
καὶ καλὸ ξημέρωμα. »

*
* *

« Τὸ γκαιρό, ποὺ γεννιούντανε ὁ Χριστὸς,
τὰ σκυλλιά μάτια δὲ νεῖχανε. »

Τὸ τελευταῖο λέγεται σὲ κάθε δύσκολη περίσταση. Ὅταν θέλουν ν' ἀποφύγουν ἓνα κακό, μιὰ ἀνεπιθύμητη συνάντηση ἢ καὶ τὴν ἀπειλὴ σκύλου ἀκόμη.

Εὐχές.

Στοὺς ἡλικιωμένους εὐχόταν « καὶ Χατζῆς ἢ καὶ Χατζέσσα ». Ν' ἀξιωθοῦν δηλ. νὰ πηγαίνουν προσκνητὲς στὸν Ἅγιον Τάφο.

— « Χῶμα νὰ πιάν'ς καὶ μάλαμα νὰ γένεται. »

— « Εἰς χρόνους πολλούς, »

— « Εὐχὲς κι' εὐλογίες ἀπ' τὸ μπαμποῦ κι' ἀπ' τὴ γιαγιά. »

— « Ὁ Θεὸς νὰ τὰ πληθαίν. καὶ νὰ τ' αὐγαταίν' ». »

— « Κάθε μάτ' καὶ ψάρ' », λέγανε στοὺς ψαράδες, ὅταν ξεκινούσαν, γιὰ τὴ δουλειά τους. Θέλανε νὰ ποῦνε, κάθε μάτι τοῦ διχτυοῦ καὶ ψάρι νᾶναι στὸ γυρισμό τους, δηλ. πολλά.

Στὰ πλοῖα λέγανε.— Ἦ φωτιά νὰ τὸ φάγ ! » Αὐτὸ σημαίνει, νὰ παλιώσῃ πολὺ τὸ πλοῖο καὶ νὰ δοθῆ, γιὰ καύσιμη ὕλη. Νὰ μὴ τὸ φάγῃ δηλαδὴ ἢ θάλασσα.

— « Καλὸς καιρὸς καὶ χρόνος ! » (Βλ. γλωσσάριο, « καλὸς καιρὸς »).

Κατάρεις.

- «Ὁρα κακιά νὰ σ' εὔρη, νὰ σὲ κάψ' τὰ μάτια σ'».
 — «Ὁρα κακιά νὰ σ' εὔρη, νὰ σὲ ψήσ' τὰ μάτια σ'».
 — «Κοντόχρον'!» — «Θεοσκοτωμέν'!»
 — «Ξερριζωμέν'!» — «Ψόταφ'!» (Βλ. γλωσσάριο).
 — «Νὰ μὴ χελάχαινε!»
 — «Νὰ μὴ χε βρίσκουσ'να!»
 — «Νὰ μὴ λάχαινε τὸ κακό σ'!»
 — «Κάθε μάτ' καὶ νερό!» (ἀντίθετη τῆς 6ης εὐχῆς. Βλ. Εὐχές).

Οἱ μῆνες.

- Στὰ παλιὰ χρόνια, τοὺς μῆνες τοὺς λέγανε ἔτσι:
 Μεγάλος μῆνας=Ἰανουάριος²
 Γκουτζον'ς (ἐλλειπής)=Φεβρουάριος,
 Μάρτ'ς=Μάρτιος.
 Ἄπριλ'ς=Ἀπρίλιος.
 Μάης=Μάϊος.
 Θερ'τῆς=Ἰούνιος.
 Ἄλωνιτῆς=Ἰούλιος,
 Δεκαπενταύγουστο=Αὐγουστος.
 Σταυρός=Σεπτέμβριος.
 Ἀι-Δημητριὰτ'ς=Ὀκτώβριος.
 Σαραντάμερο=Νοέμβριος καὶ Δεκέμβριος.³

Ἄλφαβῆτα.

Ἄλφα, Ἀρχὴ τοῦ κόσμου.	Εἰ, Εὔδι τότε πότισαν.
Βῆτα, Βασιλεὺς ὁ ἥλιος	Ὅ, Ὁ Πιλάτος τότε ρώτησε.
Γάμα, Γεννιέται ὁ Χριστός.	Πῖ, Ποῖος εἶσαι σ'ύ;
Δέλτα, δύο ἀγγέλοι ἔρχονται.	Ρῶ, Ρωμαῖος εἶμαι ἐγώ.
Ἐπιλον, Ἐρχεται ὁ Κύριος.	Σῖ, Στὸ Σταυρὸ τὸν ἔβαλαν.
Ζῆτα, Ζητοῦν τὸ Γκύριο.	Ταῦ, Ταῦτα λέγ' ὁ Κύριος.
Ἡττα, Ἡλιος ἔλαμψε.	Υψιλο, Ὑψηλὰ τότε κρέμασαν.
Θῆτα, Θεοτόκος τότε γέννησε.	Φῖ, Φίλημα τὸν ἔδωκαν.
Ἰῶτα, Ἰωάννης τότε βάφτισε.	Χῖ, Χολὴ τότε πότισαν.
Κάππα, Κάλυμμα τὸν ἔβαλαν.	Ψῖ, Ψάλλοντας καὶ λέγοντας.
Λάμδα, Λαοὶ τότε τριγύρισαν.	Ὠμέγα, Ὠ τὸ Μέγα, τὸ μεγάλο,
Μῖ, Μυριάδες τὸν ἔκλαιγαν.	ποὺ στὸ γκόσμο δὲν εἶν' ἄλλο.
Νῖ, Νύχτες, τότε παίδευαν.	

1. Νὰ μὴν εἶχες λάχει: Ποῦ νὰ μὴ χελάξ.

2. Στὴν Ἀδριανούπολη: Μεγάλος, μικρὸς Μάρτης.

3. Ἀπὸ τὴν σαρακοστή τῶν Χριστουγέννων ποὺ κρατᾷ 40 μέρες.

Τὰ παλῆὰ τὰ χρόνια, πρὶν ἢ παιδεία προοδεύσῃ, μαθαίνανε τὸ Φτωχὸν
 = τὸν ὀκτώηχο, καὶ ἀρχίζανε μὲ τὴν ἀλφαβῆτα, προτάσσοντας τὸ σταυρο-
 βοήθημα. Λέγανε,

Σταυρὸ—βοήθη με, ἄλφα.¹

Σταυρὸ—βοήθη με, βῆτα κλπ.

Ἡ ἀλφαβῆτα ἀντίστροφα.

ὦ-ψῖ-χι-, φῖ-ύ-, τὰ-σῖ-ρὸ-πῖ--ὀ-, ξῖ-νῖ-μῖ-λὰ-κά, ἰ-θῆ-ῆ-ζῆ-ἔ, δὲ-γά-βῆ-ά.

* *

Ὁ λάπατας ἢ ἡ λαπατοῦ. Σὲ καιρὸ ἀνομβρίας ντύνανε μιὰ γυναίκα
 μὲ παλῆὰ ρούχα ἢ τίς τὰ βάζανε ἀπὸ τὴν ἀγάποδη. Συνήθως ἡ «λαπατοῦ»
 ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀστεία γυναίκα. Τὴν πέρνανε δυὸ γυναῖκες ἀπὸ τὸ χέρι καὶ
 τὴν γυρνοῦσαν στὰ σπῖτια, ὅπου τὴν ἔρριχναν ἀπὸ τὸ παράθυρο ἕνα γκουβᾶ
 νερό. Ἔτσι μποροῦσε, νὰ βρέξῃ.

Ἔλεγαν ὅσοι ἀκολουθοῦσαν τὸ «λάπατα» τὰ ἀκόλουθα λόγια:

«Λάπατας θέλει νερό,

θέλει καὶ γλυκὸ κρασί».

Σημ. Βλ. καὶ στὸ γλωσσάριο, λέξ. «λαπατοῦ».

* *

Τὸ ἀσκι² = **κρέμασμα** (λέξις τουρκική). Γραφικὸ ἔθιμο, ποὺ δίνει ἕνα
 χαρούμενο τόνο στοὺς γειτόνους, μὲ τὸ τελείωμα κάθε σπιτιοῦ. Οἱ τοῖχοι
 εἶναι ἔτοιμοι καὶ μπαίνει ὁ σκελετὸς τῆς στέγης. Στὴ μέση τῆς ἀκριβῶς κά-
 νουν ἕνα πρόχειρο ξύλινο Σταυρὸ, δένουνε ἕνα σχοινὶ καὶ τὸ στεραιώνουν
 σ' ἕνα πλαγινὸ στυλο. Πρῶτος ὁ σπιτονοικοκύρης θὰ στείλῃ τὰ δῶρα του
 στὸν πρωτομάστορα καὶ στοὺς συνεργάτες του. Εἶναι τὰ δῶρα κρασί, οὔζο,
 μανδήλια, κάλτσες, ὑφασμα, γιὰ πονκάμισα κ.ἄ. Ὁ πρωτομάστορας ἀρ-
 χίζει νὰ διαλάλῃ τὴν εὐχαρίστησί τους, μὲ τ' ἀκόλουθα λόγια:

«Μαστόρων, πρωτομαστόρων, καλφάδων καὶ μαθητῶν, ὁ κύριος σπι-
 τονοικοκύρης (λέγει τ' ὄνομά του), ἐτίμησε τοὺς μαστόρους κι' ἔστειλε τὸ
 δῶρο τοῦτο (ὀνομάζει τὰ δῶρα), νὰ ζήσῃ, νὰ πολυχρονήσῃ, νὰ πάγ' στὸν
 Ἅγιον Τάφο, νὰ χαιρετήσῃ καὶ πίσω νὰ γυρίσῃ. Νὰ κἀνῃ κι' ἄλλα σπῖτια....

Τελειώνοντας τὰ λόγια του, χτυπᾶ μὲ τὸ σφυρί του πολλὰς φορὲς πάνω
 στὰ ξύλα μαζί κι' οἱ ἄλλοι μαστόροι. Τὸ διαλάλημα ἐπαναλαμβάνεται κάθε
 φορὰ, ποὺ οἱ συγγενεῖς τοῦ σπιτονοικοκύρη θὰ στείλουν δῶρα, καθὼς καὶ οἱ
 φίλοι καὶ οἱ γειτόνοι.

1. Βλ. Ἡ Παιδεία στὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα στὴ Θράκη, Πολ. Παπαχριστο-
 δούλου, δημοσίευμα Ἐταιρ. Θεσμ. Μελετῶν ἀρ. 93.

2. Βλ. Τὸ ἀσκι στὰ Γανόχωρα καὶ τὴ Σηλύβρια. Ἀρχεῖον Θεράκης τ. ΙΗ'

ΑΠΟ ΤΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Ἡ κωνκαλύτρα. Ὁ Θεὸς ἔγραψε πῶς νὰ περνάγ' τ' ἀνθρώγυνο, τ' ἀδέρφια, οἱ γονιοὶ μὲ τὰ παιδιά τ'ς καί, γιὰ ὅλο τὸ γκόσμο. Ἄμα θέλ' σε νὰ γράψ', γιὰ τὴ νύφ' καὶ τὴ *μπεθερά*, ἔσπασε λέγ' ἡ πέννα τ', γι' γι' αὐτὸ δὲν ξέρ' νε, πῶς νὰ περάσ'νε.

Μιά βολά, μιὰ νύφ' ζοῦσε μὲ τὴ *μπεθερά* τ', γιὰτὶ ὁ ἀντρας τ'ς ἔλειπε. Ἡ *πεθερά* ἀπ' τὴ ζούλια τ'ς, πῶς νὰ κάμ', ὅταν θ'ἄρχουντανε ὁ γιός τ'ς, νὰ μὴ γυρίσ' νὰ δγῆ τὴ γυναίκατ', σκέφ'κε καὶ τήνε τάιζε οὐλο ξερὰ κουκκιά. Ἄπ' τὰ πολλὰ τὰ κουκιά μύριζαν πιά τὰ χνώτα τ'ς κ' ἄμα ἦρτε ὁ ἀντρας τ'ς θέλ' σε νὰ τήνε χωρίσ'. Τήνε πῆρε καὶ πῆγε στὸ κονάκ' (δικαστήριον), γιὰ νὰ χωρίσ' νε. Στὸ δρόμο, ποὺ πῆγαινανε, ἡ καμμέν' ἡ νύφ' εἶδε μιὰ καφκαλύτρα (εἶδος ἀγρίου μαϊδανοῦ, ποὺ εὐωδιάζει) φυτωμέν' στὴν ἄκρη τοῦ χωραφιοῦ. Ὅπως ἦτανε πικρὸ τὸ στόματ'ς ἔσκυψε, ἔκοψε λίγ' καὶ τὴν μασούλιζε ὄλ' τὸ δρόμο. Ἄμα ἦρτε ἡ ὄρα καὶ ρώτ'σανε τὸν *ἀντρα* τ'ς, γιὰτὶ χωρίζ' τὴ γυναίκα τ', εἶπ' ἐκεῖνος αὐτὸ κ' αὐτό. Ὁ δικαστὴς θάμαξε!

—Αὐτὴ μοσκοβολάγ' λέγ'. Ἔσκυψε κ' ὁ ἀντρας τ'ς, τήνε μύρ'σε καὶ μοσκοβολοῦσε.

Γύρ'σανε χαρούμεν' στὸ σπίτι τ'ς κ' ἡ *πεθερά* θὰ λὰ σκᾶσ' ἀπ' τὸ κακό τ'ς, γιὰτὶ εἶχε πέσ' τὸ κατόπι τ'ς. Στὸ δρόμο ἡ νύφ' τραγουδοῦσε:

«Καφκαλύτρα μ' μυρισμέν',
πῶκαμες τὸν *ἀντρα* μ' μέλ'
καὶ τὴ *μπεθερά* μ' φαρμάκ'!»

*
**

Ὁ ἀντρας καὶ ἡ κλωκα. Ἦντανε, λέγ', ἓνα ἀντροῦνο. Εἶχανε τρία—τέσσαρα παιδιά καὶ ἡ γυναίκα τ' παραπονοῦντανε στὸν *ἀντρα* τ'ς. ποὺ δὲν ἄδειαζε νὰ πάγ' κ' ἐκεῖν' στὴν ἐκκλησία, ὅπως ὅλος ὁ κόσμος. Ἐκεῖνος τήνε λέγ' μιὰ *Κυργιακή*.

—*Ἄντε* σήμερα θὰ κάμω ἐγὼ τσι δουλειές κ' ἐσὺ *ντύσ'* καὶ πᾶνε στὴν ἐκκλησία.

—Πῶς δὰ θὰ τὰ καταφέρ'ς, γιὰ ἐσὺ μονάχος; Τόνε εἶπε ἐκεῖν'. Θὰ σ'κωθῆς ν' ἀρμέξης τὴν ἀγελάδα, θὰ περάσ' ὁ ἀγελάρ'ς νὰ τήνε πάρ', θὰ ξυπνήσ' τὸ παιδί, θέλ' νὰ τὸ ταῖσης, νὰ τ' ἀλλάξης, τ' ἄλλα θὰ σ'κωθοῦνε, θέλ' νε, νὰ τὰ νύψης, νὰ τὰ ντύσης, νὰ τὰ ταῖσης. Θέλ'με, νὰ ζημώσ'με. Νὰ κοιτάξης καὶ τὸ φαί, νὰ μὴ *γκαῖ*. Νάχ'ς καὶ τὸ νοῦσ' στὴ *γκλώκα*, κάτ' στὸ κατώγ'

Ἄλλαξε ἐκεῖν' κ' ἔφ'χε στὴν ἐκκλησία.

Σὲ κομμάτ' σ'κώθ'κανε τὰ παιδιά, πῆρε νὰ τὰ ντύσ', ἀρχίν' σε τὸ μωρὸ νὰ κλαίγ', τὸ φαί σᾶνα μύρ'σε, τρέχ' νὰ τὸ δγῆ, νά, χτυπάγ' κ' ἡ πόρτα! Πάγ' νὰ γδῆ ποιὸς εἶναι, ἦντανε ὁ φουρνιάρ'ς, ποὺ ἔφερνε *χαμπάρ'* (εἶδησι) νὰ ζυμώσ'νε.

Ζαλλοῦκε ὁ ἄθροπος! Τὶ νὰ πρωτοκάμῃ, τὶ νὰ πρωτοκάμῃ, νὰ! κὶ ἡ κλωκὰ σ'κάνεται!.... Παγαίνῃ στὸ **μπαχτσέ**, νὰ φάγῃ.

Ἔ!.... αὐτὸς τάϊσε τὰ παιδιά, τὸ νερό, γιὰ τὸ ζύμωμα γένουντανε, θυμήθῃ κε τὸ μωρό, ἀμμὰ θυμήθῃ κε καὶ τὴ **γκλώκα**, ποὺ δὲ γύρῃσε στ' αὐγὰ τ'ς — **Μπαῖ!** ποῦ νὰ τήνε βρῆ; Πούπετα δὲν φαίνεται!....

Τρέχῃ ἔδῳ, τρέχῃ ἐκεῖ, τὶ νὰ κάμῃ, τὶ νὰ κάμῃ γιὰ;

Σὲ κομμάτῃ ἔρχεται ἡ γυναῖκα τῃ— ἡ ἐκκλησία ἀπώλῃκε—, γυρεῦῃ τὸν ἄντρα τ'ς ἔδῳ, γυρεῦῃ τὸν ἄντρα τ'ς ἐκεῖ, ποῦ νὰ τὸν εὔρη! Φωνάζῃ, φωνάζῃ, παγαίνῃ καὶ τότε βρίσκει νὰ κάθεται ἀπᾶῃ στ' αὐγὰ της.

—Τὶ κάμῃς, **μπρὲ ἄντρα** ἔδῳ πέρα;

—Τὶ νὰ κάμω, γιὰ; νὰ κρουώσῃνε τ' αὐγὰ; Ἡ κλωκὰ δὲν φάνῃκε! Δὲ **μπόρῃ**σα νὰ τὴν εὔρω! **Μπρὲ** γυναῖκα, πῶς τ' ἀποκεφαλώνῃτε!!! Τῃ εἶνῃ αὐτό! **Κόντεψα**, νὰ χάσω τὸ μυαλό μῃ!

Κὶ ὄλες οἱ δουλειὲς περιμένανε μὲ τὴ σειρά τ'ς, τὴ ν ο ι κ ο κ ε ρ ἄ.

*
* *

Ἡ κουκουβάγια. Μιὰ βολὰ ὁ βασιλὲς φώναξε τὴ **κουκουβάγια**, τήνε ἔδωκε ἓνα ζευγάρῃ σκουλαρίκια καὶ τήνε εἶπε, νὰ γυρίσῃ ὄλο τὸ **γκόσμο** καὶ νὰ τὰ βάλῃ στ' αὐτάκια, ἀπᾶῃ τὸ πιὸ ὄραϊο πουλί.

Τὰ πῆρε τὰ σκουλαρίκια ἐκεῖνῃ κὶ ἀρχίνεψε, νὰ γυρίσῃ. Γύρῃσε παντοῦ. Ὅλῃ τὸ **γκόσμο**. Εἶδε ὄλα τὰ πουλιά, ἀμμὰ δὲν ἄρεσε κανένα. Τὶ νὰ κάμῃ, γύρῃσε κὶ ἐκεῖνῃ στὴ φωλιά τ'ς.

Ἀμμὰ, σᾶ εἶδε τὸ κουκουβαγάκι τ'ς, βγάξῃ, γιὰ—μιὰ (ἀμέσως) τὰ σκουλαρίκια καὶ τὰ περνάγῃ στ' αὐτάκια τ'!....

Κὶ ὅταν τήνε ρώτῃσε ὁ βασιλὲς, τότε εἶπε, πῶς πιὸ ὄμορφο πουλί ἀπᾶῃ τὸ κουκουβαγάκι τ'ς δὲν εἶδε.

Γὶ αὐτὸ λέγῃ κὶ ἡ παροιμία: «Κάθε κουκουβάγια, τὸ κουκουβαγάκι τ'ς!» (Βλ. παροιμ. ἀριθ. 34).

*
* *

Ἡ ἄλεποῦ καὶ τῃ ἄλεπόπῃλο. Μιὰ μέρα πῆρε ἡ ἄλεποῦ τῃ ἄλεπόπῃλο τ'ς καὶ πάγεινανε. Στὸ δρόμο ἐκεῖνο τήνε λέγῃ.

—Κρούσα μὰ, κρουώνω!

Ἐκεῖνῃ ἀπὸ πολὺ μακρὰ εἶχε δγεῖ, ἀπᾶῃ στὸ βουνὸ μιὰ φέξῃ (φῶς) καὶ τὸ λέγῃ:

—Νὰ φωτιά! Γλέπῃς; Ἄντε πυρώσῃ! πυρώσῃ! (ζεστάσου).

Σήκωσε κὶ ἐκεῖνο τὰ χεράκια τῃ καὶ πυρώνῃντανε! Ἐκεῖ ποὺ πυρώνῃντανε, τῃ ἀκούγῃ ἡ μάννα τῃ καὶ βγάξῃ μιὰ φωνή.

—Ὁχ!.... ὦχ!.... ἔκαμε.

—Τὶ ἔπαδες **μπρὲ**; Τὶ ἔπαδες; τὸ ρωτάγῃ ἡ μάννα τῃ, κατατρομασμένῃ.

Νά! . . . τινάχῃ κε ἀπᾶῃ τὴ φωτιά μιὰ **τσιμπιλίδα** . . . καὶ μῃ ἔκαψε!

—Γι' αὐτὸ λένε τὴν παροιμία : —«Ἡ ἀλεποῦ ἑκατὸ χρονῶ, τ' ἀλεπό-
π'λο' κατό-δέκα». (Βλ. παροιμ. ἀριθ. 27).

Σημ. τοιμπλίδα=σπίθα.

*
* *

Ἅλιος. Ἡ μάννα τοῦ ἡλίου εἶχε πιά καὺμὸ μεγάλο, ποὺ ὁ γιὸς τ'ς
δὲ μπαντρεούτανε.

—Ἄντε μ'... παιδάκι μ', τότε ἔλεγε. Ἄντε νὰ παντρευτῆς κι' ἐσὺ,
ὅπως οὔλα τοῦ κόσμου τὰ παλληκάρια, νὰ χαρῶ κι' ἐγὼ στὰ γεροντάματα μ'.
Πόσα χρόνια γιὰ θὰ ζήσω ἀκόμα ;

—Ποιὰνά μά, μάννα, νὰ πάρω ; Ὅλα τὰ κορίτσια εἶναι μ' ἕνα μάτ',
εἶναι καί !... (Ἅλιος ἔβλεπε τὰ κορίτσια ἔτσι, γιὰτὶ βλέποντάς τον, ὅλοι
κλείνουνε τὸ ἕνα μάτι).

Σημ. Ἀνέκδοτα τῆς 88χρονης κοκκίνας, «Ἐψευθῆς τοῦ Σούφ», (Εὐ-
σεβείας Σοφοκλέους).

ΠΑΡΟΙΜΙΕΣ

1) «Ἄδούλευτα κι' ἀκόπιαστα». (Λέγεται σὲ περίπτωσι σαπατάλης, εὐ-
κολοαποκτημένης περιουσίας).

2) «Ἄθρωπο ἀπ' ἄθρωπο καὶ σκύλο ἀπ' τὴ μάντρα».

3) «Ἄθρωπο ἀπὸ σοῦ καὶ σκύλο ἀπὸ μαντρί». (Πρέπει νὰ ἔχη κανεὶς
ὑπ' ὄψει του, τὴν καταγωγὴν κάθε ἀνθρώπου).

4) «Ἄι Νικόλα μ' βοήθα με.—Κούνα κι' ἐσὺ τὰ χέρια σου». (Ἡ
γνωστὴ παροιμία «Σὺν Ἀθηνᾶ κλπ.),

5) «Ἄλλα τὰ μάτια τοῦ λαγοῦ κι' ἄλλα τῆς κουκουβάγιας». (Σὲ κάθε
πρᾶγμα χρειάζεται ὁ εἰδικός).

6) «Ἄμα ἔχ'ς καλὰ παιδιὰ, τὸ βιδὸ τί τότε θέλ'ς ! Κι' ἄμα ἔχ'ς κακὰ
παιδιὰ, τὸ βιδὸ τί τότε θέλ'ς !»

7) «Ἀνέβ'κ' ἢ ψεῖρα στὸ γιακᾶ !» (Οἱ πτωχοί, ποὺ ὅταν καλυτερέψη ἡ
οἰκονομικὴ τους κατάστασι, κάνουν πράγματα ξιππασμένα) ¹.

8) «Ἄν ἔκαμναν ὅλες οἱ μέλ'σσεσ μέλ', θὰ λὰ κάμν'νε κι' οἱ σκατομ-
πουρμπούλ'». (Βλ. γλωσσάριον, λέξι. «σκατομπούρμπουλας»).

9) «Ἄν ἔκαμναν ὅλες οἱ μέλ'σσεσ μέλ', θὰ λὰ τρῶν' κι' κι' οἱ κατσι-
βέλλ'».

10) «Ἄντὶ νὰ τριξ' τ' ἀμάξ', τριξ' ἀραμπατζῆς !» (Ὅταν κάποιος
φταισθῆς, κάνει φασαρία).

11) «Ἄντρασ ὁ καλύτερος, τσάχειλασ καὶ μύταρος». (Ἡ ὁμορφιά
στὸν ἄνδρα δὲν παίζει κανένα ρόλο, γιὰ νὰ κἀνη τὸ σπῆτι του εὐτυχισμένο).

1. Σ.Δ. Ἐφαγε ἡ ψεῖρα καὶ βγήκε στὸ γιακᾶ (Σ. Ἐκκλ. Ἄν. Θράκης).

12) «²Αξιόθ²κ² ὁ Ὀβριὸς νὰ φάγ² σφουγγάτο, ἔλαχε Σαββάτο». (Ὄταν παρουσιάζονται ἐμπόδια).

13) «²Ἀπὸ ποῦ ἔσαι κλωναράκ²;—²Ἀπὸ κείνο τὸ δεντραά²!» (Πόσα σημαίνει ἡ καλὴ ἢ ἡ κακὴ καταγωγή τοῦ ἀνθρώπου).

14) «²Απορριξιμὸ καράβι, σ² ἀγαθὸ λιμνιῶνα». (²Ἀνθρωποὶ ἢ πράγματα ποῦ δὲν ὑπολογίζομε γίνονται κάποτε χερήσιμα).

15) «²Ἀρραβωνιάζονται τὰ στουσιά, παντρεύονται τὰ κροκίδια καὶ τὰ καθάρια τὰ μαλλιά, κά²νται στὰ παραθύρια».

(Πολλὲς φορὲς γίνονται ἀρραβῶνες, σὲ κορίτσια μέτρια, ἐνῶ ὑπάρχουν ἐκλεκτά, ἀλλὰ δὲν τὰ προτιμοῦν).

16) «Βασιλιὸς κ² ἄν μαραθῆ, τὴ μυρωδιὰ τὴν ἔχει» (Ἡ καλὴ καταγωγή φαίνεται πάντοτε).

17) «Γλυνιάθ²κ² γρηά τὰ σῦκα» ἢ καλόμαθε ἢ γριὰ στὰ σῦκα. (Ὄταν δείξει κανεὶς εὐχαρίστηση, γιὰ κάτι καὶ ξαναζητήση).

18) «Γούλ²—γούλ² ἀντάμα κ² ὁ ψωριάρης χώρια».

19) «Γρηά τὸ μισοχείμωνο, ἀγγοῦριν ἐδυμήθηκε». (Ὄταν ἐπιθυμῆ κανεὶς πράγματα, ποῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνουν).

20) «Δό² μας, κερὰ, τὸν ἄντρα σου κ² ἐσὺ παῖζε μὲ τὸ γκούπανο». (Ὄταν σοῦ ζητοῦν κάτι κ² ἔρχεται στιγμὴ, ποῦ σοῦ εἶναι ἀπαραίτητο καὶ δὲν τὸ ἔχεις).

21) «²Ἐβαλε κ² ἡ κοσκινού τὸν ἄντρα²ς, ἴσα μὲ τοὺς μπραματευτάδες! ²Ἰσα—ἴσα καὶ κομμάτ²!» (Ὄταν ὑπερτιμᾷ κανεὶς τὸν ἑαυτό του).

22) «²Ἐβγα τσουνκίδα ἔμπα μολόχα». (Γιὰ ὄσους δὲν σκοτίζονται γιὰ τίποτε, τοὺς ἀδιάφορους).

23) «²Ἐμ κλέφτ²ς, ἔμ ἀπανώτερος».

24) «²Ἐπιασε ἡ ψεῖρα κόν²δα». (Βλ. παροιμ. ἀριθ. 7).

25) «²Ἐσένα τὸ λέγω πεθερά, γιὰ νὰ τ² ἀκούγ² ἡ νύφ²!» (Ὄταν λέγονται ὀρισμένα πράγματα πλαγίως κ² ὄχι ἀπ² εὐθείας σιὸ πρόσωπο ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ τ² ἀκούση).

26) «²Ἐσπασε κ² ἀπὸ² κεί, ποῦ δὲν ἐκράτγιε». (Ὄταν μιὰ παρατήρηση, γενικὰ ἕνας λόγος, μιὰ πράξη προέρχεται ἀπὸ πρόσωπο, ποῦ δὲν περιμένεις ἢ γιὰτι—τὸ πρόσωπο—εἶναι μικρῆς ἡλικίας ἢ συνήθως εἶναι βαρὺς τύπος καὶ δὲν ἀναμιγνύεται).

27) «²Ἡ ἀλεποῦ ἑκατὸ χρονῶ, τ² ἀλεπόπ²λο ἑκατὸ—δέκα!» (Βλέπε ἀνέκδοτα, ἀριθ. 3). (Ἡ παροιμία συνηθίζεται, ὅταν μικρὰ παιδιὰ ἔχουν ἐξαιρετικὴ ἐξυπνάδα).

28) «²Ἡ νύφη μας, ἡ καματερή, τὸ Σάββατο τὸ βραδύ». (Ὄταν τὸν πιάνει κάποιον προκοπὴ σὲ ὄρα ἀκατάλληλη).

29) «²Ἡ πίστρα εἶναι μισὴ ἀρχοντιά».

30) «²Ἡρτ² ὁ Τέτραδος, πάγ² ὁ βδόμαδος».

- 31) «Ἡ ὑπομονὴ βασιλεύ᾽ σ' αὐτὸ τὸ γκόσμο».
- 32) «Ἡῦρα τὸ μύλο χάλαβρο καὶ τὸ νερὸ κομμένο». (Βλ. γλωσσάριο, λέξι: «χάλαβρο»).
- 33) «Θεέμ' μὴ δίνεις τὸ φτωχὸ πόρτες καὶ παραθύρια καὶ πάπλωμα νὰ σκεπαστῆ, καὶ θὰ τὸ πάρ' νὰ φύγη».
- 34) «Κάθε κουκουβάγια, τὸ κουκουβαγάκι τ'ς!» (Βλ. ἀνέκδοτα, σελ. 225, ἀριθ. 2). (Ἡ παροιμ. λέγει, πὼς κάθε μάννα ἀρέσει τὸ δικό της παιδί).
- 35) «Κάθε ἴμπόδιο σὲ καλό».
- 36) «Κάθε πειτεινός, στὴν κοπριά τ' λαλεῖ».
- 37) «Καιρὸ πανί, καιρὸ παιδί». («Καιρὸς παντὶ πράγματι»).
- 38) «Κάλλιο πέντε καὶ στὸ χέρι, πάρα δέκα καὶ καρτέρει».
- 39) «Κάλλιο πέντε κάρβουνα, πέρα (παρὰ) χίλια πρόβατα». (Λέγεται σὲ καιρὸ βαρυχειμωνιάς).
- 40) «Κάποιονα τόνε τραβοῦνε στὰ χαλιά καὶ κείνος παγαίν' στὰ τσαλιά».
- 41) «Κατὰ μάννα κατὰ κύρ', ἔκαμαν καὶ γιὸ Ζαφεῖρ'». (Κακοὶ γονεῖς, κατὰ παιδιά).
- 42) «Κι' ἐγὼ κακοπαντρεύτηκα, κι' ἄλλοι σ' ὅπου μὲ πῆρε». (Ὅταν καὶ οἱ δυὸ σύζυγοι εἶναι μὲ μεγάλα ἑλαττώματα).
- 43) «Κι' ὁ κάρβουρας στὴ ντυρία του, μεγάλος ἄρχοντας εἶναι!» (Γιὰ ὄσους ἐπαιροῦνται, γιὰ ἀνάξια λόγου πράγματα).
- 44) «Μακρὰ ἀπ' τὴ μπουδίτσα μ', ἄς εἶν' καὶ ἀδρεφίτσα μ'». (Κάθε κακὴ φήμη ἢ πράξη, ἀφορᾷ τὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο καὶ κανένα ἄλλο).
- 45) «Μάρτ'ς καὶ ἄνοιξ'». (Ἦρθε ὁ Μάρτης, ἦρθε ἡ ἄνοιξη).
- 46) «Μάτια, ποὺ δὲ γλέπουνται, λήγορα λησιμονοῦνται».
- 47) «Μέγα θάμα δέκα μέρες, τὸ πολὺ σαράντα μέρες». (Κάθε γεγονὸς ποὺ προξενεῖ μεγάλη ἐντύπωση στὴν κοινὴ γνώμη, γρήγορα θὰ ξεχαστῆ).
- 48). «Μὲ τὸ μπουδούργο σ' κουβάλ'σες τσαλιά». (Ὅταν μόνοι μας δημιουργοῦμε κάτι ὄχι εὐχάριστο γύρω μας ἢ μιὰ κατάσταση ἢ ἐπισκέψεις ἀνεπιθύμητες).
- 49) «Μὲ τῶν γειτονιάς τὰ φάδια, μὲ τῶν χώρας τὰ στημόνια». (Λέγεται, γιὰ ὄσους προσπαθοῦν νὰ τελειώσουν τὶς δουλειές τους, μὲ ξένα πράγματα, ἀδιαφορώντας κι' ἂν φθαροῦν αὐτά).
- 50) «Μ'! . . . Καὶ τὸ Θεὸ ν' ἀρέσ'!» (Σὲ περίπτωσι ἀχαριστίας).
- 51) «Μ'! . . . Κανεὶς καὶ δὲν ἐγέννησε, μόν' οἱ κουφουνόκαλ'!» (Ὅταν οἱ γονεῖς ἐπαινοῦν πολὺ τὰ παιδιά τους ἢ ὅταν κανεὶς ἐπαινεῖται).
- 52) «Μπῆτε σκύλ' ἀλέσ' τε κι' ἀλεσιτικὸς μὴ δίν'τε!» (Ὅταν ὁ νοικοκύρης δὲν ἐπιβλέπει ὅσο πρέπει τὸ σπιτικό του, τὴν ἐργασία του καὶ γίνεται σπατάλη κι' ὁ καθεὶς κυττάζει νὰ ἐπωφεληθῆ).
- 53) «Νὰ βγάλ' ὁ κλέφτης μιὰ φωνή, νὰ φοβηθῆ ποὺ χάσῃ!» (Βλ. παροιμία μὲ τὸν ἀριθ. 23 μὲ τὸ ἴδιο νόημα).

- 54) «Νὰ εἶχα Πάσκα νᾶτρωγα κι' ἀπόπασκα νὰ φόρ'γα».
- 55) Νὰ ἦταν ἡ ζούλια ψώρα, θὰ λὰ γιομίς' ἡ χώρα».
- 56) «Νὰ μιλάς ἐν' ἀνθρωπο, νᾶχ' ἀμπέλια νᾶχ' χωράφια». (Νὰ μιλής ἔναν ἀνθρωπο. πού νὰ μπορῆ νὰ σὲ καταλάβῃ).
- 57) «Νὰ σὲ κάψω Γιάνν', νὰ σ' ἀλείψω μύξα νὰ γιάν'ς». (Ἔνα κακό, πού προξενεῖ κανεὶς δὲν ἐπουλώνεται μὲ τὸ τίποτε).
- 58) «Νὰ φλουρὶ καὶ δο'με γούνα». (Σὲ περίπτωσι, πού κάποιος ἀγοράζει κάτι καὶ τοῦ δίνουν ὅ,τι νᾶναι. Πού δὲν προσέχει τὶ θὰ τοῦ δώσουν).
- 57) «Νίβουμαι, χτενίζουμαι, ξέρω ποιά εἶν' μάννα μου». (Σὲ ξένο μέρος ὅσο κι' ἔν σὲ περιποιηθοῦν, ὁ νοῦς σου βρίσκεται πάντα στὸ σπιτικό σου).
- 60) «Ἐντρας, τὴ γυναῖκα τήνε κάμν' εἰκόνα καὶ τὴ μπροσκυνοῦνε κι' ὁ ἄντρας τήνε κάμνει χῶμα καὶ τὴν πατοῦνε».
- 61) «Ἐλιος ἐκεῖ, πού γλέπ', ἐκεῖ ζεσταίν'».
- 62) «Ἐ Θεὸς σκάλες ἀνεβάξ' σκάλες κατεβάξ'». (Τίποτε δὲν εἶναι σταθερὸ στὸν κόσμον αὐτό).
- 63) «Ἐ καθέννας τὴ μπουρδ' . . . του, μοσκοκῦδωνο τὴν ἔχει». (Ἐ καθέννας, κάθε τι δικό του, τὸ νομίζει σωστὸ καὶ καλὸ).
- 64) «Ἐ κόσμος ἀπ' τοῖ γραμματιζούμεν' θὰ χαλάσ'».
- 65) «Ἐ κουφὸς πολλὰ ταιριάξ'».
- 66) «Ἐ λύκος στὴν ἀναμπουμπούλα χαίρεται». (Λέγεται γιὰ τοὺς ἐπιτήδειους, πού ἐπωφελοῦνται κάθε περίσταση καὶ κυρίως τὶς ἀνώμαλες).
- 67) «Ἐ μικρὸς στὸ νερὸ κι' ὁ μεγάλος στὸ κρασί». (Ἐ μικρὸς πρέπει νὰ πίνῃ πρῶτος νερὸ κι' ὁ μεγάλος κρασί).
- 68) «—Ἐμορφὲ μου καὶ καλέ μου, τί νὰ φᾶμε ἀπόψα ;—Ἐσκημέ μου καὶ καλέ μου, τί νὰ πρωτοφᾶμε ;» (Βλ. παροιμ. ἀριθ. 11).
- 69) «Ἐ μπαχτσεβάν'ς ὅ,τι ἔχ' μέσ' τοῖ κοῦφες τ', ἐκεῖνο φωνάξ'». (Πολλοὶ τὰ ἐλαττώματά τους τὰ βλέπουν καὶ στοὺς ἄλλους).
- 70) «Ἐ ξένος σ' ἀναπεύ', δὲ σὲ θεραπεύ'!». (Ἐ βοήθεια τοῦ ξένου δὲν μπορεῖ νᾶναι ἀπόλυτα θετική).
- 71) «Ἐ ὅξ' ἀπ' τὸ χορὸ πολλὰ τραγοῦδια!». (Οἱ ἐπικρίσεις εἶναι εὐκόλες πάντα).
- 72) «Ἐ ὅπ' ἔχ' τὸν πόνο ἔχει τον κι' ἡ γειτονιὰ κοιμάται». (Ἐ καθέννας τὸν πόνο του, μόνος του τὸν ξέρει).
- 73) «Ἐ ὅποιος διαλέγ', τ' ἀποδιαλούδια παίρνει».
- 74) «Ἐ ὅποιος ἔχ' ἀμπέλια, βάζ' ἐργάτες καὶ καίτια καλαφάτες». (Σὲ κάθε ἐργασία χρειάζεται ὁ εἰδικὸς καὶ ἡ ἀνάλογη φροντίδα).
- 75) «Ἐ ὅποιος ἔχ' τὰ γένεια, ἔχ' καὶ τὰ χτένια». (Κάτι ἀνάλογο μέ: «Ἐχουν τὴν γνῶσιν οἱ φύλακες»).
- 76) «Ἐ ὅπου ἀκοῦς πολλὰ κερᾶσια, πάρε μικρὸ καλάθ'».
- 77) «Ἐ ὅπου γάμος καὶ χαρὰ κι' ὁ κουτρούλης μάγερας». (Γιὰ ὅσους δὲν χάνουν καμμιά εὐκαιρία, νὰ γλεντήσουν).

- 78) «Ὅ,τι πάρ' ἢ νύφ', στοῦ **μπαστό**». (Κανείς νὰ μὴ χάνη ποτὲ εὐκαιρία)
- 79) «Ὁ φόβος, τ' ἄγουρα ὠρ' μάζ' !»
- 80) «Ὁ φτωχός, καὶ ἡ μοῖρα τ' !»
- 81) «Πέτρα, ποῦ κοιλάγ', χορτάρ' δὲ **μπιάν'**» (Ὅταν ἀλλάζει κανείς ἐπάγγελμα, δὲν προκόβει σὲ κανένα).
- 82) «—Ποιὸς παινεύ' τὴ νύφη μας ;—Πάλ' ἢ **τσιμπομάννα** της !» (Ὅταν οἱ δικοὶ σου σὲ ἐπαινοῦν).
- 83) «Ἦδὲ μακρὰ κι' ἀγάπ' !»
- 84) «Ποντικὸς στὴ **ντρούπα** τ' δὲ χωροῦσε, ἔσεργε καὶ μιὰ κολοκύθια».
- 85) «Σὰν πεινώ καὶ δὲν νυστάζω, ὅσο θέλεις σκέπα με».
- 86) «**Σκαμνιοῦ** ποδάριν ἔπесе, ἄλλο **τσιμισιρένιο**». (Νὰ μὴν ἀπογοητεύεται κανείς μὲ μιὰ ἀποτυχία, ἀλλὰ νὰ προσπαθῆ νὰ πραγματοποιήσῃ καλύτερο κάτι).
- 87) «—Σούστα Μάρω στοῦ χορό ;—Κι' ἐγὼ στὰ νύχια στέκουμαι !» (Γιὰ ὅσους δὲν χάνουν εὐκαιρία νὰ γλεντήσουν, νὰ ταξιδέψουν κλπ.).
- 88) «Στὰ τρίτα (ξεδέλφια) τρίχα δὲ χωράγ' !»
- 89) «Στοῦ κουφοῦ τὴ **μπόρτια**. ὅσο θέλεις βρόντα !» (Γιὰ τοὺς ἀδιάφορους χαρακτηρῆς).
- 90) Τὰ μαλλιά στοῦ πρόβατα, ἴφαιν' ἢ νύφη χαιρεται». (Ὅταν ἔχει κανείς ἐλπίδες, χωρὶς καμμιά βάση).
- 91) «Τὰ πάχη μου, τὰ κάλλη μου». (Ἰδεῶδες τῆς παληᾶς ἐποχῆς)
- 92) « Τὰ ψάρια στοῦ γυαλό, τὸ τηγάνι στὴ φωτιά». (Βλ. παρ. 89).
- 93) «Τὴ γάτα τὴ **γαλέσανε**, καὶ ἴκεινη τὴν οὐρά της». (Ὅταν καλοῦν κάποιον καὶ ἐκεῖνος φέρνει μαζί του κι' ἄλλον).
- 94) «Τὴ γάτα τὴ **μπροστάξανε** κι' ἴκεινη τὴν οὐρά της». (Ὅταν λένε σὲ κάποιον νὰ κἀνὴ κάποια δουλειὰ καὶ ἐκεῖνος ἀναθέτει σὲ ἄλλο πρόσωπο).
- 95) «Τὴ **μπικραγουριά**, ἢ πάχνη καμμιά φορὰ δὲ τὴνε καίγ'». (Τὸν ἄχρηστο τὸν ἄνθρωπο, κακὸ δὲν τότε βρίσκει).
- 96) «Τῆς καλομάννας τὸ παιδί, τὸ πρῶτο νᾶν' κορίτσι».
- 97) «Τὸ γάϊδαρο ἐγύρευα καὶ ἤμουνα **καβάλλα**». (Σὲ περίπτωσι, ποῦ ζητᾶμε κάποιον ἀντικείμενο καὶ τὸ κρατᾶμε ἐπάνω μας).
- 98) «Τὸ μῆλο ποῦ θὰ πέσ' ;—Κάτ' ἀπ' τὴ μηλιά !» (Ἡ παροιμία ὀμιλεῖ, γιὰ τὴν καλὴ ἢ κακὴ καταγωγὴ τοῦ ἀνθρώπου).
- 99) «Τὸ ψέμμα ψήνεται κι' ἢ ἀλήθεια βασιλεύ'».
- 100) Τοῦ κόσμου τ' ἀναγέλασμα, τὸ **γκόσμο** ἀναγελιέται». (Πρόσωπα ποῦ δὲν ἔχουν ἐπίγνωσι τοῦ ἑαυτοῦ τους καὶ βρίσκουν τρωτὰ σ' ἄλλους).
- 101) «Τοῦ **μπαιμπᾶ** καὶ τοῦ ἀντροῦ τὸ ψωμί, εἶναι στοῦ **μεγντάν'** (φανερὸ)». «Τοῦ **γαμπροῦ** καὶ τοῦ παιδιοῦ, βγαίν' ἀπ' τὸ **ζιντάν'** (σκοτάδι).»
- 102) «Τρίτα κι' ἀπάρηττα». (Τρίτα ἑξαδέλφια δὲν πρέπει νὰ πέρνοννται).
- 103) «Τῶ γειτόν' σας τ' αὐγὸ εἶναι πιὸ μεγάλο».

104) «Φτωχὸς εἶν' ὁ διάβολος». (Ὅταν παραπονεῖται κανεὶς ὅτι εἶναι φτωχὸς τοῦ λένε τὴν παροιμία αὐτή).

105) «Χατήρι τοῦ βασιλικοῦ, πίν' ἢ γλάστρα τὸ νερό». (Πολλές φορές ἀναγκαστικά ὑποχωροῦμε, χάρη ἀγαπητοῦ προσώπου ἢ προσφέρουμε ἐκδούλευση, γνωρίζοντας πὼς κάποιος ἄλλος πρόκειται νὰ καρπωθῆ).

106) «Χέρ' ἄμα δὲ **μπάρ'**, τόπος δὲν ἀδιάζ'».

107) «Χόρευε, Μαριά, καὶ σοῦ κι' ἔχε κι' ἔννοια τοῦ σπιτιοῦ». (Ὅ,τι κι' ἂν κάνης, νὰ σκέπτεσαι τίς δουλειές σου, τὸ σπιτικό σου).

108) «Χωριὸ πού φαίνεται, κολασῶζο δὲ θέλ'».

Σημ. Βλ. Παροιμίες Θρακικές, Σαρ. Ἐκκλησιῶν, Πολ. Παπαχριστοδοῦλου, (Θρακικά τ. Α' Β' Γ' Δ' καὶ Ἀρχ. Θρακ. Θεσ. τ. Γ' Δ' συνέχεια).

ΝΑΝΟΥΡΙΣΜΑΤΑ

- 1) «Ἐλα ὕπνε καὶ πάρε το καὶ πᾶν' το στοὺς **μπαχτσέδες**
καὶ γιόμισε τοὺς κόρφους του, λουλούδια καὶ κοντζέδες».
- 2) «Νάνι, νάνι, νάνι, νάνι κι' ὅπου τὸ πονεῖ νὰ γιάνη»,
- 3) «Νανάκια του, νανάκια του κι' ὁ ὕπνος στὰ ματάκια του».
- 4) «Ἐκατὸ δράμια μάλαμα στέλνω στὴ Βενετία,
νὰ κάμω τὸ παιδάκι μου, σταυρὸ μὲ ἀλυσίδα».
- 5) «Ἐλα ὕπνε καὶ πάρε το καὶ ἀποκοίμησέ το
καὶ σύ, Κυρά μου Παναγιά, καλοξημέρωσέ το».
- 6) Κοιμήσου καὶ παρήγγειλα στὴν Πόλη τὰ καλά σου,
στὴ Βενετία τὰ ροῦχα σου καὶ τὰ διαμαντικά σου».
- 7) «Νάνι τοῦ Ρήγα τὸ παιδί, τοῦ βασιλὲ τὸ ἴγγονι,
ὅπου γεννήθ'κε στὴ Φραγκιά κι' ἀκούστηκε στὴ **Μπόλη**».
- 8) «Ἐχω γιό, ἔχω χαρὰ πού θὰ γένω πεθερά.
Ἐχω κόρη, ἔχω πίκρα, θὰ δουλεύω μέρα—νύχτα».
- 9) «Ὁ ὕπνος τρέφει τὰ μωρὰ κ' ἢ γειὰ τὰ μεγαλώνει.
Καὶ ἢ Κερά ἢ Παναγιά, τὰ καλοξημερώνει.»
- 10) «Κοιμήσου σὺ πουλάκι μου, κ' ἢ τύχη σου δουλεύει.
Καὶ τὸ καλό σου ριζικό, σὲ κουβαλεῖ, σὲ φέρνει.»

ΕΥΡΕΤΑ (Αινίγματα)¹

- 1) Ἄγκαθος—π'λάγκαθος,
πλαγκαθένιος οὐρανός,
κόκκινα τὰ σύννεφα.
Τί εἶναι ; (φοῦρνος)
- 2) Ἄνεβαίν' ἢ πυρπιτισσοῦ,
κατεβαίν' ἢ πυρπιτισσοῦ.
ᾠ! χαρὰ στή *μ*πυρπιτισσοῦ
καί τῇ *γ*κοιλίτσα, πᾶχει.
Τί εἶναι ; (ἄδρακτος).
Πυρπιτισσοῦ, βλ. γλωσσάριο.
Ἄδρακτος, βλ. γλωσσάριο.
- 3) Ἄψυχος—ψυχάτος
καί πολυγραμμάτος,
πορπατεῖ καί λέει
τὴν ἀληθοσύνη.
Τί εἶναι ; (ζυγός, καντάρι)
- 4) Ἄψυχος, ψυχὴ δὲν ἔχ'
καί ψυχὴ κρατεῖ καί *ν*τρέχ'.
Τί εἶναι ; (πλοῖο)
- 5) Δάσκαλέ μου, ἀγαθέ,
μ' ἔδειρες καί ἔφυγα.
Στὸ δρόμο ποῦ ἐπήγαινα
μέγα θᾶμα ἀπάντησα.
Εἶδα πέντε κεφαλές,
- 6) Εἶμαι κι' ἐγὼ παιδί τῆς γῆς.
Ὁ πατέρας μου, μὲ πούλησε
κι' ἐκείνος, ποῦ μ' ἀγόρασε,
μὲ ἔβγαλε τὰ ρούχα μου
καί τὸ κεφάλι μ', μ' ἔκοψε
κι' ἐκεῖ, ποῦ μὲ κομμάτιαζε,
δακρῶζανε τὰ μάτια του,
σὰ νᾶκλαιγε, ποῦ πέθανα.
Τί εἶναι ; (κερμύδι).
- 7) Ὁ Παπᾶς κι' ἡ παπαδιά,
ὁ Γιάννης κι' ἡ Μαρία,
εἶχανε ἔξ ἀγά
καί πήραν ἀπὸ τρία.
Πόσοι ἦταν ; (δύο).
- 8) Τριγύρω—γύρω κάγκελα
καί μέσα παίζ' ὁ φράγκος.
Τί εἶναι ; (γλώσσα καὶ δόντια).
- 9) Χίλιοι—μύριοι κολογέροι,
σ' ἓνα ράσο τυλιγμένοι.
Τί εἶναι ; (ρόδι).

ΓΛΩΣΣΟΛΕΤΕΣ

- 1) Τῆς ἀλεποῦς ἢ οὐρά, ἑπτὰ φορές ξεφουκαροκομ*μ*μανικοδυλικώθηκε.
- 2) Ἐκκλησιὰ μολυβωτή, μολυβδοκον*ν*τυλοπελεκητή.
—Ποιὸς τήνε μολυβδοκον*ν*τυλοπελέκησε ;
—Ὁ γιὸς τοῦ μολυβδοκον*ν*τυλοπελεκητή.

1) Βλ. Θρακικὰ αἰνίγματα, Πολ. Παπαχριστοδοῦλου Ἀρχ. Θρ. θησ. τ. 24ος.

3) Ἄσπρη πέτρα, ξέξασπρη κι' ἀπ' τὸν ἥλιο ξεξασπρότερη.

4) Πάγω τὸ γιालὸ—γιாலό.

Βρίσκω τὸ ἴστακό.

Ρίχνω τὸ σκατό,

τρώγω τὸ ἴστακό.

(Οἱ δυὸ τελευταῖες σειρές, πολλὰς φορὰς ἐπαναλαμβάνονται).

5) Κότσιφας καθοῦντανε. στοῦ μύλου τῆ φτερούδα
καὶ σύστηκε καὶ μίστηκε καὶ κουτσοχαμουρίστηκε
καὶ φάνηκε τὸ σῶφ', τὸ μῶφ'
καὶ τὸ μισό του τὸ ξγαρι (στομάχι)
καὶ εἶχε μέσα ἕφτὰ χιλιάδες κολλητσοκανναβόσπορο,
κολλητσοκανναβόσπορο, κολλητσοκανναβόσπορο.

6) Σκουλήκομυρμιγκότρουπα (τρεῖς φορὰς ἐπαναλαμβάνεται).

7) Δαννόσκαυτα κι' ἔτρωγα, μὲ τὴ βραστή, σκαστὴ χουλιάρα (πολλὰς φορὰς).

Σημ. Δ. Στὴν παιδαγωγικὴ τοῦ ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰ. τὴν τραυλότητα τῶν παιδιῶν τὴν ἐμάχοντο μὲ αὐτὰ τὰ δυσκολοπρόφερα κατασκευάσματα. Στὴ Ρωμαϊκῇ ἐποχῇ ἐλέγοντο τὰ παρόμοια sequipedalia verba. (Βλ. Ἡ Παιδεία στὸν ΙΗ', ΙΘ' αἰ., Πολ. Παπαχριστοδοῦλου, τ. 25 Ἀρχ. Θρ. Θεσ.).

ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ

1) Ὁ Μπίγγος

Τὰ παιδιὰ τραβοῦν μιὰ γραμμὴ ἴσια, 2—3 μέτρα. Σ' ἀπόσταση 5—6 μέτρων τραβοῦν ἄλλη γραμμὴ καὶ ἀπ' ἔξω κάνουν ἓνα κύκλο μικρό, ὅπου τοποθετοῦν ἓνα τενεκεδένιο κουτί. Ὅλη ἢ συντροφιά —4—5—6 παιδιὰ—τοποθετεῖται ἀπέναντι στὸν μπίγγο—τὸ κουτί—, στὴ γραμμὴ Β καὶ μὲ κατάλληλες πέτρες ἀπλωτὲς—τίς ομάδες λεγόμενες—, προσπαθοῦν μὲ τὴ σειρά τους νὰ χτυπήσουν τὸ μπίγγο καὶ νὰ τρέξουν νὰ πάρουν τὴν ομάδα τους, χωρὶς νὰ τοὺς πιάσει ὁ φύλακας, τοῦ μπίγγου. Ἄν τοὺς πιάσει πρέπει νὰ φυλάξουν.

2) Τὰ καλογεράκια

Τὰ παιδάκια μόλις ἀρχίσουν καὶ περπατοῦν ἢ ὅταν κοντεύουν, τὰ λένε πιάνοντας τὰ ποδαράκια τους καὶ κουνόντας τα ἐπάνω—κάτω :

«Δυὸ καλογεράκια, πᾶν' τὸ ντοῖχο—ντοῖχο,
τῶνα λέει πέσε, τ' ἄλλο λέει σήκω.»

3) Τὰ ψωμάκια.

Στὴν ὁμορφὴ ἀκρογιαλιὰ τοῦ χωριοῦ, τὸ ἀγαπημένο μας παιγνίδι—ἐκτὸς ἀπ' τὰ σπιτάκια, ποὺ σχηματίζαμε μὲ τὴν ἄμμο, τὰ γεφύρια, τοὺς φούρ-

νους μὲ τὰ φουγάρα τους ἢ μαζεύνοντας τὰ τσουτσούδια (ἢ κολυμπίδια) μὲ τὰ πολλὰ χρώματά τους (μικρὰ ὄστρακοειδῆ, ποὺ βρίσκονται μόλις σκάψεις στὴν ἀκροθαλασσιά), γιὰ νὰ τὰ μαγειρέψουμε τάχα, γιὰ μαζεύνοντας τὶς κουκου-
ζέλλες (ἄχηβάδες)—ἦταν τὰ ψωμάκια.

Διαλέγαμε μιὰ ομάδα πάλι (κεραμίδι συνήθως, στρογγυλεμένο ἀπ' τὴ θάλασσα) καὶ προσπαθοῦσαμε, πετώντας τὴν παρὰλληλα μὲ τὴν ἐπιφάνεια τῆς θάλασσας, νὰ ἐφάπτεται πολλὲς φορὲς καὶ πάλι νὰ κάνη ἐλαφρὲς καμπύλες, στὸν ἀέρα. Ὅσο πιὸ πολλὰ «ψωμάκια» ἔκαμνε ἓνα παιδί, τόσο ἦταν πιὸ ἱκανό.

4) Ἡ πασκαλιά.

Τὸ μικρό, κόκκινο, μὲ μαῦρα στίγματα, κολεόπτερο—ἡ πασκαλίτσα—ἀποτελεῖ εὐχάριστο κυνήγι τῶν παιδιῶν, προπάντων τὶς μέρες τὶς «Πασχαλιᾶς»

Τὴν κρατοῦν στὸ χέρι ἐλεύθερη καὶ τῆς λένε :

«Πέτα, πέτα πασκαλιά,
νὰ μὲ φέρεις φορεσιά!»

ἢ «Πέτα, πέτα πασκαλιά,
νὰ μὲ φέρης κουραμπιά,
κουραμπιά βενέτικα,
ἄσπρα καὶ πολίτικα!»

ἢ Πέτα, πέτα πασκαλιά,
νὰ μοῦ φέρης κουραμπιά,
κουραμπιά μέσ' τὸ κουτί
καὶ χαλβᾶ μέσ' τὸ χαρτί».

Ἄν πετοῦσε ἡ πασκαλιά—ἀπ' τὸ χέρι—ἦταν φανερό, πὼς θὰ τᾶφερνε ὅλα τὰ καλά.

5) Ἡ λαμπυρίδα

Ἡ λαμπυρίδα—ἡ πηγολαμπίδα—εἶναι εὐχάριστο κυνήγι τῶν παιδιῶν τὶς βραδυνὲς ὥρες τοῦ καλοκαιριοῦ. Τὴν παρακαλοῦν νάρθη, πετώντας ἓνα μαντήλι, γιὰ νὰ τὴν πιάσουν :

«Λαμπυρίδα μου καλή,
νὰ ψωμί καὶ νὰ τυρί,
νὰ κι' ἓνα γκουβᾶ κρασί.
καὶ παραχαμήλωσε
ν' ἀνάψω τὰ καντήλια μου
καὶ τὰ καντηλέρια μου (κηροπήγια)».

6) Τὰ κότσια (ἀστράγαλοι).

Στὴν κόκκινη μπογιὰ τῶν αὐγῶν τῆς Πασχαλιᾶς,—ποὺ τὴν κρατοῦν σαράντα μέρες—τὰ παιδιὰ βάφουν τὰ κότσια τους. Εἶναι τὰ κοκκα-

λάκια από τὰ πόδια τῶν ἀρνιῶν. Τὰ βάφουν καὶ πολύχρωμα. Παίζουν δυο-
τρία κορίτσια ἀπὸ 5 ἢ 10 κοκκαλάκια.

7) Ὁ μακαρᾶς

Ἐνα καρῶλι μεγάλο 10-15 πόντων, ἐλαφρὸ καὶ χρωματισμένο, τὸ παίζουν σὲ μιὰ κλωστή—σπάγγο—ποῦ εἶναι στερεωμένη στὰ ἄκρα τῆς σὲ δυὸ ξυλαράκια—τὰ χερούλια. Ἀφοῦ τὸν φέρουν πολλές στροφές πάνω στὴν κλωστή, τὸν πετοῦν στὸν ἀέρα καὶ τὸν ματαπιάνουν (πάνω στὴν τετωμένη τώρα κλωστή). Εἶναι παιχνίδι, γιὰ κορίτσια.

8) Ἀνεβαίνω στὴ συκιά

Ὅταν τὰ παιδιὰ ἀνεβαίνουν στὴν συκιά ἢ σὲ ἄλλο δέντρο λένε τὸ παρακάτω τραγουδάκι φωνάζοντας το δυνατὰ (χωρὶς μελωδία, μόνο μὲ λόγια) :

« Ἀνεβαίνω στὴ συκιά
καὶ πατῶ στὴν καρυδιά
καὶ φωνάζω κοῦϊ—κοῦϊ
καὶ κανεὶς δὲ μὲ ἀκούει.
Μόν' ἢ γάτα κι' ὁ λαγὸς
κι' ὁ κουτσὸς ὁ πετεινός».

9) Για νὰ βγῆ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ παιγνιδιοῦ

Στὰ παιχνίδια τους τὰ παιδιὰ, γιὰ νὰ βγῆ ποιὸς θὰ φυλάξῃ ἢ ποιὸς θὰ κυνηγήσῃ, μετροῦν, δείχνοντας μὲ τὸ χέρι τὸν καθένα τους μὲ τὴ σειρά καὶ λέγοντας μᾶλλον ἀκατάληπτα λόγια, κι' ὅποιο παιδί θὰ τύχῃ στὴν τελευταία λέξη ἢ συλλαβή, ἐκεῖνο θὰ φυλάξῃ ἢ θὰ κυνηγήσῃ.

1) « Ἐνενα, ντόνενα, τρίτσα, μπέτσα, σοῦδι, μοῦδι, ντάλια, ντέκα καὶ τοῦ μπογιατζῆ ἢ γυναίκα —τσιφ μπεντενέκα—, ἔσκυψε νὰ πάρῃ πέτρα, νὰ βαρέσῃ τὴν Ἀννέττα, τὴν Ἀννέττα, τὸ Γιωργάκη, τ' ὄμορφο παλληκαράκι».	2) Ἐν, μέν, ντοῦ-ντοῦ, μέν. τρία ρόν, ψάκα - ρόν, φάκα - φάκα, φάκα - ρόν, ντοῦζι, μοῦζι, ἔξ, περὶ καὶ ξά, ξό, ξί».¹

Σ.Δ. 1. Στις Σαρ. Ἐκκλησίες : Ἐνε μένε ντούντου μένε
κάζακομ, τρίαρομ
ρούσκε λεβόινα
κόμα πιτσιτι λεμόν
τσούτουρακ πούτουρακ
λέμ πίκ.

3) Ἐνι, μπαίνει τὸ λεφτό,
τὸ λεφτό, τὸ σιγανό,
ποὺ τρυποῦν οἱ οὐρανοί,
καὶ πέφτουν οἱ ἀγγέλοι.
Ἔνα καπάκι πίτερα,
ποιδὲ θὰ τὸ πῆ μπροστύτερα.

4) Γιὰ ἐγὼ, γιὰ ἐσύ,
γιὰ ὁ μαῦρος πέτακας (πετεινός).
Πέτακας ἐλάλησε,
ὄρνιθα κακάνισε,
ἔβγα ἴσύ, μωρὴ κουτσή,
μὲ τὸ μαῦρο τὸ σπαθί».

ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ

1) Ἡ ἄλεπού κι' ὁ λύκος

Μιά βολὰ κι' ἕνα γκαιρό, ποὺ μιλούσανε τὰ ζῶα, μιὰ μέρα μιὰ ἄλεπού περνοῦσε ἀπ' ἕνα γίλ' (ἀγέλη, στάνη). Γλέπ' μιὰ καπάντζα (παγίδα) στημέν', ποὺ εἶχε ἕνα κεφάλ' κασέρ ὀλάκερο. Σὰ τὸ εἶδε ἡ ἄλεπού—τι νὰ κάμ'!—πλαλεῖ καὶ βρῖσκει τὸ λύκο καὶ τότε λέγ' :

—Κουμπάρε, στὸ τάδε τὸ γίλ' εἶναι ἕνα κασέρ'. Νὰ πᾶς νὰ τὸ πάρ'ς καὶ νὰ τὸ φᾶς.

Ἐὸ λύκος τήνε λέγ' :

—Γιατὶ δὲ ντὸ τρῶς ἐσύ, κουμπάρα ;

—Μ' ἐγὼ νηστεύω, νὰ μεταλάβω !

Πῆρ' ὁ λύκος τὸ δρόμο καὶ πάγ'. Στὰ μάτια τ', σ' ὄλο τὸ δρόμο πετοῦσε τὸ κασέρ' καὶ σὰ ντὸ εἶδε, κάμνει μιὰ νὰ τ' ἀρπάξ', νὰ φύγ', πέφτ' ἡ καπάντζα καὶ μιὰ τέτοια διδερσούκλα πιάν' τὸ κεφάλι τ'. Τὸ κασέρ' τινάχ'κε ἔ! . . . ἀπὸ ἴσαμε κεῖ. Ἡ ἄλεπού ἦντανε κρυμμέν' ἐκεῖ κοντὰ καὶ κοίταζε. Σὰν εἶδε τὸ κασέρ' πλαλεῖ (τρέχει) κι' ἀρχίξ', νὰ τὸ πατή' ἕνα δόντ' ! Ἐὸ λύκος ὁ καμμένος ἀπὸ μακρυνά, μ' ὄλο τὸ βάσανο τ', σὰ τήνε εἶδε, ποὺ ἔτρωγε, τήνε λέγ' :

—Γιατὶ γιὰ, κερὰ κουμπάρα, τρῶς κασέρ', ἀφοῦ νηστεύ'ς ;

—Ἐμ' ἡ ἄμαρτία τῶρα, κῦρ—κουμπάρε, πέρασε στὸ λαιμό σ' !

Ἐφαγε ἡ ἄλεπού τὸ κασέρ' καὶ θεραπεύ'κε. Ἐστερα βγήκανε οἱ τσομπάνηδες πάτα—κιούτα μὲ τοῖ σόπες (μαγγοῦρες) καὶ σκότωσανε τὸ λύκο.

2) Ἐὸ κλέφτ'ς.

Μιά βολὰ κι' ἕνα γκαιρό ἦντανε μιὰ γυναῖκα κι' εἶχε τρία παιδιά—ἀγόρια. Πέθανε ὁ ἄντρας τ'ς κι' ὁ ἀδερφός τ'ς, τήνε εἶπε :

—Μὴ στεναχωριέσαι ἀδερφή. Ἐγὼ θὰ πάρω τὸ μεγαλύτερο μαζί μ'.

Ἐὸ ἀδερφός τ'ς ἦντανε ὄρνιθοκλέφτ'ς. Πῶς νὰ καταλάβ' ἄν ὁ ἀνεψιός τ', θὰ κάμ' μαζί τ', σκέφ'κε καὶ τότε κλείν' σ' ἕναν ὄντᾶ μιὰ μέρα καὶ τότε λέγ' :

—Ἐπᾶν' στὸ γιούκ' (ντουλάπα κτιστὴ) εἶναι τὸ φαί σ' καὶ φάγε τὸ μεσημέρ'.

Τὸ βράδ', πού γύρ'σε τότε ρωτάγ' :

—“Εφαγες ;

—“Οχ' ! δὲ μπόρ'σα, νὰ φτάξω.

—“Α ! ἐσὺ δὲ γνάμ'ς, γιὰ μένα.

Τὴν ἄλληνα τὴ μέρα βάζ' τὸ δεύτερο, τὰ ἴδια. Τὴ ντριτ' τὴ μέρα βάζ' τὸ πιὸ μικρό.

—“Εφαγες ; τότε ρωτάει τὸ βράδ'.

“Εφαγα !

—Πῶς ;

—Νὰ τράβηξα τὸ τραπέζ', ἔβαλα καὶ μιὰ γκαρέκλα, ἀπάνω τ'ς ἓνα σκαμνὶ κι' ἔφταξα τὸ φαγί μ'.

—“Α ! ἐσὺ 'σαι γιὰ μένα !

Πάγαινε μαζί, ἔκλεβανε ὄρνιθες, αὐγὰ καὶ τὰ πουλούσανε στὸ παζάρ'.

Μιὰ μέρα τὸ παιδί γλέπ' ἓναν ἄθροπο, πού ἀγόρασε ἓνα ἀρνί, καὶ λέγ' στὸ μπάριμπα τ'—ἤρχοντανε Πασκαλιά.

—Αὐτὸς ὁ ἄθροπος, θάχ' μικρὸ παιδί. Νὰ δῆς τὶ θὰ κάμω !

Παίρνει ἓνα ζευγαράκια παπουτσάκια κόκκινα, πάγ'—πάγ' ἀπὸ κεῖ, πού θὰ λὰ περάσ' ὁ ἄθροπος μὲ τ' ἀρνὶ καὶ τὰ ρίχνει, τὸ ἓνα ἐδῶ καὶ τὸ ἄλλο πιὸ μακριά. “Ο ἄθροπος μέσ' τὴ χαρὰ πῆρε τ' ἀρνί, νὰ πάγ' στὸ σπίτι τ' καὶ καθὼς περπατοῦσε γλέπ' ἓνα κόκκινο παπουτσάκ'. “Ἦντανε ἀμμὰ ἓνα καὶ δὲν ἔσκυκε νὰ τὸ πάρ'. Σὲ κομμάτ' βρῖσκει καὶ τὸ ἄλλο, δέν' τ' ἀρνὶ τ' ἐκεῖ κοντά, παίρνει τὸ παπουτσάκ' καὶ γυρίζ' νὰ πάρ' καὶ τ' ἄλλο. Τὸ παιδί πού παραφύλαγε, ἀρπάξ' τ' ἀρνὶ καὶ φεύγει. “Ο μπάριμπας τ' θάμαξε !

Μιὰ μέρα τὸ παιδί κλέβ' τὸ βασιλικὸ τὸ χαζνέ (θησαυροφυλάκιο). Γεν'—κε πιὰ μπᾶς—κλέφτ'ς (ὁ ἀνώτερος). Οἱ φύλακες τὸ λένε τὸ βασιλέ.

—“Απόφα, λεγ' ὁ βασιλές, νὰ φυλάξουνε χότζαδες τρεῖς καὶ τρεῖς ἐμίριδες.

Τὴ νύχτα—ἀποκοιμήθ'κανε οἱ φύλακες—παγαίν' τὸ παιδί καὶ κλέβ' κι' ὁ βασιλές βγάν' ἄλλ' δγιαταῖ ! Εἶπε νὰ βάλ'νε πίσσα πίσ' ἀπ' τὴ μπόρτα γιὰ νὰ πέσ' μέσα. “Ο κλέφτ'ς τήνε εἶδε καὶ λέγ' :

—**Μπάριμπα**, κάθε βράδ' ἐγὼ μπαίνω στὸ χαζνέ, θέλω ἀπόψε νὰ μπῆς ἐσὺ ! “Εγὼ θὰ παίρνω τὰ τσουβάλια ἀπ' τὸ παραθύρ' !

Καθὼς μπῆκε ὁ μπάριμπας τ' στὸ χαζνέ, κλέφτ' μέσ' τὸ καζάν' μὲ τὴ μπίσσα, κολλνάγ', τότε πέρνει τὸ παιδί τὸ κεφάλι τ', κλέβ' καὶ φεύγει !

Εἶπανε τότε στὸ βασιλέ:—“Ο κλέφτ'ς βρέθ'κε μὲ χωρὶς κεφάλ', ἀμμὰ ὁ χαζνὲς πάλε ἄδειασε.

—Νὰ πάρτε μιὰ καμήλα, νὰ τήνε φορτώσ'τε, εἶπ' ὁ βασιλές, φλουριά κι' ἓνας νὰ τήνε γυρίζ' σ' ὄλ' τὴ μπουλιτεία. “Οποῖος θὰ πάγ' κοντά, ἐκεῖνος εἶν' ὁ κλέφτ'ς.

Τὴν ἄλλ' τὴ μέρα ἓνας καμηλάτορας γύρναγε στὴ μπουλιτεία. Καθὼς

πορπατοῦσε ἀκούγ' νὰ γκαρίζ' ἕνα γαδοῦρ' ἀπὸ πίσῃ τ'—μὲ συμπάθειο-γυρο-
νάγ' νὰ δγῆ, τὶ νὰ δγῆ! Ἡ καμήλα ἔλειπε κι' εἶχε ἕνα γαδοῦρ' στὸ χέρι τ'!

Ἐκείν' ὁ κλέφτ'ς πῆρε τὰ φλουριά καὶ τὴ γκαμήλα μπουτουύν'κια (δλόκληρη)
τῆνε ἔκαμε παστρουμᾶ καὶ εἶπε στὴ γυναίκα τ' νὰ μὴ δώκ' κανένανα!

Ἐβγαλε ὁ βασιλῆς γυναῖκες σ' ὄλ' τὴ μπουλιτεία καὶ γύρευανε πα-
στρουμᾶ τάχα, γιὰ τὴ γκόρη τ'ς, ποὺ ἦντανε γκαστριωμέν'.

Ἡ γυναίκα τοῦ κλέφτ' ἔδωκε παστρουμᾶ καὶ στὴ μπόρτα τ'ς ἔβαλαν
μιὰ ντεμπεσειριά (σημάδι μὲ κίμωνια), γιὰ νὰ δείξουνε στὸ βασιλέ τὸ σπῖτ'
τοῦ κλέφτ' πὺδ εἶναι. Ἐκείν' ὁ κλέφτ'ς, ἄμμα τῆνε εἶδε, λέσ' καὶ τὸ κατάλαβε καὶ
γιόμ' σε ὄλες τοὶ πόρτες ντεμπεσειριές.

Ἐώρα, εἶπε ὁ βασιλῆς στενοχωρημένος.

—Στρώσ'τε τὴ μπουλιτεία ὄλο φλουριά καὶ διατάζω, νὰ μὴ σκύψ' κα-
νεῖς, νὰ πάρ' ἕνα, γιὰτὶ θὰ πάρω τὸ κεφάλι τ'.

Ἐστρωσανε φλουριά καὶ κανεῖς δὲν ἔσκυψε, νὰ πάρ' ἕνα. Τὴν ἄλληνα
τὴ μέρα ἔτριβαν τὰ μάτια τ'ς οἱ φύλακες. Πᾶνε καὶ λένε στὸ βασιλέ.

—Κανένας δὲν ἔσκυψε νὰ πάρ' φλουρί, ἄμμα ἡ πολιτεία ἄδειασε. Ἐ-
να δὲν ἀπόμ' κε. Ἐκείν' ὁ κλέφτ'ς ἄλειψε στὰ παπούτσια τ' πίσσα καὶ τὰ μάζωξε
ὄλα. Ποιδς ξέρ'!

Ἐο βασιλῆς πῆγε νὰ σκάσ' ἀπὸ τὸ κακὸ τ'. Τὰ ξένα φύλλα ἐγράφανε
καὶ τότε περ'γελοῦσανε. Κι' ὁ βασιλῆς τῆ Ρουσσίας πὺδ πολὺ.

Ἐο βασιλῆς εἶπε νὰ βγοῦνε τελάλ'δες (διαλαλητάδες) σ' ὄλ' τὴ μπουλι-
τεία καὶ νὰ ποῦναι :

—Εἶπ' ὁ βασιλῆς, νὰ παρουσιαστῆ ὁ κλέφτ'ς μπροστὰ στὸ παλάτι τ',
οἱ ἄνθρωποι τ' θὰ τότε πᾶνε μπροστὰ σ' ἐκείνονα καὶ δὲ θὰ τότε πειράξ'.

Ἐο κλέφτ'ς παρουσιάσ'κε.

—Μπόρ'ς τότε λέγ' ὁ βασιλῆς, νὰ πᾶς στὴ Ρουσσία καὶ νὰ μὲ φέρ'ς
ἕνα τόσο δὰ πραγματάκ' ἀπὸ τὸ παλάτ' τοῦ βασιλέ;

—Τι; Τὸν ἴδιο ἂ πά' σὲ φέρω!

—Τὸν ἴδιονα;

—Τὸν ἴδιονα!

Μιὰ καὶ δυό, παγαίν' στὴ Ρουσσία καὶ παγαίν' καὶ κλέφτ' ἀπ' τὸ Δε-
πότ' τὰ καλύτερα τὰ φορεστικά τ' καὶ τὴ γκορώνα τ'. Λίγμι - λίγμι μὲ τὰ
κουδούνια τ' τὴ νύχτα πάγ' ἀπανωθιοῦ στὸ βασιλέ. Ἐκεῖνος τρόμαξε ἐκεῖ,
ποὺ κοιμούγταν.

—Μὴ τρομάξεις, λέγ' ὁ κλέφτ'ς. Μ' ἔστειλε ὁ θεὸς νὰ πάρω τὴ μψυ-
χή σ'.

—Ἐσε με τρεῖς μέρες, Δέσποτα μ', νὰ κάμω τὴ διαθήκη μ'. Νὰ βάλω
καὶ τὸ διάδοχο μ'.

—Ἐ' ἀφήνω, τότε λέγ'.

“Υστερα ἀπὸ τρεῖς μέρες παγαίν’, τότε παίρνει καὶ τότε βάζ’ σὲ μιὰ κάσα, τότε παγαίν’ ἴσια στὴ Μπόλ’ καὶ λέγ’ στὸ βασιλέ :

—Τὸν ἔφερα !

“Ὁ βασιλὲς σάστ’σε ! Δὲ τὸ πιστεῦε !

—Τόνε ἔφερα, ἄμμα ξέρ’ς τί θὰ κάμ’ς ; Αὔριο θὰ στολιστῆς τὰ πιὸ καλὰ σ’ τὰ ροῦχα, θὰ κάτσης στὸ θρόνο σ’, θάχ’ς τὴ δωδεκάδα σ’ ἀπὸ δῶ κι’ ἀπὸ κεῖ. Ἐγὼ θὰ φέρω τὴ γκάσα, θὰ τήνε ἀνοίξω καὶ θὰ τότε πῶ : —Νὰ ὁ θεὸς καὶ θὰ σὲ κρίν’. Ἐσὺ θὰ τότε ρωτήξης τί ἁμαρτίες ἔκαμες κι’ ὕστερα θὰ τότε πῆς, μήπως ἔκαμε καμμιά βολὰ κανένα περ’ γέλασμα, σὲ κανένα βασιλέ, ποὺ δὲ μπόρ’ σε νὰ πιάσ’ ἓνα κλέφτ’ !

Τὴν ἄλλη μέρα γέν’κε, ὅπως εἶπε ὁ κλέφτ’ς. Στολιστ’κε ὁ βασιλὲς, φώναξε τὴ δωδεκάδα τ’ καὶ ἔφεραν τὴ γκάσα . . . Ὁ κλέφτ’ς ἀνοίγει τὸ βασιλὲ τῆ Ρουσίας κι’ ὁ ἄλλος τότε ρωτάγ’ ἓνα σουρι πράματα. “Υστερα τότε λέγ’ :

—Μήπως καμμιά βολὰ περ’ γέλασες κανένα βασιλέ, ποὺ δὲν μπόρ’ γε νὰ πιάσ’ ἓνα κλέφτ’ ;

—Ναὶ λέγ’ ἐκεῖνος.

—Ἐ ! . . . ὁ βασιλὲς, ποὺ περ’ γέλασες εἰμ’ ἐγὼ κι’ ὁ κλέφτ’ς, αὐτός, ποὺ σ’ ἔφερε ! Ἐμένα μ’ ἔκλεβε τὸ χαζνέ μ’, ἄμμα ἐσένα σ’ ἔκλεψε καὶ σ’ ἔφερε ὀλοζούντανο ! “Αντε τώρα γύρνα καὶ πᾶνε στὸ ντόπο σ’ !

Κι’ ἐκεῖνος ἔρριξε, λέγ’, τὸ κεφάλι τ’ κάτω κι’ ἔφ’χε.

3) Οἱ τραυλές.

Μιὰ βολὰ ἦντανε μιὰ μάννα καὶ εἶχε τρεῖς θεγατέρες. Καὶ οἱ τρεῖς ἦντανε ὁμορφες, ἄμμα τραυλές. Τ’ς ἔλεγε ἡ μάννα τ’ς, ἄμα γλέπ’τε κανένα, νὰ μὴ λαλεῖτε, γιατί δὲ θὰ καλοπαντρευτῆτε.

Μιὰ μέρα ἦρτε μιὰ γορὰ προξενήτρια, νὰ γυρῆσ’ τὴ μεγάλ’ τὴ γυόρ’. Ἡ μάννα τ’ς ἔλειπε. Κι’ οἱ τρεῖς τ’ς μιλιὰ, λαλιὰ δὲν ἔβγαζανε.

Ἐκεῖ ποὺ κάντανε καὶ τ’ς ἔκρινε ἡ προξενήτρια φούσκωσε ὁ τραχανός, ποὺ μαγέρευανε ἀπᾶν’ στὸ μαγκάλ’.

—Ἀνεφούκωθε τὸ φούμα ! . . . λέγ’ ἡ πρώτ’.

—Τὸ χ’λιάλ’ (κουτάλι)—τὸ χ’λιάλ’ ! . . . λέγ’ ἡ δεύτερ’.

—Ἐγὼ, ποὺ δὲ λαλιῶ, ἐγὼ ἂ καλοπαντρευτῶ ! . . . λέγ’ ἡ τρίτ’.

Σᾶ τ’ς ἄκ’σε ἡ προξενήτρα’ τὴ μπόρτα, λέγ’, ἔπιασε.

4) Ὁ Ἀράπ’ς.

Μιὰ βολὰ κι’ ἓνα γκαϊρό, κάντανε σ’ ἓνα χωριὸ καμπόσες γειτόν’σες στὸ κατώφλιο μνιανῆς πόρτας καὶ κουβεντιάζανε. Νά ! περνάγ’ κι’ ἓνας ἀράπ’ς, ἀπὸ τὴν ἀρασιά. Ἄμα τότε εἶδανε, θάμαζανε τὴ μαυρίλα τ’ ! . . .

—Μάννα ! . . . λέγ’ ἡ νοικοκερὰ τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ ἦντανε μαζωμένες. Νὰ τότε δγῆς αὐτόνα τὸν ἀράπαρο τὴ νύχτα ἀπανωθιοῦ σ’ ! Μάννα μαννάκα

μ'! . . . , μάννα, Παναίτσα μ'! . . . , με τοί τσαχίλες τ'! . . . Ἐγὼ νὰ εἶμαι θὰ λωλαθῶ! . . .

Ὁ ἀράπ'ς κατάλαβε τι εἶπε, γιὰ κείνονα, *μπήκε* κρυφὰ μέσ' τὸ σπίτι τ'ς τὴ νύχτα ἀνέβ'κε στὸ ταβάν', ποὺ ἦταν ἀταβάνωτο (συνηθίζανε νὰ ἀφήνουν τὸ τελευταῖο πάτωμα ἀτελεῖωτο) καὶ περίμενε νὰ κοιμηθοῦνε, νὰ κατέβ' νὰ τήνε σφάξ' κι' ἐκεῖν'να καὶ τὰ παιδιὰ τ'ς. Ἄντρα δὲν εἶχε. Ἦντανε χηριά.

Ἡ καημέν' τὸ βράδ' ἔφαγε μετὰ τὰ παιδιὰ τ'ς, τᾶστρωσε, τᾶβαλε καλοῦτσ'κα νὰ κοιμηθοῦνε *ξεντύθ'κε* κι' ἐκεῖν' καὶ τῶκοψε δίπλα (πλάγιασε). Καθὼς κουκουλονόνητανε, γύρ'σε κι' εἶδε κατὰ τὸ ταβάν', τι νὰ δγῆ! Γλέπ' τὸν ἀράπ' ἀπανωθιοῦ τ'ς, νὰ τήνε κοιτάξ'! Εἶχε κι' ἓνα χοτσέρ' (μαχαίρι-χαντζάρ') στὸ χέρι τ'. Λωλάθ'κε ἀπ' τὸ φόβο τ'ς! . . .

Σκέφτ'κε, σκέφτ'κε, σ'κόνεται μάνε—μάνε καὶ ντύνεται καὶ λέγ' φωναχτά :

—Τι ἔπεςα γὼ νὰ κοιμηθῶ καὶ δὲν *μπαίρνω* νὰ δουλέψω; ποὺ ἔχω ἑφτὰ παιδιὰ! Ποιὸς θὰ μετὰ φέρ' νὰ φᾶνε;

ΠΑίρνει τὴ ρόκα τ'ς καὶ τ' ἀδράχι τ'ς, κάθεται στὸ *μεντέρ'* κοντὰ στὸ παραθύρ', τ' ἀνοίγ', λέγ', ἀρχίζ', νὰ κλώθ' καὶ νὰ μονολογῆ :

—Ἄχ! . . . ὅταν ἦμ'να μικρὴ καὶ εἶχα κασίδα καὶ μ' ἄλλαζε ἡ μάννα μ'! Κι' ὅταν μ' ἔβγαζε τὸ κασιδοπάν'—κι' ἔβαζε τὸ στόμα τ'ς ὄξω ἀπὸ τὸ παραθύρ', γιὰ νὰ τήνε ἀκούσ'νε—φώναζα ἀπ' τὸ *μπόνο*: Γ*ιὰ ὄνομα τ ο ὕ Θ ε ο ὕ!* . . . *πλαληξ'τε* γειτόν', ἀπὸ τὴν ἀπάν' τὴ *μπόρτα!* . . .

Τὸ εἶπε μιά, τὸ εἶπε δυό, *πλάληξανε* οἱ γειτόν' καὶ τσὲ εἶπε :

—Ἀπάν' *κοιτάξ'τε!* . . .

Τόνε ἔπιασανε ὅλ' τὸν ἀράπ', τόνε κατέβασανε καὶ τόνε ἔδιωξανε κι' ἔτσ' σὴθ'κε καὶ κείν' καὶ τὰ παιδιὰ τ'ς.

Σημ. *μεντέρ'* = ντιβάνι ἀπλό, ξύλινο μετὰ ἀχυρένιο ἐπίστρωμα καὶ τὸ ἴδιο μαξιλάρια, τὰ «ντουβάρ—γιαστίκια» λεγόμενα.

5) Ὁ ἀφέντης ὁ Μαρκέττος, ὁ πολὺς - ὁ δυναμέττος

Μιά βολὰ ἦντανε ἓνας μεγάλος *καραβοκύρ'ς* ποὺ εἶχε μεγάλο *καράβ'*, ποὺ ταξείδευ' Δύσ' κι' Ἀνατολὴ κι' ἔφερνε τοὶ καλύτερες *πραμάτειες* (ἐμπορεύματα). Εἶχε τρεῖς θεγατέρες πολὺ ὁμορφες, ἀμμὰ ἡ πιὸ μικρὴ ἦντανε πιὸ ὁμορφ' κι' εἶχε πολὺ καλὴ ψυχὴ, γι' αὐτὸ τήνε ἀγαποῦσε ὁ πατέρας τ'ς πιὸ πολὺ κι' οἱ ἀδερφές τ'ς τήνε ζούλευανε.

Μιά μέρα θὰ λὰ φύγ' ὁ *μπαμπᾶς* τ'ς σὲ μεγάλο ταξίδ'—ἔκαμνε δυὸ τρία χρόνια στὸ δρόμο—καὶ ρώτ'σε τοὶ κόρες τ' τι θέλ'νε, νὰ τσὲ φέρ', ἄμα γυρίσ' μετὰ τὸ καλὸ. Ἡ γυναῖτ'κα τ' κι' οἱ δυὸ μεγάλες εἶπανε *μεταξωτά*, *διαμάντια*, *μαργαριάρια*, *σάλια*—γιατὶ πάγαινε στὴν Ἰσπανία καὶ στὴ Βενετιά—ἀμμὰ ἡ πιὸ μικρὴ τόνε εἶπε :

—Ἐγὼ θέλω νὰ μετὰ φέρ'ς τσὴ «*λουλουδιᾶς τὸ λουλούδ'*». Κι' ἄμα τὸ ξεχάσης καὶ δὲ μετὰ φέρ'ς, νὰ πετρώσ' τὸ *καράβι* σ'!

Ὁ *μπαμπᾶς* τ'ς γέλασε κι' ἔφ'χε. Τήνε εἶχε τὴ *μυιὸ* μικρὴ ὀρμηνέψ' ἢ δοῦλα τ'ς, ποὺ ἤντανε μὰγ'σσας κόρ', νὰ γυρέψ' ἀπ' τὸ *μπαμπᾶ* τ'ς «τῶ ἱουλουδιᾶς τὸ ἱουλουδ'». Κι' ἡ δοῦλα τὴν ἀγαποῦσε πολὺ, γιατί ἤντανε καλόψυχ'. Πέρασανε δυὸ—τρία χρόνια καὶ θὰ γύριζε στὴ *μπατριδα* τ' ὁ *καρaboκῦρ*'ς.

Ψοῦνισε ὅ,τι τότε *παράγγειλανε* ἡ γυναῖκα τ' καὶ οἱ κόρες τ' οἱ μεγάλες καὶ γύριζε· ἔβαλε πανί, γιὰ τὸ χωριὸ τ'. Τῶ μικρῆς τὸ λόγο, τότε ἔξαχσε. Στὸ δρόμο *πετρῶν*' τὸ *καράβι* τ'. Πέτρωσε! Τι νὰ κάμ', τι νὰ κάμ', θυμὴ θ'κε τὶ τότε εἶπε ἡ μικρὴ κόρη τ' καὶ βγαίν' στὴ *μπολιτεία* καὶ ρωτάγ'. Κανένας δὲ ἤξευρε τί εἶναι τῶ «*λουλουδιᾶς τὸ ἱουλουδ'*». Ρωτώντας—ρωτώντας τ' ἀκούγ' ἕνας ἑβραῖος καὶ τότε λέγ' :

—Ἐγὼ τὸ ξέρω, ἀμὰ εἶναι πολὺ δύσκολο νὰ πᾶς, νὰ τὸ βρῆς. Ἄμα μὲ δώκ'ς τόσες *καράδες*—καὶ εἶπε *μελεγούντια* (ἑκατομμύρια)—θὰ πάγω νὰ στὸ δείξω.

Κι' ἐκεῖνος τότε ἔδωκε ὅ,τι τότε γύρευε. Εἶπε τότε ὁ ἑβραῖος :

—Θὰ πάρ'ς αὐτὸ τὸ δρόμο, τὸ στενὸ, θ' ἀνέβ'ς ἀπ' σ' αὐτὸ τὸ βουνὸ καὶ θὰ περιμέν'ς. Ἄμα φωνάξ' ὁ *πετεινός*, θ' ἀνοίξ' ἡ γῆς καὶ θὰ βγῆ τῶ «*λουλουδιᾶς τὸ ἱουλουδ'*». Ἐσὺ θὰ τ' ἀρπάξης καὶ θὰ φύγ'ς, χωρὶς νὰ γυρίσης νὰ δγῆς πίση σ'. Θ' ἀκούς βοὴ πίση σ', πέτρες θὰ *κατρακυλοῦνε*, βουνὰ θὰ γκρεμοῦνε, ἐσὺ τίποτα. *Μπροστὰ* μόνο θὰ πορπατῆς.

Πῆγε, ὅπως τότε εἶπε ὁ ἑβραῖος, πῆρε τῶ «*λουλουδιᾶς τὸ ἱουλουδ'*» καὶ γύρ'σε στὸ *καράβι* τ' καὶ ἐκεῖνο *ξεπέτρωσε*. *Ξεπέτρωσε* καὶ πῆρε πάλε τὸ δρόμο. Πῆγε στὸ χωριὸ τ' ὁ *καρaboκῦρ*'ς, πῆγε στὸ σπίτι τ' κι' ἔφερε τὰ χίλια καλά. Φώναξε καὶ τὴ μικρὴ τὴ *γκόρη* τ' καὶ μὲ βαρεῖα καρδιά ἔδωκε καὶ τὸ δικὸ τ'ς τὸ ριγάλο (δῶρο). Ἐκεῖν' σὰ τὸ εἶδε, δὲ χάρ'κε καθόλ'. Ἡ δοῦλα, ἀμὰ τήνε φώναξε καὶ τήνε λέγ' :

—Μὴ στεναχωριέσαι. Ἐγὼ θὰ σὲ πῶ τί εἶναι καὶ τί θὰ κάμ'ς.

Καὶ τήνε εἶπε :

—Τὸ βράδ' θὰ *στολιστῆς*, θὰ βάλ'ς τὰ καλά σ' τὰ ρούχα σ', θὰ *κλειστῆς* μέσ' στὴ *γκάμαρη* σ' κι' ἀπὰ' στὸ *τραπέξ*' θὰ βάλ'ς σὲ μιὰ *λεκάν'* *γκουλού*—*σουτί* (ροδόνερο) καὶ θ'ἄχ'ς ἀνοιχτὸ τὸ *παράθυρο*. Μέσα σ' ἕνα ποτῆρ' μὲ νερὸ θ'ἄχ'ς τῶ «*λουλουδιᾶς τὸ ἱουλουδ'*» καὶ θὰ πῆς : «*Περιμένω τὸν ἀφέντη τὸ Μαρκέττο, τὸ μπουλὸ—τὸ δυναμέττο*».

Σὰ βράδυσσε, ἐτοιμάστ'κε ἡ κοπέλλα καὶ περιμένε. Γλέπ' ἕνα πουλὶ μὲ ὄμορφα πράσινα φτερὰ καὶ μπαίν' ἀπ' τὸ *παράθυρ'*. Βουτάγ' μέσ' στὴ *λεκάν'* καὶ βγαίν' ἕνα *παλληκάρ'* *πεντάμορφο*, ποὺ ἤντανε χρυσᾶ *ντυμένο*. Ἦντανε τὸ πιδ πλούσιο *πριγκιπόπουλο* οὐλ' τοῦ *ντουνια*, ποὺ εἶχε *παλάτια φυλνιζιένια*, *χρυσαφένια* καὶ *μαργαριταρένια*. Τότε γύρευανε ὅλες οἱ *βασιλοκόρες* κι' ἐκεῖνος δὲν ἄρξε *καμμιὰ* νὰ πάρ'. Ὁ *μπαμπᾶς* τ' τότε εἶχε *μοναχογιό*.

Τὸ βασιλόπουλο, γιὰ μὴ (ἀμέσως) ἄρесе τὸ κορίτσο, τ' ἀγάπ'σε καὶ ἤρχοντανε κάθε μέρα καὶ ἔπινανε καὶ ἔτρωγανε καὶ γλεντούσανε. Οἱ ἀδερφές τ'ς τὰ μυρίστανε ὅλα, γιὰ τὴν ἔγλεπαν ἀπὸ τὴν γλεϊδαρότρουπα—καὶ ζουλέψανε.

Μὴ μέρη ἔλειπε τὸ κορίτσο ἀπ' τὴν γμάμαρη τ' καὶ πηγαίν'νε καὶ οἰχνοῦνε μὲς τὴν λεκάν' σπασμένα βελόνια καὶ γυαλιά. Τὸ βράδ' ἦρε τὸ πουλί, πᾶγ' νὰ βουτήξ' μὲς τὴν λεκάν' καὶ γυρίξ' καὶ φεύγει καὶ λέγ' :

—Ἀχ! σκύλα! μ' ἔφαγες! Σιδερένια τσαρούχια, νὰ κάμ'ς κ' ἔτο' θᾶρτ'ς, νὰ μ' εὔρης.

Τὰ βελόνια καὶ τὰ καρφιά μπήκανε στὸ κορμί τ' καὶ ἡ λεκάν' γιόμ'σε γαίματα. Πορπατοῦσε καὶ χύντανε τὸ γαῖμα τ'. Τὸ κορίτσο ἔκαμε σιδερένια τσαρούχια πῆρε κ' ἕνα τουρβᾶ γιομάτο παξουμάδια καὶ πῆρε τὸ δρόμο καὶ πᾶγ' καὶ πᾶγ' κ' ὄλ' τὴν μέρα πάγαινε. Τὸ βράδ' νυχτώθ'κε καὶ ἀνέβ'κε ἀπ' σ' ἕνα δέντρο, νὰ περάσ' τὴν νύχτα τ'. Σὲ κομμάτ' νὰ κ' ἔρχεται ἕνας λύκος, μὲ τὴν λύκαινα τ' καὶ μ' ἕννια λυκάκια.

Λέγ' ὁ λύκος :

—Νὰ ἤξεργιε ὁ ἀφέντης, ὁ Μαρκέττος, ὁ πολὺς—ὁ δυναμέττος, νὰ πάρ' ἐν' ἀπ' αὐτὰ τὰ λυκάκια, νὰ τὸ σφάζ', νὰ τυλιχτῆ μὲς τὴν μπροβιά τ' θὰ λὰ γέν' καλά. Θὰ λὰ βγοῦνε τὰ βελόνια καὶ τὰ γυαλιά, πῶχ' στὸ κορμάκι τ'.

Ἐφ'χε ὁ λύκος καὶ ἡ λύκαινα, νὰ πάνε νὰ βροῦνε φαγί, γιὰ τὰ λυκάκια τ'ς καὶ τὰ μέτρησανε κιάλα. Τὸ κορίτσο ἀπ' στὸ δέντρο τ' ἄκ'σε, κατεβαίν', παίρνει ἕνα λυκάκ', τὸ σφάζ' καὶ παίρνει τὴν μπροβιά τ' ἀπ' στὸ δέντρο. Σὲ κομμάτ' νὰ ἔρχεται ὁ λύκος καὶ ἡ λύκαινα, τὰ μετροῦνε, τὰ βρίσκουνε σωστά καὶ τὰ παίρνουνε καὶ φεύγουνε.

Κατεβαίν' καὶ τὸ κορίτσο καὶ μὴ καὶ δυὸ (κατ' εὐθείαν πᾶγ' μὲς στὴν ἡμιπολιτεία. Πᾶγ' στὸ παλάτ'—ἦντανε ντυμέν' γρηά—καὶ γυρεύ' νὰ δῆγ' τὸν ἄρρωστο καὶ λέγ' πὼς θὰ τόνε κάμ' καλά. Ἄνοιξαν οἱ πόρτες τοῦ παλατιοῦ, πῆγε ἡ γρηά στὸν ἄρρωστο καὶ τόνε λέγ' :

—Ἐγὼ θὰ σὲ κάμω καλά! Θὰ σὲ γιαιτρέψω! Θὰ μὲ δώκ'ς, ἀμμιὰ τὴν ὑπογραφή σ', πὼς δὲ θὰ μὲ πειράξῃς. Δὲ θὰ μὲ κάμ'ς κακὸ—ἔτο' τήνε εἶχε ὀρμηνέψ' (συμβουλευσεῖ) ἡ δούλα τ'ς, ἡ κόρη τοῦ μάγ'σας.

Τόνε τύλιξε μὲς στὴν μπροβιά, τήνε τραβάγ' μὴ καὶ βγαίν'νε οὔλα τὰ βελόνια καὶ τὰ γυαλιά. Γέν'κε ὁ ἄνθρωπος καλά! Θεόκαλα! . . .

Σὰ γέν'κε καλά, φανερώνεται ἡ γρηά ποιά εἶναι! . . . Αὐτὸς ἄμα τήνε εἶδε, βγάξ' τὸ σπαθί τ', νὰ τήνε πάρ' τὸ κεφάλι τ'ς! . . .

—Ἀκόμα ἀντίγρα μ' ἔρχεσαι; τήνε λέγ'.

Βγάξ' ἐκεῖν' τὴν ὑπογραφή τ'—μ' ἐκεῖνὸς οἰχνοῦνε τὸ σπαθί τ' ἀπ' τὸ χέρι τ'—καὶ τόνε λέγ' :

—Οἱ ἀδερφές μου σὲ τᾶκαμαν οὔλα! Ἄπ' τὴν ζούλια τ'ς! Ἐγὼ δὲν ἔφαταιγα! . . .

Κατόπ' ἐκεῖνος μαλάκωσε ἡ καρδιά τ', τήνε πήρε γυναῖκα τ' κι' ἔκα-
 με σαράντα μέρες καὶ σαράντα νύχτες χαρὰ (γάμο).

Στὸ σπίτι τ'ς ὁ μπαμπᾶς κι' ἡ μάνα τ'ς πέθανανε ἀπ' τὸ γκαῦμό τ'ς
 κι' οἱ ἀδερφές τ'ς, ποὺ δὲ τ'ς ἔπερνε κανείνας, γιατί ἦντανε κακές, τήνε
 εἶπανε καὶ τήνε παρακάλεσανε !

— Σκλάβες κοντὰ σ' νᾶρτουμε ! . . .

Ἐκεῖν', ἀμμὰ ἦντανε καλή. Τσὲ λυπήθ'κε ! Τσὲ πέρν' καντὰ τ'ς, στὸ
 παλάτ' κι' ἔζησανε ἐκεῖν' καλὰ κι' ἐμεῖς κ α λ ὄ τ ε ρ α ! . . .

6) Τσῆ γρηῆς οἱ μέρες.

(Παραμῦθι τοῦ Μάρτη, βλ. γλωσσάριο λέξ. «Μάρτ'ς»).

Μιὰ νύφ' ἔστειλε τῆ μεθερὰ τ'ς, μ' ἓνα τουφάν' (μεγάλῃ χιονοθύελλα)
 νὰ πάγ' καὶ νὰ τήνε φέρ' κεράσια. Ἦθελε νὰ τήνε παγώσ', γι' αὐτό ! Ἦν-
 τανε κακιά ! . . . Πῆρε τὸ καλαθ' ἢ καμμέν' καὶ πήγαινε. Στὸ δρόμο, ποὺ
 πάγαινε, εἶδε λέγ' δώδεκα παλληκάρια ! Τὰ καλησπέρ'σε ! . . .

— Ποῦ πᾶς γιαγιά ; τήνε ρώτ'σανε ἐκεῖνα.

— Νὰ ! μ' ἔστειλε ἡ νύφη μ' νὰ μαζώξω κεράσια !

— Γιαγιά ! τήνε λένε, ποῖδ' ἀπὸ μᾶς εἶναι πιὸ ὄμορφο παλληκάρ ; . . .

— Μὰ παιδάκια μ' ! Οὐλα ὄμορφα εἶστε ! Ἀμμὰ ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ μαυ-
 ρειδερό, μ' ! . . . τί καλοῦτ'κο εἶναι ! . . .

Τὰ δώδεκα τὰ παλληκάρια ἦντανε οἱ δώδεκα οἱ μῆνες καὶ τὸ μαυρι-
 δερό, ἦντανε ὁ Μάρτ'ς ! . . .

Γιὰ μιὰ (ἀμέσως) ὁ Μάρτ'ς κάμν' ἓνα ἥλιο ! . . . χαρὰ Θεοῦ ! . . . Ἀ-
 νοίγ'νε τὰ δέντρα, γιομόζ'νε λουλούδια, γιομόζ'νε φύλλα, κάμνε κεράσια,
 γιομόζ' ἡ γρηῆ τὸ καλαθ' τ'ς καὶ παγαίν' ! . . . Παγαίν' καὶ τὰ δίν-
 σιτῆ νύ-
 φη τ'ς ! . . . Ποιδὺς ξέρ' ἐκεῖν', σὰ τήνε εἶδε τὶ θάμασμα θὰ θάμαξε ! . . .

Ἀντίγρα ἀπὸ τὸ σπίτι τ'ς ἦντανε, μιὰ ἄλλ' πάλε νύφ' καὶ μιὰ πεθερά.

— Ἄντε μητέρα, δὲ μπαγαίν'ς νὰ μαζώξης κι' ἐσὺ καμπόσα κεράσια !
 λέγ' ἢ ἄλλ' ἢ νύφ' !

— Ἄ παγαίνω λέγ' ἢ πεθερά.

Παίρνει τὸ δρόμο καὶ παγαίν'. Ἄνταμών, τὰ δώδεκα τὰ παλληκάρια
 καὶ τήνε ρωτοῦνε :

— Ποῦ πᾶς, γιαγιά ; . . .

— Νὰ μ. ἔστειλε ἡ νύφη μ' νὰ μαζώξω κεράσια ! . . .

— Γιαγιά, τήνε λένε καὶ ἐκεῖνα, ποῖδ' ἀπὸ μᾶς εἶναι πιὸ ὄμορφο παλ-
 ληκάρ' ;

— Μὰ ! . . . οὐλ' ὄμορφ' εἶστε, ἀμμὰ ἐκεῖνο κεῖ τὸ μαῦρο, μ' ! . . ., σὰ
 γκατσιβελος εἶναι ! . . .

Κατσιβέλλο εἶπε τὸ Μάρτ' ! . . . Ἀνοίγ' κι' ἐκεῖνος πάλε τὰ δέντρα,

κάμν' ἤλιο, κάμνε πάλε κεράσια, γιομόζ' τὸ καλάθ' τῇ γρηᾶς. Τὸ γιομόζ', ἀμμά, ἀπὸ κάτ' ἔβανε οὐλο φίδια.

Σὰ μπῆγε ἡ γρηὰ στὸ σπίτι τ'ς, ἀνοίγ' τὸ καλάθ' νὰ βγάλ' τὰ κεράσια, βγαίν'νε τὰ φίδια, τήνε δαγκάν'νε καὶ πεθαίν' ἡ γρηὰ! . . .

Εἶδες ὁ καλὸς ὁ λόγος τί κάμν' καὶ ὁ κακὸς πάλε τί ἔκαμε; . . .

Ἡ μιὰ γρηὰ ἦντανε καλή, ἀμμά ἡ ἄλλ' ἦντανε πολὺ κακιὰ! . . .

7) Τὸ κορίτσο, ποὺ δὲ νῆξεργε τὸ γκόσμο.

Μιὰ βολὰ πάλε ἦντανε ἓνας καὶ δὲν ἄρεξε κανένα κορίτσο νὰ πάρ'. Ἦθελε νὰ πάρ' ἓνα κορίτσο, ποὺ νὰ μὴ ξέρ' τίποτα. Νὰ μὴ ξέρ' κάννε ἀπ' τὸ γκόσμο.

Αὐτὸ τ' ἄκσε ἓνα κορίτσο. Εἶπε τότε στὴ μάννα τ'. — Ἐγὼ αὐτόνα θὰ τόνε πάρω καὶ νὰ δγῆς!

Τί κάμνει! . . . Ἦντανε μὲ τὴ μάννα τ', κ' αὐτὸς πάλε μονάχος τ' σ' ἓνα δρόμο καὶ περπατοῦσε.

Ἔλεγε τὸ κορίτσο:

— Νενὲ μὰ! . . . τί εἶν' αὐτό; (Ἦντανε μιὰ καμηῆλα κ' ἔκαμνε, πὼς φοβοῦντανε).

— Μπουγιονὸκ (μεγάλο προῖμα). Ἐκατὸ χρονῶ λαγός! . . .

— Μπα! . . . ξιπάζ'ντανε τὸ κορίτσο.

Πάγαινανε—πάγαινανε.

— Νενὲ μὰ! . . . τί εἶν' αὐτό; (Ἦντανε μιὰ γάτα).

— Οὐφὰκ (μικρὸ προῖμα) τήνε ἔλεγε ἡ μάννα τ'ς.

Αὐτὸς τ' ἄκουγε καὶ τόνε ἄρεξε, ποὺ τὸ κορίτσο ἦντανε ἄβγαλτο.

— Νὰ γυναῖκα νὰ πάρω, εἶπε μὲ τὸ νοῦ τ'!

Μιὰ καὶ δγυὸ (κατ' εὐθείαν) παγαίν' καὶ τήνε γυρεύ' ἀπ' τὸ μπατέρα τς' λέγ'!

Χαρὲς—πασκαλιές, γέν'κε ἡ χαρά! . . . (ὁ γάμος) καὶ βάσταξε σαράντα μέρες καὶ σαράντα νύχτες. Τὸ ἀντρογόγνυο πῆγε ταξειδ'. Πήγανε λέγ', στὴ Βενετία. Στὸ δρόμο πάγαινανε καλά, ἀμμά τσὲ πιάν' ἓνα κακό, μιὰ θάλασσα, σὰ κόντενανε! Συντέλεια τοῦ κόσμου!

Ἄο καρaboκυρ'ς, λέγ', πιά ἐγὼ δὲ μπόρω ἄλλο! Ὡς ἐδῶ ἦντανε! . . .

Τότες λέγ' ἡ νύφ'.

— Ἐγὼ θὰ πιάσω τὸ τιμόν'! . . . Σήκω' σύ, νὰ κάτσω 'γὼ! . . .

— Μὰ! . . . τήνε λέγ' ὁ ἀντρας τ'ς. Ποῦ ξέρ'ς ἐσὺ γιὰ, ἀπὸ τέτοια,

— Ἐγὼ δὲ γξέρω; Ἐγὼ ἐφτὰ βολὲς πῆγα στὴ Βενετία! . . . Σὰ δὲν ἔκαμνα ἔτσ', πὼς θὰ λὰ σὲ πάρω;

Ἐπιασε τὸ τιμόν' καὶ γιαμιᾶς (ἀμέσως) τὸ καράβ' ἴσια στὴ Βενετία

μπήκε. Ὁ ἄντρας τ'ς μέσ' τῆ χαρά, ποὺ ἡ γυναῖκα τ' βρόθ' κε ἔξυπνη κι' ἔσωσε τόσον κόσμο καὶ σώθ' κανε κι' ἐκεῖν'. Τὰ σάστ'σε ὁ καμμένος.

—Εἶδες; Εἶδες; τόνε ἔλεγε.

8) Οἱ γιάντες.

Ἦντανε μιὰ βολὰ μιὰ ὁμορφ' γυναῖκα, πλούσια καὶ καλή. Ὁ ἄντρας τ'ς τήνε εἶχε καὶ πῶς τήνε εἶχε!.. Ἐνα παλληκάρ' τήνε ἔρριχνε ὄλο λόγια, τήνε κοίταζε, περνοῦσε ἀπὸ τὸ σπίτι τ'ς καὶ ἡσυχία δὲ τήνε ἄφηνε.

Μιὰ μέρα χτύπ'σε τὴ μπόρτα τ'ς μιὰ ζητιάνα κι' ἐκεῖν' κατέβ'κε καὶ τήνε ἔδωκε ὅ,τι τήνε ἔδωκε...

Ἐκεῖν' τὴν ὄρα νά! πάλε τὸ παλληκάρ'. Ἡ ζητιάνα, σὰ τὸ εἶδε, γύρ'σε καὶ τὸ λέγ' :

—Δῶσε τίποτα παλληκάρι μ', κι' ὁ Θεὸς νὰ σὲ φυλάγ' ἀπὸ γυναῖκα!..

—Μπα!.. τί μπόρ' νὰ μὲ κάμ' ἐμένα μιὰ γυναῖκα; τήνε λέγ' κι' ὄλο καὶ γύριζε καὶ κοίταζε τὴν ὁμορφ', τήνε ἔρριχνε ματιές.

Ἡ ζητιάνα ἔφ'χε καὶ τόπες ἐκεῖν' τόνε λέγ' :

—Ἀπόφα θὰ σὲ περιμένω νᾶρτ'ς! Τὸ βράδ' ἡ ὄρα ἐφτὰ ἔλα!.. Ὁ ἄντρας μου φεύγει σήμερα ταξίδ' καὶ θὰ σὲ περιμένω!..

—Καλά, τήνε λέγ' ἐκεῖνος, θάρτω!

Τὸ βράδ' ἀλλάξ, στολίζεται ἐκεῖν', διατάζ' τοὶ δοῦλες τ'ς καὶ συγγυρίζ'νε ἕνα τραπέζ', ἀμὰ τί τραπέζ'!..

Στ'ς ἐφτὰ, μιὰ καὶ δυό, ἔρχεται ἐκεῖνος σιασμένος, λεβαντωμένος, ἀνεβαίν' ἀπάν', κάθεται στὸ τραπέζ' ἐκεῖν', κάθεται κι' ἐκεῖνος, κά' νται κι' οἱ δυό τ'ς!.. Ἐκεῖν' πὰ χαρὰ μεγάλ'!..

Ἀκόμα δὲ μπρόφταξαν νὰ ποῦνε «εἰς ὑγείαν», χτυπάγ' τὸ κουδούν' τοῦ πόρτας!..

—Μπα!.. σ'κόνεται γιαμιᾶς (ἀμέσως) ἐκεῖν' : Τὸ χτύπημα τ' ἀντροῦ μ'! Μ' ἐκεῖνος μὲ εἶπε θὰ λά πάγ' ταξίδ'!.. Μάννα!.. Τί ἀ σὲ κάμω τώρα; Μάννα στὸ κακό!.. Τ' ἀ σὲ κάμω;... Ἄντε μπὲ μέσ' τὴ ντουλάπα! Ἦντανε ἕνα μεγάλο ντολάπ'...

Ἐρχεται ὁ ἄντρας τ'ς καὶ ἀνεβαίν' ἀπάν' καὶ ξιπᾶσ'κε, σὰν εἶδε τέτοιο τραπέζ', τέτοια φαγιά, μαθές, ὁ ἄνθρωπος!..

—Μπρέ, γυναῖκα, τί εἶν' αὐτὰ; Τὶ τραπέζ' εἶν' αὐτό;

—Ἄντρα, περίμενα τὸν ἀγαπητικό μ'! Δὲ μὲ εἶπες θὰ παγαίν'ς στὸ ταξίδ'; Κι' ἐγὼ τόνε εἶπα ἀπόφα νᾶρτ'! Δὲ ντὸ πιστεῦς!;

Ποιὸς ξέρ' ὁ ἄλλος μέσ' τὸ ντολάπ' τί ἔκαμνε! Πῶς ἔτρεμε τὸ καρύδι τ'!..

Ἐκατσανε ὕστερα ἔφαγανε, γέλοια, κουβέντες, ἐκεῖν' πὰ τί δὲ ντόνε ἔλεγε! Σὲ κομμάτ' πάλε ἐκεῖνος τήνε λέγ' :

—Μπρέ γυναῖκα, καμμιά βολὰ δὲν ἔκαμες τέτοια πράματα!

Σὲ τὸ εἶπα καὶ σὲ τὸ ξαναλέγω!... Εἶπα τὸν ἀγαπητικό μ' νῶστ', πὸν θὰ λά φύγ'ς ταξίδ'! Δὲ ντὸ πιστεύ'ς; Δὲ ντὸ πιστεύ'ς; Τόνε ἔχω μέσα στὸ ντολάπ'! Νά! πάρ' τὸ κλειδιά κι' ἄνοιξε!...

—Ἄντε μπρέ, γυναῖκα, μαϊτάπια παίζεις!... (ἀστειεύεσαι).

—Νά! σὲ λέγω, πάρε τὰ κλειδιά κι' ἄνοιξε καὶ δγιέτονα!

—Ἀπλὼν' ἐκεῖνος νὰ πάρ, τὰ κλειδιά:

—Γιάντες! τόνε λέγ' ἐκείν'!

Ἔτσ' ἀπόμ' κε ὁ ἄθρωπος! Ἔτσ' ἀπόμ' κε, πὸν ἦ γυναῖκα τ' τόνε γέλασε ἔτσ' ἐπιδέξια!

Ἐφαγανε, σ' κώθ' κανε, ἔφ'χε ἐκεῖνος νὰ πάγ' νὰ κοιμηθῆ, παγαίν' τότες ἐκείν' κι' ἀνοίγ' τὸ ντολάπ' καὶ τόνε βγάλ'τὸν ἄλλοινα ποιὸς ξέρ' τι χρωματάκ' ἔκαμε τόση ὥρα ἐκεῖ μέσα καὶ τόνε λέγ':

—Ἄντε πάγαινε ἀπὸ ἔδῳ! Πᾶνε στὴ δουλειὰ σ', καὶ νὰ μὴ σὲ δγιῶ νὰ περάσης ἀπὸ τὴ μπόρτα μ'! Καὶ κατάλαβες τί μπόρ' νὰ σὲ κάμ' μιὰ γυναῖκα! Ἄμα σ' ἀρέξ', ξανακάμ' το! Ξαναέλα!

Λέγανε στὰ παιδιά:

Ἄ σὲ πῶ ἴνα παραμύθ';

Τὸ κουκλί καὶ τὸ ρεβίδ'!...

—Ἄ σὲ πῶ κι' ἀκόμα ἓνα!

Τὸ μουσκάρι μὲ τὰ γένεια!...

Β'

ΓΩΣΣΑΡΙΟ, ΤΟΠΟΘΕΣΙΕΣ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Γ Ρ Α Μ Μ Α Τ Ι Κ Η

Α' Φωνητική.

Δίφθογγοι νεώτεροι.

Στή λέξη «μόδινας» (=χαζός, μικρόνους) τὰ φωνήεντα προφέρονται χωριστά, επίσης *Μάης* (προφ. μαζί).

Συναλοιφή.

Λένε: τὰκ'σα, μ' ἔρκεται (ἔρχεται), τ'ῶφερα, μ'ἔγεννε (μ' ἔκαμε νόημα), ἀλλὰ καὶ μὲ ἔγεννε, τὸ εἶπε, μὲ ἔρκεται κ.λ.π.

Συ ν ἰ ζ ῆ σ η. Λένε: παιδιά, χωριά, παλιός, μεριά.

Ἄ ν ἄ π τ υ ξ η φ ω ν ῆ ε ν τ ο ς. Λένε: καπινός, ὄχρητα (ἔχθρα) ἔχτε (χθές), ἐπροχτές.

Κ λ ε ι σ τ ο ἰ φ θ ὄ γ γ ο ι. Τὸ κτ γίνεται χτ—χτῆμα, ἔχτές, χτές, προχτές, ἐπροχτές, φτάνω, ἐπόμενα τὸ χθ γίνεται χτ καὶ τὸ φθ γίνεται φτ.

Στενωτοὶ ἀηχοὶ φθόγγοι.

Ἄ ν ἄ π τ υ ξ ι ς τ ο ὦ γ. Λένε: ἀκούγω, τυραγνώ, θεγός, γαῖμα, λούγω (λούω).

Συριστικὸς φθόγγος.

Ἰ γ ρ ἄ λ λ ρ π ρ ὀ σ υ μ φ ῶ ν ο υ. ἀδερφός, ἦρτε, ὀλόρτος (ὄρθιος), ἔρκουμαι δηλ. τὸ θ γίνεται τ καὶ τὸ χ γίνεται κ.

Τὰ σύμφωνα κ. π. τ., ἀπαντῶνται κάπως μὲ δασύτητα. Π.χ. π'ί'ρα, ποτ'ἴζω, π'οτ'ἴζω, κ'ακ'ός,

Σύμπλεγμα συμφώνου,

Τ ε λ ι κ ὸ ν. Λένε: τὸθ Θεό, τὸδ δαίμονα, τὸκ κριάσ' (τὸ κρέας), τὸκ καλό. Ἐπίσης δὲ γξέρω, τὸ ννεῖλα, τόννε λέγω, τὴ ννειῖδα, δὲ γκαταλαβαίνω.

Ἄ ν ἄ π τ υ ξ η ἄ λ ὅ γ ο υ ἔ ρ ρ ἰ ν ο υ. Λέγουν: ὄντας (ὄταν).

Τὸ ν π ρ ὀ τ ο ὦ θ. χ. φ. ἀφομοιώνεται. Λένε: πεθθερός, σ'χχώριο, συφφέρνει (συμφέρει).

Ἐπένθεσις.

Δ ι π λ ᾱ σ ὺ μ φ ω ν α. Λένε: κακ-κός, καλ-λός, πετ-τεινός, μαξ-ζώνω, τρουπ-πώνω, χ-χουλιάρ' (τὸ κουτάλι), μαθ-θέ, ν-νουνός κ.λ.π.

Το νισμός. Ἐπιδρά ὁ τόνος στὸ χρόνο τῆς συλλαβῆς. Π.χ. πιπέ-εοῦ τώ-ωρα. Βλ. καὶ «γραμματικὲς παρατηρήσεις συμπληρωματικὲς», παράγο. ἀριθμ. 3 σ. 249.

Β' Τυπικό.

Κλίση τοῦ ἄρθρου. Ἀρσενικό: ὁ, τοῦ, τό, ἔ, οἱ, ἀπ' τοῖ, τοῖ, ἔ. Θηλυκό: ἡ, τῆ, τή, ἔ, οἱ ἀπ' τοῖ, τοῖ, ἔ. Οὐδέτερο: τό, τοῦ, τὸ, ἔ, τά, ἀπ' τά, τά, ἔ.

Κλίση τοῦ ὀνόματος. Λένε: ἀδρεφές, ψεύτηδες, χτίστες. Δέν λένε: τῶν μελισσῶν, μελισσῶ ἢ μελισσῶνε, ἀλλὰ ἀπ' τοῖ μέλ'σες.

Τὰ οὐδέτερα σχηματίζουν τὸν πληθυντικὸν τοὺς ὅσα τελειώνουν εἰς -ος, ἔτσι: τὰ κέρδητα, τὰ πάθητα τὰ λάθητα, τὰ ἄνθητα.

Ἡ γενική τῶν εἰς -μα καὶ -α οὐδετέρων σχηματίζεται: τοῦ πραγματιοῦ τοῦ χωματιοῦ, τοῦ γραμματιοῦ, γονατιοῦ.

Τὸ γράψιμο στὴ γενική κάνει: ἀπ' τὸ γράψιμο.

Σχηματισμός παρθετικῶν. Καλός, πιὸ καλός, ἀκόμα πιὸ καλός, ἐπίσης καλός, καλύτερος, ἀκόμα πιὸ καλύτερος. Χαζή, πιὸ χαζή, ἀκόμα πιὸ χαζή (ἢ ντίμπιντοῦς χαζή=ὑπερθετικὸς βαθμός).

Λένε: καλῶτατος, κοντύτερος, χειρότερος. Λένε: κατακόκκινος, θεο-τρελλος. Λίγο κοντύτερος, λίγο καλύτερος, ἀκόμα καλὸς (καλύτερος), ὁ πιὸ καλός, ὁ πιὸ κακός (ὁ χειρίστος).

Ἐπιρρήματα. Εἰς -ῶς ἐπιρρήματα δὲν ὑπάρχουν. Λένε: Καλά, κακά, πονηρά, τρομερά κλπ.

Ἀριθμητικά. Ἐνα, ἐνοῦ, ἐπίσης ἀπὸ ἕνα (γενικ.), ἕνα. Δυό, ἀπὸ δυό, δυό. Τρία, ἀπὸ τρία, τρία. Τέσσερα, ἀπὸ τέσσερα, τέσσερα. Τὸ μισό, τοῦ μισοῦ, ἐπίσης ἀπ' τὸ μισό, τὸ μισό.

Διανεμητικά: ἕνας-ἕνας ἢ ἀπὸ ἕνας, δυὸ-δυὸ ἢ ἀπὸ δυό, τρεῖς-τρεῖς ἢ ἀπὸ τρεῖς

Πολλαπλασιαστικά: διπλός, τριπλός ἢ τριδιπλός, τετράδιπλος.

Ἐπιτακτική χρῆσι τοῦ τρία, πέντε, ἑπτά: τρικοῦβερο (τραπέζι—φέστα) πεντάγνωμος, ἑφτάφυχος.

Τύποι ἀριθμητικοὶ εἰς—αριά, άρα, άρι, άρικο: ἑκατοσταριά, πενηντάρα, τριαντάρ(ι) χιλιάρ'κο.

Ἀντωνυμίες. Προσωπικὲς βλ. «μερικοὶ χρόνοι ρημάτων στὴν ὀριστική». Αὐτοπαθεῖς: ὁ ἑαυτός μου, τοῦ ἑαυτοῦ μ'. Κτητικὲς: ὁ δικός μου, ἡ δική τ', τὸ δικό τ'. Δεικτικὲς: αὐτός, ἐκεῖνος. Ἀναφορικὲς: ἐπίσης εἶναι γνωστὲς. Ἐρωτηματικὲς: Γνωστὲς. Ἀόριστοι: κανεῖς, καθένας κατιτῖς, ὅποιος.

Προθέσεις. Ἀπανεβαίνω=ἐνοχλῶ, καταλαμβάνω ἐξ ὀλοκλήρου, (σὲ περίπτωση ἀρρώστιας ἢ ἐπιβάλλω), μακρὰ ἀπὸ σένα (σύνταξη) Ξεγίε-

λιοῦμαι, περιγεῶ, πέρε = παρὰ (βλ. παροιμ. ἀριθμ. 38). Ἐνεπεινῶ (=βλ. λέξ. γλωσσάριο, ἐπίσης ἀναγελαστούρα).

Ρ ή μ α τ α. Βλ. «μερικοί χρόνοι ρημάτων» σ. 250.

Τὸ εἶμαι, στὸν παρατατ. κάνει : ἦμ' να, ἦσ' να, ἦντανε, ἦμαστανε, ἦσαστανε, ἦντανε. Τὸ ἀγαπῶ, παρατατ. ἀγαποῦσα, Ἐγαποιοῦμαι, παρατατ. ἀγαποιοῦμνα, ἀόρ. ἀγαπήθ'κα.

Ἐποκόβω (σύνθ. ρήματα), ἀπὸ κοφτά. Παραστέκουμαι (βοηθῶ), παραστέκουμ'να. Διαβολεύουμαι, διαβολεύουμ' να. Ἐκούγω, ἀκούς. Κλαίγω, κλαίς, λέγω, λές, τρανεύω, τρανεύ'ς.

Μετοχές : χρειζοῦμενος, χαρισάμενος, παγαινάμενος, τραγουδῶντας.

Γ' Παραγωγή καὶ σύνθεση.

Ἐποκοριστικά : κορ'τόσπ'λο. γαδουράκ', παιδαρέλλ', παιδίτσι, (βλ. γλωσσάριο).

Μεγεθυντικὲς καταλήξεις : μεθύστακας, ψεύταρος, κλέφταρος, χερουκλα, ἀβγάρα, ἀβγούκλα, κεφάλα, κέφαλος (μὲ μεγάλο κεφάλι), ἀντροῦκλος, ματάρα (μεγάλο μάτι), φωνάρα.

Ἐνόματα εἰς—της : Νεροκουβαλητής, κλαδευτής.

Ἐνόματα τῶν θηλυκῶν τῶν ζώων : λαγίνα, γαϊδούρα καὶ γαιδάρα, σκύλλα, προβατίνα, κουνέλλα, κάτα (γάτα), ἀλόγα, βουβάλλα.

Πατρωνυμικά : ὁ γιὸς τοῦ Θόδωρ'.

Ἀνδρωνυμικά. Ἐλεξαντρέσσα ἢ ἡ Ἐλεξαντροῦ (ἡ γυναῖκα τοῦ Ἐλεξαντρῆ), ἡ Ζαφειροπούλινα (ἡ γυναῖκα τοῦ Ζαφειρόπουλου), ἡ Θεωδωράκινα (ἡ γυναῖκα τοῦ Θεόδωρ'), ἡ Δημοστέναινα (ἡ γυν. τοῦ Δημοστέν').

Καταλήξεις διάφορες : Ἐπιβάτες, Ἐπιβατιανός, Ἐπιβατιανή. Ντελλῶνες (οἱ Δελλιῶνες), Ντελλιωνίτ'ς, Ντελλιωνίτ'σσα, Ντελλιωνιτάκ. Κονομιοῦ (τὸ χωρ. Οἰκονομίον), Κονομιὰτ'ς, Κονομιατάκ', Μαρμαρᾶς, Μαρμαρινός, Μαρμαρινή. Πιβάτες (οἱ Ἐπιβάτες), Πιβατιανός, Πιβατιανή, Πιβατιανάκ'.

Δ' Συντακτικό.

Χρήση τῆς γενικῆς : Πεθαμένος τῆς πείνας ἢ τῆς δίψας.

Πῶς ἐκφέρεται ἡ εὐχή : Νὰ ἔδινε ὁ Θεὸς νά..., νὰ ἦντανε νά...,

Πῶς ἐκφέρεται ἡ ὑπόθεση, ἡ ἐπιθυμία : Νὰ εἶχα παραδες..., νὰ εἶχα μπάρεμ (τουλάχιστο) παραδες.

Πῶς ἐκφράζεται ἡ ἀμφιβολία ἢ ἀπορία : Τάχατες τὸ εἶπε ! μὴγὰρ τὸ ἦθελε !, μάννα, μαννάκα μ' ἀλήθεια, (βλ. γλωσσάρι. λέξ. μάννα).

Ἐγανάχτηση : Μαννά πιά ! φύγ' ἀπὸ 'δῶ !

Προσταχτικὲς φράσεις : Νὰ καίγεις ! (βλ. λέξη, καίγουμαι), σκασιμός ! πλαντασιμός !

Προτάσεις : Θέλ'ς δὲ θέλ'ς θὰ πᾶς ! Ἰστὲρ ἰστεμὲς μὲ πλήρωσε !

Χρήση συνδέσμων : Τόνε γλέπω κι' ἔρχεται. Τώρα σὲ κομμάτ'! (σὲ λίγο). Ὅσο νὰ γυρίσ' νὰ δγῆς, (ἐγὼ ἔφταξα κι' ὄλας).

Χρονικὲς προτάσεις : Ὅσο νὰ πῆς τρία (ἐγὼ ἐδῶ θὰ βρεθῶ) ! Ὅσο νὰ πῆς κρομμύδ' (μπροστὰ σ' θὰ μὲ δγῆς) ! Μιὰ καὶ ἦρτε, ἄς κάτσ'. Πρὶν ἀπ' τοῦ Νῶε τὸ γκαϊρό ! Σὰν τὰ χιόνια (καλῶς ἦρτες !)

Τελικὲς προτάσεις : Γιὰ νὰ μὴ στὸ πῶ ! Γιὰ νὰ μὲ ρώταγες !

Ἄλλες προτάσεις : Νὰ μὴ σώσ' νὰ γυρίσ' ! Πολὺ τὸ φοβοῦμαι, πὼς τὸ παρόκαμες πιά !

Χρήση τοῦ πού καὶ πὼς : Χαίρουμε, πού σὲ γλέπω. Μὲ εἶπες, πὼς θὰ λᾶρτ'ς ! Θὰ πῆς πὼς θὰ νᾶρτω.

Χρήση τοῦ μὴ : Δὲ σὲ εἶπα νὰ μὴ τὸ πῆς ! Δὲ σὲ εἶπε κανένας νὰ μὴ τὸ κάμ'ς ! Σὲ εἶπα νὰ μὴ μιλάς ἐσύ.

Μόρια καταφατικὰ καὶ ἀποφατικὰ : Ναι γιά ! Ὁχ' γιά ! Ὁχ' μά ! Ὁχ' μου ! Ναι μου !

Διάφορες συντάξεις : Δὲ γροϊκάγω, δὲ γροϊκ'σε. Αὐτὸς μ' ἀρέζ' ! Πεινοῦνε καὶ τὰ ρουχάκια τ' ! (σὲ μικρὰ παιδιὰ σὲ περίπτωσι πείνας λέγεται). Δίψασ' ἢ καρδίτσα τ' ! Πείνασε ἢ καρδίτσα τ' ! Τόνε ἔδωκα ἓνα χέρ' ! (τὸν βοήθησα). Νὰ κουρεύεσαι ! Νὰ καίγεις ! Τόνε ἔκαμα ἀπ' ἄσπροῦ ! Πῆρα τ' ἀνάπлага ! (Βλ. γλωσσάριο, λέξεις : «κουρεύουμαι, καίγουμαι ἀπ' ἄσπροῦ, ἀνάπлага»). Κόβεται ὁ ὄφθαλμός μου ! (=συχν' ἄζω πολὺ κᾶπου, δὲν ξεκολῶ ἀπὸ κᾶπου).

Σημ. 1η. Μέσα στὶς φράσεις, πού ἔχει τὸ γλωσσάριο, ὑπάρχουν πολλές ἰδιωματικὲς συντάξεις.

Σημ. 2α. Στὴ σύνταξι τοῦ κεφαλαίου «Γραμματικὴ» τηρήθησαν οἱ «Ὁδηγία πρὸς συλλογὴν τοῦ δημῶδους γλωσσικοῦ ὕλικου» τῆς «ἐν Ἀθήναις γλωσσικῆς ἐταιρείας».

Οἱ ἐπόμενες «Γραμματικὲς παρατηρήσεις, συμπληρωματικὲς» εἶχαν γραφεῖ στὴν πρωταρχικὴ ἐργασία, ὡς «γραμματικὲς παρατηρήσεις» τότε, καὶ παραμένουν καὶ τώρα, γιὰτὶ κρίνουμε, πὼς δὲν εἶναι περιττές.

Γραμματικὲς παρατηρήσεις συμπληρωματικὲς

1) Στὸς Ἐπιβάτες γενικὰ προφέρουν πολὺ καθαρά, χωρὶς ν' ἀλλοιώνονται τὰ φωνήεντα.

2) Ὅταν εἶναι μαζί δύο σύμφωνα, προφέρονται κᾶπως βαρειά π.χ. «τ' ἀρχοντικὰ» (ἀρχοντικὰ=ἢ ἀρχοντικὴ συνοικία τοῦ χωριοῦ, ὅπως λεγότανε, στὸ ἀνατολικὸ μέρος), «μπρὲ» (μπμπρὲ).

3) Ἐκεῖνο, πού ξεχωρίζει ἰδιαίτερα στὴ γραμματικὴ τοῦ ἰδιώματος τοῦ χωριοῦ μου, εἶναι ὁ τόνος, πού βάζουν στὴν πρὶν ἀπὸ τὴν προπαραλήγουσα

συλλαβή, πολλές φορές και πιό πέρα. Λένε : «ἐφαγαμε, σήκωσατε, δούλεψανε, γένουμαστανε (γινόμεασταν)», χωρίς ν' ἀκούεται και ὁ δεύτερος τόνος πιό ἀδύνατος σ' ἄλλη συλλαβή, ὅπως συμβαίνει ἄλλοῦ, σ' ἄλλα μέρη.

4) Συγκόβουν φωνήεντα και διφθόγγους στο μέσο τῆς λέξης, ὅταν δὲν τονίζονται. Λένε : «ἀγορόπ'λο, μαζών'με, ἀπολύθ'κε, πιατόπ'λο, κοιμήθ'κε».

5) Τὸ ἴδιο γίνεται και σὲ δυο σημεία. Λένε : «(ἐμεῖς) σ'κών'με, κορ'τσόπ'λο, ὠρ'μάζ'νε (ὠριμάζουνε)».

6) Τὰ φωνήεντα στη λήγουσα, ὅταν δὲν ἔχουν τόνο, δὲν προφέρονται. Λένε : «Ἐλέν', Μαριάνθ', Νικολάκ'ς», ἐνῶ «καλός, Ἀριστή, Σμαρώ», τονίζονται και προφέρονται πολὺ καθαρά.

7) Στὰ σύμφωνα κ, γ, χ, ὅπως και λ, ν πρὸ ἀποβαλλομένου φωνήεντος, συνηγεῖ ἓνα ἕλαφρὸ ι. Δὲν προφέρεται τὸ κ, ὅπως στη λέξη Balzac ἢ τὸ χ (στη γερμ. λέξη) noch, ἢ ὦχ! (ὦχ! ἀδελφέ), ἀλλὰ φωτίκ(ι)=τὸ δῶρο τοῦ νουνοῦ κατὰ τὴν ἑορτὴ τῶν Φώτων, πουλαράκ(ι), Ἐλενάκ(ι), τὸ χ φωτήχ(ι)=ὁ ὀκτώηχος, τὸ λ δαχτύλ(ι), τὸ ν ὄχι, ὅπως στη λέξη Ἑλλην (ὁ Ἑλλην), ἀλλὰ οἱ Ἑλληνι(ι)=οἱ Ἑλληνοὶ (οἱ Ἑλληνες, βλ. γλωσσάριο). Τὴν ἀποβολὴ τῶν φωνηέντων, ἀλλὰ και τὴν ἕλαφρὰ διατήρηση ἑνὸς ι, τὴν σημειώνουμε στὴν ἐργασία μὲ ἀπόστροφο, δηλ. δαχτύλ' κι' ὄχι δαχτύλ, πιατάκ' κι' ὄχι πιατάκ, δεμέν' κι' ὄχι δεμέν, Ἐλέν' κι' ὄχι Ἐλέν.

8) Συχνὰ παραλείπεται—ἐκτὸς ἀπὸ τὰ φωνήεντα και διφθόγγους, ποὺ ἀναφέρουμε στὴν 4 και 5 παρατήρηση—κι' ὀλόκληρη συλλαβή, ὅπως : «λούσ'κατε (λουστήκατε), ἀποβάλ'κε (ἀποβάλθηκε=ἀπέβαλε), λούσ'κα (λούστηκα), προξενεύ'κα (προξενεύτηκα), παντρεύ'κα (παντρεύτηκα).

9) Στὶς συλλαβὲς ἢ μᾶλλον στὶς λέξεις νὰ και θὰ, ἐξαλοίφονται πολλές φορές τὰ σύμφωνα. Λένε : «π'ὰ πᾶς ;»=ποὺ νὰ πᾶς ; ἢ ποῦ θὰ πᾶς ; Ἐπίσης, «τὸ παιδί ἂ πέσ', ἂ σκοτωθῆ !»=τὸ παιδί νὰ ἢ θὰ πέση και νὰ ἢ θὰ σκοτωθῆ ! Ἐπίσης, «ἂ τότε κόψω 'γὼ τὸ βήγα τ' !»=θὰ τὸν κόψω ἐγὼ τὸν βήγα του (θὰ τὸν βάλω στη θέση του).

10. Ὅσο, γιὰ τὴν παραγωγή τῶν λέξεων, ὑπάρχουν παρεφθαρμένες ἑλληνικὲς, ὅπως «γούγια ἢ οὔγια=ῶια ἢ ὠια, ἀδράχτ'=ἄτρακτος κ.λ.π. και πολλές τουρκικὲς, ὅπως τζουχάπ'=ἀπάντηση πληρωμένη (τουρκ. τζεβάπ !), κοσιάζω=τρέχω, καζαντίζω=ἀποκτῶ, ἄσκι=κρέμασμα κ.λ.π., κ.λ.π.»

Μερικοὶ χρόνοι ρημάτων στὴν ὀριστικὴ

Τὸ ρῆμα «γένουμαι».

Ἐνεστώς	Παρατατικός	Ἀόριστος	Μέλλον
Ἐγὼ γένουμι	γένουμ'να	γέν'κα	θὰ γένω
ἐσὺ γένεσαι	γένουσ'να	γέν'κες	θὰ γέν'ς
αὐτὸς γένεται	γέν'ντανε	γέν'κε	θὰ γέν'

<i>Ἑνεσιῶς</i>	<i>Παραιατικῶς</i>	<i>Ἀόριστος</i>	<i>Μέλλον</i>
ἔμεις γέν ^ῳ μαστε	γέν ^ῳ μαστανε	γέν ^ῳ καμε	θὰ γέν ^ῳ με
ἔσεις γένουστε	γένουσαστανε	γέν ^ῳ κατε	θὰ γέν ^ῳ τε
ἢ γένεστε			
αὐτοὶ γέν ^ῳ νται	γέν ^ῳ ντανε	γέν ^ῳ κανε	θὰ γέν ^ῳ νε
ἢ γένουνται			

Τὸ ρῆμα «λούγουμαι».

Ἑνεσιῶς

Ἐγὼ λούγουμαι
 ἐσὺ λούγεσαι
 αὐτὸς λούγεται
 ἔμεις λούγ^ῳμαστε ἢ λούγουμαστε
 ἔσεις λούγουστε
 αὐτοὶ λούγ^ῳνται ἢ λούγουνται

Ἀόριστος

λούσ^ῳκα ἢ λούθ^ῳκα
 λούσ^ῳκες »
 λούσ^ῳκε »
 λούσ^ῳκαμε »
 λούσ^ῳκατε »
 λούσ^ῳκανε »

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

(Δέξεις καὶ παροιμιώδεις φράσεις)

Α

ἀβατσουριά (ἡ)=βατομουριά.

ἀβγάρα ἢ ἀβγούκλα (ἡ)=μεγάλο αὐγό.

ἀγανο (τὸ)=ἄχυρο, ποὺ προσέρχεται ὄχι ἀπὸ τὸν κορμὸ τοῦ σιτηροῦ, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν καρπὸ του. Κυρίως τοῦ κριθαριοῦ, ποὺ εἶναι ἀνώμαλο στὴν ἐπιφάνειά του καὶ κάθε παρόμοιο τσαλί.

—Μέσ' τὸ μάτι μ', μῆκ' ἕνα ἀγανο, ἐκεῖ ποὺ ἀλώνιζα ἔχτε καὶ δὲ λέγ' νὰ βγῆ.

ἀγγελουσκιάζουμαι=1) βλέπω τὸν ἄγγελό μου.

—Μὴ τότε μιλήτε, μὴ τότε κουνεῖτε τὸν ἄνθρωπο κι' ἀγγελουσκιάζεται.

2) νυστάζω.

—Τί ἀγγελουσκιάζεσαι ; Δὲ μ^πᾶς νὰ κομηθῆς !

ἀγγοροπρίζουμαι=πρίζουμαι στὸ πρόσωπο.

ἀγίασματις (ὁ)=ὁ κληρικὸς ἀπάτης τῆς ἐκκλησίας, ποὺ στέκεται καὶ

γεμίζει τὰ ποτήρια μὲ ἀγίασμό.

Συνήθως ἔλεγε :

—Καὶ γιὰ τὸν ἀγίασματιῆ : (Καὶ τοῦ δίνανε χρήματα).

ἀγκίδα (ἡ)=ἀκίδα.

—Μπήκε μιὰ ἀγκίδα μέσ' τὸ χέρι μ' !

ἀγλειφοπινάκα (ὁ)=σφετεριστής, ὁποῖος δὲν ἀφήνει εὐκαιρία νὰ μὴν ἐπωφεληθῆ.

—Αὐτὸς (αὐτῆ) εἶναι μιὰ ἀγλειφοπινάκα ! Ταῖρ' δὲν ἔχ' !

ἀγνωστος (ὁ)=ἄμυθαλος, χωρὶς γνώση.—Τόνε λογαριάζεις κι' ἐκείνο-να τὸν ἀγνωστο, τὸν ἄνθρωπο !

ἀγορόπ^ῳλο (τὸ)=ἀγοράκι.

—Ἄχ ! τ' ἀγορόπ^ῳλο μ' ! ("Ὅταν τὸ χαϊδεύουν).

ἀγουλας (ὁ)=τύλος τῶν χειρῶν.

—Τὰ χέρια μ' γιόμ^ῳσανε ἀγούλ'.

(Βλ. δοξασίες, ἀριθμ. 36),

ἀδικοσυρίχτρα (ἡ)=γυναίκα, ποὺ κατηγορεῖ, ποὺ βγάζει ἀδικα λόγια.—Ἄπ' τὸ Θεὸ νὰ τῶβρη ἢ ἀδικοσυρίχτρα !

ἄδραχτ^τ (τὸ)=ἄτρακτος. Ἐργαλεῖο, πού κλώθουν μαλλί ἢ βαμβάκι, ἀπὸ ξύλο καμωμένο.

—Ποῦ ἔναι τὸ καινούργιο, τ^τ ἄδραχτ^τ;

ἄδραχτος (ὁ)=σιδερένιο μεγάλο ἄδραχτι, πού ἐνώνουν δυὸ κλωστὲς μαζί μαλλί ἢ βαμβάκι) καὶ τὶς κλώθουν.

—Γιόμ^τσε ὁ ἄδραχτος καὶ δὲ γυρ^τ νάγ^τ πιά!

ἄθεόκριτος (ὁ)=(ἐπίθ.) ἐκεῖνος, πού δὲ φοβᾶται νὰ τὸν κρίνῃ ὁ Θεός.

—Ὁ ἄθεόκριτος, ὄλα τ^τ ἀρνιέται!

ἄθερίνα (ἡ)=εἶδος σαρδέλλας λεπτιῆς. —Γίνονται οἱ ἄθερίνες τηγαυιτές, βραστές ἢ μὲ κουρκούτι δύο - δύο.

—Ὁ Γιάνν^τς ἔβγαλε πολὺ ἄθερίνα καὶ θὰ φάγ^τ ὁ κόσμος ψαράκ^τ

Ἄϊ-Γιωργιά (ἡ)=ἡ πασχαλιά (δέντρο).

Ἄϊ-Δημητριάτ^τκα (τὰ)=τὰ χρυσάνθεμα.

ἄ(κ)α=ὄχι—Πῆγες σήμερα στὴν ὀνομασία τοῦ Πέτρου; —Ἄ(κ)α!

ἄκλωθο (τὸ)=τὸ ὕστερο (ὁ πλακουῆς).

ἄκματζῆς (ὁ)=1) γεράκι (πουλί). 2) ἄρπαγος.

—Τί κοιτάξεις, σὰ τὸν ἄκματζῆ!

ἄκράνοιχτα=ὀλίγο ἀνοιχτά.

—Ἡ πόρτα εἶναι ἀκράνοιχτ^τ.

—Τὸ παραθύρ, ἀπόμ^τκε ἀκράνοιχτο.

ἄλάργα=μακροῦ.

—Θὰ παγαῖνο, γιατί τὸ σπῖτ^τ μας εἶναι ἄλάργα καὶ νύχτωσε.

—Ἄλλάργα πὸ μένα κ^τ ὅ,τι θέλ^τ ἄς εἶναι. Δὲ τότε παίρνω!

ἄλειμμα (τὸ)=πάχος, ἐπίσης καὶ ἀλοιφή.—Τί ἄλειμμα τὸ ἄλειψες;

—Τὸ κρέας, πού πήραμε τὶ ἄλειμμα εἶν^τ ἐκεῖνο, πὼχ^τ!

—Κόπ^τκε τ^τ ἄλειμμα μ^τ! (Φοβήθηκα πολὺ).

ἄλειμματόνω=στενοχωροῦμαι πολὺ, χωρὶς νὰ μπορῶ νὰ μιλήσω.

—Τ^τ ἄκουγα κ^τ ἀλειμμάτωνα, ἄμμά τι θὰ νὰ πῶ.

ἄλειπανάβατο (τὸ)=ψωμί, χωρὶς κανονικὴ ἀνέβαση,

—Τὸ ψωμί μας σήμερα δὲν ἀνέβ^τκε. Γέν^τκε ἀλειπανάβατο.

Ἄλεξαντρῆς (ὁ)=Ἄλέξανδρος.

ἄλευρι (τὸ)=συνήθης ἔκφραση:

—Αὐτὸς (αὐτῆ), ἔχ^τ ἄλευρι ἀπλωμένο:

Λέγεται σὲ περίπτωση, ἀδιαφορίας ἢ ὅταν ἐπαναπαύεται κανεὶς, σὲ ὅποια δὴποτε περίπτωση, σὲ ἄλλον.

—Ἐγὼ τότε λέγω νὰ κοιτάξ^τ καμμιά δουλειά, πού ἔχ^τ τόσα παιδιὰ, κ^τ ἐκεῖνος ἔχ^τ ἄλευρι ἀπλωμένο!

—Τὸ παιδί τ^τ τὸ τραγ^τ ἢ ἀρρώστια κ^τ ἐκεῖνος ἔχει ἄλευρι ἀπλωμένο!

ἄλευροῦρίζω=1) ψάχνω.

—Σκώθ^τκα πρῶτ^τ-πρῶτ^τ κ^τ ὄλα τ^τ ἄλευροῦρίζ^τσα, γιὰ ναῦρω τὴ βελόνα μ^τ

2) διορθώνω, τακτοποιῶ.

—Ἡ κόρη τ^τς, ἡ μικρῆ, νὰ δγῆς τί καλά, πού ἄλευροῦρίζ^τ τὸ σπῖτ^τ

3) κλέφτω.

—Αὐτῆνα νὰ μὴ τῆνε βάζ^ττε μέσ^τ τὸ σπῖτ^τ σας^τ, γιατί ὄλα θὰ σᾶς τὰ ἄλευροῦρίζ^τ!

ἄλίπατο (τὸ)=ἀλίπεδο, ἄνω κάτω, σὰν θάλασσα.

Ἦρτανε τὰ εἰλο^τημένα (τὰ παιδιὰ) καὶ μᾶς ἔκαμανε ἀλίπατο!

—Μέθ^τσε ὁ γιὸς τ^τς καὶ τ^τς ἔκαμε ἐπέ, λέγ, ἀλίπατο!

ἄλλάγ^τ ἢ ἀλλάι (τὸ)=πλήθος κόσμου, πού ἔχει συγκεντρωθεῖ, ὅμως μ^τ ὀρισμένο σκοπὸ μάλλον κ^τ ὄχι τυχαῖο.

—Ἔρχεται ὁ γαμπρὸς νὰ πάρ^τ τὴ νύφ^τ μ^τ ὄλο τὸ ἀλλάγι τ^τ!

ἄλλαξομοσιδιάζω=ἀλλάζουν τὰ χαρακτηριστικὰ του προσώπου μου, παραμορφώνουμαι.

ἀλλέστα=ἀμέσως, μετὰ χαρᾶς, διὰ μιᾶς.

—Ἀκόμα δὲ **μπρόφταξα**, νὰ τὸ πῶ νᾶρτ' μ' στὸ παναῦρ', ἐκεῖνο ἀλλέστα. Μάνε-μάνε ἐτοιμάσ' κε. —Σὰ μὲ εἶπε ἔλα, νὰ πάμε νὰ σὲ πάρω παπούτσι, ἐγὼ ἀλλέστα! Γιὰ μιᾶς τελείωσα τὶ δουλειές μου, συγγυρίσ' κα καὶ πῆγα!

ἀλλ' ἢ ἀλλοῖνοι ἢ ἄλλοιν' ἢ ἄλλ' νοι (οἶ)=οἱ ἄλλοι.

—Ἐδῶ, ποὺ πᾶν' οἱ ἄλλ'! (Φράση, ποὺ συνηθίζεται, ὅταν κανεὶς φεύγει ξαφνικά, γιὰ ν' ἀποφύγη κάποια ἀνεπιθύμητη συνάντηση). Ἐδῶ πᾶν κι' ἄλλ'.

ἀλόγα (ἦ)=κορίτσι ζωηρό.

Τί τὴν ἀφῆν'ς τὴ γκόρη σ', μ' αὐτήνα τὴν ἀλόγα!

ἀλόγατο (τὸ)=τὸ ἄλογο.

ἀλονυχτιὰ (ἦ)=ὄλονύχτια ἀκολουθία.

ἀλμπουρο (τὸ)=ἰστός πλοίου.

ἀλωκάν' (ἦ)=τὸ μέσο τοῦ ἀλωνίσματος (μακρὸ ξύλινο εἶδος, μὲ σφηνωμένες πέτρες, σὲ ὅλη τοὺ τὴν κάτω ἐπιφάνεια) ἢ δοκράνη.

ἀλῶν' (τὸ)=ὁ ἄλων.

—Ἄντε ἂ πάμε στ' ἄλῶν', ἀ κάτω' με στὴν ἀλωκάν'!

ἀλφάδ' (τὸ)=ἐργαλεῖο τεκτονικό, ποὺ βοηθεῖ, γιὰ νὰ εὐθυγραμμίζουν.

ἀλφραδιάζω=μεταχειρίζομαι τὸ ἀλφάδι.

—Μ'... τί καλοκαμωμένο ντουβάρ'! Τὸ ἀλφάδιασες; Σὰ ἀλφραδιασμένο εἶναι!

ἄμμα ἢ ἄμμα=ἄλλα, ὅταν, ὅμως. —Ἐσὺ θὰ πᾶς, ἄμμα ἐγὼ δὲ θάρτω.

—Ἄμμα θάρτ'ς, θὰ σὲ πῶ κατιτίς.

—Ἐσὺ ἔτ' θαρρεῖς, ἐγὼ δὲ τήγε πιστεύω ἄμμα!

ἄμνια (ἦ)=θεία.

—Ἀὔριο θάρτ' ἢ ἄμνια ἢ Καζδὼ!

ἄμπάρ' (τὸ)=ἀποθήκη (οἰκδόμη) καὶ σεντούκι μεγάλο, γι' ἀποθήκευση, ἀποθήκη πλοίου. Ἐπίσης μεταφορικά, σημαίνει φαρδεῖα καρδιά.

—Ἄμπάρ' καρδιά ἔχ' πιά αὐτός!

ἄμπάρα (ἦ)=τὸ σίδερο, ποὺ κρατᾷ ἐσωτερικῶς καὶ κλειδώνει τὶς πόρτες καὶ κυρίως τὶς ἐξώπορτες.

—Ἐβυλες τὴν ἄμπάρα;

ἄμπαρῶνω=βάζω τὴν ἄμπάρα, κλείνω, κλειδώνω.

—Τί ἄμπαρῶν'κατε μέρα-μεσημέρ'!

ἄμπᾶς (ὁ)=παλτὸ μπλὲ ναυτικό, βαρὺ, μὲ γούνα στὸ ἐσωτερικό του (ἢ) γιὰ ἐπίσης γούνινο. Κάθε βαρὺ παλτὸ ἢ ἔνδυμα. Καὶ χοντροκαμωμένο.

—Τί ἄμπᾶς εἶν' αὐτός; Πῶς τόνε σ' κών'ς;

ἄμπαδικὸ (τὸ)=ἐμπόρευμα ἀμπάδων, ἀλλὰ κυρίως γενικὰ τὰ ὑφάσματα, ποὺ μεταχειρίζοτανε, γιὰ τὴν κατασκευὴ ἀνδρικών ἐνδυμασιῶν παλιᾶς ἐποχῆς. Οἱ ναυτικοὶ φοροῦσαν μπλὲ ρούχα καὶ οἱ γεωργοὶ καφέ.

ἄμόν' (τὸ)=ὁ ἄκμων.

ἄμωρος (ὁ)=κάτι, ποὺ ἔχει ἐξαφανιστεῖ. Καὶ στὰ τρία γένη τὸ μεταχειρίζονται.

—Ποῦ ναι μωρὴ ἢ κάλτσα μ'; Ἄμωρ' πιά γέν'κε!

ἄμώνω=δοκίζομαι, δμνύω. Τὰ παιδιὰ συνηθίζουν πολὺ μεταξὺ τους, ἀντὶ τοῦ ὄρκου:

—Ἄμωσε! ἢ ἄμωσε ντέ!

ἀναγελαστούρ'ς, α, κο (ὁ, ἦ, τὸ)=ἐκεῖνος, ποὺ περιγελά, ἐκείνη, ἐκεῖνο.

ἀναγκαῖο (τὸ)=ἀποχωρητήριο.

ἀναγκαῖος (ὁ)=»

ἀνακατωτούρα (ἦ)=ἐκείνη, ποὺ ἀνακατεύει λόγια.

—Τί θέλ' καὶ ἦρε πάλε ἢ ἀνακατωτούρα;

ἀνακόλωμα (τὸ) = τὸ νὰ ἐπιχειρή-
ση κανεὶς κάτι, χωρὶς νὰ εἶναι
εὐνοϊκὸς καιρὸς ἢ περίστασις.
— Καιρὸς, γι' ἀνακόλωμα! Εἴ-
ναι τώρα νὰ ἀνοίγ' κανεὶς τέ-
τοιες δουλειές;

ἀνακολώνουμαι = ἐπιχειρῶ κάτι χω-
ρὶς νᾶναι κατάλληλος καιρὸς, προ-
σπαθῶ.

— Τὶ ἀνακολῶθ' κες μπρὲ, μ'
αὐτὸν τὸν καιρὸ κ' ἀνοίξεις πόρ-
τες καὶ παραθύρια; (Σὲ περί-
πτωση καθαριότητος).

— Ἀνακολῶθ' κε, γιὰ μιὰ! (Σὲ
περίπτωση προξενιᾶς ἢ χωρὶς νᾶ-
ναι ἀνάγκη νὰ κάνη κανεὶς μεγά-
λη προετοιμασία ἢ νὰ δώση ση-
μασία σ' ἕνα γεγονὸς).

— Ἀνακολῶθ' κανε ὅλοι τ'ς καὶ
πήγανε νὰ τόνε δεχτοῦνε!

ἀναμαλλιάρα (ἡ) = ἀσκεπής.

— Ποῦ πᾶς ἀναμαλλιάρα; Τόσο
κρύο κάμνει!

ἀναμαλλιασμέν' (ἡ) = κακοχτενισμέ-
νη ἢ ἀχτένιστη.

— Ἐτρεξε ἀναμαλλιασμέν', ὅπως
βρέθ' κε. Ξαφνικά τῶμαθε (ἕνα
συμβάν).

ἀναμπουμπούλα (ἡ) = φασαρία, τὸ
πᾶν ἄνω-κάτω, ἀνώμαλοι καιροί,
(Βλ. παροιμ. ἀριθμ. 65).

ἀνάπλαγα (τὰ) = ὅταν παίρνει καν-
εὶς τὸ δρόμο μὲ ἀπίγνωσις, ὡ-
σάν νὰ μὴ ξέρη, ποῦ θὰ πάη καὶ
τὶ θὰ κάνη.

— Πῆρε τ' ἀνάπλαγα ἢ κα' μὲν'
καὶ ποιὲς πόρτες θὰ χτυπήσ' νὰ
πῆ τὸ μπόνο τ'ς!

— Ἄς τα! πῆρα τ' ἀνάπλαγα κ'
ὡς που νὰ τῶβρω εἶδα κ' ἔπα-
θα! (Ἡ τελευταία φράσις λέγε-
ται ὅταν χάσουν κάτι καὶ τρέχουν
νὰ τὸ βροῦν).

ἀναποδιάζω = γίνομαι δύστροπος,
θυμῶνω, στραβῶνω.

— Καθὼς ἀρρώστ' σε τὸ παιδί μ'
πολὺ ἀναπόδιασε!

ἀνεβόλ' (τὸ) = τὸ ὕφασμα, ποῦ δι-

νότανε ἀπαραίτητα, γιὰ δῶρο κα-
τὰ τὴ βάπτισις ἀπὸ τὴ νουνὰ στὴ
μητέρα τοῦ παιδιοῦ, γιὰ φόρεμα.

— Χρόνια τῶχω, τὸ φουστὰν' αὐ-
τό. Εἶναι τὸ ἀνεβόλ' ἀπ' τὸ Θό-
δωρο μ', κ' ὅσα φουστάνια ἔχω
ἀνεβόλια ἀπ' τὴ Γκατίγκω εἶναι!
(τὴ νουνά).

ἀνεκούρκουτα = πρόχειρο κάθισμα
στὰ γόνατα.

— Μὴ κάθῃσαι ἀνεκούρκουτα!
Θὰ κουραστής!

ἀνελυσιά (ἡ) = ὁ καιρὸς μετὰ τὸ χιό-
νι, ὅταν ἀρχίσουν καὶ λιώνουν
τὰ χιόνια.

— Σήμερα εἶναι ἀνελυσιά, γι' αὐ-
τὸ ἔχ' ὄλο λάσπ'!

ἀνέμ' (ἡ) = ἀπαραίτητο ἐργαλεῖο
στὴν ὕφαντικὴ, ὅπου βάζουν τὴς
θηλειές (τὰ νήματα) καὶ γεμίζουν
τὰ μασούρια (καλάμια).

ἀνεμοπύρωμα (τὸ) = ἐρυσίπελας, τὸ
γητεύουν μὲ καμένο στὴ φωτιά
«τὸ γξύστρη» (ὁ «ξύστρης» εἶναι
τὸ σιδερένιο ἐργαλεῖο—εἶδος μι-
κροῦ φουαριοῦ, ἀλλὰ τελείως ἴ-
σιου καὶ διόλου καμπυλωτοῦ, μὲ
μικρὴ λαβή,— μὲ τὸ ὁποῖο ξύνουν
τὴ σκάφη, μετὰ τὸ ζύμωμα) καὶ
τυλιγμένο σὲ κόκκινο πανί. (Εἶ-
δος θερμοῦ ἐπιθέματος). (Ξεβά-
φει καὶ γίνεται ὄλο παρδαλό).

ἀνεξερνώ = λέγεται ἐπὶ τοῦ ὑφά-
σματος.

— Τὸ φουστάνι μ' ποῦ τῶπλυνα
ἀνεξέρασε.

ἀνεπεινώ = ἀπὸ ἀδυναμία, ἀπὸ κού-
ραση ἢ ἀπὸ πείνα, ὅταν δυσκο-
λεύεται κανεὶς νὰ μιλήσῃ ἢ νὰ
περπατήσῃ.

— Τὶ χάλια ἔχ' ἡ καμὲν! Τῆνε
γλέπ'ς; Πορκατεῖ κ' ἀνεπεινάγ'
Μ' ἐκεῖνος ξύλο-ξύλο, φαῖ κάννε,
τὶ περιμέν'ς!

ἀνεσ'κῶνουμαι = ξεσηκῶνουμαι, ἀπο-
φασίζω κάτι καὶ δὲν ἐννοῶ ν' ἀλ-
λάξω γνώμη.

— Ἄνεσ' κώδικα τώρα! Θὰ πάγω νὰ δγιῶ τὸ παιδί μ'!

ἀνετσούτσουρα = νάζια. Χαρακτ. φράση:—Κάμνει καὶ τ' ἀνετσούτσουρα τ'! (ἢ καὶ τὸ κάμνω σ' ὄλα τὰ πρόσωπα πάει)=κάμνει νάζια, ἐνῶ ἔπρεπε ἀσυζήτητα νὰ συμφωνήσῃ νὰ δεχτῆ.

ἀνεφλίδα (ἦ)=ἀναπνοή.

—Ἔπρεσε καὶ χτύπ'σε καὶ πόση ὥρα ἀνεφλίδα δὲν ἔπαιρνε, ἦ Ἐλλίτσα.

ἀνήμπορος (ὀ)=ἀδιάθετος, ἀρρωστος.

—Σήμερα δὲ μπόρ'σα νὰ πάγω στὴ δουλειά. Εἶμαι ἀνήμπορος. ἀνθεὶ καὶ λουλουδίς' =κάτι ἀνάλογο μὲ τὴ φράση: «Μόνε τὰ κερὰ τότε λείπ'νε!».

ἀνοιχτομάτ'ς (ὀ)=συμπερονολόγος πολὺ ἐργατικός.

—Πολὺ πρόκοψε ὁ Γιακουμῆς!

Ἄνοιχτομάτ'ς ἄθροπος!

ἀντάρα (ἦ)=ὀμίχλη.

ἀντάρες καὶ σβροντάρες (οἶ)=φασαρίες, ἐτοιμασίες μεγάλες.

—Καλὰ τὸ εἶπανε, πού θὰ λάχ'νε ἀρρ'βῶνες ἢ Ζωίτσα. Δὲ νείδες τί ἀντάρες καὶ σβροντάρες εἶχανε;

ἀνταριάζω=θαμβώνω.

—Ἀπ' τὴ μπεῖνα ἀντάριασανε τὰ μάτια μ'!

ἀντερὶ (τὸ)=τὸ ἀντερὶ εἶναι εἶδος ἐνδυμασίας, σὰν ρόμπα κἄτι ἐνδιάμεσο, δηλ. φοριότανε ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἐσώρουχα. Μᾶλλον ἀνδρικό ἐνδυμα.

ἄντερο (τὸ)=ἐντερο.

—Δέθ'κε τ' ἄντερό τ' (περίσφιξις).

ἀντίχαρα(ἦ)=ἡ ἐπίσκεψη τοῦ νέου ζεύγους στὴν ἐκκλησία. Δέχονται γλεντοῦν μετὰ.

ἀπανωγράφω=ὄταν ψωνίζει κανεὶς μὲ πίστωση καὶ τοῦ γράφουν στοὺς λογαριασμό του περισσότερα πράγματα ἀπ' ὅ,τι πῆρε.

—Παιδίτσι μ', ἄστονα αὐτόνα τὸ μπακάλ'. Ἀπανωγράφ'! Δὲν ντὸ κατάλαβες ἀκόμα; (Τὴ λέξη «παιδίτσι» τὴν συνηθίζανε. Δὲ θυμοῦμαι νὰ τὴν ἀκουσα ποτὲ συγκεκομένη, ἀλλὰ μόνο στὴν παραπάνω ἔκφραση «παιδίτσι μ'». Ἡ κατάληξη -τσι μὲ σημασία ὑποκοριστικοῦ, δὲ συναντᾶται σὲ οὐσιαστικά ἢ ἐπίθετα ἄλλα).

ἀπανωπίνακο (τὸ)=τὸ πρῶτο πιάτο κατὰ τὸ σερβίρισμα, πού ὑποτίθεται, πὼς ἔχει καὶ πιὸ πολὺ πάχος καὶ εἶναι ἢ πιὸ καλὴ μερίδα.

Ἄταν προσποιεῖσαι ἕνα πρόσωπο πολὺ, σοῦ λένε:

—Θὰ σὲ κενώσ' τ' ἀπανωπίνακο! (Δὲν πρόκειται δηλ. νὰ σὲ ἀνταποδόσῃ τὰ ἴδια).

ἀπ' ἄσπροῦ =ᾠχρός, πελιδνός-ἠ-ό.

—Μ' ἄρπαξαν ἀπ' τὰ μούτρα καὶ δὲ μ' ἄφ'καν νὰ μιλήσω καὶ μ' ἔκαμαν ἀπ' ἄσπροῦ, ἀδερφίτσα μ'! (Ἰσως θέλουν νὰ ποῦν, μὲκαμαν ἀπ' τὸ ἄσπρο χρῶμα καὶ χειρότερα).

ἀπαφήνω=ἡ τελευταία ἐπιθυμία σὲ ἀναχώρηση ἢ σὲ θάνατο, ὅταν λέγεται.

—Ἔτσ' τὸν ἀπάφ'κε ὁ πατέραςτ'!

—Πότε θάρτο' κομμιά μέρα;

—Νὰ τελειώσω τοὶ δουλειές μου κι' ἀπέκιο θάρτω!

ἀπέκιο-α-ο=ἀδρανής.

—Τὶ τήνε μιλᾷς τὴν ἀπέκιο; Χίλια χροῖνα δὲ θὰ στοὺς κάμ' αὐτό, πού θέλ'ς!

ἀπλογιούμαι=ἀπαντῶ, ἀπλοήθ'κε =ἀπάντησε. Ἐπίσης παίρνω τὸ λόγο.

—Θὰ πῆς καὶ σὺ τὸ λόγος, θ' ἀπλοηθῆς!

—Χωρὶς νὰ σὲ ρωτήσ'νε τί ἀπλοηθ'κες;

ἀποδιαλούδ' (τὸ)=ὄ,τι μένει ὑστερα ἀπὸ κάθε διαλογή.

—Τὶ διαλέξεις καὶ ξεδιαλέξεις!

“Οποιοι διαλέξ”, τ’ ἀποδιαλούδια παίρνει!

ἀποκεφαλώνω=τὰ βγάζω πέρα σὲ μιὰ ἐργασία μου ἢ ὑπόθεσή μου. ἀποκρυφιάζω=κάνω κᾶτι κρυφά, φεύγω κρυφά.

—Ποῦν νὰ κοιμηθῆ τὸ μικρό μ’
Τ’ ἀποκρύφιασα κι’ ἐγὼ κι’ ἐφ’
χα!

ἀπολουρώνομαι=ξεκουράζομαι τελείως, ἀνακουφίζεται τὸ σῶμα μου. (—Πλύθ’κα, ξάπλωσα καὶ ἀπολουρώθ’κα!)

ἀπομνίσκω=ἀπομένω, μένω.

—Σὲ μᾶς ἀπόμ’κε τρεῖς μέρες ὁ Πετροῦς.

—“Ἄμ’ ἀπομίκ’ σὲ σένα, θὰ τὸ κόψουμε διπλά! (θὰ ἐπαναπαυθοῦμε, θὰ εἵμαστε σίγουροι, πὼς ἢ δουλειά μας θὰ γίνῃ. Στὴν φράση μας ὅμως σημαίνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο. Δὲν ἐμπιστευόμαστε σὲ σένα).

ἀπομωρώνομαι=πειθομαι, χωρὶς νὰ σκεφθῶ, πὼς αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι εἰς βάρος μου, χωρὶς νὰ καταβάλλω τὴν πρέπουσα προσπάθεια, δὲν ἐμβαδύνω.

—“Ἀπομωρώθ’κα! Τὸ παιδάκι μ’ εἶχε τέτοια ἀρρώστια, ὁ γιατρός, δὲν εἶναι τίποτα δὲν εἶναι τίποτα καὶ σὲ ἤρτε στὸν κίντυνο, τότε ἦντανε ἀργά!

ἀπορρίγνομαι=καταβάλλομαι ἠθικῶς ἢ σωματικῶς, ἀκόμη καὶ οἰκονομικῶς.

—“Ἀπορρίχ’κε ὁ ἄνθρωπος μιὰ βολά, καὶ ξανά δὲ μπόρ’σε νὰ πάρ’ ἀπάνη τ’!

ἀπορρίγγω=ἀποβάλλω.

—“Ἡ κόρη μ’ ἀπόρριξε ἐχτέ!

—“Ἡ ἀγελάδα μας πάλε ἀπόρριξε.

ἀποσβολώνομαι=μένω ἀναυδος «μνίσκω κόκκαλο».

ἀποτεκνούδ (τὸ)=τὸ τελευταῖο παιδί τῆς οἰκογένειας. Συνήθως ὄταν τὸ χαϊδεύουν, τοῦ λένε:

—“Ἀχ! τ’ ἀποτεκνούδι μ’!

ἀραθίζω=ἀντικρύζω, βλέπω, προσβλέπω. Συνήθης ἔκφραση:

—Νὰ μὴ σὲ δγιῶ, νὰ μὴ σὲ ἀραθίσω! (Σὲ περίπτωση δυσαρέσκειας).

—“Ἀπὸ τότε ποὺ μάλωσανε, νὰ μὴ τόνε ἀραθίσ’! Ἀλλὰ καὶ σὲ παιδιά:

—Ποῦ πῆγες καὶ λέρωσες τὴ μποδιά σ’; Νὰ μὴ βγῆς μπροστά μ’! Νὰ μὴ σὲ δγιῶ, νὰ μὴ σὲ ἀραθίσω!

ἀργαλειὸ (τὸ)=ὁ ἐργαλειός.

ἀργαστήρ (τὸ)=μπακάλιο.

—Πῆγα στὸ ἀργαστήρ, νὰ πάρω τῶνα-τᾶλλο καὶ δὲ νείχε τίποτα! ‘Ο μπουντικός νὰ πέσ’, θὰ σπάσ’ τὴ μούρη τ’!

ἀργοδοῦλα (ἡ)=ἀργοκίνητη, βαρειὰ στὴ δουλειά της.

—“Ἡ ἀργοδοῦλα περιμέν’ς, νὰ σὲ τελειώσ’ καμμιὰ βολά τὴ δουλειά σ’ ναι; Μονάχη σ’ κοίταξε τι θὰ κάμ’ς!

ἀρμαθιά (ἡ)=ὄρμαθός, πληθος.

—Κρέμασα τοὶ ἀρμαθιὲς τὰ σκόρδα καὶ τὰ κρομμύδια στὸ ταβάν’. Πότε πατρεύ’κε ἡ ἀξιδρέφη σ’ καὶ πρόφταξε μιὰ ἀρμαθιά παιδιά!

ἀρμενόνυφ’ (ἡ)=ἀργοκίνητη, ἀνάξια, ἀδιάφορη.

—“Ἦρτε κι’ ἔκατσε κι’ οὔτε σ’ κώθ’κε καθόλ’ νὰ πιάσ’ ἓνα τίποτα (νὰ βοηθήση). Ἀρμενόνυφ’ πιά!

—“Ἀρμενόνυφ’, ποῦ εἶσαι καὶ χάθ’κες ἀπ’ τὴ μέσ’; ἦ:

—“Ἀρμενόνυφ’ δὲν ἀπιογίεσαι (δὲν μιλεῖς διόλου, δὲν ἀπαντᾷς); (Τὶς παραπάνω φράσεις μπορεῖ νὰ τίς πῆ ἢ πεθερὰ στὴν νύφη της ἢ ἡ μητέρα στὴν κόρη της ἢ μεταξὺ πολὺ γνωστών καὶ συγγενών, γιατί εἶναι πολὺ προσβλητικές).

ἄρμη (ἡ)=ἄλμη.

“Ἐκαμα ἄρμη κι’ ἔβαλα ἐλῆς.

ἀρμυρός (ὄ)=ἄλμυρός, ἀκριβός.
 ἀρπός (τό)=τρελλόπαιδο, πρόβατο
 ἀπολλωλός (ἄνδρας ἢ γυναῖκα,
 κορίτσι ἢ ἀγόρι).

—ἀρπός! Τόνε μιλεῖς κι' ὁ νοῦς
 τ' ἄλλοῦ! οὔτε ἀκούγ', οὔτε κα-
 ταλαβαίν' τι τόνε λές!

ἀρτυμή (ἦ)=ἡ χρήση κρέατος καὶ
 λοιπῶν τροφῶν, ποὺ ἀπαγορεύον-
 ται κατὰ τὶς νηστείες.

—Δὲ βάζω ἐγὼ στὸ σπίτι μ' ἀρτυμή,
 τώρα ποὺ νηστεύ' με!

ἀρτύνουμαι=τρώγω κατὰ τὶς νη-
 στείες ὅλα τὰ φαγητά.

—Ἀρτύνεσαι;

—Ἀρτύνουμαι. Ὁ γιατρός με
 εἶπε ὕστερα ἀπὸ τέτοια ἀρρώ-
 στια, ποὺ πέρασα, μὴ λάχ' καὶ
 νηστέψω!

ἀρχινεύω=ἀρχίζω.

—Πότε θ' ἀρχινέψ'τε τὰ ραφί-
 ματα, γιὰ τὴ μπιροῖκα τοῦ κέρη σ'?

ἀρχοντικά (τά)=ἡ συνοικία τῶν εὐ-
 πτόρων, στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῶν
 Ἐπιβατῶν.

—Πῆγα, σὰ κὰτ', στ' ἀρχοντικά.
 Τι κάλλια πὰ ἐχ'νε! (Τὶ ὠραία
 εἶναι)!

ἀσκάμ'λα (τά)=τὰ μοῦρα.

ἀσκαμηλιά (ἦ)=ἡ μουριά.

ἀσκι (τό)=κρέμασμα (λ. τουρκική).

Βλ. ἦθη κι' ἔθιμα, σελ. 22 κ.ἑξ.

ἄσογος-η-ο=ἐκείνος, ποὺ δὲν εἶναι
 ἀπὸ καλὸ σόι. Εἶναι βρῖσιά.

—Τῆνε πιστεψες τὴν ἄσογ'!
 "Ἀσογ'!

—Μωρὴ ἄσογ', δὲ ντράπ'κες καὶ
 κατηγορ'σες τὸ παιδί μ'!

ἄσπρα (τά)=χρόματα τοῦ πα-
 λιοῦ καιροῦ. Ἐπίσης μερίδιο κλη-
 ρονομίας σὲ οἰκόπεδο ἢ οἰκοδομή.

—Ἡ Χαρῶ (Χαριτίνη) ἐχ', λέγ',
 στὴ Μπόλ' ἐφτὰ ἄσπρα καὶ παίρ-
 νει ἐνοίκια καὶ κάμνει ὅ,τι τρα-
 βήξ' ἢ ψυχὴ τ'ς!

ἄσπροῖτια (τά)=οἱ σπουργίτες (που-
 λιὰ) τὰ σπουργίτια.

ἀτζέμ-ὀγλάνα (τά)=τὰ παιδιά τοῦ
 ἀτζέμη (τὰ περσόπαιδα). Χαρα-
 κτηριστικὴ φράση:

Τ' ἀρχοντικά, συνοικία τῶν Ἐπιβατῶν

—Τι σιάζεις, και σκουπίζεις ;
Ποιὸς θάρτ' ; Τ' ἀτζέμ-δγλάνια !
(^οἩ παραπάνω ἔκφραση σημαί-
νει, ὅτι δὲν θάρθη κανεὶς **ἀπο-
λύτως !**)

—Ποιὸς πατάγ' σ' ἐκεῖνο τὸ
σπίτ' ; Τ' ἀτζέμ-δγλάνια ! (Κα-
νεὶς !)

ἀτραῖδα (ἦ)—ἀπεριποίητη ἐμφάνι-
ση, κυρίως στὴν κόμμωση.

—Ποῦ γυρνᾶς, σὰ τὴν ἀτραῖδα ;

ἀτσαλος (ὀ)—ἄνθρωπος, χωρὶς τα-
κτικὴ στὴ ζωὴ του, στὴν ἐργα-
σία του, ἀκατάστατος.

—Δὲ θὰ προκόψ' καμμιά φορὰ
στὴ ζωὴ τ' ! Ἄτσαλος ἄνθρωπος !

ἀτσαλοσύν' (ἦ)—ἀτασθαλία, κακο-
νοικοκυροσύνη.

—Ἡ ἀτσαλοσύν' εἶναι κακὸ
πρᾶμα !

αὐγαταίνω=περισσεύω, ἀφήνω πε-
ριθόριο σὲ κάτι. (Βλ. καὶ «Εὐ-
χὲς», σελ. 44).

αὐγατίζω=περισσεύω, ἀφήνω πε-
ριθόριο σὲ κάτι.

—Αὐγάτ' σε ἀπ' τὸ κουβάρ' κομ-
μὰ κλωστή !

—Αὐγάτ' σε κομμά' ! (^οΌταν κό-
βουν φόρεμα, γιὰ νὰ ἔχη φάρδος
μέσα).

ἀφαλὸς (ὀ)—ὁ ἄμφαλός.

—Τι κόβεται ὁ ἀφαλὸς σ' στοῖ
Ζαφείρωσ ! Τι βρίσκεις ἀπάνη τς'
καὶ τήνε ἔχ'ς φιληνάδα ; (Κόβε-
ται ὁ ἀφαλὸς σ' =πηγαίνεις, συ-
χνάζεις).

—Κόπ' κε ἀφαλόζιμ ! Σήμερα δὲ
στάθ' να ! (^οΌταν κοιτάζει κανεὶς
νὰ εὐχαριστήσῃ κάποιον).

Κόπ' κε ἀφαλὸς τς', ὡς πού νὰ
τόνε καταφέρ' ! (^οἘπέμενε, κου-
ράστηκε, ἐπαγρύπνησε, προσπα-
θήσε).

^οΑφεντούλα ἦ ^οΑφέντρα ἦ ^οΑφεν-
τουλιὼ (ἦ)=κύριο ὄνομα.

^οΑφεντούλ'ς (ὀ)=κύριο ὄνομα.

ἀφουγκράζομαι=κρυφακούω, ^οΕ-

πίσης ἀκούω σιωπηλὸς καὶ μὲ
προσοχή, στηθοσκοπῶ.

—^οΟ γιατρός μὰ ὦρα τότε ἀ-
φουγκράζ' ντανε !

ἀφουκάτος (ὀ)=δικηγόρος. Κυρίως
ἐκεῖνος, ποὺ ξέρει πολλὰ καὶ λέει
καὶ πολλὰ (ἀβουκάτος).

—Σώπα μπρέ ! ἀφουκάτος μὲ
κόπ' κες !

—Μπόρ'ς νὰ τὰ βγάλ'ς πέρα μα-
ζί τ' ! ἀφουκάτος !

ἄχαρα=ἄδικα (ἀδίκως).

—Ἄχαρα σκοτώνεσαι ! Δὲ θὰ
γέν' τίποτα ! (αὐτό, ποὺ ἐπιδιώ-
κεις).

—Ἄχαρα πῆγα τόσο δρόμο ! Δὲ
τόνα ἤθρα !

ἄχεράδ' κο (τὸ)=τὸ καίκι, ποὺ με-
ταφέρει ἄχυρο.

—Τ' ἄχεράδ' κα φόρτωσανε κι'
ἔφ'χανε !

ἄχεράς (ὀ)=ἐκεῖνος, ποὺ μεταφέρει
ἄχυρο μὲ τὸ καίκι του.

ἄχερο (τὸ)=τὸ ἄχυρο.

ἄχερώνα (ἦ)=ὁ ἄχυρών.

—Τόνε ἀπνεβ'κε τὸ ζουχόν καὶ
δὲ παγαίν' στὴν ἄχερώνα (τὸ
ἄσθμα τὸν ἐνοχλεῖ πολὺ. Ἄπα-
νεβαίνω=καταλαμβάνω ἐξ ὀλο-
κλήρου, ἐπηρεάζω).

ἄχελώνα (ἦ)=ἡ χελώνη.

ἄχελώνια (τὰ)=ἀδένες τοῦ λαιμοῦ
ἀνοιχτοί.

—^οΟ λαιμὸς τ' εἶναι γιομάτος ἀ-
χελώνια.

ἄχελωνιάρ'ς (ὀ)=μὲ ἀδένες στὸ λαι-
μὸ ἀνοιχτούς.

ἄχελωνιάρ'κο (τὸ)=μὲ ἀδένες στὸ
λαιμὸ ἀνοιχτούς.

Ἀπὸ κείνο τὸ σόγ' πῆγε καὶ πῆ-
ρε κορίτ' ! Οὐλ' τς' ἀχελωνιάρ'δες
εἶναι !

ἄχτ' (τὸ)=διακαιὸς πόθος. λ.Τ.

Τὸ εἶπα καὶ βγήκε τὸ ἄχτι μ' !

—Πῆγα στὴ Μπαναῖα καὶ βγή-
κε τὸ ἄχτι μ' ! Τὸ εἶχα ἄχτ' πὰ
νὰ πάγω !

ἀψηλαρώνια (τά)=πολὺ ὑψηλά.

—Δὲν ἔρχομαι μαζί σας. Ἐκεῖ νο τὸ σπῖτ', ποὺ θέλ' τε νὰ πᾶτε εἶναι !... ἐκεῖ ἀπάν' στ' ἀψηλαρώνια !

Τὸ γλυκὸ τὸ ἔκρυφες ἀπὰ στὸ γιούκ' ; (χιτιστὴ ντουλάκα). Ἔλα νὰ τὸ κατεβάσης κιόλα, γιατί ἐγὼ δὲ φτάνω ἐκεῖ ἀπὰ' στ' ἀψηλαρώνια.

B

βαβά (τὸ)=ἔκφραση παιδική. Ἡ πληγή, ἡ ἀρρώστια, ὁ πόνος.

—Ποῦ ἔχ'ς παιδί μ' βαβά ;

(Σοῦ δείχνει τὸ κεφαλάκι του ἢ τὸ χεράκι του ἂν ἔχη πληγή).

βαζγεστίζω ἢ βαζγεστώ=1) χάνω τὴν ὑπομονή μου, βαρύνομαι.

—Βαζιέστ'σα πιά νὰ περιμένω !

2) ἐγκαταλείπω, ἀφίνω.

—Βαζιέστ'σε τα πιά ! Δὲν ἔχ' προκοπή ἀπ' αὐτὴ τὴ δουλειά !

βαρβάρα (ἡ)=βλ. κί' Ἔθιμα, σ. 23.

βαρῶ=κτυπῶ.

—Βάρ'σε ἡ καμπάνα ;

—Τὸ παιδί ἔπεσε καὶ βάρ'σε !

βαρούμεν' (ἡ)=ἡ ἔγκυος.

—Ἡ Ἀννίκα εἶναι, λέγ', βαρούμεν' πάλε !

βαρουῖμαι=βαρύνομαι.

—Κορίτσια πράματα, βαρουῦνται νὰ σ'κωθοῦνε ἀπ' τὸ ντόπο τ'ς !

βάφω=συγχίζομαι, κτρινίζω ἀπὸ ζήλεια ἢ φθόνο, παθαίνω.

—Εἶδες ! ; ἔβαψε σὰ ντ' ἀκ'σε !

Σὰ νεῖδε τὸ καινούργιο μ' τὸ φουστάν' ἔβαψε ἀπ' τὸ φτόνο τ'ς ἀπ' τὴ γκακία τ'ς καὶ λαλιά δὲν ἔβγαλε νὰ μὲ πῆ ἓνα λόγο !

—Ἔτσ' βάφ' ὄλο, σὰ δγῆ τίποτα !

βγαλτὸ (τὸ)=ἔξάνθημα κακὴδες.

—Ἔβγανε βγαλτὸ, ἡ Παναῖα ἀφυλάγ' !

βεγγέρα (ἡ)=συγκέντρωση βραδυνή, σὲ σπῖττα γιὰ γλέντι.

βεργί (τὸ)=τὰ βεργιά εἶναι τὰ σιδερένια στεφάνια τῶν βαρελιῶν.

—Τὸ βαρέλ' τὸ μεγάλο θέλ' νὰ τὸ πᾶμε στὸ βουτσά, γιατί πέφτουνε τὰ βεργιά τ' καὶ θὰ χυθῆ ὄλο.

βεζύρ'ς (ὁ)=ὁ βρύση τοῦ βεζύρη ἦταν ἡ κεντρικὴ μαρμάρινη βρύση τοῦ χωριοῦ, ἀντίκρι σχεδὸν

στ' Ἀρχιγένεια, ποὺ τὴν εἶχε χίσει κάποιος βεζύρης περαστικός, ποὺ εἶχε φιλοξενηθεῖ ἐκεῖ.

Ἦταν πλάι στὴν κεντρικὴ δεξαμενὴ, ἐπίσης μαρμάρινη, τοῦ χωριοῦ, ὅπου ποτίζανε καὶ τὰ ζῶα.

Παρόμοια δεξαμενὴ ὑπῆρχε καὶ στὴν γεωργικὴ συνοικία, γιὰ νὰ ποτίζονται τὰ ζῶα.

βίζιτα (ἡ)=ἡ ἐπίσκεψη. Πῆγα βίζιτα. Ἦρτανε βίζιτα.

βιδός (τὸ ἢ ὁ)=ἡ περιουσία. (Βλ. παροιμ. σελ. 49, ἀριθμ. 6).

βίτσα (ἡ)=λεπτὸ ραβδί. βέργα.

—Θὰ πάρω τὴ βίτσα καὶ νὰ δγῆς !

Παγαίν'ς. γιὰ δὲ μπαγαίν'ς !

βιτσιὰ (ἡ)=χτύπημα μὲ βίτσα.

—βιτσιὰ θέλ' ! (Ὅταν εἶναι κᾶτι, ποὺ δὲν πιστεύεται κατορθωτό).

—Θ' ἀρρ'βωνιαστῆ ἡ Ἐλὲν' μὲ τὸ Λιονταρῆ ! Βιτσιὰ θέλ' ! (Δηλ. τὸ σύνθημα τοῦ ἔξικνήματος τρόπον τινά). Ἐγὼ ἀπὸ κεί, τᾶμαθα, δὲν ἔχ' νὰ γέν' τίποτα !

βλογοκομμένος, ν',νο (ὁ, ἡ, τὸ)=μὲ σημάδια στὸ πρόσωπο τῆς εὐλογίας (ἀρρώστιας).

βολὰ (ἡ)=ἡ μιὰ φορὰ.

—Ἐγὼ μιὰ βολὰ τὸ εἶπα κί' ἐσύ πάλε νοικοκύρ'ς εἶσαι !

βολετὸ(τὸ)=τὸ δυνατό.

—Δὲν νεῖναι βολετό, νὰ γέν' αὐτό, ποὺ λές.

βολοδέρνω=προσπαθῶ, ἄδικα κουράζομαι, ἄδικα τρέχω, ἀγωνίζομαι.

—Ἄδικα βολοδέρνει ! Δὲν εἶναι νὰ κάμ' τίποτα !

βονίκ'(τὸ)=ἄξεστος, χοντροὺς στοὺς τρόπους, ἀπαίδευτος, χοντροκέφαλος.

—'Ἄστο τὸ βονίκ'! 'Ἄθρωπος εἶν' ἐκεῖνος νὰ τόνε πῆς ἓνα λόγο καὶ νὰ σὲ καταλάβ'!

βούβα(ῆ)=σιώπια, ἡ σιωπή.

—Βούβα σ' ἔπιασε! Κάμνεις, πὼς δὲν ἀκοῦς!

—Μὴν ἀπλογιέσαι! . . Βούβα!

βούκα(ῆ)=ψωμοῦ μασημένη με ζάχαρη καὶ βαλμένη σὲ τουλπάνι δίνουν στὸ μωρό. Βούκα με λάδι ζάχαρη καὶ ξιμένο σαποῦνι, βάζουν ὅταν μαζεῦτὴ τὸ δάχτυλο.

βουκατζῆδες (οἱ)=παρατσούκλι τῶν ἐπιβατινῶν, γιατί συνήθιζαν τάχα νὰ μεταχειρίζονται τὴν ἀκόλουθη φράση:

—Δῶσ' καμμιά βούκα ντέ!

βούλλα (ῆ)=σφραγίδα, δακτυλικὸ ἀποτύπωμα, ἐπιβεβαίωση, κηλίδα, κύκλος σχεδίου (πούα).

—'Ἐβαλα καὶ βούλλα στὸ χαρτί, ποὺ ἔκαμαμε. Βάζω βούλα. 'Ὅπως σὲ τὸ λέγω εἶναι (ἐπιβεβαίωση).

—Τί βούλλες εἶν' αὐτὲς στὸ φουστάνι σ'; (Κηλίδες).

=Πῆρα ἓνα κουμάσ' (ὑφασμα) με βούλλες (πούαν).

βουρβουλίζω=ἐμμένω σὲ μιὰ σκέψη, καταγίνομαι σὲ κάτι, ποὺ εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ κακοπάθω.

'Ἐπίσης ἔχω ζῆλο.

—Τί βουρβουλίζεις! Σήκω σὲ λένε καὶ πάγαινε ἀπὸ 'δῶ νά!

—'Ἄς τα ἀπ' τὸ χέρι σ' τὰ ψαλίδια καὶ τὰ μαχαίρια! Σὲ βουρβουλίζ!

—Προκομμένος ἄθρωπος! Βουρβουλίζ' ἀπὸ μέσα τ'!

βουρβούρ' (τὸ)=ἡ διάρροια, ἡ εὐκοιλίτητα.

—Μέρες τὸ παιδί ἔχ' βουρβούρ'!

'Ὅλο τὸ βουρβουρίζ'!

βουρβουρίζ'=με βουρβουρίζ' ἔχω

διάρροια.

βουρκιὸ (τὸ)=κυρίως γυναικία πολὺ παχειά, ὄγκος ἀκατέργαστος.

—Πῶς πάχαινε ἡ Θεοδώρα καὶ γέν' κε σὰ βουρκιὸ!

βουρλίζομαι=καταγίνομαι, ἀγωνίζομαι, προσπαθῶ, ἀλλὰ χωρὶς προφανῆς ἀποτελεσμα.

—Τί βουρλίζεσαι πάλε;

—Μὴ βουρλίξεσαι! Δὲ βαρέθ'κες; Δὲ τὸν κατάλαβες ἀκόμα, πὼς ἄδικα κουράζεσαι!

—Τὰ μαλλιά μ' βούρλισανε (μπερδευτήκανε).

—Τὸ γατὶ πῆρε τὸ κουβάρ' καὶ παίζ'. Θὰ τὸ βουρλίσ'!

βουτσός (ὁ)=ὁ βαρελοποιός.

βουτσέλλα (ῆ)=πολὺ μεγάλο βαρέλι. Λέγανε στὰ παιδιὰ:

—'Ἡ μαμμὴ ἔχ' τὰ παιδιὰ σὲ μιὰ ἔ!... μεγάλ' βουτσέλλα κ' ἀπὸ 'κεῖ φέρνει τὰ μωρά. Νὰ καὶ τὸ δικό μας ἀπὸ 'κεῖ τῶφρε! 'Ἄπ' τὴ βουτσέλλα!

βουτσι(τὸ)=βαρέλι. καδὶ τοῦ τρύγου

—Τὸ ἀμάξ' μας πάγ' σι' ἀμπέλ' με τὰ βουτσιά, ποὺ ἔσιαξαμε.

βόχα(ῆ)=πνιγηρὴ ἀπόβουα.

—Τί βόχα εἶχε τὸ σπιτ' ἀπ' τὴ γκλεισοῦρα! . . .

—'Ἄπ' τὴ βόχα δὲν μπόρσα νὰ σταθῶ! . . .

βρανια(ῆ)=χαλὶ ἀπλό, ὑφαντό.

—'Ἐστρωσαμε τοὶ βρανιαὲς καὶ κούπωσε (βλ. λέξη), ἡ κάμαρ'!

βρεχάμενα(τὰ)=τὰ μέρη τοῦ πλοίου ἢ τοῦ καϊκιοῦ, ποὺ βρέχονται ἀπὸ τὴν θάλασσα.

βροντοκούδουνο(τὸ)=εἶδος μύκητος, σὲ σχῆμα κουδουνοῦ. Βγαίνουν, λένε, ὅταν βροντᾷ.

Ψητὰ ἢ τηγανητὰ εἶναι πολὺ νόστιμα.

'Ἐπίσης παιδί μικροκαμωμένο.

Γυναίκα ἢ ἄνδρας ἀδύνατοι καὶ μαῦροι.

—Τὶ βροντοκούδουνο ἦτανε αὐτός, ποὺ πέρασε! Ποιὸς ἦτανε;

βρώμ'κος ἢ βρώμιος(ὁ)=λερωμένος με ρούχα ἀκάθαρτα.

—Τὶ βρώμο σπὶτ' ἔχνε! . . .

Ἐπίσης σημαίνει ἀνήθικος, κακοήθης, κατώτερος.

—Τὴ βρώμα, ποὺ δὲν νερὰπ' κε νὰ βγῆ στὸ γκόσμο! . . .

βυτίνα, βυτινάκ' (ἢ τὸ) = δοχεῖα πῆλινα

βῶδ' ἀρακλειανὸ ἢ βῶδι τ'ς ἀρακλειᾶς(τὸ) = ἄνθρωπος πίσω ἀπ' τὸν κόσμο, ποὺ δὲν ξαίρει τίποτε, ἀλλὰ καὶ βραδύνους.

—Εἶναι νὰ τότε λογαριάσης ἄνθρωπο; Βῶδ' ἀρακλειανὸ! = τῆς Ἡρακλείας.

βωδόκωλος (ὁ) = ἄνθρωπος μὲ πολὺ χονδρὸς τρόπους.

—Τὶ βωδόκωλος πιά! Ποιόνα ἔμοιασε;

βωδόφοπος (ὁ) = ἀδιαφορία. Ὅταν πεθάνη κανεὶς στενὸς συγγενῆς καὶ παρατηρηθῆ ἀδιαφορία, σὺν νὰ λέμε ἢ βῶδι πέθανε ἢ ἄνθρωπος τὸ ἴδιο κάνει.

—Ἀκόμα νὰ φωνάξης θὰ σ' ἀκούσ' ὁ **μπαμπᾶς** τ'ς, ἐκεῖνες βγήκανε στὸι γιορτὲς καὶ στὸι βίζιτες! Δὲ βαρυνέσαι βωδόφοπος.

Γ

γαῖμα(τὸ) = τὸ αἷμα.

—Τὸ γαῖμα νερὸ δὲ γίνεται!

—Τὸ γαῖμα μ' κόπ' κε! (τρῶμα-ξᾶ).

—Τὸ γαῖμα τραβάγ'! (σὲ περίπτωσι κληρονομικότητος).

—Μ' ἔβαλε στὰ γαῖματα! (ὅταν παρασυρθῆ κανεὶς σὲ μαλώματα) γαιμοπότ'σε = ἡ φλεγμονὴ τοῦ ματιοῦ (ὅταν κοκκινῆσῃ). Ἐπίσης ὅταν ἀπὸ κτύπημα προκληθῆ ἔσωτερικὴ αἱμορραγία ἢ διαρραγὴ κανένα ἀγγεῖο.

—Χτύπ'σα τὸ νύχι μ' καὶ μὲ γαιμοπότ'σε.

γαρδάρα(ἡ) = τὸ ξύλινο, ὑψηλὸ καδί, ὅπου χτυποῦν τὸ γάλα καὶ κάνουν τὸ βούτυρο.

γδίκια(τά) = τὰ δίκαια.

—Ὅλο τὰ γδίκια τοῦ γιοῦ σ' πιδ παίρνεις! . . . (τὸν δικαιοῦνεις)

γεννήματα(τά) = οἱ διημετριακοὶ καρποί.

—Ἐφέτο τὰ γεννήματα παγαίν'νε καλά. Ὁ καιρὸς παγαίν' καλός.

γεννησιμὸ(τὸ) = ἐκ γενετῆς σημάδι.

—Εἶναι γεννησιμὸ τ', τὸ κόκκινο σημάδ' στὸ μούτρο τ'.

γεράς(ὁ) = ἡ πληγή, ὁ γιαιράς.

—Ἀκόμα παιδεύεσαι μὲ τὸ γερά;

—Ὁ γεράς μου ἔγιανε.

γερλίσιο(τὸ) = ντόπιο, ἐγγχώριο πράγμα, ποὺ ὑποτίθεται εἶναι στερεὸ, γερό.

γερλεστίζω = τακτοποιῶ, τοποθετῶ.

—Γερλέστ'σες τὰ ξύλα;

—Σήμερα γερλέστ'σα ὄλο τὸ σπὶτ' μας!

γεροντάματα(τά) = τὰ γηρατεῖα.

—Ἐχ' ἐκεῖν' τὸ **κομποδέμμα** τ'ς γιὰ τὰ γεροντάματα τ'ς! . . .

γιαλαμάς(ὁ) = οἱ πληγὲς, ποὺ σχηματίζονται στὰ σκασιμένα χεῖλη. Εἶναι καὶ βρυσιά:

—Ἄντε **μπρὲ** γιαλαμά! . . .

γιαμιὰ ἢ γιαμιᾶς = ἀμέσως.

γιαμπαδάκ' ἢ γιαμπᾶς (τὸ ὁ) = γεωργικὸ ἐργαλεῖο, ξύλινο μὲ τέσσερα δόντια, ποὺ λυχνίζουν.

γιανίσκω = γίνομαι καλά.

—Ὅταν γιάν'ς, τότε θὰ φᾶς ἀπ' ὄλα, παιδάκι μ'! Σ' ἔχω γ'ὼ μέσ' στὸ ντουλάπ' ἀπ' ὄλα τὰ καλὰ τοῦ Θεοῦ!

γιαουρτχανᾶς(ὁ) = ἐργαστήριο γιαούρτης.

γιαπουντζάκ'(τὸ) = τὸ εἶδος τῶν σταφυλιῶν τοῦ χωριοῦ μου. Ἦταν ἄσπρα, μὲ ρώγα μᾶλλον στρογγυλή.

γιαῖρ'(τὸ) = λέξ. τουρκ. = «γιαῖρ — μπασι» = τὸ ἄκρο (ἢ κεφαλὴ) τοῦ βράχου. Κυρίως ἢ βραχώδης παραλία.

—Τὸ σπὶτ' μας, ἀπά' στὸ γιαῖρ' πρεπομαχεῖ!

—'Ελάτε νὰ πᾶμε στὸ γιὰρ^β περιπατο (αὐτὸ συνηφιζότανε πολὺ)
γιαρῖμ — **μποτινια**(τὰ) = οἱ μισὲς
μπότες, ποὺ φοροῦσαν κυρίως οἱ
ναυτικοί.

γιαῖς—πouς=σκορπίζω, ἔξανερμίζω,
κάνω ἄνω—κάτω, βρίσκομαι σὲ
διχόνοια.

—'Ο **μπαμπᾶς** τ'ς ἄφ'κε τόσο
βιὸς κι' ἐκεῖν' γιαῖς—πouς τᾶκα-
μανε!

—Οἱ μεγάλ' γιαῖς—πouς γέν'κα-
νε (τὰ μεγάλα κράτη βρίσκονται
σὲ ἐμπόλεμο κατάσταση, κηρύξα-
νε πόλεμο)!

γιατατί=γιατί, διότι.

—Γιατατί νὰ μὴ πάγω;

—Γιατατί ἔστ'!

γίλια (τὰ)=ἀγέλες, σιάνες.

—Πήγαμε στὰ γίλια μας.

γιού=ἄιντε φύγε ἀπ' ἐδῶ! Εἶναι
ἔκφραση χυδαία=ἄ! στὸ διάβο-
λο! Λέγεται κι' ὅταν θέλουν νὰ
διώξουν τοὺς σκύλους.

γιούκ' (τὸ)=στοίβα ρούχων (στρώ-
ματα, παπλώματα κ.λ.π.). Ἐπί-
σης χριστὴ ντουλάπα.

—Τὸ φουστάνι μ' κρέμεται μέσ'
στὸ γιούκ'.

γιούρια=ἔμπρός, ἐπάνω του. Ση-
μαίνει κι' ἔφοδο. Οἱ ναυτικοί
τραβώντας τὰ καίκια τοὺς στὴν
ξηρὰ ἢ κατεβάζοντάς τα στὴ θά-
λασσα, ὅλοι μαζί φωνάζανε:

—Γιούρια;

γιουρούκα (ἦ)=ἀδιάντροπη γυναῖ-
κα ἢ κορίτσι, ἀνυπάκοη, τοῦ δρό-
μου.—**Μπρὲ** γιουρούκα, ποὺ γυρ-
νᾶς μέσ' στὰ σοκάκια τόσες ὥρες
καὶ δὲ ντρέπεσαι!

γιουρούκ' (τὸ)=κατὰ τὸ προηγού-
μενο, ὅταν πρόκειται, γιὰ ἄνδρα
ἢ παιδί.—Γιουρούκ' αὐτὸ τὸ παι-
δί! Τὶ νὰ τὸ κάμω δὲ ξέρω.

γιουρούσ' (τὸ)=ἔφοδος.

—'Ἐκαμανε ἓνα μεγάλο γιου-
ρούσ' καὶ νικ'σανε.

γιουρουσιζω=κάνω ἔφοδο, ρίγνο-
μαι, παρενοχλῶ.

—Γιουρούστ'σανε ἓνα βράδ' καὶ
ἔφαγανε ὅλα τὰ μῆλα.

—**Μπρόρ**'ς νὰ μιλήσης ἐκεῖ μέ-
σα; Σὰ πῆγα γιουρούστ'σανε ἀπ'
τὸ πλάγ' ὅλες!

γιούχα=γιουχαῖζω, ἀποδοκιμάζω.

γκαζγκάλες (οἱ)=χοντροπάπουτσα

—Τὶ **γκαζγκάλες** πῆγες καὶ πῆ-
ρες!

γκαζερό (τὸ)=ὁ γκαζοτενεκές, ἐπί-
σης κάθε δοχεῖο, ποὺ βάζουν
γκάξι.

—Ποὺ εἶναι τὸ γκαζερό τσῆ μη-
χανῆς; (Τὸ μικρὸ δοχεῖο, ποὺ
λιπαίνουν κάθε μηχανή).

γκεμιτζῆς (ὁ)=ὁ ναύτης.
«Ὀλόρτο φεγγάρ', πλάι **γκεμι-
τζῆς**! —Πλάι φεγγάρ', δλόρτος
γκεμιτζῆς.

(Ναυτικὴ πρόγνωση, γιὰ τὴν κα-
λοκαιρία καὶ τὴν κακοκαιρία).

γκερδελ' (τὸ)=κάδος μὲ χερούλι κι-
νητό, ὁ συνήθης κουβάς.

—'Ἐβαλα μέσ' στὸ **γκερδελ'** νε-
ρό, γιὰ σφουγγάρισμα.

γμιόσ' (τὸ)=τὸ σύνολο τῶν δεμα-
των καὶ ἐπιπλων ποὺ μεταφέρει
κανεῖς. Τὶ **γμιόσ'** εἶν' αὐτό;
Ποιὸς ἀλλάζ' σπῖτ';

γκιριστιζω=βάζω ἔμπρός, ἐλέγχω.

—Θὰ πάγω νὰ τότε **γκιριστιζω**,
νὰ δγῆ τὸν οὐρανὸ σφοντύλ'!

—'Ἄδικα τότε **γκιρίστ'**σε τὸν
ἄθροπο! 'Ἡ ψυχὴ τ' **χαμπάρ'**
δὲν εἶχε!

γκιριστισμα (τὸ) = μάλλωμα, ἔ-
λεγχος, παρατήρηση ἔντονη.

γκουτζούκ'ς (ὁ)=ὁ ἑλλειπής, ὁ μὴ
ἄρτιος, ὁ κουτσουνούρης, μὲ τὴν
οὐρὰ κομμένη. (Βλ. καὶ «Οἱ μῆ-
νες», σελ. 42).

γκρεμίζουμαι=φεύγω, χάνουμαι,
ἔξαφανίζουμαι, πέφτω, πέφτω
ἀπὸ γκρεμῶ.

—'Ἄντε **γκρεμίσ'** ἀπὸ ἔδῶ!..
(χάσου).

—Δόξα τὸ Θεό! . . . **γκρεμίσ** κει! (ἔφυγε).
 —Τὶ ἀνέβ' κες ἀπ' στὸ δέντρο ;
 Θέλω νὰ γκρεμιστῆς καὶ νὰ δγῆς.
γκυρογκυλιᾶνος(δ)=δ λάρρυγας.
 —Μάλωσανε καὶ τότε ἔπιασε ἀ-
 πὸ τὸ **γκυρογκυλιᾶνο**, νὰ τότε πι-
 νίξ !
γκώμια(τὰ)=οἱ κατηγορίες.
 —Τήνε εἶπανε **γκώμια**. λέγ', γι'
 αὐτὸ ἀρώστ' σε ! . . .
γκωμιάζω=κατηγοροῦ.
 —Τήνε **γκώμιασανε** αὐτήνα καὶ
 γι' αὐτὸ τήνε χῶρ' σε ὁ ἀρρ' βω-
 νιαστικός τ'ς ! . . .
γκωμιαστούρα (ῆ)=κατηγορήστρια,
 φιλοκατήγορη.
 —Εἶναι μιὰ **γκωμιαστούρα**, μιὰ
 κατηγορήστρια ! . . . Οὐλ' τσὲ
γκωμιάς !
γκωμιαστούρ' κο(τὸ)=κατὰ τὸ γκω-
 μιαστούρα.
γκωμιαστούρ' ς(δ)=κατὰ τὸ γκω-
 μιαστούρα.
γλέπω=βλέπω, παρατηρῶ.
 —Τὰ ματογυᾶλια μ', κάννε δὲ
 γλέπ'νε ! . . .
 —Τώρα γλέπω δὲν πολυπαγαι-
 νοέρχουνται μὲ τοὶ γειτόν' σσες !
Γλυκειᾶ(ῆ)=**Γλυκερία** (ὄνομα κύ-
 ριο).
 —Ἡ καμμέν' ἡ **Γλυκειᾶ** εἶναι
 ὄνομα καὶ πρᾶμα. Καλὸς ἄθρω-
 πος ! . . .
γλύθω=τυλίσω νῆμα—γενικὰ—στὸ
 τυλιγάδι.
 —Ὅλο τὸ μαλλί, ποὺ εἶχα τῶ-
 γλυσα.
γλυτήρ(τὸ)=τὸ τυλιγάδι.
 —Πῆρα τὸ **γλυτήρ** νὰ γλύσω.
γνέφω=κάνω νόημα μὲ τὸ χέρι, μὲ
 τὸ κεφάλι, μὲ τὸ χέρι.
 —Μὲ γνέφ' σ, μὲ γνέφ' ς, τὶ τρέχ;
 Τὶ θέλ' ς, νὰ πῆς ;
γούγια ἢ οὔγια(ῆ)=ἡ ἄκρη τοῦ ὀ-
 φράσματος (ῆ ὠα).
 —Δγίγες γούγια, πάρε πανί ! Εἶ-
 ναι παροιμία, ποὺ λέγεται συνή-

θως σὲ συνοικέσια καὶ γενικὰ ὄ-
 ταν θέλουν νὰ ἐπικαλεστοῦν τὴν
 ἠθικὴ ἐπόσταση τῆς οἰκογένειας
 ἢ καὶ τὴν ἄμορφιάν τοῦ πατέρα,
 τῆς μητέρας κλπ.—Τέρ τὴ γούγια
 πᾶρ' τὸ πανί, τέρ τὴ μάννα πᾶρ'
 τὸ παιδί.
γούλα(ῆ)=δ λαίμαργος, ἡ λαίμαργη
 τὸ λαίμαργο, ἡ λαιμαργία, ἀπλη-
 στεία.
γουλί (τὸ)=κάτι λεῖο.
 —Αὐτὸς εἶναι μιὰ γούλα ! . . .
 —Ξουρίσκει καὶ γένικε γουλί στὸ
 πρόσωπο καὶ στὸ κεφάλι.
 —Πᾶστρεψα τὸ κοτσάν', νὰ φᾶ-
 με τὸ γουλί (τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ
 λαχάνου ἢ μαρουλιοῦ).
γουλιᾶρα(ῆ)=ἡ λαίμαργη.
 —Πολὺ γουλιᾶρα εἶναι ! Τὶ φα-
 γι κάμνει ; . . .
γουλιᾶρ' ς(δ)=λαίμαργος.
γουλιᾶρκο(τὸ)=λαίμαργο.
γούρνα(ῆ)=δ νεροχύτης. Ἐπίσης
 πέτρινη ἢ μαρμαρίνη σκάφη, γιὰ
 βρύση καὶ γιὰ πλύση. Καὶ πέ-
 τρινη σκάφη, ὅπου χτυποῦνε τὸ
 σιτάρι, νὰ σπάσει καὶ νὰ βγῆ ἡ
 φλούδα του, γιὰ νὰ γίνη «**μπλη-
 γούρι**».
γραμπούλια(ῆ)=γεωργικὸ ἐργαλεῖο
 ἢ χτένα, ποὺ μ' αὐτὴν καθαρί-
 ζουν τοὺς κήπους, τοὺς ἀγρούς.
γρούβα(ῆ)=ἡ βρούβα (φυτὸ τοῦ ἀ-
 γροῦ).
γυναϊκάρα ἢ γύναικος(ῆ,δ)=μεγα-
 λόσωμη γυναῖκα.
γωνιά(ῆ)=τὸ τζάκι.
 —Φέρε τὴ **μπυροστιᾶ** ἀπ' τὴ γω-
 νιά.
 2) **καπνοδόχος**.
 —Ἡ γωνιά μας πῆρε φωτιά.
γωνιάδ(τὸ)=τὸ ἐξωτερικὸ μέρος
 τοῦ ψωμοῦ (τὸ ψημένο μέρος).
 —Ὅλο γωνιάδ' μ' ἀρέξ' νὰ τρώ-
 γω.
 Δ
δαχτύλ(τὸ)=τὸ δάχτυλο. Πληθυντ.
 τὰ δαχτύλια.

—Έβαλε κι' εκείνος τὸ δαχτύλι τ' ! (ἀνακατεύτηκε).

δεκράν'(τό) = τὸ δίκρανο (ἐργαλεῖο, γιὰ τὸ λύχνισμα καὶ γιὰ τὴν μεταφορὰ τῶν δημητριακῶν).

—Φέрте τὰ δεκράνια νὰ στρώ' με τ' ἄλων' !

δερμόν'(τό) = τὸ πρῶτο (χοντροῦ) κόσκινο, ποὺ χρησιμοποιοῦν μετὰ τὸ λύχνισμα.

Εἶναι καμωμένο ψαθωτὸ ἀπὸ χοντροὺς χορδὲς ἀπὸ ἔντερα ζώων, ἀραιὰ τοποθετημένες. Στιρίζεται σ' ἓνα πλάι του σ' ἓνα ξύλο. Κάποιος τὸ κινεῖ καὶ πέφτουν κάτω τὰ «κότσαλα» (βότσαλα) καὶ μένει τὸ σιτάρι, ποὺ θὰ μπῆ στὰ «τσουβάλια».

δερμονίζω = (βλ. καὶ κάλαντα στοὺς ναυτικούς, σελ. 24) Περνώ κἄτι ἀπὸ τὸ δερμόνι. (βλέπε καὶ λέξη «δερμόν'»)

δέρον = δέρον' ὁ νοῦς μου = ἀπασχολεῖ τὴ σκέψη μου κἄτι.

—Καθὼς τῶμαθα (κἄποια εἰδησιή εὐχάριστη ἢ δυσάρεστη) ὅλο ἐκεῖ δέρον' ὁ νοῦς μου.

διαγουμίζω = κλέπτω, καταχρῶμαι.

—Ὁ ἀνεπιός τ' ὁ μικρὸς καθὼς ἀρρώσ'σε ὁ θεῖος τ', τότε διαγουμ'σε τὸν ἄθροπο καὶ τώρα δὲν ἔχ' στὸν ἥλιο μοῖρα !

διάζουμαι = ἐτοιμάζω τὸ σημόνι, γιὰ τὸν ἐργαλειό.

—Ἦρτε ἡ ἀδρεφή μ' καὶ διάσ'καμε σήμερα. Θὰ βάλω πανὶ στὸν ἀργαλειό.

διακονεύω = ζητιανεύω.

—Τὶ στερνά εἶχε πὰ ἡ καμέν' ἡ Ζαφειρώ, ποὺ εἶχε τὰ τόσα καλά καὶ τώρα νὰ διακονεύ' !

διακονητής (ὁ) = ζητιάνος.

—χτυποῦσε τὴ μπόρτα ἓνας διακονητής.

διαλέζω = διαλέγω, ἐκλέγω.

διαφεντεύω = νοικοκυρεύω κἄτι, τὸ σηκῶνω ἀπ' τὴ μέση καὶ τὸ τοποθετῶ, ὅπου πρέπει.

—Διαφεντεύω τὸ ἓνα, διαφεντεύω τὸ ἄλλο καὶ τὰ βγάξ'με στὸ σελαμέτ' ! (βλ. λέξη).

διαφεντευτής (ὁ) = νοικοκυρεμένος.

—Διαφεντευτής ἄθροπος ! Ταῖρ' δὲν ἔχ' !

διαφεντεύτρα (ὁ) = νοικοκυρεμένη.

—Χρυσὴ νοικοκερὰ εἶναι ! Διαφεντεύτρα ! Παντοῦ προφταίν' ! Καὶ στὴ δουλειὰ τοῦ ἀντροῦ τ'ς ἐκεῖν'. Τόγε διαφεντεύ' ἀπὸ παντοῦ !

διάφορο(τό) = ὠφέλεια, κέρδος, τόκος.

—Ἀπ' αὐτὴ τὴ δουλειὰ δὲ νεῖδα κανένα διάφορο.

—Ἐχ' καμπόσα παραδάκια, πέρνει τὸ διάφορο τ' καὶ ζεῖ μπέικια ! . . .

δίμ'το(τό) = πανὶ ὑφαντό, μὲ τέσσερα μιτάρια.

—Ἐφανα δίμ'το καὶ θὰ κάμω σεντόνια τὴ γκόρη μ', γιὰ τὴ μπροῖκα τ'ς, ποὺ εἶναι γερό πρῶμα ! . . .

δόντια(τὰ) = ἡ φοβέρα, ἡ ἀπειλή, ὅπως ὁ σκύλος δείχνει τὰ δόντια του, ἀντίσταση.

Συνήθης ἔκφραση :

—Δεῖξ' τόνα δόντια !

—Τρίξε τὰ δόντιασ'.

—Τὸν ἔτριξε δόντια.

—Ἐχ' δόντια ! (ἔχει μεγάλη μέσα)

Μέσα τ' ἔχ' δόντια φαρμακερὰ (εἶναι πολὺ καιρὸς ἀνθροπος).

δράλα(ἡ) = ἡ κτένα τῶν μαλλιῶν, ἐπίσης ἐργαλεῖο (κτένα), ποὺ κτενίζουν τρόπον τινὰ (εἰσοπεδώνουν) τὰ στάχια στὸ ἄλωνι.

—Ἀγόρσα μιὰ δράλα.

δραλίζω = κτενίζω, ἰσοπεδώνω.

—Στάσ' νὰ δραλίσω τὰ μαλλιά μ' κι' ἔρχουμαι.

—Δράσ'ομε τ' ἄλων' καὶ θ' ἀρχίσ'με ν' ἀλωνίζ'με.

δρασπέτ'(τό) = πολὺ ξυνό, δρασπάκ'.

—Τὶ δρασπέτ' εἶν' αὐτό ; Δὲ ντροῦγεται !

δοκάν'(ή) = ἡ ἀλωκάνη.

—Χάλασε σήμερα ἡ δοκάν', γι' αὐτὸ δὲν ἀλωνίζ' με.

δράκος(δ) = ὁ δράκος.

—Δράκου φωνὴ δὲν ἀκ' σες ;
Λέγεται, γιὰ κείνους, ποὺ δὲν περάσανε δυσκολίες, δὲν συναντήσανε ἀντιξοότητες στὴ ζωὴ τους. Κυρίως ἐφαρμόζεται στοὺς νέους, ποὺ ἄλλοι φροντίζουνε, γι' αὐτούς.

δρομίζω = ἐξαποστέλλω, ἀποφεύγω.

—Μ' ἀνοιξε τὸ κεφαλάκι μ' με τὸ στόμα τ'ς ! Εἶδα κι' ἔπαθα νὰ τήνε δρομίσω ! . . . (δρομιάσω).

Ἔοποιος ἔρτ' θὰ κοιτάξω νὰ τόνε δρομίσω καὶ θάρτω νὰ διαστοῦμε.

δροσερὸ(τὸ) = τὸ ἀγγουράκι (ὁ σικυός).

—Καλοκαιρίασατε δροσερά ; (Βλ. λέξ. καλοκαιριάζω).

δρύμες(οἱ) = οἱ ἕξ πρῶτες μέρες τοῦ Ἀυγούστου. (βλ' δοξασίες, σελ. 39)

—Σήμερα ἔπλυναμε, γιὰτι ἀπ' αὐριο εἶν' οἱ δρύμες καὶ δὲ μπλύν' νε.

—Τὰ σημάδια ἡ Σουλτανιά, πώχ' στα μούτρα τ'ς, λέγ', εἶν' ἀπ' τοῖ δρύμες, γιὰτι λούσ' κε.

Ε

ἔ ! . . . = ὀρίστε, ἀκουσε !

—Ἐ ! εἶπες ; Τὰ καλὰ παιδιὰ λένε, ὀρίστε, ἀμα ἀπλογιούνται !

—Ἐ ! . . . ἔσ' ! . . . Τὶ γυρεύ'ς μέσ' στὸ μπισιάν' ; . . .

ἔ ! . . . γιὰ . . . σά . . . ὦ ! . . . = ἔτσι φωνάζανε ὅλοι μαζί οἱ ναυτικοί, ὅταν τραβοῦσαν τὰ πλοῖα τους στὴν ξηρὰ ἢ τὸ ἀντίθετο.

Στὰ Μαρμαρόνησα Προποντίδος τραγουδοῦσαν: Στὴν Κερασιά βολάξαμε πιάσαμε κολλιαιρούδια, ἔϊσα χῶ . . .

ἐγκλαβὴ(ή) = τὸ προικοσύμφωνο.

—Τελείωσανε οἱ ἀρρ' βῶνες, γέν' κε κι' ἡ ἐγκλαβὴ καὶ τόνε δίν' νε, λέγ', τὸ μισὸ τὸ σπὶτ' καὶ τὸ μι-

σὸ τ' ἀμπέλ' ἀπὰ' στὸ Σκουριάρ'. ἔκα(στέκα) = στάσου.

—Ἐκα ντέ ! Μὴ πλαλῆς ! (μὴ τρέχης).

—Ἐκα νὰ στὸ πῶ πάλε, τὶ ἀ πᾶ νὰ πῆς.

ἔλε = ὀρίστε.

—Ἐλε μὰ, μητέρα ! Τὶ μὲ θέλ'ς ;

Ἐλέγκω(ή) = ἡ Ἐλένη.

—Σήμερα ἦρτε πάλι ἡ κῶνα—

Ἐλέγκω, γιὰ τὰ προξένια ! . . .

ἔλεμ = ὡς τόσο.

—Ἐλεμ, ἀπόκαμε νὰ πάγ' καὶ νὰ πάγ' ! . . .

ἐλεντιά(ή) = τὸ παλαμάρι, ποὺ δένανε τὸ πλοῖο, μὲ τὴν παραλία καὶ κρατῶντας τὸ πηγαينوερχότανε, μὲ τὴν βάρκα, σὲ καιρὸ τρικυμίας.

Ἐλλην' ἢ Ἐλληνο(οἱ) = οἱ Ἐλληνες.

—Ἐμεῖς εἴμαστε Ἐλλην' ! . . .

—Οἱ Ἐλληνοὶ μπήκανε, λέγ' στὴ Σηλυβριά ! . . .

ἐνδυμασία. Ἡ φωτογραφία εἶναι περίπου τοῦ 1860. Εἰκονίζεται ἡ ἀνδρική ἐνδυμασία ποὺ συνηθιζότανε τότε, «τὰ σαλβάρια», καθὼς καὶ ἡ γυναικεία ἐνδυμασία. Στὸ κεφάλι τσεμπέρι μὲ πλεξίδα καὶ ἡ νεώτερη φορεὶ δαντέλα «κυπούρ». (Βλ. πίσω).

Στὴ φωτογραφία αὐτὴ εἶναι ὁ Ἄλέξανδρος Ἰωαννίδης, πάππος μου ἐκ μητρὸς, Αἰκατερίνη Α. Ἰωαννίδου, μᾶμμη μου καὶ Τριανταφυλλίνα Β. Ἀμπατζῆ, προμᾶμμη μου ἐκ μητρὸς. Ὁ πάππος μου ἦταν μεγάλος πλοίαρχος, ὁ καπετάν—Ἀλεξαντερῆς καὶ ἰδιοκτήτης καραβιῶν.

Ἐπιβάται ἢ Ἐπιβάτες (οἱ Ἐπιβάται ἢ αἱ Ἐπιβάται, ὅπως λεγότανε) = παραλιακὴ κομόπολι στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη, ἀνατολικὰ τῆς Σηλυβρίας, πάνω στὴν Ἐγνατία ὁδὸ. (Βλ. κεφ. «Ἐπιβάτες»).

ἔρχομαι = ἔρχομαι.

εὐλομέν' (ή) = ή εὐλογία (ἀσθένεια)
εὐλογημένος, ν', νο (δ, ή, τὸ) = εὐ-
λογημένος, νη, νο.

—Μπρὲ, εὐλοημένε, τι σὲ λέγω
τόση ὥρα ; . . .

—Τὸ εὐλοημένο τὸ παιδι κάμνει
τοῦ κεφαλιού τ' ! . . .

Ἐψεβή(ή) = ή Εὐσέβεια (ὄνομα κύ-
ριο). Λέγεται καὶ «Ψεβή».

—Ἡ κοκκίωνα Ἐψεβή, μέσε ζύ-
μωσε καὶ ὕστερα μέσε ἔκοψε τὰ
φύλλα. (Βλ. λέξ. «φύλλα»).

Z

ζάβαλ'ς, σα, κο(ο, ή, τὸ) = κακό-
μοιρος, η, ο, δυστυχημένος, η, ο.

—Ἄ ζάβαλ'ς ἔχ' τόσα παιδιά, τι
νὰ πρωτοπροφτάξ' ! . . .

—Ἡ ζαβάλ'σα δὲν ἔχ' προκο-
πή. Δὲ γλέπ'ς τι χάγια γέν'κε ! .

—Τὸ ζαβάλ'κο κανένα δὲν ἔχ'
στὸ γκόσμο ! . . . —Τὸ ζαβάλ'κο
σκοτώνεται στὴ δουλειὰ ἀπὸ τὸ
πρωί ὡς τὸ βράδ'!

ζαβομάρα(ή) = ἀνοησία, πράξη ἀπε-

περίσκεπτη. —Τὶ ζαβομάρες εἶν'
αὐτὲς πὸν λές ; . . .

—Ὅλο ζαβομάρες κάνεις ! . . .

ζαβόξυλο(τὸ) = ἀνθρωπος ἀνάποδος,
ιδιότροπος.

—Τέτοιο ζαβόξυλο, πὸν εἶναι
αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος ! . . .

ζαβός(δ) = ἀνόητος, χαζός.

—Τώρα τότε ἔμαδες ; Τέτοιος
ζαβός εἶναι ! . . .

ζακιάζουμαι = μπερδεύομαι, ἀνακα-
τεύομαι (κυρίως λέγεται ἐπὶ μαλ-
λιῶν).

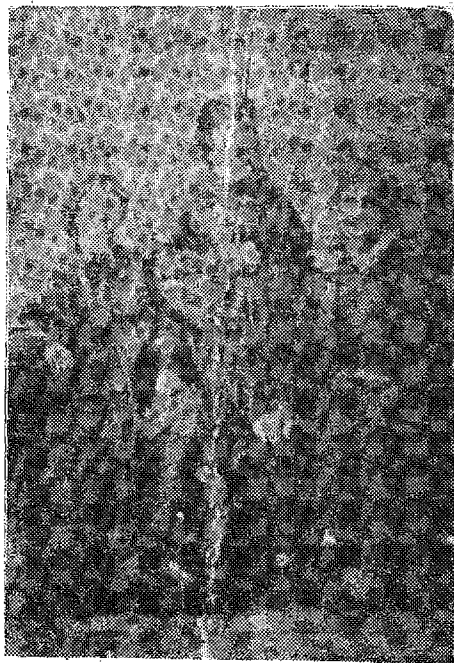
—Τὰ μαλλιά τ'ς ἀπ' τὴν ἀκτενι-
σιά, ζακιάσ'κανε ! . . .

—Τὰ μαλλιά μ' εἶναι σγουρὰ
καὶ πολὺ ζακιάζονται ! . . .

ζακιάζω = ἀνακατεύω, μπερδεύω.

—Κοίταξε τὸ παιδι παίζ' μὲ τὰ
κουβάρια, νὰ μὴ τὰ ζακιάσ' καὶ
πῶς ξεζακιάζονται ! (βλ. λέξ.)

ζακιασμένος, ν', νο (δ, ή, τὸ) = ἀνα-
κατεμένος, νη, νο, μπερδεμένος
νη, νο τσαλακωμένος.

Φωτογραφία τοῦ 1860

—Ἡ θελειὰ τὸ μαλλί, ποὺ ἀγόρασα ἦντανε πολὺ ζακιασμέν°.

ζαμιαμίδ°(τὸ)=μικρὸν σαυροειδές, ποὺ συναντᾶμε πολὺ στὰ σπίτια μέσα. Λέγεται μεταφορικὰ καὶ σὲ παιδιὰ ἀδύνατα, μικροκαμωμένα ἐπίσης καὶ σὲ μεγάλους. (Βλ. καὶ λέξη «σαμιαμίδ»).

—Τὶ σαμιαμίδ° γέν°κε ! . . .

—Τὶ σαμιαμίδ εἶν° αὐτὸ ! . . .

—Ἀπᾶ° στὸ ντουβάρ° εἶναι ἕνα σαμιαμίδ° ! . . .

ζαμουρώνω=συμμαζεύομαι καὶ κάθομαι κουλουριασμένος ἢ ἀπὸ κούο ἢ ἀπὸ κούραση ἢ ἀπὸ φταίξιβο.

—Ζαμουρών°ς σὲ γλέπω ! Ἐσὺ τὸ ξεριξες τὸ φαγὶ τοῦ παιδιοῦ !

—Τὶ ζαμουρών°ς ; Κρουών°ς, γιὰ ἄρρωστος εἶσαι ; . . .

ζάμπω(ἦ)=νέα ἢ γριὰ ἀδυνατισμένη.

—Γιατὶ γέν°κε ἡ Ντόμνα τέτοια ζάμπω ; . . .

ζαρίφ°ς, σσα, κο (δ, ἦ, το)=μὲ πρόσωπο ὄραϊο, μὲ λεπτὰ χαρακτηριστικά. Λέγεται ἐπὶ πραγμάτων ποὺ σημαίνει λεπτό, ὄραϊο κᾶτι.

—Ἀπὸ μικρὸ τέτοιο ζαρίφ°κο κορτσάκ° ἦντανε ! . . .

—Τὶ ζαρίφ°κο μαξιλάρ° κεντάγ° ἢ κόρη μ° ! . . .

ζαροχούφτ° (τὸ)=τὸ περιεχόμενο μισῆς παλάμης, κᾶτι λίγο.

—Ὅλουνοῦς τσ° ἔδωκες πολὺ καὶ ἐμένα ἕνα ζαροχούφτ° !

Ζαφειρόπουλος Δημήτριος(δ)=βουλευτῆς ἐπιβατινός, ποὺ εἶχε ἐκλεγεῖ κατὰ τὶς πρώτες ἐκλογές (τὶς τουρκικές), ὅταν γίνηκε τὸ «σύνταγμα».

ζάφκω(ἦ)=ἡ χαζή. Ἐχει ἐπικρατήσει νὰ λέγεται ἀπὸ μιὰ χαζὴ Ζαφειρῆ (=Ζάφκω).

—Πότε ἦντανε πιὸ καλὴ ; . . .

Τέτοια ζάφκω τήνε ξέρω ! . . .

ζάφτ° (τὸ)=ἡ δέσμευση, χαλιναγώγηση, ὑποταγή.

—Τὶ παιδι ζωηρὸ εἶναι αὐτὸ ! Ζάφτ° δὲ γένεται !

—Ἐκεῖνο τὸ ἄλογο, ποῖς μπόρ° νὰ τὸ κάμ° ζάφτ° !

—Γέν° κανε τώρα ζάφτ° καὶ δὲ μιλοῦνε τώρα κᾶνναι ! (τύποι ὑπεροπτικοί, ἀτίθασσοι).

ζγάρα (ἦ)=τὸ στομάχι τῶν πουλιῶν (ἢ φούσκα), ὁ πρόλοβος.

—Ἡ ὄρνιθα δὲ ντρογ° ! Ἡ ζγάρα τ°ς εἶναι ἄδεια !

ζγαρι (τ)=βλ. λέξ. «ζγάρα».

ζγατζουρίδα (ἦ)=ὅταν ἡ κλωστή στρίβεται πολὺ καὶ γίνεται κόμπος, —σὰν κόμπος—ἐκεῖνος ὁ κόμπος λέγεται «ζγατζουρίδα».

—Ὅλο ζγατζουρίδες ἔχ° αὐτὴ ἡ κλωστή !

ζγατζουριδιάζομαι=ἀποκτῶ «ζγατζουρίδες» (σὲ κλωστή πάντα λέγεται).

—Πᾶλε ζγατζουριδιάσ°κε ἡ θελειά... .

ζγατζουριδιάζω=δὲν προσέχω καὶ ἡ κλωστή στρίβει καὶ κομποδένεται.

—Ἐστρίβε τὸ κουβάρ° γιὰ νὰ μὴ ζγατζουριδιάζ° ἡ κλωστή !

—Τὸ μαλλί αὐτὸ δὲ μπόρ°με νὰ τὸ κουβαριάσ°με, γιὰτὶ ὄλο ζγατζουριδιάζ°. Εἶναι πολὺ κλωσμένο !

ζεβζέκ°ς, ζεβζέκα, ζεβζέκ°κο (δ, ἦ, τὸ)=ἀνόητος, ἀνόητη, ἀνόητο, εὐκολόπιστος. εὐκολόπιστη, εὐκολόπιστο.

—Ἄς τόνα ! Εἶναι ἕνας ζεβζέκ°ς !

—Τὸ πιστεύ°ς αὐτὸ ; Μὴ γένεσαι ζεβζέκα !

—Τὶ κλαῖς μπρὲ, ζεβζέκ°κο ; Ἐδῶ εἶναι ἡ μαμά σ° !

ζεστασιά (ἦ)=ὁ πυρετός. Ἐπίσης τὰ θερμὰ ἐπιθέματα, τὰ θερμὰ ροφήματα.

—Πολὺ ζεστασιά ἔχ° τὸ παιδί !

—Κρουωμένος εἶσαι ; Κάμε ζεστασιά !

ζεστοκοποιοῦμαι=ζεσταίνομαι, δη-

μιουργῶ ζέστη—γλυκειά—ὑστερα ἀπὸ κρύο.
 —Αὐτὸ τὸ φουστάνι μ' ἄμμα τὸ βάλω, ζεστοκοποιοῦμαι!
 —Κουκουλώθ' κα μὲ τὸ χράμ' (ὕφαντὴ κουβέρτα), ἀποκοιμήθ' κα ἀπὰ στὸ μεντέρ' καὶ ζεστοκοπήθ' κα καλοῦτσ' κα!...
 ζίνα (ὁ, ἦ, τὸ)=ἄνθρωπος «ἀκάθαρτος» ἀκαθαρσία.
 ζίνος (ὁ)=ἡ ἀκαθαρσία γενικὰ
 —Μέσα στὸ σπίτι τ'ς, τί βρωμα, τί ζίνος! Τι ζίνα!
 ζούδγιο (τὸ)=ὁ ἄσχημος ἄνθρωπος, ὁ ἀνάξιος λόγου.
 —Τὸ ζούδγιο ἀνακατώνεται μὲ τσι δώδεκα!
 ζούζουλο (τὸ)=1) ἔντομο
 —Ἔνα ζούζουλο ἔχ'ς στὰ μαλλιά σ'!
 2) μικροκαμωμένο παιδί. Ἐπίσης ζωηρό, ἔξυπνο, συμπαθητικό.
 —Μπρέ, ζούζουλο, ἀφανίσ'κες νὰ παίξης!
 —Τὸ ζούζουλο ὅ,τι καὶ νὰ τὸ δώκ' νε, πρῶτα τὸ ἀδερφάκι τ' θὰ φέρ'!
 ζουλιάρ'ς. ζουλιάρα, ζουλιάρ'κο (ὁ, ἦ, τὸ)=ζηλιάρα, ζηλιάρα, ζηλιάρικο.
 —Κακὸ πρᾶμα ὁ ἄντρας νὰ εἶναι ζουλιάρ'ς!
 —Ἡ ζουλιάρα ἀπ' τὴ ζούλεια τ'ς. μιὰ στάλα ἀπόμ'κε!
 —Πολὺ ζουλιάρ'κο αὐτὸ τὸ παιδί μ'! Τ' ἄλλα μ', δὲ ζούλευνε καθόλ'! (Βλ. παροιμ. ἀριθμ. 54). (Τὴν λέξη «ζούλεια» καὶ τὸ ρῆμα «ζουλεύω» τὰ μεταχειριστήκαμε στίς παραπάνω φράσεις).
 ζουλόφτονος-ν'νο=ζηλόφθομος-νη νο.
 —Δὲ τότε γλέπ'ς, ἄμα δγῆ τίποτα, πῶς γίνεται; Ξέρ'ς τί ζουλόφτονος εἶναι;
 ζουπακιάζω=πιέζω, ἐνοχλῶ μὲ χειρονομίες.
 —Ἐπλυνά σήμερα καμπόσα ἄ-

σπρα (ροῦχα). Ἦντανε ὀλοκάδα-ρα. Τὰ ζουπακίαισα κομμάτ' καὶ τ' ἄπλωσα καλοῦτσ'κα στὸν ἡλίτσο, μπουζία γέν'κανε.
 —Τί μὲ ζουπακιάζεις τόση ὥρα! Μ' ἀφάν'σες! Πάγαινε ἀπ' ἐδῶ σὲ λέγω. Δὲ θὰ γέν' αὐτό, πού λές. Δὲ θὰ σὲ δώσω παράδες νὰ παίρνης σασκίν'κα πράγματα, ὅ,τι λάχ'!
 —Τὸ παιδί ἀπόκαμες νὰ τὸ ζουπακιάζης. Νά! γλέπ'ς; ἀρχίνιξε νὰ κλαίγ'. ἄς το! Μὴ τὸ πειράξης, ν' ἀποκοιμηθῆ σὲ λέγω!..
 ζούπος(ὁ)=ζαρωμένος ἄνθρωπος, μικρόσωμος (ἄνδρας ἢ γυναίκα, κορίτσι ἢ ἀγόρι).
 —Ὁ ζούπος γέν'κε ἕνας!.. τετραπέρατος!..
 —Τί ζούπος ἀπόμ'κε αὐτὸς καὶ δὲ μεγάλων'!..
 —Ἡ ἀδερχή τ'ς τέτοιος ζούπος ἦντανε ἀπὸ μικρή!..
 ζουπῶ=πατῶ, πιέζω.
 —ζουπῶ σταφυλία.
 —ζουπῶ ντομάτες (γιὰ νὰ βγάλω τὸ χυμὸ τους).
 ζούρα(ἦ)=καχεξία.
 —ζούρα ἔχ' τὸ μωρό τ'ς κι' εἶναι, σά γέρος.
 ζουριάζω=ἔχω καχεξία.
 —Μὴ τὸ πιάν'ς ὅλο τὸ γατάκ' καὶ θὰ ζουριάσ'!..
 ζουριασμένος-ν'νο=καχεκτικὸς ἄνθρωπος.
 —Ζουριασμένος πιά! Τέτοιος ἦντανε ἀπὸ μικρός.
 —Ζουριασμένο τὸ καμμένο! Ἐμὴ ἢ μάννα τ' πέθανε ἄμα τὸ γέν'ν'σε καὶ ποιὸς θὰ λὰ τὸ κοιτάξ' ὅπως ἔπρεπε, πού δὲ νείχανε καμένα!..
 ζουφώνω=συμμαζεύομαι κοντὰ σ' ἄλλον (καὶ κάθομαι ἢ κοιμοῦμαι), χώνω ἀτάκτως, τρυπώνω.
 —Ἦρτε καὶ ζουφώξε κι' ἀποκοιμήθ'κε δῶ κοντάμ!..
 —Μὴ ζουφών'ς ἐδῶ, νὰ πᾶς στὸ

κρεββάτι σ' και να κοιμηθῆς! . .

— Ζούφωξα τὰ ραψίματα μ', τὰ μπαλώματα κατὰ δῶ και κατὰ κει, σ' ἤρτανε ἔξαφνα τὰ μουσαφίρια και τὰ σάστ'σα!

— Ζούφωξα σὲ μιὰ κόχ' κι' ἔκαμα τὴν ἄρρωστ'! . . .

ζουχούν'(τὸ)=τὸ ἄσθμα.

— Αὐτός (αὐτὴ) ἔχ' ζουχούν'!

ζουχουνιάρ(ἡ)=ἐκείνη πού ὑποφέρει ἀπὸ ἄσθμα.

— Ἀπὸ μικρὴ τέτοια ζουχουνιάρ(ἡ) ἦνταν!

ζουχουνιάρ'ς (ὁ) = ἀσθματικός.

— Εἶναι ζουχουνιάρ'ς, γι' αὐτὸ εἶναι τέτοιος κίτρινος ὁ ἄθρωπος!

ζουχουνιάρ'κο (τὸ) ἀσθματικό.

— Τί τραβᾷ'μὲ τὸ παιδί τ'ς τὸ ζουχουνιάρ'κο! Κοιμήθ'κε μιὰ βολὰ στ' ἄλών' και κρύγωσε κι' ἀπὸ τότε ἕνα καλὸ δὲ γλέπ'!

ζουχούν-παπᾶς (ὁ)=ἀσθματικός ἢ ἐκείνος, πού ὑποφέρει ἀπὸ δυνατὸ βήχα. Και στὰ τρία γένη συνηθίζεται.

— Ζουχούν-παπᾶς πιά! Ἀπόψα ἔτο' ξημερώθ'καμε!

— Ἄντε μπρὲ ζουχούν-παπᾶ, φύγ' ἀπὸ δῶ και δὲ μπόρω νὰ σ' ἀκούγω!

Η

ἦ . . . ἄαααα=ἐπιφώνημα ἐπιτιμήσεως.

— Ἡ . . . ἄααα τόσο πρᾶμα δὲ μπόρ'σες νὰ τὸ πῆς!

— Ἡ . . . ἄααα πῆγες πού πῆγες Γιατὶ δὲ τὸ εἶπες; Μπρὲ!

Θ

θανατᾶς (ὁ)=ὁ θάνατος.

— Εἶναι τοῦ θανατᾶ! (θὰ πεθάνη) θαρραπεύουμαι = εὐχαριστοῦμαι (ἐπιγεύσεως), χορταίνω.

— Ἐφαγα και θαρραπέυ'κα!

— Μέσε εἶχανε τὰ χίλια καλά!

— Ἐφαγαμε και θαρραπέυ'καμε!

θαγατέρα (ἡ)=θυγατέρα.

— Θαγατέρα, μ' ἕνα δόντ' ν' ἀ-

πομείκ'ς, νὰ τῶχ'ς αὐτὸ τὸ φουστάνι σ'!

(Συμβουλὴ ἢ εὐχὴ τῆς μητέρας ὅταν ἀποτείνεται σὲ μικρότερη ἢ κάθε ἡλικιωμένη, ἀλλὰ βέβαια ὄλ' αὐτά, ὅταν ἡ μόδα δὲν ἦταν ἀπόλυτη ἐξουσιάστρια τῶν πάντων. Ἡ συμβουλὴ ὑποδηλοῖ τὴν νοικοκυροσύνη. Νὰ τὸ προσέχη, γιὰ νὰ τὸ ἔχη, ὡς τὰ βαθεῖα γεράματα).

θελειά(ἡ)=ἡ θηλειά, ὁ πόντος.

— Πῆρα μιὰ θελειὰ κλωστή νὰ πλέξω κάλτσες! . . .

— Πόσες θελειὲς ἔβανες στὴ φανέλλα, πού πλέχ'ς; . . .

θεμωνιά(ἡ)=ἡ θημωνιά.

θεριοκόμενος, ν', νο (ὁ, ἡ, τὸ)=μεγαλόσωμος, η, ο, σὰ θεριό.

— Γιάνν-καρος! . . . Θεριοκομμένος ἄθρωπος! (Γιάννκαρος=μεγαλόσωμος Γιάννης).

θερμασιά(ἡ)=ἡ ἔλνοσιά, ὁ πυρετός — Ἀπ' τὴ θερμασιά, κεφάλ' δὲ σκῶνω! . . .

θηκιάζω=θέτω κάτι κάπου, χωρὶς νὰ εἶναι ἡ πρέπουσα θέση του.

— Τί τὸ θήκιασες ἐδῶ τὸ ἀργόχειρο σ'; Δίπλωσ'το και βάλ'το στὸ ντόπο τ'!

— Ποῦ τὸ θήκιασα και δὲ ντὸ βροίσκω! . . .

θηλύκ'(τὸ)=ἡ κουμπότρυπα.

— Πόσα θηλύκια ἔκαμες σιὸ πουκάμ'σο; . . .

θηλυκῶνω=κουμπῶνω.

— Θηλύκωσ' τὸ παιδί νὰ μὴ γκουῶσ'! . . .

θηλύκωσ'(ἡ)=ἡ κλειδώση.

— Μὲ πονουῖνε οἱ θηλύκωσές μου.

θιαρκῆ (ἡ)= «παραμαγοῦλες». Βλ. λέξη.

θόλωμα(τὸ)=ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γνωστικὴ του σημασία, σημαίνει και κηλίδα, χάλισμα, κάθε τι, παραμικρὸ ψεγάδι.

— Τὸ τραπεζομάντηλο εἶναι ὀλοπάστρικο, οὔτε θόλωμα δὲν ἔχ'!

—Τὶ νοικοκερὲς πιά, θόλωμα δὲ γλέπ'ς ἀπάνη τ'ς! . . .
 Φύκια(τά)=τὰ φύκη.
 θυμότ'ς, σα, κο,(δ,ή,το)=οἱ θυμό-
 δεις ἄθρωποι.
 —Πολὺ θυμότ'σα! . . . Τὶ τρα-
 βάγ' ὁ ἄντρας τ'ς! . . .
 —Θυμότ'κο παιδί τὸ εὐλοημένο!
 θύρα(ή)=ἡ θηλειὰ (ὁ πόντος).
 —Ἐφ'χε μιὰ θύρα στὴ γκάλτ-
 σα σ'! . . .
 —Πόσες θύρες ἔχ'ς στὴ ζακέτ-
 τα σ'! . . .
 θωριοκομμένος, ν', νο,(δ,ή,το)=
 χωρὶς χρώμα, μὲ κομμένη θωριά.
 —Τέτοια θωριοκομμέν' εἶναι!
 Καμμιά φορὰ δὲν ἔχ' χρωματάκ!
 —Ὁ θωριοκομμένος τὸ χεῖλι τ'
 δὲ γελάγ'! . . .

I

ἰσκιερὸς, ή, ό,(δ,ή,το)=μὲ καλὴ σκι-
 ἄ, ἐπιτυχημένο κᾶτι.
 —ἰσκιερὸς ἄθρωπος.
 —ἰσκιερὴ καρέκλα.
 —Ἐρραψε ἡ Νταφλιώ (Τριαν-
 ταφυλλίνα) ἓνα φουστανάκ' τὸ
 παιδί τ'ς' μ' . . . τί ἰσκιερὸ τῶ-
 καμε! . . .
 ἰσκιερούτσ'κος, κια, ή κη, ο(δ,ή,το)
 Βλ. προηγ. λέξη.
 —ἰσκιερούτσ'κη κοπέλλα! . . .
 —ἰσκιερούτσ'κια γυναῖκα! . . .
 —ἰσκιερούτσ'κο παιδί! . . .
 —ἰσκιερούτσ'κο ρούχο! . . .

K

καβάφ'κο(τὸ)=κᾶτι ψεύτικο, ὄχι
 στερεό, παραποίηση. Κυρίως λέ-
 γεται σὲ παπούτσια ψεύτικα, πού
 δὲν ἔχουνε καλὰ ὑλικά κι' εἶναι
 ὅλο χαρτόνια.
 —Πάνε κίολα τὰ παπούτσιαμ' ;
 Καβάφ'κο πρᾶμα! Ἄπ' τὰ κα-
 βάφ'κα μὲ τάφερανε. (Καβάφ'κα
 =τὰ καταστήματα, πού πουλοῦν
 κατώτερης ποιότητος πράματα).
 καβὲς(δ)=ὁ καφέ.
 Χωρὶς καβὲ δὲ μπόρῶ νὰ κάμω!

καβούκ'(τὸ)=τὸ ὄστρακο τῆς γε-
 λώνης.
 —Ἡῦρα ἓνα καβούκ' ἀπ' ἀγελώ-
 να.
 Ἐπίσης καπέλλο κακοφτιαγμένο,
 βαθὺ ὡς τὰ φρούδια.
 —Τὶ καβούκ' φοροῦσε! τῆνε εἶ-
 δες ;
 Τρίτη σημασία: τὸ ὑπερβολικὸ
 ντύσιμο, τὸ συμμαζέμα σὲ ρούχα.
 —Τὶ χῶθ'κες μέσ' στὸ καβούκι
 σ' ; κρών'ς ;
 —Πολὺ χῶθ'κες μέσ' τὸ καβού-
 κισ' καὶ δὲ μὲ καλοφαίνεσαι! (ὄ-
 ταν συμμαζεύεται κανεὶς καὶ σε-
 πάζεται μὲ πολλὰ πράματα).
 καβούλλα(ή)=τὸ ν' ἀνεβῆ κανεὶς
 σὲ μέσο συγκοινωνίας, σὲ τροχο-
 φόρο ἢ ζῶο.
 —Πῆγες καβούλλα μὲ τὸ γαῖδου-
 ράκ' !
 —Ἄ κάτ'με στ' ἀμάξ', ἄ πά-
 ρ'με καβούλλα!
 καβούν'(τὸ)=τὸ πεπόνι.
 —Τὰ καβούνια μας, θὲς—πῆς
 (τάχα, πάνω—κάτω) γέν'κανε!
 κάγκαμια(ή)=καμμιά.
 —Κάγκαμια δὲ ἦστε μαζίμ' !
 κάγκανεις(δ)=κανεὶς, οὐδεὶς.
 —Κάγκανης πιά δὲ βρέθ'κε κον-
 τὰ τ' ! (Βλ. Βιζυηνός).
 κάγκανένα(τὸ)=κανένα οὐδέν.
 —Κάγκανένα δὲ θέλω !
 κάγκανενας(δ)=κανεὶς οὐδεὶς.
 —Πῆγαμε πρῶτ'—πρῶτ' στὴν ἐκ-
 κλησία καὶ κάγκανένα δὲν ἀντά-
 μωσαμε !
 καζαντίζω ἢ καζαντῶ=πλουτίζω ἄ-
 ποικτῶ, ἐπωφελοῦμαι.
 —Αὐτὸς στὸ μπόλεμο τότε κα-
 ζαντ'σε καὶ γέν'κε ἓνας ἀπὸ 'κεῖ
 κι' ὕστερα! . . .
 —Μὲ κλεισιές καὶ μὲ ψευτιές, ἄ-
 μα καζαντᾶς, τί θὰ γέν' ! Προ-
 κοπὴ πιά !
 καθούλια(τά)=τὰ κατακόθια τοῦ
 καφέ, λαδιοῦ, κρασιοῦ κλπ.

—Χύσ'το τὸ ξύδ' αὐτό. Ὅλο καθούλια εἶναι !
 καί . . . = μπαίνει στὸ τέλος τῆς πρότασης. Σημαίνει ἐπίταση—
 Πῆγα καί ! . . . Τὸ ξέρω καί ! . .
 καίγομαι = συνήθως λένε: «νὰ καί-
 γεσαι» ἔκφραση ἀγανακτήσεως,
 ποὺ ἔχει χάσει τὴν πραγματικὴν
 τῆς σημασία, τοῦ καίομαι, πρὸ
 παντός, ὅταν λέγεται ἀπ' εὐθείας.
 —Νά ! πόση ὠρα σὲ φωνάζω !
 Ποῦ ἦσ'να νὰ καίγεις ;
 —Νὰ καίγεται ὁ Σωτήρ'ς ! Τὶ
 θάρρεψε πιά πὸς εἶναι ;
 καίλα(ῆ) = μεγάλο κακό, βάσανο,
 κάψιμο ψυχῆς.
 —Μάννα, στή γκαίλα ! . . . Τὶ
 νὰ κάμω τώρα !
 κακαγγειδ(τὸ) = «κακὸν ἀγγεῖον»,
 ἄτομο ἀνάξιο λόγου.
 —Τὸ κακαγγειδ, πάτ'σε τὸ αὐ-
 γὸ κι' ἔφταξε τὸν οὐρανό ! . . .
 κάκαδο(τὸ) = τὸ ξερό ἐπίστρωμα τῆς
 πλεγγῆς, ἢ ἐφελκίς.
 —Γέν'νε καλὰ ὁ γεράς τ'. Ἐπε-
 σε τὸ κάκαδο τ'.
 κακανίζω = γελῶ ἠχηρὰ, γελῶ μὲ ἀ-
 πρόπεια.
 —Ποὺ νὰ μὴ παχαίν' ! Ἐχ' μιὰ
 καρδιά ! . . . Ὅλο κακανίζ' ! . . .
 κάκανο(τὸ) = γέλιο ἠχηρὸ.
 —Τὶ κάκανα εἶν' αὐτά ! Δὲ ντρέ-
 πεσαι κορίτσι πρᾶμα ! . . .
 κακαρδάκ'(τὸ) = 1) ψώφιο, παγω-
 μένο ἔντομο ἢ ζῷο. Καί σὲ ἄν-
 θρωπο λέγεται (παγωμένος, καμ-
 μένος).
 —Σκώθ'κα τὸ πρῶτ' καὶ βροῖκα
 τὸ πουλάκ' (τὸ κανάρι, τὸ κλωσ-
 σοπούλι) παγωμένο ! Κακαρδάκ' !
 2) ἐκσταστικός: ἐνεός.
 —Τὸ ἄκ'σε ὁ ἄθρωπος κι' ἀπό-
 μ'νε κακαρδάκ' !
 κακιωκιούρα(ῆ) = ἐκεῖνη, ποὺ κα-
 κιώνει, ποὺ δυσσαρεστεῖται εὐκόλα.
 —Πολὸν κακιωκιούρα πιά. Ὅλα
 ἀπάνη τ'ς τὰ παίρνει !

κακιωκιούρ'κο(τὸ) = παιδί ποὺ θυ-
 μώνει εὐκόλα, τὸ χαϊδεμένο.
 —Τὸ κακιωκιούρ'κο παιδί ! Τὸ
 παραχάδεψανε !
 κακιωκιούρ'(ὸ) = ἐκεῖνος, ποὺ δυ-
 σαρεστεῖται εὐκόλα, ἰδιότροπος.
 —Κοιτάζω, πῶς νὰ τόνε προ-
 σκάνουμαι (περιποιοῦμαι, τιμῶ),
 γιατί εἶναι πολὺ κακιωκιούρ'ς !
 κακνιακὸ(τὸ) = κάτι μικροκαμωμένο
 (ἄνθρωπος ἢ ζῷο), ποὺ δὲν τοῦ
 ἀποδίδεται καμμιά ἀξία.
 —Ὅ,τι καὶ νὰ φορέσ' τὸ κακνια-
 κὸ, φαίνεται ἀπάνη τ' τίποτα.
 —Τὸ κακνιακὸ. χώνεται κι' ἐκεῖ-
 νο ἴσα—ἴσα !
 κακοπάκουγος-γ'-γο (ὀ-ῆ-τὸ) = ἀνυ-
 πάκοος-η-ο.
 —Κακοπάκουγος ἄθροπος. Τὸ
 δικότ' μόνε ξέρ' ! Χίλια νὰ λές,
 ποῦ ἐκεῖνος !
 —Τέτοιο κακοπάκουγο παιδί, δὲ
 εἶδανε τὰ μάτια μ' !
 κακοψύχ'(τὸ) = ἡ κατάσταση κατὰ
 τὴ σύλληψη ἢ τὴν ἐγγυμοσύνη.
 —Πολὸν κακὸ κακοψύχ' εἶχα στὸ
 Γιάννη μ' !
 κακοψυχιάρ'κο(τὸ) = τὸ εἶδος τῆς
 τροφῆς, ποὺ ἐπιθυμεῖ ἰδιαιτέρως
 ἢ γυναῖκα κατὰ τὸ «κακοψύχ'».
 —Τίποτας δὲ ντρογ', μόνε κα-
 καιψυχιάρ'κα !
 —Ἐχ' ἐν' ἄντρα ! . . . Μόνε κα-
 κοψυχιάρ'κα τήνε κουβαλεῖ !
 καλάθροπος(ὸ) = ἄνθρωπος μὲ καλὸ
 ἔξωτερικὸ ἢ μὲ καλὴ συμπεριφορὰ.
 —Τὶ καλάθροπος ! Τὰ παιδιάτ',
 τὴ γυναῖκατ', τ'ς ἔχ' μὴ στάξ'
 καὶ μὴ βρέξ' !
 καλαφατίζω = ἐπιδιορθώνω πλοῖο,
 βάρκα.
 —Τὸ καίτ' μας ἤθελε καλαφατί-
 σμα καὶ τὸ ἔδωκαμε νὰ τὸ κα-
 λαφατίσ'με.
 καλίτσα(ῆ) = κουλούρι σὲ σχῆμα
 στρογγυλό.
 —Ἐφαγα μιὰ καλίτσα κι' ἔπια-
 σε κομμάτ' ἢ καρδιάμ' !

καλιτσάκ²(τὸ)=ξαχαρωτὸ σὲ σχῆμα
στρογγυλό.

—Τὸ φωτίκ² (βλ. λέξη), χωρὶς
καλιτσάκια δὲ γίνεται!

καλὲς(ὸ)=κάστρο, τεῖχος.

—Τὶ σπὶτ² εἶναι ²κεῖνο, πῶχ²νε!
καλὲς.

καλκίτσ²(τὸ)=βλ. περιγραφή ψαρέ-
ματος «ξιφιού», λέξ. «ξιφιός».

κάλλια(τά)=δμορφιές, κάλλη.

Μάνναμ² στὰ κάλλια, πῶχ² τὸ
παιδάκι μ²!

—Κάλλια πῶχ²ς! Λὲ ντρέπεσαι
σκολείου παιδί! (σὲ περίπτωση
ἀταξίας).

καλλιτσάγγαρος(ὸ)=καλικάντζαρος
(βλ. «²Ηθη καὶ ἔθιμα»).

καλοβράδ²(τὸ)=ἀντίο. Χαιρετισμὸς
ποὺ συνηθίζονταν ἀπὸ τὶς πρωί-
νὲς ὥρες.

—²Αντε καλοβράδ²! ²Εγὼ θὰ
τραβηχτῶ ἀγάλια—ἀγάλια (θὰ
ξεκινήσω).

καλογναίκα(ἡ)=κατὰ τὸ καλάθρω-
πος.

καλόπαιδο(τὸ)=κατὰ τὸ «καλάθρω-
πος».

καλοκαιριάζω=δοκιμάζω ἢ τρώγω
κάτι. τῆς ἐποχῆς (φρούτο ἢ λα-
χανικό).

—Καλοκαιρίασες κουκιά;

—²Οχ² τώρα καλοκαιριάζω. Κα-
λὸς καιρὸς καὶ χρόνος! (ἀπαραί-
τητη εὐχή, σὲ κάθε δοκιμὴ νέου
φρούτου ἢ λαχανικοῦ).

καλὸς καιρὸς(ὸ)=καλὸς καιρὸς καὶ
χρόνος (βλ. «Εὐχὲς» καὶ «καλο-
καιριάζω»).

καλοσκαμνίζω=περιποιῦμαι πρό-
θυμα ἓνα ἄτομο, δὲν εἶναι εὐ-
πρόσδεκτο.

—Ποῦ θὰ πᾶς ἐκεῖ! Θὰ σὲ κα-
λοσκαμνίσ²νε! (ὑπονοεῖται ὅτι
δὲν θὰ σὲ περιποιηθοῦν, δὲν εἶ-
σαι ἐπιθυμητὸς ἢ καὶ θὰ σὲ προ-
σβάλλουν).

καλούτσ²κος, κη, ἦ κια, κο (ὸ, ἦ, τὸ)
=δμορφος, ἦ, ο.

—²Εφαγα καλούτσ²κα—καλούτ-
σ²κα, ἔπ²γα καὶ λίγο κρασάκ² καὶ
τώρα θὰ πάγω νὰ τὸ κόψω δι-
πλα! (θὰ κοιμηθῶ).

καλτσούν²(τὸ)=τὸ καλτσάκι, ἐπίσης
τὰ πτίλα στὰ πόδια τῶν πουλιῶν.

—²Η ἄσπρη ἢ ὀρνιθα ἔχ² καλτ-
σοῦνια.

καμάρα(ἡ)=ἡ βρύση.

—Πῆγα στὴ γκαμάρα καὶ πῆρα
νερό.

κάμαρ²(ἡ)=τὸ δωμάτιο.

—Φέρε τὴ λάμπα ἀπὸ τὴ γκαλῆ
τὴ γκάμαρ².

κάμωμα(τὸ)=τὰ μάγια.

—Τόνε ἔκαμε, λέγ², κάμωμα καὶ
τόνε πῆρε. ²Ἦτανε ἐκεῖνος, γιὰ
²κεῖν²!

—²Η Μαριγὼ μιλάγ² μὲ τὸ φεγ-
γέρ²! . . . ²Εκεῖν² ἔκαμε κάμωμα
καὶ χώρ²σε τὴ γκαμμέν² τὴ Ζα-
φειρῆ ὁ Τζωρτζῆς καὶ πῆρε τὴ
γκόρη τ²ς.

κάννε=διόλου, καθόλου.

—Κάννε δὲν ἔφαγα σήμερα.

—Κάννε δὲ μπηγα τοῖ Ντελιῶνες.

καντηλέρ²(τὸ)=τὸ κηροπήγιο.

καν-τίνα(ἡ)=βλ. περιγραφή σ. 21
«²Η τζαμάλα».

κάντρο(τὸ)=ἡ φωτογραφία. ²Επί-
σης ἔχει τὴ σημασία τοῦ ὄραίου.

—Πῆγανε στὴ Μπόλ² κι² ἔβγαλε
ἡ κόρη τ²ς κάντρο.

—²Ενα γκαιρὸ τέτοια βαρειὰ
φουστάνια, ποὺ φορούσαμε δὲ
εἶχε φωτογράφ² νὰ βγάλ² κανέ-
νας ἓνα κάντρο, νὰ τὰ θυμᾶται!

²Ἐπρεπε νὰ πᾶς στὴ Μπόλ²! . . .

—Τὶ δμορφιά, πῶχ² ἢ κόρ² τοῦ
κύρ²—Θανάσ²! κάντρο.

κάνωνας (ὸ)=ὸ κανόνας, ποὺ ἐπι-
βάλλεται μετὰ τὴν ἐξομολόγηση,
ἀπὸ τὸν ἐξομολογητή.

—²Η λουλουδιὰ κάμνει κάνονα.
Τρία χρόνια δὲ μπρέπ² νὰ φάγ²
κάννε κριάσ² καὶ δὲ ξέρω πόσες
μετάνοιες τὴ μέρα θὰ κάμνη.

καπέλλατζης-ου(δ-ή)=μεγάλος ψεύτης, ψεύτης με περικεφαλαία (καί στα δυο γένη ἐφαρμόζεται).

—Τι ἄθρωπος ἦταν ἐκεῖνος! καπέλλατζης! . . .

—Γυναίκα κι' ἄντρας καπέλλατζηδες πιά! . . .

καπ'λειό(τό)=καφενεῖο, ταβέρνα.

—Μεσανυχτώνεται κάθε βράδ' στα καπ'λειά.

Ἐπίσης ἔτσι λένε τὰ σκεπαστά, ποὺ κρεμοῦν στὰ ψαράδικα τὰ σπίτια, τὰ «πλεμάτια»=(δίχτυα).

καπινός(δ)—ὁ καπνός.

καρβούνια(τά)=τὰ κάρβουνα, (ἐνικ. «τὸ καρβούν'»).

—Τὸ ἀμπάρι σ' ἄμα εἶναι γιόματο καρβούνια, εἶναι εὐλογία!

καρναμπίτ'(τό)=τὸ κουνουπίδι.

καρσιλαμάς(δ)=χορός, ἀντικρυστός (λεγόμενος).

κάρτσα(ή)=ἡ κάλτσα.

—Ἔνα γκαϊρὸ φοροῦσαμε καλούτσ'κα, λέγω, ὄλο πλεχτὲς κάρτσες! Ὅλο γερλίσια πράματα (ἐγχώρια, ὅπου ὑπονοεῖται εἶναι καὶ στερεά).

καρύδ'(τό)=τὸ μῆλο τοῦ Ἀδάμ'.

—Τρέμ' τὸ καρύδι τ'! (φοβᾶται πάρα πολὺ).

καρφι(τό)=ἀκολουθοῦν φράσεις.

—Αὐτὸ τῶχω καρφι! (μιά προσβλητικὴ φράση, μιά παραγκώνιση κ.λ.π.).

—Καρφι δὲ μὲ καίγεται! (δὲ μὲ νοιάζει διόλου).

κάτ'(τά)=δυνάμεις σωματικές καὶ ψυχικὲς πάλι. λ.Τ.

—Ποῦ μπόρ'σα νὰ πάγω! Δὲν ἔχω τακάτ'!

—τακανί μ' γιόκ.

—Ἄμα ἔχ'ς τακάτ' μίλησ'τονα!

κάτα(ή)=ἡ γάτα.

—Ἄμα βρογτάγ', νὰ μὴ γκάθεσαι κοντὰ στὴ γκάτα!

καταχουινιάζω=καταστρέφω, κλέβω

—Σὰν ἀρρώστ'σε ὁ Πιερῆς, ὁ ἀδερφός τ' τότε καταχουινιάσε!

κατεβασιά (ή)=ἀποπληξία, ἡμιπληγία, καταρροή, τὸ πέρασμα τῶν ψαριῶν, πρύξιμο, ἡμικρανία, κήλη.

—Ἀπ' τὸ καῦμό τ' κατεβασιά τότε ἤρε τὸν ἄθρωπο.

—Κρύωσα κι' ἔχω μιὰ κατεβασιά μέρες τώρα!

—Εἶχε κατεβασιά (κήλη).

—Ἡ παλαμίδα εἶναι στὴ γκατεβασιά τ'ς.

κατελῶ=πίνω, ρουφῶ, τρώγω ἄπληστα, παλιώνω ἕνα ροῦχο ἢ παπούτσια, φθείρω,

—Χορταίν' καμιά φορά; Ἐκεῖνος κατελεῖ καὶ κατελεῖ, σᾶ κάτω νὰ φάγ'!

—Πότε τὰ κατέλ'σες καινούρια ροῦχα;

κατήρια(τά)=1) γυναικεῖα ἀπλᾶ παπούτσια πολὺ παλιοῦ καιροῦ.

—Οἱ γιαγιές μας φοροῦσανε κατήρια ἕνα γκαϊρὸ.

2) Ὅποιο παπούτσι βραχεῖ, γίνεται βαρὺ καὶ χαλνάει.

—Ποῦ πήγες κι' ἔβρεξες τὰ παπούτσια σ'; Κατήρια τᾶκαμες!

κατουδ'(τό)=γατάκι. Ἐπίσης παιδί ἢ ζῶο ἀσθενικό.

κατρακύλ'(τό)=ὁ τροχός.

—Ἀπ' τ' ἀμάξ' ἔφ'χε ἕνα κατρακύλ'.

—Τὰ παιδιὰ παίζ'νε κατρακύλ' καὶ μὲ ζάλ'σανε.

καθρέφτ'ς(δ)=ὁ καθρέφτης.

—Τὴ νύχτα νὰ μὴ γκνιττάζης στὸ γκαθρέφτ'! . . .

Κατσικάς(δ)=ὄνομασία ὑφάλου, ἀντικρὺ στὸ λιμανάκι τοῦ χωριοῦ (βλ. «λιμνιώνας»). Εἶχε δυὸ μεγάλες προεξοχές, ὅσων κέρατα μεγάλα, γι' αὐτὸ πήρε τὸ ὄνομα αὐτό. Σημεῖο πολὺ ἐπικίνδυνο,

γιὰ τοὺς ναυτικούς. Θυμοῦνται, πῶς πρὶν πολλὰ χρόνια ἔγινε ναυάγιο.

κατσιποδιάζουμαι = ὀπισθοδρομῶ

στὴν ὑγεία μου ἢ στὴν ἐργασία μου.—Κατσιποδιάστ'κε ὁ ἄθρω-

πος μιὰ βολά, δὲ μπόρ'σε νὰ πάρ' ξανὰ ἀπάνη τ' !
 κατσούλ'(τό)=ἄκρα μαλλιού, ὁ κου-
 λές λεγόμενος (ἢ φέτα).
 —Τι κατέβασες τὸ κατσούλ' σ'
 ὡς τὸ φρύδι σ' ! Σιάξ' τὰ μαλ-
 λιά σ' !
 —Μ' . . . νὰ φᾶς τὸ κατσούλι σ'
 (Λέγεται στὰ μωρὰ ἢ μικρὰ παι-
 διὰ, σὰν χάδι, ὅταν τὰ μαλλάνια
 τους πέφτουν στὸ μέτωπο, σ' ἔ-
 να μέρος σγουρὰ, περιποιημένα
 ἢ ἄταχτα).
 κατοκοίλια(τὰ)=τὸ κάτω μέρος τῆς
 κοιλιᾶς.
 —Μέ πονοῦν τὰ κατοκοίλια μ' !
 —'Απ' τῆ γκούρας' θαρεῖς ἐπέ-
 σανε τὰ κατοκοίλια μ' !
 καῦμός(δ)=φράση χαρακτηριστική.
 —'Εφτασε ἕνας καῦμός !... (δηλ.
 κατὶ ἔγινε ! . . .) τίποτε !
 καφαλύτρα ἢ καφαλύτρια(ἦ)=εἶ-
 δος ἀγρίου μαΐδανου, ποὺ εὐωδι-
 ἀζει ὠραῖα. Τὴν καφαλύτρα τὴν
 μεταχειρίζονται στὰ ξερὰ φασό-
 λια καὶ μαζί μὲ τὰ ραδίκια γίνε-
 ται σαλάτα. (Βλ. διήγημα «Ἡ
 καφαλύτρα»), σελ. 47.
 καφκί(τό)=φλυτζάνι γενικά.
 —'Αμα δὲ μπιγῶ τὸ καφκί μ' τὸ
 γκαβέ μ', δὲ μπόρω ! . . .
 κελέκ'(τό)=νεοσηματισμένο καρ-
 πουζί ἢ πεπόνι. Σημαίνει καὶ ἄ-
 γουρο. Μὲ τοῦ πεπονιοῦ κάνουν
 σαλάτα ρετσέλλι, τρώγονται καὶ
 σκέτα.
 —Τὸ καρβούν' ἦντανε κελέκ ! . . .
 κεντί(τό)=τὸ δειλινό.
 —Χτύπ'σε τὸ κεντί ; (ἢ ἀπογευ-
 ματινὴ καμπάνα).
 κεντιάτ'κο(τό)=τὸ φαγητὸ τοῦ δει-
 λινού.
 κεφαλοδένομαι=δένω τὸ κεφάλι
 μου. Σὲ περίπτωση πονοκεφάλου.
 κερτέρια(τὰ)=γλύκισμα. Νισαστὲς
 βρασμένους μὲ σερμπέτι καὶ κοπα-
 νισμένα ἀμύγδαλα ἢ καρύδια.
 Χύνουν τὸ ὕλικὸ στὸ ταψὶ κι' ἀ-

φοῦ κρυώση, τὸ κόβουν σὲ κομ-
 μάτια καὶ τὸ βγάξουν.
 κιζντζίω=συγκατανεύω κυρίως
 «τὸ πάει ἢ καρδιά μου», δέχομαι,
 ἀνέχομαι.
 κιοκιό(τό)=1) ἢ γαλοπούλα, ἢ
 κούρκα, ὁ κοῦρ'κος.
 2) ἀνόητος πολὺ.
 —'Ας τονὰ τὸ γκιοκιό !
 κιόρα(ἦ)=τυφλή
 κιόρ'κο(τό)=τυφλό.
 κιόρ'ς(δ)=τυφλός. λ.τ.
 —Σᾶ τὸ γκιόρ' παγαίν'ς, δὲ γλέ-
 π'ς μπροστά σ' ! . . .
 κιουλάμ-μπέης(δ)=παληάνθρωπος,
 κακοήθης.
 —'Ο μεγάλος ὁ γιός τ', ἄ'σ' το-
 να ! Εἶναι ἕνας κιουλάμ-μπέης !
 κίρ'(τό)=ἢ ἔκταση, ὁ κάμπος. λ.τ.
 —'Απ' τὸ ξημέρωμα τοῦ Θεοῦ
 μέσα στὰ κίρια φυλάγ'. Τόνε
 τρώγ' ὁ ἥλιος κι' ὁ ἀέρας.
 κιοραγκίτ'(τό)=τὸ χελιδόνι. (Βλ.
 καὶ λέξη «Μάορ'ς».)
 κιομάς(δ)=σιτάρι (πλυμένο) περα-
 σμένο ἀπὸ μύλο (χοντροσπασμέ-
 νο), φουσκωμένο σὲ βρασμένο γά-
 λα καὶ στεγνωμένο στὸν ἥλιο.
 Κατάλληλο, γιὰ πιλάφι.
 κλαβανή(ἦ)=καταπακτή.
 —Κατέβασε τὴ γκλαβανὴ νὰ μὴ
 πέσ' τὸ παιδί.
 κλαῖμα(τό)=τὸ κλάμμα. Κλαίματα,
 κλαίματα, πᾶν τὰ μετάνια μ' !
 κλήδονας (δ)=ἀκολουθεῖ ἡ φράση :
 (ἐκ τοῦ «κλήδονίζεσθαι»)=Χει-
 μῶνας κλήδονας !
 (Λέγεται σὲ βαρυσχιμωνιά, ποὺ
 κλείνεσαι ἀναγκαστικὰ στὸ σπίτι
 ἢ δὲν μπορεῖς νὰ ἐργαστῆς μὲ τὸ
 πλοῖο, στὸ χωράφι, νὰ ταξιδέψης)
 κλήδονας(δ)=βλ. κερφ. «'Ο κλήδο-
 νας», σελ. 27.
 κληματσίδα(ἦ)=ἡ ἀμπελόβεργα, ἢ
 κληματῆς. Ἐπίσης καὶ δεμάτι ἀ-
 πὸ κληματσίδες. Ἔχει καὶ τὴν
 σημασίαν τοῦ ἀδύνατου (ισχνού).
 —Βάζ' λουσα, βάζ' ἀμὰ κληματ-

σίδα! Τίποτα δὲ φαίνεται ἀπά-
νη τ'ς!

κλίφ'(τό) = ὁ κονδυλοφόρος, ἐπίσης
ἢ μαξιλαροθήκη καὶ κάθε παρό-
μοια θήκη.

κλούβιο(τό) = 1) αὐγὸ χαλασμένο.
— Ἡ κλώκα σ' κώθ' κε καὶ ἐφτά
αὐγά ἦνταν κλούβια.
2) λέγεται καὶ μυαλὸ κλούβιο.
— Κλούβιασε πιά τὸ μυαλό σ' καὶ
δὲ γκαταλαβαίν'ς!

κλώκα(ῆ) = ἡ κλώσσα.
— Ἄμα βάνω κλώκα, τήνε βάζω
ἀπὸ βραδὺς καὶ κουκουλώνομαι
μὲ μιὰ πετσέτα καὶ ρίχνω καὶ τοὶ
κάρτσες μου κἀτ', νὰ βγήκ'νε
σκουφουλὰ (βλ. λέξι) καὶ νάχ'νε
καὶ καλτσούνια (μὲ πτερὰ στὰ
πόδια).

κλωκοπούλ'(τό) = τὸ κλωσσόπουλο.
— Ὅπου πάγω, σὰ τῆ γκλώκα
μὲ τὰ κλωκοπούλια τ'ς! Παίρνω
μαζί μ' καὶ τὰ παιδιὰ μ'! Ποῦ
νὰ τ' ἀφήνω γιά!

κόβω δίπλα = πέφτω νὰ κοιμηθῶ.
— Ἀπόφα ναοῖς θὰ τὸ κόβω δί-
πλα. Εἶμαι κουρασμένος.
Ἐπίσης σημαίνει ἀδιαφορῶ, ἐπα-
ναπαύομαι.
— Ἐκεῖνος τῶχ' κομένο δίπλα.
— Ἐχ' ἡ γυναῖκα τ', ξοδεύ' καὶ δὲ
τόνε νοιάζ' βρέχ', χιονίζ' τίποτα.

κοιλὸ(τό) = καδὶ ξύλινο κυλινδρικό,
ποῦ μετροῦσαν μ' αὐτὸ τὰ σιτη-
ρά. Εἶχε χωρητικότητα 22 δκά-
δες (δύο γκαζοτενεκέδες). Τὸ χέ-
ρι του ἦταν σιδερένιο, καθὼς καὶ
στὴ βάση του κ' ἐπάνω γύρω
του εἶχε πάλι σιδερένιο στεφάνι.
(Βλ. καὶ τὴ λέξι «μισοκοιλ'»).

κοκιάλα(ῆ) = ὁ σκελετὸς τῆς κεφα-
λῆς ἀλόγου. (Βλ. κεφ. «Τὸ κοσί»,
σελ. 24).
Σὲ κάθε καθυστερημένο λένε:
— Ἐκεῖνος πήρε τὴ γ κ ο κ α
λ α ! . . .

κοκκινίτσα(ῆ) = ἡ ἰλαρά.
— Νὰ μὴ βγάλ' κοκκινίτσα τὸ

παιδί; Δίν'τε τὸ ροδοζάχαρ' νὰ
τρῶγ'!

κοκκινούδ'(τό) = ἡ «κοκκινίτσα».

κοκκίωνα(ῆ) = ἡ κυρία, ἡ κυρά.
— Ἡ κοκκίωνα ἡ Λουλουδιά, σὰ
κούρκα πιά! (ὑπερήφανη).

κόκοτας(ὸ) = ὁ ταπεινός. Ἐπίσης ὁ
ἄνδρας, ποῦ ἀγαπᾷ νὰ κάθεται
πολὺ στὸ σπίτι του, ποῦ κάνει
δουλειὰ καί, ποῦ τοῦ ἐπιβάλλε-
ται ἡ γυναῖκα του.
— Κόκοτας πιά! Ἄπ' τὸ σάιτι τ'
δὲ ξεκολλάγ'! . . .

κολαούζος(ὸ) = ὁ ὀδηγός.
— Εἶχαμε κολαούζο μαζί μας.

κολάστρα(ῆ) = τὸ πρωτόγαλο.

κολυμπιδ' (τό) = βλ. καὶ «τσουτ-
σουδ'». Μικρὸ δαστρακοειδές.

κομμά(τό) = τὸ κομμάτι, λίγο, λιγά-
κι.
— Δόσε με κομμά' ψωμί καὶ τυρί.
— Θὰ παγαῖνω νὰ τσὲ δγιῶ κομ-
μά', τί κάμνουνε! . . .

κομπόδεμα(τό) = τὸ χρηματικὸ ἀπό-
θεμα ἢ κοσμήματα, ποῦ ἔχει κα-
νεῖς φυλαγμένα, κυρίως γιά τὰ
γηρατιά. Συνήθως τὰ κομποδέ-
νουν σὲ μαντήλι τὰ κρύβουν στὴ
«μισόφουστα» (μέσα στὴ τσέπη
της), στὸ ζωνάρι ἢ ραμμένα
μέσα στὰ στρώματα ἢ καὶ παρα-
χωμένα κάπου.
— Ἄμα ἔχ'ς τὸ κομπόδεμα σ', ἔ-
χ'ς παρηγοριά καὶ οὐλ' σὲ σαῖν-
τίζ'νε (σὲ τιμοῦν, σὲ ὑπολογίζουν).
κόν'δα(ῆ) = 1) τὸ αὐγὸ τῆς ψείρας.
2) σὲ περίπτωση, ποῦ κανενὸς τὰ
οἰκονομικὰ πᾶνε κἄπως καλὰ καὶ
τὸ παίρνει ἐπάνω του, λένε εἰς
βάρος του εἰρωνικά:
— Ἐπιασ' ἡ ψείρα κόν'δα! . . .

κονεύω = βρίσκω ἄσυλο, ἀπακοῦμι
καταλύω.
— Μιὰ βραδιὰ θὰ βρῶ πουθενὰ
νὰ κονέψω.

κονιονιὸ(τό) = 1) κουτὸς ἄνθρωπος,
χαμένο ἠθικό.
— Νὰ μὴ τότε πῆτε τίποτα, για-

τι τὸ κονιονιὸ ὄλα θὰ τὰ προ-
φτάξῃ τῇ γυναῖκα τῷ.
—Καθὼς ἔχασε τὴ δουλειά τ' ὁ
ἄνθρωπος γένῃ κε κονιονιό! . . .
2) κοντοπόνηρος.
—Τι κονιονιὸ εἶναι! Μὴ τήνε
γλέπῃς, κάμνει, πὼς δὲ καταλα-
βαίνῃ! . . .
κοντηλῶ=παραπατῶ, σκονταύω.
—Ἀπ' τὸ μεθύσῃ, οὔλο κοντηλάγῃ.
—Καθὼς σ' κώθ' κα ἀπὸ τὴν ἀρ-
ρώστια, χωρὶς μπαστοῦν' δὲ
μπόρω! Κοντηλῶ, ἀδερφίτσα μ'!
κοντόμυαλος (κοντόμυαλῃ, κοντό-
μυαλο (ὁ, ἡ, τὸ)=ὄχι ἔξυπνος,
κουτός.
=Κοντόμυαλος εἶναι! Ἄς τονά!
—Μπρέ, κοντόμυαλῃ, τι πῆγγες
νὰ κάμῃς!
κοντόπατισος, κοντόπατσοῖ, κοντό-
πατσο (ὁ, ἡ, τὸ)=ἄνθρωπος πολ-
λὸν κοντός, κοντόδεμος.
—Τέτοιο κοντόπατσο γλέπῃς, ἄμ-
μα ξέρῃς τι σπέρτο εἶναι;
—Ὅλοι οἱ κοντόπατσο εἶναι!
ἓνα σκαρί!
κοντοπίδαρο (τὸ)=ἄνθρωπος πολὺ
κοντὸς καὶ γεμάτος (σὰν πιθάρι).
Ἐφαρμόζεται καὶ στὰ τρία γένη.
—Ἡ γυναῖκα τοῦ χωμαῖ εἶναι
ἓνα κοντοπίδαρο! . . .
κοντυλένιος, κοντυλένια, κοντυλέ-
νιο (ὁ, ἡ, τὸ)=ὄραϊος. α, ο, ζω-
γραφισμένος, η, ο.
—Ἡ Εὐγένῃ' κω (Εὐγενία) ἔχῃ
κοντυλένια μὲτ'!
—Θᾶρτῃ ἢ Κοντυλένια (ὄνομα
κύριο).
Κοντυλίτσα (ἡ)=βλ. προηγούμενη
φράση.
κόπτσα (ἡ)=τὸ κουμαὶ γενικά.
—Θὰ ράψω τοὶ κόπτσες!
κόρῃ' ζα (ἡ)=ὁ κοριδός.
—Ἀπόψα μέσε ἔφαγανε οἱ κόρῃ'
ζες! . . .
κορῃ' τσάρα ἢ κορῃ' τσαρος (ἡ, ὁ)=με-
γάλο κορίτσι. εὔσωμο.
=Ἡ κόρη σῃ, κορῃ' τσάρα θὰ γένῃ

κορῃ' τσὸπῃ' λο (τὸ κοριτσάκι).
—Ἄχ! τὸ κορῃ' τσὸπῃ' λο μ'! Με-
γάλωσε καὶ γένῃ κοπέλλα!
κόσα ἢ κόσσα (ἡ)=τὸ ἐργαλεῖο,
ποῦ θερίζουν (ἀπ' τὸ ρῆμα κό-
πτω).
—Πῆραμε καινούργιες κόσες, γιὰ
νὰ θερίσῃ μὲ!
κοσί (τὸ)=τὸ τρέξιμο. (Βλ. κερφ.
«Τὸ κοσί», σελ. 24).
—Ἄντε ἂ βγοῦμε στὸ κοσί!
κοσιάζω=τρέχω.
κότακας (ὁ)=ἀκοινώνητος ἄνδρας,
ποῦ ἀγαπᾷ νὰ συμμαζεύεται χω-
ρὶς στὸ σπῆτι καὶ ἀποφεύγει τὴν
συναναστροφῃ, μαζὶ καὶ ἄβουλος,
Σὰν κότα.
—Τὶ περιμένῃς ἀπὸ τὸ γκότακα!
Κότακας! . . .
κότας (ὁ)=χαζὸς, ἀνόητος, ἄβου-
λος, γελοῖος.
—Ὁ κότας λαλιὰ νὰ βγάλῃ ἀπὸ
τὸ στόμα τῃ, δὲ γροικᾷγῃ! . . .
κοτίζω ἢ κοτῶ=τολμῶ. Μεταχειρί-
ζεται ὁμως πάντα ἀρνητικά.
—Ποῦ κότῃ' σα νὰ πῶ τίποτας!
Μῃ' ἄνοιξαν ἓνα στόμα τέτοιο! . . .
—Πῆγγε, ἄμμὰ κότῃ' σε νὰ μιλήσῃ,
τὸ καμμένο!; . . .
κότσαλα (τὰ)=ὄ, τι μένει ἀπὸ τὸ
πρῶτο κοσκίνισμα τῶν σιτηρῶν,
ποῦ εἶναι τροφή, γιὰ τὶς κότες.
Ἐχει πολλὰ ἄχρηστα μέσα, διὰ-
φορους ξένους σπόρους, ἀλλὰ μέ-
νει καὶ σιτάρι ἢ κριθάρι κ.ἄ.
—Ἐφερα κάμποσα κότσαλα, γιὰ
τοὶ κότες! . . .
κότσια (τὰ)=οἱ ἀστράγαλοι. (Βλ. σελ.
57, «Τὰ κότσια»). Ἐπίσης δυνά-
μεις σωματικῆς ἢ ψυχικῆς.
—Φράση: «Σπάζω κότσια»=
σπάζω τὰ πόδια μου, ἐπιδιώκω
μῃ' ὄλες μου τὶς δυνάμεις κατῃ,
κουράζομαι πολὺ.
—Πῆγγες καὶ τί ἔκαμες; Μόνε
ἔσπασες τὰ κότσια σῃ! . . .
—Ὅσο καὶ νὰ σπᾶνῃς τὰ κότσια
σῃ, ἄχαρα (ἄδικα) κουράζεσαι! . .

—“Αμα ἔχ’ς κότσια πάνε ἀντί-
κρα τ’ (τόλμησε δηλ.).

κούγιαυλο (τὸ)=κουριοκέφαλος ἀν-
θρωπος, ἀλλὰ λέγεται κυρίως
στοὺς ἡλικιωμένους, πού μετριά-
ζεται ἢ κρίση τους καὶ ξεχνοῦν.
Ἐπίσης στοὺς πολὺ βασανισμέ-
νους.—“Ἄς το μπρὲ τὸ κούγιαλο!
Γιὰ τίποτα πιά δὲν εἶναι!

—“Ὁ γέρος μου γέν’κε πιά κού-
γιαυλο.

κούδα (ἡ)=τὸ συγγενολόγι.

—Μαζώχ’κε ὄλ’ ἡ κούδα, λέγ’ ἐ-
φές καὶ εἶπανε καὶ τί δὲν εἶπανε!
κουκκί (τὸ)=χαρακτηριστικὴ φρά-
ση:—Βάζω στὸ μύλο κουκκί
(=βάζω σὲ φροντίδα, πικάρω).

κουκκουνάρα (ἡ)=τὸ καλαμπόκι (τὸ
σπυρί) καὶ ἡ ρόκα του.

—Πῆρα κουκκουνάρα, γιὰ τὰ
χαϊβάνια (ζῶα).

—Ἐβρασαμε κουκκουνάρες καὶ
ἔφαγα μιὰ κι’ ἐγώ. Ἦντανε γα-
λαχτερές, πολὺ τρυφερές.

κουκκουναριά (ἡ)=τὸ φυτό τοῦ ἀ-
ραβοσίτου.

κουκκουτσού (ἡ)=ἑκείνη, τὰ λόγια
της χτυποῦσε, σάν τὰ κουκκου-
τσια.—Τῆνε θυμοῦμαι τῆ γιαγιά
σ’! Ἦντανε κουκκουτσού!... Τὸ
λόγο της τ’ς θὰ λὰ τότε πῆ!...

κουκουζέλα(ἡ)=ἡ ἀηγάδα. Τὰ ὄ-
στρακα, πού βγάξει ἡ θάλασσα
γενικὰ (χωρὶς νὰ ὑπάρχη ζῶν ὄρ-
γανισμὸς μέσα τους).

—Μάζωξα κουκουζέλες πολλές.
Ἔλα νὰ παίξουμε σπιτάκια!...
(Σύνηθες παιχίδι τῶν παιδιῶν).

κουκουλώνουμαι=σκεπάζομαι, παν-
τρεύομαι.

—Πότε, γιὰ ἀ κουκουλωθοῦτε;
(θὰ παντρευτῆτε).

κουλαίνουμαι=προσωρινὴ ἢ μόνι-
μη ἀναπηρεία τῶν χειρῶν, πα-
θαίνω.

—Κουλάθ’κα! Πιά δὲ μπορῶ
τίποτα νὰ πιάσω.

—Νὰ κουλαθοῦν τὰ χέρια σ’!
(βλαστήμια).

κουλαίνω=προξενῶ ἀναπηρεία τῶν
χειρῶν.

—Μὴ τὸ δέρνεις, τὸ παιδί, γιὰτὶ
θὰ σὲ κουλάνω τὰ χέρια σ’,!...

κουμάσ’ (τὸ)=1) ὕφασμα γενικὰ.

—Πῆγα στὴ Μπὸλ’ καὶ πῆρα ἔ-
να ὀλόμαλλο κουμάσ’. 2) κοτέτσι.

—Ἄνοιξες τὸ κουμάσ’ νὰ βγοῦ-
νε τ’ δρονίθια; 3) λέγεται καὶ γιὰ
τὴν ἠθικὴ ὑπόσταση, τὸν ἠθικὸ
ἔπεσομό.

—Ἐγὼ ξέρω τί κουμάσ’ εἶναι
αὐτῆ-ὄς!...

κουμούλα (ἡ)=ἀκίνητη, βαρειά στὸ
σῶμα, ἀλλὰ καὶ στὸ πνεῦμα.

—Ἡ ἐκκλησία κοντεύ’ ν’ ἀπο-
λύκ’ καὶ ποῦ εἶναι ἀκόμα νὰ
πάγ’ ἢ Ἐλέγκω! Κουμούλα πιά!

κουμπές (ὁ)=τροῦλος, προεξοχὴ
τῆς στέγης, γενικὰ.

—Ἐχ’νε ἓνα σαίτ’ κι’ ἔχ’ οὐλο
κουμπέδες.

κουνούκλα(ἡ)=ἡ τολύπη τοῦ λανα-
ρισμένου μαλλιού, ἡ «τουλούπα»
λεγόμενη.

—Σήμερα ἔκλωσα ἓνα σουρι(του-
λοῦπες ἢ) κουνοῦκλες.

—Ἐγὼ τοῖ κουνοῦκλες τσὲ τυ-
λίζω ὄμορφα.

κούντεντες(ὁ)=ὁ ἀθάνατος, ὁ αἰω-
νόβιος, ὁ περιπλανώμενος Ἰου-
δαῖος.

—Ὁ μπάρομα-Συμαγών’ς (Συ-
μεὼν πόσω χρονῶ εἶναι; Κούν-
τεντες πιά γέν’κε!...

κουντούρια(τά)=γυναικεῖα παπού-
τσια καληῶς ἐποχῆς.

—Ἐνα γκαιρὸ τὰ κουντούρια
μ’ ὄλα τὰ κορίτσια τσῆ γειτονιάς,
θὰ λὰ τὰ πάρ’νε, νὰ πᾶνε πουρ-
νό, νὰ μεταλάβ’νε!

κουντρασταρίζω=φέρνω ἀντιρρή-
σεις, ἀντιστέκομαι, διαφωνῶ.

—Τι μὲ κουντρασταρίζεις; (τί
μὲ φέρνεις ἀντιρρήσεις καὶ μὲ
στενοχωρεῖς;)

—Τόνε **κουντραστάρ**ζε και δὲ **μπόρ**σε νὰ πῆ τίποτα ἐκεῖνος!..
κουπώνω=σταματῶ, λιγοστεύω, κο-
πάζω.

—Ὁ ἀέρας, σὰ νὰ κούπωσε!..
—Τὸ **δόντι** μ' (ποὺ πονοῦσε) κού-
πωσε και **μπόρ**σα νὰ κοιμηθῶ!
κουρδουκέλλ(τὸ)=κάτι πολὺ τσα-
λακωμένο.

—Καινούργιο φουστάν', κουρ-
δουκέλλ' τῶκαμες!..

κουρεύουμαι=συνηθίζεται περισσό-
τερο στὸ α' και β' πρόσωπο τοῦ
ἐνικοῦ και τοῦ πληθυντικοῦ. Εἶ-
ναι ἔκφραση ἀντιγνωμίας, μὲ
συμπάθεια ὁμως μαζί στή σημα-
σία της. "Ἐνα παιδὶ π.χ. λέγει
κάτι, ποὺ δὲν εἶναι και σωστὰ
ἔκφρασμένο κι' οὔτε ἔπρεπε νὰ
πάρη τὸ λόγο, τοῦ λένε:

—Νὰ κουρεύεσαι ναί!.. εἶπες
κι' ἐσὸν τὸ λόγο σ'!..

Ἐπίσης ὅταν κάποιος ἢ κάποια
φορέση κάτι περίσσιο, ποὺ κάνει
ἐντύπωση, ἔνα φιόγκο π.χ., τοῦ
λένε:—Νὰ κουρεύ'μαστε!..,
ποὺ πηγες και στολισ'κες πάλε;
—Νὰ κουρεύ'μαστε!.. πολε-
μοῦμε, πολεμοῦμε και τίποτα δὲ
γκάνουμε!..

κουρι-κομματ'(τὸ)=κουρασμένος ὑ-
περβολικά.

—Σήμερα εἶχα πολλὲς δουλειὲς
και τὸ βράδ' ἔπρεσα κουρι-κομ-
μάτ'!..

—Ἡμ'να κουρι κομματ' και δὲ
μπόρσα νὰ κοιμηθῶ ποὺ μὲ πο-
νούσανε οὐλ' οἱ **μποντικοί** μ' (οἱ
μῦς)!..

κούρκα(ἦ)=γαλοπούλα. Ἐχει και
τὴ σημασία τοῦ υπερήφανος.

—Ἡ κούρκα μας ἦγτανε πολὺ
παχειά!..

—Καθὼς ἀρρ'βωνιάσ'κε και πῆρε
αὐτόνα, σὰ τὴ **γκούρκα** φουστ-
κῶν'!..

κουρκουλι(τὸ)=(μικρὸ καπέλλο (εἰ-
ρωνικά).

—Τὶ κουρκουλι φοροῦσε πάλε
αὐτὴ σήμερα! Τῆνε εἶδατε!..
κουρμάτσ'(τὸ)=ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ
κούραση, ποὺ τὸ σῶμα γίνεται
δύσκαμπτο.

—Κουρμάτσ' γέν'κα!... Δὲ
μπόρω ἄλλο, νὰ δουλέψω!..
κουρμουτζελλο(τὸ)=κάτι πολὺ τσα-
λακωμένο και λερωμένο.

—Τὶ φουστάν' εἶν' αὐτό; Βγάλ'το
λήγορα, Κουρμουτζελλο τῶκαμες,
ἀθεοφοβῆ!..

κουρνιάζω=συμμαζεύομαι. Κυρίως
λέγεται στὰ πουλιά, ποὺ συμμα-
ζεῦνται, γιὰ τὸν ὕπνο τους.

—Τὴ **γκότα**, ποὺ ἔχασανε ἢ
Μπουλιῶ (Ζεμπουλιὰ=Ἐκιν-
θία), τῆνε ἤβρανε κάτ' ἀπ' τὴ
σκάλα. Ἐκεῖ κούρνιασε!..

κουρμπάτσ'(τὸ)=τὸ μαστίγιο.

κουρτούμ'(τὸ)=τὸ λάστιχο τῆς πυ-
ροσβεστικῆς ἀντλίας και κάθε λά-
στιχο σωληνοειδές, ποὺ ποτίζουν,
ἢ ποὺ μεταγγίζουν ὕγρα.

—Ποῦ εἶναι τὸ κουρτούμ', νὰ
βγάλω κρασί;

κουσκούσ'(τὸ)=ζυμαρικό. Γίνεται
ἀπὸ εἰδικὲς γυναῖκες, μέσα σὲ
κοῖτες σκάφες (εἶναι κορμὸς δέν-
δρου κατάλληλα ἐργασμένος). Βά-
ζουν γάλα, αὐγά, ἀλεύρι και σι-
μιγδάλι (σὲ διάφορες ἀναλογίες),
τὸ περνοῦν ἀπὸ διάφορα κόσκινα
δεματίνα και τὸ κάνουν σφαιρι-
κό. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μὲ τὰ δυὸ χέ-
ρια γίνεται προσπάθεια, μέσα στὴ
σκάφη, πάνω σὲ χονδρὸ σιμιγδά-
λι, νὰ σχηματιστῆ ἡ «μαγιά» του
(δηλ. τὰ λεπτὰ σφαιρίδια). Τὰ χέ-
ρια κινοῦνται στὴν ἐπιφάνεια τῆς
σκάφης κυκλικά διαρκῶς. Κατό-
πιν παίρνουν ἀπὸ λίγη «μαγιά»
και διαρκῶς προσδέτουν ὕλικὸ ὡς
που νὰ γίνῃ τὸ μέγεθος, ποὺ πρέ-
πει. Στὴ δεύτερη αὐτὴ φάση τῆς
ἐργασίας, μπαίνει σιμιγδάλι λεπτό.
κουτάβ'(τὸ)=τὸ σκυλάκι. Σημαίνει
και κουτός.

— Ἀυτὴ εἶναι ἕνα κουτάβ' !
 κουταβάκ' (τὸ) = μικρὸ σκυλάκι.
 κούτσας (ὁ) = ἀπληστος, φαγᾶς, δὲ
 χορταίνει οὔτε τὸ μάτι του, οὔτε
 ἡ κοιλιά του, ἀλλὰ πρὸ πάντων
 στὰ ἔτοιμα τῶν ἄλλων.
 — Ποῦ χορταίν' καμμιά φορὰ ὁ
 κούτσας ; ...
 κουτούκ' (τὸ) = κομμένος κορμὸς
 δέντρου, ἐπίσης κᾶτι βαρὺ, ἀσή-
 κωτο. Καὶ ἀνθρωπος, χωρὶς ἀντί-
 ληψη. — Τί βαρὺ παιδί εἶν' αὐτό !
 Κουτούκ' ! (πάει καὶ στὶς δυὸ ση-
 αμοσίες).
 κουτούκα (ἡ) = κορμὸς δέντρου, γυ-
 ναίκα χωρὶς ἀντίληψη.
 — Θυμοῦμαι τὴ Λοξὴ (' Ἀλεξάν-
 δρα = Λοξάντρα), ὅταν πάγαινε
 στὸ σκολειό, ἦντανε μιὰ κου-
 τούκα ! ...
 κουτουμούλα (ἡ) = βαρειά, δυσκίνη-
 τη. — Τί περιμένεις νὰ σὲ κάμ' ἡ
 κουτουμούλα ; * Ἄμα ἔχ'ς καρδιά
 ἀμπάρο, (βλ. λέξη) περιμένε τηνε !
 κούτρα (ἡ) = τὸ μέτωπο, κεφάλι, ἐ-
 πίσης σημαίνει καὶ τὴν ροπὴ τοῦ
 ἀτόμου, τὴν κακίη.
 — Τί ἔπαθε ἡ κούτρα σ' πάλε ;
 Ποῦ χτύπ'σες ;
 — Νὰ μὴ τῶχ' ἡ κούτρα, νὰ κα-
 τεβάζ' ψεῖρες ! . . . (παροιμιώδης
 φράση, ποὺ ἐκφράζει, ὅτι ὅταν
 κανεὶς εἶναι ἐπιρροεπὴς στὸ κακό,
 πάντα τὸ κακὸ θὰ προξενήσῃ).
 κουτρίζω ἢ κουτρώ = κουτουλῶ, συγ-
 κρούομαι στὸ μέτωπο, στὸ κεφάλι.
 κούτρισμα (τὸ) = τὸ κουτούλισμα.
 κουτρούλ'ς, κουτρούλη, κουτρούλο
 ἢ κουτρούλ'κο (ὁ, ἡ, τὸ) = ἀνθρω-
 πος χωρὶς μαλλιά, ἐπίσης στάμνα
 δοχεῖο κ. ἄ., ποὺ τοὺς ἔχουν σπά-
 σει τὸ στόμιον ἢ καὶ τὰ χερουίλια.
 — Τὸ παιδί μας εἶναι κουτρούλο !
 Δὲν ἔβγαλε μαλλιά ἀκόμα ! ...
 — Ἄχ ! τὸ κουτρούλ'κο μ' ! (χάδι)
 — Ἄφριο τὸ πρῶτ' θὰ πάγω στ'
 ἀμπέλι, μὲ τὸ κουτρούλο τὸ κα-
 λάθ' ! (Ἔτανε συνήθεια τῆς ἀγίας

Μαρίνης (16 Ἰουλίου) νὰ πηγαί-
 νουν στὸ ἀμπέλι, μ' ἕνα καλάθι,
 χωρὶς χέρι καὶ νὰ φέρουν τὰ ἐ-
 λάχιστα σταφύλια, ποὺ τυχὸν ὤ-
 ριμάζανε, ὡς τότε).

κουτρούμ' (τὸ) = πιάσιμο τοῦ σώμα-
 τος, τὸ βάρος, ποὺ νοιώθουμε ἀ-
 πὸ κούραση ἢ ἀσθένεια.

— Ἄπ' τὴ γκούρας', γέν'κα κου-
 τρούμ' !

κούτσαγκας (ὁ) = ἄνδρας ἢ γυναίκα,
 ποῦναι κουτσοὶ καὶ ἰδιότροποι
 συγχρόνως.

— Ὁ κούτσαγκας, δὲ μιλιέται ! ...

κούτσας (ὁ) = βλέπε προηγ. λέξη).
 κουτσαύλα (ἡ) = γυναίκα κουτσὴ καὶ
 ἰδιότροπη καὶ φλύαρη.

— Ἡ κουτσαύλα πόρτα ἀγύριστ'
 δὲν ἀφήν' ! ...

κούτσαυλος (ὁ) = ἄνδρας ἢ γυναίκα
 κουτσοί, ἀλλὰ μαζὶ καὶ ἰδιότροποι
 καὶ κακοί, σὺν νὰ ἐπιδρᾷ ἡ ἀνα-
 πειρία τοὺς στὸ χαρακτῆρα τοὺς,
 ὅπως καὶ στὶς τρεῖς προηγούμε-
 νες λέξεις.

— Ὁ κούτσαυλος, σὺν ἀνοίξ' τὸ
 στόματ', ποὺ μπόρ'ς νὰ πῆς λό-
 γο ! . . .

κουτσιανιάζω = ἔχουν παγώσει τὰ
 ἄκρα μου καὶ δὲν πιάνουν. Τὰ
 χέρια π.χ. (τὰ δάχτυλα τῶν χε-
 ριῶν καὶ τῶν ποδιῶν), τὰ πόδια,
 ἢ μύτη ὅταν παγώσουν τὸ χεῖμῶ-
 να τ' αὐτιά.

— Κουτσιανιάσανε τὰ χέριαμ' καὶ
 καὶ δὲ μπόρ'γα νὰ γράψω ! . . .

κουτσομεσιάζομαι = ἀπὸ τὴν κού-
 ραση πιάνεται ἡ μέση μου, ἐπι-
 σης ὅταν πονεῖ καὶ δὲν μπορῶ
 νὰ ἐργασθῶ.

— Ἄπ' τὸ νερό, ποὺ κουβάλ'σα
 σήμερα, κουτσομεσιάζοσ'κα ! . . .

— Ἄπ' τσί, δουλειὲς κουτσομεσιάζο-
 σ'κα ! . . .

κουτσομεσιάζω = γίνομαι αἰτία, ὥ-
 στε νὰ πιαστῇ ἕνας ἄνθρωπος
 (τὸν κουράζω, τὸν σκουντῶ καὶ

πέφτει κλπ.) Βλ. και «κουτσομεσιάζουμαι».

—Τὸ παιδί σ' θὰ τὸ κουτσομεσιάζης τέτοιο ξύλο. πὸν τὸ δίν'ς! κουτσομπάκ'(τὸ)=κάτι μικρὸ και ὄμορφο. Εἶναι ἔκφραση συμπάθειας.

—Τὸ κουτσομπάκ' μας μεγαλὸν'!... (τὸ μικρὸ μας τὸ παιδί). κουτσομποῦ(ῆ)=ἔκφραση συμπάθειας, ἀλλὰ τὸ πρόσωπο, γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται ὁ λόγος, εἶναι ἀπαράιτητα ὄμορφο και ἔξυπνο. Συνήθως παιδί.

—Ἡ κουτσομποῦ εἶχε δὲν εἶχε τὰ κατάφερε!...

—Ἔλα δῶ μπρέ, κουτσομποῦ! κουτσοριν'(τὸ)=μικροσκοπικὸ παιδάκι, ζῶο ἢ πρᾶγμα (φύλλο π.χ. ἄνθος κλπ.).

κουτσοχεριάζουμαι=1) ὅταν παρουσιάζεται ἐμπόδιο και δὲν μπορεῖς νὰ διαδέσης τὴν ὥρα σου, ὅπως θὰ ἤθελες.

—Ἦρτανε ξαφνικὰ τὰ μουσαφίρια μας και δὲ **μπορ'**σα νὰ πιάσω κάνε δουλειά. Πολὺ κουτσοχεριάστ'κα σήμερα!...

2) ὅταν ἀπὸ πόνο, πληγή, χτύπημα, ἀρρώστεια δὲν μπορεῖς νὰ χρησιμοποιήσης τὰ χέρια σου.

—Ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀρρώστια κουτσοχεριάστ'κα φέτο!...

—Ἀσβέστ'σα τὸ σπὶτ' μας και ἀνοίξανε τὰ χέρια μ'. Κουτσοχεριάστ'κα και δὲ **μπορῶ** μέρες τώρα νὰ πιάσω βελόν'!...

κουτσοχεριάζω=ἔξ' αἰτίας μου ἐμποδίζεται κάποιος νὰ ἐργαστῆ.

—Τὸ μωρόμ' ὄλο ἀρρωστο. Μὲ κουτσοχέριασε και τίποτα δὲ μπορῶ νὰ δγιῶ!...

κουφταλλο(τὸ)=ὑπέργνηρος ἄνθρωπος.

—Κούφταλο πὰ γέν'κε! Οὔτε γλέπ', οὔτε γνωρίζ', οὔτε καταλαβαίν'.

κοφτεριτσα(ῆ)=μικρὸ σαυροειδές,

πὸν συναντᾶμε συχνὰ στὰ χωράφια, γουστέρα."Ἐχει και τὴ σημασία τοῦ ἔξυπνος.—Σὰ κοφτεριτσα εἶναι! Τόνε γλέπ'ς!...

κόχ'(ῆ)=κάθε γωνία.

—Τὶ ἔκατσεσ ἐκεῖ στὴ γκόχ'!

—Ἐγὼ σὶδὸ σπὶτι μ' θὰ πάγω! Στὴ γκόχη μ'! Στὴ γκοχίτσα μ'! Ἐπίσης κόχη εἶναι τὰ ἄκρα τοῦ ψωμιοῦ.

—Κόψε με μιὰ κόχ', νὰ φάγω!

κράν-τας (ὀ)=πολὺ ἕψηλὸς ἄνδρας ἢ γυναῖκα μόνο ἢ και σωματώδης μαζί.

—Τὶ κράν-τας γέν'κε αὐτὴ, Ποιόνα μοιάζ'!...

—Αὐτουνοῦ ὁ **μπαμπᾶς** ἦτανε κράν-τας!...

κριασ'(τὸ)=τὸ κρέας.

—Ἐνα γκαιρό, ὄλες οἱ σαρακοστές. κριασ' δὲν ἔβαζαμε σὶδὸ σπὶτ' μας μέσα!...

κρίνω=ὀμιλῶ.

—Δὲ **γκρίν'**με με τὴ διπλανή!

κροκιδ'(τὸ)=τὸ δευτέρως ποιότη-τας μαλλί, πὸν βγαίνει ἀπὸ τὸ λανάρισμα, ὅταν γίνεται τὰ λανά-νάρισμα με τὸ «λανάρι» (βλ. παροιμία, ἀρ. 15). Μὲ τὸ «κροκιδ'» ὑφαίνουν κουβέρτες και χαλιά. Τὸ κλώθουν συνήθως χοντρό.

κρομμύδ'(τὸ)=τὸ κρόμμυο. Ἐπίσης τὸ στομάχι τῶν πουλιῶν (τὸ σαρκῶδες στομάχι).

κρυόμπλαστρος, κρυόμπλαστρ', κρυόμπλαστο (ὀ, ῆ, τὸ,)=ψυχρὴ μορφή, ψυχρὸς χαρακτήρας.

—Ἡ κρυόμπλαστρ', σάνα δὲ με ἔξερ' και ἄμα με δγιῆ, οὔτε σωστὴ καλημέρα δὲ λέγ'!

—Σὰ ντὴ μάνα τ' και 'κεῖνο κρυόμπλαστρο!...

κρυφομπουμποῦ (ῆ)=μόνοχνητη μυστικία, ἀκοινώνητη.

Κρυφομπουμποῦδες πιά! Μονά-χες ὄλο! Κανένα δὲ βάζ'νε κοντά!

'κρωτήρ'(τὸ)=τὸ ἀκρωτήριο.

Κυρία (ἡ)=ἡ κυρία Ἐλένη Σ. Ἀρχιγένους, ὅπως τὴν ἀποκαλοῦσαν ὅλοι στοὺς Ἐπιβάτες.

—Ὅταν πάγαιναμε στὸ σχολεῖο μικρές, θυμοῦμαι, ἡ Κυρία μᾶς ἔδινε πολλὰ δῶρα. Ἀκόμα τὴ χαρὰ τὴν αἰσθάνομαι (λένε οἱ ἀρχιγενίδες).

κῶνα (ἡ)=βλ. λέξ. «κοκκῶνα».

Λ

λαγάρα (ἡ)=μεγάλη καθαριότητα, πολὺ καθαρά.

—Τὸ σπίτι τ'ς λαγάρα τῶκαμε.

λαγκιόλι (τὸ)=1) τὸ μυαλό.

—Τῶχασες τὸ λαγκιόλι σ'!

2) ἔνωμα σὲ ρούχο, ἡ «τσόγτα» λεγόμενη, γιὰ νὰ δώσουν φάρδος κυρίως στὸν ποδόγυρο φορέματος ἔσωρούχου καὶ ράβουν συνήθως οὔγια μὲ οὔγια.

—Νὰ βάλ'ς λαγκιόλ' νὰ γέν' φαρδιούτο'κο!

λαγοκοιμοῦμαι=κοιμοῦμαι ἐλαφρά, εἶμαι ἐν ἡμεγεργήρσει.

—Λαγοκοιμήθ'κα κομμάτ', γιὰ τὶ εἶχα τὸ νοῦ μ' νὰ σ'κωθῶ, νὰ κοιτάξω τὴ δουλειά μ'.

—Τὸ παιδί λαγοκοιμᾶται. Δὲ γλέπ'ς, πὺδ τὰ μάτια τ' εἶναι μισάνοιχτα; Τὶ κάμνεις πατριντὶ κι' ἀνοιγοκλείν'ς τσι πόρτες! . . .

λαδίτσ'(τὸ)=χαλασμένο καρύδι ἢ ἀμύγδαλο ταγκιασμένο.

—Τὰ καρύδια εἶναι λαδίτσια.

λαίνα (ἡ)=ἡ στάμνα.

—Ἡ λαίνα πολλές φορὲς παγαίν' στὴ βρύσ', ἀμμὰ μιὰ βολὰ σπάν'!

λαϊνάκ'(τὸ)=τὸ σταμνάκι.

—Πήγα κι' ἔφερα ἕνα λαϊνάκ' νερό·πολὺ προῖ, γιὰτὶ ὕστερα ἀ-

Ἡ Ἐλ. Σ. Ἀρχιγένους μετὰ τοῦ εὐεργέτου συζύγου της

- μα βγήκ' ὁ κόσμος, θέλ' νὰ περιμέν'ς μὲ τοὶ ὄρες.
- λαμνί(τὸ)=τὸ προϊὸν τοῦ ἀλωνίσματος, καμωμένο σὲ στοίβα.
—Τὸ λαμνί ἔτο' στέκεται! Δέ φυσάγ' καὶ! Νά βάλ'με εὐλοητὸ νὰ λυχνίσ'με! . . .
- λαμπηκάρισμα(τὸ)=τὸ καθάρισμα τοῦ κρασιοῦ, τοῦ νεροῦ. Τὸ φιλοτρύφισμα.
—Τὸ κρασί ἤθελε λαμπηκάρισμα ἄκόμα.
- λαμπηκαρισμέν'ος-ο (ἡ-ὁ-τὸ) = 1) πολυξερὸς, τετραπέρατος.
—Τὸνε γλέπ'ς καὶ θαρεῖς, πῶς δὲν ξέρ' τίποτα. Ἐκεῖνος εἶναι λαμπηκαρισμένος ἔτο' κι' ἄλλοιῶς
—Ἐχ'με ἕνα κρασάκ' λαμπηκαρισμένο! . . . (φίνο).
- Λαμπῆς(ὁ)=Χαράλαμπος.
- λαμπομαχῶ=κάθε τι, ποῦ λάμπει ἀπὸ δημορφιά ἢ καθαριότητα.
—Ἐκεῖνο τὸ σπίτι τ'ς λαμπομαχάει (ἢ λαμπομαχεῖ).
- λαμπυρίδα(ἡ)=ἡ πηγολαμπίδα. Βλ. «Ἡ λαμπυρίδα».
- λάμπω(ἡ)=χαζή, ἄμυαλη κι' ἀνοικοκύρευτη μαζί. Τάχα ἐπεκράτησε νὰ λέγεται ἀπὸ μιὰ τέτοια Λαμπρυνή=Λάμπω.
—Ἡ Λάμπω, οὔτε τὸ σπίτι τ'ς, οὔτε τὰ παιδιὰ τ'ς, οὔτε ἀπάνη τ'ς νὰ μὴ τήνε δγῆς! . . .
- λανάρ'(τὸ)=τὸ ἐργαλεῖο, ποῦ καθαρίζουν τὸ μαλλί. Εἶναι ξύλινο, μὲ δυὸ σειρὲς δόντια ἀπὸ 25-30 ἀπ' ὅπου περνᾷ τὸ μαλλί καὶ καθαρίζεται.
- λαναρίζω=περνῶ τὸ μαλλί ἀπ' τὸ λανάρι, ὅπου θὰ καθαριστῆ καὶ θὰ χωρίση ἢ πρώτη ποιότητα καὶ θὰ μείνη τὸ δεύτερο, τὸ κ ρ ο κ ί δ ι.
- λανός(ὁ)=1) ἴσιος, μὴ σγουρός.
—Τὰ μαλλιά τ'ς εἶναι λανά.
2) λεπτός, ψιλός.
—Τὸ πανί, ποῦ πῆρε εἶναι λανό.
- λαπατοῦ(ἡ)=σὲ καιρὸ ἀνομβρίας

- ντύνανε τὰ παλιὰ τὰ χρόνια ἕνα κορίτσι μὲ λάπατα καὶ τὸ γυρίζανε σ' ὄλο τὸ χωριό, γιὰ νὰ βροῆξη. Μάλιστα τὸ συνήθιζε αὐτὸ ὀρισμένη οἰκογένεια καὶ ἐπεκράτησε νὰ λένε τὶς γυναῖκες λαπατοῦδες, ἐπὶ γενεές. Ἡ λαπατοῦ εἶναι ἢ «περπεροῦνα», ὅπως τὴν λένε σ' ἄλλα μέρη. (βλ. σ. 46).
- λαρδί(τὸ)=παστωμένο πάχος χοιρινό.
—Τὸ βράδ' θὰ φᾶμε λαρδί κομμένο κομματάκια στὸ τηγάν' μαζὶ μ' αὐγά.
- λασπουριά(ἡ)=ἡ πολλὴ λάσπη, ἀλλὰ καὶ ἡ πυχή.
—Ἦρταμε ἀπ' τὸ Ἐάστερο πορπατηχοῖ, ἀμὰ ἐμεῖς τὸ ξέρ'με, πῶς ἦρταμε! Εἶχε μιὰ λασπουριά στὸ δρόμο! . . .
- λάτρα(ἡ)=καθαριότητα φροντίδα καθαριότητας.
- λατσοῦρα(ἡ)=λάσπη πολλή, ἀλλὰ ἀραιά. Τὶ λατσοῦρα ἔχ' σήμερα! Λέρωσα τὰ παπούτσια μ'! . . .
- λαφροῖσκιωτος(ὁ)=ἐκεῖνος, ποῦ εὐκολα βασκαίνεται, ὁ «μὴ μοῦ ἄπτου».
—Τὸ παιδί μ' εἶναι πολὺ λαφροῖσκιωτο. Ἄμα τὸ πάγω πούπετε, τὸ βράδ', πρέπ' νὰ τὸ κάμω τὸ μάτ'! . . . ξεματιάζω.
- λαφρομπούναρο(τὸ)=χωρὶς κρήση ἀνθρώπου, χωρὶς θέληση, ἐλαφρός.
—Βασίσ'κες σ' ἐκεῖνο τὸ λαφρομπούναρο; Σώθ'κες!
—Τέτοιο λαφρομπούναρο ἦτανε ἀπὸ μικρὴ (ἀπὸ μικρός).
- λαχοῦρ'(τὸ)=ὑφασμα τῆς Λαχώρης, τὸ πολύτιμο.
—Τὶ φουστάνια εἶχα! Τὶ λαχοῦρια καὶ τί δὲ θέλ'ς! . . .
- λαχοῦρι(τὸ)=προϊὸν τῆς Λαχώρης.
λεβάρισμα(τὸ)=τὸ τράβηγμα τῶν διχτυῶν κατὰ τὸ ψάρεμμα ἀπὸ τῆ θάλασσα, ποῦ ὑποτίθεται εἶναι γεμάτα ψάρι.

—Ἀπὸ τὸ λεβάρισμα ἔσκισε ὁ
ξυφίδος τὸ πλεμάτ' καὶ ἔφ'χε!

λεβέρνω=τραβῶ, σηκώνω τὰ δίχτυα
κατὰ τὸ ψάρεμμα.

—Ἄμα λεβάρ'ς καὶ δγῆς γιομά-
τα τὰ πλεμάτια ψάρ', τὴ χάρ' ἔχ'.

λέλεγκ' (ὁ)=ὁ πελαργός. Ἄδύνα-
τος καὶ ὑψηλὸς ἄνθρωπος.

—Αὐτὸς εἶναι, σὰ λέλεγκας!

—«Οἱ γιάτρισες κάμνανε σκόνη
τὰ κελύφη τῶν αἰγῶν τοῦ «λέ-
λεγκ» καὶ παρασκευάζανε «ἀ-
λοιφή, γιὰ τὸ ματόπονο».

λελέγκ' (τὸ)=ὁ πελαργός. (Βλ. λέξ.
«Μάρτης»).

λελεγκομυτάρα (ἡ)=ὅποιος ἔχει με-
γάλη μύτη, σὰν τοῦ πελαργοῦ
τάχα. Λέγεται γιὰ τὰ τρία γένη.
Τὰ παιδιὰ μεταξύ τους τὸ συνη-
θίζουνε, ὅταν μαλώνουν.

—Δέλεγκομυτάρα! . . . Δέλεγκο-
μυτάρα!

λέχα (ἡ)=ξανθὴ φυλὴ, ξεθωρια-
σμένη γυναῖκα, ἀχρωμη.

Αὐτὴ, σὰ λέχα εἶναι. Ἀπὸ ποῦ
βαστάγ' ἢ σκουφία τ'ς ποιὸς ἔξερ!
Εἶναι καὶ κατηγορία:

—Τὴ λέχα τήνε εἶδες, πῶς σὲ
κουντραστάριζε! (ἐναντιονότανε).

λεχοῦδ' (τὸ)=τὸ νεογέννητο.

—λεχοῦδ' πρᾶμα, ποὺ τὸ γυρνάγ'
ἢ πορτογύρα! . . .

λεχοῦσα (ἡ)=ἡ λεχά.

λεχουσιὰ (ἡ)=ἡ λοχεία.

—Τὴ λεχουσιὰ τ'ς ἡ Κοκκίωνα δὲ
τήνε γιορτάζ'! Γιαμμιά σ'κόνε-
ται! (ἀμέσως).

Ληγόρ'ς (ὁ)=ὁ Γρηγόρης.

Ληγοράκ' (τὸ)=ὁ Γρηγοράκης.

—Τόνε εἶδες τὸ Ληγοράκ'.

λιαλιουρίζω=λάμπουν τὰ μάτιαμον.

—Τὸ παιδί θάχ' ξεστασιά. Δγιές
λιαλιουρίζ'νε τὰ μάτια τ'!

—Τὴ λιαλιουρίζ'νε τὰ μάτια σ'.

Τώρα ἔτρωγες (π.χ. στὴ θέα ἐνὸς
γλυκίσματος).

—Δγιές τὸ μπαληόγερο, πῶς λια-

λιουρίζ'νε τὰ μάτια τ'! . . . (ὅταν
δῆ καμμιά ὁμορφὴ γυναῖκα).

λιανίζω=χωρίζω, τεμαχίζω ὑφασμα
ἢ κρέας. Ψιλοκόβω.

—Σήμερα λιάν'σα τὸ φουστάν'
τ'ς ἀντραδρόεφης μ'.

—Θὰ λιανίσω τὸ κριάς.

—Πολὺ τὸ λιάν'σες τὸ κριάς (τὸ
ψιλόκοφες).

λιάρδα (ἡ)=χορδὴ, ποὺ δένονται τὰ
ἀγκίστρια.

λίγκα (ἡ)=λίν-γκα = λιγνός, ἀδύ-
νατος, ἰσχνός (λέγεται καὶ στὰ
δύο φύλα).

—Ποιὸς εἶναι μ'... αὐτὴ ἡ λίγκα;
λιμνιώνας (ὁ)=τὸ λιμάνι. Ὑπῆρχε
μικρὸ, φυσικὸ λιμάνι στὸ χωριὸ—
στὸ μέσο περίπου—γιὰ πλοίαρια.
(Βλ. παροιμ. ἀριθμ. 14).

λιμπίζομαι=μοῦ ἀρέσει κάτι, ποὺ
μὲ τραβήξε τὴν ὄρεξη, τὴν προ-
σοχή.

λογαριά (ἡ)=ὁ λογαριασμός, κατα-
νομή, μέρισμα.

—Γύρ'σανε ἀπ' τὴ μπαλαμίδα
καὶ τότε ἔπεσε (κάποιο ποσὸ) στὴ
λογαριά.—Τί λογαριά εἶχες;

λογοσούμαδο (τὸ)=τὸ σημάδι τοῦ
«λόγου», ποὺ ἔδινε ὁ γαμπρός—
κόσμημα, φλουρί,—κατὰ τὴν ἀ-
πόφαση τοῦ συνοικεσίου.

Συνήθως τὸ «λογοσούμαδο» τὸ
ἔρριχνε ὁ γαμπρός στὴν πρώτη
του ἐπίσκεψη, ὅταν κερνοῦσε ἡ
νύφη. Τὸ ἔρριχνε στὸ δίσκο. Ἄν
δὲν τὴν ἄρριζε «δὲν ἔρριχνε λογο-
σούμαδο».

—Δυὸ λογιῶ γλυκὰ τότε ἔβγαλα
νε κι' ἐκεῖνος ἔρριξε μιὰ ντοῦμ-
πλα (συνηθίζανε κατὰ τὴς ἐπίση-
μες δεξιώσεις δύο εἰδῶν γλυκὰ
τοῦ κουταλιοῦ συγχρόνως νὰ κερ-
νοῦν, στὸν ἴδιο δίσκο δ.λ.δ.).

λόγυρα=τριγύρω.

λογυρίζω=τριγυρίζω.

—Ποῦ λογυρνᾷς τέτοια ὦρα;

λογυρίστρα ἢ λογυρίστρια (ἡ)=ἡ μό-
λυνση γύρω στὸ νύχι.

—Ἐβγάλε λογουρίστρια στὸ δαχτύλι τ'.

λόγγκα(ή)=γύρος, στροφή. Γυρνῶ
λόγγκα=στριφογυρνῶ.

—Ἐκαμα μιὰ λόγγκα, ἀμμὰ δὲν τὸ ἤρα τὸ πρόβατο.

—Τὶ γυρνᾷς λόγγκα; Μὲ ζάλ'σες!

λόντζα(ή)=ἡ κοινοποίηση. Κάμνω
λόντζα=κοινοποιῶ, συνάθροιση.

—Τήνε εἶπαμε νὰ μὴ τὸ πει κανένα (κάποιο μυστικό), κ' ἐκεῖν' λόντζα τῶκαμε ἢ ἀθεόφοβ'! . . .

λοντρίζω = συνήθως συναντάται
στὴν ἔκφραση: μὲ λοντρίζ' = μ'
ἐμποδίζει, μ' ἐνοχλεῖ κάτι μέσα
στὸ μάτι μου. Ἡ ἐρεθισμὸς εἶ-
ναι τοῦ ματιοῦ ἢ προέρχεται ἀπὸ
ξένο σῶμα, ἢ ἐνόχληση.

—Τὸ μάτι μ' μὲ λοντρίζ'. Δὲ ξέ-
ρω τὶ μπήκε μέσα.

—Μὲ λόντριζε, μὲ λόντριζε τὸ
μάτι μ', ἀμμὰ πέρασε τώρα.

Λοξάντρα(ή)=ἡ Ἀλεξάντρα.

Λοξή(ή)=ἡ Ἀλεξάνδρα.

λουλάς(δ)=τὸ μέρος τοῦ ναυγλιῆ ἢ
τοῦ τοιμπουκιοῦ (τὰ παληὰ τὰ χρό-
νια τὰ τοιμπούκια τὰ συνηθίζανε
σὲ μεγάλο μέγεθος· τὰ βάζανε
σὰ ζουνάρια τους καὶ μοιάζου-
νε σὰν τουφέκια), ὅπου μπαίνει ὁ
καπνὸς, ἢ φωτιά.

λουλούδια(τά)=ἀμυγδαλωτά, σὲ
σχῆμα διαφόρων λουλουδιῶν. Εἶ-
ναι ἡ εἰδικότητα τοῦ χωριοῦ. Ἐ-
πιτυγχάνουν πολὺ ὠραῖα καὶ λε-
πτὰ σχέδια. Κοπανίζουν πολλὰ
(ἀσπρισμένα καὶ στεγνὰ) τ' ἀμύγ-
δαλα μὲ τὴ ζάχαρη, σὲ ἴση ἀνα-
λογία, ὡς πού νὰ γίνῃ μιὰ μᾶζα
δομοδόμορφη (χωρὶς νᾶχη καθόλου
κομμάτια χονδρά). Τότε σχημα-
τίζουν τ' ἀμυγδαλωτά καὶ τὰ στέλ-
νουν, γιὰ λίγο στὸ φούρο. Στους
ἀρραβωνιασμένους σχηματίζουν
στέφανα καὶ τ' ἀρχικὰ ἀπὸ τὰ
μικρὰ τους ὀνόματα, (ὅταν τὰ
στέλνουν γιὰ δῶρο).

—Πήγαμε στο' Ἀννίκας καὶ κερ-
νοῦσε λουλούδια.

λουλουδιᾶς(οἱ)=οἱ βιόλες (ἀνθη).

λουλουδίζ' = βλ. λέξ. «ἀνθεῖ».

λοῦνα(ή)=τρίχα μαλλιών.

—Θὰ σὲ βγάλω τὰ μαλλιά σ'
λοῦνα—λοῦνα, καμμέν', καὶ νὰ
τὸ ξέρ'ς!

λοῦρδα(ή)=γλυκομίλητη, κατωμα-
τοῦ, περιποιητικιά.

—Εἶναι λοῦρδα κ' ἀγαπιέται ἡ
ὄργισμέν'!

λουρδίζω=καλοπιάνω, γλυκομιλῶ.

—Τόνε ἄλλαξε τὸν ἄντρα τ'ς!

Μ' . . . ξέρ'ς, πῶς τόνε λουρδίζ'!

λωκάν'(ή)=ἡ ἄλωκάνη.

λώλακας(δ)=τρελλὸς, ἀτίθασος.

—Τέτοιος λώλακας, ποῦ ἦτανε,
πῶς γέν'κε ἄθροπος κ' ἔχ' καὶ
γυναῖκα καὶ παιδιὰ! . . .

Μ

μ' = ἔχει διάφορες σημασίες. ὑπο-
τίμηση:

—Ποὺς τὸ εἶπε αὐτό;

—Μ' . . . ὁ Λάμπης! . . . (ἀνά-
ξιο λόγου πρόσωπο).

Ἐπίσης σημαίνει ἐπίταση ἢ σὰν
νάσαι συγκεκομμένη ἢ φράση
«καλὲ μου».

—Ἐλα μ' . . . παιδάκι μ'!

—Κάτσε μ' . . . Κατίγκω ἀ φᾶμε
μά=μου, (ἀντωνυμία).

—Μητέρα μά! ποῦ πῆγες;

Γιαγιά μά, παπποῦ μά, θεία μά!

μαγγανοπήγαδο (τὸ)=πηγάδι μὲ
τροχαλία.

—Στὸ μαπαχτσέ μας ἔχ'με μαγ-
γανοπήγαδο.

μάγγανος (δ)=τελάρο (τετράγωνο
συνήθως), γιὰ κέντημα, ποῦ στη-
ρίζεται σὲ τέσσερα πόδια. Τὴν
παληὰ ἐποχὴ οἱ γιαγιάδες μας,
τὰ κεντήματά τους, στὸ «μάγγα-
νο» τὰ ἐργαζότανε.

μάγγανος (δ)=τροχαλία πηγαδιοῦ.

—Ἦ μάγγανος τοῦ πηγαδιοῦ

μας φαγώθ' κε (ἀπ' τῆ χρήσης) καὶ θέλ' με ἄλλο.
 μαγγίψα (ἦ) = πελάτις κατὰ τὸ ζύμωμα. Φωτοῦσαν τὸν φουρνιάρη τὴν προηγούμενη μέρα, ἀν θὰ κάψῃ τὸ φούρνο τὴν ἐπαύριο, μ' αὐτὴν τὴν ἐρώτηση :
 — Θάχ' σ' μαγγίψες αὐριο ;
 — Ἐχω (ἦ δὲν ἔχω) μαγγίψες (ἔλεγε). Ἄμα ἔχω σᾶσε φέρνω χαμπάρ' (εἶδηση). Τὸ «χαμπάρ' ἦταν ἀπαραίτητο. Τὸ ζύμωμα τὸ καθώριζε πάντα ὁ φουρνιάρης, γιατί ὁ φούρνος ὀρισμένη ὥρα θὰ ἦταν ἔτοιμος, γιὰ τὸ ψωμί.
 μαγιασίλ' (τὸ) = ἔκζεμα.
 — Τὸ μαγιασίλ, δὲ γιατρεύεται.
 μαγιωμένος (ὁ) = ἀνθρῶπος, χωρὶς βούληση, σάν νὰ «τὸν ἔχ' νε μάγια καμωμένα».
 Πῶς ἦταν καὶ μίλ' σε ὁ μαγιωμένος !
 μαγκουροδεμένος-ν' νο (ὁ-ἦ-τὸ) = ντύνομαι πολὺ, τυλίγομαι πολὺ. Κυρίως στὸ κεφάλι. Εἶναι εἰρωνική ἔκφραση.
 — Τὶ μαγκουροδεμένο σὲ γλέπω ;
 Σὲ πᾶτ' σε τὸ κρύο ! . . .
 μαγκουροδένομαι = βλ. προηγούμενη λέξι, ἐπίσης καὶ σημασία.
 μαγκουροδένω = κατὰ τὸ «μαγκουροδένομαι».
 — Ἡ μάνα σ' σὲ μαγκουρόδεσε. Φοβήθ' κε νὰ μὴ κρυώσης δὰ καὶ παγώσεις !
 μαγκούτα (ἦ) = γυναῖκα, χωρὶς τρυφεράδα. στὸ πρόσωπό της.
 — Γιατὶ γέν' κε τέτοια μαγκούτα ἢ Παρασκευοῦ ;
 μαγκουτιάζω = χάνω τὴ φρεσκάδα μου τελείως. Ἄλλὰ καὶ στὰ λαχανικά ἐφαρμόζεται, ὅταν χαλνοῦν.
 — Μαγκούτιασε ἡ Ζαφειρή.
 — Μαγκούτιασανε τὰ λάχανα, τὰ ἀγγούρια, τὰ κρομμύδια.
 μαγκουτιασμένος (ὁ) = (βλ. λέξι. μαγκούτα).

μαγκουτιασμέν' (ἦ) = (βλ. λέξι. μαγκούτα).
 μαγκουτιασμένο (τὸ) = (βλ. λέξι. μαγκούτα).
 μάγ'λο (τὸ) = τὸ μάγουλο, ἡ παρειά.
 μαγουλίκα (ἦ) = τσεμπέρι, δεμένο με τέτοιο τρόπο, ποὺ νὰ σκεπάξῃ ἀρκετὰ τὰ μάγουλα.
 — Ἡ γιαγιά σ' θυμοῦμαι φοροῦσε μαγουλίκα.
 μαθὲς = εἶναι εὐνόητο, φυσικά.
 — Μαθὲς ἀρρωστος ἀθρῶπος, ποῦ νὰ πάγ' !
 — Ἐγὼ μαθὲς κατάλαβα, τί ἦθελε νὰ πῆ !
 μαθῆ(ἦ) = συμπεριφορά, διδασκαλία.
 μακαράς (ὁ) = 1) καρουλί. 2) παιχνίδι.
 μακροντέντελλο (τὸ) = μακρὸ πρᾶγμα, ἀνοικονόμητο.
 — Τὶ μακροντέντελλο φουστάν' εἶν' αὐτό ;
 μαλλιᾶζω = προσπαθῶ νὰ πείσω.
 Ἄπ' τὸ νὰ μιλῆ πολλὰ ἢ γλῶσσα μου, βγάξει μαλλιᾶ. Ὅπως καὶ «στουπιάζω» = βγάξει ἢ γλῶσσα μου στουπί.
 — Μάλλιασε καὶ στούπιασε ἡ γλῶσσα μ' (ἦ τὸ στόμα μ'), νὰ τόνε λέγω, ἀμμὰ ἐκείνος, ποῦ νὰ μ' ἀκούσ' ! (Ἐξαντλοῦμαι δηλ. στὴν προσπάθειά μου).
 μαλλιᾶκα (ἦ) = ἐνοχλητικὴ μετὰ τὰ λόγια της τὰ πολλὰ, ἀλλὰ κ' ἐπίμων, σὲ κάτι. Ὅταν τὰ παιδιὰ ζητοῦν νὰ φᾶνε κάτι κ' ἐπιμένουν, ἢ μητέρα λέγει :
 — Σώπα μπρὲ μαλλιᾶκα ! Τόσο με τῶκαμες τὸ κεφαλάκι μ' !
 — Μαλλιᾶκα πιά ! Τῆνε βαρέθ'κα ! Τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια ! Ὅσ' φορὲς ἔστ' κεφαλοδένομαι !
 μαλλιβράσ' (τὸ) = ἀνακάτεμμα, ἀνωκάτω, ὅπως βράζουν τὰ μαλλιὰ κ' ἀνακατεύονται στὸ καζάνι. Ἐπίσης ἀκαταστασία, κακονοικοκυροσύνη. — Μάλι-βράσα ἔγιναν' .
 — Μ'... τὶ μαλλιβράσ' εἶν' ἐκείνο,

μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ σπῖτ' ! Ἐνα σουρὶ ἀθρῶπ' μαζώχ'κανε, ἕνα σουρὶ παιδιὰ κι' ἄλλος τραβάγ' κατὰ δῶ, ἄλλος τραβᾷ κατὰ κεί !... Ἄσ' τα!...

μαλλοκέφαλα (τὰ)=τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς, τὰ πάντα, ὅ,τι ἔχει καὶ δὲν ἔχει, ποῦ λένε.

—Ἐόδεψε τὰ μαλλοκέφαλα τ' κατόπι τ'ς ! Γιατροί, γιατρικά, τί νὰ σὲ πῶ !..

μαμάλευρα (τὰ)=τὸ τίποτε.

—Ἦρτε καὶ γύρεψε ἀπὸ μένα (κᾶτι σπουδαῖο) ! Τί εἶχα ἐγὼ νὰ τότε δώκω ; Τὰ μαμάλευρα !..

—Ποῦ πῆγες κι' ἀργησες ; τόση ὥρα ἔχ' ποῦ σκόλασε τὸ σχολεῖο. Ἐμεῖς ἐφάγαμε ! Ἐσὺ νὰ φᾶς τώρα τὰ μαμάλευρα !.. Γιὰ νὰ μᾶθ'ς !

μαμούγερος (ὁ)=1) ἔντομο τῶν σιτηρῶν (παράσιτο), ἐπίσης καὶ τῶν ὀσπριῶν, 2) πανοῦργος.

—Τὰ κουκιά ἐπίασανε μαμουγέρ'.

—Τί μαμούγερος εἶν' ἐκεῖνος !

Κάμνει, πὼς δὲ ξέρ' τίποτα !..

μάννα=ἐπιφώνημα=ἄχ !

—Μάννα ! τί ἀ κάμω τώρα ; ...

μαννά=οὐφ πιά !

—Μαννά ! φήγ' ἀπὸ δῶ ! ...

μαννάκα μ' =συνήθης ἔκφραση, ὅταν ἀποτίνονται σὲ κάποιον πρόσωπο (ὄχι ἀπαραίτητα στὴ μητέρα, στὴ μάννα).

—Μάννα-μαννάκα μ' ! Πὼς χάρ'κα, ποῦ σὲ εἶδα ! ...

—Μάννα-μαννάκα μ' ! Νᾶγλεπες τί κάλλια (τί ὄραϊο) σπῖτ' ἔχ'νε ἐκεῖ ποῦ πῆγα ! ...

μαρμαροδίμ'το(τὸ)=εἶδος ὑφαντοῦ. Πυκνὸ καὶ στεραῖο. Ἡ ἐπιφάνειά του ἀποτελεῖται ἀπὸ λεπτὰ τετραγωνίδια.

Μάρτ'ς(ὁ)=ὁ Μάρτης.

Τὸ Μάρτη ἐπειδὴ ὁ καιρὸς εἶναι πολὺ κρύος, τὸν χωρίζουν σὲ τρεῖς θύελλες, μὲ τὰ ἐξῆς ὀνόματα :

1) Δελέγμ-τουφάνι=χιονοθύελλα

ποῦ συμπάπτει μὲ τὸν ἐρχομὸ τῶν πελαργῶν καὶ ἀπὸ τὸ πολὺ κρύο ψοφοῦν.

2) Κιρλαγκίτ'—τουφάνι = χιονοθύελλα, ποῦ συμπάπτει μὲ τὸν ἐρχομὸ τῶν χελιδονιῶν καὶ ἀποδεκατίζονται.

3) Τοῦ γρηᾶς οἱ μέρες=(ἰχτιᾶρ τουφάνι). (Βλ. σχετικὴ ἱστορία, ἀριθ. 6).

Παροιμίες τοῦ Μάρτη :

1) «Μάρτ'ς, παλουκοκάφτ'ς !...»

2) «Μάρτ'ς, γδάρτ'ς, παλουκοκάφτ'ς !...»

3) «Πρίτο-Μάρτ'ς, τὰ κατόκια ;» Σχετικὰ μὲ τὴν τρίτη παροιμία, λένε τὴν παρακάτω ἱστορίαν :

«Μιά φορὰ κι' ἕνα γκαῖρὸ ἦντανε μιὰ γρηὰ καὶ σταῖ ἔβγα τοῦ Μάρτ', μιὰ μέρα, εἶδε τὸ γκαῖρὸ καλὸ καὶ εἶπε :

—Ἄντε ! πρίτο-Μάρτ'ς ! ... (βγαίνει ὁ Μάρτης).—Ἄ πάρω τὰ κατόκια μ', ἀ πάγω ἀ τὰ βοσκήσω ! ...

Πῆρε τὰ κατόκια τ'ς καὶ πῆγε. Ὁ Μάρτ'ς τ' ἀκούγ' καὶ κάμνει ἕνα κρύο ἕνα χιόν', ἕνα κακό, καὶ πάγ' ἡ γρηὰ ! Πάγωσε ! ... Θύμωσε ὁ Μάρτ'ς !»

(Στὸ τέλος τοῦ Μάρτη πειράζοντις γρηές, νὰ μὴν βγαίνουν ἀπὸ τὰ σπῖτια τους καὶ τσὲ δῆ «ὁ Μάρτ'ς» καὶ τσὲ παγώσ' !»)

μαρτσόλλα(ῆ)=γυναῖκα ἢ κορίτσι τοῦ δρόμου.

=Τὶ κορίτ' πιά ! Κοῖμα, πῶχ' τέτοια μάννα ! Μαρτσόλλα πιά !..

μαστέλλος(ὁ)=κουβᾶς, γιὰ νερό, μὲ δυὸ χερουῖλια, σὲ σχῆμα στρογγυλὸ ἢ ἑλλειψοειδές, ὄχι πολὺ βαθὺς ἀνάλογα μὲ τὴ βάση του.

Ἔβανα μέσα στὸ μαστέλλο νερό, νὰ σφουγγαρίσω ! ...

μαστιχαλοιφή(ῆ)=ἀλοιφή, μὲ μαστίχα (φάρμακο). Κάινε λάδι, ρίχνουν μέσα «μελισσοκέα», κοπανίζουν μαστίχα, στὴν ὁποία ἐπι-

σης προσθέτουν καὶ λίγη «τρε-
μεντίνα ἀπὸ τ' ἀχτάρ'κα».

Ἡ «μαστιχαλοφιή» θεωρεῖται ἀ-
ποτελεσματικὴ σὲ πληγές.

μαστραπᾶς(ό)=κανάτα τοῦ νεροῦ,
ἀπὸ διάφορη ὕλη καμωμένο.

—Πέρασε ὁ γανωτοῦς κι' ἔδωκα
νὰ γανώσω τὸ μαστραπά μας!

μαστραπαδάκ' (τὸ)=μικρὴ κανάτα,
γιὰ νερό, γιὰ γάλα.

ματζαχαλίδα (ἡ)=ὅταν σ' ἔνα ξερό-
χειρο (κέντημα ἢ πλεκτὸ) γίνεται
κάπου λάθος, ἀλλὰ πολὺ καταφα-
νές (χοντροκαμωμένο). Μαζεύον-
ται π.χ. πολλές κλωστὲς μαζί σ' ἔ-
να μέρος ἢ τὸ πλεκτὸ ὅταν γίνε-
ται χοντροειδέστατο. Ἐπίσης ὅ-
ταν πλέκει κανεὶς μαλλι ἢ μὲ
βαμβάκι κάτι καὶ τὸ πρόσθετο
μαλλι ἢ τὸ βαμβάκι δὲ μοιάζει
στὸ πάχος μὲ τὸ προηγούμενο,
ἀλλὰ εἶναι πολὺ πιὸ χοντρό.

—Τί ματζαχαλίδα εἶν' αὐτὴ! Εὐ-
λωστο γρήγορα. Δὲ γλέπ'ς τι μα-
τζαχαλίδα κάμ'ς;

μαυροειδερός, -ή, -ὸ (ἡ, ἢ τὸ) = με-
λαιψός, -ή, -ὸ.

μάχ-μάχ = προσπαθῶ παντοιοτρό-
πως ν' ἀποκτίσω κάτι, ἐπιθυμῶ
πέρα πολὺ κάτι, κάμνω «πῶς καὶ
πῶς», ὅπως λέγεται.

—Μάχ-μάχ ἔκανε νὰ τόνε πάρ'
καὶ τώρα δὲ ντὸν ἀρέζ'!

—Μάχ-μάχ ἔκανε νὰ βρῆ αὐτὴ τὴ
δουλειά.

μεγντάν' (τὸ)=1) πλατεῖα, ἀνοι-
κτὸς χώρος.

—Τὰ παιδιὰ παίζ'νε, σὰ 'κεῖ στὸ
μεγντάν'.

2) προθεσμία:—Μὴ σταναχωριέ-
σαι! Ἐχ' μεγντάν' σὲ λέγω! Ὡς
τότες θὰ γέν' τὸ γέννημα καὶ
θ'ἄχ'ς νὰ πληρώσης.

3) βγαίν' στὸ μεγντάν'=γίνεται
φανερό κάτι, ἀποκαλύπτεται.

—Τῶκουβανε, τῶκουβανε, βγήκε
στὸ μεγντάν'!...

μελλεγούνια (τὰ)=τὰ ἑκατομμύρια.

Ἐπίσης καὶ «μελλεούνια». Ἐχουν
καὶ τὴν σημασία τοῦ πλῆθους, τὰ
πολλὰ πράγματα, ἄνθρωποι κλπ.
—Οἱ ὄχτροι ἦντανε, λέγ', μελ-
λεγούνια.

μερεμέτ'(τὸ)=ἐπιδιόρθωση στὰ δι-
χτυα ἢ στὶς κάλτσες.

—Ἐχω νὰ κάμω μερεμέτ', στοὶ
κάλτσες τοῦ ἀντροῦ μ'!

μερεμετίζω=ἐπιδιορθώνω τὰ δι-
χτυα, τὶς κάλτσες.

—Ἀπ' τὴ νύχτα τοῦ Θεοῦ, ὡς
τὴ νύχτα, μερεμετίζω. Αὐτὴ εἶ-
ναι ἡ δουλειά μ'!

μερῶνω=μοῦ περνᾷ ὁ πόνος (σωμα-
τικὸς ἢ ψυχικὸς), ἡσυχάζω. Κυ-
ρίως λέγεται στὰ παιδιὰ στὰ μω-
ρά. Μοῦ περνᾷ τὸ κλάμμα.

—Κοίταξε, γιατί κλαίγ' τὸ μωρό;
Μέρωσ' το κομμάτ'!

—Τί κλάμμα, ἦταν ἐκεῖνο! Ὡς
ποῦ νὰ τὸ μερῶσω εἶδα κι' ἔπαθα!

—Τὸ δόντι μ' ὄλ' τὴ νύχτα μὲ
πέθανε! Τώρα μέρωσα λίγο!

μεσανυχτώνουμαι = ἀργῶ, ἀργοπο-
ρῶ, φθάνω μὲ διάφορη ἀσχολία
τὰ μεσάνυχτα.

—Κάθε βράδ' μεσανυχτώνεται ὁ
γιός τ'ς νὰ πίν'!

—Ὡς πότε θὰ δουλεύ'ς; Μεσα-
νυχτώθ'κες! Πότε θὰ πᾶς στὸ
σπίτι σ' γιά; Λάμπες ἀναψαμε!
μέσ'-πάν' (προφέρεται μεσπάν')=ἀ-
κριβῶς, ἀπάνω στὴν ὥρα, ἀπάνω
στὸ λόγο.

—Μέσ'-πάν', ποῦ ἔλεγα, γιὰ σέ-
να, ἦρτες!

μεστινός, -ή, -ὸ (ὁ, ἡ, τὸ)=μεσαιὸς
-α, -ο.

μηγάρος=μήπως, μὴ τυχόν!

—Μηγάρος εἶπε τὴν ἀλήθεια;
Ψέμματα εἶπε!

—Μηγάρος κι' εἶναι ἄρρωστο τὸ
παιδάκι μ' καὶ γι' αὐτὸ δὲ μὲ
γράφ' γράμμα:

μηλίνα (ἡ)=ἡ πῆττα μὲ φύλλα. Ἀ-
νοίγουν φύλλα, τὰ κόβουν στὰ
τέσσερα, τὰ βουτυρώνουν, τὰ δι-

πλώνουν σὰν φάκελλο καὶ τὰ τη-
γανίζουσι σὲ βούτυρο ἢ λάδι ἢ
σαμόλαδο. Ἔχουσι πετμέζι καὶ
τὰ ρίχνουσι μέσα. Κατόπι τὰ σερ-
βίρουσι στὴν πιατέλλα μὲ καρύ-
δια κοπανισμένα ἢ ἀμύγδαλα καὶ
κανέλλα. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ
φύλλα, τὰ λένε *μηλιτσες*.

μισμίζα, μισμίζς' κο(ή, δ, τὸ) = ἀργο-
κίνητη-ος-ο, νωδρῆ-ος-ό. Ἐπίσης
ἄνθρωπος, ποῦ λεπτολογεῖ τὸ κά-
θε πρᾶγμα (ἐπόμενον εἶναι βέ-
βαια, πῶς θ' ἀργῆ πάντα).

— Πολὺ μισμίζς' ἄνθρωπος! Θὰ
κάμ' κοντᾶ στὸ θεῖο τ', ποῦ εἶ-
ναι φωτιά στὴ δουλειά τ'! . . .

— Ἄντε μπρὲ μισμίζα! Τέτοια
τήνε ἔκαμες καὶ τὴ γκὸρη σ'!
Νὰ παστρέψ' κατὰ δῶ, νὰ τρέψ'
κατὰ κεῖ, γι' αὐτὸ δὲ σᾶσε γλέπ'
καὶ τὸ ὄξω κομματ'! Ὅλο μέσα-
μέσα! . . . Καμμιά φορά δὲν ἀ-
διάζτε! . . .

μικακας(δ) = ὁ ἄνδρας, ποῦ ἀγαπᾶ
πολὺ τις γυναῖκες. Ὁ «ποδόγυ-
ρος», ποῦ λένε μουνίκακας.

μιλλελέτζ'(τὸ) = μικρὸ πρᾶγμα, ἀδύ-
νατο, ἀφανές, μίζερο, πολλοστη-
μόριον, μᾶλλον χιλιοστομόριο.

— Ἄπ' τὰ πολλὰ τὰ χάδια, τὸ
παιδί τς, μιλλελέτζ' τῶκαμανε!

— Τὸ πουλάκ' τὸ ἄρρωστο, γέ-
ν' κε καλά. Ἄμμὰ εἶναι ἓνα μελ-
λελέτζ' καὶ δὲ ξέρω, πῶς θὰ γέν'
καὶ τί θὰ γέν'! . . .

— Τὶ μελλελέτζ' καβούν' (πεπόνι)
εἶν' αὐτό; (Ἡ λέξι «μιλλελέτζ'»
σὲ πρόσωπα καὶ σὲ πράγματα, ὅ-
πως εἶδαμε πηγαίνει).

μισερεύω = ἀποκτῶ σωματικὸ ἐλάτ-
τωμα ἢ ἀρρώστεια. Γίνομαι ἀνά-
πηρος, μισός.

— Καθὼς τότε χτύπ'σανε, μισέρε-
ψε ὁ ἄνθρωπος.

— Μισέρεψα ἐγὼ τώρα. Καθὼς
ἀρρώστ'σα δὲ νείμαι ὁ πρῶτος.
Ἐπίσης προξενῶ ἀναπηρία, γίνο-
μαι προξενος, αἴτιος.

— Τὸ παιδί σ' θὰ τὸ μισερέψης
καὶ νὰ τὸ ξέρς. Τὶ νερὸ εἶν' αὐ-
τό, ποῦ κουβαλεῖ;

— Δὲν ἀκοῦς λόγια; Θὰ σὲ πιά-
σω καὶ θὰ σὲ μισερέψω.

μισερός-ἡ-ὀ(ὀ-ἡ-τὸ) = ἐλαττωματικὸς
ἀνάπηρος, μισός.

— Ἡ γυναῖκα αὐτονοῦ, εἶναι μι-
σερή. Κοντσαίν'! . . .

μισὸ καὶ *μισοκόλοβο(τὸ)* = ἐλλειπές.

— Ἐνα σουρι ἐργόχειρα ἀρχινίς',
ἀμμὰ οὔλα στὴ μέσ' τ' ἀφίν'!
Μισὰ καὶ μισοκόλοβα!

μισοκοίλ'(τὸ) = τὸ μισὸ τοῦ «κοίλου»

Μέτρο, γιὰ τὰ σιτηρά, ἔχει χω-
ρητικότητα δυὸ γκαζοτενεκέδων,
δλ. 22 ὀκάδες. Βλ. λέξ. «κοιλό».

μισόφουστα ἢ *μουσόφουστα(ἡ)* = μι-
σὸ κομπινεζόν (ἐσώρουχο), ὅπως

συνήθιζαν τὴν παλιὰ ἐποχὴ νὰ
φοροῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴν πουκαμί-
σα. Ἡ «μουσόφουστα» δενότανε

στὴ μέση, μὲ τις «βρακοζούνες»
(κορδέλλες στενές). Στὴ «μισό-
φουστα» ὑπῆρχαν ἀπαραίτητα

δύο ἢ μία τσέπη, ὅπου φύλαγαν
χρήματα, κοσμήματα ἐπίσης. Οἱ

ἡλικιωμένες δὲ τὸ «κομπόδεμα»
πολὺ συνήθιζαν νὰ τὸ κρύβουν

στὴν τσέπη αὐτή, τὴν ὁποία ρά-
βανε ἢ τὴν πιάνανε μὲ πολλὲς

«παραμάνες» (ἀσφάλειες), γιὰ
κάθε ἐνδεχόμενο. Τὸ ρούχο αὐτὸ

ἦταν, σὰν νὰ λέμε ἓνα θησαυρο-
φυλάκιο. Γινόταν ἀπὸ διάφορα
ὑφάσματα. Συνήθως χοντρά. Στὶς

γιορτὲς ἔμπαινε ἐπάνω ἄλλη «μι-
σόφουστα», ἀπὸ λεπτότερο καὶ
καλύτερο ὑφασμα.

μιτάρια(τὰ) = τὸ σχοίνοιο πλέγμα,
ποῦ περνᾶ τὸ στημόνι, στὸν ἀρ-
γαλειό.

μοῖρα(ἡ) = 1) ἡ τύχη. 2) μερίδα
κρέατος, κομματί κρέατος.

— Δῶσε με μιὰ μοῖρα! Ἐκεῖν' ἢ
μοῖρα εἶναι καλή! . . .

Μοῖρα(ἡ) = βλ. «δοξασίες» ἀρ. 3.

μοιράσ²(τὸ)=τὸ μερίδιο, ἢ κληρονομιά.—Τὸ μοιράσι μου ἐγὼ δὲ ντὸ πουλῶ ὁ κόσμος νὰ χαλάσ²! . . .
—Ἔτσ² τᾶφ²κε τὸ μοιράσι τ²!
—Δὲν ἔκαμε διαθήμ².
μολέρω=ρίχνω, ρίχνω τὰ δίχτυα στὴ θάλασσα (ἀμολέρω).
μομόχειλο(τὸ)=στριμμένος ἄνθρωπος, φθονερός κρυψίνους.
—Ὅλα τὰ ἤξεργε τὸ μομόχειλο καὶ λαλιὰ δὲν ἔβγανε! . . .
μονιάζω=συμφιλιώνουμαι, συμφιλιώνω.
μονμονάχος-μόνμοναχ² - μόνμοναχο (ὁ-ἡ-τὸ)=δλομόναχος-η-ο, κατὰ-μονος-η-ο, μογκαιμοναχός.
—Μόνμοναχος μου πῆγα.
μοσκοκάρφ(τὸ)=τὸ γαρύφαλλο τὸ ξηρό.
—Ξέρ²ς μὲ τὰ μοσκοκάρφια τότε προσκάλεσανε! . . . (= ἀνεπιθύμητος, παρείσρακτος). Βλ. «²ΗΧαρά²».
μοῦγκρα(ἡ)=ἄνθρωπος κατσούφης, ἀμίλητος.
—Τὶ μοῦγκρα ἄντρας εἶν² αὐτός! . . . Οὔτε καλημέρα δὲ ξέρ² νὰ πῆ! . . .
μούλιος(ὁ)=βαρὺς, δυσκίνητος, ἀκοινόνητος, ἀνίκανος.
—Λογαριάζεις κι² ἐκείνονα, γιὰ ἄθροπο! Τὸ μούλιο! . . .
μουντρούβαλος (ὁ)=χονδροειδέστατατος ἄνθρωπος.
—Κι² ἐκείνος μουντρούβαλος, ἀμμά κι² ἐκείν² τέτοια μουντρουβάλα εἶναι!
μούρδη (ἡ)=τὸ κατάλοιπο, τὸ κατὰῤῥη, ἢ γύλ².
—Τὸ ξύδ² ἕνα σουρι (πολὺ) μούρδη ἄφ²κε.
—Τῆ μούρδη τοῦ κρασιοῦ, τῆνε ξεραίν²νε καὶ τῆνε πουλοῦνε, γιὰ νὰ βγάλουνε λεμόντοζον.
μουρτσουφλά=ἀφαράζω, ἐπιπλήττω, ἀρπάζω ἀπ² τὸ πρόσωπο, (ὁ-πως λέγεται).
—Νενὲ μά... ἢ γιαγιά ὄλο μὲ

μουρτσουφλάγ²! (φ. μουρτσουφλάγω).
—Ἄγαθὴ λαλιὰ δὲν ἀκούγ² καί! . . .
Ὅλο τῆνε μουρτσουφλεῖ ἐκείνος.
μουσμοῦλα (ἡ)=ἀργοκίνητη
—Καμμιά φορὰ δὲν ἀδειάζ² ἀπ² τῆ δουλειά, ἢ μουσμοῦλα! . . .
μουσουνίζω=ἀναπνέω βαρειά, κυρίως ἀκούεται ἢ ἀναπνοή μου στὴ μύτη.
—Τὸ παιδί πολὺ μουσουνίζ², κοίταξ² το, νὰ μῆγκαιγ² (γιὰ πυρετό).
—Τὶ μουσουνίζεις ἐδῶ κοντά μ²; Δὲ μπόρ²ς, γιὰ ἔχ²ς καμμιά σταναχώρια;
—Τὸν ἄντρα μ² τότε καταλαβαίνω ἄμα ἔστ² καὶ μουσουνίζ² καὶ δὲ μιλεῖ, ξέρω πάλε στὰ λόγια τότε ἔβγαλεν ἢ πεθερά μ²!
μούσπουλα (τὰ)=μούσμουλα, μέσπιλα.—Ἐφαγε τὰ μούσπουλα! τὸν ἐγκατέλειψαν. Σὲ περίπτωσῃ ἔρωτος, ἄλλὰ καὶ σὲ περίπτωσῃ, ποὺ τρέφει κανεὶς ἐλπίδες καὶ ἀποτυχαίνει.
μουσταλευριά (ἡ)=γλύκισμα. Βράζουν πετμέζι κι² ἀλεύρι, ὡς που νὰ γίνῃ, σὺν κρέμα. Σερβίρουν στὰ πιάτα, μὲ καρύδι ἀπὸ πάνω κοπανισμένο καὶ κανέλλα. Λέγεται «μουσταλευριά».
μουστοκούλ² κα ἢ μουστοκούλ²κα (τὰ)=εἶδος κουλουριῶν. Γίνεται ζύμη μὲ ἀλεύρι καὶ νερό. Πλάθουν ψιλὰ καὶ μακρὰ (1/2 πῆχ.) μπαστούνια, τὰ ὁποῖα κουλουριάζουν σὲ σχήματα διάφορα. Τὰ τηγανίζουν σὲ σαμόλαδο καὶ τὰ ρίχνουν μετὰ σὲ κρύο πετμέζι. Ἀπὸ πάνω καρύδια καὶ κανέλλα.
μουστολαμπάδες ἢ μουστολαμπάδες (οἶ)=γλύκισμα. Βράζουν σερμπέτι καὶ νισαστέ. Περνοῦν καρύδια ψύχα σὲ κλωστή (δλόκληρες σκελίδες) καὶ τὰ βουτοῦν σὲ χυλὸ ἀπὸ νισαστέ καὶ σερμπέτι, πολλὰς φορὰς, γιὰ νὰ πάρουν ἀρεκετὸ ὕλικὸ καὶ νὰ γίνουν οἶ «μουστολαμπά-

δες» χοντρές. Τις κρεμοῦν στὸν ἄερα, νὰ στεγνώσουν καὶ τὶς κρύβουν γὰ τὸν χειμῶνα. Εἶναι πολὺ νόστιμες.

μουστῶνω=βυθίζομαι στὸν ὕπνο.

—Τὸ παιδί τώρα μούστωσε. Εἶδα κι' ἔπαθα, νὰ τὸ ἀποκοιμήσω.

μουταλιασμένο (τὸ) = χαλασμένο, ἀλλοιωμένο φαγώσιμο.

—Τὸ κασέρι, σὰ μουταλιασμένο εἶναι, μυρίζῃ μουταλιάς.

μούτ' (ἡ)=τὸ σπιτάκι τοῦ χοίρου καὶ κάθε μικροσκοπικὸ σπῆτι καὶ ἄβολο. —Σπίτ' εἶναι κείνο; Ἐκείνο εἶναι μούτ'!

—Μεγάλωσανε, μέσα σὲ κείν' τὴ μούτ'!

μούτρο (τὸ)=τὸ πρόσωπο, ἡ προσωπικότητα ὑποτιμητικά. — Τὸ μούτρο!...

μουτσούνα (ἡ)=μάσκα, καρναβάλλι, πρόσωπο παχὺ, μ' ὄλες τὶς ἐνδείξεις τῆς ὑγείας.

—Γέν' κανε μουτσούνες.

—Ἀγόρασαμε μουτσούνες.

—Δὲ μπόρ'ς; Ἡ μουτσούνα σ' δὲν ἔχ' φόβο!

μουτσουνάρα (ἡ)=πρόσωπο μεγάλο ἢ ὑγιές. —Τί μουτσουνάρα εἶναι αὐτή, ποὺ ἔκαμες!

μούτσουνο (τὸ) = πρόσωπο γενικά.

—Τί μούτσουνα εἶναι αὐτά; Τί ἔχ'ς; Θυμωμένος εἶσαι;

—Τὸ μούτσουνο σ'τί ἔχ'; Ποῦ ἀκούμπ'σες καὶ μουτζουρώθ'κες;

μούχτιατζης (ὀ)=φαγάς, σὲ βάρος ἄλλου, ἀχόρταγος, συμφεροντολόγος.

—Μούχτιατζης! Ὄ, τι πέσ' στὸ χέρι τ' δὲ τ' ἀφήν'!

—Εἶναι ἓνας μούχτιατζης! Μέσα στὸ χωριὸ οὐλ'νοι τσὲ τρώγ'!

μπιμπαλιάρα (ἡ)=φλύαρη καὶ ἀνόνη.

—Σαλιάρα-μπιμπαλιάρα (συνήθως ἔτσι ἐκφράζονται = ἐκεῖνη, ποὺ λέει ὄλο ἀνοησίες).

μπιμπαλιάρ'ς (ὀ) = βλ. προηγ. λέξη.

μπιμπαλιάρ'κο (τὸ) = βλ. προηγ. λέξη.

μπάμπαλλο (τὸ)=χνοῦδι, ἓνα τίποτε, μηδαμινὸ κᾶτι.

—Μπήκε στὸ μάτι μ' ἓνα **μπάμπαλο**!

—Ἡ Γιαννῆς **μπάμπαλλο** πιά ἀπόμ'κε ἀπὸ τὰ πολλὰ τὰ χᾶδια!

—Καὶ τὸ **μπάμπαλλο** γέν'κε ἀθροπος δά!...

μπιμπόγερος(ὀ)=πονηρὸς γέρος ἢ πονηρὸ παιδί.

—Ἡ **μπιμπόγερος** λαλιὰ δὲ βγάζ' ἀπ' τὸ στόματ'!

—Ποῦ γελιέται! Μιά σταλιά παιδί εἶναι, ἀμμὰ εἶναι ἓνας **μπιμπόγερος**!...

μπιμπόγερα(ἡ)=ἡ πονηρὴ γρηά, γυναίκα ἐπίσης ἢ κορίτσι πονηρό.

—Τῆνε εἶδες τὴ **μπιμπόγερα**, πῶς ἔκαμε, πῶς δὲ νῆξεργε τίποτα!...

μπιμπουκά(ἡ)=ἀνεπιτήδεια.

—Τίποτα ἀπ' τὸ χέρι τ'ς πιά δὲν ἔρχεται! **Μπιμπουκά**!...

μπιμπουκ'κο(το)= κορίτσι ἀνεπιτήδιο, ἐπίσης τὸ κάθε ἔργο τῆς «μπιμπουκάς», τὸ κακοφτιαγμένο ἔργόχειρο, τὸ κακοφτιαγμένο καρύκωμα κλπ.

—Αὐτὸ εἶναι ἓνα **μπιμπουκ'κο** (κορίτσι).

—Τί **μπιμπουκ'κο** πρᾶμα εἶν' αὐτό;

μπιμπουσκ(ἡ)=πρόσωπο πλαδαρό. Σῶμα πλαδαρὸ ἀνθρώπινο.

—**μπιμπουσκ** γέν'κε ἡ μάνα σ'! Γέρασε!

—Τὸ κρηάς, ποὺ πήραμε εἶναι μιὰ **μπιμπουσκ**! (μόνο φουσκὰ χωρὶς πάχος).

μπιμπουσκιάζω=γίνομαι «μπιμπουσκ».

—**Μπιμπουσκ**ιασε ἀπ' τὸ βάσανο. Ἦτανε μιὰ θεριοκομμέν'! (παχειὰ, μεγαλόσωμη).

μπαμπουσκιασμένος-ν'-νό (δ-ή-τό) =κατὰ τὸ «μπαμπούσκα».

μπάμπω(ή)=γορή, πολὺ γορή.

—Ἡ **μπάμπω** μ' μετὸ γείπε!

—Γιατὶ γέν'κες μ' τέτοια **μπάμπω**;

μπανιάτ'κο(τό)=τὸ μαγιώ.

—Τῆ **μπουκαμίσα** μ' ἔχω **μπανιάτ'κο**. Γιὰ κάνα παλὸ φουσιάνι μ' (τότε τὰ «μαγιώ» ἦταν ἄγνωστα ἐκεῖ).

μπαντικῶνω=δυσκολεύομαι νὰ περιπατήσω σὲ λάσπη. Ἐπίσης χρωκοπῶ, βυθίζομαι.

μπάρμι'=τοῦλάχιστο.

—Τι τὰ πούλ'σες ὅλα τὰ ὀρνίθια; Δὲ **γιοράτ'σες** **μπάρμι** καναδυό, νὰ κάμ'νε καν' αὐγὸ, γιὰ τὰ παιδιά; . . .

μπασάκ'(τό)=ὁ στάχυς.

—Μάζωξα **μπασάκια**.

μπαχάρα(ή)=μεγάλῃ λαχάρα, μεγάλη προσβολή.

—Τι **μπαχάρα** ἦτανε πάλε μετὸ παιδίμ'! Ἀπὸ τὸ **γίντυνο** τὸ γλύτωσαμε.

—Ἐσὸ ἔφταιξες, ἐγὼ πῆρα τὴ **μπαχάρα**! . . .

μπαχτσαίσ'(τό)=ἔκφραση ἀοριστίας, πονθενά.

—Ποῦ θὰ λὰ πάγω; Στὸ **μπαχτσαίσ'**! . . .

—Ποῦ πῆγες; (ἐρώτηση).

—Στὸ **μπαχτσαίσ'**! (ἀπάντηση =πουνθενά, ὅπου ἤθελα, δὲ στὸ λέγω!)

Μπεζιρτζόγλου μύλος (δ)=ἦταν ἀνεμόμυλος στὸ χωριό, κάποιου Μπεζιρτζόγλου καὶ ἐπεκράτησε νὰ συμβολίζει τὸν ἀσταθῆ χαρακτήρα. Δηλ. ὅπως ὁ ἀνεμόμυλος γυρνᾶ μετὰ διαφόρους ἀερίθες, ἔτσι κι' ὁ ἀσταθῆς ἄνθρωπος, ὁ εὐμετάβλητος χαρακτήρας.

—Ποιός; τοῦ Μπεζιρτζόγλου ὁ μύλος, ἐκεῖνος θὰ σὲ τελειώσ' τὴ δουλειά σ'! . . . Μ' ἐκεῖνος ἄλλα σὲ λέγ' τώρα κι' ἄλλα ὕστερα! . . .

μπερτζαλώνω=**μπαλώνω**, διορθώνω ἓνα ρούχο, ὅπως τύχη, ἄτεχνα.

—Μήπως κάθεται νὰ **μπαλώσ'** καμμιά φορά, νὰ νοικοκερέψ'! . . .

Τὰ **μπερτζαλών'** κομμάτ' ἄντε! . . . Ἐπίσης σημαίνει τὴν δύσκολη ἐξοικονόμηση στ' ἀπαραίτητα τῆς ζωῆς.—Ἐπὸ 'δῶ ἔχ', ἀπὸ 'κεῖ ἔχ', τὰ **μπερτζαλών'** ὁ καμμένος. Τόσα παιδιὰ τι δὲ θέλ'νε! . . .

μπεσι(τό)=τὸ θρεφτό, ὁ πολὺ παχὺς ἄνθρωπος.—Ἡ δοῦλα σας τι **μπεσι** ποὺ γέν'κε! . . .

μπιαντές(δ)=φαρόβαρκα (τύπου μπιαντέ) μετὰ 6-12 κουπιὰ κι' ἰσοριθμούς κωπηλάτες.

μπίγκος(δ)=παιγνίδι. (Βλ. περιγραφή, σελ. 56).

μπίρμπα(ή)=αἰσχρὸ ὑποκείμενο, αἰσχρὸς ἄνδρας κυρίως, ἀλήτης.

—Τι σὲ λέγ' πάλε ἡ **μπίρμπα**;

μπιτίζω=τελειώνω.

—Σήμερα **μπίτ'**σαμε λήγορα τὴ δουλειά μας.

—Ἐγὼ **μπίτ'**σα πιά! Ἀπὸ μένα τόσο χρονὸ ἄθροπο τι περιμέν'ς!

μπληγοῦρ'(τό)=σιτάρι κοπανισμένο,κατάλληλο, γιὰ πιλάφι.

—Ἐκαμα λίγο **μπληγοῦρ'** σήμερα, ποὺ γιομίζ' τοὶ κόχες (τίς γωνιὲς τοῦ στομάχου).

μπολάκιο=ἂν εἶναι δυνατό, κατὰ τύχη τοῦλάχιστο.

—**Μπολάκιο** νὰ τὸν εὔρω! . . .

μπομπή(ή)=ντροπή, ὄνειδος.

—Μιλοῦνε κιάλα καὶ δὲ σωπαίν'νε! Δὲ γκοιτάζ'νε τὴ **μπομπή** τ'ς! . . .

μπονάκ' μπονάκ'σα, **μπονάκ'ς**(δ-ή τό, ἡ-δ)=ἀγαθός, ἀφελής, ἀνόητος ἄνδρας ἢ γυναῖκα. λ.Τ.

—Αὐτὴ εἶναι ἓνα **μπονάκ'**! . . .

—**Μπονάκ'**σσα πιά ἡ ἔρημη! . . .

—Ὁ **μπονάκ'ς** δὲ τὸ κατάλαβε πιά, ποὺ τότε γέλασανε! . . .

μπόν'ς(δ)=βλ. προηγούμενη λέξη.

μπόν'σσα(ή)=βλ. προηγούμεν. λέξη.

μποντικόλαδο(τό)=φάρμακο. Μέσα

σέ λάδι, ρίχνουν νεογέννητα πον-
τικάρια και τὰ κρατούν, ὡς που
νὰ λυώσουν. Τὸ «μποντικόλαδο»
τὸ εἶχαν, γιὰ τὸ ἀνώτερο φάρμα-
κο στὸν πόνο τῶν αὐτιῶν.

—Πονάγ' τ' αὐτίσ; Στάξε κομμά
μποντικόλαδο, γιαμιὰ θὰ γιάν!
μπόσκα (τὰ)=ἡ κοιλιακὴ χώρα.

—Τόνε βάρ'σανε στὰ μπόσκα.

Ἐπίσης «στὰ μπόσκα» σημαίνει
ἀδράνεια, κακὸ ὑπολογισμό τῶν
περιστάσεων, ὑποθέσεων, χωρὶς
τὴν δέουσα προσοχή.

—Ἐκεῖνος ὄλο στὰ μπόσκα τὰ
πιάν' ὄλα!...

—Στὰ μπόσκα τῶπιασα τὸ πρά-
μα. Δὲ τὸ πολυβάθαινα.

μποσκαίνω = ξεσφίγγω, χαλαρώνω
τὸ δέσιμο.

μπόσκος, μπόσκια, μπόσκο (ὁ, ἡ,
τὸ)=ἄνθρωπος, ποὺ δὲν ὑπολο-
γίζει τὸ κάθε τι, ὅπως πρέπει.
Ἄχι ἐπιλόλαιος, ὑποχωρητικὸς,
μὴ ἐπίμων.

—Μπόσκος φάν'κα! Τὸ κατά-
λαβα,

—Ἐγὼ δὲ νεῖμαι μπόσκος, ἀμ-
μὰ πῶς τῶπιασα στὰ μπόσκα.

—Τὸ φουστάνι σ' πολὺ μπόσκο
(χαλαρό),

—Τὰ παπούτσια σ' εἶναι, ποὺ εἶ-
ναι μπόσκα, ἀφ' ἑσες και μπόσκα
τὰ κορδόνια τ'ς!

—Μπόσκαينه τὸ δέσιμο τοῦ κα-
πέλου σ'. Ἄς τὸ μπόσκο!...

μποστάν' (τὸ)=χωράφι, σπαρμένο
μὲ πεπόνια ἢ καρπούζια.

Τὸ μποστάν' μας φέτο δὲν γέ-
ν'κε!... Δὲν ἔχ' ἕνα!

μποσταντζής (ὁ)=ὁ καλλιεργητὴς
τοῦ «μποστανιοῦ» ἢ ὁ ἔμπορος,
ποὺ τὸ ἀγοράζει, γιὰ τὸν καρπὸ.
—Οἱ μποσταντζήδες ἀκόμα δὲ
φάν'κανε!...

μπουγάδα (ἡ)=ἡ πλύση γενικά.
Κυρίως ὁμως ὅταν τοποθετοῦν
τᾶσπρα ρούχα σὲ «κούφα» ἢ κά-
σα και τὰ »περιχύνουν» μὲ πολ-

λὰ νερά, ἀφοῦ βάλουν ἀπὸ πάνω
ἕνα πολὺ χοντρὸ πανὶ και ρίξουν
ἀρκετὴ κοσκινισμένη στάχτη και
κελύφη αὐγῶν, λίγο ρύζι, «γιὰ
νὰ γίν'νε ἄσπρα τὰ ρούχα, σὰ τὸ
ρύζ'» και λίγα φύλλα δάφνης,
«γιὰ νὰ μοσκοβολοῦνε».

Πιστεύεται γενικά ὅτι εἶναι ἰδεώ-
δης ὁ τρόπος αὐτὸς πλυσίματος
ἀσπροροῦχων, διότι δὲν φθειρο-
νται και γίνονται λευκότετα. Συ-
νήθως μένουν μιὰ νύχτα καλο-
σκεπασμένα. γιὰ νὰ μὴν κρω-
σουν, ὁπότε βέβαια ἀλλῶς δὲν
θᾶναι πλήρης ἡ ἐπιτυχία.

—Πόσα καζάνια ἔρριξες στὴ
μπουγάδα;

—Ἐψὲ ἔρριξα τρία καζάνια και
σήμερα ἔβγαλα τὴ στάχτ' κι' ἔρ-
ριξα πάλε ἀκόμα δύο.

μπουγαδόκασα (ἡ)=ἡ κάσα, ποὺ
«κατοῦν» τὰ ρούχα τῆς «μπου-
γάδας».

μπουγαδόπανο (τὸ)=τὸ χοντρὸ πα-
νί, ποὺ τοποθετεῖται πάνω στὰ
ρούχα τῆς «μπουγάδας» κι' ὅπου
μπαίνει ἡ στάχτη, ὅπως περιγρά-
φεται στὴ λέξη.

—Μπάλωσα τὸ μπουγαδόπανο,
γιατὶ ἄμα ἔχ' τρύπες περνάγ' ἡ
στάχτ' και λερών' τὰ ρούχα!...

μπουγιουρντίζω=διατάσσω, ἐπι-
βάλλω.

—Ὅλο ἐσὸ θὰ μὲ μπουγιουρντί-
ζης, τί νὰ κάμω;...

μπουζούν'(τὸ)=τὸ ξεγέλασμα κατὰ
τὸ παιχνίδι.

μπουζουκιάρ(ἡ)=ἐκείνη, ποὺ προ-
σπαθεῖ νὰ ξεγελάσῃ κατὰ τὸ παιχ-
νίδι τοὺς ἄλλους πρὸς ὄφελός της.

—Ἐσὸ εἶσαι μπουζουκιάρη και
δὲ θὰ σὲ παῖξουμε μὲ!...

μπουζουκιάρ'ς (ὁ) κατὰ τὸ μπου-
ζουκιάρ'κο!... (σὰν κατηγορία
μεταξὺ τῶν παιδιῶν).

μπουλάν'ς-σσα-χο (ὁ-ἡ-τὸ)=χαζὸς
-ἡ-ὁ.—Μπρὲ μπουλάν', ποὺ πῆ-
γες και σὲ γέλασανε!...

μπουλαστίζω (=1) ἀρχίζω, καταπιάνομαι.

—Τὶ **μπουλάστ**’σες! . . . Ἐγὼ θὰ λὰ ζυμώσω! . . .

2) ἐπιπλήττω, παρατηρῶ.

—Ἀντάμωσα τὴν Ἀννίκα καὶ με **μπουλάστ**’σε ἓνα **μπουλάστι**-σμα! . . .

μπουλάστιμα (τὸ) = βλ. «**μπουλαστίζω**».

μπουμποῦ (ἦ) = κορυφή, μονόγωντη. Βλ. καὶ «**κρυφομπουμποῦ**».

—Τὸνε εἶδες τὴ **μπουμποῦ** με **καμμιὰ** φιληνάδα **καμμιὰ** βολά, ν’ ἀνοίξ’ τὸ σπίτι τ’ς νὰ **μπῆ** **καμμιὰ** ψυχὴ!.. **Μπουμποῦ**! . . .

μπουμποῦνα (ἦ) = 1) βροντή.

Ἄκ’σες ἐψέ τοὶ **μπουμποῦνες**; 2) μεγάλη φωτιά.

—Ἀναγαμε μιὰ **μπουμποῦνα** (φλόγα) καὶ ζεστάθ’καμε! . . .

μπουμπουνίζω (=1) βροντῶ.

—**Μπουμπουνίζ**’! Θὰ βρέξ! . . .

2) δέρονω με γροθιές.

—Δὲ θὰ πᾶς στὸ σχολεῖο! . . .

Ἄ σὲ πιάσω ἂ σὲ **μπουμπουνί**-σω, νὰ δγῆς ἐσοῦ παγαίν’ς, γιὰ δὲ **μπαγαίν’ς**! . . .

μπουνάρ’ (τὸ) = 1) στόμιο πηγαίου νεροῦ πηγάδι.

—**Κοντὰ** στ’ **ἀμπέλ**’ μας **τρέχ**’ ἓνα **μπουνάρ**’! **Μπουζ**’ νερό! . . .

2) βλάκας.

Μπρὲ **μπουνάρ**’ τὶ πῆγες καὶ καὶ μεκάμες πάλε! . . .

μπουνάτσα (ἦ) = νηνεμία (λ. ναυτική).

—Ἐφ’χαμε με **μπουνάτσα**, ἀμ-μὰ ὕστερα ὁ καιρὸς **χάλασε**! . . .

μπουρέκ’ (τὸ) = 1) πῆττα με φύλλα.

2) ἐγκατάλειψη.

—Ὁ παληάνθρωπος πῆρε τὸ κο-ρίτσ’ καὶ τᾶφ’κε **μπουρέκ**’!

—Ἐφ’χε καὶ μ’ ᾶφ’κε τὸ τρα-πέζ’ **μπουρέκ**’! Ἐγὼ θὰ τὸ σ’-κώσω! . . .

μπουτούν’ς, **μπουτούν’σα** ἢ **μπου-****τούν’κια**, **μπουτούν’κο** (δ-ἦ-δ) = ὀλόκληρος-η-ο, μονοκόμματος-η-ο.

—Θὰ πνιγῆς, μὴρ’-παιδάκι μ’ **μπουτούν’κο** τὸ κατέβασες τὸ ψωμί σ’!

—Ἄπ’ τὸ πάχος **μπουτούν’κια** πορπατεῖ! . . .

μποχτσαλίκ’ (τὸ) = τετράγωνο ὕψωμα μεταξωτὸ-συνήθως, ποῦ βάζανε τὰ δῶρα, γιὰ τὸ γαμπρό, ἐκ μέρους τῆς νύφης.

—Τὸ **μποχτσαλίκ**’ πῆγε, λέγ’, ἐ-ψὲς στὸ Γιαννάκ’! . . .

μπρομητῶ = πέφτω, πέφτω μπρού-μυτα.

—Κοίτα τὸ παιδί, ποῦ πῆγε; Νὰ μὴ **μπρομητῶ**’! . . .

μπροστοπίσιν’ (ἦ) = δπισθόβουλη.

μπροστοπίσινος (δ) = δπισθόβουλος.

μπροστοπίσινο (τὸ) = δπισθόβουλο.

—Ὅυλοι τοὶ **μπροστοπίσιν**’ εἶναι ἐκεῖ μέσα. Δὲ σὲ λένε **καμμιὰ** βολὰ ἀλήθεια . . .

μυζήθρα (ἦ) = τὸ δεύτερο προϊόν, με-τὰ τὸ τυρί, ποῦ βγαίνει ἀπ’ τὸ τυρόγαλο.

μύλος (δ) = λόφος στὸ μέσο τοῦ χω-ριοῦ, ὅπου ὑπῆρχε ἀνεμόμυλος καὶ τὰ παλῆα νεκροταφεῖα. Ὁ μύλος ἦταν κάποιου **Μπεζιρτζό-**γλου (Βλ. λ).

—Πῆγαμε περίπατο ἀπὰ στὸ μύλο.

μυρμηδίζω = μυρμηκιάω.

—Μὲ **μυρμηδίζ**’νε τὰ κομμάτια μ’! (τὰ μέλη τοῦ σώματός μου).

μυρμηδισμα (τὸ) = ἡ μυρμηκίαση.

—Τὶ **μυρμηδισμα** με κάνει τὸ πο-δάρι μ’!

μυρμηδόνα (ἦ) = πονηρή, ἔξυπνη, σβέλτη.

—Ἐκεῖν’ εἶναι μιὰ **μυρμηδόνα**! Ὅλα ἀπ’ τὸ χέρι τ’ς θὰ περά-σ’νε καὶ οἱ δουλειές καὶ οἱ λογα-ριασμοὶ τοῖ δουλειᾶς.

μυστρί (τὸ) = 1) ἐργαλεῖο τεκτονικό (τῶν κτιστῶν), «δ μαλᾶς» λεγό-μενος.

2) πρόσωπο ὑπερβολικὰ ἀδύνατο.

—Ὁ Μιλτῆς (Μιλτιάδης) **χάλα**-σε καὶ γέν’κε σὰ **μυστρί**! . . .

μωρέ, μωρή, μώρ' = αντί του καλέ
(καλέ μου άνθρωπε).

—Μωρέ, Σταύρε, πού είσαι ;

—Μωρή, Μαρηγώ, πού πήγες ;

—"Ελα μώρ' έδω ! . . .

μωροπίστευτος, μωροπίστευτ', μωροπίστευτο(ό,ή,τό) = εύκολα πείθεται, σάν τό μωρό.

—Γέρασε και τέτοιος είναι μωροπίστευτος άνθρωπος ! "Ο,τι να τότε πής τό πιστεύ' !

—Μωροπίστευτο τό παιδί μ' ! Τό λέγω μπόρ' να γέν' αυτό τό πράμα και τό πιστεύεις και κάθεται και κλαίς ; Αυτό παραδιώ μυαλό δέν έχ'ς ;

N

ναί ! . . . ναί ! . . . = ούτε . . . ούτε.

—Ναί ! . . . πήγα, και . . . ήρτε !

νενέ(ή) = ή μητέρα, ή γιαγιά.

—Νενέ μά, πού είναι ή γιαγιά ;

—Γιαγιά μά, πού είναι ή νενέ ;

νευτρινελιδ'κο(τό) = πανέρι άπ' την 'Ανδριανούπολη, πού ήταν άσπρα καλής ποιότητας (έντρινελιδ'κο).

νερό(τό) = νερό.

—Τόνε έφερε, λέγ', από χίλιες βρούσες νερό, να τότε κάμ' τή γνώμη τ' (τόν έφερε πολλά έπιχειρήματα).

νεροσταλίδα(ή) = χαριτωμένο κορίτσι ή γυναίκα.

—Τι νεροσταλίδα είναι ή κόρη σ'

νεροφείδα(ή) = 1) φείδι, πού ζεί κοντά σέ νερά, 2) αδύνατος, ισχνός-ή-ό.

'Απ' τή γκακία τ'ς, σα νεροφείδα γέν'κε ! . . .

νιαμα(τό) = καλλιεργημένο χωράφι, έτοιμο, για τή σπορά.

—"Αδικα σκαλίζεις ! Θα βρής τόν ψύλλο μέσ' τό νιαμα ! ("Όπως ό ψύλλος μέσα σέ καλλιεργημένο χωράφι δέ φαίνεται, έτσι, είναι επόμενο, πώς δέ θα τό βρής αυτό πού ζητάς).

νιάνιαρο(τό) = παραχαϊδεμένο παιδί

κορίτσι, γυναίκα. 'Επίσης αδύνατος-η-ο ή και ξιπασμένο-η-ο μαζί.

—Τό νιάνιαρο δέ ξαίρ' πώς να παινεθή ! . . .

—'Απ' τά πολλά τά χάδια νιάνιαρο γέν'κε ! . . .

νιανιάτσα (ό, ή) = άνθρωπος ένοχλητικός, με τίς ανόητες φλυαρίες του.

—(Νιά ! . . . νιά ! . . . ή νιανιάτσα ! . . .)

νίβουμαι = πλύνουμαι, νίπτομαι (νίφ'κα = πλύθηκα).

—'Ακόμα νίβουσαι ;

—'Εγώ νίφ'κα ! . . .

νίβω = πλύνω άλλον, ή και τόν έαυτο μου.

—"Ελα να σέ νίψω ! . . .

—'Εγώ νίβω τά χέρια μ' και να τό ξέρ'τε ! . . . (νίπτω τας χείρας μου), άπεκδύομαι, ρίχνω τήν εϋθύνη από πάνω μου.

νίτσια-νίτσια = ξαναμώραμα, ξανά-νιωμα.

—Τι είν' αυτά πού φορεί ή Λάμπω ! . . . Μ' . . . νίτσια-νίτσια (λάμπω = βλ. λεξ.).

νογά = έννοιά.

—Μικρό είναι και δέ νογάγ' !

—Μεγάλωσες και δέ νογάς τι σέ λένε ! . . .

νταλίκα (ή) = άμάξι τετρατόροχο και με σκεπή από πάνω, τήν «τσέργα».

—Πήγαμε με τή νταλίκα στο Ξάστερο, στη γιορτή τής Παναίας.

—'Η νταλίκα μας είναι καινούργια και λαμπουρή.

ντάντανας(ό) = ό ουδείς.

—Τι φοβήθ'κες ; Ποιός θα λά είναι ; 'Ο ντάντανας ! . . .

—Ποιός θα λά ξρι' μ' αυτό τό χιόν' να μάσε κάμ' βίτζιτα ; 'Ο ντάντανας ! . . .

ντάντανο(τό) = 1) ρίγος, τρεμούλα.

—Τόνε έπιεσε ένα ντάντανο κι ύστερα έκαιγε φωτιά (είχε πυρετό). 2) ιδιοτροπία, θυμός.

—"Αμα τότε πιάσ' τό ντάντανο τ', κονείνανα δέ θέλ' να ξέρ ! . . .

ντάρμανταγάν^ο (τὸ) = ἄνω κάτω, «γῆς Μαδιάμ!», ὅπως λέγεται, «σκορποχώρι», διάλυση.

—Θύμωσε ὁ **μπαμπᾶς** τ'ς καὶ τσ' ἔκαμε, λέγ', ἓνα **ντάρμανταγάν** πού θὰ τὸ θυμοῦνται χρόνια! . . .

—^ο ἄνεψιός τ' τὸ βιὸ τοῦ θειοῦ τ', πὸν τότε πῆρε κοντά τ' νὰ μᾶθ' τὴ δουλειά, θές - πῆς, νὰ τότε ἀφήκ' στὸ ποδάρι τ', ἅμα ἔκλεισε ἐκεῖνος τὰ μάτια τ', **ντάρμανταγάν**! . . . Ἄλλος τραβεῖ ἀπὸ ἴδω κι' ἄλλος ἀπὸ κεί! . . .

ντέβρι(τὸ)=ἄνω-κάτω.

—^οΟλο τὸ σπῖτ' **ντέβρι** τῶκαμα, ἄμμᾶ δὲ τὸ ἤρα τ' ἀδράχτι μ'!

—Τι **ντέβρι** ἔχτε πάλε! Πάλε πάστρες ἀνοίξατε; . . .

—Γλέπ'ς μαμμιά βολὰ στρωμένα καὶ ὄμορφα; . . . ^οΟλο **ντέβρι**. Κακονοικοκερές! . . . κι' ὁ ἄντρας τ'ς δὲ νογᾶγ' ἀπὸ συγύρισμα νὰ τσὲ πῆ καὶ τίποτα! . . .

ντελεύουμαι=1) καταγίνομαι.

Τι ντελεύεσαι μὲ τέτοια φιλοδουλειά! (ἐργόχειρο μὲ λεπτή ἐργασία). 2) βασανίζομαι.

—Νὰ! **ντελεύουμαι** κι' ἐγὼ μὲ τὰ παιδιά μ'! Πότε ἄρρωστα, πότε ἔτσο, πότε ἄλοιως! . . .

ντερλικώνω=τρώγω κατὰ κόρον, ἐπωφελοῦμαι, δρᾶττομαι τῆς εὐκαιρίας.

—Πάλε θὰ λὲς τὸ στομάχι σ'. Τι **ντερλικών**'ς πάλε τόσο; . . .

—^οΟτι ἔχ' καὶ δὲν ἔχ' ἢ θειά τ' ἐκεῖνος θὰ τὰ **ντερλικώσ**'.

—Φάν'κε τίποτα ἀπὸ τόσο βιό; δὲ ξέρ' νὰ **ντερλικών**' ὁ Πετρῆς ξέρ'ς, καὶ θὰ λ' ἀφήκ' τίποτα σὲ κανένα ἄλλο! . . .

ντράβαλλα(τὰ)=περιπέτειες, στενοχώριες, φιλονικίες, ἀντίξοες περιστάσεις.

—Μεγάλα **ντράβαλλα** εἶχα, ὡς που νὰ βγάλω τὰ χαρτιάμ'! . . .

—Δὲ φαίνονται ἢ Φωτεινὸ! . . .

ἢ ἀδερφίτσα μ'! . . . μ' . . . πὸν νὰ φανοῦνε! . . . Καθὼς πῆρανε τὸ **γαμπρὸ** μέσα στὸ σπῖτι τ'ς, μεγάλα **ντράβαλλα** ἔχ'νε μέρα νύχτα! . . . Ἄναποδος ἄνθρωπος! . Δὲ μεταγένη'κε! . . .

νυπιάζουμαι=βλέπω ὄνειρο, ἐνύπνιο.—**Νυπιάσκε** τὸν ἅγιο.

νυφοστόλ(τὸ)=ἡ πομπὴ τοῦ γάμου

—Τι **νυφοστόλ**' ἦταν ἐκεῖνο! . . . **Κόσμος**, παιχνίδια (μουσικὰ ὄργανα).

—Ποῦ παγαίν'τε τὸς' μαζί, σὰ **νυφοστόλ**; . . .

Ξ

ξαναδιακόσια (τὰ)=ὄλα ἐντάξει, οἰκονομικὴ ἀνάρρωση. Φράση:

—Μὲ τὰ **ξαναδιακόσια**! ἔτσι ἐκφράζονται, ὅταν κανεῖς **ξαναδημιουργεῖται**, ὕστερα ἀπὸ οἰκονομικὴ καταστροφὴ ἢ καὶ ὕστερα ἀπὸ ἄρρώστεια.

—Χάλασε ἡ δουλειά τ' ἀντροῦ τ'ς, ἄμμᾶ τώρα εἶναι πολὺ καλά. Ἦρτε ἐκεῖν' ἐφέτο, μὲ τὰ **ξαναδιακόσια**! . . .

—Πέθαινε, χάνουνταν, ἄμμᾶ τῆνε γλέπ'ς μιὰ χαρὰ πάλε εἶναι. Ἄλλαμὲν' (ντυμένῃ στὰ καλά της ροῦχα), **στολισμέν'**! Μὲ τὰ **ξαναδιακόσια**! . . .

ξαντὸ (τὸ)=ξέφτι ἀπὸ λινὸ ὕφασμα συνήθως, πὸν βάζανε στὶς πληγές, ἀντι-γιὰ γάζα.

—^οΣτὸ νηπιαγωγεῖο, ὅταν ζοῦσε ἡ κυρία (Ἀρχιγένους), σεντόνια ὀλόκληρα ξέφταγαμε καὶ ἔκαμναμε **ξαντό**.

ξέγλισμα(τὸ)=καθάρισμα, ξετίναγμα. Βλ. «ξεγλῶ».

ξεγλῶ=ἀδιάζω πηγάδι, κατατρώγω περιουσία, ἀδειάζω δοχεῖο κλπ., καθαρῶζω.

—Τὸ πηγάδ' μας θέλ' νὰ τὸ ξεγλήσ'με, γιατί ἔχ'με χρόνια. ^οΟλο **σκουπίδια** βγάξ'. Θέλ' καθάρισμα.

—Τὸ βιὸ ὄλο τῇ θειᾶς τ', τότε ξέγλησε ὁ προκομμένος.

—Θὰ ξεγλήσω τὸ πυθάρ', γιὰ νὰ βάλ' με πάλε ρετσέλ' μέσα.

—Τὸ σπίτ' σας τὸ ξέγλησες πιά (τὸ ἔγδαρες). Σκονίτσα πιά δὲ διαλαλεῖ! . . . (υπάρχει).

ξεζακιάζομαι=ξεμπερδεύω τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς μου. Βλ. λέξ. «ζακιάζομαι».

—Ὡρες τώρα ξεζακιάζομαι. Τόσες μέρες ἄρρωστ', δὲ χτενίστ' κα!

Ἔβαλα γκάξ', γιὰ νὰ ξεζακιστῶ ξεζακιάζω=ξεμπερδεύω κάτι, π.χ. κουβάρι, θηλειὰ μαλλιῦ, τὰ μαλλιά τῆς κεφαλῆς Βλ. λέξ. ζακιάζω

—Τὴ θηλειά, ποὺ πήρα εἶδα κι' ἔπαθα νὰ τὴνε ξεζακιάσω! . . .

—Τσῆ κόρης μου τὰ μαλλιά εἶναι σγουρὰ καί, γιὰ νὰ τὰ ξεζακιάσω κάθε μέρα τὶ τραβῶ κι' ἐγὼ κι' ἐκεῖνο.

ξεζακισμένος, ν', νο, (ὁ, ἡ, τὸ)=βλ. προηγηθέντα ρήματα.

—Τὸ νῆμα εἶναι ξεζακισμένο.

—Τὴ μιά σ' τὴ μπλεξοῦδα τὴνε ξεζάκισα. Ἀμμὰ ἢ ἄλλ' εἶναι ξεζακισμέν'. Δὲν ἦτανε ζακισμέν'!

ξεκαρδίζω, ξεκαρδίζομαι=προξενῶ πολλὰ γέλια, γελῶ ἀπὸ καρδιᾶς, πεθαίνω στὰ γέλοια.

ξεκουτουρίζω=ὑπερπηδῶ ἐμπόδια καὶ φθάνω εἰς πέρας, ἡθικὰ ἢ μή. Δηλ. φυσικά.

—Δὲ φοβᾶται ἐκεῖνος τίποτα! Θὰ ξεκουτουρίσ' καὶ θὰ τὰ βγάλ' πέρα. — Πῶς ξεκουτουρίσ' σας καὶ ἦρτες μὲ τέτοια βαρυχειμωνιά; . . .

ξελακκιάζομαι=χάνω τὴν οικονομική μου εὐμάρεια, τὸ σπίτι μου, τὴ φωληρά μου.

—Ξελακιάστ' κε ὁ ἄθροπος μιὰ φορὰ, δὲ μπόρ' σε νὰ ξαναπάρ' ἀπάνω τ' ἔχασε τὸ μαγαζίτ', τὸ σπίτι τ'! . . .

—Τὰ ὄρνιθια ξελακιάσ'κανε! . . .

—Τὰ καμμένα τὰ ὄρφανὰ ξελακκιάσκανε. Πέθανε ἡ μάννα τ'ς κι' ἀπὸ ἴδω κι' ἀπὸ 'κει γυρνοῦσε! (παιδιά, πουλιὰ ἢ ζῶα).

ξελακκιάζω=ἀφαιρῶ τὴν ἐστία, τὴ δουλειά.

—Τόνε ξελακκιάσανε ἀπὸ τὸ μαγαζίτ', ἀπ' τὸ σπίτι τ' καὶ τόνε ἄφ'κανε στὰ κρῦα τοῦ λουτροῦ! Ἐπίσης φέρνω σύγχυση στὶς κόττες καὶ φεύγουν ἀπ' τὸ κοττέτσι, ἀπὸ τὴ φωληρά τους.

—Τὴνε ξελάκκισε τὴ γκόττα καὶ τώρα ποιὸς ξέρ' ποῦ θὰ τὴνε βροῦμε!

—Ἡ πουλάδα γεννάει! Κοίταξε νὰ μὴ πᾶς κοντὰ καὶ τὴνε ξελακκιάσης!

ξελάκκισμα(τὸ)=βλ. προηγούμενα ρήματα.

ξελακκισμένος, ν', νο (ὁ ἢ τὸ)=βλ. «ξελακκιάζομαι καὶ ξελακκιάζω»

—Ἡ ξελακκισμέν' ἢ ὄρνιθα ἦρτε στὴν αὐλή.

—Τὸ μικρὸ θαρεῖς κάτι καταλαβαίν', ποὺ ἡ μάννα τ' λείπ' τόσο καιρὸ ἄρρωστ'. Σὰ ξελακκισμένο κάθεται.

ξελακκίζομαι=μὲ «ξελακκίζου».

—Τὰ κλήματα ξελακκισά'νε! . . .

ξελακκίζω=ἀνοίγω λάκκους γύρω στὰ κλήματα τοῦ ἀμπελιοῦ, σὲ δέντρο.

—Εἶναι καιρὸς νὰ ξελακκίσ' με. ξελάκκισμα(τὸ)=ἡ ἐργασία, ποὺ κάνουν γιὰ ν' ἀνοίξουν λάκκους, γύρω σὲ κλῆμα ἢ σὲ δένδρο.

—Τελειώσαμε τὸ ξελάκκισμα.

ξελακκισμένος, ν', νο (ὁ, ἡ, τὸ)=μ' ἔχουν «ξελακκίσει».

—Τ' ἀμπέλ' μας εἶναι ξελακκισμένο.—Ἡ ἀμυγδαλιά μας εἶναι ξελακκισμέν'! . . .

ξελεκίζω=ἀφαιρῶ λεκέδες, ξελεκιάζω.

—Θὰ ξελεκίσω τὸ φουστάνι μ'! ξελερίζομαι=μὲ ἀφαιροῦν τὴν ἀκαθαρσία, τὴ λέρα.

—“Αμα λουστῶ, πρώτα ξελερίζουμαι μὲ λίγ' σόντα και ὕστερα κάμνω σκέτα σαπούνια.

—“Ολα τὰ ρούχα στη μπλύσ', ξελερίσ'κανε.

ξελερίζω=ἀφαιρῶ ἀπὸ ρούχα τὴν περισσότερη ἀκαθαρσία, τὴ «λέρα»

—Σήμερα πρωτὶ-πρωτὶ ξελέρ'σα τ' ἄσπρα τὰ ρούχα και τ' ἄφ'κα νὰ φουσκάσ'νε! . . .

ξελέρισμα(τὸ)=τὸ πρώτο καθάρισμα

—Τὸ ξελέρισμα πρέπ' νὰ γένεται στὴν ἀρχή, γιατί τὸ ρούχο ὕστερα ἀρρωσταίει και δὲ παστρεύεται.

ξελερισμένος, ν', νο (ὁ, ἡ, τὸ)=βλ. «ξελερίζουμαι» και «ξελερίζω».

—Τὰ ρούχα εἶναι ξελερισμένα.

—Ἡ φουστα σου εἶναι ξελερισμέν' ἀπ' τὰ λάδια, πὸν εἶχε.

ξεμακίζω=καθαρίζω ξηρὰ κουκκιά

ξεματίζω=καθαρίζω ξηρὰ κουκκιά.

—(βγάζω τὸ ἐπάνω μέρος τους, τὸ μάτι).

—Ξεμάκ'σα (ἡ ξεμάτ'σα) κουκκιά και τὰ ἔβαλα νὰ μουσκέψου-νε τὴ νύχτα στὸ νερό.

ξεπαρτσώνω=ἀδειάζω τὰ δίχτυα ἀπὸ τὰ ψάρια.

—“Αμα γεμίσ'νε τὰ δεμάτια, τὰ ξεπαρτσών' με και τὰ ξαναρρίχνουμε.

ξεπουπουλιάζω=μαδῶ.

—Ξεπουπουλίασα τὴν ὄρνιθα.

ξεπουπουλιασμα(τὸ)=τὸ μάδημα.

ξεπουπουλιασμένος(ὁ)=μαδημένος.

—“Ο πετεινὸς εἶναι ξεπουπουλιασμένος ἀπ' τοὶ κανυγάδες, πὸν κάμνει, ξεπαρδιασμένος.

ξεπουπουλιασμέν'(ἡ)=μαδημένη.

—Τὶ μαλλιά εἶν' αὐτὰ πὸν ἔχ'ς;

—Γιατὶ εἶσαι ἔτσ' ξεπουπουλιασμέν'; Ἐπесανε τὰ μαλλιά σ';

ξεπουπουλιασμένο(τὸ)=μαδημένο.

—Σὰ ξεπουπουλιασμένο ὄρνιθ' γέν'κες! . . .

ξεπουπουλίζω=βλ. «ξεπουπουλιάζω». ξεπουπουλίσμα(τὸ)=βλ. «ξεπουπουλίασμα».

ξεπούρνίζω=ξημερώνουμαι.

—“Αντε πότε θὰ πᾶς στὸ χωράφ'!; . . . Ξεπούρnisse.

ξέρα(ἡ)=ἀνομβρία, ἐπίσης και τὸ τέναγος.

—Μεγάλ' ξέρα ἐφέτο εἶναι τὸ καλοκαῖρ'! . . .

—“Αμα κολουμπήσης κομμὰ στὴν ἄκρη, ὕστερα ἀρχίζ' μιὰ μεγάλ' ξέρα.

ξεραῖλα(ἡ)=ξηρασία, ἀνομβρία.

—Τέτοια ξεραῖλα δὲ ματαεῖδα.

Ἐπίσης σημαίνει και οἰκονομικὴ κρίση, ἔλλειψη, ἄγονους καιρούς.

—“Ας τα, δουλειὰ δὲν ἔχ'! Μεγάλ' ξεραῖλα.

—Ἡ ἀγορὰ τίποτα δὲν ἔχ'! Μεγάλ' ξεραῖλα πάτ'σε! . . .

ξερόμπογο(τὸ)=ἄνθρωπος μὲ ἀρκετὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ χωρὶς ἀτομικὴ ἀξία.—Μ', . . . τὸ ξερόμπογο! . . .

μόνε νὰ κοιμάται ξέρ'! . . .

Ἐπίσης ἄνθρωπος ἀνεπιθύμητος.

—Τὶ ἦρτε νὰ μᾶσε δεῖξ' τὸ ξερόμπογο τ'!; . . .

ξερριζωμένος, ν', νο(ὁ, ἡ, τὸ)=κατάρτα, πὸν σημαίνει «νὰ ξερριζωθῆ».—“Ο ξερριζωμένος, ἀνιπρόκοπος εἶναι! . . .

—Ποῦ εἶσαι μπρὲ ξερριζωμέν' και δὲ μ' ἀκούσ'!; . . .

ξετσιπώνουμαι=χάνω κάθε αἰδῶ.

—Ἐκείν' ξετσιπώθ'κε πιά, πάγ'!

ξετσιπώνω=γίνομαι αἰτία νὰ χάσῃ ἓνα ἄτομο κάθε αἰδῶ.

—Κι' ἐκείν' ξετσιπωμέν', ξετσιπωσε και τοὶ κόρες τ'ς! . . .

ξετσιπωτος, τ', το(ὁ, ἡ, τὸ)=ἀδιάντροπη χωρὶς «τίπα».

Ξετσιπωτος ἄθροπος. Ξετσιπωτο κορίτσ'! . . .

ξετσιτσιδίζουμαι=γυμνώνουμαι, ντύνομαι ἑλαφρά.

—Τὶ ξετσιτσιδίσ'κες! Θὰ κρυώσης! . . . τσίτσιδη.

ξευμνώνουμαι=ξεντύνομαι, πέφτω θύμα κλοπῆς, ξεγυμνώνουμαι.

Ἐγὼ κρυώνω ἀκόμα. Δὲ ξεϋμνώνουμαι! . . .

—Ξεϋμνῶθ' κε ἐψὲ ὁ Λαζαροῦς. Ποιὸς ξέρ' πῶς φοβήθ' κε ὁ ἄθρωπος.

ξεϋμνώνω=ξευτύνω, κλέβω, ἀποκαλύπτω κἄτι.

—Τὰ παιδιὰ μ' δὲ τὰ ξευτύνω ἐγώ. Δὲ τὰ ξεϋμνώνω μὲ τοὶ πρῶτες ζέστες.

—Θὰ τόνε ξεϋμνώσω ἐγὼ τὸ γκλέφτ', πού τόσα χρόνια μὲ ξεϋμνωσε καὶ χαμπάρ' (εἶδηση) δὲ τὸ εἶχα! . . .

ξεφάντωμα(τὸ)=διασκεδάση, ἐκδρομή.—Θὰ κάμ' με τὴ Μπρωτομαγιά ἕνα ξεφάντωμα! . . .

ξεφαντώνω=διασκεδάζω, πηγαίνω ἐκδρομή.

—Τὴ δευτέρ' μέρα ἀπ' τὴ Λαμπρή, ἂ πᾶμε ἂ ξεφαντώσ' με! . . .

ξεφυλάω=ὀμοιάζω μὲ τοὺς προγόνους μου.

—Ἀπὸ ποῦ ξεφυλ' σες τέτοιος; (σὲ καλὸ, ἀλλὰ καὶ σὲ κακὸ λέγεται).

—Ἀπὸ ποῦ ξεφυλ' σες τέτοια ἀγροῖα; Ὅλο τὸ σόγι τ' ὀμορφο εἶναι! . . .

ξίκ'(τὸ)=τὸ λειψό.

—Μ' ἔδωκε τὸ λάδ' ξίκ'! . . .

ξίκ'κο(τὸ)=λειψό.

—Τὸ μυαλό σ' τὸ ξίκ'κο! . . .

—Δὲ θὰ γνωστέψης ἐσὺ καμμιά φορὰ! . . .

ξিপάζουμαι=υπερβάλλω κἄτι, πού μὲ ἀφορᾷ. Τὸ παίρνω ἀπάνω μου. Τρομάζω.

—Ἐγὼ δὲν ξιπαζουμαι, ὅσα πλοῦτια κι' ἂν ἔχω!

—Ξιπάσ'κα! Δὲ σὲ εἶδα, πού ἔρχουσ'να! (τρομάξα).

Ἐπίσης σημαίνει βγάζω ἐξάνθημα στὰ χεῖλη.

—Δὲ ξέρω, καμμιά θερμασιὰ μὲ ἦρε καὶ ξιπάσ'κα! . . .

ξιπάζω=προξενῶ τὸν θαυμασμό, τρομάζω κάποιον.

—Μπα ἐσὺ ἴσαι ναί; Μέσε ξιπασες! Τὶ λούσα εἶν' αὐτά; . . .

—Γιατὶ μέσε ξιπασες! . . .

—Ὅλο μέσε ξιπαζεις! . . .

(ἐμφανίζουμαι ξαφνικά, ξαφνιάζω)

ξιπασμα(τὸ)=ἄτομο φαντασμένο.

—Ἐκεῖνο τὸ ξιπασμα! . . . δὲ ξέρ' πῶς νὰ μιλῆσ' καὶ τί νὰ μιλῆσ'.

Ἐπίσης σημαίνει ἐξάνθημα χεῖλιων.—Ἐχω ξιπασμα στὰ χεῖλια μ' καὶ πῶς μὲ πονάγ'! . . .

ξιπασμένος, ν', νο (ὁ, ἡ, τό)=ἀνθρωποι ὑπεροπτικοί.

—Ἀπὸ ξιπασμέν' ἀθρῶπ' μακρὰ! . . .

ξιφιός(ὁ)=ξιφίας.

—Τὸ γξιφιό, τόνε ψάρευαμε μὲ τὰ πλεμάτια, ἀπὰ στὸν ἀφρό. Τ' ἀμώλερναμε ἀπὸ τὴ βάρκα στὸ Βόσπορο. Τὸ ρέμμα μέσε σκουντούσε κατὰ τὸ «Κίς-κουλέ». Ὁ ξιφιὸς 80 ὀκάδες μπορεῖ νὰ ζυγιάσ'. Ἄμα καταλάβαιναμε τὰ πλεμάτια ὅτι μαζών'ται, τὰ «λέβερναμε», γιὰ μιὰ πού λὲς καὶ τὰ ἔφερναμε στὸ κατκ'. Ἐπιαναμε τὸ γξιφιὸ μ' ἕνα χοντρὸ πανὶ ἀπὸ τὴν οὐρὰ τ' καὶ ἀπὸ τὸ σπαθὶ τ' καὶ τόνε γκάντζωναμε, γιὰ πὺδ σίγουρα, μ' ἕνα «καλκίτσο» (μεγάλο καὶ χοντρὸ ἀγκίστρι). Ὑστερα ξανάριχναμε τὰ πλεμάτια πάλε».

ξόγανο(τὸ)—τὸ ξόανο, ἐπίσης ἀνθρωπος ἀπαιδευτος.

—Τὸ ξόγανο, τί ξέρ' μπρὲ κι' ἀνακατεύεται; . . .

ξούριο(τὸ)=λέγεται σὲ οἶκημα κρῦο, μεγάλο, ἄβολο, τελείως ἀκατάλληλο, σὰν ἐξορία.

—Σπίτ' εἶναι ἴκειλο; Ἐκεῖνο εἶναι ξούριο! . . .

ξύγαλο (τὸ)=ἡ γιαιούρτη. Στους Ἐπιβάτες ὑπήρχαν πάντα «γιαουρτχανάδες», ὅπου κάμνανε τὸ περιρίφημο «Σηλυβριανὸ γιαιούρτ'» (λεγότανε ἔτσι, γιὰτὶ ὑπαγόμα-

σαν στην ἐπαρχία τῆς Σηλυβρίας), τὸ ὁποῖο μεταφέρανε μὲ τὰ καΐκια στην Πόλη καὶ τὸ πουλοῦσαν. Τὸ παρασκευάζανε μέσα σὲ τενεκεδένιες καραβάνες. Κοβότανε μὲ τὸ μαχαίρι. Ἦταν καμωμένο ἀπὸ πρόβιο γάλα, καλοβρασμένο, γιὰ νὰ φύγη ὅσο τὸ δυνατὸ τὸ νερό, πού περιέχει.

ξύλο-κομματ' (τὸ) = λιπόθυμος.

— Ἐπесε ξύλο-κομματ', ἐκεῖ, πού κάπτανε ! . . .

ξύλοπινάκα(ῆ) = γυναίκα τελείως ἀπελέκητη, ἀλλὰ καὶ ἄσχημη μαζί.

— Ἡ ξύλοπινάκα ἀπὸ πού τᾶμαθε καὶ γέν' κε ἄθρωπος ! . . .

ξύστρης(ὸ) = σιδερένιο ἐργαλεῖο, μὲ τὸ ὁποῖο ξύνουν τὴ σκάφη μετὰ τὸ ζύωμα.

Τὸ ξύστρον ἔχει σχῆμα περίπου τετράγωνο (πεπλατισμένο) καὶ καταλήγει σὲ λαβή.

— Φέρ' τὸ γξύστρη, νὰ ξύσω τὴ σκάφ' ! . . .

ξωδίνω = ἐξωκεῖλω, διαφθείρομαι.

ξωδομέν'(ῆ) = ξεμυαλισμένη, διεφθαρμένη.

— Ἐκεῖν' ἡ γυναίκα εἶναι ξωδομένη ! Πάγ' πιά !

ξωδομένο (τὸ) = ξεμυαλισμένο, διεφθαρμένο.

ξωδομένους (ὸ) — βλ. προηγ. λέξεις.

— Ἐωδομένους ἄντρας, πού νὰ μὴν ἔχ' τὸ μυαλό τ' στὸ σπίτι τ' καὶ στὰ παιδιά τ', εἶναι κακὸ πρᾶμα ! . . .

ξώρας = ἀργά, παρακάικρα.

— Δὲ μπρόφταξα νὰ πάγω. Τελείωσα τὴ δουλειά μ' ξώρας.

ξωτικό(τὸ) = τὸ στοιχειό, ἄσχημος ἄνθρωπος γενικά.

— Στὸ σπῖτ' ἐκεῖνο βγαίν' στοιχειό. — Τέτοιο ξωτικό, πῶς τήνε πῆρε ἐκεῖνος, πού εἶναι τέτοιος ὁμορφος ;

Ο

ᾠβραῖος ἢ ᾠβριγιὸς ἢ ᾠβριὸς(ὸ) = ᾠβραῖος.

ὄγραντίζω = ἀποκτῶ, ἐνοχλοῦμαι, ὑπακούω, τιμῶ, σέβομαι. — Μπελογραντίζω = βρίσκω τὸ μπελά μου. — Ἐέρ'ς τὶ μπελά ὄγρατ'σα μ' αὐτόνα τὸν ἄθρωπο ! . . .

— Ποιόνα ὄγρατ'σα μπρὲ μπροστάμ ! . . . (σὲ περίπτωση ἀνυπακοῆς ἢ ἀυθάδειας).

— Οὐλ' μέσ' στὸ σπιτ' ἡ νύφ' τσὲ ὄγραντίζ' ! . . .

— Τὸ παιδί μ' αὐτὸ κανένα πιὰ δὲν ὄγραντίζ' ! . . .

ὄγ(ι)τ = ὄγ'τ ! = ἔ (ἐπιφώνημα ξαφνιάσματος).

Εἶναι μιὰ παρέα ἀπορροφημένη στὴ κουβέντα τῆς. Πλησιάζει κάποιος, χωρὶς νὰ τὸν ἀντιληφθοῦν, μὲ πρόθεση νὰ τοῦς ξαφνιάση καὶ λέγει : — Ὀγ'τ ! . . .

ὀλόκαλα = πάρα πολὺ καλὰ (ἐπίρρημα), μιὰ χαρά.

— Ὀλόκαλα εἶναι ἡ ἀδερφή μ'.

Πάντρεψε τὰ κορίτσια τ'ς ὄλα, πῆρε καλοὶ γαμπροὶ ! . . .

ὀλόκαλα(τὰ) = τὰ καλύτερα.

— Ποῦ πάγ' ἡ Διαμαντένια (Ἄδαμαντίνη) μὲ τὰ ὀλόκαλα τ'ς ; . . . (τὰ καλύτερὰ τῆς φορέματα).

ὀλόκαλος, ὀλόκαλ', ὀλόκαλο(ὸ, ἡ, τὸ) = πολὺ καλὰ στὴν ἐμφάνιση, στὴν ὑγεία, ὠραία, μιὰ χαρά.

— Ὀλόκαλ' ἦντανε ἡ Μανιώ.

— Ὀλόκαλο γέν' κε τὸ φουστάνι σ' !

ὀλόκαλος, ὀλόκαλη, ὀλόκαλο(ὸ, ἡ, τὸ) = ὁ καλύτερος, ὁ ὠραιότερος (στὰ τρία γένη).

— Τὸ ὀλόκαλο παιδί τ' εἶναι ! . . .

ᾠλόκαλη στὴ χαρὰ ἦντανε ἡ κόρη σ' ! . . .

ὀμπιάζω = σχηματίζω πύον, ὀμπιασμένος, ν', νο (ὸ, ἡ, τὸ) = πυώδης, ἡς, ὠδες, ὀμπιος(ὸ) = τὸ πύον.

ὀνειρο(τὸ) = τίποτε τὸ ἄξιο λόγου, (πρόσωπο ἢ πρᾶγμα).

— Ποῦ πῆγε καὶ τήνε ἡῦρε, μῶρ', αὐτήνα καὶ τήνε πῆρε ! . . .

Δγιέντινα ὀνειρο ! . . .

ὀνομασία(ῆ) = ἡ ὀνομαστικὴ γιορτή.

—Στὴν ὄνομασία τ'ς εἶχε, λέγ',
 κάτ' λουλούδια καὶ κερνοῦσε! ...
 (βλ. λέξη «λουλούδια»).

ὄνομασίγια(ή)=βλ. προηγούμεν. λέξη.
 ὄξωτέρα(ή)=γυναίκα τῆς ἐξωτερικῆς
 πλευρᾶς (στὰ δυτικὰ) τοῦ χωριοῦ,
 ὅπου κατοικοῦσαν οἱ γεωργοί, καὶ
 σημαίνει ἀμόρφωτη, ἀπαίδευτη,
 πίσω ἀπὸ τὸν κόσμον. —²Ὄξωτέρα!
 ... τι περιμέν'ς; ... τι ξέρ'!
 ...

ὄξωτέρ'κα(τὰ)=τὸ δυτικὸ ἄκρον τοῦ
 χωριοῦ.

—Πήγαμε σὰ 'κεῖ στὰ ὄξωτέρ'κα.
 ὄρ'(τὸ)=τὸ ὄρος.

Σὰ μὲ εἶδε, ὄρ' καὶ βουνοὶ γέν'κε!
 ... (=θύμωσε πάρα πολὺ).

ὄργισμένος, ὄργισμέν', ὄργισμένη(δ,
 ή, τὸ)=διαβολεμένος, -η, -ο.

—²Ὄργισμέν' γυναίκα ἢ Χρυσή.
 Ποῦ γελιέται! ...

—**Μ**πρὸς ὄργισμέν' τὶ πῆγες καὶ
 τὰ εἶπες ὅ,τι σὲ εἶπα κρυφά; Κι'
 ἔβαλες καὶ τὰ δικὰ σ' ἀπὸ πᾶν!
²Ἐπίσης λέγεται κι' ἀπ' εὐθείας,
 χωρὶς τὴν πραγματικὴν τοῦ ἔννοια.
 Τότε σημαίνει ἔξυπνη, τετραπέρατη
 καὶ ὁμορφη μαζί, χαριτωμένη.

—**Μ**πρὸς, ὄργισμέν', τὶ ὁμορφιᾶς
 εἶν' αὐτὲς πάλι σήμερον μὲ τὸ
 καινούργιο σ' τὸ φουστάν'! ...

—²Ἡ ὄργισμέν' εἶναι καμωματοῦ
 κι' ἀγαπιέται! ...

ὄρηνεύω=συμβουλεύω, καθοδηγῶ.

—²Ὄρηνεύ'ς ἐσύ, ἀμὰ ποιδὸς
 σ' ἀκούγ';

—²Ἄμα δὲ τότε ὄρηνευα ἐγὼ
 στὴ δουλειά τ', τὶ ἤξεργε ἐκεῖνος!

ὄρηνευα(ή)=συμβουλή, καθοδήγησις.
 —Τὰ παιδιὰ θέλ'νε ὄρηνευα!

—Λέγω -λέγω κάθε μέρα! ...

Δὲ μπαίρνεις ἀπὸ ὄρηνευα **μπρὸς**.
 ὄρτσα(ή)=εὐνοϊκὴ κατεύθυνσις κατὰ
 τὸν πλοῦν.

—²Ὄρτσα μὰ κι' ἔλα γιομάται
 (μ' ὄλα τὰ πανιά), γιὰ τ' αὐτὴ τὴ
 μαυρομάτα!»

²Ἐπίσης συμπεριφορὰ ἔντονη.

—Τὶ τὸ πῆρες τόσο ὄρτσα; Γιὰ
 μίλα πὸ καλὰ καὶ μὴ φωνάζεις.
 Ποιόνα ἔχ'ς **μπροστά** σ'! ...

Καὶ ὑπεροψία σημαίνει.

—Πολὺ ὄρτσα τὸχ'νε παρμένο.
 Τὶ λούσα, τὶ ἔξοδα εἶναι ἐκεῖνα,
 τὶ ἀκαταδεξία! ... Καλημέρα δὲ
 σὲ λένε;

ὄρτσάρω = ταξιδεύω εὐνοϊκά, κατ'
 εὐθείαν.

—²Ὄρτσαρουμε πολλὰς ὄρες καὶ
 ὕστερα μέσε ἔπιασε θάλασσα! ...

²Ὄσια(ή)=ἢ ²Ὄσια Παρασκευή, ἢ
 πολιοῦχος τῶν Ἐπιβατῶν. Ἐπίσης
 δίνεται τὸ ὄνομα «Ὄσια»,
 ὡς γυναικεῖο. Βλ. κεφ. : «²Ἡ Ὄσια
 Παρασκευή», σελ. 19.

²Ὄσιγια(ή)=βλ. ²Ὄσια.

οὔρια ἢ=ζαλισμένη, στενοχωρημένη
 (λέγεται καὶ στὰ τρία γένη).

—²Ἡ καμμέν' ἢ Μαργίτσα οὔρια
 πὰ γέν'κε! ...

οὐφάρα(ή)—σπῆλαιο.

—Θυμοῦμαι ἄμα ἔπαιζαμε στὴ
 θάλασσα, κρύβ'μαστανε στὸ οὐφάρες.

²Ἐπίσης τὸ ἀνοιγμα κατεστραμένου
 δοντιοῦ.

—²Ἐνα κουνουτὸ **μπῆκε** μέσ'
 τὴν οὐφάρα τοῦ δοντιοῦ μ'! ...

Π

παγαίνω=πηγαίνω.

—²Ἄντε πάγαινε ἀπὸ 'δῶ! ...

παγανὸ(τὸ)=ριχό, ἀβαθές.

—Τὸ καζάν' εἶναι παγανό.

—Κολυμποῦμε στὰ παγανά.

παίδαρος(δ)=μεγαλοκαμωμένο παιδί.
 —Τὶ παιδαρος!

παῖντόζ'(τὸ)=σταμάτημα ἐργασίας,
 ἀπεργία, τέλειωμα δουλειᾶς.

—Κάθε μέρα στὸ δώδεκα κάμνουμε
 παῖντόζ'! ... λ. Ρωσ.

παιχνίδια(τὰ)=γενικὰ τὰ παιχνίδια
 (παιδικὰ κλπ.), ἢ μουσικὴ, τὰ
 μουσικὰ ὄργανα.

—Κάθε βράδ' ὁ Γιάνγκαρὸς πίν'
 καὶ γυρνάει μὲ τὰ παιχνίδια.

πάλαλο(τὸ)=ἄνθρωπος, πὸν ἀπὸ τὰ γηρατεῖα ἢ ἀπὸ μεγάλες δοκιμασίες στὴ ζωὴ του, τοῦ ἔχει ἀμβλυνθεῖ ἢ νοημοσύνη.

—Αὐτὸς ἦτανε ἕνας! Ἄμμὰ οἱ σταναχώριες καὶ τὰ γεροντάμματα τότε ἔκαμανε πάλαλο.

παλαμιζῶ=ἀλοιφῶ τὰ μέρη τοῦ καϊκιοῦ, πὸν βρέχονται, «τὰ βροχάμενα», μὲ «ἀλειμα» (ζωϊκὸ λίπος), ρητίνη καὶ μπογιὰ κόκκινη ἢ καφέ.

—Τραβήξαμε τὸ καϊκὸ νὰ τὸ παλαμίσῃμε.

παλάμισμα(τὸ)=ἡ ἐργασία τοῦ παλαμίσματος περιγράφεται στὴ λέξη «παλαμιζῶ».

—Δουλεῦ᾽ με στὸ παλάμισμα.

παπαδίτσα(ἡ)=1) χαμόμηλο.

—Βράσε καμπόσες παπαδίτσες μὲ λαδάκ᾽ καὶ βάλ᾽ τες στοῦ παιδιοῦ τὸ στηθάκ᾽. Εἶναι καλὸ γιὰ τὸ βήχα.

2) τὰ ψητὰ καλαμπόκια, πὸν γίνονται μέσα σὲ κόσκινο—συνήθως—πάνω στὸ μαγκάλι (σὲ σιγανὴ φωτιά), λέγονται «παπαδίτσες», φουσκίτσες ἄλλοῦ.

—Ἐλάτε ἀΨῆσ᾽ με παπαδίτσες!. Καθὼς—ψηνόμενες—πετιοῦνται σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ δωματίου, ἀνοίγουν, σὰν ἄσπρα λουλουδάκια καὶ τίς κνηγοῦν νὰ τίς βροῦν τὰ παιδιά ὅλο χαρά.

παπουδιάζω=μουσκεύω, μουσκεύομαι.—Παπούδιασανε τὰ χέρια μὲ ἀπ᾽ τὴ μπλύσ᾽! . . .

—Τὰ κουκκιά τ᾽βαλα ἐψὲ στὸ νερὸ καὶ παπούδιασανε.

παπουδιασμένος, -ν᾽, -νο (ὁ, ἡ, τὸ) =φουσκωμένος ἀπ᾽ τὸ νερὸ, μουσκεμένος.

Παπουτσούλαινα(ἡ)= ὄνομα γιάτρισσας. Ἦταν εἰδική, γιὰ τὸ λαιμὸ. Εἶχε κοπανισμένη σίψη καὶ μὲ τὸ δάκτυλο πατοῦσε τὸ λαιμὸ τῶν παιδιῶν.

—Τὶ ἔχ᾽ τὸ παιδί; Τὰ λαιμά τ᾽

πονοῦνε; Φώναξε τὴ Μπαπούτσούλαινα, γιὰμὰ θὰ ἀνοίξουνε τὰ μάτια τ᾽! . . .

παραγιά(ἡ)=ἡ ἀδιαφορία.

—Τῶκοψε παραγιά! . . .

(=διόλου δὲν τὸ μέλει).

παραλλαντίζουμαι=κλαίω, κόπομαι κλαίοντας.

παραμαγοῦλες(οἱ)=ἡ παρωτίτις. Ἄλοιφουν τὰ μάγουλα μὲ μελάνη ἢ «θιριακή».

—Οἱ παραμαγοῦλες θέλ᾽νε ξεστασιά.—Τοῖ παραμαγοῦλες σὲ σταυρών᾽νε μὲ θιριακὴ (μαύρη ἀλοιφή, πὸν μ᾽ αὐτὴν κάνουν ἀπὸ ἕνα σταυρὸ).

παραμάν(ἡ)=καρφίτσα (ἡ ἀσφάλεια λεγόμενη), (αὐτὴν κάνουν ἀπὸ ἕνα σταυρὸ).

Ἐπίσης τὸ ψάθινο κουβούκλιο (ἀπὸ πλατεῖες εὐλίγιστες κορδέλες ψάθας, ἀραιὰ τοποθετημένες) πὸν τὸ τοποθετοῦν πάνω ἀπὸ τὸ μαγκάλι καὶ ρίχνουν ἀπάνω, νὰ στεγνώσουν τὰ ροῦχα τοῦ μωροῦ συνήθως. Τὸ Θρακικὸ ταντίρ.

—Φέρε τὴ παραμάν, νὰ στεγνώσῃμε τὰ πανιά τοῦ παιδιοῦ, γιὰτὶ τὸ μαγκάλ᾽ ὕστερα θὰ πιαστεῖ μὲ τὸ φαγί.

παραπόρτ᾽(τὸ)=ἡ πίσω πόρτα τοῦ κάστρου, τοῦ πύργου τοῦ Ἀποκαύκου (βλ. σελ. 5 κεφ. «Ἐπιβάτες»).

«Παραπόρτ᾽» λένε καὶ κάθε δευτέρη πόρτα τοῦ σπιτιοῦ, τοῦ κήπου.—Ἦρτα ἀπὸ πίσ᾽ ἀπ᾽ τὸ παραπόρτ᾽ σας.

παραπαντουλαίνω = παραγηράζω.

παραπαντουλιάζω = παραγηράζω.

—Παραπαντούλιασα πιά. Πάγ᾽ ἀπὸ μένα πιά ὁ κόσμος.

παραπαντουλιασμένος, ν᾽, νο (ὁ, ἡ)= παραγηρασμένος, παραγηρασμένη.

—Τόνε γλέπω παραπαντουλιασμένο τὸν γυιό-Θόδωρο.

παραστεκάμενος, ν᾽ νο (ὁ, ἡ, τὸ)= βοηθός.

—Στή χαρά τ'ς ἤμ'νε παραστεκάμεν'! . . .
 —'Εχ'ς παιδιά, ἀμμά ἔχ'ς και ἔ-
 να σουρι παραστεκάμεν'! . . .
 παραστέκουμαι=βοηθῶ, ἐξυληρετῶ
 (μὲ χρήματα ἢ ἐργασία).
 —Πέθανε ὁ ἀντρας τ'ς, ἀμμά
 ἔχ' ἀδερφο πλούσιο και τήνε πα-
 ραστέκεται! . . .
 —'Η μάννα τ'ς, οἱ ἀδερφές τ'ς
 πολὺ τήνε παραστέκονται. Νά
 τήνε ράφουνε, νά τήνε πλέξουνε,
 νά τήνε **μπαλώσ'νε**! . . . τόσα
 μικρὰ παιδιά, ὡς θὰ λά τὰ ἀ-
 ποκεφαλῶσ' μονάχ! . . .
 παραφασίδα(ἦ)=ὄταν κατὰ τὴν ὕ-
 φανση, ἀπὸ λάθος, γίνεται τὸ ὕ-
 φασμα σὲ μερικὰ σημεῖα πιδ χον-
 τρο ἢ πιδ ἀραιῶ.
 —Κοίταξε νὰ βγάλ'ς τὰ παρα-
 φασίδες, ἅμα κόψης τὸ φουστάν!
 παραφέλλα(ἦ)=σχισμένο κομματί
 ἐνδύματος ἢ γενικά ὑφάσματος,
 ποὺ κρέμεται ἢ λείπει.
 —'Απ' τὸ φουστάν σ' κρέμεται
 μιὰ παραφέλλα.
 —Σὲ ποιδ τσαλλ ἄφ'κες τὴ **μπα-**
ραφέλλα ἀπὸ τὸ ρούχο σ'; . . .
 παρτσαλαντίζω=χομματιάζω, κα-
 τακομματιάζω. λ. Γ.
 —Κοίτταξε νὰ μὴν παρτσαλαντί-
 σης τὸ ρούχο. Λογάρισ'το καλὰ
 πρώτα κι ὕστερα λιάνισ'το (χώ-
 ρισέ το).
 πάσματα(τά)=1) σὲ μιὰ θηλειᾷ κλω-
 στης, τὰ χωριστὰ δεμένα τσιλε-
 δάκια.
 —Λύσε τὰ πάσματα, νὰ τυλίξου-
 με τὴ θελειᾷ . . .
 2) χάνω τὰ πάσματα=«χάνω τ'
 αὐτὰ και τὰ καλάδια», παραπατῶ
 —'Εχασα τὰ πάσματα μ', σὰ τό-
 νε εἶδα νὰ ξαναγυρίζ'! (κάποιος
 ἐνοχλητικός, ἀνεπιθύμητος).
 —Δὲ τήνε περίμενα. Εἶχα πλύσ'
 ἀσβεστῶματα και σὰ τήνε εἶδα,
 ἔχασα τὰ πάσματά μ'! . . .
 —Κατέβαινα τὴ σκάλα μὲ τὸ πα-

νερ' τὰ ρούχα γιομάτο, και χω-
 ρίς νὰ τὸ καταλάβω, ἔχασα τὰ
 πάσματά μ' κι ἔπεσα! . . . (ἔχα-
 σα τὴν ἰσορροπία μου).
 πασπαλιζω=ρίχνω ἑλαφρὸ στρωμα
 σκόνης, ζάχαρης, κανέλλας, χώ-
 ματος, μὲ τὰ δάκτυλα συνήθως,
 μὲ τὸ κόσκινο.
 —Πασπαλ'σα ζάχαρ' και κανέλ-
 λα ἀπὰ στὸ γλυκό.
 πασπατεύουμαι=ψηλαφοῦμαι, ἐρ-
 γάζομαι πολὺ σιγά, δὲν προχωρῶ
 στὴ δουλειά μου.
 —Τὶ πασπατεύεσαι; Τὶ ἔπαδες;
 Τὶ ἔχ'ς! . . .
 πασπατούρ'ς, πασπατούρα, πασπα-
 τούρ'κο (δ, ἦ, τὸ)=σιγανός, -ἦ,
 -ὸ στὴ δουλειά.
 —Πολὺ πασπατούρ'κο κορίτσ'!
 —'Αντε πασπατούρα κουνίσ'
 κομμά! . . .
 πατέκα(ἦ)—διάβαση, μονοπάτι.
 πατουόνα(ἦ)=ἡ πτέρνα τοῦ ποδιοῦ
 ἢ τῆς κάλτσας γενικά.
 —**Μπῆκε** στὴ **μπατουόνα** μ' ἕνα
 καρφί.
 —Μερεμετίζω τὰ πατουόνες μου
 (ἐπιδιορθώνω).
 πατῶ=κλέβω, κάμνω διάρρηξη.
 —'Απόψα πάτσανε τοῦ 'Αγγελῆ
 τὸ ἀργαστήρ' (μπακάλικο).
 —Πάτ'σανε τὸ **Νταγλῆ**, λέγ',
 και πήρανε ὅλα τὰ σουμαδιακά
 τοῦ γυναικίας τ' (κοσμήματα)! . . .
 'Επίσης «πατοῦν» τὸν λαϊμὸ, ὅ-
 ταν πονῆ, μὲ τὸ δάκτυλο και
 στάχτη ἢ στίψη. (Βλ. «Παπου-
 τσοῦλαινα»).
 πελεκούδ'(τὸ)=τὸ πελέκι. 'Επίσης
 ἀδύνατος ἀπὸ ἀρρώστεια ἢ ξηλεία.
 πελεμίζω=1) ἐνοχλῶ μὲ χειρονο-
 μίες- Π.χ. ἕνα παιδι ζητᾷ κάτι
 ἀπὸ τὴν μητέρα του κι ὅλο τὴν
 ἐνοχλεῖ, τὴν χαϊδεύει, τὴν σκουν-
 τᾷ.—Τὶ μὲ πελεμίζεις μπρέ! . . .
 —Φύγ' ἀπὸ δῶ! . . . Δὲ θὰ στὸ
 δώκω αὐτό, ποὺ γυρεῦς! . . . ὅ-
 σο και νὰ πολεμίζεις.

2) ἐνοχλῶ μόνο μὲ λόγια, ἐπαναλαμβάνω μιὰ παράκληση, ζητῶ ἐπίμονα.

—Μὲ πελέμ'σε τόση ὥρα! Τόσο τὸ κεφαλάκι μ' τῶκαμε! . . .
πέρε=παρὰ (πρόθεση) ἀντί.

—«Κάλλιο πέντε κάρβουνα, πέρε χίλια πρόβατα» (βλ. παροιμ. ἀριθ. 38).

περεχύνω = περιχύνω. χύνω ἀπὸ πάνω.

—Περέχ'σα τὸ καταίψ' (μὲ τὸ σιρόπι του).

περεχῶ = βλ. προηγούμενο ρῆμα.

πετμέζ'(τὸ) = «κόβουνα» τὸ γλεῦκος μὲ σινάπι ἢ ἀσπρόχωμα (δηλ. τὸ καθαρίζου) καὶ καθαρίζου τις ξένες οὐσίες, ποὺ περιέχει, οἱ ὀποῖες μὲ τὸ σινάπι (χαρδάλ') ἢ ἀσπρόχωμα ἀνεβαίνουν ἐπάνω. Μετὰ τὸ βράζουν ἀρκετὰ καὶ τὸ ἀφήνου νὰ κρυώσει.

Κατόπιν τὸ ξαναβράζουν καὶ τὸ δένουν (τὸ πυνώνουν), ὁπότε εἶναι ἔτοιμο, γιὰ χρῆση ἢ σκέτο ἢ σὲ διάφορα ρετσελλια καὶ γλυκά.

πηλίκος(ὸ) = ὀ φάκελλος.

—Σφάλιξε τὸ μπηλίκιο.

Πιβάτες(οἱ) = οἱ Ἐπιβάτες, κομπόλη τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης.

—Εἶμαι ἀπ' τοῖ Πιβάτες.

πικροβούκ'(τὸ) = ἡ θλίψη.

—Ἐφαγε τὸ πικροβούκ'! . . .

πινάκ'(τὸ) = τὸ πιάτο.

—Εἶχες, δὲ νεῖχες, τὸ τσίμπρι-
σες τὸ πινάκ' (τὸ ράγισες, τοῦ ἔβγαλες κομμάτι).

πινακάκ'(τὸ) = τὸ πιατάκι.

πινίγουμει = πινίγομαι.

—Πινίχ'κα μὲ τὸ νερό, ποὺ πῆ-
γα νὰ πγιῶ (ἢ νὰ πγῶ).

—Πινίκα πάλε! . . .

—Θὰ πινιτῶ στὰ βαθειά, ἄμα
ἀγῶ! . . .

—Πινίκα ἀπ' τὸ γμαπινὸ (κα-
πνὸ).

πινιγμένος, -ν', -νο(ὸ, ἡ, τὸ) = πνιγ-
μένος.

—Ἡῦρανε ἓνα πινιγμένο.

—Τὰ λουλούδια εἶναι πινιγμένα
στὸ χορτάρ'! . . .

πιτιγκειὸ(τὸ) = ἄτομο μικραμωμένο,
ποὺ ἔχει ὅμως μεγάλη ἰδέα, γιὰ
τὸν ἑαυτό του.

—Τὸ πιτιγκειὸ τί φουστάνια, τί
πράματα πάλε φορτώθ'κε! . . .

πιτσινεύουμαι = ἐνοχλῶ, παρενοχλῶ.

—Τι μὲ πιτσινεύεσαι! Ἄσ' σε
μὲ μπρέ! . . .

—Οἱ κλέφτες ὅλο τὸ πιτσινεύου-
ται ἐκεῖνο τὸ χωριό.

—Πολὺ μὲ πιτσινεύ'κε αὐτὴ ἡ
ἀρρώστεια! . . .

πιτσινιάρ'ς, -ρα, -κο(ὸ, ἡ, τὸ) = ἐνο-
χλητικός, -ῆ, -ό.

—Τι πιτσινιάρ'κο πιὰ εἶσαι! . . .

—Μὴ γένεσαι πιτσινιάρια σὲ λέ-
γω! . . .

πλάλα(ἡ) = τὸ τρέξιμο.

—Ἐδωκα μιὰ πλάλα καὶ γιαιμὰ
ἐκεῖ βροθ'κα.

πλαλῶ = τρέχω.

—Πλάλιε μ' νὰ δγῆς, γιὰτι κλαίγ'
τὸ παιδί! . . .

πλάτσα(ἡ) = τὸ μέρος, ποὺ βρέχεται
ἀπὸ οὐρα.

—Δγιές - δγιές ποῖος τῆνε ἔκαμε
αὐτὴ τὴ μπλάτσα; . . . (λένε στὰ
μικρά). Δγιές πλάτσες! . . .

Μεταφορικὰ σημαίνει ἄνθρωπος
ἀδιάφορος, «λαπάς», ὅπως λένε.

—Ἐκεῖν' ἡ πλάτσα, ὡς που νὰ
κουνηθῆ! . . . ἀλλίμονο! . . .

πλεμάτ'(τὸ) = τὸ δίχτυ.

—Ἄνοιχ'καμε στὸ πέλαγος, (στὴ
θάλασσα ἐννοεῖται) κ' ἔρριξαμε
τὰ πλεμάτια! . . .

πλεξούδα ἡ = γεννικὰ ἡ πλεξίδα.

—Ἄγορασα μιὰ πλεξούδα σκόρ-
δα καὶ μιὰ κρομμύδια.

—Ἐλα νὰ σὲ πλέξω τοῖ πλεξού-
δες', νὰ πᾶς σχολεῖο.

Πλιβάτες οἱ = οἱ Ἐπιβάτες, ὅπως
τοὺς λέγανε οἱ ἀπλοὶ κ' ἄγραμμα-
τοι. (βλ. «Πιβάτες»).

πλιθοκάθουμαι = λέγεται στὴν ἀνέ-

βασί τοῦ ψωμοῦ, ὅταν δὲν ἀνεβαίνει καὶ μένει σὰν πλίνθος.

—Τὸ ψωμί μας σήμερα πλιθόκατσε! . . .

πλίνθος (δ) = δ πλίνθος.

—Ἐκοψαμε πλύθ' καὶ θὰ κάμ' με ἀκόμη μιὰ κάμαρ' στοῦ σπῆτ' μας.

πολυφάδ' (τὸ) = 1) τὸ τελευταῖο κομματάκι ποὺ μένει ἀπ' τὸ σαποῦνι, στὴν πλύση.

—Ποῦναι τὸ πολυφάδ' καὶ δέ τὸ βροσκῶ ;

—Φρέσκο τὸ σαποῦν' καὶ γιαμιὰ πολυφάδ' ἀπόμ' κε! . . .

2) ἀδύνατος μικροκαμωμένος.

—Πῶς γέν' κε πιὰ ἢ Φωτεινίτσα, σὰ πολυφάδ'! . . .

—Μ' τί πολυφάδ' εἶν' αὐτό ;... (στὴ θέα ἑνὸς μικροσκοπικοῦ παιδιοῦ ἢ ζώου κλπ.)

ποντίκ' (τὸ) = ὁ ποντικός. Ἐπίσης οἱ μῦς τοῦ σώματος.

ποντικοραμμη ἢ μποντικοραμμη (ἡ) = ἄνδρας ἢ γυναῖκα μὲ μικρὰ μάτια, σὰν τοῦ ποντικοῦ. Σημαίνει ὄμως καὶ ἔξυπνος, η, ο.

—Ἐέρ'ς τί ποντικοραμμη εἶναι! πορπατηχτός, ἢ, ὁ (δ, ἡ, τὸ) = πεζός, ἢ, ὁ.

—Πορπατηχοὶ ἤρταμε τόσο δρόμο! τί θαρεῖς ;

πορπατῶ = περιπατῶ, βαδίζω.

πορτογύρα (ἡ) = γυναῖκα ποὺ ἀγαπᾷ νὰ γυρίζῃ σὲ σπῆτια καὶ τὴν ἀρέσουν νὰ μαθαίνει νεώτερα, νὰ τρώγῃ, νὰ περνᾷ τὴν ὥρα της.

—Ἡ Ζαφεϊρὴ τὸ εἶπε ; Ἐέρ'ς τί πορτογύρα εἶναι! . . . Σπιτάκ' δὲν ἀφήν'! . . .

ποτούρια (τὰ) = ἐνδυμασία τῶν ἀνδρῶν τῆς παληᾶς ἐποχῆς.

ποτοσέν' (ἡ) = χαζή. Τάχα ἐλεχράτησε ἀπὸ μιὰ χαζὴ Πολυξένη νὰ λέγεται, ἐπειδὴ ἡ ἴδια ἔτσι πρόφερε τὸ ὄνομά της.

πουκαμίσα (ἡ) = εἶδος κομπινεζὸν τῆς παληᾶς ἐποχῆς, μὲ φαρδὺ ὠ-

μίτη. Συνήθως ἦταν λευκὴ ἀπὸ «πιρκάλι» ἢ ἄλλον ἀπὸ «μανταπόλα» (χασέ).

πουκάμ'σο (τὸ) = τὸ πουκάμισο. Συνήθιζαν νὰ φοροῦν οἱ ἄντρες ἓνα λευκὸ ἀπὸ χασέ ἢ ὑφαντὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστο καὶ ἀπὸ πάνω τὸ χρωματιστό.

«Πουκάμ'σο» λένε καὶ τὸ περιτόναιο, τὴν «τοῖπα».

Τὸ παιδί, ποὺ θὰ γεννηθῆ μὲ «πουκάμ'σο» εἶναι πολὺ τυχερὸ καὶ τὴν «τοῖπα» τὴν ξηραίνουν καὶ τὴν κρατοῦν γιὰ καλὸ.

πουλάρ (τὸ) = ὁ πῶλος.

πουλαράκ' (τὸ) = μικρὸς πῶλος.

πουλιά (τὰ) = ἀκολουθεῖ φράση :

—Δὲ θὰ βγάλ' πουλιά! (=δὲ θὰ προκόψῃ ἢ δὲ θὰ γίνῃ καλὰ, σὲ περίπτωσι ἀρρώστειας θὰ πεθάνῃ).

πούπετα ἢ πούπετας ἢ πούπετε ἢ πούπετες — πουθενά, κἄπου.

—Πούπετα δὲ θὰ πάγω.

—Λέγω νὰ πάγω πούπετες!

πούπουλο (τὸ) = τὸ φτερό.

—Στὸ πούπουλο! (σημαίνει = εἶγαι πρόθυμος, σβέλτος, στέκομαι στοῦ πόδι. Συνήθιζεται καὶ στὰ τρία γένη).

—Τὸ κορίτσ'! Στὸ πούπουλο στέκεται! . . .

—Ἄμα τόνε πῆς, θάρτ' ἐκεῖνος! Στὸ πούπουλο εἶναι! . . .

πουρνὸ(τὸ) = τὸ πρῶτ'.

—Τὸ πουρνὸ νὰ μὴ τόνε εὔρη κανεῖναινα στοῦ κρεββάτ' ὁ ἥλιος!

πούσ' (τὸ) = ἡ οὐμίχλη.

πρεπομαχῶ = φαντάζω, φορῶ κἄτι, ποὺ μὲ πᾶει πολὺ, ἔχω ὠραία ἐμφάνιση.

—Πῶς πρεπομαχεῖ τὸ κορ'τοσίκι μ'! Μέσ' στὰ καινούργια τ'!

—Ἄμα ἔρον' ἢ Ἄλαξεντρέσσα στὴν ἐκκλησία, πρεπομαχεῖ πιὰ ὁ τόπος ὅλος.

πρέπος(τὸ) = ὁμορφιά, συμπεριφορὰ ἥθος.

—Πρέπος εἶναι αὐτό, κορίτσο
τοῦ σκολειοῦ ; . . .

πριτζίλλα (ἦ) = δυσωδία. Κυρίως
μυρωδιά τοῦ τράγου.

—Ἐκεῖνο τὸ σπῖτ' πριτζίλλα μυ-
ρίζ' ! . . . πφ !

πρίτσος (ὀ) = ὁ τράγος.

—Ὁ πρίτσος λύθ' κε καὶ νὰ μὴ
χαθῆ ! . . .

πριτσώνω = ἀποβάλλω, (κυρίως ἐπὶ
ζώων), γεννῶ, γεννῶ εὐκόλα καὶ
πολύ. — Ἡ κατσίκια μας πρίτσωσε.

—Ἡ Ἄννιὸ πρίτσωσε καὶ τὸ τέ-
ταρτο (παιδί) ! . . .

—Πρίτσο Μάρτ'ς τὰ κατσίκια !
(= δὲν ὑπάρχει ἐμπόδιο, νὰ πά-
ρουν δρόμο, θὰ βγαῖν τὰ κατσίκια
στὴ βοσκὴ κλπ.).

προσκάνουμαι = σέβουμαι, τιμῶ, ὑ-
πολογίζω κάποιον.

—Ὁ γαμπρός οὐλ' τσὲ προσκάν-
νεται μέσο' στὸ σπῖτ' ! . . .

—Ἄμα πάγ' ποῦπετα, οὐλ' τότε
προσκάν' νται ! . . .

προσοδέρνω = κάνω παρατηρήσεις,
ἐπιπλήττω (προσωποδέρνω).

—Τὶ μὲ προσοδέρνετε μά, μπρο-
στά σὲ ἄλλοι ! . . .

πρυμέτζα (ἦ) = τὸ σχοινί, ποὺ δένε-
ται τὸ πλοῖο στὴν ξηρά.

—Ἐλα, ἄρπα τὴ μπρυμέτζα ! . . .

πρυμετζάρω = ἀράζω, δένομαι στὴ
στεριά. βλ. λ. ρουμέτσα.

—Ἐκα νὰ πρυμετζάρ' με ! (ἔκα =
στάσου).

πυρπιτσού (ἦ) = ἔξυπνη, ὁμιλητικὴ.

—Τὶ θέλ' καὶ ἦρετε πάλι ἡ πυρ-
πιτσού ; . . .

πυρώνουμαι = ζεσταίνομαι στὴ φω-
τιά, κάθομαι κοντὰ σὲ φωτιά, ἐκ-
θέτω τὰ χέρια μου, στεγνώνω
ροῦχα, ζεσταίνω ροῦχα.

—Πυρώσ' νὰ ζεσταθῆς. Ἐγὼ
πυρώθ' κα ! . . .

—Πύρωσ' τὰ ροῦχα τοῦ παιδιοῦ
κομμάτ' νὰ τ' ἀλλάξουμε ! . . .

πυρώνω = ζεσταίνω, στεγνώνω (στὴ
φωτιά), ἐκθέτω κάτι στὴ φωτιά.

—Πυρώνω τὰ χέριαμ', γιὰτὶ πά-
γώσανε ! . . .

—Πυρώνω τὰ ροῦχα, γιὰ νὰ
στεγνώσ' νε ! . . .

P

ράφ' (τὸ ἦ ἦ) = τὸ ράφι. Ἡ «ράφ'»
κυρίως εἶναι ἡ κρεμαστὴ ράφη.
Ἐνα κοινὸ σανίδι κρεμασμένο μὲ
σχοινιά στὸ ταβάνι.

—Ἐβάλα τὸ κριγιάσ' ἀπὰ στὴ
ράφ' ! καὶ τὸ τουλοῦμ' τὸ τυρί.
ρεντζιπέρ' κα (τὰ) = ἡ γεωργικὴ συ-
νοικία τοῦ χωριοῦ, πρὸς τὰ δυ-
τικὰ τῶν Ἐπιβατῶν.

—Πῆγα ἀπὰ στὰ ρεντζιπέρ' κα νὰ
εὔρω καμπόσ', νὰ πάμε ἀπόφα
γιὰ τὴ σκουλαρικοῦ (βλ. λέξη).

ρεντζιπέρ'ς (ὀ) = ὁ γεωργός.

—Εἶμαι ρεντζιπέρ'ς.

ρετσέλλ' (τὸ) = μὲ πετμέξι βράζου-
ν κολοκύθια (κομμένα σὲ κανονικὰ
κομμάτια), ρόγες ἀπὸ σταφυλί,
σῦκα κλπ., τὰ ὁποῖα διατηροῦν
σὲ πυθάρια συνήθως, γιὰ τροφὴ
τὸ χειμῶνα.

—Ἀπὰ στὸ ρετσέλ' βάζω κλαδά-
κια βασιλικό, γιὰ νὰ μὴ πιάν'
μούχλα.

ρέχα (ἦ) = βλενωῶδες ἔκκριμα, τὸ
φλέγμα εἶναι ἔκφραση ρέχα.

Ἐπίσης μεταφορικὰ σημαίνει κο-
ρίτσι ἢ ἀγόρι ἢ καὶ γενικὰ ἄν-
θρωπο μὴ ὑπολογίσιμο, ἄσχημο
μικροκαμωμένο.

—Ἡ ρέχα ποῖος τῶλεγε, ποὺ θὰ
λὰ γέν' ἄνθρωπος ! . . .

ριζόφτια (τὰ) = οἱ ρίζες τῶν αὐτιῶν
Τὰ γύρω μέρη συνήθως πρὸς τὸ
κάτω μέρος.

ροῖ (τὸ) = σταμνάκι μ' ἓνα χεροῦλι
καὶ στόμιο (σωληνοειδές) στὸ ἓνα
του πλάι. Βλέπε δοξασίες, ἀρ. 39.

ροκάνα (ἦ) = μεγάλο ροκάκι. Μετα-
φορικὰ σημαίνει γυναικα ἄξεστη,
χονδροειδέστατη, μαζὶ καὶ παχειὰ
ἀπαραιτήτως, ἀνεπιτήδεια, μονο-
κόμματη.

—Ἡ ροκάνα πήρε μὲ τὶς δαχτύ-
λες τ'ς καὶ ἔκαμε ἓνα μπάλωμα,
Θεὸς ἂ φυλάξ'! . . .

—Ἡ ροκάνα εἶναι μ', γιὰ κείνο
τὸ σπῖτ', πού θ'έλ' καὶ καλὰ νὰ
πάρ' τὸ Γιαμπούκ! . . .

ροκόνω = κρύβω, κρύβομαι, ἀπο-
κρύπτω, γίνω.

—Ποῦ τὸ ρόκωσες τὸ μαντήλι μ'

—Ποῦ ρόκωσες, γιὰ νὰ μὴ σὲ
δγιοῦνε; . . .

—Κύττα καὶ ρόκω πούπετα τὸ
πλέξιμο σ', γιατί' χτύπ'σανε οἱ
καμπάνες καὶ δὲ κάμ' νὰ δου-
λεύς! . . .

—Κρύωσες, παιδάκι μ'; Ἐλα
ρόκωσε κοντά μ', νὰ σὲ ζεστάνω.
ροῦγα (ἦ)=στενὸ δρομάκι.

—Ἄπ' τὶς ροῦγες νὰ μὴ περνᾶς!
(λέγανε στὰ κορίτσια).

ρομετζα (ἦ)=τὸ σχοινί, πού δένε-
ται τὸ πλοιο στήν ξηρά.

ρομειτζάρω=ἀράζω. Βλ. καὶ «πρυ-
μέτζα, «πρυμειτζάρω».

ρωνειὸ (τὸ) = εἶρων ἄνθρωπος, ἐ-
κείνος, πού παραμονεύει καὶ πα-
ρατηρεῖ τὶ κάμνει ὁ καθένας.

—Εἶναι ἓνα ρωνειὸ! . . .

—Τὸ ρωνειὸ ὄλα θὰ τὰ ξετάσ'
κι' ὄλα θὰ τὰ γελάσ'!

Σ

Σάββατο (τὸ)=ὅταν πεθάνῃ κανεὶς
τὸ Μ. Σάββατο λένε:

—Μ! . . . καλότ'χος! . . . Ὅλες
οἱ πόρτες τοῦ παραδείσ' εἶν' ἀ-
νοιχτές! . . .

σάγγαγα (τὰ)=τὰ μαγειρικὰ σκευή,
ἐπίσης ὄλα τὰ εἶδη ρουχισμοῦ
καὶ ἐπίπλων τοῦ σπιτιοῦ, μὲ εἰ-
ρωνία ὅταν τὰ ὀνομάζουν.

—Ἡ Στρατὸ (Ἐδοστρατία) πάλε
σπῖτ' ἀλλάξ'! . . . Πήρε τὰ σάγ-
γαγα τ'ς τὰ μάγγαγα τ'ς καὶ πά-
ει! . . . (ἡ λέξη μάγγαγα δὲν ἀ-
παντᾶται μόνη παρὰ μόνον μὲ τὰ
«σάγγαγα», πού σημαίνει καὶ τὸ
ἴδιο ἀκρυβῶς πράγμα).

σαῖντιζω=σέβομαι, ὑπακούω, ὑπο-
λογίζω (κάποιον) λογαριάζω.

—Ὁ Γιώργος, τὸ μπεθερό τ' πολὺ
τόνε σαῖντιζ'! . . .

—Αὐτὸ τὸ παιδί μ', τὶ θὰ γέν'
δὲ ξέρω! . . . Δὲ σαῖντιζ' κανέ-
νανά! . . .

σαῖντισλῆς, σαῖντιλοῦ, σαῖντιλίδ'κο
(ὁ, ἡ, τὸ)=βλ. προηγ. ρῆμα «σα-
ῖντιζω».

—Καλὸς ἄθροπος! Σαῖντισλῆς
ἄθροπος! . . .

σαλαμέτ' (τὸ)=τὸ συμφέρο, ἡ σω-
τηρία ἢ καλὴ οἰκονομικὴ κατά-
σταση, τὸ καλό.

—Θὰ ξεκάμω ἀπὸ τῆ συντροφιὰ
στή δουλειὰ μ' καὶ θὰ κυττάξω
τὸ σαλαμέτ' τοῦ κεφαλιοῦ μ'! . . .

—Κύτταξε ἐξὸν τὸ σαλαμέτ' τοῦ
κεφαλιοῦ σ' καὶ μὴν ἀκούς πλιά
κανένανά! . . .

σαλό (τὸ)=τὸ μωρό, τὸ βρέφος.

—Ἄπὸ σαλό τὸ μεγάλωσα! . . .

—Ἄπὸ μικρὸ κι' ἀπὸ σαλό, τέ-
τοιο ἦταν! . . . (ἐννοεῖται κακὸ,
ιδιότροπο ἢ εἶχε προτερήματα).

σαμαντούρα (ἦ)=ἡ σημαδοῦρα (ὁ
σημαντήρ).

Βλ. καὶ λέξη «φουντάγιο».

σαμᾶς (ὁ)=κερὶ τοῦ πήχεως, μάλ-
λον κερὶ, πού ἀποτελοῦνταν ἀπὸ
πήχεις. Ἄλλοτε τὸ συνήθιζαν.
Ἦταν τυλιγμένο σὲ κανονικὰ καὶ
ὄρατα σχήματα, στολισμένο μὲ
χαλκομανιές (ἢ σάμα).

σαμιαμίδ' (τὸ)=1) σαυροειδές, ἀ-
νοιχτοῦ ρόζ χρώματος, πού συ-
ναντᾶμε συχνὰ στὰ σπῖττα μέσα,
κάτω ἀπὸ πέτρες. Λέγεται καὶ
«ζιαμιαμίδ'».

2) μικροσκοπικὸς ἄνθρωπος, ζῶο
ἢ πουλί.

—Τὸ γλέπ'ς τὸ σαμιαμίδ'! Γέ-
ν'κε ἄθροπος! . . .

Τὸ σαμιαμίδ' ζουντάνεψε (λέγε-
ναι γενικά).

σαντάλια (τά) = τὰ κουκλόπανα γενικά. — Έχω σαντάλια ένα σουρί! σαπάν — σακάτ' = πρὸς τὰ ἐπάνω, πρὸς τὰ κάτω.

— Πῆγα σαπάν' στ' ἀργαστήρ' (παντοπωλείο).

— Ποῦ λογιναῖς σαπάν' — σακάτ;

— Θα πάγω σακάτ' ! . . .

σάπια (τά) = νομίσματα χάρτινα (δίχως ἀντίκρουσμα), πού ἔβγαξε ἡ ἐκκλησία, γιὰ εὐκολία συναλλαγῆς καὶ πρὸς ὄφελός της. Εἶχαν χρώμα κόκκινο οἱ πεντάρες (πέντε παράδες) καὶ κίτρινο οἱ δεκάρες (δέκα παράδες). Ἦταν καμωμένες ἀπὸ χαρτί λίγο σκληρό καὶ γυαλιστερό, μὲ τὴν σφραγίδα τῆς ἐκκλησίας τῆς Ὀσίας Παρασκευῆς. (Βλ. δημοσ. ἀρ. 97 Ἔτ. Θρακ. Μελετῶν).

σάπσαλο (τὸ) = κᾶτι πολὺ λεπτό, πού δὲν ξέρεις ἀπὸ ποῦ νὰ τὸ πιάσης, μαλακό.

— Τὸ παιδί εἶναι χάλια ! . . . Γέ- ν' κε ἓνα σάπσαλο ! . . .

— Φουσιάν' εἶν' ἐκεῖνο, πού μ' ἔφερε ; . . . Σάπσαλο πρᾶμα ! . . .

σαραντάμερο (τὸ) = ἡ νηστεία τῶν Χριστουγέννων Βλ. καὶ «Οἱ μῆ- νες», σελ. 41.

σαρδέλλα (ἡ) = περιγραφή τοῦ ψα- ρέματος.

«Τὸ ψάρεμμα τῆς σαρδέλλας γί- νεται τῆ νύχτα. Παγαίν'νε δυὸ καίτια τσατισμένα (ἐνωμένα στὰ πλάγια τους). Ὁ κατεάνιος εἶ- ναι ἀπάν' στ' ἄλμπουρο καὶ κοι- τάζ' πού εἶν' τὸ ψάρ'. Ἄμα ἔχ' ψάρ' ἡ θάλασσα εἶναι κοκκινω- πῆ. Τότες διατάζ' μόλλα ! Τὰ κα- ικια μολέρον'νε τὰ πλεμάτια καὶ φέρνουνε γύρω τὸ ψάρ' (τὸ κυ- κλώνουν) Γιαμιὰ ἀνάβ'νε τσι φοῦντες (ἀνάβουν χόρτα ξερά), στὸ ἓνα τὸ καϊκ', στὸ ἄτεῖς—κα- ικ' (καίτι τῆς φωτιᾶς) καὶ περ- νοῦνε δυὸ — τρεῖς φορές ἀπάν' ἀπὸ τὸ ψάρ'. Τὰ πλεμάτια γιο-

μίζ'νε. Ὑστερα ξεπαρτσών'νε (ἀδειάζουν τὰ δίχτυα ἀπὸ τὸ ψά- ρι) καὶ παγαίν'νε πὺδ' ἐκεῖ καὶ τὰ ξαναμολέρον'νε».

σασιδ'ς, δα, κο (ὁ, ἡ, τὸ) = ἀλλοί- θωρος, ἡ, ο.

— Ποιός; ἐκεῖνος ὁ σασιδ'ς ; . . .

σασκινεύω = ἀπὸ κακουχία, ἀρρώ- στεια ἀμβλύνεται ἡ ἀντίληψή μου ἀνοητεύω.

— Μιὰ ἦντανε στὸ χωριό τ'ς ! . . .

Καθὼς παντρεύ'κε, ξύλο—ξύλο ἐκεῖνος, τῆνε σασκίνεψε.

— Ἄμα γεράσ' κανεῖς σασκινεύ' ! σασκίνοπορεμμένος, ν, ο (ὁ, ἡ, τὸ) = ὁποιος πάει μὲ τὸ δικό του ἀ- νόητο μυαλό καὶ δὲν ἀκούει κα- νένα.

— Μ' . . . ἡ σασκίνοπορεμμέν', πού κάμνει, πού τὰ ξέρ' ὅλα ! . . .

σασκίν'ς. να, κο (ὁ, ἡ, τὸ) = ἀνόη- τος, ἡ, ο.

— Σασκίν', τὸ πιστεφες αὐτό, πού σὲ εἶπανε ; . . .

σαστίζω = ἀπορώ, τὰ χάνω.

— Σάστ'σα, πού τὰκ'σα ! . . .

— Ἐξοδα πολλά ! . . . Τὰ σαστίζ' κανεῖς ! . . .

σάτσ' (τὸ) = δίσκος ἀπὸ -λαμαρίνα ἢ τενεκές -ἐπικλεινῆς, πού τὸν με- ταχειρίζονται στὸ ψήσιμο τῆς ἐ- πάνω ἐπιφανείας ψωμοῦ, πῆττας ἢ γλυκίσματος, ὅταν θέλουν νὰ ψήσουν στὸ μαγκάλι. Ἐπάνω στὸ «σάτσ'» τοποθετοῦνε τὴ φωτιά.

σαφράνα (ἡ) = χωρὶς τρυφεράδα στὸ πρόσωπο, ζαρωμένη. σαφρακιά- ζω = ζαρώνω, γερνῶ.

σβάρνα (ἡ) = γεωργικὸ ἐργαλεῖο, πού ἰσοπεδώνει τὸ καλλιεργημένο χωράφι. Συνήθως εἶναι ξύλινο. Ἐπίσης ὅταν κανεῖς περπατώντας παρασύρει κᾶτι τοῦ λένε :

— Πρόσεξε ! τὸ πῆρες σβάρνα !

σβαρνίζω = ἰσοπεδώνω μὲ τὴ «σβάρ- να», σύρω κᾶτι ἢ παρασύρω.

σβίγγος (ὁ) = 1) τὸ γνωστὸ γλύκισμα 2) ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ αἰωνόβιος,

του παληού πράγματος, του μακροχρόνιου.
 —²Ε!... άπ' του σβίγγ' το γκαιρό βαστάγ' αυτός!...
 —²Ακόμα τώ'ς αυτό το χαλάκ; Το θυμούμαι, πού τὸ εἶχε ἢ μακαρίτ'σα ἢ γιαγιά σ'!...²Ε! άπ' του σβίγγ' το γκαιρό!...
 σβιτζινίζω=σφυρίζω, βουτζω.
 —Μέ σβιτζινίζ'νε τ' αυτιά μ'! Μιλοῦνε, γιά μένα.
 σβούρδουκλας (δ)=1) κάθε τι (φαγητό ἢ στεναχώρια) πού δύσκολα καταπίνεται.
 —Σβούρδουκλας κι' ἄς πάγ' σά κάτ'! (εἶναι χαρακτηριστική φράση=ἄς τὸ πῶ κι' αὐτό, ἄς τὸ καταπιῶ· ἢ στεναχώρια ἢ μιὰ στραβιά βουκιά, πού καταπώθηκε)
 2) παιδί μικροκαμωμένο, σά βουκιά, ἄλλα ξευπνο, ζωηρό.
 —Τόνε γλέπ'ς τὸ σβούρδουκλα; Πού γελιέται!...
 Σελήμ—πασά (τὸ)=ἡ τουρκική ὀνομασία τῶν Ἐπιβατῶν, μετὰ τὸ 1922.
 σεντέλ—μεντέλ=τρικλίζοντας «ἄλλου ὁ παπᾶς κι' ἄλλου τὰ ράσα του», ὅπως λένε.
 —²Απ' τὸ μεθύσ', πάλε σεντέλ-μεντέλ παγαίν'!...
 —Τὸ μωρό μας σεντέλ-μεντέλ, ἄρχισε νὰ πορπατῆ!...
 σερμπέτ' (τὸ)=μούστος βρασμένος στὴ φωτιά, γιά νὰ γλυκάνη. Τὸ μεταχειρίζονται σὲ γλυκά, γλυκίσματα.
 σερπετάδα (ἡ)=ζωηρότητα, εὐκινήσια πολλή.
 —Τὸ μικρό μ' άπ' τὴ σερπετάδα τ', οὔτε νὰ φάγ' ἔχ' σὸ νου τ'!
 σερπετός, ἡ, τὸ (δ, ἦ, τὸ)=εὐκινήτος, ἡ, ο, ζωηροῦ χαρακτήρα, ἀνήσυχο πνεῦμα.
 —²Απὸ μικρὸ τέτοιο σερπετὸ εἶναι! —Σερπετός ἄθροπος! Δέ μπορ νὰ κάτ'! ²Άξιός!...
 σέτ' (τὸ)=εἶδος χτιστοῦ καναπέ

στὶς ἐξόπορτες, -πλάι -τῶν σπιτιῶν.—Τὸ βράδ' ἔλατε νὰ κάτ'—με σὸ σέτ' μας!...
 σιάζω = διορθῶνω, ἐπιδιορθῶνω, τακτοποιῶ, συμβιβάζομαι.
 —Θά σιάζω τὸ σπῖτ' μας! Γιότη-τὴ ξημερών'!...
 —²Άσιαξανε με τὸ συνέταιρο τ'!
 σιντζιλ-χοντζιέτ' =λεπτομερῶς, κατὰ γράμμα, «χαρτί καὶ καλαμάρι»
 —Δέ ξαίρ' κρυφὸ αὐτὸς ὁ ἄθροπος!... Πῆγε καὶ τὰ εἶπε ὅλα σιντζιλ-χοτζιέτ'!...
 σιντζίω=φθάνω σὲ ἔσχατη κόπωση στεναχώρια, ἀποκάμνω.
 —²Σιντ'σα πιά!... Δέ θά μπορέσω νὰ τὰ βγάλω πέρα!...
 σιξιλές (δ)=γενεαλογία.
 σισιλές (δ)=γενεαλογία.
 —²Εκείνος βρίζ' **μπαμπᾶ** καὶ μάννα κι' ὅλο τὸ σισιλέ!...
 —²Όλο τὸ σισιλέ ἦταν, ἄς τα!
²Αμμὰ αὐτὸς βγῆκε καλός!...
 σκάμα (τὸ)=1) σαπουνάδα, ἄφρὸς σαπουνιοῦ, ἄφρὸς.
 —Τὸ σαπουν', πού πήραμε δέ **γκάμνε** λήγορα σκάμα!...
 —²Απὸ τὰ πολλὰ τὰ λόγια, σκάμα ἔκοψε τὸ στόμα τ'ς!... Σκαμάτ'σε! (ρῆμα=σκαματίζω)
 2) ἄφρὸ κύματος.
 —²Ἡ θάλασσα γέν'κε (ἢ κόπ'κε) ἕνα σκάμα, (σὲ περίπτωση τρικυμίας).
 σκαματίζω=βλ. λέξη «σκάμα».
 σκάμνος (δ)=ξύλινος σκελετός τραπεζιοῦ, με τέσσερα πόδια, ὅπου τοποθετοῦν τὴν σκάφη, γιά τὴν πλύση, σὲ ὕψος κανονικό, νὰ στέκεται μπρὸς ἢ νοικοκυρά, ἢ πλύστρα καὶ νὰ πλύνη ἄνετα. Ἐπάνω δέν ἔχει καμμία ἐπιφάνεια. Ἄλλοιῶς δέ θά ἄλλαζε με ἕνα κοινὸ τραπέζι. Ἐπίσης «σκάμνος» λεγότανε μιὰ -ξύλινη-πολυθρόνα, πού ἔφερενε μαζί της ἢ μαμὴ καὶ κάθιζε τίς ἐπίτοκες. Κάτω-ἄπὸ τὸ ἄνοιγμα, πού εἶχε ὁ «σκάμνος»

-τοποθετοῦσε μιὰ λεκάνη. Ὅλη ἡ ἐργασία τοῦ τοκετοῦ γινότανε σ' αὐτὸν τὸν «σκάμνο».

σκαμπανέβασμα (τὸ) = τ' ἀνεβοκατέβασμα τῶν πλοίων ἢ καϊκιῶν σὲ καιρὸ τρικυμίας.

—Δγιῆς τί σκαμπανεβάσματα κάμνει τὸ καϊκ'!

σκαμπιαφλέρνω = παλεύω μὲ τὰ κύματα. Ἐπίσης παραδέρνω, γυρνῶ στενοχωρημένος καὶ μὲ μεγάλη ἀπόγνωση.

—Πήγανε στὴ **Μπόλ'** τσοὶ γιατροί. Κατὰ ποῦ σκαμπιαφλέρνουνε! σκαντήλ' (τὸ) = τὸ βαρύδιό τοῦ ἀγιοστρίου.

—Ψάρενα καὶ κόπ'κε τὸ σκαντήλ' σκαρι (τὸ) = τὸ εἶδος, ἢ φκιάση, χακτῆρας. Ἐπίσης τὸ πλοῖο.

—Τέτοιο σκαρι εἶν' αὐτός! (παχύς, ἀδύνατος).

—Ἀνάποδο σκαρι (δύστροπος χαρακτῆρας).

—Τὸ καϊκ' μας εἶναι στὰ σκαριά (στὴ βάση, ὅπου ναυπηγοῦν ἢ ἐπιδιορθώνουν τὰ πλοῖα).

σκατομπούρμπουλας (ὁ) = τὸ μαῦρο ἔντομο, ποὺ τρώγει ἀκαθαρσίες, ὁ κάνθαρος. Βλ. παροιμ. ἀριθ. 8.

σκέλιδα (ἡ) = ἡ σκελίς.

—Σκέλιδες ἀμύγδαλα θὰ βάλω στὸ γλυκό.

σκεπάζω = λιποθυμῶ.

—Σκέπασ' ἡ καρδιά τ'ς (= λιποθύμησε).

σκεπασ' (ἡ) = λιποθυμία.

—Ὅλο σκέπασες ἔχ'! . . .

σκετζεύουμαι = ὑποφέρω, ἀγωνίζομαι, προσπαθῶ.

—Σκετζεύ'κε, ὅσπου νὰ μεγαλώσ' τὰ παιδιὰ τ'ς! . . .

—Ὅσο, νὰ τελειώσω αὐτὸ τὸ μαξιλάρ', σκετζεύ'κα πιά! . . .

σκόμ' ἢ σκόμισ' (ἡ) = σκόρπισμα, σπατάλη.

σκομίζω = σκορπίζω, σπαταλῶ, ἐξανεμίζω.

—Μὴ σκομίζεις τὴ ζάχαρ'! . . .

—Ὅ,τι εἶχε καὶ δὲν εἶχε ὅλα τὰ σκόμ'σε! . . .

σκουλαρικοῦ (ἡ) = κάμψη τοῦ ἀμπελιοῦ, ποὺ προσβάλλει κυρίως τὰ νέα βλαστάρια.

Τὴν καταπολεμοῦσαν μαζεύνοντας τὴν νύχτα. Πηγαίνανε μὲ τὰ φανάρια καὶ χορημοποιοῦσαν κυρίως παιδιὰ. Ὅσοις μάζεψαν μέσα στὸ τενεκεδάκι, τόσο πληρωνότανε. —Φέτο ἔπεσε σκουλαρικοῦ καὶ μέσε χάλασε τ' ἀμπέλια.

σκουλίνα (ἡ) = τελειῶς ἀνοικοκέρρευτη. ἀκάθαρτη.

—Ἡ σκουλίνα τὰ καμένα τὰ παιδιὰ τ'ς μέσ' τὸ βρώμο, μέσ' τὸ ζῖνο (ἀκαθαρσία).

σκουτιά (τὰ) = τὰ πανιά, ροῦχα γενικά.

Σὲ περίπτωση ἐτοιμασίας, βίας, λένε: —Ἀναψαν τὰ σκουτιά τ' (τὰ σκουτιά τ'ς)! . . .

σκουφοῦλα (ἡ) = τὸ παχὺ πῖλωμα, πάνω στὸ κεφάλι τῆς κόττας.

—Χάθ'κε ἡ ὄρνιθα μὲ τὴ σκουφοῦλα.

σκουφουλὴ (ἡ) = ἡ κόττα, ποὺ ἔχει σκουφοῦλα.

—Ἡ ὄρνιθά μας ἡ ἄσπρη εἶναι σκουφουλὴ.

σκρόφα (ἡ) = ἀναθεματισμένη, διεστραμμένη.

—Τέτοια σκρόφα γυναῖκα!

σοῦγγουνα-μούγγουνα (τὰ) = τὰ εὐτελεῆ ὑπάρχοντα, κυρίως ρουχισμοῦ.

—Πῆρε ἡ καμέν' τὰ σοῦγγουνά τ'ς, τὰ μούγγουνα τ'ς καὶ πάγ' στὸν ἀδελφό τ'ς! . . .

σουγγούνια (τὰ) = τὰ ροῦχα γενικά.

—Μάζωξε τὰ σουγγούνια σ' καὶ βγήκανε ἀπ' τὴ μέση σ'! . . .

σουγλί (τὸ) = τὸ σουβλί.

σουγλίζω = σουβλιζῶ.

—Ἐνας πόνος μὲ σουγλιζ' ἀπὸ χτέες στὸ χέριμ'! . . .

Ἡ μητέρα στὸ παιδί της:

—Δὲ θὰ πᾶς ἐκεῖ, ποὺ σὲ λέγω;

Θά σέ πιάσ' ἔτσ' καὶ θά σέ σου-
γλίσω ! . . .

σουγλώ=βλ. «σουγλίζω»

σουλφάτο (τὸ)=ἡ κίνινη.

σουμαδιακὸ (τὸ)=κόσμημα.

—Ἄρρ' βωνιάστ' κε ὁ Λιονταρῆς
καὶ στόλ' σε τὴν ἄρρ' βωνιαστικά
τ', λέγ', ἕνα σουρι σουμαδιακιά !

σουμπρουλῶ=τραντάζω ἕνα ἄτομο,
τὸ ἐνοχλῶ μὲ χειρονομίες.

—Μίλιε σὰν ἄθροπος ! . . . τι μὲ
σουμπρουλᾶς (ἢ σουμπρουλεῖς) ; . .
Σημαίνει ἐπίσης χαϊδεύω. π.χ. ἕ-
να παιδάκι, τὸ κουράζω μὲ χει-
ρονομίες, κάνω κίνηση τοιμπίμα-
τος ἢ καὶ τὸ τοιμπῶ.

—Ἄμ' τὶ ὁμορφο παιδάκ' εἶν' ἔ-
κείνο ! . . . Τὸ πήρα, τὸ χάδεψα,
τὸ σουμπρούλ' σα ἀπὸ δῶ, τὸ
σουμπρούλ' σα ἀπὸ 'κεῖ ! . . .

—Τὶ μὲ σουμπρουλᾶς μά ! . . .
(ὅταν μιὰ μητέρα τραβήξῃ τὰ
μαλλιά τοῦ παιδιοῦ της, σὲ πε-
ρίπτωση ἀνυπακοῆς).

σουρέκ' (τὸ)=πλήθος, κοπάδι.

—Πέρασε ἕνα σουρέκ' πρόβατα.

—Εἶδα ἕνα σουρέκ' χήνες.

—Στὴ γιορτὴ μας σήμερα δὲ
μπρόφτανάμε νὰ κερνοῦμε ! . . .

Σουρέκια-σουρέκια ἔρχοντανε !

σουρί (τὸ)=πολλά, πλήθος, σωροί.

—Ἦντανε ἕνα σουρι ἄθρῶπ' !

σουρκουβόρ' (τὸ)=ἄνθρωπος τοῦ
δρόμου, τιποτένιος.

—Ὅλα τὰ σουρκουβόρια μαζώ-
χ'κανε πάλε.

Σημαίνει καὶ κακοφτιαγμένο, κἄτι
στραπατσαρισμένο, τσαλακωμένο.

—Ἐργόχειρο εἶναι ἐκεῖνο, γιὰ
σουρκουβόρ' ! . . .

—Ποῦ τῶκαμες τέτοιο σουρκου-
βόρ' τὸ φουστάνι σ' ; . . .

σουρμαλλίζουμαι = μὲ ἀρπάξουν ἀ-
πὸ τὰ μαλλιά.

—Μάλωσανε δυὸ γυναῖκες καὶ
σουρμαλλίσ'κανε.

σουρμαλλίζω=ἀρπάξω ἀπὸ τὰ μαλ-
λιά καὶ τὴν σέρνω.

—Ποῦ χὰθ'κες τόσην ὥρα ; Τὸ
σκολεῖο πότε σκόλασε ; Θά σέ
σουρμαλίσω καὶ θά τὸ θυμάσαι
χρόνια ! . . .

σουρουροῦ(ἦ)=ἀνοικοκέρρευτη, ἀκα-
τάστατη στὴν ἐμφάνιση, μαζί καὶ
«πορτογύρα», δηλ., πού γυρνάει
καὶ δὲν κάθεται νὰ κοιτάξῃ τὸ
σπιτικὸ της, τὸ νοικοκερὶ της.
=Ἡ σουρουροῦ ὄλο καρφίτσες
βάζ' καὶ δὲ γκάθεται νὰ ράψ' τὰ
κουμπιά τ'ς.

—Ἡ σουρουροῦ στολίζεται, λου-
σαρίζεται, ἀμμὰ οἱ λεκέδες, πού
εἶναι στολισμέν' δὲ τσὲ γλέπ' ! . . .
σουρτουκά(ἦ)=γυναῖκα, πού τῆς
ἀρῆσει νὰ γυρνᾶ σὲ ἐπισκέψεις,
περιπάτους κ.ἄ.

—Πήγα δυὸ φορὲς στὴν ἐξαδέρ-
φῃ μ', ἀμμὰ ἔβαλες καὶ ναῦρης ;
Ἡ σουρτουκά κάθεται καμμιὰ
φορὰ μέσα στὸ σπιτί τ'ς ; . . .

—Κι' ἐκεῖνη σουρτουκά, κι' ἐκεῖ-
νος σουρτουκ'ς, ἔκαμανε καὶ τὸ
παιδί τ'ς σουρτουκ'κο ! . . .

σουρτουκλεμῆς(ὸ)=ἄνθρωπος τοῦ
δρόμου, βάρος τῆς κοινότητας.

—Σουρτουκλεμῆς ! οὔτε δουλειὰ
θέλ' νὰ ξέρ', οὔτε τίποτα. . . .

σουρφουντοῦ(ἦ)=ἔξυπνη, χαριτωμέ-
νη, κοκέττα.

—Ἡ σουρφουντοῦ ἦρτε μονάχ'
καὶ μᾶσε ἔκαμε ἐπίσκεψη, μὲ τὴ
τσάντια κουνιστὴ καὶ λυγιστὴ !
(πρόκειται, γιὰ κοριτσάκι).

σουσουμίζουμαι=ἀνακινῶμαι, ξεση-
κῶνομαι.

Συνηθίζεται στὰ παιδιά τὰ μωρά,
ὅταν κοιμῶνται κι' ἀρχίζουν νὰ
ξυπνοῦν. Τ' ἀκοῦνε οἱ μεγάλοι
(οἱ οἰκείοι) καὶ λένε :

—Τὸ παιδί σουσουμίζεται ! Κού-
νισ' το (κούν' σε τὴ γκούνια) νὰ
μὴ ξυπνήσ' ! . . .

Καὶ σὲ μεγάλους ; —Τὶ σουσουμί-
ζεσαι ! Θά φύγ'ς ; Ἀκόμα δὲ
ν'ἦρτες ! . . .

σοῦσα(ἦ)=ὁ δημόσιος δρόμος.

—Θὰ κάμ'με περίπατο ἀπ' στή σουσα! . . .
 σουστα(ή) = ὄρθός, στά πόδια, πρόθυμος. Λέγεται γιά κείνους, πού εἶναι πάντα ἔτοιμοι, γιά γλέντια γενικά. Βλ. παροιμ. ἀριθ. 86.
 σουφοννίζω = μισοστεγνώνω (στά σουφρώνω = 1) ζαρώνω, κάνω ρυτίδες. — Σούφρωσα! γέρασα! . . .
 2) κλέπτω.
 — Χάθ' κε ἕνα πινακάκ' μας. Ποιδς τὸ σούφρωσε; . . .
 — Χάθ' κε ὁ πετεινός, ὁ μεγαλοπεφτιάτ'ς (πὸν βγήκε τὴν Μ. Πέμπτη), ποιδς τότε σούφρωσε; .
 σοφρᾶς(ὸ) = τραπέζι στρογγυλὸ καὶ χαμηλό, πὸν τὸ στρώνουν, γιά νὰ φάνε καὶ κάθονται ὅλοι γύρω κατὰ γῆς. Ἐπίσης στὸν «σοφρᾶ» ἀνοίγουν φύλλα κρούστας.
 σπαλέττο (τὸ) = σαλάκι (κασκόλ), συνήθως πλεκτό.
 — Χωρίς τὸ σπαλέττο μ' δὲ μπορῶ νὰ κάμω! Καὶ μέσα στὸ σπῖτ' τὸ φορῶ τὸ χειμῶνα.
 σπαργώνω = ὅταν οἱ μαστοὶ τῆς γυναίκας, ἢ ζῶου, πὸν θηλάζει ὑπερπληρωθοῦν ἀπὸ γάλα καὶ ὑπάρχει φόβος φλεγμονῆς.
 — Ἀργήσε νὰ βυζᾶξ τὸ παιδί τ'ς καὶ σπάργωσε! . . .
 σπιλάδα (ή) = μεμονωμένο φύσιμα ἀέρος, ἀνεμοριπή.
 — Ἦρτε μιὰ σπιλάδα καὶ μέσε σάστ'σε! . . .
 — Μέσ' ἔπιασε θάλασσα καὶ κᾶτι σπιλάδες μούσκεμα μέσ' ἔκαμανε!
 σπιντιρίζω = κρύβω, σηκώνω κᾶτι ἀπὸ τὴ μέση.
 — Ποῦ σπιντιρῶσες, τὸ μολύβι μ' καὶ δὲ τὸ βρῖσκω;
 στανιάρω = ὅταν ἕνα βαρέλι ἢ μιὰ σκάφη ξύλινη τρέχει καὶ δὲν συγκρατοῦν ὑγρὸ, βάζουν νερὸ καὶ φουσκώνουν κι' ἔτσι δὲν τρέχουν. Τότε λένε: — Τὸ βαρέλ' στανιάρ'σε, ἢ σκάφ' στανιάρ'σε! . . .

στάρ' τ' αἰ-Θοδώρ' (τὸ) = τὰ κορίτσια τὸ βάζουν στὸ μαξιλάρι τους γιά νὰ δοῦνε ποιόνα θὰ πάρουν.
 — Ἐβαλες στάρ; Ποιόνα εἶδες γιά; . . .
 σταροκούκια (τὰ) = βρασμμένο στάρι. Βλ. «Δοξασίες» ἀρ. 10.
 — Ὅπως σκάν' τὸ στάρ', ἔτσ' νὰ σκάσ'νε τὰ δοντάκια τ'! . . .
 στασιδ' (τὸ) = τὸ στασιδί (στὴν ἐκκλησία) νοικιαζότανε ἀπὸ κάθε οἰκογένεια ἀπαραιτήτως.
 σταφυλάδες (οἱ) = οἱ ἔμποροι σταφυλιῶν ἢ ἐκείνοι πὸν τὰ μεταφέρουν ἀπὸ τ' ἀμπέλι στὰ πατητήρια ἢ στὴν κατανάλωση.
 σταφυλάδ'κὰ (τὰ) = τὰ ἄλογα πὸν μεταφέρανε τὰ σταφύλια.
 σταφυλαριμιά (ή) = σταφύλια φυλαγμένα μέσα σὲ μοῦστο καὶ χαρδάλι (μέσα σὲ πῆλινα δοχεῖα μεγάλα γιά τὸ χειμῶνα).
 στομόχειλα (τὰ) = τὰ χεῖλη.
 — Σκούπ'σε τὰ στομόχειλα σ'! Τὶ ἔφαγες; . . .
 — Ἄ σὲ δώκω μιὰ σὲ κείνα τὰ στομόχειλα, νὰ δγῆς ἐσύ! . . .
 στουμπανίζω = 1) κτυπῶ σιτάρι μὲ ξύλινο κόπανο, νὰ φύγη ἢ φλοῦδα του, μέσα σὲ εἰδικὴ πέτρινη γούρνα, (γιά νὰ γίνη τὸ «μπαληγούρι»).
 2) δέρνω μὲ γροθιά ἢ μὲ ξύλο.
 — Ἄδικα τῶν ἀδικῶν τὸ στουμπανίζ' τὸ παιδί τ'ς! Δὲν ἔφταιξε!
 στουμποβάζω = διαβάλλω, κατηγορῶ. — Κακὸ πρᾶμα νὰ σὲ στουμποβάξ'νε! Ἄθροπος εἶσαι καὶ μιὰ-δυὸ θὰ τὸ πιστέψης. Γι' αὐτὸ δὲ περνάγ' καλὰ μὲ τὴ γυναῖκα τ'. Ἐκεῖν' ἢ μάννα τ' ὅλο τόνε στουμποβάξ'! . . .
 στουμπόβαλμα (τὸ) = κατηγορία, διβολή. — Τὸ στουμπόβαλμα εἶναι ἁμαρτία! . . .
 στοῦπα (ή) = πολὺ ξανθὴ γυναῖκα.
 — Τὶ ξεθωριασμέν' πιὰ! Τὶ στοῦπα! . . .

στουπ^ς (δ) = κατά τὸ «στούπα».
 στουπί (τὸ) = τὸ γνωστὸ στουλί, ποὺ μεταχειρίζονται σὲ διάφορες χρήσεις. — Στουπί στὸ μεθύσ^ο! (σκνίπα). Χαρακτηριστικὴ φράση: «στὰ στουπιὰ» (= οὔτε φαίνεται, οὔτε ἀκούεται — κάποιο πρόσωπο βέβαια καθόλου).

— Ἐὐὸ πιὰ στὰ στουπιὰ! Τι γέ-
 ν^ς κες καὶ δὲ φαίνεσαι; . . .

στουπιάζω = βλ. λέξη «μαλλιάζω».
 στραβοβαρεῖ = ἕνα ὕφασμα, ὅταν δὲ πᾶει ἴσια ἢ ἕνα πλεκτὸ καὶ φεύγει λοξὰ λένε:

— Στραβοβαρεῖ! . . .

στραβολαιμιάζω = στραβώνει ὁ λαιμός μου, πιάνεται ἀπὸ κρυολόγημα κλπ.

— Μὲ φύσιξε ἀέρας καὶ στραβολαιμιασα! . . .

Ἐπίσης γυρνῶ πάρα πολὺ τὸ λαιμό μου, γιὰ νὰ δῶ κάτι ἀπὸ περιέργεια ἢ ἐνδιαφέρο.

— Στραβολαιμιασες πιὰ! Τι κοιτάξεις; . . .

στραβολέγκος, α, ο(δ, ἦ, τὸ) — στραβός, παραμορφωμένος. Καὶ σὲ ἄτομα, ἀλλὰ καὶ σὲ πράγματα πᾶει — Ἀπὸ τί γέν^ς κες αὐτὴ τέτοια στραβολέγκα; . . .

— Τι στραβολέγκο φουστὰν^ς εἶναι αὐτό; . . .

— Τὸ πλέξιμο σ^ς, γιὰτι εἶναι στραβολέγκο; . . .

στραβομουτσουνιάζω = μορφάζω γιὰ νὰ ἐκδηλώσω ἀπαρέσκεια, ἀντίθετη γνώμη.

— Γιατί στραβομουτσουνιάξεις ἔσ^ς; Δὲ σ^ς ἄρεσε αὐτὸ ποὺ εἶπα;

στραβομούτσουνος, ν^ς, νο (δ, ἦ, τὸ) = μὲ στραβό, παραμορφωμένο πρόσωπο (ἄτομο).

— Τέτοια στραβομούτσουνο^ς, ἄμμά τι τυχ^ς εἶχε! . . .

στροῦμα (ἦ) = δεμάτι λιναριοῦ.

— Τὰ ἀμάξ^ς ἔφερε τσι στροῦμπες.

στροῦπ — στροῦμπι = ἀμέσως, γρήγορα χωρὶς ἀναπνοή. χωρὶς δια-

κοπή. — Ἐκατσε στροῦπ-στροῦμπι καὶ τὸ τελείωσε τὸ φουστὰνι τ^ς, γιὰ νὰ τὸ βάλ^ς στὴν ὄνομασία τ^ς! στρούφνα (ἦ) = στρουφνή.

— Ἡ στρούφνα τ^ς ἀχέλι τ^ς δὲ γελᾷγ^ς! . . .

στυλιάρ^ς (τὸ) = μεγάλο ξυλοκόπημα.

— Ἄ σὲ δώκω ἕνα στυλιάρ^ς, νὰ δγῆς ἐσύ! . . .

στυλιάρω = ξυλοκοπῶ.

— Ἄμα σὲ στυλιάρω, χρόνια θὰ τὸ θυμᾶσαι! . . .

στυλίζω = μοσκοβολῶ. Κυρίως λέγεται, ὅταν μιὰ μυρωδιὰ ἀπὸ φαγητὸ ἢ ὠραῖο ἄρωμα, γεμίζει τὸ σπίτι, τὸ δρόμο. (ἴσως εἶναι τὸ ρῆμα «σταλάζω» καὶ πρέπει νὰ γραφῆ *στηλίζω*, ἴσως ἔχει μετατραπῆ τὸ α σὲ ι = η).

— Στύλ^ς σε τὸ σπίτι^ς ἀπ^ς τοῖ μπριζόλες! . . .

— Τι μαγερεῦετε; Στύλ^ς σε ἡ γειτονιά! . . .

— Τι μυρωδιὰ πιὰ ἔβαλες πάλε! Στύλ^ς σε ὁ δρόμος! . . .

συγυρίζομαι = διορθώνομαι, ἐτοιμάζομαι, καλλωπίζομαι.

— Συγυρίσκα μάνε-μάνε καὶ πῆγα!

— Πολὺ συγυρίζεται ἐκεῖν^ς! Ἐέρ^ς καὶ συγυρίζεται! . . .

συγυρίζω = 1) τακτοποιῶ, διορθώνω

— Συγυρίζω-συγυρίζω, τὰ παιδιὰ ἄνου-κάτ^ς πάλε τὰ κάμ^ςνε! . . .

2) βάζω στὴ θέση του ἕναν ἄνθρωπο.

— Ἐτσ^ς ποὺ τόνε συγύριξα ἐγώ, τόνε φτάν^ς ἐκείνονα! . . .

συμπίν^ς (ρῆμα) = μουσκεύει, διαβιβρώσκει.

— Νὰ σιάξωμε τὴ στέρνα τοῦ νεροῦ, γιὰτι συμπίν^ς-συμπίν^ς καὶ μούσκεψε ὁ πλαϊνὸς ὁ τοῖχος! . . .

Ἐπίσης σημαίνει περνᾷ εἰσχωρεῖ

— Νὰ κλείσ^ς με ἐκεῖν^ς τὴ χαρμάδα πλάγ^ς στὸ παραθύρ^ς, γιὰτι ὁ ἀέρας συμπίν^ς-συμπίν^ς καὶ παγών^ς με! . . .

σύλλογος (δ) = ὑπῆρχε σύλλογος στὸ

χωριό «Ὁ Ἅγιος Νικόλαος» μὲ πολλές προσόδους καὶ δράση.

*Ἦταν ἔργο τῶν ναυτῶν.

Ὁ σύλλογος «Ὅσια Παρασκευή» μὲ πολὺ μεγάλη δράση ἦταν ἔργο τῶν κυριῶν. Δίνανε χοροὺς, παραστάσεις, συναυλίες, κάμνανε λαχεῖα. Οἱ δύο σύλλογοι μαζὶ συνεργάστηκαν κ' ἔκαμαν τὴν ἀποβάθρα τοῦ χωριοῦ, πολὺ ὄραϊα, μὲ προοπτικὴ νὰ τὴν ἐπεκτείνουν πολὺ, ἀλλὰ ἔμεινε μόνο ἡ ἀπόφαση λόγῳ τῆς προσφυγιάς.

Ὁ σύλλογος τῶν κυριῶν ἐξέδωκε τὸ 1938 βιβλίον μὲ «δαπάνες του», «Ἐπιμελεία Ζωῆς Κ. Σακκίδου» μὲ τὸν τίτλον: «Σαράντης Ἀρχιγένης Ὁ Ἐθνικὸς Ἐνεργέτης καὶ Ὅσια Παρασκευὴ Πολιοῦχος τῶν Ἐπιβατῶν.» (Ἐν Ἀθήναις, τύποις Ι. Βάρτσου, Πραξιτέλους 21) ἔχει ὑπάρχει ὅλη ἡ ἀκολουθία τῆς Ὀσίας Παρασκευῆς. Βλ. κεφ. «Ὅσια Παρασκευή».

Τρίτος σύλλογος ἦταν τῶν μορφωμένων ἀνδρῶν, «Ἡ παλιγγενεσία» καὶ τῶν μικρῶν ἀγοριῶν, «Ὁ Προφ. Ἡλίας», βλ. ἀρ. 11.

σύξυλο (τὸ)=1) ἀνανδος.

—Τ' ἄκ'σε κι' ἀπόμ'νε σύξυλο ὁ ἄθροπος! . . .

2) ὀλομόναχος.

—Δὲν ἔχ' κανεῖνα! Τ'ς ἔχασε ὀλουνοὺς κι' ἀπόμ'νε σύξυλο! . . .

σύχνα (τὰ)=τὰ «ἐξαπτέρυγα».

—Γύρ'σε ἡ κοκκίνα Σμαραγδὴ μὲ τὸν ἀντρα τ'ς ἀπὸ τὸ Χατζιλίκ'! Βγήκε καὶ τσὲ πήρε, λέγ', ὅλο τὸ χωριό καὶ οἱ παπάδες μὲ τὰ σύχνα!

σφαλῶ=κλείνω.

—Μὴ σφαλεῖς τὴ μπόρτα! . . .

σφοντύλ' (τὸ) = τὸ βαρύδιον, ποὺ βάζουν στὸ ἀδράχτι.

—Ἔχασα τὸ σφοντύλι μ' καὶ κάθουμαι μὲ σταυρωμένα χέρια! .. Σημαίνει καὶ ἀδύνατος, ἡ σκιά τοῦ ἑαυτοῦ μας.

—Τὶ ἔπαδες κι' ἀπόμ'νες, σὰ σφοντύλ; . . .

σφουγγάτο (τὸ)=ἡ δμελέττα.

—Ἄμα δὲ φάμε σφουγγάτο τὸ καλοκαίρ' μὲ φρέσκο ψιλοκομμένο κρομμυδάκ' καὶ ἄνιθο, δὲ μπόρ'με! Βλ. καὶ παροιμ. ἀρ. 12.

σφουγγία (ἡ) = τὸ πανί, ποὺ βρέχουν καὶ σκουπίζουν τὸ φούρνο. Ἐπίσης γυναῖκα κακῆς διαγωγῆς καὶ ἀκατάστατη.

—Ἄς τηνα τὴ σφουγγία! . . .

σφουγγίζω = σπογγίζω, σκουπίζω, σφουγγαρίζω.

—Ἐφαγες; Ἔλα νὰ σὲ σφουγγίσω, παιδί μ'! . . .

—Σήμερα σφούγγ'σα ὄλ' τοὶ μουσαμέδες τοῦ σπιτιοῦ.

σφούγγος (ὁ) = ὁ σόγγος τοῦ μαστοῦ.

σχασίλα (ἡ) = συγχαμένος ἀνδρας, γυναῖκα, παιδί.

—Αὐτήνα τὴ σχασίλα δὲ μπόρω πιά νὰ τὴνε γλέπω! . . .

Λέγεται καὶ ἀπ' εὐθείας, ὅποτε χάνει τὴ σημασία κάπως.

—Μπρέ, σχασίλα, ποῦ πήγες πάλι; . . .

—Νά, σχασίλα, ποῦ κάμνεις πιά, πῶς τὰ ξέρ'ς ὅλα! . . .

σχατζόχερος (ὁ) = ὁ ἀκανθόχειρος.

σώθια ἢ σώφια (τὰ) = τὰ βράγγια τῶν ψαριῶν.

Τ

ταχὴ ἢ ταή (ἡ)=τροφή τῶν ζώων ἢ πουλιῶν.

—Τὶ ταή δίν'τε τοὶ ὄρνιθές σας; ταλεράκ' ἢ τελεράκ' (τὸ) = τὸ πιτάκι τοῦ τσιγάρου.

Τανιὸ (ἡ)=Σουλτάνα, Σουλτανιὸ.

τατάρα (ἡ)=χοντροειδεστάτη, ἀγε νῆς.—Ἡ τατάρα, ποῦ ξέρ' ἀπὸ πρέπος (=συμπεριφορά).

ταχιὰ=πρωτ'πρωτ'.

—Σήμερα ταχιὰ τραβήχκαμε (=ξεκινήσαμε).

τέγμ' (τὸ) = τὸ μεγάλο δέμα, πὸν περιέχει μᾶλλον ρουχισμό.

— Ἐδεσαμε τὰ τέγμια καὶ αὔριο παγαίν' με σ' ἄλλο σπῖτ'!

τελεσίμ' (τὸ) = ὁ ἥσκιος τοῦ σπιτιοῦ τὸ στοιχειό.

— Ἐκεῖνο τὸ σπῖτ' ἔχ' τελεσίμ'!

— Αὐτὸ τὸ χαϊβάν' (ζῶο) εἶναι τὸ τελεσίμ' τοῦ σπιτιοῦ! . . .

τελών' (τὸ) = ψυχὴ ἐμβρίου ἢ ἀβάπτιστου παιδιοῦ. Βλ. δοξασίες «Τὰ τελώνια».

— Τὶ σουρίζεις, σάν τελών'; . . .

τετερέκα (ἡ) = ἀνόητη ἐντελῶς.

— Ἡ σασκίν' τετερέκα, τόσο φτάν' ὁ νοῦς τ'ς! . . . (συνήθως συνηθίζεται μαζί με τὸ σασκίν').

τζαμάλα (ἡ) = δαμάλα, ὁ δούρειος ἵππος. Βλ. «Ἡ τζαμάλα».

τζαμάλατζης, ου (ὁ, ἡ) = ἀπὸ τὴν συνοικία τῶν γεωργῶν, πὸν κάμνανε «τὴ τζαμάλα» σχῆμα.

τζαμαλάτζιδ'κα (τὰ) = ἡ συνοικία τῶν γεωργῶν, πὸν κάμνανε τὴν «τζαμάλα».

Οἱ προσωνυμίες αὐτές, «τζαμάλατζης, τζαμάλατζου, τζαμαλάδ'κα» ἔχουνε σχεδὸν λησμονηθεῖ, με τὴν κατάργηση τοῦ ἐθίμου τῆς «τζαμάλας». Ἐναφερότανε ὑποτιμητικά. Σημαίνανε ἀνδρωπο ἀκοινώνητο, καθυστερημένο, ἀγράμματο.

τζαμπουνίζω ἢ τζαμπουνῶ = φλυαροῦ, προσπαθῶ νὰ πείσω, «μιλῶ στὸν ἀέρα», ὅπως λέγεται.

— Ἄδικα τζαμπουνῶ τόση ὥρα! . . . Τὸ κεφάλι σ' δὲ γυρίζ'!

— Τὶ τζαμπουνᾶς; . . . Ἄς τα σὲ εἶπα! . . .

τζαμπουνίσμα (τὸ) = Βλ. λέξ. «τζαμπουνίζω» ἢ «τζαμπουνῶ».

— Τόνε τζαμπουνίζ' ἓνα τζαμπουνίσμα, πὸν τόνε ζάλ'σε! . . .

τζαντῆ (ἡ) = γρηᾶ στρυφνῆ.

— Εἶναι μιὰ τζαντόγρη! . . .

Μὲ τῶνομα! . . .

τζιβελεντούδ' (τὸ) = κορίτσι ἢ ἀγόρι ἔξυπνο, σβέλτο, μαζί καὶ ἐργατικό.

— Τὶ τζιβελεντούδ' κορίτσ' εἶναι κείνο! . . .

τζιγερώνομαι = στενοχωροῦμαι ὑπερβολικά, πικραίνομαι.

— Ἀμα τ' ἄκ'σα τζιγερώθ'κα! (κάτι πολὺ δυσάρεστο ἀκουσα).

τζιγερώνω = προξενῶ πικρία, κεντρίζω.

— Σάν ἔρτ' δὲν μπόρ', θὰ με τζιγερώσ' καὶ θὰ φύγ'! . . .

τζιτζές (ὁ) = ὁ ἀστεῖος, ὁ γελοτοποιός.

— Τὶ ἄθρωπος! τζιτζές! Μέσε κάμνει καὶ πεθαίν' με στὰ γέλοια!

τζιτζι(τὸ) = τὸ παιγνίδι, τὸ κόσμημα (στὴν γλώσσα τῶν παιδιῶν).

— Ἐλα νὰ παίξουμε τζιτζιά! . . . (παιγνίδια ἀντικείμενα).

τζιτζίλα — μίτζιλα(τὰ) = 1) τὰ ἐντόσθια. 2) λέγεται καὶ σὲ ἀκατάστατο στὴν ἐμφάνιση, ὅταν βγαίνουν τὰ ρούχα του ἀπὸ τὴ ζώνη.

— Τὶ βγήκαν τὰ τζιτζίλα σ'! . . .

— Τὰ τζιτζίλα σ', τὰ μίτζιλα σ', ὅλα ὄξω εἶναι! Σιάξ' σ'! . . .

τζιτζιφιόγκος(ὁ) = με πολλὰ στολίδια στολισμένη γυναῖκα ἢ καὶ ἀνδρας, με περίσσια καὶ ἀταίριαστα. — Τὶ τζιτζιφιόγκος με ἤρτε πάλε ἢ Χρυσάφενια! . . ., Ἄλλο δὲ νεῖχε νὰ στολιστῆ! . . .

— Ἐκεῖνος εἶναι κομμάτ' τζιτζιφιόγκος! Μυρωδιές, γραβάτες χτυπητές! . . . Στολίζεται, σὰ γυναῖκα! . . .

τζουγάπ'(τὸ) = πληρωμένη ἀπάντηση. — Τόνε ἔδωκε τὸ τζουγάπι τ'! (τὸν ἔβαλε στὴ θέση του).

τζωρτζίνα(ἡ) = ὁ ντόρος, ἡ διάδοση.

— Τζωρτζίνα τῶκαμες! (= τὸ διέδωσες παντοῦ!) Τζωρτζίνα ἔγινε.

τηγάο ἢ τηγάος = μήπως.

— Τηγάο καὶ τὸ πίστεψα αὐτό, πὸν με εἶπε; . . .

— Τηγάρς και μοιάζ'νε, πού εἶ-
 ναι ἀδέρφια ; . . .
 τηλώνω=γεμίζω, παραγεμίζω, φου-
 σκώνω.
 — Παραγιόμ'σα τὰ μαξιλάρια μὲ
 μαλλι και τὰ τήλωσα ὄμορφα—
 ὄμορφα !
 τινάζ'(τὸ)=τὸ προῖόν τοῦ ἀλωνί-
 σματος, ἔτοιμο, γιὰ τὸ λύχισμα,
 γιὰ τὸ τίναγμα.
 — Ἐτὸ περιμέν' τὸ τινάζ' ! — Ὁ
 καιρὸς ἀνάποδος. Δὲ φουσάγ' νὰ
 λυχνίσ'με ! . . .
 τριτί'(τὸ)=ἀδύνατος, ἐξαντλημένος,
 ἀποσωμένος, χιλιотруπημένος.
 — Ἀκόμα ἀπὸ τὴν ἀρρώστια μ'
 τριτί' εἶμαι ! . . .
 — Σήμερα εἶμαι τριτί' ! Δὲ ξέρω
 γιὰτί ! . . .
 τιτίζας, -α, -κο(ὸ, ἦ, τὸ)=λεπτολο-
 γεῖ τὴν καθαριότητα, ἀγαπᾷ τὴν
 πολλὴ τάξη.
 — Πολὺ τιτίζ'ς ἄθροπος ! . . .
 — Τέτοιο τιτίζ'κο κορίτσ' ! Ὅλο
 μὲ τὴ σκούπα και μὲ τὸ ξεσκονό-
 πανο κάθεται ! . . .
 — Ἐκεῖν' δὲ ρεῖναι τιτίζα ! Εἶ-
 ναι τσαπατσούλα ! . . .
 τιφαρίκ'(τὸ)=κάτι ὄραϊο, ἀρι-
 στουργηματικὸ.
 — Τὶ ἐργόχειρα κάμνει ἡ θεγατέ-
 ρα τ'ς ! Τιφαρίκια ! . . .
 τόγ'(τὸ)=πουλι (ἀγριοχίηνα). Σημαί-
 νει και χαζός, βραδύνους.
 — Τὸ τόγ', πού νὰ μιάθ' γράμμα-
 τα ! Χρόνια στὴν ἴδια τὴ ντάξ' !
 τοπατάν'(τὸ)=τὸ εἶδος τῶν πεπο-
 νῶν τοῦ χωριοῦ μου. Εἶναι πο-
 λὺ γλυκά, ἔχουν χρώμα κίτρινο
 ἀνοιχτὸ και σχῆμα ἐπιμηκες.
 τούλια=τί, τί εἶδους ;
 — Τούλια παπούτσια πῆρες ; . . .
 τουλούμ'(τὸ)=ἀσκός.
 — Βρέξ' μὲ τσι λαῦνες και μὲ τὰ
 τουλούμια (ραγδαιοτάτη βροχή).
 τουλούπα(ἦ)=1) ἡ τολύπη τοῦ λα-
 ναρισμένου μαλλιού, «ἡ κουνού-
 κλα» λεγομένη.

2) τὰ κάτασπρα μαλλιά.
 — Τὶ τουλούπα γέν'κες ! (=πῶς
 ἄσπρισες !)
 τουράκ'(τὸ)=τὸ οὐροδοχεῖο.
 τουρδι(τὸ)=πολὺ καλά στὴν ὑγεία
 (ἐκφραση εἰρωνική).
 — Ἀγιέ τονα, ἀρρώστ'σε, ξαρρώ-
 στ'σε, σὰ τὸ τουρδι εἶναι πάλε!
 τουρλώνω= παραγεμίζω, φουσκώ-
 νω.—Τὶ τὸν τουρλώσε τὸ μπισι-
 νό ντης.
 — Τὶ τουρλώσεσ τὸ πιάτο σ' ἔτο' !
 Πῶς θὰ τὸ φᾶς τόσο φαγί ! . . .
 τουρμούκ'(τὸ)= εἶδος κτένας ἢ
 σκούπας, πού σκουπίζουν τὸ ἄλῶ-
 νι μετὰ τὸ θέρισμα και μαζεύουν
 μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ στάχια.
 Τὸ προσδέουν σὲ κάποιον ἀν-
 θρωπο μὲ μιὰ ζώνη, «τὸ κολάν».
 Ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ράβδο δυὸ
 μέτρων, ἢ ὁποῖα στὸ ἄκρο της
 φέρνει τὴν κτένα πού ἔχει σαράν-
 τα δόννια.
 τουρμουκάκ'(τὸ)= μικρὸ «τουρ-
 μουκ'», πού μαζεύουν μ' αὐτὸ
 τὰ στάχια μετὰ τὸ θέρισμα, γιὰ
 νὰ τὰ δέσουν δεμάτια.
 τραβιοῦμαι=ξεκινῶ.
 — Αὐριο χαράματα θὰ τραβιχῶ.
 Σημαίνει ἀποσύρομαι, φεύγω.
 — Ἐγὼ τραβιοῦμαι ἀπ' αὐτὴ τὴ
 δουλειά ! . . .
 Ἐπίσης ἔχει τὴν σημασία τοῦ
 συστέλλομαι.
 — Δὲν ἔρχεται ἡ κόρη μ', γιὰτί
 τραβιέται ! . . .
 τραβῶ=ἔλποφέρω.
 — Τὶ τραβῶ τόσα χρόνια ! . . .
 τραβῶ χέρ'=ἀποσύρομαι, «νίπτο
 τὰς χεῖρας», δὲ μὲ νοιάζει.
 — Ἐγὼ τράβηξα χέρ' και ὄ,τι
 θέλ' ἄς πᾶ' νὰ γέν' ! . . .
 τραχανός(ὸ)=ὁ τραχανᾶς λεγόμενος.
 Γίνεται μὲ γάλα και αὐγὰ ἢ για-
 ούρη. Και μὲ ντομάτα μόνο, μὲ
 κρεμμύδια, πιπεριές.
 τράχωμα(τὸ)=ἡ προῖκα σὲ μετρη-
 τά.—Ἐχ' μεγάλο τράχωμα ! . . .

τρέλλιαγκας ἢ τρέλιακας(δ)=θεό-
τρελλος.

—Αὐτὴ ἦτανε ἓνας τρέλιαγκας
ἀπὸ μικρὴ! . . .

Τρίκλῆνος(δ)=ὄφαλος (ἀπὸ τὸ τρί-
κλωνος, λένε, ἔγινε τρίκλῆνος),
σὲ σχῆμα τριῶν κλώνων. Εἶναι
1½ μίλλι ἀντίκρου στὸ μεγάλο
ποτάμι (τὸν ξηροπόταμο), ποὺ ἀ-
πέχει δυὸ χιλιόμετρα περίπου ἀ-
νατολικά τοῦ χωριοῦ. Ἦταν τὸ
φρόβητρο τῶν καραβιῶν.

τρίτσα—κάτσα=ἀλλέως, διαφορετι-
κά.—Θὰ πᾶς! Μ' ἀκοῦς τί σὲ
λέγω; Δὲν ἔχ' τρίτσα—κάτσα! . . .
τριχειὰ (ἦ)=τὸ σχοινί.

—Δέσε τοὶ τριχειές, ν' ἀπλώσ' με
τὰ ρούχα! . . .

τρυποκαρδίτσο(τὸ)=πολὺ ἔξυπνος
ἄνθρωπος, ποὺ δὲν ἰὸν διαφεύ-
γει τίποτε.

—Αὐτὴ εἶναι ἓνα τρυποκαρ-
δίτσο! . . .

τρυποκάρυδο(τὸ)=πολὺ ἔξυπνος ἄν-
θρωπος.

—Τὸ τρυποκάρυδο, πῆγε καὶ τε-
λείωσε τὴ δουλειὰ γιαμιὰ! . . .

τρυφερίτσια (τὰ)=τὸ ξανάνειωμα,
ἢ ἐμφάνιση τοῦ μικροῦ παιδιοῦ,
ποὺ ἀρχίζει νὰ παίξει μὲ τ' ἄλλα
ὀμηλικά παιδιὰ.

—Βγῆκε κι' αὐτὸς στὰ τρυφερί-
τσια! (=κάνει, σὰν νέος, ντύ-
νεται καὶ συμπεριφέρεται, σὰ νέος)

—Βγῆκε κι' αὐτὸ στὰ τρυφερί-
τσια! (προκειμένου γιὰ μικρὸ παι-
δί, ποὺ πρωτοεμφανίζεται καὶ
παίζει ἴσα-ἴσα μὲ τοὺς μεγάλους)

—Νίτσια-νίτσια τρυφερίτσια!

—Ἀγγόνια ἔχ' κι' ἐκεῖνος, ἀκόμα
τὰ παλιὰ τ' θυμάται! . . .

τρώγουμαι=ἔχω νὰ κάμω μὲ κᾶτι,
μὲ κάποιον, βρῖσκομαι σὲ διχό-
νοια, γκρινιαζώ.

—Ὅλο τρώγεται μὲ τ' ἀδέρφια τ'

—Τρώγεται μὲ τὰ ρούχα τ' (=
δυσανασχετεῖ).

τρωγοπειναρίζω=ζῶ εἰς βάρος ἄλ-
λου, ξεψωμίζω.

—Τόνε ἔχ' με τόσο γκαιρὸ τρω-
γοπειναρίζ', λέγ' καὶ τὰ μεγάλα
τὰ λόγια τ' ἀπὸ πᾶν! . . .

τσαγανάκ' (τὸ)=ζῆλος, θέρμη, ἐπί-
σης καὶ εἶδος ὄστρακου.

—Τὶ περιμέν'ς ἀπ' αὐτόνα! . . .

Ἄθροπος ποὺ δὲν ἔχ' τσαγανάκ'
μέσα τ' . . .

τσαγανοπόδαρος, ρ', ρο (δ, ἦ, τὸ)=
ὄποιος δὲν μπορεῖ, νὰ κρατήση
μυστικὸ.

—Τὸ εἶπες τὴ Φωτεινίτσα αὐτό,
ποὺ σὲ εἶπα! Δὲ σὲ εἶπα νὰ μὴ
τὸ πεῖς κανένα; . . . Τσαγανοπό-
δαρ' πιά! . . .

—Ἐκεῖνος εἶναι τσαγανοπόδα-
ρος! Μὴ μιλάτε μπροστὰ τ' . . .

τσαγανὸς (δ) =βλ. «τσαγανάκ'», ὀ-
στρακο τῆς θάλασσας.

—Σήμερα ἔπιασα τσαγανοί. Τ'ς
ἔκαμαμε σαλάτα! . . .

τσαγγαρώνω=ἀναρριχῶμαι.

—Ποῦ τσαγγάρωσες πάλε καὶ
ἔβγαλες παραφέλλες στὸ ρούχο σ';
τσακάτ' (τὸ)=τὸ μέτωπο.

—Τὸ τσακάτι μ' εἶναι παστρικό!
(εἶμαι ἠθικῶς ἀνεπίληπτος).

τσακατιά (ἦ)=τὸ στόλισμα τοῦ με-
τώπου. Ἐπίσης τὸ στόλισμα τοῦ
μετώπου τῶν ζώων, ποὺ τὰ βιά-
ζουν χάντρες χρωματιστές καὶ
λοιπά.

—Εἶχε μιὰ τσακατιά ὄλο φλου-
ριά (λένε στὰ παραμῦθια).

τσακλοπηδῶ=κάνω ζωηρότητες, ζῶ
ἐπιλήψιμα.

—Κατὰ ποῦ τσακλοπηδάγ' τὸ πα-
ληκορίτσο ὄλ' τὴ νύχτα! . . .

τσάκωμα (τὸ) = ὁ κανγᾶς, ἢ ἔρις.

—Καινούρια τσακώματα ἔχ'νε.

τσακῶνουμαι=βρῖσκομαι σὲ μαλώ-
ματα.

—Χωρὶς νὰ τσακωθῆς δὲ μπόρ'ς!
τσακῶνω=πιάνω, συλλαμβάνω.

—Τσάκω γέρο τὴ γρηά! . . . (λέ-

γεται σὲ κάτι κακοφτιαγμένο, π.χ. ἐργόχειρο, ρούχο κ.λ.π.).

—Τὶ βελονιάρες εἶν' αὐτές, πώ-
καμες! Κέντημα εἶν' αὐτό;

Τσακω γέρο τὴ γρηά! . . .
τσαλαβούτα (ἡ)=γυναίκα, ποὺ δὲν
ἔχει τάξη στὴ δουλειά της, οὔτε
ἐπιτηδειότητα.

—Τίποτα δὲν ξέρ' εἶναι καὶ τσα-
λαβούτα! Ὅλα μπρόμ'τα κι' ἀ-
νάσκελα εἶναι μέσα στὸ σπίτι τ'ς!

τσαλαβούτ'ς (ὁ)=βλ. προηγ. λέξη.
Ἔχει καὶ τὴν ἔννοια τοῦ ζωηροῦ
ποὺ ξεοβλέπει.

—Ἐκεῖνος εἶναι καμπόσο τσα-
λαβούτ'ς! . . .

τσαλαβούτ' (τὸ)=ἀνακατωμένο κᾶ-
τι, κακοφτιαγμένο ἐργόχειρο κλπ.

—Τᾶρσε τὸ ἐργόχειρο, ποὺ μᾶς
ἔδειξε! . . . Ἐκεῖνο δὲ νῆγτανε
ἐργόχειρο, ἦτανε τσαλαβούτ'! . . .

τσαλαβουτῶ = 1) ἀνακατεύω νερά.

—Μὴ τσαλαβουτᾶς ἐκεῖ στὰ νε-
ρά, γιατί θὰ βρεχῆς.

2) κάμνω μπάνιο στὴν ἀκροθα-
λασσιά, χωρὶς νὰ ξέρω κολύμπι,
κυρίως στὰ παιδιά τὰ μικρὰ λέ-
γεται.

—Ἐτσαλαβουτάγ' καὶ τὸ μικρὸ
μας ἴσα-ἴσα μὲ τοὶ μεγάλ' ἐκεῖ
στὴν ἀκροθαλασσιά. Χτυπάγ' τὰ
χεράκια τ', τὰ ποδαράκια τ'! . .
χαίρεται! . . .

3) δὲν εἶμαι συνεπῆς στὶς ὑπο-
σχέσεις μου, δὲν τελειώνω καμιά
δουλειά, μπερδεύω τὰ πράγματα.

—Τὶ περίμενες ἀπὸ κείνονα; . .
Ἐκεῖνος ὄλα ἔτο' τὰ τσαλαβου-
τάγ' τὰ πράγματα! . . .

τσαλάν-τσαπράζ' = ὑπακούω ἀναν-
τίρητα. Στέκομαι προσοχή, ἔτοι-
μος, νὰ ἐκτελέσω κάθε προσταγή.

τσακλαντίζω=ἀνακινῶ (στὸ μπου-
κάλι, σὲ δοχεῖο γενικά).

—Πρίν πάρ'ς τὸ γιατρικό σ', νὰ
τὸ τσακλαντίξης! Τσακλάντ'σε
το καλὰ καὶ πάρε ἓνα χουλιάρ'!
τσαάμα (τὸ)=τὸ κουρέλι.

Ὁ καμμένος μέσ' τὰ τσαάματα
ντυμένος.

Σημαίνει καὶ τὴν κακὴ ποιότητα
ὑφάσματος, πολὺ λεπτὸ ἐπίσης.

—Τὶ πῆρες τέτοιο τσαάμα; . . .
—Τέτοιο ἀκριβὸ ρούχο, ἀμμιὰ
τσαάμα πράμα! . . .

τσαμπουρίδ' (τὸ)=μικρὸ τσαμπι
γενικά, ἀλλὰ καὶ τὰ στερονογέν-
νητα τσαμπιά (μπασάκια).

—Τὶ τσαμπουρίδια εἶν' αὐτὰ
φέτο! . . . (τσαμπι—ἀγουρίδα).

—Τὸ κλῆμά μας ἔχ' ἓνα σουρι
τσαμπουρίδια.

τσαντῆλα (ἡ)=1) τὸ ἄραιὸ ὑφασμα
ποὺ στραγγίζουν τὸ τυρὶ καὶ φεύ-
γει τὸ τυρόγαλο.

2) κάθε ὑφασμα λεπτὸ καὶ ἄ-
ραιό, ποὺ ὑποτίθεται δὲν εἶναι
καλῆς ποιότητος.

—Ἔδωκε τόσο μπαρᾶ καὶ τί πῆ-
ρε; Μιὰ τσαντῆλα! . . .

τσοπαρὶ (τὸ)=εἶδος ψαρέμματος,
ποὺ μεταχειρίζοτανε πολὺ στὸ
χωριὸ καὶ ἀπὸ τὸ ὅποιο ζοῦσαν
πολλές οἰκογένειες, Ψαρεύανε
«κολλιούς καὶ σκουμπριά».

Μεταχειρίζοτανε, γι' αὐτὸ τὸ ψά-
ρεμα 40 «ἀγκίστρια», ποὺ τὸ κα-
θένα ἔχει δόλωμα ἀπὸ φτεροῦ
«κούρκας» (γαλοπούλας), δεμένο
μὲ κόκκινη κλωστή μεταξωτή.

Ὅλα μαζί τὰ ἀγκίστρα εἶναι δε-
μένα στὴ «λιάρδα» (χορδή). Γιὰ
βαρῦδιο ὑπῆρχε ἓνα «σκουμπρι»
ἀπὸ μολύβι, τὸ ὅποιο καθάριζαν
μὲ ὑδρόργυρο, γιὰ νὰ γυαλίξη
καὶ ζύγιζε 1/2 καὶλο περίπου, τὸ
«σκαντὺλ'» λεγόμενο.

τσοπαρίσσια (τὰ)=καΐκια. γιὰ τὸ
«τσοπαρί».

—Ἐφ' χανε τὰ τσοπαρίσσια! . .
Σημαίνει ἐπίσης τὰ εὐτελῆ ὑάρ-
χοντα, ὅ,τι ἔχεις καὶ δὲν ἔχεις.

—Κατάλαβε πὼς δὲ ντόνε ἦδέ-
λανε, πῆρε κι' ἐκεῖνος τὰ τσοπα-
ρίσσια τ' κι' ἔφ'χε! . . .

τσοπατσούλ'ς α, κο. (ὁ, ἡ, τὸ)=ἄ-

διαφορεῖ, γιὰ τὴν τάξη, ἀνεπιτήδεις, ἄταχος.

—Ἡ τσαπατσούλα τίποτα σωστὸ δὲ γνάμν'!...

—Τέτοιο τσαπατσούλ'κο κορίτσ' δὲ νείδανε τὰ μάτια μ'!...

πσαπτσανάκια (τὰ)=χειροκροτήματα (σὲ μικρὰ παιδιὰ, σὲ μωρὰ λέγεται).

—Τσάπτσανάκια, τσαπτσανάκια, μὲ τὰ δυὸ του τὰ χερσάκια!... (τὸ τραγουδοῦν τὸ μωρό).

τσαρδάκ' (τὸ)=ὑπόστεγο, πρόχειρη καλύβια. Πολλὲς φορὲς εἶναι δίπατο, πὸν στὸ κάτω κοιμᾶται ὁ ἀγοροφύλακας καὶ τὸ ἐπάνω χρησιμεύει, γιὰ παρατηρητήριο.

—Στὸ μπιστάν'μας ἔκαμαμε τσαρδάκ'!...

τσάσκα (ἡ)=τὸ φλυτζάνι.

τσασκάκ' (τὸ)=τὸ φλυτζανάκι.

τσατί (τὸ)=τοῖχος ἀπὸ πῆχες ξύλου καὶ ἀπὸ πᾶν μπαίνει ὁ ἀσβέστης. Λεῖπουν δηλ. τὰ τοῦβλα ἢ οἱ πέτρες. Μπαίνουν μόνο οἱ στύλοι, πὸν συγκρατοῦν. Τὸ «τσατί» μᾶλλον μπαίνει, γιὰ μεσότοιχος.

—Ἐκρυβαμε τσι σημαῖες καὶ τὰ τουφέκια μέσα στὸ τσατί!...

τσατίζω = 1) συγκροτοῦμαι, δυσαρροστοῦμαι, ἀκουμπῶ, ἐφάπτομαι.

—Πάλε τσατίσ'κανε ἐχτὲ μὲ τὸ γαμπρὸ τ'!...

2) λέγω κἄτι πλαγίως.

Ἐγὼ τὸ τσάτ'σα κομμάτ', ἀμὰ ἄλλ' βολὰ θὰ τὸ πῶ ἀπ' τὴ γκαλή!

τσατισμένος, ν'νο (ὁ, ἡ, τὸ)=βλ. «τσατίζω», ἀριθ' 1.

—Εἶναι τσατισμέν' καὶ δεμπολυμιλοῦνε!...

—Τὰ καΐκια στὸ ψάρεμα παγαίννε τσατισμένα. (βλ. περιγραφὴ ψαρέματος τῆς «σαρδέλλας»).

τσατσά(ἡ)=ἡ μεγαλύτερη ἀδελφὴ ἢ ἡ θεία.

τσαχείλα(ἡ)=μὲ χοντρὰ χεῖλη (κατηγορία).

—Ἡ τσαχείλα παντοῦ θὰ ἀνακατωθῆ!...

τσάχειλας(ὁ) βλ. προηγ. λέξη.
τσαχείλ'κο(τὸ)=μὲ χοντρὰ χεῖλη, ἀλλὰ ἔχει καὶ τὴν ἔννοια τοῦ ἀνίδεου, ἄπειρου (τ'ζαχίλ'ς λ. Τ.).

—Παιδι εἶναι! τσαχείλ'κο! τὶ περιμέν'ς;...

τσελέγκ'(τὸ)=ἡ κηλίδα (ἠθικὰ κηλιδωμένος, -η), παράσημο (μὲ εἰρωνεῖα) κόσμημα.

—Πῶς βγήκε στὸ γκόσμο ἡ ἀδιάντροπ'! Ἐξέχασε τὸ τσελέγκι τ'ς!

—Κάμνει τὸ γκαμπόσο! Ἐμ' ἔχ' τέτοιο τσελέγκ'! (κάποιο σοβαρὸ σφάλμα κ.λ.π.).

τσεπκιέν'(τὸ)=εἶναι τὰ κεντητὰ καὶ μὲ διπλᾶ μανίκια ἀνδρικὰ ἐνδύματα τοῦ παληοῦ καιροῦ.

—Φοροῦσε ὁ Κωσταντῆς τὰ τσεπκιένια τ' καὶ τὶ ὁμορφιά πιά εἶχε!

τσέργα(ἡ)=ἡ σκέπη τῶν ἀμαξιῶν. Συνήθως ἦταν ἀπὸ χαλιά (ὑφαντά), σεντόνια, μουσαμάδες. Σὲ πανηγύρια ἢ ὅταν μεταφέρανε νύφη ἢ «τσέργα» ἦταν ἀπαραίτητα ἀπὸ σινδόνη μὲ δαντέλλα καὶ μάρκα,

τσερβέζ(ὁ)=τὸ καφέ—μπρίκι.

τσιοβεδάκ' (τὸ)=τὸ καφέ—μπρίκι.

τσίκνα(ἡ)=τὰ βρεγμένα ρούχα ἀπὸ οὔρα.

—Τὶ τσίκνες εἶναι αὐτὲς πάλε!... (βλ. καὶ «πλάτσα»).

τσίκνης, -α, -κο(ὁ, ἡ, τὸ)=τὸ παιδί, πὸν βρέχεται (ἐπάνω του).

—Τὸ τσίκνικο πάλε, ὡς τὸ λαιμὸ εἶναι!... (βρεγμένο).

—Ὁ τσίκνης ὄλα τὰ ξεραίνεται (τὰ ξέρει), μόνε αὐτὸ δὲ ξέρ' νὰ πῆ.

τσιμούρ' (τὸ)=τὸ τσιμπούρι. Σημαίνει πολὺ ἐργατικὸς ἄθροπος.

τσιμπιστέλλα (ἡ)=γυναῖκα μὲ λεπτὰ χαρακτηριστικὰ, χαριτωμένη.

—Τὶ τσιμπιστέλλα! Τὶ ὁμορφ'! τσιμπιλίδα (ἡ)=σπίθα, σπινθήρ.

Βλ. ανέκδοτα, «Ἡ ἀλεποῦ καὶ τ' ἀλεπότ'λο», ἀριθ. 3.
 τσιμπῶ=ζηλεύω, ἀποκοιμοῦμαι.
 —Τσιμπᾶγ' ἀπὸ μέσα! (ζηλεύει)
 —Τὶ μὲ ξύπνησες; Μὲ τσίπ'σε ὁ ὕπνος μὴ στάλα! . . . (κοιμήθη-
 κα λιγάκι).
 τσινῶ=κυρίως κλωτσῶ, ἀλλὰ καὶ
 δυστροπῶ δὲν συγκατανεύω.
 —Τὸ ἄλογό μας, μὲ τσινᾶγ'! . . .
 —Τὶ τσινᾶς, αὐτό, ποῦ σὲ λέγω
 θὰ γέν'! . . .
 —Τσιν'σε καμπόσο, ἀμμὰ ἔστρε-
 ξε (συγκατένευσε).
 τσιποξούρ' (τὸ)=πολὺ ἔξυπνο ἄ-
 τομο.
 —Τὸ τσιποξούρ' γελιέται καμ-
 μιὰ φορὰ; . . .
 τσίτσα - τσίτσα=ἀπὸ λίγο-λίγο.
 —Τσίτσα-τσίτσα νὰ τρῶς τὸ τυρὶ
 —Πολὺ ψωμί καὶ τσίτσα - τσίτσα
 τὸ κασέρ'! . . .
 τσιφι (τὸ)=τετραπέρατος ἄνθρω-
 πος περιποιημένος στὴν ἐμφάνισή
 ἢ ἔχει καὶ τὰ δυὸ προσόντα ἢ
 τὸ ἓνα μόνο.
 —Πρῶτος βγήκε πάλι στὸ σχο-
 λεῖο! Μ'...ἐκεῖνος εἶναι τσιφι κι'
 ἀπανωτοίφ'! . . .
 —Τὶ τσιφι κι' ἀπανωτοίφ' ἦτανε!
 "Ὅλα καινούργια κι' ἀρχοντικὰ
 ρούχα! . . .
 τσογκολόζα (ἦ)=τσαχίνα, ἀδιάν-
 τροπη, ζωηρή.
 —Ἡ τσογκολόζα πεντάρα δὲ
 δίν', γιὰ τίποτα! . . .
 τσόκος (ὀ)=χοντρὸ (πυκνὸ) ὕφα-
 σμα ἢ πλεκτό.
 —Τὸ παλτὸ μ', ποῦ βᾶφ'κε, γέν'
 κε τσόκος.
 τσολιάζομαι=φορῶ κάτι ἢ φέρνω
 ἐπάνω μου, χωρὶς νᾶναι κατάλ-
 ληλ ὄρα ἢ εἶναι ξένο καὶ ὄχι
 δικό μου.
 —Καινούργιο ρούχο τί τὸ τσο-
 λιάσ'κες καθημερινή μέρα! . . .
 —Ἐἓνα πράματα δὲν τὰ τσολιά-
 ζομαι! . . .

τσ'κ (τσουκ)=ὄχι.
 —Τσ'κ! δὲ θὰ πάγω! . . .
 —Δὲν ἔχ' τσουκ καὶ μουκ'! Θὰ
 πᾶς! . . .
 τσουνά (ἦ)=βαρεῖα ὕφαντὰ (χω-
 ρικά), γυναικεῖα ἐνδύματα.
 τσουνκτσουρίζω=λέγω ὄχι, ἀρνοῦ-
 μαι, λέγω (τσ'κ) ὄχι.
 —Τὶ τσουνκτσουρίζεις! Αὐτό, ποῦ
 σὲ εἶπα θὰ γέν'! . . .
 τσουρκμάς (ὀ)=ὁ χαρταετός, οὐ-
 τσουρκμάς.
 τσουρμο (τὸ)=πλήθος, ὄμιλος, πλή-
 ρωμα πλοίου.
 —Περάσανε ἓνα τσουρμο γυναι-
 κες. Ποῦ παγαίν'νε;
 —Ὁ καπετὰν' - Γιάνν'ς πῆρε κι'
 ἄλλο τσουρμο!
 τσουρουφλίζω=καφαλλίζω, τσικνί-
 ζω, καὶ ἔπιτρανεϊακά.
 —Πρόσεξε! Θὰ τσουρουφλίσης
 τὰ μαλλιὰ σ' τὴν λάμπα! . . .
 —Τσουρούφλισες τὴν ὄρνιθα; . . .
 τσούσια=φέρνω στὴ ράχη.
 —Πάρε με τσούσια (λένε τὰ μι-
 κρὰ στοὺς μεγάλους).
 —Τσούσια τόνε πήγανε στὸ
 γιατρό! . . .
 τσουτσούδ' (τὸ)=μικρὸ ὄστρακοει-
 δές. Βλ. καὶ «κολυμπίδ'».
 τσουύχτρα(ἦ)=1) μικρὸ ἔντομο, ποῦ
 προξενεῖ ἔρρεθισμό στὸ δέρμα.
 —Μὲ πορπάτηξε μιὰ τσουύχτρα
 καὶ μὲ τσουύξ'! . . .
 2) ἐκείνη, ποῦ μὲ τὰ λόγια τῆς
 τσουύζει.
 —Ἡ τσουύχτρα, μ' ἔτσουξε πάλι!
 τσαφῶνω=θίγω, πληγῶνω (μὲ τὰ
 λόγια μου).
 —Ἐκεῖνος ἄμα δὲ τσοφῶσ', δὲ
 μπόρ νὰ κάμ'! . . .
 τσουρίδα (ἦ)=φωνὴ διαπεραστικῆ.
 —Μὲ κούφανες μὲ τοῖ τσουρί-
 δες σ'! . . .
 τσουρίζω=φωναίζω, φωνασκῶ, ζητῶ
 φωναίζοντας.
 —Ὅσο καὶ νὰ φωναίξης, ὅσο καὶ

- νά τσουρίζης, δὲ θὰ γέν' τὸ δικό σ' ! . . .
- τσοροκλαίγω = ψευτοκλαίω, κλαψουρίζω.
- Τὶ τσοροκλαίς ; Τὶ θυμήθ' κες πάλε ; Τὶ θέλ' εἰς ; . . .
- τωρνά = πρίν, πρότερον, πρὸ ὀλίγου. τώρα δά !.
- Τωρνά ἦτανε ὀδῶ ! . . .
- Τωρνά ἔφ' γε ! . . .
- τωρνάς = βλ. «τωρνά».
- Τωρνάς πῆγα ! . . .
- Τωρνάς σ' κώθ' κα ! . . .

Υ

- ὑ'εια(ή) = ἡ ὑγεία.
- Σὰ τὴν ὑ'εια, δὲν ἔχ' ! . . .
- Μετ' τ'ς ὑ'ειας σ' ! . . . (μετὰ τῆς ὑγείας σου, μετ' γειά).
- ὑπνοφαγᾶς, ὑπνοφαγοῦ(δ,ή) = ἐκεῖνοι, ποὺ ἀγαποῦν τὸν ὕπνο.
- Ἄμα εἶναι ὑπνοφαγᾶς ὁ ἄθροπος τὶ περιμέν' εἰς ; . . .
- Τέτοια ὑπνοφαγοῦ ! Μεσημέρ' σ' κώνεται ! Πότε δουλεύ' ! . . . .

Φ

- φαγκρίζω = ἀδυνατῶ πάρα πολὺ, γίνουμαι διαφανῆς ἢ εἶμαι διαφανῆς
- Πῶς χάλασε (ἀδυνατήσε) ὁ ἄθροπος ! Φάγκρισε ! . . .
- Ὁ μπερντές φαγκρίζ ! Μέσε γλέπ' νε ἀπὸ ἔσω ! . . .
- φαίνω = ὑφαίνω.
- φακιόλ'(τὸ) = τὸ τσεμπέρι.
- Ἐνα γκαιρὸ οἱ γυναῖκες ὄλο φακιόλια φοροῦσανε ! . . .
- φακιολίζουμαι = δένουμαι μετ' «φακιόλ'» (βάζω στὸ κεφάλι τὸ «φακιόλ'»).
- Στάσ' νὰ φακιολιστῶ και νὰ πᾶμε ! . . .
- φάλλια(ή) = ἡ τύχη.
- Μιά κατσιβέλλα τὴν εἶδε τὴ φάλλια τ'ς ! . . .
- φάλλιατ'ης(δ) = ἀκολουθεῖ ἢ ἐξήγηση.

- φάλλιατ'ου(ή) = ἐκεῖνη, ποὺ βλέπει τὴν «φάλλια».
- Ἦρτε πάλε ἡ φάλλιατ'ου ! . . .
- Ἔχει και τὴν σημασία τῆς φλύαρης, πολὺξερης και ψεύτρας γυναῖκας τῆς φαλτζοῦς.
- Τὶ κάθεσαι και στεναχωριέσαι μετ' τὴ φάλλιατ'ου ; . . .
- φαρμάκα(ή) = ἐκεῖνη, ποὺ λέγει λόγια φαρμακερά.
- Ἡ φαρμάκα μέσε φαρμάκωσε πάλε ! . . .
- φασκιᾶ(ή) = ἡ λωρίδα, ποὺ τυλίγουν τὰ μωρὰ, γιὰ νὰ συγκρατιοῦνται τὰ ροῦχα τους.
- φασκιᾶ(τὰ) = τὰ ροῦχα τοῦ μωροῦ γενικὰ (οἱ πάνες κ.λ.π.).
- φασκιώνω = τυλίγω τὸ μωρὸ στὰ ροῦχα του, στὰ φασκιᾶ του. Ἡ τυλίγω ἕνα τραυματιομένο, πονεμένο μέλος τοῦ σώματος.
- Φάσκιωσ' το καλὰ τὸ παιδί, νὰ μὴ βγάξ' τὰ χέρια τ' και τὰ πόδια τ' ! . . .
- φαταούλας(δ) = ὁ ἀχόρταγος, ὁ ἀπληστος.
- φελί(τὸ) = κομμάτι, φέτα.
- Ἐφαγα ἕνα φελί καρπούζ' ! . . .
- φέλ(ι) = φέλ'(τὸ) = προσθήκη, πρόσθετο κομμάτι, ἐπίσης και δαμαλισμός.
- Ἐβανα ἕνα κομμάτ', ἕνα φέλ' στὸ φουστάνι μ', γιὰ νὰ τὸ φαρδαίνω.
- Ἐβανε φέλ' ! Τὸ δικό μ' τὸ φέλ' ἔπιασε ! . . .
- φέξ'(ή) = τὸ φῶς, ἡ φλόγα.
- Ἄπ' στὸ βουνὸ ἔχ' μιὰ φέξ' ! . . .
- φιάκα(ή) = ἡ παγίδευση, ἡ ψευτιά, τὸ κόλπο.
- Μὴ ντόνε πιστεύ' εἰς ! Δὲ γκαταλαβαίν' εἰς, ποὺ εἶναι φιάκα ; . . .
- Ἀὐτὸ εἶναι δικιά τ' φιάκα, γιὰ νὰ καταφέρ' ἐκεῖνο, ποὺ θέλ' ! . . .
- Σημαίνει και ψεύτης, κολπαδόρος, κατεργάρης ἄνθρωπος.
- Ἀὐτὸς εἶναι μιὰ φιάκα ! . . .
- Ἐκεῖν' εἶναι μιὰ φιάκα ! . . .

φίδια ζώνουμαι=θυμώνω, ἀγανακτώ.

—Ἄμα τ' ἄκ'σα, τὰ φίδια ζώθ'κα!

—Τὶ ζώθ'κες τὰ φίδια τόσο πολὺ; Τὶ σὲ νοιάξ'!...

φίκα—φίκα=καταγέμιστα, ἀδιαχώρητο, φίσκα.

—Γέμ'σε ὁ τενεκὲς (μὲ νερό κ.ἄ.)

φίκα—φίκα!...

—Μέσ' τ' ἀμάξ' ἤντανε φίκα—φίκα!... Ὅλ' ἀπανωτοί!...

φιν-τίκ'(τὸ)= ἀνθρωπος ἔξυπνος, σβέλτος, μικρόσωμος.

—Τήνε εἶδες; Εἶναι ἓνα φιν-τίκ'!...

φισσοῦ(ῆ)=ἔσάρκα λεπτή, ποὺ φοροῦσαν οἱ γυναῖκες στὸ κεφάλι.

φίστουλας(ὸ)=συρίγγιο.

—Ἐχ' φίστουλα καὶ πῆγε νὰ τὸνε γητέψ' (γητεύω).

φκιερώνω=ἀδειάζω.

—Θὰ φκιερῶσω τὸ τσουβάλ'!... Σημάνει καὶ εὐκαιρῶ.

—Ἄμα φκιερῶσω, θάρτω!...

—Ποῦ νὰ φκιερῶσω ἐγὼ μὲ τόσα παιδιά!...

φλογκάρ(ῆ)=ἡ φωτιά, ποὺ ἀνάβουν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Βλ. «Ἡθῆ κι' ἔθιμα», σελ. 19, κεφ. «Οἱ φλογκάρες».

—«Ἄντε νὰ πηδήξουμε φλογκάρ(ῆ), νὰ ρίξουμε τοὶ ψύλλ' μας!»

φουγκέτρι(τὸ)=τὸ βουκέντρι.

φουκάρ'(ῆ)=εἶδος θαλασσίου φυτοῦ. Βρίσκεται συνήθως στὴν παραλία, προσκολλημένη στὰ φύκη, ὡσὰν ἐλαφρόπετρα, μὲ χρῶμα ἀνοικτὸ φαῖο. Τὴν μαζεύουν, τὴν ξηραίνουν, τὴν κοπανίζουν σὲ σκόνη, τὴν ὁποία βράζουν μὲ λάδι καὶ εἶναι φάρμακο, γιὰ τοὺς ρευματισμοὺς καὶ γενικὰ πόνους. Ὅταν τὸ βράζουν ἀνάβει ἐκεῖ ὁ τόπος καὶ καίει. Ἐπίσης μεταχειρίζονται τὴν «φουκάρ'» οἱ γυναῖκες στὰ μάγουλά τους, γιὰ

κοκκινάδι. Τάχα ἦταν διαρκείας καὶ δὲν ἔφευγε γρήγορα.

—Αὐτὴ φορεῖ φουκάρ' καὶ ἔχ' τέτοια μάγουλα κόκκινα!...

φουκάρ'(τὸ)=θηγάρι (δέρμα, τομάρι), φηγάρι.

—Πάστρεψα τὸ χέλ' καὶ βγήκε ἡ πέτσα τ', φουκάρ'!...

—Μ' ἔβαλαν στὴ ράχη μ' γμάξ' καὶ φουκάρ' βγαίν' ἡ πέτσα μ'! φούντα=«πόντισον». Ἐπίσης καὶ φωτιά, βλ. περιγραφή τῆς «σαρδέλλας».

—Φούντα τὴν ἄγκυρα!...

φουντάγιο(τὸ)=ἡ τρύπα, ὅπου περνᾷ τὸ σχοινὶ «ἡ πρυμέτσα ἢ ἡ ρουμέτσα», γιὰ νὰ ἀράξουν, «νὰ φουντάρουν».

Εἶναι ἡ «σαμαντούρα» λεγόμενη, ὅπου προσδένονται τὰ καΐκια, γιὰ ν' ἀράξουν. Βλ. λέξ. «σαμαντούρα».

φουντάρω=ἀράζω, ποντίζω τὴν ἄγκυρα, γενικὰ ποντίζω.

—Μὴ κλαῖς σὲ λέγω! Θὰ πᾶ' νὰ σὲ φουντάρω καὶ γὼ δὲ ξέρω ποῦ! (ὅταν φοβερίζουν τὰ παιδιὰ τᾶτακτα).

φουρφοουρίζω=τὸ περπάτημα τοῦ ψύλλου στὸ σῶμα, καὶ κάθε παρόμοια ἐνόχληση.

—Ἐνας ψύλλος μὲ φουρφοουρίζ'!

—Τὶ μὲ φουρφοουρίζ' δὲ γξέρω!

φουσκί(τὸ)=λίπασμα, κοπιὰ χωνεμένη.

—Ἐβαλα τοὶ γλάστρες μας φουσκί!—φουσκί καλὸ βάλε.

φουστανλίκ'(τὸ)=ὑφασμα γιὰ φόρεμα.

—Τήνε ἔφερε, λέγ' τρία φουστανλίκια!...

φούχτα(ῆ)=τὸ ἐσωτερικὸ τῆς παλάμης, τὸ περιεχόμενό της, ἢ παλάμη καὶ χούφτα.

φραγανιά(ῆ)=ἡ φρυγανιά.

—Ἡ φραγανιά στὴ φώβολ' (σιγανή, λίγη φωτιά) γένεται καλή.

φρένα(τά)=ἡ στενοχώρια, πλήξη.

—Μ' ἔπιασανε τὰ φρένα και κόντεψε νὰ σκεπάσ' ἡ καρδιά μ' (νὰ λιποθυμήσω) ! . . .

φρενιάζω=στενοχωροῦμαι, πλήττω.

—Φρένιασα, πού τὴν ἄκουγα νὰ λέγ', νὰ λέγ', ἀμμὰ εἶπα νὰ μὴ μιλήσω ! . . .

—Σήμερα δλομόναχος στὸ σπιτ', φρένιασα ! . . .
φτενὸ(τὸ)=λεπτὸ (σὲ πάχος).

—Κόψε μιὰ φτενὴ φέτα ψωμί !
φτωήχ'(τὸ)=ὁ δικτῶνος. Ἐκκλ. βιβλίο ἀκολουθιῶν.

—Ἐνα γκαϊρὸ στὸ σκολεῖο μά-θαιναμε γράμματα μὲ τὸ φτωήχ' !
φύλλο(τὸ)=ἀκολουθεῖ φράση :

—Μὲ πήρανε ἀπὸ φύλλο κι' ἀπὸ φτερό ! . . . (μὲ δεχτήρανε μὲ ἐξαιρετικὴ εὐχαρίστηση, μὲ φιλοφρονήσεις).

φύλλα(τὰ)=ζυμαρικό, οἱ «γιοφκάδες» λεγόμενοι. Ἀφοῦ κάμνανε τὴ ζύμη, μὲ γάλα κι' αὐγὰ (ἀλευρι και σημιγδάλι μαζι) κι' ἀνοίγανε τὰ φύλλα, τὰ κόβανε σὲ σχῆμα ρόμβου, ὡς ἕνα πόντο μέγεθος και τὰ ἀπλώνανε στὴ μεσάλα νὰ στεγνώσουν.

—Σήμερα ἔκαμαμε φύλλα ! . . .

—Ἐχτὲ ἔφαγαμε φύλλα ! . . .

φύτιροδις=μιὰ χαρὰ, ξανὰ γίνηκε νέος, νέα, γερός, γεροῖ.

—Τόνε γλέπ'ς ! Ἀρρώστ'σε, ἤντανε τοῦ θανατᾶ, ἀμμὰ φύτιροδις πάλε τόνε εἶδα ! . . .

φώβολ'(ἡ)=τὸ ἀπομεινᾶρι τῆς φωτιάς στὸ μαγκάλι, στὸ τζάκι, πού λέγεται και «χώβολ'».

—Ἐψησα καμπόσ' πατάτες στὴ φώβολ' ! . . .

φωτίκ'(τὸ)=τὸ δῶρο τῆς νουνᾶς, κατα τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων. Ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μιὰ λαμπάδα γιὰ τὴν ἐκκλησία, ἀσπρη πάντοτε, και ξηροὺς καρπούς, περασμένους σὲ κλωστής. Σῦκα, πορτοκάλια, μῆλα ὅλα μὲ τὴ σειρὰ σὲ «ἀρμα-

θιές» τὰ κρατοῦσαν στὸ χέρι και τὰ πήγαιναν στὸ «ἀναδεξιμ'». Ἀπαραίτητα τὸ «φωτίκ'» ἔπρεπε νὰ ἔχη και διάφορα κουφέττα και «καλλιτσάκια» (ζαχαρωτὰ σὲ σχῆμα κυκλικό).

X

χαβαλές (ὁ)=πολὺ φορτίο, ἀλλὰ σὲ ὄγκο (πού καταλαμβάνει ὄγκο).

—Τὸ κατ'κ' εἶναι πολὺ χαβαλέ ! . . .

—Τὶ τὸ γιόμ'σες ἔτ'ς τ' ἀμάει σ';
Τὶ χαβαλές εἶναι αὐτός ; Πῶς θὰ πᾶς ; . . .

Σημαίνει φορτίο, χωρὶς ἀξία. Ἐπίσης τροφὴ ἀδύνατη, ἀλλὰ πού γεμίζει τὸ στομάχι πολὺ.

—Ἄλλαξανε σπιτ' ! Τὶ εἶχανε δά ! Χαβαλέ ! . . .

—Φούσκωσε τὸ στομάχ', ἀμμὰ λήγορα θὰ πεινάσ'με ! Αὐτὸ τὸ φαγὶ εἶναι μόνε χαβαλές ! . . .

χαβούτ'ς (τὸ)=τὸ καρόττο.

χαζιρεύουμαι = ἐτοιμάζουμαι, διορθώνουμαι.

—χαζιρεύουμαι ἐγὼ μάνε-μάνε (ἀμέσως) ! . . .

—Γιὰ, πού πάλε χαζιρεύ'κες ; . . .

χαϊβάν' (τὸ)=τὸ ζῶο, τὸ κτήνος.

—Ἐδωκα τὰ χαϊβάνια νὰ φάνει !

—Χαϊβάν' πιά εἶσαι και δὲ γκαταλαβαίν'ς ; . . .

χάλαβρο (τὸ)=γενικὴ καταστροφὴ. (Ἀκολουθεῖ φράση).

—Ἄς τα ! Ἡῦρα τὸ μύλο χάλαβρο ! (Δηλ. γίνηκε καταστροφὴ διάσταση. ἀνακατωσούρα). Βλ. παροιμ. ἀριθ. 32.

—Ἐπρεπε νὰ μὴ φτάσ'νε, ὡς ἐδῶ ! Τώρα, πού γέν'κε ὁ μύλος χάλαβρο, πού νὰ μονιάσ'νε (συμβιβαστοῦν) ! . . .

χαλαχόιντας (ὁ) = ἀνόητος, χαζός, ἡλίθιος.

—Ὁ χαλαχόιντας, τὸ ἔεχασε ἴσαμε νὰ κάμ' δυὸ πορπατηξιές, τὶ τόνε εἶπες ! . . .

χαλαχόυνταινα (ή) = βλ. χαλαχόυν-
τας.

χάπιτο (τό) = χαμένος, «χαμένο
ροῦχο» χάπατο.

—Αὐτό τό χάπιτο θά λά σέ τε-
τελειώσ' τή δουλειά σ' ! . . .

χαρά (ή) = ή στέψη, ό γάμος, ή χαρά

—Καί στή χαρά σ' ! . . . (εὐχή).

—Σήμερα γέν' κε μιὰ χαρά ! . .

χάρ' (ή) = ή χάρη, ή θεική χάρι.

—Κάμ' τε καί χάρες ! Μόνε για-
τρικά ; . . . Κι' οἱ χάρες θά βοη-

θήσ' νε ! (Χάρες εἶναι γενικά τό
«διάβασμα» τοῦ ἱερέα, «διάβα-

σμα» ἑνός ρούχου τοῦ ἀρρώστου
τοῦ στενοχωρημένου, τοῦ θυμώ-

δους, θύμισμα μέ λουλούδια τοῦ
Ἐπιταφίου, πλύσιμο μέ αγίασμα

διαφόρων Ἁγίων (στό κεφάλι
π.χ. ἄν ὑπάρχη πονοκέφαλο κλπ.)

«νά ξεφορεθῆ ὁ παμπᾶς» ἀπάνω
στόν ἀρρωστο, νά δείξη ὁ ἀρρω-

στος τήν ὥρα, πού ὁ ἱερέας «λέγ'
τό ἔξαιρέτω», γιά «νά ξεραθῆ

τό κακό» (στό ἀρρωστο μέλος) κἀ.

χάρ' καί παραταγειά(ή) = κέφι, δύ-
ναμη, εὐεξία.

—Ποῦ θά λά πάγω ; Μόλις σ' κώ-
θ' κα ἀπό τήν ἀρρώστια ! Ἔχω

τῆ χάρ' καί τῆ μπαρταγειά ! . .
ξέρ'ς ! . . .

χάρη—σπολάτ'(τό) = τό εὐχαριστῶ.

—Πιά σκοτώνεσαι, γιά τό γιόσ' !

Θ' ἀκούσης τό χάρη—σπολάτ' !

χαριτώνω = χαρίζω χαρίζομαι.

—Ἐγὼ τίποτα δέ χαριτώνω ! Τό
λόγο μ' θά τότε πῶ.

—Οὔτε τό διάβολο θυμιάμα δέ
χαριτών' ! . . .

χάρτα(ή) = δ χάρτης κτηματολόγιο.

—Κάντανε ὁ καπετάνιος καί εἶχε
τῆ χάρτα μπροστά τ' ! . . .

—Στή χάρτα τοῦ χωριοῦ, εἶναι
οὔλα τὰ χωράφια καί τ' ἀμπέλια

σχεδιασμένα.

χάχας(δ) = δ χαζός, ἐκεῖνος, πού γε-
λάει χωρὶς λόγο.

—Τὶ γελᾷς μπρέ, χάχα ! . . . Τὶ
εἶδες καί γελᾷς ; . . .

Ἐκεῖνο τό χάχα πῆγε νά πάρ' !
(σύζυγο π.χ.).

χελώνα(ή) = ή χελώνη. Βλ. καί «ἀχε-
λώνα».

χελών'(τό) = ἀνοιχτός ἀδένας τοῦ
λαιμοῦ. Βλ. καί «ἀχελών».

χελωνιάρ'ς, -ρα, -κο (δ, ή, τό) = μέ
ἀνοιχτούς ἀδένας στό λαιμό. Βλ.

καί «ἀχελωνιάρ'ς».

—Ἐκεῖνονα τό χελωνιάρ' πῆρετί !

—Ἡ μάννα τ' ἤντανε χελωνιάρα
καί τό παιδί χελωνιάρ'κο γέν'κε !

χέρ'(τό) = τό χέρι.

—Αὐτός ἔχ' χέρ' ! (εἶναι κλέ-
φτης).

—Ἄμα ἔχ' τό χέρ', δέ γκάμ',
γιά μᾶς ! . . .

—Δῶσε λίγο χέρ' ! (βοήθησε λί-
γο).

—Δίν' κι' ὁ θεῖος τ'ς ἕνα χέρ' !
(τούς βοηθεῖ χρηματικῶς).

—Ὁρα τ' καλή, πού πῆγα στή
Μπόλ' μ' ἔδωκε ἕνα χέρ' ! (μέ

καθοδήγησε κάποιος).

χερόμυλος(δ) = μικρός (πέτρινος)
μύλος, πού τόν χρησιμοποιοῦν

στά σπίτια καί βγάζουν ἀλευρι ή
«μπληγούρι» (βλ. λέξη).

Ἐο χειρόμυλος εἶναι δυό πέτρες,
ή μία ἐπάνω στήν ἄλλη. Ἡ ἐπά-

νω ἔχει τό χεροῦλι, ἀπ' ὅπου τόν
γυροῦν.

χήνα, χήνος (δ, ή) = χαζή, χαζός,
(φυσικά καί τὰ γνωστά πουλιά).

—Ἐκεῖνος ; Ἐκεῖν' ή χήνα τό
εἶπε ; . . . (ή χήνα πάει σ' ὄλα

τά γένη).

χηνάρ'(τό) = χαζός (πάει καί στά
τρία γένη).

—Ἡ νύφη τ'ς ; Ἐκεῖνο τό χη-
νάρ' ; . . .

χηνόσκατο(τό) = ἀκολουθεῖ φράση :

—Τὶ τινάχ'κες, σά ντό χηνόσκα-
το ; μωρή . . .

Ἡ φράση αὐτῆ λέγεται, ὅταν μι-
λήση κάποιος ἐκεῖ, πού δέν πρέ-

πει. Κυρίως όταν είναι μικρός στην ηλικία και δεν πρέπει να παίρνει μέρος, στις δημιλίες των μεγάλων.

—Τι τινάζεσαι, μωρό, από 'κει, σὰ τὸ χηνόκατο! . . .

χρηιός, χρηιά(δ, ή)=χῆρος, χήρα.
χίζ'(τὸ)=δύναμη, φόρα.

—Πῆρα ἕνα χίζ' και πῆγα και τ'ς ἔκαμα, ἀπ' ἀσπροῦ (πῆρα μιὰ φόρα και πῆγα και τοὺς πιάστηκα).—Μπόρω γὰ νὰ πηδήξω τὸ χαντάκι! Ἄμα πάρω ἕνα χίζ'! . . .

χίλαλας(δ)=χαζός, ἠλίθιος.
—Κρῖμα! τέτοιοι γονοί, νάχ'νε τέτοιο γιό! Χίλαλας ὁ καμένος!

χιλές(δ)=πράξη ὄχι καλή, κλεισιὰ, ὑπονόμηση τῆς γαλήνης τοῦ σπιτιοῦ, τῆς ἐργασίας, διαβολή.

—Τὰ μπουντίγια ἔφαγανε κᾶτι ροῦχα. Χιλές γέν'νε μέσα στὸ σπῖτ'! (Εἶναι ἐνδειξη κλεισιᾶς).

χιλετζίκια(τὰ)=οἱ μικροπονηρίες τῶν παιδιῶν κατὰ τὸ παιχνίδι.

—Ἀὐτὴ κάμνει χιλετζίκια και δὲ τῆνε παίζ' με! (Βλ. και «μπουζούκ»).

χιργκελές(δ)=ἄλογο σὲ ἄγρια κατὰσταση, πού τὰ χρησιμοποιοῦσαν, γιὰ τὸ ἄλωνι.

Οἱ τοιφλικιοῦχοι τὰ διατηροῦσαν μέσα στὸ δάσος, στὸ βουνό και τὰ πιάνανε, ὅταν τὰ χρειαζότανε μὲ τὸ «λάσο».

Ἐπίσης, γενικὰ σημαίνει και ἄνδρας ἢ γυναῖκα, χωρὶς συμπεριφορά, ἀδιάντροποι, ἀλήτες.

—Πῶς κατάντησε αὐτὸ τὸ παιδί! Χιργκελές! . . .

χίρτα(ή)=ἄνθρωπος, χωρὶς καμιὰ ἀξία, ἀλήτης, χιρτίνς, χιρτίνα.

—Ἡ χίρτα μόνε τσιγάρα, ρακὶ και τίποτε ἄλλο! (πάει και στὰ τρία γένη).

χομπάτα(ή)=γυναῖκα χονδρὴ στοὺς τρόπους και ἀνεπιτήδεια. Λένε

και ἀνεπιτήδεια. Λένε και «χομπάτ'ς».

—Τέτοια χομπάτα γυναῖκα πρώτ' φορά γλέπ'νε τὰ μάτια μ'! . . .

χομπάτ'κο(τὸ)=χονδροειδὲς πρᾶγμα, ἀκαλαίσθητο, παιδί ἀνεπιτήδαιο.

—Τι χομπάτ'κο κέντημα εἶναι ἐκεῖνο, πού ἔκαμε ἡ Τασιώ!

χοντροδαχτύλα(ή)=ἀνεπιτήδειος, ἀνεπιτήδεια. Λένε και «χοντροδακτύλ'ς χοντροδακτύλ'κο».

—Ἄντε μπρέ, χοντροδαχτύλα, πού θὰ κάμ'ς ἐσὺ τέτοια φιλοδουλειά.

χοτζιέτ'(τὸ)=τίτλος ἰδιοκτησίας, τὰ ὑπάρχοντα.

—Μὴ παγαίν'ς ἐκεῖ νὰ ψουνίξης! Ἐκεῖνος και τὸ χοτζιέτ' τοῦ σπιτιοῦ σ' θὰ σὲ γυρέψ'! (εἶναι πολὺ ἀκριβός).

—Πόσα τὸ δίν'ς αὐτὸ τὸ ἄλογο; Δὲ θὰ μὲ γυρέψης και τὸ χοτζιέτ' τοῦ σπιτιοῦ μ' γιὰ! . . . (δὲν πιστεύω νὰ τὸ δίνης πανάκριβα).

χουλιάρα(ή)=ἡ κουτάλα. Ἄνδρας ἢ γυναῖκα, πού ἀνακατεύουνε λόγια.

—Ἡ χουλιάρα πάλε μέσε ἀνακάτεψε! . . .

χουλιαράκ'(τὸ)=τὸ κουταλάκι.

χουλιάρ'(τὸ)=τὸ κουτάλι.

χούντια=ἐμπρός. Εἶναι ἔκφραση χυδαία. Συνήθως λέγεται στοὺς σκύλους, δηλ. «ἐπάνω του!» ἢ «ἄρπα τον!»

χούρμανος(δ)=ἄντρας χοντρὸς στοὺς τρόπους και δυσκίνητος.

—Ὁ χούρμανος κά'ντανε ἐκεῖ πέρα και δὲ γύρ'σε νὰ πῆ ἕνα λόγο τόση ὥρα, πού ἤμ'νε ἐκεῖ! . . .

χουσιμέτ'(τὸ)=δουλειά, θέλημα, χουσιμετεύω=ὑπηρετῶ, κάμνω δουλειές, θελήματα.

χούφτα(ή)=ἡ παλάμη, τὸ περιχόμενο τῆς παλάμης, κᾶτι λίγο.

—Ἐφαγα μιὰ χούφτα σταφίδες.

—Μὲ τρώγ' ἢ χούφτα μ'! . . .

— Ἡ μάinna τ'ς, μιὰ χούφτα ἀ-
 πόμενε! . . . γέρασε! . . .
 (Βλ. καὶ «φούχτα»).

χουφτίζω=πιάνω, γεμίζω τὴν χού-
 φτα.

—Τὶ χουφτίζεις πάλε ἐκεῖ; τί
 τρῶς; . . .

χουχουλίζω=μὲ τὴν ἐκαινοῇ ζεσταί-
 νω τὰ χέρια μου, τὰ χέρια ἐνὸς
 μωροῦ ἢ ὑγραίνω τὸ τζάμι, γιὰ
 νὰ τὸ καθαρίσω (πρόχειρα).

—Χουχούλισε τὰ χέρια σ', νὰ τὰ
 ζεστάνῃς! . . .

—Οἱ καλὲς οἱ νοικοκυρὲς δὲ χου-
 χουλίζνε καμμιὰ φορὰ τὸ τζάμι!
 Ἐχ'νε πανὶ βρεμένο καὶ τὸ πα-
 στρεύνε! . . .

χοχλυδάκ' (τὸ)=ἡ κόγχη, κογγύλη.
 Σημαίνει τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς κα-
 λῆς ἀνατροφῆς, περιποιήσεως τοῦ
 παιδιοῦ, καθαριότητος καὶ ὑγείας

—Τὰ μεγαλών', σὰ τὰ χοχλυδά-
 κια! . . .

—Τὸ καμμένο, σὰ τὸ χοχλυδάκ'
 μεγάλωνε, ἀμμὰ καθὼς ἀρώστ'σε
 ζάρωσε! . . .

Συνηθίζουσι καὶ στὰ ζῶα, πουλιὰ
 αὐτὴν τὴν ἐκφραση.

—Τὰ πουλάκια μας, σὰ τὰ χο-
 χλυδάκια μεγαλών'νε! . . .

—Τὰ κατσιάκια, σὰ τὰ χοχλυ-
 δάκια εἶναι! . . .

χράμ' (τὸ)=μάλλινο ὑφαντὸ σινδόνι
 κουβέρτα.

—Ἐφανα χράμια δὶμ'τα! . . .

—Τὰ χράμια μας εἶναι ἄσπρα,
 μὲ λουριὰ καφεδιά! . . .

χρεία (ἡ)=τὸ ἀποχωρητήριον. Ἐπί-
 σης ἄνθρωπος βωμολόχος.

—Ἡ χρεία ἀνοιξε πάλ' τὸ στο-
 ματάκι τ'! . . .

χρήζω = ὑπακούω, ὑπολογίζω, σέ-
 βομαι.

—Δὲ χρήζῃ κανένα! (δὲν ὑπα-
 κούει). Τὰ παιδιὰ πρέπ' νὰ χρή-
 ζνε! . . .

χτικιάρ'ς, α, κο, (ὁ, ἡ, τὸ) = φθισι-
 κός, ἡ, ὁ.

χτικιὸ (τὸ)=ἡ φθίσιον.

—Μπήκε τὸ χτικιὸ μέσα πᾶνε ὄλα
 τὰ παιδιὰ τ'ς! Νὰ μὴ μπῆ μέσα
 σ' ἓνα σπῆτ'! τὸ χτικιὸ!

χτύπ'σε τελέγραφος=ἦλθε τηλεγρά-
 φημα.

—Ἐρχεται ἡ κόρη τ'ς σήμερα!
 χτύπ'σε τελέγραφος! . . .

χύσ' (ἡ) = ἀναγκαστικὸ ξεφόρτωμα
 πλοίου, σὲ καιρὸ φουρτούνας, ὅ-
 ταν ῥίχνουν τὸ φορτίο (τὸ χύνουν)
 στὴ θάλασσα.

—Ἐκαμανε χύσ', γιὰ τὸ ἔπια-
 σε ἓνας καιρός, λέγ', στὸ δρόμο,
 ποὺ κόντεψε νὰ πινηγοῦνε! . . .

—Τὸ κατ'κ' μας ἔκανε χύσ'! . . .

χώβολ' (ἡ)=ἀπομεινάρι τῆς φωτιᾶς
 ζεστὴ στάχτη, χωνεμένη φωτιά.

—Ἐψησα πατάτες στὴ χώβολ'! . . .
 Βλ. καὶ «φρόβλ'».

χωρατᾶς (ὁ) = τὸ ἄστειο, ὁ ἄστεϊ-
 σμός.

—Τὶ χωρατέδες εἶπε ἀπόψε πάλε
 ὁ Γιωργῆς! . . .

χωρατατζῆς (ὁ)=ἄστεϊος ἄνθρωπος.

—Πολὺ χωρατατζῆς ἄθροπος
 εἶναι! . . .

χωρατεύω=ἄστεεύομαι.

Χωρατεύ'ς, γιὰ ἀλήθεια λές; . . .

χώρις=χωρὶς.

—Χώρις νὰ τὸ πῶ, πῶς ἀπ'λοή-
 θ'κες ἄσού;

—Ἐγὼ θὰ πάγω, ἀμμὰ χῶρις
 καρδιά! . . .

Ψ

ψαστίκα (ἡ)=ἡ ζηλόφθορον.

ψαστίκ'ς (ὁ)= »

ψαστίκ'κο (τὸ)= »

—Ἀπὸ ψαστίκ' ἄθροπο μακροτά!

—Τὴ μψαστίκα! κάνε δὲ χάραξε
 τὸ χεῖλι τ'ς! κάνε δὲ χάρ'νε! . . .

Ψεβῆ (ἡ) = ἡ εὐσεβεία (ὄνομα κύ-
 ριον). Βλ. καὶ «Ἐψεβή».

ψειροὸ (τὸ)=γενικὴ φθειρίαση.

—Ἄνοιξε τὸ ψειροὸ τ', καὶ πέ-
 θανε! . . .

ψιλοκοπιὰ (ἡ, τό, τά,) = λεπτὰ ἐρ-

γασμένο κᾶτι.

ψιλοτζιτζινίζω=ψηλαφῶ κᾶτι, δηλ. καταγίνομαι σὲ λεπτομέρειες.

—Τὶ τὰ ψιλοτζιτζινίζεις ἔτο' ὄλα;

—Μὴ τὸ ψιλοτζιτζινίζεις (κάποιο ἐργόχειρο, ράψιμο) τόσο;

—Ἐὐὸ ἔτ'ς πού τὰ ψιλοτζιτζινίζεις ὄλα, καμμιά φορὰ δὲν θὰ παντρευτῆς! (Ὅταν ἐξετάζει ἕνα πρόσωπο κάθε πλευρὰ μιᾶς ὑποθέσεως καὶ στὴν παραπάνω πρόταση, ὅταν λεπτολογεῖ γύρω ἀπὸ ἕνα συνοικέσιο).

ψόταφ' (ἦ) = γρήγορα νὰ ψοφήσης (βλαστήμια).

—Ἡ ψόταφ', πού μ' ἔκαψε τὴ γκαρδιά μ'! . . .

—Μωρὴ ψόταφ', πού πῆγες κι' ἄργησες; . . . (ἔδῶ εἶναι κᾶπως πιὸ ἥπια τὰ πράγματα, ὅταν λέγεται ἀπ' εὐθείας).

ψόταφος (ὀ)=βλ. προηγ. λέξη.

ψόταφο (τὸ)=βλ. προηγ. λέξη.

(Οἱ παλαιοὶ τὸ συνηθίζανε, ἀλλὰ ὄχι πάντα μὲ τὴ σημασία βλαστήμιας. Κᾶπως ἀποχρωματισμένη ἢ λέξη).

ψωμάκια (τὰ) = παιγνίδι. Βλ. ἀριθ. 3. κεφ. «Τὰ ψωμάκια».

ψωρίλα (ἦ)=ὑπεροπτικὸς (εἰρωνικὴ ἔκφραση).

—Ἡ ψωρίλα... ἔξεχασε τὰ παληὰ τ'ς! Τώρα εἶδε κομματ' καὶ ξυπαπᾶσ' κε! . . .

ψυχιά (ἦ) = τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ψωμιοῦ (ἢ ψύχα).

—Ἐγὼ ὄλο ψυχιὰς τρώγω! . . . γωνιάδ' δὲ μπόρω! . . .

Ω

ὦρ'σε = ὄριστε, πῶς εἶπες; ἔλα 'δῶ!

—ὦρ'σε, γαμπρέ, κουφέττα! . . .

Ἡ φράση αὐτὴ λέγεται, ὅταν ὑπάρχει ἀπροθυμία, τεμπελιά, ἀδιαφορία. Δηλ., σὰν νὰ λέμε, ἀκόμα καὶ τὰ κουφέττα τοῦ γάμου του, τὰ περιμένει κανεὶς στὰ χέρια καὶ ὄλα τὰ πράγματα.

Ἐπίσης ὅταν δίνεις συμβουλὴ ἐκ τῶν ὑστέρων, παράκαιρα.

—Ναί! τώρα, ἔσένα περίμενα, νὰ μὲ ὀρμηνέψης (νὰ μὲ συμβουλέψης)! Δὲ γξέρω' γῶ! ὦρ'σε, γαμπρέ, κουφέττα! . . .

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΚΑΙ ΑΓΙΑΣΜΑΤΑ

- 1) "Αϊ—"Ανν'ς (—ὁ "Άγιος Ἰωάννης, ὁ μακρὺς). Ἦταν ἄπάνω στὸ γ ι ἄ ρ (βλ. γλωσσάριο λ. «γιαρ'»), ἐκκλησιάκι μὲ ἁγίασμα.
- 2) "Αϊ—"Ανν'ς (=ὁ "Άγιος Ἰωάννης, ὁ κοντός). Ἦταν στὴ μέση τοῦ χωριοῦ κοντὰ στὴ θάλασσα. Τὸν λέγανε καὶ γ ι α λ ἄ κ' (μικρὸς γιαλός), γιατί γέμιζε ἁγίασμα ὅλο τὸ ἐκκλησιάκι.
- 3) "Αϊ—Δημήτρης (=ἁγίασμα στὸ δρόμο τῶν Μετρῶν).
- 4) "Αϊ—Θανάσης (=ἁγίασμα στὸ δρόμο τοῦ χωριοῦ "Εξάστερο).
- 5) "Αϊ—Θόδωρος (=ἁγίασμα).
- 6) "Αγία Κυριακὴ (=ἁγίασμα στὴν παραλία τοῦ χωριοῦ). Τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς τὸ βράδυ, τὰ παιδιὰ κάμνανε πυροτεχνήματα μὲ γκαζωμένα κουρέλια.
- 7) "Αϊ—Κων)νος (=ἁγίασμα στὸ δρόμο τοῦ "Αγίου Δημητρίου).
- 8) "Αγία Παρασκευὴ (=χαλασμένο ἐκκλησιάκι πολὺ παλιό, κοντὰ στὴ θάλασσα, κάτω ἀπὸ τὸν πύργο τοῦ "Αποκαύκου (1). Λένε ὅτι ἡ "Αγία Παρασκευὴ καὶ ἡ "Οσία Παρασκευὴ ἦταν ἐξαδέλφες.
- 9) "Αϊ Σωτῆρος (=ἁγίασμα στὸ σύνορο "Επιβατῶν, Σηλύβριας καὶ Δελωνῶν).
- 10) "Αγία Φανὴ (=ἁγίασμα στὸ μέσο περίπου τοῦ χωριοῦ, κάτω στὸ γιαρ')².
- 11) Προφήτ' "Ηλίας (=ἐκκλησιάκι παλιό, μὲ ἁγίασμα). Τελευταία εἶχε γίνει σύλλογος ἀπὸ μικρὰ ἀγοράκια, ποὺ φρόντιζε, γιὰ τὴν περιποίησή του κάνοντας ἔρανοους. Γινόταν στὴ μνήμη του μεγάλο πανηγύρι.
- 12) "Αϊ—Γιώργης (=ἐκκλησία πολὺ παλιὰ στὴ μέση τοῦ χωριοῦ. "Ο γυναικωνίτης εἶχε καφάσια).
- 13) Σαράντα Μάρτυρ' (=ἐκκλησία μέσα στὸν περίβολο τῶν "Αρχιγενεῶν). Εἶχε κτιστεῖ κατὰ τὸ 1863, σὲ Βυζαντινὸ ρυθμό, ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο εὐεργέτη "Αρχιγένη. Ἐκκλησιαζότανε μόνο οἱ μαθητρίτες, οἱ κοσμητρίτες καὶ οἱ ἐπισκέπτες. Οἱ κάτοικοι ἐπιτρεπότανε νὰ πᾶνε μόνο στὴ μνήμη τῶν Τεσσαράκοντα Μαστύρων, στὴν μνήμη τῶν εὐεργετῶν, καὶ τὴν Μ. "Εβδομάδα.
- 14) "Οσία Παρασκευὴ (=ἐκκλησία μεγάλη, ὅμοια μὲ τὴν "Αγία Τριάδα τοῦ Σταυροδρομοῦ τῆς Κων)πόλεως). Σὲ θέση πανοραματικὴ. Κοντὰ στὸν πύργο τοῦ "Αποκαύκου. Πλούσια διακοσμημένη. Εἶχε πολλὰ ἀφιερῶμα-

1) Βλ. κερ. "Επιβάτες, σελ. 5. 2) Βλ. σ. 85 λ. γιαρ.

τα ἀπὸ πατριῶτες καὶ κυρίως ἀπὸ ναυτικούς, ποὺ βρίσκονται στοὺς Νέους Ἐπιβάτες τώρα καὶ στὴν ἐκκλησία τῆς Πτολεμαίδος (Καϊάρια), ὅπου ἔχουν ἐγκατασταθεῖ πολλοὶ μεγάλοι γεωργοὶ ἐπιβατιανοί, μετὰ τὸ 1922.

ΤΟΠΟΘΕΣΙΕΣ — ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

- Καστέλλι (τὸ).** Τοποθεσία παραλιακῆ, πρὸς τὴ Σηλύβρια. Εἶναι ἡ θέσις αὐτὴ ὄλο βράχοι. Τὰ χωράφια τοῦ Καστελιοῦ ἔδιναν πολλὰ δημητριακὰ καὶ κυρίως βραστερὰ ὕσπρια. Ἀρχίζει ἡ τοποθεσία αὐτὴ ἀπὸ τὸ τρίτο (τελευταῖο) γεφύρι καὶ καταλήγει στὴ θέσις «Κουγιούν—Ντερέ».
- Χαλικόπετρα (ἡ).** Βράχος μέσα στὴ θάλασσα, ποὺ σὲ καιρὸ ἡσυχίας—ὄντας τὰ νερὰ ἤρεμα—ξεχώριζε σὰν νησάκι.
- Μπάνια (τὰ).** Στὴν ἀμμουδιὰ τῆς Χαλικόπετρας γινότανε τὰ μπάνια. Τὸ γιὰρ ἦταν ψηλὸ κι ἔτσι τὸ μέρος ἦταν ἀπάνεμο, κατάλληλο, γιὰ θαλασσινὰ λουτρά.
- Τοῦ Μαυρουδῆ τὴ πήδημα. Χαράδρα. Λέγεται ἔτσι, γιὰτι τάχα κάποιος Μαυρουδῆς πήδηξε μὲ τὸ ἄλογό του, γιὰ νὰ σωθῆ ἀπὸ τὴν καταδίωξη τοῦ ἐχθροῦ, καὶ σώθηκε.
- Ἀράπ**—τεπέδες. Δυὸ τεχνικοὶ λόφοι -Ἄ δρόμος περνᾷ ἀνάμεσά τους. Ὅλη περιοχὴ ἀπὸ τὸ Καστέλι, ὡς τὸν δρόμο τῆς Συλύβριας -ἄλλα τὰ χωράφια λέγεται «Ἀράπ—τεπέ».
- Κατὰ τὸ 1912 ἔχει γίνει ἀνασκαφὴ ἀπὸ κάποιον γάλλο ἀρχαιολόγο, τὸν G. Seuer καὶ βρέθηκε, στὸν βόρειο λόφο, μιὰ σαρκοθάφος καὶ χρυσὰ ἀντικείμενα παλιᾶς ἐποχῆς.
- Ἀλά—γκιόζ.** Περίπου ἑναχιλμ., στὰ βόρεια τοῦ Ἀράπ—τεπέ, εἶναι ἡ περιοχὴ Ἀλά—γκιόζ (Ἀλάχ—γκιόζ=τὸ μάτι τοῦ Θεοῦ), ὅπου ὑπάρχει καὶ μιὰ μικρὴ πηγὴ (μπουρνάρ) μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα.
- Καρτάλ—τεπέ.** Τοποθεσία στὰ βόρεια τοῦ χωριοῦ—δέκα λεπτὰ ἀπέχει—, κατάφυτη ἀπὸ ἀμπέλια. Καρτάλ—τεπέ σημαίνει «ἀεροτάχη», γιὰτι ἦταν ψηλότερο τὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπ' ὅλη τὴν ἄλλη περιοχὴ.
- Γιουνούζ.** Περιοχὴ κατάφυτη ἀπὸ ἀμπέλια. Πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ κάποιον τουρκαλβανὸ ἀγροφύλακα, ποὺ χρόνια τὸν εἶχε ἡ μουχταρο—δημογεροντεία τῶν Ἐπιβατιῶν ἐκεῖ ποὺ πέθανε σ' αὐτὸν τὸν τόπο. Γι' αὐτὸ λέγεται «Γιουνούζ» ἢ «Γιουνουζάκια».
- Καυλοκόπος.** Περιοχὴ στὸ «Ταουκτοση—γιολοῦ» (πτηνοτροφόδρομος). Λένε πῶς ἦταν ἐκεῖ κάποτε Βυζαντινὸ ἀγρόκτημα, γιὰτι ὑπῆρχαν καὶ σωλῆνες νεροῦ. Ὑπῆρχε ἀκόμη παλιὰ βρύση, μὲ τὸ ὄνομα πάλι «Καυλοκόπος».
- Τουκτοση—γιολοῦ** (πτηνοτροφόδρομος). Δρόμος ἀπὸ τὸ Καδῆ—κιοῖ (ὁ Ἱεροδικαστοχώρι) περνᾷ ἀπὸ τὸ ἀγίασμα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, νότια ἀπὸ

τὸ Ἐξάστερο καὶ φτάνει στὴν Κων)πολη. Ἦταν δρόμος χωρὶς καμμιά κίνηση, γι' αὐτὸ μετέφεραν τὰ παλῆὰ τὰ χρόνια, γιὰ τὴν Πόλη, πτηνά. Πρὶν γίνουν τὰ τραῖνα, μετέφεραν «σουρέκια» (κοπάδια) χήνες, γαλλο-ποῦλες κ.λ.π.

Κιουμουρτζή—γιολοῦ (καρβουνόδρομος). Παλιὸς δρόμος ἀπὸ τὸ Καδῆ—κιοὶ πρὸς τοὺς Ἐπιβάτες. Φέρνανε μὲ τις καμήλες καὶ τ' ἀμάξια τὰ κάρβουνα ἀπὸ τὰ χωριά τῆς Στραντζας καὶ τὰ φορτώνανε στὰ μεγάλα πλοῖα γιὰ τὴν ἀγορὰ τῆς Πόλης.

Κεραμαριό (κεραμιδαριό). Μετὰ τὸν Ἀϊ—Γιάννη, σὲ μιὰ χαράδρα, ὑπῆρχε πρὶν ἀπὸ τὸ 1900 κεραμιδαριό, κοντὰ στὴ βραχώδη παραλία. Τὸ εἶχε κτίσει κάποιος εὐρωπαῖος Ἀτάλι (ὁ Μουσιατάλ'ς). Μετὰ τὸν θάνατό του οἱ γιοὶ του τὸ ἐγκατέλειψαν.

Ξεροκαμάρα. Ἀγροτική περιοχή, στὴν παλῆὰ ὁδὸ τῆς Σηλύβριας (ἀμαξωτὴ ὁδός). Ὑπῆρχε μικρὴ πηγὴ, ἡ Ξεροκαμάρα.

Ντοάν—μπαῖρ (τογάν—μπαῖρ=ὑψωμα καπνοῦ). Μεγάλο ὑψωμα στὰ βόρεια τοῦ χωριοῦ, —κάπου εἴκοσι λεπτὰ—κατάφυτο ἀπὸ ἀμπέλια. Εἶχε δύο πηγές. Μιὰ στὰ δεξιὰ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τὴν ἄλλη στὴ θέση «Κεραμίδα».

Κεραμίδα. Τοποθεσία μὲ πηγὴ.

Σκουριάρ'ς. Τοποθεσία ΝΑ τοῦ Ντοάν—μπαῖρ μὲ ὁμώνυμη πηγὴ. Λένε, πὼς ἦταν Βυζαντινὸ ἀγρόκτημα. Πῆρε τὸ ὄνομα Σκουριάρης, γιὰ τὸ νερὸ τῆς πηγῆς εἶχε τὸ χροῖμα τῆς σκουριάς.

Σάζια. Τοποθεσία.

Καβάκια. Τοποθεσία.

Κάραγατς. Τοποθεσία.

Ποταμάκ'(τὸ). Μικρὸ ποτάμι ἀμέσως μετὰ τὸ χωριό, στὰ ἀνατολικά. Τὸ λέγανε συνήθως «τὸ μικρὸ τὸ ποτάμ'».

Τὸ μεγάλο τὸ ποτάμ'. Ξεροπόταμος στὰ ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ.

Τὸ ἄκρωτῆρ'. Ἀκρωτήριο, ποὺ χώριζε τὴν περιοχή τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ τὸ Ἐξάστερο.

Σημ. 1. Οἱ τοποθεσίες γράφηκαν κατὰ περιγραφὴ τῶν κ.κ. Μιχαὴλ Β. Βεῖκου καὶ Ἀντωνίου Ζαριφέ. Ὅλα τὰ χωράφια, τ' ἀμπέλια παίρνανε τὴν ὀνομασία τους ἀπὸ τὴν τοποθεσία, ποὺ βρισκότανε. Λέγανε: — Σήμερα ἔχ'με τρύγο στὸ Σκουριάρ'.—Τὸ Γκαυλοκόπο, τότε τρύγ'σαμε.—Στὸν Ἀϊ—Ἀνν' (Ἅγιος Ἰωάννης) ἀ κά'με φέτο ἄλων'. κλπ.

Σ Η Μ Ε Ι Ω Μ Α Τ Α

1.—*Ἱστορικὰ τῆς προσφάτου ἱστορίας τῆς Θράκης.* Τὸ παρὸν χρονικὸν σημείωμα περιλαμβάνει μέρος τοῦ ἀγῶνος, τὸν ὁποῖον οἱ Θραῖκες διεξήγαγον κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς νίκης τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ Συνεδρίου Εἰρήνης τῶν Παρισίων 1919 — 1920. Ἀποτελεῖ ἀπαραίτητον συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Θράκης.

Κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1918, ὅταν πλέον εἶχε καταστή φανερόν, ὅτι ὁ τερματισμὸς τῆς παγκοσμίου συρράξεως θὰ ἐσφραγίζετο μετὰ τὴν νίκην τῶν Συμμάχων, οἱ Θραῖκες ἐκινήθησαν πλέον ἐνεργότερον κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου, διὰ νὰ προετοιμάσουν διπλωματικὰ ὄπλα εἰς ἐκείνους οἱ ὅποιοι θ' ἀνελάμβανον νὰ ὑποστηρίξουν τὰ ἑλληνικὰ δίκαια εἰς τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων. Δὲν ἦταν πλέον ἐπαρκὲς ὄπλον ὁ στέφανος τῆς πολεμικῆς νίκης. Ἀπητοῦντο ἀδρὰ ἐπιχειρήματα ἀδιάσειστα εἰς τὴν λογικὴν καὶ ἀδιάφυστα κατὰ πάντα, διὰ νὰ δικαιωθῇ ἡ Ἑλλὰς εἰς τὰς νομίμους διεκδικήσεις της, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Θράκης ὡς ἐκ τῆς γειτνιασέως της μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, μῆλον παγκοσμίου ἔριδος, ἦτο ἡ δυσχερεστέρα. Οἱ Θραῖκες ἔσπευσαν κατ' Ὀκτώβριον 1918 ν' ἀναλάβουν τὴν προπαρασκευὴν τοῦ διπλωματικοῦ ἐδάφους διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος τῶν καὶ ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου ἀντίκρουσε μετὰ πολλὴν εὐμένειαν τὴν Θρακικὴν κίνησιν, ἀλλὰ συγχρόνως εἶχε τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴν ἐπιτρέψῃ τυχὸν ἐκδηλώσεις τῶν Θρακῶν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἦσαν κατὰ τὴν γνώμην της ἀσύμφοροι εἰς τὴν κατὰ τὰ ἔθνη δίκαια ἐπίλυσιν τοῦ Θρακικοῦ ζητήματος. Ἐδωκεν εἰς τὸ θέμα τοῦτο ἰδιαιτέραν προσοχὴν.

Ἡ πρώτη Θρακικὴ ἐκδήλωσις ἐσημειώθη τὴν 29 Σεπτεμβρίου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὅπου ἔξει πολυπληθῆς κόσμος Θρακῶν, ἐκδιωγμένος ἀπὸ τὰς ἐστίας του ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων. Εἰς τὴν Θρακικὴν αὐτὴν συγκέντρωσιν ἐλήφθησαν ἀπλὰ προκαταρκτικαὶ ἀποφάσεις. Παρέστησαν εἰς αὐτὴν ὁ Κυριάκος Μητάκος, πρόεδρος τοῦ Θρακικοῦ συλλόγου Ἀλληλοβοήθειας καὶ ὁ Ἀπόστολος Δοξιάδης, πρόεδρος τῆς Πανθρακικῆς Ἐνώσεως Θρακῶν καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Θραῖκες. Οἱ συνελθόντες ἐζήτησαν, ὅπως ἐξασφαλισθῇ ἡ Ἑλληνικότης τῆς Θράκης¹ καὶ προφυλαχθῇ ἀπὸ πάσης μέχρι τοῦ Συνεδρίου εἰρήνης δοκιμασίας καὶ εἴτα πραγματοποιηθῇ ἡ παλιννόστησις αὐ-

1) Ἡ Ἑλληνικότης τῆς Θράκης ἀνὰ τοὺς αἰῶνας, Πολ. Παπαχριστοδοῦλου, Ἀρχ. Θε. Θεσ. τ. ΙΑ'.

τῶν εἰς τὰς πατρίδας των. Τὸ ψήφισμα τοῦτο ἐπεδόθη εἰς τὸν Γάλλον στρατηγὸν Ντ' Ἐσπρέ, ἀρχηγὸν τοῦ μετώπου τῆς Ἀνατολῆς, καθὼς καὶ εἰς τὸν Γενικὸν Διοικητὴν Θεσσαλονίκης Ἀδοσίδη.

Κατὰ τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν, τὸ Θρακικὸν συνέδριον συνήλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας τὴν 14 Ὀκτωβρίου. Ἦδη ἀπὸ τῆς παραμονῆς οἱ Θραῖκες ἐκκινήσαντες ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, εὗρισκοντο εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πρωτεύουσαν, καταλλήλως ἐξουσιοδοτημένοι. Ἦσαν οὗτοι οἱ ἀκόλουθοι: Κυριακὸς Μητάκος, Θ. Φέσσας, Στ. Ψάλτης, Χρ. Τσουντας, Π. Σδρολλάς, Σ. Παπακυρίδης, Π. Τζηρίτης Δ. Βουκάδης, Σ. Νικηφορίδης καὶ Α. Ἀντωνιάδης ἐκπρόσωποι τοῦ Θρακικοῦ συλλόγου «Ἀλληλοβοήθεια», τῆς Θεσσαλονίκης.

Ἐ. Ἀλντίναλμάζης, Δ. Στεφάνου καὶ Σ. Κυριακίδης τοῦ Θρακικοῦ Πολιτικοῦ συλλόγου Θεσσαλονίκης.

Ἀπόστολος Δοξιάδης, Δ. Βογαζλῆς, Ἀ. Βουντρέας, Ἰω. Πετσόπουλος, Φρ. Σαράντης, Σ. Παντερμαλῆς, Ἀλεξιάδης, Παπαμιχαήλ, καὶ Χρηστίδης ἐκπρόσωποι τῆς Πανθρακικῆς Ἐνώσεως Ἀθηνῶν.

Θεμ. Χρυσοβέργης, ἐκπρόσωπος τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου Κατερίνας.

Θ. Ἀραμπατζόγλου τῶν Θρακῶν τῆς Λαμίας.

Β. Μίσιος τῶν Θρακῶν τοῦ Βόλου.

Θ. Βασιλείου τῶν Θρακῶν τῆς Λαρίσης.

Ἀϊναλίδης τῶν Θρακῶν τοῦ Τυρνάβου.

Λογαράς τῶν Θρακῶν τῆς Στυλίδος.

Βαχαρίδης τῶν Θρακῶν τῆς Ὑδρας.

Σ. Σαραντίδης τῶν Θρακῶν τῆς Καρδίτσας.

Γ. Πετράκης ἐκπρόσωπος τοῦ Θρακικοῦ Συλλόγου Σερρών.

Εἰς τὸ συνέδριον μετέσχον καὶ ἄλλα πρόσωπα, ὅπως ὁ Τζῶν Χατζόπουλος, ἄλλοτε μέλος τοῦ Μικτοῦ Λαϊκοῦ Συμβουλίου τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὁ Δ. Τανταλίδης, ἀνώτερος ὑπάλληλος τοῦ ὑπουργείου Οἰκονομικῶν καὶ μετέπειτα ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν καὶ ὁ Σαρανταεκκλησιώτης Ἀθ. Θεοδωρίδης, δικηγόρος.

Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Πανθρακικοῦ συνεδρίου καταρτίσθη τὸ ἀκόλουθον πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν του ἀποτελούμενον ἀπὸ τρία κεφάλαια: α) τὴν σύνταξιν καὶ ψήφισιν προγράμματος περὶ τῆς ἐπιδιωκτέας λύσεως διὰ τὸ ζήτημα τῆς Θρακίας. β) τὴν ἐκλογὴν ἀντιπροσώπων πρὸς ὑποστήριξιν ἐν Εὐρώπῃ τοῦ ψηφισθησομένου προγράμματος γ) ὁργάνωσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι Θρακῶν κατὰ τρόπον ἐξασφαλίζοντα τὴν ἐνιαίαν ἐκπροσώπησιν αὐτῶν.

Οἱ Θραῖκες, ἀναγνωρίσαντες τὴν ἀνάγκην τῆς ἐνιαίας ἐκπροσωπήσεως, ἐνηρόνισαν τὴν δρᾶσιν των μ' ἐκείνην τῶν Μικρασιατῶν. Τοῦτο ἐπετεύχθη ἀμέσως καὶ ἔγινεν κατάδηλον κατὰ τὸ συλλαλητήριον, τὸ ὁποῖον συνήλθεν εἰς τὴν Ὀμόνοιαν τὸ ἀπόγευμα τῆς 14 Ὀκτωβρίου τοῦ 1918. Συμμετέσχον εἰς αὐτὸ ἅλα τὰ σωματεῖα τῶν προσφύγων. Ἐγίναν ἰδιαίτερος ἀντιληπτά

διὰ τῆς ἐνεργοῦ παρουσίας των ἢ Κοινὴ τῶν Ἑλευθέρων Ἑλλήνων Ἐπιτροπεία, ἢ Πανθρακικὴ Ἐνωσις, ὁ Πολιτικὸς σύλλογος τῶν Μικρασιατῶν «Ἐνωσις», ὁ Μικρασιατικὸς καὶ Θρακικὸς Σύλλογος «Καρτερία», ὁ Θρακικὸς καὶ Πανθρακικὸς Σύλλογος Ἀθηνῶν καὶ ὁ Σύλλογος τῶν Φιλιππουπολιτῶν.

Εἰς τὸ συλλαλητήριον παρέστησαν τοῦλάχιστον ἐξήντα χιλιάδες ἄτομα — ἀριθμὸς πολὺ σημαντικὸς διὰ τὴν ἐποχὴν, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ πρωτεύουσα ἀριθμεῖ τότε μόνον μερικὰς ἑκατοντάδας χιλιάδας κατοίκων. Ὅλοι οἱ τυραννημένοι, βασανισμένοι καὶ διωγμένοι ἀπὸ τὴν Τουρκίαν καὶ Βουλγαρίαν Ἕλληνες ἦσαν παρόντες, γεμᾶτοι ἐλπίδας, καταρῶμενοι τοὺς διώκτας των. Ὡμίλησε πρῶτος ἀπὸ τὸν ἐξώστην τοῦ Μπαγκείου ξενοδοχείου, ὁ ἐκπροσωπῶν τὴν Κοινὴν τῶν Ἑλλήνων Ἑλευθέρων Ἐπιτροπείαν Ἀρεῆλης. Ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς μεγάλους Συμμάχους ν' ἀποδώσουν τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, χώραν καθαρῶς Ἑλληνικὴν. Ἐπειτα ὁ ἱατρὸς Δοξιάδης, ἐκπρόσωπος τῆς Πανθρακικῆς Ἐνώσεως, ἠξίωσε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Θράκης, τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι, ὅπως εἶπε, μετέσχον τοῦ πολέμου κατὰ χιλιάδας. «Εἶναι ἀδύνατος κατέληξε, νὰ ὑπάρξῃ εἰρήνη εἰς τὰ Βαλκάνια, ἐφόσον οἱ Βούλγαροι εὐρίσκονται εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ οἱ Τούρκοι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν». Κατόπιν ὁ πρόεδρος τῆς Κοινῆς τῶν Ἑλλήνων Ἑλευθέρων Ἐπιτροπείας Μαργαρίτης Εὐαγγελίδης, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀνέγνωσε τὸ ψήφισμα τοῦ συλλαλητηρίου, γενόμενον διὰ βοῆς ἀποδεκτὸν ὑπὸ τῶν παρισταμένων. Διὰ τοῦ ψηφίσματος τούτου οἱ Θραῖκες διαμαρτύροντο ἐντόνως διὰ τὰς κακουργίας τῶν Τούρκων καὶ τῶν Βουλγάρων εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐζήτησαν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων Ἑλληνικῶν ἑδαφῶν καὶ τὴν ἔνωσιν των μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Ἐπιτροπὴ ἐπέδωκε τὸ ψήφισμα εἰς τὸν ἀντιπρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως Ἐμ. Ρέπουλην, ὁ ὁποῖος παρέσχεν ἐνθαρρυντικὰς διαβεβαιώσεις. Ἡ δικαιοσύνη, εἶπε θριαμβεῦει σήμερον διὰ τῶν συμμαχικῶν ὄπλων καὶ εἶναι εὐτύχημα τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὰ ἡρωϊκὰ κατορθώματα τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ μετέχουν καὶ δεκάδες χιλιάδων ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἡ συντελουμένη παγκόσμιος ἀναδημιουργία, κατέληξεν, δὲν θ' ἀφήσῃ καὶ περαιτέρω ἄλυτρώτους ἀπὸ δουλείας Ἕλληνας.

Εὐθύς μετὰ τὸ συλλαλητήριον ἤρχισε τὰς ἐργασίας του τὸ Πανθρακικὸν συνέδριον. Κατ' αὐτὸ ἔλαβον πολλοὶ τὸ λόγον, ἄλλοι μὲν διὰ νὰ διεκτραγωδήσουν τὰς βαρβαρότητας τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Τούρκων εἰς ὄγκληρον τὴν Θράκην καὶ ἄλλοι διὰ ν' ἀναπτύξουν τὰς ἰδέας των περὶ τοῦ μέλλοντος πολιτικοῦ καθεστώτος τῆς. Ἀπὸ τὰς συζητήσεις οὔτε μία γραμμὴ ἐπετράπη νὰ δημοσιευθῇ εἰς τὰς λογοκρινόμενας τότε Ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας ἢ ν' ἀποσταλῇ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος εἶχε δώσει ὄντως αὐστηρὰς διαταγὰς περὶ τούτου προτοῦ ἀναχωρήσῃ διὰ τὸ Παρίσι ὅπου εὐρίσκετο τὴν 10 Ὀκτωβρίου διὰ τὸ ἐκεῖ συγκληθὲν Συνέδριον τῆς

Ειρήνης. Ἐπεθύμει νὰ εἶναι ἀδέσμευτος ἀπὸ οἰανδήποτε ἀπόφασιν τῶν ἐνδιαφερομένων, ἢ ὁποῖα, κατὰ τὴν κρίσιν του, θὰ ἦτο ἀσύμφορος εἰς τὰ ἐθνικὰ δίκαια. Ἐπίστευεν εἰς τὸ ἄστρον του καὶ εἰς τὴν ἰκανότητά του νὰ διαπραγματευθῆ εἰς τὸ Παρίσι τὸ πρόβλημα τῆς Θράκης καὶ ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς Μεγάλους Συμμάχους τὴν καλύτεραν δυνατὴν λύσιν.

Εἰς τὸ Συνέδριον τῶν Θρακῶν σχεδὸν εὐθὺς ἀμέσως ἐξεδηλώθησαν δύο τάσεις. Ἡ πρώτη ἀντεπροσωπεύετο ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι δὲν ἐπίστευον ὅτι ἡ ἔνωσις τῆς Θράκης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἐφικτὴ καὶ δι' αὐτὸ ἐπρότειναν ἀνδιαμέσους λύσεις. Ὑπεστήριζαν συγκεκριμένως ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ζητηθῆ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἢ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἔνωσις τῆς περιοχῆς ἀπὸ τοῦ Νέστου μέχρι τῆς Ἑλλάδος, δηλαδὴ τῆς Δυτικῆς Θράκης καὶ ἀφ' ἑτέρου ἢ αὐτονομία τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης. Μερικοὶ μάλιστα ἐπρότειναν ὡς λύσιν τὴν αὐτονομίαν ὁλοκλήρου τῆς Θράκης. Πάντες οὗτοι ἐφαντάζοντο ὅτι λύσις, περιλαμβάνουσα τὴν αὐτονομίαν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης, θὰ διηκολύνη τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν εἰς τὰς διαπραγματεύσεις της κατὰ τὸ Συνέδριον τῆς Εἰρήνης. Κατὰ τὰς συζητήσεις ἤρχοντο εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξήτουν νὰ προσανατολισθοῦν ὑπ' αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο τοὺς παρεῖχεν ὁμοίομορφον ἀπάντησιν: Εἶθε ἐλεύθεροι νὰ λάβετε ὁποιαδήποτε κρίνετε εὐλογον ἀπόφασιν. Τῆς κινήσεως αὐτῆς ἠγεῖτο ὁ Ἴω. Πετσόπουλος, ἐκδότης τοῦ «Ριζοσπάστου», ἐφημερίδος τότε σοσιαλιστικῆς.

Τὴν ἄλλην τάσιν ἐξεπροσώπων οἱ ὄπαδοὶ τῆς ἐνώσεως ὁλοκλήρου τῆς Θράκης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Οὗτοι ὑπεστήριζαν ὅτι ὁ Θρακικὸς Ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε πᾶν δικαίωμα ν' ἀποφανθῆ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τι ἐσκέπτετο ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἢ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις. «Κάθε λαὸς—ἔλεγον— εἶναι κάτι τι διάφορον ἀπὸ τὴν ἐπίσημον ἐξουσίαν. Ὁ λαὸς δικαιοῦται ν' ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῶν πόθων του καὶ ἡ ἐξουσία νὰ ἐκδίδῃ ἐνδεχομένως διάφορον ἐτυμηγορίαν. Καὶ ἐπρόσθετον, «ὅτι οἱ Θραῖκες ἔχομεν ὑπέροτατον καθήκον ν' ἀπαιτήσωμεν τὴν ἔνωσιν».

Τὴν ἄποψιν αὐτὴν ὑπεστήριζεν ἀνεκδύτως ὁ Δημ. Τανταλίδης. Πρὸς αὐτὴν συνετάχθησαν ὁ Τζῶν Χατζόπουλος, ὁ Γ. Σκαλιέρης καὶ ὁ Κυρ. Μητάκος καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' οἱ φρονούντες ταῦτα ἀπετέλουν τὴν μειοψηφίαν. Τοῦναντίον οἱ ἄλλοι ἦσαν οἱ πολυπληθέστεροι. Καὶ αὐτῶν ἡ πρότασις περὶ αὐτονομίας τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἐλήφθη ὡς ψήφισμα τοῦ Πανθρακικοῦ συνεδρίου. Μία ἐπιτροπὴ αὐτοῦ τὴν ἐπέδωκεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ εἰς μερικοὺς πρεσβευτὰς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Τὸ Ὑπουργεῖον ἅμα τῇ λήψει τοῦ ψηφίσματος ἐφρόντισε νὰ τὸ ἐξουδετερώσῃ.

Οὔτε εἰς τὰς ἐφημερίδας, διατελούσας ὑπὸ λογοκρισίαν, ἐπέτρεψε νὰ τὸ δημοσιεύσουν, οὔτε εἰς τὸ τηλεγραφεῖον νὰ τὸ διαβιβᾷ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ὁ γράφων τὸ παρόν, ἀπὸ ἐπαγγελματικῶν καθήκων ὡς ἀνταποκριτῆς

τοῦ «Βήματος τοῦ Σικάγου», μεγάλης Ἀμερικανικῆς ἐφημερίδος τοῦ Σικάγου, κατέθεσεν ἅμα τῇ λήξει τοῦ συνεδρίου ἓνα τηλεγράφημα ἀναφερόμενον εἰς τὸ θέμα τοῦτο, ἀλλ' εἰδοποιήθη ὑπὸ τοῦ τηλεγραφεῖου περὶ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς ἀποστολῆς του. Ἔτσι ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἦτο πλέον ἐλεύθερος κατὰ τὰς διοργανωτικὰς ἐπιχειρήσεις του νὰ κινηθῆ, ὅπως ἔκρινεν ὁ ἴδιος εὐλογον.

Τὴν 25ην Ὀκτωβρίου, ἦτοι δώδεκα ἡμέρας μετὰ τὴν ἐναρξίν του, τὸ Πανθρακικὸν Συνέδριον ἐτεράτισε τὰς ἐργασίας του, ἀφοῦ προηγουμένως ἐξέλεξε παμφηφεί τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Θρακῶν ἢ ἄλλως ὀνομαζομένην Διευθύνουσαν Ἐπιτροπὴν τοῦ Πανθρακικοῦ Συνεδρίου. Αὕτη ἀποτελέσθη ἀπὸ τ' ἀκόλουθα μέλη: Στ. Ψάλτην, Σ. Σαραντιδὴν, Κ. Ἐξηνητάρη, Π. Κωνσταντινίδην, Γ. Σκαλιέρην, Δ. Τανταλίδην καὶ Γ. Στάλιον. Ὅμοῦ μετὰ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Μικρασιατῶν, ἣ ὁποία ἐξέλεγει τότε καὶ αὕτη, ἀντικατέστησε τὴν Κοινὴν τῶν Ἀλυτρώτων Ἑλλήνων Ἐπιτροπείαν, μετονομασθεῖσαν Ἐθνικὸν Συμβούλιον τῶν Ἀλυτρώτων Ἑλλήνων. Ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ Συμβουλίου τούτου ἐξελέγησαν ἕκ μέρους τῶν Θρακῶν οἱ ἀκόλουθοι: Σ. Παντερμαλῆς, Α.Σ. Βουτυρᾶς, Α. Ἀντωνιάδης, Π. Σδρόλλας καὶ Γ. Μιτάκης. Συμπληρωματικοὶ ὄρισθησαν οἱ ἀκόλουθοι: Α. Δοξιάδης. Ἰωάν. Πετσόπουλος καὶ Φ. Σαράντης.

Πάντες, οὗτοι ἀνεχώρησαν τὴν 29 Ὀκτωβρίου διὰ τὸ Παρίσι ὅπου ἐπλαισίωσαν τὴν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου ἀντιπροσωπείαν τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ ταῦτα τὸ πνεῦμα τῶν Θρακῶν μετεστράφη σαφῶς ὑπὲρ τῆς Ἐνώσεως ὀλοκλήρου τῆς Θράκης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν σπουδαίως ὁ Κυρ. Μητάκος, μὴ ἀναχωρήσας εἰς τὸ Παρίσι κατόπιν συστάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καθὼς καὶ ὁ Γ. Σκαλιέρης. Ὑπὸ τὸ νέον τοῦτο πνεῦμα ἡ Διευθύνουσα Ἐπιτροπὴ τοῦ Πανθρακικοῦ Συνεδρίου διεβίβασε τὴν 15 Ἰαν. 1919 μακρὸν ὑπόμνημα εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανὸν Πρεσβευτὴν ἀνασκευάζουσα τὰς ψευδεῖς πληροφορίες τοῦ βουλγαρικοῦ κομμυτάτου «Θράκη» περὶ βουλγαρικῆς πλειοψηφίας εἰς αὐτήν, τὰς ὁποίας εἶχεν ἀνακοινώσει τοῦτο δι' ὑπομνήματός του εἰς τὸν Ἀμερικανὸν διπλωμάτην.

Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἐπέτυχεν εἰς τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων τὴν Ἐνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ γράφων τὸ παρὸν εἶναι εἰς θέσιν νὰ προσκομίσῃ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου μερικὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποία περιουλέεξε κατὰ τὴν πολυετῆ δημοσιογραφικὴν σταδιοδρομίαν του.

Ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος ἐξὸν ἀπὸ τὴν φύσιν, ἣ ὁποία τὸν ἐπροίκισε μὲ μεγαλοφυΐαν, συνεπικουρήθη καὶ ἄλλως πολλαπλῶς:

α) Εἶχε τὴν ἐνθερμον ὑποστήριξιν τῶν δύο μεγάλων φιλελλήνων, τοῦ Γεωργίου Κλεμανσώ καὶ τοῦ Δαβὶδ - Λόιδ - Τζώρτζ. Τί τοὺς ἔλεγε καὶ πῶς ὑπεστήριζε τὰ Ἑλληνικὰ δίκαια, τοῦτο δὲν κατέστη ἀκόμη πλήρως γνω-

στόν. Τοῦτο θὰ προκύψῃ πλέον σαφὲς ἀπὸ τὰ πρακτικὰ τῶν συζητήσεων τῶν Τεσσάρων (οὗτοι ἦσαν οἱ δύο πρῶτοι, ὁ Οὐίλσον καὶ ὁ Ὀρλάνδο), ὅταν ταῦτα ὀλοκληρωθοῦν (ἐδημοσιεύθησαν ἕως τώρα δύο τόμοι, φθάνοντες ἕως τὸν Ἰούνιον τοῦ 1919). Θὰ ἐπακολουθήσουν καὶ ἄλλοι τόμοι. Τὰ νέα αὐτὰ ἔγγραφα θὰ ἐπιχύσουν ἀσφαλῶς νέον φῶς καὶ αἴγλην εἰς τὸν Μεγάλον δεξιότητην τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, ὁποῖος ὑπῆρξεν ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος.

β) Διέθετεν τὸ ἀδιάσειστον στοιχεῖον τῶν στατιστικῶν. Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ θὰ προσκομισθοῦν ἐνταῦθα μερικαὶ πληροφορίαι, ἴσως ἄγνωστοι ἀκόμη. Ἡ Ἑλληνικὴ ἀντιπροσωπεΐα προσήγαγεν εἰς τὸ Συνέδριον πολλὰς στατιστικὰς περὶ τῆς Θράκης, ἐπιμένουσα ἰδίως εἰς ἐκείνας, αἱ ὁποῖαι εἶχον συνταχθῆ ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων τῶν ἀντιπάλων λαῶν καὶ αἱ ὁποῖαι μόλα ταῦτα περιεῖχεν ἀπόψεις εὐνοϊκὰς διὰ τὴν ἀπόδοσιν τῆς Θράκης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀντιπροσωπεΐα ἀνέφερε μεταξὺ ἄλλων τ' ἀκόλουθα : «Κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου 1912 - 1913 προκειμένου ν' ἀντιμετωπισθοῦν ἐκλογικῶς οἱ Νεότουρκοι ἐπῆλθε συμφωνία μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, ὅπως διὰ τὴν Θράκην οἱ πρῶτοι λάβουν ὀκτὼ ἔδρας διὰ τὴν Θράκην καὶ τρεῖς διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ οἱ Βούλγαροι μόνον μίαν ἔδραν».

Ἄλλὰ τὸ ἀποφασιστικὸν στοιχεῖον ὑπῆρξε ἡ Παγκόσμιος γεωγραφία (19 τόμοι) τοῦ Γάλλου μεγάλου γεωγράφου Elisee Reclus καὶ δὴ ἡ πρώτη ἔκδοσίς του. Καὶ τοῦτο διότι ὁ Γάλλος γεωγράφος εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσίν του δὲν ἐξεδηλώθη τόσοσιν κατηγορηματικῶς, ὅσον εἰς τὴν πρώτην. Ἔφερε λοιπὸν ν' ἀνευρεθῆ ἡ πρώτη ἔκδοσις. Καὶ τοῦτο ἐπέτυχε μετὰ πολλὰς ἐρεῦνας ὁ συνταγματάρχης Ρακτιβάν, μέλος τῆς Ἑλληνικῆς ἀντιπροσωπεΐας εἰς τὸ Συνέδριον. Ἐγραφε λοιπὸν ὁ Γάλλος γεωγράφος τ' ἀκόλουθα (τόμος) περὶ τῆς Θράκης :

«Ὁ πληθυσμὸς τῶν χωρίων καὶ τῆς υπαίθρου τῆς Θράκης ἀποτελεῖται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀπὸ Ἑλλήνας. Κατέχουν τὸ ἔδαφος καὶ τὸ καλλιεργοῦν». Καὶ περαιτέρω κατέληγε : «Ὅλη ἡ Ἀνατολικὴ Θράκη ἀνήκει εἰς τοὺς Ἑλλήνας. Ἀπὸ τὸν Βόσπορον ἕως τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ τὰ Δαρδανέλλια ἕως τὸν κόλπον τοῦ Πύργου εὐρίσκεται κανεὶς παντοῦ ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ἔδαφους». Ὁ Elisee Reclus ἀπεστόμωσεν ἔτσι κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τοὺς πολεμίους τῆς Ἑλληνικῆς Θράκης.

γ) Εἶχε τὴν ἔνθερον ὑποστήριξιν τοῦ Γαλλικοῦ λαοῦ, μὴ ἐξαιρουμένων μηδὲ αὐτῶν τῶν κουμμουνιστῶν. Πράγματι οἱ Γάλλοι ἐκπρόσωποι εἰς τὸ Συνέδριον (ἐκτὸς τοῦ Κλεμανσὼ ἦταν καὶ ὁ Ταρντιέ) ἤσκουν ἐξαιρετικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὰς ἀποφάσεις των. Οἱ Γάλλοι κουμμουνισταὶ πάλιν ἐκηρύχθησαν τότε διὰ τοῦ ἐπισήμου ὄργανου των, τῆς Οὐμανιτέ, ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης εἰς τὴν Ἑλλάδα καθόσον, ὅπως ἔλεγαν, ἦτο ἀναμ-

φισβήτητος ὁ Ἑλληνικὸς χαρακτήρας τῆς. Εἰς τοῦτο εὑρισκαν συμφωνότατον, ὅπως ἔγραφαν, καὶ τὸν περιφημον μυθιστοριογράφον Ἀνατὸλ Φράνς, ἔμφανως ὁμόφρονά των καὶ πιστὸν φίλον τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πρωθυπουργοῦ Ἐλευθερίου Βενιζέλου.

δ) Πρωτεύουσιν ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἀπόσπασιν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἀπὸ τὴν Τουρκίαν ἤσκησεν ἐπίσης ἡ περὶ ἑλληνικόνητος τῆς Θράκης ἔκθεσις τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Ντ' Ἐσπρέ, ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τότε αὐτὴν κατόπιν ἐντολῆς δοθείσης ἐκ Παρισίων καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπίσκεψις περιγράφεται κατωτέρω λεπτομερῶς ὑπὸ τοῦ πρωτοστατήσαντος κατ' αὐτὴν Βασιλείου Φωτιάδου, Θρακός.

Τοιοῦτοι λόγοι, οἱ ὁποῖοι ἐπρυτάνευσαν εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Θράκης ἀπὸ τὸν Τουρκικὸν ζυγόν. Ἀσφαλῶς δὲν ὑπῆρξαν οἱ μόνοι. Καὶ ἄλλοι παράγοντες ἐκινήθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἄλλ' ἢ ἀναζήτησις τούτων εἶναι πλέον ἔργον ἐκείνου, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπεχειρεῖ νὰ ἐξιστορήσῃ ἐν τῷ συνόλῳ του τὸ πρόβλημα τῆς Θράκης, ὅπως τοῦτο ἐλύθη μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον.

Κωνστ. Κουνκίδης.

2. Συμπληρωματικὲς πληροφορίες περὶ τοῦ ἀντιβουλγαρικοῦ ἀγῶνος ἐν Θράκῃ. Ὁ Βουλγαρικὸς ἀγὼν γενικῶς εἰς τὴν Θράκην ἤρχισεν ἀμέσως μετὰ τὸ σχίσμα, καὶ ἐξεδηλώθη μετὰ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897.

Εἰς τὴν Θράκην κατ' ἀρχὰς διάφοροι ἀπεσταλμένοι τοῦ Βουλγαρικοῦ κομιτάτου εἰσῆρχοντο κατ' ἄτομα ἢ καθ' ὀμάδας μικράς, (δύο ὡς τρία ἄτομα) πρὸς μελέτην, προπαρασκευὴν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ ἀγῶνος των, καὶ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των ἐπέστρεφον εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Ὁ σκοπὸς των δὲν ἐγένετο ἀντιληπτὸς ἀμέσως καὶ οἱ διάφοροι ἔνοπλοι ἐξελαμβάνοντο ὡς λησταί, καθόσον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συχνὰ ἐνεφανίζοντο λησταί εἰς τὴν ὑπαιθρον λόγῳ τῆς Τουρκικῆς κακοδιοικήσεως.

Οἱ Βούλγαροι παπάδες καὶ διδάσκαλοι ἔπαιξαν σπουδαῖον ρόλον, ἐνισχύοντες παντοιοτρόπως τὸ ἔργον τῶν συμμοριῶν καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ Βουλγαρικοῦ κομιτάτου. Ἄλλως τε πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἰδίως οἱ διδάσκαλοι ἐκ Βουλγαρίας ἀπεστέλλοιτο ὡς ὄργανα τοῦ κομιτάτου καὶ εἰδικῶς προπαρασκευασμένοι πρὸς τοῦτο.

Ἡ παρουσία ὀργανωμένων συμμοριῶν μὲ μόνιμοι παραμονὴν εἰς τὴν Τουρκικὴν Θράκην ἤρχισε τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1900. Ἐξεδηλώθη δὲ μὲ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ ἱατροῦ Κωνσταντίνου Κεραμέως τὴν 7ην Ἰουλίου 1900. Τοῦτον ἀπλευθέρωσαν τὴν 14ην Ἰουλίου 1900 κατόπιν καταβολῆς 1000 περίπου χρυσῶν λιρῶν ὡς λίτρων. Ἡ συμμορία ἦτο ἑπταμελής καὶ ἐτέλει ὑπὸ διοίκησιν Βουλγάρου ἀξιωματικοῦ γερμανομαθοῦς, δύο δ' ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἦσαν Ἀρμένιοι. Φαίνεται ὅτι ἔκτοτε ὑπῆρχε συνεργασία Βουλγαρικοῦ καὶ

Ἄρμενικοῦ κομιτάτου, πρᾶγμα ποῦ συνετέλεσε εἰς τὴν ἀνάπτυξιν φιλοβουλγαρικῶν αἰσθημάτων παρὰ τοῖς Ἄρμενίοις, τὰ ὁποῖα καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη παραμένουν σταθερὰ καὶ αἰσθητά.

Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ βουλγαρικὸν κομιτᾶτον φαίνεται πὼς θὰ εἶχε μεγάλες οικονομικὰς δυσχέρειες καὶ ἀνάγκες καὶ διέταξε καὶ ληστείας ἀκόμη πρὸς ἐξοικονόμησιν χρημάτων. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ αἰχμαλωσία ἐν Ἀδριανουπόλει τὸ ἐλόμενον ἔτος τοῦ υἱοῦ τοῦ Μουσταῦ-μπέη εἰς τὸ τσιφλίκι του περίξ τῆς Ἀδριανουπόλεως, γεγονός ποῦ ἐγένετο αἰτία νὰ ἐξοντωθῇ ὀλόκληρος συμμορία διὰ τοῦ φόνου τριῶν ἕως τεσσάρων συμμοριτῶν καὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν ὑπολοίπων. Ἄλλως δὲν ὑπῆρχε λόγος νὰ ἐκτεθῇ τόσον ἐπικινδύνως καὶ νὰ καταστραφῇ ἡ συμμορία ὀλόκληρος.

Οἱ Ἕλληνες ἕως τότε ἐκοιμῶντο τὸν νήδυμον. Μετὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ ἱατροῦ Κ. Κεραμέως ὁ Ματζαράκης Ἀραμπατζόγλου, πατὴρ τοῦ μετέπειτα μητροπολίτου Ἡλιουπόλεως καὶ Δέρκων Γενναδίου, ἄνθρωπος ἀπλοῦς, ἀλλ' ἐνθουσιώδης καὶ μὲ πατριωτικὰ αἰσθήματα ἀκατάβλητα, ἐνεπνεύσθη τὴν ἐκδίκησιν καὶ ἀντίστασιν κατὰ τῶν Βουλγάρων. ἤρχισεν αὐτοβούλως συνεννοήσεις μετὰ διαφόρων προκρίτων (Δημητρίου Δοδοπούλου, Κωνσταντίνου Χατζηγιαννάκη, ἱερέως Παπαδανιῆλ καὶ λοιπῶν) καὶ τοῦ Ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου Παπαχρηστάκη, αἵτινες ὁμως δὲν εὐωδόθησαν λόγῳ ἐλλείψεως οικονομικῶν μέσων. Ὁ πρόκριτος Σαράντα Ἐκκλησιῶν Ἰωάννης Σύρμας, ποῦ ἐζητήθη ἡ οικονομικὴ του συνδρομὴ, ἠρνήθη λέγων ὅτι ἀπαιτοῦνται καὶ μέσα οικονομικὰ ἄφθονα ποῦ δὲν ὑπάρχουν, καθὼς καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῶν Πατριαρχείων, ἡ τόσον ἀπαραίτητος ἠθικὴ καὶ ὕλική ἡ ὁποία δὲν θὰ ἦτο ἐπαρκής. Περὶ τῆς ἐνισχύσεως ἐκ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος οὐδὲ λόγος ἠδύνατο νὰ γίνῃ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην λόγῳ τῆς ἀποστάσεως. Παρὰ ταῦτα ὁ Ματζαράκης Ἀραμπατζόγλου δὲν ἀπηλπίζετο. Καὶ περὶ τὰ μέσα 1903 μετὰ κατάπνιξιν τῆς Βουλγαρικῆς Ἐπαναστάσεως (Ἡλιντεν) ἐπανελάβε τις ἐνέργειάς του, αἵτινες χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου Ἀδριανουπόλεως καὶ τὴν συμπαραστάσιν τῶν Μητροπολιτῶν Ἀδριανουπόλεως καὶ Βιζύης καὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου Σαράντα Ἐκκλησιῶν, ἐπέτυχον κατ' ἀρχὰς μίαν παθητικὴν ἀντίστασιν, ἥτις μετὰ τὴν σύστασιν Ἑλληνικοῦ ὑποπροξενείου εἰς Σαράντα Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀποστολὴν ἐξ Ἑλλάδος ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν, ὀργανώθη καὶ ἐξειλίχθη εἰς ἐνεργητικὴν τοιαύτην.

Ἔτσι ἐξοντώθησαν οἱ Βουλγαρικὰς συμμορίαι καὶ ἀνεχαιτίσθη ἡ πρὸς νότον ἐξάπλωσις τῶν Βουλγάρων, ποῦ θὰ κατελάμβανεν ὀλόκληρον τὴν Θράκην ἀκόπως.

Σ η μ. 1. Ὁ Ντίκωφ οὐδέποτε ὑπῆρξε ἀρχηγὸς ἐνόπλου συμμορίας. Ἦτο κατηχητὴς καὶ διαφωτιστὴς μὲ τεράστιον κῦρος λόγῳ τῶν ἐξαιρετικῶν

του προσόντων (εὐφυΐας, εὐφραδείας και δξύτητος ἀντιλήψεως κτλ.). Ἐφρονεύθη μεταξὺ τῶν χωρίων Γιάτρος και Σαμμακοβίου.

Σ η μ. 2. Μίαν Κυριακὴν ὁ δικηγόρος Σαράντα Ἐκκλησιῶν Μελανίων Βασίλειος ἐνῶ ἐξήρχετο ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν και μετέβαινε στὸ σαίτι του, μέλος ἐνόπλου ὀμάδος, ὁ Διαμαντῆς Κοντόπουλος, τὸν ἐτραυματίσεν διὰ μαχαίρας θανασίμως ἐν μέσῃ πλατεῖα κατόπιν προγραφῆς δι' ἀντεθνικὴν δρᾶσιν.

Ἡ κατηγορία δι' ἀντεθνικὴν δρᾶσιν δὲν φαίνεται νὰ εὐσταθῆ εἰς τὴν πραγματικότητα, ὡς διάφοροι ἀξιόπιστοι μάρτυρες, δυνάμενοι νὰ γνωρίζουν πρόσωπα και πράγματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐβεβαίωσαν. Αὕτη φαίνεται ὅτι προεκλήθη ἐξ ἀντιζηλίας μεταξὺ διαφόρων ἀντιμαχομένων ἀτόμων.

Σ η μ. 3. Ὁ Ὀ Αλβανὸς κλητῆρ (καβάτζης προξενείου) ἐδολοφονήθη εἰς σκηνοθετηθὲν κυνήγιον ὑπὸ τοῦ Προξένου Ντάσου. Μᾶλλον διὰ νὰ προληφθοῦν ὠρισμέναι καταθέσεις εἰς βάρους ὁμογενῶν.

3. Σάϊ Ὀτζά. Τὸ Σάϊ Ὀτζά ἦτο πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως χωριὸ ἢ μικρὸς συνοικισμὸς. Οἱ κάτοικοί του Τοῦρκοι και οἱ περισσότεροὶ Βιζυῶτες, φοροῦσαν φέσια σπασμένα (σὰν τὸ εὐζωνικὸ φάρι) και μακριᾶς φοῦντες, περιέτρεχον ἐφηβοὶ τὰ πέριξ μὲ πολλὰ δικαιώματα ἀσυδοσίας ἐναντι τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν. Συχνὰ ἐπήγαιναν στὴν Βιζύη, ὅπως ἐνθυμοῦνται οἱ γεροντότεροι ἐπιζῶντες σήμερον. Οἱ Ριζᾶ πασᾶς και Ἀλῆ πασᾶς ἦταν Βιζυῶτες.

Κάθε διερχόμενος ἐκ τοῦ χωρίου ἢ μᾶλλον ἐκ τῆς περιοχῆς των και ἰδίως κοπάδια ζῶων ποῦ μετεφέροντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπλήρωναν φόρον βοσκῆς (ὄτλακ παρασί) ἀσχέτως ἂν ἐβοσκοῦσαν ἢ ὄχι. Στὸ Κουρμπάν μπαϊράμι ἐστόλιζαν τὰ κουρμπάνια και τὰ πῆγαιναν στὸ παλάτι τοῦ Χαμήτ. Αὕτην τὴν ἀποστολὴν εἶχαν και μὲ αὕτην δικαιολογοῦσαν κάθε ληστείαν των.

Ὁ καπετὰν Ἀναστάς ὁ Τσατάλ σακαλί ἐπιλεγόμενος κατήγγετο ἐκ Διδυμοτείχου, ἦτο ζωέμπορος μεγάλος και ὅταν κάποτε πῆγαινε μὲ πρόβατα πολλὰ στὴν Κωνσταντινούπολιν, περνῶντας ἀπὸ τὸ Σάϊ - ὄτζα ἐφορολογήθη δηλ. ἐληστεύθη ἀγρίως. Τόσον πολὺ ἐθύμωσε ὥστε τοὺς ἠπειλίησε διὰ τῶν λέξεων «μπούντα σιζὶν μπουργουζντὰν τσικακατζάμ». Αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιον ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ βγῆ στὸ βουνὸ ὁ καπετὰν Ἀναστάσης.

Συνειργάζετο μονίμως μὲ Καρακατσιναίους ὡς μέλη τῆς συμμορίας του, διότι τοὺς ἐθεώρει ὡς τοὺς πλέον σκληραγωγημένους και εὐφρεῖς ἀνθρώπους, σπανίως μὲ χωρικούς.

Τὸ τραῖνο ἐξπρὸς Κωνσταντινουπόλεως—Εὐθρόπης τὸ ἐσταμάτησε μεταξὺ σιδηρῶν σταθμῶν Σινεκλή—Καμπάκτσα, ἣτις ἦτο περιοχὴ δασώδης εὐνοοῦσα ὡς ἐκ τούτου τὸν σκοπὸν του. Ἀφήρσε τις ράγες τῆς γραμμῆς εἰς κάποιον μέρος και ὅταν ἐπλησίασε τὸ τραῖνο και ἐσταμάτησε, ἀφήρσε και τις ράγες ὀπισθεν και ἔτσι ἀκίνητοποίησε τὸ τραῖνο. Συνέλαβε αἰχμάλωτο ἕνα Γερμανοβραῖο και πῆρε λίτρα δέκα χιλιάδες λίρες χρυσές. Τοῦτον ἀπέ-

λυσεν εἰς τὸ χωρίον Ἅγιος Γεώργιος τῆς Βιζύης ἀπὸ ὅπου τοῦ ἔδειξε τὴν Βιζύην πὸν ἐφαίνετο καὶ τοὺς τηλεγραφικοὺς στύλους, ἵνα ἔχη ὡς ὀδηγούς καὶ ἔτσι τὸν ὠδήγησε νὰ φθάσῃ στὴ Βιζύη ἀσφαλῶς. Ἀπελευθερωθεὶς οὗτος ἦλθε στὴ Βιζύη στὸ Μπογιαλι-χάν τοῦ Γεώργη Πουλημένου, καὶ ἐνεφέρετο εἰς τὴν εὐφυΐαν, ἐτοιμότητα, εὐκνησίαν κ.λ.π. ἐξαιρετικὰ προσόντα τοῦ καπετάνιου. Τὰς δέκα χιλιάδας χρυσᾶς λίρας λύτρα ἐπλήρωσεν ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις. Τὸ γεγονός συνέβη στὸ ἔτος 1890.

Κατόπιν συνέλαβε τὸν Ἄμὲτ ἀφέντη (ἀνεψιὸν τοῦ Σουλτάνου Χαμήτ) ἀπ' τὸ τοιφλίκι τοῦ Σουλτάνου Χαμήτ καὶ ἔλαβε ὡς λύτρα ἄλλες δέκα χιλιάδες χρυσᾶς λίρας. Εἰς τὸ χωρίον Σκεπαστὸς συνέλαβε τὸν Ἀλέξανδρον Λογοθετίδην (Λέκκιαν), παιδί ἀκόμη μέσα στ' ἀμπέλια τοῦ χωριοῦ καὶ τὸν ρώτησε τίνοις παιδι ἦτο. Τοῦ εἶπε δὲ : «σὺ πρέπει νὰ πληρώσῃς χίλιες λίρας, ἀλλὰ γιὰ νὰ μὴν χαλάσῃ ἡ δουλειὰ τοῦ μπαμπᾶ σου, θὰ πληρώσῃς μόνον πεντακόσιες λίρας». Αὐτὸς εἶναι ὁ θρύλλος. Ἐγὼ πιστεύω, ἐὰν θὰ ἐπλήρωσε, ὅτι κατέβαλε μικρὰ πράγματα.

Οὐδένα ἐκ τῶν αἰχμαλώτων του ἐθανάτωνε. Μόνον τὸν υἱὸν Διάκογλου, προύχοντος βουλγάρου ἀπὸ τὸν Τύρναβο, ἐσκοτώσε, διότι ὁ πατήρ, φανατικὸς Βούλγαρος, ἠρνήθη νὰ δώσῃ τὰ αἰτηθέντα λύτρα εἰς Ἕλληνα. Τοῦ ἔκοψε τὸ ἓνα αὐτὶ καὶ τὸν ἔστειλε στὸν μπαμπᾶ του. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἀπήντησε, τοῦ ἔκοψε καὶ τὸ ἄλλο καὶ τοῦ τὸ ἔστειλε. Ἄλλ' ἐκεῖνος πάλι δὲν ἀπάντησε, τότε τοῦ ἔστειλε τὸ κρανίον του μὲ σημεῖωμα ὅτι ἐξώφλησε πλέον πᾶσαν ὀφειλήν.

Μετὰ τὰ γεγονότα αὐτὰ ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἔστειλε ὡς στρατιωτικὸν διοικητὴν στὴν Ἄνδ)πολι τὸν Ἐντίπ πασᾶ τὸν ἐπικληθέντα Κεμίκ-κιράν. Οὗτος κατώρθωσεν νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ληστείαν. Συνέλαβε πολλοὺς συνεργάτας καὶ τροφοδότας τοῦ Καπετάν Ἀναστίας, οἱ ὅποιοι κατεδικάσθησαν σὲ διαφόρους ποινὰς φυλακίσεως δέκα ἕως δεκαπέντε ἐτῶν. Ὁ ἴδιος ὁ Καπετάν Ἀναστίας ἠναγκάσθη νὰ διαφύγῃ εἰς Βουλγαρίαν, ἀφοῦ ἔκρυψε τὸ μεγαλύτερο ποσὸν τὸν χρημάτων του. Ἐπανήρχετο ὁμως κατὰ καιροὺς κρυφίως καὶ ἀιελάμβανε ἀπὸ τὰ κρυμμένα χρήματα.

Πρὸ τοῦ τουρκικοῦ Συντάγματος, ἐπανῆλθε εἰς Θράκην καὶ ἔσμιξε μὲ τὴν συμμορίαν Θεσσαρακιοῦ. Φαίνεται πὼς ἡ συμμορία αὕτη ἀπὸ φθόνον ἀπεφάσισε νὰ τὸν ἐξοντώσῃ. Ὁ Εὐλάμπιος μέλος τῆς συμμορίας, ἀπὸ τὸ χωρὶ τῆς Σαρακίνας, τὸν ἐτραυματίσε, ἐνῶ ἐκοιμᾶτο, ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Τὸν ἐτραυματίσε στὴν κοιλιά καὶ δὲν μποροῦσε νὰ κινηθῇ. Ἀντεπυροβόλησε ὁμως καὶ ἠνάγκασε τοὺς συμμορίτας νὰ ἐξαφανισθοῦν. Εἰς τὸ χωρίον Σαρακίνα τὸν μετέφεραν ζωντανὸν ὅπου καὶ ἐξέπνευσε, καὶ ἐτάφη ὑπὸ τῶν ἰδίων Τουρκικῶν ἀρχῶν.

1. Βλ. Ἀναμνήσεις Θρακίωτῆ ἀγωνιστῆ. Δ. Μαμαλάκη, Ἐταιρ. Θρ. Μελ. ἀρ. 97.

Ὁ Σταμάτης ἀπὸ τὸ Γιοβαλί, ὅταν συνελήφθη ὁ Ἄμὲτ -μπέης, κατὰ διαταγὴν τοῦ καπετάνιου, διὰ νὰ μὴ βραχῆ περνώντας κάποιον ποταμόν, τὸν πῆρε στὴν πλάτη καὶ τὸν πέρασε σηκωτό. Ὅταν ἀργότερα συνελήφθη ἀπὸ τῶν Τουρκικῶν ἀρχῶν, ὁ Ἄμὲτ μπέης τὸν ἀνεγνώρισε καὶ ἐξήσκησε δλόκληρον τὴν ἐπιροήν του διὰ νὰ ὑποστῇ μικροτέραν ποινήν. Οὗτος κατεδικάσθη σὲ τρία χρόνια (καλιμπέτ) δηλ. ἐκτόπισιν καὶ ἀστυνομικὴ ἐπιτήρησι στὴν Ἄδρ)πολι. Ἐσύχναζε εἰς τὸ χάνι Χατζηγκάντσου καὶ πολλοὶ Τοῦρκοι πῆγαιναν νὰ ἰδοῦν καὶ νὰ θαυμάσουν τὸν Τσατὰλ—σακαλί ἀρκαντασί.

Οἱ δπαδοὶ του δὲν ἐγνώριζον τοὺς συνεργάτας καὶ τροφοδότας των. Ὁ ἴδιος τοὺς διέτασεν καὶ ὑπεδείκνυεν τὸ μέρος ὅπου εἶχαν ἀφεθῆ τὰ τροφίμα πρὸς παραλαβὴν των.

Ὅταν αἰχμαλώτισε τὴν ἀμαξοστοιχίαν οἱ δπαδοὶ του τοῦ ἔφεραν σάκκους καὶ μετζήτια ποὺ βρῆκαν στὸ τελευταῖο βαγόνι (Γαχ/μεῖο). Ἐκεῖνος τότε τοὺς ἐπέπληξεν λέγων: «Χαμάληδες δὲν εἴσατε σεῖς. Τὰ χρήματα θὰ μᾶς τὰ φέρουν ἄλλοι» καὶ τοὺς διέταξε νὰ τὰ σκορπίσουν. Οἱ παριστάμενοι βρῆκαν τὴν εὐκαιρία καὶ ἔκαμαν γιάμα μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῆς συμμορίας.

Κ. Κ.

4. *Ἡ Θρακικὴ ἐπιστημονικὴ κίνησι.* Οἱ σημερινές συνθήκες κά-
νονν ἐξαιρετικὰ ἐπικαιρο νὰ μιλήσουμε γιὰ μιὰ ξεχωριστὰ ἐθνικὴ ὑπόθεσι
ποὺ ἐξελλίσσεται στὸ πεδῖον τῶν πνευματικῶν ἀγώνων καὶ ἀναζητήσεων. Εἶναι
τὸ «Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ Ἐθναυροῦ» ποὺ τυ-
πώθηκε ὁ ΚΕ τόμος του.

Οἱ λαογραφικὲς μελέτες γιὰ τὴ Θράκη ἄρχισαν ἀπὸ τὴν ἴδρυσιν τοῦ
Ἀρχεῖου Θράκης, ἐδῶ καὶ 25 χρόνια ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Πολ. Παπαχρι-
στοδοῦλου. Ἡ συστηματικὴ αὐτὴ λαογράφηση τῆς Θράκης ἦταν ἐπιτυχη-
μένη: πρῶτα γιὰτὶ ἔγινε μὲ ὅλους τοὺς κανόνες τῆς ἐπιστήμης, δεῦτερο γι-
ατὶ ἔγινε στὴν κατάλληλη ὥρα, δηλαδὴ μὲ τὴ μετανάστευσιν τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ
ποὺ σύσσωμος ἄφησε τίς ἐστίες του καὶ τὰ προγονικὰ του ἐδάφη καὶ σκορ-
πίστηκε στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα ἀπὸ τὸν Ἑβρο ὡς τὸ Ταίναρο σὲ χιλιάδες
συνοικισμοὺς καὶ πολιτεῖες, τρίτο γιὰτὶ ἔγινε συγκεντρωμένη καὶ πλήρης ἢ
λαογράφηση κάθε τόπου καὶ τέταρτο γιὰτὶ ἔγινε ἀπὸ συνεργεῖο μορφωμένων
λαογράφων ποὺ ἔχουν τὴ συλλεκτικὴ πείρα καὶ τέχνη, ἀλλὰ καὶ τὴ λαογρα-
φικὴ διάθεσι.

Στὸ Ἀρχεῖο Θράκης ἔτσι βρίσκει κανεὶς πλήρης λαογραφικὲς συλλογὲς
κάθε τόπου, ποὺ λαογραφεῖται μὲ ἱστορικὰ σημειώματα, μὲ παραδόσεις, μὲ
τοπωνύμια, μὲ γλωσσικὰ ἀφηγήματα, παραμῦθια, ἀνέκδοτα, παροιμίες, αἰνίγ-
ματα, πειράγματα, τραγούδια καὶ γλωσσάρια, ποὺ ἀποτελοῦν δείγματα τοῦ
προφορικοῦ λόγου, δεισιδαιμονίες καὶ προλήψεις, ποὺ καθρεφτίζουν τὴ Θρα-
κικὴ ψυχὴ καὶ προέρχονται ἐκ τοῦ «Ἀρχεῖου Συγχρόνων Γεγονότων».

Αὐτὲς οἱ πλούσιες ἐργασίες ποὺ δημοσιεύτηκαν στοὺς ΚΕ' τ. τοῦ Ἀρ-

χείου Θράκης, αποτελούν ύλικό χρησιμώτατο τώρα, για συνθετικές μελέτες, όπως π.χ. του αγροτικού δικαίου των Θρακῶν, ἀποδείχονται συγγενικώτατα και ὁμοιώτατα. (Βλ. Σακελλαριάδου Στέλιου Θέσμια Θράκης).

Σήμερα ἔχουμε τοὺς εἴκοσι πέντε τ. τοῦ Ἀρχείου Θράκης, τὸν ἀληθινὸ λαογραφικὸ και γλωσσικὸ θησαυρὸ αὐτὸ τῆς Θράκης. Καὶ ἀπὸ τὸν θησαυρὸ αὐτὸ ἀρχισαν νὰ βγαίνουν συνθετικὲς μελέτες πολλῆς ἀξίας, ὅπως π.χ ἡ δημοσιευθεῖσα εἰς τὸν ΙΑ' τόμον μελέτη τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ κ. Κ. Ρωμαίου γιὰ τὶς λατρεῖες τῶν Θρακῶν, ποὺ στηρίζεται πρὸ παντὸς στὶς περιγραφὰς τῶν Ἀναστεναρίων, τῶν Δημητρίων καὶ τῶν Διονυσίων, τῶν Καλογήρων, καὶ εἶναι γιορτὲς λατρείας σωζόμενες ὡς τὰ σήμερα ἀπὸ τὰ παλαιότερα χρόνια στὴ Θράκη καὶ τελούμενες κάθε χρονιά. (Βλ. Ἀναστενάρια Παπαχριστοδοῦλου Πολ. 1950).

Πόσο μεγάλη ἕπηρεσία στὴν ἔρευνα τῆς ἱστορίας παρέχουν οἱ λαογραφικὲς ἐργασίες δὲν εἶναι δύσκολο νὰ τὸ τονίσῃ κανεὶς. Τὰ Ἀναστενάρια π.χ ποὺ ἐγίνονταν στὴν Ἀνατολικὴ Θράκη κοντὰ στὴ Βιζῶ, τὴν πατρίδα τοῦ Βιζυηνοῦ, στὴν Ἀγαθούπολη, καὶ Βασιλικό, τώρα ἔπαψαν νὰ γίνονται στὴν κοιτίδα τους μέσα, γιὰτὶ ὁ πληθυσμὸς τῶν μερῶν αὐτῶν μετανάστεψε στὰ 1914. Γίνονται ὅμως ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ Βουλγάρους, ποὺ κατέλαβαν τὰ μέρη καὶ τὶς εἶδαν καὶ τὶς μιμήθηκαν, ὅταν συνοικοῦσαν μὲ τοὺς Ἑλλήνες τὶς τελετὲς αὐτές. Σήμερα τὶς τελετὲς τὶς παρουσιάζουν ὅπως καὶ οἱ προπάτορές τους.

Τὶς φωτογραφίζουν, τὶς μελοποιοῦν, τὶς κινηματογραφοῦν, τὶς δπεροετοποιοῦν καὶ τὶς ἐπιδεικνύουν στοὺς ξένους ποὺ καλοῦν, (Γερμανοὺς, Γάλλους καὶ Ἀγγλοὺς) ὡς τελετὲς βουλγαρικὲς καὶ ἀπομεινάρια πανάρχαια θρησκευτικὰ, ποὺ δείχνουν ὅτι ἀπὸ τὸν παλιὸ καιρὸ ἡ Θράκη ἦταν βουλγαρικὴ. Κάνουν δηλαδὴ μὲ τὴ λαογραφία μιὰ προσπάθεια ἐθνικὴ, ποὺ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ ξεγελάσῃ τοὺς ξένους, ποὺ δὲν τοὺς ἐνδιαφέρει καὶ πολὺ νὰ βυθίζονται στὶς λεπτομέρειες τῶν ἐθνικῶν μας ἀντιθέσεων...

Οἱ Βούλγαροι ἔχουν προοδεύσει πολὺ στὶς λαογραφικὲς μελέτες, γιὰτὶ τὶς θεωροῦν μεγάλο συντελεστὴ τῶν ἐθνικῶν τῶν ἐπιδιώξεων, καὶ ἔχουν ἀξιολόγους λαογράφους καὶ καθηγητὰς ὡς τὸν Ἀρναούτωφ.

Τὸ Ἀρχεῖον Θράκης εἶναι μιὰ προσπάθεια λοιπὸν θαναμαστὴ ἀλλ' ἀτομικὴ δυστυχῶς. Ὁ ἐκδότης ἀπὸ ὑπέρομετρη ἀγάπη στὴ πατρίδα του παραδόθηκε σ' αὐτὴ τὴν ἀπέραντη ἐργασία καὶ ὡς τὰ σήμερα, μὲ μεγάλες οικονομικὲς δυσχέρειες, κατῳρῆσε νὰ μᾶς δώσῃ εἴκοσι πέντε τόμους! Οἱ λαογραφικὲς αὐτὲς ἐκδόσεις ἔπρεπε νὰ εἶναι ἔργο τοῦ κράτους ἢ ἑνὸς κρατικοῦ ὀργανισμοῦ, ποὺ θὰ διηύθυνε, θὰ συνέτρεχε οικονομικὰ καὶ θὰ ἐπέβλεπε τὴν ἐκτύπωσή τους. Εὐτυχῶς ἰδιωτικὲς προσπάθειες μερικῶν Ἑλλήνων, ποὺ καταξόδευσαν τὰ χρόνια τους γιὰ νὰ μαζεύουν λαογραφικὸ καὶ ἱστορικὸ ὕλικὸ καὶ νὰ τὸ τυπώσουν σὲ τόμους, συντηροῦν τὰ περιοδικὰ.

Ἡ Θράκη εἶναι εὐτυχὴς ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως, γιὰτὶ ἄλλη Ἑλλη-

νική χώρα δὲν ἔχει λαογραφηθῆ σ' αὐτὸ τὸ μέτρο. Ἴσως ἡ Κρήτη μόνον. Ἔτσι οἱ τόμοι τοῦ Ἀρχείου Θράκης πολλαπλασιαζόμενοι θὰ παραμείνουν «μνημεῖον ἔσαι», ἀληθινὸς θησαυρὸς ἀνεκτίμητος, ποὺ θὰ καθρεφτίξῃ τὴν Ἑλληνικὴν Θρακικὴν ψυχὴν σὲ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις της. Σήμερα ἔχουμε ἑκατοντάδες Θρακικὰ παραμύθια, ποὺ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀξιόλογο μυθογραφικὸ μέρος τους, ἔχουν καὶ θαυμασιὰ ἀφηγηματικότητα, ποὺ τὰ ξεχωρίζει ἀπὸ ὅμοια ἄλλων μερῶν καὶ ἀποτελεῖ ἓνα ἐξαιρετικὸ χάρισμα τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ, νὰ μπορῇ νὰ ἀφηγεῖται ὠραία καὶ εὐχάριστα καὶ νὰ δημιουργῇ σχεδὸν λογοτεχνήματα. Αὐτὸ τὸ ἐξαιρετικὸ χάρισμα τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Θρακικοῦ λαοῦ εὐκόλα ἐρμηνεύεται ἀπὸ τὶς βιωτικὲς συνθήκες καὶ τὸν τρόπο τῆς ζωῆς του, ὅπως ἐξήγησε κάποτε ὁ Κ. Βάρναλης ὁ ποιητής, (Βλ. γ' τ. Θρακ. Ἠθογραφιῶν, πρόλογο).

Κάτι ἀκόμα ποὺ πρέπει νὰ σημειώσωμεν εἶναι ὅτι τὸ Ἀρχεῖο Θράκης δὲν ἔπαψε νὰ ἐκδίδεται οὔτε στὸν καιρὸ τῆς σκλαβιάς. Στὰ τέσσαρα φριχτὰ χρόνια τῆς Ἰταλικῆς καὶ Γερμανικῆς δεσποτείας, καὶ μὲ τῆς λογοκρισίας τὶς δυσκολίες ἐκτυπώθηκαν ὁ 7ος, ὁ 8ος, 9ος καὶ 10ος τόμος καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ τιμηθῆ τὸ ἔργο, γιατί αὐτὸ ἦταν ἄθλος μεγάλος, τὴν ὥρα ποὺ ὅλα μας τὰ περιοδικὰ διέκοψαν τὴν ἐκτύπωσή τους, καὶ τῆς Ἀκαδημίας ἀκόμη τὰ δημοσιεύματα.

Γι' αὐτὸ θεωροῦμε ἐνίσχυση ἠθικὴ νὰ ἐξάρουμε τὴ γενναία προσπάθεια τοῦ ἐκδότη καὶ διευθυντῆ ν' ἀγωνισθῆ μὲ τέτοιες συνθήκες γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Ἀρχείου Θράκης. Ἡ ἀγάπη του ἄλλως τε πρὸς τὴν πατρίδα του ξεπετιέται ἀκόμη πιὸ ὀλοφάνερη καὶ ζωντανή στὴ σειρὰ τῶν ἐκλεκτῶν διηγημάτων (14 τόμοι) ποὺ ἔχει δημοσιεύσει ἀπὸ τὴ Θράκη. Μέσα σ' αὐτὰ διατηρεῖ καὶ ζωντανεῖ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς πατρίδος του καὶ μᾶς τὰ παρουσιάζει μὲ ἀληθινὸ συγγραφικὸ ταλέντο. Πρέπει νὰ τὰ διαβάσῃ κανεὶς γιὰ νὰ μεταφερθῆ σὲ μιὰ εὐτυχισμένη ἐποχὴ καὶ νὰ ἀναπολήσῃ τὴ ζωὴ τῶν δύστυχων ἐκείνων κατοίκων τῆς μαρτυρικῆς Θράκης καὶ νὰ δῆ τὸ πῶς γιόρταζαν τὶς μεγάλες μέρες τοῦ χρόνου καὶ πόσο τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμά τους εἶναι ἀπὸ τὰ καθαρώτερα Ἑλληνικὰ καὶ αἰώνια.

Καὶ θαρῶ πὼς πρέπει νὰ ἐπικαλεσθοῦμε κάθε βοήθεια γιὰ τὸ «Ἀρχεῖο Θράκης» ποὺ παλεύει μὲ τόσες οικονομικὲς δυσκολίες γιὰ νὰ ζήσῃ καὶ νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ ἔργον του ὡς τὸ τέλος.

Θὰ ἦταν παράλειψη, ποὺ ἴσως μᾶς δοθῆ εὐκαιρία νὰ τὴν ἀναπληρώσωμε ἄλλη φορὰ, ἂν δὲν μνημονεύσαμε τὶς ὅμοιες ἐθνικὲς ἐργασίες ποὺ προσφέρονται μὲ ἀνάλογα δημοσιεύματα, ὅπως εἶναι τὸ «Ἀρχεῖον τοῦ Πόντου» τὸ ἀρχεῖον ποὺ ἐκδίδεται τακτικά, ἢ προσπάθεια τοῦ συλλόγου τῶν Εὐβοϊκῶν Μελετῶν, καὶ ὅμοια προσπάθεια τῆς συλλογῆς τοῦ Μικρασιατικοῦ γλωσσικοῦ καὶ λαογραφικοῦ θησαυροῦ, ὡς καὶ τῶν Μακεδονικῶν καὶ τῶν Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ ἐξήντα χρόνια ἐκδίδεται τακτικά. Εὐτυ-

χῶς ὅτι τὸ κράτος ἀνέλαβε νὰ ἐπιχορηγῇ τὴν ἔκδοσίν τους τώρα καὶ λίγα χρόνια. Ἔτσι συνεχίζεται καὶ ἡ ἔκδοση τῆς Λαογραφίας, τοῦ Δελτίου τῆς Λαογραφικῆς Ἑταιρείας, πού ἴδρυσε ὁ μακαρίτης Ν. Πολίτης.

II. Σ.

5. *Δύο Ἰωβηλαῖα*. Α'. Δὲν μοῦ εἶναι εὐκόλο νὰ γράφω ὅσο συχνὰ θὰ ἤθελα γιὰ τὰ περιοδικὰ, καὶ μάλιστα γιὰ ὅλες αὐτὲς τὲς ἐπετηρίδες πού βγαίνουν στὸν τόπο μας. Φυσικά, μιλῶ γιὰ ὅ,τι ὑποτίθεται πὼς κάπως γνωρίζω, γιὰ ὅσα τέτοια δημοσιεύματα ἀνάγονται στὸν κύκλο τῆς φιλολογίας· ἀλλὰ στὸν τομέα αὐτὸν θὰ ἔλεγα, χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ κριθῶ ἀπὸ τοὺς ὁμοτέχνους μου ὑπερβολικῶς, ὅτι τὰ περιοδικὰ, τοῦλάχιστον στὴν Ἑλλάδα, ἔχουν φιλοξενήσει καὶ ἔξακολουθοῦν νὰ φιλοξενοῦν ἐργασίες ἰσότιμες σὲ σπουδαιότητα μὲ ἐκεῖνες πού βγαίνουν σὲ τόμους ξεχωριστούς: θὰ ἦταν, λοιπὸν καλὸ νὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ ἀναγγέλλει τακτικὰ τὴν ἔκδοση τῶν δημοσιευμάτων αὐτῶν, νὰ τὰ σχολιάζει ὅπως μπορεῖ, καὶ νὰ κατορθώνει ἔτσι νὰ τοὺς προσδώσει κάτι ἀπὸ τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ ἡμερησίου φύλλου. Σκέπτομαι, ἄλλωστε, πόσες δυσχέρειες ἔχουν νὰ ὑπερνικήσουν τὰ περιοδικὰ τοῦ τύπου αὐτοῦ, πού τὰ περισσότερα βγαίνουν χωρὶς ἐκδότη ἐπιχειρηματία καὶ εἶναι ἔξαρτημένα ἀπὸ τὴν καλὴν διάθεσιν ὀλίγων χορηγῶν: κόποι, θυσίες χρόνου καὶ προσωπικῶν ἐπιρροῶν, θὰ ἔπρεπε, τοῦλάχιστον, ὅταν δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ κάνει τίποτε καλύτερο, νὰ ἀμείβωνται μὲ ἓνα «ἔβριβα κολονέλο».

Τὸ κακὸ εἶναι ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ μιλεῖ κανεὶς συχνὰ γιὰ τὰ περιοδικὰ αὐτὰ σὲ μιὰ τέτοια στήλη, ὅσο αὐστηρὸ χαρακτηριστὴ καὶ ἂν θέλει νὰ τοῦ προσδώσει. Ἄν τὰ πιάσει ἓνα πρὸς ἓνα, τότε θὰ μπορέσει ἀποκλειστικὰ νὰ κάνει μιὰν ἀπαρίθμηση τοῦ περιεχομένου τους, πισπαλίζοντας πότε-πότε τὸ σημεῖωμα μὲ ἓνα ἀτεκμηρίωτο ἔπαινο εἴτε μὲ μιὰ φαινομενικὰ ἐξ ἴσου αὐθαίρετη ἐπίκριση. Καὶ πάλι, ἂν τὰ κάνει ἀρμαδιὰ πολλὰ μαζὶ καὶ τὰ σχολιάσει μονομιᾶς, τὰ ἴδια ἔλλοττώματα θὰ μεταφερθοῦν ἀπὸ τὴν μία στὴν ἀπαρίθμηση μὲ ἀκόμη λιγώτερη ὠφέλεια γιὰ τὰ περιοδικὰ ἢ εὐχαρίστηση γιὰ τὸν ἀναγνώστη. Β·β·ια ὑπάρχουν καὶ οἱ γενικὲς ἔννοιες, ἐκεῖνες πού πρέπει κάθε τόσο νὰ ξαναέρχονται στὴν ἐπιφάνεια, ὥσπου νὰ καταστοῦν μὲ τὸν καιρὸ κοινὸι τόποι· ἀλλὰ ἡ πυκνὴ ἐπανάληψή τους, ἡ ὁποία, τάχα, θὰ δικαιολογοῦσε ξεχωριστὰ σημειώματα γιὰ κάθε περιοδικὸ πού τὴν προκαλεῖ, εἶναι ἀνιαρὴ γιὰ τὸν συντάκτη τῶν σημειωμάτων καὶ ἀκόμη περισσότερο γιὰ τὸ ἀναγνωστικὸ του κοινό. Ἔτσι, μιλεῖ κανεὶς ὅταν παρουσιασθεῖ κάποια ἔκτακτη ἀφορμὴ καὶ χαίρεται ὅταν βλέπει τὲς ἀφορμὲς αὐτὲς ἐπαρκῶς νὰ πολλαπλασιάζονται.

Τοῦτο συμβαίνει μὲ τὰ δύο Ἰωβηλαῖα πού θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν σὲ δύο διαδοχικὲς ἐπιφυλλίδες, δύο ἀφορμὲς: τὰ πενήντα χρόνια ἀπὸ τότε πού ἰδρύθηκε ἡ Ἑλληνικὴ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία καὶ ἄρχισε νὰ βγαίνει τὸ περι-

οδικό της, «Λαογραφία» εἶναι ἢ μία ἀφορμή· ἢ ἄλλη εἶναι ὁ εἰκοστὸς πέμπτος τόμος τοῦ περιοδικοῦ «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θεσαυροῦ». Ὅπως γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἀκόμη περισσότερο, ἢ μακροζωία εἶναι γιὰ τὰ περιοδικὰ κάτι ποὺ πρέπει νὰ τὸ ἐξαίρουμε· λέω, μάλιστα, ὅτι ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὰ περιοδικὰ: ἀφοῦ καὶ μόνος ὁ χρόνος, προκειμένου γιὰ τὰ ἔντυπα ποὺ ἔχουν ὅπωςδῆποτε φιλολογικὸ ἢ ἱστορικὸ χαρακτήρα, τοὺς δίνει μίαν ὑπεραξία, ἢ διάρκεια τοὺς δίνει ἄλλη μία, πρᾶγμα ποὺ δὲν συμβαίνει αὐτόματα με τοὺς ἀνθρώπους.

Ἡ λαογραφία εἶναι, μποροῦμε νὰ ποῦμε, ἢ μόνη πνευματικὴ ἐπιστήμη ποὺ ἀνθίσε στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπέδωσε ἀφθονοὺς καρπούς, ποὺ ἐριζοβόλησε. Τὰ ἱστορικὰ τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς, καὶ ἔξω ἀλλὰ καὶ ἰδιαίτερα στὴν Ἑλλάδα, ἔχουν δοθεῖ ὡς τώρα τμηματικά, ἀποσπασματικά· θὰ ἄξιζε ὥστόσο νὰ ἀποτελέσουν ἀντικείμενο μιᾶς ξεχωριστῆς ἐλληνικῆς μελέτης, ἢ ὅποια νομίζω ὅτι θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς διδάξει πολλά, φανερώνοντας τοὺς λόγους ποὺ ἐπέτρεψαν ἢ ἐπέβαλαν τὴν ἰδιάζουσα τύχη τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς στὸν τόπο μας. Δὲν εἶναι τόσο, ὅσο εἶχε νομισθεῖ ἄλλοτε, ἢ γένεσός της ἐλληνικῆ: στοὺς ἴδιους καιροὺς, ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, λόγιοι καὶ ἐπιστήμονες ἔγερναν με προσοχὴ νὰ ἀκούσουν τὴν λαϊκὴ φωνή, νὰ γνωρίσουν τὴν λαϊκὴ ψυχὴ, ἐκδηλωμένη μέσα ἀπὸ τὰ ἔθιμα. Σ' αὐτὰ ἐπάνω τὰ διάχυτα ρεύματα, ἤρθαν νὰ δυναμώσουν τὸ κίνημα οἱ εἰδικοί ἐλληνικοὶ ὄροι, ἢ θέληση νὰ ἐξαρθεῖ ἢ ἀρχαία καταγωγὴ τοῦ νέου ἐλληνισμοῦ. Καὶ τέλος ὅ,τι οἱ ἄλλοι τόποι δὲν εὐτύχησαν νὰ γνωρίσουν σὲ ἀντίστοιχο βαθμὸ ἔχουμε ἐδῶ μιὰ προσωπικότητα, μιὰ μεγαλοφυΐα, τὸν Νικόλαο Πολίτη, ὁ ὁποῖος συγκεντρώνει τὰ διάχυτα ρεύματα καὶ τοὺς δίνει τὴν κατεύθυνση ποὺ θὰ τὰ καταστήσει γονιμοποιά. Πιὸ πέρα, ἀργότερα, ὑπάρχει καὶ πάλι τὸ προσωπικὸ στοιχεῖο, ἢ ἀκτινοβολία τοῦ Πολίτη, οἱ ἀκόλουθοι, οἱ ὁπαδοὶ ποὺ συσπειρώνονται γύρω του, ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο, χωρὶς ἀμφιβολία, κάποια οὐσιαστικὴ ἀνταπόκριση ἀνάμεσα στὴν ἐλληνικὴ ψυχὴ καὶ στὸν τομέα αὐτὸν τοῦ ἐπιστητοῦ, ἀνταπόκριση ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν προνομιακὴ θέση τῆς λαογραφίας μέσα σὲ ὅλες τὶς ἄλλες ἐλληνικὲς πνευματικὲς ἐπιστῆμες. Ὅπως συμβαίνει με ὅλα τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου, σ' αὐτὴν τὴν ἰδιάζουσα μεταχείρηση συνεργοῦν σὲ ἄνωσες ἀναλογίες ποικίλες ιδιότητες: καὶ πολλὰ ἔθνη καὶ προσόντα καὶ ἴσως μερικὲς ἐθνικὲς ἀδυναμίεις.

Ἐχουν περάσει ἐπάνω ἀπὸ πενήντα χρόνια ἀφότου ἰδρύθηκε ἢ Ἐταιρεία καὶ ἄρχισε νὰ βγαίνει τὸ περιοδικό της· περισσότερα ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια ἀφότου γεννήθηκε ὁ ἰδρυτὴς τους, καὶ θεμελιωτὴς τῆς ἐπιστήμης στὸν ἐλληνικὸ πνευματικὸ χῶρο. Κοντεύουν ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὸν καιρὸ ὀπού, ἔφηθος ἀκόμη, ἄρχισε ὁ Πολίτης τὴν περισυλλογὴ, τὴν ἐπεξεργασία, τὴν ἔκδοση τοῦ λαογραφικοῦ ὑλικοῦ. Οἱ διάδοχοί του, ἄλλοι με περισσότερη, ἄλλοι με λιγότερη πρωτοτυπία, συνέχισαν τὸ ἔργο του. Οἱ πιὸ γενναῖοι τράβηξαν καινούργ-

γιους δρόμους, και κατορθώσαν να αναδειχθούν και σ' αυτούς· στο σύνολό της όμως, ή επιστήμη του εκράτησε την μορφή την οποία της είχε δώσει εκείνος, με την κύρια, μάλιστα, έκφραση προς την περισυλλογή της ύλης, σε μεγαλύτερη αναλογία από όσην επέβαλε το παράδειγμά του, το «προηγούμενό» του. Το αποτέλεσμα της πρωτοβουλίας του Πολίτη έδικαίωσε, δηλαδή, χωρίς αμφιβολία τες ελπίδες, τις οποίες εστήριζε επάνω στην καινούρια επιστήμη ό ιδρυτής της· εκείνο που μένει να εύχηθούμε στο ξεκίνημα μιάς νέας περιόδου, της οποίας έχουμε κάθε λόγο να περιμένουμε έξισου γόνιμη την δράση, αν κρίνουμε από τα περασμένα, είναι τουτό : χωρίς να ανασταλεί εντελώς ή λογισμένη συλλεκτική προσπάθεια, να πραγματοποιηθεί το ταχύτερο ή στροφή προς την εκμετάλλευση και την σύνθεση του συσσωρευμένου υλικού. Άλλωστε, και προς την κατεύθυνση αυτήν, το παράδειγμα και ή διδασκαλία του Νικολάου Πολίτη θα πρέπει να μείνουν οι οδηγοί.

Β'. Το σημείωμα μας αυτό παίρνει αφορμή από την έκδοση του εικοστού πέμπτου τόμου του περιοδικού : «Άρχετον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού». Δεν μπόρεσα ποτέ να εξηγήσω γιατί βγαίνουν δύο όμοια, και του ίδιου πνεύματος, περιοδικά αφιερωμένα στα πράγματα της Θράκης : την ώρα όπου είναι τόσο δύσκολο να εκδοθεί και ένα τοπικό περιοδικό, δυσκολίες χρηματικές, δυσκολίες έκδοτικές, δυσκολίες συνεργασίας δεν καταλαβαίνω τί, ποιόν, έξυπηρετεί αυτή ή διάσπαση των θρακικών δυνάμεων της οποίας είμαστε μάρτυρες στους καιρούς μας. Όσοσο αυτό δεν έχει και μεγάλη σημασία : πρώτα - πρώτα δεν είναι ανάγκη να τα καταλαβαίνει κανείς όλα, και ύστερα το γεγονός ότι κατορθώνουν τα δύο δημοσιεύματα να συζούν και να προκόβουν, αποτελεί την πιο αποτελεσματική απάντηση σε ό,τι θα μπορούσε να θεωρηθεί τόνος επικριτικός μέσα στην παρατήρησή μου. Πάντως, έδω, αυτήν την ώρα, είμαστε για να πανηγυρίσουμε, για να τιμήσουμε ένα περιοδικό, που μέσα από όλες τις αντιξοότητες έχει κατορθώσει να επιβιώσει και να συγκεντρώνει ύλη χρήσιμη για την έθνική μας αυτογνωσία. Να πανηγυρίσουμε που βγαίνει και προσφέρει τις υπηρεσίες του, να τιμήσουμε την ανιδιοτέλεια που χαρακτηρίζει σημαντικές εκδηλώσεις της νεοελληνικής επιστήμης, της επιστήμης του νέου ελληνισμού, αν θέλουμε να ακριβολογήσουμε περισσότερο.

Κάθε ιστορικό φαινόμενο προσδιορίζεται από την διασταύρωση δύο διαστάσεων : του χρόνου και του χώρου· ή συνάντηση των δύο αυτών εννοιών μάς δίνει την στιγμή, το στίγμα του φαινομένου. Τουτό σημαίνει ότι μία σειρά φαινομένων μπορούμε να την έξετάσουμε είτε στην χρονική τους διαδοχή είτε στην χωρική τους συσχέτιση. Οι ξένοι έδημιούργησαν δύο νεολογισμούς για να εκφράσουν την συνεξέταση των φαινομένων αναφορικά με τον χρόνο : μιλούν για «διαχρονική» έξέταση, δηλαδή για την έξέταση ενός

φαινομένου διὰ μέσου τοῦ χρόνου, στήν ἐξέλιξή του, ἄς ποῦμε, καί γιὰ τὴν «συγχρονική» ἐξέταση, ἐκείνην, δηλαδή, ποῦ μελετᾶει ἀνίστοιχες ἐκδηλώσεις σὲ συγκεκριμένη χρονική περιοχὴ. Θὰ ἤθελε κανεὶς νὰ μπορούσε ἀνάλογα νὰ μιλήσει γιὰ «διαχωρικές» καὶ «συγχωρικές» μελέτες : μελέτες ποῦ ἐξετάζουν εἴτε διάφορα φαινόμενα σὲ ἓναν χώρο, οἱ «συγχωρικές», εἴτε ἓνα φαινόμενο σὲ διαφόρους χώρους, οἱ «διαχωρικές». Δὲν εἶμαι πολὺ εὐχαριστήμενος ἀπὸ τοὺς ὄρους αὐτούς, τοὺς ὁποίους αὐτοσχεδιάζω ἐδῶ, ἀλλὰ νομίζω ὅτι ἀνταποκρίνονται μὲ ἔννοιες ποῦ θὰ εἴταν χρήσιμο νὰ ἀπομονώσουμε. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὰ διάφορα τοπικὰ περιοδικὰ μας θὰ ἐλέγαμε ὅτι ἐξυπηρετοῦν τὴν «συγχωρική» ἐπιστήμη.

Ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ ὑπάρχουν τέτοιες τομές καὶ μάλιστα σὲ τόπους σὰν τοὺς δικούς μας, σὲ τόπους, δηλαδή, ποῦ ὑποφέρουν ἀπὸ ἀνεπάρκεια αὐτογνωσίας, εἶναι ὀλοφάνερη. Αὐτὸ σὰν γενικὸς κανόνας : περισυλλογὴ παντοῦ ὕλικου, λαογραφικοῦ, παιδευτικοῦ, οἰκονομικοῦ, ἢ ὅ,τι ἄλλο, μὲ κάθε μορφετὴ ἀκρίβεια, ἀναφορικὰ μὲ τὴν προέλευσιν τοῦς εἰδικούς ὄρους ὑπὸ τοὺς ὁποίους παρουσιάζεται, καὶ ὅ,τι ἄλλο σχετικόν. Σ' αὐτὸν τὸν γενικὸ κανόνα θὰ εἶχε κανεὶς νὰ προσθέσει καὶ κάτι ἀκόμη πρὸ ἐπιτακτικόν, ὅταν πρόκειται γιὰ χώρους τῶν ὁποίων οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ ἔχουν ἀποχωρήσει εἴτε ὑποχωρήσει : ἐκεῖ πὰ ἢ διάσωση τοῦ ὕλικου ἐξαορτημένη ἀπὸ μερικοὺς πρόσφυγες ποῦ ἐπιζοῦν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ, παρουσιάζει ἓναν χαρακτήρα ἐπείγοντα. Ἡ ἑλληνικὴ φωνὴ τοῦ Πόντου, ἢ ἑλληνικὴ φωνὴ τῆς Μικρασίας, ἢ ἑλληνικὴ φωνὴ μεγάλων περιοχῶν τῆς Θράκης, σβήνουν ἂν δὲν προφθάσουμε νὰ τις ἐγγράψουμε, θὰ σβήσουν μαζί τους καὶ σελίδες ἑλληνικῆς ἱστορίας, στοιχεῖα ἑλληνικῆς αὐτογνωσίας. Ὅλοι, λοιπόν, οἱ ὄροι αὐτοί, γενικοὶ καὶ εἰδικοί, δείχνουν πόση σημασία ἔχει ἓνα περιοδικὸ τοῦ τύπου ἐκείνου ποῦ ἐπαινεῖται σήμερον ἐδῶ : ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε κρίσιν γιὰ τὰ ἐπιμέρους δημοσιεύματά του, προσφέρει, στὸ σύνολόν του, ὑπηρεσίες πολύτιμες ἀποθησαυρίζοντας ὕλη χρήσιμη ἔθνικά.

Βέβαια, πέρα ἀπὸ τὴν γενικὴ αὐτὴν διαπίστωση, καταλαβαίνει κανεὶς ὅτι πολλὰ καὶ διάφορες ἀπόψεις θὰ μπορούσαν νὰ ὑποστηριχθοῦν σχετικὰ μὲ τὶς «συγχωρικές» μελέτες. Ἡ κύρια ἀντίρρηση νομίζω ὅτι θὰ ὑπεγράμμιζε τὸν κίνδυνον ποῦ προέρχεται ἀπὸ ὑπερβολικὴ κατάτμησιν τοῦ χώρου : ποῦ ἀνεβαίνει ἢ καμπύλη τοῦ χρησίμου, καὶ ποῦ ἀρχίζει ἢ περιττὴ ἢ καὶ βλαβερὴ διασπορά ; Αὐτά, φυσικά, ἰσχύουν ἰδίως προκειμένου γιὰ τὴν λαογραφικὴ πλευρὰ τῶν περισυλλογῶν, ἀλλὰ δὲν περιορίζονται σ' αὐτὴν : δὲν παρουσιάζεται μικρότερος ὁ κίνδυνος ποῦ προέρχεται ἀπὸ τὶς ἐπαναλήψεις ὅπου ὁ Λόγος εἶναι γιὰ ἀναζητήσεις ἱστορικὰς σὲ περιοχὰς πολὺν γειτονικὰς μεταξὺ τους : τὰ ἴδια πράγματα, τὰ ἴδια μαζέματα, χωρὶς κριτικὴ ἐπεξεργασία, μὲ ἀναδρομὰς στὶς ἴδιες ἀφετηρίας, μὲ δάνεια ἀπὸ τὰ ἴδια βοηθήματα. Τὰ ἔχουμε ἰδεῖ καὶ ξαναἰδεῖ σὲ ἓνα πλῆθος τοπικὰ δημοσιεύματα καὶ ξέρουμε

πόσο βάρος δημιουργούν για την μελέτη και πόσο πολλαπλασιάζουν τα προβλήματα του τύπου αυτού να διασταυρώνονται με πιδ συνθετικές προσπάθειες, να σμίγουν μέσα σε ένότητες μεγαλύτερες, έτσι ώστε να κολάζεται κάπως ο κίνδυνος των διαστάσεων και των αγώνων επαναλήψεων.

Στην περίπτωση του «'Αρχείου» του οποίου ξερτάζουμε την είκοσιπενταετηρίδα είναι φανερό ότι η παρουσία του κινδύνου έγινε από ένωρις αισθητή, και ότι το περιοδικό τούτο έφιλοδόξησε να αποβεί αληθινό αρχείο που περισώζει παλιές ανέκδοτες μελέτες, δυσεύρετα παλιά φυλλάδια, ότι θα αποτελέσει την βάση των αυριανών συνθετικών θεωρήσεων του έθνικού μας βίου. "Ας προσθέσω, για να επαινέσω και τούτο, ότι δεν περιορίζεται σε ό,τι ο τίτλος του υφίσταται, αλλά δίνει συνάμα και άφθονη ιστορική ύλη, έπεξεργασμένη ή και άνεπεξεργαστη. "Έργο ζωής καμωμένο με άμείωτον ένθουσιασμό, πέρα από κάθε άπογοήτευση και από κάθε πικρία, τó έργο τούτο αξίζει κάθε τιμή και κάθε έπαινο· όμως και ή τιμή και ο έπαινος θα είχαν άσκοπα αν δεν απέβλεπαν πρώτιστα στον δημιουργό του έργου αυτού, τον Πολύδωρον Παπαχριστοδούλου, ο οποίος του ένεφύσησε την δική του πνοή, πνοή αλήθειας και στοχασμού, αλλά συνάμα και αγάπης και φαντασίας. "Αλλωστε, τέτοια έργα, μόνο μέσα στην αγάπη, την φαντασία, την πίστη, μπορούν να άντλήσουν την δύναμη που απαιτείται για να ζήσουν και προκόψουν.

«Βήμα» 12 Μαΐου 1961

Κ. Δημαράς

6. *‘Η γιορτή τής Μπάμπως. Ένα παράξενο Θρακικό έθιμο που ξεκινάει από τή Διονυσιακή λατρεία.* Μια ανταπόκριση προχτές, σταλμένη απ' τή Μονοκκλησία των Σερρών, έφερε στην επικαιρότητα ένα παμπάλαιο Θρακικό έθιμο: «Την μέρα τής μπάμπως γκιονού ή τής μαμής». 'Η σύντομη περιγραφή που δημοσιεύτηκε στις εφημερίδες ανέφερε τή γιορτή τούτη που γίνεται κάθε χρόνο στο Μακεδονικό αυτό χωριό, από παληούς πρόσφυγες τής Θράκης, στις 8 του Γενάρη, μιá μέρα δηλαδή, πιδ ύστερα από του "Αη-Γιαννιού. Ήταν, μās λένε, μιá καθαρά γυναικεία γιορτή απ' όπου έλειπαν έντελώς οι άντρες. Μιá πλήρης γυναικοκρατία. Για μιá μέρα καταλύθηκαν όλες οι «προαιώνιες» συνήθειες των ανθρώπων. Οι γυναίκες κατέλαβαν τά δημόσια γραφεία και κυριάρχησαν παντού, ενώ οι άντρες κλείστηκαν στο σπίτι κι' ανέλαβαν όλες τις δουλειές του νοικοκυριού. Σκούπισαν, μαγείρεψαν, έπλυναν τά πιάτα, σφουγγάρισαν, ντάντεψαν τά μωρά, έβαναν κιόλας και μπουγάδα! Κι' όμως όλα αυτά τά πρωτάκουστα και τά τόσο «επαναστατικά» γεγονότα έγιναν στις 8 του γενάρη του σωτήριου έτους 1960 και με την φωτισμένη συμπαράσταση του Νομάρχη των Σερρών, που παρακολούθησε κι' ο ίδιος τούτο τó γυναικείο πανηγύρι, μόνος αυτός, ο ευτυχής άντρας, γιατί άπαγορεύτηκε, όπως είπαμε, στους άρσενικούς του χωριού, με πονή ψυχο-

λουσίας, νὰ ξεμυτήσουν στοὺς δρόμους καὶ νὰ παρευρεθοῦν σὲ τούτη τὴ πολυθρόμβη καὶ κατανυκτικὴ συγκέντρωση τῶν γυναικῶν τους.

Ἀπὸ τὴν ὥρα ποὺ ἡ γκαίντα, πρῶτ-πρῶτ, σήμανε τὸ συναγερομό της, ὄλες οἱ παντρεμένες τοῦ χωριοῦ—ὄχι τὰ κορίτσια—ἄρχισαν ὁμαδικὰ νὰ συγκεντρώνονται στὸ σπίτι τῆς μαμῆς—τῆς μπάμπως, ὅπως τὴ λένε στὴ Θράκη, φέροντας ἢ κάθε μιὰ ἓνα σωρὸ δῶρα. Μαζὶ μὲ τὰ δῶρα ἔχουν τὴν συνήθεια νὰ φέρουν κι' ἓνα κομμάτι σαπουνιοῦ. Μ' αὐτὸ ἐπλυναν τὰ χέρια τῆς μαμῆς κι' ὕστερα τὰ φιλοῦσαν. Καμμιά παντρεμένη τοῦ χωριοῦ δὲν ἔλειψε ἀπὸ τούτη τὴ δεξίωση τῆς μπάμπως.

Σὰν ἤρθε τὸ μεσημέρι, ἡ μπάμπω ἔδωσε γεῦμα σ' ὄλες τὶς γυναῖκες. «Σ' ὄλες» εἶναι ἓνας λόγος, γιατί στὸ τραπέζι της κάθησαν μόνο ὄσες «λευτερώθηκαν» δηλαδὴ ἐκεῖνες ποὺ εἶχαν τεκνοποιήσει. Οἱ ἄλλες, οἱ στεῖρες, ἔβλεπαν κι' ἀπολαμβάναν ἀπὸ μακρὰ τὸ φαγοπότι. Κατὰ τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ οἱ εὐχὲς συνοδεύονταν μὲ πειράγματα κι' ἀστεῖα, ἀσύστολα κορδακίσματα κι' ἐκστομιζόταν κάπου—κάπου καὶ μερικὲς ἀσεμνολογίες.

Σὰν ἀπόφαγαν οἱ γυναῖκες, μὲ ἐπικεφαλῆς πάντα τὴ «μπάμπω», βγήκαν ὄλες καμαρωτὲς καὶ χαρούμενες στοὺς δρόμους νὰ τραγουδήσουν καὶ νὰ χορέψουν. Ἡ μπάμπω ποὺ εἶναι καὶ ἡ ἀρχηγίνα αὐτῆς τῆς φουργιάτικης καὶ εὐθυμῆς συντροφιάς, κραταίει ἓνα κλωνάρι στολισμένο μὲ βαράκι, μακρὸν τὸ σύμβολο τοῦ θύρσου ἢ τοῦ πανάρχαιου φαλοῦ. Σαφνικὰ, τὸ τραγοῦδι τῶν γυναικῶν τὸ κόβει ἡ στριγγὴ φωνὴ τῆς γκαίντας. Εἶναι ὁ θρακικὸς ἄσκανλος ποὺ ἄφησε τὸ μουσικὸ του «κράτημα». Τὰ δάχτυλα τῆς γυναίκας ποὺ φούσκωσε τὸ ἀσκι κινήθηκαν χαρωπὰ σιτὸν ἀγέρα. Ἐνας ἤχος πετάχτηκε σὰν ἀναστέναγμα ἢ σὰν μιὰ πλαταγὴ τοῦ νεροῦ. Αὐτὴ ποὺ ἔπαιζε τὸ μουσικὸ ὄργανο ὑπόταξε κάτω ἀπ' τὴ δεξιὰ μασχάλι της τὸ φουσκωμένο ἀσκό. Ἐβανε τὸ στόμα της στὸ μαγικὸ καλάμι, ἀδράχοντας τὸ κάτω καλάμι μὲ τὶς τρύπες τὸν αὐλό. Σείστηκε ἡ ψυχὴ της καὶ λὲς ὀρθώθηκε οἰστρήλατη μὲ ἱερὴ μανία, συμπαρασέροντας τὶς γυναῖκες σ' ἓνα τρελλὸ χορὸ ἐκεῖ κάτω στὴ μεγάλη πλατεῖα τοῦ χωριοῦ. Καὶ τὸ γλέντι συνεχίζεται μὲ τὸ σκερτσόζικο τσάκισμα τοῦ κορμοῦ, ποὺ πότε λιγὰ καὶ σκύβει καὶ πότε ὀρθώνεται περήφανο μέσα στὴ χαρούμενη λαχὴ καὶ τὸ βουητό, ποὺ χτυπᾷ μὲ τὸ χέρι στὴ γῆ καὶ πηδαεῖ στὸ κενὸ μενόμενο καὶ ἔξαλλο.

Καὶ νὰ ἡ μπάμπω σὲ λίγο διακόφτει τὸ χορὸ. Θὰ γίνῃ ἡ κρίση, προστάζει. Εἶναι ἡ μεγάλη στιγμή ποὺ θ' ἀνακηρυχθοῦν οἱ βασιλισσες τῆς χρονιάς. Ἡ πρώτη καὶ ἡ καλύτερη θάναί τῆς ὁμορφιάς, ἡ ἄλλη τῆς φρονιμάδας, ἡ ἄλλη τῆς νοικοκυροσύνης, τῆς ὑπομονῆς, τῆς ἐξυπνάδας. τῆς πολυτεκνίας. Τῆς πρώτης ἔστειλαν καὶ φώναξαν τὸν ἄνδρα ἀπὸ τὸ σπίτι, γιὰ νὰ καμαρώσῃ τὴ γυναῖκα του γιὰ τὴν τιμὴ ποὺ τῆς ἔγινε. Αὐτὸς ὑποκλείθηκε μπροστά της, σὰ βασίλισσα ποὺ εἶναι, κι' ἔφυγε. Ὑστερα, ἀφοῦ τὴν ἔντυσαν ἀνάλογα καὶ τὴν στόλισαν μ' ὄλα τὰ στολίδια τοῦ κόσμου, ἀπ' ὅπου

δὲν ἔλειπαν οὔτε καὶ οἱ λεμονόκουπες, τὰ κρομμύδια καὶ τὰ σκόρδα, τὴν ἀνέβασαν στὸ πῦρ πρὸ χειρὸ μεταφορικῶς μέσο πού βρῆκαν, ἕνα καλοκάγαθο καὶ ὑπομονετικὸ γαϊδουράκο, πού βρέθηκε ἐκεῖ. Ἔτσι οἱ γυναῖκες ὀδηγᾶνε τὴ βασίλισσά τους, μέσα σ' ἕνα πανδαιμόνιο ἀπὸ ζητωκραυγὲς καὶ χάχανα, ἀπὸ δρόμο σὲ δρόμο καὶ ἀπὸ συνοικία σὲ συνοικία, στὸ σπῆτι τῆς μπάμπως, ὅπου θὰ συνεχιστῆ τρικουβερτο τὸ γλέντι ὡς τὸ ἄλλο πρωῖνό.

Ἄνεξάρτητα ἀπ' τὴν εὐθυμὴ πλευρά, τοῦτο τὸ θρακικὸ ἔθιμο ἀποτελεῖ ἕνα ἀνεκτίμητο ντοκουμέντο γιὰ τὴν ἐθνολογικὴ καὶ λαογραφικὴ ἐπιστήμη. Κλείνει μιὰ ἐκδήλωση τοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ μὲ πολύτιμα ἱστορικὰ καὶ ἀνθρώπινα στοιχεῖα πού προήλθαν, ὅπως φαίνεται, ἀπ' τὴν ἀρχαία Διονυσιακὴ λατρεία, μὰ πού οἱ ρίζες του βρίσκονται πῦρ πέρα ἀκόμα στὰ βάρη τοῦ χρόνου, ἀνάμνηση καὶ κατάλοιπο τῆς μητριαρχίας.

Ἱστορικὰ ἀνατρέχοντας, θὰ βροῦμε τὶς πηγὲς του στὰ ἀρχαῖα Λήνια, ὅσο καὶ στὰ Θεσμοφόρια, πού ἀφοῦ διατηρήθηκαν στὰ χρόνια τῆς παρακμῆς, πέρασαν ἀπ' τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ στοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, κατασταλάζοντας βαθεῖα στὴ συνείδηση τοῦ θρακικοῦ λαοῦ σὰν παραδοσιακὸ του ἔθιμο.

Ὁ Διονυσιακὸς χαρακτήρας τοῦ ἔθιμου, γιὰ νὰ μιλήσουμε ἰδιαίτερα γιὰ τὴ «γιορτὴ τῆς μπάμπως», εἶναι ὀλοφάνερος. Ὅπως μᾶς εἶναι γνωστό, τόσο ἡ γιορτὴ τῶν Ἀθηναίων ὅσο καὶ τῶν Θεσμοφορίων, πού μᾶς περιέγραψαν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, συμφωνοῦν ὄχι μονάχα στὸ γενικὸ χαρακτήρα, μὰ ἀκόμα καὶ σὲ πολλὰς λεπτομέρειες μὲ τὸ θρακικὸ ἔθιμο. Μιὰ περικοπή, πού τὴν δανεῖζομαι ἀπ' τὸν Διόδωρο τὸν Σικελιώτη, εἶναι πολὺ διαφωτιστικὴ: «Κάθε χρόνο σὲ πολλὰς ἑλληνικὰς πολιτεῖες, συνηθίζουσι οἱ γυναῖκες νὰ συγκεντρῶνται γιὰ νὰ γιορτάσῃ τὸν Βάκχο. Τὰ κορίτσια κρατᾶνε θύρσο καὶ προσκυνᾶνε τὸ θεὸ μὲ ἄγριες ἐκστατικὰς κραυγὰς, ἐνῶ οἱ παντρεμένες προσφέρουσι ὁμαδικὰ θυσίας καὶ παραδίδονται σὲ βακχικὰ ὄργια, τραγουδῶντας ὕμνους στὸ Διόνυσον, ὅπως ἔκαναν οἱ παλῆς ἱερεῖες του, οἱ «Μαινάδες»

Στὰ Θεσμοφόρια λοιπόν, ὅπως καὶ στὰ Λήνια, ἀπαγορευόταν νὰ πέρουν μέρος οἱ ἄντρες, καθὼς καὶ τ' ἀνύπαντρα κορίτσια. Τὸ ἴδιο δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ παραβρίσκωνται στὶς ἱεροτελεστίας τους. Τάχα δὲ γίνεται τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὴ «μέρα τῆς μπάμπως ἢ τῆς μαμῆς» πού παίρνουν σ' αὐτὴ μέρος μόνο οἱ παντρεμένες;

Ἄλλὰ, θὰ ρωτήσῃ κανεὶς, ποῖο εἶναι τὸ βαθύτερο νόημα αὐτοῦ τοῦ ἔθιμου. Οἱ ἐθνολόγοι ἀπαντᾶνε μ' ἕνα στόμα: Ἐπλουστάτα, ἀντανεκτοῦν πανάρχαιες μαγικὰς τελετὰς καὶ γητιεῖς, πού ἀποβλέπανε στὴ γονιμοποίησιν τῆς γῆς καὶ τὴν πολυτεκνία τῶν γυναικῶν. Γιατί, σύμφωνα μὲ τὴν ὁμοιοπαθητικὴ μαγεία, ἡ σπορὰ καὶ ἡ εὐκαρπία τῆς γῆς ἦταν σύμφυτες μὲ τὴν γονιμότητα τῆς γυναίκας. Ἔτσι, ὅλες τοῦτες οἱ ἐκδηλώσεις ἀντιπροσωπεύουν,

σάν μυθική σύλληψη, τῆ δραματικῆ σύνθεσι τῆς ζωῆς ἢ καλύτερα μᾶς ἀπ' τις ἐκδηλώσεις τῆς φυσιολατρίας τῶν ἀνδρῶπων.

Κώστας Θρακιώτης.

7. *Τὸ μέγα μνημεῖον τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.* Ἡ Ἁγία Σοφία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ μέγας Ναός, θὰ ἀναπνεύσῃ. Ἀρχίζει σὲ λίγο, ὅπως γράφει ὁ Τουρκικὸς Τύπος, ἡ κατεδάφισις ὅλων τῶν γύρω τῆς οἰκοδομῶν. Ἡ ἐκεῖ περιοχὴ ἐκηρύχθη ἀρχαιολογικὴ ζώνη. Τὸ τουριστικὸν συμφέρον τῆς Τουρκίας ἐπεκράτησε. Ἐξακολουθοῦν στὴν Πόλιν οἱ ἐξωραϊσμοὶ καὶ ἐδόθη τώρα προτεραιότης στὴν περιοχὴ τῆς Ἁγίας Σοφίας, χωρὶς τὴν φορὰν αὐτὴν νὰ διαμαρτυρηθοῦν οἱ τουρκικὲς ἐφημερίδες, μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ὁ γερμανὸς πολεοδόμος κ. Χούγκ, ποῦ καταρτίζει τὰ σχέδια, ἐνδιαφέρεται νὰ προβάλλῃ τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα.

Πρὸ ἐτῶν ἔγιναν ἐκεῖ καὶ ἄλλες κατεδαφίσεις, μικρότερες ὅμως. Περιωρίστηκαν στὴν πλατεῖα τοῦ Μεγάλου ναοῦ, στὸ Αὐγουσταῖο τῶν Βυζαντινῶν, ὅταν κατεστράφη ἀπὸ πυρκαϊὰ ἡ μεγάλη, εἰς τὴν ἀνατολικὴν του πλευρὰ, ξύλινη τεράστια οἰκοδομὴ ὅπου ἐστεγάζοντο τὰ περισσότερα δικαστήρια τῆς Σταμπούλ. Κατεδαφίστηκαν ἀπὸ τὴν Δημαρχία Κωνσταντινουπόλεως ὅλα τὰ ξύλινα τουρκικὰ καφενεῖα τῆς πλατείας, ποῦ εἶχαν μείνει χωρὶς πελατεῖα, ὅταν δὲν ὑπῆρχε πλέον τὸ δικαστικὸν μέγαρον. Δυὸ σειρὲς ἐσχημάτιζαν τὰ καφενεῖα αὐτὰ τῆς ἱστορικῆς πλατείας, ἡ μιὰ δὲ σειρά των, ἡ βόρεια, ἔφθανε ἕως τὴν εἴσοδο τοῦ αὐλογύρου τῆς Ἁγίας Σοφίας. Ἡδη θὰ κατεδαφισθοῦν πολλὰ κτίρια καὶ θὰ ἐμφανισθῇ ὁ Ναός—μουσεῖον, ποῦ κρύπτεται ἡ θεὰ του, κυρίως δὲ ἀπὸ δυσμάς, σὲ βαθμὸν ὥστε νὰ πλησιάζῃ κανεὶς τὸν βυζαντινὸν Ἰσπόδρομο, στὴν πλατεῖα Σουλτὰν Ἀχμέτ τῶν Τούρκων καὶ νὰ μὴ βλέπει τὸν Μεγάλον Ναόν.

Ἐν τῷ μεταξὺ στὸν γυναικωνίτῃ τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ στὸν κυρίως ναὸ ἐξακολουθεῖ ἡ ἀποκάλυψις ψηφιδωτῶν παραστάσεων. Τὸ ἔργον τοῦ Θωμᾶ Οὐατεμόρε τὸ συνεχίζει μὲ τοὺς συνεργάτες του, ὁ κ. Ἀντεργουντ, τοῦ Βυζαντινοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Ἀμερικῆς. Στὸ γυναικωνίτῃ ἀποκαλύπτεται τώρα ἡ παράστασις τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου (872—912), ἀδελφοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Περισσότερη ἐργασία, συγκρινόμενῃ μὲ ἐκείνην τοῦ γυναικωνίτη, ἔγινε στοὺς τελευταίους αὐτοὺς μῆνας στὸν κυρίως ναόν. Ἀποκαλύφθηκαν μεγάλοι σταυροὶ στὴν ἄλλην, ὀπισθία πλευρὰ τῶν τυμπάνων, ποῦ σχηματίζονται ἐπάνω ἀπὸ κάθε πύλη τοῦ ἐσωνόρθηκος. Οἱ σταυροὶ αὐτοὶ εἶχαν καμουφλαρισθῇ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, μὲ κάποιον διάκοσμον κάτω ἀπὸ τὸν ὁποῖο διεκρίνοντο δυὸ, τρεῖς ἀπὸ τις γραμμὲς των. Εἶναι ὅπως οἱ σταυροὶ τῶν ἀναφερομένων τυμπάνων, ποῦ πρῶτοι ἀποκαλύφθηκαν, ὅταν ὁ Οὐατεμόρε ἤρχιζε τὰς ἐργασίας τοῦ ἰδίου, βυζαντινοῦ σχήματος, τῆς ἰδίας τέχνης καὶ τοῦ αὐτοῦ μεγέθους. Ἐξ ἄλλου σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ κυρίως ναοῦ

διακρίνονται καμουφλαρισμένοι σταυροί, οί ὁποῖοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ ἀποκαλυφθοῦν ἐπίσης.

Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ μουσεῖον τῆς Ἁγίας Σοφίας, θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθῆ, ὅτι πολὺ συντελεῖ ὁ διευθυντής του κ. Φεριδούν Ντερίμτεκεν. Σκέπεται μάλιστα, ὅπως μετεδόθη, νὰ πραγματοποιήσῃ ὅσα ἐσχεδιάζε ὁ ἀποθανὼν προκάτοχός του Μουζαφέρ Ραμαζάνογλου : Νὰ ἐκθέσῃ δηλαδὴ στὸν γυναικωνίτη τοῦ Μεγάλου Ναοῦ, στὸ μεσαῖο ἴσως τμήμα του, ὅπισθεν τῶν στασιδίων τῆς αὐτοκρατείας καὶ τῶν πρηγκηπισσῶν, βυζαντινὲς καὶ μεταβυζαντινὲς εἰκόνες. Στὸν ἐξωνάρθηκα δὲ τῆς Ἁγίας Σοφίας βυζαντινὰς πλίνθους μὲ ἐπιγραφὰς ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὰ χερσαῖα καὶ θαλάσσια τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἀπὸ ἐρείπια βυζαντινῶν κτισμάτων της.

Ἄρκετὰ μεγάλα κιβώτια μὲ εἰκόνες ἐκκλησιῶν τοῦ Πόντου καὶ τῆς Μικρασίας, μὲ ἀμφια τῆς Καππαδοκίας καὶ τῆς βιθυνιακῆς Νικαίας, ὅπως καὶ μὲ περγαμινές, μένουν ἀποθηκευμένα στὰ ὑπόγεια τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου τῆς Πόλης. Εἶναι ὅσα εἶχαν ἀπομείνει σὲ ἐκεῖ ναοὺς καὶ μοναστήρια μετὰ τὴν δραματικὴ ἐξοδο τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ὅλα αὐτὰ τὰ συγκέντρωσαν οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ ἐν λόγῳ μουσείου καὶ τὰ ἀπέστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολι. Προηγῆθησαν ὅμως αὐτῶν ἄλλοι, ἀρχαιοκάπηλοι καὶ ἔδρασαν. Βυζαντινὲς καὶ μεταβυζαντινὲς εἰκόνες ἀξίας, ξυλόγλυπτα ἔργα τέχνης, χειρόγραφα, ὅπως ἦσαν τῆς Μονῆς Σουμελᾶ τοῦ Πόντου καὶ ἄλλα, ἀκόμη δὲ καὶ τεμάχια τοιχογραφιῶν διηπάγησαν καὶ πωλήθησαν στὴν Κωνσταντινούπολι, ἰδίως δὲ στὸ Καπαλῆ Τσαρσί—Μεγάλῃ Ἁγορᾷ. Ὀλόκληρο τέμπλο ναοῦ ἐπωλήθη μὲ τὴν ὀκᾶ στὸ Σύρο ἰδιοκτήτη τοῦ ξενοδοχείου Πέρα Παλᾶς καὶ τὸ μετέτρεψε σὲ ἐπιπλα : καναπέδες καὶ ντουλάπες, στὴν πρόσοψη τῶν ὁποίων βλέπει κανεὶς ἁγίους καὶ τὸν εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ. Θαυμάσια ἐξ ἄλλου συλλογὴ μεγάλῃς ἀξίας εἰκόνων καὶ ξυλόγλυπτων ἐσχημάτισε μ' ὀλίγες χιλιάδες τουρκικὲς λίρες, σὲ χαρτονομίσματα, ὁ στρατιωτικὸς ἀκόλουθος τῆς ἐν Ἁγκύρῃ Ἀγγλικῆς πρεσβείας συνταγματάρχης Ἄλλεν, ποὺ ἐπῆγε πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν εἰς τὴν Τραπεζοῦντα. Δὲν εἶναι ὀλίγοι εἰς τὴν Πόλη, ὅλοι σχεδὸν ξένοι, ποὺ ἀγόρασαν ἀπὸ τούρκους ἀρχαιοκαπήλους εἰκόνες καὶ ἄλλα τῶν ναῶν τῆς Μικρασίας, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἦσαν καὶ μερικοὶ—φρέσκηδες τῆς Χαλκηδόνος —Κοδήκιοί —τῆς μικρασιατικῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄν κρίνει κανεὶς ἀπὸ μερικὲς εἰκόνες ἐξ ἐκείνων ποὺ ὑπάρχουν στὰ κιβώτια τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου Σταμποῦλ καὶ τίς ὁποῖες εἶχε ὁ Ραμαζάνογλου εἰς τὸ γραφεῖον του, δὲν φαίνεται νὰ διεσώθησαν πολλῆς ἀξίας ἔργα ἀγιογράφων, ἰδίως δὲ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἢ τῶν πρώτων μετὰ τὴν Ἄλωσιν αἰώνων. Πολλῆς σημασίας ἴσως νὰ εἶναι τὰ χειρόγραφα καὶ τὰ ἀμφια, μεταξὺ τῶν ὁποίων πιθανὸν νὰ ὑπάρχουν καὶ βυζαντινά. Πάντως μὴ ἐκθεσεῖς εἰκόνων, ἀμφίων καὶ περγαμινῶν στὸν γυναικωνίτη τῆς Ἁγίας Σο-

φίας θὰ παρουσιάξη πολὺ ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς ἐπισκέπτας τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοῦ Μουσείου.

Κάποια συμπλήρωσις τῶν ὄσων θὰ βλέπουν οἱ προσκνηταὶ καὶ ἐπισκέπτες τοῦ Μεγάλου Ναοῦ θὰ εἶναι καὶ ἡ ἐκθεσις βυζαντινῶν πλίνθων, ποὺ συγγέντωσε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ Ραμαζάνογλου, ἀφοῦ μάλιστα μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ πλίνθοι ἀπὸ ἐκείνους ποὺ χρησιμοποιήθηκαν εἰς τὴν ἀνέγερση τοῦ Μεγάλου Ναοῦ καὶ εὐρέθησαν, σὲ μικρὸ σχετικῶς βάθος, στὸν αὐλόγηρό του. Ἄλλα ἀπὸ τὰ τοῦβλα αὐτὰ ἔχουν τὴν ἐπιγραφὴ «Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ» καὶ ἄλλα τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ ἢ τῆς δωρητρίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀναφέρεται καὶ μιὰ πρεσβυτέρα. Κάμνει ἐντύπωσιν ἡ στερεότης των, ἂν καὶ εἶναι τόσων αἰῶνων. Τοῦβλα τοῦ θαλάσσιου βυζαντινοῦ τείχους τῆς Προποντίδος, ποὺ ἔμειναν τόσους αἰῶνες μέσα στὴ θάλασσα, εἶναι ἀκόμη στερεά. Καὶ πολὺ ὀρθὰ ἐσκέφθη νὰ χρησιμοποιήσῃ πλίνθους τοῦ χερσαίου τείχους ἢ τούρκισα μηχανικός, ποὺ ἐπεσκεύασε πρὸ τριετίας τὸ φρούριον, ποὺ ἔκτισε εἰς τὸ Ροῦμελν Χισὰρ τοῦ Βοσπόρου ὁ Πορθητῆς τις παραμονὲς τῆς Ἀλώσεως. Ἀντικατέστησε μὲ τὰς πλίνθους αὐτάς τοῦβλα, ποὺ ἐχρησιμοποιήθησαν σὲ μιὰ ἄλλη ἐπισκευὴ τοῦ φρουρίου αὐτοῦ, ἐπὶ ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν Τζεμάλ πασᾶ, πρὸ 43 ἐτῶν καὶ εἶχαν φθαρεῖ ἐν τῷ μεταξύ.

Ἀρκετὴ ποικιλία παρουσιάζουν αἱ βυζαντιναὶ πλίνθοι. Προέρχονται καὶ ἀπὸ ἓνα πύργου τοῦ θαλάσσιου κάστρου ἐπὶ τοῦ Κερατιῦ κόλπου, πύργου ποὺ κατεδαφίσθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν πρὸ τῶν ἐξωραϊσμῶν, γιὰ νὰ διευρυνθῇ ἡ ὁδὸς πέραν τοῦ Γεμὶς Ἰσκελεσί. Ἐπρόκειτο περὶ πύργου, ποὺ αἱ βάσεις του ἦσαν τοῦ τείχους τοῦ Μεγάλου Κωνσταντινου. Καὶ πλίνθοι του ἔχουν ἐπιγραφὴ «Κωνσταντίνος», μὲ ὄμιτρο καὶ ὄχι μὲ ὠμέγα, χωρὶς νὰ πρόκειται περὶ ἀνορθογραφίας προκειμένου περὶ ξενικοῦ ὀνόματος.

Σ. Παπαδόπουλος

8. Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας Τραπεζοῦντος θὰ μετατραπῇ εἰς βυζαντινὸν μουσεῖον. Νέον βυζαντινὸν μουσεῖον ἰδρύεται εἰς τὴν Τουρκίαν. Θὰ εἶναι ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Τραπεζοῦντος, ποὺ μετατράπη εἰς τζαμί, ὅταν τὸ 1461 ἔπαισε νὰ ὑπάρχη καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία. Δύο βυζαντινὰ μουσεῖα ἔχει ἡ Κωνσταντινούπολις : τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ τὸν ναὸν τῆς μονῆς τῆς Χώρας (Καχριέ). Δὲν θὰ βραδύνουν ὁμῶς νὰ προστεθοῦν εἰς αὐτὰ καὶ ἄλλα : ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας τῆς Τραπεζοῦντος, ποὺ ἀποκαλύπτονται τώρα, κάτω ἀπὸ τὸ τουρκικὸν ἀσβεστόμα, αἱ θαναμάσια τοιχογραφίαι του, διὰ τὰς ὁποίας ἔγραψε τὸ «Βῆμα» ὁ ναὸς τῆς Παμμακαρίστου τῆς Κων)πόλεως (Φετχιέ), μὲ τὰ ἐξαιρετικῆς τέχνης ψηφιδωτά του, ποὺ ἔπαισε νὰ εἶναι τζαμί καὶ ἡ Ἁγία Εἰρήνη τῆς Κων)πόλεως. Δὲν ἀποκλείεται μάλιστα νὰ μετατραπῇ εἰς βυζαντινὸν μουσεῖον καὶ ὁ ἐδῶ ναὸς τοῦ Παντοκράτορος Χριστοῦ, τὸ Ζεϊρέκ Κλίσε τζαμί τῶν Τούρκων, οἱ

τοίχοι τοῦ ὁποίου, ὅπως ἐξηκριβώθη, κάτω ἀπὸ τὸ τουρκικὸν των ἀσβέστωμα, εἶναι διακοσμημένοι μὲ ψηφιδωτὰς παραστάσεις καὶ νοπογραφίας. Αἱ τουριστικαὶ ἐπιδιώξεις τῆς Τουρκίας ἰδιαίτερος συντελοῦν εἰς τὴν ἴδρυσιν τῶν βυζαντινῶν αὐτῶν μουσείων. Ἡ ἀρχὴ ἔγινε μὲ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Κεμάλ Ἀτατοῦρκ ὅπως ὁ μέγας ναὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως παύσῃ νὰ εἶναι τζαμί καὶ ἀπεκαλύφθησαν ἀπὸ τὸν ἀμερικανὸν Θωμᾶ Οὐατέμορε αἱ περιφημοὶ ψηφιδωταὶ παραστάσεις του. Ὅσον ἀφορᾷ τὰς τοιχογραφίας τῆς Ἁγίας Σοφίας Τραπεζοῦντος θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐκτὸς τοῦ Ντέιβιντ Οὐἴνφελντ, ποῦ ἀνέφερε τὸ «Βῆμα» τῆς 5ης Φεβρουαρίου, ἔχουν γράψῃ περὶ αὐτοῦ ὁ καθηγητὴς Τάλμποτ Ράις καὶ ὁ Γάλλος βυζαντινολόγος Γκαμπριέλ Μιλλέ. Ἡ Τραπεζοῦς εἶχε καὶ ἔχει ἴσως ἀκόμη βυζαντινὰς ἢ καὶ μεταβυζαντινὰς φορητὰς ἰδίως εἰκόνας. Τὸ 1924—25 μετέβη εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ στρατιωτικὸς ἀκόλουθος τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ ἀγγλικῆς πρεσβείας Ἄλλεν καὶ ἐκόμισεν ἀπὸ ἐκεῖ σωρεῖαν φορητῶν εἰκόνων ἀπὸ διαφόρους ἐκκλησίας τῆς. Τὸν συνώδευσεν εἰς τὴν Τραπεζοῦντα ὁ ἰσραηλίτης ἀρχαιοπώλης, ποῦ εἶχε τὸ κατάστημά του ἀπέναντι τοῦ ξενοδοχείου Πέρα Παλὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰς τὸν ὁποῖον συνεργάτης τοῦ Παπαευθύμ, καθηρημένος ἀρχιμανδρίτης Τράντας, ἔχει πωλήσει πλείστας εἰκόνας καὶ ἄμφια τῶν ναῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας Καφατιανῆς τοῦ Γαλατᾶ. Ὁ Ἄλλεν ἐκράτησε μόνον τὰς βυζαντινὰς εἰκόνας, τὰς ἄλλας δέ, ἀρίστης τέχνης, καθὼς καὶ ἓνα χρυσοκέντητον Ἐπιτάφιον τοῦ 18ου αἰῶνος, παρεχώρησεν εἰς τὸν ἐν λόγῳ ἀρχαιοπώλην, ὁ ὁποῖος τὰς ἐπώλησε ἀργότερα εἰς τὴν βασιλίσειαν τῆς Ρουμανίας Μαρίαν, ὅταν αὐτὴ ἐπεσκέφθη τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐκτοτε δὲν εἶναι γνωστὸν τί ἀπέγιναν. Ἡ Τραπεζοῦς ὑπῆρξε σημαντικὸν βυζαντινὸν κέντρον. Μετὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἀνεπτύχθη ἐκεῖ ἡ βυζαντινὴ τέχνη καὶ ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Οἱ Κομνηνοί, ὡς γνωστὸν, ἦσαν προστάται τῶν Τεχνῶν.

Σ. Π.

9. *Νέα ψηφιδωτὰ εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἀπεκαλύφθησαν.* Νέα ψηφιδωτὰ ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὴν Ἁγία Σοφία. Εἶναι τρεῖς σταυροὶ τῆς νοτιοανατολικῆς πλευρᾶς τοῦ γυναικωνίτη τοῦ Μεγάλου Ναοῦ, ποῦ εἶχαν ἀσβεστωθῇ ἐπὶ σουλτάνου Ἀβδουλ Μετζίτ, ὅταν ὁ Ἴταλὸς ἀρχιτέκτων Φοσσάτι τὸ 1847—1849 ἐπεσκεύασε τὴν Ἁγία Σοφία κατὰ τὸν καλύτερον τότε τρόπον. Εἶναι ἕξ ἄλλου ἢ μωσαϊκὴ παράστασις τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἀλεξάνδρου (912—913), μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Κραταῖος Δεσπότης», ποῦ ἀπεκαλύφθη κάτω ἀπὸ ἀσβέστωμα εἰς τὸ ἀριστερὸν κλίτος τοῦ γυναικωνίτη ἐπίσης. Ἡ κυριώτερη ἀποκάλυψις εἶναι ἡ ψηφιδωτὴ παράστασις τοῦ Προφήτη Ἡσαΐα ποῦ τὴν ἀναφέρει ὁ Σάλζενμπεργκ. Ἡ ἀποκάλυψις τῆς δφεύεται εἰς τὸν διευθυντὴν τοῦ μουσείου τῆς Ἁγίας Σοφίας κ. Φερνδδὸν Ντερίμτεκιν, ποῦ μὲ ζῆλον ἐξυπηρετεῖ τὰς βυζαντινὰς σπουδὰς. Ἡρεύνησεν

εἰς τὸ γείσωμα τῆς ὄροφης τοῦ γυναικωνίτη, τὸ ὄρατόν ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἡ ἔρευνα τοῦ κ. Ντερίμτεκιν ἔγιναν ἐκεῖ ὅπου ἐδράζεται ἡ μεσημβρινή μεγάλη ἀψὶς μὲ τὰ δώδεκα παράθυρα, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς ὁποίας στηρίζεται ὁ θόλος, θαῦμα. Ἡ παράστασις εὐρέθη καὶ αὐτὴ κάτω ἀπὸ ἀσβέστωμα εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς ἀψίδος, πρὸς τὸ πρῶτον παράθυρον. Ὁ προφήτης εἶναι ὀλόσωμος καὶ κάτω ἀπὸ τὴν παράστασίν του ὑπάρχει τὸ μονόγραμμα «ΚΥΡΙΕ», σχήματος σταυροῦ, μὲ μωσαϊκὸν διάκοσμον μὲ ρόμβους καὶ ἡμικύκλια. Ὁ Ἡσαΐας φορεῖ πράσινον χιτῶνα καὶ λευκὸν ἱμάτιον. Εἶναι ἐστραμμένος πρὸς τὸ Ἱερὸν Βῆμα καὶ μὲ τὸ δεξιὸν χεῖρ δεικνύει τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου, πού ἀπεκαλύφθη πρὸ ἐτῶν καὶ κοσμεῖ τὴν κόγχην τοῦ Ἱεροῦ Βήματος, ἐνῶ μὲ τὸ ἀριστερὸν κρατεῖ εἰλητάριον, πού φέρει τὴν γραφήν: «Ἴδου ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται καὶ τέξεται υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ». Ἐξ ἄλλου ἐκκαθαρίσθησαν ἐκ νέου αἱ ψηφιδωταὶ παραστάσεις, πού ἀπεκαλύφθησαν πρὸ ἐτῶν εἰς τὸν γυναικωνίτη ἀπὸ τὸν ἀειμνήστον Οὐτίμορ καὶ αἱ ὁποῖαι εἶναι ἡ Δέσις, ἡ αὐτοκράτειρα Ζωὴ μὲ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μονομάχον (1024—1054) καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Κομνηνὸς μὲ τὴν αὐγουστὰν Εἰρήνην.

Ἐγινε καλὴ ἐργασία εἰς τὸν Μεγάλον Ναόν. Ὁ κ. Φεριδδοῦν Ντερίμτεκιν μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον, μὲ ἐνθουσιασμόν, συνέχισε τὸ ἔργον τοῦ προκατόχου του, ἀειμνήστου καὶ αὐτοῦ Μουζαφφέρ Ραμαζάνογλου. Κατώρθωσε νὰ ἔχη ἐντὸς 5 ἐτῶν ἄνω τῶν 800.000 τουρκικῶν λιρῶν πιστώσεις ἐκ μέρους τοῦ ὑπουργείου τῆς Παιδείας δι' ἐπισκευὰς τῆς Ἁγίας Σοφίας καὶ ἄλλα ἔργα εἰς τὸν ναὸν καὶ τὸν αὐλόγυρόν του. Ἐπεσκευάσθη ριζικῶς τὸ κυκλικὸν οἰκοδόμημα, τὸ θεωρούμενον ὡς Σκευοφυλάκιον. Αἱ ρωγαὶ καὶ οἱ τοῖχοι του ἀπηλλάγησαν τῶν ἑξατερικῶν ἐπιχρίσεων καὶ ἀνανεώθησαν. Τὰ καταστραφέντα ὑπὸ τοῦ χρόνου μέρη ἐπιδιωρθώθησαν καὶ ὅλη ἡ οἰκοδομὴ ὑπέστη μίαν λεπτομερῆ ἐξέτασιν. Γίνονται ἀφ' ἑτέρου ἔρευναι εἰς τὸν κάτωθι τοῦ ἐσωνάρθηκος τῆς Ἁγίας Σοφίας χώρον ὅπως καὶ εἰς τὸ εὐρεθὲν ἀπὸ τὸν Ραμαζάνογλου «Κολουμπάριουμ», ὅπου ἐφυλακίζοντο οἱ ἁμαρτάνοντες κληρικοί. Εὐρίσκεται αὐτὸ εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ ναοῦ, εἰς τὸν κῆπον τὸν γνωστὸν τώρα μὲ τὸ ὄνομα «Βεζιρ μπαχτσεσι» (ὁ κῆπος τοῦ Βεζύρη) καὶ κατεβαίνει κανεὶς εἰς τὸ κρατητήριον μὲ τοὺς στενοὺς διαδρόμους ἀπὸ τὸ στόμιον ἐνὸς φρεάτος, Ὁ κ. Ντερίμτεκιν ἐπλούτισεν ἐξ ἄλλου τὴν συλλογὴν τῶν βυζαντινῶν ἐνεπιγράφων πλίνθων, πού ἐσχημάτισεν ὁ Ραμαζάνογλου καὶ ἐκτίθενται εἰς μίαν αἴθουσαν πρὸς βορρᾶν πρὸ τοῦ ἐσωνάρθηκος τοῦ ναοῦ. Εἶναι δὲ πλίνθοι πού προέρχονται ἀπὸ ἀνασκαφὰς εἰς τὸν κῆπον τὸν ὀπισθεν τοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς τῆς Χώρας (Καχριε) ἀπὸ τὰς Βλαχέρνας, ἀπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Ἀνθεμίου καὶ ἀπὸ τὴν Μονὴν τοῦ Στουδίου. Ἐπὶ πλεόν ἐκκαθαρίσθησαν αἱ γάλκιναι πύλαι τοῦ ἐσωνάρθηκος τῆς Ἁγίας Σοφίας, αἱ ὁποῖαι φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐπίχρυστοι.

Ἐν τῷ μεταξύ ὑπήχθησαν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Φεριδδοῦν Ντε-
ρίμτεκιν ὡς παραρτήματα τοῦ μουσείου τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἡ μονὴ τῆς Χώ-
ρας (τὸ Καρχιρὲ τζαμί), ὁ ναὸς τῆς Παμμακαρίστου (Φετχιὲ τζαμί), ἡ Ἁγία
Εἰρήνη, ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Στουδίου (Ἰμραχὸρ Τζαμισή), ποὺ κατεστρά-
φη ἀπὸ πυρκαϊὰ τὸ 1782 καὶ τὰ εἰρημιά του εἶχον σοβαρὰς βλάβας κατὰ τὸν
μεγάλον εἰς Κωνσταντινούπολιν σεισμὸν τοῦ 1894, ὁ ναὸς τῆς μονῆς τῆς Πα-
ναχαράντου (Φενερί Ἰσᾶ τζαμί), ποὺ κατεστράφη ἀπὸ πυρκαϊάν τὸ 1917 καὶ
ὁ ναὸς τῆς μονῆς τοῦ Μυρελαίου (Μπουντροῦμ τζαμί), ποὺ ἐπίσης κατεστρά-
φη εἰς μεγάλην πυρκαϊάν τὸ 1911.

Σ. Π.

10. *Ἡ μεγάλη βυζαντινὴ εἰσφορὰ εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς Δύ-
σεως*—Εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένο ὅτι ἀπὸ ἀπόψεως πολιτισμοῦ ἢ σπου-
δαιοτέρᾳ ὑπηρεσίᾳ ποὺ προσέφερε τὸ Βυζάντιο ἦταν τὸ ὅτι ὑπῆρξε ἐπὶ χίλια
χρόνια τὸ ὄχυρὸ τῆς χριστιανοσύνης κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἀπίστων καὶ
ὅτι κατῴρθωσε νὰ διατηρήσῃ γιὰ ὀλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα τὴν φιλολο-
γικὴ καὶ φιλοσοφικὴ κληρονομιά τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Καμμιά ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει, βέβαια, γιὰ τὴ σημαντικὴ προσφορὰ
του σὰν κιβωτοῦ τῆς ἑλληνικῆς γνώσεως. Τὸ Βυζάντιο ὅμως δὲν ἦταν μόνο
μιὰ παθητικὴ ἀποθήκη ἀρχαίων πολιτιστικῶν στοιχείων. Ὁ πολιτισμὸς του
ὑπῆρξε μιὰ ἀξιοσημείωτη συγγώνευσι τῆς φιλοσοφίας καὶ λογοτεχνίας τῆς
ἀρχαίας Ἑλλάδος μὲ τὰ θρησκευτικὰ ἰδεώδη τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ μιὰ μυ-
στικιστικὴ τάσι ποὺ μπορεῖ ν' ἀποδοθῇ στὴν ἐπιρροὴ τῆς Ἀνατολῆς. Ἐτσι
τὸ Βυζάντιο ἀντὶ νὰ εἶναι, ὅπως συνήθως θεωρεῖται, ἀπολίθωμα ἀρχαίου
πολιτισμοῦ, κατῴρθωσε μὲ τὸ δημιουργικὸ του πνεῦμα νὰ προσελκύσῃ τοὺς
κάποτε ἀπρόθυμους δυτικούς, νὰ τοὺς κατευθύνῃ, νὰ τοὺς ἐμπνεύσῃ. Καὶ τὸ
1453 ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἐκυβίλευσαν τὴν Κωνσταντινούπολι, ὅχι μόνον τὸ Βυ-
ζάντιο εἶχε παραδώσει τὴν πολιτιστικὴ κληρονομιά τῶν ἀρχαίων στὴ Δύσι
ἀλλὰ κυρίως ἡ τελευταία εἶχε ἀφομοιώσει τὰ προϊόντα καὶ τὸ δημιουργικὸ
πνεῦμα τοῦ πρώτου. Σὰν ἀποτέλεσμα τῆς πορείας αὐτῆς τοῦ πολιτισμοῦ τὸ
Βυζάντιο, ἀντίθετα ἀπ' ὅ,τι πιστεύεται, μπόρεσε νὰ παίξῃ ἕνα πολὺ πλατὺ
διαδοτικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωσι τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ δυτικοῦ κόσμου.

Αὐτὸ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ συμπεράσματα τοῦ Ἑλληνοαμερικανοῦ Βυ-
ζαντινολόγου κ. Κωνστ. Γιαννακοπούλου, ὅπως ἐκτίθεται στὸ ὑπὸ ἔκδοσι
βιβλίον του «Ἑλληνες ἐξόριστοι στὴ Βενετία καὶ ἡ συμβολὴ τους στὴν Ἀνα-
γέννησι», ποὺ θὰ κυκλοφορήσῃ σὲ λίγους μῆνες ἀπὸ τὸ πανεπιστημιακὸ τυ-
πογραφεῖο τοῦ Χάρβαρντ.

Γεννημένος στὴ Μιννεάπολι ἀπὸ γονεῖς καταγομένους ἐκ Σπάρτης, ὁ
κ. Γιαννακόπουλος ἐσπούδασε στὰ Πανεπιστήμια τοῦ Χάρβαρντ, τῆς Πίζας,
τῶν ὁποίων εἶναι διδάκτωρ, πρὶν γίνῃ τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Βυζαντινῆς
καὶ Μεσαιωνικῆς Ἱστορίας στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Ἰλλινόις καὶ ἀφοσιωθῇ

στην ιστορική έρευνα τῆς περιόδου αὐτῆς. Συγγραφεὺς δεκάδων ἄρθρων καὶ μονογραφιῶν, προσείλκυσε τὸ διεθνὲς ἐνδιαφέρον τόσον ἐκ μέρους τῶν εἰδικῶν, ὅσον καὶ τοῦ μορφωμένου κοινοῦ μὲ τὸ βιβλίον του: «Ὁ Αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ὁ 8ος καὶ ἡ Δύσις», ὅπου ἀνέλυσε τὴν προσωπικότητα καὶ τὴν πολιτικὴν τοῦ Μιχαὴλ Παλαιολόγου τοῦ 8ου, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποῦ ἐτέθη οὐσιαστικῶς τὸ θέμα τῆς ἐνώσεως τῶν Ἑκκλησιῶν. Τὸ βιβλίον αὐτὸ θὰ κυκλοφορήσῃ προσεχῶς στὴν Ἱταλία. Στὸ νέο του βιβλίον πού, ὅπως εἶπαμε, τυπώνεται τώρα, ὁ κ. Γιαννακόπουλος ἐξετάζει τὴ συμβολὴν στὴ διάδοσιν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας τοῦ 15ου καὶ 16ου αἰῶνα, πού μὲ ἐκπληκτικὸ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴ γλῶσσα καὶ ἀγάπην γιὰ τὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὄχι μόνον τὰ ἐδιάβαζαν στὸ πρωτότυπον, πρᾶγμα ἀσύνηθες γιὰ τὴ Δύσιν, ἀλλὰ ἔκαναν σημαντικὰ κριτικὰ ἐκδόσεις.

*
* *

Τὶς ἡμέρες αὐτὲς ὁ κ. Γιαννακόπουλος βρίσκεται στὴν Ἀθήνα, ὅπου σὰν ὑπότροφος τῆς ἀμερικανικῆς Κυβερνήσεως θὰ συνεχίσῃ τὶς ἐρευνάς του στὸ ἐδῶ Πανεπιστήμιον, στὸ ὁποῖον ἔδωσε ἤδη σειρά διαλέξεων σχετικῶν μὲ τὴν εἰδικότητά του. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτήν, εἶχε τὴν καλοσύνην νὰ ἐξηγήσῃ στὸ «Βῆμα» τὰ πορίσματα τῆς ἐργασίας του.

— Ποιὰ ἦταν ἡ γενικωτέρα ἐπίδρασις τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῆς Δύσεως ;

— Γιὰ νὰ βροῦμε, λέγει, συγκεκριμένους ἐπιδράσεις τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τῆς Δύσεως, πρέπει νὰ λάβωμε ὑπ' ὄψιν μας τὰ σημεῖα τῆς πρακτικῆς ἐπαφῆς, δηλαδὴ τοὺς συγκεκριμένους τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ἔγινε ἡ μεταξὺ τῶν πολιτιστικῆς ἐπαφῆς καὶ ἔπειτα νὰ ἀναλύσωμε τοὺς διαφορῶν τομεῖς τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, πού ἐπηρεάσθησαν σημαντικὰ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον. Σὰν δύο μέρη τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ βυζαντινὴ Ἀνατολή καὶ ἡ Δύσις διετήρησαν μερικὰ κοινὰ στοιχεῖα πολιτισμοῦ, πρὸ πάντων τὴν ἑλληνορωμαϊκὴν παράδοσιν. Στὸν 6ον αἰῶνα, μὲ τὸν αὐτοκράτορα Ἰουστινιανὸν τὸ Βυζάντιον ἐκυρίευσεν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Ἱταλίας, πού κατεῖχαν οἱ Γερμανοί, καὶ ἴδρυσεν τὸ λεγόμενον ἑξαρχάτο τῆς Ραβέννης, γεγονός σημαντικόν, γιὰτὶ ἔφερε πάλιν ἓνα σπουδαῖον μέρος τῆς Δύσεως στοὺς κόλπους τοῦ Βυζαντίου. Τὸ ἑξαρχάτο αὐτό, πού περιελάμβανε καὶ τὴν πόλιν τῆς Ρώμης, ἔμεινε στὰ χεῖρα τῶν Βυζαντινῶν μέχρι τὸ 751, ὅποτε ἡ Ραβέννα ἔπεσε τελικὰ στὰ χεῖρα τῶν Γερμανῶν Λομβαρδῶν. Τὸ ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Ραβέννης, ἡ πόλις αὐτὴ εἶχε γίνει κέντρο ἀκτινοβολίας τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὴν Τέχνην καὶ τὸ Δίκαιον. Περισσότερον ἐνδιαφέρουσες γιὰ μᾶς εἶναι οἱ πόλεις τῆς Σικελίας καὶ νοτίου Ἱταλίας, πού ἔμειναν βυζαντινὲς ἐπαρχίαι μέχρι τὸν 11ον αἰῶνα. Αὐτὸ πού συνέβαλε πολὺν στὴ διατήρησιν καὶ μάλιστα στὴ διάδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ αὐτῶν τῶν χωρῶν, ἦταν τὰ διάφορα κύματα Βυζαντινῶν προσφύγων πού ἤρχοντο

ἀπὸ τὴν Ἀνατολή. Ἔτσι τὸν 7ο καὶ 8ο αἰῶνα ἔφθασαν ἐκεῖ πρόσφυγες ποὺ ἔφευγαν τὶς ἐπιθέσεις τῶν Ἀράβων. Ἀργότερα δέ, τὸν 8ο καὶ 9ο αἰῶνα περὶ τοῦ 50.000 μοναχοί, γιὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς τῶν εἰκονοκλαστῶν αὐτοκρατόρων. Κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα ἡ νότιος Ἰταλία εἶχε σχεδὸν τελείως ἐξελληνισθῆ ἀπὸ ἀπόψεως πολιτισμοῦ καὶ θρησκείας καὶ τουλάχιστον μέχρι τὸν 15ο αἰῶνα ἀποτελοῦσε τὸ κύριο κέντρο τῆς βυζαντινῆς ἐπιρροῆς στὴ Δύσι. Ἀκόμη καὶ ἡ ἀραβικὴ κατάκτησι τῆς Σικελίας τὸν 9ο αἰῶνα δὲν ἔβαλε τέλος στὴν ἐπιρροὴ αὐτῆ. Τουναντίον, οἱ Ἀραβες ἀγαποῦσαν τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ τὴν βυζαντινὴ ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία. Μετὰ τὸν 11ο αἰῶνα, ὅταν οἱ Νορμανδοὶ κατέλαβον τὴ Σικελία ἀπὸ τοὺς Ἀραβες, ὁ ἑλληνοβυζαντινὸς πολιτισμὸς ἐξακολοουθοῦσε νὰ εἶναι ἐπίσημο στοιχεῖο τῆς νήσου, ὡς ὑπουργοὶ δὲ ὄριζονταν μορφωμένοι Ἕλληνες. Αὐτὸ ποὺ ἔφερε τὴ Δύσι καὶ τὴν Ἀνατολή σὲ πολὺ μεγαλύτερο βαθμὸ σὲ ἐπαφὴ ἦταν τὸ κίνημα τῶν Σταυροφοριῶν ποὺ ἄρχισε στὸ τέλος τοῦ 11ου αἰῶνα. Ὀλόκληρες στρατιῆς ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι πηγαίνοντας στὰ Ἱεροσόλυμα, ἐνῶ μᾶζες προσκυνητῶν περνοῦσαν ἀπ' ἐκεῖ, ὅλοι δὲ αὐτοὶ ὑφίσταντο τὴν ἐπίδρασι τῆς πλουσίας καὶ κοσμοπολιτικῆς ζωῆς τῶν Βυζαντινῶν. Ἀναπόφευκτες ἀντιζηλίεις μεταξὺ Λατίνων καὶ Βυζαντινῶν εἶχαν σὰν ἀποκορύφωμα τὴν 4η σταυροφορία τοῦ 1204, ὁπότε τὰ δυτικὰ στρατεύματα, ὀδηγούμενα ἀπὸ τοὺς Βενετούς, ἐκυρίευσαν καὶ ἐλεηλάτησαν ἀγρίως τὴν Κωνσταντινούπολι. Σωροὶ λαφύρων, δηλαδὴ ἱερὰ λείψανα, χειρόγραφα, θησαυροὶ ἀπὸ ἀσήμι καὶ χρυσό, πολλὰ ἀντικείμενα τέχνης, μετεφέρθησαν γιὰ νὰ στολίσουν τὶς ἐκκλησίας καὶ τὰ παλάτια τῆς Δύσεως. Στὰ ἐρείπια τοῦ βυζαντινοῦ κράτους ἰδρύθηκε μιὰ λατινικὴ αὐτοκρατορία, μάταια ὅμως οἱ Δυτικοὶ κατακτιηταὶ προσεπάθησαν νὰ ἐκλατινίσουν τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ τοῦ Βυζαντίου μέσφ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ὑπῆρχαν βέβαια καὶ ἄλλα κέντρα ἑλληνικῆς ἐπιρροῆς στὴ Γαλλία, Ἀγγλία, Γερμανία, ποὺ ἔπαιξαν ὅμως μικρότερο ρόλο στὴν διάδοσι τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ.

*
* *

—Ποιοὶ ἦταν οἱ τομεῖς τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ ποὺ ἐπηρέασθησαν ἀπὸ τὸ Βυζάντιο ;

—Δὲν εἶναι μόνο ἡ Τέχνη καὶ τὸ Δίκαιον—καὶ ἐδῶ ἀποδεικνύεται τὸ σφάλμα ἐκείνων ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ Βυζάντιο ἐκράτησε μόνο τὸν ἀρχαῖο πολιτισμὸ. Μὲ τὸ δημιουργικὸ τοῦ πνεύμα ἐπηρέασε σὲ διαφορετικὸ βαθμὸ ὅλους σχεδὸν τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος : τὴ βιοτεχνία, τὴ μουσικὴ, τὴν ἠμνωδίαν, ὅπου ὑπάρχουν λέξεις καθαρὰ ἑλληνικῆς, τὴ βιομηχανία, τὴ ναυτιλία, τὸ ἐμπόριο, τὴν πολιτικὴ θεωρία, τὴν ἀρχιτεκτονικὴ, τὴν τέχνη, πρὸ πάντων, σὲ σημεῖο νὰ θεωρηθῆ ἡ Ἰταλία ἐπαρχία τοῦ Βυζαντίου καὶ νὰ πιστεύεται ἀπὸ μερικοὺς εἰδικοὺς ὅτι ὁ ρεαλισμὸς, τὸ κυ-

ριώτερο στοιχείο τῆς τέχνης τῆς Ἀναγεννήσεως, ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὸ Βυζάντιο. Ἐπίσης τὴ φιλολογία, μὲ τοὺς νέους τρόπους κριτικῆς τῶν κειμένων ποὺ ἀνέπτυξαν Ἕλληνες, καὶ τὴν φιλοσοφία. Μὲ τὴν εἰσαγωγή μετὰ τὸν 12ο αἰ. ὦνα στὴ Δύσι τῶν φιλοσοφικῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους, ἦλθε συγχρόνως καὶ ἡ ἑλληνικὴ λογικὴ, ποὺ ἡ χρῆσις της ἐπέτρεψε στὴ Δύσι νὰ ἀρχίσῃ ν' ἀπαλλάσσεται ἀπὸ τὴ νοοτροπία τῶν σκοτεινῶν χρόνων, τὶς δεισιδαιμονίες καὶ τὶς προλήψεις, ὅσον ἀφορᾷ τὸν κόσμον καὶ τὴ φύσι. Εἶναι προφανὲς πόσο δραματικὸ θὰ ἦταν γιὰ τοὺς Δυτικούς τοῦ Μεσαίωνα νὰ ἀντιμετωπίσουν ἔξαφνα καὶ γιὰ πρώτη φορὰ τὰ μεταφυσικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους, ποὺ ἐξηγοῦσαν τὸν κόσμον μὲ βᾶσι μόνο τὴ λογικὴ, χωρὶς ἀναφορὰ στὰ ὑπερφυσικὰ στοιχεῖα τοῦ δυτικοῦ μεσαιωνικοῦ χριστιανισμοῦ.

—Ἐξακολουθεῖ, κατὰ τὴ γνώμη σας, νὰ ἐπηρεάξῃ καὶ τοὺς συγχρόνους μας ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ;

—Νομίζω ὅτι ἡ ῥωσικὴ διπλωματία εἶναι ἐν μέρει τοπικὰ βυζαντινὴ. Ἄκόμη ἡ βυζαντινὴ τέχνη ἔχει πολλοὺς θανμαστὰς καί, στὸ μέτρο ποὺ δὲν ἦταν ἀπλὴ φωτογραφία, ἐξακολουθεῖ νὰ βροῖσκῃ μιμητὰς. Τὸ ὑφιστάμενο σήμερα σὲ πολλὰ κράτη τῆς Δύσεως δίκαιον βασιζέται κατὰ τὸ πλεῖστον στοὺς κώδικες τῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων.

Ἡ ἑλληνορωμαϊκὸς κλασικισμὸς, ὁ βυζαντινὸς χριστιανισμὸς καὶ τὸ ἀνατολικὸ στοιχείο, συγχωνευμένα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς σὲ μιὰ μοναδικὴ ζωτικὴ σύνθεσι, κατέστησαν τὴν Κωνσταντινούπολι, τουλάχιστο μέχρι τὸ 1204, τὸ πνευματικὸ κέντρο ὅλου τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐπέτρεψαν στὸ Βυζάντιο νὰ παίξῃ σπουδαῖο ρόλο στὴν ἀνάπτυξι τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ. Σήμερα ἀκόμη ὁ βυζαντινὸς πολιτισμὸς ἐξακολουθεῖ νὰ κατευθύνῃ ἐμμέσως πολλοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ ἔχῃ θανμαστὰς καὶ μιμητὰς σὲ ὅλες τὶς ἡπείρους.

E. Ψυρράκης

11. Πλούσια ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα εἰς τὴν Θάσον. Ἡ Θάσος, τὸ μαγευτικὸ καταπράσινο νησί τῆς βόρειας περιοχῆς τῆς ἑλληνικῆς πατρίδας, ἀποτελεῖ σήμερα ἕναν ἀπὸ τοὺς σημαντικώτερους ἀρχαιολογικοὺς μας χώρους. Ὁ ταξιδιώτης, πλησιάζοντας μὲ τὸ καράβι, τὴν ἀντικρύζει ἀπὸ μακρὰ νὰ στηλῶνῃ περήφανη τὸ λυγρὸ καὶ δροσερὸ τῆς ἀνάστημα (πάνω ἀπὸ 1000 μ.) καὶ τὸ πλησίασμα κι ἡ γνωριμία της ἀποτελοῦν ἀληθινὴν ἀποκάλυψη γιὰ τὰ μάτια καὶ τὶς αἰσθήσεις του.

Ἡ ῥομαντικὸς νοσταλγὸς τοῦ παρελθόντος, ὁ ἐρευνητικὸς μελετητῆς, κάθε ἀνθρώπος ποὺ διψᾷ γιὰ φυσικὴν ὁμορφιά, περπατώντας τὴν, σὲ κάθε του βῆμα, κάτι καινούργιο ἔχουν ν' ἀνακαλύψουν.

Σήμερα, τὸ ταξίδι γιὰ τὸ νησί αὐτὸ εἶναι πολὺ εὐκόλῃ ὑπόθεσι. Τὸ ἀεροπλάνο γρήγορα φέρνει τὸν ταξιδιώτη στὴν Καβάλα, κι ἀπὸ κεῖ, σὲ λίγη ὥρα, μὲ τὸ καράβι φτάνει στὸν Λιμένα, τὴν ἀρχαία Θάσο. Μόλις πατή-

ση τὸ χῶμα της, ὅπου καὶ νὰ κυττάξῃ, ὅπου καὶ νὰ τριγυρίσῃ, ἢ ὁμορφιά τοῦ νησιοῦ τὸν κυριεύει.

Λίγα μέτρα πέρα ἀπὸ τὸ λιμάνι ἀπλώνεται ἡ ἀρχαία Ἐγορὰ τοῦ νησιοῦ, μὲ τὰ ἱερά, τοὺς βωμούς, τὰ δημόσια κτίρια ποὺ ἀποκάλυψαν οἱ ἀνασκαφές. Ἀριστερά, ψηλά, ὑπάρχει τὸ ἀρχαῖο Θέατρο, δεξιά, τὸ Ὁδεῖο της. Καὶ στὸ βάθος σταματᾷ τὸ βλέμμα ἡ Ἀκρόπολις της. Δεξιά, ἐπάνω, προβάλλει τὸ Τέμενος τῆς Ἀθηνᾶς, ποὺ τελευταῖα ἀποκαλύφθηκε πῶς δὲν ἀνῆκε στὸν Πύθιο Ἀπόλλωνα, ὅπως πιστευόταν γιὰ πολλὰ χρόνια. Καὶ γύρω-γύρω στηλώνονται τὰ ὄρατα τείχη μὲ τὶς μεγάλες, καλοδιατηρημένες πόρτες ποὺ συναρπάζουν μὲ τὰ ἐπιβλητικά τους ἀνάγλυφα, ἐντυπωσιακὰ γιὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν πλαστικὴ τους δύναμη.

Τὸ νησί ἦταν πολὺ πλούσιο στὴν ἀρχαιότητα. Τὰ μεταλλεῖα τοῦ χρυσαφιοῦ καὶ ἀσημοῦ, ἡ ἀφθονή ξυλεία, τὸ χοντρόκοκκο μάρμαρό του καὶ ἰδιαίτερα τὸ φημισμένο στὴν ἀρχαιότητα θαυμασιό κρασί, τοῦ ἐξασφάλισαν μεγάλην ἄνεση. Ὁ χῶρος του ὅμως δὲν γνώρισε γρήγορα τὴν ἀσύγκριτην εὐλογία τοῦ ἑλληνικοῦ περάσματος.

Πρὶν φτάσουν οἱ Ἕλληνες στὸ καταπράσινο νησί, οἱ Φοίνικες εἶχαν ἰδρῦσει ἐκεῖ ἐμπορικοὺς σταθμούς. Χρειάστηκε νὰ φθάσῃ ὁ ἔβδομος αἰώνας π.Χ., ἡ ἐποχὴ ποὺ πλήθος Ἕλληνες μὲ ἀπέραντη τόλμη σκίζανε τὶς γαλανὲς θάλασσες μὲ τὰ μικρὰ τους καραβάκια, γιὰ νὰ πᾶνε ἄλλου, μακριὰ ἀπὸ τὴ φτωχὴ τους γῆ, ν' ἀρχίσουν μιὰ καινούργια ζωὴ. Ἀμέτρητοι ἀγῶνες τοὺς περίμεναν μὲ ἄγριες πολεμικὲς φυλές. Πάλι ἀνυποψίαστη, καθημερινὴ ἀκολουθοῦσε γιὰ τὴν ἀξιοποίηση τοῦ τόπου. Στὸ τέλος ὅμως, συνήθως, μιὰ καινούργια ἑλληνικὴ πόλις φώτιζε τὴν ἀπόμακρον ἐρημίαν τῆς βαρβαρότητας. Κι οἱ ἄτυχοι κάτοικοί της, ξεριζωμένοι ἀπὸ τὴ φτωχὴ τους πατρίδα, αἰώνιοι νοσταλγοὶ τῆς πρώτης ἐστίας ποὺ γνώρισαν, φύτευαν μὲ ἀγάπην ἀπέραντη τὰ ταπεινὰ λουλούδια τῆς τέχνης τους, ποὺ τὰ πότιζαν μὲ στοργὴ κι αὐτὰ τοὺς θύμιζαν, περισσότερο ἀπὸ τὸ κάθε τι, τὴ μακρυνὴ κι ἀπλησίαστη πιά πατρίδα τους.

Μιὰ σχετικὴ ἱστορία ἔχει καὶ ἡ πρώτη ἐγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων στὴ Θάσο. Ἀποικοὶ ἀπὸ τὴν ὁμορφὴ Πάρο, πῆραν χρῆσιν ἀπ' τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν καὶ πῆγαν νὰ κτίσουν «εὐδείλειον ἄστῃ στὴν Ἡερίη νῆσον» (Ἡερίη εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ παλιὰ ὀνόματα τῆς Θάσου). Αὐτὴ εἶναι ἡ πληροφορία ποὺ ἔχουμε στὰ χέρια μας ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς καὶ ποὺ πίσω της κρύβονται οἱ σκληροὶ ἀγῶνες τῶν εἰρηνικῶν Παριανῶν, ποὺ στὰ 700 περίπου π.Χ. πῆγαν νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐκεῖ ἀποδιώγοντας τὶς πολεμικώτατες θρακικὲς φυλές. Ἀρχηγὸς τῆς ἐπιχειρήσεως ἦτο ὁ Τηλεσικλῆς, ὁ πατέρας τοῦ περίφημου ποιητῆ Ἀρχίλοχου, ποὺ στὰ ποιήματά του βρῖσκει κανεὶς τὸν ἀντίλαλο τῶν δύσκολων ἀγῶνων τῶν πρώτων Ἑλλήνων στὸ ὄλοπράσινο νησί.

Ἡ ἀποικιακὴ ἐπιχείρηση πέτυχε πέρα γιὰ πέρα. Μιὰ δυνατὴ καὶ πλού-

σια πόλη οργανώθηκε με τὸν καιρὸ, τειχίστηκε καὶ ὑψώθηκαν τὰ σπίτια καὶ τὴν πλημμύρισαν, καθὼς καὶ οἱ μεγάλοι ναοὶ τῶν θεῶν : ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Διόνυσος, ἡ Ἄρτεμις, ὁ Ποσειδῶν, ὁ Πᾶν, ἡ Δήμητρα καὶ Κόρη, ὁ Ἄπολλων, πὺν μὲ τοὺς χρησμούς του εἶχε προσδιορίσει τὸ χῶρο τῆς ἐπιχειρήσεως, ὅλοι αὐτοὶ οἱ θεοὶ ξέρουμε σήμερα ὅτι λατρεύονταν σ' αὐτὸν τὸν τόπο. Ἡ προκοπὴ μάλιστα πὺν γνώρισε τὸ νησί ἦταν τόσο μεγάλη, ὥστε οἱ κάτοικοὶ του ξαπλώθηκαν σ' ὅλη τὴν ἀπέναντι μακεδονικὴ καὶ θρακιώτικη παραλία, πλημμυρίζοντάς τὴν μὲ τὴν παρουσία τους σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὅλος ἐκεῖνος ὁ βόρειος ἑλληνικὸς χῶρος ἔγινε γνωστὸς ὡς ἡ «Θασικὴ ἡπειρος».

Ἡ Θάσος δὲν ἔμεινε ἔξω ἀπὸ τὶς περιπέτειες τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας : μακρόχρονοι ἀνταγωνισμοὶ τὴν παράδωσαν στὰ χέρια διαφόρων κατακτητῶν καὶ πάλευε ἐκάστοτε στὴν ἀρχαιότητα ν' ἀποτινάξῃ τὸ ζυγὸν τους καὶ νὰ κερδίσῃ τὴν χαμένη της ἐλευθερίαν : Ὁ Δαρεῖος, τὸ δυνατὸ Ἀθηναϊκὸ Κράτος, ἡ Μακεδονία, οἱ Ρωμαῖοι. οἱ Γενουάτες—ἡ οἰκογένεια τῶν Γκατελούζων—οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὸ 1455, ὁ Μεχτὲτ Ἀλῆς, τῆς Αἰγύπτου, δὲν τὴν ἄφησαν σὲ ἡσυχία. Μόνον ἀπὸ τὸ 1912 ἀποτέλεσε ὀριστικὰ μέρος τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδος. Ἀκόμα καὶ τὸ 1941—44 γνώρισε τὴ βουλγαρικὴ ἐπιβουλὴ.

Ἡ ἀρχαιολογικὴ ἔρευνα στὴ Θάσο ἄρχισε συστηματικὰ μόνον στὰ 1911 ἀφοῦ ἀπὸ τὸ 1856 κ' ὕστερα, μιὰ μεγάλη σειρὰ Γάλλων ἐπιστημόνων ἐπισκέφθηκε τὸ νησί γιὰ μελέτες. (Τὸ 1909 γίνηκαν ἀπὸ τὸν Μακρίδη ἀρπακτικὰς ἔρευνες γιὰ λογαριασμὸν τοῦ Ὄθωμανικοῦ Μουσείου). Τὰ εὐρήματα τῶν πρώτων ἐκείνων ἀνασκαφῶν ὠδήγησαν στὸ μεγάλο νησί τοῦ βορειότατου Αἰγαίου τὸν Γάλλο ἀρχαιολόγο Α. Ρενάκ, τὸ 1911, νὰ ἔρευνῆσῃ, χωρὶς ἀποτελεσμα, γιὰ νὰ ἀποκαλύψῃ τὸ μεγαλύτερον ἱερὸν τοῦ νησιοῦ, τὸ τέμενος τῆς μεγάλης θεᾶς τῆς Ἀρτέμιδος, πὺν στὴ Θάσο λατρεύονταν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας μὲ τὴν παράξενην ἐπωνυμίαν «Πωλώ».

Ἀπὸ τότε, ὡς τὰ 1957, ἡ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ προσδιορίσῃ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ μεγάλου ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος, πὺν σύμφωνα μὲ τὰ ὡς τότε εὐρήματα, δὲν φαινόταν νὰ εἶχε ἱστορίαν στὸν χῶρον, πρὶν ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴν περίοδον.

Ἀπὸ τὸ 1957, οἱ ἀνασκαφῆς πὺν γίνονται ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γάλλου ἀρχαιολόγου κ. Φ. Σαλβιά, μὲ τὴν συνεργασίαν τῶν μελῶν τῆς ἴδιας Σχολῆς δ. Νικὸλ Βέιλ καὶ κ. Π. Μπερνάρ, ἦταν ὄχι ἀπλῶς εὐτυχεῖς καὶ πλουσιώτατες σὲ εὐρήματα, ἀλλὰ μὲ τὴν συνέχισίν τους ἔρχονται στὸ φῶς ὄλοένα, κάθε χρόνον, καινούργια στοιχεῖα γιὰ τὴν παλαιότατην ἱστορίαν τοῦ νησιοῦ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πὺν ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτὸ οἱ πρώτοι Ἕλληνες ἀποικοί.

Τὸ τέμενος τῆς Ἀρτέμιδος βρισκόταν 60 περίπου μέτρα ἀπὸ ἕνα ἀκραῖον σημεῖον τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τοῦ νησιοῦ, γνωστὸ ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς πὺν βρέθηκαν σ' αὐτὸ ὡς «Δίοδος τῶν Θεωρῶν». Τὸ 1957 στάθηκε σταθμὸς στὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν τοῦ νησιοῦ, γύρω ἀπὸ τὴν ὀριστικὴν ταύτισίν του

Ἄρτεμισίου. Στὴ θέση αὐτὴν ἀκριβῶς, στοὺς πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης, ἀποκαλύφθηκε πλουσιώτατη σὲ ἀρχαῖα εὐρήματα ἐπίχωση, ποὺ ἀρχίζε 30 ἑκατοστὰ μονάχα κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους. Στὸ μέρος ἐκεῖνο σχηματίζεται ἓνα πλάτωμα, μήκους 35 περίπου μέτρων. Ἐκεῖ ὁ Μακρίδης εἶχε βρῆ 7 γυναικεῖα μεγάλα μαρμάρινα ἀγάλματα, ποὺ ἀπὸ τὶς βάσεις τους διακρινόταν καθαρὰ ὅτι θὰ ἦταν κάποτε στημένα ἔμπρὸς σ' ἓνα καλοχτισμένο τοῖχο, ποὺ διατηρήθηκε σὲ ὕψος 15,45 μ. καὶ μήκος 1,75 μ. Τὰ ἀγάλματα αὐτὰ παρίσταναν σπουδαῖες Θάσσιες γυναῖκες, ποὺ κάποιος ἀπὸ τὴν οἰκογένειά τους ἦ κι' ἡ Ἴδια ἢ πόλη, τὰ εἶχε ἀφιερῶσει στὸ τέμενος τῆς θεᾶς.

Ἡ Ἄρτεμις—Παλὴ τῆς Θάσου εἶναι ἡ παλιὰ Ἄρτεμις τῶν Ἰώνων, κι' ἡ λατρεία της θὰ μεταφέρθηκε ἐκεῖ, ὅπως εἶναι φυσικὸ, ἀπὸ τοὺς πρώτους ἀποίκους τῆς Πάρου. Ἡ λατρεία τῆς θεᾶς αὐτῆς συνεχίζει παλιὰ προελληνικὴ γυναικεῖα θεότητα, ποὺ τὴν τιμοῦσε μὲ διάφορα ὀνόματα ὅλη ἡ περιοχὴ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, Αἰγαίου, ὡς καὶ ἡ Κρήτη. Καὶ στὴν Πάρο ὑπῆρχε Ἄρτεμισιο καὶ γίνονταν μεγάλες γιορτὲς πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς, τὰ Ἄρτεμισια. Στὴν Θάσο, εἶναι γνωστὸ, πὼς ἓνας μῆνας τοῦ τοπικοῦ ἡμερολογίου λεγόταν Ἄρτεμισιών. Μὲ τὰ νέα στοιχεῖα ποὺ πρόσφεραν οἱ ἀνασκαφές, καθὼς μὲ τὴ συγκριτικὴ μελέτη τῶν παλαιότερα γνωστῶν, ἐλπίζεται πὼς πολὺ θὰ φωτιστῆ ἡ μορφή καὶ ἡ ἐξέλιξη τῆς λατρείας στὰ δυὸ νησιά,

Τὰ ἀναθήματα ποὺ ἀποκαλύφθηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ Ἄρτεμισίου τῆς Θάσου, πλῆθος πήλινα (καὶ λιγώτερα χάλκινα) ἀγαλμάτια—πάνω ἀπὸ δυὸ χιλιάδες—γυναικῶν ὀρθίων μὲ πόλο στὸ κεφάλι, ἀλλὰ στὸν τύπο τῆς ἀρχαϊκῆς κόρης, ἀλλὰ προτομὲς μόνο, εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέροντα¹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονὸς, ὅτι χρονολογικὰ ἐκτείνονται ἀπὸ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 6ου αἰ. π. Χ ὡς τὸ δεύτερο τέταρτο τοῦ 5ου—στὸ πρῶτο τὸ παλαιότερο στρώμα—καὶ σ' ὀλόκληρη τὴν ἑλληνιστικὴ περίοδο—στὸ δεύτερο, τὸ ἀνώτερο στρώμα—δίνοντας τὴν ἐξέλιξη τῶν πλαστικῶν τύπων καὶ τῆς τέχνης γενικά, ἀποτελοῦν πολὺτιμο στοιχεῖο γιατί ἐπιβεβαιώνουν τὴ λατρεία γυναικεῖας θεότητας στὴν περιοχὴ αὐτῆ, ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στάθηκε ἄλλη ἀπὸ τὴν Ἄρτεμι. Ἄλλα ἀπ' αὐτὰ εἶναι πιασμένα κι' ἄλλα χυτά. Μερικὲς φοροῦν καὶ πέπλο ἢ διάδημα στὸ κεφάλι. Οἱ ὀρθιες, γεμάτες χάρι—μὲ τὰ θαυμάσια πτυχωμένα τους φορέματα—κρατοῦν στὸ χέρι λουλούδι, πουλὶ ἢ καρπὸ. Τὰ σπάνια ἀνδρικὰ ἀγαλμάτια εἶναι στὸν τύπο τοῦ Σαμιώτικου κούρου, ἐνῶ τὰ γυναικεῖα ἔχουν γίνοι ἢ σὲ ντόπια θασιώτικα ἐργαστήρια ἢ ἔχουν ἔρθει ἀπὸ ἄλλους τόπους, δίνουν μιὰν ἀντιπροσωπευτικὴν εἰκόνα τῆς παραγωγῆς τῶν ἰωνικῶν καὶ κορινθιακῶν ἐργαστηρίων τοῦ 6ου αἰῶνα. Στὸν πλουσιώτατο ἀποθέτη τοῦ Ἄρτεμισίου βρέθηκαν ἀκόμη πολλὰ εἰδῶλια παιδιῶν καὶ ζώων (πουλιὰ,

1) Μία πύληνη ἀκροκέραμος μὲ παράσταση γοργοῦς καὶ μιὰ προτομὴ πηγᾶσου ἀπὸ τὴ διακόσμηση τοῦ Ἡρακλείου τῆς Θάσου.

χοῖροι, πίθηκοι χελώνες, ἀρχοῦδες), πολλά λείψανα πήλινα ἀρχιτεκτονικά και πλήθος ἀπὸ ἀγγεῖα, Κι' αὐτὰ τὰ τελευταῖα εἶναι πολὺ διαφορετικά στὴν προέλευση: Κυκλαδίτικα, Χιώτικα, Ροδίτικα, Κορινθιακά κ' ἀπὸ τὸ 575 π.Χ. πλήθος ἐνδιαφέροντα ἀγγεῖα τῆς Ἀττικῆς. Ἀκόμη διάφορα κοσμήματα, γυάλινα ἀγγεῖα και ἀρκετὰ δλόγλυφα ἀντικείμενα ἐλεφάντινα.

Οἱ ἀνασκαφές τοῦ 1959 ἔγιναν σὲ τρία σημεῖα. Σχετικὰ μ' αὐτὲς ἐλάχιστα, τὰ πρῶτα - πρῶτα στοιχεῖα μᾶς ἔδωσε μὲ πολλὴν εὐγένεια ἡ δ. Νικόλ Βέιλ, —πῆρε και ἐφέτος μέρος στὶς ἐργασίες ὑπὸ τὴν διεύθυνση τοῦ κ. Φ. Σαλβιά, μαζί μὲ τὸν κ. Π. Μερνάρ — και ὁ διευθυντὴς τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς κ. Γ. Ντώ, ποὺ ἔθεσε στὴ διάθεσή μας και τὶς φωτογραφίες ποὺ δημοσιεύουμε —πολὺ τοὺς εὐχαριστοῦμε και ἀπὸ ἐδῶ γιὰ τὴν κωλοσύνη και τὴν ἐξυπηρετικότητα ποὺ πάντοτε ἔδειξαν ἀπέναντί μας.

Πρῶτη περιοχὴ ποὺ ἐρευνήθηκε ἦταν τὸ Ἀρτεμῖσιο, ποὺ ἔδωσε και πάλι θησαυρὸ ἀληθινὸ ἀπὸ ἀρχαῖα ἀγγεῖα —πολλὰ κομμάτια συμπληρώνουν ἀγγεῖα τῆς περυσινῆς ἐρευνας — και εἰδώλια καθὼς και ἀρχιτεκτονικά. Και πάλι δὲν κατορθώθηκε νὰ βρεθοῦν ἴχνη τοῦ ἀρχαικοῦ ναοῦ ποὺ θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχε ἐκεῖ, κατασκευασμένος ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἀποίκους. Και γίνεται πιά πολὺ πιθανὴ ἡ ἐκδοχὴ, πὼς ἴσως τὸ ἀρχαῖο ἱερὸ νὰ καταστράφηκε στὰ 463 π.Χ. ὅταν ὁ Ἀθηναῖος στρατηγὸς Κίμων κατέλαβε τὸ νησί, μετὰ τὴν ἀποστασία του ἀπὸ τὴν ἀττικὴν συμμαχία. Τὰ εὐρήματα τοῦ ἀ' στρώματος σταματοῦν στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος. Ἴσως τότε ἡ καταστροφὴ τοῦ ναοῦ ἔφτασε ὡς τὰ θεμέλια και ὅλα του τὰ τσακισμένα ἀφιερῶματα τὰ παράχωσε ἀργότερα στὰ κοιλῶματα τοῦ ἐδάφους, θέλοντας νὰ ἰσοπεδώσουν τὸν χῶρο. Ἐξ ἄλλου, πρέπει νὰ ὑπῆρχε σίγουρα ἀρχαῖος ναός, γιατί ἔτσι μονάχα ἐξηγεῖται ἡ παρουσία τῶν πολλῶν ἀρχαῖων πήλινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν ποὺ παρουσίασε ἡ ἀνασκαφὴ τῶν 3 τελευταίων ἐτῶν.

Ἀθηνᾶ Γ. Καλογεροπούλου

12. *Ἡ Ἀρχαία Θράκη τώρα προβάλλει στὸ φῶς.* Οἱ ἀνασκαφές, συνήθως, μεγάλη χαρίζουν συγκίνηση, ὄχι μόνο μὲ τὴν προσδοκία σπουδαίων σημείων ποὺ θὰ διαφωτίσουν τὴν ἱστορία, ἀλλὰ συχνὰ μὲ ὠρισμένα ἐντυπωτικά εὐρήματα ποὺ ἔρχονται στὸ φῶς. Ἔτσι, ὁ κάθε τόπος παίρνει παράξενες διαστάσεις μέσ' στὸ χρόνο και καθὼς ἡ δραστηριότητά του, στοὺς πολλοὺς αἰῶνες ποὺ ἔχουν κυλήσει στὸ μεταξύ, παρουσιάζεται περισσότερο ἢ λιγώτερο ἐντονα, μεγάλη εἶναι ἡ ἱκανοποίηση ποὺ προσφέρεται στὸν ἀρχαιολόγο. Ὑπάρχουν ὅμως κ' ἔρευνες, ποὺ ἐλάχιστα δίνουν εὐρήματα, ἢ ποὺ κ' αὐτὰ ἀκόμα τὰ λίγα, μονάχα ὡς τεκμήρια ἱστορικὰ ἔχουν ἀξία, γιατί ἀπὸ καλλιτεχνικὴν ἀποψη δὲν παρουσιάζουν κανένα ἀπολύτως ἐνδιαφέρον. Σ' αὐτὲς τὶς τελευταῖες περιπτώσεις ψυχικά, ἡ μελέτη συχνὰ γίνεται δύσκολη, γιατί ἡ ἱκανοποίησις γιὰ τὸν κόπο και τὴν προσπάθεια τοῦ ἀρχαιολόγου

χρειάζεται πολλά στάδια και συχνά αρκετό χρονικό διάστημα, για να μπορέσει να εκδηλωθῆ, ἀφοῦ δηλαδή ολοκληρωθῆ κάπως ἡ ἔρευνα και σταθοῦν ἀντικειμενικὰ τὰ συμπεράσματα.

Γι' αὐτὸ ἴσως, εἶναι και πῶ ἀξιοθαύμαστοι οἱ ἐπιστήμονες ποὺ ἀφιερώνουν θεληματικὰ μεγάλο μέρος τῆς ζωῆς τους, γιὰ τὴν ἀξιοποίηση και τὴν προβολὴ τόπων ποὺ εὐλάχιστα ἀξιόλογα εὐρήματα ἔχουν νὰ παρουσιάσουν, ἐνῶ ἀντίθετα ἀπὸ σαθρὰ θραύσματα ἀγγείων, ἀπὸ λίγα κεραμίδια μερικὰ στραπατσαρισμένα γλυπτὰ ἢ ἄλλα, ὁλότελα ἀσήμαντα ἔξωτερικά, κομμάτια ποὺ ἔρχονται στὴν ἐπιφάνεια, κατορθώνουν νὰ ρίξουν ἀπλετο φῶς σὲ χώρους ὁλότελα λησμονημένους ἢ συχνὰ ἀγνωστους σὲ μᾶς σήμερα.

Πλούσια κ' ἀγαπητὴ ἡ γῆ τῆς Μακεδονίας και τῆς Θράκης, νευραλγικὸ σημεῖο γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Ἑθνους εὐλάχιστα ἔχει ἀξιοθῆ νὰ ἐρευνηθῆ ἀρχαιολογικά. Οἱ αἰτίες πολλὲς και ποικίλες, βασικὴ ὅμως ἀφορμὴ, ἡ ἀργοπορημένη τῆς ἐνσωμάτωση στὸν κορμὸ τοῦ ὑπόλοιπου ἔθνους, ὕστερ' ἀπ' τὴν μακραίωνα Τουρκικὴ κατοχὴ. Ἴσως, ὑπῆρξε και κάποια ἄλλη ἀφορμὴ σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Φωτεινὲς και μαγευτικὲς οἱ μεγάλες ἐστίες πολιτισμοῦ τῆς ἀρχαιότητος, ἄλλες πλούσια θάλητρα γεμᾶτες ἀπὸ τὸ θρύλο, ἄλλες ὑπὸ τῶν πραγματώσεων τους τὸ μεγαλεῖο γνωστὲς κ' ἔλκυστικὲς ἦσαν φυσικὸ μὲ τὰ περιωρισμένα κονδύλια ποὺ διαθέτει τὸ κράτος μας νὰ στράφηκε ἡ προσοχὴ σ' αὐτοὺς τοὺς χώρους πρῶτα τοὺς ἐνδοξους και νὰ ἀφῆθηκαν γιὰ ἀργότερα ἄλλα μέρη λιγώτερο σημαντικά.

Σ' αὐτὴ τὴν τελευταία κατηγορία βρίσκεται ἡ θρακικὴ περιοχὴ. Ὅσο κ' ἂν συνδέθηκε μεταγενέστερα μὲ μύθους σημαντικούς τῆς ἀρχαιότητος ὁ χῶρος τῆς, πολὺ ἀργὰ μπῆκε στὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, μονάχα ἀπὸ τὴν περίοδο ποὺ ἀπλώθηκαν στὴν περιοχὴ τῆς ἑλληνικὲς ἀποικίες. Ἀπὸ τότε, ἀποτελεῖ κομμάτι ἀξεχώριστο τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἰδιότυπο και ἐνδιαφέρον, μόνο ἀπὸ τότε ὅμως.

Στὴ θρακικὴ περιοχὴ, τὰ τελευταῖα χρόνια ἔστρεψε, σχεδὸν ἀποκλειστικά, τὴν προσοχὴ του ὁ καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κ. Γ. Μπακαλάκης. Ἀπὸ τὴν περίοδο ποὺ ὡς ἀρχαιολογικὸς ὑπάλληλος ἀντιμετώπισε προβλήματα ἀνασκαφικῆς ἔρευνας σ' ἐκεῖνο τὸν τόπο ὡς τελευταῖα, ποὺ και τὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης ἐνδιαφέρθηκε και βοήθησε ὑλικά, και τὸ Βασιλικὸ Ἰδρυμα Ἑρευνῶν, ἡ Θράκη πολὺ τράβηξε τὸ ἐνδιαφέρον του. Ὡς καθηγητὴς μάλιστα στὸ Πανεπιστήμιο ἐρεύνησε ἐκεῖ μὲ κλιμάκιο φοιτητῶν γιὰ ἐκπαίδευση καθὼς και μὲ τὴ συνεργασία τοῦ νέου καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κ. Μ. Ἀνδρόνικου. Καρπὸς τῆς πολύχρονης αὐτῆς ἀπασχόλησης τοῦ καθηγητοῦ κ. Μπακαλάκη, εἶναι ἓνας τόμος μὲ πλούσια στοιχεῖα και πολύτιμα συμπεράσματα, μὲ τίτλο: «Προανασκαφικὲς ἔρευνες στὴ Θράκη», ποὺ τὸ παρουσιάσαμε ἀπὸ τὴ στήλην αὐτὴ, σὲ προηγούμενο τόμο.

Νέος τόμος κυκλοφόρησε μόλις, συνέχεια στο Ίδιο θέμα, με τίτλο «'Ανασκαφικές έρευνες στη Θράκη, 1959—60», δημοσίευμα τής Θρακικής Έστίας Θεσσαλονίκης.

Ένω ως το 1959 ή αρχαιολογική έρευνα είχε έντοπισθή γύρω από την Κομοτηνή και στην παραλιακή ζώνη, στα δυτικά του Ίσμαρου, τα δυο τελευταία χρόνια ή μελέτη αλλώθηκε σ' όλη την Έλληνική Θράκη από τη νότια της άκτῆ, ως τις συμβολές των ποταμών Άρδα και Έβρου. Όπως δηλώνει στον πρόλόγό του ο κ. Μπακαλάκης: «Τα ευρήματα τής έρευνας, αντίθετα με τη σπουδαιότητα των συμπερασμάτων, δέν είναι θευματικά... Συντρίμμια λίθων και κεραμιδιών είναι ό,τι έχει απομείνει για μās... όστόσο απομεινάρια από το λαμπρό παρελθόν ενός από τους πιο λαμπρούς λαούς τής γῆς. Οί μελέτες του κ. Μπακαλάκη σημειώνεται πως «προσφέρουν ντοκουμέντα ποθητά τόσο στην αρχαιολογική έρευνα, όσο και στα δίκαια και στην υπόστασι ακόμη του Έθνους».

Στους ΒΑ πρόποδες του Ίσμαρου, κοντά στη Στρώμη, —35 χλμ. από την Κομοτηνή—βρίσκεται ή χαράδρα Ίντερές. Στις πλαγιές της έρευνηθήκαν όρισμένα από τα σπήλαια που υπάρχουν εκεί. Από τα όστρακα των άγγείων φαίνεται καθαρά πως άνήκουν στη λεγόμενη νεολιθική περίοδο, και την πρώτη χυλκοκρατία. Δυστυχώς, οί τόσο πολύτιμες στρωματογραφικές παρατηρήσεις, στάθηκε αδύνατον να γίνουν, γιατί παντού είχαν τρυπώσει προγενέστερα λαθραίοι άνασκαφείς κι' είχαν διαταράξει τα στρώματα.

Στον Ίδιον πολιτισμό άνήκει κι ή τούμπα τής Παραδημῆς (κοντά στην Κομοτηνή), ή σπηλιά του Κουφού, το Πλάγι, στη Μάκρη, ό πλούσιος νεολιθικός συνοικισμός της, κυρίως. Άκόμη ενδιαφέρον παρουσιάζει μιá σπηλιά με τοιχογραφίες χριστιανικές.

Έγινε προσπάθεια να προσδιορισθή ή διαδρομή τής Έγνατίας, χωρίς σίγουρο αποτέλεσμα. Ένα καλύτεριμι πλάτους 7 μ. ταυτίζεται μ' αυτή, με πολλές πιθανότητες, από τον κ. Μπακαλάκη. Κι' αν ό πλακόστρωτος δρόμος δέν είναι ή Έγνατία, επειδή είναι αδύνατον να υπήρχεν άλλος εκεί παλαιότερα, έφ' όσον οί συνθήκες του έδάφους αυτού την ύπαρξη επιτρέπουν, φυσικό είναι να συλλογιστή κανείς, πως απ' εκεί πέρασαν τα στρατεύματα των δημοκρατικών Ρωμαίων για την μάχη των Φιλίππων, κι οί Πέρσες στα 480 π.Χ. Όπως και σήμερα ακόμη δέν υπάρχει παραλιακός, μεταξύ Πόρτο - Λάγο και Μάκρης, έτσι συνέβαινε και στην αρχαιότητα, γιατί τα έλη και οί λίμνες στα δυτικά του Ίσμαρου ήταν τεράστιο εμπόδιο.

Στην Θρακική παραλία από τον έβδομον αιώνα ιδρύονται οί έλληνικές πόλεις. Σπουδαίες απ' αυτές είναι ή Μεσημβία και ή Μαρώνεια, που υπέβλεπε τα πάντα δλόγυρά της. Από ανάγκη μείναμε οί Έλληνες χρόνια κοντά στην παραλία, ενώ στο έσωτερικό, ψηλά στα όρεινά, υπήρχαν οί έγκαταστάσεις των Θρακών. Από αυτά τα παραλιακά κέντρα γινόταν ή επικοινωνία με την

ἐνδοχώρα κι' ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν προϊόντων τῆς ἑλληνικῆς βιοτεχνίας μὲ τις πρῶτες ὕλες τοῦ τόπου.

Καθὼς δυνάμωσε τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο, ἐξελληνίσθησαν ὡς ἓνα σημεῖο καὶ οἱ Θραῖκες στὰ χρόνια περίπου τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου τοῦ Β'. Ὁ τέλειος ἐξελληνισμὸς συμπύπτει μὲ τὴν περίοδο τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας καὶ ἰδιαίτερα τῆς ἐπικράτησης τοῦ χριστιανισμοῦ.

Οἱ συγκρούσεις μεταξὺ Ἑλλήνων ἀποίκων καὶ Θρακῶν ἦταν πολὺ συχνές, ἔτσι ποὺ μόνο μεγάλες στρατιές, ὅπως τῶν Περσῶν, τοῦ Φιλίππου, τῶν Ρωμαίων, εἶχαν τὴν εὐχέρεια νὰ περάσουν ἀνεμπόδιστα.

Ἡ ἠπειρωτικὴ περιοχὴ, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Σαμοθράκη, τράβηξε πολὺ τοὺς Θασίους ποὺ δὲν κατώρθωσαν νὰ ριζώσουν ὅμως γιὰ πολὺ καιρὸ. Οἱ κάτοικοι τῆς Σαμοθράκης, ἀποικοὶ ἀπὸ τὴ Σάμο, ἀρκετὰ γωρὸς ἐγκαθιστοῦν «ἐμπίρια» στὴν Περσία τους, ἄγνωστο μονάχα ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι πότε ἀκριβῶς ἄρχισαν αὐτὲς οἱ ἐπιχειρήσεις.

Ὁ κ. Μπακαλάκης ἀνέλαβε μιὰ δουλειὰ ἰδιαίτερα κοπιαστικὴ καὶ πολὺ δύσκολη. Ἐχοντας συγκεντρωμένες τίς μαρτυρίες τῶν ἀρχαίων γιὰ διάφορες πόλεις ποὺ ὑπῆρχαν στὴ Θράκη, πεζοπορώντας τὴν περιοχὴ ἐπίμονα καὶ μὲ τὸν ἐνθουσιασμὸ ποὺ τὸν χαρακτηρίζει, προσπάθησε παρατηρώντας προσεχτικὰ τοὺς διάφορους χώρους, ὅπου βρίσκονται σήμερα λιγοστὰ ἑρείπια—κάποιο τεῖχος ἢ θεμελιώσεις μονάχα, λίγα ὄστρακα χαρακτηριστικὰ—κάποιο ἔργο τέχνης παραπεταμένο ἢ φερόμενο ἀπ' ἄλλοῦ κι' ἐντοιχισμένο σὲ σημερινὴ οἰκοδομή, πολλὰς ταφόπετρες, ἄλλα μνημεῖα διάφορα νὰ ταυτίσῃ τοὺς τόπους καὶ νὰ δώσῃ ξανὰ ζωὴ σὲ δνόματα ποὺ ἀντηχοῦν κούφια στ' αὐτιά μας σήμερα, χωρὶς νὰ ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ προσδιορίσουμε τὴν ἀκριβῆ τους θέσιν. Ἡ Μεσημβρία, ἡ Μάκρη, ἡ ζώνη, ἡ Σάλη, ἡ Τροϊανούπολι κι' ἄλλες πόλεις μετὰ τίς περιηγήσεις του παίρνουν κάποια μορφή κι' ἀποκτοῦν τὸ χῶρο τους. Βυζαντινὰ ἀκόμη τοπωνύμια συνδέονται μὲ ὄρισμένη θέσιν. Οἱ προσπάθειές του ἐκτείνονται ὡς τὰ σημερινὰ σχεδὸν χρόνια. Πλήθος νεοελληνικὰς ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές, ἀπ' τίς ἀρχές τοῦ περασμένου αἰῶνα ἀποδεικνύουν μὲ βεβαιότητα τὴν ἔκτασιν τῶν ἑλληνικῶν οἰκισμῶν, παρουσιάζοντας ἀδιάσειστα στοιχεῖα γιὰ τίς θέσεις αὐτές, ποὺ ἀνήκουν ἀναμφισβήτητα στὸν ἑλληνικὸ χῶρο.

Ὅλα τὰ κάθε λογῆς μνημεῖα, —περισσότερο τὰ ἐπιτύμβια—ποὺ ἦρθαν στὸ φῶς ἢ βρέθησαν περιχωμένα ἢ ξεχασμένα κάπου ἄλλοῦ ἀποτελοῦν μοναδικὰς πηγὰς γιὰ δυὸ εἰδῶν γνώσεις. Δίνουν πρῶτα - πρῶτα στοιχεῖα γιὰ τὴ θρησκεία καὶ τὴ λατρεία τῶν Θρακῶν, ὕστερα, πληροφοροῦν γιὰ τὴν ἐθνικότητα τῶν νεκρῶν ἢ τῶν ἀναθετῶν. «Κι αὐτοὶ ἦτον—γιὰ νὰ παρακολουθήσουμε τὸ τέλος τῆς μελέτης τοῦ κ. Μπακαλάκη—Θραῖκες, Ἑλληνας, Ρωμαῖοι. Τόσο οἱ πρῶτοι, ὅσο καὶ οἱ τρίτοι ἑλληνίσαν, πῆραν τὴν ἑλληνικὴ παιδεία (κουλτούρα) καὶ τὸν ἑλληνικὸν ἀνθρωπισμὸ. Μονάχα ποὺ ἡ πηγὴ

τοῦ φωτός, ἡ λαμπάδα ἦταν μοιραῖο νὰ λυώση καὶ νὰ ἀποσβήση, γιὰ νὰ θεριέψῃ ὡστόσο πάλι μὲ χρόνια μὲ καιροὺς καὶ νὰ ξαναβγάλῃ τὸ δέντρο μας καινούργιους κλώνους καὶ κλαριά! Ἄς εὐχηθοῦμε καὶ ὡς πασχίσουμε νὰ εἶναι καὶ αὐτὰ παντοτινὰ καὶ ἀθάνατα σὰν τὶς παλαιᾶς ρίζες τους».

Ἄθ. Καλογεροπούλου

13. Ὁ Ἅγ. Γεώργιος καὶ ὁ θρύλος τῆς δρακοντοκτονίας. Ὁ ἅγιος Γεώργιος, παρὰ τοῖς χριστιανοῖς, τιμᾶται ὑπὲρ πάντα ἕτερον ἅγιον τοῦ χριστιανικοῦ ἑορτολογίου, οὐδεὶς δὲ τῶν ἄλλων ἁγίων εἶναι δημοφιλέστερος αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι. «Δὲν ὑπάρχει χωρίον, γράφει ὁ ἄγγλος Riccau κατὰ τὸν δέκατον ἔβδομον αἰῶνα ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἑλλάδα, μὴ ἔχον ἐκκλησίαν πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Γεωργίου». Πολλὰ δὲ χωρία, ὡς γνωστόν, εἶναι ὀλόκληρα ἀφιερωμένα εἰς τὸ ὄνομά του.

Τὸ πρὸς τὸν ἅγιον Γεώργιον σέβας ἐπεξετάθη καὶ μέχρι τῶν τουρκοῶν, οἵτινες μετὰ μεγάλης εὐλαβείας τιμῶσι αὐτὸν καὶ τὸν θεωροῦν ὡς ἓνα τῶν ἁγίων των. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν Συρίαν πλεῖσται ὄσαι ἐκκλησίαι τιμῶνται ἐπ' ὄνοματί του.

Περὶ αὐτοῦ πολλαὶ ἀναφέρονται παραδόσεις καὶ ὠραιόταται διηγήσεις, τῶν ὁποίων σπουδαιότητι καὶ πολυθρύλητος εἶναι ἡ τῆς δρακοντοκτονίας. Ἡ παράδοσις αὕτη ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς :

«Θηρίον μέγα ἐμφωλεῦον εἰς τι φρέαρ πλησίον μεγάλης χώρας κείμενον, δὲν ἐπέτρεπε εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς νὰ ἀντλώσιν ὕδωρ, ἂν δὲν τῷ ἐδίδετο καθ' ἑκάστην θῦμα ἀνθρώπινον. Τὸ θῦμα ὠρίζετο ἐκάστοτε διὰ κλήρου, ἐν τέλει δ' ὁ κλήρος ἔλαχεν εἰς τὴν μονογενῆ θυγατέρα τοῦ βασιλέως, τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς παρὰ τὰς παρακλήσεις τοῦ πατρὸς τῆς ἔφερε καὶ προσέδεσε εἰς τὸ φρέαρ διὰ νὰ καταφαγωθῇ ἀπὸ τὸ θηρίον. Ἐνῶ δὲ ἡ νεᾶνις περιφοβὸς καὶ δακρυροοῦσα ἀνέμενε τὸν φρικώδη θάνατον, παρουσιάσθη αἴφνης πρὸ αὐτῆς ἰππεὺς τις ὀπλισμένος μὲ σπάθη καὶ δόρυ ἡ κόρη παρακαλεῖ αὐτὸν νὰ φύγῃ διὰ νὰ μὴ ὑποστῇ τὴν ἰδίαν μὲ αὐτὴν τύχην· οὗτος ὁμως κωφεύει εἰς τὰς παρακλήσεις τῆς νέας καὶ μένει. Ὅταν δὲ παρουσιάσθη τὸ θηρίον ἔτοιμον νὰ κατασπαράξῃ καὶ τοὺς δύο, ὁ ἅγιος εὐθὺς φονεύει τοῦτο καὶ σώζει τὴν νεάνίδα. Τὸ εὐχάριστον γεγονός ἀστραπιαίως διαδοθὲν ἀνὰ τὴν «οἰκουμένην» ἐπανηγυρίσθη μετὰ μεγάλης χαρᾶς. Ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς τοῦτο καλεῖ παρευθὺς τὸν λυτρωτὴν τῆς κόρης του καὶ τῆς χώρας ὀλοκλήρου, καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τοῦ εἴπῃ τὸ ὄνομά του καὶ τὴν καταγωγὴν του διὰ νὰ ἀνταμείψῃ αὐτὸν πλουσιοπαρόχως. Ὁ ἅγιος τότε φανεροῦται εἰς αὐτὸν καὶ τὸν προτρέπει νὰ ἀναγείρῃ ναὸν ἐντὸς τοῦ ὁποίου, παραπλευρῶς τῶν εἰκόνων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας καὶ εἰς τὸ ἀριστερὸν μέρος αὐτῶν, νὰ εἰκονίσῃ «ἓνα καβαλλάρην ἀρματωμένον μὲ σπαθὶ καὶ μὲ χρυσὸ κοντάρι».

Ὁ Πολίτης εἰς τὴν τελευταίαν αὐτοῦ πραγματείαν : «περὶ τῶν δημοδῶν ἀσμάτων τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου» εἶχε σχετίσει τὴν παράδοσιν ταύτην πρὸς τὸ ἀρχέγονον ἔθιμον τῆς προσφορᾶς ἀνθρωπίνων θυμάτων εἰς τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων, τὰς ὁποίας ἐφαντάζοντο ὡς κατεχομένας ὑπὸ δρακόντων, λαμιῶν ἢ ἄλλων τοιούτων τεράτων. Πηγὴν δὲ τῶν παραδόσεων τούτων καὶ ἀσμάτων θεωρεῖ, ὄχι τὴν Λύδδαν, κοιτίδα τῆς λατρείας τοῦ ἁγίου Γεωργίου. ἀλλὰ τὴν πατρίδα αὐτοῦ Καπαδοκίαν. Ἐν Ἀνακοῦ μάλιστα τῆς Καπαδοκίας καὶ εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπὸ αὐτῆς ὑπάρχει φρέαρ τι εἰς τὸ ἄκρον μεγάλης καὶ ἀνύδρου πεδιάδος τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται «ἁγίασμα τοῦ ἁγίου Γεωργίου», οἱ δὲ ἐντόπιοι ὑποστηρίζουσι ὅτι εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ φρέαρ εἰς τὸ ὁποῖον ὁ ἅγιος Γεώργιος ἐφόρευσε τὸν δράκοντα καὶ ἔσωσε τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως.

Τοῦ ἄσματος τῆ δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγίου Γεωργίου πολλὰ παραλλαγὰ ἐπράλλοντο εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ἡμῶν πατρίδα. Προκόννησον. Ἐξ αὐτῶν παραθέτω σήμερον κατωτέρω τὴν τῶν Παλατίων, ἡ ὁποία εἶναι ἡ καλλιτέρα καὶ πληρεστέρα ὅλων τῶν ἄλλων ἐπιφυλασσόμενος νὰ δημοσιεύσω ἐν συνεχείᾳ—μὲ πρῶτην εὐχέρειαν χώρου—τὴν παραλλαγὴν τῆς Ἀφθόνης καὶ μετ' ἐπιμελείας συνέλεξα ἀπὸ τὰς γραφαῖς συμπατριώτισσας τῶν χωρίων μας καὶ ἔχω καταχωρήσει μετ' ἄλλου λαογραφικοῦ ὕλικου εἰς τὴν πλουσιωτάτην τῆς ἰδιαιτέρας μας Πατρίδος λαογραφικὴν συλλογὴν μου.

Τὸ τραγούδι τῆς δρακοντοκτονίας ἀπὸ τὸν Ἀγ. Γεώργιον, κατὰ παραλλαγὴν τῶν Παλατίων Μαρμαρονήσιων¹.

Τ' αἶ Γιωργιοῦ τὴν βραδυνὴ τ' αἶ Γιωργιοῦ τὸ βράδυ
βασιλοποῦλα ἀρμάτωνε δλόχρυση φεργάδα.

Βάζει πανιά μεταξωτὰ καὶ ξάρτια μπισσιμένα,
βάζει τιμόνι μάλαμα καὶ τὰ κουπιὰ ἀσημένα,

5 καὶ γκεμιτζάνια διαλεχτὰ ἀπ' τὸ σκολεῖδ βγαλμένα.

Τοῦ ρήγα γυιὸς σὰν τῶμαθε φεργάδες ἀρματώνει
καὶ μέσα στ' ἀρτσιπέλαγο πάγει τὴν κοντοσώνει.

—Σουλτάνα, μᾶйна τὰ πανιά, σουλτάνα ρίχτα κάτου,
σουλτάνα δόσμ' ἕνα φιλι καὶ πάρε μιὰ φεργάδα.

10 Θέλεις τὴν χρυσοπράσινη, θέλεις τὴν ξογαλάζια,
θέλεις τὴν ἔοκινῆκατη ποῦμ' ἀπατόσμου μέσα.

Ἄς ἔπεφτα στὴ θάλασσα κι' ἄς ἔπλεχα στὸ κύμα
κι' ἄς ἔπερνα ἕνα φιλι κι' ἄς εἶχα ἄγὼ τὸ κρῖμα!

Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τόμ. 22. Μελέτη Εὐλογίου Κουρίλα μητροπ. Κορυθαῖς
«τ' ἁγιάσματα».

- Φρόνιμο σ' εἶχα ρήγα γυιέ, κ' ἄσχημα συντυχαίνεις
 15 και μέσα στ' ἄρτσιπέλαγος σάν τι φιλι γυρεύεις ;
 "Ἄς ἔβγωμ' ἔξω στή στεργιά και ποιδς νικήσ' ὅς πάρη.
 "Ἐχουμ' θεριό στὸν τόπο μας σ' ἔνα βαθὺ πηγάδι,
 κ' ἄνθρώπους τὸ ταῖζουνε κάθε πρωτὶ και βράδυ.
 Μιὰ μέρα δὲν τὸ δώσανε ἄνθρωπο νὰ δειπνήση,
 20 σταλιά νερό δὲν ἔδωσε τῆ χώρα νὰ δροσίση.
 —"Ἄς κάνουμε τὰ μπουλετιά ¹ νὰ δοῦμ' σὲ ποιὸν θὰ πέσουν.
 Τὰ μπουλετιά ἔπέσανε σὲ μιὰ βασιλοπούλα,
 ὅπου τὴν εἶχε ὁ βασιλιάς μονάχη ὄραιοπούλα.
 Πολὺ λαὸς συνάχτηκε πάει στὸν βασιλέα :
- 25 —Γιὰ δὸς μας τὸ παιδάκι σου γιὰ παίρνομε και σένα
 Οὐλο τὸ βίος μου πάρτε το και τὸ παιδι μ' ἀφήστε.
 —"Ἀλλάχτε τὸ παιδάκι μου μ' ἀτίμητα πετράδια,
 μ' ἀτίμητα, μ' ὀλόχρυσά και μὲ μαργαριτάρια.
 Ἄλλάχτε τὸ παιδάκι μου και κάντε το σὰ νύφη,
 30 και στείλτε το στὸ λιονταρὶ πεσκέσι νὰ δειπνήση.
 Πολὺς λαὸς συνάχτηκε και πήγανε στή βρούσι,
 τὸ πήγανε τοῦ λιονταργιοῦ πεσκέσι νὰ δειπνήση.
 Ἐκεῖ ὅπου καθούντανε μονάχη, μοναχοῦλα
 ἰδρῶς τὴν περεχούντανε σὰ σιγανὴ βροχοῦλα.
 35 Ἐκεῖ ὅπου καθούντανε βλέπ' ἓνα καβαλλάρη,
 ἀρματωμένο μὲ σπαθὶ και μ' ἀργυρὸ κοντάρι.
 —Φύγε ξενάκι μ' ἀπ' ἐδῶ, νὰ μὴ σὲ φάη και σένα
 αὐτὸ τὸ ἄγριο θεριὸ ὅπου θὰ φάη και μένα.
 —Λιγάκι θὲ νὰ κοιμηθῶ ἐδῶ, κοντὰ στή βρούση,
 40 κ' ὅταν θὰ ἔβγη τὸ θεριὸ εὐθὺς νὰ μὲ ξυπνήσης.
 Τὴν ὥρα ποὺ κοιμότανε βλέπ' ἓνα περιστέρι
 και βάσταγε τίμιο Σταυρὸ εἰς τὸ δεξι του χέρι
 κ' ἐπάνω ἔγραφ' ὁ Σταυρὸς «βέβαιος εἶ Γ ι ὠ ρ γ η ς»
 "Ὅταν ἐβγαῖνε τὸ θεριὸ τὰ ὄρη συχνοτρέμαν.
 45 κ' ἡ κόρη ἀπ' τὸ φόβο της φώναζε : —"Αἶ Γιώργη !
 Ὁ ἅγιος σάν τᾶκουσε πολὺ τὸν βαρσοφάνη.
 —Κόρημ' ποῦ τόβρες τῶνομα και ποῦ τὸ ἀμφιβάλλεις ;
 —Τὴν ὥρα ποὺ κοιμόσουνα εἶδ' ἓνα περιστέρι
 και βάσταγε τίμιο Σταυρὸ εἰς τὸ δεξι του χέρι
 50 και πάνω ἔγραφ' ὁ Σταυρὸς : «βέβαιος εἶ Γιώργης».
 Σηκώνετ' ἀνατολικά και κάνει τὸ σταυρὸ του,

1. κλήρο.

- μιὰ κονταριά τὸ ἔδωσε κι' ἔκοψε τὸ λαιμό του.
Χρυσὴ κορδέλλα ἔκοψε καὶ τὰ μαλλιά της δένει,
νὰ δῆς χαρὰ πὺν ἔγινε στὴ γῆ, στὴν οἰκουμένη.
- 55 Τρεῖς μέρες ἔχυνότανε τὸ αἷμα μέσ' στὴ πύλη,
μεγάλος θρῆνος ἔγινε στίς εἰκοστρεῖς τ' Ἀπρίλη.
Ὁ βασιλιάς σὰν τᾶκουσε στέλνει τονὲ φωνάζει :
- Χαίρου σε νέε χαίρου σε, χαίρου σε τὸ παιδί μου,
χαῖρε καὶ τὴν κορώνα σου πὺν ἔχει ἡ κεφαλὴ σου
- 60 —Χαίρεσαι, βασίλεα μου, χαίρεσαι τὸ παιδί σου,
χαῖρε καὶ τὴν κορώνα σου πὺν ἔχει ἡ κεφαλὴ σου.
—Πές μου, νέε μου ἔνδοξε, πῶς λένε τ' ὄνομά σου,
νὰ σὲ χαρίσω χάρισμα νᾶνε τῆς ἀφεντιάς σου.
- Γεώργιο μὲ λέγανε ἀπ' τὴν Καπαδοκία.
- 65 θέλεις νὰ κάνης χάρισμα, κάνε μιὰ ἐκκλησία
καὶ βάλε καὶ ζωγράφισε Χριστὸ καὶ Παναγία.
Ἄριστερὰ τῆς ἐκκλησιάς κἀν' ἕνα καβαλλάρη,
ἀρματωμένο μὲ σπαθὶ καὶ μὲ χρυσὸ κοντάρι.

Νικ. Λαμπαδαρίδης

14. Πρὸ 371 ἐτῶν ἀνεκηρύσσεται ὁ πρῶτος Ρῶσος Πατριάρχης.

Γενικώτερον ἐνδιαφέρον παρουσίασεν ἐφέτος ἡ ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων εἰς τὸ ἱστορικὸν Φανάρι. Ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης κ. Ἀθηναγόρας, μὲ τοὺς Συνοδικοὺς ἀρχιερεῖς του, συνελειτούργησε μὲ τὸν Πατριάρχη Μόσχας καὶ πάσης Ρωσίας κ.κ. Ἀλέξιο. Τὸ γεγονός ἦτο ἀπὸ τὰ σπάνια διὰ τὸν καθεδρικὸν πατριαρχικὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἐνεθύμισε ὑπὸ ποίας συνθήκας διὰ τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον καὶ τοὺς ραγιαδες ιδρύθη εἰς τὴν Μόσχαν πρὸ 391 ἐτῶν τὸ ρωσικὸν Πατριαρχεῖο. Ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ γενικώτερα ὁ χριστιανικὸς τῆς ὀρθόδοξος κόσμος ἐκινδύνευαν τότε καὶ πάλιν. Νέαι ὀμαδικαὶ ἐξισλαμίσεις εἶχαν ἀρχίσει εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν τῶν Ὀσμαν. Αὐταὶ διεδέχθησαν τὰς ἄλλοτε διαδέσεις τῶν Τούρκων ὅπως ἐξοντώσουν τοὺς ραγιαδες, θέμα πὺν ἀψηχόλησε τὸ Συμβούλιο τοῦ Κράτους, τὸ ὑψηλὸν Διβάνιο, κατὰ τὴν σύσκεψιν τοῦ ὁποῦ ἐπεβράτησεν ἐν τέλει ἡ γνώμη τοῦ Φετβὰ Ἐμινί, πὺν ἡ γνωμοδοτήσις του ἀνέτρεπε Σουλτάνους, καὶ ὁ ὁποῖος ἀντέδρασε, διότι θὰ ἐσκέφθη, φαίνεται ὅτι μόνον οἱ ραγιαδες ἐπλήρωναν φόρους, αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἐπαγγελματίαι καὶ ἀπὸ τὰ παιδιὰ των ἐσχηματίζοντο τὰ τάγματα τῶν γενιτσάρων.

Ἐξ ἄλλου, τότε, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖσι τοῦ 16ου αἰῶνος, οἱ Τούρκοι εἶχαν νέους κατακτητικὸς πολέμους μὲ τοὺς Οὐγγρους, μὲ τοὺς Πέρσας, μὲ τοὺς Τατάρους τῆς Κριμαίας καὶ εἰς τὴν Κύπρον. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἐτρομοκρατεῖτο Οἱ γενίτσαροι ἑστασίαζαν διὰ τὸν «λουφέ» των, ὅπως ἐλέ-

γετο ή μισθοδοσία του. Ὁ Σουλτάνος, ἀφ' ἑτέρου, εἶχε ἀνάγκη χρημάτων, πολὺ συχνὰ δὲ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν οἱ Χριστιανοὶ διετάσσοντο νὰ παραδώσουν εἰς τὸν «χαζνέ», τὸ σουλτανικὸ θησαυροφυλάκιο, πολλὰς ὀκάδες ἀσήμι, ὁπότε ἠναγκάζοντο νὰ παραδώσουν τὰ ἀσημώματα τῶν εἰκόνων τῶν ἐκκλησιῶν των. Μόλις εἶχε παύσει τότε νὰ ἰσχύη, ὅπως γράφει ὁ καθηγητὴς τῆς Τουρκικῆς Ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἀχμέτ Ρεφίκ, ἡ διάταξις ὅπως οἱ ραγιάδες εἰς τοὺς δρόμους ἔχουν δεμένον εἰς τὸν βραχιόνά τους κουδούνι, ὥστε νὰ τοὺς ἀκοῦν οἱ πιστοὶ τοῦ Ἐλλάξ καὶ νὰ μὴ τοὺς ἐγγίζουσιν καὶ ἀμαρτάνουν. Ἐν τούτους, δὲν ἦτο σπάνιον οἱ γενίτσαροι νὰ δοκιμάζουσιν τὴν εὐθυβολίαν τοῦ νέου ὄπλου των πυροβολοῦντες ἐξ ἀποστάσεως περαστικὸν «γκιαούρη».

Θλιβερή, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἦτο ἡ οἰκονομικὴ θέσις τοῦ Πατριαρχείου. Τότε, τὸ 1574, Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐξελέγη ὁ Μητροπολίτης Λαρίσης Ἱερεμίας ὁ Τρανός, ἀπὸ τὴν Ἀγχιάλο τοῦ Εἰδεΐνου, ποὺ εἶχε σπουδάσει εἰς τὴν Μονὴ τοῦ Ἁγίου Προδρόμου τῆς ἀπέναντι τῆς γενετείρας του Σαζουπόλεως, τῆς νοτίας ἀκτῆς τοῦ κόλπου τοῦ Πύργου, Μονὴν, τὴν ὁποίαν κατέστρεψαν ἀργότερα οἱ Τούρκοι, τὸ 1600, κατὰ διαταγὴν τοῦ ἐξισλαμισθέντος Κροάτου στολάρχου τῶν Ὀθωμανῶν Πιαλέ πασᾶ, διότι πρότινος εἶχαν ἀποβιβασθῆ ἐκεῖ Κοζάκοι πειραταί. Διὰ τὸν Ἱερεμίαν τὸν Β' γράφουσιν οἱ τότε ἱστορικοὶ μας ὅτι ἦτο «ἀνὴρ μὲ παντοίας ἀρετὰς κεκοσμημένος». Τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον εἶχε τότε ὡς ἔδραν του τὸν ναὸ τῆς Παμμακαρίστου, γυναικείας προηγουμένως Μονῆς, ποὺ μετετράπη σὲ τζαμί, μὲ τὸ ὄνομα Φετχιέ, τὸ 1575-1595, ἐπὶ Σουλτάνου Μουράτ τοῦ 3ου. Εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν εἶχε καταφύγει τὸ Πατριαρχεῖο ἐπὶ Πατριάρχου Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, ὅταν ἐγκατέλειπε τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ποὺ θὰ κατεδαφίζετο διὰ νὰ κτισθῆ εἰς τὸν χώρον του τὸ τζαμί τοῦ Πορθητοῦ, τὸ Φατίχ.

* *

Εἰς τὴν Παμμακαρίστον τὸ Πατριαρχεῖον παρέμεινεν 136 ἔτη. Δὲν εἶχε πλέον τὴν ἐμφάνισίν του ἐκείνην τῆς Ἁγίας Σοφίας, τὰ σεκρέτα του, τοὺς Τρικλίνους του καὶ τὴν βιβλιοθήκην του, ἦτο ὅμως εὐπαρουσίαστον, κυρίως δὲ ὡς ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ του, μὲ τὰ θαναμάσια ψηφιδωτά, ναοῦ ποὺ ἔπαυσε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ἐπὶ κεμαλικᾷ κόμματι, νὰ εἶναι τζαμί καὶ μετετράπη σὲ μουσεῖο. Νέα κτίσματα ἀνήγειρε Ἱερεμίας ὁ Β' εἰς τὸν περίβολον τῆς Παμμακαρίστου, ἔδρυσεν βιβλιοθήκην, μὲ τὴν συνεργασία τοῦ Μητροπολίτου Μονεμβασίας Δωροθέου καὶ ἐπλούτισεν τὸν ναὸν μὲ νέα ἄμφια καὶ μὲ θρόνον ἀρίστης τέχνης, μὲ διάκοσμον ἀπὸ σιντέφι, θρόνον ποὺ βλέπει τὴν κανεὶς εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸ τοῦ Πατριαρχείου ποὺ ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Φανάρι, ἐπὶ Πατριάρχου Ματθαίου, πρώην Μητροπολίτου Ἰωαννίνων, τὸ 1601, κατόπιν περιπλανήσεών του εἰς τὰ ἐκεῖ γύρω, τὸν ναὸν τοῦ Βλάχσε-ραί καὶ εἰς τὸν ναὸν τῆς Ευλόπορτας.

Κατὰ τὴν δευτέραν του πατριαρχίαν (1587—1592), τὸ 1588 ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας ἀνεχώρησε ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ τὴν Ρωσία. Κατὰ τὸν ἱστορικὸν Ἀθανάσιον Κομνηνὸν Ὑψηλάντην, ὁ Πατριάρχης μετέβη ἐκεῖ «ἐλεημοσύνης χάριν». Πραγματικὰ ἐπεσκέφθη τὴν Ρωσίαν πρὸ ἐξεύρεσιν χρημάτων, ἀπὸ ἐράνους τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων καὶ Ρώσων ἴσως, ἐράνους ποὺ ἐπανελήφθησαν ἀργότερα πρὸς συντήρησιν τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Πόλης, διὰ τὰς ὁποίας εἶχε ἐνδιαφερθῆ καὶ ἡ Ρωσία, καὶ ἐπὶ Μεγάλου Πέτρου, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν πυρκαϊὰ τοῦ Φαναρίου τὸ 1720, ὁπότε κατεστράφη τὸ Πατριαρχεῖον. ἀπέστειλε καὶ διὰ τὸν ναὸν του δύο μεγάλας εἰκόνας βυζαντινῆς τεχνοτροπίας τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς Θεοτόκου, ἀρίστης τέχνης, τὰς ὁποίας ὅμως τὸ Πατριαρχεῖον, ὡς ἐκ τῶν πολέμων τοῦ Ἰσάκου αὐτοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐφοβήθη νὰ κρατήσῃ εἰς τὸ Φανάρι, τὰς ἀπέστειλε «προσωρινῶς» εἰς τὸν ναὸν τῆς νήσου Πρώτης τῶν Πριγκιπωνήσων καὶ ἔκτοτε μένουσιν ἐκεῖ. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως καὶ διὰ πολιτικούς λόγους ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας ὁ Β΄ νὰ μετέβῃ εἰς τὴν Ρωσίαν, πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν Χριστιανῶν τῆς Τουρκίας διὰ τοῦ ρωσικοῦ ἐνδιαφέροντος. Καὶ συνεχίζετο αὐτὸ διὰ τὸ Πατριαρχεῖον καὶ τοὺς Χριστιανοὺς ὀρθοδόξους καὶ ἀργότερα διὰ κατακτητικούς ὅμως σκοποὺς, ἰδίως δὲ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, ὁπότε ἐνετάθη ἡ κίνησις τῶν Πανσλαβιστῶν, ὁ δὲ ποιητῆς τῶν Ἀκσάκωφ ἤκουε νὰ κτυποῦν οἱ καμπάνες τῆς Ἀγίας Σοφίας. Ἀρκετὰ παρετάθη ἡ παραμονὴ τοῦ Πατριάρχου εἰς τὴν Ρωσίαν καὶ τὴν 26ην Ἰανουαρίου τοῦ 1589 ἀνεκήρυξε, μετὰ τὴν συμμετοχὴ Ρώσων Μητροπολιτῶν, Πατριάρχην τῆς Ρωσίας τὸν Μητροπολιτὴν Μόσχας Ἰώβ, ἐπὶ βασιλείας Θεοδώρου Πράξοβιτς. Προήγαγεν, ἕξ ἄλλου, τέσσαρας Ρώσους ἐπισκόπους εἰς Μητροπολίτας καὶ συνέταξε τὸ Συνταγματικὸν τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Τέσσαρα δὲ ἔτη ἀργότερα, τὸ 1593, συνήρχετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοπικὴ Σύνοδος εἰς τὸν ναὸν τοῦ Βλάχσερσί, εἰς τὰ κελιά τοῦ ὁποίου διέμενε τὸ Πατριαρχεῖο, καὶ ἐπέκυρωσε τὴν πράξιν τοῦ Ἱερεμίου τοῦ Β΄ περὶ προβιβασμοῦ τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας εἰς Πατριαρχεῖον.

Στ. II.

15. *Ἡ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν.* Στὰ ἀτμόπλοια τοῦ Κερατίου Κόλπου δ' ἀκουσθοῦν σήμερα περισσότερα ἑλληνικά. Εἶναι συννομιλίαι τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ἀπὸ ὅλη τὴν Κωνσταντινούπολιν, ποὺ διευθύνεται στὸ Ἀἰθανσεράι, στὰς Βλαχερνάς. Πανηγυρίζει ὁ ἐκεῖ ναὸς μετὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦ Ἀγιάσμα, τὸ Λουσμα. Ἔχουν τὴν ἑορτὴ τους. Στὰς 2 Ἰουλίου εἶναι «ἡ κατάθεσις ἐσθῆτος τῆς Θεοτόκου ἐν Βλαχερνάς». Τὸ προσκύνημα αὐτό, ποὺ αἰῶνες ἐπαναλαμβάνεται παίρνει τώρα μορφή πανηγύρεως στὸν μεγάλο, δειδρόφυτο περίβολο τοῦ ναοῦ. Μέσα στὴν ἐκκλησία, στὴν «Ἀγιαβλαχέρνα», εἶναι τὸ Ἀγιάσμα¹, τὸ δεύτερο ἀπὸ τὰ μόνα βυζαντινὰ τῆς Πόλης, ὅπως καὶ

1. Βλ. Ἀρχ. Θρ. Θησ. τ. 22 «Ἀγιάσματα» Ἐθολογίου Κουρίλα Κορυτσᾶς.

ἐκεῖνο τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Μπαλουκλή, καὶ ἀπὸ τὰ «Λακκάκια» μᾶς μαρμαρίνης πλάκας τοῦ Λούσατος πίνουν, μὲ τὰ χέρια πίσω, τρεῖς φορές ἀγίασμα οἱ Ἑλληνίδες κοπέλλες τῆς Κωνσταντινουπόλεως γιὰ τὴν ποθητὴ ἀποκατάστασί τους.

Ἐληξε ἐφέτος, μὲ ἐπιστασία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Ἀθηνάγορα, ἡ ἐπισκευὴ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ Λούσατος, διότι δὲν εἶχαν ἀποφύγει τὴν καταστροφὴ κατὰ τὴν δραματικὴ ἐκείνη νύκτα τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1955. Οἱ «διαδηλωταί» τοῦ Μεντερές κατέστρεψαν τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ, ἔσπασαν εἰκόνες του καὶ τεμάχισαν μὲ μαχαίρια ἕναν ὥραϊο κεντητὸ καὶ πρωτότυπο μεταβυζαντινὸ Ἐπιτάφιο, στὸν ὁποῖο δὲν ὑπῆρχαν ἄλλα πρόσωπα καὶ πρὸ τοῦ νεκροῦ Ἰησοῦ ὑπεκλίνοντο τρεῖς ἄγγελοι. Μὲ τὴν ἐπισκευὴ αὐτὴ ἔγινε καλὴ ἐργασία. Τίποτε δὲν ἔμεινε ἀπὸ τὸ ξύλινο τμῆμα τῆς ἐκκλησίας. Ἀντικατεστάθη μὲ μπετόν ἀρμὲ ἀκόμη καὶ ἡ στέγη της, ὃ μικρὸς δὲ τροῦλλος της διεκοσμήθη μὲ ἕνα Παντοκράτορα, ἔργον τοῦ λαμπροῦ ἐκεῖ ἀγιογράφου Κόβρα. Καὶ ὅταν βλέπη κανεὶς τὴν εἰκόνα νομίζει πὼς ἀτενίζει στὸν θόλο τοῦ Καρχιῆ ἢ τῆς Παμμακαρίστου, τοῦ Φετχιέ Τζαμί τῶν Τούρκων. Ἀπὸ τὴν περιφημὴ βυζαντινὴ Παναγία τῶν Βλαχερνῶν, στὴν ὁποία κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας ἐκκλησιάζετο ὁ βασιλεὺς μὲ τοὺς αὐλικούς, διεσώθη μόνο τὸ Ἀγίασμα τῆς. Ἐρειπωμένη ἦτο κατὰ τὴν Ἄλωσι. Εἶχε καταστραφῆ ἀπὸ πυρκαϊὰ 19 ἔτη προηγουμένως, ὅπως δὲ εἶναι γνωστὸ, ἢ πυρκαϊὰ ἐκεῖνη προῆλθε ἀπὸ ἀναμμένη δάδα παιδιῶν τῶν πριγκίπων καὶ αὐλικῶν, ποὺ ἀνέβηκαν στὴν ξύλινη στέγη τοῦ ναοῦ ὅπου φώλιαζαν ἀγριοπερίστερα, γιὰ νὰ πιάσουν πιτσούνια.

Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς μετὰ τὴν Ἄλωσι δὲν ἐλησμόνησε τὴν Ἀγιαβλαχέρνα. Τὸ Ἀγίασμα τῆς εἶχε πάντοτε προσκυνητάς, ἀρχὰς δὲ τοῦ περασμένου αἰῶνος τὸ ἔξεμεταλλεύετο ἕνας Τούρκος, ποὺ τὸ εἶχε στεγάσει, καὶ ἀπὸ τὸν Τούρκο αὐτὸν τὸ ἠγόρασε ἢ ἐκεῖ Συντεχνία τῶν Καστοριανῶν γουναράδων καὶ ἔκτισε τὸν σημερινὸ ναῖσκο. Τὰ μέλη τῆς συντεχνίας αὐτῆς, μὲ τίς γνωριμίες ποὺ εἶχαν μὲ πασάδες, ἀκόμη δὲ καὶ μὲ σουλτάνους πελάτας των ἐπέτυχαν ἐξ ἄλλου νὰ ἐκδιωχθοῦν ἀπὸ τὰ γύρω τοῦ Ἀγιάσατος οἱ Τουρκόγυφτοι ποὺ κατοικοῦσαν ἐκεῖ, καὶ τὸ Ἀγίασμα ἀπέκτησε μεγάλο αὐλόγυρο. Θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ συντεχνία αὐτὴ προσέφερε πολλὰς ὑπηρεσίες, κυρίως δὲ κατὰ τὸν 18ο αἰῶνα, στὸ ὑπόδουλο Γένος καὶ στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖον, καὶ γι' αὐτὸ ἀκόμη καὶ τώρα στοὺς ἑσπερινούς τοῦ Σαββάτου στὸν πατριαρχικὸ ναὸ τοῦ Φαναρίου, ὁπότε χοροστατεῖ ὁ Πατριάρχης, ὃ διάκος εὐχεται «ὕπερ τῆς εὐσεβοῦς συντεχνίας τῶν γουναράδων».

*
* *

Πολλὰ ἐγράφησαν ἕως τώρα γιὰ τὸν ναὸ τῶν Βλαχερνῶν, ποὺ ἐρεῖπιὰ του εἶδε ὁ Γύλλιος ὅταν ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν Ἄλωσι ἐπεσκέφθη τὴν Πό-

λη για πρώτη φορά. Τίποτε δὲν ἔμεινε σ' ὀλίγο, ἔκτος τῆς πηγῆς. Οὔτε δὲ και εὐρέθη ἀργότερα. Ποτὲ ἐξ ἄλλου δὲν ἔγιναν ἐκεῖ ἀνασκαφές. Αἱ Βλαχέρναι ἰδιαίτερα ἐνδιέφεραν πάντοτε Ἕλληνας καὶ ξένους ἱστορικούς καὶ βυζαντινολόγους. Τώρα δὲ πολύτιμη μελέτη, κυρίως γιὰ τὸν ναὸ τους, ἐξέδωσε στὴν Κωνσταντινούπολι ὁ ἐκεῖ γνωστός γιὰ τὰς γνώσεις του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα Ἱστορίας καὶ Τέχνης κ. Κωνσταντῖνος Καραβία Γρίβας¹. Τὰ κεφάλαια τῆς μελέτης του εἶναι τὰ ἑξῆς: 1ον) Πόθεν ἢ ὄνομασία Βλαχέρναι. 2ον) Τὸ χέρι τοῦ Θεοῦ, τὸ χέρι τῆς Παναγίας καὶ τὸ χέρι τοῦ Μωάμεθ στὴν Ἁγία Σοφία. 3ον) Τὸ συγκρότημα τοῦ ναοῦ τῶν Βλαχερνῶν, τῆς Ἁγίας Σοροῦ καὶ τοῦ Λούσματος—ποῦ ἦτο ἓνα εἶδος Κολυμβήθρας τοῦ Σιλιάμ—τὸ τυπικὸ καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ Ἱεροῦ Λούσματος καὶ ἄλλα καί, τέλος, τὸ πατριαρχικὸν γράμμα τοῦ 1847, ποῦ τὸ ὑπογράφουν πέντε Πατριάρχαι πρώην Κωνσταντινουπόλεως, σιγίλλιο γράμμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀνθίμου τοῦ 6ου, ποῦ ἐγράφη, ὅταν τὸ Ἁγίασμα τῶν Βλαχερνῶν ἔγινε τὸ μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ συντεχνίας τῶν γουναράδων καὶ τῆς ἐνορίας τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Ξυλοπόρτης, στὴν περιοχὴ τῆς ὁποίας εὐρίσκεται.

Ὁ Κ. Γρίβας, βασιζόμενος στὸν Στράβωνα, ποῦ ἐξιστορεῖ τὸν Κεράτιο Κόλπο καὶ πληροφορεῖ ὅτι ἔξω ἀπὸ τὸ τότε βυζαντινὸν τεῖχος, πρὸς τὸν μυχὸ τοῦ Κόλπου, κατοικοῦσαν βοσκοὶ καὶ ἀγρότες, φρονεῖ ὅτι τὸ ὄνομα Βλαχέρναι προέρχεται ἀπὸ τὸ «βλάχοι», ὅπως ἐλέγοντο αὐτοὶ ἀπὸ παραφθορὰ τοῦ ἀραβικοῦ «φελάχοι» καὶ ὅπως ἀκόμη καὶ τώρα τοὺς ὀνομαζοῦν στὴν Ἑλλάδα, χωρὶς νὰ ἔχουν αὐτοὶ καμιά σχέσι μὲ τοὺς Ρουμάνους. Τὸ ὅτι δὲ κατὰ τοὺς προχριστιανικοὺς χρόνους ὑπῆρχαν συνοικισμοὶ στὸν μυχὸ τοῦ Κερατίου κόλπου, διεπιστώθη πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀπὸ ἀνασκαφές ποῦ ἔγιναν ἐκεῖ, στὸ σημερινὸ Σιλιχτάρ Ἀγᾶ, ὅπου εὐρέθησαν ἐρεῖπια ἀρχαίων οἰκοδομῶν καὶ τέσσαρες στήλες μὲ ἑλληνικὲς ἐπιγραφές, στὴν μιὰ ἀπὸ τίς ὁποῖες ὑπάρχει ἐστραμμένη πρὸς τὰ κάτω ἡμισέληνος, μὲ τὸν ἀστὲρα Ἑσπερον εἰς τὸ μέσον, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ γεγονότος τοῦ 341 πρὸ Χριστοῦ, ὅποτε οἱ Βυζαντινοὶ ἔσωσαν τὴν Πόλη των ἀπὸ τὴν κατάκτησι τοῦ Φιλίππου, πατέρα τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, χάρις στὸ φεγγάρι ποῦ ἐφώτισε τὴν νύκτα τὴν περιοχὴ καὶ εἰδοποίησε ἔτσι τοὺς κατοίκους τῆς γιὰ τὴν σχεδιαζομένην ἐπίθεσι τῶν Μακεδόνων. Ὁ συγγραφεὺς τῆς «Βλαχέρνας» δίδει νέο πλούσιο ὕλικὸν γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς, ἐκεῖ στὴν νοτιὰ ἀκτὴ τοῦ Κερατίου Κόλπου, καὶ γιὰ τὸν ἱστορικὸν ναὸ τῆς, ποῦ ἔκτισε ἢ αὐτοκράτειρα Πουλχερία (450—453) καὶ τὸν ὁποῖο ὁ Ἡράκλειος τὸ 627 συμπεριέλαβε μέσα στὰ τεῖχη τῆς Πόλης, μετὰ τὸ θάψμα τῆς Βλαχερνιώτισσας ποῦ ἓνα ἔτος προηγουμένως ἔσωσε τὴν Κωνσταντινούπολι κατὰ τὴν πολιορκία τῆς ἀπὸ τοὺς Πέρσας καὶ τοὺς Ἀβα-

1. Βλ. Πυρρός Κων/λεως 1961, Κ. Καραβία - Γρίβας.

ρας. Ὁ Κ. Γρίβας δίνει, ἀπὸ ἱστορικῆς πηγῆς, πολλὰς πληροφορίες γὰρ τὸν ναὸ τῶν Βλαχερνῶν, ποὺ ἦτο ἀπὸ τοὺς πρὸ σημαντικοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ ὁποῖος στὴν ἐποχὴ τῶν Κομνηνῶν, ποὺ ἤρχιζε τὸν 11ον αἰῶνα ὅταν τὸ παλάτι ἀπὸ τὰ γύρω τῆς Ἁγίας Σοφίας μετεφέρθη στὸν Κεράτιο, πῆρε μεγάλη αἴγλη. Ἰδιαιτέρη ἐξ ἄλλου ἦτο εἰς τὴν Πόλιν ἡ λατρεία πρὸς τὴν Θεοτόκο καί, ὅπως γράφει εἰς τὸ ἔργο του ὁ πέρ Ζανίν, ὑπῆρξαν ἐκεῖ 123 ἐκκλησίαι μὲ τὸ ὄνομά της. Περιγράφει ὁ Γρίβας τὸ συγκρότημα τοῦ ναοῦ, τὴ μαρμαρίνη ὀλόσωμη εἰκόνα τῆς Παναγίας, σὲ στάσι δεήσεως, ποὺ ἀπὸ τίς παλάμες της ἔρρεε ἀγίασμα, τὸ χέρι τῆς Θεοτόκου ποὺ ἦτο ἐκτύπωμα, μὲ ἀσημένια περιφέρεια ἐπάνω σὲ μαρμαρίνη πλάκα ἐντοιχισμένη στὴν ἀριστερῇ πλευρᾷ τοῦ Κολύμβου τοῦ Λούσατος, ποὺ ἔκτισε ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Μακέλλης (457—474). Προσθέτει δὲ ὁ συγγραφεὺς τῆς μελέτης καὶ ἄλλες πληροφορίες γὰρ τὰ χρυσᾶ καὶ χάλκινα χαραγμένα «χέρια» τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἐλατρεύοντο στὸ Βυζάντιο, τὸ ἐπηρρασμένο στὴν περίπτωσι αὐτὴ ἀπὸ ψαλμοὺς τοῦ Προφῆτᾶνακτος Δαυῖδ. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἀποτύπωμα χεριοῦ, τὸ χαραγμένο εἰς τὸν κυρίως ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως, ἀπέναντι τοῦ «Μιμπερ», τοῦ μουσουλμανικοῦ αὐτοῦ ἄμβωνος, ἀποδεικνύει, βασιζόμενος σὲ τουρκικὰς πηγὰς, ὅτι εἶναι τὸ δεξιὸ χέρι τοῦ Προφῆτη Μωάμεθ καὶ ὄχι τῆς Θεοτόκου, ποὺ ἐντοιχίσθη ἐκεῖ ἀπὸ τὰς Βλαχερνὰς μετὰ τὴν καταστροφὴ τοῦ ναοῦ τῶν ἀπὸ πυρκαϊὰ τὸ 1434.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι καὶ ἡ περιγραφή τῶν ἄλλων τμημάτων τοῦ ναοῦ τῆς Βλαχερνιώτισσας καὶ κυρίως τῆς Ἁγίας Σοροῦ, στὸ δεξιὸ κλίτος του, ὅπου ἦτο κατατεθειμένη ἡ ἑσθὴς τῆς Θεοτόκου. Γενικὰ, ἡ νεοεκδοθεῖσα εἰς τὴν Πόλιν μελέτη τοῦ Κ. Γρίβα παρουσιάζει πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ διότι ἀφορᾷ ἕναν ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους ἐκεῖ πρὸ τῆς Ἀλώσεως ναοί, ὅπου γὰρ πρώτη φορὰ ἀκούσθηκε τὸ εὐχαριστήριον θούριον ἄσμα τοῦ χριστιανικοῦ ὀρθοδόξου κόσμου, ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος. Καὶ εἶναι χαρακτηριστικὸ τῶν παραδόσεων ποὺ διασώζονται στὸν ἐκεῖ Ἑλληνισμό, τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἀκάθιστος Ὑμνος, κατὰ τὴν τελευταία Ἀκολουθία του καὶ μόνον ὅσον ἀφορᾷ ἐκείνην τοῦ Ἀγιάσματος τῶν Βλαχερνῶν, λέγεται καὶ τώρα ἀκόμη «χιλιάρμενο», εἰς ἀνάμνησιν τῆς διασώσεως τῆς πολιορκουμένης Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τὴν προστάτιδά της Θεοτόκο, ἡ ὁποία μὲ μιὰ σφοδρὴ νοτιὰ κατέστρεψε τὰ χίλια «ἄρμενα» (καράβια) τοῦ ἐχθροῦ.

Στεφ. Παπαδόπουλος

16. *Λείψανα τῆς παρουσίας τῶν Βουλγάρων παρὰ τὸν Βόλγαν. Ἄλλα εὐρήματα μὲ ἔντονον τὴν Ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν.* Ἐνδιαφέρουσαν διὰ τοὺς Βολγάρους εἶδησιν μετέδωσε τὸ πρακτορεῖο «Τάς». Τὴν δημοσιεύουν ἡ «Ραμπαννάτσεσκο Ντέλο» καὶ ἄλλαι ἐφημερίδες τῆς Σόφιας. Πρὸκειται περὶ πληροφορίας διὰ τοὺς Βουλγάρους τοῦ Βόλγα, ποὺ προέρχονται

ἀπὸ τὸ Καζάν τῆς Ταταρίας. Τάταροι ἀρχαιολόγοι ἀνεκάλυψαν εἰς μίαν περιοχὴν τῆς Δημοκρατίας των νεκρούπολιν τῶν μεσαιωνικῶν Βουλγάρων, εἰς τάφους τῆς ὁποίας εὐρέθησαν, διὰ πρώτην φοράν, διάφορα κτερίσματα τῶν 7—8ου αἰώνων. Μεταξὺ τῶν κτερισμάτων αὐτῶν ὑπάρχουν νομίσματα μὲ τὴν παράστασιν ἑνὸς ἱππέως καὶ ἄλλα περσικὰ τῆς βασιλείας Χοσροῦ τοῦ Β' (560—562). Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀρχαιολογικῆς ταταρικῆς ομάδος, ποὺ διενήργησε τὰς ἀνασκαφάς, Χαλίκοφ, ἐδήλωσεν εἰς συνομιλίαν του μὲ τὸν ἀνταποκριτὴν τοῦ «Τάς», ὅτι τὰ ἀντικείμενα ποὺ εὐρέθησαν εἰς τὰς τάφους παρὰ τὸ χωρίον Μπολοσίε Ταρχανί, θὰ ἐπιτρέψουν νὰ καθορισθῇ ἡ χρονολογία κατὰ τὴν ὁποίαν βολγαρικαὶ φυλαὶ ἔφθασαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Βόλγα. Αἱ ἀνωτέρω πληροφορίες παρουσιάζουν καὶ γενικώτερον ἐνδιαφέρον περὶ τῶν βουλγάρων ὡς τουρανικῆς φυλῆς, ὅπως ἦσαν καὶ ἄλλαι νομαδικαὶ τουρανικαὶ φυλαί, ποὺ ἔκαμαν εἰσβολὰς εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος μέχρι τοῦ 11ου αἰῶνος: οἱ Πτεσινέγκοι, οἱ Κουμάνοι καὶ οἱ Ὀγκιούζοι, οἱ «Οὔζοι» τῶν Βυζαντινῶν. Οὗτοι, ἠττηθέντες ἀπὸ τὰ βυζαντινὰ στρατεύματα, παρέμειναν εἰς τὰ μεταξὺ Δουνάβεως καὶ Αἴμου ἐδάφη ὡς δουλοπάροικοι καὶ μισθοφόροι τοῦ Βυζαντίου. Ὑπολείμματα αὐτῶν εἶναι οἱ τουρκόφωνοι, χριστιανοὶ ὀρθόδοξοι, «Γκαγκαβούζηδες» τῆς Καβάρνας, τῆς βορείου Βουλγαρίας, οἱ ὅποιοι ἕως τελευταίως εἶχον ἑλληνικὴν συνείδησιν καὶ γλῶσσα τῆς ἐκκλησίας των ἤτοι ἡ ἑλληνική. Παρόμοιοι πρὸς τὰς τουρανικὰς αὐτὰς φυλὰς ἦσαν καὶ οἱ Βούλγαροι, κατὰ τοὺς πρώτους βασιλεῖς των, τὸν Ἀσέν, τὸν Ἀσπαροῦχ καὶ ἄλλους, καὶ ἐξησλαβίσθησαν βαθμηδόν. Τὸ ὅτι δὲ γλῶσσα τῶν πρώτων βουλγάρων ἦτο ἡ τουρανική, ἀπεδείχθη καὶ ἀπὸ μίαν πλάκα ποὺ εὐρέθη πρὸ ὀλίγων ἔτων εἰς τὴν βόρειον Βουλγαρίαν ἀπὸ τὰς ἀνασκαφάς ποὺ διενήργησε τὸ ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῆς Σόφιας εἰς τὰ εἱρεῖλια ἑνὸς βυζαντινοῦ ναοῦ. Κάτωθι τοῦ χώρου τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς εὐρέθη ἡ ἐν λόγῳ πλάξ μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτηρισ καὶ τουρανικὰ ὀνόματα εἰδῶν στρατιωτικῆς, πιθανῶς κρατικῆς ἀποθήκης.

17. *Τέσσαρα τραγούδια ἀπὸ τὴς Σάππες.* Ἀπὸ τὸ Γυμνάσιον Σαππῶν, ὅπου εὐρίσκεται ἐγκατεστημένος προσφυγικὸς κόσμος ἐξ Ἀνατολ. Θράκης, μᾶς ἐστάλη μία ἐργασία συλλεκτικὴ τραγουδιῶν τῶν μαθητῶν τῆς τελευταίας τάξεως ὑπὸ τὴν καθοδηγίαν τοῦ καθηγητοῦ Μ. Μπάρμπα. Ἐξ αὐτῆς ἀπεσπάσαμεν τέσσαρα τραγούδια τοῦ μαθ. συλλογῆς Τσακίρη Χριστοδούλου, διὰ νὰ ἐκτυπώσωμεν ὡς δεῖγμα τῆς ἐργασίας τῶν καλῶν μαθητῶν.

Τὰ τραγούδια ἐτακτοποιήσαμε καὶ δημοσιεύομε ἐδῶ διὰ νὰ ξεζάρωμε τὴν προσπάθειαν τοῦ καλοῦ καθηγητοῦ Κ. Μπάρμπα, ὁ ὁποῖος καθοδηγεῖ τοὺς μαθητὰς του πρὸς συλλογὴν λαογραφικοῦ ὕλικου κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς των.

Α'.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΓΕΩΡΓΗ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΟΡΗΣ

(Παραλλαγή τοῦ κοινοῦ τραγουδιοῦ)

- Ἐνα Τουρκο-τουρκόπαιδο τοῦ Βασιληᾶ τ' ἀγγόνι,
ἀγάπησε μιὰ χριστιανιά καὶ θέλει νὰ τὴν πάρη.
Καὶ κείνη δὲν τὸν θέλῃσι ἄνδρα γιὰ νὰ τὸν κάνη.
Καὶ παίρνει δίπλα τὸ βουνό, δίπλα τὸ μονοπάτι.
5. Τὸ μονοπάτ' τὴν ἔβγαλι μπροστὰ στὸν Ἅγιο Γιώργη.
— Ἄγιε μου Γιώργη πρόδρομε ἰ μεγάλο τ' ὄνομά σου
αὐτὴν τὴν ὥρα γλύτωσα ἀπ' τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια,
θὰ ὑπηρετῶ στὴν ἐκκλησιά σ' θ' ἀνάβω τίς καντῆλες
κάθε πρωῖ κάθε βραδύ καὶ κάθε μεσημέρι.
- 10 Κι' ἀνοίξαν πόρτες στὴ στιγμή καὶ μπαίνει ἡ κόρη μέσα.
Νὰ κι' ὁ τοῦρκος ἔρχεται στὸ ἄλογο καβάλα
— Ἄγιε μου Γιώργη πρόδρομε, μεγάλο τ' ὄνομά σου
αὐτὴν τὴν κόρη ποῦκρουψες νὰ μοῦ τὴν φανερώσης.
Μ' ἀμάξια φέρνω τὸ κερί μ' ἀμάξια τὸ θυμιάμα
- 15 καὶ μὲ βουβαλοτούμαρα θὰ φέρω καὶ τὸ λάδι.
Κι' ἀνοίξαν πόρτες στὴ στιγμή καὶ μπαίνει ὁ τοῦρκος μέσα.
Ἄπ' τὰ μαλλιά τὴν ἔπιασε καὶ στ' ἄλογο τὴ βάζει.
— Ἄσε με, Τοῦρκε, ἀπ' τὰ μαλλιά καὶ πιάσε με ἀπ' τὸ χέρι,
δυὸ λόγια ἔχω γιὰ νὰ πῶ μπροστὰ στὸν Ἅγιο Γιώργη.
- 20 — «Ἄγιε μου Γιώργη λαίμαργε ἰ μεγάλο τ' ὄνομά σου,
πῶς παραδίτης χριστιανιά μέσ' τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια ;
Κι' ὁ Τοῦρκος μαρμαρώθηκε καὶ γλύτωσεν ἡ κόρη.

Β'.

ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ Η ΚΟΡΗ

(ἄλλη παραλλαγή)

Στὸ μέρος ἔχει θεριό, ἔχει βαθὺ πηγάδι,
ποὺ κάθε μῆνα τάζουνε μιὰ κόρη γιὰ νὰ φάγη.
Τρεῖς μῆνες δὲν τὸ δώσανε τὸ θέριο γιὰ νὰ φάγη,
σταλιά νερὸ δὲν ἄφησε τὸν κόσμο γιὰ νὰ πάρη.

1) *Πρόδρομε.* ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Πρόδρομο ἄλλου τραγουδιοῦ παρμένο. Τὸ τραγοῦδι εἶναι μία ἀπὸ τίς πολλές παραλλαγές τῆς Θράκης. Ὁ ἅγι-Γεώργης εἶναι Θρακιῶδες ἅγιος σ' ὅλη τὴν Προποντίδα καὶ τὸ τραγοῦδι τραγουδιέται ὁδὰ τὰ παράλια καὶ στὰ Μαγαρονήσια.

2) Λαίμαργε ἅγι-Γεώργη. Βλ. ὁ ἅγ. Γεώργιος ἐν Προκονήσῳ Εὐστ. Βαλ-σάμη, Νικολ. Λαμπαδαρίδου Ἀθῆναι 1939.

N. Πολίτης περὶ δημοδῶν ἀσμάτων τῆς δρακοντοκτονίας τοῦ ἁγ. Γεωργίου.

- 5 — Ἄιντε νὰ ρίξουμ' μπελετιό¹ νὰ δοῦμ' σὲ ποιὸν θὰ πέση.
 Τὸ μπελετιό μας ἔπεσε στοῦ βασιληᾶ τὴν κόρη,
 κι' ὁ βασιληᾶς σὰν τ' ἄκουσε κλαίγει, λιποθυμᾷει.
 — «Πάρτε τὸ βιό μου ἄλοια, τὴν κόρη μου ἀφήστε»
 — Ἄν δὲν μᾶς δώσ' τὴν κόρη σου θὰ πάρουμε ἔσένα.
- 10 — Πάρτε τὴν στολίστε τὴν καὶ κάντετηνα νύφη,
 νὰ τὴν ἐφάγη τὸ θεριό κι' ἄλλη νὰ μὴν γυρέψη.
 Τὴν πῆραν καὶ τὴν πήγανε στοῦ πηγαδιοῦ τὸ στόμα
 Μουγκροβολοῦνε τὰ βουνὰ καὶ τὸ θηρίο βγαίνει,
 κι' ἡ κόρη ἀναστέναξε: «Ἄχ τί κακὸ θὰ γίνη»
- 15 Κατὰ λαχοῦ ἐπέρασε ὁ Ἄϊ-Γιώργης καβαλάρης.
 — Τί ἔχεις κόρη μου, καὶ κλαῖς καὶ βαριαναστενάξεις ;»
 — «Μὲ πῆραν καὶ μὲ φέρανε τὸ θέριο νὰ μὲ φάγη».
 Μιὰ κονταριά τὸ ἔδωσε τοῦ πῆρε τὸ κεφάλι.
 — Ἄιντε κόρη μ', στή μάννα σου, ἄιντε στὸ σπιτικό σου.

Γ'.

ΟΚΤΩ ΜΕΡΩΝ ΝΥΦΟΥΛΑ

- Σ' αὐτὰ τὰ δέντρα τὰ ψηλὰ κι' ἀκόμη παραπάνω
 κάθονταν πάνω δυὸ πουλιά, δυὸ ἄσπρα χελιδόνια.
 Δὲν κελαιδοῦσαν σὰν πουλιά οὔτε σὰν χελιδόνια,
 μὸν κελαιδοῦσαν κι' ἔλεγαν μ' ἀνθρώπινη κουβέντα.
- 5 — Κλέφτες πατήσανε χωριά, πατήσανε κασαμπάδες,
 πατήσανε καὶ μιὰ ἐκκλησιά μέσα στὸν Ἅγιο Δῆμο (Βῆμα).
 Πῆραν βαγγέλια δώδεκα, καντῆλες δεκαπέντε,
 πῆραν τὸν τίμιο σταυρό, τὸ ἅγιο ποτήρι,
 πήρανε καὶ μιὰ νεόνυμφη ὀκτῶ μερῶν νυφούλα.
- 10 Ἐπὰ πασάδες τὴν κρατᾶν καὶ δέκα λεβεντάδες
 κι' ἓνα μικρὸ πασόπουλο κάθεται τὴν ρωταίει :
 — «Γιατί, νύφη, δὲν περπατεῖς, γιατί δὲν καμαρώνεις ;
 Μὴ σὲ βαραίνουν τὰ φλουριά καὶ τὰ πολλὰ τὰ γρόσια ;»
 — «Δὲν μὲ βαραίνουν τὰ φλουριά καὶ τὰ πολλὰ τὰ γρόσια,
- 15 μὸν μὲ βαραίνει τ' ἀδελφοῦ μ' ἡ πίκρα-κασαβέτι,
 κλέφτες πῆραν καὶ τὸν ἔσφαξαν πᾶν' στὸ δεξιὸ μου γόνα»

1) μπελετιό=κλήρος

Δ'.

ΝΑ ΚΛΑΙΕΙ Ο ΚΟΣΜΟΣ ΟΛΟΣ

- Ποιὰ μάνα ἔχει δυὸ παιδιὰ στὴν ξενιτεὶά σταλμένα ;
 πές της νὰ μὴν τὰ καρτερεῖ, νὰ μὴν τὰ περιμένῃ
 καὶ κεῖνα ψάρια ψάρευαν στῆς Ἀρμενιάς τὰ μέρη.
 Κι' ἡ Ἀρμενιά κατέβασε δένδρα ξερριζωμένα
 5 κατέβασε καὶ μιὰ μηλιά με μῆλα φορτωμένη
 καὶ πάνω στὴ κορφοῦλα της δυὸ ἀδέλφια ἀγκαλιασμένα.
 Μαῦρο πουλιά τὰ τρώγανε κι' ἄσπρα τὰ τρογουνοῦσαν.
 — Φάτε καὶ σεῖς ἄσπρα πουλιά, ἀνδρειωμένες πλάτες,
 νὰ κάνετε πέννα τὰ φτερά καὶ πιθαμὴ τὰ νύχια,
 10 νὰ γράψτε μιὰ ψιλὴ γραφή, νὰ στείλτε στὴ μανά μου.
 Μὴν πῆτε πῶς ἀπέθανα, μόνο πῶς ἐπανδρεύθην,
 πῆρα τὴν πλάκα πεθερὰ τὴ μαύρη γῆς γυναικα
 κι' αὐτὰ τὰ ριζοχόρταρα ἀδέρφια καὶ ξαδέρφια.
 Νὰ τὴ διαβάσ' ἡ μάνα μου νὰ κλαίῃ ἡ ἀδερφή μου,
 15 νὰ τὴ διαβάσ' ἡ ἀδερφή μ' κι' ἡ μάνα μου νὰ κλαίῃ
 (νὰ τὴ διαβάσ' ἡ μάνα μου νὰ κλαίῃ ὁ κόσμος ὅλος) ¹.

18. *Ἐθιμον*. Κύριε Παπαχριστοδοῦλου, ἔλαβον τὴν ἀπὸ 14ην τρέχοντος ἐπιστολή σας, καθὼς καὶ τὰ 20 βιβλία καὶ σὰς εὐχαριστῶ.

Ἐσωκλείτως σὰς στέλλω καὶ μερικὰ τραγούδια τραπεζικὰ ὅπως τὰ ἔλεγαν καὶ τὰ ὁποῖα τραγουδοῦσαν τῇ συνοδείᾳ σιδεροσινίου (δηλ. δύο χάλκινα ταψιά πού τὸ ἓνα στρουφογυρίζετο ἐντὸς τοῦ ἄλλου καὶ παρῆγεν σχετικὸν ἦχον) Εὐρήκαμε τὴν κυρίαν Εὐδοξία Χανδροῦλη, ἣ ὁποία ξέρει νὰ καίῃ τὸ *σιδεροσίνι* καὶ ὅταν θὰ ἔλθῃ ὁ κ. Καβακόπουλος στὴν Θεσ)νίκη, θὰ μπορέσῃ νὰ καταγράψῃ τὸν ἦχον του.

Σὰς χαιρετῶ φιλικώτατα

Δ. Δανιηλίδης

19. *Ἀξιότιμον* Κύριον, Πολύδωρον Παπαχριστοδοῦλου, Ἱστορικὸν—
 Λαογράφον Ἐ ν τ α ὺ θ α.

Ἔλαβα με πραγματικὴ χαρὰ τὶς ἐκδόσεις σας καὶ σὰς συγχαίρω θερμὰ γιὰ τὸ πλούσιο ἱστορικὸ καὶ λαογραφικὸ ἔργον σας. Παρ' ὅλο πὸν ἡ ἄγνοια τῆς Νεοελληνικῆς γλώσσας δὲν μοῦ ἐπιτρέπει τὴν ἄμεση ἐπικοινωνία μου με τὸ ἔργον σας, ὅμως τόσο ἀπὸ τὶς εἰσηγήσεις τῶν συνεργατῶν μου ὅσο καὶ ἀπὸ κάποια προσωπικὴ ἀντίληψη, μπορῶ νὰ ἐκτιμῆσω ἀπὸ τὴν ποικιλία τῶν

1) Τὸ τραγούδι φαίνεται ὑπέστη τὴν παραχάραξιν τοῦ καταγραφέντος ἢ τοῦ ἀφηγητοῦ ἢ ἄλλου λογίου.

θεμάτων πού θίγεται καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο πού ἀκολουθεῖτε, τὴ πολὺτιμη εἰσφορὰ σας εἰς τὴν μελέτη τῆς Λαογραφίας καὶ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴν σᾶς συνιστοῦμε τοὺς κάτωθι καθηγητὰς τῆς Λαογραφίας εἰς τὰ Πανεπιστήμια Ρώμης, Παλέρμου κ.κ. 1. Paolo Tosci—Facolta di Lettere—Uaiversita Degli Studi—Roma 2. Giuseppe Cocchara —Universita —Palermo εἰς τοὺς ὁποίους ἂν τὸ ἐγκρίνετε, ἀποστέλλετε τὶς ἐκδόσεις σας μέσα εἰς τὰ πλαίσια μιᾶς ἀμοιβαίας πνευματικῆς ἀνταλλαγῆς καὶ γνωριμίας.

*Ἐπιτρέψατέ μου νὰ σᾶς εὐχαριστήσω καὶ πάλιν καὶ νὰ σᾶς ἐκφράσω τὰ αἰσθήματα τῆς βαθείας μου ἐκτιμήσεως.

Prof. Edgardo Giorgi Alberti

Διευθυντῆς τοῦ Ἰταλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν

20. *Ἐγγραφον*. Πρὸς τὸν κ.κ. Πολύδ. Παπαχριστοδοῦλου τοῦ Θρακικοῦ Λαογρ. καὶ Γλωσσ. Θεσσαυροῦ.

*Ἀξιότιμε κ. Παπαχριστοδοῦλου. Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ ἀνακοινώσωμεν ὑμῖν εὐχαρίστως ὅτι ὑπὸ τὴν Προεδρίαν ἡμῶν διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ τῆς τοπικῆς Ἑνώσεως τῶν Δήμων καὶ Κοινοτήτων τοῦ Νομοῦ Ἐβρου κατὰ τὴν συνεδρίασιν αὐτῶν τῆς 10ης Μαΐου ἐ.ξ. ἐνέκρινεν ὁμοφώνως ψήφισμα, δι' οὗ ἐκφράζεται πρὸς ὑμᾶς ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ λαοῦ τοῦ Νομοῦ Ἐβρου διὰ τοὺς ἀπὸ μακροῦ χρόνου σταθεροὺς ἀγῶνας καὶ τὴν ἀκάματον δρᾶσιν καὶ ἐργασίαν πρὸς συγκέντρωσιν, διάθεσιν καὶ διαφήμισιν τῆς Θρακικῆς Λαογραφίας καὶ τῆς δρᾶσεως τῶν Θρακῶν Ἠρώων καὶ μαρτύρων τῆς ἐθνεγενεσίας τοῦ 1821.

Αἱ μελέται ὑμῶν πρὸς τὸν ἀνωτέρω σκοπὸν, ἀποτελοῦσαι λαμπρὰν ἐθνικὴν καὶ ἱστορικὴν ἐργασίαν, φέρουν ὑμᾶς ἐπαξίως εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν μαχητῶν τῆς λαογραφικῆς ἀληθείας τοὺς ὁποίους ἡ Θράκη, ἥτις ἀνὰ τοὺς χαλεποὺς αἰῶνας τῆς δουλείας διετήρησεν ἀκαμπτόν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ συνέβαλεν εἰς προσφορὰς θυσιῶν καὶ μόχθων διὰ τὴν εὐόδου τῶν κατὰ καιροὺς ἀπελευθερωτικῶν προσπαθειῶν καὶ ἀγῶνων, θὰ τιμᾷ μὲ ἰδιαιτέραν πάντοτε ὑπερηφάνειαν ὡς τὰ ἐκλεκτὰ τέκνα αὐτῆς.

Μετ' ἐξαιρέτου τιμῆς ὁ Πρόεδρος τῆς ΤΕΑ Νομοῦ Ἐβρου Δήμαρχος Ἀλεξανδρουπόλεως

Ἰ Μπέτσος

21. *Πατριαρχικὸν ἔγγραφον*. Α'. Τῷ ἐντιμοτάτῳ κυρίῳ Πολυδώρῳ Παπαχριστοδοῦλῳ, τέκνῳ ἐν κυρίῳ ἀγαπητῷ τῆς ἡμῶν Μετριότητος, χάρις εἴη τῇ ὑμετέρᾳ Ἐντιμότητι καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ. Εἰς Ἀ θ ῆ ν α ς.

Μετ' ἐξαιρετικῆς χαρᾶς λαμβάνομεν τὸ παρὰ τῆς ὑμετέρας ἀγαπητῆς Ἐντιμότητος ἀποστελλόμενον ἡμῖν τακτικῶς ἀξιόλογον ὑμῶν Περιοδικῶν

«Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ», διὰ τε τὴν τοιοῦτω τῷ λεπτῷ τρόπῳ ἐκδήλωσιν τῶν πλουσιῶν ὑμῶν αἰσθημάτων, τὴν εὐγενῆ προσφορὰν καὶ τὴν καλὴν ἐπικοινωνίαν ταύτης εὐκαιρίαν.

Ἄλλ' ἔτι μᾶλλον εὐχαριστούμεθα μελετῶντες αὐτῷ ἐκ τοῦ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος ὅπερ προκαλεῖ καὶ ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι θὰ θησαυρίσωμεν δι' αὐτοῦ τὴν καθ' ἡμᾶς Πατριαρχικὴν Βιβλιοθήκην.

Καὶ νῦν γράφοντες ὑμῖν ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν εὐχαριστίας θερμότητος ἐπὶ τῇ πρόφρονι ταύτῃ ἀποστολῇ καὶ μειζόνως νὰ συγχαρῶμεν διὰ τὴν ἔκδοσιν τοιοῦτου περισπουδάστου ἐπιστημονικοῦ Περιοδικοῦ, εὐχόμενοι ὅπως ὁ Ὑψιστος ἐνισχύῃ ὑμᾶς πρὸς συνέχισιν τῆς τόσο γονίμου πνευματικῆς ὑμῶν ἐργασίας.

Καὶ ἐπιτούτοις παρακαλοῦντες ὅπως ἡ εὐγενὴς αὕτη χειρονομία τῆς ὑμετέρας Ἐντιμότητος συνεχισθῇ καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἀπονέμομεν ὑμῖν ὀλόθυμον τὴν πατρικὴν καὶ Πατριαρχικὴν ἡμῶν εὐλογίαν.

αϞβ'. Σεπτεβρίου δ'.

Ὁ Κων)λεως διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης

22. Πατριαρχικὸν ἔγγραφον Β'. Τῷ ἐντιμωτάτῳ κυρίῳ Πολυδώρῳ Παπαχριστοδούλῳ, τέκνῳ ἐν Κυρίῳ ἀγαπητῷ τῆς ἡμῶν Μετριότητος, χάρις εἴη τῇ ὑμετέρᾳ Ἐντιμότητι καὶ εἰρήνῃ παρὰ Θεοῦ.

Μετ' ἐξαιρετικῆς χαρᾶς ἐλάβομεν τὰ παρὰ τῆς ὑμετέρας ἀγαπητῆς ἐντιμότητος ἀποσταλέντα ἡμῖν ἀξιόλογα ὑμῶν ἔργα «Τὸ Σουφλί ἐστία λαϊκῶν τεχνῶν καὶ παραδόσεων». «Τὰ παιδικὰ τραγούδια τοῦ Γεωργίου Βιζυνοῦ». διὰ τε τὴν τοιοῦτω τῷ λεπτῷ τρόπῳ ἐκδήλωσιν τῶν πλουσιῶν ἡμῶν αἰσθημάτων, τὴν εὐγενῆ προσφορὰν καὶ τὴν καλὴν τῆς ἐπικοινωνίας ταύτης εὐκαιρίαν.

Ἄλλ' ἔτι μᾶλλον εὐχαριστούμεθα ἀρξάμενοι νὰ μελετῶμεν αὐτὰ ἐκ τοῦ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος, ὅπερ προκαλοῦσι καὶ ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι θὰ θησαυρίσωμεν δι' αὐτῶν τὴν καθ' ἡμᾶς Πατριαρχικὴν Βιβλιοθήκην.

Καὶ νῦν γράφοντες ὑμῖν ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν εὐχαριστίας θερμότητος ἐπὶ τῇ πρόφρονι ταύτῃ ἀποστολῇ καὶ μειζόνως νὰ συγχαρῶμεν διὰ τὴν ἔκδοσιν τοιοῦτων σπουδαιοτάτων συγγραμμάτων, εὐχόμενοι ὅπως ὁ Ὑψιστος ἐνισχύῃ ὑμᾶς πρὸς συνέχισιν τῆς τόσο γονίμου πνευματικῆς ὑμῶν ἐργασίας.

Καὶ ἐπιτούτοις παρακαλοῦντες ὅπως ἡ εὐγενὴς αὕτη χειρονομία τῆς ὑμετέρας Ἐντιμότητος συνεχισθῇ καὶ κατὰ τὴν ἔκδοσιν ὑπ' αὐτῆς νέων συγγραμμάτων, ἀπονέμομεν ἡμῖν ὀλόθυμον τὴν πατρικὴν καὶ Πατριαρχικὴν εὐλογίαν.

αϞγ'. Μαΐου κ'.

Ὁ Κων)λεως διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης

23. *Ἡ Ἱστορία τῆς Φιλιππουπόλεως.* Κατὰ τὸ προπαρελθὸν ἔτος 1959 ἐξεδόθη εἰς τόμον, ἐπιμελεία τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γ. Μέγα, ἡ «Ἱστορία τῆς Φιλιππουπόλεως» τοῦ μακαρίτου Κοσμᾶ Μυρτίλου Ἀποστολίδου. Οὕτω ὀλοκληρώθη τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον εἶχε τάξει εἰς αὐτὸν ὁ ἀείμνηστος συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου, ἀφιερῶσας ἐπὶ μακρὰ ἔτη τὸν μόχθον καὶ τὴν στοργὴν του εἰς τὴν διάσωσιν τῶν ἱστορικῶν τοῦ περιφήμου αὐτοῦ κέντρου ἑλληνισμοῦ, ὁποῖον ὑπῆρξεν ἡ Φιλιππούπολις, καὶ τὴν μετάδοσιν αὐτῶν εἰς τοὺς ἐπιγιγνομένους.

Ἡ ἔκδοσις, γενομένη παρὰ τῶν προσώπων εἰς ἃ ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς διαθήκης του κατέλιπε τὰ χειρόγραφα καὶ τὴν εὐχὴν τῆς δημοσιεύσεώς των, ἠτύχησε νὰ ἔχη ὡς ἐπιμελητὴν αὐτῆς ἓνα ἀρμόδιον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου, ὄχι μόνον ἀπὸ θέσεως ἀρμόδιον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν Φιλιππούπολιν περιβαλόντα τὸ ἔργον καὶ μὲ τὴν ἰδικὴν του στοργὴν. Τὸ ΑΡΧΕΙΟΝ ΘΡΑΚΗΣ, εἰς τὸ ὁποῖον εἶδον τὸ πρῶτον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἰκανὰ ἐκ τῶν κεφαλαίων τοῦ βιβλίου ὡς καὶ τὰ ἐν τῷ ἄνω τόμῳ ἀναδημοσιευόμενα «τραγούδια Φιλιππουπόλεως» (βλ. Ἀρχ. Θρ. τ. Α' μέρος Β' σ. 225-259), καὶ προσωπικῶς ὁ ὑπογράφων διευθυντὴς αὐτοῦ, ὅστις ὑπῆρξε ὁ πρῶτος θεματοφύλαξ τῶν χειρογράφων, ἐκφράζουσαν εὐκρινῆ χαρὰν διὰ τὴν ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἔργου, ἀνασκευάζοντα οὕτω καὶ ὅ, τι πεπλανημένον ἐνεφυλλοχώρησεν εἰς τὸ ἐν σελ. 332 τοῦ 25ου τόμου σχετικὸν σημείωμα.

II. Παπαχριστοδούλου

24. *Μία ἐπιστολὴ τοῦ Ε. Κ. Ἀγογλου, γιὰ τυπογραφικὰς καὶ λοιπὰς ἀβλεπίαις.* Κύριε Διευθυντά, Παρακαλῶ νὰ καταχωρίσητε τὰ ἀκόλουθα στὴν οἰκεία θέσιν τοῦ 26ου Τόμου τοῦ «Ἀρχείου τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ».

α) Στὸ «Λεξιλόγιον ἑλληνικῶν λέξεων παραγομένων ἐκ τῆς τουρκικῆς» τοῦ Κ. Κουκκίδη, τὸ δημοσιευμένο εἰς τὸν 24ο καὶ 25ο τόμο, ὅπου συνεργάστηκα, καθὼς ἀναφέρεται στὴν εἰσαγωγὴ, σημειώθηκαν ὀρισμέναι τυπογραφικὰς καὶ λοιπὰς ἀβλεπίαι, γιὰ τίς ὁποῖαι ὀφείλω κάποιαν ἀποκατάστασι, γιὰ ἐνημέρωσιν τῶν ἐρευνητῶν.

1. Ἡ φθογγολογία τῶν τουρκικῶν λέξεων τῶν ἐνσωματωμένων εἰς τὴν ποντιακὴν, δὲν ἀκολουθεῖ πιστὰ τὴν προφορὰ τῶν γραμμάτων *b* καὶ *d* (σὲ *μπ* καὶ *ντ*), ὅπως γίνεται στὸ θρακικὸ ἰδίωμα καὶ σὲ ἰδιώματα ἄλλων ἑλληνικῶν περιοχῶν. Λέμε, λόγου χάρι: *Ἀταμ-σεντά, ἀρκατᾶης, ἰνατοννά, ἰτατιέ, καφατάρτς, κελπετίν, ποβκά (ἦ), ποζά (ἦ), κ.ο.κ.* καὶ ὅχι: *ἄνταμ-σέντα, ἀρκαντᾶης, ἰναντινά, ἰναντιγιέ, καφαντάρτς, κελπετίν, μπογιὰς (δ), μποζὰς (δ),* καὶ τὰ λοιπὰ ὅμοια.

2. Λέμε: *Ἄγναντιουρεύω* καὶ ὅχι: *ἄγναντιυρεύω.*

3. Λέμε : *Σαχάν - σαχάνιν* (τὸ) = *πιάτο σάν ταβαδάκι χαλκωματένιο* — *ἀντί σακάν* (δ), *σιουρμέ ή σουρέ* (ή) — *ἀντί σουρμές* (δ), *σακά* — *σακά* (ή) *ἀντί σακάς* (δ) καὶ τὰ παρόμοια.

4. Γενικά, ὅπου ἀναγράφεται τὸ στοιχεῖο (π), πὸν φανερῶνει ὅτι ἡ ἀντίστοιχη τούρκικη λέξη χρησιμοποιεῖται καὶ στὸ ποντιακὸ ἰδίωμα, δὲν ἀναγράφεται στὸ λεξικὸ παντοῦ καὶ ὁ τύπος καὶ ἡ φθογγολογία ὅπως ἐκφέρεται στὴν ποντιακὴ.

β. Στὸ σημεῖωμά μου, τὸ ἀφιερωμένο στὴ μνήμη τοῦ Γεωργίου Γιαννακάκη, τὸ δημοσιευμένο στὸν 25ο τόμο, παρακαλῶ νὰ γίνουν οἱ ἀκόλουθες διορθώσεις.

1. Στὴ σελ. 242, τρίτη σειρά ἀπὸ κάτω, ἡ λέξη *σπουδή* νὰ γίνει *σπορδή*
2. Ἡ προτελευταία λέξη, τελευταία σειρά, νὰ γίνει *συνεργασίες*.

Μὲ τιμὴ

Ἀθήνα, 25.10.1961

Ε. Κ. Ἀιογλου

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

ἀρ. 95. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ἡλιν - Ντέν 1903. Ἡ Ἑταιρεία Ὀρακικῶν Μελετῶν ἕως τώρα ἔδωκε πολλά δείγματα ἐκ τῶν δημοσιευμάτων ἀξιόλογα. Οἱ συνεργάτες της συνέλαβαν ὡραῖα ἐθνικά θέματα, τὰ συμπλήρωσαν καὶ τὰ ἐπεξεργάστηκαν ἐπιμελῶς καὶ τὰ κατέστησαν ἀξιόλογες πηγές διὰ τὴν νεωτέραν καὶ πρόσφατον ἱστορίαν μας. Οἱ πηγές αὐτὲς καλίστροφες ἀποτελοῦν ἐκλεκτὰ στοιχεῖα τῆς πρόσφατου ἱστορίας τῆς Θράκης. Τέτοια δημοσιεύματα μὲ πλήρη τεκμήρια ἱστορικά εἶναι λ. χ. Ὁ ἀντιβουλγαρικὸς ἀγὼν τοῦ Κ. Κουκκίδη, τὰ τρία δημοσιεύματα τοῦ Δ. Βογαζλή ὡς λ. χ. Τὸ σχίσμα καὶ οἱ Γραικομάνοι Θράκης καὶ Μακεδονίας καὶ ἄλλα καὶ τὸ μόνις ἐκτυπωθέν, ἡ ἐπανάστασις τοῦ «Ἡλιν - Ντέν» 1903. Ὁ κ. Βογαζλής ὡς Φιλιππουπολίτης ἐγνώρισε ἐξαιρετα τοὺς Βουλγάρους. Ἐργάσθηκε ὡς δικαστῆς στὴ Βουλγαρία καὶ ὅ,τι ἔγραψε διὰ τὸν ἐκεῖ ἑλληνισμὸν ἀποτελεῖ ἐγγυημένον ὑλικό. Γνωρίζει τὰ πάντα καὶ ἐξηγεῖ τὸ Βουλγαρομακεδονικὸν ζήτημα μὲ τίς πηγές του καὶ τὰ αἷτια καὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐπαναστάσεως αὐτῆς, τοῦ Ἡλιν-Ντέν καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς. Τὸ ἔργον αὐτὸ ἔξεδωκεν ἡ Ἑταιρεία Ὀρακικῶν Μελετῶν καὶ τὸ ἐμφανίζει μὲ τὸν ἀριθμὸν 95. Εἶναι τὸ δημοσίευσμά της ποὺ ἐκνυκλοφόρησεν μὲ σεμνότητα καὶ συγχροτημένην ὑπερηφάνειαν καὶ ἔκαμεν ἀγαθωστάτην ἐντύπωσιν. Τὸ παραδίδουμε στοὺς μελετητάς, στοὺς ἐπιστήμονες, στὸ λαό. Ἐντὸς ὀλίγου ἀκολουθεῖ μικρὴ μελέτη τοῦ Θεοδ. Ἀμπατζοπούλου, ἀγωνιστοῦ καὶ ἀρχηγοῦ σώματος ἀνταρτικοῦ Ἑλλήνων στὴν περιοχὴ Σαμακοβίου τῆς Ἄν. Θράκης. Εἶναι ὁ σεμνὸς παλλικαρὰς ποὺ ἐξαφάνισε τὸν φοβερὸν Βούλγαρον Σισμάνωφ, μὲ τὰ χέρια του ποὺ στὰ 1903 ἐμφανίσθηκε στὰ ἑλληνικὰ ἐδάφη τῆς Θράκης νὰ γεννήσῃ τὸν τρόμον εἰς τὸν ἑλληνισμόν. Ἔτσι καταρτίζεται καὶ γράφεται ἡ ἑλληνικὴ δράση στὰ ἐδάφη τῆς Θράκης μὲ ἀληθινὰ τεκμήρια, μὲ ἀξιόλογες μαρτυρίες, μὲ τὴν ἀληθινὴν ἱστορίαν τῶν γεγονότων.

Ἄρ. 96. Ἡ Στράντζα—τὸ Βυζαντινὸν Σερέντζιον—Εἰμορφοπούλου καὶ ὁ Καλφὰς Δημ. Περγάκη. Μὲ τὸν ἀριθμὸν 96 ἐξετυπώθη τὸ ἀνωτέρω δημοσίευμα. Εἶναι ἐκ τοῦ Ἀρχείου τῶν συγχρόνων γεγονότων. Ἐνα δημοσίευμα γραμμένο μὲ πόνον, μὲ πάθος, μὲ κλάματα, ὅπως ὅλα τὰ δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρ. Ὀρακ. Μελετῶν. Ἡ Στράντζα ἐν τῇ ἀπλότητί της εἶναι ἕνα συγκινητικὸν δημοσίευμα, ὁ Καλφὰς ἀκόμη περισσότερο. Οἱ συγγραφεῖς

δέν είναι παρὰ ἀπλοῖ Θράκες, πού γράφουν ὅ,τι ξέρουν διὰ νὰ διασώσουν τήν ἱστορία τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας των.

Καί τὰ δυό εἶναι γραμμένα με συγκίνηση ἀπλότητα καί ὁμορφιά, πού διαβάζονται με ἱκανοποίηση. Ὁ Καλφάς στολίζεται καί με περιγραφή τοῦ γάμου, πού εἶναι εἰδυλλιακή. Κι' αὐτή θά δημοσιευθῇ ἐντός τοῦ 27 τόμου. Ἐχωρίσθη τὸ ὅλον κείμενο ἐξ ἀνάγκης. Ὅμως ἡ περιγραφή ἀποτελεῖ μίαν ἀξιόλογη προσπάθεια. Ὁ κ. Π. Εὐμορφόπουλος καί ὁ κ. Δημ. Περάκης εἶναι ἀξιέπαινοι, πού μᾶς ἀφῆκαν τίς ἀξιόλογες ἀφηγήσεις των—τὰ λιθάρια αὐτὰ μᾶς δραματικῆς ἱστορίας.

Ἄρ. 97. Ἀναμνήσεις Θερακίωτη ἀγωνιστῆ Ι. Π. Μαμαλάκη. Ἐκ τοῦ ἀρχείου συγχρόνων γεγονότων. Εἶναι γραμμένη ἀπὸ τὸ κ. Ι. Μαμαλάκη ὑφηγητὴν Παν. Θεσσαλονίκης κατ' ἀφήγησιν τοῦ ἀγωνιστῆ Θεοδώρου Ἀμπατζοπούλου, ἀγωνιστοῦ τῆς Θράκης καί ἡρωικοῦ πολεμιστῆ πού ἔτρομοκράτησε τοὺς Βουλγάρους στὰ 1903—καί ἐσκόρπισε τὸν ὄλεθρο στοὺς κομιτατζήδες ἐξ ὧν ἐσκότωσε στὴ Σαρακίνα τὸν πολὺν τρομοκράτην Σισμάνωφ ἀξιωμ. τοῦ Βουλγ. στρατοῦ.

Εἰς τὸν 26ον τόμ. ἐδημοσιεύσαμεν καί ἄλλα συμπληρωματικὰ στοιχεῖα πού διαλευκαίνουν ὅλες τίς λεπτομέρειες τῶν γεγονότων αὐτῶν, πού σχετίζονται με τὸ Ἡλιν - Ντέν (94 δημοσιεύματα τοῦ 1961) Τὸ δημοσίευμα συμπληροῦται καί με μικρὸ σημεῖωμα τοῦ Χαρίτ. Μισαηλίδη γιὰ μερικὰ προάστεια τῆς Κων)πόλεως.

Πολ. Παπαχριστοδούλου

Μία ἐκδήλωσις τιμῆς καί εὐλαβείας εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου. Ἐτιμῆθη τὸ ἔργον τοῦ Κ. Ἀμάντου. Ὁγκώδης τόμος ἐκκυκλοφόρησεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ καί Ἀκαδημαϊκοῦ Ἄν. Ὁρλάνδου. Καί συγκινεῖ τὸ γεγονὸς αὐτό. Εἶναι μία ξεχωριστὴ τιμὴ πρὸς τὴν μνήμην ἑνὸς ἀκαταπονήτου ἱστορικοῦ τοῦ ἔθνους μας, ὃ ὁποῖος ἕως τὰ τέλη τῆς ζωῆς του δέν ἔπαινε ὡς ἱστορικὸς νὰ ἐνδιαφέρεται δι' ὅσα συνέβαινον εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, εὐρύτατα δέ, ὡς γνωρίζομεν, ἐνδιαφέρθη καί διὰ τὰ δραματικὰ ἀνθελληνικά γεγονότα τῆς Κων)πόλεως τοῦ 1955. Ὁ τιμητικὸς τόμος, πού ἐκυκλοφόρησε, με τὸν τίτλον «Εἰς μνήμην τοῦ Κ. Ἀμάντου», εἶναι μία μεγάλη, θαυμασιὰ ἐργασία, πού ἀπήτησε πολλὰς προσπάθειας, κόπους καί δαπάνας. Θά παραμείνῃ ὁμως λαμπρὸν ἀφιέρωμα πρὸς τὴν μνήμην του ἐκ μέρους τῶν φίλων του, τῶν συναδέλφων του καί τῶν μαθητῶν του.

Ἄνω τῶν 500 σελίδων ἔχει ὃ ἐν λόγῳ τόμος καί τὴν συνεργασίαν 43 βυζαντινολόγων συγγραφέων Ἑλλήνων καί ξένων, φίλων, συναδέλφων καί μαθητῶν τοῦ ἀειμνήστου ἱστορικοῦ. Ἐξαιρετικοῦ δὲ ἐνδιαφέροντος, πρωτότυπα εἶναι ὅλα τὰ δημοσιευόμενα εἰς τὸν τόμον θέματα καί ὄχι ξένα πρὸς ἐκεῖνα

μὲ τὰ ὁποῖα ἠσχολήθη εἰς τὴν ζωὴν του ὁ ἐκλιπὼν καθηγητής, ἴτοι μὲ τὴν βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν, μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν χριστιανῶν γενικώτερα ἐπὶ τουρκοκρατίας μὲ τὴν τοπωνυμιολογίαν, τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ τὴν λαογραφίαν. Τὸν τόμον προλογίζει ὁ καθηγητής τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Νικόλαος Β. Τωμαδάκης, παραθέσας ἐκτενὲς βιογραφικὸν σημεῖωμα περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Ι. Ἀμάντου, δώσας τὴν ψυχικὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ὅπως τὸν ἐγνώρισε ὡς καθηγητὴν, κοινωνικὸν στέλεχος, μελετητὴν καὶ ἱστορικόν. Ἀπὸ τὸ σημεῖωμα αὐτὸ τοῦ κ. Τωμαδάκη, τοῦ ὁποῖου δημοσιεύεται εἰς τὸν τόμον καὶ μία γαλλιστὶ μονογραφία περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου, σχηματίζει κανεὶς πλήρη γνῶσιν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ τεραστίου, πραγματικὰ ἔργου τοῦ Ἀμάντου. Καὶ μόνον ἀπὸ τὰ «Περιεχόμενα» τοῦ τόμου μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ὁποῖων ἔγραψαν, σχηματίζεται γνῶμη περὶ τοῦ ἐνδιαφέροντος ποῦ παρουσιάζει τὸ κυκλοφορήσαν ἔργον.

Κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν πρώτη εἰς τὰ Περιεχόμενα ἀναφέρεται ἡ μελέτη τοῦ καθηγητοῦ κ. Στρατῆ Ἀνδρεάδη περὶ τῆς Κρατικῆς Διαρθρώσεως εἰς τὸ Βυζάντιον, ποῦ εἶχε πολλὰ τὰ κοινὰ πρὸς αὐτὴν ἡ κρατικὴ διάρθρωσις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία εἶχε ἀντιγράψει τὸ Βυζάντιον καὶ μάλιστα τῆς παρακμῆς. Ἐπακολουθοῦν ἄλλαι μελέται ἐπὶ θεμάτων ποῦ ἀπησχόλησαν τὸν σοφὸν διδάσκαλον, τὰ δημοσιεύματα τοῦ ὁποῖου ἀνέρχονται εἰς 493, ὅπως διαβάξει κανεὶς εἰς τὸν τόμον.

Ἡ καθηγήτρια κ. Σοφία Ἀντωνιάδη, ποῦ ἐδίδαξε εἰς ξένα Πανεπιστήμια καὶ τῆς ὁποίας εἶναι γνωστὸν τὸ ἔργον εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Βενετίας, γράφει περὶ Συνοικεσίων εἰς τὴν ἐκεῖ Ἀδελφότητα Ἑλλήνων, ὁ κ. Βαγιάκος περὶ τοῦ Ταινάρου, ὁ κ. Α. Βρανούσης πραγματεύεται περὶ τοῦ Πατριωτικοῦ Ὑμνου τοῦ Ρήγα. Ὁ συγγραφεὺς ἔχει ὑπ' ὄψιν του τὰ ἔγγραφα τῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας διὰ τὸν ἐνθουσιώδη ἐπαναστάτην, τὰ τραγούδια του ποῦ ἐτύπωσε, ὅπως καὶ τὸ γνωστὸν «Ὡς πότε παλληκάρια θὰ ζοῦμε στὴν σκλαβιά», ποῦ εἶχε κυκλοφορήσει εὐρύτατα εἰς ὅλον τὸν Ἑλληνισμόν καὶ πρὶν νὰ τυπωθῆ, ὅπως καὶ τὰ ἐπαναστατικὰ μανιφέστα τοῦ Βελεστινλή, μὲ τὴν ζωὴν καὶ τὴν δρᾶσιν τοῦ ὁποῖου ἠσχολήθη ὁ Ἀμάντος καὶ ὑπεστήριξαν ὅτι ὁ «Πατριωτικὸς Ὑμνος εἶναι τοῦ Ρήγα.

*
* *

Ἐπακολουθοῦν αἱ «Ἐρίθαι» τοῦ Ἀντ. Χοροκόπου καὶ τὰ «Κύπρια Μελετήματα» τοῦ Κ. Χατζηγιάννου, ποῦ εἶναι ἓνα μέρος τῆς ἱστορίας τῆς μεγαλονήσου κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν καὶ κατὰ τὴν περίοδον τῆς πολιτορχίας τῆς Τύρου ἀπὸ τὸν Μέγαν Ἀλέξανδρον. Ἡ Αἰκατερίνη Χριστοφιλοπούλου γράφει περὶ τῆς οἰκονομικῆς καὶ δημοσιονομικῆς πολιτικῆς τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Νικηφόρου τοῦ Α' (802—811), ποῦ διεδέχθη τὴν αὐτοκράτειραν Εἰρήνην, τὴν γνωστὴν καὶ διὰ τὸν ναὸν ποῦ ἔκτισε εἰς τὴν

Πρίγκηπον καὶ ἔφερε τὸ ὄνομά της. Ὁ κ. Ν. Δρανδάκης γράφει περὶ ἐνὸς Ἐπιτάφιου τοῦ 16ου αἰῶνος τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Ζερμπίτης παρὰ τὸ χωρίον Ἐηροκάμπι τῆς Λακωνίας καὶ περιγράφει τὸ κειμήλιον, πὸν ὑπενθυμίζει τὸν Ἐπιτάφιον τοῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων τῆς Βλάγκας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πὸν ἐπυρολήθη καὶ κατεστράφη τελείως κατὰ τὴν τραγικὴν νύκτα τῆς 6ης Σεπτεμβρίου 1955. Ὁ κ. Τάσος Γριτσόπουλος δημοσιεύει μονογραφίαν περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Ἐξαρχίας Τριπολιτζᾶς καὶ τοῦ ἔθνομάρτυρος Μητροπολίτου Ἀνθίμου, πὸν ἀνεσκολοπίσθη, ὅπως καὶ ἄλλοι πέντε κληρικοὶ κατὰ τὰς σφαγὰς τῶν Τούρκων εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸ 1770 μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἐκεῖ ἐπαναστατικοῦ κινήματος, πὸν ὑπεκίνησεν ἡ Ρωσία διὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὁρλώφ. Ἐπακολουθοῦν αἱ μελέται τοῦ Στεφάνου Καββάδα περὶ Ἀδαμαντίου Κοραῆ τοῦ Στυλ. Καφωμένου περὶ τοῦ «Δυσκόλου» τοῦ Μενάνδρου, τοῦ Γ. Κόλια περὶ μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Μητροπολίτου Τιμοθέου πρὸς τὸν Πάπαν Πιον τὸν 5ον, τὸ 1572, καὶ αἱ μονογραφίαι τοῦ Ν. Κοντολέοντος, Ι. Κοτσώνη, Ε. Κριαρᾶ, Γ. Λαῖου, Σπ. Λουκάτου περὶ Κοραῆ καὶ τῆς ἐν Χίῳ τυπογραφίας καὶ τοῦ Μ. Ι. Μανούσακα περὶ τοῦ νοταρίου τῆς Χίου Στεφάνου Κατραρίου, τοῦ ὁποίου καὶ δημοσιεύεται ἓνα ἀνέκδοτον ἔγγραφον τοῦ 1446 προερχόμενον ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Βενετίας, πὸν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον διὰ τὴν γλῶσσαν του καὶ τὰς πληροφορίας πὸν δίδει διὰ τοὺς τότε Ἑλληνας Καραβοκώρηδες. Ὁ καθηγητῆς τῆς Λαογραφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Γεώργιος Μέγας δημοσιεύει περὶ μιᾶς παραλλαγῆς τῆς λαϊκῆς διασκευῆς τῆς Ἐρωφίλης ὃ δὲ κ. Κ. Μέρτζιος Συμπληρώματα εἰς τὰ ποικίλα Μνημεῖα τῆς Μακεδονικῆς Ἱστορίας.

Ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι μελέται καὶ μονογραφίαι τῶν ἱστορικῶν, καθηγητῶν καὶ ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων ὅπως τοῦ κ. Μιλτ. Σταμούλη τὰ τρία σουλτανικὰ βεράτια, καὶ οἱ ὅποιοι εἶναι οἱ κ.κ. Φαίδων Μπουμπουλίδης, Π. Νικολόπουλος, Δημ. Οἰκονομίδης. Χ. Παπαχριστοδούλου, ὃ βυζαντινολόγος Σ. Πελεκανίδης, πὸν δημοσιεύει περὶ μιᾶς χριστιανικῆς ἐπιγραφῆς, πὸν εὑρέθη εἰς τὴν Ἄνω Μακεδονίαν Ν.Α. τῆς Κοζάνης, ὃ Α. Πετρόπουλος, ὃ Β. Σκουβαρᾶς, ὃ Β. Σφυρόερας, πὸν δίδει μίαν ζωηρὰν εἰκόνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διαμάχης μεταξὺ Ὁρθοδόξων καὶ Καθολικῶν εἰς τὰ νησιὰ τοῦ Αἰγαίου καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν Νάξον ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὃ Γ. Σπυριδάκης καὶ ὃ Κ. Σπυριδάκης πὸν ἀναφέρει ἀγνωστους πληροφορίας περὶ τῆς Κυπριακῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1426, ὃ Ἀντ. Στεφάνου, ὃ κ. Π. Ζέπος καὶ οἱ διαπρεπεῖς καθηγηταί, γνωστότατοι βυζαντινολόγοι Γ. Ζώρας καὶ Διον. Ζακυνθινός. Ὅλων δὲ ἡ συνεργασία εἰς τὸν κυκλοφορήσαντα ὀγκώδη τόμον καθιστᾷ αὐτὸν ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος σύγγραμμα.

Στ. Π.

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

Ὁ Περ. Παπαχριστοδούλου.

Στις 22 Μαρτίου 1961 ἀπέθανε και ἐκηδεύθη ὁ τ. ἐπιθεωρητῆς Περ. Παπαχριστοδούλου φιλόλογος, ποιητῆς και κριτικὸς λογοτέχνης, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὰ ἔτη προσέφερε μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν παιδείαν τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ. Πτυχιοῦχος τῶν Ζαριφείων Λιδασκαλείων, πτυχιοῦχος τῆς Φιλοσ. Σχολῆς τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου, ἐχρησιμοποίησε τὴ μάθησὶ του ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας χρηματίζας εἰς Σόφίαν διευθυντῆς τῆς Ἑλληνικῆς Βασιλικῆς Σχολῆς, εἰς Καρτούμ, Σουδάν, εἰς Ζαγατζίκ, Τάνταν, Ἀλεξάνδρειαν και Μυτιλήνην και ἐπιθεωρητῆς τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα χρησιμοποιήσας τὴν πεῖραν του διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἀσκήσιν τῶν καθηκόντων του. Ὡς διδάσκαλος και καθηγητῆς ὑπῆρξεν ἀπαράμιλλος και ὡς Ἐπιθεωρητῆς μοναδικός, διδάσκων και καθοδηγῶν τὸν διδασκαλικὸν κόσμον, διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἐπιτέλεσιν τῶν καθηκόντων του.

Ὡς λογοτέχνης προσέφερε πολλά. Μετέφρασε ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἔγραψε κριτικὰς ἀναλύσεις τῶν ἔργων Λουκιανοῦ και μετὰφρασε τὸν Αἴσωπον με τὸν ὁποῖον εἰδικῶς ἠσχολήθη συνθέσας τὴν Κερδῶ, τὴν Ἀλεποῦ και τὸ Λιοντάρι, μελέτες εἰδικὰς ἀπὸ τοὺς Αἰσώπιους μύθους. Ἐγραψε ποιήματα πάμπολλα και ἐκλεκτὰ και καλλιέργησε τὸ στίχο του στὴν ἐντέλεια. Ἐκαλλιέργησε τὴ δημοτικὴ γλῶσσα με αἰσθημα βαθὺ γλωσσικὸ και ἀνύψωσε τὶς ἀρετὲς της ὡς ὄργανο φραστικὸ πάσης φύσεως ἔργων. Σπάνια ἢ Ἑλληνικὴ δημοτικὴ γλῶσσα εὔρηκε τέτοιον ἐργάτη και καλλιερρητὴν τῶν ἀρετῶν της. Ἐγραψε ἀφογα τὸν περὶ λόγο και με φραστικὴ δύναμη και μουσικότητα και παραστατικότητα. Οὐδέποτε ἢ σεμνότητά του τὸν ἀφῆκε νὰ ζητήσῃ θέσιν εἰς τὸν λογοτεχνικὸν κόσμον. Ὅπου ἐργάσθηκε ἀφῆκε παραδείγματα φιλεργίας και διαθέσεων ἐργατικῶ ἀνθρώπου και δημιουργικότητα θαυμαστὴν και ἀξιόλογον, διδασκάλου ἐκ φύσεως γεννημένου διὰ τὸ ἔργον αὐτό.

Τὸ πολὺ ἔργον του μένει ἀνέκδοτον. Ποιὸς θὰ δαπανήσῃ δι' αὐτό ; Ἀλλ' ἄς παρηγορηθῆ ἢ ψυχὴ του, ὅτι μένουσιν ἀνέκδοτα ἀκόμη ἔργα τοῦ Στεφ. Κουμανοῦδη, τοῦ Χρ. Τσουντα τοῦ Μ. Ἀποστολίδη τοῦ Ἀχ. Σαμοθράκη, τοῦ Γ. Λαμπουσιάδου και ἄλλων πού με τὴσιν ἐπιστημοσύνην ἐχειρίσθησαν προβλήματα τοῦ Ἑθρακ. Ἑλληνισμοῦ. Κιαυτὰ χάνονται, ἐχάθησαν και θὰ χαθοῦν, διότι δὲν ὑπάρχει κανένας ὄργανισμὸς νὰ ἐκτυπώνη μετὰ θάνατον ἔργα πνευματικὰ δυστυχῶς, οὔτε κἄν νὰ περισυλλέγη τὰ πνευματικὰ δημιουργ-

γήματα τῶν προσωποποιήτων τῆς σκέψεως καὶ τοῦ πνεύματος. Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει χῶρος οὔτε κἂν δείγματα τῶν ἐργασιῶν του ἐδῶ νὰ δώσουμε καὶ νὰ παραθέσουμε δυὸ τεμάχιά του τοῦλάχιστον ὡς κείμενα τῆς ἀριότητος τοῦ ποιητικοῦ του καὶ πεζοῦ λόγου.

Αἰωνία σου ἡ μνήμη, ἀδελφέ μου ἀγαπητὲ Περικλῆ.

Πολ. Παπαχριστοδούλου

Ὁ Κορυτσαῖς Εὐλόγιος Κουρίλας

Εἰς ἡλικίαν 81 ἐτῶν (1961) ἐξεδήμημεν εἰς Κύριον τὴν 21ην Ἀπριλίου, εἰς Στρατονίκην Χαλκιδικῆς, ὅπου εἶχε μεταβῆ πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐκεῖ συγγενῶν του, ὁ Μητροπολίτης Κορυτσαῖς Εὐλόγιος Κουρίλας, τέως καθηγητῆς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης.

Ὁ θάνατός του, ὡς ἦτο ἐπόμενο, ἐπροξένησε βαθεῖαν θλίψιν εἰς ὄλους, πὺν τὸν ἔχουν γνωρίσει καὶ ἰδίως εἰς τοὺς Ἡπειρώτας καὶ εἰδικώτερον τοὺς Βορειοηπειρώτας καὶ ὅλως ἰδιαίτερος τοὺς προερχομένους ἐκ τῶν περιοχῶν Κορυτσαῖς, Μοσχοπόλεως, Πρεμετῆς, Λεσκοβικίου, Ἐρσέκας καὶ Κολώνιας, οἱ ὅποιοι τὸν ἐγνώρισαν καὶ ὡς ἐθνικὸν ἀγωνιστὴν καὶ ὡς ποιμηνάρχην των.

Ὁ Εὐλόγιος Κουρίλας Μητροπολίτης Κορυτσαῖς καὶ συγγραφεὺς διατέλεσας καθηγητῆς τῶν Πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης καὶ Ἀθηνῶν ἐγεννήθη εἰς τὴν Ζήτσειαν τῆς Ἐπαρχίας Κορυτσαῖς τὸ 1880 καὶ ἐμόνασεν ἀπὸ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, πλησίον τοῦ ἀυταδέλφου του εἰς τὸ Κελλίον Ἅγιος Δημήτριος τῆς Μονῆς Φιλοθέου καὶ κατοπιν εἰς τὴν Μορὴν τῆς Μεγίστης Λαύρας προσληφθεὶς ὑποτακτικὸς ὑπὸ τοῦ καλοκαγάθου καὶ φιλομαθοῦς προϊσταμένου γέροντος Γαβριὴλ τοῦ Ἰμβρίου. Μετὰ τὴν ἀποφοίτησίν του ἐκ τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς τὸ 1901 καὶ ἐκ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Πατριαρχικῆς Σχολῆς τῆς Κων)πόλεως τὸ 1905, ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐσπούδασε θεολογίαν καὶ φιλολογίαν. Ἀναμιχθεὶς ὡς φοιτητῆς εἰς τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα, ἐχηματίσε πρόεδρος τοῦ ἐν Ἀθήναις Μακεδονικοῦ συλλόγου φοιτητῶν καὶ ἰδρύσας τὸν Παμμακεδονικὸν σύλλογον, διετέλεσε σύμβουλος αὐτοῦ. Τὸ 1908 μετέβη πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς καταστάσεως εἰς Μακεδονίαν καὶ ἐπεξέτεινε τὴν δρᾶσιν τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Κορυτσαῖς. Ἐπιστρέψας κατοπιν εἰς τὰς Ἀθήνας, ἔδρασεν εἰς τοὺς κόλπους τοῦ δρῶντος τότε πατριωτικῶς μυστικοῦ κομιτάτου. Τὸ 1910 ἐστάλη πρὸς συλλογὴν ἐράνων εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐν Καίρῳ Ἰδρυσε τότε Ἑλληνοαλβανικὸν κομιτάτον καὶ ἤνωσε καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς εἰς τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων καὶ Τούρκων ἀγῶνα. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ Βαλκανικοῦ πολέμου εὐρίσκετο ὡς μοναχὸς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ σχηματίσας σῶμα ἐξ 100 περίπου μοναχῶν καὶ λαϊκῶν, ἀνέλαβεν ἔνοπλον δρᾶσιν εἰς τὰ ὄρη τῆς Χαλκιδικῆς.

Κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, ἀφοῦ ἐπανηγύριον ἐκ τῶν πρώτων μὲ τὸ σῶμα του τὰ ἐλευθέρια τῆς πόλεως ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, ὅπου ἠγωνίσθη καὶ κατεπολέμησε ἐρρωμένως τὴν περὶ διεθνοποιήσεως αὐτοῦ ρωσικὴν πρότασιν. Τὸ 1915 ἐλθὼν εἰς τὰς Ἀθήνας διωρίσθη καθηγητὴς γυμνασίου μέχρι τοῦ 1923, ὅτε παρητήθη διὰ πολιτικούς λόγους. Τὸ 1924 ἐπανῆλθεν εἰς Ἅγιον Ὅρος εἰς τὴν Μονὴν τῆς Μεγίστης Λαύρας καὶ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Μονῆς. Τὸ 1930—1931 ἐγένετο πρωτεπιστάτης (πρῶτος) τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ ἐπέτυχε τὴν ἀνασύστασιν τῆς Ἀθωνιάδος Ἱερατικῆς Σχολῆς. Ἀπὸ τοῦ 1935 μέχρι τοῦ 1937 ἐδίδαξεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης τὴν «Μετὰ τὴν ἄλωσιν» ἑλληνικὴν ἱστορίαν καὶ τὸ 1937 ἐχειροτονήθη εἰς τὰ Πατριαρχεῖα Κων)λεως μητροπολίτης τῆς Κορυτσᾶς καὶ μετέβη εἰς τὴν μητρόπολιν του. Μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἰταλῶν, τὸ 1939, ἐξεδιώχθη, ὡς ἀνεπιθύμητος καὶ ὡς μὴ κεκτημένος τὴν ἀλβανικὴν ὑπηκοότητα καὶ τὸ 1942 διωρίσθη τακτικὸς καθηγητὴς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, ὅπου ἐδίδαξε μέχρι τοῦ 1949. Ὁ Κουρίλας Εὐλόγιος ἀνεδίφησεν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν τὰ χειρόγραφα τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Μετεώρων, Πάμμου, τὰς Βιβλιοθήκας τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐξέδωκε πλεῖστα πρωτότυπα συγγράμματα μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὰ ἑξῆς :

1) Ἱστορία τοῦ Ἀσκητισμοῦ Ἀθωνῖται Α' τομ. 2) Κατάλογος τῶν κωδίκων τῆς Ἱερᾶς Σκήτης τῶν Καυσοκαλυβίων καὶ τῶν καλυβῶν αὐτῆς 3) Τὸ μωρὸν ἄλας. 4) Ἀλβανικαὶ μελέται καὶ μετάφρασις τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὸ Ἀλβανικὸν ἢτε Γρηγορίου Ἀργυροκαστρίτου καὶ ἡ τοῦ Κων)ντίνου Χριστοφορίδου, ἐξεταζομένη ἀπὸ γλωσσικῆς ἐρμηνευτικῆς καὶ δογματικῆς ἀπόψεως καὶ τῆς ἑλληνοαλβανικῆς διαλέκτου. 5) Γρηγόριος ὁ ἀργυροκαστρίτης ὁ μεταφραστὴς τῆς Καινῆς Διαθήκης εἰς τὴν ἀλβανικὴν. 6) Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ Νέα ἀκαδήμεια αὐτῆς, ἡ καταγωγὴ τῶν Κουτσοβλάχων καὶ ἡ ἐγγραμμάτισις τῆς γλώσσης αὐτῶν, 7) Δασονομία καὶ γεωπονία πάλαι τε καὶ νῦν - Ἀθως, Φῶς ἐν σκότει. Ἡ δασικὴ γλωρὶς τοῦ Ἀθω. 8) Διοσκορίδαιοι μελέται - ὁ Διοσκορίδης καὶ ὁ λαυριωτικὸς Κῶδιξ, 9) Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῶν κωδίκων τοῦ Ἁγίου Ὁρους τῶν μὴ ὑπαρχόντων ἐν τῷ καταλόγῳ τοῦ Σπυρ. Λάμπρου, 10) Ἱστορικὴ βιβλιογραφία τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν 3 τομ. 11) «Χερακλ. σακρα» 12) Θεόδωρος προηγούμενος Λαυριώτης ὁ κωδικογράφος, 13) Δεκεμβριανὴ Τραγωδία τῶν Ὀμήρων. 14) Ὑπὸ ἐκτύπωσιν τὸ λεξικὸν τῶν Ἐπιστημονικῶν Ὁρων τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν 5 τομ. 15) Ἀνέκδοτος συλλογὴ παροιμιῶν ἐξ ἀγιορειτικοῦ κώδικος, 16) Βοτανικὰ μελετήματα, 17) Ἀγιορείτικα μελετήματα, 18) Τὸ Κουτσοβλαχικὸν ζήτημα καὶ ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀλβανῶν. 19) Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος - Μελέτη Ἱστορικὴ καὶ Θεολογικὴ, 20) Βιβλιογραφία Ἡπειρου καὶ Ἀλβανίας, 21) Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα καὶ τὸ Οἰκουμενικὸν Πα-

τριαρχεῖον, 22) Τὰ Ἀγιορείτικα Ἀρχεῖα καὶ ὁ κατάλογος τοῦ Πορφυρίου Οὐσπένσκη, 23) Θεόκλητος ὁ Πολυείδης ἢ Ἀγαθάγγελος καὶ τὸ ἐν Γερμανίᾳ Λεύκωμα αὐτοῦ. 24) Αἱ πρὸς ἀναθεώρησιν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων γενόμεναι ἀπόπειραι ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ. 25) Κύριλλος Προηγούμενος Λαυριώτης ὁ Χρονογράφος, ὁ Κορωναῖος, 26) Τὰ κειμηλιαρχεῖα καὶ Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς Μεγίστης Λαύρας, Ἡ παροῦσα κατάστασις αὐτῶν. 27) Τὰ Ὅριακὰ ζητήματα ἐν Ἄθῳ καὶ τὸ κῦρος τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων, 28) Ἅγιος Στέφανος ἐν Ἀνδριανουπόλει - Τὸ Πατριαρχικὸν σταυροπηγιακὸν μετόχιον τῆς Μεγίστης Λαύρας τοῦ Ἄθωνος, 29) Ἄθως μοναχικὸς βίος, 30) Εἰσαγωγή εἰς τὴν Ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν τῆς Ἡρακλείας, 31) Ἑλληνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας Ἡ συναδέλφωσις. Τὸ ἔνδοξον τρόπαιον τοῦ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ, 32) Ἑλληνικαὶ σπουδαὶ καὶ ἐπιστήμαι ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι σήμερον, 33) Πατριαρχικὴ Ἱστορία τόμ. Α' 34) Κατάλογος μητροπολιτῶν Ἡρακλείας τῆς Θράκης, 35) Οἱ Ἅγιοι Τόποι καὶ οἱ Φράγκοι μετ' ἀνεκδότων κειμένων - Νέα Ἱστορικὴ ἄποψις. 36) Εἰσαγωγή τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Θράκῃ. Ὁ Ἅγιος Ἀπόστολος Ἀνδρέας Ἰδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Βυζαντίου. Β' Ἅγιοι μάρτυρες ἐπαρχίας Ἡρακλείας, 37) Ὁ Καβαλλάρης Ἅγιος Γεώργιος ἐν τῇ ἀγιογραφίᾳ καὶ λαογραφίᾳ, 38) Ἁγιασμάτιον Θράκης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ Ἱερὰ Λουτρά, 39) Ρήγας Φεραῖος καὶ τὰ ἀνέκδοτα αὐτοῦ ποιήματα ἐξ ἄθωνικοῦ χειρογράφου, 40) Τὰ χρυσόβουλα τῶν Ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τὸ σύμβολον Ιω ἢ Ἰωάννης, 41) Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἱατρικῆς ἐν Ἑλλάδι, 42) Ἐντυπώσεις ἐκ Κων)πόλεως.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ

- *Αβδουλ-Χαμίτ 10
 ἄγγελος ταγμ. Βόιβαν 57
 *Αγ. Γεώργιος, θρόλος δρακοντοκτο-
 νίας 366, 367
 *Αγιέ μου Γιώργη Πρόδρομος 375
 *Άγιος Εὐθύμιος ἐπίσκοπος Μαδύτου
 ὁ θαυματουργός 85
 *Αγιαβλαχέρνα 372
 *Αγία Κυριακή 327
 *Αγία Παρασκευή 327
 ἄγνοια ψυχολογικοῦ παράγοντος 32
 ἄγος Κομιτατζήδων 11
 *Αἰ *Άννης ὁ μακρός 327
 *Αἰ *Άννης ὁ κοντός 327
 *Αἰ-Γεώργης (ἐκκλησιά) 327
 *Αἰ-Δημήτρης 327
 *Αἰ-Θανάσης 327
 *Αἰ- Θεόδωρος (ἀγίασμα) 327
 *Αἰ Κωνσταντῖνος 327
 *Αἰ Σωτήρος (ἀγίασμα) 327
 ἀγροτικός πληθυσμός-ἀγροτική τάξη 11
 αἰ κοινωνικαὶ τάξεις καὶ αἰ ἀξίαι αὐ-
 τῶν 86
 αἰ παροικίαι ἠνώθησαν 94
 αἰχμάλωτοι Γερμανοβέραιοι 338
 αἰ χορευούσαι εἰκόνες 154, 158
 ἀκαδημαϊκοῦ Κ. Ρωμαίου 341
 ἀκολουθία τοῖς ἐν ἁγίοις πατρὸς Εὐ-
 θυμίου 67
 *Ἄλλὰ-γκιὸς 328
 ἄλβανὸς κλητὴρ 338
 *Ἄλλεν 353
 ἄλλη γνώμη 135
 *Ἀλέξανδρον Λογοθετίδην 339
 ἀλφαβήτα ἀντίστροφα 222
 ἀλφαβήτα 221
 *Ἀμπατζόπουλος Θεόδ. 114, 115, 116,
 117, 118, 119, 120 121, 122
 *Ἀμπατζόπουλος Δημοσθ. 123
 *Άννα Gauld Ἄντωνιάδου 167
 ἂν δὲν δίνανε 209
 ἀναστενάγια (Παπαχριστοδοῦλου Πολ.
 1950) κελί
 ἀναμνήσεις Θρακιώτη ἀγωνιστῆ 113
 ἀνέκδοτα τοῦ λαοῦ 223
 ἀνθελληνικὸς διωγμὸς τῶν βουλγάρων
 στὴν Ἄν. Ρωμυλία 5
 ἀνθελληνικὸν κίνημα 5
 ἀνταγωνισμὸς-ἀλληλοφάγμα 18
 ἀντιθέτως αὐτονομιστὲς 21
 ἀντίκτυπος τῆς ἐπαναστάσεως στὴ
 Βουλγαρία καὶ τὴν Ἑλλάδα στὴ
 Σερβία 52, 53, 54
 ἀνότατο Μακεδ. Κομιτάτο 57
 Ἄντωνίου Ζαριφῆ 329
 ἀπαιτούμενη ἐμπιστοσύνη 33
 ἀπετέλουν τὴν ἀστικήν τάξιν 87
 ἀπέτυχαν ἐντελῶς στοὺς λογαριασμοὺς
 τῶν 51
 ἀπηνῆς διωγμὸς Ἑλλήνων 22
 ἀπολυτικίον Ὀσίας Παρασκευῆς 195
 ἀπόστολοι παιδείας 97
 ἀποστολὴ τέκνων εἰς Κων)λιν 103
 ἀποφασίζομεν 197
 *Ἀπρίλωφ Βασίλης 98
 *Ἀραμπατζόγλου Ματζαράκης 337
 ἀράπ' τεπέδες (λόφοι) 328
 ἀργότερον κατὰ τὸν ΙΗ καὶ ΙΘ αἰ. 101
 ἄρθρον Γκότσε Ντέλτσεφ 63, 64, 65, 66
 ἀρμενικοῦ κομιτάτου 337
 ἀρραγῆς Ἑλληνικὸν οικονομικὸν κύ-
 κλωμα 94
 *Ἀρχιγένεια Ἐκπαιδευτήρια 176, 177
 *Ἀρχαία Θράκη 362, 363, 364, 365
 *Ἀρχιγένης Σαράντης 174
 ἀσιατικοῦ μεσαίωνα 100
 ἀστική τάξη 11
 ἀφεσπερίδες 162
 *Ἀχμέτ ἀφέντη 339
 βαθεῖα ἐπίδραση τῆς Ἑλλ. γλώσσης 100
 βακχικά 140
 βαλῆς Σαρ' Ἐκκλησιῶν 120
 Βαλκανικὴ πολιτικὴ καὶ πολιτικοὶ 86
 Βαρβάρα 205, 206
 βαρσοβιστὲς σκέπτονταν 21
 βεβαίωση Στ. Γονατᾶ 117, 118
 Βεΐκου Β. Μιχαήλ 329
 βιβλιογραφία 168, 383, 384, 385
 βιβλιοθήκαι 104
 βιογραφία Γκότσε Ντέλτσεφ 62, 63
 Βλαδισλάβωφ Στόϊκον 98
 Βλαστός 167
 Βογαζλῆς Δ. 4
 βόϊβοδας Ἄλέξης Στογιάνωφ 8
 βουλγαρικὸν κομιτάτων 337
 Βράτσης Σωφρόνιος (1739-1813) 98

βυζαντινὴ πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ
ἀριστοκρατία 99
Byzance apres Byzance 89

γαλήνη στὴ Βαλκανικὴ 10
γάμος 162, 163
Γεννηθῆτω τὸ φῶς ! 99
Γερασίου μοναχοῦ Μικραγιαννανίτου
67

γεωγραφία-ἱστορία 106
Γιαννακόπουλος Κ. 355, 356, 357
Γιουνούζ 328
Γκαμπριέλ Μιλλέ 353
Γκηράσανιν Ἡλίαν 97
Γιατὶ ἀπέτυχε ἢ ἐπανάστασι τοῦ
Ἡλιν-Ντέν 32

Γλάδστων Μπατάκ 10
γλώσσα 193, 194
Γλωσσικὴ Ἐταιρεία 181
γλωσσάριο, τοποθεσίες καὶ τοπωνύ-
μια 246

γλωσσάριο 251
γλωσσοδέτες 231, 232
Γραικομάνοι στὴν ἀγκυλιὰ Ἑλληνι-
σμοῦ 25

γραμματικὲς παρατηρήσεις 249, 250
γραμμὴ στρουγγας-Περλεπέ-Κοτσάνην
55

Γκωόργκη Σάββα Ρακόβσκυ 98
Γκότσε Ντέλτσεφ 16
Γκριτσόπουλος Τάσος 386

δαυλὸς τοῦ κομιτατζῆ 10
δάφνες-δάφνες διαφνοῦλες 212
δέκα τέσσαρα Ἑλλ. σχολεῖα ἐλειτούρ-
γουν εἰς Βουκουρέστιον (1840-1850)
Δελλιῶνες 179
Δημοκρατία Κρούσοβου 29, 30
Διαθήκη Ἀρχιγένη 189, 190, 191, 192
διὰ τρίτην φορὰν συμπληρώνει 100
διὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν 88
διάδοχος Κων)τίνος 56
διψα τῆς ἑλλην- Παιδείας 100
Franc Dolger 89
δικοὶ μας καὶ ξένοι συγγραφεῖς 18
δίστιχα-μπεγίτια 214, 215
διωγμὸς γραικομάνων 20
δοξασίαι 216, 217, 218
Δοσίθεος Ἱεροσολύμων 93
δουλοπρέπεια βουλγάρων 15
δύο Ἰωβηλαῖα. 343, 344, 345, 346, 347
δύο ἀκαταμάχητα δπλα 102.
δύσμοιροι Γραικομάνοι 23

ἐκθεση ἐπιτροπῆς 182, 183, 184
ἐπανάστασι Ἡλιν-Ντέν στὴ Θράκη
46

ἐπανάστασι Ἡλιν-Ντέν στὴ Μακε-
δονία 26

ἐπανάστασι Ὀρλώφ, 13

Ἐπιβάτες 181
Ἐπιβάται--Ἴπποβάται 174
ἐπιγραφαὶ Ἀγγεάλου 124, 125
ἐπίλογος 60, 165, 166
ἐπὶ ὄλων τῶν πεδίων δράσεως 87
ἐγκύκλιος στὰ χεῖρα Τούρκων 33
ἐγκλήματα κομητατζήδων 22
ἐγκλημα Ἑλλήνων νὰ παραμείνουν
Ἕλληνες 37, 38, 39, 40, 41, 42
ἐγγραφή ἐν τῇ πόλει Ἰασσίῳ 197
ἔθιμο τοιμηρῶ γραφικῆ συνήθεια 129
εἰς τὴν λειτουργίαν 84
εἰς τὸ φῶς τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ πο-
λιτισμοῦ 100
εἰς τὸν ὄρθρον 73
ἐκκλησία, 109, 110
ἐκκλησίες-ἀγιάσματα 327, 328
ἐκπαίδευσι 108
ἐκμάθησι ἑλλην. γλώσσης 103
ἐκπαίδευσι 188, 189
Ἐλειφι ἀρχηγοῦ 32
ἑλληνικὴ φωνὴ 180
ἑλληνοκώτατο Κρούσοβο καταστρέφεται
26, 27, 28, 29, 30
ἓνα χωριὸ Ἄν. Θράκης 129
ἐνταφιασμὸς 163, 164
Ἐντίπ πασά Καμικ - κιορὸν 339
ἐντυπώσεις Παύλου Μελά 56
ἐν τῷ μικρῷ ἔσπερινῳ 67
ἐκεῖνα ποῦ παρέλειψαν οἱ ὄργανοι
88

ἐκπαίδευσιν 87
ἔλλειψη φανατισμοῦ καὶ μισαλλοδο-
ξίας 102

Ἑλλην. παροικίαι πράκτορες 94
Ἑλλην. παροικίαι 95
ἑλληνικὴ γλώσσα 100
ἑλληνικὴν ἀκαδημίαν 104.
ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα 104
ἑλληνικὴ παιδεία καὶ αἱ συνέπειαι εἰς
τὰ βαλκάνια 96

ἑλληνικαὶ Ἀκαδημίαι 97
ἐν τῷ μεγάλῳ ἔσπερινῳ 69
ἑξελληνισμὸς τῆς Βαλκανικῆς 99
ἐργάτες ποσότης ἀμελητέα 11
ἐπιμῆξι Ἑλλάσιν μετὰ γηγενῶν 95
ἐσμίε με τὴν συμμορίαν Θεοδορα-
κιοῦ 339

Εὐλάβιος μέλος συμμορίας 339
εὐρετὰ 231
εὐχῆς 220

ἐφοροεπιτροπὴ 133
ἐφτὰ διανοούμενοι 1893 16
εὐγενεὶς καὶ λόγοι τῶν Ἑλλήνων 93
Εὐμορφόπουλος Π. 112

Ζαχαρία Σταγιάνωφ 14
Ζωγράφου, Ἀμπατζήφ Μήτεφ καὶ
Κερμητζήφ 7
ἡ αἰχμαλωσία ἐν Ἀδριανουπόλει 337

ἡ ἄλεπού και τάλεπόπλο 224, 225
 ἡ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ
 ἐξέλιξη εἰς τὰ βαλκάνια 86
 ἡ βουλγαρική οικονομική ἐξέλιξις 86
 ἡ βυζαντινὴ κληρονομία 88
 ἡγεμῶν Μαλδαυίας Τσερτσέλ Σκουλα-
 ρηκάς
 ἡγεμῶν Ἀλέξανδρος Καλλίμαχος τῆς
 Μολδακίας 196
 ἡ γιορτὴ τῆς Μπάμπως 347, 348, 349
 ἡγήθησαν τὴν ἕπαρξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ
 παράγοντος 88
 ἡ ἐκπαίδευσις και ὁ ρόλος αὐτῆς 86
 ἡ εἰρηνική μετανάστευσις 93
 ἡ ἐν τῇ φάραγγι Βλαχόβφ πανήγυρις
 147, 148, 149
 ἡ ἑλληνικὴ διπλωματία 57
 ἡ ἐξέτασις ὄλων τῶν πλευρῶν τῆς
 ζωῆς 87
 ἡ ἐκκλησία 133
 ἡ ἐπίδρασις τῆς Δύσεως 86
 ἡ ἐπίδρασις τῆ Βυζαντιοῦ και τοῦ πο-
 λιτισμοῦ του 89
 ἡ Θάσος εὐρήματα 358, 359, 360, 361,
 362
 ἡ ἑορτὴ ἀγ. Κων)νου ὄργια ἀναστενα-
 ρίων 149, 150, 151
 ἡθῆ και ἔθιμα 110, 111.
 ἡθικῆς και ψυχικῆς ἀνωτερότητος 103
 ἡθικῆς ζημιῆς Ἡλιν Ντέν 34
 ἡθικὴ κατάντια Βουλγάρων 15
 ἡ κουκουβάγια 224
 Ἡλιν—Ντέν 3
 ἡ λέξις ἐξελληνισμός 100
 ἡμέρα 20 Ἰουλίου 16
 ἡμερολόγιον στρατιώτου 169
 ἡ Μακεδονία στὴ Βουλγαρία 17
 ἡ Ὀθωμανικὴ ἀποψις ἐπὶ τῶν Βαλ-
 κανίων 86
 Ἡ οικονομικὴ στασιμότης και ἀνά-
 πτυξις 86
 ἡ οικονομικὴ ζωὴ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλ-
 λήνων τὸν 16ον αἰ. 93
 Ἡ προπαρασκευὴ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ
 Ἑλλην. κοινὴ γνώμη. 55, 56, 57, 58, 59
 Ἡ λογοτεχνία και αἱ τέχναι 86
 ἡ ρῆξις γηγενοῦς μολδαυικῆς ἀριστο-
 κρατίας 103
 Ἡ Ρωσικὴ ἐπίδρασις 86
 ἡσκησαν ἡγετικὸν ρόλον οἱ Ἕλληνες 91
 ἡ σύνθεσις τῶν συμπερασμάτων 86, 87
 ἡ συμβολὴ τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ εἰς
 τὴν ὀκονομ. και κοινωνικὴν χει-
 ραφέτησιν 91
 ἡ τὴν παρεσιώπησαν 88
 Ἡ Φιλιππούπολη, προπύργιον βορειό-
 τερο Ἑλληνισμοῦ 37
 ἡ χαρὰ 210
 ἡ ὥρα ἡ καλὴ 139

θάνατος Μελά, ἑγερτήριον και σειρήνα
 συναγεροῦ 59
 θεωρία Φαλμεράγγερ 166, 167
 Θρακιώτης Κώστας 350
 θρησκευτικὸν βίον, τὸ ἅπαντον τῆς
 πνευματικῆς ζωῆς τῶν λαῶν 92
 Θρακικὴ ἐπιστημονικὴ κίνησις 340

Ἰανουάριος 1913 172
 Ἰανουάριος 1913 170, 171
 ἰδέα αὐτονομήσεως Μακεδονίας 20
 ἰδέα ἐλευθερίας 105
 ἰδέα πατριωτισμοῦ 105
 Ἰερεμίας ὁ Τρανός Β' 370, 371
 ἰερό μνημόσυνο 65
 Ἰλαρίωνος Τυρνόβου 98
 Ἰνστιτούτον Σκοπίων 7
 Ἰούλιος 1913 172, 173
 Ἰούνιος 1913 170
 ἰππικοὶ ἀγῶνες ἀρχαίας Ἀγγιᾶλου
 127, 128
 Ἰστορικὰ προσφάτου ἱστορίας τῆς
 Θράκης 330, 331, 332, 333, 334, 335
 336
 ἱστορία 187, 188
 ἱστορικὸς Μισελέ 94

Καβάκια 329
 καινὴ καικάκι 215
 και τὸ ἀποτέλεσμα ; 50
 κάθε ἕλλην δραστηριότητα 87
 καθηγητῆς Δ. Στρασιμύρωφ 15
 καλὴ πίστι 133
 κάλαντα Φώτων 207
 κάλαντα ἀγίου Βασιλείου 207
 κάλαντα δωδεκαήμερα 206
 καλλιτσάγκαρο 209
 καλλικάντζαρος 207
 καμία ὑπέροβη ἡ γνώμη 87
 καλπάκι 136
 Μαρά-καλτερήμ 211
 Καντακουζηνός Κ. Στόλνικος 103
 Καντεμιρ Δημήτρ. 103
 καπετᾶν Ἀναστάς ὁ Τσατάλ 338
 Καπετᾶν-Γιάννη Μαυροῦδη 196
 Καραβία Κωνστ. Γρίβα 373, 374
 Καραγάτς 329
 Καρτάλ-τεπέ 328
 Καστάκι 328
 Καντακουζηνός 103
 κατάρες 221
 καταπληκτικὸς πνευματ. ὄργασμός 104
 Καυλοκόπος 328
 Κατίνα-Βεΐκου Σεραμέτη 181
 κέντρα θρησκευτικῆς και πνευματικῆς
 ἔλξεως 91
 κέντρα μεγάλης Ἑλλην. ἐμπορικῆς και
 ναυτικῆς δραστηριότητος 94
 Κέντρον Σλαυικῶν Σπουδῶν 86
 Κεραμίδα (πηγὴ) 329

Κεράτσα 202, 203
 κεραμαριό (κεραμιδαριό) 329
 Κιλίκις προπύργιο βουλγαρισμοῦ 33
 Κιουμουτζή-γιοιού 329
 Κλεόβουλος Δ. Τσοῦγκας 86
 Κλείτος Π, 115, 116
 κόψιμο νομίματος 130
 κοπή πεντάρας 131
 Κουγκίδης Κ. 115, 336
 κουρά τῶν παίδων 163
 Κουρούλας Εὐλόγιος Μητροπ. Κορυ-
 τσᾶς 388, 389, 390
 Κούρτιος Β. ἀρχαίτης καὶ παρῶν 96
 κοινότης Ἐπιβατῶν 193
 κοινωνικὴ ζωὴ 108, 109
 Κρανιδιώτης 167
 κτυπούσαν σφραγίδα 133
 Κύριλλος Λούκαρης 92
 Κύρκος ἰατρός 115
 Κωνσταντινίδης 167
 Κωνσταντινίδης Ἀριστοτ. 129
 Κομόπολις Στράντζα 106

λαλήματα 140
 λείψανα τῆς παρουσίας τῶν Βουλ-
 γάρων 375
 λέξη σύντεκνε 135
 Λήναια Θεομορφία 349
 λογάδες 139
 Λοῦτ' Ἀντρέ ἱστορικὸς σύγχρονος 13

Μακεδονικὸν πρόβλημα 4
 Μαμαλάκη Ι. Π. 113
 Μάρτιος 1911 169
 Μαργαρίτης διδάσκαλος 115
 Μελανίων Βασίλειος 338
 Μελανδινού Ζωὴ 177
 Μελέτιος Συρίγος 38
 Μερικοί χρόνοι ρημάτων στὴν ὀρι-
 στικὴ 250, 251
 Μέριτζιος Κ. 386
 μετὰ τὴν ἀπολύτρωσιν ἱατροῦ Κερα-
 μέως Κ. 337
 μετάφραση Χρυσοβούλου 196
 μήτρα τοῦ ἐργαλείου 133
 Μητροπολίτης Καστοριάς Καραβαγγέ-
 λης 23
 μῆνες 221
 μιὰ γνώμη 134
 μιὰ ἰσχυροτάτη ἀλυσίς 94
 μιὰ παραβολή, μιὰ εἰκόνα 12
 μιὰν μεγάλην ἐκπλήξιν 87
 μιὰ διασάφηση καὶ μιὰ διαστολή 10
 Μιχαὴλ Γκερτζίκωφ διανοούμενος
 βούλγαρος 43, 44, 45
 Μιχαὴλ Β. Βέϊκος 198
 μνήμη Εὐθυμίου ἐπισκόπου Μαδύτου
 θαυματουργοῦ 67
 μνημεῖον ἔσαι 342
 Μπαλιάνων οἰκογένεια 103

Μπάνια 328
 Μπέτσος Ι. 378
 Χατζὴ Μπερόν Πέτρος ὁ Θράξ 98
 Μπιμπίκης 119
 μοναδικὸν φῶς 88
 μοναστήρι ἁγίου Εὐθυμίου 138
 μουτσούνες 198, 199

Ναῖτ Κιόι 136
 νανοερίσματα 230
 Νεοτουρκικὸν σύνταγμα 39
 Νεόφυτος Ρίλοκη 98
 Νικόλαος Γιόργκα 89
 Ντίμο Χατζὴ Ντίμωφ 34
 Ντίνο Κιόσεφ 17
 Ντοάν-μπαῖο (ὑψωμα καπνοῦ) 329

Ξεροκαμάρα 329
 ξενητεία μόνον ἀνδρῶν 93
 Ξενοπόλ Ἀλ. 105
 Ξυνὸς Ἀβράμης 119
 Ξόρνια 220

ὁ ἄντρας καὶ ἡ κλώκα 223, 224
 Ὁβριὸς καὶ ἡ κεράτσα 201
 ὀγκώδης ἢ ἡ συμβολὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ 87
 ὀδηγίαι καὶ διαταγῆς 57
 ὁ διωγμὸς 111, 112
 ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ οἱ Βαλκανικοὶ
 λαοὶ 86
 ὁ ἑξελληνισμὸς τῆς Βαλκανικῆς 99
 ὁ ἑξελληνισμὸς καὶ ἡ ἀφομοίωσις 103
 ὁ ἑξελληνισμὸς καὶ ἡ ἀφομοίωσις 103
 ὁ ἥλιος 225
 οἱ Γραικομάνοι 8
 οἱ Ἕλληνες εἶχον εἰς χεῖρας τῶν τὴν
 θρησκείαν 87
 Ὁκτώβριος 1912 169, 170
 ὁ ναὸς ἁγίας Σοφίας Τραπεζούντος,
 βυζαντινὸν μουσεῖον 352, 353
 ὁμοίότης τελετῶν ἀναστεναριῶν πρὸς
 Διονύσια 158, 159, 160
 ὁ Ντίκωφ 337
 ὁ παπὰ-Θεόδωρος ἀπὸ Ἐπιβάτας 197
 ὀπλαρχηγοὶ βούλγαροι ἀλληλοδολοφο-
 νοῦμενοι 19
 ὁ Πήγχις 178, 179
 ὀργάνωσις ἐσωτερικῆς Ι.Μ.Ρ.Ο. 15
 ὄρος Βαλκάνια 87
 Ὁρτάκιοι Δυτ. Θράκης 169
 ὁ ρόλος τῆς θρησκείας 86
 οὐδαμοῦ θάνευσιν ἔστω καὶ μιὰν κᾶν
 λέξιν 87
 οὐδένα ἐπεβουλεύθημεν 102
 ὀργάνωση Ἑλλ. πληθυσμοῦ 116
 Ὁσία Παρασκευὴ 194, 195, 327
 ὁ ὑπόδουλος ἑλληνισμὸς 99
 ὁ ἐθνολογικὸς χαρακτήρ 102
 οἰκογένεια Καλμασηδῶν (Καλλιμαχῶν)
 103

- οἱ Ἕλληνες ἐταύτισαν τὴν τύχην των 102
οἱ γιάντες 244
οἱ δρύμες 219
οἱ Κρητικοὶ 137
οἰκογένεια Μπραγκοβάνων 104
οἱ τουρκικὲς ἀρχαί 132
οἰστρομανία, ἀναστεναρίων ἱεροτελε-
ταίαι 152, 153, 154, 155, 156, 157
οἱ φλογάρες 203, 204
ὁ κλήδονας 203
Παγισρὲς I' imbogliéo macédonien
Paris 22, 23
παιγνίδια 232, 233, 234, 235
παλιὰ Φιλιππούπολη 37
παμβαλκανικὰ σχολεῖα 97
Παναγία τῶν Παρισίων 371
παπὰ Σάββας 115
Παπαναστασιῶν Ἀθανάσιος 174
Παπαχριστοδούλου Περικλῆς 388, 389
παραγωγή, σύνθεσις 248
παραμύθια 235, 236, 237, 238, 249,
240, 241, 242, 243
παραμονὴ πρωτομαχίας 200
παρα μάζας ἀμόρφους καὶ ἀδρανεῖς 99
παροιμίαι 225, 226, 227, 228, 229, 230
περιγραφή 106, 107
Πατριαρχικὸν ἔγγραφον Α' 380
Πατριαρχικὸν ἔγγραφον Β' 379
περίοδος καὶ θρίαμβος τοῦ Ἑλλ. ἰδε-
ώδους 101
περίοδος διασπορᾶς κυρίως ἔξοδος 93
περὶ ἐθνικῶν διαφορῶν 90
περικλείει δλόκληρον φιλοσοφίαν 89
περιγράφει ὁ Δουκιανὸς 37
περιγραφή τῆς χώρας 145, 146, 147
πηγὴ πνευματικῆς ζωῆς 90
πηγαὶ 4
πιστοποιητικὸν 115
Πλιβάτες—Σηλυβριά 175
ποικιλία στίς φορεσιῆς 137
πολιτικὴ τοῦ Σερβικοῦ κράτους 54
πολιτικὴ Ἱερουσαλήμ 90
Ποταμῶν 329
πραγματικὴ δέψα παιδείας 104
πραγματικὸν ἑξελληνισμὸν 101
πριγκίπισσα Μάρθα Μπιμπέσκου 94
προσπαρασκευὴ ἐπαναστάσεως Ἑλλιν—
Ντὲν 15
πρόσθεσις βασιλευμενιά 1903 33
προεβόρτια μνήμης ἁγ. Κων(νου) 147
πρόγνωσις τῆς τύχης 219
πρόκριτος Σαράντα Ἐκκλησιῶν Ἱ.
Σέρμας 337
Προφήτ' Ἡλίας 327
Prof Edgardo Alberti 378
προοίμιον 144
πρῶτοι ἔμποροι 102
πρῶτοι πατριῶται 102
πρῶτοι τεχνίται καὶ καλλιτέχναι 102
πρῶτοι ἐπιστήμονες 102
πρῶτοι λόγιοι 102
πρωτότυπον διαθήκη 193
πρώτη ἐπίσκεψις τοῦ παιδιοῦ 219
πρώτη γνώμη 135
πρῶτοι ἐξήνησαν οἱ Ἕλληνες 13
πρωτοπόροι τῆς Ἑλληνοσερβικῆς συμ-
μαχίας 1866 97
πρῶτοι διδάσκαλοι 102
πρωταπειλιὰ 100
πρῶτος Ρῶσος Πατριάρχης 369
πῶς τὸ τρίβουν τὸ πιπέρι 212
Ραμαζάνογλου Μουζαφέρ 354
Ραδουλέσκου Ἰωάννην Ἡλιάδην 97
Ρήγας Φεραῖος 14
ρίξιμο τοῦ Σταυροῦ στὴ Θάλασσα 207
208
Ρωμαῖος καὶ λαϊκὲς λατρεῖες στὴ
Θράκη 167
Σάγια 329
Σαί Ὅτζα 338
Σακκίδου Ζωῆς 195
Σαράντα Μάρτυρ' (ἐκκλησιὰ) 327
Σαράφ Μπορίς 20
Σλαβομακεδόνες κυριολεκτικῶς ραγια-
δες 14
G. Sauer 328
σέ, μῶρ, σέ 213
Σεγδλίτσας Παν. 167
σημείωσις 195
σημειώματα 330
σημείωμα 165, 167
377
Σισμάνωφ 115, 116, 117
Σκουριάς 329
σκούπα 207
Σμερδάκα ἡ γούστρελοι 164, 165
σύγχρονη Φιλίη 37
συμπληρωματικὲς πληροφορίαι περὶ
ἀντιβουλγαρικοῦ ἀγῶνος ἐν Θράκῃ
336
συμπέρασμα ἱστορίας 105
συμφωνία Ρεβάλ καὶ Μύρτεγ 3
Σταμάτης ἀπὸ Γιοβαλί 340
στὴ Θράκη 49
Σινεκλή—Καμπάκτσα 338
στὸ σάτι 209
στὸ γιό 209
στὸν ἀνέπαντρο ἀφέντη 209
συνεννόησις Βουλγαρίας καὶ Ἑλλ. Γιογκοσ-
λαβίας καὶ ἀντιλλαγῆ ἑδαφῶν 51
συντακτικὸ 248, 249
συντεχνία τῶν γουναράδων 372
στὴ Μακεδονία 50
στὴ θυγατέρα 208
στοῦ καπετάνιου τὴν αὐτὴ 211

στοὺς ναυτικούς 208
 στροφήν πρὸς τὸ Φανάριον τῆς προ-
 φαναριωτικῆς ἐποχῆς 90
 Στρατιὰ Θράκης
 Στυλιανίδης Κ. 195
 σχολεῖον καὶ διδάσκαλος 96
 Σχολὴ Ἰωαννίνων 97
 σχόλια εἰς τὰς ἐπιγραφὰς 125, 126
 συνέπεια τῆς ἐπαφῆς 104
 σουλτανικὴ πολιτικὴ 9
 σφαῖραν τοῦ σλαβωνικοῦ 100
 Σχίσμα καὶ Γραικομάνοι 21

 τάναστενάρια 144
 τᾶϊ-Θόδωρον τὸ βουνὸ 213
 τὰ γιοῦρα 219
 τ' ἀκρωτήρ' 329
 τὰ Ἑλλ. ἀνταρτικὰ σώματα 58
 τὰ ἐπαγγέλματα 87
 τὰ λύτρα πληρώθησαν 49
 τὰ τελώνια 219
 τὰ τυπογραφεῖα καὶ σχολεῖα τοῦ Ἰα-
 σίου 104
 τελετὴ ἐν ἀνδρῶν 162
 τεραστίαν ἐπανάστασιν 104
 τζαμάλα 204, 205
 τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν παραδέχονται 89
 τῆς πνευματικῆς κυριαρχίας τοῦ Οἰκ.
 Πατριαρχείου 90
 τοιοῦτον πρόγραμμα 102
 τὸ νόημα τοῦ ἐξελληνισμοῦ 100
 τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος 98
 τὸ πρῶτον σερβικὸν Γυμνάσιον εἰς
 Βελιγράδιον 1856-96
 τυπικὸ 247, 248
 τὸ ἄσκι 222
 τὸ αὐγὸ 199
 τὸ βαλκανικὸν συνέδριον τοῦ Λὸς—
 Αντζελες 86
 τμήμα Ὀθωμ. αὐτοκρατορίας ἢ Ἑλ-
 λὰς 87
 τὸ ἐμπόριον 87
 τὸ ζωντανὸν σύμβολον πίστεως 90
 τοκογλυφία 11
 τὸ κρύψιμο τῶν κοριτσιῶν 210
 τὸ μεγάλο τὸ ποτάμ' 324
 τὸ μέγα μνημεῖον τοῦ βυζαντινοῦ πο-
 λιτισμοῦ 350, 361, 352
 τὸ ντῆλι ντῆλι 213, 214
 τὸ σύνθημα 49
 τουρκαλβανικὰ ἀποσπάσματα 11
 τὸ κοσι 200, 201
 τὸ στὰρ τ' ἁγι-Θόδωρ' 199, 200
 τὸ τρίμερο 199
 Τραπεζοῦς 353
 τρομοκρατία ἄπλωσε 22
 τὸ αὐτὸ μὲ τούς Βουλγάρους 90
 τοῦ σλαβικοῦ ὠκεανοῦ 91

Τουρκικὴ κληρονομία τῶν Βαλκανίων
 86
 τοπωνύμια 328, 329
 τοῦ Μαυρουδῆ τὸ πῆδημα 328
 Τουκτοχ-γιολοῦ (περηντοροφόδρομος)
 328
 τραγουδάκι γάμου 210
 τραγοῦδι τ' αἰ Γεώργη 201
 τραγοῦδι καρναβαλιοῦ 199
 τραγοῦδι πολὺ παλιὸ 215
 τρεῖς χρόνια ὑστερότερα 1896 17

ὕλικές ζημιές 34
 ὑπόθεση ἱατροῦ Κεραμέως (Κερεμιτ-
 ζόγλου) στὴ Θράκη 46, 47, 48
 ὑπῆρξαν οἱ φρεῖς τοῦ φωτός 99
 ὑπὸ τὰς ἐπιδράσεις ταύτας 91

φαινόμενον τοῦ ἐξελληνισμοῦ 101
 Φάν Νόλη 98
 φεσδαρχικὸ σύστημα 11
 Φερίδδου Ντερίμτεκεν 353
 Φετφά Ἐμινέ 369
 Φιλιππούπολις, προπύργιον Ἑλληνι-
 σμοῦ 6
 φιλοβουλγαρικῶν αἰσθημάτων 337
 φρεῖς πολιτισμοῦ 6, 87
 φροσάτη δοχίτ. 353
 Φρόσερη Ναίμ 98
 φύλαγμα τοῦ βασιλικοῦ 206
 φυλετικὴ καὶ ἐθνικὴ μειονότητα 13
 φωνητικὴ 246
 φωλαὶ ἐχιδῶν 104

χαλκίόπετρα 328
 χίλια ἄρμενα 174
 Χιλανδαρινὸν Παῖστιον 98
 χιλιάδων Ἑλλήνων διδασκάλων 97
 Χιλημῆ Πασῶς 52, 53, 54
 χορὸς συρτός 140
 χούχουτος ἢ Κούκηρος 161
 Χρῆστος Μπότρερ 14
 χρυσόβουλλα 196, 197, 198
 χωρὶς τὴν ἀναδρομὴν εἰς τὸν Ἑλλ.
 παράγοντα 91
 χωρίον Πινακιά 115
 χωρία Σαρακίνα 339

ψαρὰ παιδι 211
 ψευδὸλογον προπαγάνδα 33
 ψηφιδωτὰ ἁγ. Σοφίας 353
 ψυχοσύνθεσι, νοοτροπία, φρονήματα
 Βουλγάρων ἀπέναντι Ἑλληνισμοῦ
 34, 35, 36, 37
 ψυχοσύνθεσι τοῦ Ἑλλην. λαοῦ 9

ὡς ἰσχυρὸς ἐκπολιτιστικὸς μαγνήτης 99
 ὠμὴ ὁμολογία 9

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κατὰ Συγγραφεῖς

	σελ.
Δ. Κ Βογαζλή Ἡλιν-Ντέν	3-66
Γερασίμου μοναχοῦ Μακρογιαννανίτου : Ἀκολουθία τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Εὐθυμίου Μαδυτίου	67-85
Κλεοβούλου Δ. Τσούρα : Ἑλληνισμὸς καὶ βαλκανικοὶ λαοὶ	85-105
Π. Εὐμορφοπούλου καὶ Περᾶκη : Κομόπολις Στράντζα τῆς Ἀν. Θράκης.	106-112
Π. Μαμαλάκη : Ἀναμνήσεις Θρακιώτη ἀγωνιστῆ	113-123
Μαυρομάτη : Αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς ἀρχαίας Ἀγχιάλου	114-128
Ἀριστοτ. Κωνσταντινίδη : Ἐνα τολμηρὸ ἔθιμο μὴ γραφικῆ συ- νήθεια σ' ἓνα χωριὸ Ἀν. Θράκης	129-142
Ἀν. Χουρμουζιάδη : Περὶ ἀναστεναρίων	143-168
Θεοδ. Γεωργαντᾶ : Ὁρτάκιοι Δυτ. Θράκης	169-173
Ἀθαν. Παπαναστασίου καθ. : Ἀναμνήσεις ἀπὸ τοὺς Ἐπιβάτες	174-180
Κατίνας Βέικου Σεραμέτη : Ἐπιβάτες, Σημειώματα διάφορα <i>Εὐρετήριον</i> :	330-376

Καθ' ὕλην

- Ἀρχαιολογικά** : Αἱ ἐπιγραφαὶ ἀρχαίας Ἀγχιάλου σ. 124-128 (Θεοδ. Μαυρομάτη)
- Βιβλιοκρισία** : Δημοσιεύματα Ἐτ. Θρ. Μ. σ. 380 (Πολ. Παπαχριστοδοῦλου)
- Ἱστορία** : Ἡλιν-Ντέν σ. 3-16 (Δ. Βογαζλή) Ἑλληνισμὸς καὶ Βαλκανικοὶ λαοὶ σ. 86-105 (Κλ. Τσούρα) Κομόπολις Στράντζα σ. 106-112 (Εὐμορφοπούλου) Ἀναμνήσεις Θρακιώτη σ. 113-123 (Ἰ. Μαμαλάκη) Ἐπιβάτες (Ἀθ. Παπαναστασίου) σ. 174-180 Ἀκολουθία ἁγ. Εὐθυμίου Μαδυτίου σ. 67-85
- Λαογραφικά** : Ἐπιβάτες σ. 181-329 (Κατίνα Σεραμέτη) Περὶ Ἀναστεναρίων σ. 143-168 (Ἀν. Χουρμουζιάδη) Τολμηρὸν ἔθιμον 129-142 (Κωνσταντινίδη Ἀριστ.)
- Μνημόσυνα** : Περ. Παπαχριστοδοῦλου σ. 379 (Πολ. Παπαχριστοδοῦλου) Ἐθλόγιος Κουρίλας Κορυτσᾶς σ. 379—382.

Σημειώματα : Ἱστορικά προσφάτου Ἱστορίας Θράκης σ. 330-336 (Κ. Κουκκίδη) Συμπληρωματικὲς πληροφορίες ἀντιβουλγαρικοῦ ἀγῶνος ἐν Θράκη σ. 336-338 (Σάτ' Οτζά) 338-339 Θρακικὴ ἐπιστημονικὴ κίνησις 340-343 Δύο Ἰωβηλαῖα 343-347 Γιορτὴ (Μπάμπως) 347-350 Τὸ μέγα μνημεῖο τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ σ. 350-352 Ὁ ναὸς ἁγίας Σοφίας σ. 352-353 Νέα ψηφιδωτὰ σ. 352-355 Ἡ μεγάλη βυζαντινὴ προσφορὰ σ. 355-358 Πλούσια ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα εἰς Θάσον 358-362 Ἡ ἀρχαία Θράκη 362-366 Ὁ ἅγιος Γεώργιος 366-369 Τραγοῦδι δρακοντοκτονίας 367-369 Ὁ πρῶτος Ρῶσσος Πατριάρχης σ. 368-370 Ἡ Παναγία Βλαχερνῶν 370-373 Τέσσαρα τραγοῦδια Σαππῶν Δυτ. Θράκης 374-376.